
HIS:
TORIA
FRAN
CICA

IOANNIS
DE BVSSIERES
BELLIIOCENSIS,
è Societate Iesv;

HISTORIA FRANCICA:

A MONARCHIA CONDITA,
ad annum huius ſeculi, ſeptuageſimum.

EDITIO ALTERA, PRIMA LONGE
auctior & emendatior.

TOMVS PRIMVS.

LVGDVNI,
Sumpt. LAVR. ARNAVD, & PETRI BORDE.

M. DC. LXXI.
CVM PRIVILEGIIS.

PETRO SEGVERIO, CANCELLARIO FRANCIÆ.

TRIA ſunt, VIR SVMME, *quæ me impulerunt, vti hoc opus Amplitudini Tuæ addicerem & deuouerem; ipſum Argumentum, Amor Litterarum, atque Religio. Etenim cùm Togatus principem dignitatem Franciæ impleas, ad Te pertinent, quæ ad Franciæ dignitatem & laudem pertinent; & peccaret ipſa, niſi Te ornaret, cuius præclariſſimum ornamentum Tu es. In Hiſtoriam miſſa, dum intuetur ſe atque conſiderat, ſe in Te agnoſcit; & & quidem prudentem, doctam, fortem, felicem, & Religioſam: non qualem olim priuata flagitia de-*

ſormauerant, miſeram, ſauciam, & detruncatam. Quippe in Te Conſiliorum vim atque ſanctitatem, in gerendis rebus efficacitatem & celeritatem, in euentibus proſperitatem contemplans, Senatores, Præſides & Cancellarios plures in Te deprehendens, monumenta priſca non relegit, nacta in Te, ampliſſimam priorum temporum epitomen; quatenus ea virtutes meritáque ſua ſignauerant. Illa igitur ſimul in Te confluxiſſe, quæ ornabant ſingulos, demiratur atque gratulatur; inconcuſſam in Principem fidem, ſinceræ Religionis cultum & tutelam, intaminatæ Iuſtitiæ amorem & zelum, maieſtatis Regno aſſerendæ indefeſſum ſtudium, & comitatem ſibi conſtantem in apice Dignitatum. Iam ſi Literæ foueri amant atque promoueri, quem appellabunt, niſi litterarum ſcientem iuxtà atque amantem. Inter arma & furorem belli peryſſent, niſi Tuo Authoritatis ſinu defenſas & tectas, liberalitatis dextrâ ſtabilitas; imò tuo ipſo digniſſimo Capite, ceu domeſticis laribus admiſſas penitus, fouiſſes, recreaſſes, & quodammodo ſuſcitaſſes. Nunc lugeret tot inter bona quibus circumfluit Francia; nec partas Fortitudine ſummæ Victorias, nec erecta per diuerſas gentes trophæa, nec vltra Prouincias prorogatos fines, nec ipſam beatiſſimam Pacem, felicitati adſcriberet, ſi Litteræ oppreſſæ armis interyſſent: quid enim monumenta Virtutis & gloriæ ſuperant, ſi ea pereant, per quæ ſtant ipſa monumenta, & ad poſteros veniunt.

Porrò

Porrò quid mirum, ſi Doctrinas & Litteras in familiares admiſeris, quas (vt dixi) ingenio tuo excepiſti. Negligi ſanè & contemni haud poterant, quæ in Te Magiſtratu principe collucebant; quis peritiam Legum, quis Philoſophiam, quis Eloquentiam aſpernaretur, quas à puero coluiſti, fouiſti, & in faſtigium perduxiſti? Quis cæteras non amanter ſuſpiceret, quarum omnium ſemina, tuâ capaciſſimâ Mente recepiſti, itura in ſtirpes & fructus, quoties ſtudio tuo libuerit. Eamobrem quod dignitas tua Priuilegium Libris, hoc ingenium tuum Litteris præſtat; vt quemadmodum illi deſtituti ſigillo, vulgares ſint atque expoſiti; ita iſtæ tibi minùs probatæ, ærariæ ſint atque plebeiæ. His Titulis, Vir Ampliſſime, tibi debetur Hiſtoria; at titulo Religionis debetur Hiſtoricus, quà publicæ cupidus, quà ſuæ. Etenim publicam (ea eſt Chriſtiana atque Orthodoxa) in Ciuilium bellorum turbine, quanto ſtudio quanta contentione animi aſſeruiſti ac vindicaſti? Patebant Nouatoribus Ædes, Palatia, ipſa Templa, atque Altaria; irrepebant in plures animos dogmata pernicioſa; Tu domum tuam veluti Sacrarium Fidei occluſiſti, Tu à contagio mentem puriſſimam amouiſti, Tu opinione ſanctiſſima præluſiſti decretis Pontificum, nec ſanciuit aliud Romana Eccleſia, quàm quod priuata Themis Te perdocuerat. Sed ea laus ſic tua eſt, vt ſtirpis ſit propria, & maioribus tuis Orthodoxa fides pro anima fuit; adeò cum ſpiritu Catholicos ſenſus hauriebant.

riebant. Nec Societatis ſum immemor, in qua vitam dego, quam tibi tantis deuinxiſti beneficiis; in cuius ego inſitus truncum, quamquam vilis & tenuiſſimus ramus; pro minima mea parte gratum animum teſtor; precaturus Numen, vt bona illa tua diuturna perdurent, & quam valetudinem animi corporiſque, Deus rebus publicis prouidens indulſit hactenus, eam in æuum longius ſeruet; ſiſque in ſeculum argumentum Hiſtoriæ. Id, VIR SVMME, *in votis habet & precibus,*

Amplitudinis Tuæ

Addictiſſimus & humillimus
in Chriſto
IOANNES DE BVSSIERES,
è Societate IESV.

AD

AD LECTOREM.

IN hac noua Hiſtoriæ Francicæ editione, haud pauca adiuncta reperies, multa immutata, ſecùs quàm legeris in priore editione. Ita enim res humanæ ſe habent, eàque eſt ingeniorum varia ſentientium diuerſitas, & propemodùm dimicatio, vt veritas ægrè è Democriti puteo eruatur, ac vix vnquam niſi repetito per conatus plures labore, ſub mortalium oculos veniat. Habes etiam in hac editione contractam Epitomen rerum geſtarum à Ludouico XIV. Epitomen inquam, nam ſcribenda de tot præclaris rebus Hiſtoria, maioris eſt operæ, quàm vt eam tam vulgaris Scriptor aggrediar.

Summa Priuilegij Regij.

CAutum eſt auctoritate Regis nouo Priuilegio, ne quis in Regno ſuo, aliiſve locis ſuæ ditioni ſubiectis, libros quoſdam imprimat, ſcriptos à Patre IOANNE DE BVSSIERES è Societate IESV, in quibus recenſetur *Hiſtoria Francica, vel Latinè, vel Gallicè ſcripta*, in nouem proximos annos à die abſoluti operis: mulctâ trium millium librarum indictâ, qui ſecus fecerit, provt fuſius in diplomate Regio continetur. Datum Pariſiis, die 24. Februarij, Anno 1671.

De mandato Regis,

MARGERET.

Summa Priuilegij Prouincialis.

LAurentius Grannon, Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lugdunenſi, iuxta facultates conceſſas à Regibus eidem Societati, permittit Bibliopolæ quem deſignabit P. IOANNES DE BVSSIERES, ex eadem Societate, typis mandare ac diuendere Librum, cui titulus eſt, *Hiſtoria Francica.* Datum Lugduni 20. Aprilis 1660.

Signatum,

LAVRENTIVS GRANNON.

IOANNES DE BVSSIERES è Societate IESV, conceſſit ſupradicta Priuilegia, LAVRENTIO ARNAVD & PETRO BORDE, Bibliopolis Lugdunenſibus, iuxta pacta cum iis conuenta. Lugduni 1. Iunij 1671.

Series Regum primæ Stirpis.

I. PHARAMVNDVS.
II. Clodio.
III. Merouæus.
IV. Childericus.
V. Clodouæus.
VI. Theodoricus.
VII. Childebertus.
VIII. Clotarius.
IX. Charibertus.
X. Chilpericus.
XI. Clotarius II.
XII. Dagobertus.
XIII. Clodouæus II.
XIV. Clotarius III.
XV. Childericus II.
XVI. Theodoricus II.
XVII. Clodouæus III.
XVIII. Childebertus II.
XIX. Dagobertus II.
XX. Chilpericus II.
XXI. Clotarius IV.
XXII. Theodoricus III.
XXIII. Childericus III.

Series Regum ſecundæ Stirpis.

XXIV. PIpinus.
XXV. Carolus Magnus.
XXVI. Ludouicus Pius.
XXVII. Carolus Caluus.
XXVIII. Ludouicus Balbus.
XXIX. Ludouicus & Carolomannus.
XXX. Odo.
XXXI. Carolus Craſſus.
XXXII. Carolus ſimplex.
XXXIII. Rodolphus.
XXXIV. Ludouicus vltramarinus.
XXXV. Lotharius.
XXXVI. Ludouicus ignauus.

Reges tertiæ Stirpis.

XXXVII. HVgo Capetius.
XXXVIII. Robertus.
XXXIX. Henricus.
XL. Philippus.
XLI. Ludouicus Craſſus.
XLII. Ludouicus Iunior, nomine VII.
XLIII. Philippus Auguſtus.
XLIV. Ludouicus VIII.
XLV. Ludouicus IX. ſanctus.
XLVI. Philippus Audax III.
XLVII. PhilippusPulcher IV.
XLVIII. Ludouicus Hutinus X
XLIX. Philippus Longus V.
L. Carolus Pulcher IV.
LI. Philippus Valeſius VI.
LII. Ioannes.
LIII. Carolus ſapiens V.

LIV.

LIV. Carolus Dilectus VI.
LV. Carolus Victor VII.
LVI. Ludouicus XI.
LVII. Carolus VIII.
LVIII. Ludouicus XII.
LIX Franciſcus I.
LX. Henricus II.
LXI. Franciſcus II.
LXII. Carolus IX.
LXIII. Henricus III.
LXIV. Henricus Magnus IV.
LXV. Ludouicus Iuſtus XIII.
LXVI. Ludouicus Adeodatus. XIV.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER PRIMVS.

SYNOPSIS.

Exordium. Gallia antiqua. Qui Franci? Franciæ nomen; Geſta Francorum. Res ſub Honorio. Pharamundus. Clodio. Valentinianus Imperator. Clodio Galliam inuadit. Francorum arma. Ætius quis? Clodionem vincit. Merouæus Rex. Attila victus. Chilpericus Rex. Ægidius Rex Francorum: Idem pellitur: Childericus restituitur. Arbogaſtes Francus. Sancta Genoueſa. Clodouæus Rex; Siagrium vincit. Burgundi in Gallia. Clotildis ſponſa Clodouæi. Clodouæus Chriſtianus. Sacra Ampulla. Lilia Francica. Gothi qui? Theodoricus agit cum Clodouæo. Burgundicum bellum. Alaricus cæſus. Inculiſma capta. Anaſtaſij legatio. Clodouæus Arelate pulſus: Morbus; iniquè geſta; Mors. Succedunt quatuor liberi. Bellum in Thuringia. Burgundicum bellum. Sigericus & Sigiſmundus occiſi. Clodomiri cædes. Sancta Radegundis. Clodomiri liberi. Bellum in Thuringos. Charibertus Aruernos inuadit. Clotildis iunior malè

habita, euocat Childebertum. Theodebertus Theodorico ſucce-dit. Pugna contra Clotarium, miraculo disjecta. Fratres ſecundùm in Hiſpaniam. Theodebertus in Italiam. Theodeberti mors. Clotarius in Saxones. Chramnes captus, cæſus. Clotarij mors.

HISTORIAM ſcribo Gentis in vniuerſo Orbe percelebris; quis enim populus Francos neſcit? rebus plenam, varietate iucundam, mirificam ſubitis conuerſionibus; in qua Diuinæ Prouidentiæ non tam luſus, quàm amor pateat; in qua demùm inexhauſta nouitas tædium auferat, & euentuum dignitas legentem erudiat. Sanè in rebus Francicis admirabilis Terræ & Cœli miſtura eſt; vt inde humana conſilia & humanæ cupiditates, regnum exagitent, concutiant, & propè euertant; hinc Diuina Mens, mortalium artes, aut regat, aut flectat, aut omninò diſijciat; vt ſi qua in ſcena dictum olim ſit, *Deus è machina*; in rebus Francicis vſurpandum ſit maximè. Accedit ad amplitudinem, quod Francorum Hiſtoria infunditur in Europam totam, vt illam ſcribenti accuratiùs, in omnium gentium Annales & conſilia peruadendum ſit. Et quemadmodum Francus omnium prope gentium ciuis eſt; nuſquam tam amans patriæ, quin natio quæuis quam cœperit incolere, pro patria ſit; ita qui de eo ſcribit, populos omnes pro ſuis habeat, huicque ſit veritas, quod illi vtilitas, pro ſolo patrio, & ſuorum amore. Ea mente atque conſilio, Opus ſuſcipio difficile quidem & arduum ſcribenti, ſed legenti, ſi Deus fauerit, tam iucundum quàm vtile.

I. *Gallia antiqua.* Gallia inter Europæ prouincias, amplitudine, frugum vbertate, incolarum frequentiâ, nulli inferior, limites habuit à natura, qui ferociſſimam gentem intra fines certos concluderent, & ab aliis ſeiunctam populis, non tam illi quàm ipſis conſulerent. Sic limites, montes & maria, & fluuius pelagi inſtar, quæ cupiditates humanas coërceant; tam effuſi, tam alti, ſic in nubes erecti, vt viderentur nullâ vi, nullo conatu poſſe ſuperari. Nam quis Alpes, quis Pyrenæos montes perfringeret? illæ ad Ortum eminent; iſti ad Meridiem; quis præternauigaret gemina maria? at Mediterraneum, intercludit exitum, quà regio in Auſtrum porrigitur; Oceanus verò latiſſimo ambitu terras ſtringit, ad Occaſum & versùs Boream; vbi Rhenum amnem ſic excipit, vt admittat in aquarum conſortium; & eundem quà ad ſolem orientem defluit, ſic vndis tumidum, fluctibúſque præcipitem, vt diu nationes bellicoſiſſimas, Germanos & Gallos, ſuis quamque terris conſtrinxerit. Eos tamen limites perruperunt Galli, & ſupra nubes vecti in Alpium iugis conſcendendis, ſe in Italiam effuderunt frequenter, in Græciam haud rarò, atque vltra in Aſiam irruentes, prouincias plures diripuerunt, & fixis ſedibus ad gentis laudem & commodum, inter Græcos tunc rerum dominos, Galatiam conſtituerunt in Aſia, atque inter Romanos, mox Orbis imperium aſſequutos, Ciſalpinam Galliam condiderunt,

Italiæ

Italiæ partem ampliſſimam & feraciſſimam. Verùm quod fuerat commodo, vt res humanæ ſunt, incommodo fuit: Galli per eaſdem Alpes quas ſuperauerant, hoſtem admiſerunt; in eas Romanis ſcandentibus, atque in Galliam volatum Aquilæ porrigentibus. Id tentatum ſæpius Iulius Cæſar confecit, qui pro materia triumphorum, & ad regnum gradu, Gallos ſibi deligens, eos per nouem annos profligauit & domuit, & poſt eos tam difficile victos, quaſi curſim reliquum Orbem ſubiecit. Ab eo trifariam Galli diuiſi, in Belgas, Celtas & Aquitanos: poſtea Auguſtus quadripartitam Galliam fecit: nam Belgica erat Sequanam inter & Rhenum; Celtica ſiue Lugdunenſis, à Sequana deducta ad Rhodanum, & per Ligerim diſtincta ab Aquitanica; hæc ad Oceanum & ad Pyrenæos porrigitur: tum denique Narbonenſis, quæ latè protenſa ad Mediterraneum, ad Gebennam montem, & ad Garumnam amnem excurrebat. Regio itaque tam populoſa quàm ferax, à Romanis Magiſtratibus regebatur; donec Borealibus gentibus, inſtar examinum in Europam totam effuſis, ſimul Gallia impeti cœpit atque inuadi. Iámque in eam irruperant, & ſtabiliuerant ſedes Gothi & Burgundi, de quibus plura dicam, Romanis expulſis, & Franci Rheno ſolùm diſiuncti ſe ad eandem cupiditatem adiecerant, atque conatum ad traijciendum amnem adhibuerant. Qui autem Franci hi fuerint, inquirendum eſt; vt noſtræ propagationis originem, quantùm ſinit rerum veterum caligo, aperiamus.

Sed facilius inquiritur illa, quàm inueſtigatur, in confuſis illorum temporum tenebris; quibus cùm omnia perturbarentur, Barbaræ gentes Imperium Romanum ſcinderent, nihil in Europa fixum, nihil firmum ſtaret; an mirum, ſi minus accuratè explorati ſint auctores malorum, in quibus repellendis vna erat cura & cogitatio? Primùm non placet, quod Poëtæ noſtri arripuerunt, arceſſere Francos à Troianis, per Aſtyanactem filium Hectoris, cui Francionis nomen comminiſcuntur; quem auctum ſociis Troia deducunt ad Paludem Mæotidem, ibíque condentem vrbem Sicambriam: vnde cunabula gentis ferociſſimæ; & appellatio, quæ deinde in Germaniam, mox in Galliam penetrans, extinctam in parentibus gloriam ſuſcitarit in poſteris. Quaſi Romanorum æmuli & victores, iniiſdem cunis naſci voluerint, & parum ſit geſtis eſſe nobiles, niſi & ortu ſint. Non aberrant tam longè, qui eos à Sarmatis & Scythis euocant, vt in illa populorum eluuione, inundantium in terras vberes, Franci vndas in hoc pelagus inferant, ſuóſque habeant agros quos obruant. Sed hoc incertum, nec coniecturis vllis ſtabilitur. Falsò etiam petuntur à Batauis; hoc vno argumento, quod Franci apud Sidonium natatu celebres, & expeditionibus maritimis clari, claſſe in Hiſpaniam delati, eámque vaſtantes, videantur admodùm cum Batauis noſtris conuenire, quibus naues Penates ſunt, patria Oceanus, & ipſe palmarum ferax. At eos quidem Batauiam forſan inuaſiſſe crediderim, & oram illam maritimam, vnde ſoluerint expeditæ claſſes: gentem verò numeroſiſſimam ex anguſto ſolo totam prodiiſſe, non eſt quod affirmem. Veroſimilius eos Gallia ſibi vindicaret, & agnatos longâ ſerie annorum auulſos à ſtirpe, illi reſtituens, poſtliminio redditos

II. Franci qui? — Non Troiani. — Non à Scythis aut Batauis. — Neque à Gallis.

in familiam ſuam inſereret. Non enim ambigit, quin olim colonias in plures terras emittens, Boios ſuos in Germaniam fuderit: qui à Rheno ad Albim poſitis ſedibus, eos genuerint, à quibus patrio nomine dicta eſt Boioria, & nouo Franconia, ob ſtudium libertatis: quique deinceps, arcano ductu naturæ, Galliam & expetiuerint votis, & armis tentarint, patriæ vel repugnanti reddituri ſobolem generoſam. Eámque opinionem fulciunt inſtituto Francorum, qui velut alienum ſolum incolerent, ab reliquis Germanis diſcrepantes armis & ſtudiis, ſuis dumtaxat auſpiciis militarent, neque vllam rem aduerſam aut proſperam, participatam vellent cum aliis. In eam ſententiam tametſi plures iuerint, & olim ego cum

A Germanis petendi. pluribus; tamen in præſentia Cluuerio aſſentior, in quem etiam inclinat Vignerius, vt Francos non longius vocandos, quàm ab ipſis Germanis cenſeam; & ſi aliunde non conſtat, penes poſſidentem ſit præiudicium. Exiſtimat autem eruditus Scriptor, Francos ſimul exortos eſſe, atque Alemannos; non gentes in Germania nouas, ſed veteres, quæ ob noua conſilia, nouas appellationes ſortitæ ſint. Quippe Germaniam cùm populi numeroſiſſimi, à Cimbris, Scythis & Sarmatis progreſſi partim obruerent, partim appeterent; præterea Romani Imperatores non ceſſarent bello vexare; ea ſe in nouum & antiquum hoſtem communiens, plures regiones compegit in vnam Rempublicam, quæ coniunctis viribus animiſque, ex diuerſis membris efformaret corpus validius, ad retundendam vim & ad inferendam, magis quàm ſinguli artus idoneum. Néue autem corpus illud maius & amplius foret, quàm vt regi poſſet, cùm rarò diffuſas corporum moles par agat animus; placuit totam Germaniam in duas partes diſpeſcere; quarum altera Franciam conſtituit, Alemanniam altera; vtraque nomen nouum ex ſocietate noua, adſciſcente. Sic Franci facti ſunt, Bructeri, Chamani, Anſinarij, Chati, & Salij, qui incolebant regiones Rhenum inter & Albim, ad Occaſum verſas. Ex qui-

Franciæ fines & nomen. bus ſit facile Franciæ limites in Germania ponere; qui fuerint Oceanus à Septentrionibus; ad Occaſum idem cum Rheno amne Oceanus; ab Ortu Albis & Sala; à Meridie fluuius Nicer, per quem ab Alemannis dirimebatur. Quæ noua rerum & animorum ſocietas, vt nouo etiam nomine inſtaurata libertatis ſtudia deſignaret, ſe Francos dixere ſeu liberos; nam linguâ Germanicâ, *thi Francon* liberum ſignificat; vnde tota illa quam incolebant regio nuncupata eſt Francia; quæ & Sicambria eſt appellata, & Franci Sicambri, ab vrbe Sicambria, in eo tractu iam olim poſita. Inde etiam eruitur appellatio geminæ Franciæ itidem gemina, Orientalis & Occidentalis, Tranſrhenanæ & Ciſrhenanæ; poſtquam Franci tranſmiſſo Rheno in Galliam inuaſerunt; Franconiæ ſimiliter nomen ab iis eductum, & in eam tranſmiſſum prouinciam, in qua hæſere Franci Germani, qui ſolo contenti patrio, non tranſierunt in Galliam. Porrò Francorum nomen cùm

Francorum geſta. petendum ſit à Romanis ſcriptoribus, id primò ſub Valeriano Imperatore innotuit, circa annum Chriſti ducenteſimum quinquageſimum quintum, quo dicuntur in Galliam irrupiſſe. Nam fortiſſimi viri & audaciſſimi, numeroſiſſimâ iuuentute, gnari nuſquam validius repelli hoſtem, quàm ſi

impetatur,

impetatur, ſimul Galliæ vberrimum ſolum appetentes, iam à primordiis conditæ ſocietatis, in vicinam Galliam cupiditatis admouebant oculos, in qua, vno duntaxat amne tranſmiſſo, & hoſtem amouerent, & commodas ſibi & poſteris ſedes ſtabilirent. Conatus igitur per plures annos in eam rem adhibitus, cùm Romani eos vel armis obiectis arcerent à tranſitu, vel tranſgreſſos pellerent, & in Franciam ſuam retruderent. Vario euentu per ducentos propemodùm annos, gens bellicoſiſſima vicit & victa eſt; iuxta Romanorum Cæſarum vel ſocordiam vel fortitudinem; vt iſtis ignauis illa præpolleret; bello illuſtribus, & Imperij vires reuocantibus, recipere ſe in priſtinas ſedes cogeretur. Inde capto à Perſis Valeriano, dum filius Gallienus, totum ſe ignauis voluptatibus tradit; Franci Galliam diripiunt, penetrant in Hiſpaniam, eámque poſt Tarraconem vrbem expugnatam, per annos duodecim deprædantur. Tenuítque hæc vaſtitas, donec repreſſa eſt à Probo Imperatore fortiſſimo, per Legatos ſuos Francum vincente. At victi reſurgunt validiùs; paucis eorum in Aſia impunè graſſantibus, deinde in Græcia, & fulgetri inſtar Siciliam inuadentibus, captis Syracuſis. In hac rerum alternantium varietate Franci peruenerunt ad Honorij tempora, partim ducibus, partim Regibus obtemperantes; iam ab initio Monarchiæ formâ conſtitutâ, quam mox per tot ſecula intemeratam ſeruarunt, ſemper vnius ductui ſe regendos tradentes. Accuratius autem Honorij tempora ſunt perſpicienda, ex quibus velut ex Trojano equo bellatores, ita plura repentè regna exorta ſunt, Francicum maximè, ſtatim ab infantia in robuſtam ætatem prouectum.

In ruinam vergebat Romanum Imperium, à magno Conſtantino, Chriſti fidem amplexo, mirificè quidem propagatum, inſtauratâ veterum Triumphantium gloriâ: ſed illicò ſtatim diuulſum à filiis, per hæreſim Arianam penè depoſitum, & bellis inteſtinis externo hoſti ad prædam obiectum. Illud per plura capita deuolutum in præceps, peruenit ad Theodoſium, qui Cæſarum nemini inferior fortitudine, pietate & religione cunctis ſuperior, Romanam laudem conſeneſcentem & iam decrepitam, infuſo vigore quodam adoleſcentiæ, ad iuuenile robur reuocauit. Hic moriens citiùs, quàm poſtularet ſtabilienda confectarum rerum felicitas, duobus filiis Arcadio atque Honorio, hæreditatem dedit Imperium, non virtutem; qui ratus vnum ferendæ moli tantæ imparem, duos illi ſubiecit æquâ poteſtate; partitus orbem terrarum in Imperium Orientale, quod Arcadio maiori natu aſſignatum; & in Occidentale, quæ pars Honorij: atque attribuit cuique liberorum, ſuum veluti Tutorem & rerum Adminiſtrum, Rufinum Arcadio, & Stiliconem Honorio. Verùm vt incerta eſt hominum prudentia, qui ſuffecti erant ad fulciendum Imperium, ij ad euertendum illud connixi ſunt, abuſi Cæſarum adoleſcentiâ, & ambientes faſtigium, vnde propiùs aberant. Ideò ad res perturbandas, Barbaræ gentes partim excitæ, partim ſponte concitæ ad certiſſimam prædam. Gothi iam à Conſtantini temporibus, per varias clades repreſſi identidem, nunc liberius vtriúſque Imperij limites perrumpunt; euocati à Rufino, & à Stilicone, hoſtem parantibus, à quo victo ſibi gradum ad

III. *Res ſub Honorio.*

 Imperium

Impetium ſternerent. Simul Burgundiones; ex Germania progreſſi, in Galliam penetrantes, Hæduos inter & Sequanos, ad Atarim & Rhodanum amnes, domicilia fixerant. Gothi haud multò poſt, per Romam captam, & oppreſſam Italiam, in appendicem victoriarum, in Narbonenſi Gallia conſident, Pyrenæos tranſeunt, & Tarraconenſem Hiſpaniam ſui iuris efficiunt. Iis in Hiſpania ad partiendam prædam adiunguntur Alani & Vandali, ſimúlque occupant feraciſſimas terras, quas appellant de ſuo nomine, ne periret vnquam memoria vincentium: nam Gothalania, regio dicta quæ in Tarraconenſi Hiſpania, ad Mediterraneum mare, ad Iberi fauces porrigitur; & à Vandalis Andaluſia, quæ prius Bætica, ad Bætis oſtium, & ad Oceanum prorenſa; vtraque gemina vbera Hiſpaniarum, mercaturà & feracitate. Nec Britannia cladium expers, quanquam penè ab Orbe diuiſa, Scotis & Pictis latè graſſantibus, regnóque ſedem inter Oceani fluctus ponentibus. Inter eos Franci ſupererant, quos opportunitas & exemplum, & diu iam concepta cupiditas, euocabant vltrà Rheni ripas. Iam appliciti ad eum propius, & experti vbertatem Galliæ, ad eam obtinendam de traiiciendo amne deliberant: ne vno fluuio excluderentur, qui per maria traiecta & longinquas nauigationes, ſæpe hoſtem quærentes quem vincerent, tam ſæpe optato bello, ſperatíſque palmis præluſerant.

IV. PHARAMVNDVS. Eam in rem plerique in Annalibus noſtris, Pharamundum primum Francorum Regem conſtituunt: nullà ratione cur primus ſit, cùm vltrà Rhenum in Francia plures regnum ante Pharamundum tenuerint, nec ipſe cis Rhenum Franciam in Gallia, quod in votis maximè erat, locauerit. Melius Reges noſtri à Merouæo inciperent, à quo ſtabilia regni fundamenta, & filij longâ ſerie ad regendum nati. Ego ne diſcedam à pluribus, à Pharamundo incipiam. Ille Varamundus etiam dictus & Pharamodus, Marcomeris filius, & nepos Sunnonis, quanquam hunc aliqui patrem non auum faciant, in regnum à Francis aſſumitur; ſanè non primus Regum inter Francos; qui enim præceſſerant, eum vſurpauerant honoris titulum. Paſſim ſcribitur regnum iniuiſſe, anno poſt Chriſtum vigeſimo ſupra quadringenteſimum: à quo anno Franci ſtatuunt Monarchiæ ſuæ originem; inſtar clarorum amnium, ex tenui fonte, & propè incomperto colligentium vndas, & perpetuo curſu fluentium. Agebat tum Rauennæ Honorius Imperator, imò per ſummam ignauiam delitebat, de ſalute magis quàm de Imperio ſolicitus, in angulum Italiæ compulſus, poſt Galliam & Hiſpaniam propemodùm amiſſas; Imperium abiiciens, vt Imperatorem ſeruaret. Pharamundus verò quam primùm regno eſt inauguratus; haud

Rhenum tranſit. inſcius quid à ſe potiſſimùm Franci exigerent, de Rheno tranſmittendo cogitat, déque Francia ſua tranſportanda tandem in Galliam. Eam propugnaculum firmum muniebat ciuitas Treuirorum, ad ripam amnis erecta; quam Romani Imperatores, ipſi plerique, per legatos alij, ſemper inſederant, ad Francorum molitiones nouas compeſcendas. Poſtquàm Honorius Imperium, non tam moderabatur, quàm dilapidabat, Treuirorum vrbs præſidio tenebatur admodùm infirmo; vnde Francis facta ſæpe auda-

cia

cia irrumpendi, & molem oppoſitam votis euertendi. Et verò Saluianus, ille ſanctiſſimus circa hæc tempora, & Chriſtianus in calamitatibus deflendis Ieremias, aſſeuerat Auguſtam Treuirorum, vrbem primariam opulentiâ & nobilitate, tertiùm captam à Francis, incenſam, & euerſam; ciuibus aliis peremptis, quà ferro quà igni, raptis aliis in miſeram ſeruitutem. Aſſentior autem Adriano Valeſio, Scriptori eruditiſſimo, & rerum Francicarum peritiſſimo indagatori, exiſtimanti tertiam illam vrbis expugnationem in Pharamundum incidere; quem vero eſt ſimile regni primordia facinore quopiam decoraſſe, in ſe traducta perdifficili expeditione. Quod vt verum puto, ita cenſeam non hæſiſſe illum in Gallia, neque in vrbe capta fixiſſe locum certum: quod ex eodem Saluiano conficitur, querimonias inſtaurante, quod Treuirenſes, cladis reliquiæ, in miſeriarum ſolatium, flagitauerint ab Honorio & Conſtantio Imperatoribus, Ludos Circenſes; triſtem pompam & lugubrem, in parietinis incendio deformatis. Anni inter hæc tranſiguntur octo, quibus Pharamundus regnaſſe dicitur; dum amnem tranſmittit, vrbem amplam capit; rurſum vltra amnem depellitur, & in nouum tranſitum neruos omnes intendit. In quem putem bellicoſum Regem curas & ſtudia impendiſſe potius, quàm in leges condendas; cùm is Martis ardor legum curam excludat; quæ pacis ſunt fœtus, & regni iam ſtabiliti optata ſoboles. Salicam igitur cum laudato Valeſio tranſmittamus in Galliam; vbi auſpiciis felicioribus, à Clodouæo, rebus geſtis magno, & religione maximo, originem illuſtrem repetet. Pharamundus igitur inter eas curas diem obit; de liberis relictis Cleuo, & Cludio ſiue Clodione, incertum eſt. Sane is debuit ſupra maiores eſſe inſignis militari laude, à quo Franci vno ſeriem ſuorum Regum inceperint; vt fortitudine præſtet in paucis, qui fortiſſimorum inter Principes Regum agmen ducit. PHARAMVNDVS.

V. CLODIO REX.

Pharamundo Annales Clodionem ſufficiunt. Nec ſatis conſtar, è quo natus Clodio, quem & alij Clodium, Chlogionem, & Cloionem nuncupant. Aſſentior pluribus, vt Pharamundi ſit filius; id enim diu moris Francis erat, vt quanquam ipſi Regem ſibi eligerent, à quo ducerentur in bella; tamen ſi Regi mortuo filius eſſet aptus ad regimen, hunc præ aliis optarent, ſibíque volentes præficerent. Huic Comati, ſiue Criniti agnomen datum eſt: non quod primus effuſam comam aluerit, id enim paſſim vſitatum Francis; ſed forſan, quod ampliſſimam & ſplendidiſſimam ſupra alios Reges nutriuerit, aut modum quendam in porrigenda cæſarie aliis dederit; vnis Regibus permiſſa amplitudine; cùm è coma promiſſa & pexa exurgat decor non modicus. Is continuò in regnum aſſumptus, patrum voluens conſilia, de Gallia inuadenda, vt ea peragerenrur conſultius, ſagaces mittit exploratores, qui indagarent Romanorum vires & vigilantiam. Interea ne otio Franci torpeſcerent, vtque bello haud arduo ad difficilius incenderentur, caſtrum oppugnat in Thuringis, cui nomen Diſpurgum; eóque capto, & poſt reditum exploratorum, pronis omnibus ad expeditionem Gallicam, eam indicir copiis. In Romanos maximè vertebatur vis belli. Ii Galliam Belgicam obtinebant, à Anno Chriſti. 423.

Rheni

CLODIO. Rheni citeriore ripa ad Ligerim; trans Ligerim Viſigothi Aquitaniam latè poſſidebant; Burgundiones ad Rhodanum porrigebant imperium; Narbonenſis Gallia partim Romanis, partim Viſigothis obnoxia erat. Romanos ſuæ res in Italia diſtinebant. Poſtquam Honorius viuere deſiit, & ſine liberis quidem, Occidentis Imperium occupantem vocabat. Neque is defuit. Ioannes Quæſtor magnus, quaſi abdicatam hereditatem inuadit Purpuram, ſéque Barbarorum auxilio in Theodoſium communit. Quippe Placidia, orto eam inter & Honorium fratrem iurgio, confugerat ad Theodoſium, nepotem ex fratre, Orienti imperantem, abducto ſimul Valentiniano puero, quem ex Conſtantio, Imperatore dicto, ſuſceperat. Beneuolè à Theodoſio excepta, ab eodem poſt fratris obitum, filio Valentiniano, decurrenti octauum annum, Imperium Occidentis impetrat, & ſimul copias quibus Ioannes ſolio deiiceretur. Et deiectus eſt quidem per Ardaburium; ſed in belli ciuilis Hunni, Gothi & Vandali ſocietatem exciti, patrimonium Cæſaris miſerè diſperdebant, dum id ipſe inuaſum ab alieno reciperet. In ea igitur perturbatione, Clodio ſelectum militem ad Rheni fluenta admouet, móxque amne tranſmiſſo, in oppoſita ripa, diſiecto hoſte componit. Statim Gallos metus implet, Francos audacia, qui felici euentu fortitudinem augente, nullo obice peruagati Belgium, multis vrbibus captis, locum regno & genti conſtituunt. Neque is in Tungris, vt affirmant aliqui, qui in Brabantia habitabant, Leodium inter atque Louanium; ſed pergentes vlterius, Carbonariam occupant ſyluam, quæ Arduennæ pars eſt, inter Moſam & Scaldim; Tornacum & Cameracum capiunt, atque ad amnem Somonam, omnia vaſtant, occupant, & fixi inſident. Dubium inter Auctores qua in vrbe Clodio domicilium, & maieſtatem regni defixerit; an Samorobrinæ, quod Ambianorum eſt oppidum; an Cameraci ſiue Camaraci, quæ vrbs videbatur commodior, vnde in regionem ſubactam vigilantia Regis intenderet. Atque abs re non erit, paucis Francos exſcribere, & eorum arma, vt eruditè à Sidonio Apollinare pinguntur. Quippe homines ſtaturâ celsâ & procerâ, rutilante flauo colore cæſatie, quæ à fronte in ſummum verticem reduceretur, ne fortè obiecta oculis hoſtem occuleret; cæruleus in iis color, pro fulgetto erat fulmen vibrantibus; nihil pilorum in toto ore extabat, raſis accuratè genis & labiis; è mento duntaxat ad decorem ſexus, barba tenuis pendebat, in criſtas digeſta, & ſtudioſè depexa; ceruicem lacteam, nec pili inumbrabant, nec veſtis tegebat: quæ & veſtis ad modum ampli corporis ſtrictior, membrorum molem porrigebat magis: artubus quanquam longis mira alacritas, expeditis ad curſum, ad pugnam validis, ad arma tam promptis, vt quocunque ſe verterent, ea non oneri, non incommodo eſſent, ſed quaſi à Natura mẽbris ipſis affixa. Quippe à cunis arma infantes tractabant pro ludicris, ad manum ſemper haſtulæ atque enſiculi, quibus creſcentibus ad incrementa corporum, non premebantur iam viri. In dimicando celer pernicitas, ad vincendum firmitas, ad moriendum immobilis. Arma porrò ad tegendum corpus pauca & leuia, capitis & crutis nullum tegumentum, nulla lorica, arctum duntaxat ſcutum, quibus ſalutis

Valentinianus Imperator.

Clodio Galliam inuadit.

Ardennes.

Amiens.

Franci veteres.

cura

cura admodùm tenuis, tota ad victoriam verſa; ad quam parandam plura arma erant; enſis breui capulo, ango, & bipennis; nulli arcus, ſagittæ nullæ, aut fundæ: angones pro iis erant; haſtæ ſcilicet mediæ magnitudinis, ferreis obtectæ laminis, præter imam partem, vncis deorſum incuruis vtrinque prominentibus ex ſummo ſpiculo, quas in hoſtem propè intorquebant, viribus robuſtis, ditum vulnus ferentes, quod in membra penetrarent altiùs, & propter vncos reuelli non poſſent. Ita nuſquam pugnabant eminùs, aſpernantes victoriam, procul, & telis, leui periculo paratam; ipſi pro iaculis in hoſtem infuſi: bipennes præterea & ſecures geſtabant, ad perfringendos armorum obices, & corpora latioribus plagis diffindenda. Equis raró niſi principes viri ad prælium ibant; quibus pernicitas equi vſum implebat, vt plerumque miſſa haſtilia curſu occuparent, & hoſtem bipennis prius quàm ango feriret. Tamen ad inuadendum celerrimi, ad fugam ſcopuli, æquo animo appetebant mortem, ſi iniqua ſors foret; metus planè neſcij, ambientes victoriam, mortem amplectentes, ſi illa abeſſet. Denique vnum genti otium, ſtudium vnum, ars vna, pacem ad bellum componere, in bello regnare, & adipiſci votorum cumulum. Eiuſmodi homines conſidebant in Gallia, iámque vltra Somonam cupiditatem pellebant; cùm tandem Ætius, ad eos compeſcendos, ſolutus hoſtium impedimentis, aduolat ex Italia. Præſtat autem quis ille foret dignoſcere, à quo agger victrici genti & exundanti obuerſus eſt.

CLODIO. Francorum arma.

Ætius vir tam claræ fortitudinis, quàm diuerſæ fortunæ, Duroſtori natus eſt, quod oppidum erat Mœſiæ inferioris, nunc pagus in Bulgaria; huic pater Gaudentius, militia inclytus, ſub Honorio Equitum Magiſter, per ſeditionem militum in Gallia interemptus; mater Italica, ex opulenta Romæ familia Hunnis datus obſes, conciliatâ eorum amicitiâ, ſibi ad res nouas opem parabat, & perfugium, ſi fortuna deficeret. Statim poſt Honorij mortem, Ioanni ſe adiunxit Imperium vſurpanti, Hunnis in auxilium eius accitis. Deinde Ioanne aquis merſo, cum Placidia redit in gratiam, & perſuaſis Hunnis vt regrederentur, Comes dicitur, atque haud multò poſt, Magiſter militum, educatus in caſtris, dux tam peritus quàm fortis. Multa præclara pro Imperio geſſit, ſed cùm parem laude ferre non poſſet, grauiſſimum vulnus inflixit Imperio, quod multos per annos curationem omnem excluſit. Quippe inuidens Bonifacio, præclaro duci, Africam adminiſtranti, eum dum ex Africa per Placidiam reuocat, & ipſa Africa Imperio detrahitur, & infenſiſſimis hoſtibus traditur. Nam Bonifacius, ne vberrimam prouinciam relinquat æmulo, Geiſericum Vandalorum Regem arceſſit ab extrema Hiſpania, & ducentem octoginta bellatorum millia, Vandalos atque Alanos, admittit in Africa; immanitate tantâ ſæuientes, vt diris in Chriſtianos tormentis, diu barbara crudelitate graſſati ſint. Nihilominus, proditione clam habitâ, à Placidia & Valentiniano Magiſter Equitum dicitur, Ætio abdicato, tunc pro Imperio Francos & Noricos pellente è Gallia Contumeliæ impos Ætius aduolat, & prælio commiſſo, Bonifacio graui plaga ſaucio, vincitur, & fugâ ſaluus, ad Hunnos ſuos confugit. Non diu apud Barbaros

VI. Dora. Ætius quis?

CLODIO. ros hæſit, quos audita Bonifacij morte, reducens in Italiam, pugnâ in Sebaſtianum illius generum, qui peremptus eſt, feliciter profligatâ; cámque per victoriam reconciliatus Valentiniano & Placidiæ, recepit Magiſterium militum, & præterea Patriciam dignitatem; iam non tam Imperatori vtilis, quàm metuendus. Ille poſtea, & Hunnis ſuis fretus, quorum copias ad nutum habebat, & fortitudine ſuâ, quam per euentus tot varios adiunctâ prudentiâ corroborauerat, poſt multa præclarè geſta, venit cum exercitu ad repellendos Francos, qui Rege Clodione, iam in

Clodio ab Ætio vincitur. Gallia radices fixerant. Neque auſus victores iuſto ſtatim prælio aggredi, captat occaſionem, qua incautos offendat, & præfidentes ex inſidiis opprimat. Clodio Romanorum exercitu nuſquam perterritus, in Atrebatenſes militem duxerat, palmas propagans, & noui regni limites. Conſederat non procul à vico Elena, quem Heſdinum vetus cum Sauarone plures

Lens. putant, melius, vt arbitror, Valeſius, Lenſium ad Deulam caſtrum in Atrebatium finibus, quibus Cameracenſes attingunt; eóque in loco, de hoſte ſecurus, nondum ſe vſquam commouente, ad hilaritatem traducitur,

Anno 438. paulò liberius quàm præſtaret. Nam vno ex Francis ducibus, virginem eiuſdem gentis in ſponſam ducente; (nam Franci Germanorum inſtar coniuges ſimul in bellum trahebant, cæterámque familiam) & toto exercitu in epulas effuſo, & in nuptialem licentiam ſoluto; dum plures vagantur extra caſtra, ſponsámque matronæ pluribus plauſtris per agros vehunt, geſtientes gaudio atque exultantes: Ætius irrumpens improuiſus, vagantium agmen capit aut cædit, ſponſam & matronarum plauſtra ſui iuris facit, atque hærens fugientium tergo, in caſtra conturbata inuadit, ex iiſque captis Francum expellit. Sic non benè Marti cum Venere, neque in bello verſanti, vſurpanda ſunt pacis gaudia. Satis fuit Ætio Francum repreſſiſſe, & victoriarum curſum abrupiſſe; neque vltra inſtitit, in prouocanda fortiſſimæ gentis ferocia, qui aliò vocabatur. Neque per eam

Clodio in Gallia hæret. cladem depulſus eſt Clodio nouo ſuo regno: imò conciliata cum Ætio pace, occupatam regionem obtinuit; verè conditor Francici Regni in Gallia; quod per annos viginti, inceptum in ſua Francia, prorogatum vltra geſſit feliciter; vna illa nuptiarum clade edoctus; bellicam felicitatem nullam tutam ab infortunio, quam non tueatur ſolicita vigilantia.

VII.

MEROVÆVS REX.

Anno Chriſti 448.

E viuis rapto Clodione, in regnum euectus eſt Merouæus, Merouecus dictus, & Mereuecus. Dubium an Clodionis filius fuerit, an tantùm affinis; variis Auctoribus vtriuſque ſententiæ. Sanè conſtat ab eo deinceps familiam regiam propagatam, & ſtirpem enatam, qua Reges dicti ſunt Merouingi, aut Merouæi; illuſtri trunci gloria, ramos tam vberes producentis. Et ij dicuntur non cæſariem tantùm, ſed prolixiorem barbam aluiſſe; in qua fortitudinis & maieſtatis ſignum reponebant. Atque falſum eſt quod de iis Regibus ſcribit Auctor Græcus, pilos habuiſſe in dorſi ſpina, ſetis ſuillis conſimiles; quod fictum eſt à Longobardo ſcriptore, in gratiam Caroli Magni, ex diuerſa ſtirpe regnantis. Porrò Merouæus, ſub incœpti regni primordia, in partem ardui & periculoſi belli vocatus eſt, irrumpente

pente ad inuadendam Galliam Attila. Ille Rex Hunnorum. Hunni autem gens Scythica, olim inter Pontum & Caſpium maria, ad Caucaſi Borealem partem, non tam habitans, quàm latens. Ii Valente Imperium tenente, iam Gothis & Vandalis repagula ſua frangentibus, quaſi eodem exciti ſidere, numeroſiſſima iuuentute, ex latibulis ſuis prodeunt, atque accedunt ad Paludem Mæotidem: quam audacter tranſgreſſi, & ad Tanaïm Alanos aggreſſi, primùm victos, dein ſocios, ſibi in ſpem victoriarum adiungunt. Mox vlterius in Europa penetrant, & Danubio tranſito alternâ viciſſitudine victi & victores, tandem in ſuperiore Mœſia ſedem ſimúlque regnum conſtituunt, ea in regione, vbi nunc Boſnia & Seruia, ad Thraciam porriguntur. Poſt aliquot Reges, regnum peruenit ad fratres Attilam & Bledam, qui Roæ patruo ſuccedunt; maioribus non inferiores bellica fortitudine, & rapiendi ſæuitia. Iam Orientis Imperium, in Thraciam & in Illyricum effuſi diripuerant atque exhauſerant, cùm in Occidentem conuerſi, nouam rapinis cædibúſque materiam furori ſuo ſubſtituunt. Verùm Attila, maior audaciâ, vt eam magno flagitio roboraret, in Bledam fratrem conſpirat, & inſidiis interceptum perimit, ne conſortem haberet regni quod patabat, aut ſocium in inferendis calamitatibus, quas adſtruebat humano generi. Ille igitur, qui proſperis euentis tumidus, & conſcius improbitatis proiectæ ad omnia crimina, nuncupauit ſe Flagellum Dei, graſſari permiſſus ad Chriſtianorum plectenda flagitia, poſt Theodoſium vexatum, & Conſtantinopolim ad extrema actam, Romam, Italiam cæteraſque prouincias in prædam deſtinat; arceſſitus ab Honoria ſorore Valentiniani. Illa ab Eugenio Procuratore ſuo fœtu furtim concepto, ignominioſè vt par erat, Palatio expulſa, & concluſa in priuata domo, Eugenio interfecto, ardens vindictâ & cupiditate licentiæ, clam ad Attilam ſcripſerat, nuptias offerens, & implorans vindicem libertatis. Is autem poſtquam Honoriam à Valentiniano non impetrat, bello prætexens quod iuſtè negabatur, magno exercitu verſus Germaniam tendit. Deſtinauerat quidem in Italiam ſtatim irrumpere; ſed vt id ſecurius præſtaret, ſolicitauerat Theodoricum Viſigothorum Regem in Gallia, vt communi Marte hoſtem communem ſimul aggrederentur; ac dum ipſe in capite Italiam ſubigens, Romanos perderet, Imperiúmque conuelleret; Theodoricus Ætium in Gallia validè impeteret, tam auguſtæ prædæ venturus in partem. Id ſubodoratus Ætius, qui nuper de Noricis victoriam reportauerat, ſedula legatione Theodoricum in ſuas partes traducit, ſimiliſque opera Merouæum Francorum Regem conſociat, Alanos pariter in conſortium vocat; vt armis coniunctis, belluinum hominem ſingulorum hoſtem, & mortalium luem, pro viribus à capitibus ſuis depellerent. Iam enim ad Galliam ſe verterat Attila, per Pannoniam atque Germaniam, ad Rhenum accedens. Quippe à Theodorico repulſus, audienſque Ætium conflare exercitum, vt eo profligato ſecurior Italiam tandem inuaderet, ſimul vt à Theodorico repulſæ pœnas exigeret; in eum præterea concitatus à Geiſerico Vandalorum Rege, pleno furore ruebat in Galliam. Ducto per Hercyniam ſyluam itinere, ad tranſitum Rheni grandes arbores aſportauerat, quibus ad

MEROVÆVS.

Hunni qui?

Attila Galliam vaſtat.

MEROVÆVS. cymbulæ formam excauaris, totum vltra traduxit exercitum; quem accedentibus Germanis plurimis ad quingenta militum millia auctum eſſe ſcribunt: nimirum vt furori par eſſet potentia, & ſuppeterent ad perdendum Orbem inſtrumenta. Ætius quanquam nulli diligentiæ, nulli ſolicitudini parceret, nondum copias ſuas ex tam diuerſis capitibus valens contrahere, liberam excurrenti fecerat Galliam, Theodoricum arceſſens ſolicitè, & vnam vrbem Aureliam tenens, per quam defenderet Transligeranas prouincias. Neque parcè Attila vſurpat factam poteſtatem, Treuirorum vrbe vaſtatâ, per Mediomatricos in Celticam flexus, & Rhemos inuadens, vrbes obuias, quà vi captas, quà dolo, (nam hunc peritè illi ſubtexebat) Diuo-
Mets. durum, Rhemos, Antiſſiodorum, aliáſque barbarâ crudelitate diripuit, cæſis ad aras promiſcuâ cæde tam fœminis, quàm imbellibus pueris.
Troyes. Attamen Tricaſſiis Lupi Epiſcopi ſanctitas mitigauit furentem, dum per vrbem tranſit innoxius, Deo qui permitteret malum in criminum pœnam, in virtutis præmium extorquente bonum. Sic Hunnus ſæuiſſimus vaſtita-
Aurelia obſeſſa. tem inferens, Aureliam venit, tranſmiſſurus ponte in ea Ligerim, vnde totus in Theodoricum irrueret. Aureliam præſidio Ætius muniuerat, eámque omni milite fortior propugnabat ſanctimoniâ clarus, Annianus Præſul, qui ſedulus Paſtor gregis curâ ſuſcipiens, ad Deum verſus precibus, & ad mortales ſolicitudine, nullam laboris vigilantiſſimi partem omittebar. Salutem publicam Aurelianorum peperit fortitudo; non ſine diuina indulgentia tranſmittenda ad poſteros, qui multis poſt annis ſuccumbentem Franciam erecturi erant. Nam Ætius interim ſolicitè cogebat militem, ac Theodoricum per Auitum opulentum Aruernum, tandem demouerat à conſilio expectandi in Aquitania Attilæ, atque impulerat ad ducendum exercitum. Dum hæc geruntur, non ſine temporis mora, Aureliam ad extrema Hunnus adegerat, excuſſâ ariete muri pars maxima, præſidiarius miles ciuiúmque fortiſſimi in ſtationibus cæſi, adueniebant nulla ſubſidia; vna ſpes ſupererat vincentis miſericordia; hanc vt eliceret Annianus Epiſcopus, Attilam in caſtris conuenit, & pro vrbe dedenda adhibet infimas preces. Repulſus contumelioſè à Babaro qui in vrbis excidio vellet exemplum ſeueritatis ſtatuere, ad ciues regreditur, iubétque portas ad excipiendum hoſtem aperiri, in eo agnoſcendum Deum; vltrò ſe tradant meritò noxas plectenti. Dicto obtemperatur; patentibus portis hoſtis admittitur, domos diripit, ciuéſque raptos in vincula cum liberis & coniugibus, inter lamenta & ejulatus, prædæ partem, raptor diuidebat. Et ecce inopinatum calamitoſis auxilium. Hunnis ſecurius in prædam intentis, Romani cum Viſigothis adueniunt, in vrbem ſubeunt, excuſsáque præda, non ſine prædantium nece, Barbaros magna cæde expellunt, ciuium ingenti gaudio, ſe ac ſua recipientium, & Anniani lætiſſima gratulatione, diuinam miſericordiam admirabiliter commendantis, quæ humana deficiente ſemper in promptu ſit.

VIII. Attila repentinâ clade coërcitus, ſublatis caſtris, in Galliam rurſum
Pœna in Attilam. ſe effundit; neque Ætius auſus eſt conſequi recedentem, donec exciperet plura ſubſidia, quæ ex variis gentibus præſtolabatur. Poſtquam hæc aduenerunt

aduenerunt, in quibus Merouæus Rex ſuos Francos adduxit, Ætius tatus non cunctandum amplius, cum vniuerſis copiis contendit ad Attilam. Ille vagatus per Galliam Celticam atque Belgicam, & latè ſtragem excidiúmque circumferens, in campos Catalaunicos conuerterat ſe: atque in iis aſſequutus expectantem Ætius, caſtra figit. Ingenti ſpatio vltra amnem Matronam campi iacent, ad conſerendam pugnam idonei, & iam Tetrici imperantis clade percelebres. Pridie quàm pugnatum eſt, caliginosâ nocte, infenſiſſimâ dimicatione proluſum eſt; quaſi diei totius ſpatium arctius foret ad pugnam tam celebrem conſerendam, aut noctis tenebræ in partem famæ admitti contenderent, & de gloria cum luce certare. Etenim dum vtrinque gentes ad ſtatiua ſua ſe conferunt, nocte concubia, Francorum agmen à copiis diuulſum, fortè incurrit in Gepidas, numero non impares, redeuntes ad caſtra. Neque momento hæſerunt, quin depugnarent: cæco in obuios irruunt impetu, & tam certis inter tenebras ictibus, tam fortibus animis & imperterritis, vt eodem quo ſtabant veſtigio, victi ſimul cuncti & victores, nemine prorſus ſuperſtite, occubuerint omnes, ad quindecim millia; prima luce ſpectaculum atrox fortitudinis bellicæ; neutrà partium perculsâ, neutrà elatâ. Ideò per ea confirmatis vtrinque animis, ſub ortum ſolis, tubis perſonantibus, ad pugnam curritur. In campo mons erat magni momenti ad victoriam primùm occupanti: cùm in eum certatim miles mitteretur, Ætius diligentior cum Thoriſmundo Theodorici filio in eum euadit, atque Hunnos paulò tardius ſubeuntes, fortiter deiicit. Hoc præiudicio Hunnos deterritos, & Aruſpicum ſuorum præſagiis, Attila militari oratione confirmat, & ipſe intrepidus ſub horam nonam deducit in prælium. Valamerem cotnui læuo præponit, Gepidarum Regem; dextro Ardaricum, Oſtrogothorum Principem ſibi vectigalem, in media acie dimicaturus. Ætius in ſiniſtro agens, dextrum tradit Theodorico, Alanis quorum fides ſuſpecta, coniectis in agmen medium. At ſub ipſa pugnæ primordia repentinus caſus Romanos turbabat, niſi malum ſtatim occultatum eſſet, quod vnum remedium ſubitis caſibus. Theodoricus Rex Viſigothorum, dum ſuos obequitans adhortatur ad præliandum, vel ſagitta percuſſus, vel equo ceſpitante, excutitur, protritúſque equorum vngulis, deſinit viuere; prima Martis non ignobilis hoſtia. Id quod in decurſu contigit, milites latuit. Neque tardius in pugnam itum eſt. Ea atrox, cruenta, & diuturna, nemine terga vertente, in noctem producitur; quâ tandem diremptâ horribilis dimicatio, & reducti vtrinque in caſtra milites: non tamen ſine Ducum periculo, tum in acie præliantium, tum ab exitu pugnæ. Quippe Viſigothi, inter Alanos medios irrumpentes, in Hunnos tanto animorum niſu inuaſerant, vt pugnantem Attilam in diſcrimen certum adducerent, ſibi conſulentem dum receptui canit, & caſtrorum vallo ſe contegit. Thoriſmundus nihilominus, inter liberos Theodorici maximus natu, Viſigothos pugnâ incenſos in caſtra hoſtium ducit, neque à præliando ceſſat, donec ſaucio capite, & equo deiectus, à ſuis excipitur, & defertur in caſtra. Ætius

MEROVÆVS. Anno Chriſti. 451.

inter hoſtium tela, ad noctem, pugnam egregiè concitans, & ignarus quæ fuiſſet ſors Viſigothorum, multâ nocte ſe in caſtra recipit. Cæſa centum octoginta hominum millia: nec planè conſtitit, vnde victoria ſtaret; vtraque partium abſcedente ceu victa: viſa tamen in Romanos magis inclinaſſe, qui reliquam Galliam è furentis belluæ faucibus rapuerunt, eamque adegerunt conceptam rabiem aliò vertere. Nam poſtridie, ſe Attila caſtris continuit, quæ plauſtris obiectis tota nocte muniuerat; ac tametſi, perſtrepentibus tubis, eruptionem crebrò ſimularet, tamen non ſe commouit, expectans quæ mens hoſtium foret. Qui nec ipſi conſentiebant inter ſe. Thoriſmundus patris necem vlturus, ardebat cupiditate vindictæ, vrgebátque vt Hunnorum caſtra oppugnarentur. Ærius contra veritus, ne poſt Attilam profligatum, Viſigothi omni metu liberi, in Romanum Imperium vires conuerterent, auctor eſt Thoriſmundo, vt poſt hoſtem tantâ miſſione ſanguinis debilitatum, Toloſam regrediatur quamprimùm, conſulturus imminenti periculo, ne fratres qui in ea vrbe agebant, inuolarent in gazam paternam, & regnum opum pleni præriperent. Thoriſmundus hoc metu vindictam compeſcuit, & curato Patri regio funere, Rex ab exercitu ſalutatus, Toloſan verſus diſceſſit. Eadem ratione dimiſſus in Galliam Belgicam Merouæus. Quo modo Attila, ſolutis hoſtium copiis, per Germaniam atque Pannoniam, ſe recepit in patriam, ſerpentis inſtar ſaucij, reparaturus vires & virus, quas anno proximo ingenti clade Italiæ, in perniciem mortalium inſumpſit. Poſt hæc, de Merouæo nihil admodùm certum; niſi quod coniecturâ aſſequi poſſumus; nimirum quod regnum in Gallia tam firmum ſtabiliuerit, vt in poſterum nullo hinc bello potuerit, nullis conatibus demoueri; præterea quod arctiores prorogans fines, Pariſios vſque peruenerit, eámque vrbem iam celebrem, vel vi vel deditione tenuerit, in qua regni ſedem & domicilium poneret. Quod ex eo conſtat, quòd Childericus filius & ſucceſſor dicatur Pariſiis regnum iniuiſſe atque amiſiſſe; quam validam ciuitatem adoleſcens, & totus in voluptatibus conquirendis, vero eſt abſimile expugnaſſe. Dicitur præterea regno conſtituto primus Franciæ nomen indidiſſe, vt Franci Germanicam Franciam obliti, impenſiùs Gallicam colerent, & Galli cum nomine mutarent animos, in Francorum fortitudinem & libertatem tranſcripti. Obiit Merouæus anno regni decimo; ſpatio temporis pro amplitudine rerum anguſto; ſed viri eximij breuitatem annorum extendunt facinorum numero & magnitudine.

Merouæus Pariſios occupat.

IX. CHILDERICVS. REX.

Childericus Merouæi filius patri in regnum ſucceſſit, ſine controuerſia. Iámque tunc Francici Imperij ſanctiſſima illa lex & antiquiſſima cœpta eſt promulgari, non tam ſcripto quàm facto, & in omnium Francorum animis altè inſculpi, firmiùs atque ſtabiliùs, quàm in marmoreis æreiſve tabulis; vt qui Regi demortuo ſanguine foret propinquior, regnum adiret, vt hereditatem; eſſétque Imperium, non populi eligentis donum, ſed Dei largientis, ab ortu & natalibus regiis, in quibus ſceptrum & diadema repoſuit. Childericus porrò, magnâ omnium ſpe, patris non modò ſolium, ſed virtutes etiam initurus, bellicâ gloriâ florem adoleſcentiæ

Anno Chriſti 458.

centiæ concitante, regnum iam feliciter porrectum ad Sequanam, videbatur ad Ligerim ſtatim promoturus. Sed illicò diffluunt ſpes conceptæ, & in deſperationem conuerſis omnibus, non tantùm Rex in periculum adducitur, ſed & regnum ipſum, cui ſtabiliendo tam præclarè modò erat conſultum, reuulſo omni ambitu, & exciſis penitus hominum ſuffragiis, ſæpius in priuatum commodum quàm in publicum bonum cenſentibus: adeò nihil eſt firmum & ſtabile, cùm ipſa principia, vnde perennitas, vacillent ac nutent. Etenim Childericus omnium votis regno exceptus, iámque amore patris & iuuentutis illecebrâ gratus, ſtatim exemplo fuit, inter regni ſpem & ipſum regnum quantum interſit: Siquidem illicò pacis otio & voluptatibus prolapſus in deteriora, & ſummâ licentiâ raptus in ea omnia quæ placerent, animi cupiditatibus totum ſe tradidit, id maximè regium ratus, vt quod libuiſſet animo, liceret corpori. Inter adoleſcentiæ vitia libido impura pollet quamplurimùm, calore ſanguinis inflammante cæcum naturæ impetum. Ea Regem corripuit, & ad omne flagitium nefáſque proiecit. Primò ille matronarum thalamos, dein virginum caſtimoniam, præſertim nobilium tentare blanditiis, auro, pollicitis, maieſtate Regis expugnare, ſi dolus non cederet, vim afferre, ac tandem ab amplexu coniugum, matrúmque gremio contumelioſæ libidini raptare victimas. Hæc aliquandiu primâ acerbitate mali, veniâ adoleſcentiæ, & emendandi ſpe tolerata: Sed vbi increuit lues peſtifera, iámque nihil tutum à Principis libidine erat, extremis remediis extremo morbo occurſum eſt, & profligatus ſubditorum timor cum amore. Pariſiis Rex agebat, vrbémque regiam ſcenam libidinis conſtituerat, cùm ſubita & improuiſa defectione opprimitur; concitatus furore populus arma proclamat, ea quique priuatim rapiunt, ad palatium conuolant, fremunt ad occluſas fores, Regem repoſcunt, flammas comminantur, vectéſque citi & ſecures apparant ad diffringendos forium obices. Prætoriani milites omnéſque Aulici dilabuntur metu, Rex ſolus cum vno Viomado, metum inter & deſperationem verſatur deliberans non de fuga, ſed quam mortem oppeteret. Erat Viomadus, aliis dictus Vidiomarus, & Vinomadus, è Francorum gente clarus in paucis, Regi propè coæuus, à pueritia ipſi percharus, amicus & fidelis, quod in Aulicorum fraudibus rarum; Childerico ſupra ſortem beato, qui in iactura omnium amicum haberet. Is Regi optime conſulens, auctor eſt fugiat, & ſe morti certæ eripiat. *Furori materiam, vt fomentum igni detrahendam; lapſu temporis mitigari iras, lethale ferrum vitari leui corporis declinatione; ſtultum eſſe, ſe furioſo obiicere. Abiens ſeruet ſe regno redituro; deſiturum furorem, tunc locum rationi & amori fore; hac pœna frangendam iram quæ ſæuiat; quâ ſedatâ, reuocabunt Franci, quem caſum volebant. Suam operam pollicetur & ſtudium, effecturum vt exilij mora perbreuis ſit, redintegrando amore pœnâ abſentiæ.* Diſceſſum Viomadus perſuadet, & Principem mutato cultu per poſticum emittit; prius nummum aureum bifariam ſecans, cuius ſibi pars altera eſſet, Regi altera; accipe, inquit, hoc amicitiæ ſymbolum, & futuræ concordiæ ſignum. Vbi ad te meam partem miſero, ſi cum tua illa conueniat, credas tuorum

Regno pellitur.

Viomadus Regi fidus.

ſtudia

CHILDERICVS. ſtudia in te conuerſa, & in vnum animos conueniſſe. Hæc interim pars apud me efflagitabit pollicita, amoríſque mei vadem ſe præſtabit. Ita Childericus dimiſſo & amiſſo regno, profugit in veterem Franciam, maiorum patriam, exceptus à Biſino Thuringiæ Regulo, nihil aſportans ex regni opulentia, quàm amici fidem; felici calamitate, quæ veras opes retegeret.

X. *Ægidius Rex Francorum.* Poſt Childericum furori ereptum, Franci vt ſpem omnem regni reditúſque exſcinderent fugitiuo, adhuc perdurante furoris impetu, nouum ſibi Regem conſtituunt. Porrò ne quis diſcordiæ locus eſſet per ambitionem, præcluſo ſibi inuicem aditu, in peregrinum conſentiunt, præterea qui gratus Francis, qui eum deligebant foret, & Gallis ex quibus deligebatur. Is Ægidius erat, origine Gallus, dignitate Patricius, à Romano Imperatore, iis copiis & vrbibus præfectus, quæ Romanæ ditionis eſſent, Magiſter militum dictus à Maioriano. Nec erat quod à Romanis ſibi Franci metuerent, Occidentis Imperio patenti vndique Barbaris gentibus, & per plures Cæſares in ruinam præcipite. Poſt Attilam ex Italiæ viſceribus peræ grè auulſum; Valentinianus Imperator Ætium Maximi dolo in ſuſpicionem adductum peremerat, præclarum ducem, de Imperio perbenè meritum, & viri fortiſſimi nece, non tantùm vt dictum eſt, ſibi læuâ dextram præciderat; ſed ceruices Imperij amputauerat. Nam ſtatim ipſe Valentinianus eiuſdem Maximi fraude perimitur, vlciſcente in Principe contumeliam vxori illatam: fitque Maximus ex percuſſore perfido Imperator. Quo nec diu potitus eſt; qui cædem Valentiniani faſſus Eudoxiæ perempti coniugi, quam per vim thalamo ſuo adiunxerat, ſic in ea vltionis incendit libidinem, vt per nouum nefas ab eadem excitus ex Africa Geiſericus Rex Vandalorum, vrbem Romam fœdè diripuerit, atque Eudoxiam cum filiabus adduxerit. Maximus tot malorum cauſa, lapidatus à populo, pœnas dedit ſuſcepti Imperij, tertio menſe poſtquàm ſuſceperat, gemino vindictæ incendio corripiente Imperium. Quod quaſi vacua & derelicta hæreditas, ad Auitum reluctantem defertur, non immerentem quidem, ſed longè petitum, iam Romanis auerſantibus certam perniciem. Erat Auitus in Aruernis nobilis, Præfectus prætorio Galliarum, & Magiſter militiæ, tunc legatus apud Theodoricum, Regem Viſigothorum, regnantem parricidio, poſt Thoriſmodum fratrem interemptum; adeò iis temporibus per cædes regna & imperia redimebantur. Neque imperium Auitus feliciùs tenuit; non multò poſt per Recimerem deiectus, Magiſtrum militum, Placentiæ inauguratus in Epiſcopum, móxque vel dolore vel peſtilentiâ in Aruernis obiens. Ricimer interea Maiorianum clarum militiâ, Imperio præficit; tutius & commodius reputans, per alios Imperium regere, quàm per ipſum ſe, qui totius poteſtatis compos, odium atque inuidiam, imperanti ſemper adhærentes deriuaret in alium. Nam & ille Maioriani pertæſus, veneno ſuſtulit, fortiſſimum Principem, dignúmque regimine, ſi in meliora tempora incidiſſet. Erátque is rerum Romanarum ſtatus, cùm Ægidius eſt ad regnum vocatus; agebátque tunc Sueſſione, qui initurus nouam poteſtatem Pariſios venit. At Viomadus perculſus inopinato Francorum conſilio, quod ſpem omnem reditus Childerico

Status Romani Imperij.

detico

CHILDERICVS.

Viomadus Ægidium oppugnat.

derico abſcinderet; tamen animum haudquaquam abiiciens, vir ſagaciſſimus ſibi aliud efficiendum proponit. Vt erat in ſua gente plurimæ gratiæ, & ingenio pollens, non ægrè beneuolentiam noui Regis conciliat. Primùm obſequio, morum comitate, iucundis colloquiis eſſe gratus; dein veris laudibus adulationis hamum prætexere, & penitus in arcem animi penetrare: at poſteaquàm in ea per aſſentationem dominatur, iam eſſe conſiliorum non modò particeps, ſed etiam auctor. Ergo vbi ſe Regis potentem aduertit, non oblitus ſui, non Amici, dolo occulto detrudere ſolio incautum aggreditur. Regem inter & ſubditos clam iacit odia, hos curat vectigalibus & tributis premi, vno præcipuè, quod Francis intolerandum eſt viſum, vt tres aureos capita ſingula penderent; quaſi vænirent ſub haſta, qui hactenus liberi, non tantùm agros, ſed ipſa capita turpi ſeruitute Regi manciparent. Si cunctarentur quod impoſitum erat perſoluere, per exigentes vexare, & vi extorquere quod ſponte non darent. Eam ob rem cùm Franci nobiles acerbius quererentur, & indignum factum expoſtularent, eoſdem Viomadus ad Principem deferebat, augebat crimina, & reos implicabat ſuppliciis. His pauliſper artibus, malis quidem ſed in ſpeciem iuſtis, quibus rebelles in electum Regem plecterentur, infenſiſſimum quemque Childerico è medio ſuſtulit, in quibus centum Optimates illius odio inſignes, prærepti morte ignominioſâ, viam ſtrauerunt reſtitutioni; præterea Francorum omnium in nouum Regem iras accendit: quod præſtabat adeò diſſimulanter & tectè, vt alienus ab iis maximè crederetur, quorum fomes eſſet & flamma. Quocirca ad eum querelas Franci plurimùm deferunt, miſeriam incuſant, promptóſque ad vindictam exerunt animos, ſi ducem habeant. Qui vt videt ſua conſilia proceſſiſſe, & iam operi imponendum faſtigium, Francorum duces arcano euocatos cœtu compellat audacius, aperitque quid in rebus tam perditis agendum & audendum foret. *Nihil eſſe patienti acerbius, quàm fuiſſe miſeriæ ſuæ artificem; auget pœnam culpa, & moleſtiam cauſa, quod ipſe tibi malum confeceris. Hunc eſſe infixum in animis Francorum aculeum, quod calamitatem ſuam pepererint, aluerint, & ſeruitute corroborauerint. Quid enim, inquiebat, externum, Gallum, & Romanum, impoſuimus ceruicibus noſtris: Quaſi parum ſit externo ſeruire, niſi & Romano ſeruo mancipemur? Maiores noſtri tam dura paſſi ſunt, tanta auſi, primùm vt Romanum iugum excuterent; dein ne cui Principi niſi noſtræ gentis obſequerentur; amantiſſimi quippe libertatis, tutelam eius ſuo potiſſimùm ſanguini tradiderunt. Nos Regem expulimus, quem natura, lex, vota omnium throno euexerant, vt peregrinum tyrannum ſubſtitueremus. Quid ergo querimur, ſi compedes ipſi nobis procudimus; ſi vltrò dedimus manus in vincula? Sed malè querimoniis culpæ ſanantur, petenda eſt ab ipſo crimine medicina, & facta factis emendanda, non verbis. Audio Childericum frugis iam melioris in viuis agere, mutatam indolem cum fortuna, & in miſeriis bonam mentem repertam. Quin eum arceſſimus? quin beneficio culpam expungimus? Pellendo exterum, hoſtem vlciſcemur, reducendo Francum, extorquebimus crimini veniam.* His permoti Franci, ſeu pœnitentiâ, ſeu deſiderio, ſeu timore, ſiue vltione, de reuocando Rege conſentiunt, curis Viomadi rem committunt, Childericum

CHILDERICVS.

moneat, reditionem pro arbitratu conficiat, ſe ſpondent nihil omiſſuros, quod ſui muneris officiíque ſit. Viomadus Optimatum compos, rem inchoatam fauſtè, tam celeriter quàm occultè perficit. Nuntios mittit ad Childericum, condictum ſymbolum tradit nummi partem, certiorem facit maturuiſſe conſilia, hortatur vt quantocyus redeat. Vbi Childerico fidem nummus dimidius fecit, & in eo vidit regnum reſtitutum, in quo viderat perditum; nihil cunctatus ſe in viam dat. Franci à Viomado de ratione itineris moniti, Barij aduenienti occurrunt, veniam poſtulant præteritorum, & gratulantibus animis Regem nouum dicunt, vel inſtaurant veterem, quem ſors inuida intercepiſſet Francorum commodis. Ille obliuionem anteactis impendens, memoriam præſentibus ſempiternam, Barienſes in beneficij monimentum tributis omnibus liberat, & Viomadum complexus iucundius, quàm cùm ab eo diſcederet, confeſtim re palam factâ in Ægidium mouet. Et ille nouitate inexpectatâ attonitus, prodentibus Francis, Gallis ſtupentibus tumultuariâ pugnâ haud ægrè vincitur, & vnde primum venerat, Sueſſionem ſe recipit, amicitiæ intemeratæ tam ipſe quàm Childericus trophæum; vtroque experto, quid veram inter & ſimulatam diſcriminis ſit; ſummâ etiam laude priuatæ virtutis, qua regnum partum eſt, publicum bonum & maximum. Ita octauo poſt exilium anno, ſuis reſtitutus, calamitate melior, Childericus throno reponitur, abdicatis vitiis, quibus perierat. Vnum tamen eſt, in quo vel ſui veteris nimium memor, vel noui parum, virtutem læſerit; quod Baſinam coniugem Thuringiorum Regis, à quo tam benignè erat exceptus, & primùm hoſpes polluerit adulterio, deinde ad ſe Pariſios venientem recto acceptam, lecto admiſerit; violato per contumeliam iure hoſpitij; tam infirma eſt virtus à vitio recens, & in occaſione periclitans. Neque ſit veniæ ſecundo flagitio, quo mulier maritum fugiens in adultero maritum nouum inuenit, quòd honeſtam amori cauſam ipſa prætexeret. Nam affirmabat, haudquaquam voluptatis gratia ſe tantum itineris confeciſſe, ſed Childerici dignitate motam & merito; quæ ſicubi noſſet vllum digniorem, ad eum per quæuis diſcrimina ſe conferret. Hæc verè dicta ſeu fictè non inuitum Regem perpulerunt, vt thalami eſſet particeps femina, quæ peperit Clodouæum, pretioſâ criminis venia. narratur & ſomnium, quod de futuris nepotibus Childerico vigilanti ipſa nuptiarum nocte obiectum eſt; quod à viris inceptum, in feras belluáſque deſineret; id tamen confictum arbitror, & inuentum à vatibus præteritorum, quales ſunt Poetæ.

Ægidius à Francis pellitur.

Barleduc.

Childericus regno reſtituitur.

Baſina vxor.

XI. Childericus verò, regno inſtaurato, vt priorem ſcopulum vitaret, otium & voluptates, Francorum laudem propriam reuocat, fortitudinem bellicam, quæ vna gentis bellicoſiſſimæ gloria, ars vna, & vnum ſtudium. Nec bella defuerunt, fortitudinis huius materia. Quæ antequàm percurram, delibandi ſunt Franci duo, ad Rheni citeriorem ripam, laudem ipſam egregiè conſequentes. Primus Arbogaſtes, ætate & merito, Arigij filius clariſſimi & opulentiſſimi viri, qui in Treuirorum vrbe conſederat; poſtquam eam Clodio ceperat, incenſam dimiſerat, atque in Galliam penitiorem intentus, diſceſſerat à Rheno longius. Erat autem Arbogaſtes ſummè

Arbogaſtes Francus.

mè virtutibus ſupra Barbarum prædirus; præter bellicam gloriam, qua erat inſignis, affabilitate, morum humanitate, moderatione, temperantia excellens; litteris præterea excultus,& Latinæ linguæ peritia clarus; quod ad eum ſcribens Sidonius in paucis miratur. Quarum erat virtutum cumulus, cultus Chriſtianæ Religionis, ab eo ſuſceptus,& præcipua fide obſeruatus. Quæ Franci principis laudes,in Francorum Hiſtoria prætermittendæ non erant. Alius è Francis Principibus Childerici affinis occupauerat Coloniam Agrippinam, pariter ad Rheni ripam, & in ea inſtituerat regnum. Is à filio vnice noſcitur, qui Sigebertus ſenior, Claudus cognomine; cui poſtea vrbem & regnum Clodouæus eripuit. Quæ dum ad Rhenum Franci perficiebant, Childericus ad Ligerim ferocem hoſtem frangebat. Is è Britannia Inſula in Oceano Boreali ampliſſima, effuſus in Galliam, nouo & moleſto hoſpite regionem vexabat, iam à Barbaris pluribus direptam & occupatam. Et cladem alienam ſua clades pepererat. Quippe Britanni à Scotis & Pictis, gente ad Septentriones Inſulæ poſita, ſæpius diuexati, Anglos euocauerant, qui ad Albim incolebant Saxoniam, ad Scotos reprimendos & repellendos. Quod ab Anglis quidem perfectum eſt; ſed malum mutatum malo, non curatum. Angli Britanniæ commodis deliniti, vt in ea ſedes figerent, prætexentes ſtipendium non ſolutum, inuadunt in regionem Inſulæ meridionalem, eamque ſibi latè attribuunt. Miſeri Britanni ſuis tectis pulſi, noua vt ponerent, tranſmiſerant in Armoricam, arcto freto diremptam, & agris vberrimis patriæ priuationem ſolati, non moleſtè conſederant. Deinde aliis atque aliis tranſgreſſis, & Armoricâ iam Britannis plenâ, aduerſo Ligeti ſe committunt, nouos inuaſuri agros, vbi latius atque commodius habitarent. In eam rem Adoacrium ſibi Regem conſtituunt, & euocante Paulo Romanarum partium duce, qui agebat Andegaui, opémque pollicente, in Francos exercitum mouent; rati eos infirmiores quàm Gothos; qui nuper Gallici ſoli inuaſores, radices in eo nondum immiſerant, nutantes ſub diuerſis Regibus,ſub Childerico præſertim, nullo adhuc facinore primam infamiam eluente. Iunctis copiis Aureliam veniunt, quam occupant, vel traditam à Romanis, vel apertam à ciuibus. Sed in ea vrbe ſpes abſciſſæ. Childericus iam alienus à voluptaribus, Francorum auitâ gloriâ ſtimulante, rapitur in nouos hoſtes, commiſſáque pugnâ eos vincit, Rege occiſo, & in appendicem victoriæ capit Aureliam. Quia gloria alliciente vlterius, reliquias Britannorum Andegauum vſque perſequitur, Paulum ipſum belli tubam interimit, expugnata Andegauo; & concito impetu in inſulas in amne Ligeri eminentes irrumpit. in eas Britanni vt in ſtationes commodas prædam importauerant,& in hiberna deſtinantes muniuerant; ne longius ab hoſte mox redituri abſcederent. Ab iis captis magna ſtrage expulſi ſunt, & bello bis victi, pacem flagitarunt. Quam ſtatim nouum bellum ſuſcitandum confecit; maluítque Childericus in illud habere ſocios, quàm vtrinque geminis hoſtibus diſtineri. Alamanni, natio illa Germaniæ, in Sueuia ad Danubium propior, inuitante felicitate Francorum, in Galliam ſimiliter cupidos oculos diu adiecerant. Sub hæc tandem tempora, Romano Imperio prorſus corruente,

Colonia obtenta à Sigeberto.

Britanni in Armorica.

Childericus Britannos vincit.

Angers.

Alamanni in Gallia.

CHILDERICVS.

Rheno ad fines ſuos tranſito, procul à Francica ditione, in agris diuerſis, ſedes collocauerunt; nempe vbi Heluetij; diuiſi monte Iurâ à Sequanis, Lemano lacu & Rhodano à Sabaudia & prouincia Viennenſi. Childericus in eos, adiunctis Britannis, ſiue ab incolis arceſſitus, ſiue amolitutus hoſpites nouos, copias traducit à Ligeri, pugnáque victor euadit. Non tamen pulſi è ſedibus nouis Alamanni; pax forſitan conciliata, quâ cautum ne progrederentur vlterius. Nam hæc valdè ambigua. Id certius eſt,

Childerici mors.

Anno Christi 481.

Childericum ab expeditione reducem, Ambiani morbo correptum vitam poſuiſſe, regni compotem annis ſupra vicenos quatuor: qui communem mortalium ſortem emendauit, praue incepta bono exitu corrigens; quod rarum admodùm; & ſemel corruptus regni licentiâ, eandem mox in bo-

Genouefa.

nam frugem conuertit; nequando in humanis rebus deſperemus. Neque in eius laude omittenda eſt cum Genouefa virgine familiaritas. Hæc in pago ad Pariſios è ruſticis parentibus orta, illuſtri ſanctimonia vitæ percelebris, quam à prima infantia ad ſenectutem longæuam intemerato noxis filo texuerat, tunc agebat Pariſiis; quam vrbem pluribus affectam beneficiis, & iam inde ab Attila tutam & ſecuram, tot inter bella immunem miſeriarum præſtabat; poſtea à ciuibus in Patronam lecta, atque in poſterum grauiſſimarum calamitatum in Lipſanis Sacris perfugium. Illa priuilegio ſanctitatis à Childerico quanquam Ethnico excepta beneuolè, multa precibus in ciuium gratiam impetrabat. Narratur factum, quod potentem illam auctoritatem Sanctorum apertam demonſtret. Childericus Reos, morte vt putabat dignos, capitali pœna damnauerat; quam omninò inferri cupiens, vidit nihil eſſe quod eam amoliretur, præter vnam virginem Genouefam, quæ ſi veniam rogaret peccantibus, repulſam à ſe ferre non poſſet. Eam igitur vt in hanc vicem excluderet, poſtquàm Rei ex vrbe ad ſupplicium ducti ſunt, ſimul ipſe egreditur, iubétque portas Vrbis occludi, nec vlli mortalium reſerari. Verùm haud multò poſt, ſtuporem inter & iram medius, Reis ſub cultro iam poſitis, videt Genouefam ad pedes aduolui, & ſupplicem efflagitare veniam miſeris. Quam virginis amantior Rex non negauit, iram colligens in portæ cuſtodes, quam iniuſſu Regis aperuiſſent. Sed & iram ſtupor nouus excuſſit, cùm audiit portam ad orationem Virginis reſeratam; nec eum puduit, obſequutum feminæ precibus, cui robur & ferrum paruiſſent in valuis.

XII.

CLODOVÆVS. REX.

Anno Christi 482.

Childerici locum ſtatim impleuit Clodouæus filius, quanquam annis iunior; nam decimum quintum implebat; tanta erat Francis proſapiæ regiæ veneratio. Clodouæum dicimus, qui à variis Auctoribus diuerſis nominibus nuncupatur; Clodouecus, Lodoin, Lodoui, Lodoueus, Ludouius, Ludouicus, pluráque alia, eius ſunt nomina; quaſi tot res tam præclarè geſtæ cadere in vnam appellationem non poſſent. Sanè ille verus eſt Imperij Francici conditor, quod immotis Chriſtianæ fidei columnis impoſuit. Adoleſcens egregiâ corporis formâ, & indole militari, ſpem amplam concitabat Francis, vnicam laudem quæ à bello eſſet propriam reputantibus. Quam beneuolentiam poſtquam aliquot annis collegit, prorumpit in bellum ferociſſimus iuuenis, & vniuerſam Galliam quà latè patebat complexus

complexus animo, in paternum proximúmque hoſtem expedit ferrum. Is erat Siagrius Ægidij filius, cui paternâ hereditate, non modò Sueſſiones, & præclaræ vrbes Galliæ Belgicæ, obuenerant; ſed etiam in Francos regni titulus quanquam inanis permanſerat, non ſine expellentium odio. Ad id bellum, quaſi gentis foret, non Regis, acciti Francici nominis Reguli, Regnacarius qui Cameraci principatum tenebat & Cararicus cuius ditio in Belgio erat. Et ille quidem non impigrè ſuo munere functus eſt; iſte inter opem & proditionem medius, procul ſtetit cum copiis, victorem præſtolans, ad quem ſe conferret: prauo conſilio, cuius poſtea pœnas Clodouæus repetiit. Modò ad Sueſſiones commiſſo prælio, vbi paria multa in æmulis, ætas, ambitio, vltio, animus, diſpar euentus Clodouæo addixit victoriam. Per quam fuſus fugatúſque Siagrius, deploratâ ſpe regni, profugit Toloſam ad Alaricum Gothorum Regem, aram iam ſalute patris conſecratam, intutam tamen Clodouæi ferociæ. Nam is Legatos ad Gothum mittit; qui hoſtem repoſcerent, ni traderet bellum indicerent. Alarico ſua incolumitas fuit potior alienâ; nec ſe cum armato iuuene, quamuis & ipſe iuuenis, felici fortitudine incenſo, materias belli ſerente, committere voluit, ſatius ratus fidem frangere miſero, quàm eſſe miſerum amore fidei. Traditur itaque Francis, Siagrius, quem Clodouæus habet in vinculis, dum eius ditionem inuadit; mox iugulari clam præcipit, metum ſuum tollens cum ſpe aliena, ne qua eius particula in æmulo regni aleretur. Hoc bello Sueſſionum & Rhemorum vrbes, præter alias multas, adiunctæ ſunt regno Francorum; fuítque hoc tirocinium Clodouæi præliantis. Nec omittendum humanitatis & iuſtitiæ facinus, quod Rex edidit in flagrante victoria. Cùm plurima Chriſtianorum templa Francus idolorum cultor diripuiſſet, & Rhemorum Eccleſias ingreſſi in vrbem aliquot milites, quanquã Rege vetante, expilaſſent audacius, inter alia vaſa rapuerunt vrceum, pretio & vſu charum Remigio. Remigius Antiſtes Rhemenſium, ſanctitate morum & maieſtate oris venerandus, adit Clodouæum in caſtris agentem, rogátque vt ex ſacra ſupellectile, quam miles rapuiſſet è Rhemorum Baſilicis, curet vrceum quemdam quem deſignaret reſtitui. Optato Rex annuit, & in proxima prædæ diuiſione, qua priſco more ſpolia ex hoſte capta ſortiebatur miles cum Principe, agnitum vas atque ſepoſitũ, ſibi extra ſortem permitti Clodouæus poſcit, rem ſacram vſibus ſacris reſtituendam, nec communi prædæ demptum vnum vaſculum damno fore. Aſſentientibus cæteris contumacior vnus id pernegat, ſummáque audaciâ ſtrictam bipennim impingit in vrceum. Rex, quod in iuuene & victore mirum, in facto tam temerario, iram habuit in poteſtate, & reconditam in annum ſequentem repoſuit; vas tamen conceſſum eſt, & redditum miniſtris Remigij. Subſequente anno Rex pro more luſtrabat exercitũ. Nam quot annis Calendis Martiis, qui ad bellum apti erant & lecti, cõueniebant in Campum, corã Rege inſtituente quendam armorum & militum cenſum: & vocabatur id concilium Campus Martius, ſeu Martis Campus; quaſi cuncta Francorum concilia ad vnum Martis opus verterentur. Quem poſtea morem inter ignauos Reges nuſquam omiſſum, Pipinus maior non immutauit quidem, ſed pro menſe Martio Maium ſubiecit, vt mili-

CLODOVÆVS.

Siagrius victus.

Vrceum reſtituit.

Et militem punit.

CLODOVÆVS.

liti eſſet acceptior, quē euocaret altero tardius menſe; & cum tempore nomē cœtui mutatum, qui Campus Maïus dictus eſt, vel Maij Campus. Clodouæus iuxta inſtitutum, ſingulorum arma inſpiciens, an terſa eſſent, acuta, & ad hoſtem feriendum apta, ad militem illum impudentem venit; quem conſiderans diligentius, ſecuris aciem quaſi hebetiorem incuſat, verbíſque increpans; Te, inquit, tanto in numero ignauiorem non reperi, ita malè armis inſtructus es; ſimul eius ſecurim in terram abiicit. Eam recepturus miles dum ſe inclinat, Rex dimiſſum caput bipenni ſua validio ictu feriens: ſic, ait, Sueſſione me feriebas in vrceo. Mors læſum, ſtupor & metus omnes inuaſit. Nec erat maioris fortitudinis ſumpſiſſe pœnas, quàm moderationis tanto pòſt tempore; dixeris latam patienter à Clodouæo iniuriam Regem vindicaſſe. Mox inter arma verſanti, ſuauis irrepſit de coniuge & thori conſorte cupiditas; quæ res incepta forſan ab ambitione, in iucundiſſimum amorem deſiit; ac tandem mirificâ Dei prouidentiâ, in vniuerſum Chriſtianæ rei commodum ceſſit. Quoniam autem vxor, felicitatis Francorum prima adminiſtra à Burgundionibus accepta eſt; de ea gente paulò accuratius diſceptandum.

XIII. *Burgundi in Gallia.*

Burgundiones ſiue Burgundi, ſi Cluuerio credimus, origine ſunt Germani, memorati à Strabone & Plinio; gens non admodum magna, habitans in Germaniæ finibus, quibus Sarmatas contingebat; Lygios inter, Catinos, Rugios, atque Lemouios. Ii Probo Imperatore, à vicinis Gothonibus vexati, imò & bello victi, ſedes mutarunt; tum vt ſe ab importuno hoſte amouerent, tum vt agros feliciores ſi ſors faueret inquirerent. Igitur publico conſilio gens vniuerſa, Albi & Viſurgi tranſmiſſis, ad ſiniſtram Franciæ deflectens, ad Alamannos acceſſit, & ad Rhenum poſitis pagis & vrbibus, in Chattorum terra conquieuit, duos inter amnes Necarum & Mœnum, Moguntiam ſpectans ad alteram ripam. Verùm hæc demigratio cùm Valeſio minus arrideat; duas ille Burgundionum gentes conſtituit; alteram quam recenſui in Germaniæ finibus, alteram ad Rhenum propè Alamannos, quæ trangreſſa in Galliam nouum ſibi regnum poſuerit. Sanè ij ſpe vberioris ſoli allecti, poſtquam ſæpe in Galliam inuaſerunt, euntes ſæpe & redeuntes per Rhenum, direptíſque impunè agris & oppidis, iam nec amne coërciti, quem toties tranſmiſerant, nec metu hoſtium, quos tam ſæpe vicerant, abducto tandem vniuerſo populo in Galliam tranſmigrant, & in Celticam ſiue Lugdunenſem conuerſi, primùm occupant vtramque ripam Araris, Sequanos inter & Hæduos; dein porrecti ad Rhodanum, Sabaudiam ad Alpes ſubigunt. Et tametſi regnum fortunâ variâ ſtabiliuerint, modò à Viſigothis, modò à Romanis appetiti bello, & aliquoties victi; tamen per Regum ſeriem hactenus perſtiterant; etiam Burgundiæ nomine terris indito, quas tenebant ad Ararim; auſpicato nomine, quod in tanta Principum mutatione, & rerum tam frequenti conuerſione, adhuc integrum eſt. Neque ad laudem gentis prætermittendum, eos dum in Germania degerent, Chriſtianam fidem ſuſcepiſſe, edoctos à Seuero Treuirenſi Epiſcopo; quam poſtea in Gallia ipſa plures corruperunt, ex Viſigothorum vicinia, in Arrianam hæreſim deficientes. Nunc omiſſis eorum Regibus,

bus, vt propius ad Clotildim accedam, Gundicario Burgundionum Regi ſucceſſerant filij duo Gundiucus & Chilpericus. Chilperico nulli fuerunt liberi, Gundiuco quatuor; plures omninò quàm vt pares regnarent; quæ illorum temporum conſuetudo, vt qui Regi nati eſſent, cuncti ad partem regni admitterentur, nullâ ætatis prærogatiuâ; cùm à Rege æquè ortus eſſet natu poſtremus ac primus. Nomina illis erant Gundebadus, ſiue Gundebaldus, Godegiſilus, Chilpericus, & Godomarus; omnes Arij lue contaminati, præter Chilpericum, Catholicæ religionis aſſertorem, & patrem Clotildis, probâ fide imbutæ à cunabulis; quæ felicitas Franciæ. Quatuor Principes, poſt obitum patris & patrui, in tetrarchias regnum diuiſerant, in partes ſecuerant, qui totum ambirent, nec memores ſe fratres eſſe, duntaxat ſinguli ſe filios Regis meminerant. Quia tamen vnus impar foret tribus amouendis, duo conſentiunt, & natu quidem minores, ad tollendos fratres; & ipſi forſitan diſſenſuri, ſi optatis fruantur. *Clotildis pater.* Itaque Chilpericus & Godomarus, adiunctis Alamannis copias inſtruunt, & prælio vincunt; Godegiſilo quid factum dicam inferius; Gundebadus fugâ elapſus, apud amicos latuit, dum Alamanni prædâ referti ſe domum recipiunt. Victores nondum partiti quod inuaſerant, agebant Viennæ ad Rhodanum, quæ tunc regni ſedes, per victoriam ſecuri hoſtium, eóque magis vt vincerentur obnoxij. Etenim Gundebadus celeritate oppreſſurus incautos, repente progreſſus ex latebris, amicorum copiis ſubleuatus, Viennam aduolat, atque vrbe captâ, in fratres inuadit. Diuerſis in locis eorum cædes diuerſas ſpargit. Chilpericus in palatio deprehenſus, ferro perimitur; coniux grandi lapide alligato ceruicibus in amnem mergitur, ex quatuor ſuſceptis liberis, duo virilis ſexus necis acerbitatem cum parente vtroque diuidunt, capita truncati, & coniecti in puteum; duabus puellis vita condonata; maiori, cui nomen Mucuruna abſciſſa ſpes nuptiarum, conſecratâ deo virginitate, in cœnobio propter Geneuam; minori, quæ Clotildis, permiſſum agere in aula patrui; quæ adhuc infans, tenerâ ætate, formæ pulchritudine, & indolis facilitate, furentem demulſit. At Godomarus in turrim confugerat; quo in perfugij loco viuus combuſtus eſt, iniiciente flammas Gundebado. Quibus criminibus totum regnum ſtetit, iam tuto ab hoſtibus qui ea patrarat. Clotildim verò ſeu Chrotildim, regio cultu educatam, Legati Franci ſæpius viderant, eréntque mirati virginis formam, modeſtiam, prudentiam, & de ea in vxorem petenda ſuo Regi auctores fuerant. Ille nuper ex expeditione Thuringica victor aduenerat, in qua vindex Franciæ calamitatis, non ambitioni, ſed æquitati litauerat. *Clodouæus Thuringos vincit.* Thuringi, Francis in Germania relictis contermini, in eos violenter incurrerant: at ij bellum deprecati, obſides dederant. Summâ immanitate in eos qui abduxerant graſſantur; nam pueros neruis femorum carne exutis, appendunt arboribus; puellas denudatas aliquot, alligant bigis, & raptantibus in diuerſa equis diſcerpunt; alias in terra fixas acutis ſudibus, & protenſas in viarum orbitis, proterunt & confringunt crudeliter, planſtris onuſtis per orbitas actis; tunc demùm irrumpunt in Francos, agros depopulantur, & prædâ opulenti regrediuntur.

CLODOVÆVS.

Miſeri per tot iniurias afflictati, Francos è Gallia tribules ſuos in vindictam euocant: nec Clodouæus cupidiſſimus bellicæ gloriæ, ceſſauit causâ tam fauorabili. Copias lectas vltra Rhenum traducit, Thuringos aggreditur; æquitati Mars fauet; acie victos disjicit, agros vaſtat igne & ferro; & planè ſubactis tributum imponit; demptâ ſæuiendi in poſterum facultate, & laude Francicâ vltra Franciæ fines propagatâ. Exultantem hac laureâ Franci & Galli de vxore compellant. Neque ægrè impellunt æſtu ætatis feruentem, & accenſum ambitione, ad petendam regiam virginem, quæ pulcritudine eximiâ, ſpem etiam regni in dotem afferret. Eam illicò per Legatos à Gundabado patruo in vxorem poſcit; quorum forſan princeps Aurelianus Gallus, Regi percharus, qui admiſſus ad virginem, collaudatis Regis ſui meritis, & dato in coniugij concupiti ſpem annulo, habuit aſſentientes, tum puellam, pudico amore impulſam, tum Regem Burgundum, metu præpollente, ne vi extorqueretur, quod amicè & beneuolè flagitabatur. Sic deducta ad Clodouæum Clotildis, annum agens circiter decimum octauum; cuius nuptiæ celebratæ Sueſſione, ingenti Francorum gaudio, & maiore Gallorum, ſperantium fide & religione vxoris, maritum ab idolis poſſe ad veri Dei cultum traduci; quod iis maximè in optatis erat. Clodouæus iam ex concubina ſuſceperat filium Theodoricum, qui deinde cum legitimis regnum partitus. Atque id longè veroſimilius arbitror, cum erudito Valeſio, quàm quæ fabuloſa ſcribebam olim cum pluribus, de Valeriano mendici habitu clam ad Clotildim admiſſo; & de eadem dum ad ſponſum ducitur imperante, vt in Burgundia ditione patrui, incenderentur & vaſtarentur, quæ abeunti occurrerent: quorum primum fabulam inanem ſapit, à credulis Monachis miſſam in ſcripta; alterum à pietate & religione Virginis omninò diſcrepans, ab inuido ſanctiſſimæ feminæ fictum & ſcriptum eſt.

Clodouæus Clotildim ducit.

Anno Christi 493.

XIV. Quæ pietas & in religione fidelitas, & à Diuina beneficientia, & à Clotildis forti perſeuerantia, palam illuxerunt. Nam illa à Rege filium peperit, quáque erat tum in Deum fide, tum in Regem autoritate amicâ, ab eo rogat impetrátque, vt qui natus eſſet, in patris optatiſſimum gaudium, & in regni hæredem, ſalutaribus baptiſmi aquis tingeretur, & Chriſto Deo vero conſecraretur: neque id potuit Rex negare amantiſſimæ coniugi, quod flagitabat illa tantoperè: ídque eſt obitum effuſo matris & Gallorum omnium, lætitiæ ſenſu, atque Ingomerus infanti inditum nomen. At Deus, vt præſenti patientia futurum beneficium ſtaret, puerum de more albo indutum, repentinâ morte eripuit, lugente matre quem primum natalibus ſecundò genitum gratulabatur, Enimuerò mirum pietatem Reginæ in tam graui caſu conſtitiſſe; cuius religionem vertebat probro Clodouæus, incuſans, quod ſuperſtitioſâ ceremoniâ peremiſſet filium, quem Dij patrij ob contemptum irati, morte tam acerba eripuiſſent parentibus. Sed illa tam modeſtè quàm piè: *Imò Deo meo gratias ago immortales, quod vteri mei primitias, partum illum primum, Diademati natum, ſpémque noſtram, dignatus ſit ad regnum ſuum euehere, longè noſtro anteponendum.* Digna mulier numeroſiſſimâ ſobole, quæ prius cœlo quàm ſibi pareret;

Clotildis mater.

cui

cui & maritum poſtea peperit, & gentem Francicam vberrimo partu; ita rependit beneficia Deus, & munificentiam, vnde exigit, præſtat. Atque haud multò poſt nouo fœtu donata, enixa eſt maſculum, ad nouum Chriſtianæ conſtantiæ & patientiæ experimentum; impetrauítque ſimiliter à marito, vt is ſacro ablueretur Lauacro, Clodomirum appellans, quem vt priorem Deo obtulit religione non diſpare, cœpítque fraterno fato infans ægrotare, & ad mortem imminentem perduci, increpante grauiter Clodouæo, & accuſante coniugem, quòd liberos Deorum indulgentiâ conceſſos impietate ſuâ extingueret. Infans tamen precibus matris conualuit, prælusítque paternæ valetudini, ex diuturno idololatriæ morbo eripiendæ. Siquidem Clotildis in eam rem ſolicitudinem omnem adhibebat, nihílque omittebat piè anxia mulier, quo Regem ad Chriſtianam fidem adduceret. Ideò aſperum obſequio demulcebat, ferociam indolis cicurabat morum manſuetudine, & potens blandimentis vxoriis, totiúſque corporis formâ pulcherrimâ, per amoris illecebras ingerebat Chriſtum. Sed innutritus libertati animus, & cupiditatum licentiâ vagus, quaſi equus indomitus, ſeſſorem Deum nondum admittens, reſpuebat innoxium frænum, qui multò moleſtius à vitiis ferret. Fruſtra tamen impugnanti Deo obſiſtitur, obfirmato in amorem animo vis paratur; nempe Martia indoles Martis periculo domari debuit. Rem porrò totam ſic confecit euentuum omnium moderator. Alamanni ſiue Alemanni, gens erat vt ſupra memoraui, in ſuperiore Germania, Mœnum inter Rhenum & Danubium habitans, ex Gallis quondam orta; qui plebe ſupra modum exceſcente, in proximam Germaniam, vt in alias terras ſeſe effuderant. Vnde forſan & nomen; nam *All* omnem ſignificat, & *Man* hominem; quaſi ex omni genere hominum natio illa compacta ſit. Illa iam per annos plures bellis clara, ſuíſque tam cladibus quàm victoriis celebris, quas vices Martis alea parit, cum crebris excurſionibus inuaſiſſet in Galliam, tandem in ea ſedes vt poneret, conflato magno exercitu, quem Gibuldus Rex eorum duceret, Rheni alueum tranſit: Se nuſquam inferiorem, tum animorum tum corporum viribus reputare, quàm fuiſſent Viſigothi, Burgundiones, & Franci, qui omnes per vim irrumpentes in Galliam, viam regnis patefeciſſent, communitis poſtea & ſtabilitis audaciæ felici ſucceſſu. Cur ipſi tam diu ignauiæ ſuæ obſequuntur; plus iuris ſibi in Galliam eſſe, quàm aliis gentibus, ex ea ſe ortos; quæ iniuria, ſi auitis laribus reſtituantur. Sic comparati, Clodouæum ſtatim non auſi impetere, famâ inclitum, & bellicis illuſtrem laureis, in Sigebertum impetum vertunt, Coloniæ Regulum, Francum quidem, ſed famâ, & potentiâ inferiorem. Nihilominus Clodouæus, periculo Franci Principis & affinis commotus, quod videret ſibi intentari, Alemannis ſemel victoribus in Colonienſi agro non quieturis, iunctis Francorum & Gallorum copiis, ad hoſtem contendit, & Sigebertum excipit aduenientem cum milite. Tolbiacum eſt pagus in agro Colonienſi, quem Franci dicunt *Tulpie*, Germani *Tulpik*, alij *Zulpik*, Coloniam inter & Treuiros; hoc euentu clarus & memorabilis, quo non tantùm parta eſt ingens victoria, ſed ad ſummum vniuerſitatis Chriſtianæ bonum, Rex clariſſimus

CLODOVÆVS.

Clodouæus ab Alemannis impetitur.

Pugna ad Tolbiacum.

CLODOVÆVS. mus & gens bellicoſiſſima, ad Chriſti cultum ab idolis traducti ſunt, in eo fideles quamdiu mundi ſtabit moles permanſuri. Eo in pago occurrente hoſte, cùm vtrinque pugnæ ardor eſſet & copia, infeſtis armis ſtatim

Anno Chriſti 496. concurſum eſt. Rex Francus agendos equites ſibi ſepoſuit, pedites attribuit Sigeberto: Stabant ex aduerſo incenſis animis Alemanni, certi mortis, ni vincerent. Pugna conſeritur inter gentes fortiſſimas, ſuprà modum atrox; diúque anceps pendet victoria, donec à Francis declinari cœptum. Sigebertus peditum Ductor, grauiter ſaucius crure, (quo & poſteà claudicauit) diſcrimen ingens ſubibat, niſi ſeruatus à filio, ereptus eſſet morti & pugnæ. Verùm ducis vulnus vniuerſo militi propè inflictum eſt. Primùm trepidare, mox dum ille eripitur, ſimul agere retrò veſtigia; ac tandem illo abſente, disjicere ordines, & in fugam verti. Obtrito pedite, vis omnis hoſtium in equitatum incubuit. Certatum acriter, donec equites oppreſſi numero, deſtituti à pedite, circum vndique Alemannis vrgentibus, metum concipiunt, & recedentes propius à fuga abſunt. Clodouæus interim ducis & militis obire munia, adhortari ſuos, voce, ferro minari, & premere, præire exemplo, & in hoſtium cuneos ruere: at conatu irrito, vergentibus ad fugam omnibus. Tunc humani impos auxilij, in deſperationem procliuis, meminit Dei, cuius potentiam Clotildis tam ſæpe deprædicauerat, & quando hactenus deorum ſuorum opem fruſtra implorabat, Aureliano etiam Gallo illo fideli memoriam excitante, ad Chriſtum conuertitur: Et Chriſte, inquit, potentiſſime Deus, quem coniux mea colit & prædicat, voueo me tibi in trophæum, tuíſque legibus obſequuturum, ſi hanc mihi victoriam hodie tribuis. His verbis melius, quàm Romuli voto, Deus Stator fugam inhibuit. Mutant Vices victor & victus; ſubitus pauor Alemannos inuadit; hærent, trepidant, cedunt, terga vertunt: Franci contra corroborati diuinitus, reuocant ſe inſtauratis ordinibus, in hoſtem nouo impetu prorumnt, pedes pariter nouo ardore impulſus pugnam reſtituit, omnéſque copiæ quaſi cœlo miſſæ nouum prælium concitant. Clodouæus rei miraculo primùm obſtupeſcit; dein & ipſe nouo igne ſuccenſus, enſe fulmineo in nutantem hoſtem ferox rapitur. Illicò pugna in fugam, fuga in ſtragem deſinit, Alemannorum Rege inter primos cæſo; & celeberrima reportata victoria, quam confecit vnus Laurearum auctor & cultor Deus, bellicoſiſſimum Regem expugnans, tam periculo quàm ſalute. Victor autem Rex non omiſit victoriam, ſed fuſis fugatíſque fortiter hoſtibus, Rhenum tranſmiſit, ſtragem in Alemanniam illaturus, quam inferebat illa in Galliam. Quippe fortiſſimis bellatoribus denudatam gentem, & Rege deſtitutam, armis perdomuit, à Mœno vſque ad Alpes Rhæticas, tributúmque victæ impoſuit; mox regreſſus in Galliam, voti reus, quod optatiſſima mente perſolueret.

XV. *Clodoueus Chriſtianus.* Regredienti primus occurrit Vedaſtus, Abbas aut Presbyter, Tulli Leucorum agens, clarus integritate vitæ & ſanctitate, quem poſtea Remigius a Rege ipſo commendatum euexit ad infulas Atrebatenſes. Ille Regi acceptior, qui Francus ex eadem gente, notum tironem rudimentis fidei imbuit, & verba fulciens factis, cæco illuminato confirmat diſcipulum, &

cæcitati mentis diſpellendæ præludit admirabiliter. Hæc in via apparantur. Clotildis interim, vbi Pariſiis optatiſſimum nuntium accepit, victoriæ, non de victis modò, ſed de Victore ipſo reportatæ, Triumphatori Deo gratiis habitis, celeritate maximâ aduolat Rhemos, Remigium Antiſtitem virum illum cœli dotibus cumulatiſſimum, orat, vt quamprimùm ſe ad Regem conferant. Referre magni, ſi recentem à beneficio animum occupent; tundendum chalybem, dum ab igne candet; moram dæmoni omnem abrumpendam, nec ſpatium inſidioſæ vulpi permittendum, quo vel teneram mentem ad priora retrahat, vel in prauam hæreſim per ſatellites ſuos impellat. Currenti calcar admouebat mulier; Regi obuiam veniunt, & poſt mutuas gratulationes, tum Regis coniugis Deum mirificè prædicantis, tum Reginæ mariti fidem admirabiliter excitantis, tum Antiſtitis ampliora promittentis Regi quàm ſpe concepiſſet, Rhemos omnes gaudio magno proficiſcuntur. Vedaſti documentis adiungebat ſua Remigius, iámque idoneus ad Balneum Sacrum Rex videbatur, cùm optantibus nouum obicem obiicit prauus timor, ne Franci noua religione offenſi ſeditionem fortè concitarent. Hunc poſtremum dæmonis obicem egregiâ laude Remigius deiicit. Suadet Clodouæo, vt ipſe in caſtris ad militem habeat orationem; fore Deo adiuuante, vt ſermone & exemplo Regis Francus immutatus, adeò non damnet propoſitum, vt expulsâ ſuperſtitione vetere, amplexurus ſit cultum nouum. Clodouæus rem ſuſcipit, fitque non tantùm Apoſtolus ex Catechumeno, ſed Orator ex Bellatore, Eccleſiaſtes ex Rege, & Propheta ex Idololatra; tanta eſt vis diuini Spiritus, ſuo igne mortalium corda inflammantis. Itaque Rex in concionem progreditur, ac tertiam de Francis lauream relaturus, bis victor, Alemannorum & ſui, adſtante & admirante Remigio, ingerebat commilitonibus. CLODOVÆVS.

Non ambigere ſe, quin ſubita illa animi ſententiaque mutatio, noua prorſus viſa ſit & conſideranda, cùm hactenus nihil leuitatis, nihil inconſtantiæ in ſe perſpectum ſit. Summum itaque eſſe momentum, quo tam repente mutet omnia, ſenſum, mores, & religionem. Ita enimverò, & tantum quanta ſit ſua & Francorum omnium ſalus. Ipſi antequàm de Principe ſuo iudicent, recogitarent in prælio nuper qui fuiſſent; cùm agendi in fugam ignominioſam, imò cùm plures terga hoſti verterent, nec ſpes vlla ſupereſſet ſalutis, ne deſperatio quidem, tam altè in animos timor peruaſerat. Qui tamen iidem ſtatim immutati, breui temporis mora, conuerterint terga in ora, fugam in gladios, metum in audaciam, mortem in victoriam. Vnde illis improuiſum auxilium? Non à Ioue aut Marte, quorum opem victi fruſtra implorabant; non à ſuis animis, aut à priſca fortitudine, quibus perterritis, excuſſa illa perierat: Sed à Chriſto Deo, qui appellatus, effecit illicò admirabilem mentium & virium conuerſionem. Et vero quid vtilius, quid præſtabilius Francis, quos palmarum plurium ſpes incendit, quam ſi pugnent eius auſpiciis, cuius potentia terminis nullis, nullâ difficultate rerum definitur? qui poſt ſubactum Romanum imperium, iam de Europa triumphat, ac de reliquo Orbe propemodùm? Qui Conſtantinum, (vt dicebat ſe audiuiſſe) *& Imperatores haud paucos, grauiſſimis ereptos periculis, per vexillum Crucis, ad mirificos triumphos euexit? Qui terrarum potens,*

CLODOVÆVS.

cœlique dominus, lauros & diademata largitur atque vno nutu fata mortalium condit ac ſancit. Tunc hortabatur effuſius, *vt eum milites Imperatorem optarent, ducem eligerent, haberent Principem, huic ſacramento dicerent, victoriarum certi ac triumphorum, quos in hac mortali vita in æterna pignus repræſentat.* Dicentem admirabilis omnium aſſenſus excepit, conclamatur omnium vocibus, fauſtè & fortunatè mutatum Principem ſuum, ſe in eius votum ituros, nullúmque Deum alium cupere, quàm Rex ſuus quem coleret, & cuius Sacerdos eſſet Remigius. Quibus conſtitutis, & celebri apparatu cæteris ad Baptiſmum Regis expeditis, peruigilio Paſchatis, vel vt alij ſcribunt, & vero ſimilius, Chriſti Natalibus, ſe Rex ipſe in Eccleſia, Sancto Martino Rhemis dicata, numeroſiſſimâ ſpectantium turbâ ad ſacroſanctum Balneum admouet. Modus tamen & habitus nondum erant ſatis conformati ad Chriſtianam demiſſionem. Incedebat vultu erecto, audaci veſtigio, magno corporis habitu, pretioſâ veſte ac ſplendidâ, coma præcipue in Francorum morem, ambitioſè defluente ad humeros, cyrris æquali fimbriâ circinatis, & redolenti vnguento madentibus. Pupugit Præſulem vanitatis vel pereuntis indicium; Regem his verbis admonet; *mitis depone colla Sicamber; adora quod incendiſti, incende quod adoraſti.* Iámque Clodouæus ad modeſtiam melius comparatus, Deum Vnum & Trinum confeſſus interroganti Remigio, ter ſacris vndis immergitur, inungitur chriſmate, & ſignatur. Neque tanti boni ſolus particeps fuit. Duæ eius ſorores ad eundem Chriſti cultum initiatæ ſunt, Albofledis, & Lanthildis; quanquam hanc alij ſcribant ex Ariana duntaxat hæreſi ad ſinceram & Catholicam pietatem, ſeſe contuliſſe. Ex quibus Albofledis, à cunabulis fidei incrementum virium extemplò adepta, in ea, quod ſummum eſt, perfecit, perpetuam Deo conſecrans virginitatem, ſub Remigij ductu; quam pudicè cuſtodiens, Rhemis diem obiit. Ac fortaſſe Lanthildis ſe in eundem vitæ ſtatum deuouerit, cùm iuxta ſororem nemini vnquam nupta reperiatur. Nam de ea quæ Theodorico Italiæ Regi data eſt in coniugem, vel nulla eſt, quod verius arbitror, vel eſt tertia Clodouæi ſoror, nomine Andefleda. Præter Regiam familiam, acceſſerunt ad diuinum Lauacrum, tria Francorum millia, Procerum, Præfectorum, & militum fortitudine antè illuſtrium: quæ fortunatiſſimæ primitiæ gentis, idolorum cultum tandem deſerentis, à quo in poſterum firmiſſima mentis conſtantia abhorreret. Voluítque Deus clarum Regis facinus miraculo comprobare. Nam qui oleum ampullâ incluſum ad inungendum in Baptiſmo Regem deferebat, cum præ turba conferta ſpectantium, ad Remigium nuſquam poſſet accedere, vicariam Columbam nactus eſt, ad exequendum munus quod gerebat. Illa niue candidior repentè apparuit, in tam numeroſo mortalium cœtu, ampullam roſtro ferens cœlo miſſam haud dubiè; neque plauſu admirantium deterretur, quin ad Remigium adſtantem in Baptiſterium deuolet, & in manus illius Ampullam deponat, continuò ex oculis omnium euaneſcens. Rem nouam admiratus Antiſtes, phialam explorat, & inuento in ea Chriſmate vnctionem conficit; non dubius quin cœleſte donum vberrimam & cœleſtem gratiam teſtificaretur. Poſteriora cœleſti prodigio

Clodouæi ſorores.

Sacra Ampulla.

non

non abrogant fidem. Nam tametſi Pipinus primus omnium Francorum Regum, ad conciliandam maiorem venerationem, ſacram ex eo Chriſmate vnctionem adhibuerit, Iudæos Reges imitatus; tamen cùm in eius ſtirpe plures, & in Capetiis Reges fermè omnes, magnâ religione, eo Chriſmate inaugurari voluerint; nouum eſt aſſiduúmque miraculum, quod ſacer hic liquor, ſæpius fuſus, nuſquam reſtitutus, nec defecerit, nec exaruerit, ſed illibatus, quanquam delibatus & integer perſtet, nouum Francici Regni Palladium, cuius durationem fouet aut ſequitur. An Lilia Francica eo pariter tempore Clodouæo pro inſignibus data ſint, mihi non ſatis compertum eſt ex veteribus. Nec peribit maieſtas aut dignitas auguſtiſſimis Floribus, depictis in ſcuto Francico, ſi à prima regni origine non arceſſantur: quando illi poſtea feraciſſimis ſurculis, per Europam, Aſiam, atque Africam inſiti, imò & in Americam propagati, & Religionis odore fragrantiſſimo, & radianti victoriarum ſplendore, ſin priùs miſſa ſunt cœlitus, ſint cœleſti cura ſeruata poſterius. Id ſanè conſtat, Clodouæum ex animo Chriſtianam penitus Religionem ſuſcepiſſe, eámque vel edictis, vel exemplo & moribus, ſic in Francorum animos infudiſſe, vt non modò idololatriam ab iis prorſus depulerit, ſed in Germaniam Sacerdotes ſanctos plures immiſerit, qui optato euentu Chriſti fidem in barbaris gentibus inſeuerint & excoluerint: vt meritò Clodouæus à Remigio ſanctiſſimo illo Antiſtite nuncupetur, *non ſolùm Prædicator fidei Catholicæ, ſed defenſor, meritis illuſtris.* Dei autem ſingularis prouidentia fuit, & amor in Francicum regnum præcipuus; quòd cùm eo tempore in toto Orbe terrarum, nulli eſſent Reges, qui Fidem Catholicam & ſinceram amplecterentur, ſibi Francorum Regem delegerit, quem abductum ab idolis, Chriſto filio ſuo traderet; quíque in ſe atque in poſteris, religionem piam tueretur intemeratam ab omni labecula: vt meritò Chriſtianiſſimi nuncupentur, quorum ne vnus quidem maculam vllam adhæreſcere fidei ſuæ permiſit. Verè igitur Gregorius Magnus, Pontifex ſummus tam virtutibus quàm dignitate, ſcribens ad Childebertum Regem Francorum, affirmabat, quantò Reges cæteris hominibus antecellunt, tantò Francorum regnum, fidei ſinceritate, & Chriſtianæ religionis integritate, omnibus omnium gentium regnis anteponendum. Etenim Clodouæo ad fidem vocato, Anaſtaſius Imperator Eutichiana hæreſi deprauatus, Arianâ Gothi in Italia, in Gallia atque in Hiſpania fœdè corrupti, paritérque Geiſericus in Africa, peſtem quiſque ſuam transfundebat in ſubditos; cæteris gentibus adhuc immerſis in vetere Idolorum cultu, Franci interea, multa quæ locis ſacris rapuerant, vltrò reſtituebant, & ipſe Clodouæus Pariſiis Templum poſuit ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo, Religionis quam amanter colebat propagatoribus; effuſo Gallorum gaudio, qui deinde cum Francis in vnius membra corporis, nullo diſcrimine, coaluerunt; & ſummâ Genoueſæ gratulatione, huiuſce virginis admirabilis, quæ etiamnum ſuperſtes, votorum cumulum tandem aſpiceret, Francos Chriſtianos, & Galliam ſuam Chriſto totam amantiſſimo ſponſo conſecratam. In tanto publicæ & regiæ lætitiæ ſenſu, Clodouæus legationem

CLODOVÆVS.

Lilia Francica.

Reges Chriſtianiſſimi.

CLODOVÆVS. accepit à Theodorico, quæ fortitudinem eius, ſi fuiſſet infirmior, labefactaſſet. Locus autem poſtulat, & Hiſtoriæ ſeries, vt, quod hactenus diſtuli, de Gothorum gente pauca perſtringam, cum qua in poſterum Franci Reges tam ſæpe conflixerunt, & de Romano Imperio in Theodoricum delapſo, quidpiam ſimul delibem.

XVI. *Gothi qui?* Gothi, ſi Cluuerio credimus, populi erant in Germania orti, ad Viſtulam & ad Codanum ſinum latè incolentes. Nempe irridet Iornandem, eos arceſſentem, ſicut & alios Barbaros, Alemannos, Francos, & Longobardos, ex Scanzia illa Inſula Septentrionali, quam appellat vaginam nationum, & gentium officinam; iis nominibus multò melius Germaniæ conuenientibus. Iidem verò Gothi, nuncupati ſunt à Romanis Scriptoribus, Germaniam iam peruadentibus cognitione, Strabone, Tacito, Plinio, & Ptolemæo, Gothones, & Gutones. Eos igitur, iuuentute ſupra modum excreſcente, inſtar apum examina noua condentium, neceſſitas impulit, vt mutarent ſolum patrium, aliúdque inquirerent, vbi patriam nouam poſteris conderent. Quamobrem pars gentis quæ vltra Viſtulam habitabat, ſe prima commouit, & Danubio tranſito, ad paludem Mœotim ſedes fixit. Aliquot poſt annis reliqui Gothi ſimiliter ex Germania demigrarunt ſéque cæteris adiunxerunt, occupatâ Daciâ; modò latius, modò anguſtius habitantes, dum vincerentur, aut vincerent. Tamen, quia prædonum inſtar vexabant gentes, inter quas verſabantur; pulſi viciſſim ac pellentes, ea quæ inferebant damna ſæpius paſſi; ad Mœotim lacum per annos plures vagati, inde regreſſi ſunt ad Occidentem Brumalem ac tandem ad Boriſthenem, & ad Pontum Euxinum, in Getarum finibus conſederunt. Quaſi feroces belluæ, relegatæ in extremam Europam, amnibus, mari & locorum, aſperitate, ceu catenis vinctæ, & caueis ferreis circumſeptæ. Ibi orta eſt prima illa diuiſio & appellatio, vt Oſtrogothi dicti ſint, qui ad Orientem verſus, ad Pontum incolerent; Viſigothi autem Occidentales, qui propiùs ad Germaniam ſedes poſuiſſent. Neque porrò inane diſcrimen hoc nominum fuit: nam vnaquaque gente, ſibi obuerſos populos quaſi prædam certam ſortiente, Oſtrogothi inuaſerunt

Viſigothi. in Orientis Imperium, atque in ipſam Aſiam penetrarunt: Viſigothi autem per Thraciam atque Illyricum, in Italiam primùm Alarico duce inundantes, Romam ceperunt, caput illam Orbis & dominam; mox Rege Valliâ regna duo potentiſſima conſtabiliuerunt; alterum in Aquitanica Gallia, alterum in Hiſpania, expulſis Vandalis & Alanis. Quæ Europæ calamitas fuiſſet tolerabilior, niſi iidem qui ditiſſimam ſtragem circumuehebant latè per populos, Arianam ſimul intuliſſent hæreſim, luem quauis miſeriâ ſæuiorem, animos nempe perdentem, vt crudeliſſimi Tyrannorum & corpora & animas in exitium traherent. Quam peſtem à maioribus hauſerant, iam à Valentis Imperatoris temporibus; à quo cùm idolis abiectis imbui Chriſtiano cultu flagitaſſent, miſerè decepti & corrupti erant, miſſis Epiſcopis Arianis, qui rudes & ignaros myſteriorum, pro vera fide docuerunt ſpuriam, & genti præferoci admouerunt ſtimulum ad ſæuiendum, hæreſim peſſimam; quæ gens Chriſti iugo cicuranda erat & mitiganda.

ganda. At Viſigothi dumtaxat Occidentem premebant; cùm & Oſtrogothi veniunt in partem prædæ; quaſi miſeris gentibus parum eſſet prædonum. Omnes autem ad direptionem Romani Imperij confluebant, quod ægrè conſiſtens Conſtantinopoli, Romæ & in Italia penitus euerſum erat atque extinctum. Nam in Italia Ricimer, vt dixi, Romanum Imperium peſſumdabat, regebat, affligebat, & pilæ inſtar iactatum, donabat cui libuiſſet, ac deinde tollebat. Ille patre natus Sueuo, & prænobili quidem, ac matre Gotha, Valliæ Regis filia, præclaras dotes & plura vitia, ad militiam fortunámque ſuam attulerat. Nam fortis, attentus & vigilans, & in bello perpetuus, eam in rebus bellicis peritiam primùm, deinde famam collegerat, vt ea in laude haberetur vulgò, non tantùm egregius, ſed ſingularis. Ille Patricius, & Magiſter militum, imò rerum in Italia Dominus, poſtquam Auitum deiecit Imperio, pauciſſimis menſibus deguſtato; Maiorianum ſuffecit, Gallum gente, & virtutibus dignum hoc rerum apice. In quo ſtetit per quadriennium, donec pariter à Ricimere excuſſus & necatus eſt, non ferente dotes egregias in Principe, quas inuidiâ proſequeretur aut metu. Is ſtatim Seuerum Romanum in locum Maioriani intrudit, patitúrque imperare triennio, & cùm Alanos in Italiam ruentes, pugnâ victos fortiter repuliſſet, Seuerum veneno præbito ſuſtulit; ludens Cæſarum fatis, eóſque non modò faſtis, ſed vitâ expungens. Poſtea duos propè annos adminiſtrauit ſolus Imperium, donec Anthemius à Leone Imperatore Orientis, in Italiam & ipſe Imperator eſt miſſus, qui ſanè egregius, Ricimerem ſibi conciliaturus, adſciuit in familiam, filiâ in vxorem donatâ. Tenuítque per annos quinque concordia, donec diuturnioris Imperij Ricimer pertæſus, palam à ſocero deficit, eum Romæ obſidet, & captum per ſummum nefas interimit. Verùm vſufructu tot criminum tandem ſpoliandus, paucis poſt diebus in morbum incidit, quo ereptus eſt viuis, dignus qui fuſo ſanguine quatuor Imperatorum neces elueret. Vacuam Imperij ſedem Olybrius occupat, Senator nobilis, qui vxorem haberet Valentiniani alteram filiam; ſed breui quarto nimirum menſe morbo extinctus, miſeræ ambientium cupiditati, reliquit votorum apicem dicam an ſcopulum. Nam huic cùm milites inuito ſenatu ſuffeciſſent Glycerium; poſt quatuor annorum regimen, à Leone Orientis Imperatore nouus Imperator in Italiam mittitur; id quippe iuris ſibi vſurpabant Conſtantinopolitani Imperatores, vt Romæ atque Italiæ Principes darent. Iulius Nepos à Leone miſſus, & claſſe in Italiam vectus, cepit Glycerium, & mutato in Infulas Diademate, curauit inſtitui Salonenſem Epiſcopum in Dalmatia; felicem, qui tam facili exitu locum relinqueret tot infamem caſibus. Sed anno poſt altero Oreſtes Patricius, auxiliantibus Gothis, in Nepotem mouit, & deiectum Imperio, in Dalmatiam relegat; neque tamen aſſumens Imperium, Momyllum filium creat Auguſtum, qui ob ſtaturæ breuitatem Auguſtulus dictus eſt. Aptus omninò in quo periret clarum illud Imperium, olim ex vniuerſi orbis ſtragibus coaleſcens. Etenim amici Nepotis, ad vlciſcendam eius iniuriam, euocant Odoacrum Herulorum Regem; qui Barbarorum magno exercitu, in

Romani Imperij finis.

Ricimer.

Odoacer.

CLODOVÆVS. in apparatam prædam ruentium, Italiam inuadit. Illicò Ticinum occupat, Oreſtem Placentiæ capit atque interficit, Auguſtulum non dignatus perimere, quem in exilium miſit, ignauo adoleſcenti contemptum impertiens, non timorem; deinde poſt Romam captam, in Italia conſtitit, cuius Regem ſe dixit, ac ſedem regni Rauennæ conſtituit. Iſque poſt extinctum Imperium, & expuncta Imperij inſignia, quaſi ſimul calamitatum fontem obſtruxiſſet, per annos ſeptendecim regnum Italiæ tenuit; donec vocatus in infortunij ſortem, à Theodorico, regno & vita orbatus eſt. Erat Theodoricus Rex Oſtrogothorum, quos dixi, Valameris aut Amali Regis ex concubina filius, puer obſes datus Imperatori Orientis, apud quem egit ad annum ætatis decimum octauum. Deinde variam fortunam expertus, & moleſtam atque infenſam ſemper emendans prudentia & fortitudine, eò res promouerat ſuas, vt Zenoni metuendus & terribilis foret. Quem amoturus ab Orientis inuaſione, deſtinat in Occidentem, & oblato regno Italiæ, immittit in Odoacri perniciem; certus, in quam partem victoria incumberet, opprimendi hoſtis. *Theodoricus.* Theodoricus, collecto Oſtrogothorum exercitu, matrem & ſororem ducens, iter habens per Mœſiam atque Pannoniam, profligat Traſtilam Gepidarum Regem; quâ auctus victoriâ in Italiam venit per Alpes Iulias. Neque ceſſabat ignauia Odoacer, qui ad rapinam tuendam, copias contrahens, in Italiæ faucibus tribus præliis cum veniente conflixit; ad pontem Sontij, in Campis Veronenſibus, (vnde Veronenſis agnomen Theodorico acceſſit) & ad flumen Aduam; quibus licet acerrimis ſemper victus, ſe concluſit Rauennæ. Ea in vrbe obſeſſus triennio, capi niſi deditione non potuit, mox ipſa in vrbe manu Theodorici confoſſus, fidei quam violabat prætexentis inſidias. Sic potitus Italia, fortitudinis præmio, in eo ſtatuit regnum ſibi ac ſuæ genti ponere; ac gnarus noua regna fulciri & fundari iuſtitia & æquitate; quanquam Arianus religione, virtutes omnes (quod olim de Epicuri voluptate dicebat Tullius) adhibuit famulas ſuæ ambitioni, per quas regnum partum defenderet. Zenoni Imperatori Anaſtaſio ſuccedente, Regis ſtatim nomen atque inſignia vſurpauerat: neque intra Italiam ſuam ſe continens, occupauerat maximam Pannoniæ partem, & Dalmatiam totam; Reges plurimos affinitate ſibi deuinxerat, data Theodegota maiore natu filia, Alarico Viſigothorum Regi in vxorem, Oſtrogotham minorem ducente Sigiſmundo, filio Gundebadi Regis Burgundionum; ſororem Amalefridam, iam ex alio viro matrem Theodahadi & Amalabergæ, collocauerat cum Thraſamundo Vandalorum Rege in Africa, & neptem illam Amalabergam Hermenifrido Regi Thuringorum vxorem fecerat. Quibus præſidiis munitus intus & foris, neminem metuens, cunctis venerandum, & metuendum ſi poſceret res, ſe præſtabat, magna virtutis fama regnum adminiſtrans. Eúmque mox cum Clodouæo commiſit fortuna.

XVII. *Theodoricus agit cum Clodouæo.* Victi Tolbiacâ pugnâ Alemanni, & Clodouæo patrios lares in quos confugerent oppugnante, omnium inopes rerum, ſe ad Theodoricum petituri opem contulerant: potentiſſimũ in Europa Regem aut in bellum vti impellerent,

pellerent, ſpe tradendæ Alemanniæ, aut ſaltem tutelam & præſidium impetrarent, quo ſe in victorem Francum defenderent. At Theodoricus, tametſi omnium rerum in Europa iam Arbiter, quâ erat famâ & admiratione virtutis, veteranus Imperator, & fortunæ compos, non cenſuit ſtabilitam felicitatem, in diſcrimen rurſum immittendam; ac bello ſubmoto, cum Clodouæo egit per Legatos qui victis Alemannis pacem flagitarent, reditum tutum in patriam, & leuamentum tributi. Per eos dilaudatâ mirum in modum de Alemannis victoriâ; hortabatur, & rogabat præterea, vt cùm cecidiſſent auctores perfidiæ, reliquis parceret; Palmæ faſtigium clementiam eſſe, imò fructum ſuauiſſimum atque pulcherrimum, qui ab vno victore vt carpitur, ſic illi ad victoriæ iucunditatem & ſecuritatem aptiſſimus eſt. Satis eſſe quod victi vitam deprecantur; facere ad victoriæ amplitudinem, quod per eam bellum confectum ſit, nec expeditione noua inſtauretur. Regem orabat inſuper, vt fortitudinem moderans, caueret ſaluti ſuæ paulò conſultius, nec ſe in aperta præliorum pericula tam audacter immitteret. Quæ commendans munere apto conſiliis, Citharœdum mittebat, delectum à Boëtio, illuſtri Patricio, tam muſicæ peritiſſimo, quàm omnium diſciplinarum; qui inter epulas fidium vocíſque ſuauiſſimo concentu, Martiam indolem ad temperantiam pacis inflecteret, & animum elatum victoria demitteret ad miſericordiam. Verùm tam donum quam legatio irritæ fuerunt: Clodouæus nec admiſit profugos, nec tributum remiſit: & hæc altera de victis fuit victoria, & prima de Theodorico; quod potentiſſimi Regis commendationem (quæ plerumque iubet) infra metum habuerit, in propoſito conſtans, per ſe pacis & belli non per alium Arbiter. Repulſam Theodoricus patienter ferens, nihil in Clodouæum commouit, & Alemannis profugis agros dedit quos colerent, ad Alpes Rhætias; nec eos vltra Clodouæus vexauit; vtroque Regum coërcente potentiam, neutro laceſſente. Aliquantò poſt noua occaſio nouam legationem exciuit à Theodorico. Quæ legatio & bellum eius cauſa elicitur ex vnis Caſſiodori epiſtolis; viri illius doctiſſimi & ſanctitate præcipui, qui Theodorico ab arcanis epiſtolis erat. Ex iis vna ad Gundebadum Burgundionum Regem conſcripta eſt, qua rogabat, pro mutua affinitate, vt diſtractam concordiam inter Reges Clodouæum & Alaricum ſedulò redintegraret; alia ad Alaricum, in cuius ditionem arma intulerat Francus; hortabatur nihilominus vt à bello abſcederet; partim quod Viſigothi diuturna pace iam elanguiſſent; partim ſpe facta prouinciæ quam Clodouæus inuaſerat recuperandæ, per amicam legationem. Scripſit ad Hermenifridum Thuringorum Regem paulò aſperius, qui ſe fœdere icto Clodouæo adiunxerat; vt omiſſo bello & præciſo, ſtatim ad Francum oratores mittat, qui de pace agant, & initum fœdus contra Alaricum, niſi amica lite Francus contendat, reſcindat illicò. Datæ poſtremò litteræ ad Clodouæum; quibus primò veluti affinem dehortatur à bello, quod ſuis populis graue, moleſtúmque omni Galliæ foret; tum admonet, & propemodùm minatur, ſi vltrà pergat, ſua Regúmque cæterorum arma, vna in eum conſenſione mouenda, communémque omnium hoſtium fore, qui vni amicus eſſe reſpuerer.

Theodoricus impedit Gothicum bellum.

CLODOVÆVS. pueret. Tot Principum conſpirans animus à Clodouæo pacem extorſit, dilatúſque in commodius tempus Alaricus; in quem nuſquam occaſiones belli defuturæ erant; præſertim à religione. Nam Epiſcopi Catholici à Viſigothis durius habiti, optabant Francorum imperio ſubiici; & iam eorum aliqui ad Clodouæum confugerant. Qui ab Alarico abſtractus, mox ad Burgundicum bellum ſe conuertit.

XVIII. *Virodunum receptum.* Burgundico bello præluſerat ſeditio Virodunenſium domita. Illi à Clodouæo defecerant; nec cauſa à Scriptoribus traditur; iidémque auſi in rebellione perſeuerare, ad repellendam obſidionem ſe comparant. Quippe Rex, inuictus hactenus, qui foris hoſtem quæreret, domi per iniuriam natum ferre non poterat: lecto itaque milite, magna vi vrbem oppugnare aggreditur; quam militiæ partem nondum obiuerat. Iam murus valido ariete quatiebatur, iam agger exſtructus pugnatores ſupra murum ipſum euehebat; cùm ciues amentiâ ſerò animaduersâ, ad Regis clementiam confugiunt; quæ erat vna ſalutis anchora. Ad eum legant Auſpicium, Archipresbyterum vrbis, virum ſanctiſſimum, qui pro peccantibus ſupplex, impetraret criminis veniam; vt per Chriſti nomen, qui Chriſtum colendum modò ſuſceperat, conſentaneè ad eius legem ignoſceret, & parceret inimicis, futuris in poſterum addictiſſimis. Admiſit religioſas preces Chriſtianus Princeps, & patentibus portis in vrbem ingreſſus, nouam triumphi ſpeciem præbuit, inuſitatam Francicæ genti. Clerici linteati longo ordine primi incedebant, ſequebatur Rex pedibus modeſtè & piè, agmen claudebant Proceres & Præfecti cohortium; religioſam dixeris ſupplicationem, non pompam victoris: Sic itum in Eccleſiam, in qua gratiæ actæ optimo Deo, pari animo à condonante culpam, & ab accipientibus veniam. Ab hoc clementiæ claro facinore Gallis longè

Burgũdicum bellum. charior Clodouæus, bellum Burgundicum ſuſcipit. Gundebadus gemina fratrum cæde fœdè inquinatus, regni Burgundici potiſſimam partem obtinebat, Lugduni plerumque habitans, quam in vrbem Viennâ regni ſedem tranſtulerat. Godegiſilus frater ex tribus ſuperſtes, poſt alios necatos ditionis partem receperat, & Geneuæ Allobrogum thronum poſuerat. Is Gundebado longè inferior, opibus & auctoritate; ſiue metu, ne ſua etiam vice opprimeretur à fratre; ſiue inuidia & ambitione, vt potentiam & ditionem augeret, de perdendo fratre deliberat. Clam per Legatos Clodouæum ſolicitat, Gundebadum aggrediatur, ſe ab eo ſub articulum pugnæ defecturum, qui haud dubiè præda vtriuſque foret; ipſum compotem regni, tributum penſurum pro Clodouæi arbitrio. Non diu protracta eſt deliberatio; præter odij veteres cauſas, ſoceri Chilperici mortem à Gundebado allatam, & regni partem retentam, vnde petenda dos Clotildis vxoris; proximè incendebat, quod Burgundus in Alaricum propenſior, nuper Franco non tam pacem confecerat, quàm Gotho ſecuritatem præſtiterat. Itaque arma illicò expedit, mouétque in Burgundum, imparatum vt occupet, ac Theodorico pacis conſilia iam illato bello præripiat. Gundebadus inopinato hoſte perculſus, contractis quàm celeriter copiis, miſsíſque Legatis, ad fratrem primùm, qui oblitus priuatas inimicitias, in communem

patriæ luem ſe adiungeret fratri; tum ad Alaricum, vt perinfenſum hoſtem, in alieno ſolo, nullo incommodo, profligatum veniret; mox ad Theodoricum, vt affinem ſuum in prædonem publicum tueretur, nihil prætermiſit, quo procellam imminentem auerteret. Vrgebat interim admotum periculum, & in Burgundiam Clodouæus inuaſerat. Verùm poſtquam copias Godegiſilus adiunxit, confirmatus Gundebadus rem aleæ pugnæ permittit. Apud Dinionem dimicatur, quod erat caſtrum in finibus Lingonum permunitum: & ecce ſub primam dimicationem, Godegiſilus qui alterum cornu promouebat; Gundebadi partes deſerens, ad Clodouæum cum ſuis copiis tranſit; ſimúlque tranſitione conficit pugnam; Burgundi attoniti, & altero cornu ſpoliati, haud ægrè à Francis pelluntur, vincuntur, & in effuſam fugam adiguntur; ſpem vnam timentium. Gundebadus in eam raptus ſimiliter, nec ſe vrbibus ſuis Lugduno aut Viennæ committens, eas ratus infirmiores ad compeſcendum victorem, ſecundo Atari ſe tradit; cuius lentiorem curſum emendaturus, defluente Rhodano Auenionem Cauarum vrbem defertur; longius à poteſtate vincentium ſe abducens, atque exiſtimans ſe incolumi delibatam duntaxat victoriam, & facilè perdita facilius recipi. Attamen in omnem euentum, vrbem ſitu validam, milite implet & commeatu; Aredio comite, fidei in omnibus exploratæ, & ad ſalutem Regis totam induſtriam adhibente. Nec Clodouæus in inſequendo ſegnior fuit, qui eodem conſilio anguem perempturus in capite, relicto in Burgundia Godegiſilo, vt victoriæ inuidiam temperaret, iiſdem amnibus ad Auenionis muros deportat exercitum. Ea vrbs ad læuam Rhodani ripam excurrens, ſitu eſt opportuna ad ferendam & frangendam obſidionem; neque aberat longius à ditione Theodorici, à quo Gundebadus iuuaretur, vel deploratis omnibus reciperetur. Inſtituitur acerrima oppugnatio, in propugnando nihil omittitur; iámque diutius res protrahebatur; inclinabat tamen in exitium ciuitas, & niſi maturæ ferrentur ſuppetiæ, breui capienda. Quod Aredius animaduertens, & cladem anteuerſuram auxilium, quod deerat vi, à dolo arceſſit, & ſimulatâ defectione, relicto in obſeſſâ vrbe Gundebado, ad Clodouæum obſidentem tranſit; mentitus diſſidium; nihil mirum ſi cum eo Rege ſibi minùs conueniat, qui fratres omnes hoſtes expertus, cæſos patiatur fuſi ſanguinis vindices. Clodouæus perbeneuolè transfugam excipit, non dubius, quin ille citò periret, quem fidi & amici desererent; virúmque prudentiâ inſignem, & aulicis præditum artibus, in intimam familiaritatem ſtatim admittit. Cuius in poſſeſſione vir ſagaciſſimus, iuxta id quod Gundebado promiſerat, perſuadet Clodouæo, pertæſo moræ ad vnam vrbem diuturnæ, vt pacem cum Burgundo conciliet; facilius duos Reges capeſſituros iuſſa quàm vnum; Gundebado victo partem regni pro arbitratu condonet, vectigalem efficiat, neque diutius à meditullio regni abſit, neu in hunc terræ angulum abditus, Viſigothorum inſidiis obiiciat ſe. Si velit eam in rem ſuâ vti operâ, confeſtim iturum Auenionem, & à Gundebado deditionem impetraturum. Rege aſſentiente, ſtatim in pacta conſenſum; Gundebado libertas data, & regni pars, vectigalis Franco;

CLODOVÆVS.

Anno Chriſti 500.

Auenio obſeſſa.

CLODOVÆVS.

qui militem prædæ plenum, ipſe clarus victoria reduxit in Franciam. Hæc dum agerentur, Godegiſilus Viennæ agebat, Regem ſe Burgundiæ gerens, & à fratre ſecutior, quàm præſtatet. Vix enim Clodouæus Pariſios conſtitutâ pace redierat, tribus Francorum millibus Godegeſilo in præſidium relictis, cùm vltione ardens Gundebadus, repente inuecto milite, Viennam oppugnat. Godegiſilus media in pace minimè in bellum paratus, donec à Francis adeſſent auxilia, ſtatuit muris hoſtem arcere. Cúmque ciues abundarent, annona deficeret, iſti vt parcat, paganam & tenuem turbam vrbe emittit. Sed inde lues, vnde remedium; inter ejectos, quidam curator fontium deturbatus laribus, verténſque contumeliæ, quod artem ſuam & operam Rex flocci faceret, eadem arte vlturus iniuriam, aperit Gundebado rationem vrbis expugnandæ. Docet aquæductum eſſe ſubterraneum, qui ab vrbe, latente cuniculo, in patentes agros ſemitam ageret; hanc ſibi perſpectam; expurgari ſentibus poſſe & retrimentis, quibus erat obſtructa, admiſſúmque in ea militem euaſurum in vrbem mediam. Gundebado conſilium placet, purgatur cuniculus, intromittitur miles, & quà ſalubribus aquis olim via, mors latens in ciuium exitium erumpit. Vrbs capitur, & capientium furori permittitur; Godegiſilus in obuium Templum ſe abdit, quod nuper Arianis conceſſerat, in quo Aram amplexus, & fraternum amorem ingeminans, cum Ariano Epiſcopo trucidatur. Franci milites qui in turrim confugerant, coacti ſe dedere, vel Toloſam miſſi ſunt ad Alaricum, vel interfecti, vt pluribus placet. Senatores Viennenſes, in Godegiſilum propenſi, diris cruciatibus laniati occiſi ſunt; nullâ vindictæ parte à ſceleratiſſimo Rege omiſsâ; qui tribus fratrum cædibus ſecundò regnum adeptum inſtaurat. Ea in re quid egerit Clodouæus, parum liquet ex Annalibus noſtris. Crediderim aliquo tempore perſolutum à Gundebado tributum, quo mitigatus ſit Clodouæus, iam totus in Viſigothorum bellum impenſus.

Gundebadus Godegiſilum occidit.

XIX. *Bellum in Alaricum.*

Ad quod incitantibus multis, ab eodem pauca & momenti grauis abſterrebant. Primùm Gothicum nomen per Europam latè propagatum; gens rarò victa, cui ſeruiret Italia, quondam Orbis Domina, ſubiiceretur Hiſpania, ac ipſa Gallia ab amne Ligeri ad Pyrenæos populos ſubderet fortiſſimos & pugnaciſſimos; id inquam nomen & gloria arduam ſuæ gentis victoriam præferebat. Deinde vna tot inter populos loco diſtantes conſenſio, vt tametſi Oſtrogothi Italiam & Inſulas ad Orientem iacentes occuparent, partes occiduas Viſigothi; idem tamen omnium animus, conſpiratio eadem, tam immenſum corpus prouocanti metum incuterent. Nec dubium, quin Alaricum aggredienti Theodoricus occurreret; primùm belli minas vt antea diſcuſſurus officiis, dein ſi amica interceſſio minus poſſet, adjuncturus armatam, & dextras Herulorum victrices effuſurus in Franciam. Imò Alaricum, vel ab affine deſertum, non eum eſſe, de quo facile trophæum erigas; virum hactenus felicem, qui in Hiſpania ſeditiones duas compreſſiſſet, quem erigerent Eurici patris amplæ victoriæ, dolis inſtructum, vbi res poſceret; opulentis & populoſis prouinciis imperantem, quas amnes, montes, & munita caſtra protegerent, quáſque

verè

verè Gallorum oſſa & neruos diceres; illum denique de imperio dimicantem, de ſalute & religione, atque in ſummâ deſperatione, nutanti ancipitíque victoriæ afferre vim poſſe. Ex aduerſo, ardenti in bellum animo ſubiiciebant calcaria; præter ſtudium Chriſtianæ religionis,& deſiderium extinguendæ luis hæreticæ, ampliſſimum excurrendi campum aperiebat ambitio.Quippe inflammabat iam accenſam mentem cupiditas tot prouinciarum ac gentium, vt ſua Francia protenderetur in Galliam totam, ac Pyrenæis quaſi naturæ terminis concluderetur.Stimulabat æmulatio quædam honoris & gloriæ, ob quam anteà ſingulare certamen Alarico indixerat, & in vtroque multa cùm eſſent paria, ætas, regnum, felicitas, ſperabat Francus Gothum fortitudine futurum imparem: qui nempe in otio & voluptatibus,ludo vitam & deliciis terens, vix vnquam ſtetiſſet in acie; quique tunc temporis, in legibus Theodoſiani Codicis euoluendis dies abſumeret. Nec perdifficilem fore expeditionem, penetrantibus in rerum momenta, per externam & inanem ſpeciem veteris gloriæ. Viſigothos voluptatum vſu dudum emollitos, bellicæ artis propè immemores, vnâ Patrum gloriâ ſeu laruâ terribiles, tam facilè vinci quàm Burgundos poſſe: iis Francos opponi, bellorum vſu aſſiduo, induratos periculis, feroces & audaces victoriis, & vincendi materiam peroptantes.Ad Theodoricum quod pertinet; eum aſſuetum auctoritati Togatæ, ægrè ad vim & arma iturum; diſtare longius ab Alarici prouinciis; in alterum arma promenda quantocyus, in alterum verba.Ergo bellum conſtituitur.Sed ad pacis externam ſpeciem, Legati ad Alaricum mittuntur, qui repetant fugitiuos, criminum causâ perfugientes ad Gothum, & de cæteris aliquot poſtulatis agant.Eorum dux Paternus,vir ſagacis prudentiæ,tam doctus,retegendi alterius,quàm tegendi ſui. Honorificè ab Alarico exceptus,comperit prona quidem in pacem omnia, ſed fraudulentam & ſubdolam. Gothus expetebat Franci colloquium, affinitatis ineundæ præ ſe ferebat cupiditatem; quæ ſolemnis eo tempore, dum alteri barbam futurus affinis manu contrectaret; adeſſet Clodouæus, in arbitratu ſuo futura omnia. Sic indicta colloquio tempus & locus; placitúmque vt Reges comitantibus paucis, inermes, ad iungendas dextras conuenirent. Clodouæus pace modicâ bellum interiungens, ſimul vt Theodorico concinnandæ concordiæ modum exenteret; abſque mora in Aquitaniam tendit. Dubium autem, an cum Alarico colloquutus ſit. Affirmant aliqui in inſulam Ligeris, Sancti Ioannis dictam, tunc proximam vico Ambaciæ, duos Reges conueniſſe, collocutos, epulatos ſimul, ac amicitiam inter ſe iunxiſſe. Quod ſi verum ſit; quomodo Clodouæus & quam ob rem, iuratam concordiam tam citò abruperit, explicandum eſt; quod illi minimè faciunt. Vnde mihi magis accedere ad rem geſtam videtur, quod ſcribunt alij de colloquio illo per Legatos, non per Reges inito: ita vt Clodouæus Paternum eundem in Inſulam miſerit, qui exploraret, an Gothi inermes, & eo numero qui condictus erat, accederent. Nudos quidem armis à Paterno inuentos, ſed fraude occultâ, virgas ferreas geſtare pro vimineis, quibus vulnera & necem ipſam, ſi animus foret, infligerent. Ex-

CLODOVÆVS.

De pace agitur.

CLODOVÆVS.

clamare Paternus illicò, appellare ius gentium, violatam fidem & pacta dicere, intentari malum Clodouæo, paratáſque virgas ad nefarium facinus. Cùm id pernegaret Gothus, caſúmque fortuitum affirmaret, infectis rebus diſceſſum eſt. Miſſi vtrinque Legati ad Theodoricum, qui accuſarent factum, & qui defenderent. Clodouæus interim haud cunctatus; bellum enim non colloquia deliberauerat, bellicum inſonat, diuinis confirmatus auſpiciis, & ingenti Francorum animo, in Aquitaniam mouet. Prius tamen; ad conciliandam Aquitanorum gratiam, imò ad Dei Maximi opem impetrandam efficaciùs; vetat pœnâ mortis propoſitâ, Eccleſias ſpoliari, vim vllam inferri piis Virginibus, aut ſacris Deo viduis, aut Clericis eorúmue familiis. Deinde poſt tranſmiſſum Ligerim, & Turonum agrum ingreſſus, in reuerentiam ſancti Martini, tota in Gallia ſummæ venerationis, vetat pariter militem, quidquam à ruſticis præter aquam & herbam accipere. Idque edictum ſeuero facto ſanxit in gregarium militem, qui cùm paucos fœni manipulos cuidam agreſti eripuiſſet; affirmans nihil contra iuſſa actum; cùm fœnum herba ſit; ſtatim Regis manu, vbi reſciuit rem, interfectus eſt; fœnúmque ruſtico redditum; eáque vnius pœnâ, multò certiùs quàm omnibus legibus, ſecuritati agrorum cautum eſt. Adiecítque Rex pius & religioſus, victoriæ ſpem abiiciendam, ſi rapinis & ſacrilegiis ſanctum Martinum offenderent; & regionem cui tam inclytus præfuiſſet Epiſcopus, prædis actis vexarent. Dein miſit Turones, qui ad ſancti Lipſana dona regia precéſque deferrent, ſuo nomine tutelam eius expoſcerent, ad profligandam hæreſim turpiſſimam, & Chriſto Domino ignominioſam; tum ad petendum felix quod inchoabat belli præſagium. Erat enim his temporibus moris apud Chriſtianos, vt qui rem momenti maioris vllam ſuſciperet, in ſpem futuri euentûs, vaticinatione innoxiâ, Templum ſubiret, dum cœleſtes preces concinerentur, & tunc decantatum verſiculum quaſi Sybillæ folia obſeruaret, ſuámque in rem accommodaret; Deo plerumque, quem nihil rerum mortalium latet, religioni vaticinium verum condonante; & curioſos homines auertente à prauis ſuperſtitionum Tartareíſque præſagiis. Ideò non putauerim Clodouæi legatis contigiſſe fortuitò, vt quo puncto temporis in Baſilicam Sancti pedem inferebant, Cantor clata voce hunc è Pſalmo verſum cecinerit; *Præcinxiſti me Domine virtute ad bellum, & inimicos meos dediſti mihi dorſum.* Nam id imminentis victoriæ præſagium fuit; gratulanti animo acceptum à Rege, traditúmque in omen militi; cui inter arma nullus lituus efficacius ſonat, quàm religionis. Quo ardore & incenſus ipſe Clodouæus, militarem ad Francos habuit orationem, cuius id potiſſimum argumentum erat, à pietate & religione. *Non eos in concionem vocatos, vt verborum aculeis animi impellerentur in bellum; iis non egere, qui vltrò proruant in Martis diſcrimina, coërcendi potiùs, quàm pellendi. Satis in præſentia, ſi norint, in quem hoſtem agantur. Nempe in eum qui in Chriſtum Optimum Maximum, per ſummum nefas, ſuſcepit bellum atque commouit. Ingemiſcere vniuerſos populos, non tam iugo duriſſimæ ſeruitutis, quàm ſacrilegæ impietatis, in vrbibus ſuis propagatæ. Summis precibus petitos à Deo vindices, qui purgarent contumeliam ſuam, qui Tyrannos à*

Clodouæus ad bellum profectus.

Clodouæi religio.

Præſagium à S. Martino.

capitibus

capitibus atque à mentibus amouerent, & toti Galliæ ſanctiſſimos cultus inſtituerent, quos accepiſſent à Maioribus. Ideò Francos omnium votis expeti; qui portas vrbium aperire nondum potuiſſent, animos patefacere; irent duntaxat ad pugnam fortiter; ea vna rem confectum iri; Gothis ſemel victis, acceſſuros omnes omnium ciuitatum Gallos. Se Dei vices gerere, qui pugnarent pro eius gloria; affuturum pugnantibus; iam præſagio Diuum Martinum ſpem feciſſe victoriæ; eius certi, progrediantur ad prælium; antè pro gentis gloria, nunc pro honore Dei & Diuinitate Chriſti, dimicaturi feliciter. Summo militum plauſu excepta oratio; elatis dextris Regi pollicentur omnes in omnia promptum obſequium; in hoſtem ducat, nec laboret de laurea: & plerique, qui genti mos antiquus; ad ſignificandum ardorem, voto ſe obſtringunt, barbam niſi hoſtibus victis non ponere. Quibus omnibus egregiè ſtabilitis, Rex pugnæ cupidiſſimus, exercitum ad Vigennam amnem admouit.

Vigenna, *La Vienne*, in Pictonibus amnis eſt, per eoſdem & Turones, à Lemouicibus defluens, qui poſt exceptos Clenum & Croſam, fluuios non ignobiles, in Ligerim funditur. Is tranſmittendus Francis, ſic intumuerat, vorticoſis vndis, & extra ripas ſtagnantibus, vt nulla pontis aut lintrium opportunitate, plures dies dum defluerent aquæ præſtolandum foret. In iis anguſtiis Clodouæus proximam noctem traduxit ſolicitus, aſſiduis ad Deum precibus; quæ nuſquam inanes. Nam ſub ortum lucis, dum Franci motis caſtris taciti ad amnem accedunt; Cerua è virgultis exiliens, agitata repentino clamore militum, curſum ad amnem deflectit, ſéque in eum iniiciens, vado commodo ſecura euadit in alteram ripam. Franci ducem ſequuti tam admirabilem, demonſtratum vadum obſeruantes, ſe in idem immittunt, & ingenti diuinæ opis admiratione, vniuerſas copias ſine damno tranſmittunt; Leones à Cerua ducti, quódque auget miraculum, ad pugnam non ad fugam. Traductis feliciter copiis, Clodouæus Pictauium contendit; ſeuerè prohibens, ne cui vlla irrogetur iniuria, in gratiam Hilarij, ſanctiſſimi olim Pictauiorum Epiſcopi, & Chriſtianæ fidei contra Arianos propugnatoris acerrimi, vt in eos haberet conſortem expeditionis, quem tota Gallia habuiſſet olim defenſorem. Receſſerat Alaricus, relictâ vrbe vacuâ, quam occupat Clodouæus, caſtris extra poſitis, haud procul à Sancti Baſilica prætorium figens. Et obſeruatum eſt ab excubiis, ſub noctem mediam, prorumpere ſpecioſum ignem, in figuram columnæ, ex eadem Baſilica, & ferri in tabernaculum Regis conſopiti, in cuius apice diu hæſit ſpectandus; quaſi Clodouæo Hilarius ad Arianos pellendos, quos tantoperè oderat, lampadem traderet, ad quos excidendos profiteretur ſe ducem, & pro ſe Regem fidei columnam ſubſtitueret, immotam atque inconcuſſam. Poſtridie Franci tantis prodigiis confirmati, Alaricum ad Vauclodenſes agros aſſequuntur. Erat Vaucloda ignobilis pagus, hac pugna mox celebris, decimo à Pictauio milliari, circa agris in patentem planitiem fuſis, ad ferendos & committendos exercitus. Alaricus, quanquam amplis copiis cinctus, amnium obiectu ſe tutum ratus, dum illæ nouis acceſſibus militum augerentur; poſtquam Vigennam hoſtis ſuperauerat, Toloſam verſus regrediebatur, ſiue vt maioribus

[Margin notes: XX. *Vigenna tranſitus.* — Poitiers. — *S. Hilarius fauet Clodouæo.* — Vouillé.]

CLODOVÆVS.

maioribus copiis firmaret exercitum; ſiue vt hoſtem ſtatim in alieno laboraturum commeatus inopia, nullâ pugnæ aleâ perderet. Quæ & eadem Clodouæus reputans, magnis itineribus aſſequi recedentem volebat, & ad pugnam adigere. Idque factum ad eum pagum quem dixi. Alaricus tandem, ne receſſus in fugam verteret, pariter conſiſtit, & ad pugnam ſe inſtruit. Luce proxima copiæ ad dimicationem eductæ, ſuóſque paucis adhortatus milites Clodouæus, ſicut erat armis fulgens, & haſtæ innixus, vt Sanctiſſimæ Trinitatis propugnarent gloriam, & contumeliam turpem illatam Chriſto Domino vlciſcerentur, eius opis ſecuri, eos dimittit ſigno Crucis munitos, dato in militarem teſſeram *nomine Domini*. Mox in prælium commiſſæ vtrinque acies. Huius ſingula non tradunt Hiſtorici, in iis ieiuni admodùm, contenti victoriâ, quæ Francorum fuit. Viſigothi magna ſtrage fuſi, & Gallorum haud pauci, qui ſimul pugnabant; in quibus plures Aruerni & Nobiles, quos ducebat Apollinaris, filius celeberrimi Apollinaris, tum doctrina, tum ſanctitate vitæ Epiſcopi. Palmarium fuit, & victoriæ cumulus, quod Alaricus à Clodouæo ipſo peremptus eſt, ſiue in fuga, ſiue in acie; nam in eo diuerſi auctores ſunt. In quo facinore Clodouæus animi ſimul & corporis robur ingens oſtendit: Nam in Alaricum dum ardens ruit, impetitur à duobus ſimul equitibus, haſtis infenſis in ipſum concurrentibus; & eorum quidem ictus tam immotus quàm illæſus fregit, lorica cuſpides propulſante verſas ad latera, & firmitate corporis in bellatores geminos præpollente. Hac victoriâ clarus, & opimis ſpoliis opulentus, vt perficeret quod inceptum erat tam fauſtè, exercitum victorem diuidit, partem tradit filio Theodorico, qui à teneris artem patris diſceret, profectus in prouincias ſuperiores Aquitaniæ, ad Albienſes, Rutenos, & Cadurcos, eóſque non repugnantes Francorum ditioni adiungeret. Ipſe cum cætero exercitu, per Santones ad Burdegalenſes contendens, quà vi, quà ſponte, captas & deditas vrbes, Francis apponit. Etenim latè effuſa victoriæ famâ, Rege cæſo, & peremptis Gothorum fortiſſimis, reliquos tantus terror inuaſerat, à bellorum periculis per diuturnam pacem abhorrentes, vt facile fuerit incertos & vagos vel ad fugam, vel ad deditionem impellere. Præterea Galli, amantiſſimi Religionis Catholicæ, & dudum oppreſſi Viſigothorum tyrannide, ſummâ voluntate Francos excipiebant, qui vtrumque iugum excuterent, & maiorum fidem ſanctè tuerentur. Sic Clodouæus per receptas vrbes incedebat victor, ad Burdegalam accedens, vrbem clariſſimam antiquitate, ac frequentiâ ciuium, & portu ad Garumnam, Oceanum influentem, quæ caperet. In cuius agris primam victoriam laureâ nouâ conſtabilit: ſi tamen recentioribus credimus, cuius rei apud veteres nullum monimentum. Nam in iis Viſigothorum reliquiæ confligunt audacius quàm felicius, & profligantur in campo, quem eam ob cædem campum Arianum appellatum volunt. Victorem illicò admittit Burdegala, in qua hyems traducta; ad milites quiete modicâ inſtaurandos, & recipienda noua ſupplementa. A qua breui mora, Rex validiorem exercitum Toloſam ducit, quæ regni Gothici caput; eâ potitus & gaſâ regiâ, non ægrè. Quippe ex ea poſt pugnam priorē ceteri

Pugna Vauclodenſis.

Anno Chriſti 507.

Clodouæus Aquitaniam ſubigit.

Burdegala capta.

fugâ

fugâ Gothi Senatores ſe proripuerant, Geſalicum ex Alarico & concubina maiorem natu filium ſecum abducentes, quem Narbone, vbi perfugerant, Regem ſalutarunt. Iámque in tota Aquitania, præter Inculiſmam, vrbem in Santonibus ad Carentonum poſitam, quam munitam Viſigothi tenebant; cætera oppida Francum admiſerant. Ad eam expugnandam Clodouæus exercitum ducit; ad cruentam haud dubiè oppugnationem; in qua extremam naufragij tabulam Viſigothi ſtatuerant; niſi cœleſte miraculum pepercisset Francorum ſanguini. Iam accedebat ad murum Clodouæus admoturus machinas, vel vt colligitur ex manuſcripto Inculiſmenſi, ſanguinis & aquæ ſacroſanctas reliquias ferebat religiosè contra munimenta; cùm Numine arietante, & Imperatori ſuo militante, ingens muri tractus impellente nullo labem fecit, atque in foſſam ſubiectam proruens, obſidenti viam planam aperuit. Hinc Gothos terror, Francos ardor inſedit: hi ſubire murum, inſtare victis, & paratam necem circumferre: illi portento attoniti, turbari animis, fugam comparare, ac dum cædere nequeunt, paſſim cædi: ita expunctis Gothorum reliquiis, penes Francum vrbs fuit, & Imperator, quem cum Poliorcete, imò cum Ioſue ipſo componeret. Miraculo tamen inuidioſè vim detrahunt, qui murum affirmant vetuſtate collapſum. Nam præterquam quod, id etiam diuinæ beneficentiæ fuerit, hanc muri ruinam tam aptè ad expugnationem aptaſſe; quis credat Gothos delegiſſe vrbem in aſylum, cuius munimenta tam inualida forent? non ea inſpexerint, non vetera inſtaurarint, noua erexerint? cùm inter cladem pugnæ & obſidionem annus effluxerit; quaſi muros pro reti habuerint, quo incluſi caperentur, non defenderentur. Attamen ſcribit Auctor antiquus, ciues Inculiſmenſes, miraculo ruentis muri attonitos, ſe Francis, quibus pugnaret Deus, ſtatim addixiſſe, & Gothos, confugientes in arcem, profligatos & captos ab ipſis ciuibus, & Francis deditos: quod vim miraculi auget, non minuit; obſeſſis oppugnantium vicem implentibus. Rex poſt captam vrbem, iam vniuerſæ Aquitaniæ Dominus, collocatis per opportuna loca præſidiis, & Francis colonis quos eam in rem vocauerat, iuſſis in variis vrbibus habitare, triumphantem exercitum reducit in Franciam, repetito per Pictones Turonéſque itinere. Et beatorum memor, Martini atque Hilarij, eorum opem tam præſentem expertus, regiis donis Eccleſias cumulauit; & præcipuè ſancto Martino equum donauit, quo ad pugnam eſt vſus; munere æſtimando ex donantis genio, cui pugnace equo nihil acceptius. Quo tamen diu carere non potuit; miſſis centum nummis, quibus anathema nouum redimeretur: ad quod pretium immotus equus cùm abduci non poſſet, centum aliis nummis ad primos adiunctis, ductorem eſt ſequutus; quadrupede ob geminatum pretium chariore, qui tanti eſſet, & Deo & Regi. Præterea Aquitanicis Epiſcopis conceſſa quæ peterent, & captiui plures, tum Laici tum Clerici, ad eorum preces liberati; vt per religionem videretur viciſſe, qui illi tam benignus vicerat. Regredienti Turones noua gloria acceſſit, legatio ab Anaſtaſio Imperatore. Vtrique conducebat, vel ad pompam aliquod fœderis genus inſtitui. Nam Anaſtaſio præter domeſticas turbas, & bellum Perſicum, male

CLODOVÆVS.

Angoulême.

Inculiſma capta.

Equus oblatus.

Anaſtaſij legatio.

CLODOVÆUS. malè conueniebat cum Theodorico; in quem ſi Francum Regem ſemel immitteret, ſe ab hoc periculo ſecurum præſtaret. Eratque ad Clodouæi laudem non modicam, & ad famam plurimam, quod ipſius expeteret amicitiam Imperator Romanæ potentiæ adminiſter, Conſtantini ſucceſſor; & ab Emporio dudum orbis capite tanto interuallo legat: adeſſent ad ſalutandum Victorem. Palam itaque ac plaudente toto exercitu, Legati admiſſi, exhibita ab iis munera; corona aurea, trabea Conſularis, ſcipio eburneus, qui ſceptri loco; (ea olim munera amicis & fœderatis Regibus mittebantur à Populo Romano) & ſolemni oratione Patriciatus dignitate auctus Clodouæus. Quibus donis ornatus, & equo vehens, pompam triumphi circumduxit per ingens atrium, expaſſum ad Baſilicam ſancti Martini; in plebem & militem ſparſis miſſilibus; vt nouâ beneficentiâ memoriam gloriæ perennaret. Rex deinde Pariſios profectus, filium Theodoricum excipit, victorem ſimiliter, poſt ſubactos Albienſes, Cadurcos, Ruthenos, atque Aruernos, & iuxta pleroſque capta Carcaſſone: patris ſummo gaudio, quem filius neutiquam degener æmularetur. Neque hactenus vllum infortunium proſperitatis curſum abrupetat; cùm limites ſibi nullos ſtatuenti noua clades conſtituit.

XXI. *Clodouæus Arelate pulſus.* Viſigothis ex Aquitania expulſis, vt ex tota Gallia pellerentur Clodouæus connitendum putauit. Ii adhuc Septimaniam ſeu Gothiam tenebant, partem ſcilicet Galliæ Narbonenſis, obiectam ad mare Mediterraneum; vnde in tanta rerum perturbatione, videbantur deijci poſſe labore non multo. In eam rem Gundebadum Burgundionum Regem nouo fœdere colligat, vt Viſigothos publicos omnium hoſtes penitus exigant, illorum ſpolia partituri. Neque diſſentire auſus Gundebadus, ne in alios paratum exitium in ſe deriuaret. Clodouæus igitur, auctus Burgundionum copiis, Arelaten obſidet, vrbem poſitam ad læuam ripam Rhodani, non procul à Mediterraneo; quâ captâ, facilius Narbonem expugnet, quæ vna tunc temporis ſedes & caput regni Gothici erat. Attamen eam ad vrbem gloria inuicti Regis ceu ad ſcopulum naufragium fecit. Theodoricus Italiæ Rex, tandem exporrectus, poſt irritas & inanes Legationes, ſuſceptas ad coërcendum Francorum impetum; iam agi rem ſuam ratus, ſi ex tota Narbonenſi pelleretur gens ſibi affinis, & Franci per Mediterraneum ad Italiæ fauces accederent, amplas copias quantâ poteſt celeritate in Galliam mittit. Ibas Dux iis præfectus, qui per Alpes maritimas in Phocenſem prouinciam penetrans, magnis itineribus Arelaten contendit. Perſtabat in obſidenda vrbe Clodouæus, quæ ſiue longior illius exercitum detriuiſſet, ſiue pugnacibus ciuibus conſcidiſſet Francorum fortiſſimos; pugnâ commiſsâ Clodouæus eſt victus, ſuorum clade non modicâ, & cum magna ignominia, ſoluta obſidio. Iornandes ſcribit, cæſa plus triginta Francorum millia: ſanè ab ea clade Clodouæus à Gothis per aliquod tempus abſtinuit, irámque conceptam in affines conuertit. Theodoricus fructum victoriæ conſecutus eſt magnum: adiunctâ ſuo regno totâ Galliæ orâ, à Rhodano ad maritimas Alpes, quam antè Odoacer Eurico Alarici patri donauerat, cum Auenione, & caſtris ad Druentiam poſitis. Imò

Anno Chriſti 508.

&

CLODOVÆVS.

& Septimaniam ſui iuris fecit; ſiue eam pro pupillo Rege adminiſtraturus, ſiue armis defenſurus validioribus. Nihil tamen innouatum in Aquitania. Clodouæus interim Pariſios regreſſus, partim ex ærumnis bello toleratis, partim dolore & ægritudine animi, ob cladem acceptam, morbo correptus eſt, moleſto admodùm & diuturno. Quo laborans iam per totum annum, & medicorum induſtriâ deficiente, Rex quod in bello fauſtè ſucceſſerat, ad Diuinam opem verſus, virum celebrem ſanctimoniæ famâ arceſſit ex Burgundia. Is Seuerinus Abbas Monaſterij Agaunenſis, ſiue Acaunenſis; quod poſitum ad extremos Burgundionum fines, vbi Rhodanus in Lemanum lacum ad Valeſios ſubit, ſub regula ſancti Auguſtini, quamuis nondum ſtabilitum certis reditibus, iam inclitum erat cœnobitarum virtutibus. Seuerinus adueniens, iuxta conceptam ſanctitatis famam, rogatus à Rege vt preces ad Deum pro valetudine, quouis medicamento potentiores offerret; per eas febri continuò diſcuſſâ, valetudinem primam reſtituit. In beneficij gratiam, Clodouæus cœleſti Medico poteſtatem fecit, liberandi è vinculis quos liberet, & pecuniæ quantùm vellet in pauperes eroganda, quam è Fiſco ſumeret; vt qui regiis donis in ſe viam occluderet, eam, quod ſanctorum eſt, in miſeros aperiret. Præterea impetrauit Rex, vt in Francia, reliquam vitam ageret; tamen vir ſanctus diſceſſit Pariſiis, ſolitudinis amantior quàm frequentiæ aulicæ; latuitque apud Senones in caſtro Nantonenſi; vbi & vitam poſuit & deinceps in Eccleſia, à Childeberto Clodouæi filio magnificè extructa, cultu præcipuo obſeruatus. Sed qui corpore conualuerat, ſtatim recidit in morbum animi inueteratum, & abducente longius cupiditate, reuolutus eſt in primam ambitionem.

Clodouæi morbus. — *Saint Maurice en Valais.* — *S. Seuerinus.* — *Chateaulandon.*

XXII. *Clodouæus Coloniam occupat.*

Nam vt in corporibus humanis euenit, deficiente quod internus calor coquat alimento, is corpus ipſum præripit in alimentum, & vitæ inſtrumentum vitam mox perimit: ita Clodouæus, foris ceſſantibus bellis, quæ vel confeciſſet, vel inſtaurare à Theodorico coërcitus non auderet, effudit ambitionem in Francos Principes ſuóſque affines, quorum minore periculo & non leui commodo, ditiones totas occuparet. Bellum verò confeſtim non mouit, dolo clam texens conſilia; adeò vel iniuſti iniquitatis ſpeciem abdicant, & laruâ iuſtitiæ deformitatem vitiorum tegunt. Eo conſilio primum aggreditur Sigebertum, Coloniæ Principem, iam à Tolbiaca pugna, fide & accepto vulnere Regi perſpectum. Hunc Clodouæus dudum expoſtulantem, quod pro collato benificio, nihil accepiſſet præmij, præter Claudi nomen ex vulnere; & moleſtum, quod exaggerans beneficium accuſet ingratum, primum ad cædem ſeponit; quam non auſus palàm inferre, Cloderico filio eius, temerario & perdito iuueni, crudelem illam prouinciam tradit. Per Legatum fidum, filio perſuadet, diu pertæſo diuturnioris vitæ in parente, vnde regnum ſerus expectabat, ipſi vt necem afferat, & tandem regnum capiat, quod natura tribueret; Clodouæum opem præbiturum, nihil poſcere, niſi in partem aliquam admitti plurimæ gaſæ, quam pater collegiſſet. Aptior iuuenis ad parricidium quàm par foret, occaſioni intentus, dum pater trans Rhenum, in ſilua Buchonia, Thuringiis vicina, paucis comitantibus venatui indulget, & ſub meridiem in-

CLODOVÆVS.

ruſtico tabernaculo, curſu feſſus altum ſomnum capit, incautum perimit per immiſſos Sicarios. Dum ignoratur facinus, parricida regnum patris occupat; & confeſtim ab auctore criminis in pœnam rapitur. Siquidem miſſi à Clodouæo, qui paternas opes ex pacto cum eo diuiderent; neque hæſit præceps in diuidendo; ipſe in arcam nummis oppletam, dum capite cernuus iniicit manum, à tergo ſecuri in caput impacta occiditur, & in paternam gaſam quam tantoperè concupiuerat, cruorem terrum effundit, regno vix delibato. Clodouæus interim Scaldi nauigabat, qui re perfecta, Coloniam aduolat, populum vocat in concionem, docet miſerum patrem à barbaro filio interemptum, ab ignoto filium; neminem ad eorum regimen aptiorem quàm ſe, qui eiuſdem gentis, amorem in regendo afferret, & magnæ poteſtatis, ad defendendum polleret. Ignari Colonienſes, à quo fonte profluxiſſent flagitia, ſtatim Clodouæum, pro more gentis ſcuto impoſitum, in Regem euehunt, famâ clarum & virtute bellicâ. Sic Franciæ regnum, propagatum ad Rhenum, & trans ipſum amnem ad fluuium Fuldam & Thuringiæ fines extenſum. Clodouæus Coloniâ potitus, mox in alios aperto Marte graſſatur. Et iuſtius quidem in Charaticum, in quem ditione lata apud Ambianos imperantem, vetus & ſopitum odium ſuſcitat. Ille bello in Siagrium moto, ſtans à Clodouæo medius inter pugnantes conſtiterat: demùm ad Clodouæum poſtquam vicit accedens. Tunc dilata vltio modò cum incremento recruduit, anno poſt iniuriam plus quàm viceſimo tertio; quam fortè ſopitam excitauit cupiditas. Bellum motum cùm procederet lentius, idque Charaticus, ſagacitate plurima callidus, per dolos fraudéſque produceret; Clodouæus ſimiliter vulpem Leoni adiungens, deceptum & incautum Chararicum capit cum filio, bellum in capite finiens, ferróque tunc parcens, ciuili vita vtrumque abdicat, tonſos barba & crinibus, Patrem annumerandum Presbyteris, Diaconis filium; adſcribens inuitos ſacris Ordinibus. More iam frequentato, vt ciuilis eiuſmodi mors inſtitueretur, quæ ſanguini parceret, & comam reſecandam pro capite ſubſtitueret. Sed parcentis indulgentiam corrupit haud multò poſt vox generoſior, quàm abdicato præſtaret. Pœnæ acerbitatem accuſabat Pater, ſolabatur filius. *Quid Pater*, aiebat, *detonſam barbam & crines expoſtulas? Hi frondes ſunt, deciſa à trunco viridi, in quarum locum noua ſtatim ſuccreſcent. Vtinam huius facinoris auctor tam citò pereat, quàm hæ pullulabunt.* Hæc verba Regi renunciata, palam faciunt, non animos cum capillis demiſſos; ideò iuſſi interfici ſecunda morte quos prima non ſubegerat. Supererat Regnacarius, Regi quidem affinis, & aduerſus Siagrium bellanti commilito; ſed plurimis adſtrictus vitiis, quæ inuiſum & odioſum ſubditis facerent. Cameraci ſedem regni poſuerat, & multos vltra Somonam pagos obtinebat, adhuc perſeuerans in idolorum cultu patrio, tam prætereà in turpem libidinem effuſus, vt matronis paſſim contaminatis, ægrè abſtineret à propinquarum corporibus. Huic vnus præ cæteris longè acceptior erat quidam Faro, morum ſimilitudine coniunctiſſimus, & libidinum prauo conſortio; quo vno auctore ad res quaſuis vſus, magnum in ſe incendium odij concitauerat. Quam occaſionem

Chararicus cum filio occiſus.

Regnacarius occiſus.

vrgens

CLODOVÆVS.

vrgens Clodouæus, ſibi promiſſis Proceres multos conciliat, armillas ex auro balthcóſque pollicitus, ſi Regem ſibi traderent. Stabilitâ ſpe mutuâ, exercitum inducit in agrum Cameracenſem; continuò Regnacarius copias euocat, fratrem Richarium arceſſit, & Farone omnia conſtituente, mittit ſpeculatores, qui hoſtilem exercitum inſpiciant. Ii empti à Proceribus renuntiant Clodouæi copias, numero & viribus longè inferiores Cameracenſibus; Clodouæum, ſi pugnatum ſit, indubiè vincendum. Quibus fidem habens, in aciem progreditur Regnacarius; ſed ſtatim à proditoribus comprehenſus cum fratre, & Farone, reuinctis ignominioſè poſt terga manibus, Clodouæo traditur, in ſeram ſed veram flagitiorum pœnam. Clodouæus capto ignauiam exprobrans, quod ſe capi & duci paſſus, eam contumeliam non occupaſſet, ſibi inferens mortem: At ego, inquit, pro te hanc infamiam eluam; ſimul impactâ in caput ſecuri miſerum obtruncat. Dein conuerſus ad Richarium fratrem. Quid tu tam ignauè opem fratri tuliſti, vt ſit raptus in vincula? Sis fati ſocius, qui & ignauiæ; nec à fratre diuiſus eſt, capite eadem bipenni diffiſſo. Faro auctor & conſors criminum, pœnæ conſors adiunctus eſt: victor occiſi regnum inuaſit. Vnum tamen Regis tot inter probra honeſtum facinus, quod proditoribus pollicitus armillas ex auro, æreas auro bracteatas dederit in præmium proditionis. Qui cùm de fraudulenta mercede apud eum expoſtularent; ſic ab eo increpiti ſunt: An neſcitis, quantùm debeatis mihi? grauiſſimis pœnis ob proditionem obnoxios, liberos facio: quid præſtolamini? ite, & pro ſalute rependite gratias. Regnacario præter Richarium, tertius erat frater Ragnimitus, qui apud Cenomanos regnum obtinebat. Hic iuſſa cæde adiunctus eſt fratribus, tum ne vindex aliquando inſurgeret, tum vt ſpoliis & ditione peremptorem locupletaret. Per eiuſmodi cædes Clodouæus Francos regij ſanguinis Principes, haud paucos perimit, Galliam Belgicam vniuerſam, & trans Rhenum multas prouincias in vnum imperium, quà vi quà dolo compingens, ne quis fortè liberis ſuis moleſtiæ quidquam faceſſeret. Iámque nulli affines ſuperſtites erant; quo deinde ſecurius in Aulicorum globo conqueſtus eſt; ſe eſſe miſerum, qui iam nunc propinquis orbatus omnibus, haberet neminem, qui oblato diſcrimine, ſalutis ſuæ curam ſuſciperet. Quæ tamen querela in calumniam eſt traducta, quaſi Rex indagaret poſtremam ſui ſanguinis ſtillam quam funderet, & inuideret Orbi proſapiam ſuam. Eas inter curas non ceſſabat de Theodorico ſolicitudo.

Præmium proditionis.

Le Mans.

XXIII. *Theodoricus Rex in Gallia & Hiſpania.*

Ille poſt depulſum Arelate Clodouæum, & Prouinciam occupatam, quæ pars erat Narbonenſis Galliæ, & ipſam Aquitaniam ſtatim aggreditur. In eam Mammonem ducem cum exercitu mittit; qui excluſus vrbibus abhorrentibus à Gothorum Arianorum imperio; agros depopulatus, re nullâ patratâ reuertit in Italiam. Mox Gundebadus Burgundionum Rex, quem ſæpe memoraui, concitatus à Clodouæo, in Geſalicum Viſigothorum Regem, Narbone agentem, exercitum ducit; obſidet in vrbe primaria, eámque fortiter expugnatam capit & diripit. Geſalicus in Hiſpaniam fugit, in ea regnum vt ſtabiliret. Sed diuerſa erat mens Theodorici. Geſalicum abdicare ſtatuerat; ſiue vt in Occidentem Oſtrogothorum regnum propa-

CLODO- garet ; ſiue vt Amalarico regnum conficeret ; adhuc puero , ex Alarico per
VÆVS. iuſtum coniugium nato , & nepoti ſuo ex filia. Ibas Dux ille Francorum
victor adminiſtrabat Hiſpaniam : & is Theodorico iubenti obſequens , ab
ea Geſalicum fugientem excludit ; indignum profeſſus Hiſpaniæ præfici ,
qui Galliam amiſiſſet , & Narbonem validiſſimam vrbem perdidiſſet. Inte-
rim Clodouæus Gundebadi ſucceſſu lætior , venturus ipſe in partem victo-
Arelate ite- riæ , & primam deleturus infamiam , Arelaten rurſum expugnare aggredi-
rum liberata. tur. In eam expeditionem validum exercitum mittit, nec ipſe proficiſcitur ,
intentus componendis nouis regionibus , quas in Belgio comparauerat.
Et Franci quidem latè depopulati Prouinciam , Arelaten validè oppu-
gnant , & ad extrema ciues adduxerant , cùm adueniunt à Theodorico
noua ſubſidia. Ducebat copias Tholumus Oſtrogothus , qui integer in
Anno Chri- Francos ærumnis obſidionis defeſſos irruens , eos primùm deiecit pon-
ſti 510. te , quo ex cymbis Rhodanum ſtrauerant ; deinde propius caſtris immi-
nentes , adegerunt ad ſoluendam obſidionem : fato quodam vrbium , re-
moræ inſtar magna bella frangentium. Theodoricus conſilia ad opta-
tum euentum accommodans ; primùm liberalitatem expromit in bene-
meritos ; Arelatenſes , ob fidem præſtitam , tributo liberat in annum ſe-
quentem , & annonâ donat , in res ſenſus expertes magnificus , muros
& turres inſtaurans , quibus oppugnatio labem intulerat ; quin & toti
Prouinciæ , illatam calamitatem conſolans , ſimiliter tributum remittit ;
omninò prudenter ; cùm ad populos in fide & officio continendos , nihil
ſit efficacius fidei præmiis ; & mala non premant , ex quibus commoda
germinatura ſperantur. Francis per vim pulſis ; pax cum Gundebado con-
trahitur ; huic conſtituti in Narbonenſi Gallia limites. Per Ibam puer
Amalaricus Rex Viſigothorum in Gallia atque in Hiſpania creatur, Theo-
dorico materno auo regnum adminiſtrante , dum puer adoleſcit. Geſali-
cus miſer , in Africam profugus , mox in Galliam , tandem in Hiſpaniam,
regnum quod perdiderat quærens , ab Iba interficitur , ſiue in Hiſpania,
ad vrbem Tarraconem , ſiue in Gallia , ad Druentiam flumen ; calami-
Clodouæi toſus tam inito regno quàm perdito. Is erat Galliarum ſtatus , cùm Clo-
mors. douæus morte præreptus eſt , ætatis anno quadrageſimo quinto ; ge-
ſtis rebus longè Francorum clariſſimus ; & verè regni Francici conditor.
Multas egregiaſque virtutes vnâ labe ambitionis fœdauit , quæ Heroum
tabes , à qua impulſus in affinium cædes , purpuram Victoris vetito ſan-
guine contaminauit. Cæterùm in eo religionis ſemel ſuſceptæ cultus ſan-
ctiſſimus & intemeratus : multis & opulentis prædiis donatis Eccleſiæ ,
Anno Chri- Baſilica ſanctorum Apoſtolorum exſtructa Pariſiis , in qua ſepultus eſt ;
ſti 511. fortitudine bellicâ præ cunctis eminens , ſemper in primo agmine primus
omnium dimicans , felicitate dignus quam aſſequutus eſt ; neque fortitu-
do deſiderauit prudentiam , in conſiliis ſemper expeditam , illuſtrium fa-
cinorum ducem & comitem. Adhuc tamen in eo , vt in pleriſque primæ
ſtirpis Regibus , inhærebat quidpiam rude & barbarum , à primis Fran-
Clotildis corum moribus , à litterarum cultu alienis. Pietas quæ in eo fuit Clotildi de-
betur , dilectiſſimæ coniugi ; quæ adeò ab aulica vita non contraxit maculam,

vt.

vt in eam ſanctimoniã ſuam infunderet. Ab Aula poſt mariti obitum ſeceſſit, adhuc iunior, annum decurrens trigeſimum ſextum; viduarum futurum exemplar vt coniugum. Nam ſe totam impendens in pia opera; primò egit Pariſiis, in precando aſſidua, in Templis frequens, & in Cœnobiis, pias largitiones in ea atque in pauperes, nuſquam non erogans, nihil ſibi arrogans ex filiorum Regia dignitate niſi vt demiſſior, ſe ad humilia quæque deiiciens, videretur. Poſtea liberis regimen rerum ſuſcipientibus, vt diuinis rebus indulgeret effuſius, Turones ſe contulit, ſanctum Martinum, quem præcipuum colebat, in ſua Baſilica obſeruatura religioſius, eiúſque tumulum, pro aula, pro laribus, pro thalamo habitura; in qua pietate ad mortem perſtitit. Nunc nouum regni genus in Clodouæi liberis conſtituendum. CLODOVÆVS.

Ii quatuor melioris ſexus, filia vna deterioris; nati omnes ex Clotilde dilectiſſima coniuge, præter Theodoricum, qui ex concubina; aliis nomina Clodomirus, Childebertus, & Clotarius; virgini matris appellatio fuit, ſors longè diuerſa. Filij ſtatim à morte patris regnum ineunt hereditarium, in partes diuiſum; toto digni ſinguli, ſed quod captabat diuidebat ambitio. Partes iniquas Theodorici potentia fecit, potiſſimam regni partem ſuæ ſorti addicens. Nam præter Aquitaniæ populos, Albigenſes, Rutenos, Cadurcos, & Aruernos, quos ſubegerat poſt Vogladenſem pugnam, ſibi ſepoſuit Belgicæ partem à Moſa ad Rhenum; & trans Rhenum prouincias, quæ Franciæ erant ditionis, Franciam veterem, Sueuiam, & Alemanniam, & Mediomatricum vrbem, quæ nunc Metis, ſedem regni fecit. Nempe annos natus octo & viginti, iam auctus filio Childeberto, bellicâ gloriâ clarus, & in patris laudem anteà inſitus, in fratres penè adhuc pueros vſurpata auctoritate, partes conſtituit, quæ ſi ſorti commiſſæ ſunt, vel eluſit ſortem, vel ad mentem ſuam compoſuit. Fratribus quæ obtigerint partes, ambiguum; id noſcitur, Clodomirum regni domicilium poſuiſſe Aureliæ, Childebertum Pariſiis, Sueſſione Clotarium; primùm pace fratrum concordiam colligante, dum pueri in viros creſcerent, & leunculi vngues ad prædam formarent. Iis bellorum præludium fuit, Danorum ex Septemtrione excurſio; qui populi in Germania orti iuxta Codanum ſinum habitantes, incipiebant pyraticam mari exercere, quam deinde Normanni appellati, tot ac tantis Europæ ſtragibus perſequuntur. Claſſe oram Saxoniæ & Friſiæ prætervecti, exſcendunt in Belgicam Galliam, latè agros vaſtantes. Theodoricus, qui regionem illam obtinebat, prædones repellendos exiſtimauit dignum eſſe Childeberti filij tyrocinium, eámque dat prouinciam adoleſcenti decimum quintum annum implenti; nam Francis Regibus belli pericula inauguratio erant, & hoſtilis cruor pro Chriſmate. Neque ſpem patris adoleſcens fefellit, qui paratâ celeriter claſſe, Danos vagos aggreſſus, victos ad naues egit; mox claſſe inuecta dimicans, ſuis in caſtris profligauit pugnantes; & ad ſuum repulit Oceanum, geminâ coronâ inſignis, gramineâ & roſtratâ. Poſtea ipſe Theodoricus ad maioris molis bellum excitus eſt. Thuringi erant in Germania populi, ad fines Tranſrhenanæ Franciæ poſiti, & ad cupiditatem excitandam apti. Eos ſimiliter ac Fran-

XXIV. CLODOVÆI FILII.

Theodorici præcipua pars.

Dani repulſi.

Bellum in Thuringia.

cos

cos, fratres tergemini ſuo quique regno adminiſtrabant, forſan conſenſuri in naturæ vinculum, niſi vnius fœminæ ambitio, quam nihil coërcet, iura regni & naturæ ſimul perrupiſſet. Ea Amalberga, Amalafridæ filia, ſororis Theodorici Italiæ Regis, Herminfrido nupta; quæ tumidior ſtirpe illa Gothorum, totam Thuringiam imparem ſuo faſtui reputans, ſubditam eſſe partem vnam tertiam ferebat impatientius. Ideò maritum ad tollendos fratres incendebat, querelis & minis; idque perfecerat, vt ille fratrem vnum Bertarium interficeret, propagatis regni limitibus; vrgebátque aſſidua, vt Badericum alterum fratrem pariter è viuis tolleret, ac tandem regnare conſortibus demptis inciperet. Idque cùm minus perſuaderet, ingenioſam contumeliam admouit, vt machinam efficacem. Regi ad prandium venienti apponit menſam, amplam quidem, ſed nouo more inſtructam; nam eius pars dimidia, mappis inſtrata, & inſtructa erat dapibus regiis; nuda pars altera aridum lignum oculis ſubiiciebat. Reſpondítque flagitioſa vxor marito admiranti, & apparatus cauſam percontanti, dimidiato Regi dimidiatam menſam conuenire. Percepit Rex contumeliæ ſenſum, & nimis vxorius fraternam cædem deliberat; quam bello patrandam ſuſcipit, iam excluſis inſidiis. In id ſatis ambiguum, aduocat ſocium Theodoricum Franciæ Regem, pollicitus partem ſpoliorum, fraterno regno victoribus diuidendo. Nequaquam diſtulit opem ferre Rex ambitioſus, adductíſque copiis, cum Herminfrido; in Baderici regnum inuadit, Pugna conſeritur, qua Badericus victus & occiſus, fraterni ſceleris acceſſio fit. Præmium erat Theodorico præſtandum: ſed Herminfridus, qui regnum fratri non ademerat, alieno vt daret, inſtauratis promiſſis, Theodorico ſuadet redire in Franciam; poſtquam ipſe compos Thuringiæ totius fuerit, & nutantem à cæde fratris compoſuerit, ſtaturum pollicitis, & conceſſurum partem victori. Fidem habuit perfido Theodoricus, regrediens in Franciam, alieni criminis nondum præmij particeps. Et Franci flagrabant Burgundici belli apparatu.

Anno Chriſti 516.

XXV. *Burgundicum bellum.*

Sigiſmundus Burgundiæ Rex.

Gundebadus Rex Burgundionum vita exierat, ille fratrum cæde contaminatus, felice in ſpeciem exitu ſortem variam claudens, & liberis tradens ampliſſimum regnum: quanquam in eos paterni criminis ruit tandem pœna; hereditate flagitioſa vix vnquam ad tertium heredem perueniente. Duo erant Gundebado filij, Sigiſmundus & Godemarus; noluit tamen pater regnum diuidere, ſibi ipſe conſcius, fratrum æqualitatem eſſe ſeminarium criminum, totúmque regnum dedit maiori natu Sigiſmundo; qui ſtatim ſpem felicitatis vberrimam fecit, eiurans cum fratre Arianam hæreſim, ab Auito Alcimo Viennenſi Epiſcopo, ad Orthodoxam Fidem adductus. Génſque vniuerſa Burgundionum, Regem ſanctè æmulata, cuius patrem impie imitabatur, ſimiliter Diuinitatem Chriſti admiſit. Nouâ auctus pietate adminiſtrabat regnum feliciter, cùm vnius feminæ furor, Regis familiam & vniuerſum regnum peſſundedit. Duxerat vxorem Sigiſmundus, vt ſupra memoraui, filiam Theodorici Regis Italiæ, ex qua ſuſceperat Sigericum vel Segiſricum & puellam, qui cum patre amplexi erant Catholicam fidem. In ſpem regni Sigericus educabatur hauddubiè; dignúſque

gnúſque

gnúſque erat præclara indole, & adoleſcentiæ regiæ dotibus, quem populi olim in Regem ambirent. Sic natum atque inſtitutum affligit inopina calamitas, matris obitus, & nouercæ inductio. Ea cuius nomen non ſcribitur, nouercali odio in priuignum furens, quamdiu is viueret, ſe Reginam non ducens, necem mente concepit. Oleum incendio fuit vox adoleſcentis paulò audacior; qui nouercam videns pretioſam matris ſuæ cycladem induiſſe, indignatus ex vtriuſque comparatione, palam illi cultum exprobrauerat, affirmans nimis indecorum, ancillam Dominæ indui veſtibus. Quam contumeliam ſæua mulier, odio quaſi cote exacuens, inſidias incauto iuueni tam callidè ſtruxit, vt Sigiſmundo fidem fecerit, eum diro patricidio in parentis vitam coniuraſſe. Credulus pater, & admiſſo quodam contagione vxoris furore, filium iubet interimi. Ille à prandio ſomnum capiebat, cùm iuſſi in conclaue irrumpunt ſicarij, atque orario in fauces iniecto, quod erat ſtrophium ori tergendo deſtinatum, iacentem ſtrangulant. Cæde perfectâ, vt plerumque fit, criminis grauitas mentem inuadit, acceſſit innocentia comperta, tantúſque dolor miſerum patrem corripuit, vt in cæſi cadauer continuò procumbens, querimonias inter, lachrymas atque ciulatus, ægrè ab eo auulſus ſit, ſpatium iuſtis exequiis relicturus. Nec dolorem tumulus abſtulit, mutatum in ſanctiorem mœſtitiam. Quippe Sigiſmundus mundum & regnum abdicans, partim vt dolori iuſto faceret ſatis, partim vt pœnitentiam crimini parem obiret, in Cœnobium Agaunenſe ſe condit, & indutus Monachi habitum, mentem ſimul induerat, vitæ auſterioris pœnas omnes amplexus. Erátque Agaunum, in Alpibus, ſub Valle Pennina, Monaſterium, illuſtre ſepulchro ſancti Mauricij & ſociorum Legionis Thebææ, qui eodem in loco pro Chriſti fide mactati erant à Maximiano Imperatore. Atque ibi pœnitentiam iam ſponte protrahens Sigiſmundus, agebat non ſine luctus ſolatio, cùm accipit bellum in ſe inſtrui à Francis Regibus. Quod propulſurus, Cœnobio egreditur, venítque Lugdunum; deinde Theodoricum à fratribus abſtrahens, cui in Burgundiæ regnum nihil iuris foret, vt in ſuas partes adduceret, filiam ex Oſtrogotha ſuſceptam petenti dat coniugem. Fratres autem iuncti matris Clotildis ius in Burgundiones, cauſam belli præ ſe ferebant. Imò dicitur & Clotildis mater ad expeditionem liberos impuliſſe, indignata pretium ſceleris apud heredes flagitij fore, & Gundebadum fraternæ cædis bis reum, adhuc regnare in filiis. Clodomirus natu maximus fratrum, primus non expectatis fratribus, matris imperia occupat, paríque animo ac fortitudine prælium conficit. Eo Sigiſmundus Burgundiæ Rex & Godemarus frater profligantur, actíque in fugam ſortiuntur varios exitus. Godemarus elapſus in meliorem fortunam confirmat animum; at Sigiſmundus, dum Agaunum verſus contendit, repetiturus pietatis aſylum & pœnitentiæ, intercipitur cum vxore & liberis, & Clodomiro traditus, Aureliæ in carcerem datur. Nec capto moleſtiæ calamitas fuit, quippe à Deo quam exorauerat, ſæpius precatus in veræ pœnitudinis ſenſu, vt parricidij pœnas quas nefariè contraxerat, lueret in hac vita temporarias potius, quàm in futura æternas. Idémque Regi mancipato in carcerem ſenſus fuit, cùm mox in mor-

CLODOVÆI FILII.

Sigericus occiditur.

Anno Chriſti 522.

Sigiſmundus captus.

CLODOVÆI FILII.

tem immeritam raperetur. Etenim frater Godemarus, fraternâ calamitate, à Martis alea nuſquam abſterritus, imò in ſpem vniuerſi regni euectus, ad nouum bellum Burgundiones concitat, ſui Principis quàm extranei amantiores & cupidiores. Clodomirus in nouum periculum vocatus, primum animum inſtaurans, erat enim in Francica gente bellicoſiſſimus; res duas tamen arceſſit in ſubſidium, quæ ipſi, vt res humanæ ſunt in vtramque partem ancipites, tandem exitio fuerunt. Primò fratrem Theodoricum vocat in gloriæ partem, & in prædæ conſortium; idque tam prudenter, quàm minus ambitioſè. Deinde periniquo regnantium metu, ne à tergo hoſtem relinqueret, à fronte alterum inuaſurus, ſtatuit Sigiſmundum è medio tollere, cum vxore & liberis, nullius culpæ aduerſum ſe reum, niſi quod metum vel inuitus faceret. Non defuit, qui nefarium Regis conſilium ſtuderet excutere: Auitus vir ſanctitate conſpicuus, Abbas Cœnobij Mitiacenſis, conuenit Regem, ac deprecatur facinus, in homines & Deum, noxium; precibus minas adiungit, ac renunciat Diuinæ vltionis vates, ſi pergat tam immaniter ſæuire, impendere idem in eius liberos familiámque ſupplicium. In minas & preces Regis pectus obduruit, miſeri necantur, & proiiciuntur in puteum; Sigiſmundo ſuam & ſuorum quamquam innocentium necem, ſic Chriſtiano animo, id eſt fortiſſimo, perferente, vt eum in ſanctorum numerum tam patiens virtus adſcripſerit, vulgi ſuffragia ſanciente Deo per haud pauca miracula: ſic Rex pœnitens Agaunum inſtaurauit in carcere, & inops omnium rerum euolauit in ſummum gloriæ humanæ apicem, vt ſileam de Diuina.

De Micy. *Sigiſmundi mors.*

Tam læuo omine, Clodomirus fœdus regio ſanguine in bellum rapitur. Theodoricus frater adiungit copias, ſed vxorius magis quàm germanus, momenta captat vlciſcendæ cædis Sigiſmundi, quem habebat in ſocerum eius filiâ in vxorem ductâ. In Godemarum pugna conſeritur: at ſpectator, non actor, Theodoricus copias continet; nihilo ſeciùs, Clodomirus trepidandi inſcius, ſiue in campo Auguſtodunenſi, ſiue in Viennenſi, in hoſtem procurrit, Funduntur nouâ clade Burgundi, Godemarus iterùm fugâ ſe proripit. Sed ecce repentinus caſus victorem affligit, & in medio victoriæ curſu deturbat ad necem. Equi pernicitate, & ardore prælij abſtractus à ſuis Clodomirus, in fugientium agmen abripitur; ij cùm cæderentur incautius ora vertunt & iacula, ſed nec auſi propius congredi, telis equum ſuffodiunt, atque equitem adhuc ignotum, quà iaculis quà gladiis obtruncant. Tum ex prolixa cæſarie, & capillitio ad Regis morem depexo, Clodomirum Francorum Regem agnoſcunt: nam id præcipuè ſignum dignitatis regiæ, cùm detonderent comam Franci omnes, ſolíſque Regibus ius eſſet crinem alere, ornare ſplendidè, & in humeros alarum inſtar demittere. Ideò Burgundi palmam recepturi, Regis caput abſcindunt, & ſicuti erat inſigni crine conſpicuum, pilo præfixum pro vexillo præferunt, inſtaurántque pugnam. At longè aliud quàm ſperabant euenit. Franci nece Regis fortiſſimi, in vltionem incenſi, cæco irruunt impetu, hoſtem fundunt, ac ſæua internecione ſuo Regi parentant: Clodomiro anni erant triginta, tres liberi, belli cupida mens, &

Clodomiri cædes. Anno 524.

par

CLODOVÆI FILII.

par ambitio, quibus dotibus haud ſatis moderans, in exitium raptus eſt. Porrò Godemaro poſt ſuorum cladem ſuperſtiti haud arduum fuit, recedente Franco, accitum regnum recipere; vt cuique genti ſuum placet iugum, & domeſtica ſeruitus leuius premit. Inde nouum bellum, & extrema regni pernicies. Quippe Childebertus & Clotarius, fraternæ calamitatis vltores, & ſpolia quibus exciderat partituri, ingentibus copiis Burgundum inuadunt, eadémque fortitudine victum Godemarum regno eiiciunt; ac profugum tanto terrore implent, vt è Gallia in Hiſpaniam, inde poſtmodùm in Africam fugiens, ibíque miſer dum vixit latitans; propaginis regiæ termes deficiens, ſpem prolis mortuam buſto intulerit; quanquam alij captum aſſerant, & coniectum in turrim, vbi diem obierit; pereunte ſimul Burgundico regno, centeſimo decimo anno poſtquàm inceperat, nec multùm ætatem hominis ſupergreſſo; ita Imperiis & ſua fata ſunt, & quidem breuia: victoribus Burgundia in præmium ceſſit, æquâ lance, Clodomiri liberis prætermiſſis. *Finis regni Burgundici.*

XXVI. *Clodomiri liberi.*

Hactenus fratrum ambitio ſuis conſcripta terminis, naturam nondum exuerat; modò refractis clauſtris vagata longius, in omnia ſcelera præceps ruet. Ac primùm Clotarius Gundiocam Clodomiri viduam vxorem ducit, eiúſque liberis Clotildi auiæ in educationem traditis, grande nefas Childeberto auctore ſuſcipit; non continuò quidem, ſed tempore interiecto ambitionem alente, & nefas incendente, quo plerunque extinguitur. Fratris regnum pro impuberibus filiis quaſi tutores adminiſtrabant, reſtituendum aliquando, ni acerba mors Dominos raperet. Eam vt promoueant, Pariſios vbi agebat Clotildis conueniunt, nepotéſque ex fratre veluti ſalutaturi & ornaturi donis arceſſunt; ij tres erant, Theodebaldus decennio maior, Guntarius, & natu minimus Clodoaldus; ab Auia ſummâ curâ & amore ſollicito educati. Deducti ad Patruos traduntur cuſtodiæ; ac ſtatim ad Clotildim legatur Arcadius, qui forfices & gladium ferat; optione permiſsâ, nepotes ſuos an tonderi malit an occidi. Illa in tam ancipiti optione, cùm vtrinque vrgeret amor in liberos, támque atrox mors iſta ciuilis, quâ ſpe regni ac prolis excidebant pueri, quàm altera videretur; præterquàm quod non arbitrabatur, eò furoris progreſſuros filios, vt nepotes innoxios trucidarent; elegit gladium, affirmans ſibi perinde eſſe, ſi tollerentur pueri, ac ſi tonderentur. Renuntiata vox Patruis, in quoduis facinus paratos animos expediuit. Iubent in conclaue adduci pueros; ac Clotarius illicò repræſentans carnificem; natu maximum Theobaldum, iam ſpei ſummæ, nihil eiuſmodi cogitantem, arreptum dextrâ, ſolo illidit, ac miſerandâ voce exclamantem, enſe gutturi impacto iugulat. Guntarius triſti ſpectaculo terrefactus, ad Childeberti genua procidens, eaque miſerabiliter amplectens, tremulâ voce, gemitus inter & lacrymas, orat vt ſe aduerſus Patruum tueatur; iámque Childebertus, ſuum opus peragente naturâ propè emollitus, horrore criminis nondum impleti, conuerſus ad fratrem, rogare pro puero cœpit; ſat fuſum ſanguinis, & innoxij quidem, ſat furori datum & crimini, recipiendam naturam, nec peccandum in eam toties; ſe beneficij loco habiturum veniam, & quidquid velit Clotarius *Necati à patruis.*

G 2 repenſu-

CLODOVÆI FILII.

repenſurum. At ille poſt cruorem fuſum immanior, ne periret dimidiato ſcelere præmium, atroci aſpectu fratrem intuitus; quid tu, inquit, eam rem obturbas, cuius auctor fuiſti? ni hunc depellis, pro eo morere; ſimul diſtrictum ferrum intentat minaciter. Quo viſo Childebertus, excuſsâ conſtantiâ, ſeu proximo metu, ſeu primâ cupiditate, puerum à ſe repulit, illicò à Clotario ferro eodem, fraterno adhuc cruore madido, trucidatum. *Præter Clodoaldum.* Clodoaldus ſupererat, poſtrema ambitionis armatæ victima, quem amici paterni fides neci eripuit; is enim clam à carnificina ſubductum ignaris Patruis apud ſe habuit; donec puer iam natu grandior, ad res diuinas vltrò ſe applicans, ſacerdotio initiatus, Nouigenti (qui pagus eſt duobus Lutetiâ milliaribus, poſtea dictus ſancti Clodoaldi) *S. Cloud.* vitam egit inclytam morum ſanctitate, ac virtutum plenus euolauit ad ſuperos; æquè poſteris clarus ac venerandus, quàm exſecrandi Patrui ac monſtroſi. Hoc patrato facinore Clotarius regno auctus Sueſſionem ſe recepit; Clotilde auiâ luctum & lacrymas in nepotum hereditate cernente.

XXVII. *Bellum in Thuringos;* Theodoricus interea tragœdiæ ſpectator, vt & actor eſſet; cui hactenus armata fratrum concordia timori fuerat, tandem bellum Thuringicum quod omiſerat retexens (tametſi id geſtum, ante patratam cædem haud pauci aſſerant) ſimul fratres ne abſenti nocerẽt ſeiungens, ſpe Clotario factâ diuidendæ Thuringiæ, eóque in conſortium belli adſcito, in Hermanfredũ prioris belli præmium inficiantem, gemino exercitu mouet. Copias ingentes Thuringus contraxerat, & confirmatâ per fruitionem regni audaciâ, procul Francis obuius, ſuorum virtutem militari fraude armauit. Ingentem foſſam in lato *Dolus militari.* agro duci prætendíque iuſſit, eamque leui ceſpite ſubiectis ramis frondibúſq; arborum operiri, vt vna campi ſeries, firma ac ſolida, ac nullibi ſciſſa videretur. Commentum iuuit Francorum temeritas. Subſidente poſt foſſam hoſte, cæco impetu in prælium ruunt; primíque equites ad fallacem ceſpitem vecti, eo fatiſcente, ſimul in imam foſſam præcipitantur; in pluréſque ordines fraus propagata eſt: donec eâ cognitâ, vtroque latere circumactus *Victus Thuringus;* miles furore tanto Thuringum cecîdit, fortitudine imprudentiam emendante, vt mox trepidantem in fugam egerit; ad amnem Oneſtrud (quis ille fuerit, certò non ſcitur) fugientem longè perſequutus. At ecce prælium ad ripam amnis redintegratur, ſpem ſuis animúmque faciens Hermanfredus, palantes Francos, à victoria cæcos & incautos, profligari poſſe affirmat, ſtandum in gradu; iam in conſpectu patriæ, pro liberis & laribus dimicandum. Quod tametſi Thuringus audacter præſtitit; tamen Francus inſtauratâ ferociâ, & torrentis inſtar prorumpens in aggeres, contrà obnitentem primùm gradu mouet, dein ad ripam agit, mox impellit in vortices amnis, ac tandem ſtrage conficit tam luculenta, vt per erectum cadaueribus hoſtium pontem, ad obiectam ripam cædendo euaſerit, in foſſa & amne victor gemini elementi. Facilè Regibus fuit ab hac pugna Thuringiam totam ſubiicere, Hermanfredo munitionibus caſtri ſe tuente. Eo tamen in victores inualido, fidei Theodorici ſe tradidit; inanem illicò & falſam ex*Hermanfredus occiſus cum liberis.*pertus. Nam ad ſanciendum fœdus euocatur Tolbiacum, dum vnà cum Theodorico colloquens in lorica muri deambulat; ab eo, vel ab alio miniſtro

niſtro ſceleris, in ſubiectam foſſam præcipitatus, comminuto cerebro, veterum ſcelerum, ſed nouo ſcelere pœnas dedit; regno toto deiectus, quia totum ambierat; quippe vota noſtra timenda ſunt, & cupiditatum apex ruina eſt. Liberos fatum Patris inuoluit, nec Francus ſupereſſe paſſus eſt, qui regnum ſperarent. Diuidenda erat inter victores Thuringia, iam animis malè cohærentibus diſcordiæ pomum; mox aucta ſuſpicio ob duos Bertarij liberos, adoleſcentem & virginem; huius nomen Radegundis, illius neſcitur. Et eos quidem Clotarius in poteſtatem ſuam abduxerat; ac fratre inſcio Radegunde ſtatim in vxorem ductâ, adoleſcentem regium interfecit; quaſi leuius crimen polygamia foret, niſi & fratricidium accederet. Sanè Radegundem commendabant eximia corporis forma, & animi virtus longè præſtantior: quam ideò Clotarius amauit tantoperè, vt affirmaret, ſe præter eam nihil habere; quaſi poteſtas & opes regiæ, præ dilectiſſima coniuge nihili forent. Illa tamen Diuini cultus, quàm dignitatis regiæ ſtudioſior, & memor potius vnde aſcendiſſet in id rerum faſtigium, quam ſe in eo poſitam, vitam in aula agebat ſanctiſſimam; noctu pedibus nudis adibat Baſilicam, orationem ſilentio & ſolitudine promouens; reliquam noctem humi cubabat, lecto regio abſtinens; effuſa in pauperes, quidquid erat peculij largiebatur, ac cum iis cibum ſummâ lætitiâ capiebat; Monachis, Deique famulis impendebat reuerentiam, & alimenta vberius; ita vt Rex diceret ſe Monacham habere in coniugem. At illa tandem Aulæ pertæſa, & ſanctioris vitæ cupidior, ſexto poſt nuptias anno, clàm à viro ſe proripiens, profugit in Aquitaniam; hæſitque Pictauis, pro cultu & honore, quo memoriam ſancti Hilarij obſeruabat. Mox Rege annuente, Monaſterium puellarum extruxit; in quod ſacram induta veſtem ſe abdidit, ſéque Agneti Præfectæ ſubiecit, abdicatis omnibus, Chriſto pauper, nullo imperio, ne ſui quidem ſeruato. Id cœnobium ſanctæ Crucis appellatum eſt, quod ſanctiſſimi Ligni fragmentum, ab Iuſtino iuniore impetratum, in eo repoſitum eſt: in quo vitam reliquam egit, & clauſit piiſſimè Regina abdicans; cultu ſanctitatis in poſteris clara, & exemplo docens, Regum deliciis quidpiam eſſe longè iucundius & optabilius. Nunc vt ad rem noſtram redeam; ea res ſuſpicionem mouit Theodorico; affectatæ à fratre Thuringiæ; & iam parato ad nefas quodlibet animo, ſtatuit eum è viuis tollere; iuſſiſquè poſt velum conclauis latere ſicariis, Clotarium in colloquium aduocat, vt incautus ab occulto milite perimeretur. Clotarius ſiue præmonitus, ſiue fratris mentem à ſua metiens, forti milite ſtipatus accedit, & in conclauis ingreſſu, vt timentis eſt cauere omnia, viſis armatorum pedibus, quos minus obtegebat ſiparium, fraudémque diſſimulans cui par iam erat, comitante ſuorum globo ſubit in conclaue. Theodoricus iam innocens vel inuitus, ſpe in metum verſâ, gratiis actis propter auxilia in Thuringos præbita, pretioſiſſimo vaſe dato in præmium (erat catinus argenteus, tum enim argentum pro auro, & ſummi pretij) dimiſit illicò fratrem; abſtinuítque à ſcelere, vt aliquando iuuat infirmitas, per impotentiam.

Clodovæi Filii.

Radegundis ſancta.

P. ſita Clotario inſidia.

XXVIII. Agentibus in Thuringia fratribus, & per crimina contendentibus,

CLODOVÆI FILII.

Childebertus Aruernos inuadit.

Childebertus ne ſolus innoxius foret, ambitioni remittebat frenos. Percrebuerat rumor Theodoricum in expeditione Germanica fato functum: excitatus hoc rumore frater, pro lugubri veſte armis indutus, inuitante quodam Arcadio Aruerno Senatore, regionem Aruernorum, ſibi opportunam, auulſam longius ab Auſtraſia, occupaturus inuadit. Et feliciter eiuſdem Arcadij proditione primariam vrbem expugnauerat, reliquas facilè ſub iugum miſſurus; cum audit Theodoricum viuere, & incolumem è Thuringia rediiſſe. Hoc nuntio perculſus velut machinâ bellicâ, vt malè cœptum inconſtantiâ emendaret; relictis duntaxat in Aruernia vrbe præſidiis, citius quàm venerat, Pariſios repetit, iam alienis miſſis de ſuo cogitans. At Theodoricus furenti animo Aruernos aggreſſus, regionem latè diripiens, quibuſdam caſtris exceptis, recepit omnia. Inter ea Meroliacum ſitu & munitionibus validum, ineluctabilem molem opponere Principi videbatur, exciſus in rupe murus, & propugnatores haud pauci, excludebant vim bellicam; intus lati agri ad alimenta exculti, fonteſque vberrimi præter ampliſſimum ſtagnum emanantes, obſidionem lentam arcebant: ſed Dux iis deerat, cui tanta commoda vſui forent. Et verò quinquaginta ciues ad prædam faciendam imprudentius è caſtro egreſſi, dum ſe recipiunt à Theodorici milite intercepti, ac ſub ipſum murum deducti, vinctis poſt terga manibus, acto ad iugulum ferro, miſerabili ſpecie ſuos expugnarunt, vt ingenti pretio redimerentur; nec poſtea ad propugnandum animus fuit, admiſſo, vt veroſimile eſt, in molem Principe.

Theodoricus eodem recipit.

Et Mundericum dolo occidit.

Vitry.

Ab eo caſtro in Mundericum rebellem eductæ copiæ. Is nobilitate prætumidus, quippe ex antiquâ Regum proſapia, patrimonij opulentiâ ambitionem fulciente, pertæſus obſequij, collecto milite numeroſo, Aruernorum Regem ſe ferebat; ac tunc aduentante Theodorico, Victoriaco caſtro, quod omni ſtudio communiuerat, fracturus æmulum confidebat. Iam ſeptimam diem tenebat obſidio, munimenta validiſſima erant, miles fortiſſimus, dux admoderator, belli peritus, cui arcis defenſio loco regni eſſet & ſalutis. Ideò Theodoricus poſito impetu, ad fraudem conuerſus, mandat cuidam Aregiſilo, vt dolo ac ſi opus foret periurio Mundericum illectum, è munitione caſtri educat, & quouis modo interimat. Miniſter ad ingenium domini fictus, petito colloquio, ad Mundericum admittitur; *Summæ dicit inſipientiæ, perfidiæ crimen augere contumaciâ; fruſtra caſtrum etſi munitum opponi Principi, cui latè omnia pareant; primùm nihil inexpugnabile eſſe Regi armato; dein arce incluſum, reliquo orbe excludi; hoc eſt abſfutura ſtatim commoda vitæ, adfuturam famem, quæ velit nolit deditionem extorqueat, ex neceſſitate longè grauiorem: nunc occupet beneficium Principis, ac dum licet amicitiam emat voluntate, breuémque moram dierum aliquot incolumitati ſuæ poſthabeat.* Nutans hoc ſermone Mundericus, ad deditionem tandem impellitur; dante fidem Aregiſilo, ac ſuper altare iureiurando ſalutem capitis pollicente: Egreditur itaque munimentis, dexteram Aregiſili ſeu aram fidei manu tenens; cùm procul ex condicto inſpicienti militum globo; quid, proditor ait, in Mundericum tam intenti aſpicitis? an primò veſtris aſpectibus patet: Quibus verbis quaſi tubâ miles incitatus, ſtricto enſe ruit in Mundericum.

Mundericum. Qua proditione nequaquam territus, vir fortior quàm prudentior, paratam necem in Aregiſilum reiecit, emiſſaque in fugientis humeros lanceâ; en cape, inquit, periurij præmium; hac te morte donat fides violata; mox ferro militem ruentem excipiens, latè ſtrage editâ, turbâ oppreſſus, ac tandem occiſus, iacente cadauere quaſi trophæo ſupra cæſos hoſtes eminuit. Truncato capite, Theodoricus caſtrum obtinuit, omnémque Aruerniam: rurſúmque fœdus cum fratribus panxit, inuicem datis obſidibus, ad periurij cautionem, vel pœnam, magno tamen obſidum damno, qui malè ſarta inter Principes fide, mox vtrimque in moleſtiſſimam ſeruitutem rapti, pœnas dederunt alieni criminis; verè Achiui, qui ob Regum deliria plectерentur. His perfectis regreſſurus in Auſtraſiam Theodoricus, ne quis ſcrupulus in Aruernis ſupereſſet, Sigibaldum ſibi affinem, quem Aruerniæ vrbi præfecerat, iam multorum criminum reum, indomitæ virum audaciæ, tam ſuperorum hoſtem quàm hominum iubet interfici. Iuſtè quidem; ſed iniquè, quod innoxium noxio iungeret. Scribit enim ad Theodebertum filium, vt Gibaldum Sigibaldo natum, quem tunc ſecum habebat, è medio tollat. Agebat Biterris Theodebertus, quædam caſtra expugnans occupata à Gothis; cùm acceptis à patre litteris, miſeratus innocentem iuuenem quem & in ſacro fonte ſuſceperat; accitum monet vt fuga ſibi citius conſulat, ipſi fidem & amicitiam maudato patris longè potiorem; abeat, rediturus ad compotem regni, & in primam gratiam reſtituendus. Stetítque pollicitis generoſus Princeps; nam à Patris obitu reuocatum exilio Gibaldum, præter hæreditatem paternam, donis auctum regiis, amauit impensè; tanta mortalium res varietas agit; cùm inde in Patribus mors & furor; hinc in liberis vita, & clementia opponantur. *Theodeberti æquitas.*

XXIX. Dum Aruernis domandis Theodoricus deſudat, impetrata pace Childebertus nouam parat expeditionem, fraterni tandem amoris & Chriſtiani nominis monumentum. Amalarico iam pridem, Alarici filio, Regi Hiſpaniæ, Franci Reges Clotildim ſororem, quanquam Atiano, in pacis vinculum vxorem tradiderant. Hæc pereximiè pia, in gremio matris educata, non modò illibatum ab hæreſis labe animum habuit, ſed etiam præ ſe tulit in veram religionem amorem tantum, vt hæreticæ plebi, Præſulibus, & marito ipſi odioſa, publicum anathema, & quaſi bidental, ſanctiſſima mulier haberetur. Ideò & domi ſpreta, vilis inſtar mancipij, & foris dum ad Eccleſiam accedebat, à tenui plebe laceſſita contumeliis, coniecto ſtercore putidíſque fœtoribus ſordidata, derididiculo paſſim & horrori erat: Imò haud rarò à coniuge vapulans, accerbiſſimam calamitatem, pro voluptate atque ſolatio, afflictiſſima fœmina hauriebat. At quia ouibus ſua etiam bilis eſt, aliquando grauius à domeſtico tortore percuſſa, cùm miſſo ab ictu ſanguine ſubiectum ſtrophium imbuiſſet; iam Deo vltrices pœnas in ſcelera coniugis intendente; dedit ad fratres litteras, miſeriarum ſuarum indices; cruentúmque vt erat ſtrophium addidit, characteribus inſcriptum verè purpureis, ſupra facundiam Atticam efficaciſſimis, Childebertus immanitate rei permotus admonitò nec, expectato *Clotildis Gotho nupta.* *Childeberti in Hiſpaniam bellum.*

CLODOVÆI FILII.

Anno 531.

ctato fratre Clotario, ſtatim contracto exercitu, vindicaturus ſororis iniurias, Hiſpaniam petit. Nec ſegnior Amalaricus occurrit, certus rem decernere prælio, paratâ in effugium claſſe, ſi quid ſecus quàm ſperabat contingeret. Pugna conſeritur, miſcentur acies, inde palmas veteres iactantibus Gothis, inde Francis nouas; quibus & iſtam adiunxit diſceptator præliorum Deus; equitatu Francico præpollente, & obiectis contis quaſi baliſtis demouente hoſtem & deiiciente. Terga vertunt Gothi, ad paratas naues plerique fugiunt; inter quos Amalaricus iam naui proximus, ſeruatúſque propemodùm, duce cupiditate in diſcrimen nouum ſe coniecit. Memor gemmarum quas pretioſiſſimas in gaſophylacio aſſeruabat, eas vt in fugam auferret, verſus vrbem regreſſus, à victore exercitu interclusus, cùm perſequente milite in Eccleſiam Orthodoxorum confugeret, anteaquàm pia contingeret limina, perfoſſus lancea miſer occubuit; auaritiâ exigente pœnas crudelitatis, & aſylo ſacro hæreſim excludente. Childebertus victoriæ alis inuectus, fugam & trepidationem ſequutus hoſtium, Toletum vrbem regni primariam qua facilitate obſidet capit, Gothicos theſauros inuadit ac rapit, ac gazâ pretioſiſſimâ omnium receptâ, ſorore chariſſimâ, ſpoliis tardo exercitu in Franciam redit. Sed pia mulier morbo, vel tædio tantarum cladium, in ipſo Pyrenæorum tranſitu obiit; diceres innutritam aduerſis metuere proſpera; vel ipſa victoriæ proſpera hac calamitate Deum intingere.

XXX.

Theodebertus Theodorico ſuccedit.

Anno 538.

Bello appetitur à Patruis.

Sed fruſtrà.

Hoc bello functus Childebertus, mox altero indecoro admodùm ſeſe implicuit. Theodebertus in Deuteriæ amatæ fœminæ complexibus apud Aruernos diem terebat & otium; cùm audit Theodoricum patrem graui morbo decumbere; ac niſi quàm celeriter aduolet, periclitari non Patrem modo, ſed ipſum imperium. Hoc gemino clauo amorem tundente, relictâ Deuteriâ, citiſſime ad Patrem ſe confert: qui vitâ poſtmodùm functus, ambitione latiſſimâ arctis tumuli ſeptis circumcluſa, filium ſceptri & cupiditatis hæredem ſcripſit. Hæc tenera regni rudimenta viſa opportuna Patruis ad inuadendum. Communicant conſilia Childebertus & Clotarius; facilè ad inferendum malum conueniunt; & Princeps iuuenis, apertum regnum, nutantes adhuc ſubditorum animi, paratam prædam & expeditam oſtendunt. Ergo ad exuendum nepotem conuolant; & quà vi, in Auſtraſiam irrumpentes, quà arte, ſubditorum animos illicientes, nihil non mouent, ad patrandum facinus. Quanquam inanis conatus adhibitus. Dudum Theodebertus gratiſſimus acceptiſſimúſque in vulgus erat; flos ætatis amori & magnarum rerum ſpei opportunus; in rebus bellicis fortitudo & felicitatis curſus perpetuus; humana indoles, ad liberalitatem & indulgentiam prona; in Deum pietas, ac in templa & res ſacras cultus, præter innatam Francis Regum ſuorum venerationem; præſidia tutiſſima erant, cuſtodéſque firmiſſimi. Et verò à ſubditis maximè à Leodienſibus, tantâ conſtantiâ, tanto animi robore atque firmitate, defenſus eſt atque propugnatus, vt Patrui deiecti ſpe criminis, coacti ſint exercitum ſoluere, & incepto deſinere; fidem ſeruante plebe inconditâ, quam propinqui violarent; adeò ſæpe magna illa nomina affinitatis &

nobilitatis

CLODOVÆI FILII.

nobilitatis inania ſunt, virtute ad plebeia capita tranſeunte. Clotarius vt erat ferocioris animi ad ſua rediit. Childebertus aſtutior à vi ad blandimenta conuerſus, vt nepotem quem deiicere non poſſet alliceret, Legatos ad eum mittit, ad amicitiam contrahendam; qui prioris facti excuſatum odium in Clotarium transferant; palam exhibeant ſui Regis in Theodebertum paternos affectus; adoptionis ſpem faciant; nullam Childeberto præter fœminas prolem eſſe, regno gerendo lege Salica impares; veniat ipſe ad Patruum, beneuolentiam patris & charitatem intimam experturus.

Cum Childeberto connenit.

Theodebertus datâ acceptáque fide Childebertum inuiſit; ſummâ gratulatione excipitur; tot tantíſque muneribus cumulatur, vt dantis munificentia admirationi omnium foret; ac tandem iis donis promiſsíſque pluribus expugnatus, eiuſmodi fœdus cum patruo contrahit, vt quod ille maximè optaret, cuiúſque rei gratia conciliationem iſtam adornaret; in Clotarij vnam perniciem itum videretur; amborum ſtudio parato exercitu, & è veſtigio in ſecurum & incautum Clotarium ducto.

Contra Clotarium.

Is iam dimiſerat copias, cùm audito fratris nepotíſque conſilio, grauitate periculi æſtimatâ, fidiſſimos militum conuocat, nec ſe vlli auſus vrbi committere, in ſiluam confugit: ingentes cædi arbores iubet, quarum contextu caſtra communiat: ac ſeriò anteactorum pœnitens, diuinam opem, poſtremum & obuium miſerorum perfugium, implorat. At Clotildis mater, quæ iam natu grandis, inter officia pietatis Pariſiis agebat, auditâ liberorum diſcordiâ, ac de ſalute illorum ſollicita, cùm immineret fratricidium, patrandum vni, ferendum alteri; infirma vndique præter preces; mentis ambigua, filiorum vtrum appellaret, ad quem primùm accederet, vtrumque experta in liberis Clodomiri; abſciſsâ ſpe humani ſubſidij, ad diuinum prorſus ſe contulit; & quantocyus delata Turones, ad ſancti Martini tumulum proſtrata, inter preces & lacrymas noctem abſumpſit; orans, ne liberi mutuis cædibus contaminarentur, néue ambitione memoriam Clodouæi, ſua piè ac fortiter geſta, ſpémque poſterorum peſſundarent atque expungerent.

Clotildis pie ſollicita.

Piiſſimæ matri condonauit liberos optimus Deus.

Pugna miraculo diſcuſſa.

Iam Reges in Clotarij caſtra promouerant copias, vna admodùm nox differebat obſeſſi perniciem; cùm ipſo die ſub lucis ortum paratis ad expugnandam molem militibus, noua quædam res apparatum omnem impreſſionis & conſilium diſiecit, ſæuiſſima tempeſtas oritur, ventíque turbo tam atrox, vt momento temporis euerſa tentoria, ſolo illiſi homines, iumenta longius rapta, quædam ad viginti ſtadia, miſerandam faciem ſtatim induxerint. His acceſſit imber grandini miſtus, poſteà crepitantibus ſaxis inhorreſcens, quibus iacentium corpora læderentur vel per ipſa ferri tegumenta. Feriebant aures & oculos coruſca fulgetra fragórque tonitruum repetitus, & in ipſo apice metus increbeſcebat: quippe eruptura illicò nubibus fulmina extremum exitium minabantur; iámque miles abiecta belli cogitatione, humi affixus, parmæ pluteo vtcunque ſe tegens, arbitrabatur extremum diem contigiſſe. Imò quod mirabilius, penetrauit in animos procellæ ſæuitia, quos mutaret in melius. Vno ore omnes, cùm Duces, tum milites, criminum veniã à cœlo poſcere, pœnitere ſe belli, polliceri pacem, quam impetratam volunt à

numine. Diceres ad tranquillitatem procellam immiſſam; ventus obmutuit, nubes euanuere, ſereno cœlo diſpulſus eſt imber, vbi pacis votum affulſit animis. Aucta eſt admiratio, cùm ad Clotarium miſſi de concordia legati, retulerunt ſuper eius caſtra ſerenitatem miram illuxiſſe, nullum venti flatum, nec imbris vel ſtillam, formoſitati cœli offeciſſe: Hebrææ gentis atque Ægyptiæ repetito miraculo. Inde vtrinque milites, conſalutare, dextras dare & capere, amplecti mutuò, gratulari; ac ſe germanos dicentes, deteſtari bella ciuilia: ipſi fratres feritate depoſitâ redire in gratiam; & agnoſcere, ipſa elementa, vbi maximè ſæuiunt, magiſtros eſſe clementiæ atque honeſtatis. Ita nempe ex infirma Clotilde robur, ex tenebris lux, ex bello pax, concordia ex odio, cùm humanis rebus Deus interuenit.

XXXI. Nihil viſum eſt ad ſanciendam pacem validius, quàm ſi fratres & nepos in externas gentes arma deferrent, ac bellicoſiſſimis animis pabulum in alieno ſufficerent. Ideò Childebertus accito Clotario, illectus palmâ Hiſpanicâ de Amalarico relatâ, ad Pyrenæos exercitum mouet. Nec Regibus deerat belli materia vel prætextus; ſiue perſequentibus iniuriam veterem; ſiue Gothos odio hæreſis inſectantibus: ſiue contendentibus quod ſemper obuium eſt de regni terminis. Hiſpaniam itaque ingreſſi, Cæſarauguſtam ſitu & munitionibus validam obſident. Ciues incluſi, ſeu iam propugnatione omni conſumptâ, ſiue Francicæ fortitudinis gnari, ſe ad obſiſtendum impares rati, in cœleſtem opem totam ſpem conferunt. Indictâ cibi potûſque inediâ, mutatîſque cilicio veſtibus, Vincentium Martyrem, cui præcipuo cultu addicta eſt ciuitas, ad victoriam hoſtium infringendam appellant ſupplices. Videbantur circa vrbis muros viri inermes, ciliciis horridi, triſti cantu, longóque agmine, lenti incedere; ſequebantur miſerabiliori ſpecie fœminæ, nigrantibus pallis, turbatis ac diſiectis crinibus, toto capite ſquallente cineribus, veluti offerrent viros ſorditatæ, crebro planctu tundentes pectora, ac lamentabili eiulatu miſericordiam Dei compellantes. His omnibus ſacrorum miniſtri præerant, tunicam Martyris deferentes, & per eius prælia agoni ſuo finem depoſcentes. Vbique Deus ſupplicibus parcit, idem Hiſpanis Vincentius fuit, qui Francis Martinus. Vbi Reges hanc ſupplicationem aduertunt, nouúmque morem propugnandæ vrbis; percontati à ruſtico capto quid id rei foret, accipiunt, eam religionis ceremoniam eſſe, qua Vincentium beneficiis notum victoremque eximium ad tutelam vrbis euocarent. Quare vehementius commoti, & iam Vincentio de victoribus triumphante, Antiſtitem vrbis adſcitum rogant, vt de tanti Martyris Lipſanis ſibi aliquid impertiatur, excuſant arma, ac receſſum ſi hæc ſpolia referant pollicentur. Nec ſecus quàm dixerant, donati acceptiſſimâ ſancti Stolâ, cœleſtibus ſpoliis opulenti, illibatâ vrbe regrediuntur; ac poſtea templum Vincentio Pariſiis in primaria vrbe Childebertus poſuit, monumentum religionis; cùm tanti duceret ſe martyri præbuiſſe vincendum, quanti viciſſe. Non neſcius ſum has Hiſpanicas expeditiones apud ipſos Hiſpanos controuerſas eſſe; aliorum ſilentio, aliorum ſcripto contrario; ſed cùm è noſtris eas perſcribat iis temporibus coæuus propemodùm, ſanctitate morum, fide dignus, Gregorius

Fratres ſecūdò in Hiſpaniam.

S. Vincentius Ceſarauguſtam liberat.

gorius Turonenſis ; eaſdem ſi prætermitterem , næ ego præuaricarer in gentis meæ gloriam , ac iuſtæ laudis ſementem opprimerem.

CLODOVÆI FILII. XXXII.

Theodebertus ſpe & apparatu maiori, ac maiori pôſt clade in Italiam bellum inuexit. Sed antè Deuteriâ amatâ fœminâ repudiatâ, Viſigardem legitimam coniugem thalamo reddidit. Illa iam Regi grata à Biterrenſi expeditione, Caprarij caſtri præda & triumphus, dum Theodebertum expugnatorem caſtri ipſa captiua pulchritudine capit; tantùm amorem promouerat, vt poſt mortem Theodorici, Viſigarde eiectâ contra fas iuſque connubij, pro vera coniuge haberetur. Eadem filiam ex priore viro ſuſceptam (quem Theodeberti cauſâ reliquerat) in aulam induxerat, mox adultam, & flore ætatis, præter formam eximiam, omnium votum. Mater quæ ex ſe metiretur alios ,,cùm crederet libidini Regis inuium nihil, quia nihil ambitioni ſuæ arduum erat; Zelo ardens in filiam, ne Regis mentem in ſe auerteret, ac oblita matrem; ipſam plauſtro impoſitam , iunctis bobus indomitis,de ponte Viridunenſi præcipitauit in ſubiectum amnem;tantus eſt vel amoris furor, vel honoris ; imò vtriuſque ab conſortio , vel ſui alteram partem repellentis.Theodebertus parricidij motus infamiâ,Deuteriam quidem,ſed indemnem expulit:fortaſſe in prolis gratiam:nam ex ea Theodualdum ſuſceperat : mactandam quouis ſupplicio,ſi grauius ſit,quàm à prauis affectibus dilaniari ; ac expetitam optatis omnium Viſigardem , in patientiæ præmium , thoro reſtituit. Mox ad Italicum bellum ſe accingit. Theodorico Italiæ Rege fato functo , Amalaſuenta eius filia regnum pro Athalarico filio adminiſtrabat ; laudatiſſima femina , & animi dotibus ornatiſſima ; nata ex Audefleda Clodouæi ſorore ; eo mortuo , Theodaato nupſit , à quo poſtmodùm in balneo ſuffocata : data eſt Iuſtiniano belli occaſio , vt in alieno plectendo crimine , quod iam in Africa fauſtè ſucceſſerat, rem ſuam ageret. Miſſus itaque idem qui Gilimerem vicerat Beliſarius : ac ſtatim Siciliâ, Neapoli , ipsâque Româ potitus , Gothicas palmas infregit : Theodaato à ſuis occiſo , & Vitige in eius locum ſuffecto. Is ſuſcepto regno , Francos quâ celebritate tunc erant , in ſocietatem adſciſcendos putauit : legatóſque miſit , qui reges ac gentem vniuerſam ad bellum excirent in communem hoſtem , dona ingentia, ſpémque plurimam afferrent ; ac præſertim Theodeberto , audaciâ & iuuentute ad militarem gloriam opportuno , ex victoria Danorum Belgij oras vaſtantium propè calenti : oblata in ſtipendium Phoceenſi Prouincia : ad iungendas vires animos facerent , & ſtimulum conditione quauis admouerent. Admiſſa legatio , recepta munera , Theodeberto Prouincia data : & in ſpem maioris auxilij Burgundionum duodecim millia Gothorum ſignis adſcripta. Is aliiſque militibus ad centum quinquaginta millia Vitiges auctus , Romam obſedit, Beliſario propugnante ; ac poſt multa prælia, ignominioſè repulſus in Mediolanum furoris ignauiam vertit. Interea Beliſarius victoria fruens , Rauennam quæ vna vrbs Gothoſupererat, expugnandam ſuſcepit. In eo rerum articulo Theodebertum Vitiges acerrimè vrget ; ne patiatur amicos & ſocios perire funditus : tam victoriis quàm cladibus exercitus deteri ; Beliſarium propugnatione Romana imminutum

Cabriere.

Deuteria filiâ necatâ pellitur.

Theodeberti expeditio Italica.

Anno 547.

imminutum eſſe, facilè vinci ac deleri poſſe, anteaquàm ſubſidiarius miles Conſtantinopoli per oppoſita maria veniat; nunc exſurgat Francus, & ad commune præmium oppreſſurus hoſtem communem aduolet. Et verò eiuſmodi momentum Theodebertus opperiebatur, quo Gothi & Græci attritis viribus deleri poſſent commodiùs, & is eſſet hoſtis qui infirmus foret. Igitur centum hominum millibus ſub ſigna conſcriptis, Annibal nouus Alpes tranſcendit, ac in Italiam effuſus, tam Gothorum vrbes quàm Græcorum vaſtat ac diruit. Vitiges perculſus pereuntium ſtrage, veritúſque hoſtem appellare quem ſocium vellet, miſit qui rogarent Theodebertum, haberet ſuos in poteſtate, atque ad iungendas copias accelerarct. Francus Punicam fidem diſſimulans, magnis itineribus ad Gothum tendit; cúmque iam crederetur admoturus caſtra caſtris, militem militi: ſubita irruptione in eum inuadit, hoſtilíque ferro caſtra diripiens, cladem infert eò maiorem, quò facilius perimuntur incauti; nec inimicus graſſatur acerbius quàm amici larua. Hac præda auctus, mox ad Græcos animum applicabat, cùm perfidiæ oſor Deus victoriæ præmiis victores perdidit. Refertis enim omni opulentia caſtris, cùm vino & cibis liberàlius indulgeret Francus, ſtatim copia, mox inopia laborans, contractis inedia morbis, vulgatíſque, florentiſſimus exercitus periit; Theodeberto cum paucis admodùm reuertente in Franciam. Et hæc princeps Italicarum expeditionum, cæterarum omen; ſtatim manu vincere, poſt morbis vinci; veluti ſuorum vindex Italia, quos non poſſet armis, cœlo perimeret. Aliquot Franci in ea relicti, tam de Græcis quàm de Barbaris egere prædas; ſed hæc potius latrocinia dicenda quàm bellum; in quibus ſcribendis iactura ſit ſtili & otij.

XXXIII. *Theodeberti mors.* Apparabat, vt volunt, Theodebertus nouum exercitum, cùm moleſta ægritudine correptus, tam multas & longinquas curas in vnam contraxit, vt valeret melius. Morbum contractum volunt ex venatione; cùm in Bubalum irruens, ramo arboris percuſſus ſit, & deiectus equo; eo caſu inualidus. Laudatur in paucis ob præclaras virtutes, iuſtitiam, pietatem, clementiam, fortitudinem, & liberalitatem: quibus præter Deuteriam, & bellum Italicum pauca opponas. At magnæ laudis fuit, in ſeculo virtutis tam indigo, contraxiſſe ſordes admodùm paucas. Adhibiti medici, nullis ſtudiis, nullis remediis pepercerunt; irritis tamen; cauſà morbi ne cognitâ quidem; ideò producto per medicamenta incommodo, tandem dolor

Anno 551. morte conſumptus eſt. Theodualdus filius ex Deuteria natus tam in morbum patris quàm regnum ſucceſſit.

Parthenius occiſus. Verùm Regis mors Parthenio Aulicorum chariſſimo capitalis fuit. Iam ante imponendis tributis Francorum odia concitauerat, gratia Principis ad vexandam plebem abuſus; is igitur gnarus, nihil licentiâ vulgi crudelius, vbi facultas armat ſæuitiam, ſuique conſcius quid mereretur, aſylo aulico deiectus ad ſacrum confugit; duos Antiſtites apprecatus, vt ſe tuto Treuiros ducerent, ac quà auctoritate, quà oratione, à furore plebis tuerentur. Præcucurrit tamen iuſtiſſimas pœnas conſcientia ſcelerum; cùm enim ſomno ſopitus decumberet, viſo per ſomnium Auſanio cum Papianilla coniuge, quibus innoxiis calumnioſè mortem confecerat; exclamauit euigilans; adeſte, & afferte opem pereunti,

pereunti; ſimulque narrauit, ſibi eoſdem oblatos eſſe necem exprobrantes, & ad ſummi Iudicis tribunal vocantes. Veræ calamitati præluſit ſomnium; vix Treuiros venerat, cùm efferata plebs aduolat victimam publicam diſcerptura: Antiſtites tumultui impares, eum in templum labore multo abductum, arcæ includunt, ingeſtis ſuprà veſtibus ſacris, vt latentis ſenſum auerterent. In templum plebs irruit, perſcrutatur ſingula; ac tandem arcâ reſeratâ, explicatur è veſtibus miſer, temploque extractus, pugnis calcibúſque contuſus, ad columnam vinctus, ſaxis obruitur. Vtinam iuiſſet exemplum ad poſteros; & eiuſmodi homines futurorum metu vſum præſentium coërcerent. Idem Parthenius tantæ gulæ perhibebatur, vt ad cibos ingerendos crebrius, calorem ſtomachi ſumpto frequenter aloë promoueret; voluptatem intendens per amaritiem medicamenti; adeò in humanis, nihil mellis eſt ſine felle. At Theodualdus ſeptimo poſtquàm imperaret anno, diuturno morbo conſumptus è viuis abiit; inferiora corporis obtinente paralyſi: iam deficiens ab auita generoſitate; nam Italiam gloriam Patris & ignominiam prorſus abiecerat; & parſimoniæ intentus, ad priuatos vſus traducebat regnum. Is tamen pollebat ingenio, quod ab eo dictus prodit Apologus. Vnum è miniſtris pecuniæ regiæ per fraudem auerſæ ſuſpicabatur; huic vt metum faceret, ſimulque aliis documentum, aiebat: ſerpens amphoram vini cum reperiſſet, odore illectus, ſe in eam per apertum os abdidit, ibique ſecurus aduertente nullo, hauſto mero ſe ingurgitauit. At domino interueniente, cùm anguis prodire amphorâ vellet, nec iam tumidum ac oppletum vino anguſtiæ oris admitterent; ſic deprehenſum monuit dominus; Euome prius quod abſorbuiſti, & ab eo carcere quem tibi compegiſti liber euades. Ingenioſè dictum & regiè; nempe vincula ſibi adſtringunt, qui aliena rapiunt; & qui regias opes intercipiunt, ſæpe inſtar hirudinum, per exſuctum ſanguinem ſibi necem creant.

Clodo-væi Filii.

Theodualdus moritur.

Eius Apologus.

XXXIV. Clotarius à Theodualdo hæres ſcriptus, & ab inceſto regnum auſpicatus Vultrada pronepotis vidua in vxorem ductâ, quam tamen poſtea dimiſit, increpitus à ſacerdotibus piis, mox in Saxones detrectantes imperium properauit. Erant Saxones, Alemannica gens, inter Albim & Rhenum poſiti, in iiſdem ſedibus, quibus olim Franci immorantes; qui eodem afflati genio libertatis, ferebant iugum impatientius. Ii ſub Theodualdo indulgentius habiti, vbi tranſmiſſum eſt in Clotarium regnum, Childeberti impulſu, cui fraterna bona malo erant, adſcitis ſibi Thuringiis, opportunè vt putabant, dum infirma nutarent initia, rebellarunt. Quocirca Clotarius, ne infirmitate exordia peccarent, celeriter lecto exercitu, in eos venit; ad Viſeram amnem vt vidit, vicit; & maximâ ſtrage propemodùm deletos vltrà perſequutus, totam Thuringiam vaſtando percurrit, pœnâ tam ſocios quàm reos criminis inuoluente. Nec ideò fracta eſt peruicacia gentis: iterum abſente Clotario iugum excutiunt, tributíſque negatis, extinctum crimen altero ſuſcitant. Iterata culpa iteratam pœnam exigebat; adeſt Clotarius exercitu valido ſanciturus vires imperij. Tum demùm rebellibus cæcitate diſcuſsâ lux effulſit; vbi priorem victoriam meminerunt;

Clotarij bellum in Saxones.

Le Veſer.

CLOTARIVS.

eoſdem eſſe qui modò victores ac victi fuiſſent; imò illos numero & præiudicio fortiores, ſe vtroque infirmiores; legatis miſſis implorant pacem ac veniam: *Se paratos ad tributa & qualibet onera profitentur; priorem culpam deletam pœnâ, huic indulgentiam deprecantur, expertos iuſtitiam Principis, appellare clementiam; futuros in obſequio, ſi parcatur, qui non fuiſſent cùm plecterentur; ex vindictâ rebellionem natam, ex venia oriturum amorem, & ex amore obtemperationem ineluctabilem.* Regi placebat addictis parci; nec tentandam aleam pugnæ, cùm pugnæ præmium repræſentatur. At contrà Proceres ducéſque contendunt, *Iteratam rebellionem condonatione omni maiorem eſſe; perfida genti non habendam fidem quam violaſſet; nunc conſternatos metu polliceri multa, quæ ridebunt ſecuritatem adepti; in eiuſmodi animis inſculpendum ferro obſequium; ſuo ſanguine rebellionem mergendam; & qui nolint ſapere, adigendos vt non poſſint deſipere.* Impulſus itaque ſuorum conſilio decernit bellum in Saxones Francus. Sed ij rurſum legatione altera, mediam facultatum partem, vel in pœnam criminis, vel in pignus futuræ fidei offerunt; modò veniam & pacem referant. Et repudiatæ hæ conditiones à Ducibus, inuituſque Clotarius legatos dimiſit. Ecce tertiùm legati redeunt, humíque poſtrati, infimis precibus veniam flagitant; ſe ſuáque omnia Francis addicentes; ſuas omnes opes, ſupellectilem, veſtes & pecora, & agrorum partem dimidiam permittunt victoribus; nihil ſibi præter nuda corpora, vxores, ac liberos, ad inopiæ conſortium, excipientes. Tunc enimuerò Clotarius, fœdus admittendum, exclamare; optari plura ſine crudelitate non poſſe: iram Dei prouocari ſuperbiâ: nec quos omnia præter arma deſtituant, inſuper deſperatione armandos; euant Duces, ſi velint, quò impellit inſania; ſe in dedititios & abiectos non progreſſurum vlterius. Nihiloſecius reluctanti inſtât proceres Franci; minas intentant, probra obiiciunt atq; conuicia; & furore reuerentiam excludente, impetu facto in eum irruunt; tabernaculum regium deiiciunt atq; dilacerant, obiectíſque gladiis ni ſequatur, vi ad bellum & pugnam adigunt. Saxones interclusâ per contumaciã hoſtium pace, cùm extrema omnia imminerent; ſatius rati inter arma perire, quàm hoſtiarum inſtar ſub cultro cadere; irruentibus obuiam prodeunt; commiſſáque pugnâ obſtinatiſſimâ, ſuperbiam Francorũ elidunt, eóſq; internecione dira cõficiunt; tam forte telum eſt deſperatio; tantíq; momenti eſt ad victoriã ipſa humilitas. Clotarius fugâ cum paucis elapſus, pacẽ quã negauerat victis à victoribus impetrat modeſtiâ ſupra barbaros admirãdâ, vt quos frãgebat aduerſitas non efferret proſperitas.

A quibus vincitur.

XXXV.

Chramnus in Clotarium.

At Clotario dum hoſtes in ſuo parcũt, ſui in Francia faceſſunt negotium. Erat illi Chramnus liberorum primus, multiplici vitio leuem boni ſpeciem obruens: quippe qui formam eximiam corporis, ſtirpíſque regiæ decus, vilitate morum ac deformitate mẽtis corrumperet. Nam in eo prompta audacia, animus inquies, ad dolos fictus, & ambitionis immodicæ; mores turpes & libidinoſi, inſaturata cupiditas, indoles ad malum prona, & aſſentatorum peſti obnoxia. Hunc Pater, correpturus an experturus, Aquitaniæ præfecerat. Sed laceſſitus eorum querelis, qui tyrannicam adminiſtrationem incuſabant, cùm ſe accingeret ad bellum Saxonicum, filium vt in fonte interciperet.

tet malum reuocauit.Is cui vel flagitiorum finis pœna eſſet,ne ſapere cogeretur,adeò non obſequutus eſt Patri,cuius præterea ſeueritatem pertimeſcebat,vt cum patruo Childeberto, in fratris perniciem nunquam non parato, communicatis conſiliis, arcano fœdere, ad Clotarium depellendum regno coniurarit.Scribitúrque adſtrinxiſſe fidem ad ſacra Lipſana, ſe fore patri hoſtem perpetuũ;admotâ per nefas religione ad parricidium. Fœdus ictum Pictauij.Quo firmato,Chramnus in Aquitaniam rediens,latuâ abiectâ, qui pro Rege adminiſtrabat pronínciã,cum titulo Regis ſummum ius capeſſit. Clotarius delato rebellionis nuntio, cùm ad Saxones ſecundùm pergeret, Charibertum & Guntranũ filios legere militem,& in rebellem promouere iuſſit.Nec ſegnior Chramnus,conſcriptis copiis, apud Lemouices occurrit fratribus.Ac primo quidem compellatus eſt,vt ſi pacem vellet,obſequentem Patri ſe præſtaret,reſtituendo prouínciã quam nullo iure inuaſerat;ſin pergeret in retinẽdo alieno,direptoris & prædonis loco habitum iri:cúmq; doloſè crimen excuſaret, séque in poteſtate Patris futurum diceret,modò ſibi occupata prouincia permitteretur,quam paterno nomine adminiſtraret;detecta fraude,ad pugnam ventũ eſt.Attamen publicæ infamiæ Deus parcitum voluit;vel Thebana crimina perhorreſcens,vel exhibiturus dignum hoſtiæ victimarium Patrem.Nam in procinctu pugnæ,coorta tempeſtas,effuſúſque tonante cœlo imber largiſſimus,vtrinque milites ad caſtra repulit ac ſtatim rumor Chramni arte ſparſus,fictóq; nuntio ſtabilitus,Clotariũ ab hoſtibus cæſum,illicò fratribus in Burgũdiam reuertẽtibus, omnem belli apparatum ac metum diſcuſſit.Qua diſceſſioneChramnus audacior,recedentiũ veſtigia terens,in eandem Burgundiam capto itinere, vrbem Cabilonem obſidione cinctam expugnat,ac Diuione quod caſtrum erat excluſus,adChildebertum Pariſios de re cõmuni acturus properat. Et eodem rumore cæſi Clotarij impulſus Patruus, iam Rhemenſem Campaniam prædationibus incendiiſque vaſtauerat,totam mox Franciam ambitioſus ſenex animo hauriens. At ecce Clotarius à Saxonico bello incolumis reditu ſuo prona conſilia diſturbauit. Childebertus excuſato facinore experiuit beneuolentiã fratris,& ad inſtaurandã familiæ regiæ charitatẽ,Chramno poſcẽti rebellionis veniã impetrauit:facili ad condonationemClotario,ſiue illa reſtincturo incendiũ:ſiue non auſo id negare ſuis,quod obtinuiſſet à barbaris.Verùm aliquãto poſt Childeberti mors in ſtatum alium res conuertit.Cùm morbo ad ſenectutẽ accedente,diutius iacuiſſet, eo tandem raptus deſiit viuere, anno quo regnabat quadrageſimo nono;armis,ambitione,audacia,nulli fratrũ impar;ſceleribus, vbi vinci præſtar,inferior;ſepultus in æde quam extruxerat ſanctoVincẽtio; Germano Antiſtite viro ſanctiſſimo in Regem ſuum charitatis & pietatis conferente officia.ExtemplòClotarius,occupatis Pariſiis,exTetratcha Monarcha Franciæ, primo Salicæ legis exemplo,diſtractum antè in partes Imperium, in ſe collegit.Childebertus nulla prole maſcula,duas tantùm filias verè orbas reliquerat. Eas ſtatim Patruus beneficio legis non modò regno excluſit, ſed etiam in exilium cum matre expulit;Chramnóque iterum reconciliato, effecit ne Regnum vnum foris, domi multiplex eſſet.

Sed enim Chramni indoles in malum propenſior,praua licentia vi duntaxat in obtemperationem verſa,ipſa demum conſcientia ſcelerum, in nouum crimen

[Margin notes: CLOTARIVS. — *Childeberti mors.* — Anno 557. — XXXVI. *Chramni ſecũda rebellio.*]

Clotarius. crimen adoleſcētem egerunt. Prioribus rebellandi conſiliis cùm parricidium adiungeret, re patri prodita, ad Conobum Britanniæ minoris Principem; cum liberis & vxore, ambitioſa femina & alente incendium, ſubita fuga ſe proripit. Indignatus Pater vltionem ereptam, inſtructo exercitu in Britanniam mouet; datúmque tunc temporis in Lemouicibus prodigium, pugnæ imminentis horrorem exſcripſit. Siquidem magnus locuſtarum numerus, ſecedens vltrò in duas acies, conciſus eſt ſtatim mutuo prælio; viſáque ſunt animalcula paſtu omiſſo, quaſi œſtro & furore acta, mucronibus ſeu haſtis concurrere, ſe inuicem cædere, ac ſtrage corpuſculorum latè agros ſternere quos deprædabantur; maiore mox portento, cùm in patrē parricida filius inſurrexit, captúmque filium parricida pater extinxit. Quippe Chramnus non dubitauit cum Britannorum copiis patri occurrere, & ad pugnam proximam inſtruere omnia: & ipſe Clotarius prælij aleæ committendum ius ſuum ſtatuit; ſed ante implorato Dei auxilio. Viſus eſt in tabernaculo plāctu & lacrymis appellare Deum poteſtatis patriæ vindicem, vim illatā naturæ conqueri, Abſalonis pœnā ſalutémque Dauidis oggerere; intereſſe mortalium, vt Regum & patrum capita ſacroſancta eſſent. Mox animoſior in pugnam irruens, poſt acerrimam dimicationem; in qua ipſe Conobus cæſus eſt, Britanni in fugam verſi, partáq; Regi victoria eſt; Chramnus pugnæ caput appendixque victoriæ, dū vxoris & filiarū ſaluti inuigilat, à Francis capitur, & cum iiſdem quas ſectabat vinctus ad patrem ducitur. Noluit reum in conſpectu Pater admittere, raptúſque in pœnam, primi criminis memoriam nouo incendente, ac periculo in quo modò verſabatur iram, cuius impotentior erat, inflammante; miſerum iuſſit cum vxore ſimul & liberis, in tugurio ruſtico quod forte obuium, includi, immiſſóque in mapale igni abſumi. Obtemperatum eſt illicò, Chramnus ſuper ſcamno alligatus eſt, & quod miſerabilius cum vxore filiæ, hoc vno nocentes quod natæ eſſent; mox igni accenſo, conſumptæ ſunt paterni furoris victimæ, ne cineribus quidem ad tumulum datis; Deo ſinente, vt qui conſpirauerat in auctorē vitæ, vita & liberis, qui ſunt vita altera, orbaretur. Deinceps Clotarius fratrum & filiorum, hoc eſt omnis diſcriminis ſecurus, ad religionem & pietatē multùm ſe contulit; profectus ad ſancti Mar-

Clotarij obitus. tini, ſummâ veneratione doníſque plurimis indigetem Franciæ coluit; prodigioſa felicitate, qui criminum pœnitens, obierit ſecus quàm vixerat. Idque contigit anno vertente quo Chramnus arſerat; regni poſt quinquageſimum primo. Contracta febris ex venatione; cui dum ſenex ſupra corporis vires vo-

Compiegne luptate abreptus nimis indulget, vehemēti febri correptus, & inde Compendium delatus, igni interno ardens, qui Chramno externum ſubiecerat, vitā exceſſit; inter veræ pœnitentiæ ſigna, clementiam Dei appellans identidem.

Anno 561. Auditúſque æger exclamare; *O potentem Deum! ô proſtratam Regum ſuperbiam! ô quantum inter cœli terraque dominos intereſt!* Dein ſpem accendens, & timori ſubiiciens, ex eadem Dei potentia bonitatem ſummam inferebat; *Si maximus*, aiebat, *Deus, ergo & Optimus, quia potentiæ pars eſt ignoſcere; & infirmitas eſt ad ſupplicia ſola præpollere: habet igitur in me, quod ignoſcat & puniat; in me ſit Maximus, dum regnum eripit, at optimus ſit, dum in gratiam recipit.* Sueſſione ad ſancti Medardi ſepultus eſt, funus deducentibus filiis; in hoc fortaſſe vnum conſentientibus, vt cadauer Patris inhumarent.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SECVNDVS.

SYNOPSIS.

Filij quatuor ſuccedunt Clotario, Cherebertus, Guntranus, Chilpericus, & Sigebertus. Chereberti mores, & vxores, & Guntrani. Guntrani vxor moriens medicos cædit. Chilperici mores. Fredegundis quæ. Galſuinta à Chilperico ducta & occiſa. Brunechildis Sigeberti vxor. Ea Gogonem perimit. Sigebertus Hunnos pellit. Chilperico victo parcit. Chereberti mors. Sigebertus iterum in Hunnos, qui vincunt ſtratagemate. Sigebertus ab Hunnis captus, eos ſuauitate morum capit. Taureduni caſtri ruina miſeranda. Monachorum quorundam auaritia. Longobardi qui? In Franciam irrumpunt, ac vincuntur à Mummolo. Idem Mummolus Saxones vincit. Longobardi iterum ſtrage triplici à Mummolo victi. Mummolus per inuidiam pulſus, Auenionem ſecedit. Sigebertus Arelatem capit, & ea pellitur. Chilpericus bellum in fratres ſuſcipit. Fratres Guntranus & Sigebertus in eum mouent. Trecis pacem con-

trahunt. Theodebertus Chilperici filius in Aquitania cæſus. Seditio in Sigebertum propter pacem contractam. Per eam iterum in Chilpericum impellitur. Sigebertus per Fredegundem interficitur. Brunechildis capitur, ſed ſeruato filio Childeberto. Merouæo Brunechildis nubit. Chilpericus Merouæum abducit, & tondet in clericum. Merouæus fugiens, ad mortem adigitur. Prætextatum Præſulem Fredegundis aggreditur. Chilperici in Prætextatum oratio. Eiuſdem defenſio. Prætextatus damnatus per calumniam. Chilpericus Godinum vincit. Clodouæus Chilperici filius victus à Mummolo. Guntranus Childebertum adoptat. Guntrani adoptantis oratio. Chilperici auaritia & crudelitas. Chilperici liberi morbo vexati. Fredegundis pœnitentis oratio. Chilperici pœnitentia. Fredegundis ad indolem redit. Clodouæo priuigno machinatur mortem, & conficit. Chilpericus, hæreticus, & grammaticus; bello Guntranum impetit: Pacem cum eo contrahit: pax nutat. Ingundis datur Hermenegildo vxor; eius ſors. Childebertus bellum Longobardis minatur. Theodoricus infans moritur, matris Fredegundis luctus crudelis. Riguntis in Hiſpaniam miſſa. Chilpericus occiditur. Motus poſt Chilpericum cæſum. Fredegundis ad Guntranum legatio. Guntranus Fredegundis & Clotarij pupilli tutelam ſuſcipit. A Chereberto abſcedit. Gundoaldus ſe Regem Franciæ dicit. Legatos ad Guntranum mittit. Guntranus cum Childeberto conciliatus. Ambo in Gundoaldum. Gundoaldus Conuenis ſe includit. Conuenarum obſidio: ad Mummolum oratio. Mummoli ad Gundoaldum oratio. Gundoaldus captus & cæſus. Mummolus occiſus. Fredegundis à gubernaculo pulſa. Eius variæ in Brunechildem & alios inſidiæ. Prætextatum necat, & Riguntem filiam malè habet. Clodouæi cæſi cadauer incorruptum. Guntrani bellum multiplex in Septimania. Septimania quæ, & vnde dicta. Guntrani ad duces victos oratio. Guntranus bellum

bellum in Hiſpanos renouat. Recaredus abiurat hæreſim. Childebertus ſuſcipit bellum in Longobardos. Coniuratio in Childebertum. Rauchingus in pœnam vocatus; eius vxor. Noua in Childebertum coniuratio. Reorum pœna. Pariſiorum incendium. Virginis caſtæ facinus. Pſeudo-Chriſtus ex ruſtico. Guntrani expeditio in Britannos. Guntrani obitus & mores.

CLOTARII. FILII.

I.

Anno Chriſti 561.

Cherebertus, Guntranus, Chilpericus, Sigebertus, Franciæ Reges.

VIx Clotario perſolutæ erant exequiæ, cùm Chilpericus è quatuor fratribus natu minimus, viginti admodum annorum; ſed marte & ambitione acerrimus, Pariſios aduolat, theſauríſque quos ea in vrbe repoſuerat Pater, occupatis, gnarus pecuniam conſiliorum omnium machinam eſſe & animum, regnum primus, & ſi licuerit ſolus, vſurpat; Francorum pluribus adductis pretio, vt quod inualidum initiis foret, audaciâ & fortitudine ſtabiliretur. Fratres in communem hoſtem conſpirantes, contractis extemplo copiis, inuaſorem deturbant Pariſiis, coactúmque conferre quod ſepoſuerat, Franciâ iterùm in tetrarchias diuiſâ, in quartam partem admittunt. Sorte res acta eſt; nec enim aliter conueniſſent; Chereberto ſiue Ariberto Pariſij, Guntrano Aurelia, Chilperico Sueſſio, Sigeberto Auſtraſia obtigerunt; hæc diſtincta fratribus; at communia, ambitio, libido, crudelitas; quibus Franciam diuexarunt tam miſerè, vt cùm Deo debeat quod ſeriem Regum habuerit, beneficium eiuſdem longè maximum ſit, quod habendo ſimul plures non periit. Et verò quaſi horreret Hiſtoria illorum temporum calamitates proferre in lucem, tam perturbatè rámque obſcurè fratrum res geſtas inuoluit implicárque, vt ad extricandas ambages illas nouo quodam Ariadnæ filo opus foret. Ego pro mea facultate conabor explicare confuſa; lucraturus tamen ſi qua omiſerim, cùm prætermitti parum admodùm poſſit præter flagitia. A priuata ſingulorum vita petam initium; nec enim alij ſunt in publico Principes quàm ſub tecto; virtutéſque regiæ ortum & robur à probitate animi hauriunt.

Chereberti vxores.

Cherebertus iuſto matrimonio Ingobergam duxit; ſed ſtatim corruptus laſciuiâ, adiectis in duas virgines oculis, quæ ſorores ex vili artifice natæ, famulabantur Reginæ, eas tam ardenter deperiit, vt eiectâ Ingobergâ, primam ſtatim Marcoueſam nomine in thalamum eius admiſerit; ac paulò poſt alteram Meroſledam dictam inceſtis nuptiis contaminauerit. Quamobrem à Germano S. Antiſtite redargutus, nec monitis miníſve melior, affectus eſt meritiſſimâ pœnâ, fato raptis impuris mulierculis, ſimúlque filio quem ex altera earum alebat. Nec ideò bonæ frugis euaſit, imò & quandam Theodogildem Opilionis filiam thoro induxit; ne in vitio quidem generoſus, in mancipiis abiectiſque feminis Regem fœdans.

Et Guntrani.

Guntranus frater in coniugibus nihilo caſtior, feliciórve in liberis; con-

CLOTARII FILII.

cubinis pluribus, nullâ legitimâ vxore vſus. Primam enim Venerandam nomine & ancillam ſorte in commercio habuit, filiúmque Gundebaldum ex ea ſuſcepit; quâ pulsâ ad Marcatrudem adhæſit; eáque itidem mater priuignum ſuum veneno ſuſtulit, ac poſtmodùm filium cui parabat regnum tumulo intulit. Iis Auſtrigildis addita, gemino partu Regi gratiſſima; & ex ea nati Clotarius & Clodomirus in ſpem regni educati, pòſt immaturo fato abrepti ſunt; vagos illicitóſque concubitus orbitatis pœnâ Deo plectente. Hæc eſt Auſtrigildis, quæ morti proxima Guntranum inauditum facinus exorauit; cauſata ſe medicorum inſcitiâ interire, iuſiurandum exegit à coniuge, fore vt eos neci traderet, quorum imperitiâ vitam amitteret; peſſima mulier quæ de ſepulchro homines cæderet. Stetítque promiſſis princeps vxorius; duobus Medicis capite truncatis, eò noxiis quod mortalem feminam non donaſſent immortalitate. Verùm has viri culpas emendauit Guntranus ſenex; clementiâ & liberalitate in pauperes mutatus in alium, & ſacro cultu propemodùm dignus; tanti momenti eſt vitæ noſtræ meta & terminus.

Medici necati.

II. Chilperico vxores fuerunt; nec ideò minus in libidinem omnem proiecto. Prima vxor Audouera, ritè conciliata, è qua Principes nati Theodebertus, Merouæus, & Clodouæus, mariti animum conciliaſſe debuerant, ac amantiſſimis nodis adſtrinxiſſe. Tamen vt erat corrupta indole fœdíſque moribus Chilpericus, Fredegundem ancillam, in coniugis familia ac miniſterio enutritam, tam ſolertem vafrámque ingenio, quàm forma corporis eleganti, viſam adamauit, concepítque ignem quo mox arſit. Concepta flamma Fredegundem non latuit, fouenſque incendium, quà illecebroſis repulſis, quà ſimulati pudoris larua, inuigilabat opportunitati, qua gemino ſcelere, Regem admitteret, Reginámque excluderet. Ea tandem verſutiſſimæ fœminæ oblata. Verſabatur in expeditione Saxonica Chilpericus, dum Regina grauida fauſto partu puellam enititur. Fredegundem puerpera conſulit, quam matronam ſeligeret, quæ nouum partum in ſacro fonte ſuſciperet. Illa matre ipſa digniorem nullam affirmauit, impulítque tandem vafro conſilio, vt quæ infantem genuiſſet ad vitam, Chriſtiano ritu generaret ad gratiam; ea nimirum mente id ſuadebat, vt accedente iam nouo vinculo, eóque ſacro ac religioſo, affinitate cum Rege contracta, vſu coniugij interdiceretur. Statímque euentus iuuit conſilium. Chilperico reduci prima omnium Fredegundis occurrit, narrat quæ contigerant, iam affinem Regi coniugem eſſe, excidiſſe veteri titulo, nec ſine inceſtu admitti poſſe in thalamum, quæ iam nodo ſpiritus Principi coaluiſſet. Nihil faciliùs perſuadeas, quàm ea quæ ſunt in audientium votis. Obiecta affinitate repudiauit innocentiſſimam coniugem Chilpericus, & in auctoramentum flagitij Fredegundem ſibi conſortem adſciuit. Nec ideò per nouam coniugem euaſit caſtior, meretriciis impuríſque amoribus ſemper implicitus; Fredegunde amorem ambitioni donante, nec repellente ſocias thalami, quæ throni non eſſent. Ita per impuram patientiam verſipelle ingenium regi & regno dominabatur: donec Chilpericum diuturni flagitij tædium cepit, fratriſque Sigeberti æmulatio, cui Brunechildis

Chilperici vxores.

Fredegundis.

childis legitima vxor & laudi erat & opulentiæ. Ideò Galſuintam eiuſdem Brunechildis ſororem, expetitam à patre impetrat, feſtáque pompa & celebritate deductam applauſu magno omnium excipit. Certum & firmum ſperabatur coniugium; quæſita conſors è regio ſtemmate rege digna; amorem conciliatura, tum ſpecie corporis, tum animi dotibus, ac ſuauitate morum & indolis; maieſtatem regiam theſauris & gaſa diuite ornatura; poſtremò pietatem illatura in Aulam; quæ ſtatim eiurata paterna hæreſi in orthodoxam fidem tranſcripta eſt. Verùm breui Fredegundis ſpes tantas abſumpſit. Primò omni arte ſopitum incendium in Chilperici animo ſuſcitare, fouere blanditiis, & ſuſpiriis lacrymíſque ceu iniecto oleo inflammare. Dein poſtquam cicatrix vulnus admiſit, inter coniuges diſcordias ſerere, auertere Regem ab æmula, eam in contemptum ac poſt in odium ſenſim inducere; ac demùm peſſundato amore abductam à Regis thalamo aulæ probris contumeliíſque obiicere. Quod miſera vt ſenſit, contendit à coniuge, vt vel omnium inops patri & patriæ reſtitueretur; quandoquidem calamitoſa mulier in mariti & domini odium incurriſſet. At cùm eam nec Chilpericus vellet remittere, ne theſauri ſimul repeterentur; nec Fredegundis retinere, ne forte miſeria miſericordiæ foret; media & atrociſſima via inita eſt vt occideretur; eíque fauces in lecto eliſæ; vt aſyli locus & honeſtæ voluptatis, impuritatis & crudelitatis libitinarium eſſet. Ab hoc facinore tuta Fredegundis Chilpericum obtinuit, iam dotata duplici crimine: par reuera dignum conſtantia, qui conueniſſent flagitiis, móxque euaderent peſſimi omnium. Sigebertus pudore intacto in delecta coniuge perſeuerauit. Ea Brunechildis fuit, Athanagildis Hiſpaniæ Regis filia, ſummo ſtudio ambita à Sigeberto, grandi pecunia donata à Patre, ingentique lætitia à Francis excepta. Et verò primum adoleſcentiæ florem illuminabant dotes eximiæ; pulchritudo in paucis excellens, ſubtile ingenium rerúmque ampliſſimarum mox capax, iudicium firmatum prudentia, morum ſuauitas & ſermonis miræ blanditiæ, ac demùm perita artifexque manus. Quæ naturæ dona cùm Ariana hæreſi ceu fœda lue contaminarentur; non dubitauit mulier, vel religioſa vel callida, labe hac abſterſa Catholicam fidem ſuſcipere. Cæterum has præclaras dotes ſtatim Regum peſtis corrupit ambitio; euaſitque mox Brunechildis ſuorum pernicies, dum furori dominandi poſthabet omnia, ſternitque crimina ſcalarum inſtar, quibus ad faſtigium regni conſcendat. Porrò is erat Regum & Franciæ ſtatus: quæ tametſi diſtincta temporibus, placuit tamen in vnum congerere, vt coniectu vno oculorum Principum indolem, & orituras inde calamitates lector proſpiceret.

CLOTARII FILII.

Galſuinta.

Sigeberti vxor Brunechildis.

III.

Primam Auſtraſia abaccerſita Brunechilde ſenſit, in cæde Gogonis Magiſtri Palatij. Is ab Chrodino viro iuſtiſſimo, munus abdicante, quod affinibus ſuis & iuſtitiæ ſimul non ſatisfaceret, in eam prouinciam ſubſtitutus, authoritate & gratia apud Sigebertum Regem præpollebat; ideò ad petendam Brunechildem, eámque ab Hiſpania deducendam, vt acceptiſſimus ab Rege ſelectus. Sed beneficium malè collocatum in ſentes & tribulos effloreſcit. Vaferrima mulier, quæ firmum imperium in mariti mentem

Gogonis cædes à Brunechilde.

ambiret, vbi animaduertit iam conſtabilitum in ea Gogonem, tantum obicem amolitura, multis ſuſpicionibus Regis animum implicans, à miniſtro probatæ fidei alienauit; deinde, vt facilè quem oderunt Principes obruunt, ſuſpicionibus in timorem verſis, viri innocentis cædem impetranit. Verùm antè contigerat expeditio Sigeberti in Hunnos, qui occupatis in Pannonia ſedibus, Germaniæ infenſi, latè populationibus vaſtantes omnia, iam vrbibus ad Rhenum poſitis imminebant. Ergo Sigebertus cuius ditioni obiecta prouincia adſcripta fuerat, in barbaros militem ducit intrepidè; iiſque victis & fugatis quam peroptabant pacem conceſſit. Quam indulſit eò libentius, quod Chilpericus frater, leuitate animi & ambitione impulſus, lucrum ex alieno damno quæſiturus, dum ipſe cum exercitu abeſſet, occupatis Rhemis, in prouincias ſuas ferox inuaſiſſet. Quocirca peregrinum hoſtem domeſtico mutans, redditurus par pari, Sueſſionem Chilperici primariam vrbem obſeſſam expugnat, ac Theodebertum Chilperici natu maximum in ea capit: nec moram paſſus, in eundem belli auctorem ducto exercitu, victórque commiſſo prælio, Rhemis vrbibúſque aliis pòſt receptis, fratri tam ignauo ad ſeruandum quàm feroci ad inuadendum, petenti & culpam deprecanti, liberali animo pacem dedit. Imò & filium Theodebertum, cuſtodiâ liberum, ditatum muneribus, patri reſtituit; exacto tamen iureiurando, ne quid in Patrui damnum vnquam agitaret; à quo adoleſcens ſuo magno malo poſt defecit, Sacramenti immemor & beneficij. Interim Cherebertus, voluptatibus marcidus, in caſtro Blauia in Aquitania, deſiit viuere; liberis nullis præter deteriorem ſexum relictis; quibus lege Francica à regno excluſis, tres fratres demortui ſortem partiti ſunt. Diuiſionis ratio parum conſtat; niſi quod ſingulis Pariſios iam Regum votum appetentibus, conuentum eſt vt vrbs omnium eſſet & nullius, ſuâ cuique parte aſſignatâ; ſancitúmque ne vnus ipſorum abſque aliorum conſenſu eam ingrederetur; qui ſecùs faceret, ſua parte excideret; tam ampla vrbs erat, quæ tres Reges caperet. Tres Chereberti filiæ dinerſam conditionem ſortitæ ſunt. Minores duæ Bertefleda & Crodieldis virginibus ſacris ſunt adſcriptæ, ſed morum laſciuiâ tam piam ſortem fœdarunt. Berta ex Ingoberge iuſta vxore nata, thalami pudorem hauſit, & nupta Etelberto Cantuariæ in Anglia Regi, virtutem & pietatem in dotem attulit. Nam formâ & ſuauitate morum inſignis, ita virum barbarum flexit & mitigauit, vt in Chriſti cultum induceret; corpus impendens & animum in inſtrumenta ſanctitatis alienæ & ſuæ. Quod & poſtea Ingundis perfecit in Hiſpania; vt quod deſiderabatur in maribus, implerent virgines; neve Sancti in ſtirpe regia deforent. Circa id tempus, Hunni, prædæ cupiditate illecti, abrupto fœdere, rurſus effuſi, in Sigeberti fines impetum faciunt. Is contracto exercitu validiſſimo, vt periuram gentem deleret funditus, ſpe & conſilio per incognitam fraudem deiectus eſt. Siquidem ſub ipſum prælium, horrenda quædam phantaſmata, portentoſis formis inſtructa, ſubitò Francis oblata, terrorem tantum equo & militi incuſſerunt, vt nullo conſilio præter fugam relicto, effusè omnes fugere cœperint; ignominia maiore vincentium,

Sigebertus in Hunnos;

Et in fratrem Chilpericum;

Cherebertus moritur.

Sigebertus iterum in Hunnos.

centium, qui conſcij infirmitatis, per artes magicas, laruas & lemures orco exciuiſſent. Sigebertus ipſe dum fugit, deuenit in manus hoſtium; ſed noua magia capientes cepit; nam ſuauitate morum, ſermonis elegantia, & illecebra quadam ingenij, feritatem barbaram ita temperauit atque emolliuit, adiunctis opportunè muneribus, vt à Cagano Rege honorificè habitus, dimiſſúſque magnificè, icto fœdere in poſterum inuiolato, redierit ad ſuos, humanitatis & ſolertiæ triumphus nobilis. Enimuerò ad maiores motus ſeruabatur, & erat Francia ſuorum ciuilibus motibus agitanda, ac niſi Deus fauiſſet propitius euertenda. Nec deſtitutæ ſunt prænuntiis ſignis tantæ clades; in quibus vnum Taureduni caſtri præcipuum. Poſitum erat in monte, alueo fluuij Rhodani incumbente, pluribúſque latè patebat incolis; ex aduerſa parte mons ibidem præcipitantem amnem coërcebat, obiectis hinc inde repagulis, ne vorticoſæ aquæ ripis effluerent. Ac primùm vbi caſtrum exurgebat, per dies ſexagenos ſubterraneus mugitus inſonuit; poſt repente mons à colle proximo ſciſſus ac diuulſus, cum ædibus priuatis & publicis, ingentíque multitudine hominum, ruina præceps, in ſubiectum amnem euolutus, ſtragem horribilem tectorum, æris, argenti, promiſcuæ ſupellectilis, animantium, virorum, mulierum, atque infantium vno ſimul caſu cumulauit. Et calamitas vltrà porrecta eſt, ſubita ruina obſtruente viam amni; tunc enim magno impetu & improuiſa celeritate retrorſum actus, ripis hinc inde occluſis, inundatis agris, ac demerſis pagis quàm plurimis, ad Ianobam vſque ciuitatem (quam Geneuam eſſe non malè colligunt) curſum remenſus eſt; tanta aquæ copia in eam illata, vt ſupra ipſos muros euectus, nouam cladem vrbi minatus ſit: elementis conſpirantibus in pœnam hominum, & naturam vertentibus, vbi naturæ auctor indignatur. Nec omittenda quorumdam cupiditas, pudet dicere, Monachorum; qui tanto prodigio haud quaquam territi, cùm in ruinis montis terram effoderent, iámque quidpiam æris aut ferri eruiſſent, nouo terræ ſonitu erumpente, pars reliqua montis auulſa eſt, miſeróſque illos ad triginta, orco propiores quàm cœlo, conſepultos caſu, immiſcuit opibus quibus inhiabant. Sed iam tempus eſt, ad internos animorum motus aggrediar; ſi tamen prius externos, vbi minus diſcriminis, pudoríſque minus, narrauero.

Taureduni caſtri ruina.

CLOTARII FILII.

IV.

Langobardi, qui poſtea Longobardi, gens erat iam olim in Germania incola, neutiquam è Dania aut è Noruegia euocanda. Eorum Strabo, Paterculus, & Suetonius meminerunt; quibus ſedem aſſignat Cluuerius, primò ad citeriorem ripam Albis, vbi nunc Marchia Brandeburgica, cognomenta Media, & pars Magdeburgenſis Epiſcopatus; ſed mox imperante Tiberio, in vlteriorem ripam depulſi ſunt. Iidem poſtea, vti & reliquæ Germaniæ gentes, verſus ſeptentrionem vagati, ſeu pulſi à Romanis, ſeu conſulentes multitudini gentis numeroſæ, verſus Tanaim profecti, ſæpè mutauerant ſedes. Tandem eas in Pannonia fixerant, Cunimundo Gepidarum Rege profligato, ac Gepidarum gente deleta propemodùm. A barbis longioribus quas intactas ferro prolixas alebant, id Langobardorum nomen habuerunt; quorum linguâ *Lang* longum, *Bard* barbam ſignificat. E Pannonia euocati

Longobardi qui?

Hongrie.

CLOTARII FILII.

euocati Italicam expeditionem ſuſceperant. Etenim Narſes, dux bellicoſiſſimus, à Iuſtiniano ſuffectus Beliſario, gerebat in Italia bellum; ex qua vt Gothos iam profligatos omninò pelleret, Longobardos fortiſſimam gentem ſibi adſciuerat; qui præclaram nauarant operam, repetitâ poſt acceptam mercedem Pannoniâ. At poſteà Narſes à Sophia Iuſtini Imperatoris vxore contumelioſè habitus vindictâ ardens ſuprà Semiuirum; (niſi hæc macula tanto viro falsò aſperſa ſit; quod non pauci aſſerunt;) nam Eunuchus erat, cùm Gothos iam deletos in Imperatorem excitare non poſſet; Longobardos, quorum audaciam & fortitudinem antè perſpexerat, iam non auxiliares, ſed futuros Italiæ dominos, arcanis nuntiis euocauerat. Ii regionis deliciis rerúmque copiâ prætereà illecti, morâ omni abruptâ, Pannoniam Hunnis reliquerant, (genti non minus barbaræ, ne Germaniæ calamitatum deforet ſeges) & triginta Saxonum millibus ſecum eductis, ducente Rege Alboino, in Italiam iam pridem Barbarorum coloniam irrumpentes, regnum condiderant in Ciſalpina Gallia, quam de ſuo nomine dixerunt Longobardiam. Mediolanum primò regni caput, mox Ticinum; erátque ditio ab Alpibus Tuſciam vſque porrecta; præter Rauennam cum Exarchatu, quem diutius Imperator Conſtantinopolitanus obtinuit, ad mare ſuperum. Et progrediebantur vlterius, niſi poſt Alboinum à Cunemunda vxore cæſum, quam homo barbarus adegerat vt in cranio patris pro poculo biberet, infirmo adhuc & nutanti imperio raptum, inhibitæ eſſent gentis victoriæ. Clepho ſucceſſori par infortunium contigit: is à ſuis cæſus eſt, qui Regum pertæſi, regnum in plures partes partiuntur, & triginta Duces ſibi conſtituunt, (vnde forſan Feudorum origo,) ſua cuique parte aſſignata quam tuerentur; quo inſtituto, vt pluribus in potentiam euectis conſultum eſt, ſic nocitum publicæ rei gentiſque gloriæ. Tres ex iis Ducibus cupiditatem conuerterant in eam Galliæ partem, quæ ab Alpibus ad Rhodanum excurrit. Quanquam ea expeditio, prædatio potius & latrocinium fuit, quam iuſtum & compoſitum bellum. Ac primum quod obiiciebatur in Guntrani regnum inuadentes, Burgundionibus ſibi oppoſitis internecione deletis, occiſóque Duce Pericio, præda opulenti, quam vnam expetebant, verſus Alpes, alio itinere, in Italiam ſeſe recipiunt. Verùm Guntrano ad ſuorum cædem experrecto, inſtaurato exercitu, Ennio Mummolo ſummæ ſpei duci includendus hoſtis committitur. Dubium tamen vtrùm id contigerit, expeditione Longobardorum prima, an proxima. Erat Mummolus rei bellicæ apprimè gnarus, per militiæ gradus ad ſupremum Patriciatus apicem in Pericij locum à Guntrano euectus; Altiſſiodorenſis origine: quanquam proditionis & ingrati animi in Patrem reus; qui municipij ſui rector, cùm Mummolum filium inſtructum muneribus ad præſtandam Guntrano fidem miſiſſet, ab eodem adminiſtratione ſua deiectus eſt, impetrante à Principe quod patris foret, & iam ſcelus in primum fortunæ gradum ſternente. Is ergo nouum honorem noua & florenti laude ſignaturus, ſub ipſis Alpibus, ad vrbem Ebredunum, quò hoſtes contendebant, reditum intercepturus, cæſis arboribus, & quà iter patebat tranſuerſà poſitis, impeditis & obſtructis ſiluarum egreſſibus; vbi

se

Marginalia: Anno 570. (beside "ptâ, Pannoniam Hunnis reliquerant") — Lombardie. (beside "nomine dixerunt Longobardiam") — Pauie. (beside "Ticinum") — *A Mummolo victi.* (beside "proxima. Erat Mummolus") — Ambrun. (beside "florenti laude ſignaturus")

ſe in eas barbari immiſerunt, impetum facit; turbatóſque quà locorum difficultatibus, quà Francorum ferocia, in fugam egit, multis cæſis, captis quàm plurimis, paucis in Italiam referentibus nuntium cladis. Ita ſæpe in prædam præda eſt, & rapina raptores deſtituit. CLOTARII FILII.

V. *Et Saxones ab eodem.*

Hac victoria Mummolus celebris, mox irruptione Saxonum magis inclaruit. Ii à Longorbardis in Italicam expeditionem adſciti, prædæ cupiditate, aut poſituri colonias, irruebant in Franciam, ac Rhegium Prouinciæ terráſque proximas deuaſtantes, ad Stablonem villam caſtra poſuerant. Hinc vetante nullo prædatoribus in diuerſa miſſis, præter diuitem prædam, ſecuritatem atque vt fit contemptum hoſtis reportarant. Ex contemptu negligentia & pernicies ortæ. Quippe Mummolus occultis itineribus ducto exercitu, primo mane ſemiſopitos aggreſſus, ingentem ſtragem ad veſperam edit; quà tenebris diremptâ, poſtridie cùm Saxones impetu cæco pugnam capeſſerent, vltro citróque contendentibus nuntiis, de pace conuenit; ac facultas data Saxonibus remigrandi in Italiam, ſi captiuos ac prædam redderent: ſternente Mummodo hoſtibus pontem, ac parcente ſanguini, cuius parſimonia vel in hoſte pia eſt. Verùm iidem ſtatim vel deſiderio patriæ, vel Longobardorum odio; nam ratò inter prædones conuenit; abductis liberis atque vxoribus, collectóque omni inſtrumento, in duas turmas diuiſi, repetituri Saxoniam in Franciam penetrant. Altera turma per maritimas Alpes Nycæam Salyorum, altera per Cottias Ebredunum tendit, inſtar amnis in diuortia effuſi; iungendæ iterum ad Auennicum agrum, vbi nunc comitatus Venuxinus ad Rhodanum iacet. Comté de Venaiſſin. Sed cùm neutri abſtinerent direptionibus, ſegetéſque iam illatas areis abſumpſiſſent; Mummolus in alteram Rhodani ripam traducto milite, hoſtibus conuenientibus negauit ſe facturum viam, niſi prius direpta reſtituerent ſi qua extarent, ac pro conſumptis aurum rependerent. Saxones imbelli ſuorum turbâ tam impediti quàm emolliti, pro damno inuecto datâ pecuniâ, ad Sigeberti fines tranſmiſſi ſunt. Quanquam fraudi in appendenda pecunia fuerint, regulis æreis miro artificio inauratis, ſectiſque in laminas, pro auro præbitis; quibus tum Guntrani ſubditis, tum Sigeberti dolus oblatus eſt: patuítque via in Saxoniam tuta; Deo non conniuente fraudi vlterius; nam à Sueuis detrectantibus hoſpites nouos armis excepti, atque tergemina pugna proſtrati, auitas ſedes cadaueribus ſolis tenuerunt.

VI. *Longobardi iterum victi.*

Digreſſis Saxonibus, nouæ Longobardorum coloniæ apparatu magno Franciam iterum tentant. Diuiſerant copias in tres exercitus, ſuo cuique Duce aſſignato, ſiue vt in plures partes diſtractum hoſtem haud ægrè vincerent; ſiue vt Mummolum cuius vnius virtus terrori erat, dubium quò ſe conferret, perturbarent atque confunderent. Et quidem Amo ſuis cum copiis Ebreduno tranſiens, in Auenionenſe ſolum effuſus, tranſmiſſo Rhodano, Arelatenſi agro vaſtato, ac vrbe Aquenſi obſidionem auro redimente, Maſſiliam vſque proceſſerat, omnia direptionibus atque incendiis vaſtans. Zabanus dux alter, Diam profectus Valentinam vſque progreſſus eſt, eámque expugnandam ſuſcepit. Tertius nomine Rhodanus, ad Gratianopolis muros hæſit occupaturus vrbem iam in Allobrogibus celebrem; eo Die. Valence. Grenoble.

omnes animo vt Salyos atque Allobroges, feraciſſimas ſub ipſis Alpibus regiones, quaſi Longobardiæ ſuæ ſuburbia, ipſi annecterent, nouiſque coloniis frequentarent. Hæc tam repentina terribiliſque inuaſio non perculit Mummoli animum: imò vir prudens diuiſionem hoſtium rem ſuam ratus, aggreſſurus ſingulos, primò in ducem Rhodanum qui occurrebat proximus, exercitum mouet, ac Iſara rapidiſſimo amne, dum vadum monſtrat beſtia incedens, traiecto feliciter, quod opi diuinæ adſcriptum eſt; conſertæ ſtatim cum hoſtibus manus, victíque numeroſa clade Longobardi: Rhodano Duce lancea ſaucio, vix cum pauciſſimis in prærupta montium euadente. Vna hæc victoria alias peperit. Siquidem Rhodanus cum militibus quingentis, reliquiis tanti exercitus, ad Zabanum Valentiæ obſidioni inſudantem accedens, narrata clade, tantum terroris incuſſit ſociis, vt omiſſa vrbe collectiſque vaſis, illicò regreſſi ſint Ebredunum, opperturi ſocios veteres, aut nouos ex Italia euocaturi. At vtrumque conſilium celeritas Mummoli diſcuſſit. Magnis itineribus Ebredunum tendit, & coniunctos Duces noua internecione fundit ac fugat; Zabano Seguſium in Alpibus vrbem confugiente: cuius vrbis Præfectus Siſinnius expulſurus hoſpitem haud admodùm gratum, fictis à Mummolo litteris, quibus iam ſe in proximo eſſe ſcriberet, iiſque in conſpectu Zabani datis ac lectis, eo terrore hominem percutit, vt momento relicta Seguſio in Italiam alatis pedibus auolauerit, abſente Mummolo & ignaro palmas reportante; tantùm eſt ponderis in vera laude & iuſta gloria. Fama earum rerum ad Amum perlata tertiam expeditionem confecit: perterritus ſociorum cæde, ne ſimili ac iam imminente occumberet, regreſſum comparat: ſed cùm expeditam viam qua occurrebat Mummolus fugeret, per abrupta montium capto itinere; in niuium moles voragineſque incurrens, relicta quam habere non poſſet præda, paucos incolumes patriæ reddidit. Virtute vnius Ducis vniuerſam ſeruante Franciam; ac profligatis Cimbris Marium ſuum Romanæ gloriæ componente. Nec abluſit Mummolus à fato Marij; nam rebus aliis, in Guntrani gloriam præclarè geſtis, cùm inuidiæ par non eſſet, in arma tectior quàm in fraudes, fuga elapſus, Auenionem ſeceſſit, vrbémque vel ſuam, vel occupatam, ſitu iam validam opera & præſentia ſua communiuit; fruſtra æmulis & Guntrano ipſo inſudantibus in viri fortis exitium; tantum roboris virtus ſibi præſtat. Donec ipſe raptus ambitione in perniciem vltro præceps ruit. Nunc ad ciuilia mala tranſgredior.

L'Iſere. — Suſe.

VII. Sigebertus ab Hunnica expeditione dimiſſus, in Phocenſem Prouinciam, quæ olim Auſtraſiæ regno adſcripta fuerat, & à Patruo Theodorico poſſeſſa, adiecit animum (ea tunc in Guntrani partem attigerat) quam vt inuaderet, à geminis propugnaculis ſiue Capitibus facturus initium, Arelate & Maſſilia, quorum ſortem membra ſequerentur, Arelatem quæ prima & promptior occurrebat, incautam opprimit. Firmino Aruernorum Comiti imperatum, vt cum Aruernorum flore Arelaten verſus ſe conferret; eum Adoarius Dux alter excepit; iunctiſque copiis improuiſam vrbem adorti, inuitos ciues ad iurandam Sigeberto fidem adegerunt. Guntranus vbi rem comperit, Celſum Patricium ad recipiendam vrbem cum exercitu

Sigebertus, Arelatem capit. — Prouence. — Arle..

mittit.

mittit. Reſque ſpectabat ad diuturnam grauemque obſidionem; niſi eam Sabaudi Antiſtitis, id viri nomen, dolus an prudentia contraxiſſet. Aggreditur Sigeberti duces, eorum fortitudinem extollit mirificè, dicit palantes hoſtes & vagos facilè exſcindi poſſe, ſi paratus miles impetum faciat. Quocirca auctor eſt, vt expediti cum ſuis, egreſſi portas in eos irruant, ſequuturam proculdubio victoriam; ſi quid ſecus, quod auertat Deus, contigerit, receptu intra vrbem facili, nullum ipſis damnum poſſe inferri. Præbita dicenti fides, imò fallenti; ac temerè miles vrbe eductus, nullo relicto qui ad receptum portas obtineret. Celſus fortaſſe præmonitus irruentes excipit fortiter, repellit, vincítque; ac prælιantes ignauius ſpe aſyli proximi in fugam agit. Ii verſus vrbem quam amicam putant proripiunt ſe; at noua calamitate portis occluſis, ciues è murorum pinnis turribúſque ſaxa & iacula in accedentes contorquent, miſeros inde milite cominus, hinc ciue eminus feriente. Inter ſacrum ſaxúmque poſitis vna effugij patuit ratio, proximus Rhodanus; quare effuſo curſu ad amnem properant, parmíſque ſubiectis præcipitantis fluuij aquis ſe committunt. Sed inde grauiſſimum omnium malum: nam prægrauati armorum pondere, ſubita metus feſtinatione, ac rapidiſſimo amne præpediti, maximam partem vndis ſubmerſi ſunt; paucis admodùm ad ripam obiectam per hæc diſcrimina enatantibus. Ita timor oculatus à tergo, à fronte cæcus eſt, & præſentia cauens, futura non æſtimat. Captis Ducibus vita conceſſa eſt; ac documentum præbitum, non habendam fidem omnibus paſſim; & quos nuper viceris, ſubactis nondum animis, adhuc in hoſtibus eſſe numerandos.

Eáque pelli-tur.

VIII. *Chilpericus in fratres.*

Nec in ciuili tumultu Chilperici partes deſideratæ ſunt. Cùm enim ſtatim Chereberto mortuo Clodouæum filium, ad occupandos, qui ad Sigebertum attinebant, Turones & Pictones immiſiſſet; íſque à Mummolo ſelecto ab Guntrano & Sigeberto Duce inde expulſus cum ignominia foret, ſe in Aquitaniam contulit, & occuparâ Burdegalâ, quæ Sigeberti eſſent inuaſit. At inde ſimiliter à Singulpho Sigeberti Duce eiectus, per Andegauos ægrè ad patrem rediit, cum fugæ infamia, prauíque conſilij pœnâ. Qua nec temperantior Chilpericus, cùm fratres Epiſcoporum operâ concordi fœdere conueniſſent, in quod is ſi vellet admitteretur, iterum Theodebertum filiorum maximum, Sacramento adſtrictum Sigeberto de pace non violanda, in eundem Sigebertum contra fas fidei armatum immittit. Aquitania vt prius in aream Martis deſignatur; poſt occupatos Turones Pictonéſque, via eadem qua Clodouæus nuper inceſſerat. Et ſtatim Turones direptionibus fœdíſque incendiis ad deditionem impulſi, Pictones alióſque vltra Ligerim populos Gundobaldus pro Sigeberto cum lecto milite propugnabat. Pugna conſeritur, vincítque pars pejor, Gundobaldo cum ſuis terga vertente. Exhauſtâ hac clade propugnantium robore Aquitaniâ, Lemouices, Cadurcos, aliáſque iuxta prouincias Theodebertus victor inuadit; ac periurium crudelitate & impietate cumulans, ſacra ſimul & profana vaſtans, nullo diſcrimine conditionis aut ſexus, templa incendit, monaſteria euertit, cœnobitas interficit, vim infert

Theodebertum filium immittit;

 virginibus,

virginibus, Sacerdotes mactat; ac quaſi bello in Chriſtianum cultum ſuſcepto, nulli parcit crimini, quo ſacra vel tecta vel corpora fœdarentur. Sigebertus intereà hac Martis tuba è ſomno excitus, ex Tranſrhenanis ingenti exercitu ſcripto in Chilpericum mouet, qui iam Rhemenſem Campaniam filij palmis audax percurrebat. At is apparatu tanto perculſus, Guntranum per legatos adit, & impetrato in fratrem fœdere, ductis ad Sequanam copiis, eiúſque ripà accuratè munità, obiectis in prædam vltra amnem agris, præſtolabatur interdicturus tranſitu hoſtem. Aderat Sigebertus cum numeroſo illo exercitu, & ad geminata amnis repagula, anceps conſilij, cùm ad redeundum voluntas, ad pergendum facultas deeſſet; ripámque defenderet vel armatus miles Chilperici, vel Guntrani togata auctoritas; in hanc partem verſus, Guntrano interminatur, ſe vi in ditionem eius irrupturum, niſi vià per amnem permiſsâ, meritas pœnas in belli auctorem inferri ſineret. Guntranus quem deficeret miles & animus, cuíque indoles ad otium pacis quàm ad martis diſcrimina propenſior foret, præterquam quod Chilperici mores auerſabatur, inſtar lancis hinc illinc libratæ momento perleui, haud ægrè ad nouum fœdus inductus eſt, quo Sigebertus ſocius, Chilpericus hoſtis dicebatur. Ita amne tranſmiſſo, ac mutatà rerum ſorte, recedit alter, alter inſequitur; & Chilperico ad Analocium Cárnotenſem vicum caſtra muniente Sigebertus Pariſienſi agro vaſtato, factáque pugnæ copià, munimentis ſe tuenti fratri imminebat. Verùm ille noua fraude nouum periculum diſcuſſurus, Sigeberto ſuadet vt iunctis copiis vnóque fœdere, in Guntranum incautum & imparatum ſimul irruentes, ad prædam facilem aduolent, nullâ pugnæ aleâ, magnóque ex ſpoliis ditiſſimis fructu. Sigebertus, cui perinde eſſet in alterutrum fratrum contendere, modo fieret cupiditati ſatis, imò cui in Guntrano paratior præda, renouato veteri Prouinciæ voto, cum Chilperico pax ad periurium & nefas contracta, exercitu auctus, in Guntranum mouet. Enimuerò oppreſſo fratri in his anguſtiis nec animus nec conſilium defuit; vndecunque copias euocat, ac pro ſubditorum beneuolentia confluente vndique milite, exercitum inſtruit haud ſpernendum, & neceſſitate mentem obfirmante, occurrit hoſtibus, quos modò ſingulos fratres exceperat. Mirum eſt in ea voluntatum diſcordia admiſſam pacem, bellúmque dimiſſum; viri auctoritate & prudentia principes, Thebanæ calamitatis horrore, tantùm opera & induſtria contenderunt, vt tres germani depoſito hoſtili animo, firmam in poſterum pacem ſanciuerint; ac Trecis in ſancti Lupi æde dextras iungentes Sacramento dixerint ſe futuros inuicem fratres ac ſocios, atque nulla re ab hoc tam iuſto fœderis vinculo diſtrahendos. Iurata pace Guntranus in regnum, Sigebertus & Chilpericus in ſua quique caſtra, dimiſſuri ſtatim exercitus redierunt. Theodebertus interea ſacrilegiorum pœnas in Aquitania luerat. Sigebertus in eum duces emiſerat Godegiſilum & Gunterannum, à quibus in acie cæſus, vel vt creditum eſt, à percuſſore quem Fredegundis immiſerat, dum deſertus à pluribus, comitantibus paucis tuit in prælium, qui tam multa templa ſpoliauerat, nudo & cruento cadauere terram preſſit. Spoliatum corpus à miſite,

Sigebertus in Chilpericum.

Guntranum ſibi adiungit.

In eũdem mouet.

Pres de Chartres.

Pax inter fratres.

Troyes.

Theodebertus occiſus.

milite, ac ne leui quidem ceſpite humatum, Arnulphus quidam miſeratus, ſtirpiſque regiæ in caſu luctuoſo non immemor, elurum funebríque veſte tectum, Enculiſmam detulit, iuſtiſque exequiis proſequutus eſt, audacem ac generoſum iuuenem, ſed Patris indole naturæ dona vertentem in ſcelera. CLOLARII FILII.

Videbatur Pax membra diuiſa Franciæ collegiſſe ac reſtituiſſe, cùm ſubitus belli turbo ea rurſum diſtracta abrupit penitus ac diuulſit. Sigebertus in caſtra reuerſus, ſancitam concordiam ac fauſtam reditionem in patriam pronunciat ſuis, cùm miles indignatus ſibi prædam toties eripi, fremere cœpit ac tumultuari. Origo mali à Transrhenanis, in quibus plerique mercede empti, ſpe vna pretij vel recipiendi vel eripiendi impellebantur. Ii primùm inter commilitones miſcere colloquia; *Se nullo emolumento abductos à patria per totam Franciam quaſi captiuos vel exules duci; ſibi factam ſpem ingentis ſtipendij, eam propter vxores relictas, rem domeſticam, culturam agrorum, liberorúmque curam derelictam; eò videlicet vt frigora paſſi atque inediam, inanes omnium ignominiam præter, paupertatem vnam ad ſuos referant. At ne factam quidem pugnæ poteſtatem; modò hinc, modò illinc ceu militum vmbras circumagi, calonum inſtar & iumentorum, ire poſt Duces ac ferre ſarcinas; nullo armorum vſu, nec ad pompam: ſi reuertendum ſit, at non ingloriis, non militiæ, non pugnæ expertibus; ſit mercedis loco reportata ad ſuos gloria.* Excepta iſta cupidis animis, vniuerſum ſtatim exercitum ſeditione ac tumultu implent. Paſſim omnes clamare, ſibi hoſtem futurum pro patria; non ad inanem & commentitiam pacem ſe profectos, tædere concordiæ toties irritæ; ſe fœderis laruâ ludi à Principe, nec placere pacem, niſi quæ palmis ſtabilita eſſet atque victoriis; ſe demùm in hoſtem habituros, qui in hoſtem non ducerent. Sigebertus tumultu audito, equum aſcendit intrepidè, leuibúſque verbis demulcens militem, iuratam pacem, ſancitam concordiam, gentium iura, fidei ac ſacramenti leges exaggerat; pollicetur ſtipendium; affirmátque incruentam pacem peperiſſe, laudi eſſe haud paulò maiori, quàm multo ſanguine litaſſe victoriæ. Illi nihilominus in incepto pergunt, pugnam efflagitant, ac certum hoſtem quem impetant; pacis quidem habendam rationem, ſed certæ atque legitimæ, qualis cum Guntrano iurata ſit, non ſpuriæ & fallaciſſimæ, qua Chilpericus euaſerit: hunc verum eſſe Francorum omníum hoſtem; hunc ob multa periuria fide indignum; hunc primò ſuſceptum hoſtem, hunc perſequendum, & flagitioſæ vitæ eripiendum. Iſta Sigebertum vel nolentem traxerunt, vel ruentem ſponte impulerut, vt repente in Chilpericum incautum, & iam dimiſſa maiori parte exercitus imparatum, vindicta & odio inflammatos milites duceret. Chilpericus inopinato caſu perculſus deducentibus paucis equitibus, cum vxore & liberis, ab hoſte longius Tornacum, Pariſiis & Sueſſione relictis, confugit. Ex eo, omnium amor & ſtudium in Sigebertum, in Chilpericum odium & deteſtatio: hunc plebs nobilitáſque omnis deſerere, ex aulicis ducibúſque præter Anſoaldum vnum nullus comitari; habere cuncti pro perdito, & natura rerum expuncto; illum contrà venerari omnes, & adorare propemodùm, euocare

IX. *Seditio in Sigebertum?*

Per quem in Chilpericum impellitur.

Tournay.

CLOTARII FILII.

Vitry.

vrbes, exoptare prouinciæ; & veluti ſolem depulſis tenebris illucentem paſſim excipere. Pariſij qui Chereberti fuerant, eiurato Rege Chilperico, ſe ipſi præſenti regendos dederunt; imò ad Victoriacum villam & alij qui adſcripti erant Chilperico, nouo Regi Francorum more ſuper clypeo per caſtra deducto, Sacramentum dixerunt. Vnus Germanus Pariſienſis Antiſtes, multa auctoritate per ſanctitatem & ſenectutem collecta, auſus eſt eum cui aſſentabantur omnes & plaudebant, monere ſeriò, caueret, quóve animo quóve conſilio fratrem impeteret; futurum enim vt quæ in eum pararet ipſi euenirent, ipſúmque aliena manu periturum, ſi de morte inferenda fratri cogitaret. At diuinus vates ſurdo occinuit, ſpreuítque Caſſandram amore regni Patis inſaniens. Nec Brunechildis cum liberis Pariſios aduolans, quo ardebat in Fredegundem odio, prædam vt putabat certam pateretur eripi; nouum ambitionis alimentum, & mariti iam ardentis incendium. Igitur ingenti inſtructus exercitu Sigebertus, Tornacum, quo ſe Chilpericus incluſerat, ante obſeſſum à copiis, primo impetu expugnaturus vrbem ſe confert. Et verò Chilpericus animi anxius, abiecta ſui cura cui deſperauerat, de ſalute vna liberorum vxoriſque ſollicitus, in omnem partem ſeſe verſabat: cùm Fredegundis, cui nec crimina, nec inſtrumenta criminum deerant, per ſummum nefas ſeſe & coniugem indubitata morte expediuit. Duos ex emiſſariis ſuis ſicatios, quos plures ad omne facinus nequiſſima mulier comparauerat, adhortatur, vt Sigebertum in caſtris adeant, eúmque venerationis & adorationis ſpecie incautum perimant, ſi ſalui euadant, ingentia præmia; ſin minus, honorem ſepulchri, & opulentas in religioſa loca largitiones ad ſubleuandos eorum animos, pollicetur; quaſi in eiuſmodi parricidio interfectis ſpes ſalutis vlla affulgeat. Ii ad rem nefariam ſe accingunt, cultros in cædem deſignatos, veneno ceu morte gemina imbuunt; & ad Sigebertum admiſſi vt delaturi obſequium, hinc inde percutientes, incautum, ſtipatúmque Aulicorum globo interimunt; præterea Charegiſilum cubicularium & Sigylum Regi chariſſimum grauiter ſauciant; quorum ille extemplo demoritur; is ſeruatus, à Chilperico poſtea crudeliſſima carnificina extinctus eſt; ſed tum facto à circunſtantibus impetu, parricidæ impij confodiuntur, ac membratim diſcerpti à milite, ſubita morte dant pœnas, atrociori ſuplicio iuſtius debitas.

Per Fredegundem interficitur.

Inexpectatum & horribile facinus excepit ingens rerum conuerſio. Chilpericus à Fredegunde fratris necem audiens, ad vitam ab inferis ſuſcitatus, non modò ſaluti, ſed regno & ſuo & alieno incumbere; Fredegundis exultare, ſibi de ſolertia plaudere, ac ſe ducere ſi Brunechildem cepiſſet, in faſtigio rerum collocatam. Contra in caſtris turbari omnia & miſceri; mox vbi indignatio, luctus, & dolor, futurorum metu conſumpti ſunt, pars in ſua quiſque diſcedere; pars longè maior ad Chilpericum fortunæ mancipia ſe conferre impetraturi priorum veniam, & in poſterum Sacramento dicturi. Pariſios delatum nuntium tumultu magno vrbem exciuit; Brunechildis momento prouoluta in imum ab apice, animi quantum ferebat calamitas præſens, ſeruando Childeberto filio adhuc quinquenni intenta

Brunechildis ſeruato ſi io Childeberto,

intenta potiſſimum, Gundoaldi Ducis ope & fide intentum perficit. Quippe puerum ſportæ impoſitum, ac per feneſtram Palatij fune demiſſum, traditúmque miniſtris fidiſſimis, Gundoaldus ipſe morti eripuit, delatúmque Metas paterno throno impoſuit; ludente Deo mortalium caſus, cùm inde regnum pellat in tumulum, hinc ſporta & funis, & miſerorum ſors, in regnum euehant. Defuncta periculo Brunechildis, cùm in ſe & filias mentem conuerteret, ſubitò à Chilperico oppreſſa eſt, mox exulatum miſſa Rothomagum, ac filiæ Meldis in cuſtodiam traditæ. Chilpericus proſperitati ſuæ ne deeſſet, iam Franciam vniuerſam cupiditate abſorbens, Merouæum filium ad Pictones mittit, poſt in Aquitaniam tranſmittendum. Is in Turonibus aliquandiu moratus, mox Cenomanos petens, veluti inuiſurus Audœram matrem, eò enim loci exulabat, repente ad Brunechildem Rothomagum aduolat. Incertum quo animo regius iuuenis, poſthabito Patris imperio, ac neglecta ſegete laudis & gloriæ, ad captiuam feminam, familiæ ſuæ perinfenſam, profectus ſit, ſiue ſtudio inſpiciendi coram, de qua tam multa fama prædicabat, ſiue amore per aures graſſante, & oculos illiciente ad celebratæ formæ ſpectaculum. Vt vt ſit, illicò fomes admoto igne exarſit. Erat Brunechildis ſpectatiſſima corporis ſpecie, tunc annos nata duodetriginta, præſtanti ingenio, & ad captãdos animos ſolertiſſimo; iis accedebat ſumma in mulieribus illecebra, dolor & luctus, rerúmque omnium magna inopia; quibus ceu armis inſtructa femina, ſic emolliuit adoleſcentis animum calamitate, ita ſubegit ingenio, atque forma accendit, vt concepta flamma ſui impos iuuenis, aſſentiente Prætextato Rothomagenſi Antiſtite, inceſtum connubium cum captiua ſua contraxerit; voluptate modica comparaturus poſt luctum & lacrymas, mortem ipſam. Chilpericus his auditis celerrimè Rothomagum aduolat, diſtracturus nuptias, quibus filius in hoſtium partes tranſiret. Id compertum coniugibus; & in ſubita trepidatione cùm effugiendi modus nullus eſſet, ſacer locus patuit; nempe ſancti Martini ad muros ædes; cuius tanta reuerentia Chilpericum tenuit quanquam impium & ad flagitium quodvis expeditum, vt religionem loci temerare non auſus, vi repudiata, fraude & periurio inceptum perfecerit, incluſis ſanctè pollicitus (ſi in peierando Sacramenti ſit ſanctitas) ſe nunquam eos ſeiungendos, ſi perſtare iunctos Deus vellet. Hac illi pollicitatione deluſi, ſe tradiderunt fidei perfidæ; conuiuiis quidem excepti biduò; pœnam differente Rege, quam dilatione intenderet; nam ſtatim filium abduxit à coniuge, & Sueſſionem reductum in cuſtodia habuit, quomodo grauius amorem plecteret deliberaturus. Et poſtmodùm Fredegundis odium deliberationem omnem intercidit: nefaria mulier vbi patrem ad filij necem inefficacius incitat, molita nouum mortis genus, perſuadet vt attonsâ comâ iuuenem ad ſacerdotium adigat; ſpéque omni vxoris & rebellionis præciſa, ſimul libidinem continentia puniat, apto ad delictum tum præteritum tum futurum ſupplicio. Nullâ morâ, crine depoſito ac mutata veſte Merouæus adſcribitur Clericis, atque Aniſolam cœnobium in Cenomanicis detruſus, nolens volens ad ſuſcipiendum Sacerdotij ordinem eruditur; inungendus in animorum Regem non corporum. Hæc nuntiata

CLOTARII FILII.

Mets.

Capitur.

Roüen.

Meaux.

Le Manſ.

At Merouæi capit;

At Chilpericus Merouæi abducit;

Attondet in Clericum.

S. Calais.

CHILPERICVS.

nuntiata Boſoni, qui in aſylo S. Martini Turonibus delitebat, (& is credebatur Theodeberto proditoriè necem confeciſſe) idem pari fraude, clàm fidos mittit qui Principem ſollicitarent, vt inhoneſto egreſſus carcere, abiectâque veſte indecora, ad ſe in eandem ædem confugeret, inde poſtmodùm ad Brunechildem & regnum ipſum auolaturus. Iuuenis ad ambitionis & amoris hamum, cui malè ſaperet coacta pietas, Monaſterio ſpecie ambulationis relicto, ac Gaileno fido miniſtro in via excepto, ab eodem exutus clericali toga, in Martinianam ædem ſaluus euadit. Fuga eiuſmodi Chilperici aulam tumultu concitat; ipſe ac Fredegundis Gregorio Turonenſi Antiſtiti minas intentant, niſi iuuenem inceſtum, periurum atque apoſtatam æde eiiciat, ſe violaturos ſanctitatem loci, quam ille tot iam ſceleribus polluiſſet; nec religionem aſylo ad tutelam flagitiorum præſtandam. Cùm nihilominus conſtans Antiſtes in tuenda ſecuritate loci perſtaret; ad fraudes conuerſa mulier, quarum peritiſſima artifex erat, Boſonem aggreſſa, ſpe ac promiſſis implet, ſi Merouæo perſuadeat exitum. Fraus ſucceſſit; egreſſus cum Boſone ipſo Merouæus, & quingentis ſuorum fidiſſimis, cùm ad Brunechildem repoſcente Childeberto filio iam Auſtraſiis redditam, properaret, pluribus iactatus caſibus, & ab ipſis Auſtraſiis repulſus, inceſtas nuptias deteſtantibus, ad Teruanenſes dilabentibus ſuis confugiſſet; ab iiſdem patri renuntiatur apud ſe latere. Ideò miſer adoleſcens veritus, ne in eius ac Fredegundis manus incideret, impetrauit à Gaileno fidiſſimo teterrimum facinus, vt ab eo gladio transfoderetur; quod obſequentior miniſter præſtitit, ipſe poſtea immaniſſimis cruciatibus à Fredegunde interfectus, non vindicante peremptorem iuuenis, ſed amicum & fidum ſocium perimente. Sic calamitoſiſſimus Merouæus, hoſtem in patre, in nouerca furiam, ciuilem mortem in nuptiis, in cucullo licentiam, in amico carnificem reperit; feminarum dolis optima quæque in oppoſita mala vertentium.

Et ad mortem cogit.

XL.

Prætextatus à Fredegunde expulſus.

Furor Fredegundis in vno Merouæo non ſubſtitit; vbi is mancipatus eſt monaſterio, mulier parcendi neſcia, Prætextatum Rothomagenſem aggreſſa eſt. Vnum viri facinus, quod Merouæo quem ex ſacro fonte ſuſceperat charior, in ipſius cum Brunechilde coniugium conſenſiſſe, eiuſdémque commodis ſtudere admodùm inſimulabatur. Sed vt cauſam aliqua vmbra prætexeret, læſam maieſtatem Chilperico inſinuat, quod in Merouæum propenſior, muneribus populos ſollicitaret in Regem, ac conſiliis cum Brunechilde participatis, miſſis receptiſque nuntiis, arcana regni hoſti retegeret. Chilpericus qui vxori nunquam ad malum defuit; euocatum ad ſe Prætextatum, comperto Brunechildem abeuntem ſarcinas quaſdam dum repeterentur commiſiſſe Præſuli, quaſi conuictum criminis, exilio damnat, donec Epiſcoporum ſolemni conuentu res diſceptaretur. Igitur conuocata Pariſiis Synodo, in conſeſſu Antiſtitum, Chilpericus ingenio & eloquentia fretus (erat enim apprimè imbutus litteris) accuſatoris obiens partes, in hanc ſententiam dixit. *Niſi iuſtitiæ amor quàm libido vindictæ maior in me foret, Patres Reuerendi, ſtudiúmque religionis maieſtati regiæ præpolleret, nec ego accuſatoris agerem partes, neque vos Iudicum; ſed iura*

Chilperici oratio in Prætextatum

iure ſummo ego idem cuius dignitas læſa eſt, eam ipſam iuſto ſupplicio vindicarem. Quia tamen Reges eſſe homines cenſeo, ne mearum rerum Iudex, fortaſſe & homo ſim; & quia religioni dignitatem meam poſthabeo; Satius duxi Prætextati crimina ſuffragiis veſtris ad normam Canonum diſceptari, quàm iure Regum ac gentium conuictum reum pœna afficere. Nec oratione longa vos morabor; tria ſunt Prætextati crimina, quibus diuina humanáque iura violauit. Primùm coniugij nepotis cum amita, hoc eſt cum vxore patrui, nefarius auctor, naturæ ius, placita gentium, ſancita canonum, legúmque omnium ſanctitatem, ſuſdéque vertit; libidinoſi adoleſcentis impuræque muliercula turpis Proxeneta, ac Feſcennini carminis cantor. Næ vos Patres in Prætextato egregium cenſorem morum ac ſeuerum vindicem habetis; cui inceſtæ pro caſtimonia nuptiæ, turpes illecebræ pro Pontificia grauitate; ac pro fronte & ſupercilio Patris, riſus venerius & procax lingua. Id enimuerò abiecti pudoris ſit; quid, quod eundem filium ſtupro nefario inquinatum, datis muneribus, ad eripiendum Patri non ſceptrum modò, ſed animum ipſum parricida impius concitaſti? Annon ſatis erat quod filium patri hac contumacià ereptum ires, niſi & patrem filio per ipſius ſcelus eriperes? Annon ſuppetebant in tanta facinoroſorum turba quam plurimi, quos in meam necem impelleres? Quid opus parricidali flagitio? Quid filij manus immergendæ paterno ſanguine? Quid vno crimine tam multa patranda? Iam minus eſt, quod mihi ſubditos donis corrupiſti, quod eos à me auerſos traduxiſti in alium; Quod coronam mihi detraxiſti voto & cupiditate; Quod cum Brunechilde, familiæ meæ pernicie, fouiſti occulta conſilia; hæc leuia ſunt, cùm de ipſo capite agitur. Quocirca, Patres, flagitioſum hunc hominem veſtro conſeſſu eiicite; deturbate tam ſacro ordine, cui nihil ſacrum aut religioſum; qui gentium iura in ſubditis, naturæ in filio, diuina in vinculo ſacroſancto, contra Regem, Patrem, & Deum Maximum, violauit atque peſſundedit. Vbi Rex perorauit, ingenti fremitu qui adſtabant aulici ad conclaue fores pulſare, reum ad pœnam expetere, ac vociferari obruendum lapidibus, plebíſque manibus diſcerpendum, nebulonem nequiſſimum, & nefarium Regis proditorem. Verùm illos Rege moderatione fictà continente, ac profitente rem totam ex præſcriptis Canonum agitandam; teſtes in reum producti ſunt, qui affirmabant ſe tentatos donis à Præſule, vt Merouæo fidem addicerent. Quos ſtatim Prætextatus leuitatis & falſitatis redarguit; ac efficaci oratione repellens calumniam, dixit; *Se Merouæi nuptiis iam contractis præbuiſſe conſenſum, quem & ipſe Pater præbuerat; antè, cupidi adoleſcentis & amore indomiti frenare impetum, in poteſtate ſua non fuiſſe; ſe nec filium in patrem, nec in Regem ſubditos vnquam concitaſſe; hæc ab inimicis tam per calumniam dici, quàm per inuidiam fingi; data quidem pleriſque munera, ſed rependendi gratia iis qui dediſſent, nullo conſilio quàm grati animi exhibendi; ſibi à Brunechilde commiſſas ſarcinas, ſed eaſdem licentià Regis acceptas & redditas, ipſiúſque iuſſu rem totam perfectam.* Hæc tametſi vera dicerentur, tamen Epiſcopi Fredegundis furori aut blandimentis obnoxij, cùm ſilerent, reum nec abſoluere auſi nec damnare; Gregorius Turonenſis Antiſtes nutantes animos confirmauit, docuítque Paſtorum eſſe & Præſulum à Lupi faucibus innoxiam ouem eripere, ipſamque calumniam in calumniantium probrum retundere. Ideò Gregorius

CHILPERICVS.

CHILPERICVS.

rius iam vnus innocentiæ propugnaculum, à Chilperico & Fredegunde, quà blanditiis, quà minis, quà auro tentatus, cùm inuictus perſtaret; & noua furti accuſatio, quàm in Prætextatum intenderat Rex, diſcuſſa eſſet; is poſtremam machinam & validiſſimam ad euertendum reum adhibuit. Submiſit aulicos, qui Prætextatum adirent, ac iudicij metu quantùm poſſet exaggerato, dicerent; Chilpericum non eum eſſe, qui palam mendacij & calumniæ argueretur; perpeſſurum omnia potius quàm vt cum ignominia ab accuſatione diſcederet; viam mediam ineundam, qua ſit Regi honor incolumis, & Prætextato ſalus & dignitas; eam expeditam eſſe, ſi in Præſulum conſeſſu reus obiecta crimina fateatur, veniam à Rege ſupplex efflagitet; malefacta condonaturum Regem ex templo, & inſtauratâ beneuolentiâ, Iudicum magno applauſu, quos ex Labyrintho iſto reuocaret, ipſum Merouæum in amicitiam Patris poſſe reſtitui. Prætextatus tædio præſentium ac futurorum metu in hanc ſententiam perſuaſus, poſtridie in Epiſcoporum conuentu, ſolo proſtratus, ſe reum faſſus homicidij & rebellionis, à Rege ſupplex veniam petiit, appellatâ miſericordiâ, quam ſperabat haud dubiè. At Chilpericus, vbi prædam inuoluit caſſibus, & ipſe ad Epiſcoporum pedes prouolutus, ſuffuſus lacrymis, gemitibúſque verba interiungens, appellare Dei ac iudicum fidem; haberi reum vltro fatentem, nec abſque crimine dimitti poſſe qui hæc agnoſceret. Inde miſer in carcerem rapitur, in quo nocte cùm tentaret effugere, grauiter cæſus in inſulam Conſtantinæ vrbi adiacentem deportatus eſt; eò reus quod ſe reum diceret, luenſque pœnâ mendacium quam redimebat mendacio: adeò cæca eſt prouidentia noſtra, quæ innocentiam per culpam tuetur. Sed iam bella poſt Sigeberti necem retexenda.

XII. *Godinum Chilpericus vincit.*

Chilperico agente Rothomagi, ad diſtrahendas Brunechildis nuptias; Godinus vnus Procerum qui è Sigeberti partibus ad Chilpericum tranſierat, auctus plurimis ab eo præmiis, ſeu pœnitentiâ ſeu cupiditate, collecto è Campania milite, repentinus Sueſſioni minatur. Erat in vrbe Fredegundis cum Clodouæo priuigno, qui fugæ ſecuritatem munitionum clauſtris anteponentes, inde dilapſi, ad Chilpericum inſtructo exercitu iam imminentem ſe conferunt. Nec martis aleæ committendam victoriam Rex cenſebat, prius miſſis qui de pace cum hoſte agerent; donec Godinus, vel ſuperbiâ elatus, quod haberet Regem tantùm non ſupplicem; vel metu deterritus, ne prætextu pacis perderetur, fœderi dubio bellum certum antetulit, commiſſóque prælio victus à Regiis, fuga tunc ſeruatus quidem, ſed paulò poſt obiens; hac victoria ſeu Aquilone diſiiciente rebellium nubes, ſerena & pacata omnia clade effecit. Verùm vt ſolet ſerenitatem breuem interturbauit tempeſtas. Chilpericum vrebat Aquitania, toties rapta, toties erepta; nec illius erat opportunitas maior inuadendæ, quàm ſi populis à Sigeberti fato perculſis, & nutante Childeberti imperio, potenti exercitu vim inferret. Eò igitur Clodouæum deſtinat, quo ante Merouæum, atque emendaturo fratris inertiam Deſiderium adiungit, peritiſſimum Ducem rei militaris; vt penes vnum auſpicia & honor, penes alterum poteſtas & adminiſtratio foret. Clodouæus per Andegauos atque

Clodouæum in Aquitaniam mittit.

Turones

Turones ad Santones penetrans, inuaſurus, vt habebat in mandatis, Petrocorienſes & Aginnenſes, Mummolum clarum illum Ducem obuium habet. Quippe Guntranus incendium amoliturus à proximo, pro tutore Childeberti impuberis, re ſuſceptâ, & ſua intereſſe ratus fratrem compeſcere audacia ſucceſſúque tumidum; euocatum militem Mummolo tradit, cuius hactenus pugnæ numerabantur victoriis. Nec diu deliberatum, vtroque exercitu rem decernere ferro ambiente. Atrox prælium fuit; donec Deſiderius deſperata palmâ fugam capeſſiit, cæſis ſuorum viginti quatuor millibus; nec Mummolus ſine clade; quinque millibus deſideratis; (malè Aimoinus ſcribit quinquaginta millia periiſſe; quis enim victoriam emat hoc pretio?) victórque poterat in Chilperici terras irrumpere; ſed quæ Guntrani moderatio fuit, repulſo bello, per Aruernos in Burgundiam rediit; repreſſurus hac ſanguinis miſſione Chilperici ferocem impetum. Noua exinde beneficentiæ lux Childeberto puero affulſit: cùm enim Guntrano duo ex Auſtrigilde ſuſcepti liberi ſubito & inopinato fato rapti eſſent, poſteaquàm Pater dolore multo acerba funera proſequutus eſt, ad orbitatis ſolatium, & quandam ſortis emendationem, eligere liberos voluit, quando genuiſſet tam infeliciter. Quocirca in Childebertum conuerſus, quem affinitas proxima ætatiſque infirmitas præſtabant beneficio tanto opportunum; ad Auſtraſiæ proceres ſcripſit, vt ad ſe Regem ad celebrandam adoptionem firmandúmque amiciſſimum fœdus adducerent. Summo animo deductus à Proceribus Childebertus, ad Petreum pontem Guntrano occurrit; ac poſt mutuas ſalutationes chariſſimóſque amplexus, quibus amantiſſimus, non amplius Patruus, ſed pater in nepotem incubuit; in ſella regia puero conſidente, iſta Guntranus in conſeſſu Procerum dixit. *Quando in pœnam malefactorum, quibus diuinam bonitatem læſi, orbatus ſum liberis à me genitis & in regni ſpem educatis; vna mihi ſupereſt gignendi ràtio, vt voluntate ſeligam qui naturâ nec alieni ſunt, & in locum areſcentis rami adoptitium inſeram. Nec longè arceſſendus quem ſanguini meo immiſceam, cùm ipſius mei ſanguinis riuus in te deriuetur, Childeberte chariſſime; nec à me reputandus alienus ſit, qui ab vno mecum fonte ab Clotario patre originem petit: Quamobrem volo & iubeo, vt ad primum vinculum ſanguinis accedat & maximum charitatis, quale inter patrem & filium, ſiſque in poſterum mihi pro filio, patrem amantiſſimum in me habiturus, nos ambos vnus protegat clypeus, vna in hoſtes haſta tueatur; nihil nos ſeiungat, nihil ſemoueat; ne liberi quidem, ſi Deus velit, à me poſt geniti; in eorum ſortem ſi nati ſint, adſcriberis; ſin minus, vniuerſum regnum hæreditario iure ſuſcipies.* His dictis, Auſtraſiæ Proceres pro Rege ſuo ſpondentes obſequium & debitam Patri venerationem, poſt ſolemnes epulas, atque indictam Chilperico adoptionem, vt reſtitueret quæ in Regem puerum occupaſſet; reuerſi ſunt in ſua ſinguli, magnâ vtrinque lætitiâ; hinc ob inuentum patrem inde ob filium.

CHILPERICVS.

Qui à Mummolo vincitur.

Guntranus Childebertū adoptat:

Guntrani oratio.

XIII.

Chilperici auara crudelitas.

Ea Regum noua concordia Chilperici cupiditatem infregit; ſed Tigridum inſtar, quas venatorum nece interdictas, ſæuitiam in ſe produnt exercercita Rex corruptiſſimus, Fredegunde maximè inſtigante, in ſubditos aua-

 ritiam

CHILPERICVS.

ritiam & crudelitatem exprompſit. Eos ſiquidem tributis grauibus per nouas deſcriptiones impoſitis, ita vexauit atque diripuit, vt plerique relicta patria & facultatibus, tutum exilium ſecuramque inopiam præoptarint; deſertis agris, ex quibus iam nullos fructus niſi calamitatis & vexationis perciperent. In Lemouicibus duntaxat, exigente tributa Marco quodam referendario, quem & auctorem deſcriptionum eiuſmodi ferunt, orta ſeditio repulit auaritiam Principis; repente populus furoris aculeo inflammatus in exactores impetum facit, & Marcum præcipuè ad mortem depoſcit; quo ægrè ope Ferreoli Epiſcopi liberato, cùm & alij vectigalium miniſtri fuga euaſiſſent, populus ad libros deſcriptionum conuerſus, conceptam iram in papyrum effundens, eos in foro magna frequentia concremauit; iactura facili, niſi cum chartis auctoritas Regis & veneratio periiſſet. Quam reparaturus miſſa valida manu, quæ de ſeditioſis pœnas exigeret, damno ingenti, ſuppliciis variis, inflicta etiam morte, aliorum culpam ſuâ expungit Chilpericus; pleriſque etiam è ſacro ordine alligatis ad ſtipitem, & necatis inter cruciatus, quod dicerentur populum ad librorum incendium inſtigaſſe; præterea tributis in poſterum ſuprà modum auctis. His malorum acerbitatibus acceſſit peſtilens lues, per vniuerſam Franciam graſſata, multis cumulatis funeribus: ea ab infantibus facto initio, ætatis teneritudine malo obnoxiis; deinde in viros prouecta, nullo propemodùm remedio, ſtragem immodicam conditionum omnium edidit. Nec Chilpericus ipſe malo immunis ægritudine graui corripitur, ſi forte animus periculo corporis conualeſceret; at cùm animam pertinacem morbus non frangeret, nouâ machinâ Deus obſtinatam mentem aggreſſus, liberos ex Fredegunde ſuſceptos lecto affligit. Ii duo erant, Clodobertus, alterque iunior nondum ſacro baptiſmate expiatus; (nam multò ante Sanſon fato raptus, quem natum in Tornacenſi obſidione, ac præ deſperatione eiectum, mater è medio tollebat, niſi Chilpericus intercesſiſſet;) Infans igitur morbo tentatus, primùm matris animum teneritudine afficit; pòſt iam grandis natu Clodobertus, vbi peſtilentia tetra afflatus eſt, mortíque propior quàm ſaluti, ſpem conceptam matris debilitauit: illa enimuerò ſeriò quantumuis ſerò ad Deum conuerſa anteactorum pœnitens, ac maxime populi tributis vexati; his verbis Regem, ſuaſura bonam mentem ſemel, aggreditur. *Diu eſt, Domine mi vir, quod laceſſimus Dei iuſtitiam, & impunè; pudet inſtituti cum Deo certaminis, vtrùm ille in nos plura conferat bona, quàm malefacta illi rependimus; conſcientia teſtis eſt, quanta deliquimus, vita curſus teſtis quanta recepimus; imò peccauimus indulgentiâ, an futuri boni, ſi miſeri? Sanè indulgentior Deus, poſtquam bona corrupimus, mala infligit, vt bonam mentem in bonis perditam, recipiamus in malis. Obſtinati ſimus, & rupis inſtar frangendi, niſi ad aſpera monita emolliamur. Ad miſerorum voces, ad gementium luctus, ad rapinas pauperum obſurduimus; nunc aures ferit inteſtinum malum, & lues in viſcera graſſata mollitudinem infert. Quid enim aliud ſunt liberi noſtri, quàm viſcerum pars, & tenerrima? Qui afflicti morbo iam lethali, Dei partes referunt vel ſæuientis vel parcentis. Quin ergo pœnitentiâ delicta expungimus? Quin ſi non licet reuocare præterita, emendamus præſentia?*

Chilpericus & liberi morbo vexati.

Fredegundis pœnitentis oratio.

præſentia? ac tributa illa tot malorum fontem remittimus? futuri ſat diuites, ſi placamus Deum. Quid nobis tanta opes congeſtæ proderunt? Quid argenti aurique cumulus; quid ſumma omnium opulentia? Si hæredes quibus hæc paramus mors rapiat? Annon ditiores quos ſpoliauimus, quibus ſuperſunt liberi, vel in ſpem hæredes? Liberorum ſalutem emamus à Domino tam vili pretio; deſeramus aliena, teneamus vt noſtra. Hæc fletu madens, gemitus inter atque ſingultus, tundenſque vbera crebro planctu, vbi mulier ſuis accincta armis perorauit; mutatus in melius Chilpericus tributa reuocat, edicta quibus hæc iubebantur, libroſque rationum, præeunte vxore, in ignem conijcit (nec vllus populis illuxit pulchrior) malefacta vt putat ſimul combuſturus, ſeráque abſtinentiâ redempturus liberis vitam. At ſecus viſum moderatori omnium Deo; ſiue pœnitentiam ſeram aſpernanti, ſiue fictam & ſpuriam vindicanti; nam filius iunior morbo extinguitur, ſenior in quo vno ſpes & timor matris, lectica Sueſſionem delatus, ad tumulum ſancti Medardi, votiſque ingentibus commendatus, ipſa nocte ſpiritum emiſit; inhumatus magno ciuitatis luctu, viris feminiſque in veſte lugubri deducentibus funus, ſuperſtitum leui ſolatio, pompam & plauſum è dolore captantium.

CHILPERICVS.

Quâ Chilpericus mutatur.

XIV.

Fredegundis ad indolem redit.

Fredegundis iam orba liberis, poſt hanc calamitatem exhauſtam, tam metus quàm ſpei libera, ſe recepit ſtatim ad primam indolem. Vrebat miſeram Clodouæi priuigni felicitas, qui vnus in vulgari illa lue incolumis, ereptam mortuis fratribus regni ſpem ſine controuerſia capiens, nouercæ dolorem efferabat in rabiem. Ergo innoxij iuuenis conſtituta morte; primùm à Chilperico facinoroſa mulier impetrat, vt Clodouæus Brennacum mittatur, vbi peſtilens lues ſæuiebat atrociter; è vulgato morbo corruptóque cœlo ſpe conceptâ ſceleris, quod ſine ſtrepitu & ignominia perficeret. Sed cùm & ibi valeret optimè iuuenis, & inde poſt aliquot dies euocatus à Patre in Cala propè Pariſios villâ cum eo ageret, cæco ardens dolore mulier, verſabat animum in omnem partem, vt conceptum nefas eniteretur. Imprudentia iuuenis ſupra modum auxit incendium. Siquidem dicebatur iam admiſſus in beneuolentiam Patris, iactare ſe immoderantius, iam animo regnum præripere, inſultare fratribus mortuis, inimicis minari, ac nouercæ ipſi non parcere. Quæ omnia ad eam delata, & fortaſſe cum incremento vt aſſolet, iam inflammante odium metu, ea ne periret, occupare priuignum ſtatuit. Inueſtiganti prætextum, quidam aucupaturus Reginæ gratiam, commodum obtulit. Defert liberos regios malis Clodouæi artibus periiſſe, cum ex Reginæ puellis vnam adamaſſe, cum puellæ matre clam egiſſe, conueniſſe vt ſortilegio perimeret fratres, paratura ipſi ad thronum aditum, mox eucecturo filiam ad torum & ſceptrum; nec deſiturum hoc facinore parricidium, conſilio inito de morte fraude conſimili Fredegundi ipſi inferenda. Tum Regina ouans gaudio mulierculas quibus factura erat fidem rapi in vincula iubet, filiam laceratam verberibus attonderi, comamque abſciſſam ante hoſpitium Principis apponi ad amoris aculeum; ac matrem cruciari tormentis, donec obiectum crimen agnoſceret. Poſtquam eam fatentem habuit, ſeu vi ſeu ſpe victam, inſtructam accuſationem ad Regem defert, multíſque lacry-

Clodouæo priuigno machinatur mortē.

CHILPERICVS.

mis atque eiulatu culpam fratricidij ingerens, Clodouæum ad pœnam depoſcit. Chilpericus ſuprà modum vxori addictus, filium nihil eiuſmodi reputantem cùm ad conclaue ſecretius euocaſſet, ſtatim apprehenſum à Deſiderio & Bobone ducibus, ſpoliari iubet armis & veſtibus, & iniecto centone ſordido, vinctiſque ferro regiis manibus, inauditum & naturæ iura reclamantem adduci ad Fredegundem. Quæ luctuoſo triumphans ſpectaculo, ceu quæſitura criminis modum & conſcios, trahi in cuſtodiam iuuenem imperat; ac poſt triduum ſcelus inficiantem, ac duntaxat amicitias quibus ſe innoxiè illigauerat fatentem vltra amnem Matronam ad Nocetum villam amoueri. Nec vincula illi vſquam detracta, niſi poſt *Et conficit.* animum emiſſum corporis vinculis, ſicario à Fredegunde immiſſo, qui perfodit miſerum Principem, eò nocentem quod innoxia matre natus eſſet. Regi confeſtim nuntiatur ſibi manu propria necem confeciſſe, cultrúmque adhuc hærere vulneri, ita Pater nec ſeruauit viuum, nec mortuum luxit, nouerca cum vita innocentiam eripiente; quaſi parum eſſet priuignum necare, niſi & crimen ea quæ faceret in patientem conferret. Inde furor mulieris in amicos Principis exarſit; tandemque Audoëra Clodouæi mater, quæ hactenus in exilio egerat, vt tori æmula, crudeli morte interempta eſt; anus quæ magicas artes confeſſa fuerat, viua flammis comburitur, quanquam retractatis prioribus, ac innocentiam Principis con- *Chilpericus hæreticus;* teſtata; Chilperico interea ſeu ſtipite aut ſaxo ad ſuorum ſtragem indurato. Poſt id facinus vxoris, & ſuum maritus tentauit atrociùs, quò propagaretur in plures, parcenſque corporibus animos perderet. Vt erat eruditus litteris, daturus illarum ſpecimen, non ad humana modò, ſed ad diuina ſtudia animum applicans, Sabellianam hæreſim hauſit, eiuſque ſpargendæ cupidus (malum enim, vt maiorem boni ſpeciem præferat, amat diffundi) ad Epiſcopos ſcripſit, vt repudiata diſtinctione perſonarum, Deum duntaxat vnum nominarent, itaque in poſterum & ſentirent & docerent. *Et Grammaticus.* Sed iis reclamantibus, & maxime Gregorio Turonenſi, & Saluio Albigenſi, à propoſito abſtinuit, ſtatim è Pontifice factus Grammaticus. Siquidem quatuor litteras è Græcis petitas in vulgare Francorum idioma tranſcribi voluit, nempe ω φ χ θ; primam quidem; quoniam ω magnum nullo diſcrimine ſeiungeretur à paruo; & alias, quod alioqui ſcriberentur duplici charactere: Scripſitque ad ciuitates, imperans vt eæ litteræ pueros docerentur, & in libris deſcriptis, prioribus elementis expunctis pumice, iſta quaſi recepta in gratiam & iure Francico donata ſubſtituerentur. Sed vanum id ſtudium & irritum fuit; nec enim facilè vſus dediſcitur; & ſtatim maiora conturbarunt curas Grammaticas.

XV. *Chilpericus Guntranum bello appetit;*

Quippe Chilpericus cùm aduerteret inter fratrem Guntranum & Childebertum nepotem pro Maſſilia ciuitate diſcordiam ortam, & primum amorem defeciſſe in odium, vt è malo communi commodum peteret, ſtatuit in Guntranum iam expulſo Mummolo indefenſum bello prorumpere. Et proximas clades multa prodigia nuntiarunt. Nam menſe Ianuario, ceu æſtate mediâ, effuſi imbres, tonitruúmque mugitus; micantes floribus arborum rami; Cometa ingens tanquam è fumo magnum longè ſpargens incendium;

incendium; cœlum ardens; ſanguis depluens, ac veſtes fœdo colore maculans, & ſudantes cruore parietes; horrore iniecto, portenderunt mala iam imminentia. Horum igitur à Chilperico initium, qui Childeberto ſibi ſpe adoptionis adiuncto, quandoquidem liberis orbatus eſſet, Deſiderium ducem in Aquitaniam mittit, à quo Regnoaldus pro Guntrano imperator in fugam actus, vrbeſque Petrocorium & Aginnum captæ, cæteræque negotio facili ſub iugum miſſæ. Deinde excepta legatio Childeberti, ab Ægidio Rhemenſi Antiſtite cæteriſque Auſtraſiis obita; quâ contractum fœdus in Guntranum; quem Sigeberti necis artificem Chilpericus affirmans, ſeque eius profeſſus vindicem, nepoti ſumma pollicitus, in fratris ruinam ſe accinxit. Erat in proximo cum numeroſo exercitu Childebertus, quem tamen continens, præſtolabatur quæ ſors fratrum foret. Interea Chilpericus ducto Pariſiis milite in Guntrani terras peruadit, copiaſque partitus vt diuiſum hoſtem facilius premeret; partem Deſiderio & Bladaſti tradit, vt ad Bituricenſes profecti, Auaricum primariam vrbem occuparent, dum ipſe cum parte altera in Burgundiam irrueret. Guntranus tamen ad Melodunum occurrit, Deo maximè & innocentia fretus; nec ſpei falſus, ſub ipſum aduentum, iam dubia luce & in noctem prona, deprehenſas cohortes hoſtium, quos licentia ac libido prædæ ſeduxerat, ad vnam cecidit. Nec Bituriges ſe obſidioni ignauos præbuerant, egreſſi vrbe, & Deſiderium acri certamine excipientes, in quo cæſa vtrinque ſeptem millia; numero tamen oppreſſi ſe in munimenta receperant. Igitur dum res in ancipiti ſtarent, ex vtriſque caſtris feciales miſſi, inſtaurata fratrum concordia, vtroque fortaſſe Childebertum metuente, in has leges coaluit pax; vt rapta cuique reſtituerentur, plebe miſera rapinis & vexationibus direpta, qui fructus vnus bellorum ciuilium: inde reuocatus à Bituricibus Deſiderius, coactuſque Chilpericus ad inhibendas ſuorum rapinas, Rothomagenſem Comitem ferire gladio; adeò Francis vetus eſt, niſi contineantur à ducibus non regi diſciplina caſtrenſi, & hoſtium loco habere hoſpites. Dum hæc agerentur, ne vnus Childebertus ciuilis turbinis immunis foret, repente in caſtris ſeditio oritur; nocte concubia miles fremit, Rhemenſem Epiſcopum, cæteroſque ad Chilpericum legatos, proditores eſſe Regis & patriæ; qui à Guntrano piiſſimo Principe deficientes, ad Chilpericum infamem flagitiis atque periuriis ſe contuliſſent; rapiendos vi proditores, & in exemplum affectos, verberibus puniendos. Itaque prima luce conueniunt ad tabernaculum Regis, legatos repoſcunt, præſertim Ægidium, vt dedantur ſponte, vim minantur. Eamque intentabant, cùm Ægidius aliique aſcenſis equis citatiſſima fuga ſeſe proripiunt; hos quidem cōuiciis ſaxorúmque imbre miles inſequitur, ſed equorum penuria, quorum tunc magna per morbum ſtrages, cùm non poſſet aſſequi, parta eſt fugientibus ſalus. Ab eo Chilpericus hoſtis, fœderatus Guntranus, præſertim Maſſiliâ prioribus dominis reſtitutâ. Si quidem Mūmolus præclariſſimus ille bello imperator, ſuâ Auenione in quam confugerat prodiens, Maſſiliam armis occupauit, eámque pacis ſcopulum Guntranum inter & Childebertum, vtrique reſtituit, eodem vinculo

CHILPERICVS.

Perigueux. Agen.

Bourges.

Pace cum eo conuenit;

Sed iniustâ.

CHILPERICVS. vinculo colligans fœdus quo ſolutum erat; ſanè eximius, qui paci vinceret, non ſibi, & alienam concordiam ſuum commodum duceret. Quæ comperta Chilperico, terrore magno compleuerunt animum conſcium ſui; quocirca frangendum hoſtem munimentis vrbium ratus, iuſſit deſertis agris optima quæque in caſtra ferri & oppida, & ipſe delatis ſecum regiis opibus Cameracum ſeceſſit.

XVI. *Ingundis & Hermenegildus.* Verùm Childebertum peregrina bella à domeſticis auertebant; Adoleſcens gloriæ cupidus Hiſpanicum inter & Longobardicum ambigebat. Hiſpanici ſuſcipiendi hæ cauſæ. Ingundis Sigeberti filia, eadémque Childeberti ſoror, Leuigildo Hiſpaniæ Rege cupidiſſimè ambiente, Hermenigildo eiuſdem Leuigildi filio, ad mutuam affinitatem adſtringendam arctius, nupſerat; magno vtriuſque gentis plauſu & apparatu. Erat Leuigildo coniux Goſuinta, Hermenigildi nouerca, quæ ſeu zelo religionis, ſeu prætextu, vt moleſtiam priuigno faceſſeret, ſeu in nurum inuidia, Ingundem voluit ab Catholico cultu traducere in Arianam impietatem, qua tota fermè Hiſpania polluebatur. Primùm itaque blanditiis ac pollicitationibus aggreſſa Ingundem, nihil non mouit, eam vt à religione vera demoueret: aiebat, *vxorem in mariti leges tranſire penitus; non eſſe diuerſa ambobus altaria nec diuerſos toros; quæ admiſſa ſit in communionem omnium, ſibi malè religionem ſeponere: iam Brunechildem ipſius matrem præiuiſſe exemplo; tanti eſſe Monarcham Hiſpaniæ, quanti tunc fuerit Tetrarcha Franciæ, nec paſſurum vt in Aula conſpectu nouo cultu & impio religio ſua traduceretur.* Cùm ad hæc nurus immota perſiſteret, diceréţque fidem cum lacte ſimul à cunis bibitam, ſic coaluiſſe in animum, vt ne morte quidem auelli poſſet; anus blanditiis in furorem verſis, dignitatis aut ſexus ratione nulla; Itáne, inquit, te ad meos nutus non flectes? ſimul disjectis crinibus apprehenſam ſolo illidit, diúque pugnis & calcibus verberatam, ſuóque ſanguine ſordidam ſpoliari iuſſit, ac nudam mergi in balneum, donec baptiſmo nouo, Ariano more conficiendo, aſſenſum præberet. Quibus Ingundis inuicta ſemper & imperterrita, tormentis maior Chriſtiana patientia, & Orthodoxa fide illibata, tandem dimiſſa eſt, ac marito reddita, monito vt contumaciam vxoris ad meliorem mentem inflecteret. At illa, adſpirante diuina gratia, adeò impietati coniugis non adhæſit, vt eum pio amore ſanctiſque blanditiis ad ſinceram fidem traductum ab hæreſi, non modò terris Sanctiſſimum Principem, ſed etiam præclariſſimum Martyrem cœlo genuerit. Quomodo Hermenigildus illuſtrem hanc lauream conſequutus ſit, mortemque in Patre vitæ fonte adeptus ſit, tradunt quorum intereſt Hiſpani ſcriptores; dum Ingundis eiecta; & ad Mauricium Græcum Imperatorem confugiens, cuius Ducibus iam à viro erat contradita; vi tempeſtatis vnà cum lactante filio in Siciliam delata, Dei & hominum opem implorabat. Igitur ad vindictam huius facinoris, nepotémque ex ſorore in Hiſpaniæ ſolio reponendum, ad occaſum Childeberti arma repoſcebantur. Contrà in ortum & hæ partim cauſæ, & nouæ aliæ auocabant. Siquidem Mauricius Imperator, vt Longobardos inhærentes Italiæ pelleret, nec id ab ſua infirmitate impetrare poſſet, ſolemni

Childebertus in Longobardos.

lemni legatione compellauerat Francorum Reges, Childebertum præcipuè, vt in prædones publicos communemque hoſtem inſurgerent; eamque in rem Childeberto, cuius ætas & vires tantæ expeditioni percommodæ forent, quinquaginta aureorum millia annumerauerat magnum belli ſtimulum & inſtrumentum. Quid, quod dum facit Mauricio ſatis, ſororis & nepotis rem promouet; quibus poſtea eiuſdem Imperatoris auxilio recipi poſſet Hiſpania: & eos putabat iam delatos Conſtantinopolim, necdum reſciuerat Ingundem fugæ tædio & miſeria preſſam, in Africa in quam traiecerat mortuam, vitæ exilium cum æterna patria commutaſſe. Quocirca in Italiam expeditionem pronuntiat. Verùm ſuſceptum tanto apparatu bellum, nullo fructu minimáque gloria euanuit. Quippe Longobardi, cùm iam ferrum hebeſcere, ſéque impares hac procella repellenda aduerterent, ad Mauricij artes conuerſi, auro exarmarunt bellum quod aurum armauerat; fidémque Childeberto polliciti, præter appenſas pecunias, procellæ turbinem excuſſerunt. Ita rediit Childebertus in Franciam, tam opum diues quàm inops gloriæ; accuſante publicam fidem Mauricio, & aurum fruſtra, repoſcente, tam ferax vt ab hoſtibus vſuras gigneret. Supererat expeditio in Hiſpaniam; quæ an ſit obita, mihi incertum eſt; nam quæ ſtatim contigerunt in Francia, ſatis tutam Hiſpaniam præſtiterunt. CHILPERICVS.

Et verò ad auertendam à Childeberto vindictam Leuigildus dudum contendebat; iam enim pluribus legationibus addictíſque precibus Riguntem Chilperici & Fredegundis filiam Recaredo alteri filio, in quem regni ſpes abdicato Hermenigildo vnum incumbebat, expetitam in coniugem obtinuerat; eratque dictus legatis dies ad obeunda ſponſalia; cùm ſubita calamitas hilaritatem mœrore turbauit. Theodoricus infantulus vnus è tot Chilperici liberis ſuperſtes, correptus morbo ac mox raptus, genialem apparatum mutauit in lugubrem; omnis Aula cum Fredegunde atrata; legatis dilata ſpes; imò oblata in nuptias alia Chilperici filia, quam ex Audoëra ſuſceperat, erátque iam ante Monaſterio clauſa, ſub Radegundis Sanctiſſimæ illius diſciplina; (quam tamen pia mulier negabat Deo cui dicata eſſet rapiendam) Remque longius diſtulit obitus luctus, & quæſtiones de morte pueri à matre habitæ; quibus multæ Pariſienſes mulieres diris tormentis excruciatæ vitam poſuerunt, accuſatæ quod magicis artibus innoxio infanti mortem attuliſſent; imo & cohortium præfectus eadem ſuſpicione implicitus, poſt multos cruciatus, fruſtra ſalute à Fredegunde donatus, dolorum acerbitate emiſit animam. Sed & ipſa mater in res ſenſu deſtitutas ſæuiens, quæcumque in pueri vſum deſignata eſſent, ex tela, lana aut ſerico, igni abſumpſit, argentea vaſa & auri quod eſſet conflauit in maſſam; ne quid ſibi memoriam filij reuocaret; inſano luctu, qui memoriam illibatam morti extinguat. Hic dolor poſtmodùm nouo gaudio euanuit, nato Regi infante, ſtatimque de Rigundis nuptiis cogitatum. Ingenti Legatorum pompa Pariſiis res celebrata eſt; Fredegundis immenſam auri argentíque vim in dotem contulit, addiditque ſupellectilem tam multam ex omni opulentia; vt Rex iis in conſpectum poſitis, XVII. *Riguntis Hiſpano ſponſa. Theodorici infãtis mors.*

CHILPERICVS.

obſtupefactus crederet ſuas omnes opes mitti in Hiſpaniam, ſibi relicta vna inopia. Sed & quamplurimis dolori fuit tanta lætitia, quos in familiam nuptæ deſtinatos, timor & vis à charitate patriæ parentúmque ſinu auellebant. Multi vi rapti, & in plauſtra nolentes compoſiti; haud pauci vt abirent miſſi in carcerem; qui iam grandes natu ad comitatum profecturi erant, teſtamenta condebant; iubentes ea vt rata eſſent, quo primùm die pedem in Hiſpania figerent; quaſi eo die vitam amitterent: imò & aliquot ſibi gulam fregerunt laqueo, certam mortem calamitoſæ, qualem hanc reputabant, vitæ anteponentes. Itáque tanto dolore & propemodùm horrore omnium ſponſa profecta eſt, vt ſub ipſum currus ingreſſum, inter oſcula & lacrymas cùm puella vltimum vale parentibus diceret, effracto axis curru, effuſiſque ſeſſoribus, omnes dirum omen malúmque auſpicium imprecati ſint abeunti. Nec iter à profectione diuerſum; exhauſtis vrbibus ad præbendas impenſas, prædaque militum quos ad ducendam filiam deſignauerat Pater; quaſi non pacis & hilaritatis prodroma, ſed noua Helena & lues publica deduceretur. Sanè vulgi odium ſanciuit Deus, nuptiis nullis, infeliciſſima morte, & repentina inopia. Siquidem Riguntis cùm Toloſam perueniſſet, morámque neceſſariam nectetent ſui, vt ex via reficerentur, & paulò decentius in peregrinas terras ſubirent; audita ſubitò Chilperici morte, Deſiderius dux qui virginem regiam comitabatur, in eius theſauros inuolat, miſerámque dote & opibus ſpoliatam eò calamitatis repentè adigit, vt ab omnibus non deſerta modò ſed impetita, in baſilicam Mariæ Deiparæ Toloſæ aufugerit, tenuem victum emendicans propemodùm, quæ nuper vrbes & prouincias exhauriebat.

Chilpericus occiſus.

Porrò Chilperico mortem is caſus attulit. Venatum profecturus, ſalutata Fredegunde, in equile deſcenderat; cùm equis nondum comparatis, reuertit in cubiculum, vidétque coniugem ſolutis capillis obuerſo tergo prompſiſſe vnguenta quibus comam ablueret. Delectatus hac ſpecie, virga quam manu geſtabat, Fredegundis humeros licentia maritali molliter percutit; illa rata Chilpericum iam profectum, vnumque Landricum, quo cum ſtupri habebat conſuetudinem, id familiaritatis poſſe vſurpare, ſic vt erat comæ intenta, quid, inquit, Landrice, iſta in me audes? ſimul dicto, manu dimotis crinibus ſe conuertit. Hæſere vterque attoniti mutua ſpecie; ille quidem zelo & furore, illa pudore & metu; Chilpericus tamen in poteſtate furorem habuit, & in receſſu nemorum ſine teſtibus, vel deploraturus miſeriam, vel paraturus vindictam, tacitus ad equos, hinc ad ſiluam ſe contulit. Fredegundis contrà, metu in deſperationem verſo, & pudore in rabiem, extemplo Landricum aduocat, narratóque caſu, & expenſo iamiam imminente periculo, perditura ne pereat, ſtatuit Chilpericum è medio tollere; ſupereſſe infantem, cuius auctoritate & nomine mater tuta eſſet; Landricum ipſum Magiſtrum palatij domúſque regiæ, tum amplitudine dignitatis, tum rerum peritia, in procella regni ſeſſurum in clauo. Eo conſilio duos ſicarios legit (vnum Gregorius ſcribit) qui regem vt ſolebat primis tenebris è venatione reducem, comitibus ſua hinc illinc curantibus inopinatum confoderent. Itaque vt conuenerat factum.

Regem

Regem equo deſilientem aggreſſi, hinc inde feriunt; ſtatímque exclamant, quaſi percuſſores patrato facinore in proximam ſiluam ſeſe abdidiſſent. Inſequuntur aliquot, tumultu alij aulam miſcent, paſſim diſcurritur, dum miſer Chilpericus ſimul cum ſanguine animum mittit; diúque in cœno cruore fœdum cadauer iacuit, donec Mallulphus Siluanectenſis Epiſcopus, iam triduum aditu Regis excluſus, miſeratus in Rege hominem, ſpretum relictúmque ab omnibus curauit ablui, ſolutíſque precibus deferri Pariſios & in baſilica ſancti Vincentij condi. Ita Nero & Herodes ſui ſeculi, vt Gregorius vocat, viceſimo quarto regni anno tot ſcelerum adeptus apicem, ab femina periit, per quam in tanta flagitia ruerat; vt eadem eſſet pœna quæ noxa; & à libidine caderet, per quem libido ſtetiſſet. CLOTARIVS II.

Ab hac cæde, Francia omnis ſpe aut metu agi. Fredegundis cum regio puero quadrimeſtri, delata Pariſios, gaſa palatij raptim lecta, ſe in templum Deiparæ Virginis condit, ſecuris aſylo loci flagitiis: Childebertus Chilperico infenſus, patrimonium pueri cupiditate iam vorat; Brunechildis viperino odio ardens in æmulam, reuocata Sigeberti morte quæ ſibi olim impendiſſet calamitas, eam Fredegundi omni ope deſtitutæ intentat: Deſiderius Dux magni nominis, clam initis cum Mummolo & Gundebaldo conſiliis, ceu regno in prædam obiecto, ſibi non mediocrem partem deſignat: Guntrannus tametſi iam ſenior vſu & indole cupiditati moderabatur, tamen & cæde fratris ſuum fatum æſtimans, & Childeberto occurſurus ne alienum inuaderet, eripere ſe bello non poterat. Quis igitur in his iactationibus procelliſque ſæuiſſimis, cenſuiſſet tunc raptam in partes Franciam, mox vno in capite coalituram, & vagientem illum è cunis puerum, ſubductis bellicoſis viris atque Principibus, collecturum Monarchiam; adeò Dei eſt naufragis portum, & nauigantibus ſcopulum, & gloriam abiectis humilibúſque præſtare. Primam ſalutis anchoram Fredegundis iecit. Ea imperterrita calamitate, nihilo ſegnius in regni bonum quàm ante in regis malum incumbens: ad Guntranum, cuius exploratam habebat indolem, in miſerorum ſolatium pronam, legatos mittit; qui deplorata Chilperici morte; *Dicant percuſſores à Brunechilde & Childeberto inſtructos, conquerantur de fratricidio, doceant nihil ſecurum eſſe in vita, ſi Regibus ea fata impendeant, ab iis maximè quos cauere nec poſſint nec debeant; non eſſe Guntranum propinquiorem Childeberto quàm Chilpericus fuiſſet; nihil tutum à Brunechildis inſidiis; nec illam fraude contentam, iam vim adiungere; imminere cum exercitu Childebertum, qui pupillo regnum & vitam rapiat, nihil ſpei humanæ præter Guntramum ſupereſſe; per memoriam fratris, per ſolitudinem viduæ, per infantis infirmitatem & innocentiam, adſit ipſe, Pariſios aduolet, in poteſtate regnum & Regem habeat, futurus Pater & Dominus; nec patiatur innoxios in potentis feminæ victimas cadere.* His motus Guntranus celeriter Pariſios exercitum ducit, & opportunè vrbem ingreditur, excluſo Childeberto iam iam aduentante. Et hic vbi Pariſios non admittitur, ad legationem conuerſus, Guntrani pietatem & paternam beneuolentiam appellat; *Memineris qua ito affectu ipſum liberorum loco ſuſceperit, quid tunc pollicitus, quid iureiurando ſanciuerit:* XVIII. *Motus poſt Chilpericum caſum.* *Guntrannus inuantis tutor.*

CLOTARIVS II. *ſe inde veneratione omni colendiſſimum Patrem ſummis officiis proſequutum; nunc componat Chilperici fraudes, corruptam mentem, bella perpetua, flagitioſa facinora, quibus in fratres ſingulos, præcipuè in Guntranum ipſum graſſatus eſt; nec nepoti quem pro liberis habeat, infenſiſſimum hoſtem anteponat. Ad ſummum orat, vt Chereberti regnum indiuiſum, cuius partem maximam contra ius inuaſiſſet Chilpericus, æquali ſorte ſecum diuideret, nec rem communem ſineret priuato vſu intercipi.* Ad hæc Guntranus ira commotior, legatis perfidiam & inconſtantiam exprobrat; ſe quidem paterno animo in Childebertum incubuiſſe, impuberem & deſtitutum ope humana, non tueri contentum, adoptione in filij nomen & charitatem inſeruiſſe, nihilque omiſiſſe in poſterum quo Nepotis demereretur obſequium. At is nuperrimè cum Chilperico infidum fœdus & periurum iniit, quo me regno meo depellerent, meáſque vrbes ſpoliorum inſtar diuiderent. Tunc prioris fœderis, adoptionis initæ, paterni nominis, & præbendi obſequij debuerat meminiſſe, & quod piorum eſt liberorum, hereditatem paternam à fato & obitu Patris opperiri; non ipſi viuo & videnti præripere. Addebat ad Chereberti regnum quod ſpectaret, tum Sigebertum Childeberti patrem, tum Chilpericum excidiſſe partibus ſuis; quod vterque contra iuſiurandum Pariſios abſque conſenſu & arbitratu alterius, ingreſſus eſſet; proinde abſcederent, nec in alienam meſſem falcem immitterent; ſatis ipſi animi & virium eſſe ad regnum ſuum Nepotiſque impuberis defendendum. Legati his verbis dimiſſi iterum redeunt, ac ſuo Regi Fredegundem dedi efflagitant; eam domus regiæ luem & peſtem; diu per grauiſſima quæque malefacta graſſari impunè; ſileri libidines, rapinas, & atrociſſimam immanitatem, quibus omne hominum genus diuexaſſet; at Childeberti eſſe vlciſci necem Goſuintæ materteræ, Sigeberti patris, ac Chilperici patrui; quorum ſanguinem impuriſſima mulier effudiſſet; nec Guntranum poſſe ſine ſuſpicionis labe tot flagitiorum compertam protegere. Et querelæ eiuſmodi fruſtra iactatæ; reſpondet Guntranus, ideò ſe veniſſe vt rem diſceptaret; ſibi non eſſe opus Childeberti conſilio, expertem ſe cupiditatis & odij, deprehenſurum flagitium, & vocaturum in pœnam: recedat interim Nepos, nec vltionis ſpecie pupillum innoxium perditum velit. Ita ſecurus à Childeberto Guntranus, ingenti ſpecimine moderationis, tutelam nepotis ſuſcepit; & admiſit in gratiam Fredegundem; ſiue blandimentis & obſequio feminæ in formam omnem ſe vertentis; ſiue quod eam innocentem crederet, vt probi minimè omnium ſuſpicaces; ſiue quod referret infantuli, matrem opibus clientibúſque conſtabilitam ipſi adiungere; Anſoaldo prætereа cæteriſque Proceribus nouo Regi fidem addicentibus, quem de Aui nomine appellarunt Clotarium. Temperantiâ Patrui Francorum Monarchiam fulciente, & togata virtute præpollente armatis & laureatis.

A Childeberto abſcedit.

XIX. His domi concordia magna ſtabilitis, ad opprimendum domeſticum hoſtem curæ conuerſæ ſunt. Erat is Gundoaldus, eò periculoſior, quod ab ipſa Regis proſapia ad Regem profligandum compararet arma & machinas, ſe filium Clotarij primi profitendo. Nec repente ex occaſionis commodo fraus confictа; ſed iam inde ab ipſo Clotario, vulgata fabula, vel hiſtoria, &

Gundoaldus ſe Regem dicit.

& hactenus nullo curſu temporis interrupta. Etenim mater Gundoaldum natum educauit illicò regio cultu,& quod præcipuum erat Regum inſigne, comam intonſam ſtudioſè aluit, deinde ephebis egreſſum ad Clotarium deduxit. Ac tametſi Clotarius tunc eiurauerit filium, ac poſtea ſibi à Childeberto tranſmiſſum, attonſis crinibus cum ignominia remiſerit; tamen tum is tum mater in incepto perſtantes, nunquam deiecti ſunt poſſeſſione publicæ fraudis vel fidei. Clotario mortuo, Cherebertus impoſtorem pro fratre habuit aluitque; donec idem à Sigeberto euocatus, iterumque coma mulctatus, miſſus eſt Coloniam, truſuſque in carcerem, vt ſpem regni decoqueret. Sed ab eo elapſus, ad Narſetem in Italiam confugit, mox Conſtantinopolim ad Iuſtinum, à quo & ſucceſſore Mauricio honorificè exceptus, & ſtudioſè ſeruatus, veluti obſes fidei Franciçæ, & inſtrumentum belli aut pacis. Is deinde ab Guntrano Boſone Hieroſolymis reduce deductus in Franciam, Childeberti ducibus, & fortaſſe ipſo euocantibus, ad res nouas vbi ſe occaſio daret moliendas, Maſſilia Aueniomem profectus, à Mummolo Duce ſecuritate obtenta, ibidem egit ad Chilperici mortem: poſt quam illicò vſurpatis Regis inſignibus, deducentibus Mummolo & Deſiderio, ad Aruernos aduolans, paratóque milite, clypeo impoſitus, ac caſtra circumductus, Rex appellatus eſt; malo tamen omine, quod ipſe cum clypeo geſtantium incuria, in humum proruens, caſu afflictus, ægrè conſurrexit. Inde percurſa Aruernia, & ad ſuas partes traducta; ea ratione, vt quæ vrbes Sigeberti fuiſſent, ab iis Childeberti nomine fidem exigeret; quæ autem Guntrani aut Chilperici, eas ſuo nomine ad ſacramentum adigeret; Enculiſmenſibus & Petrocoriis occupatis, Toloſam contendit; quam valido iam exercitu ſtatim obtinuit; Magnulfo Epiſcopo fruſtra obnitente; Bladaſte & Vvaddone Ducibus ad eum tranſeuntibus, aliiſque quamplurimis. Eodem incendio flamma Burdegalam vſque propagata, ad Duranium amnem Aquitaniam tenuit; & iam protendebatur ad Pictones, cùm Guntrani exercitus currenti clauſtra & metas obiecit. Stabilitus tam proſpero euentu Gundoaldus, legatos ad Guntranum miſit, qui legitimam regni partem repoſcerent; ſi negaret, affuturum ipſum, & armis quod dediſſet natura vindicaturum. Porrò cautè monuit, virgas Francorum more conſecratas ferrent, nec vllos conſilij ſui participes facerent, donec ad conſpectum Regis admitterentur, habitóque reſponſo reuerterent; quippe norat inuiolatos huiuſmodi feciales; alioqui malè habendos, & pro ſpeculatoribus puniendos. Nempe quod contigit. Siquidem effutientes incautè, quam ob rem veniſſent, & quid deferrent Guntranus præmonitus, apprehendi & vinciri iuſſit, nondum virgis propalam oſtenſis; vt ſaluo gentium iure, quaſi priuatos & ab hoſte ſubmiſſos plecteret. Statímque minacibus verbis, ac tormentis continuò admotis, didicit, præter legationem ſuperuacaneam; Riguntem Chilperici filiam, & Magnulfum Toloſanum Epiſcopum relegatos; Gundoaldum arcana cum Childeberti Proceribus agitare conſilia, à quibus iam inde Conſtantinopoli euocatus foret, & in præſentia ratione omni foueretur. Stupefactus hac delatione Guntranus, ob conſpirantium molem & numerum, exiſtimauit

CLOTARIVS II.

Multis conſcius ſocius.

Dordone.

Legatos mittit ad Guntranum.

Gūtranus cū Childeberto conciliatur.

CLOTARIVS II.

arceſſendum eſſe Childebertum, vt de communi re, communi conſilio diſceptarent. Aduocatum itaque palam in concionem producit, ac inſtaurata priore quam inſtituerat adoptione, ipſi haſtam tradit, quâ iret in poſſeſſionem regni tradendi; & eadem concione emancipatum, iamque ſui per ætatem iuris donauit ciuitatibus quæ ante fuerant Sigeberti patris; conteſtatus vniuerſum exercitum, vt Regi ſuo iam adminiſtrationis capaci & ad clauum ſedenti obſequerentur, rixarumque ſemina & contentionum vnâ parendi ambitione obruerent. Poſteà epulæ ſolemnes triduò præbitæ, dimiſſuſque ingenti gaudio Childebertus; à Guntrano tamen admonitus, quibus ſuorum habenda fides aut neganda eſſet; tacitè appellatis qui à Gundoaldo ſteriſſent; quorum plures conſcientia ſceleris domi quamquam euocati hæſerant; obteſtatuſque maximè Patruus, vt nepos caueret à matris artibus, & cum ea pacem, ſi cum aliis vellet, nullam haberet. Iſque fuit legationis euentus, legatorum leuitate atque ſtultitia; tanti refert habere delectum hominum, præſertim vbi iudicio potiori hominis parte res agitur.

XX. Guntranus hac plaga perſanata, totus in Gundoaldum conuerſus, Leudegiſilo Coneſtabili potentem exercitum tradit, quo graſſantem luem tandem exſcinderet. Nectebat moras cis Garumnam miles, cùm vulgato rumore hoſtem vltra Garumnam propius agere, & opulentam Riguntis gazam deferre; cæco impetu, cupiditate ſeu prædæ ſeu pugnæ, omnes in obuium amnem præcipitantius ruunt, ac vorticoſo fluuio nonullis merſis, vlteriorem ripam aſſequuti, iumenta aliquot onuſta auro inuadunt, Gundoaldo Conuenas vrbem ſe recipiente. Conuenæ vrbs erat non longè à Pyrenæorum radicibus in ardui collis cacumine poſita, proximo agro in planitiem latam excurrente; in decliui montis fons ſcatebat ſalubribus aquis atque vberrimis, turri ampla & valida tectus, ad quem incolæ tuto & occulto cuniculo veniebant aquatum. Hanc arcem ad infringendas hoſtium copias Gundoaldus legerat, ciuibuſque perſuaſis, vt quidquid in agris alimentorum eſſet in vrbem conueherent, eadem opera commodum ſibi, hoſti incommodum curans, flore militum ducto, cum Ducibus Mummolo, Bladaſte, & Vvadone (nam Deſiderius ad Guntranum ſeceſſerat) & Sagittario Vapingenſi illo Epiſcopo flagitiis celebri, in ſpem venerat longa propugnatione fatigandi hoſtis & vincendi. Ac confeſtim ne penuria victus laboraret, in addictos incolas fraudem inſtituit. Nam comparente hoſtili exercitu, ficta eruptione cùm armatos ciues emiſiſſet, eos extemplo recedente milite, & occupatas portas occludente, ſua vrbe eiecit; ea copia vini & annonæ, quæ in multos annos ſufficeret, ſi tantum animi commeatum quantum alimentorum feciſſet. Nec Lendegiſili miles temperantior, qui ad Aginnum baſilica ſancti Vincentij ſpoliata, in quam Aginnenſes loci aſylo freti ſua contulerant, mox diuinam vltionem ſenſit; plures enim correpti à dæmone; manus aliis ſacro incendio combuſtæ; aliquot ſibi propriis haſtis necem confecerunt; reuocata auri Toloſani pœna, coactiſque ſupplicio ſapere, quos non continuiſſet religio. Mox omnibus ad obſidionem paratis ſcriptas

Bellum in Gundoaldum.

Qui ſe Conuenis includit.

S. Bertrand.

Agen.

Brunechildis

Brunechildis nomine litteras ad Gundoaldum mittit Guntranus, quibus admonebatur vt relicta vrbe parum tuta, Burdegalam peteret, munimentis & loci diſtantia tutiorem. Sed ſiue dolum cautus perſenſerit, ſeu certum aſylum mutare incerto reſpuerit, ſe in arce continuit. Ergo Lendegiſilus ab obſidione lenta initium facit; iamque nullo fructu dies decimus quartus effluxerat, cùm vim & oppugnationem parat. Expediri arietes iubet ad murum perfodiendum; plauſtra ingentia obducta vimine, tecta aſſeribus pellibuſque, rotis acta & trocleis, tegebant milites, qui arietum pulſu muros ſubruerent; plures hæ machinæ admouentur; iam miles arietem vibrat, murumque percutit; cùm propugnator è ſuperioribus pinnis ingentes ſaxorum moles deuoluens, plauſtra effringit, arietem euertit, milites obruit, promiſcuâ ſtrage trabium atque mortalium; moxque telo alio ad mortem ſæuiens, picem, adipem, oleum, cæco incendio fumantia in apertum effundit militem; graſſante igne ferri vicario, & quos attriuiſſent ſaxa abſumente. Inſtitutam cædem potius quàm pugnam tandem nox diremit; at ſtatim incendit propinqua lux. Lendegiſilus nouam aggreſſurus viam, immodicæ magnitudinis faſcem ex virgultis ramiſque arborum colligari iubet, quo in foſſam ad orientem proiecto, vbi haud dubiè altitudo minor, vt æquata foſſa miles facilius in murum ſcalis aut teſtudine euaderet; prouolutus faſcis ingenti militum niſu & clamore, nec foſſam impleuit, nec gradum impugnantibus ſtrauit; nam iterum è ſuperiore loco grandinantibus ſaxis & depluente incendio, poſt grauem iacturam receperunt ſeſe regij milites; Sagittario maximè complurium cæde conſpicuo, & ſupra muros ad perniciem hoſtium volitante.

Clotarivs II.

Vrbis obſidio.

XXI.

Gundoaldus capitur proditione.

Excluſâ igitur tum vi tum mora, Dux mentis incertus, vbi arx & corpora inexpugnabilia forent, animos quæ vna ſupereſſet via aggreditur. Poſcit arcanum à Mummolo colloquium, quem totius belli caput & manum agnoſceret; aperitque quantis calamitatibus ſe vltrò inuolueret; *Nihil iam Gundoaldo in vniuerſa Francia præter arcem hanc, hoc eſt nidulum vnum ſuperare; quæ tametſi munitiſſima ſit, tamen aliquando tandem in poteſtatem Regis peruentura, alimentis, vel ampliſſimis defecturis. Scire ipſum, Guntrannum inter Regem & ſpurium nebulonem quantùm interſit: hominem terræ filium, è vili gurguſtio prodeuntem, non poſſe in regnum euehi, abſque vehentium & aſſeclarum magna infamia: quantùm honoris & gloriæ conſequetur Mummolus, ille tot gentium triumphator, ſi abiecto mancipio ſe ipſe mancipet; quique ampliſſimis Regibus detrectauerit obſequi, vilem artificem in Regem habeat? Addebat ad augendum metum, iam vxorem eius & liberos in Guntrani manus perueniſſe, iam iis in Patris pœnam necem deſtinari; nec relictam ipſis ſpem ſalutis, præter pœnitentiam patris. Inde hortabatur, vt appellaret iam perſpectam Regis clementiam, humanitati notæ confideret, & in amplexus paratos ſeſe immitteret; promittitque præteritorum veniam, & ſecuritatem in poſterum.* Hac oratione validiùs quàm vlla machina pulſatus Mŭmolus, ſe dicit nihil poſſe ſociis inconſultis certi ſtatuere, communicaturum rem, ac ſtatim quid placuerit

CLOTARIVS II.

cuerit relaturum. Nec mota, Vvaddonem, Sagittarium, & Cariulfum, ciuem indidem opulentum, in arcanum colloquium vocat, (pridie Blaſtes iniecto in Baſilicam igni, in omnium trepidatione aufugerat) docetque quanto in periculo verſantur; ni ſe ſponte dedant, de ſalute omnium actum; iam ſe ſatis pro Rege dubio contendiſſe, ſemel oblatam ſpem rapiendam; dumque adhuc licet, agenda retrò veſtigia, ne in præceps ruant ac pereant. Socij ſi cautum ſit de ſecuritate conſentiunt. Eam ſpondet Lendegiſilus, ſacramento adiuncto; additque ſi Guntranus renuat, paraturum aſylum Eccleſiæ, in quam confugiant. His confirmatus Mummolus, cum Sagittario & Vvadone Gundoaldum adit; *Quanta fide quantóque ſtudio, rem eius promouerint mirè amplificat; ſe non pœnitere tot ærumnarum, paratos eſſe quod in rem eius ſit nihil omittere: ſed pro amore & iurato obſequio ſe impelli vt diſcrimen præſens aperiant, affirmentque ſpem vnam ſalutis in Guntrani fratris clementia poſitam, iam commeatum deficere, infringi militum animos, tædere obſidionis & carceris; quod non impetrent ſtatim confecturos. Colloquutum ſe cum Lendegiſilo, habere perſpectam charitatem Guntrani; nihil in votis eſſe quàm vt fratrem amplecti poſſit & colere: in tanta penuria Principum, ſeruandum eſſe quem per tanta pericula ſors ſeruaſſet; vltrò accederet, & in chariſſimos amplexus rueret.* Non fefellit miſerum proditoris dolus; ac ſui iam ſecurus exitij, perfuſus lacrymis; *Ita* inquit, *quandoquidem ſic viſum Mummolo, in paratam necem vltro ruamus. At Deum teſtor, qui vnus in mortalium cogitationes peruadit, me veſtris conſiliis veſtriſque commodis eò progreſſum, vnde regredi iam non licet; vos me in Franciam per proditorem ac mearum opum prædonem euocaſtis inuitum; vos Auenione quod reliquum facultatum fuit retinetis; vos me in hanc regni ſpem vel ruinam potius extuliſtis; modò inde per dolum & proditionem deiicitis; veſtra vtrobique culpa ſit, ſeu Regem indignum euehitis, ſeu dignum perditis.* Ad hæc Mummolus, iureiurando fidem obteſtatus, aureum balteum quem Gundoaldo dederat, repetit, ne fortè inuidiam calamitati faceret auri ſplendor; deductumque non renitentem ad vrbis portam, tradit Bolloni Biturigum Comiti ac Boſoni, ſtipatis caterua militum, & in vrbem regreſſus, portam occludit. Tum Gundoaldus aduertens ſe ad necem hoſtibus proditum, oculis manibuſque in cœlum ſublatis; *Deus*, inquit, *æterne, omnium iudex, auctor iuſtitiæ, & malefactorum vltor, à quo dolus omnis & mendacium abeſt; cauſæ meæ iudex eſto & vindex, & in eos qui me per dolum & mendacium prodiderunt, fraudis periuræ retorque ſupplicium.* Simul ſe crucis ſigno muniens, ductores ſequitur. Nec multùm proceſſerat, cùm à Bollone in ſubiectam vallem præceps impellitur, exclamante, en veſtrum Balomerem (ſic enim vero nomine appellabatur) qui ſe Regum dicit fratrem & filium; ſimulque lanceam transfixurus iacentem immittit. Sed cùm lorica ictum retunderet, iamque exurgens ad foſſæ aditum eniteretur, Boſo lapide in caput vibrato, crepentem obtruncat. Mox omnis exercitus in cadauer ſæuiit; id perfoſſum lanceis, ſiciſque deformatum vulneribus, pedibus fune adſtrictis, per caſtra ignominioſe protractum; auulſiſque crinibus, infauſto regni ſymbolo, inſepultum in eandem vallem proiectum eſt. Nocte vrbis opes à Mummolo & ſociis clam ſubductæ; nec templorum

rum

rum ſupellectili parcitũ: lux vrbem funditus perdidit;recluſis portis admiſſus miles, direptione, cædibus,poſtremò flammis, deletis tum incolis, tum ædibus profanis ac ſacris;nullum monumentum vel victoriæ vel furoris;præter fumantem humum incendiis, & vacuum vrbis nomen reliquit. De proditoribus quid cenſeret Guntranus conſultus, hos morte damnauit. Iamque Vvaddo & Cariulfus, liberis datis obſidibus, opportunè effugerant; ita qui ſupererant Mummolus & Sagittarius perimendi. Quorum ille, pro militari gloria rebuſque geſtis fortiter cecidit; multis eorum qui necem inferebant ſua manu interfectis; pugnáque in prætorij foribus diu prolata, donec numero victa virtus occubuit: Sagittarius cucullo tectus dum fugit, retrò apprehenſus truncatur capite. Huncque exitum tam adminiſtri fraudis, quàm auctor ſortiti; laruis eiuſmodi plerumque tragicis; nec impune mortalibus Dei effigiem occupantibus.

Clotarius II.

Mummolus cæſus.

XXII.

Dum hæc aguntur, Fredegundis à gubernaculo rerum amota eſt. Quippe Guntranus dum Pariſiis agit, querelis omnium laceſſitus, Chilperici & Fredegundis iniurias poſtulantium: leges irritando, rapta quæ extarent reſtituendo, exules reuocando, publicæ rei vulnera pro auctoritate & prudentia perſanauit. Ac quandoquidem in Fredegundem, vt in malorum caput, recidebant pleraque omnia, eam honeſta relegatione ad villam Rotoialenſem, Rothomago haud procul, iuſſam abſcedere, ſeductamque à filio, voluit interdictam publicis rebus priuatis incumbere; expulſo cum illa Melanio antè Rothomagenſi Epiſcopo, iam Prætextato in priorem ſedem reſtituto. Verùm ſolitudine malè mulieres emendantur, quæ ſi nocendi facultatem eripiat, voluntatem intendit: nec deeſſe facultas poteſt, vbi abundat voluntas. Ita Fredegundis mœſtiſſima, quod gubernaculo regni deiecta, deiiceretur & vſu criminum, ne amota penitus videretur, ad crimina ſe accinxit; primumque ab inuidia muliebri ortum. Vrebat feminam Brunechildis potentia; & ipſa contentio ſuæ ſortis priuatæ propemodum,cum æmulæ & infenſiſſimæ auctoritate,inflammabat animum facibus. Ergo Clericum ſibi familiarem ſubornat, (nam ex omni conditione conflabat ſicarios) qui confictis ſecum inimicitiis, ad Brunechildem confugiat; imploratóque in perſequentem aſylo, ſe in eius beneuolentiam inſinuet, ac tandem occaſione data interimat. Bellè fraus proceſſit; admiſſus percuſſor in familiam Brunechildis, morum obſequio, & Fredegundis accuſatione; ſed haud multò poſt vocatus in ſuſpicionem, abductuſque in vincula & tormenta, rem vt erat faſſus, liber ad patronam remiſſus eſt, vt clementia vnius furorem alterius adaugeret; ſtatimque à Fredegunde, indignante apertum ſcelus & irritum, manibus pedibuſque truncatus eſt; quaſi peccaſſent manus dum parcunt crimini, pedes dum redeunt. Ab hoc flagitio mulier in aliud & geminatum prouoluitur. Guntranus de fratris nece inquirebat gnauiter; ea vt ſuſpicionem à ſe amoueret, & honeſtum facinus, quod ſibi flagitium foret, vocaret in pœnam; Eberulfum Chilperici cubicularium, quem à mariti morte de ſtupro appellatum ab officio nequibat abducere, amore in odium verſo, cædis Regiæ accuſat; tamque veriſimilibus argumentis premit, vt miſero & innoxio nulla defen-

Fredegundis expulſa.

Brunechildi necem intentat.

Et Eberulfo.

dendi ſe, præter Baſilicam ſancti Martini, ratio fuerit. Sed neque ſanctitate loci protectus eſt; quippe inflammante Guntrani animum femina, vis aſylo illata, cæſuſque per proditionem Eberulfus, ideò flagitioſus, quod pudicus eſſet. Poſtea inuidia in Brunechildem auctâ in immenſum; quia filij potentia ſtabat matris auctoritas, in Childebertum conſpirat, duóſque Clericos venenatis cultris armatos in eum immittit: Cúmque nutantes in ſuſcepto crimine animaduerteret, potionem dedit, vel medicinam, vel magicam, qua obfirmata mens in ſcelus prorumperet, ſimilémque addidit, quam ſub ipſum ſcelus ebiberent. Sed deprehenſi, apertóque in tormentis conſilio, tum ij, tum ſpeculator, quem Sueſſionem vt obſeruatum facinus renunciaret miſerat Fredegundis; diris cruciatibus perempti ſunt; ipſa quod mirum impunè agente, & ad grauiora, ſi tamen vlla ſint, comparata. Nam & in Guntranum, cuius patrocinio erat incolumis, ſicarios emiſit; & Prætextatum Rothomagenſem illum Epiſcopum, orto diſſidio, curauit interfici; ac cædes patrata ipſo die Reſurrectionis Dominicæ, dum palàm in templo melior ſacerdos quàm cautior, orationes ſacras præcineret, quaſi parum eſſet nefariæ feminæ perimere Præſulem, niſi pius ſanguis ſub ipſis altaribus funderetur. Nec modò alieno cruore, ſed & ſuo propemodùm ſe intinxit; Rigunti filiæ, quam Toloſâ euocauerat, oppreſſis faucibus, ac niſi latæ ſuppetiæ forent, operimento ciſtæ ſtrangulatis. Et quidem ſoboles matre digna, tum libidinis & impuritatis infamia, tum in matrem contumacia & contemptu; vt ſæpe inter ſe non linguâ modò ſed manibus contenderint, pugnis & alapis inuicem cæſæ; adeò etiam ſimilitudo morum odium gignit. Hæc aliquantò poſt; anteà pietatis magnum ſpecimen Guntranus ediderat. Lugebat ſæpius nepotum Merouæi & Clodouæi calamitatem acerbam, & quod vnum ſupererat, optabat maximè vt eorum corpora regio cultu & tumulo conderentur. Deo aſpirante votis, piſcator narrat, Clodouæi cadauer, ſtatim poſt necem ſub ſtillicidio cuiuſdam ſacelli ſepultum, mox Fredegundis iuſſu in Matronam amnem proiectum, & ab ipſo ſe explicante retia aquis eductum, agnitúmque ex capillitio regio, in littore leui ceſpite tumulatum. Lætus hoc nuntio Guntranus, ſpecie venationis ad eum locum profectus, egeſtâ humo, corpus reperit illæſum adhuc & integrum, crinibus etiam è ſincipite; in pectus & brachia latè fluentibus: Deo iuuenis innocentiæ integritate corporis conſulente, ne crederetur intuliſſe corpori manus, quod poſt tot funera incorruptum eſſet & vegetum. Sepultum eſt in ſancti Vincentij; adiunctúſque poſtea Merouæus, vtroque nouercalis odij monumento.

Et Childeberto; *Et Prætextato infert;* *Riguntem malè habet.* *Clodouæi inuentis cadauer repertum.*

XXIII. Exinde Guntranus vindicaturus iniurias neptis, Leuigildo Hiſpaniæ Regi bellum indicit. Iam Ingundis ſocrus & ſoceri crudelitate ab Hiſpania depulſa, toto mari calamitatem circumferens, mœrorem in Africa cum vita poſuerat; iam Hermenigildum patris Ariani furor, data fide, (ſi qua eſt Hæretico) veniæ & beneuolentiæ Martyrem fecerat; vrebàtque Francos inultæ adhuc contumeliæ vibex. Præterea Guntrannum vtilitatis ratio impellebat. Proxima, & circumcluſa prouinciis ſuis Septimania, vna cis Pyrenæos quæ Hiſpanica foret; veluti næuus in ore Franciæ, oculique albugo

Guntrani in Septimania bellum.

CLOTARIVS II.

albugo, ſolicitabat potentiam Regis & cupiditatem. Namque ab ortu Rhodano & Arelate, ab occaſu Garumnâ, Aruernis & Rutenis ad Boream, qui fines iam Guntrani erant, dirimebatur feraciſſima regio. Erat autem Septimania Volcarum Arecomicorum ager ampliſſimus, (nam Volcæ Tectoſages ad occaſum poſiti, Arecomici ad ortum) pars olim Galliæ Narbonenſis notiſſima; præter fines quos dixi, Pyrenæis ipſique Hiſpaniæ ab Auſtro coniuncta. Septimania dicta eſt incerta origine, ſiue ex ſeptem prouinciis quarum conuentus annuos Honorius & Theodoſius Imperatores Arelate indixere; eæ porrò erant, vtraque Narbonenſis, vtraque Aquitania, Nouempopulania, Maritimæ Alpes, & Viennenſis: quarum potiſſima pars vtraque Narbonenſis Septimaniæ nomen ſibi adſciuit: ſiue quod eam prouinciam ſeptima Romanorum legio tueretur: Sanè Bliterræ, Septimanorum nobilis Colonia. Poſt eadem Gothia, ab vſurpatoribus Gothis appellata eſt, atque Lamgothia, quod idem ſonat ac terra Gothica; vnde mox Francis Languedoccia noua vox fluxit, quæ in ætatem noſtram perſeuerat, & ab recentioribus Occitania dicitur, quanquam nulla veterum auctoritate. Hanc igitur ſoli vbertate & incolarum frequentia nobilem, Hiſpani Reges, tametſi à Clodouæo expulſi, tamen dum eius liberi depræliarentur bellis ciuilibus, Pyrenæorum confinio valde obnoxiam, quaſi receptam poſtliminio poſſidebant; & eandem Guntranus ſeu appendicem Gallicæ terræ atque auitæ victoriæ monumentum armis repoſcebat. Eam in rem magnum exercitum conſcribit, ac bifariam conſcriptum diuidit: vt ex pluribus partibus auocatum hoſtem & diuiſum facilius premeret. Pars Arelatem, pars Toloſam conuenire iuſſa; nam Toloſa vrbs Francici erat dominij. Illam conflabant gentes ad Rhodanum, Ararim & Sequanam poſitæ; hanc Bituriges, Santones, Enculiſmenſes, Aruerni, & Petrocorij; vt æmulationis aculeus incitaret ſingulos, & locorum varietate diuiſi, facinorum laude coniungerentur. Ergo pars cui inferior Septimania obtigerat, Nemauſum obſeſſum, Arelatem contendunt, tanta licentia ac furore propemodùm, in ſuo veluti in hoſtico graſſantes, vt præter rapinas, direptiones, ac cædes, ſacrilegia fœda adiunxerint, ſpoliatis templis, ac ſacerdotibus inter ipſa altaria trucidatis. Ita comparati Nemauſum validam & munitam vrbem ſe conferunt, quam milite & neceſſario commeatu Hiſpanus ſeu Septimaniæ arcem inſtruxerat, agris furori hoſtium traditis. Sed aſſueti prædationibus, ſtatim relicta obſidione, eâdem ignauiâ aliquot vrbes aggreſſi, bello in agros conuerſo, incenſis pagis, oleis vitibuſque ſucciſis, domum inglorij reuerterunt, imminuti tamen magna parte, fame, morbo, Gothorúmque inſidiis, faciliori hoſtium aditu quàm regreſſu. Alios qui Toloſâ prodierant caſus idem oppreſſit: Quippe Carcaſſonem vſque progreſſi, nullo alio quàm prædarum cædiumque facinore, ſe illicò receperunt, hoſtium & amicorum ferro deſideratis quamplurimis. Euaneſcente tanto apparatu, Guntranus magno animi ſenſu & dolore, præcipuos exercitus Duces, qui Auguſtoduni in ſancti Symphoriani templum cõfugerant, ad ſe euocauit, & adiunctis ſecum Epiſcopis regniq; Proceribus, his penè verbis affatus eſt. *Commiſeram vobis (an meos dicam, an hoſtes hærco)*

Septimania quæ, & inde.

Languedoc.

Infauſto euentu r

Niſmes.

Autun.

CLOTARIVS II.

Guntrani ad Duces victos oratio.

hereo) ſelectum militem atque numeroſum, quem in gloriam gentis veſtrique Regis incrementum, in timidum hoſtem duceretis. Porrò veſtra gloria ac vtilitatum mearum transfuga, comparata in Hiſpanum arma in patriam veſtram conuertiſtis: & foris cerui, domi vrſi ac tygres, quæ in hoſtico barbariem ſaperent ac furorem, ea in veſtro & natali ſolo immaniſſimi hominum perpetraſtis. Vniuerſa Burgundia quàm latè patet, Aquitania tota, tempeſtatem veſtri itineris lugent; nec a victis Franci victores diſcrepant, quàm calamitatum mole & numero. Sed rapi mea vtcunque paterer, niſi ſacra & diuina veſtrâ impietate violata eſſent & direpta. Vos templa & Baſilicas inuaſiſtis, vos ſupellectilem ſacram diripuiſtis, vos ſacroſanctos parietes incendiſtis, euertiſtis altaria, pioſque ſacerdotes vt victimas infulatas ſub ruina ipſa altarium trucidaſtis. Neſcitis Patrum victorias vnà Dei maximi ope reportatas? Francorum dextras cœli auxilio laureatas; palmaſque noſtras manu cœlitum meti? Ignoratis quis ego ſim, quis animus meus? vt religionem antetulerim omnibus? Vt veneratione ſacrorum ſolium meum conſtabiliuerim? Quid mirum igitur, ſi Patrum gloria defloreſcit? ſi infirmæ manus, mucro hebes, retuſa haſta, perfoſſus clypeus, frigiduſque ſanguis, iam nos produnt? Peccatur in fonte, & vbi Deus robur martium negat, iam Franca ex viris feminæque euadimus. Hæc ſi mea culpa ſit, Deum vltorem precor, vt in meum caput pœna refundatur; ſin veſtra ignauia tanta mala nos obruunt, æquum eſt vt paucorum pœnâ multorum flagitia deleantur. Ad hæc Duces, collaudatâ Guntrani pietate atque clementia, dignumque profeſſi qui afflueret bonorum copiâ; amotâ in licentiam militum culpâ, quibus nec boni amor nec mali pudor frænum eſſet; imò quos diſciplinæ vmbra ac pœnæ nuda vox ad tumultum & ſeditionem ageret, optimum Regem ac pronum ad indulgentiam ab inſtituta pœna demouerunt. At confeſtim noua fax Guntranum incendit. Quippe Recaredus Leuigildi filius, aſſequutus quod intenderat, vt Francus licentia & prædæ ſtudio ſolueretur; eo digreſſo, ditionem Guntrani integro milite inuadens, caput arietis (ita caſtro nomen) expugnauerat; Toloſa metu conſtricta ſeu vinculis, diripuerat agros latè fuſos, & terrore Arelatem vſque porrecto, Vgernum caſtrum ſub vrbis portas munitum vi irruperat; prædáque tardus & captiuis ſe Nemauſum receperat. Id porrò nuntiatum Guntrano, vindictæ ardorem non facultatem intendit. Satis in præſentia ad tuendos fines Duces deligere, quorum diſciplina miles & temperantior & fortior foret; ita Lendegiſilo Gundoaldi victoria inclyto, commiſſa Septimania inferior, ſuperior Nicetio Aruernorum Duci. Hæc vt certa ſunt ex Gregorio; ita cætera inuoluta admodùm & obſcura; quaſi veritas, iam inde æmulis populis, alterutrius pudori vel iactantiæ parcat, relinquátque ambos in opinione victoriæ. Ego delibabo per capita, quæ idem Gregorius diſtinctè affirmat.

XXIV. *Reliqua à Guntrano in Hiſpanos geſta.*

Ac primùm conſtat, pluribus legationibus expetitam pacem à Leuigildo, negatam à Guntrano; obdurato ſemper in bellum animo; à quo interea neutiquam deſitum; varia quidem ſorte, ſed præcipuè Deſiderij morte memorabili. Is cùm Toloſa mouens exercitum in Gothos duceret, Carcaſſonem ab iis obtentam expugnaturus, eò verſus iter pronuntiat, Auſtroaldo

ſtroaldo comite ſibi adiuncto. Porrò ciuis mileſque præſidiarius, aduenientem vt generoſè exciperent, vrbe procul inſtructo agmine occurrentes, ruerunt in prælium; quo tamen à Deſiderio victi, ſeu verâ fugâ ſeu fictâ, terga dant Francis; ij incenſo animo inſequuntur, Deſiderius maximè equi pernicitate ſocios occupans, cum paucis admodùm fugientes cædens, ad muros vrbis accedit; ſtatimque erumpente porta ciuium globo, circumcluſus, obrutuſque numero periit. Ita cæſo Duce fruſtra fuit victoria, diſiecto mox milite, & Auſtroaldo ad Guntranum recedente, à quo in Deſiderij locum ſuffectus eſt. Haud multò poſt Leuigildus, deteſtatus hæreſim prioráque malefacta, vt quidam affirmant, emiſit animam, Recaredo filio in thronum euecto. Et hic iuxta paterna veſtigia ſolemni legatione pacem à Francis Regibus petiit; admiſſique à Childeberto legati, ſumma humanitate ac benignitate, datis acceptiſque muneribus, à Guntrano contrà iuſſi Matiſcone ſubſiſtere, nec in conſpectum vocati, pòſt infecta re increſcentibus odiis redierunt, interdictâ Guntrani ſubditis Septimaniâ. Inde vtrinque bellum geſtum, ſed prædationibus duntaxat, nullo momenti emolumento: niſi quod grauior clades Guntranum preſſit, à Vaſconibus, per ipſa Pyrenæornm iuga torrentium inſtar in planos agros præcipitantibus, ferro & flamma latè graſſantibus; Auſtroaldo fruſtra obnitente, & infirma repagula obiiciente. Mox Recaredus illuminante diuinâ gratiâ, depulſis Arianiſmi tenebris, orthodoxam fidem amplexus eſt; ac veluti pacis amoto obice, legatos iterum in Franciam mittit, colligaturos fœderis vinculo, qui iam fide eſſent vnanimes. Nec à Guntrano præter repulſam quid obtinent, negante ſe habiturum pacem cum peremptoribus neptis; reuerà cum Septimaniæ poſſeſſoribus. Cum Childeberto actum commodius; Regem ſuum ab Ingundis facinore immunem affirmant; paratum ipſum ſacramento, vel quauis ratione conteſtari innocentiam ſuam, nihil ſibi optabilius, quàm vt amico fœdere coaleſcentibus animis, iidem vtrique Regum ſocij & hoſtes ſint; in eam gratiam decem millia ſolidorum offerri; imò in arctius amicitiæ vinculum, Recaredum in coniugem expetere Cloſindam Childeberti ſororem alteram, vt nexu ſanguinis colligentur animi, emendetque iam orthodoxa Hiſpania, quod Ariana peccauerat. Hæc partim accepta, partim dilata ſunt. Childebertus gratiſſimam ſibi amicitiam, & exoptatum fœdus profitetur, & placere affinitatis nodum, ſanguiniſque conſortium; ſed ſororem abſque conſenſu Patrui tradi non poſſe, cuius conſilio grauiora negotia ſua gererentur; conaturum autem vt aſſentiret. Ita legationis pro diuerſis vtilitatibus Regum diuerſus exitus. Quippe Guntranus in vnam Septimaniam intentus, anteponebat bellum, quo hanc aſſereret; Childebertus nihil admodùm Hiſpanico bello conſequuturus, præter inanem laudem vltionis, ac ſpe concepta profligandæ Italiæ, vltrò largiebatur pacem Hiſpanis, Longobardis arma illaturus; ac tametſi Cloſinda Autari Longobardo Regi deſponſa eſſet, tamen abrumpendo vel inde fœdere, Recaredo libens eam nuptum dabat. Porrò Gothi intererat fœderatum eſſe ambobus; tum vt Septimaniam ab Hiſpania Pyrenæorum iugis diuulſam pace facilius quam armis tegeret; tum vt à

Recaredus Rex Hiſpaniæ.

Maſcon.

Bellat cùm Guntrano.

Abiurat hæreſim.

Pacem habet cum Childeberto.

CLOTARIVS II.

Græcis Imperatoribus in ipſam Hiſpaniam aſpirantibus nullo circùm hoſte ſe tueretur: ambibatque Cloſindam, prætermiſſa Rigunte, cùm hæc impuris innexa amoribus, orba patre, infirma, theſauris raptis inops, cum matre propudioſi nominis ageret; illa probè educata & caſtè, potentiſſimi Principis ſoror, dotem marito allatura eſſet opulentam. Ita nihil mirum, ſi pacem Gothus, bellúmque Guntranus adurgebant omnibus ſtudiis. Verùm vterque ſuo voto excidit; nec alteri pax ceſſit nec bellum alteri. Nam Guntranus magno conflato exercitu, ſemel rem conficere, ac Septimaniam occupare conſtituit. Auſtroaldo Duci imperatum, vt primus in hoſtem irrueret, dum Boſo cui ſuprema in omnes poteſtas, cum militum flore accederet. Et ille non impigrè mandatam prouinciam exequutus, Carcaſſonem ad deditionem adegerat, præbito fidei à ciuibus iureiurando, cùm arrogantia Boſonis omnia perdidit. Siquidem cinctus valido exercitu, ſpe victoriæ tumidus, ac dolens eam iam decerptam, grauiter in Auſtroaldum ſuccenſuit, quod ſe inconſulto, penes quem imperium foret, in hoſtes mouiſſet, & leuis emolumenti ſpecie regni gloriam in diſcrimen ſummum adduxiſſet, ac eum ſimul deſpectui habitum, damnatúmque, militia amouet, prauis ducibus in bellum ingrediens inuidia atque ſuperbia. Itaque, vt erat faſtidio & vanitate elatus, ad riui præterfluentis aquas, Carcaſſone haud procul, ſolutus omni ſolicitudine, caſtra ponit; hoſtémque proximum flocci non faciens, ferri parcus, linguam expromit, gentem Hiſpanam conuiciis & maledictis proſcindens. Miles Imperatori ſimilis, inſolentius ſe iactans, poſitis ad fluenta riui menſis opiparis, ſeu parta victoria, vino & gulæ indulgebat liberaliter. Gothus interea gnarus ſupinæ hoſtium ſecuritatis, ſe ad certam victoriam parat. Tacitè haud procul caſtris ſelectum militem in inſidiis collocat; tum cætero agmine in Francos inopinatos verſanteſque ſtrenuè pocula impetum facit; illi pro gentis ferocia, & accedente ad inanem arrogantiam vino, ſemiermes in Gothum irruunt; qui ſimulato metu recedens, inſequentes inſolentius Francos, nec ambiguos palmæ, ad locum inſidiarum abducit; eum mox prætergreſſus, ora ſubitò vertens, ſimulque exſurgens qui latebat miles, à fronte & tergo deprehenſos Francos in medio, & inſperata pugna perculſos, fortiter vtrinque cædens, omnes internecione deleuit; ac recente victoria ad caſtra progreſſus, ea labore nullo inuadit, dat in vincula militem, obiectámque rerum omnium copiam diripit. Captiui bis mille; cæſi quinque millia; temeritatis bellicæ monumentum. Ita ſecuritatem metus, perniciem haud rarò ſecuritas præſtat. Nec aliud in Hiſpanos Guntranus tentauit; ſiue hac clade abſterritus, ſiue morte à Septimania tandem auulſus.

Guntranus iterùm Septimaniam tentat.

Et iterùm vincitur.

XXV.

Childebertus in Longobardos.

Antea Childebertus eodem propè euentu in Italia cupiditatem promouerat. Nam admiſſa Recaredi legatione, & Cloſinda ſorore eidem deſponſa, quam prius Autari Longobardorum Regi ſpoponderat, primam iniuriam ſponſæ præreptæ grauiore altera cumulauit. Scribit ad Imperatorem Mauricium; appellat de vetere ad Longobardos Italia pellendos fœdere; excuſat grauia negotia quibus hactenus ab ea expeditione demotus ſit; nunc

nunc promptam & paratam operam pollicetur. Nec reſponſi moram paſſus, potentem exercitum in Longobardiam mittit; qui mox conſerto prælio, à Longobardis fuſus fugatúſque, ingenti Francorum ſtrage, pœnam tulit ambitionis & cupiditatis. Clades non diſpar Legatos ad Imperatorem miſſos inuoluit. Carthaginem Africæ vi maris delati, vnius è famulis ſcelere, qui mercatorem in foro palàm occiderat, commota plebe per ſeditionem interfecti, Grippone vno ægrè incolumi, in ipſum Imperatorem ius gentium appellabant. Verùm Mauricius cùm ſe hac cæde profiteretur innoxium, paratúmque noxios tradere; Childebertus accepta ſatisfactione iterum in Longobardos tranſmiſit exercitum. Viginti Duces ad ducendum militem deſignauit; quorum præcipui Audoaldus & Chedinus; iterque per Alpes Rhætias pronuntiatum. Superatis Alpibus, Mediolano iam proximi, copias diuidunt, Audoaldo ad dextram, Chedino ad læuam conuerſis; vtriuſque operæpretio admodùm leui. Longobardi enim in munitas vrbes, & loca paludibus ſtagniſque inuia receperant ſe, bellum negatione belli confecturi, veróſque Francorum hoſtes otium & inediam armaturi. Ita Audoaldus circa Mediolanum vagus, intra paludum receſſus ac lacuum, diu quæſiuit hoſtem quem vinceret, expectato Imperatoris exercitu; cúmque non compareret hoſtis nec ſocius, tandem regreſſus eſt, Chedinus ſimiliter, caſtris aliquot expugnatis, iam perimente dyſenteria militem, vulgatiſque morbis ex cœli intemperie, receptui cecinit; paucis admodùm per tot incommoda patriam reuiſentibus. Attamen gloriæ vtcumque hac expeditione conſultum eſt; ſiquidem Autaris procellæ imminentis metu, legatos ad Guntranum miſit, inſtauraturos amicitiam, ac ſacramentum fidei præſtituros: quos benignè exceptos remiſit ad Childebertum Guntranus; fuitque pompa inanis tot impenſarum, & ſpei præmium. Hæc aliquanto poſt, cùm ante domi periculum longè grauius, quàm tot inter bella ſubiiſſet Childebertus.

XXVI. Erat Rauchingus inter Clotarij proceres, proſapia, poteſtate, opibus, & clientelis facilè princeps; mores, vt ea erant tempora, corruptiſſimi vitiis; incenſa & inflammata cupiditas alieni, ſuperbia ex diuitiis inſolens, in conſiliis temeraria leuitas; per quæ priuatæ ſortis iam impotens aſpirauit ad regiam. Huic Vrſio, totius conſpirationis mens & animus, Bertefredus, aliique ex Childeberti aula proceres, adiuncti; vt excuſſa, vt aiebant, Brunechildis tyrannide, gubernarentur iuſtius Franci atque commodius. Erat autem conſilium vt Reges Guntranus & Childebertus interficerentur, amoueretur à clauo rerum Brunechildis; tum vt Rauchingus aſſumpto Theodeberto Childeberti maiore filio, eius nomine Campaniæ regnum obtineret; Vrſio verò & Bertefredus, Theodorici pariter nomine, qui nuper erat Childeberto genitus, cæſo Guntrano, Burgundiam reliquaſque gentes poſſiderent. His conſtitutis, Rauchingus, qui ſe filium ſenioris Clotarij iam profitebatur, incepturus nefas à Childeberti cæde, magna Turonum Pictonúmque caterua, quaſi acturus de finibus vtriuſque regni Clotarium inter & Childebertum ad eum properat, tumidus faſtu, iamque ſceptrum arripiens, proximiſque veſtigiis aſcenſurus in ſolium

Coniuratio in Childebertum.

lium

CLOTARIVS II.

lium. Sed Dei prouidentia, cui Principum ſalus curæ eſt maximè, conſpiratio detecta Guntrano primùm, tum ab eo Childeberto enuntiata, mox recidit in ipſum conſpirantium caput. Etenim Childebertus Rauchingum aula cum pompa exceptum, arceſſit in conclaue interius, & collocutus cum eo pluribus, mox dimittit. At egredientem cubiculo, ſolum & imparatum occupantes oſtiarij duo, prehenſum pedibus, pauimento allidunt; ſtatimque alij in eam rem deſtinati iniacentem ruentes, enſibus feriunt, trucidantque, cerebro per apertum caput diffluente. Cadauer illicò denudatum, & per feneſtram eiectum, docuit quantùm ſpatij priuatum inter & Regem interſit. Plures miſſi equis publicis, qui Regis nomine facultates cæſi obſignarent, ingenteſque repertæ ſunt opes. Sub eam cædem, vnus è Rauchingi famulis ad eius vxorem perniciſſimo equo Sueſſionem euolauit: ea conſilij particeps, & muliebri inſolens faſtu, ſtudioſè compta, gemmis & vnionibus radians, in veſte aurea, equo vecta, hinc inde ſtipantibus famulis, feſto & ſolemni ſancti Criſpini die, quaſi pompam ferens, ad ſacrum ibat; cùm eadem via occurrens famulus, remque geſtam narrans, mutauit apparatum,& è Comico Tragicum induxit. Repente mulier, proiectis raptim ornamentis, conuerſo equo, in ſancti Medardi baſilicam fugit, loci aſylo interceſſura fato imminenti; tam depreſſa calamitate & metu, quàm antea ſpe & arrogantià intumeſcebat. Interea Vrſio & Bertefredus eodem nuntio perculſi, ſelecto milite, (iam enim contraxerant exercitum, vt Rauchingo adeſſent) cuius fides explorata eſſet & peſpecta, in caſtrum Vabrenſe recipiunt ſe, id munimentis & commeatibus inſtruunt, vt Childebertum affuturum haud dubiè tuti & armati repellerent. Nec fefellit timor; Lendegiſilus Lupi Ducis gener, cum Tradulfo palatij regij comite expugnaturi caſtrum adueniunt. Erat in apice ardui montis baſilica ſancto Martino erecta, ſitu admodùm tuta, in quam incluſi relicto inferiore caſtro confugerant. In eam Childeberti miles dum conatu irrito tentat irrumpere, nihilque promouet fortitudine propugnantium, ignem portis admouere parat, vt è latibulo feræ extrahantur. Quod Vrſio animaduertens certúſque exitij, vt pro veteri fortitudine occumberet, portà egreſſus, in obuium hoſtium globum ſe immittit; ac Duce Tradulpho occiſo, tantam ſtragem militum edidit, vt latè ſolo cadaueribus oppleto, tandem femore ictus, & vulnere debilitatus, vix oppreſſus numero, inter cædendum cæſus ſit; potuitque adipiſci victoriam, ſi commilitones exemplo armaſſet. At Bertefredus aſcenſo equo Verodunum fugit, ſéque pro illorum temporum more, in locum religioſum condit; in quo tamen Childeberti iuſſu, cùm occluderentur fores, aperto tecto, ipſiſque tegulis in latentis caput illiſis, nouo ſupplicio periit.

Detecta & vindicata. — *Verdun.*

XXVII. Is prauæ conſpirationis exitus non deterruit alios ab eiuſmodi ſcelere. Agebat Argentorati quam Strasburgum vocant, Childebertus, filiumque Theodebertum petentibus Francis coronandum Sueſſione Regem conceſſerat, apparata ad ſplendorem Regium domo & familià. Simul Failemba Childeberti coniux recreabatur ex graui morbo, cum illi noua coniuratio aperitur. Caput flagitij Septimina dicebatur, nutrix infantium Regis, ideóque

Noua in eundem coniuratio.

ideóque multæ in Aula potentiæ; eratque conſpiratio vt Regi ſuaderet, matrem vxorémque eiicere; ducere coniugem nouam quam ipſa ſuggereret; ſicque confirmatâ potentiâ, amotiſque impedimentis, iam Regis compos, quidquid libuiſſet ad nutum faceret. Sin Rex aſſentiri nollet, matrémque & coniugem contumaciter retineret, is veneficiis perimeretur, liberiſque in thronum euectis, depulſa tamen matre & auia, Septimina ipſa cum ſceleris conſciis, per ætatem infirmam Principum, regnum adminiſtraret. Dicebantur autem ſocij criminis, Droctulfus morum magiſter & gubernator regiis liberis à Childeberto ſelectus, Sunegiſillus ſtabuli Comes, & Gallomagnus Referendarius. Hæc ſtatim Failemba Regi enuntiauit. Ac continuò Septimina & Droctulfus in carcerem rapti & in tormenta; quorum vt fatetur illa, ſe Droctulfi amore Iouium coniugẽ incantamentis peremiſſe, vt liberius amaſio frueretur; & inde cum eo habuiſſe conſuetudinem; cætera vt à Regina explicata erant, non inficiatur; viróſque nominatos huius conſilij fuiſſe participes. Iam Sunegiſillus & Gallomagnus ad Eccleſiam confugerant, & quodammodo prodebant conſcientiam metu; vnde promiſſa impunitate euocati à Rege, non negant ſibi communicatum eſſe conſilium; ſed planè affirmant ſe tam atrox crimen deteſtatos, à conſenſu abhortuiſſe. Cùm nihilominus Rex vrgeret, eóſque aſſereret; propterea quod nemo tantum ſcelus niſi particeps occulit, adſcriberetque ſilentium culpæ, quæ ſilentio maximè vim haberet; amotos à conſpectu, rurſúmque in Eccleſiam ſecedentes, vita donatos damnat exilio; Septiminam verò verberibus laniatam, totáque facie inuſtam ſtigmatibus, gynæcæo addicit, vt molam pro viliſſimo iumento verſaret; pœna verè muliebri, quæ corpus afficeret, pudorémque vel impudicæ incuteret. Droctulfus ſimiliter, abraſis capillis, auribúſque truncatis, ad culturam vineæ, opúſque in ea quotidie faciendum amandatus eſt; vt ignominia loco mortis foret. Attamen non eo ſtitit quæſtionis acerbitas. Nam aliquãtò poſt, detectâ nouâ coniuratione in Childebertum, quam adornaſſe credita Fredegundis; cùm multi eam ob rem raperentur in tormenta; Sunegiſilus ab exilio Guntrani precibus reuocatus, ceu malorum omnium conſcius foret, ſimiliter tormentis addicitur; quibus acerbis atque adeò per plurimos dies repetitis, conſcientia vrgente, multa & grauia fatetur ſcelera; & in detegendis haud paucis conſciis, Rhemenſem Antiſtitem Ægidium nominat, iampridem ſuſpectum Regi ac odioſum; dicítque primæ conſpirationis à Rauchingo initæ fuiſſe conſortem. Extemplo Rhemis deducitur Metas Ægidius, moxque liberatur, Synodo Epiſcoporum ad diſceptandum majeſtatis crimen indicta. Metis conueniunt, quamuis incommodo admodùm hyemis tempore; ac de præſente Ægidio cognituri; comperiunt primò falſi crimine innexum, confictis chartis publicis, quas ab Othone Referendario ſubſignatas diceret: tum deinde prolatæ ſunt ipſius & Chilperici mutuæ epiſtolæ, non modò teſtes arctiſſimæ amicitiæ, ſed quibus multa in Childebertum & Brunechildem matrem iactabantur, præcipuè de inferenda nece Childeberto; poſtea exhibitæ pactiones, quibus affirmabat conueniſſe Chilpericum inter & Childebertũ, vt expulſo Guntrano regnum eius diuiderent; quod pernegabat Childebertus ſibi vnquam fuiſſe in animo; poſtremò arguebatur, à Chilperico aureos bis mille, pluráque alia accepiſſe, vt ipſius commodis ſtuderet impen-

Quàm multi implicati & puniti.

CLOTARIUS II.

CLOTARIVS II.

ſius:quorum conuictum,ſéque reum ipſe non inficiatum, Epiſcopi,vitâ condonatâ à Principe,dignitare & ſacerdotio deminutum,ſacris expunxerunt,& illicò Argentoratum relegatus eſt; Rodulpho Lupi Ducis filio in cathedram Rhemenſem euecto:Brunechilde admodùm læta,quod ſibi infenſiſſimum caput aliquando deprimeret.

XXVIII. Inter domeſticas Principum turbas,priuata quædam non indigna memoriâ contigerunt.In iis celebre Pariſiorũ incẽdium;quo per incuriam vnius mercatoris,ab eius ædibus in reliquam vrbem ignis propagatus,tam repente inuaſit omnia ac vaſtauit, vt hinc Sequanâ duntaxat amne,inde beati Martini ſacello , repagulis tam humanis quàm ſacris , coërcitus & repreſſus,media omnia fœdè abſorpſerit.Porrò in ea diuinæ Iuſtitiæ ſcena,Epiſodia vt ita dicam miſericordiæ viſa ſunt.Sanè mulier prænuntiauit funeſtum incendium; ſæpiſſimè exclamans, vt ciues fugerent ab vrbe peritura mox flammis;dicebatque ſibi in ſomnis oblatam eſſe ſpeciem viri,qui à baſilica ſancti Vincentij prodiens,ardenre cereo mercatorum domos obiret , eaſque deinceps ſuccenderet;tertiáque poſt die vrbs conflagrauit.Tum ſæuiẽtibus maximè flammis,delatus ignis in carcerem,quo publicè vincti tenebãtur,nullâ ſalutis aut effugij ſpe , iam miſeros hauriebat;cum ſanctus Germanus luce candida circumfuſus , videndum ſe præbuit, trabémque atque catenas comminuens, in libertatem vinctos aſſeruit , recluſiſque vltro carceris foribus emiſit incolumes;qui ſtatim ad ſancti ſepulchrum geminæ libertatis acturi gratias cõuolarunt.Nec in tanta calamitate ſancti Martini beneficium defuit,cuius ſacellum ad portam vrbis poſitum flammam oppreſſit. In id ciuium vnus cum vxore rebus ſuis importatis confugerat, certus auxilij à Præſule ſancto obtinendi;iamque latè fuſum incendium corripiebat proximas ædes,nec à vicinis admoniti vt fugerent , ſe mouebant loco;cùm repente vndantes flammarum globi ſacellum inuadunt , iamque per feneſtras horrorem inferunt.At illicò reiectæ diuinitus,integro & illibato ſacello,non modò conſiſtunt,ſed retrorſum actæ,moxque ſeu iniectis aquis extinctæ,collabuntur & deſinũt;ignium fomite,quæ ſancti potentia,ignes abſumente.A quibuſdam ſuperſtitioni prauæ adſcriptum eſt incendium ; quod nuper in expurgando pontis cuniculo, reperti eſſent in cœno glis & ſerpens ænei , quibus arcerentur ab ædibus flammæ, nec vlla eiuſmodi animantia in vrbe viderentur ; iis verò amotis,& animalia viſa,& graſſatum ignem;ſed iſta vel falſa,vel dæmonũ ope patrata, quorum beneficia maleficia ſunt. Occurrit aliud reſtinctum incendium,non aqua quidẽ ſed ſanguine. Amalo Dux,abſente coniuge in amorem cuiuſdam puellæ ingenuæ libidinoſè exatſerat. Nocte vini iam madidus mittit prauæ cupiditatis miniſtros,qui vi raptam ad rorum abducant:& illa amore pudicitiæ , omni conatu fruſtra adhibito , deformata ſanguine quem miniſtrorum verbera elicuerant,admouetur toro,futuro mox caſtimoniæ buſto;ſed cùm & ibidem obſiſteret fortiter, Dux blanditiis in iracundiam verſis, miſeram pugnis cæſam & colaphis,conatus amplecti,mero vel laſſitudine obrutus conſopitur.Puella tum fœdis amplexibus vtcumque libera, cùm aduerteret nullum pudori ſupereſſe ſpatium,præter breuem ſomnum;productura moras tam commodas,enſem arripiens qui ex iacentis lecto pendebat , in viri caput animosè impingit.Dux vulnere expergefactus, exclamat;aduolãt famuli,& efferati ſpectaculo,inferebãt puellæ manus;cùm Dux melior & temperátior,ca-

Pariſiorum incendium.

Virginis caſta facinus.

uere, inquit, ne quid incōmodi innoxiæ Virgini faciatis; ego enim peccaui, qui vim afferre pudicitię volui; illa innocēs, quæ meo ſanguine illibatā ſe pręſtitit, quo dicto animā emiſit. Interea dum familia tumultuans diſcurrit; puella, Deo ducēte haud dubiè, illæſa domo egreditur, eadémque nocte Cabilonem peruenit, diſtabat autem triginta quinque millibus; & in ſancti Marcelli Regis Guntrani aduoluta pedibus, rem vt erat faſſa; impunitate cædis quæ laudi eſſet, & ſecuritate in demortui affines obtenta, pudorem qui tanti conſtaret, amauit impenſius. Nomen neſcitur; vt Hiſtoriam pudeat memoriæ in Fredegūde, ſocotdiæ in iſta. Aliquātò poſt noua calamitas inuaſit animos. Quidam ruſticus Bituricenſis, dum ligna in ſylua cæderet, repente muſcarum examine dinexatus, in amentiam adigitur; quā poſt triennium deſinente in ſpeciē; in aliam impellitur, ſe Chriſtū profeſſus & Meſſiam. Sed vt primò venerationem colligeret, mutato ſolo, in Arelatenſem agrum ſe cōfert; ibiq; ſolitariæ vitæ auſteritate, ſanctitatis famā auctus, præter diuinandi munus acceptum à Dæmone; iam cōfirmatā audaciā, ad Gabalitanos profectus, aſſumpta ſecum muliere quam Mariā dicebat, palàm ac ſine ambagibus, ſe Dei filium oggerebat. Fraudem hominis adiuuabāt præſtigiæ Dæmonis, quibus futura præſagiebat; ſed mala & calamitates dūtaxat, paucis admodùm bona & proſpera; poſtmodùm ea per Dæmonem præſtans, quæ per eundem prædixerat. Ægrotos etiam aliquoties reuocabat ad valetudinē, ne ſolis malis fraus innoteſceret: quin & benignitate beneuolentiā plebis conſequuturus, quæ conferebantur, argentū, aurū, veſtiſq; plurima, ea turbę inopi largiebatur continuò. Quibus artibus ingentē ex omni conditione multitudinem collegit, ad trium hominū millia, ſequentium Chriſtumque profitentium, qui bipedum peſſimus & inſaniſſimus foret. Iamque larua poſita, graſſabatur in eos qui detrectarent obſequiū; Epiſcopis maximè necem intentans; cùm Aniciū properans; ſuoſq; cōparans ad expugnandam vrbem & diripiendam, merito tādem malo percellitur. Aurelius Anicienſis Epiſcopus præmiſerat viros prudentes & ſtrenuos, qui ſpecularētur quid rei foret, quique agnoſcerent ex ipſo homine quid admodùm vellet. Admiſſi in conſpectum, iuſſi erant à teterrimo nebulone, proſtrati ſolo adorare ſe; & procumbebant, cùm illorum vnus veluti oſculaturus genua, accedens propius, educto gladio, incautum obtruncat; ſagaciorem enuntiādis calamitatibus alienis quàm ſuis. Facilè ab ſociis plebs cætera in timorem acta diſiicitur; ſola illa muliercula capitur, quæ data in tormēta, viri præſtigias & fraudes retexit. Nec ideò mutati comites, qui vel diſperſi in amentia peruicaces, nunquā in bonam mentē redierunt; adeò difficilius animi ſanātur quàm corpora. Sed repetenda nunc bella, quorum illo tempore ſeges non modica.

CLOTARIVS II.

Chalon.

Pſeudo-Chriſtus ex ruſtico.

Le Puy.

XXIX. Britanni Aremorici, iamdiu Varoco Duce, Redones & Nānetes, illius gētis populos, prædis & excurſionibus infeſtabant. Ii Franciæ vectigales apud Gūtranum conqueſti, militem ad repellēdum Varocum impetrant. Præficiuntur Duces Beppolenus & Ebracarius; fortes quidē, & digni ſinguli qui legerētur, ſed quos iunctos corrupit inuidia, peſſimaq; æmulatio creſcēdi malo alieno, non virtute ſua. Igitur confeſtim iunctis copiis animiſque diſiunctis, ſe mutuis conuiciis & maledictis proſcindere; ſuo quiſque militi omnia dare, ſibi amorem, alteri odium facere; Ebracarius præſertim, ſi Beppolenus perderetur, ducatū mortui adepturus & ſpolia, eius perniciē machinari. Britanniā ſimul

Guntrani expeditio in Britannos.

CLOTARIVS II.

ingreſſi, Vindiana ac Vlda amnibus tráſmiſſis, vel in hoſtili ſolo nondú conuenerát; cùm malè hærentes noua occaſio procul abiunxit. Quidam ſacerdos ab hoſte, vt euentu patuit, miſſus, Beppolenu adit, pollicitus ſe Varocú in poteſtaté eius traditurú, ſi cum exercitu quò ipſe duceret ſequi vellet. Beppolenus acer & ſtrenuus, ſecedente Ebtacario ſuo cú milite, ducé ſecutus, eò ardentius, quo maior victoriæ ſpes affulgebat & ſoli, ad locú ducitur vbi dicebatur Varocus agere. Et is quidé iam auctus Baiocaſſinis, quos ſubmiſerat Fredegundis infenſiſſima Beppoleno, in motem Britannorum tonſos ne dignoſcerétur; artem & dolú fortitudini adiungens, primo alteróq; die marte vario cú hoſte conflixit; ita tamen vt recedens, inani fugæ ſimulacro Beppolenum falleret, & in loca paludoſa tandé abduceret. Quod vbi tertio die cótigit, ac luto Francus quaſi viſco auis innexus eſt, nullo negotio à Británis irruentibus viarú peritis ac ſaltuum, ſtatim delctus eſt; & ipſe Beppolenus fortiter dimicans, perfoſſus lancea, ſuos inter corruit; proditori fidem habés, quam negaſſet ſocio; & repudiato victoriæ comite, vt petiret facilius. Inter hæc Ebtacarius, Dariorigú quę Venetorum vrbs eſt, conuerſo milite, ab Epiſcopo ciuibúſque vltrò admiſſus, de conſortis cæde gaudebat in ſinu: aderátq; Varocus ficto metu qui pacé poſceret, quauis lege ac códitione. Ita ſtatim cóuentú, iurata pacta, datiq; obſides à Varoco. Redibat euentú gratulans Ebtacarius, mox & ipſe luiturus pœnas diſcordiæ. Siquidé in Vindiana tranſmittendo, militibus amne hinc inde diuiſis, fide in perfidiam verſa, à Canaone Varoci filio incautus oppreſſus eſt, copiarum parte quam maximâ cæsâ; ſociis vltra amné ſpectantibus, & incaſſum fremétibus. Ipſe poſtea iure à Guntrano increpitus, & ſola, quæ Principis clementia erat, obiurgatione dánatus; in ius vocatus à Beppoleni affinibus mulctá pecuniariam ſoluit; quá ad inopiam redactus eſt, mercedé diſcordiæ & cupiditatis. Et hęc poſtrema Gúttani expeditio; obiitq; Rex optimus Cabilone, anno regni triceſimo tertio, in ſancti Marcelli ſepultus; quá baſilicá extruxerat, multiſque donis locupletauerat. Fuit pacis artibus quàm belli clarior, pugnare ſolitus per Legatos, excepto Múmolo, infelici plerumq; exitu. Humanitatis in ſubditos mirificæ erat, priuatis menſis familiariter accúbens, & maieſtatem cóuictu tépetans. In tanta morú corruptela, & inter fratrum cupiditates ambitionem coërcuit, vixitq; diutiſſimè omnium, regnauitq; latiſſimè; adeò moderata durant, pereút immodica. Singularis in eo religio, & aduerſus ſacra veneratio; loca & perſonas reuerebatur impéſè; inopi turbæ largiebatur quamplurima, ieiunio crebriſq; orationibus corpus atterebat, vnde & ſancti nomen in poſteris meruit, & miraculis etiá inſignitus eſt. Narrat Gregorius viuus teſtis; ipſum vt auerteret luem inguinariá quá premebatur Maſſilia, per triduú indicto ieiunio in téplo hæſiſſe; nullóq; cibo præter hordeaceú panem & frigidam ſumpto, cum populo oranté perſtitiſſe; ibiq; detractas à Regis veſte fimbrias, aquâ maceratas, depuliſſe febrim ab ægroto: ſæpiuſq; energumenos ſanctitatem viri conteſtatos, vel delictorum confeſſione vel petitione auxilij. Irá tamé in poteſtate nó habuit, aliquoties hoc impetu raptus. Sanè pœnituit, quod Chundonem cubiculariú, ſuſpectú venationis in regia ſilua exercitæ, ſtatim confecerit; antè permiſſo ſingulari certamine, inter ſiluæ cuſtodé & nepoté cubicularij, quo mutuis vulneribus vterq; cecidit; tribus pereuntibus ex delicto leui, ob iram vnius, ſemper impotenté cùm armatur potentiá. Childebertus in Burgundiæ regnum ſucceſſit Patruo.

Infauſta.

Vannes.

La Vilaine.

Gútrani obitus, & mores.

Anno 593.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER TERTIVS.

SYNOPSIS.

Childebertus in Fredegundem. Fredegundis de Childeberto victoria. Brunechildis in Auſtraſia imperat. Clotarius victus. Brunechildis tyrannis. Protadium amat. Clotarius iterum victus. Protadij cædes. Theodorici vxor. Theodoricus in fratrem. Theodebertus victus, & occiſus. Theodorici mors. Brunechildis iterum imperat. Varuerio necem intentat. Vnde ipſi pernicies. Brunechildis Clotario traditur. Et pœna afficitur. Clotarius Monarcha Franciæ. Aletheus regnum turbat. Tributum Longobardis remiſſum. Dagobertus Sandrageſilum male afficit. S. Dionyſij Reliquiæ inuentæ. Dagobertus Rex Auſtraſiæ. Pugnat in Saxones. Clotarij generoſitas & mors. Dagobertus Rex. Aribertus Rex Aquitaniæ. Dagoberti mores varij. Aribertus egregius. Bellum in Sclauos. Bulgari per nefas cæſi. Nouum bellum in Sclauos. Expeditio in Vaſcones. Eligius apud Britannos. Sanctus Audoënus. Dagoberti pij mores. Eiuſdem teſtamentum, & mors. Clotarius II. Rex.

Nantildis Clotarij mater. Turbæ in Auſtraſia. Bellum in Thuringos. Grimoaldus in Auſtraſia. Sigeberti pietas. Dagobertus Sigeberti filius. Clotarij ſacrilegia. Batildis ſancta. Clotarius III. Rex. Childericus Rex occiſus. Theodoricus Rex. Ebroïnus reuocatus. S. Leodegarius. Ebroïnus occiditur. Magiſtri palatij. Pipinus maior Franciam regit. Clodouæus & Childebertus Reges. Pipini victoria, & mors. Dagobertus II. Rex. Plectrudis regimen capit. Caroli Martelli primordia. Childebertus Daniel Rex. Carolus victus vincit. Eudo Aquitanus quis fuerit. Vincitur à Martello. Theodoricus Cala Rex. Martelli plures palmæ. Saraceni in Francia. Abderamanus in Franciam venit. Martelli apparatus. Saraceni à Martello victi Gregorij ad Martellum legatio. Aquitania domita. Aquitani Francos inuadunt. A Martello pelluntur. Saraceni rurſus Franciam inuadunt. Auenionem occupant; quam Martellus recipit. Martellus Narbonem obſidet, & capit. Saracenorum tertia irruptio.

CLOTARIVS II. I.

Childebertus in Fredegundem.

AVCTVS ampliſſimo Burgundiæ regno Childebertus, iamque amoto cupiditatis repagulo, ad implendam ſpem prorupit illicò, Monarcha Franciæ ſi Clotarium perderet mox futurus. Erántque omnia ſecunda admodùm: iuſtus belli titulus; Patris necem vlciſci & Patrui, pœnas repetere ab nequiſſima muliere, quæ ſe omnibus vitiis atque ſceleribus contaminaſſet; prætereа eiuſdem belli facilitas, cùm illinc puer vix erepens cunis, femina paſſim odioſa flagitiis, Duces nulli, infrequens miles & pauidus; hinc plurimæ gentes ſpe flagrantes victoriæ, Ducum copia, ſubditorum amor, & ipſe Rex peritiſſimus rerum præclarâ ſçbole propè tergeminus. Quocirca ingenti ex Auſtraſiis contracto exercitu adiunctis ex Burgundia auxiliaribus, Vintrioni ac Gundoaldo ſelectis Ducibus imperat, vt in Clotarij regnum irrumpentes, ad terrorem latè ſpargendum, ferro & igne agros populentur. Contrà Fredegundis, magnitudine periculi ſpem intendens, tam virili ad bonum animo quàm muliebri ad flagitia, Sueſſionem aduolat, nutantes animos confirmat, regni Proceres euocat, militem legit, Landricum ſibi adiungit, tutorem Regi à Guntrano datum; atque omni ſollicitudine infirmitatem armat & roborat. Poſteaquàm fructus operæ conſtitit, animiſque firmatis, frequens miles ad ſigna conuenit; gnara mulier nihil acceptius Francis Regum præſentia, vocata

Ducum

CLOTARIVS II.

Fredegundis oratio militaris.

Ducum & militum concione, Clotarium manu ducens, qui tenera ætate, (nondum annos decem impleuerat) miſerationem faceret;in hunc ſenſum loquuta eſt. *Habeo gratias immortali Deo Franci fortiſſimi, quod in ætatem veſtram potiſſimùm, Regis calamitas & ſolitudo mea inciderint. Quæ Chilpericum prævalidum cæde, eadem filium oppreſſiſſet in cunis, niſi veſtra fides atque conſtantia, ſupra vim donorū atque armorum, in ſalute Regis vagientis ſalutem omnium conſtituiſſet. Quod ergo in viuis eſt, quod ſceptro ſe comparat, quod haurit animos dignos Rege, quod annorum metas virtutibus tranſilit; veſtri muneris eſt; iamque magnus in prætexta Clotarius beneficio veſtro ſucreſcit. Vnde in ſpem venit, quam expertus eſt fidem in vitæ limine, perſtituram eandem ad ſalutis datæ ſtabilimentum; eò magis, quòd qui nuper hoſtis, idem & hodie; nec repellendus nunc alius quàm Childebertus iam antè depulſus. Is nempe, qui poſt patruum interemptum, Patruelis cædem vix benè nati, magno omnium malo conficiebat; is idem hodie propè regno parem perimere, ferro & ignibus miſcere omnia, cædibus veſtris exſaturare ſe, crudelitate amens intendit. Quocirca veſtrum eſt, priores animos in eundem expromere, & modò vincere ſub aſpectum Regis, qui ſub ipſius ſpem victi non fuiſtis. Reſpicite Duces, reſpicite milites, cui pugnatis; reſpiciendi inuicem, & à ſpectante Rege munerandi. Erit enim ſpectator iſte virtutis omnium; qui per ætatem nondum manu poteſt, pugnabit oculis; aderit ſingulis teſtis; præſentem nullius ignauia, nullius animus fugiet, ſibi in præmiis fidem habiturus, & muneraturus largè quæ viderit.* Hac oratione incenſos milites, doniſque pluribus cumulatos, ipſa cum Landrico Duce in hoſtem ducit. E campania prædabundus Auſtraſius Sueſſionenſem agrum vaſtabat, agebátque ſecurus in Trueco pago, à ſuſpicione pugnæ longè alienus. Eum vt incautum Fredegundis opprimeret, eiuſmodi commentum excogitat. Nocte intempeſta ſiluam ingreſſa, iubet ſingulos equites deciſum arboris ramum dextra præferre; mox tintinnabula equorum collis appendere, & ita inſtructos prima luce ad hoſtium caſtra incedere. Vbi ventum eſt in conſpectum hoſtis; Auſtraſij vigiles, alij mirari, vnde vna nocte hæc ſilua enata; alij ridere ſocios, atque affirmare hæc paſcua inuenta pridem, in quæ ſuos equos iam ante miſiſſent. Fidem fecerunt crepitantia tintinnabula, quod ſolis Auſtraſiis moris eſſet, iumentis paſcentibus ea appendere, vt ſi forte aberraſſent ſonitu æris dignoſcerentur. Interim tralatitiâ ſiluâ propinquante, expedito iam teli iactu, Fredegundis quæ Regem ferebat in primis ordinibus, ſuos adhortata victoriam docens in manu poſitam, excuſſis ramis iubet impetum facere; & momento ſcenâ illâ theatrali in ſplendorem horrificum versâ, fulgore armorum, equorum procurſu, inclamantium vocibus, haſtarúmque iactu perculſis Auſtraſius; cùm exceptis vigilibus ſemiſopitus miles iaceret in ſtratis, negotio facili fuſus fugatuſque, ingentem victoriam Fredegundi peperit: magno Childeberti dolore, ab infante & muliercula copias cæſas, quibus vniuerſam Franciam credebat imparem. Sed Dei eſt, pupillorum Regum tutorem agere, & à minimo præſtare maxima; cui ſuperbia odio, amori demiſſio. Ab hac pugna Clotario quies à Patruo, nouis bellis in Britones & in Varnos implicito; quibus ſorte varia confectis, acerba morte

Et victoria de Childeberto.

Anno 596.

raptus

peſſũit fugam, Melodunum, & inde Pariſios cellerrimè aduolans: fratres victum perſequuti, multis captis oppidis pro arbitratu pacem confecerunt, magna regni parte multatus Clotarius; conuentúmque vt ab Sequana populi Aremoricam vſque Theodorici eſſent; & Theodeberti tum ducatus Dentelini, tum quæ ab Oeſia ad Oceanum protenderentur; Clotario quamuis inuito iactura tanta redimente naufragium. Victores eodem belli impetu Vaſcones effuſos in Aquitaniam aggrediuntur; eadémque fortunâ victos ac ſub iugum miſſos, vectigales efficiunt, Geniali Duce cui obſequerentur impoſito, ac mitigata prædatricis gentis ferociâ. Poſtea pax cum Longobardis ſancita, ac eorum Regi Adoaldo Theodeberti filia deſponſa; vt modò reuecta in Franciam proximáſque prouincias felicitas videretur.

CLOTARIVS II.

Bretagne.

Le païs entre la Somme & l'Oiſe.

III.

Attamen illam mulieris vnius flagitia breui conturbarunt. Brunechildis rerum potens in aula Theodorici, quando vitiis malíſque artibus ſe tuebatur, virtutem odiſſe, viróſque honeſtos ab adminiſtratione procul amandare, corruptos ac flagitioſos promouere cœpit. Ideò Egilam Patricium, à culpâ integrum, præclaríſque inſtructum dotibus, eo vno peccantem quod diues foret, implicitum delationibus falſis, ad mortem impulit; facultatibus eius fiſco addictis. Nec impuræ feminæ fuit ſatis, principem virum è medio ſuſtuliſſe, niſi in ſacroſancta capita furorem verteret. Tres erant homines, ſanctitate viri conſpicui, qui Theodoricum adoleſcentem, meretriciis amoribus & libidinibus irretitum, admonerent piè & ſeriò, vt iuſto matrimonio licentiam adſtringeret, quæſiturus liberos, qui regnanti ſuccederent; nam quos ſuſceperat per flagitium, (idque verum vaticinium fuit) nuſquam propagaturos regiam ſtirpem. Ii viri erant, Deſiderius Viennenſis Epiſcopus, Columbanus Abbas Luxouienſis, & Gallus, à quo cœnobium nobile, móxque oppidum, habuerunt nomen. At Brunechildis, ne piæ admonitiones nepotem flecterent, Columbanum Regi acceptiſſimum, tam acerbè vexauit, vt adegerit virum ſanctiſſimum è Monaſterio fugere, & in Italiam profectum, abſtinere à monitis. Gallum Aulâ expellit. Deſiderium ſuæ ſedi affixum, cum in fugam haud ageret, primò curat per Epiſcopos ſuæ miniſtros perfidiæ, è ſede eijci; dein reſtitutum, ac curam ouium repetentem, in Dombenſi agro, per ſatellites mactat, obrutum ſaxis; nulli ſanguini parcens, vt amoliretur obices omnes potentiæ. Mox Bertoaldum omni ope conatur euertere; virum bello ac pace clariſſimum; acceptiſſimum Regi & populo, quique vnus virtutibus ſummis auctoritati ſuæ æmulus foret. Pòſt nouus ad eum perdendum acceſſit ſtimulus, impurus amor atque illicitus; qui ſe vbi ambitioni adiungit, quas non edit ſtrages; Protadius quidam origine Romanus, id eſt Gallus; nam ſic plerunque Galli diſtinguuntur à Francis, planè factus ad Brunechildis ingenium, ipſi iam vetulæ ad libidinem placuit; & ad ſtuprum vocatus, pro marito dilectus eſt, paſſimque beneficiis cumulatus, à femina ardentiſſimo amore pullum complectente. Vna Bertoaldi dignitas, Magiſter erat Palatij, Protadio deerat; eam vt eriperet, ſimul & periret vir dudum ob virtutes inuiſus; machinari fraudem Bertoaldo inſtituit, ciuſmodi artium peritiſſima mulier.

Brunechildis tyrannis.

Sancti viri pulſi.

Brunechildis amor in Protadium.

CLOTARIVS II.

Senſim Principis gratiam in eum minuit; iamque nutantem ac labantem propemodùm prætextu officij amandat in Neuſtriam, vt tributa exigeret, finéſque in Clotarium defenderet; trecentis militibus ipſi aſſignatis, quibus Clotarium non adeò coërceret, quàm facilitate victoriæ concitaret. Reſque iuxta votum euenit. Clotarius comperto Bertoaldum agere in proximo, paucíſque comitatum venationi operam dare, Theodorici partes ſtrenuo viro vt imminueret, Merouæum filium ac Landricum mittit, cum valido militum globo, qui incautum & imparatum opprimerent. At is ab occulto nuntio monitus, fuga periculum anteuertens, maturè Aureliam ſeceſſit, & adiuuante Auſtreno vrbis Epiſcopo munimentis ſe concluſit. Aduolauit ad portas Landricus, & præpoſtera fortitudine Bertoaldum inſimulans, quaſi metu ſe tegeret, euocabat ad prælium. Nec alter ſingularem pugnam detrectabat, ſi abſcederet miles, & copiam martis vtrique permitteret; ac poſtremò cùm Landricus abnueret, prælio proximo quo Theodoricus vindicaret iniuriam, ſingularem illam pugnam Bertoaldus indixit; & admittente Landrico, conuentum eſt, vt conchyliatis ſagis prodirent in aciem, quò facilius inter ſe dignoſcerent; ibique nullo proditionis metu aut inſidiarum, iuſto duello congrederentur, mutuò ſi quis refugeret, imprecati mala quàm plurima. Pugnæ occaſio non longè dilata. Theodoricus acerrimus iuuenis, audita patruelis vſurpatione, perincommoda anni tempeſtate, ſub ipſam brumam exercitum ducit, fitque obuius ad Icaunam amnem Clotarius. Bertoaldus prima acie intrepidè vltra amnem acta, in hoſtium confertiſſimum globum penetrans, Landricum appellabat, vt ad condictam pugnam ſe ſiſteret. At is retrò cedens, tegebatur ſuorum numero; cùm Bertoaldus indignatione fugæ turpiſſimæ, ſimul & incenſo mortis voto; (videbat à Brunechilde perniciem) deſperata vita, in hoſtium cuneum ſeſe abdens, peremptis pluribus tandem occubuit. Interea reliquæ Theodorici copiæ, tranſito amne, tanto impetu ruerunt in prælium, vt mox diſiectus Clotarij miles Regem in fugam cum Landrico rapuerit, capto dum fortiter pugnat Merouæo; violata pace per ipſum bellum ſe vindicante. Theodoricus oſtentaturus victoriam, Pariſios venit, perrecturus vlterius, niſi deprecante Theodeberto, & iam exercitum admouente, placuiſſet primis conditionibus pacem inſtaurare. Is belli motus vni Brunechildi optatus contigit; quo Protadius ſummam dignitatem in Bertoaldi locum adeptus eſt.

Odium in Bertoaldum.

Yonne.

Clotarius victus iterùm.

IV.

Brunechildis nepotes bello committit.

Nec ideò conquieuit à ſcelere facinoroſiſſima mulier; libidine & ambitione expletis, vindicta ſupererat, quâ infirmior ſexus eò vehementius flagrat, quò impotentius. Angebat ſuperbiſſimam feminam eiectionis infamia, eiuſque auctor Theodebertus in vltionis & furoris ſcopum obtenditur. Protadium iam Regis potentem in conſilium adſciſcit, moxque Theodoricum ipſum aggreditur. Dicit immenſos Childeberti patris theſauros à Theodeberto præreptos, repetendos illos à raptore, nec ferendum vt communia bona in alterius rem ſeponantur. Docet poſtea quàm infenſo ſit animo Theodebertus in fratrem, ſtudere Clotarij rebus impenſiùs, inuidere fortitudini præclariſque dotibus fratris; ſibi notam eſſe

peſſimam

peſſimam indolem; nihil omiſſurum vt fratrem perderet. Quanquam, adiungebat, id minimè miror, ſi viliſſimi hortulani filius, nec vſquam à Childeberto progenitus, te in fratrem nequaquam diligit; cui vni non theſauros modò, ſed duo regna, ſi liceat, cupit eripere. Erecta his verbis Theodorici cupiditas; fidemque mendacio conficta fabula Brunechildis fecit; inde Protadio admouente ignem incendio, in Theodebertum bellum decernitur. Iamque erant fratrum caſtra oppoſita apud Cariſiacum, poſtridie ventura in aciem; cùm Burgundi proceres fraterna odia deteſtantes, Theodoricum adeunt, & pro fratrum concordia diſſerentes multa, ſollicitè hortantur, vt re adhuc integra pacem certam bello incerto præoptet, néve cupiditatis impulſu, naturæ vinculum, ac diuerſa regna Principum ſanguine coaleſcentia, diuellat inuicem & confundat. Contra vnus Protadius bellum occinere, oggerere illatas à Theodeberto iniurias, à Theodorico vim duntaxat repelli; ſemel in ordinem & in officium fratrem reuocandum; vbi ſapere didicerit, facilius inſtauratum iri naturæ vinculum. Ita ex eius ſententia pax diſcuſſa. Inter hæc Proceres hominis auctoritatem pertæſi, cui dudum ob auaritiam morúmque ſuperbiam perinfenſi erant, eum è medio tollere ſtatuunt; miſerati, vt aiebant, tot mortalium & innocentium cædem, quos vnius furor perditum ibat. Non potuit tam arcanum inter plures eſſe conſilium, quin ad Regis aures pertingeret; ideò progreſſurus è tabernaculo, vt coniurationem diſcuteret; vi à ſuis prohibitus, mittit Vncelenum vnum ex Aulicis, qui ſuo nomine coniuratis interdiceret nefas. Sed iſte præuaricator imperij, accedens ad proceres, qui iam frementes tentorium Regis obſederant, in quo Protadius ſecurus periculi cum Medico ludebat tabulis; iubet eos ex mandato Theodorici victimam publicam & obicem pacis perimere. Dictum, factum; vno omnes impetu in tabernaculum irruunt, diſcindunt illud viam vt faciant, ac Protadium incogitantem ſuâ ſinguli morte obtruncant; ludo fortunæ pingentis tabulas humano ſanguine, & lucrum tam inſigni vitâ facientis. Amoto obice, Theodoricus volens nolens ad pacem actus eſt, & vnius cæde quamvis auſu nefario, prauóque exèmplo, tot mortalium ſaluti litatum eſt. Diſſimulauit iniuriam Brunechildis, dum vlciſceretur; & maximè in Vvolfum patricium & Vncelenum prompta eſt vltio; iſto poſt truncatum pedem in egeſtatem vltimam adacto; illo ſtructis inſidiis Theodorici iuſſu interfecto; Theodeberto in opportunius tempus dilato. Quod dum operitur, conſultura famæ aſtutiſſima mulier, & populorum votis obſequutura in ſpeciem, ſtatuit iuſtam vxorem nepoti quærere. Impuris concubinæ amoribus Theodoricus implicitus, quatuor liberis ab ea ſuſceptis, vitam agebat Chriſtianis moribus alienam; ſacris Præſulibus & piò quoque grauiter conquerentibus. Hanc vt labem Brunechildis abſtergeret, ſuadet filio ad legitimam ſponſam accedere, ſimulque Hemmebergam Bertrici Regis Hiſpaniæ filiam, dignam tanto faſtigio, commendat eximiè; Rege quem pigeret iam ſatiatæ libidinis annuente. Legati mittuntur in Hiſpaniam qui puellam petant, iurent Regis nomine perpetuum tori thronique conſortium, atque traditam abducant.

Protadij cædes.

Theodoricus vxorem ducit;

Euenere ſingula ex voto; excepti peramicè legati, iuratæ nuptiæ, & deducta Virgo in Franciam, tum dantium tum excipientium plauſu. Rex ipſe, pro ſummis caſtitatis illecebris, ſponſæ illibatæ captus pulchritudine, primæ conſuetudinis oblitus, ad amorem nouum applicabat ſe penitus, & ſpes erat adhæſurum, niſi Auiæ cæca ambitio pulchrè inſtitutum curſum inuertiſſet. Ad ſpeciem duntaxat & fucum ea optauerat nuptias Regi, nec putabat è re ſua fore, ſi virgo regia, formâ corporis animíque laudibus prædita, coniugalis affectus illiciis, in eam creſceret auctoritatem, quâ mariti potens Auiam excluderet, iamque non regeretur ſed regeret. Ideò primùm veneficiis impedit ne contingere vir vxorem poſſet; dein amore iam tepeſcente perficit vt ableget, ceu inutilem, & obnoxiam malis præſtigiis; itaque ſummo dedecore, ſpoliata dote, immerens virgo patri reddita eſt. Bertricus Dei hominumque fidem obteſtatus, legatos miſit ad Europæ Principes, qui contumeliam quererentur, & ad conſortium vltionis eoſdem impellerent, aditi Clotarius, Theodebertus, Ago Longobardus, & facta à ſingulis ſpes ſocietatis: nullo ſucceſſu: raris alienam iniuriam, vbi ſua non intereſt, vindicantibus.

Et pellit.

V. Brunechildis hoc metu libera, rurſum incumbebat in Theodeberti perniciem, quam is ipſe vltrò ſibi arceſſiit. Etenim ſiue prioris ſenſu iniuriæ, ſiue nouæ cupiditatis inſtinctu, arma parauit in Theodoricum, iniquam poſtulans, quam primam regni diuiſionem feciſſent. Cùm eandem æquam Theodoricus contenderet, ne rurſus fratres in bellum ruerent, vtrinque Proceres re ad amicam & tranquillam litem reuocatâ, indictis loco & tempore, impetrarunt à Regibus, vt abdicata vi ſimul conuenirent. Affuit Theodoricus cum decem virorum millibus, ſimplici animo, & ab omni fraude alieno, at Theodebertus toto exercitu circunducto, quaſi fratrem implicaſſet reti, metu perterritum ad ea compulit quæ optabat. Ita ſpecie conciliationis prouinciis pluribus Theodoricus mulctatus, quæ bello ſeruaſſet, pace deperdidit. Igitur vbi primùm emerſit è periculo, ſtatim fœdus eiurans, quod vi & metu extortum eſſet, comparauit ſe ad vim repellendam & vindicandam iniuriam; Brunechilde imprimis admouente fomitem prompto incendio. Et Theodebertus patrauit facinus, quod Dei hominúmque odia concitaret; Bilechilde vxore illâ quam à Brunechilde acceperat interemptâ per nefas, quanquam plurium liberorum matre, vt aliam in torum induceret. Inter fratres obſtrepentibus lituis, medius Clotarius videbatur magna futurus acceſſio, vtrò propenderet, ideò per internuntios conqueſtus iniuriam Theodoricus ab eo impetrat, vt conquieſceret dum patratur bellum, pollicitus Ducatum Denteleni, quem Theodebertus eripuerat, eumque in quietis petitæ præmium. Mox vniuerſo propemodum regno excito, imperator ipſe exercitus, Lingonibus Auſtraſiam petens, ad Tullum oppidum Theodebertum obuium habuit. Ibi flagrantibus irâ & ambitione animis, extemplò obiectæ acies ruunt in prælium, quo poſt acerrimam dimicationem victus Theodebertus, fuga ſibi conſulens, per Metenſem agrum, Coloniam ad Rhenum inſtauraturus militem euolat. Theodoricus palmâ elatus, præter ardorem indolis & vindictæ ignem

Theodoricus in fratrem.

Theodebertus primò victus:

ignem, vtendum victoriâ ratus dum faueret, ſummâ celeritate victum perſequitur, & Arduenna ſiluâ pertranſitâ, ad Tolbiacum ſimili exitu pugnat & vincit. Siquidem Theodebertus forti animo in calamitatem, integris adhuc Vltrarhenanis prouinciis, inde Saxones aliosque Germaniæ populos in aleam Martis nouam contraxerat, fratrique occurrebat, ni vinceret, certus occumbere. Paribus igitur animis, paríque fortitudine pugna conſeritur; inde Francis primæ laureæ gloriam, hinc Germanis prioris fugæ infamiam, cumulare vel emendare nitentibus. Incredibili ardore vtrinque pugnatum, traduntque Annales, quos equites prima congreſſione ferrum mactauerat, eos diutius etiam orbos animâ hæſiſſe in equis, & viuentium ſpeciem prætuliſſe, turbâ ſequentium adeò denſa & ſtipatâ, vt prioribus non modò flectendi habenas dum viuerent, ſed ne mortuis quidem prolabendi ab equis, facultas eſſet; furore pugnæ obcæcante milites, & pro Andabatis induente in ferrum. Hæc pertinacia vel deſperatio diu victoriam incertam habuit, donec vis cladis in Theodebertum incubuit. Ciebat ille prælium fortiter, ſuíſque animos vel in perniciem faciens, longè pluribus mortis cauſa erat, quos iam hoſtile ferrum pecorum inſtar mactabat; quibúſque eſſet acceptius ſub aſpectum Principis cadere, meteríque victoriam, vel non obtinendam, quàm ignominiâ fugæ ſibi conſulere. Perſtabátque obſtinatio; donec Theodebertus animaduertens iam fruſtra obſiſti, ſuoſque pugnare duntaxat vt perimerentur; ſe ſtragíſque reliquias nouæ ſpei redditurus, fugam capeſſiuit; ſimulque alij quos eius præſentia continebat, terga verterunt cædenda victoribus: Tuncque maximè diſiecta illa cadauerum phalanx, ſolutis equis atque palantibus; viis latè ſtratis quà demortuorum inutili pondere, quà cruentis corporibus morientium. Theodoricus in plauſu victoriæ, fratris nimium memor, poſtquàm accepit celeri fuga euaſiſſe, quaſi tot cædibus nihil actum foret, moram nullam paſſus, ad Rhenum aduolat, obſeſſurus Coloniam, quâ ſe Theodebertus concluſerat. Statimque Ripuarios ad Rhenum accolas fœdis vaſtationibus diripit, palámque affirmat, nullum his finem fore, niſi Theodebertus viuus an mortuus in poteſtatem ſuam deueniat. Iis mota perfida natio, deliberato Regis exitio, Coloniam mittit quibus perficiendum ſcelus incumberet; iámque admiſſi in Theodeberti conſpectum; conqueruntur ſe ſuáque omnia diripi; nullam ſalutis ſpem præter ipſum Regem ſupereſſe; fratrem affirmare, ſi gazæ pars quæ Patris fuiſſet ipſi traderetur, receſſurum ſe, & parciturum belli miſeriis; orant igitur, & ſub rogantium ſpecie, imperant, vt theſauri parte cladem ſuorum tótque innocentium animas redimat. Theodebertus fide dictis præbitâ, comitante proditorum turbâ in gazophylacium ſubit, dúmque ex multa opulentia quæ fratri mitteret indagat accuratius ſeponitque, ab vno comitum gladio in caput acto perimitur; effuſo inter opes quas excoluerat ſanguine, vitáque in aſylo vt putabat ſalutis abiectâ. Illicò abſciſſum caput à proditoribus, & per muros vrbis delatum, deterritis ciuibus, victoriæ ſymbolum hoſtibus fuit, nullo vetante admiſſus in vrbem Theodoricus, theſauros fratris cepit, liberoſque: Ii præter virginem duo mares erant, & adacta in fidem vrbe, regno

Clotarius II.

Et ſecundò: Pòſt occiſus. Poſterioribus.

CLOTARIVS II.

altero auctior,ſublatóque ęmulo tumidus,Metas ad Auiam rediit,trophæum circumferens, felicitatis in ſpeciem, reuera crudelitatis & humanitatis depoſitæ. Quanquam & in ipſa laureæ pompâ mortalitatis monumentum eſt præbitum. Quippe dum in baſilica ſancti Gerionis iuſiurandum à Colonienſibus exigit, ſibi viſum eſt latus graui ictu percuti, exclamauítque continuò, iubens occluſis foribus percuſſorem capi;at nemo inuentus eſt, nec veſte à cubiculariis amotâ, vllum apparuit vulnus in latere, præter notam purpuream ſummæ cuti impreſſam; habitúmque eſt imminentis mortis indicium. Metas aduentanti Brunechildis occurrit, amplexáque victorem ſumma lætitiâ, ne quid ex Theodeberto ſupereſſet, geminos eius filios neci tradidit, alterum minorem natu, Merouæum nomine, lactentem adhuc, manu propriâ ſolo illiſum, crudeli & nefaria morte conficiens, idem haud dubiè tentatura in nepte, niſi amor & forma corporis prohiberent. Nam Theodoricus pulchritudine virginis captus, eo amore flagrabat támque honeſto, vt puellam ſibi deſtinaret in coniugem. Intercedebat vehementer Brunechildis, cúmque dehortando parum proficeret, tandem extremam admouens machinam, futuras dixit inceſtas & abominandas nuptias, ſi Patruus neptem ex fratre duceret. Quo Theodoricus excandeſcens vehementius; Quid tu, inquit, peſſima, tuique generis lues? Annon mihi dixeras, Theodebertum hortulani eſſe filium? Tu me impiiſſima fratricidio illigaſti. Simul nudato ferro in eam irruit; & proculdubio feriebat, niſi ab Aulicis erepta periculo, ac aliquandiu abdita, in flagitium nouum effugiſſet. Sanè haud multò poſt Theodoricus extinctus eſt alui profluuio; ſeu veneno per Brunechildem propinato dum exit è balneo ſeu morbo contracto: imò alij volunt cœli flamma ictum, animum amore, cupiditate & crudelitate flagrantem inter ignes miſiſſe.Comparabat in Clotarium bellum, propterea quod ducatum Denteleni occupaſſet ex pactis, iamque vniuerſam Franciam ambibat animo reuera fortitudine clarus, ſed truculentâ, quam vix vlla virtus cicuraret.

Theodorici mors.

Theodeberti liberi.

Anno 614.

VI. At Clotarius periculo defunctus tam graui, repente à ſummis anguſtiis ad felicitatem ſummam euadit. Theodorico quatuor liberi ſuperſtites erant, Sigebertus, Corbus, Childebertus, & Merouæus, verùm ex illegitimo nati concubitu, ideò gerendo ſceptro plurimum impares. Nihilominus Brunechildis, iam tertium ſummo regimine vſurpato, Sigebertum maximum natu inaugurare regno intendit; cuius ætate, vt in patre & auo, abuteretur, ac tutelæ nomine prouincias tot tamque amplas peſſundaret. Verùm Auſtraſiæ Proceres, quorum Arnulphus & Pipinus principes, pertæſi dominatum muliebrem, eò grauiorem futurum quod olim excuſſus, arcana conſpiratione Clotarium appellant; ad regnum veniret, quod hæreditate; populorum ac procerum votis ſuum foret. Clotarius ſine mora Captonacum vſque acceſſit Brunechildis quæ tum Vormatiæ agebat, ad ſuperiores prouincias moderandas, audito Clotarij aduentu, vt hoſpitem inopportunum excluderet, legatos mittit, qui expoſtulent violatam conſanguinitatem Regúmque concordiam; mirari ſe quid Clotario rerum eſſet in Sigeberti Regis ditione; proinde orare, vt ſecederet, nec ambitione

Brunechildis pronepotes ad regnū euehit.

Andernac.

Voimes.

præpoſtera

præpoſtera ſancitam cum Theodorico pacem bello mutaret. Reſpondet Clotarius, ſe à belli animo longè abeſſe, non eo veniſſe vt abrumperet pacem; imò veram & ſolidam, vt conſtitueret; eam in rem petere conuentum Francorum, vt conuocatis vtriuſque regni Proceribus, quid in rem communem vſui foret, omnium calculis ſtabiliretur; ſpondebat ſe ſtaturum illorum placitis, nec latum vnguem ab eorum nutu abſceſſurum. Brunechildē Clotarij mens non latuit; ideò nihilo ſegnior obtinēdo regno quàm occupando, quoniam in Germaniæ gentibus ſpei plurimùm erat, ad eas mittit Sigebertum ipſum cum Varnerio Magiſtro palatij, & Alboino inter Auſtraſios præpollente; vt quà auctoritate, quà Regis iuuenis majeſtate & reuerentia; Martias gentes in ſocietatem belli allicerent. Attamen vnius ſuſpicionis temeritas benè prouiſa conſilia peſſumdedit. Venit in mentem feminæ (per infirmitatem ſuſpicaci admodùm eo ſexu) Varnerium fidè ancipiti, in Clotarium propendere; ſtatímque pro innata crudelitate, ad Alboinum cuius fides ſpectatior ſcribit, vt quovis modo Varnerium tollat. Litteræ in via redditæ, quas lectas Alboinus in minutas partes abrumpens, humi vt iam inutiles abiecit incautius. Id forte inſpiciens vnus è Varnerij familiaribus, ſeu curioſitate, ſiue exiſtimato rei momento, clam diſiecta chartæ fruſta colligit, iiſque membris ſuo corpori redditis, ſenſu percepto, & in cereis tabulis ſcripto, rem totam enuntiauit Varnerio. Vir magnæ prudentiæ, animaduerſo periculo, nihilque dimidium, minimè crimina, Brunechildi eſſe; cœpit quod ſuſpicioni erat agitare ſerio, ac verſare ſecum quomodo regnum ab crudeliſſima femina pueríſque ſpuriis, in hæredem legitimum probúmque Regem tranſmitteret. Eam in rem primò cuſtodire ſe arctius, & ab inſidiis præcauere; tum vrbes & populos quos adiungere Sigeberto debuerat, diſſimulanter & tectè ab eodem abiungere; Brunechildis exaggerare flagitia, Principum pudendam originem deteſtari; euehere cœlo Clotarium, affirmare dignum qui regeret, vnámque exoptatæ pacis rationem eſſe, ſi vnus adminiſtraret tot populos. Ita Tranſrhenanis gentibus obitis; ad Brunechildem reuertitur; & cum eadem, palàm nondum auſa tanti viri cædem conficere, profectus in Burgundiam, deducto ad auſpicandum regnum Sigeberto; iiſdem artibus Burgundiæ Proceres gentiſque Antiſtites in ſententiam ſuam pertraxit; vt abiecta flagitioſiſſima femina, ac ſpuria ſobole repudiata, enimuero natalibus & inſtitutione digniſſimus regno legeretur. Quibus conſtitutis, ad Clotarium miſit, qui ſuo Procerúmque nomine regnum offerrent; adeſſet ipſe cum exercitu, nullo negotio nullóque periculo, ampliſſimas Auſtraſiæ ac Burgundiæ gentes accepturus in poteſtatem: mirúmque eſt, tam multos inter, rantæ rei conſcios, nihil Brunechildem ſagaciſſimam feminam, aulicarúmq; magiſtrā artium ſubodoratam; fruſtra videlicet obnitente in Deum prudentiā noſtrâ, nec vnquam metas criminum tranſiliente. Clotarius data acceptáque fide, exercitum mouet in Sigebertum; is cum fratribus ingentes copias ducebat, imperatore Varnerio. In campis Catalaunicis ad Axonam amnem dimicaturi occurrunt exercitus: iamque ſtabant in procinctu pugnæ, cùm Varnerius comitantibus conſciis, traducta militum parte quàm maximâ,

Clotarius II.

Varnerio necem intétat.

Vnde ipſi pernicies.

Nam Clotario traduntur.

CLOTARIVS II.

maximâ, ſeceſſionem ad Clotarium facit. Inde in exercitu fratrum pauor & conſternatio; mox receſſus ad fugam accedens; & niſi Clotarius ſuos inhibuiſſet, certus incuentæ victoriæ, ſtrages facilis & internecio. Hærebat itaque recedentium tergo innoxius, donec ventum ad Ararim; vbi amne fugam intercipiente, reliqui Proceres apprehenſos regios iuuenes Clotario tradunt, vnóque omnes ore Regem dicunt vniuerſæ Franciæ. Deerat vna Brunechildis, tot malorum cauſa capútque criminum, quæ poſtmodùm Varnerij diligentia, cum Theudelina Theodorici ſorore, ex pago Vltraiurano in quem confugerat retracta, Clotario denique ſiſtitur, in quem toties perniciale conſilium extremámque horam inſtruxerat. Tum Rex pœnas ſolemnes à teterrima femina repetiturus, primùm iubet Theodorici liberos in conſpectum adduci, quorum duos Sigebertum & Corbum ſub oculos ipſius Auiæ trucidari imperat; Merouæo quem de ſacro fonte ſuſceperat, donata venia; (Childebertum fuga eripuerat, latuítque pòſt tam feliciter, vt viuens & moriens vel famam ipſam fefellerit.) Deinde inſtituta accuſatio, Proceribus tam Auſtraſiis quàm Burgundis longam retexentibus ſeriem criminum, palámque nullo amplius metu obiectantibus: poſtmodùm miſera variis per triduum cruciatur ſuppliciis, vt quæ tam multis necem intulerat, eandem pluries, quantùm fert humanitas, pateretur. Exacto triduo, adiicitur tormentis infamia; vetuláque impoſita camelo ſtrigoſo, quæ veneficarum pœna, per tota caſtra deducitur; paſſimque contumeliis onerata & probris, iterum ad Clotarium ſiſtitur.

Et pœna aſſicitur.

Ibi Ducibus Tribuniſque ſpectantibus, ipſe Rex accuſatoris obito munere, palmariis delictis fœminæ recenſitis, maximè decem Regum patricidiis, quos illa (vt vrgebat Clotarius, nec memor eorum quatuor peremptos à Fredegunde) interemiſſet ferro vel veneno; rogauit Duces quas in pœnas vocarent tam atrocia ſcelera; iis acclamantibus, nullum fore ſupplicium, quin magnitudine criminum vinceretur; equum indomitum educi iubet, ſolutóſque Brunechildis crines ac nuda brachia animantis caudæ alligari; tum ipſum admotis ſtimulis in curſum propelli. Vita dolore momento defiit; pœna diutius propagata & in plura loca. Primo impetu diſperſum equi calcibus miſeræ cerebrum; membra reliqua rupibus ſentibúſque lacera & diuulſa, vel cadaueris formam abſtulerunt. Recepta tamen eadem poſtea, truncóque reddita, ſepulchrum nacta ſunt, quod Auguſtoduni etiamnum viſitur. Ea magnis vitiis virtutes magnas oppoſuit: in Deum ſacraſque res religioſa ac pia, plures baſilicas exædificauit; & quod obſeruat Hiſtoria, innumera propemodùm monumenta religionis & cultus in ſanctos, Martinum præcipuè, munifica manu erexit. Nec vitæ exitus tam calamitoſus in aduerſis fortaſſe fuerit; Deo ignoſcente cùm ad pœnas vocat; nec implacabiliùs ſæuiente, quàm cùm ſceleratis ſub mortẽ conniuet.

VII.

Clotarius Franciæ monarcha.

Mox Clotarius omnium votis Monarchiam adeptus, dignum ſe tanto faſtigio præbiturus; quæ priori tempore belli miſeriis labefactata erant & conuulſa, ſummo ſtudio perſanauit atque reſtituit. Eam in rem nouos Præfectos tam meritis quàm fide inclytos prouinciis nouis impoſuit; Burgundiæ quidem Varnerium, cuius ductu atque prudentia tantum bellum

tam

tam exiguo ſumptu confecerat, dato iureiurando, toto vitæ tempore perſtiturum eo in munere; Auſtraſiæ Radonem, virum expertæ probatæque virtutis; Vltraiuranis Erponem; qui poſtmodùm iuſtitiæ vindex acerrimus, Aletheo Patricio & Lendemundo Sedunenſi Epiſcopo inſtigantibus, ab iiſdem quorum elaborabat commodis interemptus eſt. Nec ea cæde virorum improbitas ſeſe continuit, auſa familiam regiam conturbare. Aderat Clotarius Erponis necem vlturus, iámque multos pœna affecerat, cùm Aletheus veritus ne ad fontem ſceleris inquiſitione perueniretur, nouo ſcelere, quod malorum eſt, primum conatur eluere; impellitque Leudemundum conſcium, vt Bertrudem Reginam adeat, & in fraudem quam orditur ipſe inducat. Vnà cum Rege Bertrudis venerat, mariti ſuprà modum amans, morúmque pudicitia celebris. Eam ex condicto Leudemundus (vt cui dignitas ſacra maiorem fidem conciliaret) in ſecretum vocatam colloquium, monet, intra vertentem annum obiturum Clotarium; id ſibi certa perſpectum notitia; prouideret ipſa rebus ſuis interim, nec ſe improuiſo caſu opprimi ſineret; nihil eam in rem eſſe conſultius, quàm ſi virum locúmque quæreret, quorum ope & aſylo ab incurſu omnium tuta eſſet; iam vtrumque comparatum; locum quidem, Sedunum vrbem ſuam, in quam regias opes hortabatur deferri; virum, Patricium Aletheum, è regia Burgundionum proſapia, qui ſanctè ſponderet, repudiata vxore reginam ſe admiſſurum in thalamum, & in regni quod occuparet conſortium. Bertrudis ad has voces, metu ſimul & indignatione, ſe illicò in conclaue proripuit, tam atrox facinus enuntiatura Clotario. Igitur rei ſceleris, eluſa machina, citatiſſimâ fugâ conſulunt ſibi; ignarúſque pôſt conſiliorum Clotarius, Epiſcopo quidem indulſit, deprecante Luxouienſi Abbate, Aletheum verò captum, in conuentu Procerum cauſam iuſſum dicere, reumque compertum, morte damnauit. Hæc iuſtè; iſtud paulò imprudentius, quod Longobardo Regi tributum dimiſerit. Solemni legatione Longobardi Gunrranum & Childebertum conuenerant, erátque percuſſum fœdus iis conditionibus, vt Longobardum in amicitiam & patrocinium Franci ſuſciperent; vice verſa Francis Longobardi penderent in tributum quotannis duodecim millia ſolidorum; idque tributum ad Agilulphum vſque ſolutum eſt. Is ab tanto onere ſe immunem vt faceret, quod armis nequibat, pace exequitur: Legatos peritiſſimos aulicarum rerum ad Clotarium mittit; qui tributi onus, deprecentur; amicitiæ vinculum fide nectendum & beneuolentia, non vi aut ſeruitute; multò vtiliores Francis Longobardos futuros, ſi immunes ſint, quàm ſi vectigales; ſoluto ſtipendio, ſe putare functos omni officio; ſi benignè remittitur, perſtituram in æuum gratiam, officiis omnibus cumulandam. Iis addita triginta ſex aureorum millia, vt pecunia in tres annos repræſentata, præſenti lucro iacturam ſarciret: validiſſimúmque omnium telum ſtatim adiunctum eſt; argentum videlicet iis appenſum, qui conſilio apud Regem pollebant; quorum impulſu Clotarius tributum remiſit; leuique pecunia abiecit, quod ſuo ſuotúmque ſanguine, ſi negaretur, vindicandum erat; tantùm detrimenti à priuatis vtilitatibus publicæ capiunt.

Ab Aletheo turbatur i

Sion.

Tributum Longobardis remittit.

nuè mandata exequi, interminatus pœnam, ni faciant. Et illi eodem quo ſocij loco, metu ſanĉto abſterriti, re infecta redeunt. Tum demùm Clotarius ſuorum fidem incuſans ſeriò, qui Regem & patrem adoleſcenti filio poſthaberent, ira vehementi ſuccenſus, iuſſo ſequi milite, cò approperat, iam iam miraculi appendix futurus. Nam delatus ad fatalem illum limitem, ſtupore inſolito repente correptus, adhibito fruſtra conatu, ſubſiſtere cogitur; moxque radius illuxit animo, quo ſanctitatem loci perſpexit, & planè mutatus in alium, furore in clementiam verſo, vltra progreſſus in ædiculam ſubit, ampleĉtitur filium, & ab loci Indigetibus petita venia, magno omnium plauſu redintegrat pacem. Inde Francis orta in Dionyſium pietas; cui poſteà Dagobertus beneficij memor luculentam baſilicam extruxit, ornauitque regiis opibus: ſtatque hodie magnificum religionis monumentum; in quo poſteris Regibus ſepulchra poſita, tuto videlicet aſylo ſe committentibus, ſuoſque cineres patrocinio ſanĉti tegentibus. CLOTARIVS II.

Poſtmodùm Rege & regno tranquilla pace gaudentibus; Bertrudis Reginæ mors mœrore Regem regnumque impleuit. Siquidem femina coniugi chariſſima, religione & probitate morum ſanĉta, vt omnibus amori erat, ſic dolori fuit. Aliquantò poſt diſcuſſus dolor nouo coniugio, quo Sichildis Clotario iunĉta; moxque aĉtum prudenter vt à nouerca priuignus abſcederet. Ita Dagoberto iam maturo regimini conceſſum à Patre regnum Auſtraſiæ; iis exceptis quæ ad ſiluam Arduennam, & Voſagum montem adiacebant, quæ ſibi Pater ab Auſtraſiæ regno ſepoſuit. Prouiſumque ad arĉtiorem concordiam, vt Gomatrudis Sichildis Reginæ ſoror, Dagoberto nuberet: ac celebratæ Clipiaci propè Pariſios pompa regia nuptiæ; in quibus tamen Diſcordiæ malum proieĉtum eſt. Tertio ab iis die, Dagobertus queritur ſe regno præpoſitum imminuto & dimidiato, multa & potiſſima teneri à Patre, quæ ad Auſtraſiæ regnum attinerent; ſe haĉtenus Regem titulo tenus, modò capacem eſſe qui verè ſuiſque auſpiciis regeret, proinde Pater vel reciperet totum, vel totum redderet. Contrà Clotarius; nihil viuo patre debeti filio; ſi Auſtraſiam Dagoberto ceſſerit, liberalitatis eſſe non debiti; neminem ex benignitate ſua damnum colligere, dantis eſſe quos velit limites præſiguare muneribus; recipientis metiri quod datur, non ex ſua cupiditate ſed donantis arbitrio; expeĉtet Dagobertus, & à Patre plura mereatur obſequio, non extorqueat præpoſtero deſiderio. Iam contentio ad diſſidium vergebat, imminebàtque exitiale & funeſtum bellum; cùm Franci Proceres conciliatores pacis, ab vtroque impetrant, vt res à duodecim viris quos ipſi Reges ſeligerent diſceptaretur: qui ſeleĉti tantùm ſtudio, cura & diligentia perfecerunt, vt Pater recepto in gratiam filio, quæ regni Auſtraſij forent reſtitueri, excepta Phocenſi Prouincia, iiſque oppidis quæ iacebant ad Ligerim. Qua in pace Arnulphi ſanĉtiſſimi illius Metenſium Præſulis præpolluit religioſa auĉtoritas; magna Regum laude, vtilitates ſuas ſummúmque faſtigium viri boni arbitrio ſubiicientium. Exinde culta pax, nullúmque bellum niſi in exteros. In Saxones detreĉtantes obſequium arma commouerat Dagobertus, Rhenúmque tranſgreſſus, cum Bertoaldo hoſtium duce conſerto prælio, dum primo in ordine

IX.

Dagobertus Rex Auſtraſia.

Anno 622.

Clichy.

Contendit cũ Patre.

In Saxones bellat.

CLOTARIVS II.

ordine ingenti animo pugnam ciet, ſaucio capite, cum parte galeæ cutis prima multúſque crinis ferro exſcinditur, ſuiſque ægrè impetum repellentibus recedit in caſtra. Inde periculi conſcius, Patris opem imploraturus, pro epiſtola deciſam à capite cutem ad eum mittit; quâ visâ Clotarius (tum fortè belli vmbram inſectandis feris obibat) natíque ſanguine efferueſcens, vt erat, citato curſu, longo quamvis itinere, dies noctéſque accelerans, ad filium aduolat. Excipitur ſummâ Francorum lætitiâ ingentíque plauſu; cuius cauſam percontante Saxone (Viſerâ amne caſtra dirimebantur) aduenisse Clotarium Franci vigiles docent, ſperantque victoriam ſimul acceſſiſſe. Id Bertoaldus audiens, falſum aſſeruit, fictumque ab hoſtibus ad inanem metum; compertam ſibi mortem Clotarij; palámque mendacij mendaciſſimus ipſe Francos redarguit. Renuntiata Clotario res, ſummo periculo ſummæque gloriæ cauſam dedit. Siquidem aſcenſo equo ripæ obambulans, detractâ galeâ, venerandum caneſcenti cæſarie caput exhibuit, ne verbum quidem proferre dignatus, vt vno ſui ſpectaculo mendacem refelleret. Bertoaldus vt deprehenſam fraudem elueret, impudentiam addens; Tunè, inquit, aderas hic, muta bellua? Enimuerò tanto conuitio Rex incenſus, capite properanter armato, in torrentes vndas equum egit, præponenſque periculum contumeliæ, in obiectam ripam inter hoſtium tela euaſit. Franci certatim in obuias aquas irruentes, quà Rex præiuerat inſequuntur. At Saxones pauore ſubito perterrefacti, ſiue Regis præſentiâ & imperterrito animo, ſiue Francorum audaciâ & fortitudine, terga vertunt, Bertoaldo Duce fugam maximè præcipitante. Nec ideò inſtanti Clotario ſeſe eripuit; qui tametſi lentior humore in ſagum & ocreas penetrante, tamen equum calcaribus ſéque animi flamma adurgens, trepidum aſſequutus, ferro vlturus conuitium, precantem multa tacitus conficit; alter Francorum qui opima ſpolia retuliſſet. Facilis inde victoria, cæſique paſſim quos terror vicerat. Vltra in Saxoniam ductus exercitus, multáque præda ex hoſtico capta; imò tanto furore vindicta exercita, vt omnibus fortioris ſexus mors allata, qui Clotarij enſem longitudine excederent; nempe vt parceretur infantibus; ætate capace criminis corporis modo exploratâ. Nec ab hoc facinore prolata diu Clotarij vita; è qua exceſſit, eiuſdem & regni ſimul anno quadrageſimo quarto; mali corui, quod rariſſimum eſt, bonum ouum; educationis probæ operæ pretium, qua Guntrani opera eiurauit parentes; nec à Fredegunde præter felicitatem quidpiam hauſit; virtutes regias, pietate, eruditione, & in egenos benignitate ornabat; imò patientia, cuius rara cum ſumma poteſtate concordia: arguitur tamen ſtudij in venationem, & obſequij in mulieres nimij; emolliente Martiam indolem Venere. Duos ex totidem vxoribus liberos reliquit, Dagobertum & Aribertum.

Clotarij facinus,

Et mors.

X.

DAGOBERTVS REX FRANCIÆ.

Dagobertus confeſtim audito Patris obitu, ad Neuſtrios Burgundóſque mittit, qui Pontifices Duceſque obirent, regnúmque ipſi prætermiſſo fratre conficerent. Nam Brunulfus Ariberti auunculus eoſdem ambiens, omni ope enitebatur Nepotem euehere, relicto Auſtraſiæ ſuæ Dagoberto. Attamen fruſtra ambitio fuit. Vno omnes animo Dagoberto deferre imperium

perium, quem & prima naſcendi ſots eò deſtinabat, & iam vſus delibato regno dignum effecerat; Aribertum contrà abdicare, quem ætas tenera, indoléſque vti rebantur ignauior, alienæ dominationi obnoxium, clauo amouerent, dum Brunulfus interea, ſororis & nepotis potens, res ad nutum gereret, & in pares regnum vſurparet. Vocatus itaque & exceptus ſummis omnium votis Dagobertus, Rhemis primùm, tum deinde Pariſiis, ad eumque delata Monarchia Franciæ; cuius pars & ipſum fratris obſequium foret. Extemplo ad regimen ſe accinxit, regni primordia temperantia & moderatione animi auſpicans. Ariberto fratri, cuius amplecteretur modeſtiam, & miſeraretur inopiam, terras conceſſit, quæ à ripis Ligeris ad Pyrenæos protenſæ, regni ſpeciem implerent amplitudine & opulentia; quod deinde regnum Aquitaniæ dictum eſt; pactus vt ſummum ius præter titulum Regis Ariberto foret; nec ipſe in poſterum heredeſve reliqua in Francia quidquam repoſcerent; maiore parta laurea, ſegregando abs ſe prouincias, quàm ſi viciſſet. Tum deinde profectus in Burgundiam, magna iuſtitiæ exempla edidit; potentium nobiliúmque delicta in diſquiſitionem vocans & in pœnam, nullo perſonarum opúmve delectu, vt magna bonorum ſpe, ſic improborum terrore: Ergo vt in ciuitatem quamque peruenerat, erecto palam tribunali, ſui poteſtate viduis & egenis facta, malè patrata per ſe diſceptabat, gladióque & lance Iuſtitiæ, quantùm humana ſinebat infirmitas, rapinas, iniurias cædéſque plectebat. Ita ab Lingonibus orſus, Diuionem, Cabilonem, Auguſtodunum, Altiſſiodorum, Senonéſque inuiſit; vindicatis vbique legibus, armatóque iure regiis manibus; quamvis Cabilone facto ambiguo eandem iuſtitiam ſanxit aut læſit; dum manè in balneum ſubit, Brunulfi cæde imperata, ſuſpecti perfidiæ ac nouorum conſiliorum. Et hactenus Rex dignum ſe geſſerat tanto faſtigio, virtutum famâ latius ſparsâ, raptíſque in admirationem proximis gentibus; cùm ſancta primordia proſperitas tuta in malum conuertit; placuítque potentia à virtutum ductu in licentiam criminum mancipata. Ab libidine impura factum initium; Gomatrudis coniux ſterilitatis ſpecie repudiata, ac aulicorum adulantium conſenſu, contra omne fas ac religionem Nantildis rapta è ſacrarum Virginum Parthenone, Regis toro ſolemni ritu adiuncta eſt; Arnulpho incaſſum intercedente, ſtatímque Metas regreſſo, poſtquam pia monita iam audax impietas excludebat. Vbi ſemel carceres refregit impuritas; vagatur effrenis, nulliſque terminis circumſcribitur; Dagobertus tertiam vxorem prætextu ſobolis admouit thalamo, puellam ignobilem Ragnetrudem dictam; ac tametſi anno vertente ſuſcepit ex ea filium, quem magnâ pompâ ſacris vndis ablutum, Sigebertum dixit; tamen nihilo caſtior, impuros ſcortorum greges in aulam induxit; incenſa, vt fit, prauo vſu libidine, non reſtincta. Fœditati mox auaritiam adiunxit & prædationes, diuitum facultates in vitiorum alimenta rapiens, nec ſacris Eccleſiarum anathematis parcens; corruptus omninò, ac proiecta per omne flagitium cupiditate. Inflammabat Regem aulicorum nequitia, quorum animus in malum & licentiam pronior, quando eiuſmodi Principem nactus eſt, gnauiter in ſcelera & malefacta incumbit. Nec Pipino Duci Auſtra-

DAGOBERTVS.

Aribertus Aquitaniæ.

Dagoberti proba initia.

In malum conuerſa.

offenſus, ad eum miſit legatum Sicharium, qui raptas merces repoſceret, atque pœnas ob mortem illatam. Samo, quia pigeret ablata reſtituere, puderétque coram inficiari iuſtitiam, ſtatuit legatum conſpectu excludere, varióque prætextu inauditum dimittere. Sicharius poſt fruſtrationes haud paucas id vbi ſenſit, conſilium init percallidum efficáxque, niſi linguæ intemperantia corrupiſſet vafritiem. In morem Sclaui indutus, admiſſúſque palatio nullo vetante, ſe Regi ſiſtit; ſtatímque ſe Francum & legatum à Dagoberto profeſſus, iniuriam expoſtulat, réſque vi raptas cædéſque illatas; Francicam originem, debitúmque patriæ arguit, ac vltra quàm in mandatis foret progreſſus, Regem ipſum obiurgans, tum eum tum ſubditos Dagoberto obnoxios, nec ſtipendiarios modò, ſed ſeruos affirmat. Bilem Samoni is contemptus mouit; tamen egregriè in poteſtate ſe habuit; dixit, ſe libenter obſequuturum Franco in omnibus, non quidem ſtipendij iure aut ſeruitutis, ſed æqui fœderis & amicitiæ. Enimuerò legatus contumelioſo reſponſo ſpem pacis afflixit; nullam affirmans Chriſtianis cum canibus intercedere amicitiam poſſe, nexúmue fœderis. Ita eſt, retulit Samo, vos Chriſti famuli, nos canes ſimus, ſed memineris canem eſſe vlciſci morſibus, ea quæ famuli prauè & nequiter in herum egerint: iuſſitque confeſtim è conſpectu totóque regno legatum eiici. Nuper Dagobertus ab Heraclio Conſtantinopolitano imperatore perhonorificam legationem exceperat; quocirca indignans, quem ab vltimis terris vir tantus de fœdere compellauerat, eundem ſe à viliſſimo mercatore, ſuóque olim ſubdito, parui haberi, ingentem exercitum parat, ſimúlque Longobardos & Alemannos legatis miſſis in Sclauorum perniciem excitat. Ergo triplici exercitu Samo appetitur, réſque tum à Longobardis, tum ab Alemannis, Clodoberto ſeu Roberto duce, ſtrenuè geritur, vtrobique Sclauis prælio cæſis, abductiſque captiuis pluribus. Verùm hæc iactura calamitate Francorum repenſa eſt: Ii maximam partem Auſtraſij Vogaſtrum caſtrum, quò ſe receperant fortiſſimi hoſtium, oppugnabant, ſed magnâ incuriâ & negligentiâ, rati videlicet reti iam incluſos, à captiuitate abeſſe propius. Id compertum Sclauis, victoriam ipſis, perniciem Francis & ignominiam attulit; nam è caſtro erumpentes tribus continuò diebus, tantam ediderunt ſtragem tam impunè, vt Francorum audaciſſimis cæſis, reliqui tentoriis cæteróque impedimento relictis, turpem fugam morti præoptarint. Victores minimùm hac laude contenti, in Thuringiam Francicámque Germaniam penetrantes, circumtulerunt victoriam, aliquot ſuæ gentis vrbibus, in quas anteà Franco imperium erat, in poteſtatem ſuam tranſcriptis. Nec Dagoberto emollito deliciis abſtergendæ infamiæ animus fuit.

DAGOBERTVS.

Legati Franci error.

XII. *Bulgari per nefas cæſi.*

Imò & ſocordiam cumulauit immanitas. Bulgari gens à Volgæ ripis in Mœſiam inferiorem traducta, Hunnis contermina & fœderata, lite motâ, ex vtra gente Rex eligeretur, prorupit in bellum; quo victi Bulgari, & ex ſociis in ſeruitutem rapti; mox eorum plures relicta patria exulatum vltrò abierunt. Ex iis ad nouem millia vxoribus liberíſque impliciti à Dagoberto ſedes petunt nouámque patriam. Iuſſi per hyemem hærere in

Baioaria

ſtro palatij; repulſis inde Sclauis fortiſſimè, quaſi Francos armet maieſtas Principis. Sed & Dagoberto natus heres nouus ex Nantilde amantiſſima coniuge; cui Clodouæi ſeu Ludouici inditum nomen: ſtatimque regnum aſſertum Neuſtria & Burgundia; Patre memore, quid ipſe olim in Aribertum fratrem tentaſſet. Mox in Vaſcones exercitus miſſus. Ii profligari ab Atiberto, poſtea Sadrageſilo Aquitaniam adminiſtrante quieti egerant; donec is idem ab æmulis interfectus, clauſtrum amouit, quo arcebatur hoſtilis furor. Et nouus ab liberorum ignauia ſtimulus, qui Patris necem nuſquam adeò vlti ſunt, vt ſicariis ne in ius quidem vocatis, paterni obliti ſanguinis, hæreditatem ceu præmium mortis adierint, conflato inde immenſo odio, quo in publico Francorum conuentu, ingrati animi in memoriam Patris poſtulati, facultatibus ſuis eiecti ſunt; quippe indignum, quos paterna mors non affecerit, opulentet hæreditas. Igitur Vaſcones pro innata ferocia datâ opportunitate deficiunt; Dagoberto confeſtim ad mali ortum, ne mora increſceret, exſurgente. Copias ex Burgundia contractas, magno Ducum numero (duodecim erant) in rebelles mittit; conſertúmque mox prælium, quo profligati cæſique Vaſcones, agris & oppidis vincentium furori permiſſis, in abruptos montes ſiluarumque latibula cladi ſuperſtites ſeſe abdiderunt. Eo in bello duorum maximè Ducum ſors proſpera & aduerſa eminuit. Altera Audoëni, qui duodecim inter poteſtate pares virtute princeps, iam multarum ſub Theodorico palmarum, ſuo vnius ductu & fortitudine rem confecit. Altera Arembertí temerè imperio ſuam in perniciem abutentis; ſiquidem hoſtes incautius perſequens, inter arctas Pyrenæorum anguſtias interceptus ab hoſtibus, cum agmine ſuo deletus eſt, aſſerto temeritatis & fortitudinis magno diſcrimine. Nihilominus Vaſcones clade attriti, appellatâ Regis clementia, petitáque venia per Audoënum recepti in gratiam atque fidem, leui multâ affecti, paci redditi ſunt.

Dagobertus.

Expeditio in Vaſcones.

Hæc armis expedita prouincia, altera lingua ciuilique induſtria. Memor Dagobertus iniuriæ, quam crebris irruptionibus Iudicahil Aremoricorum Britonum Princeps ſibi intulerat, eò exercitum è Vaſconia deſtinat. Verùm antea vt belli aleam lucraretur, amica legatione contumeliam queſtus eſt. Eligium ſanctitate morum ciuilíque prudentia clarum ad Iudicahilem mittit, qui iniuriæ emendationem repoſceret, & imminentem exercitum, niſi ſatisfaceret, minaretur, fuitque admonitio viri perefficax; quà Martis pericula, quà pacis commoda exaggerando; Britonem non modò ad correctionem optatam impulit, ſed ipſum ad Dagobertum adduxit; qui erratorum veniam peteret, ſtipendiarium ſe iuraret, ſtabilémque in poſterum pacem. In Clipiaca villa hæc geſta ſunt; ſummâ Eligij laude, qui vnus togatus impleuiſſet exercitum. Nec Dadonis Referendarij prætermittenda virtus eximia, cuius fama Iudicahil, priuatum epulum antepoſuit regio, & diuertit ad hominem pietatis & religionis titulo celebrem. Is Dado, qui & Audoënus, Antiſtes poſtea Rothomagenſis, longâ virtutum & miraculorum ſerie nobilis; vt & Eligius Noniodunenſis Epiſcopus; non modico Dagoberti encomio, cuius Aulicos iam ambirent infulæ.

Eligius apud Britones.

Et verò ſerio pœnitebat criminum Regem: proſperitate quæ indurat alios XIV.

DAGOBERTVS.

alios emollitus, ad beneficiorum fontem ſe conuertit, multáque dona elargitus Templis, emendabat ſcelera liberalitate. Imò vt eadem pœnitentiæ ratio conſtaret quæ ſcelerum, celebrem conuentum Bigargij indixit; vbi adſtantibus Proceribus Franciæ, & familiarium chariſſimis, ſedentibus, hinc inde liberis iiſdémque Regibus, ipſe aureo ſublimis ſolio, in hæc verba

Dagoberti mutati in melius, pia Oratio:

mentem aperuit. *Niſi me pigeret anteactæ vitæ, chariſſimi, non vos euocaſſem, futuros vniuerſos nequitiæ teſtes, qui fuiſtis ſinguli. At quandoquidem aſpirante diuina gratia, pudet pœnitetque tot ſcelerum, quibus contaminaui purpuram regiam, mea intereſſe credidi, vt qui palam ſpectantibus vobis deliquerim, idem palam & mutem factum, & comprobantibus vobis luitionem criminum ſanciam. In quam decreui facultates meas religioſis locis erogare; vt quoniam quod factum eſt iam infectum eſſe non poteſt: ſaltem malefacta benè factis obruere, & admittente Dei clementiâ, gazis & opibus mercari liceat, quod auaritiâ rapiniſque perdideram. Nec eam in rem preſtolatus ſum exitum vitæ, gnarus quàm incertus ſit infirmique iudicij, dum vel improuiſus ac repentinus vitam extinguit; vel terrore iudicij lumen obtundit & cæcat. Ideò Teſtamentum viuus vidénſque condidi; firma & integra valetudine occupaui horam extremam; iámque ex tot commodis præter vitam ſi liceret vnam nihil exciperem, vt quæ vitio adiumento fuerunt, & virtuti forent. Ecce inſtrumentum quo preterita ſanciuntur dona, & futura ſignantur; ea cupio veſtris ſuffragiis calculiſque firmari? tum vt validiùs ſortiatur effectum, tum vt qui mea flagitia patientia veſtra aluiſtis, iidem & pœnitentiam aſſerſione veſtra roboretis.* Poſt hæc pius Rex precatus locorum Antiſtites, in quæ largè dona effundebat, vt tribus continuis poſt obitum annis, ſui memoriam, tribus itidem per hebdomadas ſingulas diebus, ſacroſancto Miſſæ ſacrificio facerent, victimámque puriſſimam in animæ ſuæ ſolatium immolarent, Teſtamentum exhibuit, veræ pietatis ac religionis

Teſtamentum eiuſdem,

ſinceræ ideam. Cuius exordio præfatus, in hac vita caduca nullum lucrum iniri certius, quàm quod in pauperes & in baſilicas ſacras erogatur, nec expectandam vltimam lineam qua vita clauditur; imò ea dum viget ac in curſu eſt, inſtituendam æterni boni mercaturam caduci iacturâ; poſtea ad maiorem voluntatis ſuæ ſtabilitatem, id ipſum inſtrumentum quatuor exemplaribus conſcribi iubet; quorum vnum Lugduni, Pariſiis alterum, tertium Metis, poſtremum in theſauro Regio, aſſeruarentur. Deinde firmatis nouo conſenſu quæ olim dediſſet; appellat præter cæteras plurimas, Baſilicas ſancti Vincentij & ſancti Petri quæ Pariſiis ſunt, tum Diui Dionyſij ſibi chariſſimam, poſtea ſanctæ Columbæ & ſancti Lupi Senonibus, in quas confert villas opulentas; poſtremo ad Filios oratione conuerſa, commendat fraterni amoris vinculum, quod natura ipſa adſtrinxerat; in Patrem cultum & reuerentiam, præſertim in iis quæ optabat tantoperè exequendis: futurum admonens, vt quod Patri præſtitiſſent obſequium, præſtarent liberi, auitæ venerationis pœna vel præmium. His magno conſenſu omnium abſolutis, dimiſſo cœtu, Regi felicitatem apprecantibus ſingulis, propagata eſt in totam Franciam facti memoria. Anno pòſt alte-

Et Mors.

ro, alui profluuio obiit, Clodouæo filio ac Nantilde vxore, Egæ palatij Magiſtro commiſſis; ſepultus in baſilica Dionyſiana, quam immenſo ſump-

tu excitauerat, atque inſtruxerat; imò indiderat animam dignam hoc corpore, ſanctiſſimos Monachos, quorum ſacro cantu perſonarent ædes ornatiſſimæ. Sed de hac æde ſanctique cultu, religioſiſſimo in poſteris, volumina ſunt, quæ lector conſulat. Multo luctu celebratæ ſunt Regis exequiæ, prima expungentibus vltimis, acerbiore dolore, qui in fruitionis apice naſceretur. Nec Dagoberto liberalitas pia fruſtra fuit; ſiquidem ſancti quos in viuis multùm coluerat, Dionyſius, Mauricius, ac Martinus, oblati ſunt Ioanni Monacho vigilanti, Regis animam eripientes è poteſtate dæmonium ſæuiſque tormentis, eámque ſecum in cæli regiam deducentes. Rem fusè Audoënus ſcripſit, dignus cui fides & vitæ merito & lima iudicij habeatur.

DAGOBERTVS. Anno 644.

XV.

Hactenus Reges moderati ſunt Franciam; nam deinceps ad nouam ſtirpem cæteri vmbræ Regum & ſimulachra, turpi otio mollique ignauia deſides, quaſi ſub ferula, Magiſtros palatij rectores paſſi ſunt; verè indigni qui fortiſſimam gentem regerent, cum ſe ipſi non regerent. Ex Dagoberti deſtinatione filiis regna ceſſerunt, Sigeberto Auſtraſiæ, Clodouæo ſecundo hoc nomine Neuſtriæ atque Burgundiæ: ſtatimque Pipinus Dagoberto chariſſimus cum Cuniberto Pontifice ad Sigebertum ſe contulit; Egâ prudenti ac forti viro ex mandato patris vnâ cum Nantilde Clodouæi res admoderante. Ac primum dignum admiratione, quod nec inter fratres, nec fratrum miniſtros quantumvis æmulos orta diſcordia; eò maximè quod maiori natu Sigeberto minor regni pars, Pipinuſque iam ante totius adminiſter regni obtigerat, Gazæ tantùm quæ Dagoberti fuiſſet petita pars; eáque bona fide diuiſa trifariam, duobus regibus & Nantilde admiſſis in partes. Felicem hunc rerum curſum mors Egæ, ac deinde Pipini, abrupit. Egæ febri rapto in regno Neuſtriæ Echinoaldus ſufficitur, vir humanitate & beneficiis, omnibus charus; prætermiſſo Ermēfredo Egę genero, qui cæſo per vim Arnulpho Comite, vitæ tuendæ, non promouendo honori intenderat. Nec hactenus turbata pax, donec noua dignitas tumultui nouum fomitem præbuit. Nantildis ſuſpectâ fortaſſe Equinoaldi potentiâ, eam vt imminueret, nouumque æmulum beneficio ſibi adiungeret; Rege Aureliam deducto conſilio procerum dignitatem Magiſtri palatij in regno Burgundiæ penè intermortuam ſuſcitat; eámque confert Flaucato, oriundo è Francia, ſibi admodum charo, ſimúlque ad arctius vinculum ei neptem ſuam Regnobertam in matrimonium collocat; ac ſedulò curat, vt duo Magiſtri Palatij, contracta beneuolentia mutua tuendæ communi concordiæ inuigilent; nihilominus ſua cuique parte attributa. Ergo Burgundiæ Flaucatus incumbens, pace in media, dignitatis fulgore inuidum vt fit hoſtemque excitat. Is Villebaldus Vltraiuranus Patricius, nobilitate proſapiæ, ſplendore opum, ac clientum numero, ſuæ gentis princeps; qui præfecturam Palatij quam adeptus non eſſet, deferri ad alium paſſus ægerrimè, maximè ad Flaucatum, peregrinum hominem, ſibíque natalibus ac diuitiis admodùm imparem; habere virum contemptui cœpit; ac palam, quæ is edixerat, dictis & factis nauci non pendere. Flaucatum tametſi acerbitas contemptus vrebat, tamen in tempus opportunius

CLODOVÆVS II. REX.

Flaucatus & Nantildis mutuum cauſa.

CLODOVÆVS II.

re diſſimulata, non vltio ſtatim im præceps rapuit. Quam vt potentius tutiúſque exereret, Clodouæum Cabilonem ducit, euocatis ad conuentum publicum regni Proceribus. Inimici dolus Villebaldum non latuit, cùm tam abſenti peruicacia, quàm præſenti inſidiæ, magno vtrinque periculo forent. Idcircò mediam viam initurus, adeſt ſtipatus nobilium agmine, & propemodùm ad bellum inſtructo; palámque profeſſus vereri ſe inimicitias Flaucati, ne in Regis quidem palatium venit, in inuidiam æmuli potentiam vocans. Nec Flaucatus differebat cædem vlterius, paratus in æmulum vt in hoſtem publicum ruere; niſi ab fratre Amalberto, mitioris indolis, & in priuatam vindictam ciuile prælium deteſtante, inhibitus; ſartâ vtcunque diſcordiâ, pacem verbis, vltionem animo, promiſiſſet. Impleuítque confeſtim. Quippe curato Nantildis funere, quæ Pariſiis à Burgundica via obierat, ſéque in tumulo dilectiſſimi coniugis condi optauerat; Regem iterum in Burgundiam agit, & Auguſtodunum profectus mandato Regis Villebaldum euocat; ſimulque vt metum & ſuſpicionem doli amoueret, Ermenricum mittit cum ſelecta nobilium manu, qui promiſſa incolumitate aduenientem ad palatium rectà deducerent. Villebaldus promiſſorum anceps, Ermenrico honorificè excepto, ſuorum in globo nihilo ſecius ad repellendam vim comparans ſeſe, Agilulfum ac Viſconem præ ſe mittit, qui aduerſarij mentem explorarent & renuntiarent. At Flaucatus maturo conſilio, iis in cuſtodiam datis, inſtructas militum copias, in quibus Echinoaldus ipſe cum aulicorum flore & robore, in æmulum ducit. Nec in occurſu dubitatum, quin infeſtis armis irruerent. Forti animo Villebaldus irrumpit in regios, ſed fortuna ſpem deſtituente, primo ſtatim congreſſu cæditur, mox alij fugam corripiunt; paſſimque ſtrages atque direptio. Flaucatus poſtmodùm febri vexatus, breuiſſimo voluptatis ex vindicta ſenſu, diem obiit mortis victima tam prompta quàm hoſtis.

XVI. *In Auſtraſia turbæ.* Pipini fatum Auſtraſiam iuxtà conturbauit; non extemplò quidem, ſed quò lentius, eò acerbiùs. De præfectura Palatii prima contentio, Ottonem inter & Grimoaldum Pipini filium. Ille aulicis artibus potens, quippe Sigeberto Regi familiaris ac propè conuictor, gratia florens Vronis patris, Regis in pueritia bajuli, magna iis temporibus auctoritate, iam Aulæ prærogatiua obtinebat Palatium, magna ſuperbia æmulíque contemptu. Hic contra paternis meritis & populi voluntate fretus, præter Cuniberti Pontificis beneuolentiam, robúrque animi ſumma appetentis, inanem aduerſarij pompam ſpe virtutum multâ diſiiciebat. Vicítque tandem Pipini gloria; Otto ignominiosè ex Aula eiectus, admiſſus in præfecturam Patris Grimoaldus; ac anno pòſt altero Otto miſer & vagus, perſequente Grimoaldo, in Alemania cæſus: tantum eſt æmulationis incendium, quæ ab honoris ſcintilla in perniciem vitæ inflammatur. Mox in Thuringos bellum commotum eſt. Rodulphus Thuringiæ Princeps, iam olim Auſtraſiæ Regum ſtipendiarius, ſpreto Sigeberto, & contracto cum Sclauis fœdere, detrectabat obſequium. Aſſerturus illud Sigebertus, collecto numeroſo

Bellum in Thuringos.

roſo

roſo validoque exercitu Rhenum tranſit, ac felici auſpicio primas Thuringi copias à Faro Duce actas in prælium, fundit ac cædit. Qua victoria elati Auſtraſij collatis dextris in Rodulphi perniciem iurant. Is ſuorum clade minisque hoſtium tetrefactus, ſpe pugnæ abſciſſa, in munitum caſtrum vertici montis impoſitum (quæ illorum temporum munimenta erant) cum delecto milite, vxore liberiſque ſe recipit, à belli caſibus quid fortuna ferret opperiens. Adeſt Sigebertus obſeſſurus caſtrum toto exercitu; ipſoque die corrupta fuit victoria, quia tentata eſt immatura. Vix accedebat miles, cùm Duces plerique eum in hoſtem agendum exclamant; opprimendum illum dum metuit; hinc audaciam & fortitudinem, conſternationem illinc & terrorem, victoriam confectura haud dubiè. Alij contra, in quibus Grimoaldus & Adelgiſilus, feſſum de via militem in hoc diſcrimen ducendum pernegant; nihil periculoſius cæco & temerario prælio; naturam loci inquirendam prius, retegendas inſidias, non cæco impetu protuendum in muros; nec lentam adeò fore victoriam, quæ in vnam noctem differretur. Rege inter hæc dubio, parumque gnaro vtris adhæreret, dum aſſertores quique ſententiæ, hi in caſtra pergunt, illi in prælium. Bodo Aruernorum Dux & Enobalus cum flore militum in Atcem properant; Grimoaldus & Adelgiſilus Sigebertum in ſententiam ſuam pertractum cuſtodiunt, atque caſtra in vim hoſtilem communiunt. Rodulphus comperta re per proditores Auſtraſios, porta prorumpit, magnóque impetu in hoſtem irruens, atroci pugna conſerta, vincit tandem, pulſoſque decliui montis Auſtraſios ferro delet. Bodo & Enobalus dimicantes fortiter in primis cæſi, nobilium audaciſſimus quiſque obtruncatus; Rege haud procul equo inſidente, ſuorumque exitium proſequente lacrymis & inani queſtu. Poſtridie vtrinque actum de fœdere; idque à Franco admiſſum pudendis conditionibus; vt ſe in Auſtraſiam ſaluus reciperet, Rodulphus eodem iure eſſet quo anteà; hoc eſt vmbraticè & nomine tenus vectigalis, reuera dominus, & obſequio ſolutus ageret: hoc diſcordiæ fructu, vt pars illinc cum temeritate perierit, hinc ſalua redierit cum pudore & ignominia. Hæc foris Grimoaldus, at peiora quæ domi auſus eſt. Cùm Sigeberto nulla proles ad regni ſpem foret, pio iuueni condendiſque templis duntaxat intento perſuadet, vt quæſito per adoptionem herede, offenſionem naturæ corrigat, ſuumque filium Ildebertum tradit in eam rem; Rege quà metu, quà ſuarum rerum incuria, Grimoaldi nutibus mirè obnoxio. Facta adoptione qua Ildebertus tranſibat in familiam regiam, naſcitur filius Sigeberto, quem Dagobertum de Patris nomine appellauit; moriturque poſtmodùm Pater, breui abſque herede, quia relinqueret plures, futurus. Nam Grimoaldus ſoluto poſt Regis fatum pudore, regnum Auſtraſiæ Ildeberto aſſeruit, Dagobertum vixdum puerum totondit in monachum; vt ſi minus paterno regno, pietati ſaltem ſuccederet; cúmque mox, amoliturus opprobrium procul, Didoni Pictauienſi Epiſcopo peregrinanti in Scotiam tradit; nequid ſui Regis quod oculis tentaret animos ſupereſſet. Attocitas ſceleris Clodouæum exciuit; ex vindicta bellum, ex bello prælium, iuſtuſque vindex Francus è prælio; in quo cæſus prædo regni Ildebertus, Grimoaldus captus, & in carcere tormentis necatus, regnumque Auſtraſiæ Childerico traditum

Clodovævs II.

Grimoaldus ſibi Auſtraſiã vindicat.

CLODOVÆVS II.

Clodouæi ſecundo genito. Memoranda in paucis Sigeberti religio, in Monaſteriis pluribus quæ piè condidit adhuc exſtans; meruitque in Sanctorum faſtis adſcribi; ſumma laus quidem, ſed eò minor, quod inter Regem pium & priuatum aliquid intereſt. Cæterùm hic non poſſum omittere, Dagoberti iſtius exulis nouam & felicem ſortem, quam exciuit ex obliuionis, ſecundæ mortis, tenebris, & in lucem edidit nuper, Godefridus Henſchenius, è noſtra Societate; vir admodùm eruditus, atque Hiſtoriæ veteris accuratiſſimus iuxta & feliciſſimus inueſtigator. Is igitur in Diatriba in eam rem ſcripta, ex probatiſſimis antiquitatis monumentis eruit & conficit, quod hactenus ſcriptores multos latuerat; Dagobertum illum ſecundum, Sigeberti filium & Imnechildis, neutiquam diem in Hibernia obiiſſe extremum, vt vulgò creditur; ſed illinc reuocatum, regni paterni dimidiata parte potitum. Docet nimirum per matris induſtriam impetratum à Childerico Rege Auſtraſiæ, vt patruelis eius Dagobertus, reduceretur in patriam, ac Francis tam ad Rhenum poſitis, quàm vltrà incolentibus Rex daretur. Siue id factum ſit, vt coniicit Mezeræus, poſt obitum Childerici, in interregno aliquot menſium. Tenuítque Dagobertus regnum per annos haud paucos, multis cœnobiis partim conditis, partim locupletatis, præſertim in Alſatia, in qua ſedem regni poſuerat. Magnam quippe pietatem hauſerat, tum ab aduerſis rebus, tum ab inſtitutione Vilfridi, Epiſcopi Eboracenſis, apud quem diuerterat, & à regno detruſus in exilium, & ab exilio reuocatus in ſolium. Præterea Bonifacium Colonienſem Epiſcopum ad Friſiorum conuerſionem, & monitis inflammauerat, & omni ope adiuuerat: & in Irmina filia, ſancta admodùm virgine, immenſa liberalitate promouente paternam beneficentiam, reuixiſſe viſus, etiam poſt obitum, cumulabat Eccleſiam donis. Hæc Irmina Vilibrordo ſancto chariſſima; & Adelæ ſoror, piè contendentis, vtra Patrem exſcriberet luculentius, amore liberali, in pauperes, Templa, atque Cœnobia. Obiit Dagobertus circa annum Chriſti 678. Quo mortis genere non conſtat; violentum fuiſſe Henſchenius putat, quod apud hoſtes ſepultus ſit, ſcilicet Rothomagi: quódque ad ipſius necem vindicandam, Pipinus maior in Ebroinum ſub Theodorico Palatij Magiſtrum, bellum concitarit. Et ea pluribus de Dagoberto ſcriptor laudatus. Vnus filius Patri non diu ſuperfuit: filiæ Irmina & Adela religionis ſtudiis ſe addixerunt impenſius. Nunc me in primum ſtadium reuoco.

Sigeberti pietas.

Dagobertus redux & Rex.

XVII. Clodouæus interea ſorte varia regno vtebatur. Vnum ipſius alterúmve facinus memoriæ traditum. Primum in ſpeciem pium, reuera ſacrilegum à ſcriptoribus ſacris habitum eſt. Fame grauiſſimâ vniuerſa Francia vexabatur, egeníque plures abſumebantur inedia; iis Rex opitulaturus, apſidem argenteam qua ſancti Dionyſij ac Sociorum lipſana condebantur, à Dagoberto patre multo ſumptu elaboratam, auferri iuſſit, & in alimenta pauperum vendi: ratus vitam mortalium immortalium reliquiis potiorem: ipſoſque ſanctos, ſi conſulerentur, ſuas illas opes in beneficium pauperum largituros, qui vitam ipſam in viuis dum agerent profudiſſent. Malè tamen

Clodouæus ſacra vaſa aufert;

men quod rem Deo ſacram profanus inuaſit, & erogare ſua non aliena debuit, multò minus religioſa & pio cultu veneranda. Id porrò facinus emendare altero ſtuduit; aduocato Præſulum cœtu, ac de conſenſu Landerici Pariſienſis Epiſcopi, cœnobio ſancti Dionyſij è poteſtate omnium Præſulum vindicato, ſuique iuris ac dominationis effecto, hac libertate in apſidem data, & rapinam ſarciēte imperio. Poſteà vt cultum in eundem ſanctum oſtentaret, in eum rurſus deliquit grauiter. Capſam qua ſacræ reliquiæ condebantur aperiri iuſſit, corpúſque ſanctiſſimum veneratus, ſpectante populo, partem inde brachij abſciſſam, ad priuatam pietatem abſtulit. Sed confeſtim Deus temeritatem Regis auerſatus, portentis oſtendit grauitatem noxæ. Siquidem ipſe Rex, quaſi ſui impos, humi afflictus eſt, obſcura caligo templum inuaſit, tantúſque timor ſpectantium animos, vt inde certatim cuncti aufugerent. Clodouæus mente vtcumque recepta, culpæque conſcius, illicò brachium trunco reſtituit, auro & gemmis adiunctis ad veniam; multáque in eam baſilicam dona largitus eſt. At triennio tantùm ſuperfuit, nec inde firmi iudicij; imò ſenſim delirare mens, & ad inſaniam vergere, in qua mox obiit; gulæ, auaritiæ, & libidinis inſimulatus: niſi hæc vitia excuſet amentia, in quæ iam animi læſus proruperit. Sanè felicitati fuit, quod Batildem virginem regiam è Saxonum gente coniugem nactus ſit; forma eximiam, ac virtutum laude illuſtrem; è qua tres liberos ſuſcepit, deinceps Reges, Clotarium, Childericum, & Theodoricum; & ipſa Corbienſe cœnobium extruxit; & Cellenſe Monaſterium ædificauit latius, dotauítque impenſius; quanquam pretio omni maius ſit, quod ſe ipſi tradiderit.

Clodovævs II. — *Et S. Dionyſij brachium.* — *Anno 660.* — *Batildis ſancta.* — *Chelles.*

Ab Clodouæi obitu, ad Clotarium nomine tertium, maximum natu deuoluitur Francia, propemodùm infantem; Bathilde matre cum Magiſtro Palatij Erchenualdo regnum adminiſtrante; Childericus traditur ſceptro Auſtraſiæ, Theodorico in nullam partem admiſſo, ſeu ob infantiam; ſeu Erchenualdi conſilio, ne diuiſo regno potentiæ ſuæ detraheretur. Sed breui tempore obit Erchenualdus magno regni damno, auctoritate quidem iam regia, ſed intra modum vſus, nec ad tyrannidem. Tantæ dignitatis, cui Rex ipſe ſeruiret, cùm plurimi candidati eſſent, malo Franciæ fato, Ebroinus eligitur; ſiue vt fit, peſſimo quoque ambiente quàm ſtrenuè, ſeu viro ſimulatione virtutum obtegente vitia, ſeu Deo pœnas delictis hominum comparante. Is conflatus ex omni ſcelere, non illicò ſe qualis foret apeTuit; vel nondum confirmata audacia, vel Reginæ auctoritate deterritus; ac Leodegarij viri piiſſimi, ad infulas Auguſtodunenſes promoti, prudentiâ & vigilantiâ, velut firmis clauſtris circumcluſus. At mox Clotarius quarto regni anno è viuis exiens, ſecum pacem abſtulit & tranquillitatem. Siquidem Ebroinus diù conſortis impatiens, cùm Franci magna pars Childericum ad ſceptrum, vt Clotario proximum, accerſerent ab Auſtraſia, ille Theodoricum minorem natu ad regnum euehit, certus imperij in Regem ipſum quem promouiſſet; & Vbfoalbum amouet Auſtraſiani Palatij Ducem, qui ſi Childericus regnaret in Francia, haud dubiè moderatutus eſſet regnum vtrumque. Verùm Francis proceribus pro

XVIII. Clotarivs III. Rex. — *Ebroinus Mag. Palatij.* — *S. Leger.* — *Anno 664.* — *Childericus Rex.*

legitimo

CHILDERICVS.

legitimo Rege certantibus, Leodegarij maximè opera, tam Theodoricus quàm Ebroinus capitur; & ad reſtinguendum fomitem belli, ille vi attonſus Monachumque indutus, throno eliminatur; hic ficta pœnitentia vitæ caſus lugens, traditur Luxouienſi Monaſterio; dato in cucullum peſſimo capite, vt tectius tutiuſque machinaretur futura ſcelera. Hinc legatio ad Childericum miſſa, excituſque magno plauſu, vniuerſæ Franciæ, Vlfoaldo Magiſtro palatij, habenas ſuſcipit. Attamen plauſus in querelas, indignationem & odium illicò verſus eſt. Adoleſcens rerum imprudens, & aſſentatorum fraude corruptus, licentiâ regnum metiri cepit non temperantiâ, oſcitanter omnia agere, plura negligere, ſpernere nobiles, nullámque boni aut virtutis curam præ ſe ferre. Leodegarius vnus auctoritate ſanctitatis Regem inter & Francos medius, tum illum à vitiis, tum eos ab iniuriarum ſenſu abſtinebat vtcunque: verùm poſteaquam ille vel aulæ tædio, vel inuidorum fraude, commeatu petito à Rege diſceſſit, ſibique & Deo daturus operam, recepit ſe Auguſtodunum; tunc enimuerò ruere in omne flagitium Childericus, ac præſertim in crudelitatem Perſicamque ſuperbiam; donec vno facinore cumulauit priora, & poſteriora abrupit.

Occiſus à Bodilone.

Erat Bodilo nobilitate generis clarus, proceribus Francis pridem notus; hunc leui de cauſa, nec enim ſcribitur, Childericus iubet alligari ad ſtipitem, ac denudatum vilis inſtar mancipij cædi verberibus, pòſt donatum vitâ ſtipite detrahi. Commouit Francos ignominia pœnæ; fremere nobiles, nihil apud ſe claritate ſanguinis pretioſius; effundendum hunc pro Rege & patria, inter haſtas & tela hoſtium, non ſub tortoris flagris & ſcuticis, ſibi Regem pro plebeio eſſe, cui ipſi pro plebeio forent; ſi Childericus ſæuiret in nobiles, non pro Rege, ne pro Franco quidem habendum, cui ſanguinis ſplendor intemeratus hactenus fuerat. Ita præcipui in Regem conſpirant, incertúmque, odij victimam deſtinauerint ferro an cucullo. Sanè Bodilo ad quem maximè attinebat iniuria, furore actus, in extrema ruit; poſitiſque inſidiis Childericum paruo comitatu voluptatis cauſa in Lanconia ſilua verſantem, ſcelere horrendo perimit; & calenti adhuc ferro Bilihildem Reginam aggreſſus, prægnantem licet atque innoxiam, vtero ferit interficitque: quaſi Regem cædi leuius eſſet, niſi cum ſpe prolis è natura rerum expungeretur. Idque anno regni tertio contigit.

Anno 667.

XIX.

THEODORICVS REX.

Ab atroci facinore, & quod miſerabilius, impunito, Franci Theodoricum detracto cucullo, qui vnus è Regia ſtirpe ſupererat, ſolio euehunt; ſimulque, quando Vlfoaldus Childerico cæſo equis citatis in Auſtraſiam fugerat, Leudeſium Erchenualdi filium, memoria patris gratiſſimum, Magiſtrum Palatij dici curant; Leodegarij maximè ac Gerini fratris conſilio, ſancto Præſule euocato ad Aulam. Idque actum confeſtim, ne fortè Rex nouus Ebroinum beneficij memor fortunæ proſperæ comitem faceret, admouerétque gubernaculo ſceleratiſſimum hominem, cuique probo abominandum. Verùm nec Ebroino adfuit Theodorici ſtupiditas, nec defuit Ebroini ambitio; communicato cum affinibus conſortibuſque conſilio, abiecto per contemptum cucullo, & eiurato Monacho, præfecturam Palatij,

Ebroinus Mag. palatij.

vi

vi ablatam olim, vi repoſcit. Et poſtulata ipſe confecturus, magna celeritate imparatos animos occupans, improuiſus ad Regem aduolat, cæſiſque in via ſi qui obſtiterant, derelictam à fugiente Rege gazam inuadit; ipſumque ad Creſſiatum aſſequutus, ſuos inter opis inopem atque conſilij, honorificè recipit, receptaque ipſe Præfecturâ, permiſsâ Regi potentiæ vmbrâ, rem in ſe deriuat, ambitionis & immanitatis nullo iam obice. Prima viri victima Leudeſius fuit, quem data ſalutis fide ad ſe excitum, periurio necauit, deinceps in aduerſarios vetante nullo, quorum pars exciſi, pars in Vaſcones ac remotas terras longè exularunt. Tyranni furor in Leodegarium mox exarſit. Viri ſanctitas honoriſque contentio, olim peſſimum hominem in ſanctiſſimum exacerbauerant; vrebat Francorum amor in pium Præſulem, timebatque ne prudentia viri atque auctoritas, ſibi aliquando detrimento foret atque exitio. Itaque vi Auguſtoduno detractum, ſtatimque orbatum oculis, cum Gerino fratre in aulam adduci, ſpectaculum vltionis gratiſſimum iubet; & Gerinum quidem tam pietatis fraternæ quàm conſiliorum participem palo alligatum lapidibus obruit; Leodegarium lento ſupplicio parempturus, quo parentaret vltioni diutius, per acuta ſaxa clauorum inſtar coactum ingredi, abſciſſis pòſt labris, euulsáque linguâ, ſic deformatum in cœnobium quoddam ablegat; vnde mox extractum fulgentem luce miraculorum, per ſicarios è vita & tormentis eripuit. Auſtraſia inter hæc primùm ab Vlfoaldo poſt Childerici necem obtinebatur; dein ipſo mortuo, à Martino & Pipino, patruelibus, ſancti Arnulphi nepotibus; quorum Pipinus iunior Anſigili ſiue Anchiſis nobilis filius, ad res magnas nouumque Monarchiæ termitem adoleſcebat. Ii vel à Francis exciti Ebroini ſæuitiam deteſtantibus; vel ſua ipſi ſponte quà metu, quà ambitione, propulſi, contra Ebroinum qui regis nomine in omne nefas abuteretur exercitum armant. Ille ex aduerſo nullatenus ſegnis, Theodorici ſpecie, quem in caſtris inſtar imaginis fictæ deducebat, vocatos ad ſigna Francos forti animo hoſti opponit. Pugna conſeritur, multáque ſtrage patrata hinc inde, vincuntur tandem Auſtraſij, Ducibus fugâ in diuerſa raptis; Martino Laudunum, Pipino maiore periculo, ſed tutiore receptu in ipſam Auſtraſiam. Ebroinus perſequutus victos, audit in receſſu, Martinum agere Lauduni, omnique ope muniendæ vrbi intendere; hunc vt caperet, obſidione dimiſſa, in qua mora & periculum maius, virum ipſum aggreſſus, machinam ſolitam hoc eſt periurium admouet; legatis miſſis, in quibus Regulus Epiſcopus Rhemenſis, qui ſalutem & in Auſtraſiam reditum pollicerentur, fidemque facerent iureiurando ſupra capſas Sanctorum præſtito, atque periurio fraudem adiunxit, datis capſis inanibus religione ridicula, quam adhiberet tot inter ſcelera. Martinus actus in retia, cum ſociis ſtatim peremptus eſt, fidem & ſuperos fruſtra implorans. Ab hac cæde, graſſante in plures Ebroini ſæuitia, & Rege quaſi ſtipite ſuorum queſtibus obſurdeſcente, demùm exſurrexit calamitatis publicæ & priuatæ vindex. Is Ermenfredus nobilis Francus, qui minacibus verbis ab Ebroino increpitus, gnarus improbo homini velle & perficere vnum fore, habito cum amicis conſilio, intercipiendum conſiliũ ratus, nocte

THEODORICVS.

Eius crudelitas.

In Sanctum Leodegariũ.

Auſtraſios vincit.

Occiditur.

THEODO-RICVS. intempeſta in eius ædes prorumpens, incautum interfecit, moxque ad Pipinum ſeſe proripuit; eo ſceleratorum fato, vt ſiccâ morte vix pereant. Franci hac peſte liberi, Varadonem ætate & rebus geſtis illuſtrem præfectura Palatij donant, hoc eſt regno propemodùm. Nam ad Magiſtratum eiuſmodi, præſertim ab Ebroini tempore, regni adminiſtratio, belli indicendi & gerendi, ſanciendæ pacis, promulgandarum legum, condonationis criminum, ærarij publici, poteſtas, ac denique omnia quæ Regij muneris forent, pertinebant; vt inanis titulus penes Regem, neruus & robur totius auctoritatis Magiſtrorum eſſet. Varado confeſtim cum Pipino iam potente Auſtraſiæ iniit pacem, quâ auctoritatem nutantem initiis confirmaret. Sed foris tutus, domeſticâ lue laborauit. Erat ei filius, dictus Giſlemarus, ingentis animi, otij quietiſque impatiens, ambitionis immodicæ, quam incendebat paterna dignitas. Ille itaque in Patre æmulum contuens, fraude & ſagacitate, ereptum Patri clauum, veluti per ætatem infirmo, audax corripuit, tenuitque ferociâ quâ occupauerat; bello ſtatim in Pipinum illato daturus fortitudinis ſpecimen, & Auſtraſiam, vt aiebat, Principi ſuo vt reſtitueret. Fuerúntque hinc inde ſtrages haud paucæ; ad Namurcum caſtrum præcipua, quâ Auſtraſios nobiles illectos periurio, fide nulla, è viuis ſuſtulit. Sed mox à Deo occulto morbo percuſſus, impietatis aliorúmque criminum pœnas dedit; teterrimo ſpiritu in cruciatibus morbi exhalato. Varado pater iterum vocatus in regimen; quod nec diu tenuit, fato mox raptus: peruenitque ad generum Bertarium nomine, tutela regni, quem Auſledis ſocrus, matrona nobilis, & virili animo ſtrenua, indignum licet, quippe ſtaturâ puſillum vitiiſque multis obnoxium, eò promouerat; tum ne à familia ſplendor abſcederet; tum vt ipſa ex ineptia alterius, ſui ſpecimen faceret. Verùm is prauitate indolis & dominandi libidine, ſuo plerumque vſus conſilio, illicò perditâ nobilium gratiâ, eorundem odia concitauit; quorum plerique contracto fœdere cum Pipino, conueniunt, vt à clauo vanum ineptumque hominem amolitus, regimen vtriuſque regni capeſſeret; iam Deo ſcalas admouente, quibus noui Principes ad faſtigium ſummum conſcenderent. Itaque Pipinus lecto exercitu, irrumpit in Franciam, & apud Veromanduos acri prælio confligens, Theodoricum atque Bertarium in fugam agit. Tum Bertarius adiecto contemptu ad odium, profugus & quærens latebras, ab comitibus ſuis, iuſſu Auſledis ſocordiam hominis indignantis, peremptus eſt. Hoc perempto, Rex nullo negotio cum gaza regia venit in poteſtatem Pipini, iactura felicior, quod aliquando in ſeruitutem iuſto & forti domino traderetur.

Magiſtri Palatij qui.

Magiſtri pal. poſt Ebroinum.

Namur.

XX. Ergo Pipinus iam votorum compos, ac Magiſter Palatij dictus, tam Franciæ quàm Auſtraſiæ rector, futuri Imperij fundamenta ponit. Erant ei ex Plectrude, nobili ac prudentiſſima femina, liberi duo, Drochus & Grimoaldus, quos educabat in ſpem potentiæ, Francis alterum, Auſtraſiis alterum deſignatum. Sed quia per ætatem nondum firmi oneri erant, Nordebertum ex ſuis fidum quaſi vicarium poteſtatis relinquit in Francia; ipſe in Auſtraſiam quam regebat vnus remigrat, Drocho maiori filio in Ducatum

Pipinus rector Franciam regit.

catum Campaniæ euecto. Ita tranquille adminiſtrata Francia ad Theodorici obitum, nimirum viceſimo tertio regni anno; quamvis alij ad ſpatia longè minora id contrahant. Porrò obiit inter Regem & Monachum paruo diſcrimine; præterquàm quod duos ex Clodoilde coniuge ſuſcepit liberos, nempe Clodouæum & Childebertum. Clodouæus itaque hoc nomine tertius curante Pipino inauguratur etiamnum puer; quo poſt quadriennium defuncto, Childebertus frater ſuffectus eſt, magnæ quidem ſpei, pronæque ad bonum & iuſtum indolis, occluſæ tamen atque abſconditæ, gladij inſtar eſi rubigine; Pipini artibus, animi robur emolientis ignauia, & virtutibus Regiis detrahentis materiam; præter pietatem, largitiones pias, & manſuetudinem. Poſtea Nordeberto mortuo, Grimoaldus alter Pipini filius, moribus commodis & parente dignis, adeptus eſt ſummum magiſtratum; dum Pipinus ipſe iam ſecurus imperij, pacis bellique dominus, latè in barbaros terrorem armorum circumferebat. Ac primùm Friſios antiquam Germanorum gentem, vltrà Rhenum ad Oceanum poſitam, idolorum cultu adhuc fœdatam, bello inuadit. Erat Ratbodus Friſiorum Princeps, præter ferociam animi, ardore gloriæ in Francos incenſus. Vtrinque animis paribus armiſque concurritur; at ſucceſſu impari; Ratbodo magna ſuorum clade in fugam acto, Pipino ſpolia & famam referente in Franciam. Inde Sueui, aliæque gentes ſub iugum miſſæ; quarum ne nomen quidem Scriptorum incuria ad nos peruenit; tam muta hoc tempore Francorum Hiſtoria, vt veteres Gallos credas, qui ſatagerent præclara facere magis quam ſcribere. At publicam felicitatem priuato luctu Pipinus imminuit: nam Drochus natu maior febri correptus, deſiit viuere, & quidem abſque liberis, ne ſpes vlla dolorem leniret. Et quanquam Drocho duos filios alij aſſignant, Hugonem & Arnoldum; quia tamen Carolus illorum gloriam & nomen fulgore ſuo intercepit, pro nullis habiti ſunt. Eum ex Alpaide concubina Pipinus ſuſceperat, atque conſenſerat in necem ſancti Lamberti Leodienſis Epiſcopi, libidinem illicitam arguentis. Impiam cædem Dodo confecerat Alpaidis frater, neque impunè; poſt dies haud paucos, corroſus à vermibus, & tam diris cruciatus doloribus; vt ſuus ipſe carnifex, ſe præcipitem in Moſam dederit: Deo prouidente humano generi, dum publica flagitia pœnâ publicâ plectit. Poſtea Grimoaldus vna cupiditatis paternæ anchora, ducta in vxorem Ratbodi filia, poſt pacem conciliatam cum Friſio; cùm Patrem Leodij ægrotantem inuiſeret, ac funderet preces in ſancti Lamberti, à Rantgario ſceleratiſſimo percuſſore interfectus eſt; relicto ex concubina filio propè impubere Theodualdo, dolore omnium & deſiderio ingenti. Et hæc Dagoberto Childeberti filio iam Rege; quippe Childebertus anno regni decimo tertio deceſſerat, (quanquam & id incertum, vt alia pleraque illorum temporum.) Nec ideò Pipinus deſpondit animo, præfectura Palatij Theodualdo nepoti attributa, & ſpe conuerſa in Carolum filium, quem indolis ad eximia quæque mirificè diligebat impenſius, promouebátque ad ſumma, niſi mors intercepiſſet conſilia. Obiit viceſimo octauo Principatus anno, pluribúſque Regibus imperauit; tranſcriptis in ſe Regum virtutibus, ipſóque regno

THEODORICVS.

Anno 690.

CLODOVÆVS III. CHILDEBERTVS III. REGES.

Pipinus in Friſios, & alios.

Liberis orbatur.

DAGOBERTVS II. REX.

Pipini mors.

S 2 quod

DAGOBERTVS II.

quod confecit poſteris; adeò Imperantium eſt pietate & fortitudine, non inani titulo eminere. Nec ſine præuaricatione hic ſileam, præter Carolum, Pipino fuiſſe & filium Childebrandum, ex qua matre neſcitur: qui ſe fratre poſtmodùm non indignum geſſit; fuítque termes, vnde ſtirps tertia Francorum Regum propagata eſt, Roberto Forti, ab ea recta ſerie progenito, quem Hugonis Capetij abauum omnes agnoſcunt: vt diuerſi rami ab vno trunco prodierint; Regúmque familiæ, tam diuerſæ in ſpeciem, eædem in radice, ſimul coaleſcant.

XXI. *Plectrudis regimen capit.* Confeſtim Plectrudis ſuſcitauit animum mortui coniugis, vtque auctoritate pollebat & opibus, Theodualdi nepotis nomine, admouet ſeſe gubernaculo regni intrepidè. Tuta vt rebatur foris, domeſticum obicem oppreſſura, Carolum adulterio natum, quà odio nouercali, quà muliebri ambitione, ne acer iuuenis diſturbaret conſilia ſua, ſtatim à morte Pipini in arctam cuſtodiam condit; & nullo prohibente, quod mirum eſt, Regem regnúmque mulier iam grandis natu adminiſtrat. Verùm haud multò poſt Francos pertæſum eſt dominationis muliebris: quos Pipini potentia grauius vſſerat, quóſque vrgebat ambitio ſua, ij iam exſurgunt; frementes, indignum nobiliſſimam gentem ſeruire fœminæ; quanto ſpatio grauiſſimum iugum à Pipino paſſos? Quid mancipentur infanti & vetulæ? Iam *Hinc bellum oritur.* ignominiæ nihil ſupereſſe, ſi qui vicinas gentes terrore impleant, ij terreantur tam ridiculâ inaníque potentiâ. Quocirca ingenti tumultu Francia omnis in partes ſcinditur; hinc plerique quibus adminiſtratio noua ſpei eſſet; illinc Pipini amici veteres & clientes, quorum intererat ſtare in gradu, & dignitatum vſu ac commodis. Pugna mox commiſſa in Cocia ſilua, in qua magna ſtrage Pipiniani victi, Theodualdo ægrè fuga lapſo. Euentu proſpero illecti victores, vt ſpem omnem Theodualdo abſcinderent, ſimúlque ex Auſtraſia ſua ſi liceret depellerent; Raganfredum virum nobilem in Magiſtrum palatij eligunt, atque icto cum Ratbodo Friſio fœdere, vt in Auſtraſiam eodem tempore copias duceret, magno exercitu & vaſtatione horribili ad Moſam properant, Plectrude Coloniæ ſe communiente. Anno 714. Interea Carolus è Plectrudis cuſtodia elapſus paterna imagine *Caroli Martelli primordia.* quam ore admodùm referebat, ac multò magis ſimilitudine animi, amicos veteres clientéſque fidos excitauit. Hic eſt Carolus cui poſt aduenit Martelli cognomen, ſiue malleum tuditémue hoſtium dixeris, quos cæcidit proſtrauitque pugnis aſſiduis, ſiue à Marte appellaueris Francicum Martem, qui bellica re palmiſque pluribus veram falſi numinis gloriam meruit. Et poſtea contigit Dagoberti mors vno filio admodùm puero relicto, qui in Cellenſi cœnobio alebatur. Eo præterito, credo ob ætatem, Franci

CHILPERICVS DANIEL REX.

Danielem quendam attonſum Clericum (quis hic fuerit, vetus Hiſtoria prorſus ſilet) in thronum euehunt, & nouo nomine Chilpericum dicunt, quaſi ad regni vmbram tam futilem, vir aut puer, Clericus Monachuſue magni referret. Raganfredus illicò ad delendas Pipinianas reliquias ſe accingit, in quibus Carolus mira celeritate conſcripto milite, iam aliquid ſupra fœminam minabatur. In hunc igitur arma expedita, & inſtauratum cum Ratbodo fœdus, vt obtritus vtrinque tiro adoleſcens, certa clade

CHILPERICVS DANIEL.

clade rudimenta militiæ poneret. Gnarus periculi Carolus, ne obrueretur hinc inde, dum longius diſtat Raganfredus, militem promptum in Ratbodum conuertit, commiſſáque pugnâ acerrimâ, graui damno vincitur fugatúrque; magnorum Imperatorum tyrocinio, quibus prima quæque difficillima ſunt; nempe in poſterum vt ab aduerſis metum & ſecuritatem edoceantur, animíſque creſcant in infortuniis. Fugato Carolo, ceu iam penitus debellatum foret, Franci & Friſij coniuncto exercitu, fœdis direptionibus Coloniam obſeſſuri veniunt; quam vrbem Plectrudis cum Pipini gaza obtinebat. Verùm ipſa Caroli inimicitias prætendens, cuius exitium acceptiſſimum ſibi omnium foret, multa pecunia ſuæ vrbi libertatem emit. Inde victores ad ſua regreſſi. Cùm repente Carolus, quem clade atque ignominia fractum arbitrabantur, vt Antæus nouus è caſu fortior, poſitis clàm inſidiis, in loco quem Amblana dicunt, redeuntes Francos, & quidem ſoluto pro victoribus agmine aggreſſus intrepidè, magnam ſtragem edidit, docuítque viro forti & ſedulo, fieri proſpera ex aduerſis, vt contrà ignauo & præfidenti. Poſtea iuſto exercitu vtrinque pugnatum. Scilicet Raganfredus obruturus penitus æmulum, quantas poteſt copias contrahit, & Chilperico abducto in appendicem militiæ, in agro Cameracenſi Carolum ſelecto inſtructum milite obuium habet: Ibi poſteaquàm pacem petens Carolus auditus non eſt, acerrimo & decretorio prælio, quos regni certa ſpes hinc inde accenderet, inter ſe confligunt, donec virtus Caroli proſtratos hoſtes, in fugam egit. Victor fugientes ad Pariſios inſequutus; nequis à tergo obex ſupereſſet, Coloniam reuolat victore exercitu, quam tenebat nouerca Plectrudis. Vrbem æquè opulentam ac firmatam munitionibus, cùm & expugnare arduum admodùm, & vi capere delendam ferro, in iacturam victoris cederet; iuuenis in ipſo armorum vſu fructuque victoriæ, ſibi adeò temperauit, vt omiſſo Marte, pacis artes ad deditionem vrbis inſumpſerit; perfecítque induſtria ac vi ſermonis, eluſa Plectrudis contentione & operâ, vt ciuibus portas vltrò pandentibus, in vrbem incruenta victoria admitteretur; quam & coronauit mira clementia, nullo hoſtium cæſo; Plectrude duntaxat nouercalis odij increpitâ; receptiſque Pipini opibus, quas mulier ambitioſa & potens magnum in modum amplificauerat. Ea poſtmodùm cum Sonichilde nepte vel filia in intimam Germaniam noui tumultus fomes ſe recepit. Interim Carolus, qui ſe prætextu belli & ſpecie Raganfredo imparem cerneret, penes quem Rex Chilpericus eſſet; laruam laruæ oppoſiturus, Clotarium quendam Regio ſanè ex ſanguine, ſed qua affinitate cuíue Regum proximum, planè ignotum, Regno inaugurat, magnáſque iterum copias comparat. Raganfredus contrà, reputans ſeriò quo cum viro ſibi negotium foret, Eudonem Aquitaniæ Ducem contracto fœdere in ſocietatem belli arceſſit. Porrò quis hic Eudo fuerit, magnarum pòſt rerum cardo & momentum, in ſcriptorum tanta caligine, operæ pretium eſt inueſtigare.

Carolus victus vincit;

Et Coloniam admittitur.

XXII.

Eudo Aquitanus quis fuerit.

Dagoberto primo diem obeunte, Aquitania vniuerſa, tum quæ ad Pyrenæos iacet obtenta à Vaſconibus; tum quæ citra Garumnam Petrocorios, Lemouices aliáſque gentes complexa, iam à Clodouæo imperio

Chilpericus Daniel.

Francico obtemperabat. Poſt Dagobertum ignauia Regum, ciuilibúſque Magiſtrorum palatij contentionibus, Vaſcones redditi in poteſtatem ſuam propemodùm, ſenſim iugo Francorum excuſſo à ſuis Ducibus regebantur. Ad Eudonem Cantabrum virum fortem & ſtrenuum cætera Aquitania peruenit; ſiue inter Vaſcones nato à parentibus hæreditaria, ſiue vt alij volunt, dotalis atque ab coniuge; ſiue quod veroſimilius, occupata. Idem porrò ad Occitaniam conterminam Aquitaniæ fertiliſſimámque prouinciam, non oculos modò, ſed manus adiunxerat. Nam Volcas ſuperiores quorum caput Toloſa Francis detraxerat; & inferiores in quibus Narbo, Nemauſus aliæque vrbes; quas ipſe pro Roderico Hiſpaniæ Rege Præfectus adminiſtrabat, tempore cladis Hiſpanicæ & vindicauerat ſibi, & irruentibus in eas Saracenis vtcunque ſeruauerat; Munizio illarum partium à Miramamolino Præfecto, viro militia claro & auctoritate, filia in matrimonium data; contra fas quidem, ſed præpollente religioni vtilitate. Hunc igitur fortiſſimis gentibus imperantem Raganfredus in ſubſidium vocat, haud inuitum; vt tum beneficio, tum ciuili bello, Francorum voluntatem & poteſtatem ab Aquitania auocaret. Igitur adiuncto Neuſtriis Vaſcone, ſpe & fiducia plenus, Raganfredus in Carolum mouet, aderátque Eudo ipſe, latâ nominis famâ, quam animi dotibus adimplebat. Pariſiis viâ in Auſtraſiam capeſſitâ, occurrit Carolus tanta belli mole haud quaquam territus, factáque illicò pugnæ poteſtate, tanto apparatu tantáque gloriâ dimicantes hoſtes fundit fugátque, quam celerrimè fuſos perſequutus. Et quidem Pariſios ſe recipiebant, vbi metu ac conſternatione aduertentes miſceri omnia, iámque victorem imminere portis, protractâ per vniuerſam Franciam fugâ, Eudo Childerico gazáque regiâ veluti ad tutelam ſecum deportatis, dein tranſito Ligeri, citato curſu in Aquitaniam ſuam penetrauit; erecto quacunque fugeret trophæo Caroli, & ignominiâ ſuâ latè diſſipatâ. Raganfredus & fuga abreptus, Andegaui ſubſtitit, ſeu aggerem obiecturus victori; ſeu fide Eudonis ſuſpecta, cui ſe tradere clade efferato haud tutum rebatur. Inſtabat interim fugientibus Carolus; ſed metus cupiditatem in præſentia vicit, & in Aquitaniam peruenit Eudo incolumis. Præterea Clotarij improuiſa mors remorata eſt Carolum; cùm Chilperico ſubſtituendus eſſet æmulus nouus, & priora conſilia inopino caſu turbarentur. Ergo de pace cum Eudone agit, virum fortem, bellicoſarum gentium dominum nondum auſus ad extrema impellere. Ne miles interim langueret otio, Andegauum oppugnat, quam vrbem in aſylum Raganfredus delegerat, admotiſque machinis in deditionem accipit; ſumma clementiæ laude, Raganfredo non modò ſalute donato, ſed & ipſâ Andegauo ciuitate; quem omnium infenſiſſimum expertus tum dignitati ſuæ tum ſaluti, ex corrupto Politicorum dogmate oportuit perdidiſſe; ſed Heroum virorúmque ſublimium non idem eſt qui vulgi ſenſus, quibus pugnæ finis eſt peperciſſe. Poſtea facilè cum Eudone conuenit, icto fœdere; quo Chilpericum Regem ſeruatis magnam partem theſauris Eudo reſtituit: Læto Carolo, quòd in poteſtatem ſuam tradito Rege, æmulóque amoto, iam honeſtè & tutò Regis auſpiciis Franciam adminiſtraret. Noua tamen

A Martello vincitur.

Angers.

mox

mox ineunda conſilia, Chilperico excedente viuis, ſexto anno quo ad regni vmbram admotus fuerat. Theodoricus illicò euectus in ſolium, Dagoberti ſecundi ſiue tertij filius, & iam patre viuo in Calenſe ſeu Cellenſe Monaſterium abditus, vnde eidem mox Theodorico Calæ nomen aduenit. Sub quo ſegnitie & ignorantia rerum laborante, rerum vt prius potitus Carolus, domi Proceribus eius gratiam ambientibus, foris ad ſanciendam Francorum gloriam ſe conuertit. Primique Saxones appetiti, qui cùm agitarent rebellionis conſilia, magnâ Caroli celeritate occupati ſunt, victique prælio. Ac tædet Scriptorum illius æui vel ſtupiditatis vel oſcitantiæ, qui præclariſſimi ſi quis vllus alius Imperatoris geſtas fortiter res, adeò ieiunè & ſiccè non exſcripſerunt ſed delibarunt, vt illuſtriſſima quæque breui epitome & quaſi tantæ laudis inuidi, per ſumma capita deſignarint. Ego quando comminiſci aut diuinare non licet, proponam legentium oculis, veluti Geographicas tabulas, arcto puncto vrbes ampliſſimas, latiſſimáſque peranguſtis finibus terras, non tam aſpectui ſubiiciens quàm intellectui. Igitur anno à victoria Saxonum vix elapſo, Carolum in Germaniam expeditio noua exciuit. Plectrudis nouerca cum nepte Sinichilde, vt ſcripſi, Coloniâ à priuigno victore emiſſa, in intimam Alemanniam odium vetus conſiliáque noua detulerat. Vt erat acri ingenio; aulæque artium peritiſſimo, ſimplices gentes in odium & contemptum Caroli ſenſim induxit: *Indignam rem, Pipini fortiſſimi Principis Viduam, exulem & eiectam, ſtipem propemodùm mendicare, dum ſpurius damnatiſque natalibus, ſe vi in aliena bona intruderet, naturâ peſſundatâ, legúmque placitis violatis; ſupereſſe filiam legitimè natam, ad quam hæreditas paterna ſpectaret, (ſimúlque ingerebat Sinichildem, ætatis flore formæque decore commendatam) obſecrabátque per ſuperos omnes, ne miſerabiles fœminas, ipſorum fidei ac fortitudini traditas, venire ſinerent in poteſtatem Tyranni, ſanguinem effuſuri innoxium.* Ita ardens mulier, lacrymis, precibus, multiſque largitionibus, Sueuos, magnámque Bauariæ partem à Rheno ad Danubium, tumultu magno excitauit in Carolum. Nec is, quâ fuit celeritate mirabili, cunctandum ratus, bellúmque opperiendum in laribus ſuis, magno ſtatim exercitu Rhenum tranſmittit, Sueuóſque adhuc imparatos, & alias ad Danubium gentes, armorum terrore profligat & domat; imò copiis vltrà Danubium actis, latè Bauariam quæ cis vltráque amnem protenditur, renitente nullo, Francis adiungit. Inde regreſſus, Plectrude belli face & Sinichilde in poteſtatem ſuam traditis, tam doli muliebris quàm Alemannici roboris victor, ad aliud difficiliúſque bellum ſe comparat: audita tamen inter arma clementia, qua parcitum feminis; & eſt veroſimile cœnobio incluſas, cùm earum vetus Hiſtoria iam non meminerit. Nouo porrò bello Eudo Aquitanicus petebatur; quod quandoquidem tanti momenti tantíque periculi fuit, non Franciæ modò, ſed vniuerſæ Europæ, rem totam fuſius & enucleatius diſſeram.

THEODORICUS CALA REX. De Chelles.

Martelli plures palmæ.

XXIII. *Saraceni qui? cur in Franciã venerint.*

Reuerſus è Germania Carolus, comperto Eudonem violato fœdere prædabundum irrupiſſe in Franciam, eodem victore exercitu tranſito Ligeri, in Aquitaniam penetrauit. Verùm Eudo, vel metu vel militari prudentiâ, in intima

THEODORICVS CALA.

tima prouinciæ ſuæ recipiens ſe, auerſus à prælio, paſſus eſt populationem agrorum: poſtquam ceu factum vltioni ſatis, Carolus diues præda, & declinatione hoſtis ſuperior, receſſit in Franciam. Eiuſmodi excurſio potius quàm bellum, magnarum difficiliumque rerum cauſa, vt volunt, & materia fuit. Nam ideò ſcribunt è noſtris plerique, ex Hiſpania Saracenos ab Eudone in vindictam iniuriæ euocatos, & numero illo portentoſo quaſi non homines,ſed veſparũ examina veniſſe in Franciam ſedes poſituros.Quæ res,haudquaquam mihi veroſimilis, vt à legentibus diſceptetur liquidius, tria potiſſimùm obſeruanda cenſeo; qui fuerint illi Saraceni, in Hiſpaniam quomodo exciri, poſtremò quid rei illis cum Eudone fuerit. Saraceni Arabica gens, addicta ſectæ à Mahumete impuro conditæ, tenuibus admodùm paruiſque natalibus, in immenſum Crocodili inſtar excreuerat, quà animo ſuo & fortitudine, quà Romanorum Imperatorum ignauiâ, & Chriſtianorum corruptiſſimis moribus. Ii ſe profeſſi filios Abrahæ, ex Sara legitima coniuge, vnde Saraceni vox orta, lento primùm progreſſu, Arabiæ ſuæ concluſi finibus, vix finitima carpere auſi, deinde inſtar flammæ in obſtantia diu eluctaræ, Palæſtinam totam, proximam Syriam, Ægyptum, & Perſidem, terras ampliſſimas inuaſerunt, totiúſque propemodùm Aſiæ domini, ſæpe ad extrema admotâ Conſtantinopoli; poſteà verſi in Africam, quà Romano parebat imperio ſubiugarunt, donec vtriuſque maris conſcripti fluctibus, ceu obiectis foſſa & aggere, ab Europa, quæ domanda vna ſupererat, tot victores gentium arcerentur. Tandem ab Africa in Hiſpaniam proximam tranſitus patuit. Res paſſim ab Hiſtoricis pluribus ſcripta; quomodo Roderici Hiſpaniæ Regis libidine, Cauæ Iuliani Comitis filiæ ſtupro illato, anguſto freto tranſmiſſi in Hiſpaniam Saraceni,Duce Tarisſo fortiſſimo & clariſſimo Imperatore, Chriſtianum vberrimúmque
Anno 713. regnum, Roderico cæſo, Mahumetis ſorti adſcripſerint; ſummo Religionis luctu, & ingenti Europæ diſcrimine, quæ admiſiſſet incendium graſſaturum vlterius. Subacta Hiſpania Miramamolini, ita Monarcham ſuum vocant, auſpiciis, poſtea à Præfectis pluribus adminiſtrata, breui tempore in Abderamani regimen venit; à quo forti quidem, & diſciplinam veterem inſtaurante, ſed immitis ingenij acerbique imperij, Munizius rebellauit, occupauitque Galliam Gothicam, cuius caput Narbo, pluribus Mauris ad ſe traductis. Et huic Munizio Eudo collocauerat filiam, Saracenis aliis pro caſtro & aggere generum oppoſiturus. Atque inde forſan manauit opinio euocatorum ab ipſo Maurorum, (nam promiſcuo nomine Saraceni & Mauri dicti ſunt, à Mauritania prouincia Africæ) ob contractam cum Munizio affinitatem,quæ ſtatim magno vtriuſque damno diſtracta eſt. Etenim Abdaromanus ſocij conſortiſque impatiens, in Munizium mouit, & obſeſſum in Cerretania vrbe, eò impulit, vt ne viuus in inimici manus veniret, ſe præcipitem è ſaxo dederit; mortui truncatum caput, & cum vxore Eudonis filia eximiæ pulchritudinis, in Africam miſſum; Maurorum Imperatori dona gratiſſima, quà viuum, quà mortuum. Igitur Abderamanus ſuperbus victoria, illectúſque terræ vbertate, ſtatuit in Europam penetrare vlterius, primúmque Franciam vniuerſam inuadere, ac deinceps in Italiam,

aliaſque

aliaſque terras, diſiecta latè flamma, irruere. Eam in rem ingentem copiam militum, tum ex Hiſpania, tum ex Africa contrahit, nouæ coloniæ eiuſdémque vberrimæ iam proxima ſpe, fœminarum gregibus ſimul euocatis, quò victas terras occuparet miles & coleret. Ea origo Saracenicæ expeditionis, ac belli, quo Chriſtianus Orbis, niſi Deus iuuaret propitius concuteretur; non Eudonis proditio fœdúſue initum, quanquam & eo capite tanti mali cauſa dici poſſit, quod ſuo ſanguine in Saraceni thalamum miſſo, tum iram Diuinam flagitio, tum Abderamanum ſocietate noua proritarit.

XXIV. *Abderamanus in Franciam venit;*

Ergo effunditur Oceani inſtar Abderamanus cum quadringentis hominum millibus, (centum millia, & veroſimilius quidem, plures adducta affirmant) præter mulieres & impedimenta, per Pyrenæi clauſtra, quà Mediterraneo adiacent, in Franciam; primùm quæ Eudonis forent occupaturus; nempe qui multiplici nomine hoſtis; néue vltra promotus auocaretur à tergo turbaretúrue, deinde terrore ex victoria maiore, propagaturus in reliquam Franciam fines: Eudo quo erat animo inundatione tanta haud territus, militum ſelectiſſimum florem incedenti per Arecomicos barbaro ad Arelaten vrbem opponit. Obſidebat eam Saracenus in prærogatiuam belli, támque ardebat expugnandæ cupiditate, quàm ſeruandæ Eudo. Ideò itum in prælium, pugnaruntque acri ac forti animo Vaſcones, victi tamen ac profligati, nouúmque trophæum à victoribus erectum, magnus oſſium cumulus in campo Arelatenſi congeſtus, omni marmore ſaxóque firmius; diúque perſtitit ad calamitatis humanæ luctum atque ludibrium. Tanto euentu illectus Barbarus, vt ſpem omnem Eudoni abſcinderet, per Arecomicos ſuperiores in Aquitaniam verſus, igne & ferro vaſtatis vrbibus, templíſque dirutis, Garumna tranſito, Burdegalam Aquitaniæ caput, quemadmodum ante Arelaten, toto exercitu expugnat. Quam ſimiliter vt cladi eriperet, inſtauratis viribus animiſque Eudo accelerans, ad præliandum aciem dirigit; nec Maurus abnuit tot palmis elatus, eodémque ſucceſſu Chriſtianos magna cæde vincit, iam ſeriò perterrefactâ Europâ, & Franciâ fatum Hiſpaniæ pertimeſcente. Hinc capta diréptaque Burdegala, vaſtatæ circà prouinciæ, Petrocorij, Lemouicenſes, Santones; iámque per Santones in Franciæ intima iter captum. Carolus eo tempore, primùm Eudonis periculo, dein vna alteráque clade, diſcrimen ſuum admonitus, ſolita celeritate, qua virtute præſtabat in paucis, ex Germania, Neuſtria, Auſtraſia atque Burgundia, gentium robur florémque colligit; pugnandum nunc pro aris & focis; nec priuatæ contentionis aut ambitionis referre ſi vincerent, ſed vitæ omnium & religionis: Simul Eudone in amicitiam & fœdus recepto, conuênit vt is reparato exercitu veſtigia hoſtium premeret, dum ipſe ad Ligerim accedentibus ſeſe opponeret. Selectiq; ab eo campi ad Turones, in quibus tanti momenti res diſceptaretur; ſiue vt ab amnis trãſitu hoſtẽ arceret, ſiue vt Martini Tutelaris & Præſidiarij Franciæ tum auxilio iuuaretur miles, tum ſpe & fiducia incenderetur. Traiecturus Ligerim tãtus exercitus, Turonum vrbe à tergo poſita, in agris proximis caſtra figit. Vaſtatis Pictonibus aduentabant Saracenorum examina, in-

Martelli apparatus.

——— cenſa ad Pictauos baſilica ſancti Hilarij, quæ ſummæ in Fräcis venerationis, furori maximè barbaris fuerat. Hinc ventum ad Turones, magna vtriuſque gentis expectatione. Quippe inde Maurum, multitudo quæ hoſtem obrueret, Hiſpania victa & profligata, gemina pugna proſtrati Vaſcones, per tot gentes inuſtum ferro imperium, inflammabanr ſpe propemodùm certâ: Hinc Chriſtianum cauſæ bonitas, Deíque iuuantis auxilium, animi quædam Diuina firmitas atque conſtantia; Caroli Imperatoris fortitudo atquẽ felicitas, quibus ducibus profitebantur inuictos ſeſe, erigebant plurimùm atque incitabanr. Quocirca vbi pugnandi facta eſt copia, eáque facta eſt poſt ſeprimum diem, tentata haud paucis proluſionibus; ambo Imperatores in victoriæ ſpem aciem inſtruunt. Carolus peditem oblongis ſcutis in barbarorum tela protectum, dorſo amni obuerſo, ſuis quemque ordinibus locat; equitem, floremque nobilitatis, in quibus pugnæ vis ſpéſque vincendi, alarum inſtar vtrinque porrigit, caurum admonitúmque, vt quacunque hoſtis irrueret, conuerterer frontem, tegerétque à lateribus peditem, ne immenſo numero obrueretur. Poſtea ipſe adequitans ordines, præter os armis fulgentibus tectus, porrecta facie, præſagiſque victoriæ oculis, hortabatur ſuos: *In deteſtabilem gentem, cui fas nihil foret ac religioſum, expedirent arma & animos, ſi dimicare pro patria honeſtiſſimum ſit, hoc eſt pro laribus, pro liberis, chariſſimiſque nominibus; quid pro aris, pro religione, pro vindicando ſummi Dei cultu, pro exſcindenda exitiabili lue. Affirmabat preterea eò loci ductos, vt niſi vincerent, ex neceſſitate occumbendum foret; mediis inter Ligeris vortices & obiectos hoſtes, vel in veſtigio pereundum, vel petendam ſalutem à victoria; nam à fuga nullum ſubſidium, quam amnis interciperet, negarétque vrbs victori vni ſeſe commiſſura. Quanquam nec à morte expetendum præmium fortitudinis, quos iam ipſa victoria complecteretur. Quid enim ab incondita turba metuendum tantoperè? ipſos ſibi hoſtes damno futuros præ numero, in prælium magno tumultu nullo ordine ruere, primi ſi repellantur, miſceri cæteros turbarique, ac loco motos atque disiectos, vnius fuga meminiſſe. Videant Mauri ſibi rem cum Hiſpanis non eſſe, quos voluptatibus marcidos & Marti inuiſos, magno tamen negotio profligaſſent: at Francos tantis bellis, tantis victoriis de fortiſſimis gentibus celebres, ab viliſſima Saracenorum fæce vinci non poſſe. Irent modò, non parcerent ferro, raperent tot gentium opulentiſſimam prædam, meminerintque ſe vallum & aggerem pro Chriſtiano orbe obiectos. Nihil metuerent, quos Dei cauſa & patrocinium, quos Martinus è baſilica proxima tueretur, adeſſe cœlites qui ſatellites orci profligarent, ſatis ſibi fore, ſi vnus vnum, æmulus æmulum aggrederetur atque deiiceret, prouiſum ne hoſtes iuuaret numerus: ſibi ſingulos totique Europæ imperatores fore, ſi vincerent.*

Theodoricus Cala.

Anno 726.

Martelli militaris oratio.

XXV. Contra Abderamanus clariſſimos quoſque compellabat; *Meminiſſent hanc diem felicitatis ſuæ coronidem fore: hanc vnam ſupereſſe pugnam, quam ſi profligarent, terras vberrimas, tranquillum otium, intemeratam ſalutem, pro periculis, bellis, & Sabuletis Africæ vſurparda. iam extremum ſpiritum agere Franciam, fruſtra in Mauricam vim vt in morbum luctari, quæ deplorata ſit atque depoſita. Nam quid Hiſpaniam tot tantiſque prælis domuiſſent; quid Vaſcones Franciæ florem geminata acie cecidiſſent; quid tanta multitudine prorupiſ-*

Abderamani oratio.

ſent

ſent è ſedibus, ſi ab exercitu tumultuario tam impari numero vincerentur? Pudere quod pugnaturi ſint decem in vnum, nec honeſtiſſimam fore victoriam, quam debere numero victor poſſet; ſed ſperare ſe vt nequaquam cuncti dimicarent, primique ſpectantibus aliis palmam conficerent. Irent igitur, leui hoc prælio, opes immenſas, voluptates magnas, immortalem gloriam comparatum. His ſtimulis vtrinque accenſi exercitus, magno impetu maioribúſque animis proruunt. Quis pugnæ ordo, quæ ſeries, non prodit Scriptorum incuria: liquet ad victoriam magno momento Eudonem fuiſſe; quippe dum feruebat pugnæ atrocitas, ancipiti etiamnum victoria; Eudo cum copiis in Saracenorum caſtra irrupit, vti pactum erat cum Carolo, miſeráque turba mulierum atque infantium diſiecta, eiulatu maiori quàm clade, nuntio ad Saracenos pugnantes delato, tum primùm tumultus; dein acceſſu mulierum tanto in luctu trepidatio ordinúmque confuſio; poſtremò Eudone à tergo cædente, & Carolo vehementiùs pugnam inſtaurante, in præcipitem fugam Mauri effuſi ſunt; tanto terrore, vt maxima pars turbâ præfocati, mutuóque eliſi, à fuga mortem plurimùm hauſerint, cui ſalutem plurimum commendabant. Ipſe Abderamanus hoc teli genere incruentus cecidit, reperto in ſtipata fugientium turba cadauere, tam abſque vulnere quàm abſque ſpiritu. Cæſa Barbarorum trecenta ſeptuaginta quinque millia; (trecenta expungas, ſi duntaxat cum centum millibus venerint) quaſi dixeris non ad pugnam itum, ſed ad cædem: etſi pugnatum eſt, & quidem acriter, deſideratis Carolianis mille quingentis, in quibus nobilitatis flos & audaciſſimus quiſque, adeò palmæ fructus ſanguine carpitur, ærumniſque gloria emitur. Haud dubiè Francorum multi præclara facinora ediderunt, quæ negligentia temporum ſilentio texit; ſanè de Carolo colligere eſt quanta in ea pugna præſtiterit, quantúmque barbari cruoris fuderit, ex vno Martelli agnomine, quod tunc illi aſſenſus militum tribuit, ob admirationem virtutis; magno Imperatore cæde multiplici hoſtem tundente. Et verò magni momenti, quanti vix vlla, victoria fuit, non modò cæſorum numero, ſed etiam fama & gloria; iis victis, quos hactenus nulla fregerat clades, quóſque erat opinio poſt Hiſpanos Vaſconéſque domitos, vinci non poſſe; præterquàm quod ſi viciſſent, in præcipiti foret reſpublica Chriſtiana, nullo tunc Rege aut populo, qui ruentem impetum ſiſteret, & inundanti Oceano clauſtra opponeret; vt Europæ Francia propugnaculum fuerit, ſuóque ſanguine ſtabiliuerit religionem, Luitprandi ambitione concuſſam, & Leonis Iconoclaſti furore diuexatam & dilaniatam. Tanta laus tamen ſuo næuo non caruit; Carolum arguentibus multis, quod in belli tum apparatu tum præmio, bona Eccleſiæ in profanos vſus inſumpſerit. Nam & Eucherium Aurelianenſem Epiſcopum, virum ſanctum, cùm armatus Turones peteret, eiectum vrbe, multauit exilio; quia ſibi Sacerdotum bona vſurpanti obſtitiſſet validius: idémque iam victor, multis nobilibus qui præclarè in prælio ſe geſſiſſent, Decimas aliquot, quæ in facultatibus Eccleſiæ cenſentur, large conceſſit, eáſque feudis inſeri voluit, in monumentum, imò & mercedem factorum ſumptuum, fuſique ſanguinis. Quanquam & huic plagæ adhibetur curatio; Decimis, vt volunt,

THEODORICUS CALA.

Pugna qua Saraceni victi.

THEODORICVS CALA.

lunt, eam in rem attributis, ex conſenſu eorum ad quos maximè attinebat; (& id totum de Decimis valdè dubium eſt) & impenſis magnam partem Eccleſiaſticorum bonis in bellum, quod ſacrum & religioſum foret, atque in hoſtes qui ſacra maximè Deique cultum perditum irent, ni quocunque modo perderentur.

XXVI.

Gregorij ad Martellum legatio.

Ab hac victoria celeberrimus Carolus, Theodorico Rege ex memoria hominum propemodùm expuncto, nondum auſus Regis titulum cuius poteſtatem in ſe tranſtulerat vſurpare, Princeps Franciæ ſeu Francorum appellari voluit; proximo ad regnum gradu, in quod mox ipſe liberíve eius conſcenderent. Fauit & nouo titulo vſurpando Gregorij II. ſummi Pontificis ſolemnis ad Carolum circa id tempus lagatio; qua vir ſanctiſſimus impiiſſimi Principis Leonis Iſauri Conſtantinopolitani Imperatoris minas & furorem amoliturus ab Italia, ad Martellum vt ad ſacram anchoram confugiebat; quem vnum ab Saracenica laurea, famâ & virtute, tantâ mole dignum arbitrabatur. Fuitque legatio perhonorifica, mittente Pontifice, præter eximia munera, claues ſepulchri ſancti Petri, eiuſdemque vincula religioſo cultu veneranda (quæ nulli Principum hactenus miſſa) quaſi tutelam Apoſtoli Principis ſanctiſſimæque Eccleſiæ pietati ac fortitudini Caroli hoc ſigno traderet. Rogatum inſuper, vt ſi Leo pro nefaria lue bellum inferret Italiæ, Carolus in ipſam Italiam ſe conferret, propugnaturus Eccleſiam Dei; & in præmium Conſul Romanus atque Patricius, iuxta Clodouæum, non ab Imperatore, ſed à Pontifice diceretur. Admiſſa legatio honore ſummo & celebritate mirifica; miſſique Legati Romam à Carolo, Grimo Corbeienſis Abbas, & Sigebertus ſancti Dionyſij recluſus, qui Pontifici gratias agerent, & ad nutum eius de Leone ab Italia repellendo fœdus ſancirent. Nec irrita fuit Gregorij cura; nempe vbi innotuit commiſſam Carolo pacem Italiæ, Leo tanti viri metu arma continuit; Gregorio liberè tetrum virus luemque hæreticam oppugnante: vt bis ſeruata Eccleſia, ab Iconomachis & Saracenis, in Martelli beneficiis ſit. Hac perfunctus gloria Carolus, ne pacis otium, quod fuit perbreue, elaberetur inane, regnum luſtrauit, Burgundiam præſertim; cuius fines Leudibus ſuis; (hoc eſt clientibus, qui ab ipſo tenerent prædia, ſub lege fidei, præſtandique in re militari obſequij) tuendos attribuit; Lugdunum præcipuè vrbem ſitu validam, geminóque amne clariſſimam, ſeu oſtium regni iis commiſit, quorum fidei maximè crederet. Tum deinde Eudone Aquitaniæ Duce demortuo, ad res magnas turbaſque belli nouas ſe accinxit.

Aquitania domita.

Nimirum viro Franciæ gloriæ cupidiſſimo, diu Aquitania ab Eudone rapta concitabat bilem & dolorem; tot tantaſque prouincias quaſi membra auulſa à capite, ſuum in corpus reſtitui, mirificum in modum ardebat, quodque Eudò dum viueret, tum virtute ſua, tum Saracenorum expeditione arcuerat; id eo mortuo victiſque Saracenis poſſe iam perfici arbitrabatur. Quare vocatis in conſultationem Proceribus; oſtenſóque, bellum & honeſtum fore, quo repeterentur ſua per vim rapta; & facile, quod repellerent Eudonis liberi, adoleſcentes & plures; ideò inexperti & diſcordes; conſenſu omnium bellum indicitur. Nec ſegnius quàm conſultum erat progreſſus, ductis vltra Ligerim copiis, in Aquitaniam properat. Supererant Eudoni

Eudonis filij.

tres filij, Aznar, Hunnoldus, & Gaiferus, imperij facilius quàm virtutis heredes, ij ſeu confirmata nondum potentia, ſiue hoſtis nomine famáque territi, nullo negotio à paternis ſedibus pulſi, in proximas terras confugerunt; Aznar quidem vltra Pyrenæos, in Hiſpaniæ partem quæ Vaſconiæ contermina foret; in qua pari felicitate ac fortitudine, dimicans in Saracenos, pluribus oppidis captis, Aragoniæ regnum, quod multis ſeculis in poſteris ſtetir, Regum caput, condidit: fratres ſorte impari in Septimaniam ſe recipiunt, ſpe Aquitaniæ recuperandæ, ingentium quidem cauſæ malorum, ſed nullo præterquam calamitatum, vitæque priuatæ quam horrebant tantoperè lucro: adeò fratrum fata diuerſa ſunt, inſtauranturque ſæpius Remus & Romulus. Eiectis æmulis, Burdegalam gentium caput, Blauiúmque munitiſſimum caſtrum occupat Carolus; cæteris vrbibus vltrò in poteſtatem victoris concedentibus, & vnius imperium trium tyrannidi anteferentibus. Inde pace parta, finibuſque regni propagatis, ad domandos Friſios adiicit animum. Ii, Ratbodo pertinaciter in idolorum cultu demortuo, nouo Duce eodémque inſtigante Popone, tum qui ex ſuis Chriſtiana ſacra ſuſcepiſſent, diuexabant atrociter, tum in Carolum Francicúmq; nomen rebellabant. Quocirca vindicaturus Diuinas humanáſque iniurias Carolus, quod maritimo ſitu præſidentes, permunitis terreſtribus viis, aditus interclufiſſenr propemodùm; ſtatuit, quod Germanicus olim tentauerat, expedita claſſe in hoſtes medios bellum inferre. Ergo nauibus quàm celeriter apparatis, impoſitóque exercitu, Amiſtrachiam & Auſtrachiam Friſiorum inſulas penetrat, armíſque inuadit; ſtupentibus Friſiis in ipſa gentis penetralia & propugnacula hoſtem inuectum. Burdone fluuio (is haud dubiè Amiſia eſt) in intimam Friſiam progreſſus, Popone duce occurrentibus Friſiis, dimicat prælio, terreſtri an nauali incertum, quo Popo cæditur, & magna ſtrage funduntur Barbari: hinc facta excenſione iugum victis impoſitum, direpta & euerſa idolorum fana, & Bonifacio ſanctiſſimo viro propagandæ fidei apertus aditus.

Friſia ſubacta.

Ems.

XXVII.

Aquitani Franciam inuadunt.

Sed dum procul in expeditione verſatur Carolus, ecce improuiſum grauiſſimúmque malum Franciam obruit. In Burgundiam maximè effuſa calamitas, cuius origo iſta & progreſſus. Eudonis duo quos dixi filij, Hunnoldus & Gaiferus, in Narbonenſi Gallia hæſerant, in ſpem nouarum rerum ſi qua affulgeret; eam igitur affulſiſſe rati; dum abeſſet longiùs Carolus, difficili bello implicitus, amicorum ſuiſque opibus numeroſum exercitum legunt, ex Vaſconibus, Mauris, Hiſpanis; iis maximè qui ex Bætica, pellentibus Saracenis, in eas terras profugerant (vnde ab Aimoino conflatus ex Vandalis hic miles ſcribitur) rumorémque omnem & metum celeritate occupantes & malo, vt viſi potius quàm auditi, in Franciæ partem quæ Rhodano adiacet, & ea Burgundia erat, impetum faciunt. Non ætati, non ſexui, non religioni parcitur; promiſcuus furor ferro & ignibus graſſatur impunè; tempeſtatem dicas quæ pro ſemente & frugibus, mortales omnes ipſaque vrbium ſaxa perdat & conterat. Ad ripam Rhodani amne aduerſo lues hæc progreſſa, vaſtati agri, vrbſque Lugdunum capta: illibatâ Viennâ ſeu fortitudine, ſeu felicitate: tum ad ripas Araris deductus furor; oppidiſque

THEODORICUS CALA.

Sens.

haud paucis ad mitiſſimum amnem direptis, flexâ ad dextram viâ petiti Senones; & ipſi futuri tanti incendij præda & pabulum; niſi ipſorum Epiſcopus, Ebbo nomine (digno ſanè cuius faſti meminerint) ſuſcepto munere Ducis fortiſſimi non Paſtoris modo, ſuas oues defendiſſet à Lupis. Quippe ciues ad propugnationem vrbis dictis factiſque erigens; primùm cæco fulmini molem oppoſuit; dein hoſte telorum omni ac machinarum genere muros appetente, maiori animo vi repulſa quàm intendebatur, ſuam vrbem à furore texit; poſtremò in defeſſos & ſaucios eruptione opportuna; nempe Diuina ope tum incitante tum adiuuante, tantam ſtragem eorum edidit, vt caſtris amiſſis, & profligata ſpe potiundæ vrbis, abſceſſerint; inſequente Ebbone ad limitem agri Senonenſis, abeuntes properantiùs quàm veniſſent. Eiuſmodi Præſulis ſuorúmque ciuium facinus, tum Franciam reliquam à graſſatoribus liberam fecit, tum ſpatium Carolo ad eos delendos ſarciendámque iniuriam dedit. Nam extemplò è Friſiis traducto per Auſtraſiam exercitu, iam attritos Senonenſi clade hoſtes aggreſſus, eos Arelatum vſque Burgundiâ expulit; recepitque Lugdunum in quam prædam captiuóſque congeſſerant; tum Præfectis atque Iudicibus, qui cicatricem obducerent vulneri, conſtitutis, reuertit in Franciam. Nec in Septimaniam penetrauit vlterius, tanti mali fontem & caput; ſeu ſtudio expeditionis Saxonicæ, ſeu Hydram veritus populoſiſſimæ gentis; quæ repellenda foret non irritanda; ſeu errore, ac peccato politico, quo nemo mortalium prorſus expers. Ita miles ab vltima Francia ad Saxones ductus, qui pridem Carolo impietate atque audacia odioſi erant & perinfenſi: tranſmiſſus Rhenus ad oſtium Lippiæ, (& digna admiratione celeritas, quâ Carolus viſus antequàm præuiſus terras tam diſſitas, diligentiâ mirâ coniungebat) & quâ terrore quâ armis, ferociſſima gens æquè ac Friſij, tum humanum iugum perſoluto tributo paſſa eſt, tum Diuino ſe præbuit, coacta Chriſti præcones admittere, qui vel inuitam ſeruarent.

A Martello expelluntur.

XXVIII. *Saraceni rurſus Franciam inuadunt.*

Inde ampla belli moles ſurrexit in Carolum. Architecti Eudonis liberi cum Mauricio ſiue Maurontio Comite Maſſilienſi; illi veteri indignatione, & dolore Aquitaniæ raptæ; hic inuidiâ, & vicini præpotentis metu. Communibus ergo ſtudiis Ancupam nouum Hiſpaniæ Præfectum, promouendæ ſuperſtitionis impiæ iuxta ac gloriæ cupidiſſimum, per legatos clam adeunt: primùm inuſtam celeberrimæ genti clade Turonica ignominiam abs ſe amouent & amicè lugent, dein vltionis cupiditatem incendunt, ſe in eam rem ſuámque operam pollicentur, nihil opus eſſe tanto militum numero, fortiſſimos admodùm deligendos, iis committendas vrbes quæ occuparentur; ita fractum iri Francorum impetum, paruóque diſcrimine promotum iri rem Saracenicam. Inuadendam primùm Auenionem vrbem ad Rhodanum, quæ Narbonem aliáſque Septimaniæ vrbes propugnaret & tegeret; tenendam eam firmo præſidio; tum vlterius Viennam & Lugdunum à victoribus poſſe obtineri. Hæc Maurum iam vltrò ruentem in noua conſilia impulerunt; delectu clàm habito, ex pacto & proditione Mauricij Comitis, Auenionem inſidiis capit (ea tunc accenſebatur Burgundiæ regno) ſtatimque flore militum munimentiſque firmiſſimis inſtruit, & in

propugna-

THEODORICVS CALA.

Auignon *Auenionem occupant.* Sorgue.

propugnaculum validiſſimum erigit. Eſt Auenio antiqua vrbs admodùm, à Strabone, Auenio Cauarum, à Ptolomæo Auenionum Colonia dicta, ad lęuam Rhodani nobiliſſimi amnis poſita, inter agros feraciſſimos, miti cœlo & ſerenitate mirabili, ditata vbertate lætiſſima frugum; eadem æqua ſoli planitie nullo circà colle intumeſcens (præter rupem ipſo murorũ pomœrio iunctam) Sulgæque fluuioli influxu facili, vt ad erigendas turres & munimenta, & excipiendis in foſſas, aquis, ſitu eſt commodo, ita ad retundendos impugnantium impetus firmo & valido. Carolus in re tam ſubita, nequaquam animum abiiciens; tametſi doleret tum captam vrbem, tum occultam ſibi hoſtium mentem, interceprurus incendium, Childebrandum, fratrem, vt iam præmonui, cum Ducum flore confeſtim præmittit, qui obſiderent Auenionem, & iam proximæ expugnationi præluderent. Mox ipſe cum vniuerſis copiis ad vrbem aduolat. Eius obtinendæ duæ viæ erant; lenta obſidio, vel inferenda vis; inde periculi minus, plus temporis; hinc breue tempus, periculum ingens. Ideò Carolus, cui iactura temporis grauiſſima omnium, impenſa gloriæ periculi magnitudine, omiſſa obſidione, apertæ expugnationi intendit. Scalas, machinas, omniáque telorum genera apparari curat, moxque admoueri, quibus propugnantium animum & pertinaciam frangeret. Nec illi ſegnius, Maurorum flos, & iuſto pro amplitudine murorum numero, repellendi hoſtis munera obeunt. Nullum ſpatium, ne nocturni temporis quidem, ab tentamentis Ducum inane. Hinc admotæ ad muros ſcalæ, iniectæ foſſis crates & plutei, vibratus ad propugnacula aries; erectæ è ſuperiore loco machinæ, ſaxorum imber è baliſtis effuſus, ipſiſque arrepentium manibus pinnæ detractæ: Inde haſtis & contis fortiſſimus quiſque præceps actus, iniectæ ardentes faces in machinas, contritæ ipſæ lapidum grandine; fractum os arietis, aut molli lanâ eluſus impetus; deiecti plutei cratéſque obrutæ; prouolutæ cum pernicie ſcandentium ſcalæ; quique erat foris ardor vt vincerent, idem erat intus ne vincerent. Tandem Carolus moræ impatiens, indictâ copiis omnibus oppugnatione, conceſſa militi vrbis præda, omni ex parte admotis machinis, inter ignes teláque hoſtium, vrbem capit. Imperterriti Franci muros ſcandunt, Saracenos proturbant, inſtãt recedentibus, ac tametſi Mauri pertinaciter dimicabanr, & in viarum capitibus obuertebant ora gladioſque; is tamen impetus vincentium fuit, vt vbique victi & proſtrati, vicis inundantibus ſanguine, cladem pertinaciâ auxerint, ſuiſque cadaueribus trophæa erexerint. Hinc prædabundus miles omnia rapere, ſæuire ignis in ædificia; nihilque omitti quo polluta vrbs impuriſſimæ gentis contagio, cruore tota & purgata igne, luſtraretur.

Quam Martellus recipit.

Carolus Auenione receptâ, ne Victoria hæreret in limine, ſtatuit in ipſas Saracenorum terras inuadere, gentémque perfidam, è tota Francia eliminatam, ſuis Pyrenæorum clauſtris includere. Quocirca dato ad inſtaurandam vrbem & curandum militem ſpatio, ſubſidiiſque euocatis è Francia, tranſito Rhodano, in ipſa ferarum latibula exercitum agit. Occitania inferior, Gothici dudum appendix imperij, obtinebatur à Mauris; eorum vrbs primaria, magnique vel Roma orbis Domina nominis, Narbo, ſitu & munimentis validiſſima, & propè inexpugnabilis cenſebatur. Saraceni ſubita XXIX.

Martellus Narbonem obſidet.

Narbonne.

THEODORICVS CALA.

ſubita irruptione Francorum oppreſſi & territi, & ab exercitu imparati, in munitas vrbes, Narbonem præcipuè, indefenſis agris, ſeſe conijciunt, ſummáque cura ad propugnationem facilem inſtruunt. Nec ſegnius Carolus Narbonem, quando in ea verſabatur cardo, vnáque erat momentum victoriæ, oppugnandam ſuſcipit; Auenionis euentu, certus ſuarum virium atque hoſtilium. Verùm longè difficilior expugnatio ceſſit. Nam & vrbs paludoſo in ſolo, ſtagnantibus circum vndique aquis, muriſque tecta firmiſſimis, amoliebatur obſidentium opera ſoli mollitie, eadémque munitionum nexu repellebat; & præſidiarius miles ex optimo quoque delibatus, ciuiſque omnis Mahumetica lue imbutus, iam non captam vrbem & alienam, ſed patriam, liberos, opes, & fana, ſpe nulla clementiæ propugnabant: ſeque vrbe incluſerat Præfectus Regius Athimus, militarium rerum apprimè gnarus, cum delecto ex Hiſpania milite, mirificè erectis ad repellendos hoſtes omnium animis. Inde ad opera conuerſus Carolus, metari caſtra circum vrbem inſtituit, eam vallo quaſi indagine lentâ præcingere, obſeptiſque aditibus, fame & longæua tabe opprimere. Nec modo ſociis ad ferendam opem viæ interclusæ, ſed & obſeſſis eruptiones exitúſque omnes prohibiti, lata foſſa firmiſſimóque vallo circumductis; ne ad mortem niſi per noua mortis genera properarent. Præcipuè ſuper amnē Atacem ſiue Adicem, qui ciuitatem interfluit, laboratum in cancellis clauſtríſque ponendis; palis in ipſo alueo altè defixis, & in modum arietis prominentibus, ad nauigiorum ſpem audaciámque natantium abrumpendam. Dum hæc agebantur, munimentíſque perfectis miles incluſus ſibi iam oneri eſſet; Præfecti Hiſpaniæ, ne cum vrbe fortiſſimóque præſidio periret gentis ſuæ prouincia; contractis ſummo ſtudio copiis, haud paruo vt res poſcebat numero, liberare vrbem conſtituunt. Duci Amorro commiſſum id munus; qui confeſtim integrum militem minarum plenus, in hoſtem educit; iam laboribus fractum, vt affirmabat, meticuloſum, qui munimentis ſe tegeret; nec quid pugnæ præter fugam præcipitem decerpturum. Carolus explorato exercitus tanti acceſſu, obfirmato in periculum animo, ſolita celeritate Mauris occurrit. Probabile eſt, quod Aimoinus non ſcribit, eductam caſtris maximam partem militum & ſelectiſſimam; impoſitum obſeſſis, relictis aliquot qui obirent vigilias, ignes excitarent, totúmque exercitum in caſtris implerent; dum Imperator egreſſus ſilentio nocte concubia, furtim quidem, ſed ad magnam gloriæ ſegetem, hoſtem quærens, hoſti ſe proripit. Ad fluuiolum Birſam ſeu Biram, quà in mare proximum influit, inuentus hoſtis, numeroſis cohortibus latè explicatis; nec mora, vtrinque ardenti animo procurſum ad pugnam. Gaudere Amorrus, quòd ad ſe properaret victoria, viáque dimidiata ſibi occurreret, deploratis rebus ad necem certam Francos irruere, ne vnum quidem fore ſuperſtitem, ſi dum Athimus à tergo cæderet, ipſi à fronte inſtarent pauidis; hunc vnum militem Chriſtianis eſſe, qui ſi vincatur, prolaturos ſe Lutetiam vſque, prædam, palmas, regníque limites. Hæc dum ſuis iactabat; intrepidè Carolus, ordines explicans; non alios dicebat ire in prælium, quàm qui ad Turones & Auenionem iuiſſent; eoſdem nempe tum qui victores fuerint, tum

Aude.

M. Saracenos vincit.

Bere.

tum qui victi; meminiſſent ſe per innumeras phalanges hoſtium, per imbres ſagittarum, haſtarum, gladiorúmque texta horrentia, decurriſſe ad victoriam; modò eoſdem ſe duci in Mauros, quos adhuc inuictos ceciddiſſent tamen & viciſſent; quos muris, propugnaculis, foſſis, aggeribus tutos & munitos, expugnaſſent tamen, & in munitionibus ipſis obtruncaſſent, iam non ariete, non ſcalis, non machinis opus, vt ad hoſtem accedant, patere ipſum, ſub ictu eſſe, ſub gladio; poſſe vno eodemque gradu accedi & vinci. Simul primus ipſe in hoſtem irruit. Atrox haud dubiè pugna, dubiuſque euentus; donec Amorrus Saracenorum Dux, fortiter dimicans interfectus (nec quomodo ſcribitur) ſuorum animos debilitauit ac fregit; tanti Imperator in alterutram lancem momenti eſt; hac commotos cæde iámque titubantes vrgere Franci audacius, mouere gradu, impellere, deiicere, & mox in fugam dare præcipites; deproperante Victoria, poſtquam ſemel ad greſſum ſe mouit. Fuga Saracenis pernicioſior pugnâ; nam dum ſalutis ſpe in ſtagna proxima ſtrata nauigiis, quibus aduecti erant, promiſcua turba congerunt ſeſe; pars in aquas præceps, pondere armorum, vndarúmque vorticibus, merſa eſt; pars à victoribus nauigia occupantibus aut à littore iaculantibus cæſa; terrâ & mari latiſſime ſtratis cæſorum ſpoliis & cadaueribus; gemino Elemento ad gloriam Caroli contendente. Qui ſtatim militem opulentum præda reduxit Narbonem; non minori laude quàm Nero ille Romanus decurſa Italia victum Aſdrubalem repræſentans Annibali: ſanè Athimus auditâ clade, mari effugit; moxque Carolus expugnata vrbe, ferro & flammis captam diripuit; Romanorum Gothorumque delicias, nec enim veroſimile, eam vrbem omni ope & ſpe deſtituram, victori ereptam; quod quidam aſſerunt. Ac mox alias eodem victoriæ greſſu occupatas vrbes, Agatam, Biterras, & Nemauſum, Gothici antè imperij, tunc Saracenici, ſimiliter vaſtatas, muriſque vt veſtibus ſpoliatas, iniectis ignibus ardere iuſſit; ſeu veneficas, colluuie ſcelerum inquinatas. Poſtea victor, ingenti præda, maioríque famâ, in Franciam intimam reduxit militem.

Theodoricus Cala. Anno 733. *Narbonem capit.* Agde, Beziers, Niſmes.

XXX. *Saracenorum tertia irruptio.*

Nec tot tantiſque cladibus numeroſiſſimæ gentis peruicacia fracta eſt: mox tertium irrumpit in Franciam. Sua primùm petita Gallia, hoc eſt Narbonenſis, peruio ab Hiſpania tranſitu; dein Arelas capta & vaſtata; vnde accitu Mauricij Maſſilieſis effuſa in Prouinciam Phocenſem procella, & icto cum Mauricio fœdere, ad Varum ab extremis Gadibus Mediterraneum mare inuaſum. Exreſcentem Hydram reſecaret vt ſemel Carolus, præter militem magnis delectibus euocatum, Luitprandum Longobardorum Regem honorifica legatione ad ſocietatem belli inuitat; quem vt maximè demereretur, Pipinum filium ſub initia plenæ pubertatis ad Regem mittit, vt Chriſtiano more iis temporibus vſurpato, primus adoleſcentis crinem attonderet (quod vel pueritiæ depoſitio erat, vel quædam ad Diuinum cultum inauguratio) eumque nouo quodam modo ad religionem ſpiritu gigneret. Idque celebritate magna perfectum, tam grato animo Luitprandi, vt is ipſe cum exercitu (quod à Paulo Diacono tunc ſcribente traditur) ab Italia in Franciam ſocia arma iuncturus venerit. Iam Childe-

THEODORICVS CALA.

brandum Auenionem præmiſerat. Carolus, qui Maurorum impetus coërceret; ipſe poſtea cum Longobardo inſequitur, exciſurus tandem Saracenicam luem è Francia. Fuitque expeditio nominis & famæ, haud vllius periculi vel laboris; quippe vel exercitus vel Imperatoris terrore, nullâ editâ pugnâ dilapſi ſunt; atque Mauricius tantæ perfidiæ reus & conſcius, relictâ Maſſiliâ, ſe abdidit in maritimum locum, excelſis rupibus auiáque ſolitudine ignotum potius quàm ſecurum: Maurus iterum Narbonenſi expulſus, & Pyrenæis ſuis incluſus. Ita victor Carolus Pariſios rediit, poſt domitam impietatis excettam, totámque Europam à grauiſſimo iugo vindicatam.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER QVARTVS.

SYNOPSIS.

Gregorius Martellum implorat. Martelli mors. Martelli quatuor filij. Bellum in Hunoldum. Alemanni domiti. Carolomannus Monachus. Griſo iterum turbat. Pipinus regno ſe comparat. Pipinus Rex inauguratur. Stephanus Pontifex in Franciam venit. Pipinus in Italiam primò tranſit. Carolomanni mors. Pipinus iterum appellatur à Stephano. Legati Conſtantini ad Pipinum. Aiſtulphus victus. Procerum conuentus. Parlamentum an inſtitutum. Dux Bauariæ hominium præſtat. Pipinus in Aquitanos. Pipini mors. Carolus & Carolomannus Reges. Carolus in Aquitanos. Bertam ducit vxorem, & repudiat. Carolus Magnus ſolus Rex Franciæ. Carolus in Saxones. Deſiderius in Adrianum. Carolus in Deſiderium, Ticinum obſidet. Et Romam primò venit. Longobardiæ Regni finis. Carolus in Saxones. Templum à flammis ſeruatum. Carolus ſecundò in Italia. Carolus in Hiſpania. Roncauallis clades. Ludouici ortus. Bella Saxonica.

Vitichindi conuerſio. Carolus Romam repetit. Coniuratio prima in Carolum: Carolus in Ducem Beneuentanum: Et in Bauarum. Carolus in Sclauos & Hunnos. Hungari qui. Secunda in Carolum coniuratio. Rheni & Danubij iunctio. Carolus Imperator. Danicum bellum. Ludouicus Vaſcones ſubigit: Et Catalauniam. Barcinonem capit: Et Dertoſam tentat, & expugnat. Saraceni repulſi.

THEODORICVS CALA. I.

ERAT in gloriæ ac poteſtatis apice Carolus, cùm nouæ in Italia turbæ poteſtati ſin minus, gloriæ ſaltem quidpiam detraxerunt. Traſimundus Spoletanus Dux Luitprando Longobardorum Regi vectigalis, ab eo defecerat, ac Romam in Gregorij III. Pontificis tutelam vt in aſylum confugerat. Hinc Pontificem inter & Longobardum, primùm *Gregorius Martellum implorat.* offenſio, mox bellum graue: Longobardo Spoletum inuadente, ac minante Romæ ni dederetur ſibi Traſimundus; Traſimundo contrà ope Anno 739. Pontificis populique Romani, vim illatam ſtrenuè repellente. Ex hac flamma natum incendium, quod Romanis Pontificibus ærumnas plurimas, Longobardis tandem regni perniciem extremúmque exitium peperit. Igitur Luitprandus viribus pollens & auctoritate, inſtigante Leone Imperatore, qui cupidiſſimè Romanam Eccleſiam perditam vellet, in ipſum Pontificem Romanámque ſedem arma commouit; ac ſtatim poſt occupata Pontificiæ ditionis quatuor oppida, & direptam ſancti Petri Baſilicam cui vel Ariani pepercerant, vrbem obſedit, agebatque ad extrema, niſi Traſimundus cum exercitu Spoletum conuerſus, auocaſſet Regem. Scio pleroſque magni meriti Auctores ſcribere, & in ea primùm fui ſententia, Martelli auctoritate obſidionem ſolutam. Sed prærerquàm quod eius rei veteres nulli meminerunt, ſanè ex iis malis quæ Luitprandus liberatâ Româ Pontifici intulit, colligi poteſt, nequaquam à Martello collatum id beneficium, quod ſtatim in malefactum deſciuit; & fuiſſe opus infirmitatis non clementiæ, alienæ vel ſuæ. Sanè ad Carolum inſtituta eſt legatio, eodem modo quo à Gregorio II. obita fuerat; imò additæ Pontificiæ literæ, magni *Gregorij literæ.* doloris & miſeriæ indices. *Iis Dominum excellentiſſimum filium Carolum Subregulum (ita enim compellat) ad ferendam Eccleſiæ opem impensè precatur; eiuſdem Eccleſiæ anguſtias & calamitates ingenti animi ſenſu deplorat. Queritur, quod filij quorum intereſt maximè ſaluam eſſe matrem, laboranti nullum auxilium, nullas ſuppetias ferant; monet ne Regiis Longobardi falſis prætextibus moueatur, ideo Duces Beneuentanum & Spoletanum bello peti tam atroci, quod nolint Romanam Eccleſiam armis laceſſere: Potentem quidem Apoſtolorum Principem ad propulſanda hoſtium tela, ſuáſque ædes ab calamitate omni vindicandas; ſed experiri Deum, quæ fidelium mens, quive animus ſit, & in benefactis mortalium amare & quærere quod rependat. Poſtremò eundem*

Carolum bis Christianiſſimum appellatum, incenſis verbis adiurat, per Deum viuum, & ipſas ſacratiſſimas claues, iam auxilij opiſque indigas, ne Longobardi amicitiam Eccleſiæ bono anteponat, ſed celeriter aduolet ad praſtandam opem; aperiatque iactatæ diutius Petri naui tutum portum atque perfugium. Hæc apud Carolum, cuius fuerint ponderis haud ſatis liquet: Sane vt conijcere eſt, cum pro Pontifice apud Longobardum deprecatum amicè, ita certò conſtat nihil armis tentaſſe, ſiue grauiſſimo ac diuturno bello perfunctus, potius duxerit, ſuos pace & otio recreare, quàm implicare nouo Marte atque ancipiti, ſiue fœdere, amicitiâ, ſummiſque beneficiis Luitprando obnoxius, ingrati animi notam effugerit, ſeu demùm lenta ac decocta nondum conſilia mors occupauerit. Nam & Gregorius Pontifex proximo anno ſuo fato raptus eſt, Zacharia ſucceſſore manſuetudine morum atque ingenij impetrante pacem à Luitprando, Caroli fortaſſe quà timore, quà monitis. Et ipſe Carolus ætatis anno quinquageſimo quinto, regni in Reges vſurpati viceſimo quinto, tabe ex febri contracta, vitam clauſit, multis aduerſis felicem & inclytam; pace tot inter bella & tumultus partà; dignus quo Francia Græciæ atque Italiæ ſe componat, ita ſumma ex paruis, & in patriæ ſalutem non perniciem geſta plurima ſunt. Vnum tamen Martello defuit, quæ Alexandri Cæſariſque felicitas, nempe Scriptor qui præclarè geſta poſteris traderet, niſi & ipſi poſteri, liberi & nepos, Martello pro ſcriptore ſint, & panegyricus ſuprà omnem laudem. Sepultus eſt in baſilica Dionyſiana, Regum Mauſolæo, vt iaceret inter Reges, qui ſedere noluerat. Poſt obitum fama tanti viri & exiſtimatio læſa eſt, quibuſdam ſomniis de æterno eius exitio increbeſcentibus, quæ per ſe futilia, & à Baronio falſi comperta, vt mera ſomnia, & vigilantium mendacia, reiicienda ſunt. Fortaſſe hæc opinio & in pœnam fuit Martelli gloriæ, qui res ſacras paruo delectu in profanos vſus impendiſſet, & Eccleſiaſticas immunitates violaſſet audacius: Quanquam & aliunde hanc iacturam ſarciuerit, Chriſtianæ fidei apud Germanos zelo & ſtudio, adeò vt illi Gregorius III. gratias egerit, quod ſua cura, auctoritate & opera, ſanctus Bonifacius centum hominum millia ab idolorum cultu auerterit: prærogatiuâ nobili Principum, vt in aliena tum bona tum mala influant, nec tantùm ex ſuis quantùm ex ſubditorum moribus cenſeantur. Paulò ante Rex Theodoricus obierat, euecto in ſolium Childerico III. Theodorici filio aut agnato, quippe hæc incerta admodùm; nec Childerici præter exautorationem vlla memoria, indignantibus faſtis ea nomina adſcribere, quæ vmbratica & inania nihil veræ & ſolidæ laudis retegerent.

THEODORICVS CALA.

Martelli mors.

CHILPERICVS III. REX.

II.

Carolus tanta facinora præclarâ ſobole cumulabat. Quatuor illi ſuperſtites filij, Carolomannus, Pipinus, Gripho, & Ægidius, & Chiltrudis, ex Sunichilde ſuſcepta. Ii ſiue natalibus impares, ſiue indole, aut paterno affectu, hæreditatem ipſius haud æquè ſortiti ſunt. Quippe Carolus poſtremis tabulis, maximo natu Carolomanno regnum Auſtraſiæ genteſque vltra Rhenum commiſerat; ſiue honoris cauſâ, quaſi auitum à Pipino regnum primùm genito traderet; ſiue ex prudentia delectúque iuſto, ob Carolomanni ferociorem indolem, quæ feroces itidem gentes

Martelli quatuor filij.

Anno 741.

CHILDERICVS III.

pronaſque ad rebellandum, duriuſculè regeret, fortiterque ſubiiceret. Idem Pipino mitiori natura Neuſtrios & reliquam Franciam faciliores populos regendos attribuit, minorem licet in maiorem partem admittens, quâ teneritudine affectus, erat enim Pipinus patri chariſſimus; quâ vaticinante quodammodo futuram magnitudinem animo, & amplitudinem regiam in adoleſcentis dotibus præſagiente. Duo ſupererant liberi, ex alia coniuge ſuſcepti, Sunichilde quam dixi, Odilonis Bauariæ Ducis ex fratre nepte, Grifo & Ægidius: quorum Ægidius iam viuo patre, vt erat indolis ad ſolitudinem natæ & à tumultu rerum alienæ, ſacris curis addictus Rothomagenſibus infulis fuerat annexus, & ideò à ſcriptoribus pluribus inter Caroli liberos nuſquam numeratus: Griſo propter morum aſperitatem, & immodicam ambitionem, in nullam partem hæreditatis admiſſus, iubebatur eam ſortem accipere, quam conſtitueret beneuolentia fratrum, patre detrahente ambitioni materiam, ac iuueni dominandi cupido obſequium imperante, ex fraterna beneficentia tutius atque ſuauius. Verùm vt rarò humana prudentia vltra hominis vitam prorogatur, vniúſque Dei eſt in ætates multas prouidere, ſtatim Grifo paternam præteritionem ratus iniuriam, erumpente carceribus poſitis indole, ſtatuit præripere fratribus quod iubebatur accipere, & partium, ſi eas tandem regnum admitteret, diribitor eſſe, non particeps. Acceſſit noua incendio flamma, Sunichildis, quæ amans vt mater, & ambitioſa vt fœmina, filij contumeliam atque inopiam ſuas ducens, eum ad moliendas nouas res impulit. Quærebat à filio; *Num ab matre impari ortus foret? An vilis adeò Bauariæ ſanguis, è quo nata ſoboles pro ſpuria ſit? Nam quid aliud paternas tabulas dicere, è quibus per ignominiam eſſet expunctus, niſi nothum eſſe & ſpurium, qui liberos inter prætermitteretur? At nequaquam id iudicium Caroli eſſe, cuius ipſa mentem & pietatem dudum exploraſſet; eam à priuignis textam eſſe fraudem in tabulis, qui tum ipſum, tum Ægidium fratrem, quos ab natalibus non poſſent, à natalium fructu amouiſſent. Quocirca ipſe, ſi vir eſſet, ſi vera fortiſſimi Caroli ſoboles; iam paternæ virtutis æmulus, in fratres tabulaſque falſas exſurgeret, hæreditatem cuius parte vetaretur inuaderet vniuerſam; eam adhuc occupantis fore, proceres Francos ducem ſequuturos, cuius miſerarentur inopiam, & mirarentur audaciam; patruum ipſum Bauarum cum tota Germania promoturum tam iuſta ſtudia. Iret igitur, fortunæ duci ſeſe committeret; quodque raptum iniuriâ foret, id armis quod Principum ius eſt, vindicaret.* Confeſtim iuuenis ſpe & indignatione tumidus, adſcitis conſilij ſociis, Laudunum iis temporibus vrbem munitiſſimam in Picardia inuadit, indicto fratribus bello, maiore audacia quàm potentia. Ii verè germani in communem hoſtem conſpirantes, hæreditaria celeritate lecto exercitu, oppreſſuri virus in capite, Laudunum obſident; adeóque interclusam omni ope vrgent, vt ſe conditionibus nullis tradiderit, ipſo Grifone permiſſo fratribus, breuiſſimo tempore abſumente ſpes tantas. Hoc periculo perfuncti fratres, ad ſanandas nouas plagas conuertunt animum. Siquidem populi, ac ij maximè qui procul diſſiti ad Auſtrum & Boream, nuper adiuncti erant regni limitibus, poſt fata Caroli iugum excuſſerant, abſcedente reuerentiâ cum metu, & reſurgente ſpe libertatis recens

Grifo in fratres mouet.

Laon.

excisæ.

exciſæ. Sed ne quid turbarum Grifo moliretur, curâ Carolomanni, in Caſtellum nouum, quod ad ſiluam Arduennam validiſſimum erat, deducitur; honeſto carcere animi impetum nimiámque ferociam refringente. Mox Aquitania rudimentis Principum deſignata. Eam Hunoldus, iam ſæpe dictus, Eudonis filius inuaſerat, & Carolo etiamnum viuo perduellis, Lanfredum Abbatem ſancti Germani, legationis cauſa ad ſe miſſum, quaſi exploratorem, captum, & in carcerem truſum, contra ius gentium, magnâ Francorum ignominiâ, pluribus menſibus detinebat. In eam igitur cum exercitu penetratum; ſed breui bellum pace mutatum eſt, quam Hunoldus ſuppliciter popoſcit, illi cum Ducis titulo, Aquitania permiſſâ, at Franco vectigalis, & viciſſim Lanfredus redditus, malè actorum petitâ veniâ. Ibidem ad veteres Pictauos, fratres egregiè concordes, ne charitas periclitaretur in poſterum, regnum quod indiuiſum hactenus geſſerant, iuxta patris tabulas partiuntur, obtinente Carolomanno Auſtraſiam, Pipino Neuſtriam, quippe facilius ſectorem admittit imperium quàm conſortem. Inde regreſſi vterque ad ſua. Statimque daturus ſpecimen qui futurus eſſet Carolomannus, primò in Alemanniam vltrà Rhenum excuſſo iugo rebellantem, facta irruptione, ferro & flammis coactam ſapere, ad obſequium reuocauit. Deinde gnarus pietate & iuſtitia contineri regna quæ ferrum paraſſet; admonente Bonifacio ſancto illo Germanorum Apoſtolo, quantùm licentiæ & impietatis, homines non profanos modo, ſed ſacros etiam aríſque addictos, tot inter bella quæ geſſerat Pater, inuaſiſſet, nec remedium efficacius quàm ab euocata Præſulum Synodo, autoritate Zachariæ ſummi Pontificis ea contracta eſt; multíſque Canonibus quæ penitus collabebatur inſtaurata Eccleſiaſtica diſciplina, Dei cultui prouiſum in poſterum. Perfectâ Synodo, rurſum obſtrepentibus lituis, Mars tentatus. Bauari & Saxones ab Caroli obitu, qui primi temeritate rebelles fuerant, iidem poſtremi omnium temeritatem peruicaciâ tuebantur. Ac Bauari quidem Odilonis freti audaciâ; qui Ducis abdicato titulo vſurpauerat regium, iam Dominis ſuis ſe componens, nouáque iniuria cumulauerat primam, Hiltrude Francorum Principum ſorore, Sunichildis ſuaſu, clàm in Bauariam fugiente, admiſſa in thalamum, & inuitis fratribus in vxorem captâ. Ergo Carolomannus & Pipinus, communi exercitu vindicaturi contumeliam communem, iunctis viribus Odilonem inuadunt, ac poſt acerrimam dimicationem ad Leccam amnem profligant: inde conciliata pax, victo permiſſa vxor, Regis titulus in ſtipendiarium mutatus. Pòſt in Saxones Carolomannus ſolus ſe conuertit, quos Theodoricus auctoritate facilè apud eos princeps ad defectionem impulerat; eoſdémque mox obſequio reddidit, captus ipſe à Carolomanno in valido caſtro Hoſcoburgo, & data fide in libertatem reſtitutus. Liber tamen rebellat iterum, geminíſque fratribus in eum mouentibus, iterum vincitur, captúſque veniam impetrat, victoribus arma in pœnam expedita, venia & indulgentia coërcentibus: Vt hic mirari lubeat, tum concordiam fratrum, tam facilè mutuam opem præbentium, ſimúlque imperantium quaſi vnus foret; tum clementiam, ita parcentium quaſi non vincerent niſi vt parcerent.

CHILPERICVS. III.

Bellum in Hunoldum.

Alemanni domiti.

Lec.

In

CHILDERICVS III.

III.

Carolomannus Monachus.

In hoc proſperitatis curſu Carolomannus patrauit facinus ſeculis omnibus memorandum, quod quia ſapientiæ eſt & fortitudinis ſupra mortalem, placet id fuſius atque enucleatius enarrare. Etenim, ſi laudi fuit quàm maximæ, & ad cumulum famæ ampliſſimum, Carolo V. Imperatori, iam ſeni, debilitato morbis, & inconſtantiam rerum pertæſo, in filium hoc eſt alterum ſe, magnam regni molem tranſmittere, quantæ erit gloriæ Carolomanno, in flore ætatis, valenti & vegeto, omni fortuna proſperè functo ampliſſimas ſpes fratri, hoc eſt alieno propemodùm, copiámque tantam relinquere, vt pauperculus. & ad nutum alterius, vitam multa inter incommoda ignotus ageret? Hic igitur profligatis vndique hoſtibus, iam pace partâ, ne difflueret otio, cœpit de futuræ vitæ ſtatu cogitare. In cœnobia benignus admodùm, piâ liberalitate plurima fouerat, præcipuè Fuldenſi, quod Bonifacius ærumnis magnis condiderat, iura & fundos elargitus erat luculentos. Inde frequenti cum eodem Bonifacio ſermone, pietatis rerúmque ſacrarum illecebris captus, primò terrena vt caduca agnoſcere, parui facere, aſpernari; dein cœleſtia habere in pretio, amare, ac cupiditate magna expetere, ac tandem animum Diuino incendio depaſcente, faſtigium, opes deliciáſque odiſſe; & quæ Chriſtum ſapientibus ſaperent, ignominiam, latebras, indigentiam rerum, labores, ſummo amoris æſtu inquirere. Cùm itaque diuinus ſpiritus victor vrgeret, ſtatuit piiſſimus Princeps, abdicatis honoribus omnique ſeculi pompa eiurata, Deo ſe tradere, ac monaſticam vitam ſuſcipere. Capti conſilij Pipinum ſtatim participem facit; ac tametſi pro mutuo amore atque concordia, orbari fratre moleſtum haud dubiè Pipino fuerit, tamen iacturam fratris tanto imperio rependente, Carolomanni votis alter aſſenſit. Ille igitur Pipino facultatum omnium hærede dicto, imò iam poſſeſſore, comitatu honeſto Romam ad implenda vota profectus eſt. In ipſo itinere Soractem in Tuſcia montem inuiſit, (conſecratum olim Silueſtri latebris, cùm ſanctiſſimus Pontifex Conſtantini nondum Chriſtiani metu deliteret) & adamatâ loci ſolitudine, iuſſit in eâ ædificari cœnobium, in quod ipſe cum aliquot ſociis, veluti in portum è mundo, vt aiebat, naufragus, poſſet emergere. Romam hinc pergens, in orbis Domina triumphaturus verè de orbe terrarum, depoſita purpura, abiectíſque militaris pompæ inſignibus, ab Pontifice ipſo Zacharia monaſticum ſuſcepit habitum; demirantibus cunctis, tantam demiſſionem in Principe, fortitudinem in iuuene, atque in Aulico viro pietatem. Inde impertita benedictione Pontificis, in Soractis eremum gaudio ingenti ſeceſſit, regnum adeptus, ſua ſententia atque veriſſima, longè ampliſſimum. Verùm nec in eo Principis tanti laus conſtitit; quíque videbatur virtutis partæ iam cumulus, properanti vlterius gradus fuit, adeò viris quos inſedit Deus nihil eſt ſummum, nulláque meta ſemper currentibus. Admiratio virtutis ad Carolomanni ſpectaculum euocabat pleroſque, qui in Monacho Principem ſiue inquirerent ſiue inuenirent, aliquid maius Principe ſuſpiciebant, Francorum maximè Romam ibat nullus, quin digrederetur Sotactem, irétque viſum in illo ſanctitatis theatro, atque veræ gloriæ nundinis, quanti terra eſſet, quanti cœlum.

Anno 746.

Vnde

Vnde adeuntium turbâ, & veneratione exhibita, cùm aduerteret Carolomannus in frequentiam latebras, & in honorem demiſſionem deficere, rurſus mundum vel ab Monacho fugiens, audito montem Caſſinum magni nominis cœnobium eſſe in Samnio, ad illud vno viæ comite ignotus ſe contulit, ſummiſque precibus impetrato à Petronace præſide aditu; viliſſimo culinæ muneri, aliiſque eiuſmodi officiis, diu quaſi tyro & pro abiecto mancipio addictus atque exercitus, ea edidit patientiæ, humilitatis, & obſeruantiæ in præſides ſpecimina, vni præter ſocium Deo ſuperiſque notus, vt in ſummam ſanctitatem euectus, inter Monachos tam virtute princeps extiterit, quàm inter Aulicos ortu & fortitudine. Nec ambigo quin ipſi laudi maiori fuerit, oues paſcere, ferre humeris ſi quæ aberrarent, vapulare à coquo, & velut induruiſſet in ſaxum verbera & contumelias perpeti, nullo queſtu ac nullo propemodùm ſenſu; quàm dimicare, vincere, triumphare, ac præſtare ea quæ Regum ornamenta & vota ſunt. Sanè par fratrum in diſpari ſtudio gloria, & fortaſſe maior alterius: Comparauit regnum Pipinus, Carolomannus contempſit, ille tradidit poſteris, hic caſtitate interdixit ſe poſteris; ille in fama & omnium ore verſatus eſt, hic ſilentio ſuâque infamia immortalitati ſe tradidit. Sed iſta, fortaſſe plura & extra chorum, ſanctiſſimi adoleſcentis virtuti donata ſint.

CHILDERICVS III.

IV. *Noua à Griphone turba.*

Vt Carolomannum ab ſeceſſu pax & tranquillitas, ita Pipinum ab incremento honoris bellum ſequutum eſt ac ærumnæ. Fratrum conſenſu, Gripho qui hactenus in Caſtro nouo cuſtodiebatur, aſſertus eſt libertati, & Pipini gratiæ redditus, ſpes primas illicò & vota ſuſcitauit turbidus iuuenis. Cùm ei omnia abundè ſuppeterent præter imperium, fratrique duntaxat vni ſubeſſet, tam peroſus obſequium quàm optans imperium, maluit per fugam atque pericula iſtud inquirere, quàm illi acquieſcere in vſu opum atque in otio. Quocirca lecta nobilium manu, quos ſimilis vel ſpes vel indoles conciliauerat, ad Saxones fugit, nouas ad res nunquam non paratos, ſtatimque ad rebellandum impulſos, contracto milite, ad amnem Onacram (quem Neccarum eſſe crediderim) poſitiſque ad ripam caſtris, fratrem cum exercitu properantem, amne & munimentis tectus expectat. Nec lenta expectatio morantem fruſtratur, Pipinus per Thuringiam celeriter aduolans, in Saxoniam penetrat, iámque res vergebat ad prælium, cùm amicè conuênit, ſeu metu Saxonum, ſeu Pipini clementiâ; rebellibúſque impunitas data. Gripho relictus ſuæ fidei atque pollicitis, abſciſſa ſpe turbarum in Saxonia, fratre vix dum digreſſo, in Bauariam ad ſororem Hiltrudem ſe confert. Ea Odilone coniuge morte prærepto, Taſſilone filio puero admodùm, vt erat fraudi obnia per cognationem, ita & vi per infirmitatem. Quæ igitur vt ſoror fratrem amicè excepit vagum & profugum, quod agricolæ contigit admittenti viperam laribus, eum breui experta eſt proditorem & perfidioſum. Siquidem clam inito cum amicis conſilio, quos è Francia honoris & ſalutationis ſpecie conuocabat, ſumptis armis inuadit Bauariam, ac ſorore cum filio in cuſtodiam traditis, ipſe tandem imperium, quod à fratre nequiuerat, à crimine obtinet. Verùm Pipinus deteſtatus perfidiam fratris, & miſeratus ſororis lacrymas, cum exercitu va-

CHILDERICVS III.

do in Bauariam venit, ac nouum Ducem, promptiorem patrādo ſceleri quàm tuendo cum iis omnibus quos afflabat conſortium criminis, vel imparatum à milite, vel abiectum ab animo, ne permiſſa quidem fuga cœpit, magno ſtatim temperantiæ clementiæque ſpecimine. Nam Taſſilonem nepotem in Ducatum reſtituit, vno victoriæ præmio quòd benè faceret, & Grifoni tam ſæpe rebellanti, noua ſui victoria, pepercit. Imò vt beneficiis perturbatorem iuuenem immutaret, ſecum abductum non mancipauit carceri, nec ſupplicio affecit, ſed aſſignatis duodecim comitatibus, Ducem appellauit: Prudenter tamen, quod intra Sequanam & Oeſiam amnes comitatus conſcripti, poſitis propiùs ambitionis cancellis; Dúxque ſub oculos fratris collocatus, vt à nouandi ſtudio amoueretur. At impenſum fruſtra beneficium. Euoluto nondum anno Grifo pacis & quietis impatiens, præcluſis iam Borealibus terris, ad Auſtrum diffugit; excipiente Gaifero Aquitaniæ Duce, qui Hunoldo fratri vel demortuo vel cedenti ſponte ſucceſſerat. Demùm tot inter leuitatis & inconſtantiæ fluctus impegit in ſcopulum temerarius iuuenis: quippe, vt tradunt, cùm vxorem Gaiferi, quæ formoſiſſima erat, amore captus, appellaſſet de ſtupro, monente virum coniuge, nouus Paris à Menelao nondum raptor peremptus eſt, & vindicante priuatam iniuriam, & auertente, quæ à Pipino repoſcente fratrem imminebat, calamitatem publicam. Quanquam ſcribant alij, Griphonem ab Aquitania extorrem, in Alpium tranſitu cæſum, dum in Italiam tenderet, fortè à Longobardis quæſiturus perfugium. Ita alieno ſcelere an ſupplicio, Pipinus hac moleſtia liber, ſolus regnum Francicum obturbante nullo adminiſtrabat.

V.

Pipinus ad occupandum regnum ſe comparat.

Tum demùm cura de occupando regno virum inceſſit. Iam Martelli gloria atque auctoritas poteſtatem transferendi regni pepererat, réſque in facili erat, niſi vir militaris, profligandis hoſtibus magis quàm demerendis ciuibus ſtuduiſſet, aut fortè cenſeret, publicam rem tot morbis vexatam atque diſtractam, nondum duro atque nouo ſymptomati parem eſſe; legauit tamen eandem liberis facultatem, appendice hæreditatis opimâ, vt voluntas vbi accederet, prompta eſſet poteſtas. Nec eâ vſi ſunt Carolomannus & Pipinus, quantumvis concordes, at fortaſſe gnari quanta fax diſcordiæ regni pars foret. Mox Carolomanni abdicatione, Grifoniſque morte, traductis in Pipinum vnum Martelli opibus; enimverò tunc ſic inflammata eſt viri ambitio, vt iam non voluntatem, ſed flagrantiſſimam cupiditatem præuertendam omnibus duceret. Eam in rem cœpit circunſpicere ſe, Childericum Regem, Proceres Francos ac modos quibus in id faſtigium euolaret. Inſpectabat ſe florentem ætate, felicem prole atque ſubnixum, in ore omnium eſſe atque amore; vectigalia regni, dignitates, arces, & milites, ſeu corporis neruos, vel automati cuiuſdam machinas, ſuos ad nutus verti & agi, ſe tandem regni præter vnum nomen compotem eſſe. Contrà Childericum, non modo omni ope, ſed ſuo ipſius animo deſtitutum, adeò regio indignum titulo, vt ne ad hominem quidem accederet, vmbram & laruam inanem aſpiciebat, ſi pelleretur vel digito, ruiturum in præceps. Iam Proceres, tum qui ſacra regerent, tum

qui

qui profana, ab Auo & Patre dignitatibus & beneficiis auctos, & ab ipſo ſe cumulatos, vnum id cupere, vt nomen regium & poteſtas penes eum eſſet, qui augeret beneficia, non euerteret, nec clientibus nouis ſe traderet: Eò maximè, quod Martelli induſtria, nemo è tot Proceribus eminebat, qui Pipino contenderet regnum vel inuideret. Iis perſpectis, cùm ad modos perficiendæ rei ſe vertebat, nihil non promptum deprehendebat & facile; euocandum nobilium cœtum, ſeligendos qui ſibi plurimùm addicerentur, proponendam rem, effectum haud dubiè ſequuturum. Quæ videbantur duæ res fore impedimento, amoueri eaſdem poſſe; nempe Francorum in Reges venerationem, & in Clodouæi poſteros ſtudium, iam ignauiâ Regum in contemptum vertiſſe; religionem præterea & ſancitæ fidei iuſiurandum, auctoritate Pontificis ſolui poſſe vel ſcindi. Ideò ad rem aggreditur, multos benefactis, plures pollicitis, comitate omnes deuincit, amicos veteres ſpe nouâ excitat, nouos veterum æmulatione incendit; nec pecuniæ parcit nec ſtudio, vt in aula & in prouinciis habeat addictos qui auctoritate pollerent. Iam paſſim à familiaribus cœpto ſermone, primùm in Aulicos, mox in vulgus emanauerat; propudioſam Francorum gloriæ iam tot Regum ſocordiam eſſe; abiiciendos qui nec ſibi nec aliis boni eſſent, eum cooptandum, cuius virtutes tam amplo nomini adæquarentur; virum non longè arceſſendum, in promptu eſſe Pipinum Principem. Et verò Pipinus paruo in corpore magnas animi dotes obtinebat: Nam ſtaturâ quidem puſillus, quaternos ſupra dimidium pedes vix implebat, vnde illi Breuis aut Parui cognomen, at animus in arcta ciſta ampliſſimus, vni imperio conditus, adeò non capiebatur corpuſculi modo, vt nec Franciæ terminis quà patebat latè conſcriberetur. Accedebant mira comitas morum atque facilitas, ingenij atque conſilij incredibilis quædam magnitudo, probitas mentis præter ambitionem remotæ à vitiis, magna liberalitatis & benefaciendi cupiditas, rei militaris cum felicitate peritia, virium etiam ſupra corporis modum robur eximium, religionis ſacratúmque rerum amor & ſtudium; vt iam videretur tot conceſſis dotibus Deus regno præluſiſſe. Ille igitur vbi ſermones eiuſmodi gratos in vulgus, & excipi amicis auribus animaduertit, maturum negotium ratus, publicum regni conuentum indicit, euocatis Præſulibus & è nobilitate præcipuis, quos ſibi ſtudere maximè comperiſſet, curátque in cœtu tentatis iam animis rem proponi. *Turpe eſſe Francico nomini, iamdiu tantum imperium ab indigniſſimis omnium regi; infamiam & ignominiam Regum, genti adſcribi, iam malè audire apud exteros Francum, cui ignauiſſimus imperet. Sanè Francorum quem non pudeat, ſi nouos Reges, imò Regum ſordes atque quiſquilias, cum Clodoueis Clotariiſque componat? Si cum ignauia militarem audaciam, cum ſtoliditate ingenium, cum infortuniis felicitatem, amplitudinem animi cum abiectione, gloriam cum ignominia, triumphos contendat cum ſeruitute & latebris? Deberi quidem reuerentiam Regibus, quam cum lacte Francus exſugeret, ſed veris paribúſque tanto faſtigio, non ſpuriis & à ſtirpe auita deficientibus. An crederent in vna corpora venerationem tantam adhiberi? Num animos potius & animorum dotes eximias, reuerentiam in Patribus ſummam peperiſſe? Quaſi Clo-*

CHILDERICVS III.

CHILDERICVS III.

doueum culta cæſaries, aut conformatio frontis aut narium, non quædam animi vis admirabilis, non fortitudo, non pietas, venerabilem poſteris Regem effeciſſent. Sanè ſi is, ſi Clotarius filius, ſi Guntranus, iis fuiſſent moribus, quibus tunc agebat vitam Childericus, quid aliud præter contemptum & odium aſſequuti eſſent? Enimuerò dignum Francorum Rege negotium, tota die crines & barbam pectere, nocte ſtertere veterno pinguem & otio, toto anno glirium inſtar delitere rure, & mortalium conſpectum fugere, non tractare arma, non intereſſe rebus ciuilibus, Francorum victorias ne auditu quidem accipere, & in regno ſuo extorrem agere; Annon præſtaret eum Regem dici, qui reuera foret, laruámque inanem tandem amoueri? Nam Pipino quid noui conferent Proceres, cùm Regem dixerint? non poteſtatem regiam, quam impetrauit dudum à meritis; non venerationem, quam exhibuerunt Franci iam Auo; non ab hoſtibus exteriſque gentibus metum ac terrorem, quem ipſe ſuis victoriis latè circumtulit: Quid darent igitur, præter nomen & titulum, quem abdicabat à Chilperico mendacium, & aſſerebat Pipino veritas? Nec ſi haberetur ratio ſanguinis, deſtituto prole Childerico, propinquiorem alium eſſe; nam vt Pipini paternum ſtemma à Clodione Rege petebatur, ita maternum à Clodouæo, cuius proneptem Blitildem, Clotarij ſecundi filiam duxiſſet Ansbertus, à quo Pipinus ortum habebat. Nec ducendum religioni, quod iuraſſent fidem Childerico, quippe is primus exautorabat ſe vitæ ignauiâ; quippe quod iurauerat ipſe non impleret, tueri populos, regere, & promouere; nec exigere mutuam fidem poterat, quæ remiſſa nouo vitæ genere videretur. Ad ſummum appellari poſſe Pontificem, religionis ſacrarúmque legum Antiſtitem, à quo venia iuriſiurandi conceſſa, ſolutóque fidei vinculo, liberum Francis eſſet quem cuperent regno cooptare. In hanc ſententiam aſſenſu omnium itum eſt; miſſique ad Zachariam Pontificem legati, Richardus Bituricenſis vel Herbipolitanus Epiſcopus, & Fulradus Pipini vt vocant Capellanus, hoc eſt ſacrario Præfectus; qui Francorum nomine, ſolui ſacramento, ac iuſiurandum remitti peterent.

IV. *Pipinus Rex renunciatur & inauguratur;*

Ii Romam vt venerunt, Pontifici eadem quæ in conuentu Francorum ingerunt; virtutem & merita Martelli exaggerant: *Per eum ſtare Chriſtianam Rempublicam; repulſam ab Europa Mauricam luem, poſitóſque terminos graſſanti flammæ, iam ad ipſam Italiam aſpiranti. Et Pipino præter paternam gloriā ſuas etiam laudes ſummas eſſe, penes eum eſſe regni neruos & ſanguinem, quodque maius eſt, Francorum amorem, optari ab omnibus, iámque in ſingulorum animis Regem eſſe. Nam Childerico, ſi redigeretur in ordinem, non iniuriam fieri, qui nec auctoritate, nec opibus, nec Francorum ſenſu, nec ſuo Rex foret, qui ſine liberis iam truncus ſterilis exareſceret, abdicante Deo propudioſam illam ſocordiam. Addebant, quod perefficaciæ momenti, Romanis Pontificibus tutelam & aſylum parari oportere, eos hinc inde ab Conſtantinopolitano Imperatore & Longobardo Rege tam furioſè quàm cupidè peti, non ignorare ipſum Zachariam, quo furore quáque inſaniâ in ſacra ſacroſque homines Conſtantinus ſæuiret, callere quâ ambitione, qua cupiditate inflammaretur Aſtolphus, ij duo ſi vires coniunctas in Romanum Pontificem vertant, quis ſalutis portus, quæ ſtatio? Sanè non aliam illucere ſpem quàm Pipinum, qui beneficium à Romanâ ſede collatum rependat cum fœnore, impendátque dignitatem regiam atque potentiam, ad Eccleſiæ non ſalutem modò, ſed libertatem,*

tatem, amplitudinem, atque incrementum. Iis Zacharias perſuaſus, in legatorum votum aſſenſit; ac poſt liberatos Francos ſacramento, Bonifacio viro ſanctiſſimo Moguntinenſi Antiſtiti munus demandauit inungendi Pipini in Regem, quem ipſi Franci iam ſuis ſuffragiis delegiſſent. Perfectáque vnctio Sueſſione, magnâ omnium Ordinum celebritate à Bonifacio; móxque Pipinus Rex Francorum dictus, & more gentis circumlatus clypeo, ſolióque impoſitus. Supererat vltimus ad claudendam ſcenam tam nobilem actus, exauctoratio Childerici, qui ab ruſtica villa in qua degebat in Cœnobium ductus, ſciſſa cæſarie, depoſitíſque veſtibus Monachum induit; nulla grauiore iactura quàm crinium; nam regno quod non obtinuerat, haud ſpoliabatur, & vxorem perdere fortè in lucro fit; Ea ſimiliter in Monaſterio Virginum clauſa eſt; móxque ambo quaſi conſepulti, à memoria omnium expuncti ſunt; Tragico planè caſu, niſi miſerationem reſtinxiſſet contemptus. Quippe dum hæc agerentur, neque Romæ neque in Francia repertus vnus eſt, qui Regis miſeri cauſam ſuſciperet, aut vel leuem moram rei iniiceret, adeò nullum eſt ſupra calamitates faſtigium: imò tantam regni conuerſionem nullus tumultus, nulla turbatio excepit; plaudentibus omnibus nouo Regi, nemine in tot nobilibus, vel volente vel auſo ſibi regni partem aſſerere, in patientiæ præmium. Scilicet Dei vnius regnum æternum eſt, caduca cætera, quæ largitur ipſe eripítq; cùm lubet. Neque omiſerim præclarum fortitudinis ſpecimen à Pipino editum, ſub ipſum regni primordium; quod facinus alio tempore temeritatis argui poſſet. Vidit ſe ob paruitatem ſtaturæ, non tanti æſtimari à Proceribus, quantùm digniras noua Poſtularet. Eam vt audaci facto ſanciret; cùm in ſpectaculo publico Leo in Taurum pugnans, collo apprehenſum dentibus ſtringeret, ſedentes in pegmate Proceres interrogat Rex; an ſoluendi tauri modus foret? ſilentibus cunctis præ ſtupore ipſe exiliens, educto enſe in pugnantes tendit, vnóque ictu Leonis caput amputat, ferro altè in tauri collum immiſſo; tum ad Principes redux: Num, inquit, dignus videor, qui vobis imperem? Sanè tunc miſeranda poſteriorum Regum conditio, quibus luculentiſſimo regno interdictis, prædium ruſticum dabatur in ſumptus, cum aliquot famulis, potius inopiæ teſtibus, quàm regiarum opum adminiſtris: Semel in anno in vrbem vecti plauſtro iunctis bobus, vt Regis laruam induerent, promiſſámque oſtentarent cæſariem (nam is vnus character ſupererat tantæ potentiæ) mox iiſdem quadrigis redibant in villam; toto deinceps anno pompam dieculæ abſumente. Interim dum Magiſtri Palatij, ius belli & pacis, vitæ & necis, poteſtate ſumma, exercerent, ac pararent gradus quos Pipinus ſcandit. Ita defecit Merouingiorum proſapia, anno poſtquàm inceperat, ſi à Pharamundo numeres, trecenteſimo trigeſimo ſecundo, virtute militari admodùm inclyta, regni & nominis Francici propagatrix, ſed quæ ferociam à ſtirpe ſaperet; nondum Chriſtianis decocta virtutibus, ambitioni propior quàm religioni; regendi partem docta, dum imperat aliis, partis ignara, dum ſibi non imperat. Confeſtim Pipinus in Saxones mouit, vt nouo bello ſermones vulgi obrueret, aut dignum ſe nouo faſtigio exhiberet, ceſſitque expeditio ex voto;

PIPINVS.

Anno 752.

Regum poſteriorum ſtatus.

PIPINVS. cæſis pulſiſque ad Veſeram amnem Saxonibus, quanquam acerrimè & contumaciter dimicantibus. Narratúrque in reditu contigiſſe res mira, quam Ludgerus de hoc bello ſcribit. Nempe Pipino dum rediret victor, ad Coloniam occurriſſe VVeſtphalorum ingentes copias, qui inſeſſis viarum compendiis, intercluſis Francis, iam pugna imminutis, feſſiſque itinere, minabantur exitium: Quo in rerum articulo Pipinum humanæ opis indigum, inuocaſſe Diuinam, flexíſque ante exercitum genibus, Suniberti Epiſcopi non ita pridem defuncti memorem, eius maximè imploraſſe auxilium. Qua vix fuſa prece, ſuper Francos ſplendidiſſima lux effulſit, cuius fulgore barbari (& ij omnes idololatræ) ita ſunt non exterriti modò, ſed perſtricti oculis & excæcati propemodùm, vt legatos de pace ad Pipinum miſerint, ſe pro victis habentes, & prompti iurare in leges victoris. Ita tanto periculo expeditus Rex, victoria celebris & pietate, venerationem apud ſuos auxit, cuius gloriam laudémque bellicam ſua virtus conderet, Deúſque ſanciret.

Pipinus miraculo ſeruatus.

VII. At ſtatim ipſi è Saxonia reduci, magna ad gloriam ſeges, & ad regni ſtabilimentum columna obtigit. Zacharia Pontifice è viuis rapto, ac ſucceſſore Stephano II. intra quartum diem itidem mortuo, Stephanus III. in Pontificem maximum lectus eſt. Hic gnarus Longobardum Romanæ Eccleſiæ imminere, continuò Legatos ad Aiſtulphum Regem mittit, qui fœdus ab eo cum Zacharia contractum in commune bonum inſtaurarent: nec dubitauit inſtaurare Rex perfidus in annos vndecim; gratiâ Cyclopis impertitâ Pontifici, vt poſtremus periret. Siquidem manu & ambitione promptiſſimus, totius Italiæ hauſta cupidine, quia duo admodùm votis moræ erant, Rauennæ Exarchatus, & Romana ſedes; ſtatuit primùm Græcos Exarchatu depellere, dein auctâ potentiâ Pontificem vel incautum vel mox fruſtrà cautum opprimere. Iámque obtinebat dimidium, Rauennâ captâ, occupatâ Pentapoli, & Eutychio Exarcho in Græciam acto; Copronymo Imperatore ad impugnãdas imagines quàm repellendos hoſtes promptiore: cùm ex præterito futurum colligens, audaciæ plenus, Narniam occupat, & ad Romam ipſam copias admouet. Stephanus appellato fœdere, miſſis Conſtantinopolim legatis, Aiſtulpho ipſo precibus immenſiſque donis tentato; medicinâ iam irritâ, verſus ad Deum piaque ſupplicatione opem efflagitans, diuino ſanè inſtinctu, Francorum & Pipini memor; ad eum confeſtim peregrini veſte fidum hominem legat; rogans vt coràm acturus, quæ Eccleſiæ bono conducerent, venire in Franciam poſſet; eamque in rem legatos mitteret ipſe Rex, quorum auctoritate per Aiſtulphi regnum inuiolatus Pontifex Alpes attingeret. Pipinus beneficij præſtiti memor, & pietatis vt euentu patuit magno ſenſu, continuò Bodigandum Abbatem, & mox Ducem Antcarium miſit ad Stephanum, qui ſpe & promiſſis virum ſanctum erigerent, atque in Franciam tutò deducerent. Ii adueniunt, cùm arcta obſidione Roma premeretur, ſuáque auctoritate, & Legatorum præterea quos eam in rem Conſtantinus miſerat, abducente copias Rege, vrbe prodit Pontifex, Legatíſque comitantibus, Ticinum ad Aiſtulphum ipſum proficiſcitur. Quem precibus, lachrymis,

Pipinus à Stephano Pontifice imploratur.

Stephanus in Franciam venit.

chrymis, atque muneribus obteſtatus, vt quæ ablata eſſent, tum ipſi tum Conſtantino reſtitueret; irritis omnibus, tandem facultatem eundi in Franciam ab inuito extorquet, & magna celeritate, ereptus Longobardi inſidiis, incolumis ad Alpes euadit. Inde progreſſus ad Cœnobium ſancti Mauricij, ab obuiis Fulrado Abbate & Rotaldo Duce, ſummo honore Regis nomine exceptus, per Burgundiam Ponticonem in villam regiam ducitur; moxque occurrit ad plura milliaria cum optimatibus Carolus Regis filius; atque milliari tertio ipſe Rex; qui equo exſcendens, proſtratúſque humi, veneratione ac religione eximiâ ſalutat Pontificem; impleto etiam Stratoris munere; hoc eſt equo inſidentis per aliquod ſpatium ductò à pedite (quod ſcriptum ab Anaſtaſio, alij ſcriptores negant;) clero & populo lætis interim canticis feſtiuiſque plauſibus perſonante; donec Ponticonem ventum eſt. Vbi ſanctiſſimus Pontifex Regem effuſis an dolore an gaudio lachrymis, apprecatus eſt, vt Apoſtolorum Principis cauſam ſuſciperet, Romanæque vrbi opem ferret. Nec cunctanter promiſit Rex, & iureiurando adhibito, ſe abundè quæ Pontifex cuperet præſtiturum; rogatus ipſe perſtare in Francia, dum vere proximo (quippe tunc Ianuarij frigora ſæuiebant) apparatur quod conficiendæ rei opus foret. Hinc ſimul Pariſios veniunt, moxque Pontifex ad ſancti Dionyſij Cœnobium hoſpitaturus abſcedit. Ibi ex viæ laboribus contracto graui morbo deſperata ſalute decubuit; quo perſanatus, ope vt ipſe profeſſus eſt Apoſtolorum Petri & Pauli & Dionyſij, ex voto iiſdem Apoſtolis in Dionyſiana Baſilica aram erexit; quam conſecraturus Regem Pipinum frequentiſſimo in Baſilica populo, duos filios Carolum & Carolomannum, atque Bertradam Pipini vxorem, ſolemni pompâ in Reges vngit atque inaugurat; palam conteſtatus eum iuſtum & legitimum Francorum Regem, filios regni heredes, nec fas eſſe Francis in poſterum aliunde quàm ex Pipini ſobole Reges arceſſere. Id Pipinus, tametſi à Bonifacio vnctus, expetierat, tamen ſummoperè; quà pietate, ob viri ſanctitatem & dignitatis ſummæ reuerentiam; quà ciuili prudentia, eo freno populis ab religione impoſito, & ab ſumma in Romanam ſedem obſeruantia.

PIPINVS.

Pontigon.

Anno 7 5 3.

VIII.

Pipinus in Italiam primò tranſit.

Continuò actum in Francorum conuentu, de ſuſcipienda in Longobardum expeditione, ac quanquam cauſæ meritum, Eccleſiæ Romanæ iniuſta oppreſſio, calamitoſa Stephani probitas, Regiſque id peroptâtis arbitrium, omnem moram viderentur incidere; tamen arte Aiſtulphi difficultates magnæ obiectæ ſunt. Nam primùm rei caput hoc eſt Pipinum ipſum aggreſſus, legatum ad eum acceptiſſimum miſit, fratrem Carolomannum; quippe certus cupiditatis implendæ, ſi Pipinus abſiſteret, excitum Caſſinenſem Abbatem minis perterret, ſe funditus exciſurum Cœnobium, ſi in Italiam Franci peruadant; videret ipſe quid conſulto opus, ac quandoquidem ſub eius manu & poteſtate frater Regis eſſet, eum pro imperio iuberet proficiſci in Franciam; & Pipinum alióſque Proceres, ſi Caſſinum omninò ſeruatum cuperet, ab Italico bello amouere. Impletus minis Cœnobiarcha, iiſdem Carolomannum permouit, primùm vt ſolitudinem tantoperè amaram deſereret, tum vt patriam iamdiu immemor aulicóſque

cœtus

PIPINVS.

cœtus repeteret, poſtremò vt pro hoſte Romanæ Eccleſiæ precaretur. Venit itaque Pariſios regius Monachus, & per totam Franciam traductâ mundi pompâ, cucullo tectus, ad fratrem acceſſit, orator parum efficax; rogans per pietatem, per ſolitudinem ſuam, per primam illam concordiam; ne prætextu Stephani Caſſino venerabili loco bellum inferret; néve tot illuſtrium virorum hoſpitia, ac ſanctitatis quodammodo lares, exſcindi vellet per vltimum nefas. Imò & eadem in concione Procerum perorauit; nullo prætermiſſo, quo ſe obſequentem Monachum exhiberet. Et alteram admouerat machinam Aiſtulphus, corruptelam vt coniicere eſt quorundam Procerum, qui publico in cœtu dum deliberatur, Caroli patris exemplo laudato, qui vir tantus cum Luitprando in iiſdem difficultatibus, non armis, ſed conſilio & amicis legationibus interceſſiſſet, abſtinendum bello cenſebant, eâ pertinaciâ, vt quod Eginartus obſeruat, palam profeſſi ſint, ſi in Italiam Pipinus pergeret, abſceſſuros ſe, & domum ſuam quemque petiturum. Accedebat non leuis ſuis votis obex Pontifex ipſe, qui paternâ manſuetudine & patientiâ, ne Chriſtianus ſanguis funderetur, curâ & ſtudio haud Marte & armis cupiebat rem perfici. Moras tamen omnes Pipinus abrupit: quippe fratrem ſummo amore exceptum haud paſſus Caſſinum reuerti, perſuaſum vt Viennæ ageret, quando abſcedere ab Aula optaret, in frequenti Cœnobio, docuit quàm indebita peteret: nec multò poſt obiit religioſiſſimus Princeps in illo Cœnobio; eiúſque óſſa Caſſinenſi eremo Regis operâ opulentis cum donis reſtituta ſunt; id Carolomanno vt veroſimile eſt expoſcente; fugâ ſepulchri regij, humiliſque inter fratres tumuli deſiderio. Tum Pipinus in Procerum cœtu affirmauit, ſe nuſquam Eccleſiæ rebus defuturum, ſuſcepturúmque expeditionem hanc ſtrenuè vel vno comite; ſi qui ſecus cenſeant, ij abſiſtant, nec bellorum periculis, peroſi vel Eccleſiam vel Francorum gloriam, ſe committant. Dein fidem ſacramento adſtrinxit, ſe priuati commodi nullius cauſa id bellum aggredi, ſed vno Eccleſiæ bono; eidem pollicitus traditurum Exarchatum atque Pentapolim, poſteaquàm armis recepiſſet; curauítque inſtrumentum publicum confici, ſuo liberorúmque ſigillo munitum, quo id ſanctè iurabat. Verùm vt faceret gratum Pontifici, legatos ad Aiſtulphum miſit, qui vi rapta amicè poſcerent, offerréntque pacem, ſi quod iniuriâ rapuiſſet ſponte reſtitueret; delectu interea impigrè habito, vt iuſtum & honeſtum ſuffulcirent vis & neceſſitas. Nec fefellit Pipini mentem Aiſtulphi ambitio, vnâ legatione & alterâ ſpretâ, iam valido exercitu comparato, obfirmato tam in minas quàm preces animo, perſtabat in ſententia: iamque incedebat per Viennenſem agrum Pipini miles, cùm tertiùm rogante Pontifice, & infimis precibus multíſque muneribus obſecrante Aiſtulphum, mittuntur legati; iiſque poſtmodùm minas duntaxat & contemptum referentibus, tunc ſeriò actus in Italiam Francus, lectíque armati, qui clauſtra Alpium occuparent. Is Aiſtulphi primus maximúſque error, quod inania propemodùm loca non antè inuaſerit, præcluſerítque aditum hoſti paruo negotio. Vbi agnouit errorem, emendaturus ſi poſſet, magnam militum manum in Francos immiſit, pugnatúmque

Carolomanni mors.

gnatúmque acriter in montis faucibus : verùm quà locorum ſitu, quà animi fortitudine, Franci ſupernè eóque audaciùs dimicantes, Longobardos telis obnoxios & impreſſioni, cæſis quibuſque fortiſſimis, in fugam egerunt, tam effuſam, vt ipſe Aiſtulphus, ſub cuius oculos confligebatur, equo non pepercerit, donec Ticinum primariam regni vrbem delatus ſit. Franci portò potiti victoriâ, Longobardorum caſtra diripuerunt. Hæc Anaſtaſius. Aimoinus tamen clauſtra ipſa Alpium ab Longobardis occupata ſcribit, pugnámque commiſſam difficillimo & iniquiſſimo Francis loco; deiectos nihilominus montium faucibus Longobardos, profligatos magnâ Francorum gloriâ, direptíſque caſtris in fugam pulſos; geminam lauream repottante victore, de loco & hoſte. Pipinus ſequutus victoriam, Ticinum obſidione cinxit, arctiore in dies, capiendæ vrbis Regíſque ſpe certâ. At Pontifex qui ſimul cum Franco verſabatur in caſtris, cùm ſe Paſtotem tam hoſtium diceret quàm amicorum; dolerétque tantum cruoris Chriſtiani fundi, pacis iterum mentione facta, à Pipino impetrat, vt de ea cum Aiſtulpho agatur; qui iam propè depoſitus, noua ſpe illuceſcente, contumaciam calamitate frangente, in eam ex Pipini arbitrio iurauit; nempe vt Exarchatum atque Pentapolim Eccleſiæ Romaníſque Pontificibus traderet, pacémque perpetuam cum iis coleret; confectúmque inſtrumentum fœderis, in quod ipſe ſanctè adiurauit. Tum Pipino quadraginta obſides ex nobiliſſimis Longobardis dati, ceu præſtandæ fidei pignora. Quibus abductis, iam ſæua hyeme reuertit in Franciam; vna gloriæ laude opulentus; dimiſſo Romam Pontifice, Fulrado Abbate honoris cauſa, cum validâ Anno 754.
Francorum manu ad tutelam corporis deducentibus. Ac pòſt memor Franciæ Stephanus, eius patrono Dionyſio, ob præbitum hoſpitium, receptámque ſalutem ex morbo, Baſilicam condidit, cui Monachi Græci miniſtrarent; quod ex communi probatóque ſenſu, oriundus è Græcia Dionyſius foret, & celeberrimus Areopagita : dicta Baſilica ad ſanctos Martyres, in ſcholâ Græcorum. Sed hanc breuem felicitatem ſtatim abrupit Aiſtulphi ſcelus atque perfidia.

IX. Siquidem amoto periculo, præter ambitionem irâ ſimul & vindictâ furens, ob Eccleſiam ſuâ operâ quam ſpoliatum ibat locupletatam; vrbes adeò non reſtituit, vt omnibus viribus in Romæ perniciem ipſiuſque Pontificis, intercapedine nullâ contenderit. Nam vbi in Galliam ſe Francus recepit; Longobardus ratus primâ expeditione defeſſum, non tam libenter nouam incepturum, præſertim abſente Pontifice, nec ſpectatâ miſeriâ rem vt prius vrgente; occluſis præterea viis, ne Romanis paterent in Franciam; contracto repente exercitu, ferro & igni vaſtatis omnibus, in Romanam ditionem irrumpit minaciter. Ad ſubitam belli facem imparatus Pontifex poſt fuſas intentiſſimas ad Deum preces, ſpem vnicam appellat Pipinum, ſcribítque litteras, tum ad eum, *Quem excellentiſſimum Filium, & ſpiritualem Compatrem vocat*; tum ad eius filios Carolum & Carolomannum, quos itidem Reges dicit, & Romanorum Patricios. Iis litteris à Villario Epiſcopo latis : *Primò bonum nomen & comparatam bonis artibus famam vbi commendauit; ea in laude Francos inſignes prædicat, maximè ab defenſa Eccleſia,*

Pipinus iterũ appellatur à Stephano.

PIPINVS. *cuius vtilitates & commoda in vniuerſum orbem deriuantur. Ærumnas enumerat grauesque labores, quos perpeſſus foret vt veniret in Franciam, & iucundiſſimo Regis frueretur aſpectu. Nec laborum vel itineris pœniteret; qua pietas Regis zeluſque fuerit in ſancti Petri tutelam & defenſionem: ideò ſuſceptum bellum geſtumque feliciter, ipſius Petri ſine dubio ope atque auxilio; cùm Franci pauciſſimi magnum hoſtium numerum in fugam egerint. Et quidem eatenus ex votis omnia atque felicia; ortum malum, quod tum ipſe Pontifex tum Pipinus, Aiſtulpho perfido viro atque fœdifrago fidem habuiſſent, credidiſſentque illum ſacramento poſſe adſtringi, cui fas nihil aut ſanctum, ac præter cupiditatem nullus foret Deus. Tum docet quantâ perfidiâ, non modò ſeruet quæ reſtituenda erant ex fœdere, ſed quo furore atque amentia in ipſam Eccleſiæ ditionem irruperit. Quamobrem à Pipino petit ſummèque contendit, vt promiſſi memor ſolemniſque voti quo ſe antè Petro Deique Eccleſiæ obligarat, ſponſionem ſuam exequatur, reductóque exercitu, Longobardum ad implendum fœdus vi adigat, Romámque Petri ſedem chariſſimam ab clade imminenti ſoluat & vindicet.* Acceptis litteris commotus grauiter in Aiſtulphum Pipinus, hæſit tamen in Francia; ſeu ſpe Longobardi minis & querelis ab iniuſto propoſito deterrendi; ſeu eiuſdem promiſſis maliſque artibus, quibus Regi ſpem faceret, aliquótque Aulicis corruptelam. Ille interea, dum abſunt longiùs Francorum copiæ, quas fraude vel ſpatio diſtineret diutius, ipſam Romam furoris ac vindictæ ſcopum aggreditur, foríſque ſtrage miſerrima vaſtatis omnibus, vrbem omni ex parte exercitu cingit, nullique contentioni aut labori parcit, vt deſtitutam ope atque auxilio quàm citiſſimè capiat. Stephanus Pontifex in tantas coniectus anguſtias, cùm præter Francos nihil humanæ ſpei affulgeret, propugnatione fortiter obitâ, rurſus legatos ad Pipinum mittit, mari quæ via breuior & expeditior; Varnerio comite addito, religioſo viro, & ab ipſo Rege anteà miſſo, omnium quæ ſcribebat Pontifex teſte oculato. Eránt que litteræ lugubres admodùm, & ad miſerationem appoſitæ: per quas, amaris verbis calamitate deflctâ, *Copiiſque Aiſtulphi ſigillatim recenſitis; narrat impia Longobardorum facinora ſæuientium in profana tecta & ſacra; imagines, veſtes, ſupellectilem, & alia ſacroſanctis vſibus veneranda, impunè violantium; imò Chriſti auguſtiſſimum corpus profanis cibis miſcentium; exaggerat immanem in Romana corpora crudelitatem, deriſamque Francorum opem vt imbecillam; enixis precibus tum ſuo nomine, tum Cleri, Senatus Populique Romani, ab Rege liberis, Præſulibus Francis atque Nobilibus, præſens auxilium impensè flagitat, per vnam ſpem & fiduciam ſuam, per antiquam & nouam Francorum gloriam, per ſancti Petri amorem & merita, per ſanctiſſimam Triadem orat, adiurat, vt abruptâ morâ confeſtim accederet; & laboranti Romæ, iamque diem quinquageſimum quintum omnibus machinis oppugnatæ, adiumentum ferat atque præſidium.* Nec iis contentus ſanctiſſimus Pontifex, adiunxit alias ſancti Petri Apoſtolorum Principis nomine, ad eundem Pipinum Francóſque proceres; quos honeſtiſſimis verbis vbi compellauit; *Adoptiuos filios, ſuccedaneos milites, ſelectos ad vindicandas Dei iniurias, aſylum propugnaculúmque Eccleſiæ, gentem ſupra omnes quæ ſub cœlo ſunt, primam, chariſſimam, & acceptiſſimam ſibi; adhortatur, monet, amicéque*

que

que imperat ; vt illicò in Eccleſiæ teterrimos hoſtes inſurgant vindices ; Mariam cœli Dominam inducit hortantem & iubentem ; ſpem humanæ gloriæ atque cœleſtis quam maximam facit ; addit demùm faces obſecrationis , quibus piiſſima pectora incendantur. Tum pudore & vindicta exarſit Pipinus , dolebatque cunctatione ſua venerandum Præſulem in extrema actum:ideò celeriter cum armatis ad Alpes progreſſus , pari vt ante ſucceſſu,Longobardos deturbat ex montium clauſtris , & in plana victoriam defert. Aiſtulphus ad victoriæ nuntium , iam imparibus prælio viribus ; quippe trimeſtri vrbis oppugnatione obtritus erat exercitûs flos ; ſoluit obſidionem , furore percitus, quod iterum prædam iam apprehenſam faucibus perderet ; & Ticinum ſe recepit , ſua defenſurus qui aliena inuaderet.

At Pipino magnis itineribus properanti , nouus obex ad probandam fidem & temperantiam obiectus eſt. Constantinus Græcus Imperator , ille Copronymus , tam cibis turpis quàm moribus , audito fœdere de tradendo Exarchatu Pontifici , legationem perhonorificam ad Pipinum inſtruxerat ; cuius caput Gregorius , Protoſecreta, vt Anaſtaſius vocat , hoc eſt primarius arcanorum ſcriba ; qui cum ſociis Româ tranſiens , vt petitis aſſentiret Pontifex , inde in Franciam cum legato Pontificis venit , appulitque Maſſiliam. Ibi comperto Pipinum cum exercitu verſus Italiam feſtinare , cùm ſuſpectum haberet legatum Pontificis , eum cum ſociis ſequuturum lentius anteuertens , capto properanter itinere , Pipinum haud Ticino procul aſſequitur. Exceptus pro dignitate Imperatoris ; data concione; *Profitetur ſe miſſum vt ab Rege Exarchatum impetret , aliáſque vrbes ab Aiſtulpho captas. Docet eas ab annis plus ducentis Græcorum Imperatorum fuiſſe, Longino Exarcho Iuſtini Imperatoris Legato Rauennæ ſedem imperij conſtituente ; ab ſequutis Imperatoribus nullâ interruptione poſſeſſas ; nuper duntaxat , dum hoſtes religionis propulſaret bello Conſtantinus , Aiſtulphum cæcâ ambitione inuaſiſſe in eas , & ſummâ iniuriâ tenuiſſe. Eas non alij quàm iuſto Domino reſtituendas ; Pipinum iuſtiſſimum ſanctiſſimúmque Principem aliena largiri nolle haud dubiè ; nec rapinam munificentiam eſſe , & donari malè quod reddendum ſit. Nam quod in Romanum Pontificem liberalitas tanta conferatur ; videat Rex ſapientiſſimus , an conducat eum , cuius ſeprema eſt & intemerata in ſacris rebus auctoritas , ita imperiis regniſque augeri , vt in vtrumque hominem ſummus ſit. Iam eum ambitione plura inuaſiſſe ; detractam Imperatoribus Romam , Latium , & Sabinos ; Romanos Pontifices alienis ſemper malis increſcere; nec poſſe pacis conciliatores eſſe & prodromos , qui ſoli præmia bellorum raperent. In belli ſumptus offerre pecuniæ quantum par foret ex viri probi ſententia Conſtantinum. Ad ſummum rogabat partirentur ipſi captas vrbes ; Imperatoris Exarchatus eſſet , Pipinique Regis Pentapolis.* Addebat ſpecioſiſſima munera, materia & arte inſignia , ſpondebátque honores & titulos ab Imperatore quos cuperet. Ad hæc Pipinus prudenter repoſuit;*Se alienum nec inuadere nec largiri , belli iure occupatas vrbes à Longobardo , quæ pro derelictis haberentur à Græco;ad eum Legatos à Pontifice miſſos , adiunctas ſæpius preces,vt Exarchatum defenderet ; neglectas eas vel contemptu vel odio ; quandiu ab Longobardo obtentæ ſunt vrbes,Conſtantinum reticuiſſe ; nunc cùm Eccleſiæ Romanæ donantur , eum*

X. *Pipinus audit Conſtantini Legatos.*

PIPINVS. *inſurgere,& ius repetere vnde exciderat. Non latere Regem quanto odio Imperator flagrat in Romanum Pontificem; in quem ſibi par eſſet amor & charitas; malè conſultum iri Chriſti Vicario, ſi propemodum nudus Græcum inter & Longobardum infenſiſſimos hoſtes exponatur. Ad ſummum profitetur, Deúmque teſtem adiurat, ſe nullo priuato commodo, aut cuiuſquam Principis gratiâ, tantum bellum ſuſcepiſſe tantáſque ærumnas; in ſancti Petri atque Romanæ Eccleſiæ gratiam id ſe aggreſſum; eam in rem emiſſum votum. Ideò nemini iuſtos eſſe queſtus; non Aiſtulpho, qui cauſa belli & fomes fuerit; nec Conſtantino, cui volenti vrbes perierint. Nam Pontificem opibus atque imperio pollere, neceſſarium eſſe, maximè inter hæreticos & fœdifragos; quibus auctoritas ſacroſancta leue frænum eſſet, niſi corporea illa & terrena accederet.* Ita Legatus re infectâ dimiſſus. Mox Pipinus Ticinum obſidet, támque arctè premit, vt Aiſtulphus conſumptis dolis atque periuriis, ne quid peius obſtinatio pareret, paratum ſe ad exequendum fœdus oſtenderit. *Aiſtulphus victus.* Nec aliud Pipinus intenderat, quamuis præclara occaſione regni occupandi; denuò itaque in fœdus iuratum, noui obſides dati, & in pœnam Comaclum caſtrum præter alias vrbes Pontifici datum. Res confeſtim peracta; Legati ab Aiſtulpho cum Fulrado Abbate Pipini nomine, Rauennam aliáſque vrbes adeunt, ciuitatum principes in Pontificis verba iurantes admittunt; ſingularum claues obſideſq; deducunt; Pipino euentum in Alpium faucibus præſtolante. Ita magno Pontificis Romanæque vrbis applauſu, tot vrbium claues cum inſtrumento, quo illæ vrbes, Eccleſiæ, ſancto Petro, eiuſque ſucceſſoribus Romanis Pontificibus inauditâ liberalitate donabantur à Rege Franciæ, in æuum poſſidendæ, triumphi inſtar circumlatæ per vrbem, non Capitolino Ioui, ſed Deo Optimo Maximo, ſupra Petri tumulum, pro laureâ omnibus ſeculis lemniſcatâ repoſitæ ſunt. Erant autem vrbes in Flaminia, hodie *Romandiola* dictâ, Rauenna, Fanum, Ceſena, aliæque ſupra viginti, (Ferrariâ & Fauentiâ ſexto menſe reddendis, quas & poſtea Deſiderius Paulo Pontifici reſtituit) iis annumeratâ Pentapoli; nempe Arimino, Piſauro, Ancona, Auximo, & Vrbino; redditáque Narnia, quæ in Sabinis eſt: tunc verè Deo contundente ſuperbiam, & paupertinam humilitatem ad legitimas opes euehente. Pipinus voti compos receſſit in Franciam; Aiſtulphus aliquantò poſt inter venandum equo effuſus interiit, nuſquam felicior perſequendis feris quàm vrbibus.

XI. Pipinus vt pacem iuſtitiâ conſtitueret, Compendij ex more conuentum ſolemnem indicit. *Pipinus conuentum indicit.* Ad hunc ex Præſulum Nobiliúmque Ordinibus quique clariſſimi conueniebant, de publicis rebus deliberaturi, quas in conſilium Rex ipſe adduceret. Fuit autem hæc Pipino ratio conciliandi ſuorum animos, frequentioribus eiuſmodi cœtibus; qui vocabantur in adminiſtrationis vmbram admiſſis, vt nouum imperium moliretur, Regíque aſſueſcerent, ſpectato propiùs crebriúſque. Hinc plerique Parlamenti Pariſienſis arceſſunt originem. *Parlamentū an inſtituerit.* Ego vt non inficior decurſu temporis, nepotibus ad inuenta patrum ſemper addentibus, factum; primò, vt in iis cœtibus de priuatis rebus magni momenti euocati diſceptatores eſſent & iudices; deinde increſcentibus litibus, vt ſtata anni tempora ad eos diiudicandos aſſignarentur à Principe; poſtremò vt mole negotiorum ſpiníſque litium

litium obrutus Princeps atque implicitus, ſeiungendas cenſuerit tum res tum perſonas, ſibi ſuiſque Proceribus regni negotia, deſignatis Iudicibus lites priuatorum conſtituendo: quod à Philippo Pulchro, aliquot pòſt ſæculis factum conſtat; vnde Parlamenti ortus & cunæ. Hæc vt fatear, ita negauerim Pipinum vnquam de poteſtate illa iudiciaria cogitaſſe, aut etiam tres Regni Ordines quos Status vocant inſtituiſſe: ſanè Parlamenti vox Francica eſt, nouæque ætatis, nec vnquam vſurpata ab antiquis ſcriptoribus; cùm Pipini æuo Franci Germanica lingua vterentur; vt conſtat ex nominibus quæ Carolus Magnus apud Eginartum menſibus indidit. Verùm iis ſalebris prætermiſſis, ad inſtitutum redeo. In conuentu Compendij acto, auditi ſunt à Conſtantino Imperatore legati; ij ni fallor qui cum legato Pontificio Maſſiliæ ſubſtiterant; data munera, in quibus organa Muſica, miraculum artis in Francia nouum: nec adſcribam donis Ioannis Baptiſtæ caput, vt quidam aſſerunt; quippe Copronymus Sanctorum Lipſanis infenſiſſimus, quæ mari & igni abſumeret, quomodo ea pretioſis regiiſque donis annumeraret? Deinde celebrata res momenti haud paulò maioris, Taſſilo Bauariæ Dux ex ſorore nepos cum ſuæ gentis Proceribus in *hominium* à Rege admiſſus. Quæ ratio clientelæ atque obſequij, quando primùm diſerte in Annalibus noſtris occurrit, quantùm ego legendo comperi, Græcis Romaniſque antè incognita, ea diligentiùs obſeruanda eſt. Conſtat autem, ni fallor, à Germanis & Francis morem hunc fluxiſſe, vt à Regibus vrbes vel Arces ſubditis traderentur quàm optimo iure poſſidendæ, onere fidei atque ſeruitij: Sicque Regij *Leudes* ſiue *Leodes* appellati, hoc eſt Fideles, qui à Rege prædia tenebant, ſub ea lege fidei atque ſeruitij. Iidem Leudes proxima ætate *Vaſſi* dicti ſunt & *Vaſſalli*, quæ vox merè Francorum eſt; vt qui rem, & ij nomen rei inuenerint. Erat autem *Leudium* ſeu Vaſſorum onus, vt profiterentur Patronis ſuis clientelam, fidem atque obſequium arctiori vinculo, ſeque militiæ nauandæ adſcriberent, quoties patronus bellum ſuſciperet; dictúmque eſt *Seruitium* neceſſaria iſta militia, vt *Hominium* ſiuè *Homagium* clientelaris illa profeſſio. Porrò quod onus à priuatis ſubditiſque inceperat, idem poſtea ad Duces & Principes iure victoriæ propagatum eſt, vt qui iuſto bello victi eſſent, ij in pœnam victori ſacramento dicentes, clientelare munus profiterentur, hoc eſt Hominium vt Franci dicimus facerent. Eam autem fidem ſolemni pompa Taſſilo præſtitit, *more Francico*, quæ Aimoini verba ſunt, *In manus Regis in Vaſſaticum, manibus ſuis ſemetipſum commendauit, fidelitatémque tam ipſi Regi Pipino, quàm filiis eius iureiurando ſupra corpus ſancti Dionyſij promiſit.* Et cùm manuum meminit, innuit formam præſtandi obſequij; qua cliens aperto capite, genibus flexis, manibus iunctis intra patroni palmas inſertis, palam iurabat in Hominij leges. Additúmque ad maiorem cautelam fidei, vt tunc ſupra lipſana ſancti Dionyſij imò & ſancti Martini, atque Germani Pariſienſis Antiſtitis, quæ nomina Francis religioſa ſunt & venerationi præcipuæ, ſacramento dixerit Taſſilo, vt fidem atque officium religionis vinculum necteret. Pipinus hoc honore auctus in Saxones mouit; quibus nulla religio, quippe idololatris, ſpirituſque illi Germanici libertatis

PIPINVS.

Homage.

Pipino hominium à Duce Bauariæ.

Vaſſaux.

Pipinus in Saxones.

PIPINVS. retinentiſſimi, rebellionem inſpirabant in dies. Et illi caſtris poſitis ſe continebant, quæ omni cura atque arte muniuerant, vt qui libertatis cauſa propulſarent bellum non inferrent. At Franci ductore Rege poſt atrocem dimicationem cæſis ad vallum propugnatoribus, penetrantes in caſtra, cæde, terrore & fuga victoriam referunt, quam inſequutus vltrà Pipinus, commiſſiſque paſſim plurimis præliis, ita ferocem gentem perdomuit, vt pace petita ſuppliciter, ad victoris arbitrium ſe compoſuerint, polliciti in tributum equos trecentos, Regi donandos in publicis regni comitiis; tum ad infringendam ſuperbiam gentis, tum ad inſtrumentum belli eripiendum.

XII. *Pipinus in Gaiferum Aquitanum.* Breui poſt ſpatio in Gaiferum Aquitaniæ Ducem nouum bellum ortum eſt, quod ſeptem annos, & ad exitum vitæ Pipinum tenuit. Pia vt in Italico bello occaſio. Gaiferus plures Eccleſiæ poſſeſſiones inuaſerat; quod turbulentis temporibus, dum iura inter arma ſilent, maximè euenit, de iis reſtituendis ſæpe interpellatus à rectoribus, quorum curis traditæ res ſacræ eſſent, in irritum tamen (nemo enim rapit redditurus) Pipinum, cuius & ipſi implorauerant opem, in ſe exciuit. Nam ſiue à Pontifice Eccleſiaſticarum rerum tutela ſuſcepta, ſiue Rex in Vaſſalli crimen inquirens, Pipinus legatis miſſis Gaiferum monuerat, vt ea bona iuſtis dominis abſque fraude & dolo redderet. Quæ legatio cùm fruſtra fuiſſet, Pipinus magno exercitu in Aquitaniam peruadit; quo Gaiferus perterritus, à fraude & periurio, quod nequibat ab animo impetrauit. Siquidem pollicitus ſe perfecturum Pipini iuſſa, iurata fide, datiſque obſidibus, amouit à ſe periculum, abſcedente Rege, & eandem fidem præſtante Aquitanico quàm Longobardo, magna haud dubiè Iuſtitiæ laude, cuius cauſa quæ arma ſumeret, ea deponeret. At Gaiferus certus violandæ fidei, prompto delectibus occultis milite, rebellionem periurio cumulans, dum ſecurus comitia regni Pipinus ageret, in Burgundiam irrumpens, Cabilonem vſque agros vaſtat, ſéque mox in ſua recipit. Rex nouo aculeo inſtigatus, exercitum ſtatim in Aquitaniam ducit, pluribúſque caſtris & oppidis captis, Limoges. in Aruernis maximè, ferro & igne agros populatus, Lemouicum venit; Carolo filio in expeditionem ducto, rudimenta tam inſignium rerum poſituro: Vnde mox hyeme iam proxima, in villam Cariſiacam rediit. Anniſque pluribus in bello; perſtitum ea ratione, vt variis partibus Francus irrumperet, agriſque direptis, hyeme abſcederet; longiore ſine dubio bello; nullis munimentis relictis in hoſtico, dato interim ad quietem ſpatio, Bourges. Touars. Cahors. & armis nullum ſatis prementibus locum dum plura premerent. Ita Bituricum vrbs capta, Toarcúmque caſtrum, poſtea per Lemouices Cadurcum vſque oppidum penetratum. At bello intercapedinem vnius anni obiecit Taſſilonis Bauariæ Ducis perfidia, qui in expeditione Aquitanica, ex lege Hominij præſtiti militiam nauans, ægritudine ſimulata, ab exercitu domum ſeceſſerat, firmatoque ad defectionem animo, detrectauit Regi obſequium. Rex dimiſſo in hyberna exercitu, & explorata Ducis perfidia, dum ambigit in vtram partem arma conuerteret, an noxam veterem vindicaret, an nouam, præter hyemem diuturnam atque ſæuiſſi-

mam,

mam, annum elabi incruentum patitur, atque mox Bauaro in commodius tempus relicto, qui adhuc integer, in Aquitanicum penè iam oppreſſum traductus eſt miles, viſque belli incubuit. Parum tamen hoc anno promotum, niſi quod Argentomagum caſtrum inſtauratum eſt, relictique Franci ad Bituricum vrbem obtinendam. Interea Synodus Epiſcoporum Gentiliaci quæ villa eſt regia celebratur, decretiſque de ſanctiſſima Trinitate & cultu Imaginum confectis, ne impia Copronymi hæreſis Francos pollueret, Pipinus rurſum bellum inſtaurat. Narbone ad ſuperiores Volcas contendens, Toloſam, Albigum, Gabalóſque expugnat, nec ideò bellum confectum, dum per hyemem quieſcerent arma, eſſétque expugnanda in ſingulis caſtris pertinacia, quibus etiam deficientibus, oporteret hoſtes quaſi feras ex rupium antris & ſpeluncis erui. Tandem Pipinus belli moram pertæſus, iámque Gaifero propemodùm intercluſo, Bertrada vxore totáque familia Mediolanium ductâ, quæ Santonum primaria vrbs, cum toto exercitu in Petrocorios tendens, in iis Gaiferum an captum an dimicantem interfecit, moleſtumque confecit bellum, fruſtra membris antè truncatis, incolumi capite. Hæc pij Principis expeditio vltima. Mediolanium ad gratulationes reducem hydrops morbus inuaſit, quo lentè depaſtus, Turones primùm ad ſancti Martini, poſtea ad ſancti Dionyſij religionis cauſa, poſcente ipſo delatus, diem tandem obiit; pietate & felicitate inſignis, imperij cupidus ſimul & abſtinens, vt credas alium in Italia eſſe, qui in Francia fuerit. Eius tumulo in æde Dionyſiana epigraphe annis inſequentibus inſcripta eſt; *Pipinus Rex, pater Caroli Magni*; hoc eſt, Pipinus, qui parauit poſteris regnum, qui Carolum genuit, inſtituitque, Magni amnis fons, Magni riuus, nec ipſe paruus, ſi Pater aut filius minor foret. Vita quinquaginta quatuor annis conſcripta eſt; vt omnia breuia præter facta eſſent.

Pipinvs. Albi. Giuaudan. Saintes. *Pipini mors.*

Paterno ſuffragio Francorúmque aſſenſu Carolus & Carolomannus filij, iam à Stephano Papa inuncti, regnum ſuſceperunt, Carolus natu maior Neuſtriam, Carolomannus Auſtraſiam, ille Nouioduni, hic Sueſſione, iterúmque diuiſo ampliſſimo regno diuiſi & animi. Et hi quidem fratres æquâ ſorte ad regnum admiſſi, ſed animo & felicitate quàm impari! Nam Carolomannus nullâ re geſta quæ virum ſaperet, anno poſt altero deſinet viuere: Porro Carolus rebus geſtis ampliſſimus, totam per Europam inſitis palmis, nominiſque gloriâ per vniuerſum orbem diffuſa, comparabit Magni agnomen, Traiano melior, & Auguſto felicior; regnúmque eò prouehet, quò pertingere poteſt humana virtus, nulla ambitione, nulla ſæuitia, nullo dolo, vt Alexander & Cæſar Magni fuerint, ſed humanis artibus, hoc eſt vitiis; Carolus verò è cœlo quodammodo Imperator, ductu virtutum Magnus extiterit. At voluptas ſit, quibus gradibus eò conſcenderit, diligenter attendere. Pipini obitus Aquitaniam turbulentam prouinciam odiis adhuc recentibus conturbauit. Eudonis liberis per multas ærumnas ab Martello Pipinóque extinctis, quidam Hunoldus, incertum qua gente quave familia, prioris Hunoldi forte ad vulgi amorem quæſito nomine, Aquitania facilè in partes traducta, vſurpauit imperium

XIII. Carolvs & Carolomannvs Reges. Novon. Soiſſons.

mobilibus

CAROLUS M.

mobilibus ad noua animis, ſibíque Ducem ambitione optantibus. Attamen Hunoldum hunc rediuiuum, Gaiferi patrem haud pauci affirmant; qui cucullo quem inductat abiecto, in filij dignitatem & ſortem erupit. Carolus cuius regno Aquitani adſcribebantur, motum adhuc recentem oportere opprimi reputans, exercitum parat; ſimúlque fratrem, ad concordiæ vinculum, rogat vt copias auxiliares ſummitteret; communis expeditionis communem gloriam fore, & rariorem hoſtem in poſterum, ſi altero fratrum prouocato, vterque certaret. Et promiſit quidem Carolomannus; verùm prauo Aulicorum conſilio in diuerſa raptus, iam per fraternum diſſidium in proſperitatem Franciæ graſſante inuidia; ſæpe de mittendo milite appellatus, promiſſa ſpe vana fruſtratus identidem, nullum mittebat. Nec Carolum fugit inuidiæ fraus; certus itaque ſuis vnius auſpiciis peragendæ rei; antea colloqui cum fratre voluit, vt quà poſſet, diſcordiæ ſemina orta reuelleret, præcaueréťque futuris. Colloquio Carolomannum admonuit; *Ne temerè adulatoribus crederet, nullam capitaliorem diſcordiam eſſe quàm ſanguinis; duo corporis capita ſi diſſentiant monſtrum eſſe, neutrum ſtare poſſe, niſi alterum iuuet; nec Pipinum diuiſiſſe animos cum regno; meminerit vno ortos patre, vno vtero natos, vni regna vnctos, vnius mentis eſſe oportere; nec tot vincula quæ natura adſtrinxerit, Aulicorum ambitu reſcindenda.* Soluto colloquio, ducens exercitum Enculiſmam petit, Hunoldúmque iam timidum celeritate magna inſequitur. Hic nondum ſatis inſtructus milite, quippe rebellio non ſemper vires armat vt animum, primùm fugere, latere, hoſtémque fallere aut delaſſare, poſtea vbi retecta latibula, ac propemodùm venit in hoſtium manus, iam ſpe abiectâ longius fugiendi, apud Lupum Vaſconum Ducem aſylum quærere ſtatuit. Hunoldi abſentia Aquitania ſtatim Regi ſubiecta eſt. Cui nec ideò factum ſatis, niſi in capite bellum exſcinderet. Quare ad Lupum Feciales mittit, renuntiatum vt perfugum reddat; ni faciat, ſe infenſo milite petiturum Vaſconiam, noxámque Hunoldi pœna Lupi vlturum. Ipſe interea, ne otium militem ſolueret, ſimul vt turbidæ genti frænum imponeret, in ſitu commodo ad Duranium amnem, caſtrum exſtruxit, cui Frontiacum ſeu Franciacum nomen. Mox reuerſi Feciales nuntiant, Lupum in poteſtate Regis futurum, promptum ad omnia quæ iuberet, traditurum ſe qui petebatur Hunoldus: Itáque factum eſt, Hunoldus cum coniuge Carolo traditus, donatus venia, abductúſque in Franciam, vnde & poſtea in Longobardiam fugit, perpetuum aſylum rebellium; interea multis annis pax iis in gentibus tuta; illuſtri adoleſcentis Principis rudimento. Reuerſum in Franciam domeſticæ curæ exceperuut, à chariſſimis nominibus, matre nimirum, fratre, & coniuge. Frater quorundam calumniis procerum ab eo auerſus, præter indolem moroſam ac difficilem, & ingenium varium atque mutabile, exitialis diſcordiæ ſementem fouebat, Bertrada mater in quærenda vxore filio, hinc moleſtiam primùm, dein pudorem & diſſidium peperit. Erat matri in animo, vt fratres arctiori amicitia necteret, ſorores itidem duas matrimonio cum iis iungere, ſimúlque vt iis geniti ſtemma vtrinque regium ſortirentur, è proſapia Regum virgines petere: Nec vlli tunc temporis præter Longobardum Reges erant,

Carolus in Aquitaniam.

Fionſac.

erant, quibuſcum eiuſmodi affinitas contrahi poſſet: Nam Longobardiæ regnum tunc fama & potentia inclytum, erántque Deſiderio Regi filiæ plures. Quare adducto in ſententiam ſuam Carolo, Bertrada ad Carolomannum ſe confert, vbi renaſcentes diſcordiæ ſentes nixa euellere, & habito Carolomanni in matrimonium conſenſu, impigra femina tranſcenſis Alpibus ad Deſiderium properat, impetrátque geminas nuptias à cupidiſſimo, tum vt filiabus conſuleretur quàm optimè, tum vt Francos Reges ſibi adiunctos, ab Romano Pontifice abalienaret. Scio hîc hærere Annales noſtros, & Scriptorum multos affirmare Bertam Deſiderij Regis filiam nupſiſſe Carolo; alios autem alteram Deſiderij filiam adſcribere Carolomanno vxorem; vnde mihi cum Baronio viſum eſt, duas ſorores duobus Regibus nuptas; nec aliter Hiſtoricos conuenire poſſe. Bertrada perfecta re Romam venit, religionis gratia, inuiſitque Stephanum IV. Pontificem, omni ope à quæſitis nuptiis dehortantem, & inde in Franciam propoſiti tenax reuerſa eſt. Pontifex gnarus quantum detrimentum eiuſmodi nuptiis pateretur Eccleſia, vbi mulier pertinax vinci non potuit; ad Reges Carolum & Carolomannum, legatis miſſis, inſtantius ſcribit: *Ab infauſtis & abominandis nuptiis caueant; ne Francorum nobiliſſimum ſanguinem fœtenti & ſordido polluant, patri & auo vxores à Francis petitas, quia toto in orbe nulla gens illuſtrior, nulla nobilior; quid ipſi paternam gloriam dehoneſtarent, ac nobilitati gentis officerent? Longobardos ex perfidia fraudibus & periurio coaluiſſe, eorum Regibus nihil ſacrum eſſe, nihil dignum fide aut religione, eos capitales atque perpetuos Eccleſiæ hoſtes, deuotos diris, auulſos à capite, quibus ob cupiditatem nulli termini ſint, carceres nulli. Quare pro patre, hortari, monere, & iubere quantùm ipſe poſſet, ne tanta infamia ſe commacularent, néue Martelli & Pipini heredes, ſanctæ Eccleſiæ tam impensè ſtudentium, cum infenſiſſimis Eccleſiæ hoſtibus eo vinculo ac neceſſitudine necterentur, quod nullâ humana vi, ſed vno interitu ſolueretur. Poſtremò cæleſtes diras interminabatur, ſi ſe fœdaſſent teterrimis nuptiis.* Hæc quidem Stephanus, ſed procul mutiſque litteris, dum mater voce, imperio, lacrymiſque inſtaret, tandemque perficeret, quod votorum erat laborúmque ſcopus: adeò voluntatem feminæ nihil vincit, vbi in pertinaciam molle pectus induruit.

Carolus Magnus Bertam vxorem ducit.

XVI. Duxit ergo Bertam in coniugem Carolus, ſed inuitus, vt coniicere eſt, & reuerentia matris; nam illicò anno vertente eam repudiatam abdicauit toro, & ad patrem cum ignominia remiſit; néue prioris vel vmbra vinculi ſupereſſet, nouo ſe adſtrinxit, Hildegarda ex nobili Sueuorum familia in vxorem ducta, quam deinceps magno amore proſequutus eſt, numeroſa ſobole ex ea ſuſcepta. Attamen id Caroli factum, anceps admodùm atque ambiguum, reprehenſioni multis & ſcandalo fuit; cùm palam ductam vxorem conſtaret, & laterent cauſæ repudij: Réſque adeò offenſioni publicæ fuit, vt Adelradus conſobrinus Caroli, iuuenis magnæ ad virtutem ſpei, ab aulica vita ad monaſticam ſeſe contulerit, huius facinoris vt ipſe faſſus eſt impatientia. Quamuis ex Regis pietate colligi liceat cauſam aliquam interceſſiſſe, qua vinculum tantum ſolueretur, quam maxi-

Carolus Bertam repudiat.

Anno 771.

CAROLVS M.

mè ſi ad nuptam ſpectabat, occultam voluerit, ne augeretur infamia. Sanè Romanus Pontifex nihil ea de re queſtus, nouo coniugio vt iuſto adſcripſit, nec credendum ſit Stephanum virum ſanctiſſimum nuptias facinoroſas, quod ſibi vtiles forent Longobardo offenſo, contra Eccleſiæ Canones comprobaſſe. Aliquantò pòſt nouus euentus res Caroli auxit, exiſtimationem imminuit. Carolomannus morbo correptus, eodem interiit pietate & religione inſignis, à fratre Aulicorum dolo alienior: aſpirauitque ad regnum continuò Carolus, ſiue ob priuatam vtilitatem, ſiue ob publicam, cùm tam ipſi priuatim quàm vniuerſæ Franciæ vnum eſſe Regem conduceret. Erant, vt ſcribit Aimoinus, liberi Carolomanno (quamvis tam recenti coniugio vnus duntaxat naſci potuerat, vxore fortaſſe prægnante cùm pater obiit) ad quos ſpectabat paterna hæreditas ſi ſubditi, quorum intererat, in id conſenſiſſent. Verùm Auſtraſiorum pars maior & potior, Epiſcopi plures & Proceres quorum præcipui Villarius Sedunenſis Epiſcopus, Fulradus Abbas Pipino chariſſimus, Varinus, & Adhalardus, magni apud ſuos nominis, rati infirmum tantæ regni moli infantulum, & magni intereſſe Franciæ ſi adminiſtratio vnius foret, Carolum iam properantem ad regnum vocarunt, & aduentantem exceperunt perhonorificè. Vidua Carolomanni imminenti Regi nimium impar, vt è naufragio ſpem aliquam regni eriperet, cum liberis & Proceribus ſtudioſis partium, ad Deſiderium patrem in Longobardiam fugit, fruſtra complorantem infauſtas nuptias, quà repudio, quà morte multatas. Interim Carolus, amoto iam omni obice, veluti Procerum Auſtraſiorum electione exhauriretur facti iniquitas, regnum fraternum occupauit, poſtea vſu iuſtiſſimo titulum emendante, rebuſque maximis facinoris dubij inuidiam obruentibus.

Rex totius Franciæ.

At Carolus, vt bellica gloria ciuiles turbas auerteret, Vormatiæ conuentu habito, Saxones, fomitem belli perpetuum, armis aggreditur, ingreſſúſque Saxoniam, incuſſo vaſtis populationibus metu, caſtrum Ereſburgum capit obſidione, dein comperto, idolum eſſe haud procul, dictum Irminſul, quod Saxones impietate maxima colerent, eo propè cultu, quo Romani Martem, bellorum ducem & præſidem; vnde forſan Merſpurgo, vrbi proximæ nomen; zelo religionis accenſus, ad occupandum locum, idolúmque tollendum ſe comparat. Erat, vt ex Aimoino colligitur, excelſo in monte fanum idoli, ſitu loci & munimentis vallarum; Francique in proxima valle caſtra poſuerant. Porrò complurium dierum ſiccitas cùm feruorem cœli intenderet, arceretque imbres à nubibus, exareſcentibus riuis, omnique humore in arenoſo ſolo deficiente, tanta ſiti laborauit exercitus, iumẽtis & viris aquarum penuria iam tertium diem fatigatis, vt exſucca & inania corpora non arma modò, ſed ſeipſa ægrè circumferrent. Cùm repente medio die, ſub ipſum æſtum caloris, magna vis imbrium cœlo effuſa eſt, & è monte in ſubiectam vallem præcipitata, penè deficientibus ſitique enectis potum & leuamen abundè præbuit. Res miraculo adſcripta, actæque Deo bonorum omnium fonti à Rege gratiæ: inde mons expugnatus, idolúmque ſublatum, magna totius belli prærogatiuâ, vt qui Dij ſe non tuerentur, nec addictos ſibi propugnarent.

Carolus in Saxones.

Imber ex miraculo.

pugnarent in poſterum. Carolus profligato in arce Dæmone, ad Viſurgim amnem penetrauit, hoſtibúſque poſcentibus pacem largitus, acceptis duodecim obſidibus in fidei nexum, paraturus maiora ſe recepit in Franciam.

XV. *Deſiderius in Adrianũ.*

Quippe Deſiderius Longobardiæ Rex, gemina filiarum contumeliâ incenſus in Carolum, armis palam non auſus vindictam exſequi, arte & conſilio graſſari cœpit. Apud Adrianum nuper electum Pontificem precibus inſtat, vt nepotes ſuos Carolomanni filios inungat in Reges Francorum; *Iis deberi paternam hereditatem, quæ vi atque iniuriâ inuaſa eſſet à Patruo; eſſe Pontificis, qui communis Regum pater foret, miſereri inopum & pupillorum, arcere iniurias ab eorum capite, æquum ab iniquo ſecernere, non armare tyrannidem patientiâ iniuſtâ.* Ita Longobardus, quidquid ageret Pontifex, finem obtinebat. Nam ſi infantes inungeret, mox ciuile bellum excitaretur in Francia; dum Proceres qui ſtudebant pueris, armati Pontificia auctoritate, Carolomanni regnum repeterent; ſimúlque, quod ardentius Deſiderius cuperet, alienatus ab offenſo Carolo Pontifex, indefenſus ſuis inſidiis atque armis pateret, facili negotio propugnante nullo, opprimendus. Sin petita negaret Pontifex, cauſam videri inferendi belli iuſtiſſimam; & fortaſſe Carolum, vt de nepotibus ſileatur, ab rebus Italicis temperaturum. Nec Adrianum diſcrimen latuit, virum fortem & generoſum, virtutibúſque magnis illuſtrem: at re perpenſa, certus Longobardicæ fidei, quæ perinde amica atque inimica fraudi eſſet, guarúſque Caroli quæ pietas & generoſitas foret, ad eum planè conuerſus, negauit ſe vncturum in Reges, qui ſe nondum per ætatem regerent, quíque totius regni conſenſu abdicati eſſent & deiecti: ſimúlque Paulum Deſiderio gratiſſimum, ſeditioſum virum & turbulentum, qui graſſatus criminibus, Romæ Longobardorum partes fouebat, multat exilio. Quo reſponſo, quaſi tuba Longobardo occineret, is repente ducto exercitu in Eccleſiæ vrbes inuadit, & Vmbriâ populationibus incenſâ, captíſque vrbibus plurimis, Romæ imminebat. Quo perterritus Adrianus, poſt irritas ad Deſiderium legationes, more maiorum ad Carolum Franciæ Regem mittit, laboranti Eccleſiæ qui opem peterent. At Deſiderius contrà fraude niſus, ſuis etiam ad eundem Carolum legatis imperat, vt renuntient ſatisfactum Pontifici, reſtitutas vrbes, pacémque contractam. Qui dolus Franco dum motas iniicit, ipſe comperto munitam vrbem propugnatoribus, nouâ fraude graſſatus, ſecum ductis Carolomanni liberis, totiúſque exercitus flore, profitetur ſe Romam amico animo proficiſci, vt conſalutet Pontificem, precibúſque vnctionem Nepotum impetret; tentaturus an factione quam in vrbe foueret, in eam admiſſus, vi & metu Pontificem in ſententiam ſuam pertraheret. Enimverò Pontifex ſub momentum periculi, præterquàm quod vrbis cuſtodiæ vigilantiſſimè intendebat, Præſules ad Deſiderium miſit, qui poſtremas Eccleſiæ diras minarentur, ſi iniuſſu Pontificis ad vrbem accederet. Quibus minis abſterritus Rex, ſiue hoſtem qui ita minaretur haud infirmum ratus, abſceſſit, ad opportunius tempus. Carolus interim in Theodonis villâ, auditis tum Pontificis tum Deſiderij legatis, contraria

Carolus in Italiam. Thionville.

CAROLVS M. traria planè affirmantibus, legatos Romam cum Pontificiis mittit; à quibus exploratâ re, factúſque certior captarum vrbium nullam reſtitutam à Deſiderio, imò ipſum coràm diſertè appellatum abnuere ſe reſtituturum; dum exercitum contrahit, ad eundem Deſiderium pacis cauſa mittit, oratum ciuitates amico animo redderet, neve ſe grauiſſimo bello implicaret, ipſi offerens doni loco & honorarij, ſi vrbes redderet, quatuordecim aureorum millia. Quâ conditione repudiata, exercitum Carolus verſus Alpes ducit; quo accedente, ipſe Geneuæ, quæ vrbs Burgundiæ ad Rhodanum eſt, pauliſper moratus, pacis ſtudio rurſus ad Deſiderium legat, qui precarentur inſtantius vt oblatas conditiones admitteret; ſatis fore Regi, ſi tres obſides in fidei pignus traderentur; abſceſſurum ſe illicò, armatóſque reducturum in Franciam. At cæcâ pertinaciâ Longobardus obduruit, omni mentione pacis reiectâ. Faciebant animos, præter cupiditatem & dolorem iacturæ munimenta firmiſſima quæ ad Alpium clauſtra erexerat. Nam gnatus belli momentum in iis poſitum, quæ ſi clauderentur, Francos irrito impetu contrà molituros, ea ſitu loci iam inacceſſa, omni opere abruperat & communiuerat; præterea ipſe cum toto exercitu, ſuis in Thermopylis portíſve Caſpiis, prohibiturus Italiæ aditum eminebat. Nec ideò Carolus ſegnior, Deo maximè fretus, bellum inſtituit, pacem quam Legatis non conciliauerat Marte confecturus; tam difficilis incipiendo bello, quàm fortis implendo: nam partitus in duas partes exercitum; alteram tradit Bernardo patruo, per Iouis montem (quem Genebram dicunt, Cottiarum Alpium iugum) agendam ad clauſtra; alteram ipſe per Ciniſium earundem iugum verſus hoſtem ducit. Aſt vbi in conſpectum loci ventum eſt, & Deſiderius è clauſtrorum caſtris quaſi de cœlo fulminaturus apparuit; tunc Francis obeundæ pugnæ deſperatio dolorem incuſſit, atque ignauiam. Spectabant inanibus oculis hoſtium caſtra, fruſtrata vota, pedum & manuum niſum interdictum; iamque de receſſu, niſi occurreret
Anno 773. aliud, cogitabant; cùm Panico terrore Longobardi acti, quanquam à periculo tuti & ſemoti, nullo impellente aut perſequente; ipſo Rege Deſiderio & Aldegiſo filio ducibus, deſertis clauſtris, per ima vallium in præcipitem fugam rapiuntur; mirantibus Francis, vinctorum inſtar qui ſe compedibus liberos ſomniant, vnde tam repentina trepidatio & fuga, tam promptus per clauſtra tranſitus, & in deſperatis rebus ſpes tanta. Enimuerò miraculo adſcripta res; cùm locorum ſitus, operum munimenta, validus exercitus, Rex ipſe cùm filio, hoſtis ſtupefactus, non eſſent accommodata ad metum, niſi inferendum; iſque fugeret, quem hoſtis nec potuerat inſequi; adeò Dei eſt, nulla acie nullóque telo profligare armatos, Reges & regna tenui aura diſiicere, leuíque impulſu ſeculorum moles euertere. Interea Francus admiratione diſcuſsâ, per abrupta montis emergens, penetrauit ad clauſtra, & haud paucis hoſtium interfectis, in apertos campos effuſus, ſecuro itinere Ticinum perrexit. Hîc aliqui grauiſſimam pugnam interſerunt; quaſi ſuppudeat vel victoris vel victi, ſi alter Regni lucrum, iacturam alter ſine dimicatione faciat; ſed præterquam quod ex Anaſtaſio & Aimoino conſtat non pugnatum; nihil inde detrahitur nec victori

victori nec victo; cùm iſte diuina vi percuſſus ceciderit, ille Dei opem ſub ſignis habuerit; nec minoris eſt gloriæ,commilitone Deo vincere,quam ſpectatore. CAROLVS M.

XVI. Nec à metu reſpirauit Deſiderius, donec Ticinum peruenit, quam vrbem anteà diligenti cura munimentis multis inſtruxerat, túncque eiecta turba inutili, paratis quæ ferendæ obſidioni conducerent, incluſo ſecum milite, ad retundendum hoſtium impetum legit; ratus, quod vulgo creditur Francos vbi primam iram exhauſerint, mox deficere, & fluctuum inſtar ad ſcopulum frangi. Simul ne vnam in cymbam vniuerſas opes congereret, Aldegiſum filium, magnæ ſpei iuuenem imbutúmque militia, cum liberis Carolomanni & vidua Veronam mittit, qui munitiſſima vrbe ſe teneret, Caroli vires diuideret, & patri ſi quid ſecus contingeret, Longobardis eſſet in naufragio tabula. At Carolus ducto exercitu Ticinum obſidet; & deliberatâ in omnem modum expugnatione conſtantior, Hildegardam vxorem chariſſimóſque filios in caſtra adduci tam longo itinere iuſſit è Francia, intercepturus ſpem hoſtium & inconſtantiam ſuorum. Dein conſtitutâ obſidione, partitíſque muneribus, ipſe copiarum partem abductam Veronæ admouet, vrbémque adeò premit, vt Aldegiſo clàm fugiente, Carolomanni viduâ vltrò ſe liberóſque dedente, & ipſa ciuitas victorem admiſerit; clementiâ victoriam coronante; nam Veronenſes benignè & humaniter habiti, fratria & nepotes miſſi in Galliam, largíſque ſtipendiis honorati; Aldegiſo præter fugam nihil condonatum, deferenti Conſtantinopolim ad doloris ſolatium, libertatem incolumem, regni ſpem, & Longobardis ſcopum quem ſpectarent. Iámque regnum vergebat in caſum; quippe Rege Ticini incluſo, Veronâque captâ, reliquæ vrbes Francorum armis obnoxiæ, partim ipſis deditionem fecerunt, partim Romano Pontifici, præſertim Spoletini Ducatus oppida; & iam Longobardorum nobilium plures, attonſis barbâ & crinibus, quos prolixos alebant, Romanum morem induerant; quando Carolus Ticinum reuerſus, obſidionem vrgebat arctius. Et agebatur ſextus menſis vrbis hyberno tempore magna inter incommoda obſeſſæ; cùm proximo Paſchatis feſto, Carolum petendæ Romæ, ad ſacra loca opportuno ad pietatem die inuiſenda, cupido ſubiit: & confeſtim curatis quæ ad obſidium pertinerent, Epiſcopis Ducibúſque haud paucis ſelectis in comites, verſus Romam properat, quò peruigilio Paſchatis peruenit. Adrianus prænuntiato aduentu, magno elatus gaudio, nihil prætermiſit quò amicum animum gratúmque in ſeruatorem ſuum teſtaretur. Nam & primò vrbis Iudices ad triginta milliaria obuiam miſit; tum accedenti propius vniuerſa militia cum Tribunis & Centurionibus ad deducendum occurrit; dein ipſi pueri, quorum ætas & innocentia gratior, ingenti numero, præferentes oliuarum ramos, in pacis & manſuetudinis ſymbolum occurſantes, pias precationum votorúmque voces vſurpabant; ſequebantur Cruces vexillis inſignes; quas vbi conſpexit piiſſimus Princeps, ab equo deſiliens, pedibus ad ſancti Petri ingreditur. Sedebat in limine Pontifex erecto pegmate, Clero Romano adſtante, aduentũ Regis opperiens. Quem admiratus eſt, Chriſtianâ demiſſione ad pegmatis

Carolus Ticinum obſidet:

Romam primò venit.

CAROLVS M. gradus accedere, piáque ſingulis figere oſcula, donec ad ſummum peruenit; vbi amplexus chariſſimum filium Pontifex, eius dexteræ innixus, baſilicam intrat, Clero & populo acclamantibus, plauſu lætiſſimo, verbíſque ſanctiſſimis. Ibi poſt fuſas preces, Carolus Pontificem obnixè precatus eſt, vt per eum ſibi inuiſendæ Romæ ex religionis voto facultas eſſet, quâ benignè impertitâ, & mutuâ incolumitate iureiurando ſancitâ, vrbem ingreſſi ſunt. Inde feſtis diebus tam piè quàm amicè conſumptis, ita arcto amicitiæ vinculo Adriano inhæſit Carolus, vt deinceps (quod Principes inter rariſſimum eſt) non tantùm Pontificem reuerenter coluerit, ſed Adrianum cupidiſſimè amauerit. In digreſſu cumulauit ampliſſimè Pontificis votum, optantis vt Exarchatum aliáſque vrbes quas Beato Petro Pipinus pater donauerat, eaſdem & ſuo ſuffragio donatas ſanciret: nam & ſcripto per Etherinum Notarium ſuum. inſtrumento, confirmatis prioribus noua inſuper addidit, ciuitates multas è Longobardiæ regno, cum Corſica Inſula, condonans Eccleſiæ; quas fuſiùs Anaſtaſius recenſet. Poſtea Ticinum reuerſus in caſtra, haud multò poſt difficillimum bellum negotio facili expediuit; Deo haud dubiè quæ ipſe affecerat conficiente. Etenim vrbs muniti ſſima cùm obſidionem in multum tempus pertraheret, peſtilens morbus in ciues graſſans & milites, repente defenſionem omnem abſumpſit. Iam fortiſſimi quique vi morbi peribant, ſæuiebátque lues in cæteros, plebeiorum nobiliúmque funeribus; imò ſuperſtitum animi, quaſi & ſua peſte afflati, tædio & languore abiecti, militaribus muniis prætermiſſis, de ſalute corporum ſi quam nanciſci poſſent ſolliciti, ad deditionem vnam aſpirabant. Quam tandem Deſiderius, omni ope Diuinâ & humanâ deficiente, ad Victoris arbitrium fecit, vrbe, regno, ſe & vxore in poteſtatem Caroli traditis; exceptíque ſunt humaniter, opprobrio nullo aut contumeliâ; duntaxat Leodium in Galliam Belgicam amandati, vbi regni iacturam vitâ priuatâ an ſolati ſunt an luxerunt. Forſan ſolatium Deſiderio fuit, quod Monachum induens, rerum mortalium inconſtantiam, recogitare & docere potuerit; anno vertente, ad immortalem ſortem tranſcriptus. Ita aliquot annos poſt ducenteſimum defecit in Italia Longobardicum regnum, quod ferro poſitum & propagatum, poſtque iactatum turbis ciuilibus, tamen infirmitate oppugnantium ſteterat; donec ambitio, regnorum ſcopulus vt remi & vela, id quod promouerat afflixit, & voranda Roma hamus fuit voranti. Carolus conſtitutis quæ ad noui regni tutelam facerent quod & regnum Italiæ deinceps dictum eſt, multíſque Longobardorum regimine vrbium permiſſo, vt coaleſcerent faciliùs in recens corpus membra vetera; Ciſalpinâ Galliâ prioribus dominis reſtitutâ emendatâ gentis in Romanos ferociâ, atque vrbis quam euerteret illa liberator; in Franciam ſuos repetiturus Saxones rediit, dum Græci Calabria ab amne Anfido, & tota Sicilia potirentur: prius tamen voluit in nouum regnum inaugurari & coronari. Quod factum à Mediolanenſi Archiepiſcopo, imponente coronam ferream, auri lamina redimitam, ſolemnem Regibus Longobardis, ac deinceps initialem Imperatoribus, & ad dignitatem excelſam aditum.

Anno 774.

Finis regni Longobardici.

Liege.

Nam

CAROLVS M. XVII.

Nam ij Rege per Italicam expeditionem abſente, ne peſſime agendi opportunitati deforent, facto agmine in proximos fines, ſecuros fœdere, armatíſque inanes irrumpunt; vaſtatíſque agris, ad caſtrum Bariuburgum, quod tenebant Franci appropinquant. Haud procul caſtro Baſilica erat, à Bonifacio Præſule exſtructa, (prædixerátque vir ſanctus eam à flammis illæſam fore) in quam Barbari furore cæci atque vindicta, ob idolum euerſum à Carolo, tædas & flammas vndecunque coniiciunt; in fores, in parietes, in tectum, fomitem ignium faſces, paleas, ligna arida, ipſúmque incendium, ſtipant & congerunt: at fruſtra omnia, reluctantibus flammis, & à loco ſacro in barbaros ipſos auerſis; perſeuerauítque inanis furor, dum metu ſubito perterrefacti, in fugam ſponte impulſi ſunt; intactâ Baſilicâ, & flammarum vortices reſtinguente. Viſique ſunt in ipſo furentium Saxonum æſtu, duo iuuenes ſtolis albis induti, qui flammas arcerent; ſpectati tum à Francis, tum ab aliquot hoſtium; propugnantibus religioſum locum cœlitibus: iámque Caroli votis elemento altero famulante. Vnde Carolus gratiis Deo ob tutelam actis, confeſtim in Saxoniam exercitum miſit, qui trifariam diuiſus pluribus locis vaſtationem inferret, conſilio inito, debellandi tandem cum perfida gente; quam in rem magno cum exercitu profecturus eſſet poſt actam hyemem; nec à bello ceſſaturus, donec barbari vel Chriſtum amplecterentur, vel tollerentur penitus. Incepítque propoſitum, non confecit; nam tollere numeroſiſſimam gentem, id arduum; at Chriſto addiçere, id ſupta humanas vires, vniúſque Dei. Attamen Rheno traiecto, & caſtro Sigiburgo quod hoſtes muniuerant expugnato, ad Viſurgim amnem profligato magno Saxonum numero, tranſmiſſoque per cadauera cæſorum alueo, vltrà pergenti Heſſus occurrit, Dux magni inter barbaros nominis, qui Vveſtphalorum Saxonúmque Legatus, pacem peteret, iuraret, darétque obſides; cui habita fide, atque Carolo propoſiti immemore, fœdus iuratum eſt. Sed id continuò abruptum nouâ gentis perfidiâ, quâ qui Franci ad Viſurgim ſubſtiterant haud pauci cæſi ſunt. Dum enim ignauius caſtra cuſtodiunt, plures Saxonum immiſti pabulatoribus, & ſtatiua cum iis per incuriam vigilum ingreſſi, ſub primam noctem; mox ſemiſopitos & incautos aggreſſi, cædem plurimam ediderunt; donec ſopore per tumultum diſcuſſo, & ipſi ſuâ non modica ſtrage depulſi ſunt. Id Saxones, non gentis conſilio, ſed priuato tentatum latrocinio excuſarunt; & fugientibus inhærens Carolus, vltionem magnam partem confecit: At vix reſpirantem à Saxonia longiùs nouus tumultus exciuit. Renuntiatur Rotgandum Longobardorum Ducem, quem victo Deſiderio Foroiulienſibus præfecerat Rex, noua moliri, iamque de vendicando regno cogitare, ciuitatibus pluribus ad ſe traductis: quocirca ſtrenuiſſimo quoque ſecum ducto, confectóque raptim itinere, in Italiam aduolat; eademque celeritate Rotgando victo ac cæſo captis vrbibus Foroiulio atque Taruiſio, Ducibuſque Francis conſtitutis, profligato bello, ſpectatus duntaxat ad victoriam, confeſtim Franciam repetit, ſuſpectâ meritò Saxonum fide. Quippe vix tranſgreſſus Alpes, audit à nuntiis; eos rupto fœdere, quâ fraude, quâ vi eſſe graſſatos: dolo quidem & amicâ perfidiâ receptos Ereſburgo caſtro, id occupaſſe;

Carolus in Saxones.

Templum à flammis ſeruatum.

Carolus ſecundò in Italiam. Frioul.

Et in Saxones.

occupaſſe; at vi Sigisburgum aggreſſos; cúmque repellerentur, ad oppugnandum tela & machinas admouiſſe, furore pertinaci, donec præſenti Dei ope magnâ ſuâ clade ſubmoti ſunt. Siquidem eo die quo collatis copiis ad oppugnationem arcis erumpebant, viſos eſſe ſupra templum arci ſubiectum clypeos duos, igne fulmineo coruſcantes, obuerſos in hoſtem, crebríſque motibus agitatos: quo ſpectaculo vt erecti ſunt Francorum animi, ita barbaros abiectos eſſe atque perculſos, adeò vt in fugam effuſi, vulneribus mutuis corruentes, caſtris in prædam abiectis, cædente terga præſidiario milite, pauci admodùm ſuis redditi ſint. Hoc nuntio Carolus recreatus, pergit in Franciam, habitóque conuentu Vormatiæ, mirabili celeritate in Saxoniam recenti adhuc clade attonitam ingentibus copiis penetrat. Extititque diligentiæ fructus. Saxones viſo quem in Italia diſtineri putabant Carolo, omiſſâ ſpe armorum, ad miſerationem mouendam verſi, inermes cum liberis & coniugibus, ſupplicum more, ad Lippiæ amnis fontem Regi occurrunt, & pœnitentiâ ſimulatâ, ab optimo Principe, cui gratum eſſet ante victoriam parcere, tot noxarum veniam impetrant. Imò vt fraudem occultius tegerent, magnam partem, quod expetebat Rex maximoperè, eiuratis idolis in ſpeciem, lauacro ſacro abluti ſunt. Ita receptis obſidibus, Eresburgo inſtaurato atque erecta ſuper Lippiam nouâ arce, ſtabilitâ pace diſceſſum eſt. Quam vt firmiſſimis columnis fulciret, ineunte vere Carolus ducto exercitu Paderbornam Vveſtphalorum vrbem ſe contulit; ibíque conuocato vniuerſæ Saxoniæ Senatu ac populo, ſancitóque iterum ad obſeruantiam fœderis ſacramento; vno omnes animo addixerunt ſe Regi, eâ lege, vt ſi in poſterum fidem violarent, libertate & patria in rebellionis pœnam exciderent. Aderántque Proceres gentis, præter Vuidichindum, inclytum quà perfidiâ, quà fortitudine, Vveſtphalorum ducem, qui multorum ſcelerum in Regem conſcius, nec ſatis ſimulatione ſuâ confiſus, ad Sigefredum Danorum Regem confugerat; noui mali fermentum, ſopitíque incendij fomes. Interim plurimis ex infida gente baptiſmus conceſſus; lætiori Rege propagari limites Chriſti quàm ſuos.

XVIII. *Carolus in Hiſpaniam.* Hæc dum inſtituit, noua legatione in expeditionem nouam auocatur. Res momenti magni magnæque gloriæ, incomperta tamen, & veſtigiis duntaxat tenuibus exploranda, ſeu noſtrorum incuriâ, ſeu externorum inuidentiâ fortaſſe aut malignitate. Ego quæ certa ſunt proferam, cætera coniiciendo eliciam. Itaque Paderbornæ agente Carolo, Ibinalabar Regulus Saracenus, ex intimâ Hiſpaniâ longo terrarum tractu, comitatu regio, eius imploraturus opem aduênit, in alium haud dubiè Saracenum, (nec enim in Chriſtianos Principes bellaſſet Chriſtianiſſimus) ſe ſuáſque ciuitates poteſtati Regis ſubiiciens. Admiſſa poſtulantis conditio: quippe tunc pax, vt opinio erat, cum Saxonibus fida; quieſcebat poſtremo bello Italia; latè in Francia pacata omnia & tranquilla; non aſpernandam nouæ gloriæ ſegetem; triumphóſque Gallicos, iam per Ottiuas & Boreales plagas deductos, ad occaſum ſolis celebritate magna conuertendos. Quocirca decernitur expeditio; ad quam feſtinandam Rex feſtum Paſchatis in

Anno 778. Aquitania celebrat. Pyrenæi montes quà Vaſconiæ contermini ſunt, quando

ea gens Francis obnoxia, ad proximum iter deſignati. Nullo periculo magnáque gloriâ iter captum; in tranſitu Pompelo Nauarræ oppidum occupatum, quo ad regreſſum pateret aditus: ſed in ea occupanda, vis tota belli incubuit, ac Francicum robur expeditum eſt totum. Munitiſſimam vrbem propugnabat flos Saracenorum; caſtra Caroli nondum communita validè ab irruente hoſte impugnantur; ſic vtrinque dimicatum diutius, donec Saracenorum impetu fracto per munimenta, in vnam vrbem conuerſæ ſunt vires: qua per vim capta, Francis in muros ſcandentibus direpta, & incenſa eſt, ad terrorem aliis incutiendum. Quo peruincente, Cæſarauguſta victori patuit, & Ibinalabar ſolio redditus. Cætera non ſatis certa; Aimoino ſcribente, Carolum poſteaquam obſides à Saracenis recepit, nempe in perpetrati belli indicium, relegiſſe veſtigia, & Pompelonem rebellantem muris nudaſſe. Enimuerò quidpiam maius ab Eginarto colligitur, teſte indubitato, & ſcribente quorum pars fuit: Is cùm Franciæ limites adſcribit, & quantùm ſub Carolo propagatum eſſet imperium; ad Auſtrum, præter Aquitaniam, Vaſconiam, & Pyrenæos quà latiſſimè patent, diſertè Iberum amnem aſſignat; ſiue quà oritur, ſiue quà præcipiti alueo ad Dertoſam in Mediterraneum influit; vt intra limites Nauarra, Arragoniæ pars, ac Catalonia feraciſſima Hiſpanici ſoli prouincia conſcribantur. Sanè idem Eginartus planè affirmat, ciuitates omnes, ad quas Pyrenæis tranſitis acceſſit Carolus, deditionem feciſſe, iiſque ſubactis incolumem exercitum reductum. Nec inficiantur Hiſpanici, Ibnabalam Regem à Carolo datum Cæſarauguſtæ; in eiuſdem poteſtatem Mauris dedentibus Gerundam & Barcinonem veniſſe; vnde Barcinonenſes Comites, & Catalaunicæ gentis primordia; ex quibus operam expeditionis huius non irritam conſtat. Sed de Barcinonenſibus & Catalaunis ſuo loco pluribus. At exiles Hiſtorici in Caroli proſperis, in eiuſdem aduerſa pugna, quàm luculenti ſunt, & ne mendaces dicam, poëtici! Ea porrò vt fides veritati conſtet, ſic euênit. Confectâ victoriâ Carolus relegebat viam per Pyrenæos, iámque in pacato vt rebatur agens tum etiam propter montis abrupta rupiúmque ſalebras, partitis agminibus incedebat: ipſe cum primo exſcendebat per Roſcidam vallem, famoſum in poſteris iſta clade colliculum, ſequebantur longiùs poſtremæ turmæ, impedimentis aciem totam claudentibus. Cùm ſub veſperam, Vaſcones prædandi animo, an vlturi Pompelonis calamitatem, recti ſiluis, quarum magna iis in iugis copia, poſitis hinc inde quà pateret anguſtiſſimum iter inſidiis, in calones repente impetum faciunt, vim parantes cædunt, impedimenta diripiunt, ac tumultu cæco permiſcent omnia. Interea qui in vallis lubrico pedites equitéſve vnius viæ ſolliciti progrediebantur; tumultu exaudito, dum incompoſiti ac propè ſinguli ora conuertunt, negotio facili cæſi ab hoſtibus, cladem augent atque infamiam. Ita factum, vt plerique Procerum, in quibus Rolandus ille fabuloſis commentis celebris, Britannicæ oræ præfectus & cuſtos, Anſelmus Palatij Comes, Egiartus regiæ menſæ præpoſitus, aliiq; ceciderint, toto agmine calonum & militum ad vnum deleto. Perfertur ad primos ordines nuntium cladis, iámque ſe intendentibus

CAROLVS M.

Roncevallis clades.

CAROLVS M. tenebris noctis, dilata vltio in proximum ſolem: at hoſtes prædonum more, onuſti ſpoliis, ipſa nocte per ſiluas & ſalebroſas cautes dilapſi ſunt, nulla loci quò perfugiſſent vel ſuſpicione; Francis pro vindicta dolor, pro hoſtibus ſecuritas fuit. Et hæc eſt clades, quæ tantoperè pluribus placuit, vt eam ſcriptis, incremento magno geminarint. Nam Carolum iam grandæuum plenúmque ſenij, cum Alphonſo Legionis Rege committentes, deleto exercitu ignominioſè agunt in fugam; imò Rolandum, Anſelmum, aliósque prima dimicatione necatos, hac poſterioti perimunt, quaſi è mortuis ad nouam fabulam ſuſcitati ſint; aut Carolus cui arcta cum Alphonſo beneuolentia, iam Imperator tótque gentium dominus, ad Alphonſi regnum obtinendum (hanc enim cauſam comminiſcuntur) bellum intulerit in Hiſpaniam, magnam adhuc partem à Mauris poſſeſſam, in quos honeſtius commodiúſque arma vertiſſet. Sed iſtud puto à Turpini petitum fabulis, traductum in Hiſtoriam, ab iis fortaſſe quibus Francorum gloria videretur officere, ſuæque eſſe detrimento alienæ augmentum: vt Æmilium ſileam, quem forſitan iactandæ eloquentiæ tanta in clade ſtudium, in errorem hunc rapuit. *Ludouici ortus.* Expeditus montibus Carolus, aſpectu filij recreatus eſt, quem nuper Hildegarda coniux pepererat, geminos quidem enixa, ſed altero à partu mortuo iſte ſuperetat, quem Carolus Ludouicum dixit, & Aquitaniæ regno donauit, nouum in Francia Porphyrogenitum; ſimúlque regni vrbibus viros præfecit, quorum fide atque induſtria, prouincia motuum ferax in officio ſtatet. Mox profectus ad compeſcendam Saxoniam, quæ dum ipſe abeſſet, direptionibus, cædibus atque incendiis, totam Germaniam ad Rhenum vaſtaſſet. Verum enim, quia bellum illud Saxonicum in multos annos diffuſum, vna propemodùm ratione geſtum eſt; dum perduelles opportunitate data iugum excutiunt, iterúmque à victore ſub illud mittuntur; placet vna ſerie atque continuâ bellum idem perſcribere, & lectoris tædio parcere; quæ conſimilia ſint perſtringendo, atque infrequentia & obſeruatu digna explicando,

XIX. *Bella Saxonica.* Ergo Carolus Altiſſiodori auditâ Saxonum irruptione, confeſtim ſelectis Francorum Alemannorúmque cohortibus in mandatis dat, vt fœdos populatores quàm celeriter aſſequantur, grauéſque prædâ ad pugnam adigant. Et impleta iuſſa feliciter; recedentes hoſtes in fugæ ſpeciem ad fluuium Aternam apud Heſſios deprehenſi, in ipſo tranſitu eâ ſtrage multantur, vt perpauci tanto ex numero, non prædam modò ad ſuos tulerint, ſed ne nuntium quidem ſtragis, proximæque vindictæ: Ita ſacrilegis, templorum direptio, Toloſanum eſt aurum & calamitoſum. Carolus poſtea quà armis, quà conuentibus habitis rebellem populum in ordinem cogit. Tenuítque pax vnum annum aut alterum, donec Vitichindus, priorum motuum fax & tuba, ab ſuo illo Normannico receſſu, in quem Francis vrgentibus, confugiebat ad ſuos egreſſus, diſturbatâ pace Martem inſpirat. Ad hunc compeſcendum Theodoricus Comes in Saxoniam mittitur; adſuntque paulò poſt in ſupplementum virium Geilo ſtabuli Comes, Vvoradus Comes palatij, Adalgiſus cubiculo Regis præfectus; ab ipſo Rege cum copiis ad comprimendos Sclauos præmiſſi. Ii viâ per Saxoniam captâ, defectione

defectione audita Saxonum, & imminere Theodoricum vt dimicaret, Francorum more ſpe pugnæ allecti, omiſsâ prouinciâ cui delecti erant, Theodorico cum ſuis copiis pugnæ & victoriæ certi ſe adiungunt. Nec mora, communi ſuffragio, quærendos hoſtes, profligandos, pœnamque ſcelerum repetendam. Ita ad hoſtem accedunt. Ad montem Suntalium ſtatiua collocant, quà in Auſtrum obuertitur, cùm Borealem partem Saxonum caſtra occuparent; ad montis ortum interfluebat Viſurgis. Geilo & ſocij ſpecie explorandi, Viſurgi clam traiecto, quâ erant auiditate puggnandi, ſtatim vbi in conſpectum hoſtium ventum, ruunt in prælium. Scilicet inter eos antè conuenerat, abſente Theodorico pugnam conſerendam; rapturo ſcilicet gloriam, nullâ ipſis parte obtingente, præter periculum. Quare præfeſtinanter nullóque ordine, de fallendo ſocio quàm hoſte vincendo magis ſolliciti, acti in pugnam vt quiſque equum inſcenderat, pro temeritate excepti ſunt. Nam Saxones pro caſtrorum vallo ſtantes in acie, cæco raptos impetu & incompoſitos interficiunt, Proceres quidem omnes, alióſque è nobilitate præcipuâ; quibus fuit ſatius pugnâ occumbere, quàm ſeruari fugâ; militum paucis ad Theodoricum effugientibus: ita arrogantia vergit ad caſum, & infortunij prodromus confidentia eſt. At Carolus vlturus infamiam cladis, cum exercitu in Saxoniam penetrans, demiſſos omnes & noxam excuſantes comperit, cuius inuidiam in Vitichindum vnum reiiciunt; cúmque is dedi nequiret, Normannorum tectus perfugio, ſelecti è facinoroſis rei ſupra quatuor millia quingenti, quos ad aliorum terrorem victa iam clementia, Rex eodem quo traditi ſunt die ad amnem Alarum truncari capitibus iuſſit; ne fortè venia ſcelerum plurium materia foret. Imò poſtea gnarus perfidam gentem noua agitare, gemina expeditione geminauit & ſtragem: duobus præliis quibus ipſe intererat præerátque, tanto numero hoſtium cæſo, vt nemo Saxonum toto reliquo bello ſtare in acie præſente Rege auſus ſit; tantùm terroris fortitudo viſa intulerat. Et aliquando venenatam ſtirpem euulſurus, diuiſo exercitu, cuius partem Carolo maiori tradidit, ad honeſta militiæ rudimenta, altera ipſe ducta, populationibus vaſtis atque continuis, ne dato quidem per ſæuitiam hyemis otio, à Viſurgi ad Albim obſtinatam gentem attriuit penitus, adegítque miſeriis ſapere. Quippe calamitoſiſſimi Saxones, deteſtari bellum, apprecari pacem quibuſvis conditionibus, execrari rebellionis auctores, Vitichindum præcipuè; in quem hactenus mala omnia tum quæ patrauerant, tum quæ paſſi erant, vt in cauſam atque artificem conferebant. Et ipſe Vitichindus, ſiue tædio ſcelerum, ſiue ſponte & boni cupidine, emolliri inceperat; erátq; certum temperaturum in poſterum, priorum venia. Nec dubitauit Carolus virum arceſſere, impunitate promiſſa, datíſque obſidibus. At is prudentiæ ſupra barbarum magnæ, vt quæ de Carolo eximia acceperat ſpectaret oculis, in mendici modum pannoſus, Paderbornam ſe confert, eo tempore quo Chriſtiani luctuoſiſſimam Domini mortem mœrore animi corporíſque pœnis concelebrant; attentè & conſideratè omnia perſpicit; videtque ſub proximam Reſurrectionis fauſtiſſimæ diem, in ſummam hilaritatem verti luctum atque triſtitiá: qua die cùm ad Carolum accedens pro-

CAROLVS M.

Vitichindi conuerſio.

CAROLVS M. pius, & mendicorum turbæ immiſtus, quibus Rex optimus ſua ſtipem manu largiebatur, fortè ab Aulico ob incuruum dextræ digitum agnitus, Carolo ſiſtitur, faſſúſque ſe Vitichindum, perbenignè excipitur; inde abominatus idola, baptiſmo inauguratur; gratulante Carolo cœlo & ſibi, quod in vtrumque perduellis obſtinatiſſimus, diuinæ & humanæ clementiæ apex foret; moxque ipſi Ducatum Angrianum dedit, futura merita beneficiis occupans. Sanè dignum venia ſe præſtitit Vitichindus, religioſa fide in Carolum, in Deum pietate tam ſedula, vt inter ſanctos adſcribatur à pluribus, à quo & plerique originem Capetiorum Regum arceſſunt: adeò à virtute deſperandum nemini; & homini prodeſt, quod varius & mutabilis ſit. Ab hoc facto Saxoniam aliquot annos pax tenuit; tritici ac lolij feraci exemplo. Attamen quaſi perfidam gentem fidei & obſeruantiæ pæniteret, arma ſumpta, & rebellio inſtaurata, & ab Carolo direptiones atque incendia inſtaurata ſimiliter, morbo vetere remedium vetus arceſſente. Nec debellare penitúſque peruicaciam gentis infringere, multis, grauiſſimíſque implicatus bellis potuit; donec tandem anno poſt cœptum bellum triceſimo tertio, confecit induſtria, quod vis & arma nequiuerant. Citra Albim qui incolunt Saxones, aſſiduis incurſionibus attriti primùm atque perdomiti, pòſt Francorum conſuetudine cicurati, ac Chriſtiana religione ſuſcepta traducti in melius, aliquando cum armis rebellandi animum depoſuerant: at Tranſalbiani, tam lata foſſa quantus amnis eſt, ab Francis diuiſi, ideò prædæ minus obnoxij, atrociore ferocia in impietate & libertate perſtantes, tam fallendæ fidei quàm dandæ faciles, ad minimam rebellionis auram mouebantur. Verùm Albi tranſito Carolus, metu percitos vbi euocauit, & ſolita facilitate ad iurandam fidem adegit, rem commentus eximiam, perſuaſit iuratis, vt terras incultas & opportunas furori hoſtium mutarent melioribus & tutioribus; & confeſtim ſelectas eorum familias qui auctoritate pollerent, cum liberis atque coniugibus, ad decem millia, quà donis quà metu, abduxit à laribus, procúlque à patria Francis immiſtos, veluti ſurculos commodiori ſolo explantatos, in nouas terras nouóſque mores induxit, ſublata mali opportunitate, boníque neceſſitate illata. Præterea ne inculti agri obſoleſcerent, neve Saxonum qui ſupererant animi ſuæ ferociæ redderentur, Abroditas proximam gentem, ſibique fidiſſimam, in abeuntium locum ſubſtituit, coloniarum more. Ita pax aſſerta, compreſſi motus, offocata rebellio, & abiecta idola: tanti eſt, hominem humano more agere, & cùm Palladem armatam immiſerit, doctam eandem & prudentem inſerere. His decurſis, ſuperiora nunc retexam, reuocato ſtylo vnde digreſſus eſt.

XX. Anno 781. *Carolus Romam petit.*

Carolus ab Hiſpanica expeditione, domitíſque Saxonibus, Romam profectus eſt, religionis & amicitiæ gratiâ; vxorem in viæ comitem duxit & liberos, quos Adriano ſiſteret, vt fidei erga Eccleſiam pignus, arctiúſque charitatis mutuæ vinculum: tres autem præter ſexum muliebrem ex Hildegarde ſuſceperat, Carolum, Pipinum, & Ludouicum; quos amantiſſimè complexus Pontifex, Pipinum abluit ſacris vndis, cúmque ex paternâ deſtinatione Regem Italiæ vngit, & Aquitaniæ Ludouicum. Et

fortaſſe

fortaſſe Romæ excepti ab Irene legati; quæ Leone coniuge vita functo, pro Conſtantino Porphyrogenito impubere filio adminiſtrabat Imperium, & ab Imperatoribus qui anteceſſerant illata Eccleſiæ vulnera perſanabat; eadem Caroli famâ eximiâ ſummiſque meritis capta, ad iungendam affinitatem, miſerat viros primæ nobilitatis, qui eius filiam maximam natu Rotrudem nomine Conſtantino Imperatori nuptui peterent: ita contracta mutuo conſenſu ſponſalia; adhæſitque virgini Græcus Eunuchus, qui doceret eam litteras Græcas, & in mores gentis conformaret. Attamen fruſtra hic impenſus labor,ipſa Irene pacta reſcindente, & quærente ex Armenia coniugem inuito filio; ortis poſtea matrem inter & filium iis diſſidiis, ob quæ præſtaret ab perturbatiſſima familia alienum eſſe. Regreſſum Regem in Franciam, domeſticæ res præter curam Saxonici belli conturbarunt. Nam Hildegardem amantiſſimam coniugem rapuit morbus; idémque caſus Bertradam matrem viuis exemit, quam obſequio & veneratione ſummâ coluerat, quippe tenerrimæ & humaniſſimæ indolis Carolus, ſuos diligebat affectu intimo, maximúſque princeps in publico, optimus erat paterfamilias in priuato. Nouam inde adſciuit conſortem thalamo Faſtradam Rodulphi Comitis filiam, è Francorum Orientalium gente; quam amore magno proſequutus eſt, & in ſuam propè perniciem. Erat mulieri ſuperbus animus, dominandi cupidus, in vim pronior & crudelitatem; quæ tamen vitia vel prætexebat virtutum ſpecie, vel pulcritudinis flore excuſabat, potente apud Regem ſuprà quàm deceret illecebrâ. Ideò coniugi haud arduum fuit, in Regem ipſum regnum vſurpare, multa ad nutum prauè conficere, multa crudeliter; & ipſum Carolum à primis motibus deflectentem, ad violenta,aſpera & perpeſſu dura contorquere. Vt extrema omnia periculo ſunt,ita maximè quæ à beneficiis ad maleficta, ab humanitate in ſuperbiam deſinunt, ab amore in odium; politico corpore iuxta ac mortali, ad repentinas conuerſiones periclitante. Inde factum, ſcribit Eginartus, vt in Orientali Francia (quæ Franconia eſt) plerique Proceres contra Regem coniurauerint, auctore Hardrado Comite: Fruſtrato tamen feliciter euentu. Etenim Carolus rei indicio ad ſe perlato, celeritate & prudentia incendium in fomite reſtinxit; actis in vincula qui cogitati ſceleris comperti forent, & pœnâ infra delictum illatâ: Auctoribus quidem effoſſi oculi, aliis indictum exilium, quibuſdam parcitum; nemini irrogata mors, prætetquàm tribus; qui ne caperentur, dum lictores vi repellunt, aliquot eorum peremptis, ab iiſdem necati ſunt, & in fugâ mortis morte oppreſſi.

Coniuratio prima in Carolum.

Rex domeſticis expeditus inſidiis foras conuerſus rebellionem Aremoricorum extinxit in cunis. Ea gens Regibus Francis diu vectigalis, in intimas Oceani oras propè recondita, velut alio in orbe, detrectabat obſequium; impellentibus Britannis, qui ab Anglis expulſi, breui traiectu ea in loca confugerant: Ac primùm inuiti ac renitentes tributum ſoluere, dein ſpecie inopiæ differre, ac poſtremò pernegare audacius; ab Venetis & Curioſolitis facto initio, qui Oceano admoti propius, ideóque longius ſemoti à Francis, ferociores euaſerant, & videbatur lues in vniuerſam gentem propaganda. Extemplò cum exercitu miſſus Andulphus regiæ men-

Britanni domiti. Vannes. Cornouaille.

CAROLVS M. XXI.

ſæ præpoſitus, armorum terrore bellum confecit, iurantibus populis in leges Caroli, nouóque obſequio veterem noxam redimentibus.

Carolus in Beneuentanũ Ducem.

Interea Vitichindo ad Chriſtianam fidem traducto, & pace cum Saxone conſtitutâ, Italia & Bauaria Caroli animum diſtrahebant. Ab euerſo Longobardico regno, ſupererant duo euulſæ arboris ſurculi, Duces Spoletinus & Beneuentanus, qui nutu Caroli & conſenſu, ab gentis clade eximij naufragas tabulas iis in terris collegerant. Eorum alter Hildebrandus ſpoletinus, Regem in Franciam conuenerat, multis muneribus conteſtatus obſequium: Aragiſus Beneuentanus, ſæpe de officio appellatus, varia prætexens, nondum Regi ſubiecerat ſe, vel à Francorum armis remotior, vel potentiâ ad reſiſtendum inſtructior, & videbatur ſpem ad reparandum regnum erigere. In hunc primum Caroli arma directa. Ac ſtatim vt incautum opprimeret, ſæua hyeme iter aggreditur, traductiſque per niuoſa iuga copiis, ſacro natalis die Florentiæ acto, Romam venit, & communicato cum Adriano conſilio, expeditionem in Beneuentanum pronuntiat. Beneuentum vrbs eſt in Hirpini Samnij populis, vbi regio quæ nunc Principatus vlterior in regno Neapolitano; erátque tunc Ducatus caput, cui Campania, Salernitani, ac tota Calabria attribuerentur. Aragiſus comperto Regis conſilio, quoniam impar armis erat, ad artem conuerſus, Runoldum maiorem filium legat, qui Carolum demulceret muneribus, impleret pollicitis, ſpéque alliceret; ac qui ſcopus erat, re nulla certa conſtituta, ab expeditione auerteret. Verùm Carolus quàm infida Longobardorum fides haud inſcius, eam pro habenis adducentium & remittentium vt luberet, retento Runoldo exercitum in Campaniam ducit, Capuámque obſidet vrbem primariam. Dux arte fruſtratâ, relictâ Beneuento, Salernum in munitiorem vrbem marique adiectam ſeceſſit; nec ideò ſe tutum ratus, ni per omnem modum bellum reſtingueret, iterum legatos mittit cum Grimoaldo altero filio, qui renuntiarent, promptum paratúmque ad omne obſequium Ducem, belli mala atque incommoda deprecari. Carolus, tametſi victoriæ nihil moræ erat, tamen pro clementiâ, arma tam facilè amouens quàm difficulter expediens, precibus ſe vinci patitur; retentóque in obſidem cum aliis principibus viris Grimoaldo, Runoldum ad patrem miſit, cum delectis Francis, qui Aragiſi fidem exciperent, perque vrbes populum in regia iura admitterent. Amoto hoc obice, curæ in Taſſilonem Bauarum verſæ.

Et Bauariam inuadit.

Proximâ Romam peregrinatione cum Pontifice egerat Carolus, de Taſſilone in ordinem redigendo; qui iuratam Pipino fidem eiuſque filiis ſolemni ritu, & multò antè fefellerat, & perſtans in crimine Regi abiudicabat obſequium: Placuerátque communi nomine legatos mitti, qui Bauarum de ſacramento monerent, hortarentúrque ad appellendam Regis clementiam. Et effectum in ſpeciem ſortita legatio, præferente pœnitudinem Duce, tantoperè efficacem, vt ad Regem Vormatiam adiret, ac clientelare obſequium iuraret, datis in fidei pignus obſidibus. At poſtmodùm ingenitâ, vel ſuperbiâ, vel inconſtantiâ, vxoris etiam impulſu, à iuramento defecerat. Nam vxor Luitgarda, filia Deſiderij poſtremi Regis Longobardorum, tam incenſo odio flagrabat in Carolum, paterni impe-

rij

rij euerſorem, vt maritum, per repetitas tum blanditias, tum querelas, ad rebellandum ſæpe impulerit, ac tandem in perniciem extremam adduxerit; adeò virorum eſt, maximè Principum, plurimum diſcrimen facere eorum, in quibus ſint vxorij. Is rurſum pacatâ vtcumque Saxoniâ, ac debellato celeriter Longobardo, imminere fulmen præſentiens, animo ſubdolo legatos ad Pontificem miſit, oratum vt præſentem Carolum ſibi mitigaret, atque ad commodam pacem inflecteret. Nec abnuebat Rex, quin ad nurum Pontificis pax conficeretur: Sed illicò patuit malè tectus dolus, cùm Rege à legatis repoſcente, quam haberent auctoritatem à Principe ad firmanda pacta, reſponderunt ij ſe nullam habere, niſi vt quod viſum eſſet Pontifici & Regi, renuntiarent. Enimverò tunc indignatus Pontifex, ſe illudi, ſuámque operam in fraudis textum impendi, legatos, interminatus execrabiles diras ni ſe Bauarus ſubderet, cum ignominia dimiſit. Rex verò vbi religioni ſuæ ſatisfecit, ægrè ab amantiſſimi patris diuulſus amplexu; Vormatiæ conuentu habito, in Taſſilonem vt perduellem bellum indicit: & quoniam habebatur pro certo, eum cum Hunnis feroci ac barbara gente fœdus ſanxiſſe, ingentem apparatum ad abſterrendos Barbaros, vel vincendos ſi iuuarent ſocium, confici placuit. Flore & numero magnum exercitum tripertitò diuiſit Carolus; eius partem vnam Pipino filio aſſignauit, qui cum Italico milite à Meridie per Alpes Rhætias Bauarum clauderet; alteram partem ex Francis Orientalibus atque Saxonibus ad Boream quà Danubius fluit imminere iuſſit; ipſe cum parte tertiâ quà Leccus Bauaros ab Alemannis ad Occaſum diſterminat, in Auguſtæ ſuburbiis conſtitit; ſimul omni ex parte aggreſſurus hoſtem, nullo effugio, niſi ad Ortum, quà Hunni adiacent; vt vel intercluſum ceu reti caperet, vel ſi is fugeret, Rex inanem poſſeſſionem inuaderet. Contrà magnas copias Taſſilo inſtruxerat, illaturus arma in Franciam; quà vxoris impulſu, quà Hunnorum ſpe, quibuſcum initâ ſocietate, pro ferocia nationis, prona ad victoriam ſperabat omnia. Verùm ſub ipſam dimicationis aleam, interpellatus à Carolo etiamnum arma inhibente, tunc ſeriò reputata audacia, pacem ſupplex petiit; datiſque obſidibus, quorum princeps Theodo filius, atque eiurato Hunnorum fœdere, nihil grauius tulit, quàm quod ante bellum petebatur: Poſtea euocatus ad profitendam clientelam, cùm ſe Regi ſtitiſſet, à Bauaris accuſatus eſt, aſſiduâ flagitatione vxoris praua conſilia agitare, Hunnos ſollicitare, & ad bellum quod ipſe iam inſtruebat animo concitare. Alia plura obiiciebantur dicta & facta, quæ infenſum hoſtem, & ab irâ vindictáque incautum retegerent; tam aperta & certa, vt ad ea reus conſcientiâ teſte obmuteſceret. Nec mora, aſſenſu Procerum, maieſtatis violatæ ſubiturus pœnas damnatus eſt capite; mortem tamen Carolus ciuili multauit, truncandum caput cucullo induens; Taſſiloni in Monaſterium abdito filius additus comes; quid vxore factum non traditur; Bauari conſortes ſceleris in exilium acti: Nec vllus in vniuerſam Bauariam conſtitutus Dux, ſed plures Comites vrbibus ſingulis præfecti, vt numero partita auctoritas imminueretur. Vero proximum eſt, Luitgardam ad Hunnos ſocios confugiſſe, à qua fortè incenſi, gemino exercitu in Foroiulien-

CAROLVS M.

Anno 788.

ſes

CAROLVS M. ſes & Bauaros proruperunt: Vtrobique victi & proſtrati; præſertim à Bauaris cum ingenti ſtrage, Danubio ferri reliquias hauriente.

XXII. *Carolus in Sclauos;* Perfunctus Carolus bello incruento, ad aliud ferocius & difficilius ſe accingit. Gens erat ad Oceanum Balthicum, quà Germaniam terminat, vbi nunc Pomerania, Mecleburgum, atque Holſatia, atrox, barbara, & Francorum hoſtis, Abroditis præſertim infenſa, quorum fides eximia in Francicum nomen. Ea gens Sclaui ſiue Vvelatabi dicebatur, maris vicinia, & immenſo à Francis ſpatio tutior atque audacior. Carolus in eos ſociorum causâ profectus, Rheno ad Coloniam tranſito, per Saxones copias ad Albim ducit, geminiſque pontibus iunxit amnem, quorum capita hinc inde caſtris præſidiiſque firmauit. Inde in Sclauorum terras ingreſſus, quà populando, qua dimicando, dubium tamen an pugna commiſſa ſit, ſic hoſtes attriuit, vt ferocia domita, Reguli gentis omnéſque proceres ſe tradiderint poteſtati victoris; mirâ fidei conſtantiâ, à qua in poſterum ne minima quidem in re abceſſerunt. Ab iis ærumnis vno anno arma depoſita, *Et in Hunnos.* mox induta, Hunnis prouocantibus, & obſtrepentibus Martio ſtrepitu. Erántque Hunni iis ex gentibus, quæ ex Scythiâ iam ab Honorio Imperatore in Europam effuſæ, ingentes clades in humanum genus inuexerant: Porrò Hunni fixerant ſedes in vtraque Pannonia; tum in Superiori Occaſum verſus, vbi nunc prouinciæ Carniola, Carinthia, maiorque pars Auſtriæ; tum in Inferiori, quà ad Auſtrum vergit, complexâ Boſniam, Sclauoniam, eámque Hungariæ partem quam Iſter alluit. Iidem præterea dicti & Auares, Conſtantinopoli terribiles, quam iuſtis exercitibus ſæpe oppugnarant; vnde factum poſtea vt ex duplici Hunnorum & Auarum *Hungari.* appellatione, Hungari dicti ſint; tam in poſteris celebres, Chriſtiano orbe propugnando in Turcas, quàm famoſi in patribus, Chriſtianis terris deprædandis. Steterátque cum iis pax, quandiu Bauaro medio abiungebantur à Francia; mox cùm de finibus vnà cum Carolo conuenire haud poſſent; coortum eſt leui origine bellum graue; quod vnum ab Saxonico diutius Carolum tenuit; quippe octo annos geſtum eſt; tandémque deſiit vniuerſæ propemodùm gentis internecione; magnâ Francorum gloriâ, ſummiſque opibus. Ergo Carolus delectis accuratè copiis bellum infert; quodque ipſi in more erat hoſtem diſtracturus, partem exercitus ex Saxonibus Friſiiſque conflatam Theodorico Comiti & Megniſrido cubiculi præfecto committit, qui ad Borealem Danubij ripam incederent, dum ad Auſtralem militum alteram partem per Bauariam ipſe deduceret: Deſignatíque ex Banaria viri, qui nauigiis ſecundo amne fluentibus commeatus vtrique exercitui facilè & copiosè deueherent. His conſtitutis, prima caſtra ad Oeni ripam Bauaros à Pannoniis dirimentis figit, & auſpicato bellum incepturus, triduum impendit fundendis precibus, & obeundis Chriſtianis ſupplicationibus; tum demùm ingreſſus in hoſticum, vaſtationem latè agris infert. Hoſtes non auſi æquo certamine dimicare, intra munimenta labore multo erecta ſe continebant; quorum duo præ cæteris eximia erant, quà locorum ſitu, quà magnitudine operum. Nam alterum ad ripam Cambi fluuij poſitum, inexhauſtâ præterlabentis aquæ

foſſa

foſſa tegebatur; alterum in ſublimi monte, propugnaculum vrbis firmiſſimæ vix accedentium oculos ne veſtigia quidem admittebat. Vtrunque tamen expugnat Carolus, perrumpente per obſtantia munimenta milite, nec excluſo vel aquarum vorticibus, vel abrupto montis; inde cæſi promiſcue Hunni, & direpta caſtra. Poſtea circumlata per Pannoniam totam incendia, peruadénſque prouinciam intimam Carolus, Rabum traiicit, ſequutúſque amnem quà Danubio infunditur, ſe tuentibus Hunnis fugâ & latebris, deficiente quem vinceret, in Bauariam rediit: Vno affectus incommodo, ob luem iumenta inter & equos vulgatam, vix decimo quoque incolumi; milite reuera prædâ onuſto, quam cogeretur ſuis ipſe humeris vehere. Theodoricus ſucceſſu eodem prædantes copias Pannoniæ intulit, reduxitque incolumes. Poſtquam hæc acta ſunt, nouam expeditionem meditanti Carolo, iámque ponte è nauigiis ſtrato, quo Danubij ripæ iungerentur; nuntiatur Saxones conſenſu vnanimi defeciſſe, & Saracenos Septimaniam ingreſſos, multis Francorum cæſis, impunè graſſatos, & rediiſſe prædâ opulentos. Quibus nouis curis commodaturus ſe prudentiſſimus Rex, Hunnis dilatis, ad compeſcendos Saxones adiicit animum, traditâ Pipino filio face, Hunnicíque belli prouinciâ. Quam ille ſtrenuè exequutus, Francis Italiſque militiæ adſcriptis, variis expeditionibus multiſque præliis Hunnos ſic attriuit, vt quod Eginartus obſeruat, Pannoniâ in ſolitudinem verſa, inanes vrbes, agri inculti, cæſi proceres, plebſque extincta, neceſſarium bello finem poſuerint. Nec omittenda Cagani regia (quippe Hunnorum Reges omnes Cagani appellati, vt Ægyptij Ptolemæi, vnde forſitan Cani, principis Tartarorum, nomen inualuit) omnibus opibus, gazis locupletiſſimis, argento, auro, lapilliſque referta, congeſtis in eam longà annorum ſerie ſpoliis, ex Aſia raptis atque Europa; quam poſt victos fugatóſque ad Tizam fluuium Hunnos Pipinus cepit atque diripuit; immodica prædantium opulentiâ; ſiquidem ſcribit idem Eginartus, Francos eatenus inopes, nihilque in cenſu præter arma & agrorum fructus numerantes, ex ea direptione opulentos, totam Franciam auro mirificiſque rebus cumulaſſe. Pipinus ſpoliorum maximam partem ouans triumphanti de Saxonibus patri Aquiſgranum detulit; inſtar Olympionicæ patrem aut patriam coronantis, & Henricus Dux Foroiulienſis armorum ſocius tantùm hinc decerpſit, vt dignum munus viſum ſit Carolo, quod pro manubiis ſancto Petro Romæ offerretur. Porrò Rege in Bauaria ad Hunnici belli procurationem hærente, duo contigerunt haud prætermittenda. Primum altera in Regem coniuratio Procerum, cuius auctor & caput Pipinus alter Caroli ſpurius. Is pulchra oris conformatione & ſpecie, ſed inſigni gibbo deformatus, animo etiam quàm corpore turpior, cùm per natalium ignominiam, ſpem omnem hæreditatis paternæ abſciſſam videret, eam vt ſcelere adipiſceretur, regni occupandi, necandique Regis cum aliquot Proceribus conſilium init; quibus nimirum Faſtradæ mores odio forent, cuperéntque omni periculo odioſam feminam amoliri. Eam in rem Pipinus, patre in Hunnicum bellum proficiſcente, ſimulauerat

CAROLVS M.

Aix la Chapelle.

Secunda in Carolum coniuratio.

CAROLVS M. lauerat morbum, maturaturus conſilium, & parricidio viam paraturus. Sed Deo Regi optimo inuigilante, Fardulphi Longobardi operâ, coniuratio impia patuit: Rei acti in vincula, & crimine agnito, ſtatim in pœnas; pars truncati capite, pars è ligno ſuſpenſi; maliſque cauſa vel prætextus Pipinus, in ſupplicium cœnobio Prumienſi incluſus. Deinde memorabilem rem ſuſcepit Carolus, ſi fas eſſet mortalibus naturam quam Deus condidit immutare. Nouerat Rhenum atque Danubium Germaniæ maximos ferri amnes ac propè Europæ, aquarum copia longóque curſu; quorum alter ad Boream Oceano, alter procul ad Ortum Euxino Ponto influeret: ij ſi ducta foſſa eadémque nauigabili iungi poſſent, magnos fructus & egregia cómoda in Germaniam & Europam totam inuectum iri. Fecerántque ſpem indubitatam perſpecto loci ſitu quamplurimi poſſe rem perfici; cùm inter duos fluuios, quorum alter in Danubium, in Mœnum alter Rheno pòſt exceptum effunderetur, interuallum eſſet permodicum, ſolum molle aptúmque foſſoribus, nullâ montium intercapedine rupiúmve. Ita ſub autumnum totum exercitum immenſámque foſſorum vim ad conficiendum opus adducit, & deſignata foſſa, trecentos pedes lata, factúmque initium ab vno amnium. At labor tantus irritus fuit, quæque res adiumento eſſe ſperabatur, ea impedimento fuit quam maximo; ſolum ſiquidem molle, at idem paluſtre & vliginoſum, quàm facilè proſcindebatur ligonibus, tam facilè vnde egeſtum fuerat relabebatur; aquæ inſtar illata à remis vulnera ſtatim reparantis; humore etiam per humi viſcera penetrante, & ærumnoſum opus corrumpente; magna prætereà imbrium copia, cœlo Germanico ſub Autumnum maximè pluuio, conturbabat operam vetabátque; vt quantum plures homines toto die magnis laboribus contendiſſent, tantum vna nocte ſuo terra pondere intercurrentibus aquis euerteret. Quocirca inceptum opus omiſſum eſt, relictuſque orbis limitibus ſuis.

Tentata Rheni & Danubij iunctio.

XXIII. Ab hoc opere Carolus ad Saxones volat, quibus perdomandis dum incumbit, infando ſcelere Romam auocatur, moxque ad honorum apicem tandem prouehitur. Ab Pontificis Adriani obitu, Leo III. ſanctiſſimus vir, in Petri cathedram euectus, per vltimum nefas, dum rebus ſacris impendit operam, ab Adriani affinibus inductis armatis comprehenſus, dire multatus, effoſſis oculis, abſciſſáque lingua, (ſicuti exiſtimabant, qui eum tam immaniter exceperunt) cruentuſque verberibus, in carcerem mox efflaturus animam truditur. Verùm Deo execrabile facinus emendante, ſanctum Præſulem reſtitutis linguâ & oculis ſanatum mirificè Auctores ſcribunt, & Vinigſum Spoletinum Ducem immiſſum diuinitus, à quo vindicatus in libertatem Pontifex, Spoletúmque ductus, nihil prius habuit quàm vt Carolum Regem coueniret. Rex deteſtatus immane facinus, exceptóque Pontifice quanto potuit cultu ac reuerentiâ; eundem per Legatos reduci Romam curauit, & in ſedem Petri reſtitui, Cleri Populíque Romani ſumma lætitia. Ipſe vt primùm per Saxones licuit, tametſi mœrens ob Luitgardæ tertiæ coniugis obitum, poſtquàm adiiſſet religionis

Carolus à Leone dictus Imperator.

religionis cauſa Diui Martini tumulum, in Italiam iter pronuntiat; venitque Rauennam, inde Anconam, cum Pipino filio atque exercitu. Inde milite in Beneuentanos dimiſſo, ne Romanæ vrbi ſuſpicioni eſſet vel oneri, Romam cum comitatu aulico petit. Regi Pontifex Nomenti occurrit; ibi poſt mutuas gratulationes vnà ad menſam accumbunt; reditque Pontifex ad Romanæ pompæ apparatum. Præbiti Regi iidem honores eademque celebritas, quam inſtituerat olim Adrianus poſt Deſiderium victum: Effuſis omnium gaudiis ad Baſilicam ſancti Petri Rex acceſſit, pro foribus à Leone admiſſus, & feſtis acclamantium vocibus ad intimam aram perductus. Tum vbi ſeptimo die Rex in concione cauſas explicaſſet itineris ſui, in Antiſtitum Synodo accuſatio Leonis propoſita eſt; quippe ſacrilegi perfidique ſicarij qui virum ſanctum violauerant, in eum multa impegerant excuſandi criminis gratià: Verùm accuſatorum nullo comparente, nec enim probaſſent quæ ipſi per nouum ſcelus excogitauerant, totáque Synodo conteſtante, neminem ſummi Pontificis præter ipſum ſe arbitrum fore; enimverò Leo ambone conſcenſo, iureiurando adhibito, immunem ſe ab iis flagitiis quorum falsò poſtulabatur profeſſus eſt. His perfectis Leo, in Sedem & exiſtimationem reſtitutus, nouum aliquid planè & inexpectatum exequutus eſt. *Obuerſabatur illius animo Chriſtiana Reſpublica, longè latèque in vniuerſum orbem diffuſa, quæ tametſi ſtabili & inconcuſſo nixa fundamento; tamen præterea & fulcimine aliquo & tutore egeret, cuius operâ & auctoritate vim hoſtilem fraudéſque propelleret. Diu defeciſſe Conſtantinos & Theodoſios, quorum religio ſummáque pietas Eccleſiæ tam adiumento foret quàm ornamento. Occidenti & Imperatores ſuos fuiſſe, imò ab iis partibus in Orientales plagas tranſiuiſſe: Reddendum eſſe ſuum gentibus decus, & ſequendum Deum quò vocaret neceſſitas. Quid enim ſpei in Orientis Imperatoribus? Quorum plerique impietate & nequitia principes, probi pauciſſimi; multi tolerabiles, quòd priuatim tantum mali eſſent. Iam ab Leone turpiſſimo propagari cum ſanguine impietatem in poſteros; adeóque non ſuſtentari ab iis Eccleſiam, à quibus contentione omni, ſi Deus ſineret, euerteretur. Quin ergo peteretur à Chriſtianis Principibus, is qui Chriſtianam rem tueretur? Eò maximè quòd qui excidiſſent Italiæ regno, excidiſſent & titulo. Adeſſe Carolum, cuius beneficia maximáque merita in vniuerſam Eccleſiam, in Romanam, ipſiúſque caput Pontificem, maiora eſſent quorumcunque honorum apice. Annon is Carolus, cuius Maiores ſtuduiſſent Eccleſiæ, cuius arma in Romanorum hoſtes, in idololatras, in Saracenos conuerſa eatenus, vni Chriſto pugnaſſent? Vnóque gradu Francorum gloriam diuinoſque cultus promouiſſent? Annon is Carolus, qui pietate, auctoritate, fortitudine, prudentiâ rerum geſtarum laude, inter omnes Principes longè emineret; vt ſi hæc merita ab Eccleſiæ commodis ſeiungi poſſent vel cogitandò, is iure Imperator foret, quem in id faſtigium natura & virtutum dotes euexiſſent. Et verò tot gentium domino, Franciæ, Italiæ, atque Germaniæ, quid Corona illa Imperatoria præter titulum conferet? Et quidem erit Diadema iſtud Corona*

CARO-LVS M.

 ciuica, pro ſeruato non Romano Ciue, ſed Româ ipsâ, ſed Republicâ ipsâ Chriſtianâ. Atenim repugnat modeſtia Caroli, Princepſque optimus mereri honorem ſtudet, adipiſci fugit, tantò moderatior, quantò melior; vnum conſcientiæ ſuæ calculum ambiens. Imo vincatur in Reipublicæ bonum Modeſtia, ad faſtigium euehatur inuita. Ita confirmatus in ſententiam ſuam

Anno 800. Pontifex, Coronam pretioſiſſimam confici curat, habitóque clam conſilio ſuo, ſanctiſſimo die Natalis Domini, in Vaticana ſancti Petri Baſilica, vniuerſo populo quod intenderet enarrauit; ſimúlque Carolum Regem præſentem vt ſacris intereſſet myſteriis, totius rei inſcium, corona impoſita, Auguſtum dicit & Imperatorem; acclamante præ immenſa lætitia vniuerſo populo, Carolo Piiſſimo, Auguſto, à Deo coronato Magno, Pacifico, Imperatori, vita & victoria. Et reuera tantus honos moderatiſſimo Regi repertus eſt non quæſitus: Nec tanta laus Principum optimo detrahenda; niſi ipſi culpam mendacij adſtruamus à quo ſinceriſſimus animus longè abhorruit; vel adimamus Eginarto fidem, diſertè ſcribenti, affirmaſſe Carolum, ſe eo die quantumuis maxima celebritate ſolemni, abſuturum fuiſſe à templo; ſi Pontificis mentem præſciuiſſet; malè autem exploraſſe colligitur, quod præclariſſima dona, & munificentiæ verè Imperatoriæ Eccleſiæ obtulerit; quaſi non aliàs opulenta donauerit; Principíque piiſſimo inefficax ſtimulus religio ſit. Actum poſtea de reis illati in Leonem parricidij, damnatíque ſunt capitis pœna; quam tamen deprecante ſummoperè Leone, & talione Chriſtiano iis qui letalia inflixerant vitam optante, commutauit exilio Carolus; quodam iuſtitiæ temperamento & veniæ. Mox conſtituendis Italiæ rebus Imperator nouus intendit, tota hyeme in Italia traducta, ciuilémque ſe Principem præſtat; tam togata prudentia, quam armata fortitudine Auguſtus.

XXIV. Et verò vtrique par ſtatim in Germaniam redux loricam induit, & in Saxones eo euentu quem retuli ſuprà bellauit. Sed ab vno bello vt plerunque fit tranſcurſum in aliud; Marte vicina quæque inſtar incendij depaſcente; Danicum iſtud, ſerie quadam locorum & rerum cum Saxonico continuatum. Quippe Dania Saxoniæ ad Auſtrum obuerſa, iam diu Cimbrorum colonia ferociſſimæ gentis, tunc nihilo ignauior pigriorve, & Saxones ad rebellandum omni ſtudio fouerat, opibúſque adiuuerat; & iis profligatis Carolum iam admotum finibus ſuis ſtatuerat contentione omni amoliri. Eam regebat Godefridus, animi ferociâ nemini impar, & laudum cupidine quantùm barbarus caperet prægnans. At nondum auſus pleno gradu bellum inferre, id velitatione quadam & proludendo tentauerat; inſtructis identidem claſſibus quas ad vexandos & diripiendos Gallicos portus immittebat. At poſteaquàm Saxones penitus victi ſunt, nouiſque coloniis in meliorem frugem acta eſt rebellio; tum omnibus populis quà continenti Dania adiacet in Francorum vel ditionem vel fœdus adiunctis, tenui admodum

Danicum bellum.

dùm limite bellicoſiſſimas gentes dirimente; enimuerò vel ſancienda pax, vel in atrox bellum prorumpendum: eius tamen furor adhuc inhibitus, ſeu Dani metu victorem nondum auſi prouocare; an fraude, abſentiam æmuli tempúſque commodius præſtolantis; an ſolitâ temperantiâ Caroli, feraces triumphorum laureas magno pacis ſtudio reſecantis. Satis ambolus fuit oſtentaſſe pacem & bellum. Nam Danus cum vniuerſa claſſe & toto regni equitatu ad Saxoniæ fines properauit, petiitque Imperatoris colloquium, de concordia acturus; & Imperator ad Albim conſederat, nec abnuebat colloquium; cuius ſpes ſtatim euanuit, Dano haud quaquam egreſſo limites, & Imperatore Aquiſgranum eunte. Interim hybernum tempus tranſigitur, & primo vere Godefridus in Abroditos Franco fœderatos bellum atrox mouet. Et primo quidem impetu improuiſos occupans, multis caſtellis in poteſtatem redactis, eorum Duces malè multauit: nam Draſconem pugnæ dubium ob ſuorum incertam fidem, ad interiora fugienti ſimilem depulit, quem & poſtea incautius Rerici agentem per ſicarios interfecit; & Godelabum alterum Ducem dolo captum necauit ſuſpendio: præterea regionis maximam partem vaſtatam ſubiecit, effecítque vectigalem, vniuerſam breui ſub iugum miſſurus. Verùm Imperator audita ſociorum ſtrage, Carolum filium cum exercitu verſus Albim mittit, prohibiturum nouam iniuriam, primámque vlturum. Ad famam exercitus Godefridus nouo conſilio, & ipſe in vrbibus caſtelliſque expugnandis, ſuorum pluribus cæſis, iiſdémque promptiſſimis, imminutus; in quibus Reginaldus è fratre nepos, prædâ contentus, non expectato Carolo redit in Daniam. Simul vt ſequuturo hoſti viam occluderet, emporium Danorum celebre Rericum, ad Oceanum commodo portu magníſque vectigalibus regno fructuoſum, quia admouebatur propius Saxoni, à fundamentis euertit, incolis & mercatoribus ad interiorem portum traductis: hærenſque regni in limine, magnam rem ſuſcipit, operiſque non ardui minus quàm vtilis. Scilicet continentem illam quæ Iſthmum efficit, cùm Daniæ cætera concludantur Oceano, ſtatuit vallo ob Ortu in Occaſum ducto, longo ſanè ſpatio, validóque erecto munimento, prætexere atque defendere, vna tantùm porta ad exitum permiſſa, cuius cuſtodia quaſi Termopylæ fauceſve Caſpiæ Daniam regerent; regium ſanè opus & memorabile, Franco tamen quàm Dano glorioſius; nec enim cauetur niſi qui timetur, vt cautio omnis à metu eſt. Curam operis inter Duces exercitus Rex partitus, quod perfectum an ſit haud conſtat, domum regreſſus eſt. At Carolus Princeps, Albi ponte iuncto, iam liberis Danorum receſſu Abroditis, vt par pari referret, in Liuones & Smeldingos Danorum ſocios exercitum ducit, agríſque latè populatis, ſi forte Danum poſſet elicere, impunè graſſatus, & ipſe diues præda viam remenſus eſt. Et hæc atrocioris belli præludia. Quippe Imperator ſociorum cladem ægerrimè paſſus, indicto delectu, quantocyus expeditionem me-

 ditabatur

CAROLVS M. ditabatur in Danum, cùm Aquiſgrani agens, nuntium accipit, ducentarum nauium claſſe appulſum in Friſiam Godefridum, Friſios tribus prælijs profligaſſe. Et quidem Danus ingenti animo prudentíque conſilio, tam occultè quàm gnauiter claſſem inſtruxerat, facilíque tranſitu & inopinato Friſios opprimens; primùm inſulas nullo negotio inuaſerat, deinde exercitu in continentem educto, Friſios generosè pugnantes tribus prælijs fregerat, adegerátque in tributum, argenti centum libris iam perſolutis. Quo facinore audaciâ præter modum auctâ, profectus in Daniam, nono cum exercitu expectabatur in dies: inſolenſque ſucceſſu, Saxoniam totámque Germaniam hauriebat animo, prædicabátque oſtentatione vaniſſimâ, ſe Aquiſgranum Imperatoris ſedem venturum, & ab ipſo gloriæ domicilio Carolum victum ad vincula & ignominiam detracturum. Excitus hoc nuntio Carolus, ſtrenuitate primâ aduocatâ, miſſis celeriter qui copias ſparſas contraherent, continuò tranſmiſſo Rheno, ad Lippiam amnem euocatum militem opperitur; ſuorum moras incuſans, per quos ad hoſtem pugnæ impatiens auolare non poſſet. Quibus conuenientibus, feſtinanter ad Viſurgim mouit, quà Alaræ fluenta excipit; dúmque illic ambigit vtram in partem conuerteret ſe, Friſiam, Daniámne; audit liberos eſſe Friſios, claſſe in Daniam reuocatâ; ſimúlque Godefridum Regem necatum ab ſatellitum vno, ſeu priuata iniuria, ſeu impulſu regij iuuenis, cui Godefridus pater nouercam induxerat. Ita minæ vento diſiectæ, & oſtentata ſuperbia, foris terribilis, domi occubuit: ſanè credebatur Danus futurus obici gloriæ Caroli, ſiue ob magnitudinem animi; ſeu fato quodam, vt ſeneſcentium pertæſa felicitas iuuenes ambiat. Cum Rege bellum occubuit;Hemingo fratris filio eius ſucceſſore pacem præoptante, quæ ſancita vtrinque & magnâ celebritate iurata.Et ij Dani ſunt,qui ſtatim Normannorum appellatione in Europam totam effundentur, præſertim in Franciam calamitoſiſſimam furoris ſui materiam: iidémque poſtmodùm cicurati regna condent itura longè ad poſteros. Carolus exercitum tripartitò diuiſum, in Liuones, Hunnos, & Britones miſit; locis diuerſas gentes, ſed æquatas victorijs: ipſe inuiſurus claſſem, quam inſtructiſſimam ad tutelam oræ apparabat, Bononiam venit, collapſámque Pharum reſtaurauit; deinde Gandauum ad Scaldim, nauium armamentarium; vir id ætatis nullis ærumnis parcens quæ prodeſſent.

XXV. *Ludouicus Vaſcones ſubigit.*

Dum hæc geruntur à Patre, ab liberis in prouinciis haud quaquam ceſſatum. Etenim Ludouicum Aquitaniæ Regem, tum Vaſconum turbæ, tum Saracenicæ expeditiones procinctum habuerunt. Et quidem Vaſcones ob Luitardum nouum Ducem in locum Burgundionis demortui illis impoſitum,tumultuati ſunt; eâ audaciâ & furore, vt ex cohorte regia alios ferro contrucidarint, alios immanius igne combuſſerint. Quod ob ſcelus conuentu ab Rege Toloſæ habito, citati ad iudicium rei, cum primùm Vadimonium non obirent, deinde confidentia

tia an illecti frande ſe ſiſtentes, debita pœna affecti, ferro percuſſi ſunt, aliquot etiam flammis arſerunt. Recruduit aliquantò poſt maiori acerbitate defectio, quæ medicamentis iam inſanabilis, Chirurgi ferrum ignémque poſcebat. Quare Ludouicus in eos ductis armatis, cùm tradere auctores criminis recuſarent, regionem totam populatus, coëgit ſapere calamitate; ſpoliatis culpámque deprecantibus conceſſa venia. Sed expeditio Hiſpanica, vt ærumnarum feracior fuit, ita & gloriæ. Tota Catalaunia quæ Tarraconenſis Hiſpaniæ magnam partem implet, tunc Mauricæ ditionis, antè à Carolo auxiliante Mauris ſubacta, Franco beneficiaria erat, vt vocant, & vectigalis. Carolo poſtea grauiſſimis bellis, Saxonico præſertim, longè à Pyrenæis auulſo, Mauri Principes tam vectigal quàm hominium detrectabant. Tandem Ludouicus attributam in Aquitaniæ regnum prouinciam redditurus in iugum debitum, prompto exercitu in Catalauniam penetrat; eò maximè quòd immiſſi in Septimaniam armati, cæſis liminum cuſtodibus, latè prædas egerant, & piratica claſſe Mediterraneum mare infeſtantes, diuexabant Franciam atque Italiam. Erat Addo Maurus Barcinonis Comes, quæ totius regionis primaria vrbs, emporiúmque ditiſſimum, ad mare poſitum. Is comperto Ludouici aduentu, vt commodius vrbem commeatu inſtrueret, ipſi occurrit, verbíſque ſubdolis, ſpe vrbis dedendæ, eò tempus protraxit, dum in vrbem importatis quæ neſſaria forent, ipſe prætextu diſponendi Franco introitus ſe in eam recipiens, portas occluſit, mináſque in fidei ſponſionem iactauit. Ludouicus hac ſpe deiectus, ad obſidionem ampliſſimæ vrbis imparatus, & Autumno iam affecto, recondita in opportunius tempus vindictâ, Toloſam receſſit. Conuerſo tamen ad dextram itinere, Ilerdæ improuiſus adueniens, vrbem cepit, vaſtauit, & diruit; pòſt Oſcam accedens, quæ Celtiberorum eſt in Aragonia, ciuibus metu intra munimenta ſe continentibus, agros latè vaſtauit, direptis villis, ſuburbiíſque incenſis, in fraudis Punicæ iuſtum ſtipendium. Quin & auctorem fraudis par fraus inuoluit; nam anno proximo, cùm ad res Saxonum euocatus eſſet Ludouicus, Addo à quodam vt rebatur fido Narbonem adductus, fortaſſe ad conſilia occupandæ vrbis agitanda, eodem indicante captus, & primò ad Regem, tum ad Imperatorem, doli tunc materia qui artifex antè, perductus eſt. Sed mox debellatâ Saxoniâ, decernitur oppugnatio Barcinonenſis, cùm iam Barcinonenſes Hamurem Addoni affinem in Captiui locum ſuffeciſſent. Ad perficiendam oppugnationem Ludouicus ingentes copias in tres partes diuidit; cum primâ ipſe ſubſtitit in Ruſcinonenſi Comitatu; quæ prouinciola ſub Pyrenæorum radicibus, Hiſpaniam inter & Septimaniam media; ad auxilia & commeatus, tum ad receſſum vbi opus foret, obtinenda neceſſariò erat; parti alteri cui præerat Roſtagnus Comes, obſidio vrbis commiſſa eſt; tertiam quaſi excubitoriam, ex equitibus & velitum expeditiſſimis, vt latè incurſaret, commeatus iuuaret, proculque auxilia

CAROLVS M.

Et Catalauniam.

Lerida.

Hueſca.

Barcinonem capit.

Rouſſillon.

xilia

CAROLVS M. xilia ab obſeſſis amoueret, ceu curſoriam aciem peruagari iuſſit. Barcinonenſes oſidione peſpectâ, confeſtim Cordubam Maurorum Regum flagitatum opem miſerunt; nec ceſſauit ab mittendis auxiliis Arennus Princeps; legítque exercitum, cui liberandæ vrbis munus impoſitum. Iámque acceſſerant Cæſarauguſtam copiæ, cùm famâ audientes Francorum promptiſſimos viarum intercepiſſe compendia, paratos ad prælium, quod alterius præludium foret; dimiſſis hoſte & ciue, in Aſtures conuerſi ad agendas prædas, ſecum abſtulerunt ſpem & metum obſidionis ſoluendæ. Quocirca vterque exercitus ad vrbem admotus, intentiſſimâ curâ ad obſidionem verſus, intercluſo aditu exitúque, extremam famem importarunt in vrbem. Iámque obſeſſi, abſumptis omnibus eſculentis, detractis pellibus inania corpora ſuſtentabant; pleríſque ſe è murorum pinnis deiicientibus, ſubitúmque fatum lætali vitæ anteferentibus; alebátque ſpes vnica pertinaciam, fore vt hyeme modò ineunte, ſæuitiâ frigoris hoſtes abſcederent. Verùm & hanc ſpem Francorum conſtantia ſtatim abſcidit. Nam deuectâ affatim è proximis ſiluis materiâ, caſas exſtruere, foſſas purgare, vallum inſtaurare, in imbrium vim communire ſeſe, tam gnauiter cœperunt, vt Mauri ſpe etiam ad extremum conſumptâ, Hamure Principe tradito, vrbem dediderint. Et tradita eſt in Ludouici Regis poteſtatem, quem eam in rem euocauerant Præfecti in caſtra, vt venantium inſtar à ferâ captâ can úmque permiſsâ morſibus voluptatem perciperet. Porrò diſtulit pius Rex in vrbem ingredi, donec fanum Mahumeticâ impietate purgatum diuinos cultus admitteret; quaſi Deo victori primos honores haberi cuperet; tum præuiis ſacerdotibus ipſe cum exercitu ſubſequens, inter hymnos pſalmóſque canentium, in templum ſanctæ Crucis perrexit, acturus gratias auctori omnium. Poſtea Berâ vrbis Comite conſtituto, & relicto ad præſidium milite, ad hyberna Aquitaniam petiit. Iámque Carolus frater Lugdunum peruenerat, à patre Imperatore ad ſuppetias ferendas miſſus, optimo Principe colligante liberos præter naturam charitatis vinculo; ſed accepto nuntio vrbis expugnatæ, ad Patrem rediit.

XXVI. Affecto vere Ludouicus Franciæ limites ad Iberi oſtium propagaturus, procúlque Mauricam gentem quantùm daretur armis amoturus, reuocato exercitu in Hiſpaniam penetrat; & capto Barcinone itinere, Tarraconem profectus, antiquam vrbem, olímque Hiſpaniæ Tarraconenſis primariam, vi capit; aliáque in Catalaunia tum caſtella tum municipia ferro ac flammis vaſtat & delet. In lata illa prouincia expugnanda vrbs admodùm vna ſupererat, Tortoſa, veteribus Dertoſa, ad amnem Iberum, haud procul oſtio quo mari influit. Ad hanc ſitu validam, Mauricæque potentiæ propugnaculum, occupandam, Ludouicus incumbens, copias bifariàm partitur; ſelectiſſimos milites Ducéſque fortiſſimos Hiſembardo tradit, quos latè ad vaſtandos Maurorum agros improuiſo agmine duceret, dum ipſe tenderet rectâ Tortoſam.

Tortoſa tentata.

toſam. Et vltra ſpem Regis Franci promoti, ardentibus animis obiectas metas tranſilientibus; nam aduerſo Ibero ſex diebus continuis progreſſi, occulti tamen & fallentes, vel noctis tenebris, vel ſiluarum luſtris atque anfractibus; die ſeptimo Cingâ & Ibero natatu tranſmiſſis, inopinati & quaſi è cœlo prolapſi, terrore omnia complentes, direptione, cæde, incendio, impunè graſſati ſunt. Porrò tam pronus aditus reditum habuit, vt fit plerumque, impeditiorem. Saraceni primo metu vtcunque abiecto, vbi ſe collegerunt, reputantes quantùm Franci nec ij magno numero progreſſi forent; grauium ſpoliis & incautorum victoriâ intercepturi reditum, magnâ multitudine Ibanæ vallis oſtia inſident. Erat hæc inter altos montes, & ſuccinctos præruptis rupibus, non depreſſa modò, ſed propemodùm infoſſa; adeò arcto limite, & obnoxio eminentibus rupibus, vt qui in eam ſe immiſiſſent armati, è ſuperiore loco, euolutis duntaxat ſaxis, nullo negotio obteri atque obrui poſſent; erátque redeuntibus Francis via proxima & compendioſa, longiore alterâ, quæ per aperta camporum ſpatia vagabatur. Et Franci haud dubiè ruebant in certum exitium, niſi mens melior non prouidentia ſua ab occupata valle auertiſſet; nam inſidiarum ignari, ad patentem illam viam Deo agente conuerſi; iter perſequuntur, non ideò liberi omni diſcrimine: quippe Mauri diſiecti ſpe proximâ, & in nouam effuſi, rati Francos metu abſtinuiſſe à valle, iámque perterritos in apertis campis vinci poſſe, relictis faucibus magno impetu veſtigia euntium terunt, eóſque aſſequuti aggrediuntur intrepidè: at Franci repentè conuerſi, circumacto in hoſtem agmine, relictiſque à tergo ſpolijs, irruentem primò haud fugientium inſtar exceperunt, dein loco mouerunt, poſtremò in fugam egerunt magna internecione. Perpetratâ victoriâ, ad prædam reuerſi, poſt viceſimum diem incolumes ad Ludouicum perueniunt; & is depopulatus agrum hoſtilem, vrbe intactâ domum ſe recepit. Mox anno proximo, cùm obire eandem Tortoſæ oppugnationem haud poſſet, nauibus fabricandis inuigilans, quas ex mandato Imperatoris ad defendenda in Normannicas claſſes littora, in Garumnæ Rhodaníque oſtiis obiici oportebat; tradit exercitum Vigoberto Legato, quem eam in rem miſerat Pater. Is porrò Aquitanorum flore ſtipatus, Barcinone re deliberata, ſtatuit iuxta quod prius Ludouicus tentauerat, copiarum partem vltra amnem tranſmittere; qui improuiſum hoſtem aggreſſi haud ægrè diſiicerent, alteríque parti expedirent tranſitum fluuij. Inde occurritur vni incommodo, quod amnis eliquatis niuibus tumens natatum haud facilem præbiturus foret; fabrefactis cymbis, quarum compages in quatuor partes ſolueretur, vt earum ſingulæ binis equis muliſve vehi commodè poſſent, atque ipſæ vbi vſus foret, in commiſſuras ligneis clauis peraptè inſeri, ſtupâ & pice ad obturamentum paratis. Bademaro & Beræ prouincia tradita. Ii magna cautione, abſque tecto & foco, ſiluarum latebris, auiiſque ſemitis incedentes, quarto die ad fluenta amnis, vbi iam pacatior aquas

CAROLVS M.

Senga. Ebre.

CAROLVS M. deuolucbat, inſtrumento nauigiorum expoſito, iiſque facilè compactis & picatis, indeprehenſi ad vlteriorem ripam tranſmittuntur, ad cymbarum latera equis adnatantibus, nullo periculo, quippe onere leuatis, frenóque ductis, ne torrente amne raperentur. Hactenus belle ſtratagema proceſſerat, niſi prudentiam & ſagacitatem caſus fortuitus obtuiſſet. Lauabat Maurus in flumine, longè infrà locum quem Franci traiecerant; ac forte aduertit fimum equinum fluente amne identidem vehi; vt eſt callida gens, & mirè ſuſpicax, ex fimo apprehenſo, naribúſque admoto, qui nec onagri eſſet, nec iumenti alterius herba paſti, qualia Maurorum eſſent, ſed hordeum ſaperet, vafer Maurus colligit, peregrinos equos amne tranſmiſſos, ſimúlque ad ripam vectos equites; vnde aſſeueranter affirmat imminere hoſtes; commilitones ad arma excitat, Ducíque Abaiſo ad excludendos hoſtes ripam inſidenti diſertè aſſerit iam tranſitum amnem. Miſſi ab Duce qui rem explorarent, traiectum renuntiant, & vt fit in ſubitis, ſuo terrore alienum augentes, in trepidationem metu mox verſo, obnitente quanquam Abaiſo, confeſtim Mauri tentoriis & impedimentis relictis in vlteriora & tutiora loca confugiunt. Interim aduentantibus Francis, diúque penuria laborantibus, paratum hoſpitium ac commeatus refertum percommodum fuit. Verùm Abaiſus ignominiæ impatiens, ſeque caſtris eiectum nec vno teli iactu indignatus, Mauros iuxtà metu atque periculo liberatos verbis aggreſſus; pudore fugæ laceſſito, & excitato gloriæ fomite, docet incompoſitos hoſtes, effuſóſque in prædam, paruo numero, vt ipſe explorauerat, diuiſos amne ab ſociis, nullo labore profligari poſſe; ſe ſi viri eſſent ſequerentur, prioriſque metus infamiam nouo & expedito facinore deletum irent. Ita poſtridie ingenti multitudine Mauri in Francos impetum faciunt, ac dimicatur ſumma vtrinque contentione; hinc Mauros ignominiâ, inde Francos præter gloriam impellente neceſſitate victoriæ: ideò inſtauratis animis, quamvis longè impares numero, in fugam Mauros Franci coniiciunt, cædúntque paſſim, donec offuſa nox quietem victis victoribuſque indulſit. Ab hoc prælio Vigobertus obnitente nullo ſe ſuis adiunxit, admouítque ad vrbem copias, obſidionem lentam paraturus; quæ tamen fruſtra fuit, oppido rerum omnium copia inſtructo. Quocirca ineunte iam hyeme fuit in Septimaniam redeundum; rebus quidem multis præclarè geſtis; ſed ingloriè, quia nullo fructu: adeo finis ſumma dignitas eſt, quem niſi conſequeris, nihil præſtas.

XXVII. *Dertoſam expugnat Ludouicus.*

At Ludouicus dedecori vertens, quòd is gloriæ ſuæ cumulus deforet, magnis delectibus per hyemem habitis, & accerſito ex Francia ſupplemento, ſtatuit ipſe Dertoſam aggredi, vrbíſque pertinaciam non amplius lenta obſidione, ſed vi & machinis expugnare & frangere. Nec ſecus quàm decreuerat præſtitit. Quare nec dolo nec ſtratagemate graſſaturus, traiecto per hoſtium tela Ibero, Dertoſam poſitis caſtris circumcingit; partitúſque in Heribertum, Lituardum, Iſembardum, alióſque fortiſſimos Duces oppugnandi munera, acerrimum præliandi genus

nus inſtituit; quo immenſæ murorum moles pro clypeis, ac ingentes phalaricæ molaréſque lapides pro iaculis ſunt, pilis & gladiis. Tenuit oppugnatio dies quadraginta; per quos ſeu vineis & teſtudinibus murum ſubruendo, ſeu turres arietibus quatiendo, ſeu bellicas machinas in propugnatores vrbis effundendo, ita Mauri vexati ſunt atque attriti, vt tam animis fracti quàm viribus, ſe cum vrbis clauibus poteſtati Regis permiſerint (quas ipſe Patri acceptiſſimum munus poſteà detulit) ingenti Saracenicæ gentis terrore, ac Franciæ gloriâ. Repetita rurſus Hiſpania, & ab ipſo Rege, & ab Heriberto legato. Nec Legatus præter vaſtationem momenti quidquam confecit; coactus obſidionem Oſcæ deſerere, quam ſuſceptam fortiter, at negligenter promotam, reliquit turpiter; adeò in rebus quidpiam eſt præter initia. Ludouicus oppreſſo quem antè retuli tumultu Vaſconum, cum exercitu Pyrenæis quà Nauarram iungunt ſuperatis, Pompilone moratus aliquandiu, præclara multa in publicum bonum conſtituit; tum in reditu, prudenter odoratus proditores Vaſcones eam ſibi apparare fraudem, quam olim Patri in iiſdem locis texuiſſent; eorum ducem apprehenſum necauit ſuſpendio, dein reliquorum omnium vxores & liberos, quà ſponte quà vi ad ſe adductos, loco obſidum per abrupta montium primum inter extremumque agmen ſecum habuit; ita perdifficilem viam emenſus incolumis, præſidio quod mirum eſt, mulierum atque infantium, hoc eſt infirmitatis ipſius. Et ij poſt tranſitum affinibus redditi, ea incolumitate quam præſtiterant. Porrò de iis apud Hiſpanos ſcriptores mirum ſilentium, ne inuidiam dicam; cùm ſanctiſſimo in perfidam gentem prætermiſſo bello, Carolum Imperatorem in Alphonſum Regem componant, magnâ illâ quam ſuprà recenſui clade. Sanè tam diſertè id Aimoinus exſcribit, vt loci dubio nihil ſit; & adſtruit ratio, id iuſſu Caroli motum bellum, tum ad obtinendas quas pepererat ipſe victorias, tum ad arcendas Maurorum incurſiones, quibus littora Franciæ atque Italiæ, ac maximè Corſicam inſulam immiſſis claſſibus fœdè infeſtabant. Nec pigebit eas hic delibare, vt virtus Caroli, atque in Rempublicam Chriſtianam merita, præſertim in Hiſpaniam, cuius ſanabat vlcera pernicie hoſtium, in luce ſint atque memoria. Nam primùm à Pipino miſſa eſt ab Italia claſſis in Corſicam, ad depellendos Mauros, qui nec expectato claſſis appulſu, in Hiſpaniam vnde ſoluerant præcipites redierunt. At cùm fermè quotannis in eandem Corſicam prædones iidem exſcenderent, miſit in eam Carolus defenſionis cauſa Burchardum Comitem ſtabuli: nec defuerunt cupiditati ſolitæ Saraceni; primò in Sardiniam appulſi, eaque excluſi infauſto prælio; tum in Corſicam verſi, prædam obuiam rati; exceptique à Burchardo, nauali pugnâ victi ac fugati ſunt, duodecim nauibus amiſſis. Nihilominus aliquantò poſt, obſtinata gens in Corſicam redit, & ipſo Paſchatis die ciuitatem pietati addictam funditus diruit. Ea etiam audacia pertinacibus ad prædandum fuit, vt Niceam Narbonenſis prouinciæ, & Centumcellas Tuſ-

Ludouicus per Pyrenæos tranſit.

Saraceni repreſſi.

CARO-LVS M. ciæ maritimum oppidum, repentino impetu populando exhauſerint, demùm à Sardis dimicatione victi & repulſi. E quibus colligam, numeroſos & petinfenſos Chriſtiano nomini populos, non intra pyraticam quieturos, ſi in alium Principem incidiſſent quàm Carolum; tantíque viri maieſtatem & curam fixiſſe metas effuſis gentibus; quà Mauris, quà Danis, quà mari, quà terrâ, paſſim irrumpentibus; Franciâ tunc honeſtiſſimè depugnante, cui iidem hoſtes forent qui Eccleſiæ.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER QVINTVS.

SYNOPSIS.

Bellum contra Venetos. Caroli & Pipini mors. Ludouici modeſtia. Caroli Magni obitus, & dotes. Ludouicus Pius Imperator. Danicum bellum. Ludouicus Hiſpanis opitulatur. Romam pacat per Bernardum. Antiſtitum moribus conſulit. Stephanus V. in Franciam venit. Ludouicus filios coronat. Abroditi bellum mouent, & Saxones. Bernardi defectio. Bellum Britanniæ. Iuditæ nuptiæ. Bellum in Hungaros. In Danos quid actum. Bellum contra Mauros. Lotharius Imperator; Romam venit. Cauſæ coniurationis in Ludouicum. Pipinus in patrem rebellat. Ludouicus rebellantes diſiicit. Coniurati pœna affecti. Noua ſeditio à Pipino. Pipinus fratres ſibi adiungit. Inſtauratur rebellio. Ludouicus à ſuis deſeritur: In cuſtodiam traditur. Ludouicus damnatus ab Epiſcopis: Imperio reſtituitur. Lotharij pugna proſpera. Cabilo direpta. Ludouici pietas. Lotharius Romam vexat. Ludouici ſenſus de Cometa. Pipini mors. Ludouicus

regnum diuidit. Ludouicus filius rebellat. Ludouici Pij obitus. Bellum à Lothario. Pugna Fontiniaca. Lotharius admiſſus in Galliæ partem. Saraceni inuadunt Italiam. Ludouicus Iunior Imperator. Lotharij pius finis. Ludouicus Saracenos vincit. Ludouici cum Baſilio contentio. Ludouicus proditus ab Adelgiſo. Lotharius Iunior, & Valdrada pellex. Lotharij Iunioris mors.

CAROLVS M. I.

Bellum contra Venetos.

DVM hæc in Hiſpania Ludouicus patrat, & in Germania Carolus patris Imperatoris legatus Danos contundit, Pipinus Hunnis iam profligatis, in Italia vincit. Nam Grimoaldo Beneuenti Duce ad tributum & præſtandam fidem adacto, orta eſt ſubinde maioris motus maioríſque laudis occaſio. Siquidem cùm anteà Dalmatiam Carolus armis ſubegiſſet, Nicephorus virorum peſſimus, qui Irene Imperatrice deturbatâ ſolio in illud per nefas conſcenderat, eandem Dalmatiam armis recepturus, ſupero mari claſſem immiſerat; quæ nullo ſucceſſu cùm Venetiis ſe continuiſſet (& Græci Imperij Venetiæ erant) in Epirum ſoluit. Biennio pòſt eadem inſtructior Paulo duce rurſus in Dalmatiam miſſa, ad prioris expeditionis purgandam ignauiam, Comaclium in Veneto mari haud amplam inſulam, milite expoſito occupare tentat. Verùm Græcus hinc à præſidiariis cum clade pulſus, Venetias petiit, & bello deſperato ad conſtituendam quovis fœdere pacem ſe conuertit. Nec eam abnuebat Pipinus, niſi Villarenus, Obelerium Sabellicus vocat, & Beatus, Venetorum Duces, vel in Paulum inuidiâ, vel in Francos odio, pacem occultis artibus conturbaſſent, poſitis etiam Paulo inſidiis; quarum ipſe gnarus, Pipino detectis Venetorum dolis, rediit Conſtantinopolim, amicis quàm hoſtibus longè infenſior. Pipinus verò ne inulta Venetis perfidia foret, contractis nauibus aggreſſus Venetias, expugnauit, Ducéſque perfidos mali originem captiuos habuit. Et hæc Ammoinus Gallicus ſcriptor, cui cùm repugnet Sabellicus, & Pipini cladem illatam à Venetis narret; neque nobis veritas tam procul ſpectantibus ſat patere poſſit; ſua cuique genti ſit gloria liberúmque arbitrium. Tamen haud abſimile vero crediderim, Pipini claſſem inter inſularum Syrtes adductam, (necdum enim Venetiæ in vrbem coaluerant) locorum ignorantiâ, hoſtium inſidiis patuiſſe, & cum ſtrage ceciniſſe receptui. Sed id perleue detrimentum, gentis gloriam nuſquam obſcurauit. Nam erant res tum domi, tum foris, admodùm proſperæ, gloriâ Caroli repubeſcente in liberis; iámque eorum concordiæ cauerat Pater, deſignatâ cuique parte Imperij; nempe Carolo natu maximo Franciâ quæ inter Albim & Ligerim foret; Pipino Italiâ; & Ludouico Aquitania ab Ligeri ad Iberum; Principum quovis iiſdemmet prouinciis aſſueſcente à teneris. Verùm hæc plaga optimo Imperatori prima inuſta eſt, Pipini fatum;

generoſo

generoſo iuuene & Patris Martiam indolem referente, poſt Venetum bellum febri correpto, quà in flore ætatis & victoriæ plauſu extinctus eſt. Haud multò pòſt, modò Saxonibus Daniſque domitis, ceu laureatas victimas lethum expeteret, propius ad exemplar Patris conformatus, Carolus, è morbo ſimili diem obiit; Imperatore orbo propemodùm, & in Ludouico ſpem caducam fratrum collocante. Is è paternis virtutibus pietatem maximè & religionem hauſerat, rámque aliè imbuerat, vt ſi per Carolum patrem licuiſſet, Carolomanni propatrui æmulatus exemplum, regno ampliſſimo ſpéque amplioris ab ſe abdicatis, ad monaſticam vitam ſeceſſiſſet. At quod paterna veneratio vetuit, vt pietatem promoueret exemplo, id curâ & ſtudio perfecit in aliis; Cœnobiis pluribus per Aquitaniam inſtauratis, cultúque religionis propè demortuo, exſtruendis dotandíſque Baſilicis ſuſcitato. Nec pietas ciuili prudentiæ in exequutione munerum oberat; ſcribiturque Patrem aliquando accepta ratione officij quod Ludouico iniunxerat, coram effuſis præ gaudio lacrymis exclamaſſe; O ſocij, gratulemur nos victos ab iuuenis huius ſagacitate ſenili. Et verò vt Patri nihil iucundius quàm vinci à filio; ita acceptiſſima Seni æmulatio virtutis, qua vna & propria gloriatur. — CAROLVS M.; *Ludouicus ſuperſtes.*

II. Porrò adminiſtrabat Aquitaniam Ludouicus, cùm fratrum obitus Patriſque orbitas nuntiata, videbantur iuuenem euocare ad Patrem, ſpecie conſolandi, reuera ad conſortium regni, & delibandam hæreditatem iam proximam. Eámque in rem & à paternis arceſſebatur Aulicis, ad nouum ſolem ſe conuertentibus, & ab ſuis incitabatur ſummoperè, ad ſummam rerum mox aſpirantibus; cùm ipſe fræno inhibitus quod vt calcar alij ſubiiciebant, veritus intimo pietatis ſenſu, ne feſtinando, ad fraterna ſpolia euolare, partiendámque paternam purpuram videretur; hæſit in Aquitania; donec à Carolo modeſtiam filij demirante Aquiſgranum euocatus eſt. Pater per æſtatem ſecum filium habuit, doloris ſolatio ex charitate quæſito, imbutúmque penitus arte regnandi, præceptis quæ longo vſu perdidicerat traditis, ad conſortium regni Imperiíque admouit, coronâ illi in publico conuentu impoſitâ, quem deſignabat tot gentium Dominum. Attamen ab Imperio diſtraxit Italiam, cui ſuum Regem præfecit; itáque appellari iuſſit Bernardum Pipini filium, quantumvis ſpurium, adoleſcentem magnæ ſpei, Avóq; gratum paternâ memoriâ. His conſtitutis filium abs ſe dimiſit in Aquitaniam, ne fortè ſol oriens occidẽti officeret, nève ante mortem nõdum depoſitus ſenex moreretur. Et qui iam ad eam ſe Chriſtiano animo comparans, iam ad ſenium accedentibus morbis, ab illicitis amoribus, ſi qui fortè fuerant, ſe totum vindicans, corpus ciliciis, & pio dolore mentem affligebat: Donec Mors decoctis vitiis cœlo dignum inuaſit, præmiſſa febri admodùm graui; qua cum decubuiſſet, abſtineretque à cibis, ſolo potu eóque infrequenti corpuſculum fouens, quo vno remedio ægritudinibus medebatur; pleuritide accedente, ſeptimo die, paſtus Chriſti corpore, deſiit viuere; annum agens vitæ ſeptuageſimum ſecundum, regni quadrageſimum ſeptimum, ac decimum quartum Imperij. Conditúmque eſt corpus Aquiſgrani, ea in Baſilica quam tanto ſumptu tantaq; curâ exſtruxerat. Anno 814. — *Ludouici modeſtia.*; *Caroli Magni obitus.*

Et

CAROLVS M. præſagia iacturam grauem Orbi nuntiarunt. Siquidem tribus extremis quibus vixit annis, ſæpius Luna & ſiderum Princeps defeciſſe viſi, & in ipſo ſole nigricans macula palàm ſpectata eſt: Ingens porticus qua Palatium Ædi ſacræ adiunxerat, ruina ſubita corruit; Imperarorem, vltimâ in Godefridum expeditione, cùm manè lucis crepuſculo prodiret è caſtris, radianti lumine fax coruſcans, è ſublimi, ſereno cœlo, infernè allapſa, circumplexa eſt; mox equo cui inſidebat ceruice prona procumbente, ille excuſſus eſt; at tanto impetu, vt fibula quâ connectebatur ſagum diſrupta, balteus in plura fruſta diſcerptus ſit, quodque dextra ferebat haſtile longo ſpatio excuſſum procurrerit. Aliáque eiuſmodi obſeruata ſunt plurima, cœlo plerunque calamitates terræ prægustante, & Deo præmonſtrante ſcopum quem feriat. Condebat tabulas amantiſſimus ſuorum Princeps, quibus liberos tum deterioris ſexus, tum ſpurios impertiebat facultatum parte, ſed morte præuentus imperfectas dimiſit. Verùm tertio ante anno, gazam opulentiſſimam & numeratam pecuniam in ſacras Baſilicas atque Domeſticos ſcripto diuiſerat: Parte multò maximâ in Metropolitanas ædes aſſignatâ, quas & ipſe recenſuit; reliquis in mendicos & Domeſticos attributis. Quæ omnia Ludouicus ex arbitratu Patris impleuit. At Francis luctus immenſus hæreditas fuit, Maximum Principem optimúmque Patrem deflentibus: Quanquam & propagatio regni ampliſſima magnum poſteris patrimonium fuit. Nam ab Rheno & Ligeri, qui Franciæ termini ſub Pipino erant; hinc ad Iberum; ad Viſtulam illinc, tam immenſo ſpatio fines prorogauit, vltra Alpes limite ad extremam Italiam moto, vt quod de Romano Imperio Pompeius quondam, de ſuo Carolus affirmare poſſet; ſe quod finis foret meditullium feciſſe; pluribus gentibus peragratis vincendo, quàm quæ peregrinando exploratæ Maioribus forent: pace etiam per tot bella partâ; metu primùm populis, pòſt amore conquieſcentibus.

III. *Caroli Magni dotes præcipuæ.* Fortunâ proſpera vſus eſt plurimùm, Deo curſum admoderante, & meruit ob virtutes publicas priuatáſve, habere ſortem in poteſtate. Nunquam ad bellum niſi deſperatâ pace incubuit; nunquam bellum geſſit niſi pacis memor & cupidus, armis hoſtem appetens, vt ſeruaret. Religionis obſeruantiſſimus erat; maximè in Eccleſiam ſedémque Romanam, cuius Antiſtitem venerabatur vt Patrem, opulentiſſimis donis in Baſilicam Diui Petri collatis. Opes immenſas in Aquiſgranenſi Æde impendit, omni ſtudio & pretio ad nobilitandum opus indulgens. Turbis egenorum liberaliter erogabat ſtipem; erantque mendici comitatûs regij aſſeclæ: Nec Europæ finibus largitiones conſcripſerat, peruagabatur Aſiam donis ipſámque Africam; miſſis Hieroſolymam, Alexandriam, atque Carthaginem, qui Chriſtianos vel captiuos vel inopes iuuarent pecuniis; ideò ſtudioſè Saracenorum Principum amicitiam coluit, vt Chriſtianos mollius regerent, affligerentque temperantius miſeros. Ædificia præter ſacras ædes multa excitauit: Palatium Aquiſgrani dignum quod incoleret amarétque; alterum ad Moguntiam, tertium ad Vahalim, quà Batauiam alluit; quin & bono publico Rhenum ponte iunxit ad Moguntiam vrbem quingentis paſſibus amplexo alueum;

alueum; decemque annis ſurrexit ſtructura, tam peritè tamque ſolidè exædificata, vt coæua orbi crederetur; fortuito tamen conſumpta incendio, tribus admodùm horis tot annorum opus vaſtantibus: Annóque proximo Carolus obiit, præmonente ſcilicet Numine, excitanda in cœlis opera, quæ naufragiis ſuperſint atque incendiis. Erat & magnificentiæ in aduenas miræ, excipiebátque omnes regiis ædibus, cultu & opulentia regia, imò animo ampliſſimo, cui benefacere lucrum eſſet, & verè lucrum, nullo abſcedente, quin ſe hoſpiti tanto addiceret. Summa in eo ſciendi cupiditas, impleuerátque illam eximiè. Mirum eſt in barbaro ſeculo, & doctrinæ omnis experte, quantùm eruditus quantùm imbutus ſcientiis fuerit. Callebat apprimè Muſicam, quam ſacris hymnis ſemper adhibuit; habebat arctum cum Muſis commercium, verſúſque fundebat quàm qui eâ ætate optimè; tam ſingulari erat eloquentia, támque expeditè nitidè & ornatè, tum in colloquiis tum in concionibus diſſerebat, vt eum non modò poteſtate, ſed ſermone Principem crederes; præter Francicum idioma quod nunc Germanicum eſt, Latinè elegantia ſumma loquebatur; Græcè minùs commodè, voces tamen ſcitè percipiebat: Studuit plurimùm in amplificando Francico ſermone & ornando; ſcripſerat vocum omnium indicem; indidítque ventis & menſibus appellationes nouas, expunctis veteribus Latinis aut barbaris; ſuæ gentis gloriâ non armis modò ſed ingenio propagatâ: perceptam habebat Dialecticam penitus, & Aſtronomiæ ſtuduit plurimùm, mirifica ſiderum mente complexus, cogitatione quantùm fas erat ſuprà terreſtria & caduca vehens. Priſca Francorum carmina, quibus de more gentis illuſtria Regum Principúmque facinora concinebantur, ne interirent, accuratè collecta, ſcripto conſignauit, vitam quà poterat claris Heroibus largiendo. Viros doctos admirabili quadam proſequebatur beneuolentia, quibuſcum frequentius quàm cum militibus verſabatur; Albinum maximè, ſiue Alcuinum ſibi legationis cauſa ab Anglia miſſum, & ob ſingularem doctrinam ſtatim acceptum, cùm donis & amicitiâ retinuiſſet in Francia, dilexit impenſius; eóque vſus eſt ad communicandas ſcientias Francis, conditâ Pariſiis Academiâ ſtudiorum, quæ per tot bella & calamitoſiſſima tempora hactenus ſtetit; arceſſiuitque immenſo ſumptu Magiſtros, qui profiterentur literas, rudeſque militiâ Francorum animos cicurarent. Hæc fortaſſè paulò fuſius ſcripſi, quæ vt in vulgari homine laudi ſunt modicæ, imò ferè nulli in Principe, qui neglecta republica Sophiſtam ageret; ita in Imperatore ciuili prudentia & militari vſu clariſſimo, ſunt magnæ gloriæ; ſemper inter arma verſari aut ſtudia, bella erudito otio interſcindere, & diſciplinis animum aut periculis corpus exercere. Erat ſtaturâ prolixâ admodum, ſeptem pedes implente, ſed membris validis, & ad ſtaturæ modum conformatis; niſi quod aluus pinguior paulùm extaret. Mitis animus, facilis, apertus, & in regia poteſtate nuſquam ſuperbus; tam à ſuis amatus, quàm eorum amans: totus beneficus; nam amoris prodigus, donis neutiquam parcit. Vulgò habitus eſt, deterioris ſexus amantior; credo ſolitâ in Principes inuidentiâ, ſi quid eiuſmodi fuit, exaggerante; cùm peccatis obnoxij neminem velimus ab-

CAROLVS M. IV.

iis immunem. Sanè Carolus inter ſanctos adſcriptus, verè Magni nomen impleuit, cùm ampliſſimus magnitudinis modus à ſanctitate petendus ſit.

Anno 814.

LVDOVICVS PIVS IMPERATOR.

Audito interitu Patris Ludouicus celeriter Aquiſgranum occupaturus turbas ſe contulit: erat enim ſuſpicioni Vala Imperatori chariſſimus, & feſtinantem ad Imperium breuis moræ piget. Verùm nouo Principi omnia prona & ad obſequium inclinata. Vala primus omnium venienti occurrit, profeſſus obtemperationem arctiſſimam, fuitque exemplo cunctis Proceribus. Inde Ludouicus perſolutis Patri honoribus, & quæ per codicillum imperauerat exequutioni mandatis, ad curas Imperij ſe accingens, primò penates regios repurgauit. Fœminas quotquot nominis mali aulam terebant eliminauit; ſorores, quas ſemper in comitatu Pater habuerat, ex aula itidem miſſas, ſuo quamque loco ablegauit; earum amatores, partim pœna affecit, partim donatos venia longiùs depulit, noxámque præteritam quà liceret emendaturus, nullam in Aulam admiſit fœminam, præter paucas admodùm, quas decori neceſſitas Hermingardæ coniugi depoſcebat. Tum legationibus adiecit animum quas ad Patrem miſſas, præſertim à Leone Armeno Græco Imperatore, ſuo excepit nomine, dimiſitque perhonorificè. Mox ſecurus Franciæ, Bernardum nepotem ex fratre exciuit, promptúmque obſequio, iuxta Patris arbitrium, dictum Regem Italiæ miſſum fecit. Pactum cum Grimoaldo Beneuenti Duce inſtaurauit, vt ſe beneficiarium profeſſus Imperij, ſeptem auri millia quotannis in tributum daret: Saxonibus Tranſalbianis remigrandi in patriam facultatem fecit, ſoluitque onera quæ iniunxerat Pater; ratus vi & timore coërcitos hactenus, amore & beneficiis prouocandos in melius; nec ſpe luſus eſt, fida in poſterum gente, Regiſque indulgentiam iuſto obſequio commendante. Ex tribus filiis maiores duos, quorum reuerentiâ continerentur populi, in regendas prouincias miſit, Lotharium in Bauariam, Pipinum in Aquitaniam; tertium Ludouicum nomine, etiamnum puerum, ſub oculos ſuos creſcere voluit. Poſtea ſtudium corrigendi luxus, quo laborabant multùm Antiſtites, oriens belli motus pauliſper auertit. Ab Godefrido bellicoſo illo Danorum Rege, & Hemmingi ſucceſſoris obitu, ciuile bellum inter eiuſdem Godefridi liberos, & Harioldum atque Regnifridum Hemmingi vel affines vel liberos, regnum diſtraxerat: ac poſt prælia iterata cùm ſe inuicem ſolio pellerent, poſtremo conflictu Regnifridus, & vnus è Godefridi liberis maior natu, pari vtrinque clade ceciderant. Verùm Harioldus, ſiue fratris interitu, ſiue maiori ſuorum ſtrage, ſibi ipſi diffidens, implorata ope Ludouico ſe tradit. Ludouicus gloriæ fore & commodo ratus, ſi æmulæ genti Regem imponeret, exceptum beneuolè Harioldum, iuſſúmque ſperare omnia, in Saxoniam miſit, dum paratur exercitus. Data reducendi Regis prouincia Balderico legato, miléſque aſſignatus Abroditi & Saxones, qui contigui Daniæ non arceſſendi longius forent, & maiori animo in proximos æmulos decertarenr. Haud cunctanter miles lectus, ipſaque hyeme admotæ ad Albim copiæ, minabantur tranſitum & conficiebant; niſi molliori cœlo & pluuio, amnis vel ſoluta glacie vel fallente, arcuiſſet veſtigia; moleſtiore dum parcit hyeme, quàm cum ſæuit.

Danicum bellum.

Quocirca

Quocirca opperiendus fuit vernus tepor, quo liquatis aquis, traiectúque facili, in Daniam Baldericus exercitum mouit. Progreſſus in interiora, tranſmiſſo etiam Egidorá amne, cùm inſtar incendij cuncta corriperet, armatum hoſtem (in quo caput) quærendum ſtatuit & prouocandum. Erat is magno exercitu, nauiúmque ducentarum claſſe, in inſula tribus millibus à continenti diuulſa, propugnatoris ſpecie, mari, exercitu, operibúſque protectus. Septimis caſtris ad Oceani littus Baldericus venit, ſtatiuiſque poſitis, oſtentabat pugnam, eliciendi hoſtis cupidior. At cùm ille quaſi relegatus in inſulam, ſe ſuaſque naues ſtatione pertinax contineret; triduóque fruſtra conſumpto, nec progredi Baldericus penuria claſſis, nec vincere poſſet hoſtis abſentia, regione Harioldo ſubiecta, captíſque obſidibus, vno metu victor, in Saxoniam rediit. Interim Ludouicus Chriſtianæ pietatis in ſubleuandis miſeris haud paulò diuerſum edebat ſpecimen. Plerique Hiſpaniæ populi, grauiſſimo Saracenorum iugo afflictati, & in ſeruitutem duriſſimam rapti, vnanimes, auitis ſedibus ac facultatibus, ſi quæ miſeriis ſupereſſent, relictis, in Franciam penetrauerant; petita à Ludouico veniâ, parati quibus iuberet conditionibus, non obſequi modò, ſed ſeruire; longè meliori vt profitebantur ſtatu, ſi Chriſtianis ac fratribus, quàm ſi barbaris & crudeliſſimis dominis mancipnrentur. Imperator qua bonitate erat & pietate, ſeruitutis atque mancipij voces deteſtatus, eos in Septimaniam, Prouinciam, & Aquitaniam admiſit, ac pari cum Francis donatos libertate, agris aſſignatis, quorum cultura ſuſtentarent vitam, dato eam in rem diplomate, perbenignè amplexus eſt. Nec in eo beneficium ſtetit. Quippe cum iis receptis Comites ſua ex gente ad maius ſolatium Imperator dediſſet, à quibus regerentur & facilius & ſuauius; ab iis noua calamitas nouáque ſeruitus repente orta eſt: Siquidem Comites noua potentia impotenter vſi, ſtatimque iugi quo ſoluti erant immemores, ereptos agros miſeris, traducebant in proprios vſus, quin & heros deturbatos bonis rapiebant in ſeruitutem; vt iam benignitas Regis detrimento foret, acerbiori naufragio quòd in portu obrueret. Quibus iniuriis ad Imperatorem delatis, diplomate altero plagam perſanauit, amotis Comitibus, & dominis in agros ſuos reſtitutis; cauitque in poſterum, ne priuati eiuſmodi tyranni in exitium plebis inſurgerent. Iſta procurantem repentinus caſus ab Hiſpania in Italiam auertit.

Ludouicus Piꝰ. — *Ludouicus Hiſpanos iuuat.*

V. Poſteaquàm vita functus eſt Carolus Magnus, cuius auctoritate Leo Pontifex ſedéſque Romana ſecurè agerent; confeſtim quaſi euerſo propugnaculo, Leonis inimici retectis odiis à diuturna diſſimulatione implacabilius, in ipſius caput conſpirarunt. Quâ re ad Pontificem perlatâ, ſiue audaciâ ſicariorum, haud valdè occultantium quod inultum ſperabant; ſiue Leonis cautione, ex veteri facinore nouum æſtimantis; continuò in eos lege agi præcepit, protrahíque in lucem ſcelus iuſta pœna plectendum. At cùm noxæ auctores affineſve inter Principes vrbis cenſerentur, & proculcatis mandatis Pontificiis, Iudicum miniſtris arma opponerent; breui Roma in factione ſciſſa eſt, pluréſque cædes, direptiones, atque incendia perpetrata. Diſſipato mox tumultus rumore, & vt fit cum incremento;

Romam per Bernardum pacat.

LVDOVICVS PIVS. nunciatur Imperatori deprehenſas à Leone inſidias, nulláque præuia diſquiſitione, cunctos qui venerant in ſuſpicionem criminis, viros licet principes, ipſius iuſſu contrucidatos. Imperator grauitate rei commotus, Bernardum Italiæ Regem ſine cunctatione delegat, qui cauſam crimén que accuratè exploret, ſibi renunciet perſpectum, flammaſque incendij reſtinguat. Bernardus celeriter dicto obtemperans, vbi Romam venit, morbo decubuit; quod tamen compererat, nimirum innocentiam Pontificis, & inimicorum atrox flagitium, per Geroldum Comitem, adiunctis à Leone legatis, Imperatori ſignificat. Et legati Leonis probata innocentia, honorificè ab Ludouico dimiſſi ſunt. Nihilominus iidem inimici qui Bernardi metu Romà aufugerant, nouis veteris odij flammis, confirmata audacià Bernardi morbo atque abſentia, collecta nefariorum manu, in ædes pluribus in ciuitatibus à Leone exſtructas, impetum faciunt, aſſernata diripiunt, nudiſque tectis ignem ſubiiciunt; vrbique imminentes, minantur ſe vi irrupturos, & quæ ſibi ablata fuiſſent, repetituros cum fœnore. Et minas impleſſent haud dubiè, niſi Bernardus Vinegiſo excito Duce Spoletino; tumultum pacaſſet, & gladiatoribus facultatem criminis eripuiſſet. Paulò poſt Leo è vita exceſſit, quà ſenio, quà moleſtiarum patientia; vt Patri Carolo Pontificatus carceres, ita metas filio acceptas referens. Ludouicus interea conuentibus ſæpius habitis, emendationi morum, ac refrænando luxui maximè Præſulum nauabat operam. Ii quippe frequentius ob rerùm conſultationem euocati in Aulam ab Carolo, vitæ aulicæ illecti deliciis, tum in ea plurimum tempus traducebant, tum ad eius luxum atque mollitiem conformabant ſeſe; pretioſiſſimis induti veſtibus, imo militaribus ornamentis ad pompam; baltheis aureis, enſibus gemmeis, argenteis calcaribus refulgentes; magno vt luxus incremento, cui opulenti reditus impendebantur, ita morum haud mediocri detrimento, exemplo à ſacris viris in profanos facilè deriuato. Ergo Ludouicus tum ſua indole ad modeſtiam & frugalitatem procliuior; tum amore religionis, cui damnum maximum inferebatur; decreta ſanciuit, quibus eiuſmodi vana & pernicioſa interdicerentur Præſulibus, reuocatis iis ad priſtinum cultum, qui Chriſtianam modeſtiam ſaperet: pluribus aliis circa victum Sacerdotum & Monachorum ſtatutis, per quæ pius Princeps exigebat ab aliis quæ ipſe præſtaret. His dum intendit, Stephanus V. in Leonis locum ſuffectus Pontifex, nihil prius habuit quàm vt ipſum in Franciam conueniret, & coronandi Imperatoris ſpecie, aſylum certum portumque tutiſſimum, iuxta Maiores, iactatæ Eccleſiæ compararet, ſibique ipſi turrim & clipeum. Ergo magnis itineribus contendens in Franciam, præmiſſis legatis qui Imperatorem conſilij ſui certiorem facerent, Rhemos venit, vbi eius aduentum præſtolabatur Imperator. Nec ab eo quidquam, vt erat religioſiſſimus, ad venerationem Præſulis ſummi omiſſum eſt: Nam præterquam quod iam ab Italia Bernardum Regem honoris cauſa comitem illi adiunxerat, & infulatos Præſules excepturos aduentantem præmiſerat; is milliari extra vrbem progreſſus, equo deſiliens, humíque proſtratus, conſalutauit Pontificem; ac poſt amplexus mutuos & chariſſimas

Antiſtitum moribus conſulit.

Anno 816.

Stephani V. in Franciam aduentus.

riſſimas gratulationes, viam emenſi, innixo Pontifice dextræ Ludouici, templum ſubierunt; ſolemne canticum ad agendas gratias obituri. Poſtea Pontifex inter auguſta ſacrificia Imperatorem vnxit, & coronam auream gemmis pretioſiſſimis refulgentem, quam Româ detulerat, capiti impoſuit, lætitiæ voces fauſtique ominis vniuerſo populo acclamante; Hermingardam ſimiliter in Auguſtam vnxit & coronauit; traductiſque diebus pluſculis, ſummâ beneuolentiâ Principis & effuſo omnium gaudio, vltrò citróque muneribus datis, ſed maxima Imperatoris liberalitate, cui præter indolem ad largiendum erat ſtimulus pietas, Romam verſus diſceſſit, & Imperator auditurus legatos Compendium. Nec fermè aliud memoria dignum Stephanus præſtitit, mox ab reditu morte extinctus; cui Paſchalis virtutum ſummus eſt ſubrogatus; idémque legatos ad Imperatorem mittit, qui ſe renitentem & inuitum electum ſignificarent, ac peterent ea ſtabiliri, quæ cum Stephano antè conuenerant; ratus Pontifex ſanctus cymbam Petri immotam fore in fluctibus, quandiu Francia pro anchoris eſſet. Et quidem Imperator inſtrumento nouo confirmauit quæ ab Auo & Patre Eccleſiæ donata è regno Longobardico fuerant; ſuámque opem vbicunque opus foret, in tutelam & augmentum Romanæ ſedis pollicitus eſt. LVDOVICVS PIVS.

VI. Hactenus Ludouici primordia ſatis fauſta; cætera vel infelicia, & ad ruinam regni inclinata; vel duntaxat ex malo proſpera, nullóque lucro quàm maioris damni quod immineret. Primò contractum caſu fortuito periculum ingens, Imperatore ruinâ porticus oppreſſo; ea quippe lignea, tignis quà vitiatis putredine, quà fatiſcentibus pondere, improuiſo collabens, Imperatorem dum ab ſacra Æde in palatium redit, in imam aream præcipitem traxit, tigna inter, ſaxa & cæmenta humi afflictum caſu horribili; inde mox eductus eſt, præter leues plagas grauiori nullo detrimento; Deo admoderante periculum, & Principem verè Pium exercente calamitatibus, non obruente. Hoc liber diſcrimine, fortaſſe mortalitatis admonitus, Aquis publico in conuentu, Lotharium natorum maximum, ad conſortium Imperij adſcitum, coronatúmque Auguſtum dixit; Pipino Aquitaniam in regnum conceſſit, Ludouico Bauariam; fuitque hic mitiſſimi Principis princeps error, quod viuus liberos in hereditatem vocauerit, & ambitionem excitauerit, vſu poteſtatis, coërcendam obſequio, & paternâ reuerentiâ. Verùm hæc agenti Abroditorum defectio nuntiatur, gentis vltra Albim, explorata olim in Carolum fide: Mali causâ à Ducibus, quorum cupiditates vel delicta plebs luit, ortâ & propagatâ in gentem. Traſco Abroditos Regis nomine adminiſtrabat, fidémque expeditionibus multis probauerat Carolo: eo poſteà ab Godefrido Daniæ Rege capto & necato, cùm Ceadragum filium impuberem adhuc reliquiſſet, Sclaomirus vnus è gentis Principibus permiſſu Caroli ſe Regno immiſcuit, vel pro tutore Ceadragi, vel popularium gratia. Lapſu annorum Ceadragus ex Ephœbis egreſſus Regnum captans ſeu paternam hæreditatem, Sclaomirum penes quem adminiſtratio erat de eo reſtituendo compellat. Is quia regnum non redditur ea facilitate quâ capitur, excuſare, cunctari, fari ambigua, ac negare demum & inficiari reſtituendum, quod Caroli bene-

Ludouici periculum.

Idem filios coronat.

Motus apud Abroditos.

LVDOVICVS PIVS. ficio & amore gentis datum eſſet. Ceadragus adoleſcens viro impar, ſtabilito regni poſſeſſione, re ab armis ad ciuilem litem vocatâ, Ludouicum arbitrum ac diſceptatorem cauſæ dicit; Sclaomiro non auſo recuſare arbitrum cuius ſtipendiarius foret; an ſperante ſe vel ab arbitro ſuperiorem futurum; attamen lite diſceptatâ; cum alterum ius æquitaſque fulcirent, alterum audacia, vis, bellicaque virtus commendarent, Ludouicus arbitri non iudicis ſententia litem partitus & regnum partitur,vtroque diſceptantium in partem admiſſo;at neutri factum ſatis cum ambitionem nulla pars impleat;Sclaomiro præſertim offenſo cui ex poſſeſſione reſtitutio grauior; nec minacibus verbis abſtinuit, affirmans ſe nec Albim traiecturum amplius, nec ſe ad Regem obſequij cauſa venturum. Nec minas vltra diſtulit, imo plus quam affirmauerat præſtitit. Nam illico appellatis Gotefredi filiis, quos nouerat perinfenſos Imperatori cum iis contracto fœdere, bellum in Tranſalbianos Saxones mouet, gnarus longè meliùs inferri bellum quam repelli. Primus Martis impetus in Eſolfeldum caſtrum ad ripam vlteriorem Albis poſitum ruit; vt eo capto indefenſi eſſent Tranſalbiani,facili in citeriores Saxones tranſitu. Ita Danicæ claſſis præfectus aduerſo amne ſubiens,orâ vaſtatâ, ſub ipſum caſtrum anchoras fixit, ſimulque Gluomus Danici limitis cuſtos ductum terrâ militem Sclaomiri copiis iunxit, terreſtri naualique exercitu ad oppugnationem caſtri conuerſo. Ludouicus audita defectione, iuſſerat ſuos intenta cura tueri limites, ideoque caſtrum obiectum maximè hoſtibus limitanei Comites milite & apparatu omni inſtruxerant, ideo viribus vtrinque paribus oppugnata arx & propugnata conſtanter; hinc hoſtibus arma & machinas ardore magno intendentibus, illinc obſeſſis ad munimenta caſtri, vigilias, curam, operam, animumque iungentibus. Tandem oppugnatio cum vltra ſpem produceretur diſpliceretque lentum obſidium, primùm Danos & externos tædium cœpit,deinde Abroditos, vnoque conſenſu repetentibus patriam ſingulis, ſoluta obſidio eſt;magnuſque impetus vnius caſtri morâ euanuit; tanti momenti ſunt belli principia, quorum prærogatiua longè efficacior quam in Comitiis. Attamen reo impune adhuc flagitium erat, Ludouico ſtatim in Italicum motum auerſo; quo mox pacato, iuſtus exercitus in Abroditos miſſus rem paucis confecit, gente victa,& Sclaomiro ipſo captiuo; qui ad Ludouicum ductus, præter rebellionem & Danos hoſtes in limitem actos, multorum criminum à popularibus ſuis accuſatus, poſt regni mulctam, damnatur exilio; leui admodum pœna, niſi clementiæ principis grauis viſa eſſet. Ceadrago Traſconis filio Regnum commiſſum; iam æquitate ab ſublato æmulo conualeſcente.

Et apud Saxones.

VII. *Bernardus deficit à Ludouico.* At dum hæc geruntur, res haud paulo maior Imperium turbat, Bernardi totiuſque Italiæ à Ludouico defectio; cauſa ambitio iuuenilíſque temeritas; ſcintilla & fax magni incendij, aliquot Epiſcoporum in Regem odium & vindictæ ardor,inter quos maximè Anſelmus Mediolanenſis,Vvolfeldus Cremonenſis, & Theodulphus Aurelianenſis; qui Imperatori ob plura decreta luxum Prælatorum adſtringentia periniqui, regiam familiam regnumque turbando vindictam expromunt. Poſtquam Lotharium conſortem,

Imperij

Imperij Ludouicus dixit, Bernardum haud modicè ea res pupugit, reputantem ſeruiendum non modo Patruo, ætate & voluntate Caroli, eò prouecto, ſed etiam Patrueli, tantum non puero, ſibi vſu rerum aliiſque meritis plurimum impari. Anſelmus iamdiu in cogitationes Bernardi admiſſus deprehenſâ ſcintillâ, mouit incendium. *Rem indignam; Regem innoxium, virtutúmque dotibus nobilem, tot iniuriis affici: æque ac Ludouicum è Caroli ſanguine ipſum ortum; imò è Pipino maiori natu procreatum, naturæ beneficio Ludouico anteponi oportuiſſe; Carolo impoſitum, & voluntatem ab chariſſimo nepote auerſam; nunc in iniuriâ Ludouicum perſtare, qui regno Franciæ diſtributo in filios, ipſi Bernardo abiectionem & humilitatem ſolam reliquerit. Quid enim Italiæ regnum; niſi vmbratilis quædam potentia, Vicaria adminiſtratio, præfectura ſupra Duces aut Comites, vno titulo eminens; honeſta ſeruitus, & ruinæ occaſio? An quid æqui bonique ſperaret à Lothario tam feroce quam ambitioſo; cui Italia videretur Imperium, Patruelis externus, ſtipendiarius cliens, opulentus reus; Italia prætextu criminis & authoramento? quare iugum excuteret, nutante adhuc potentia æmuli; Ludouicum ſuis odio eſſe, tam domi quam foris, meditari ſeceſſum prouincias, & ſibi quamque velle conſulere; regios iuuenes inexpertos rerum, contemptui eſſe; ipſum vero amori omnibus: id paſſim votum Italiæ, vt iure ſupremo rempublicam moderetur. Arces omnes & ciuitates, imò quod maius eſt, animos omnium, ſuo in nutu & arbitratu futuros: rem nullam mouendam, præbeat ſe tantùm Italiæ, eoſque ſinat hunc tueri regem quem optarint.* His ſtimulis incitatus Bernardus, vltra ius omne officiúmque prorumpens, defectionem parat, magno tamen conſilio, quantum ſceleri fas eſt, Italiæ vrbibus in ſententiam ſuam adductis: pluribuſque ex Ludouici familiaribus, tantâ ſuorum fide atque ſilentio, vt coniuratio inſtructa, collecti exercitus, inſeſſa Alpium clauſtra, ſummumque Imperium occupatum, vno famæ rumore Ludouicum perculerint: crimine ſimul orto & magnitudinem adepto. Ludouicus vbi rebellio demùm innotuit, ignauiam diligentiâ plectens, magnis delectibus in Germaniâ & vniuerſâ Franciâ habitis, ingentem exercitum in Italiam deſtinat, omnéſque in eam cogitationes intendens, viam carpit Burgundiam verſus; hæretque Cabilone tantiſper, dum exercitus ad Alpes progreditur. Interea Bernardum periculi ſpecies ad noua egit, iam ab montis vertice ſpectabat abrupta & præcipitia; ſe magnũ quidẽ ſi ſtaret, at ſi vel lubrico pede ceſpitaret, caſum, cautes, ſaxa, immenſas voragines, ac funeſtam mortem, imminere. Ergo iuuenis nondum in ſcelere confirmatus, ignarus in delictis eiuſmodi, tam initia plecti quam finem; ſe ſe abiiciens, præterquam quod, iam ex ſuis plures perpenſa re ſerio, abs ſe defecerant, ſiue criminis deſperatione, ſiue frugis melioris voto, arma deponit & appellatâ Imperatoris clementiâ, Cabilonem ad eum ſupplex venit, humi proſtratus confitenſque flagitium, ad augendam miſerationem & clementiam. Pari modo rebellionis participes vnâ ſpe veniæ in poteſtatem regis ſe tradunt, ſtatim cuſtodiæ mancipati; produnt conſilij autores, præter Epiſcopos, Ægidium florentiſſimum gratiâ apud Ludouicum, Reginerium quondam palatij Comitem, Reginaldum cubiculo Imperatoris præpoſitum, pluresque alios; de quibus in vincula datis

LVDOVICVS PIVS.

Mox illi ſe dedit.

Anno 817.

LVDOVICVS PIVS. datis, aliiſque ſociis, in conuentu publico Aquiſgrani habitâ deliberatione, veteri Francorum lege, rei majeſtatis læſæ iudicati, damnati ſunt capite, regnumque Italiæ reſtitutum Imperio. At cum Ludouicus impetrare à clementiâ non poſſet, vt quæ pœna perpetrato fuiſſet ſceleri, & tentato eſſet, velletque carcerem pro ſupplicio eſſe; frementibus contra Primoribus remque exempli in Regentibus peſſimi, ſi reo atque innoxio perinde ſit affirmantibus; paſſus eſt, nolens optimus princeps Bernardum & conſpirationis capita orbari oculis, donatâ mortis pœna, ne forte impunitas nouo aliquando crimini materia foret. Epiſcopi decreto Synodi ab dignitate deiecti, attonſi ſunt, & mancipati Cœnobiis; cæteri vt minus magiſve attingebant noxam vel damnati exilio, vel multati honeſto cuculli carcere: vnus Bernardus & Reginerius, pœnæ impatientia, & dolore animi, tertio ab orbitate die, interierunt; rati vitâ quæ ſupereſſet oculis, nihil moleſtius. Erátque Bernardus generoſus, fortíſque iuuenis, ad Patris Auique indolem factus, Icari fato præcipitatus dum ſumma appetit; niſu adoleſcentium, vehementi cùm oritur, languenti cùm durat. Porrò eiuſdem ſuſpicio criminis ſpurios Caroli filios inuoluit, Drogonem, Theodoricum, & Hugonem; quorum primus, ſtudiorum litterarumque gratiâ ſpectatiſſimus erat; iique ſunt in Cœnobium truſi, & Adelardus conſobrinus Caroli, ſanctitate notâ percelebris (forte calumniante inuidiâ) deportatus eſt exul; magna infirmitate mortalium, quibus noxæ pœna in noxam eſt; dumque pœnam prorogant vltra reos, in ſe ipſi reatum prorogant. Mox audito Bernardi fato, Ludouicum ſententiæ piguit; effuſiſque lachrymis calamitatem iuuenis perſequutus, culpam publice agnouit; quod hanc crudelitatem vt ipſe vocabat ex doloris ſenſu, permiſiſſet iudicibus; multáque eam ob rem erogauit in pauperes: ſed & anno pòſt quarto Imperator piiſſimus, conſcientiæ puriſſimæ morſus, doloremque ex Bernardi nece non perferens, publicam obire pœnitentiam voluit, euocato ampliſſimo conuentu, in quo Princeps ſummus, ſceleris alieni pœnam vltro ſuſcepit, palámque noxam faſſus, quod Bernardum paſſus eſſet puniri acerbius, pœnas Canonicas pœnitentium ſubiit, Theodoſio magno pœnitentiâ major, quia minor crimine. Et antea Bernardi ſocios in integrum & facultates reſtituerat, & Adelardum eiectum Corbienſi Monaſterio, magno piorum plauſu reuocauerat; tuncque Drogonem, cui & poſtea, Metenſes commiſit infulas, fratréſque geminos eductos Cœnobio, reddidit luci primíſque honoribus; nullo omiſſo quo pœnitentiam virtutem perdifficilem Regibus, non obiret modo, ſed proferret palamque vulgaret.

Et excæcatur.

Ludouici pœnitentia.

VIII. *Bellum Britanniæ.*

Expeditionem Italicam conſequutus eſt Britannicus motus, aliíque deinceps plurium gentium: iam deflectente Franciæ gloriâ, cuius arma continendis partis, non parandis nouis depromerentur; iacturâ primùm famæ, dein poteſtatis; ſpernentibus exteris quem non timent ſui; & obnoxio exteris, qui non tenet ſua. Normannus quidam, erat id viro nomen apud Britannos Aremoricos, titulum Regis, & poteſtatem innaſerat; propenſâ Gentis voluntate veteri ambitione ſibi proprios reges cooptantis.

Imperator

Imperator rei momento excitus, ne exemplum in plures ſerperet, duxit ipſe in rebelles exercitum, vnoque prælio in ipſa Britannia rem confecit; quippe cæſus Normannus in acie ſpem Britannorum ſimul cum regno excidit; cæteris trunci inſtar amiſſo capite, in victoris leges iurantibus. Stetitque tranquillitas, donec agente nobilitate & audacia princeps Vvihomarcus, gnarus quibus illecebris caperentur Britanni, ſe profeſſus Regem, ſuperiores Britannos ab Imperatore abducit. Et primò imperatum iis qui limites tuebantur, vt Vvihomarci poſſeſſiones igni & ferro depopularentur, ſi forte malo ſuo reſipiſceret, infirmitatis admonitus. Verùm, cùm nec eo perduellis deſineret, imo iam vniuerſam Britanniam ad nutum ageret; Ludouicus exercitu magno iterum comparato, cum duobus filiis, Pipino & Ludouico (Lotharium in Italiam miſerat,) patris imitatione, qui hoſtem antea quàm vinceret, obruebat, in rebellem ducit. Primò Condatem, quæ ſuperioris Britanniæ Rhedonum vrbs eſt, ad Vindianam amnem milite occupat, dein quia hoſtis in auia loca maritimáque ſeceſſerat, deſperatione victoriæ; ipſe copias in tres partes diuidit, quarum ſingulas filij, is tertiam vaſtatione agris inferendâ, & inquirendo hoſte deducerent. Et illud quidem perquàm ſtrenuè obitum. At hoſtis latuit, vrbes tamen nouo ſacramento, datiſque obſidibus nouam fidem Imperatori iurarunt. Hærebat adhuc fidei ſcrupulus, an ſcopulus, Vvihomarcus, qui rebellionis pertinax & ambitionis, tum priores turbas commouerat, tum nouas etiam inſtruebat. Ideò Ludouicus conuentu Britonum Aquiſgrani indicto, quo gentis principes conuenirent, & Vvihomarcum, factâ ſpe veniæ per fidos compellat, impetraturum plura benignitate Imperatoris, quam armis & rebellione elumbi iam & eneruì. Perſuaſus hac ſpe Vvihomarcus, Aquiſgranum cum cæteris venit, & exceptus humaniter multiſque cum donis domum remiſſus. At cum ibidem ſeu praua indole, ſeu præmiis viro ambitioſo citra ſpem, & cupiditatem leuioribus, relapſus in perfidiam, diſſentientes iam Britones, direptionibus incendiiſque vexaret; à Lamberto Comite incautus domi ſuæ & incuſtoditus immiſſo milite interfectus eſt; haud raro perduellium exitu; quos defunctos magnis periculis, parua tollunt; Deo ludente ſuperbam confidentiam: mox ab hac cæde conquieuit Britannia. At prima Ludouicus expeditione cùm è Britannia veniſſet Andegauos grauem dolorem concepit animo, Hermingardâ chariſſimâ coniuge morbo raptâ, ab diuturnâ ægrotatione. Is autem fuit doloris ſenſus vt à coniugio planè alienus, meditaretur abdicationem Imperij, & voto vitæ melioris, quod olim intenderat, ſeceſſum in Cœnobium: quod poſteaquam ſuis non fallacibus coniecturis innotuit, ij machina omni in eiuſmodi mentem admotâ, maximè officij muneriſque in rempublicam debiti, expugnarunt conſilium principis, & ad ſtabiliendam victoriam, ad nouum coniugium impulerunt; haud repugnantem potius quàm aſſentientem, ſeque eripientem ſibi vt regno ſe daret. Igitur cum vrgere non ceſſarent Franci pulcherrimaſque Procerum filias certatim in conſpectum adducerent; eorum tandem optatis annuens Ludouicus, Iuditham Helponis nobiliſſimi Comitis filiam,

LVDOVICVS PIVS.

Reones.

Anno 819.

Iuditha nubit Ludouico.

LVDOVICVS PIVS. liam, nobiliorem ætatis flore & formæ, Imperatorio thalamo conſortem adiunxit. Qui ex euentibus conſilia metiuntur, humanamque prudentiam re incerta conſcribunt, ij quoniam ab eo coniugio multæ calamitates Regem & regnum vexarunt, ideo Ludouicum inconſtantiæ, ne intemperantiam dicam, accuſant; quaſi principes deterrimæ omnium ſint conditionis, quibus vxor altera interdicatur; aut exemplo domeſtico patris non iuuaretur, qui quatuor coniuges nullo regni malo incommodóve, ſi Faſtradam excipias, deinceps ſumpſerat. Et vt fateat, nouercas inter & priuignos offenſiones oriri mutuas, non tamen ideo, vbi priuignus eſt, nouercam excluſeris; patri liberum ſit coniugem legere, nec auaritiæ liberorum periculum incontinentiæ donet.

IX. *Bellum in Hunnos.* Defectionem Britannicam, Hunnica ſtatim ſiue Hungarica excepit. Gentem ſubactam à Carolo Lindenitus Præfecti nomine adminiſtrabat, is nouarum rerum cupidus diu Hunnorum Imperium meditabatur, eámque in rem Cadolacum Comitem præfecturæ Forojulienſis, Imperatori fidum, ſibíque è vicinia admotum vigilem, amoturus procul, eundem apud Imperatorem magno ſtudio, ſuperbiæ & crudelitatis accuſauerat. Sed cum innocentia mendacij artes refelliſſet, Lindenitus in Hunniam redux, abiectâ laruâ detrectauit obſequium. Prima belli ſors ſpem viri & ſuperbiam auxit, cum miſſus ab Italia exercitus, re improſperè geſta magna militum & famæ iactura, Cadolacho Duce morbo ad dolorem animi accedente rapto è viuis, coactus eſt regredi; deinde legatis ad Imperatorem miſſis, qui pro flagitanda pace, conditiones quaſi victo imponerent, aliáſque Imperator exigeret, ceu à cliente atque obnoxio, rurſum ſoluta pax bellumque ſuſceptum. Ad quod gerendum, Lindenitus incumbens, legationibus vicinas gentes ad defectionem ſollicitans, ab Imperatore Tunocianos auertit, quippe ij abdicata Bulgarorum ſocietate cum Francos ambirent, celeberrimos Europæ populos triumphis Caroli; Lindeniti artibus intercepti affirmantis imminutam admodum gloriam, ac breui interituram; Ludouico omiſſo ad eum ſe in conſortium belli adiunxerunt. Interea Baldericus Cadolacho in comitatu Forojulienſi ſuffectus, iuſſus rebellantis Hunni ſuperbiam tundere in Carinthiam ingreſſus, nondum inſtructo exercitu, ad Drauum amnem hoſtem obuium habet, ac tametſi viribus admodum impar, tamen eum aggreſſus acie fudit fugauitque, gratiori victoria, quod inſperata. Lindenitus ab Carinthia pulſus, nequaquam fractus animo, in Dalmatiam arma fœlicius vertit. Dux Borna pro Imperatore adminiſtrabat Dalmatiam, Lindenito, primo vt æmulus odioſus, mox vt principi fidus accedebat, quod Dragamoſum Lindeniti ſocerum à genero profugum tecto exceperat, quippe ſocer poſtquam generum ab rebellione dimouere non potuit, repudiata affinitate, ab eo diſceſſerat, ſeque Bornæ adiunxerat. Vtrinque acerbis animis itur ad prælium ad amnem Colapium; & apprehendebat victoriam Borna, niſi eam repentina proditio excuſſiſſet. Guduſcani, qui Borniani exercitus, magnam partem implebant, ante à Lindenito expugnati pretio, vt par eſt credere, ſub ipſum congreſſum ſignis conuerſis, à Borna deficiunt, atque intacti abſcedunt,

cedunt, toto pugnæ pondere in Bornam & Dragamoſum incumbente. Et quidem vterque dimicabat fortiter; quamquam diuerſo fato, nam Dragamoſus ingenti animo pugnans occubuit, Bornam prætoriana cohors eripuit. Lindenitus ſecundo prælio intumeſcens, ne fortunæ deforet, in Dalmatiam penetrat, ſparſurus latè vaſtationis miſerias; rapiebanrque omnia ferrum & flamma; cùm Borna haud auſus coram frontem obuertere, munitis arcibus, promptiſſimum quemque è copiis legit, hoſtemque agentem incautius, nunc à tergo, nunc à lateribus, modo noctu, interdiu modo, vel aggrediens vel excipiens, ita exagitauit, vt tribus millibus ab exercitu deceptis, & impedimentis magnam partem direptis, vaſa colligere, Hungarus, & feſtinare gradum adactus ſit; varia martis ſorte, cui vrgere victos, ſæpe ingratum eſt. Guduſianis mox à Borna ſubactis, haud diu impunè proditio fuit.; verùm Imperator perſiſtente in contumacia Hungaro, habito in cœtu publico, in quem Bornam exciuerat, ea de re conſilio, ſtatuit ex eiuſdem ſententia, magno exercitu in Pannoniam irrumpere, dimicare prælio, ſi ſe hoſtis obiiceret, ſin lateret, aut fugeret, vaſtare agros, vrbes diripere, & facta ſolitudine bello in poſterum interdicere. Vere appetente, vbi pabuli copia primum fuit, tres exercitus è diuerſis prouinciis, ſimul in Lindenitum mittuntur, vnus ab Italia per Alpes Noricas, in Pannoniam inferiorem; alter è Ducatu Forojulienſi breuiori via in Carniolam & Carinthiam; tertius à Bauaria in Auſtriam eámque Pannoniæ partem, quæ Iſtrum Drauumque amnes interiacet. Lindenitus, tanti apparatus haud inſcius, viribuſque admodum impar, quod vnum valuit firmo præſidio Alpium fauces muniuit, & in arcem prærupti montis ſupercilio impoſitam, inuecto quidquid pretioſum foret, in eandem ipſe cum militum flore, ac ſpe derelictis agris ſuperſtite, ſe recepit. Francici exercitus aditus varios, pro locorum varietate experti; quippe Italicus emolitus tardius Alpium obicē, ægrè deiecto præſidio in ima ſubiit: Bauaricus longo circuitu, Drauóque tranſmittendo, haud modicam moram contraxerat; vnus Forojulienſis recta in Carniolam via, quamquam ter hoſte prohibente clauſtris profligato, & Drauo traiecto, in hoſticum tempore ſtato irrupit; vincíque poterat, ſi omnibus copiis Hunnus irruiſſet. Tandem gemino adueniente exercitu, iunctis ſimul viribus vniuerſam Pannoniam depopulati ſunt, Lindenito continente ſe intra munimenta, ſublimique cacumine patriæ incendia latè proſpectante. Redierunt, vaſtatis omnibus; nullo periculo damnóve, præterquam quod agmen Bauaricum, longo feſſum itinere, contracta in Draui tranſitu ex aquatum inſalubrium hauſtu dyſenteria, magna parte abſumptum eſt. Inde Carnioli qui ad Sauum incolunt, & Carinthiorum quamplurimi ad Francos deficiunt. Rurſus in Pannoniam ſequenti anno tergemini exercitus immittuntur, à quibus regio ita vaſtata eſt, vt Lindenitus, iam nouo exercitu ab Italia imminente, depoſita ſpe cum paucis admodum fidis confugerit ad Sorabos, (ij multam occupant Dalmatiæ partem) & ab vno gentis duce in vrbem exceptus, ſumma perfidia peremerit hoſpitem, præmiumque ſceleris vrbem inuaſerit. Poſtea maiores paraturus vires, ad Lindeuiſlum

LVDOVICVS PIVS.

Bornæ auunculum eum tracturus in rebellionem ſe contulit; & viro fortaſſe ponebat inſidias, quibus vel perſpectis, vel ſuſpectis, ab hoſpite ſublatus eſt, qui hoſpitem ante ſuſtulerat. Ita bellum Hungaricum cum fonte & origine periit.

X.
Anno 826.
In Danos quid actum.

In Danos nihil belli ſuſceptum, diuiſa gente principum ſtudiis, Harioldus Ludouici autoritate miſſus in Daniam, pacto cum Godefredi filiis inito regni partem beneficio Franci obtinebat. At conſortibus pacti conditionibus nequaquam ſtantibus, variæ inter eos ortæ ſunt turbæ; & eò maiores, poſteaquam Arioldus, cum vxore & liberis Chriſti fide ſuſcepta, magnáque Imperatoris gratulatione, Moguntiæ baptizatus ſacra vt videbatur impiis, impia in patriam intulit. Nam ideo inſurgentes æmuli Reges, gentis inuidia in eum conflata, quod auitam religionem peſſumdaret, nouamque per nefas induceret, regno tandem expulerunt; in quod tamen poſtea, reſtitutus eſt à Ludouico, præter donatum in Friſia Comitatum, in amiſſi regni ſolatium. Et ea ad inferendam Borealibus gentibus, Chriſti lucem ianua primum patefacta, ſtudio & cura Ludouici piiſſimi, qui Ebbonem Rhemorum Antiſtitem, fauſta primordia peſſimo fine mox corrupturum, eò miſit; deinde ſanctum Anſgarium è Corbeienſi eductum Cœnobio, qui in Dania & Suecia, labores plurimos grauiſſimaſque ærumnas perpeſſus, ſementum Euangelij magno fructu ſparſit. Porrò Normanni vna tantum claſſe vexarunt Franciam, primum quidem ab ora Belgica & ab Sequanæ oſtio repulſi cum clade; mox feliciori ſucceſſu in Aquitanico littore prædis actis direptiſque pagis reuerſi ſunt. Et ab eadem poſtmodum Dania inuſtus pudor Francorum nomini. Herioldus Imperatoris fretus auxilio, admiſſus iam in Daniam paulo acrius adminiſtrabat reſpublicas, aliquot pagis incenſis ac direptis, qui minùs præſto dicta audierant. Perculit gentem importuna ſeueritas, & inſtigantibus æmulis Godefredi filiis, cùm Herioldi audaciam Francorum potentia niti & ali exiſtimarent, ſubito in eorum exercitum caſtris ad ripam Egidoræ amnis ad fines Daniæ poſitis otiantem impetum faciunt; adortique palantes & incautos facilè cædunt, in fugam agunt, caſtriſque ſpoliant; dein recedunt patrato prælio. Tam audax facinus excuſarunt quidem Imperatori, ſed nulla irrogata eſt pœna, nimiâ principis, ne ſocordiam dicam, tolerantia. Et antea eiuſmodi crimen Vaſconibus impunè fuerat. Æbulus & Aſinarius Comites in Nauarram vltra Pyrenæos miſſi cum copiis in Vaſconia ipſa conſcriptis tumultum ortum Pompilone compreſſerant, iuſſiſque perfectis deportabant in Franciam militem, & ſoluto vt inter pacatos agmine Pyrenæi iugum exſcendebant. Montis incolæ ex prædandi more, ſaltum inſederant, poſitiſque inſidiis imminebant prædæ; iidem qui viæ duces & fraudis conſcij de induſtria exercitum in ſaltum inducunt; tunc ſeu admoto ad ignem pabulo, incautos, inermes, ac trepidantes, aggreſſi, parati, armis recti, certique victoriæ, omnes paucis exceptis, vel in mortem vel in vincula rapiunt; Comites capti; quorum Ebulus Cordubæ Saracenis pro mancipio venditus, Aſinario meliori ſorte, agnoſcentibus gentilem ſuum qui ceperant, data libertas eſt. Nec irrumpentibus Bulgaris ſatis firmum

Et cum Vaſconibus.

obiectum

obiectum eſt vallum, qui per varias legationes appellatam Franci amicitiam, pòſt aſpernati ſunt majore iniuria; & in Sclauos Franco vectigales, miſſo per Drauum nauali exercitu irruentes, regionem ſubactam, eiuratâ Franciâ per Præfectos ſuos adminiſtrabant: breui morbo penetraturo in viſcera, qui neglectus membra depaſceret. Vltio tamen in Forojulienſem Ducem Baldericum exprompta, cui earum gentium aſſignata propugnatio erat, & eius ignauiæ cum adſcriberetur ſucceſſus hoſtium, imperio & præfectura dejectus eſt; diuiſa adminiſtratione prouinciæ in quatuor Comites; hoſte interim ignauiæ præmium obtinente. Et in Septimania & Catalaunia non ſatis commodè agebatur.

LVDOVICVS PIVS.

Cum Bulgaris.

Bera Barcinonis Comes, militaris vir, nec vulgaris famæ, in diuerſa raptus, in perfidiæ malique doli ſuſpicionem incurrerat; eiuſque criminis in conuentu Procerum coram accuſatus, accuſatori equeſtre certamen indicit; qui mos erat illorum temporum, vt duello, qui agebatur reus purgaret ſe, iſque reus vel illati criminis vel calumniæ haberetur quem perculiſſet Victoria; quaſi innocentia viribus corporis præſtaretur, ſemperque cauſa ea eſſet melior, quæ fortunatior. Beram victum ab aduerſario, ceu probato ac comperto crimine ſententia Procerum, quaſi offenſæ Majeſtatis reum damnauit capite; eratque pœna in proximo ni clementiæ ſingularis princeps mortem exilio commutaſſet; Rhotomagum deportato reo. Inde cum Abulamo Mauro in Hiſpania Rege, ſancita pax, iterumque rupta, duntaxat vaſtationibus mutuis laborauit. In quibus, Mauris præpollentibus, Pipinus Aquitaniæ Rex deſignatus à patre, in eas oras miſſus, hoſtilem impetum frenauit aliquandiu; quo mox digreſſo, nouæ eæque graues ob perfidiam vnius hominis Catalauniam turbæ agitarunt. Azo ſiue Aizo è comitatu Imperatoris (cauſa non ſcribitur) clam ſe proripiens in Auſonam Pyrenæorum vt volunt oppidum, dolo inductis ciuibus receperat ſe, vrbemque poſtea ad id quod parabat flagitium minus promptam, ferro ſublatis incolis, diruit; nec rebellionem vltra diſſimulans, caſtra regionis natura loci tuta communiuit, miſſoque ad Abdiramam Saracenorum Regem fratre in legatum, pacto fœdere, barbari amicitiam, fidem, opemque,perduellione ceu ſtipendio meruit. Modum præbuit confirmando ſceleri Imperator, qui ſolita cunctatione, ne quid inconſultius gereret dum conuentum proximum operitur, autumnali venatione pro Francorum Regum vſurpato more ſe oblectans, moram fecit crimini, aluitque monſtrum præfocandum in cunis. Nam Azo interim Saracenorum præpollens copiis, cuſtodes limitum ſæpius vicerat, adeoque vexauerat aſſiduis incurſionibus nullo permiſſo ad quietem otio, vt eorum pleriſque fuga dilapſis, limites vacui hoſtem in Septimaniam & Catalauniam mitterent. Acceſſerat poteſtati tantæ nouum incrementum, Villenundus Beræ exulantis filius,qui ſeu patris ignominiâ,ſeu repulsâ propriâ, quia Bernardum ex Hiſpanis ortum,comitatui Barcinonenſi Imperator præfecerat,& ipſe rebellionis anteſignanus, Azoni iunctus,Ceritaniam & Vallenſem ſuſdeque miſcebat.Tam peſtilens cancer,cum reſecari ferro oporteret,mollitie Imperatoris inualuit. Nam in Hiſpaniam pro exercitu valido Heliſacarem Abbatem

XI.

Bellum in Catalaunia contra Mauros.

LVDOVICVS PIVS.

cum Hildebrando & Donato Comitibus miſit, qui togatis officiis ſedarent animos, ac præclaris hortationibus ad meliorem frugem reuocarent. Et ij quidem præſertim Heliſacaris induſtriâ, haud paucos à prauo conſilio abſterruerunt, multis quæ nutabant conſtabilitis prudenter; Bernardus prætereа, ſtrenuitate ſummâ & vigilantiâ, Azonis qua vim repellendo, qua refellendo inſidias, Barcinonem aliaſque vrbes ſeruauit. Enimverò flamma reſtinguenda erat, non repellenda; quippe Abdiramanus, magnum conflabat exercitum, quem Duce Abumarna affine ſuo ad promouenda Azonis conſilia in Catalauniam miſit; cuius famâ tandem Imperator excitus, & ipſe magnos delectus habuit, filiumque Pipinum operiri in Aquitania iuſſit, dum ſuas quique copias Legati Tribunique militum ducerent. Ita miles feruidè conſcribebatur, ſed Ducum ignauiâ, an malignitate, lentè & pigrè viam emetiens, Pipino fruſtra per nuntios iuſſa vrgente, & pugnandi occaſionem corrupit, & magnam ignominiam in Francicum nomen inuexit. Nam interea, Saracenus, Cæſarauguſta in Catalauniam mouens, adiunctis Azonis copiis totam prouinciam fœdâ direptione ſtragéque hominum miſerandâ, vaſtauit, incendit, atque peſſumdedit; ægrè Bernardo Barcinonem tuente. Vbi ad votum nullo metu Saracenus graſſatus eſt, iam ad limites Franco accedente Cæſarauguſtam ſpoliis plenus receſſit. Franci nouo flagitio, poſtquam compertum eſt hoſtem abſceſſiſſe & ipſi dilapſi, re vllâ ne tentatâ quidem, inglorij atque infames domum regreſſi ſunt. Pupugit Imperatorem ignominia, eamque ob rem in Conuentu proximo grauiter queſtus, Ducum noxam ignominiâ plexuit, eos gradu honoris & dignitatis eiiciens, quos nec dignitatis priuatæ, nec publici honoris ratio ad exhibendum munus acuerat. Poſtea famâ increbeſcente, nouum exercitum ab Saracenis parari, nouos Imperator delectus indicit, duobuſque filiis Lothario & Pipino gerendi belli curam imponit: iamque Lotharius Lugdunum venerat, miſſo nuntio qui de Saracenorum aduentu referret, cum ij ſe finibus ſuis non mouerent, Pipinus ad fratrem Lugdunum aduolat, & cauſatus timorem hoſtium, ipſum progredi vltra non paſſus, forſan diffidentiâ ſoluit exercitum; iam magnâ imminutione gloriæ, nec enim abeſt à fugâ longius, qui non quærit hoſtem. Quid Azone factum ſit, neſcitur, niſi in rebellione perſtiterit, Bernardus ab Imperatore in cubiculi Præfectum euocatus eſt, ob probatam fidem, tacitâ ſed graui Aulicorum offenſione. Attamen Francorum infirmitas nouum peperit in Hiſpania regnum; quod & in Mauros propugnaculum fuit, & Francis bellorum campus, atque materia. Nempe cùm populi in Pyrenæis poſiti, ſe Francorum ope deſtitutos vident, ſuo animo freti, Regem ſibi conſtituunt, Enecum, vel Inigum Bigorrienſem Comitem; cui à forti audacia inditum nomen Ariſcat, corruptè Ariſta. Is dignum ſe geſſit regio titulo, primus Regum Nauarræ, ac poſteros nactus, qui auitam laudem continuarent. Haud multò poſt, violatam Franciæ gloriam Bonifacius Comes vtcunque reſtituit; is Corſicæ inſulæ modico præſidio tuendæ Præfectus, paruâ claſſe Corſicam & Sardiniam circumuectus, ad exigendos piratas, animo inſtigante, vltra promotus, in ora Africæ, Vticam

Nauarræ Regnum. Anno 828.

Bonifacius in Corſica.

cam

cam inter & Carthaginem exſcendit. Erat frequens iis in locis ad ſua negotia Maurorum conuentus, in eos inſtructa acie Bonifacius irruit, nec imparati ruentem excipiunt, pugnatur acriter, victique Barbari non ſine ſanguine, inſtaurato quinquies prælio, internecione magnâ profligantur. Poſtea claſſem victores repetunt, prædâ opulenti, ſparsâ in proximas vrbes famâ victoriæ. LVDOVICVS PIVS.

XII. *Lotharius Imperator. Anno 823.*

Felicior auguſtiorque ad pompam Lotharij in Italiam aduentus, qui ab patre Imperatore ad ſuſcipiendam Imperij coronam miſſus, adiunctis conſilij gratia prudentibus viris, Valacho Monacho & Gerundo Oſtiariorum magiſtro, Romam magno comitatu venit. Suſceptus eſt à Paſchale Pontifice ſummo honore, & die Paſchatis Chriſtianis læto in ſancti Petri, Auguſti auctus appellatione, coronam regni Imperiíque accepit. Mox vrbe digreſſus, in Franciam redit, ſed cum fauſtum iter patri enarraret, inopinato nuntio res turbantur. Digreſſo Lothario à pleriſque optimatibus Romanis, in Theodorum Eccleſiæ Primicerium Leonemque Nomenclatorem ipſius generum, repentinus fit impetus; ac ſtatim abducti in Lateranenſe patriarchium, ibique plurium criminum accuſati, primùm orbantur oculis, mox vita, auulſo à ceruicibus capite; ad hæc Pontifice, ſin aſſentiret minus, non diſſentiente. Inde affines cæſorum, & inimici Pontificis, odij vindictæque gratiâ, ad Ludouicum feſtinant; queruntur innoxios iuſſu Pontificis iniuriâ cæſos, eam vnam ob cauſam quod Lotharij ſtudioſi, Francorum partes ſtrenuè tuerentur. Pontificem accuſationis dolus non latuit; Legatos mittit ad Imperatorem, qui refutarent calumniam, ſe inſcio captos homines ſceleratos, criminumque haud paucorum reos & compertos, dediſſe pœnas, quibus merito ſe illigauerant, nec amicitiam regiam teterrimis viris odio aut inuidiæ vnquam fuiſſe. Imperator, ne quid inconſulto in alterutram partem affirmaret, Legatos ſuos Romam cum Pontificiis mittit, qui rem explorarent, referrentque compertam. Et quidem Paſchalis ſe ab calumnia iureiurando purgauit, verum magno animo, cum ab Francis cæſorum interfectores flagitarentur, negauit ſe traditurum eos, qui de ſancti Petri familia forent, nec ad prophanum forum abducendi; imò cauſa cognita, reos iure cæſos pronuntiauit, liberoſque culpâ, qui in iudicium & pœnam vocaſſent. Et poſtmodum facti per ſuos Legatos, Imperatorem certiorem fecit. Inter hæc annus elabitur, cum Legati reuerſi è Francia, Paſchalem proximum fato reperiunt; quo diebus paucis morte rapto, vrbs factionibus confeſtim ſcinditur. Nam in duas partes Optimatum & popularium abeuntibus ciuibus, in eligendo ſummo Pontifice, quaque factione ſuum ingerente, tandem præpollente nobilium parte, Eugenius, frementibus licet aduerſariis, eligitur, & coronatur. Enimvero cum nec ideo conquieſcerent turbæ, nec populares electioni aſſentirentur. Quirinius, idem qui antea Legatus, ad Imperatorem conuolat, reique geſtæ ſeriem aperit. Is cum eſſet in procinctu expeditionis Britannicæ, Lotharium Imperij ſocium Romam mittit, qui ſtabilito Pontifice, tumultuque oppreſſo, inter oppoſitos concordiam, pacemque ſanciret. Atque egregie; quod à Patre Imperatum erat filius præſtitit; *Lotharius ſecundo Romã venit.*

LVDOVICVS PIVS.

præſtitit; electionem Eugenij vt piam & iuſtam decreto atque exemplo firmauit, auerſa populi ſtudia reconciliauit Pontifici, & ipſius voluntate & aſſenſu præclara conſtituit, circa eligendos Pontifices, ad diſcordiam ambitumque pellendum; multis præterea in priuatorum vtilitates ſancitis, quibus præterita vulnera ſanarentur, & direptæ per vim & iniuriam facultates reſtituerentur. Hæc præclara Lothatij imperantis exordia, quæ mox cumulatis criminibus, magna Franciæ ignominia & iactura expunget. Iuuat antequam ea aggrediar, prodigia perſcribere, quibus calamitatum ſeriem prænuntiare terris videbatur Deus. Peſtis, cœlo per immodicos imbres corrupto, dirè graſſata eſt, Francorum vix parte tertia ab lue intacta: quam confeſtim fames excepit, cùm ob pluuias agri nec ſemen excepiſſent, nec exceptum benignè redderent. Tot incommodis acceſſit hiems aſperrima, & præter locorum temperiem frigidiſſima, qua ampliſſimi per Germaniam & Franciam amnes, gelu adſtricti ſunt, tam contumaci & ſolido, vt qua iter nauigiis, onuſta plauſtra menſe continuo veherentur. Nec æſtati ſuæ miſeriæ defuerunt, præter frequentes terræ motus domoſque plures cœlo tactas, grandinatæ ſunt fruges pleriſque in locis, promiſcuo lapidum grandiniſque pulſu; imo & in agro Auguſtodunenſi media æſtate concretum glacie fragmentum inter grandinem ruit, longum quindecim pedes, ſeptem latum, duoſque craſſitudine implens. Exinde peſtilentia iterum ſæuiit, prioriſque reliquias prope abſumpſit; ſed quod frumento in Aginnenſi ſolo copioſe pluerit, an prodigium ſit, beneficiumue, liberum eſto arbitrium. Sanè hactenus amplitudo, maieſtaſque Francica ſtetit in apice, mox rerum mortalium fato in ima proruet, intus & foris omne calamitatum genus perpeſſa. Porrò initium à domeſticis turbis, & nefario Principum ſcelere, ne per gradus deuolueretur dignitas regni, ſed ruina ſubita obrueretur propemodum: facinus explicabo fuſius, quando impium exemplum ad fugam iuxta documento eſt, ac iuſtum ad normam & canonem.

Prodigia varia.

XIII.

Cauſa coniurationis in Ludouicum.

Animaduertebat dudum Imperator, aliquot Procerum, tum qui in aula verſabantur domeſtici, tum qui foris adminiſtrationi rerum incumbebant ſibi eſſe infenſos, & interna odia coquere; nec Epiſcopos, quod vrgebat moleſtius à ſimultate abeſſe longius. Cauſæ in incerto ſunt, niſi morum diſſimilitudo in pluribus, quos effuſa in libidinem luxumque licentia, Principis legibus, ac multo magis per temperantiſſimam vitam coërcita in eundem vt cenſorem inuiſum inflammabat acerrime: eò maximè quod viuo Carolo in illo flore & lumine Imperij, magna cuique libertas agendi; non eiuſmodi (vt aiebant) ſcrupulis, cancelliſve læſa aut conſtricta. Et hic ſtimulus Præſulum animos pungebat acutius, quibus militarem ornatum, veſtium pompam, iſtiuſque generis alia plura interdixerat Ludouicus. Iſta animis clam abſtruſa, donec orto prætextu erumpere poſſent in odia. Et ab ipſo Imperatore nata occaſio, qui ſuorum malignitate comperta, tacitis occurſurus inſidiis, Bernardum illum Comitem Barcinonenſem, tutum & exploratum Maurico bello ad ſe excitum, cubiculo ſuo præfecit, magna vt viri gloria, ſic Francorum infamia, qui ſe amandari à Regis ſui cuſtodia,

dia, poſtponique extero cernerent. Ex hac moleſtia nata inuidia, ex inuidia odium, ex odio furor & libido perdendi hominis, Regiſque ipſius. Ideo primum apud Proceres, tum Regem tum Aulicum, in inuidiam vocant, indignum, Hiſpani hominis Regnum eſſe, & dominari non Imperio modo, ſed Imperatori; deinde occultis ſermonibus ſpargunt propudioſam infamiam, violari Principis thalamum, & Bernardo cum Imperatrice intercedere turpiſſimum ſtuprum. Vbi animos his excitatos rumoribus, (nam vulgo nihil acceptius quam maledicta in Principes) ad noua conſilia erexerunt, Imperatore Chriſtiani Ieiunij tempore, maritima loca obeunte, coniurati maturato vt rebantur facinori, extremam manum adhibuerunt. Eorum capita Ieſſius Ambianorum Epiſcopus, Hilduinus Sacratio Imperatorio Præfectus, Hugo & Manfredus Comites, aliique haud pauci, non modo è Proceribus, ſed ex plebeiis, magna multitudine, ad vim ſi opus foret inferendam. Ii igitur Pipinum ex Imperatoris filiis natu minimum, nouiſque ſtudiis temeritate indolis pronum (fratres alij aberant) adeunt, & conqueruntur: *Se Francoſque omnes, magnâ iniuriâ, nullam ob culpam, ab Imperatoris animo & propemodum oculis longè amotos; hominem exterum & Hiſpanæ gentis, vnum inſtar omnium eſſe; eius nutu præfecturas vrbium & prouinciarum committi; huic vectigalia tributa gentium, regiúmque ærarium tradi; eius arbitrio pacem & bellum, imo Imperatoris amicitiam & odium adminiſtrari. Reclamare iamdiu populos, auerſari tyrannidem, tyrannúmque votis exſecrari; Aquitaniæ maximè, in quam regnum ſuum auaritia & crudelitate exeruit, grauem & intolerabilem eſſe; quæ tamen vtcunque perferri poſſent, niſi flagitio inaudito commacularet thalamum Regium, impuro cum Reginâ commercio. Ad hæc ſi obſtupeſceret Ludouicus pater, ſi excæcatus præſtigiis non aduerteret turpitudini ſuæ, ſi cubile ſtupratori per ſocordiam ſummam committeret; ipſius eſſe paternam contumeliam proſequi, abſtergere infamiam, & adulteri ſanguine, obſcœniſſimas labes eluere.* His Pipinus præter ambitionem accenſus, ſiue obiecta crederet, ſiue fidem quam faceret aliis fingeret, ducem ſe coniuratis profeſſus, vulgato conſilio, ingentem multitudinem armat, Aureliam occupat, amotoque Odone Bernardi affine, vrbi Præfecto, Marfridum ſibi fidum ſubſtituit. Inde rectà Verimbriam tendit. Imperator coniuratione audita, imparatus à milite, cedendum tempori ratus, fuga Bernardo permiſſa, Iuditham coniugem Lauduni in Cœnobio Virginum agere iuſſit; ipſe relicta Verimbria Compendium petiit; ſi fortè hoc in ſpeciem diuortio & capitum quæ odio erant, abiectione & fuga, emolliri animi poſſent, & procella detumeſcere. Coniurati Verimbriam admiſſi, comperto quid Iuditha factum eſſet, dimidiato vt operi finem imponerent, Varinum Lambertum & alios, Laudunum mittunt; qui Iuditham Cœnobio vi extractam ad ſe perducant. Nullo obſtante perducitur, verbis minacibus, intentata per tormenta morte, perterrita, pollicetur ſe omni ſtudio enixuram, vt Imperator abrogato Imperio ſponte, attonderetur in Monachum, ſeque illico, quod ſuæ ſit facultatis, ſuſcepto velo, in id vitæ genus abituram; & habita pollicenti fides, deſiderio magno perſuaſionis illicio. Hac ſpe Compendium ad Imperatorem deducitur, ſpe-

Coniurantiũ ad Pipinum ſermo.

Anno 830.

Pipinus in Patrem rebellat.

ctatorem Tragœdiæ, moxque actorem; & obtenta colloquendi cum eo amotis arbitris facultate, cohortatur ad ſimulationem & patientiam. Soluto colloquio, Imperator ad rem tanti momenti efflagitauit temporis moram; Iuditha Coniuratis reddita, ad implenda promiſſa Pictauium ducta eſt, retruſa in regium ſanctæ Radegundis Cœnobium, víque adacta velum admittere; magno conſpirantium plauſu, quibus deiecta bina propugnacula ad ipſam arcem patefacere aditum videbantur. Dum hæc geruntur, ex Italia Lotharius venit, cui ſubito vt ſe probaret Coniurantium factio, eadem quæ Pipino aulæ flagitia oggerit, inſtatque vt Ludouico abrogetur Imperium, ipſeque Lotharius gubernaculo rerum ſe ſe admoueat. Ad hæc Lotharius mediam inire viam, patri nihil nouæ inferre iniuriæ, maieſtatis ſpeciem atque vmbram permittere, nec ſinere vt apicem pertingeret ſcelus; at contra quæ facta erant comprobando, adiungendo ſe Coniuratis, Heribertum Bernardi fratrem, & Odonem conſobrinum pœnis multando, quaſi ſtupri regij adminiſtros & conſcios; hunc quidem ignominia atque exilio, illum qui ad Bernardum ſpectaret propius, erutis oculis, quamquam repugnante multum Ludouico. His inquam proferebat iam quo ſe inclinaret, & placere ſcelus cui laruam quæreret.

XIV. *Ludouicus rebellantes diſicit.* Inter hæc ver æſtaſque tranſigitur, Imperatore titulo tenus res admoderante, Lothario circa flagitium quod iam admiſerat ambigente, & enitentibus ad feſtinandum crimen Coniuratis. Eam in rem conuentus autumno proximo celebrandus, magni momenti futurus, vtrique parti vt decretorius tam erat ſpei quam timori. Locus maxime videbatur, rem inclinaturus; quippe in Germania ſi haberetur conſilium, non dubitabat Imperator, quæ Germanorum Procerum fides erat amorque in principem, quin vindicaretur autoritas ſua: contra Coniurati, ſi conuenirent in Francia, magna Francorum ſparte in factionem abducta, ſe votorum reos comporeſque omnium arbitrabantur. Tenuit tamen vel induſtria Principis, vel fortuna, vt Neomagum quæ Germanica vrbs eſt, indictus ſit conuentus, *Nimegue.* Coniuratis non adeo renitentibus, quando vrbs Franciæ propior, facile viris atque Armis pateret. Attamen huic malo Imperator occurrit, edicens ne quis eorum qui ad conuentum accederent, armatos vllos, alióſve duceret præter Comitatum; ſimulque Lamberto Comiti cuſtodi finium imperat, caueret ne quid in edictum peccetur, ſi quid peccatum ſit, ſe ipſum iudicem dicit, cum Heiſacare Abbate, viro probitatis & fidei notæ. Tectus hoc clypeo, Neomagum venit cum Lothario filio, admonitis Germanis, vt frequentiſſimi ad libertatem Principis conuenirent. Et Germania propemodum tota excita eſt, iam timentibus Francis, & ambiguis quorſum res vergeret. Vbi ſe conuentus compotem Ludouicus vidit; Germanorum fide & multitudine fretus, ſtatuit autoritate receptâ, Coniuratis vim nocendi eripere. Ergo palam in conſilio Hilduinum & Valachum Abbates interrogat, quamobrem prohibiti edicto, ne quem præter familiam ſecum adducerent, viros armatos in comitatu haberent, exemplo tam in alios prauo, quam contumaci in Principem; cuius obſequio omnium primi, vel diuinâ lege manciparentur. Cùm ad ea tum conſcientiâ, tum infirmitate

obmutcſ

LVDOVICVS PIVS.

obmuteſcerent rei, iuſſi ſunt abeſſe conuentu, altero Corbeiam in Cœnobium ſuum remiſſo, altero extra vrbem comitantibus paucis depulſo. Ea pœna cæteri Coniurati quando ſe deprehenſos vident, in deſperationem aguntur; nocte proximâ in Lotharij ædes conueniunt. *De ſe actum affirmant, captum iri ſingulos, & à leuibus pœnis gradum ad grauiſſimas ſterni; ipſum Lotharium non immunem periculo, aliorum capita, ſuo præludere; nec quieturum exilio Abbatum Principem, nullam eſſe ſpem, ni prorſus deſperent; abiiciendam ſalutem vt obtineatur, potiuſque fore perire cunctis quam ſingulis; imo difficilius ſi viri eſſent; metum quem conciperent cum victoribus partirentur; itaque ducem ſe præberet Lotharius vt aperto bello confligerent; ſin minus iuncti ab conuentu ſecederent, ſeque in Aſylum cuiuſcumque vrbis reciperent.* Deliberatio obfirmatis non ſatis animis ad diem tenuit; primoque mane Imperator conſilij haud ignarus, ad Lotharium mittit; qui blandis verbis admonitum ne perfidis crederet, ad ſe vt beneuolum patrem adducerent. Obſequutus eſt filius quamquam dehortantibus cæteris, ac deprecantibus ne ſe implicitos malis deſereret, is cuius gratiâ ea incurrerent. Excepit filium parens humaniter, & amicis verbis non tam increpitum quam edoctum, nullam iis fidem habendam, qui Principi fefelliſſent ſuam; nec vllum plura cupere filio quam qui genuiſſet, in intima ædium abducit, futurum conſiliorum participem. Coniurati interim ad extremum telam perducturi, ſeditionem in vulgus concitant; captum ab irato patre Lotharium, actum in vincula, mox agendum in pœnas, ni ſubueniatur; quare feſtinarent, eriperentque iuuenem innoxium maleuolorum inſidiis. Mox ad ædes regias properatur, fit in eas impetus, obſiſtunt cuſtodes, aliique haud pauci, quibus Imperatoris ſalus curæ erat; iamque furor vergebat ad cædes, cum Imperator de periculo monitus, ducto ſecum Lothario, ſpectandum ſe tumultuantibus dedit. Poſtquam Maieſtate Principis coërcita arma ſunt, clamorque oppreſſus, Ludouicus ad pacandos animos, ita infit. *Quid eſt, viri Franci, quod turbulenti & ſeditioſi propemodum ad regias ædes procurritis: Vbi prima in Reges reuerentia? Vbi cultus in Principem? Vbi maieſtas Imperatoria, & Caroli Magni Auguſta ſoboles? An vos Francorum indolem eiuraſtis; an ego amorem in vos & charitatem abieci? quid igitur inconditus clamor? quid contraria ſtudia? quid arma fulgentia? quid in mutuas cædes ferrum expeditum? Sane non ad arma, non ad hoſtes, non belli gratiâ euocati eſtis, ſed ad pacem, ad tranquillitatem, ad concordiam, tum veſtram, tum noſtram, ſi quid turbæ fuerit, inſtaurandam. Quid enim melius optatiuſve familiæ regiæ vobiſque vniuerſis, quam animorum, conſenſio mutua? quæ non armis ſtrictiſve gladiis; non prauis ſtudiis, ſed diſſenſionum fugâ comparatur. Quin igitur ij vos inter agitis, quales nos Principes agere ſpectatis? Attendite quâ concordiâ ego pater & Lotharius ſumus; qua charitate chariſſimum natum complexus ſum; vt Imperij conſortem dixerim, vt poteſtatis participem, vt me amoris & beneficij haud quaquam pœnitet, vt quæ feci iuuant, pluraque cupiam; nec ſi quid ſecus maleuolorum fraude contigit nuper, ideo naturæ & pietatis iura expunximus; idem ſumus qui antea; eadem conſpiratio animorum, conſiliorum ſocietas, amor idem & odium; nec ſanguine colligamur arctius quam voluntate; nempe id vnum ſtudium, vt quam concor-*

Ludouici oratio ad ſeditioſos.

LVDOVICVS PIVS. *diam inter nos præſtamus, eandem & vos præſtetis inuicem, iiſdemque omnes animis in publica rei bonum incumbamus. Quocirca ferrum abiicite; deponite odia, conſpirate animis, ſi quid moleſtiæ eſt, donate inuicem, & frequentes in conſilio adeſte, de bono publico, Regnique gloria deliberaturi.*

XV. *Cõiurati pœna affecti.* Hac oratione pacati animi, vulguſque vt mutabile eſt, aſpectu Lotharij in diuerſa raptum, tam cito quam inceperat deſiit. Imperator tum demum conſtabilitâ autoritate, coniurationis principes capi iuſſit, ac priuata cuſtodia ad minuendam infamiam aſſeruari. Deinde vocatos in iudicium palamque conuictos, ſententiâ Procerum & aſſentientibus Auguſti liberis, morte damnauit. Exequendæ ſententiæ Ludouicus, pro ſuâ clementiâ interceſſit, ciuili abdicatione contentus, vt ſacris addicti in Monaſteria abderentur, profani attonderentur, ſacrique fierent; etſi conuentu plurimum reclamante, crudeli clementiâ, quæ parcendo criminibus tum aleret vetera, tum noua gigneret. Et clementiæ fuit, quod Pipinum in gratiam receperit, priorum oblitus; quamquam facilius pater cum filio redit in gratiam, quam cum patre filius. Poſtmodum Pictauium miſit, qui Iuditham reducerent, nec reductam in thorum admiſit, donec ſe præſcripto legibus modo ab obiecto flagitio purgaſſet; quibus peractis ſummâ Procerum gratulatione conuentum ſoluit, dimiſitque liberos; Lotharium in Italiam, Ludouicum in Bauariam, ac Pipinum in Aquitaniam; magno haud dubiè functus periculo, ſed incautius futura prouidens, dum præterita curat. *Mox liberati Ludouici Clementia.* Tanto igitur vulnere, in cicatricem obducto, parcendi nimius Imperator, vt criminis memoriam omnem extingueret, poſt lætiſſimam Paſchatis diem, reis omnibus quibus Cœnobia in pœnam indixerat, iiſdem euocatis permiſit exitum, & facultates addictas fiſco reſtituit; datâ optione iis qui attonſi fuerant perſeuerandi ſi vellent, vel ad priſtinum ſtatum redeundi; inſcius beneficia pro toxico eſſe corruptis animis, & huiuſmodi ſcelera ſemel ſuſcepta, haud vnquam deponi. At nondum annus euolutus erat, cum ad conuentum in Theodonis Villam indictum, venit Bernardus ille in Hiſpaniam priori tumultu profugus, ſeu Auguſto clam euocante; ſeu improuiſum non expellente; & ſe integrum ab flagitio profeſſus, militarem purgandi ſe modum ab Auguſto impetrat; nempe vt qui crimen intenderet, ſingulari prælio dimicaret cum reo. Igitur cum accuſator diu perquiſitus deliteſceret, Sacramento ſe Bernardus purgat, priſtinæque tum dignitati, tum fidei reſtituitur. Porro Imperator magnopere optauerat Pipinum huic conuentui & purgationi intereſſe; itaque verbis conceptis iuſſerat, & inde fons nouorum motuum, Pipino moras ſponte nectente, & ſoluto cœtu adueniente. Vnde ſubiratus pater eum in cuſtodia *Noua ſeditio à Pipino.* libera habuit, nec abs ſe abeſſe permiſit. Is tamen deceptâ cuſtodiâ, fugâ in Aquitaniam mox ſe proripuit. Nec ideò Ludouicus in vltionem exarſit, iuſſit duntaxat rebellem filium proximo Aureliæ conuentu ſibi occurrere. Et quidem occurrit quamquam inuitus, maturis nondum quæ parabat conſiliis: quibus dum gnauiter ſeduloque intendit, conſortes veteres reuocando, & nouos adiungendo, certior omnium factus Imperator, maximè perculſus quod Bernardus ſibi antea probatiſſimus, nouis conſiliis

conſiliis agitatis, non modo à ſe defeciſſet, verùm etiam Pipino adiunctus, coniurantium princeps, omnium quæ conſulerent architectus eſſet & moderator; ſtatim in Aquitaniam in qua res nouas moliebatur ſe contulit. Ibi apud Lemouices, accuſatus perduellionis Bernardus, cum forti animo accuſatorem prouocaſſet duello, nec is auderet probationem tam ancipitem aggredi, nihilominus dignitate & militari gradu deiicitur; pœna quæ criminis voluntatem intenderet, facultatem non tolleret. Pari modo Pipinum toties tumultuantem datum in cuſtodiam, vt amoueret ab Aquitania procul, abduci Treuiros à cuſtodibus iuſſit; tum demum tranquillitatem Prouinciæ curaturus, oppreſſis ventis procellarum auctoribus. Verùm cuſtodum incuriâ, liberatus à ſuis Pipinus, dum Treuiros ducitur, rurſum omnia turbauit & miſcuit; & Bernardus in Aquitaniâ, Imperatori fidos infeſtabat & diripiebat. Imperator poſteaquam pollicitationibus & blandimentis Pipinum ad clementiæ vſum reuocare non valuit, ad ſeueritatem conuerſus, profugum Aquitaniæ regno ſpoliauit, & ſpe omni hereditatis paternæ deiecit; ſimul id ipſum regnum inter Lotharium & Carolum ab Iudithâ ſuſceptum æquâ parte diuiſit, non habitâ ratione liberorum Pipini; hoc pretio, redempturus Lotharium, & Carolo in quem ardentior amor conſulturus. Supererat Aquitania ſubigenda, ne indicta pœna vmbratilis duntaxat & inanis foret, & ideo Ludouicus euocauerat militem; ſed tum aſperrima hyems, tum imbres immodici gelu & humore alternantibus, ſolo mox indurato, mox tepore cœli emollito, obtriuerant equorum pedes, & militaria munia obturbabant; Aquitani præterea per calles & viarum compendia, ad ſoli incommoda nati & facti, in Imperatorios excurrentes detrimenti multum inferebant; quas ob cauſas magno dedecore, & autoritatis ſuæ infamiâ, Ludouicus vltra Ligerim tranſmiſſo exercitu, hyematum in Franciam venit.

Ludovicus Pius.

XVI. *Pipinus adiũxit ſibi fratres.*

Pipinus interea Regni iacturâ & ignominiâ multo acerbior, tentabat omnia, vt fratribus à patre abductis, nouam inuidiam & cupiditatem primam excitaret. In Carolum Aquitanici regni traducta pars, tumultûs fomes atque alimentum: *Ergo Lothario inſinuabat Pipinus, id nouercæ votum vt priuignos Regnis deturbaret; hanc Imperatorem expugnaſſe blanditiis, imo præſtigiis egiſſe ad dementiam; rapturam ſpolia quibus præclarum illum Carolum locupletet, nec parcituram ipſorum ſaluti, vt facultates eripiat. Iam in ſe vno experimentum tentatum; ſi ſucceſſerit, progreſſuram vltra, & ab ipſo Lothario coronam imperij repetituram; artis eſſe fraudiſque ſubdolæ, quod parte Aquitaniæ aſperſus eſſet; quaſi hamo in perniciem oblato, poſtea & ipſe rapiendus in ſpolia, cùm auxilio fratrum deſtitutus foret. Deinde quid ſui peccaſſent liberi; quæ innoxiæ ætatis & ad omnia infirmæ noxa tam grauis; vt ij paternis auitiſque bonis orbarentur, & ad regiam amplitudinem nati, ad miſerrimam inopiam adigerentur? quin arma ſimul corriperent, & amoto patre, iam per ignauiam & nouercæ ambitum diu inepto, ſe ad regimen ipſi accingerent; & penè mortuam Francorum gloriam excitarent.* Pipinus eadem

LVDOVICVS PIVS.

Ludouico fratri ingerebat, mollioris indolis iuueni, propterea ad induendas formas prono & facili; addebatque ſtimulum, quod prætermiſſus in Aquitaniâ diuidendâ, contemptui nouercæ fuiſſet, nihili habitus, nullo amoris odiive pretio. Ita abreptis in ſuam ſententiam fratribus; magnum conflat incendium, vndequaque bellicum inſonat, & contractis magno numero copiis, filij in patrem ferociter inſurgunt; obducto armis prætextu quod vir vxorius prauo affectu regnum ac filios perditum iret, & iniquâ adminiſtratione multorum ſcelerum autor exiſteret. Nobiles & promiſcuum vulgus, magnam partem adiuncti filiis, auerſantur patrem, ipſique Antiſtites buccinatores belli præ cæteris, voce, ſcripto, ope, & multo maxime exemplo factionem promouent. Nihilo ſecius Imperator ad repellendam vim, comparat ſeſe, & in rebelles cum vxore & impubere filio armatos ducit. Hæc dum inſtruuntur, Gregorius eo nomine IV. Pontifex ſummus, tantæ infamiæ ac detrimento, tum rei Chriſtianæ, tum Francicæ interceſſurus, abiecta cunctatione in Franciam venit, iamque frontes exercitus gemini obuertebant, in campo qui *mendacij* dictus eſt, ob deluſum mendacio optimum Principem, Argentoratum inter & Baſileam (alij volunt Imperatorem Vormatiæ conſediſſe) cum Pontifex liberos qui primi occurrerant de viâ conuenit, cum is de pace & concordiâ colloquutus, primo atroces & efferatos animos repetit, dein quaſi adhortamentis & precibus ſuis mollirentur, non adeo ad pacis vocem exacerbari, poſtremo permittere vt ad patrem tranſiret de conditionibus acturus. Ea de induſtria ficta atque compoſita, tum vt diuturnior iniiceretur mora Pontifici, ipſique interim rumores malos diſſeminarent, tum vt breui hoc tempore, qui proditores in Ludouici exercitu eſſent, alios quamplurimos minis & promiſſis ſecum abducerent, crebriſque transfugiis imminuerent copias. Vtrumque ad votum obtigit, nam ſparſi rumores ſunt, Pontificem à Lotharij partibus ſtare; fore vt Imperatorem, diris deuoueret, quique ei officio armiſve adeſſet; iamque ea in hæreſi erat Ludouicus, morâ Pontificis in prauum ſenſum detortâ; ſuoſque ad dimicandum in aperto campo inſtruebat. At filij certiorem victoriam ex transfugiis, ſi breuis intercederet mora, ſperantes; id vt obtinerent, Pontificem acturum de conditionibus pacis rogant: ad patrem adeat. Ille fide fallentibus habitâ, inter geminas acies iamiam oppoſitas, ad imperatorem ſe confert, quem Armis tectum offendit, inter primos Ordines equitantem. Primo hoc congreſſu excuſans ſe Pontifici Imperator, quod ſummæ dignitatis virum haud decenter inter arma exciperet, datis vtrimque induciis, in caſtrenſe tabernaculum ducit. Ac cauſa moræ audita & probata, per aliquot dies ventilata pace, cum ſe ad omnia æqua perfacilem daret, lætus Pontifex ad filiorum caſtra regreditur. Interea militum corruptores ita clanculum graſſabantur, donis, pollicitationibus, & minis vbi opus foret, vt non modo ſinguli caſtra deſererent, ſed incredibili audacia, cohortes ipſæ & legiones ſignis prælatis ad Lotharium luce palam tranſirent. Pauci qui ſupererant, meliori fide Imperatorem conueniunt, fortunam illius quæcumque ea foret ſubituri. Verùm optimus princeps, aduertens ſpem exiguam ex pugna, certamque

Anno 833.

Inſtauratur rebellio.

Pontifex deceptus.

Ludouicus à ſuis deſeritur.

que pernicieм,ſuum vnius caput in ſalutem omnium immolans. *Amici*, inquit, *ſatis eſt fidei, ſatis datum officio, vltra pergere, vobis temeritatis ſit, crudelitatis mihi, caput meum vnum expoſcitur, vnum diuina vltio in victimam petit, merita veſtra ſeiungenda ſunt à noxis meis, ite & vos ad liberos, ne hoſtes dicam, meos; monſtrum eſt, coli ab exteris, quem oderunt ſui; extremam hanc à me inite gratiam, vt quos ſeruare ſalute meâ non poſſum, ſeruem exitio.* Ita inuitos, fletus inter ac crebros gemitus, ſiccus ac libens ab ſe dimiſit, ſoluſque cum vxore & filio, pauciſque domeſticis, ad filios legat, qui dicerent ſe in illorum poteſtate futurum, cauerent duntaxat ne plebs efferata in ſe familiamque irrueret; nam gregarius miles procaciter impetum minabatur, inſtrumentum regium direpturus. Liberi amoto milite, iubent patrem caſtris relictis ad ſe vt veniat, pacta vitæ & dignitatis incolumitate. Nec moram vltra terens, equo aſcenſo, verſus rebellium caſtra progreditur; prodeunt obuiam liberi, fictaque reuerentia equis deſilientes, admoniti à patre vt promiſſis ſtarent, dataque in id fide, in ipſius oſculum proditores nefarij admittuntur, victimámque ſpontaneam ſua in caſtra tacito gaudij ſenſu deducunt.

Se liberis tradit.

XVII.

Ludouicus in cuſtodiâ datus.

Iam Gregorius Pontifex, deſperata pace, & principum abominatus flagitium ab iis abſceſſerat, Romam verſus, à Deo impetraturus quod denegabat Ambitio mortalium; nam vbi ſpe plenus ad Lotharij caſtra redierat, factiſque transfugiis, principes larua amota, mentionem pacis excluderent, ne eorum ſcelere contaminaretur indignatus abierat; Sanè vt à proditione Imperatoris immunis, ita forſan culpæ non integer, quod mollius parricidas habuerit, & æquum inter atque iniquum medius ſteterit. At Imperator vbi ad caſtra filiorum peruenit, confeſtim in priuatum tabernaculum cum Carolo filio ac paucis familiarium ducitur; iam à Iuditha abiunctus, quam in Ludouici filij poteſtatem datam ille ipſe ſtatim Dertonam in vrbem inſubrium deportauit, clauſámque Monaſterio ad ſuſceptionem veli adegit. Mox Principes captiui patris diuiſis ſpoliis, præeunte vniuerſi exercitus Sacramento, regna partiuntur; vt Lothario, cum Imperio Francia, Ludouico Bauaria cum Tranſrhenanis prouinciis, Pipino Aquitania eſſet. Ac illico recepta mercede ſceleris, ſolutóque exercitu, Pipinus in Aquitaniam, Ludouicus in Germaniam abeunt, cura Lothario relicta vt inceptam tragœdiam ad vltimum actum perduceret. Et is egregiè prouinciam impleuit, cùm Iulius menſis ageretur, in Autumnum proximum conuentum publicum Compendium indicit, inde in Franciam iter carpit, patrem ſeorſum equitantem, at priuatum iam & captiuum cohorte prætoria deducente, per vrbes obuias triumphans de patre filius, iam poteſtatis Imperatoriæ compos, ad nutum res moderabatur, donec Sueſſionem ventum eſt, vbi patrem in ſancti Medardi Cœnobio arcta cuſtodia incluſit, fratremque Carolum, itidem in Prunenſe Monaſterium abdidit, eo tamen moderatus, quod cucullo non inuoluerit. Inde præſtolans conuentum proximum, ceu tranquilla poſt atrox facinus conſcientia, venando ſe oblectat. Verùm nec id temporis inane ſceleris fuit, quippe vt meditatum flagitium cum pompa & efficacia prodiret, præſules

Prom.

Ab Epiſcopis damnatus.

LVDOVICVS PIVS. ſules inter ſe conueniunt, Ebbone Rhemenſi auctore & Architecto, ſtatuuntque Imperatorem innoxium ceu plurimorum criminum reum ad Imperij abdicationem adigere, ipſi in pœnam pro Eccleſiaſtica poteſtate, Monachi veſtem imponere, & ciuili morte,è viuis quà licebat eradere. Et primum impudentia nondum confirmata priuatim exautorationem inſtituebant, ſuadentes Imperatori, imo pro contractis noxis imperantes, vt Monaſticum inſtitutum ad vitam reliquam amplecteretur; quod cum ille generoſius detrectaret, iidem Epiſcopi, abiecto pudore, extremum facinus tandem aggreſſi ſunt.Canonica in ſpeciem accuſatione inſtituta, inauditum Regem per ſummum nefas, & ſupra quam liceret dicta ſententia, vt plurimorum & atrocium criminum reum, imperio priuant, & in pœnam vitæ Monaſticæ perpetuo exilio damnant. Sententia publico in conuentu pronunciata eſt, pluribus qui Lothario ſtudebant aſſentientibus, paucis iuſtitiæ gratia repugnantibus, cæteris, ne Lotharium offenderent, nequaquam diſſentire auſis.Ita propudioſa res ad effectum deducitur. Compendij ſpectante multitudine populi & ingemiſcente, in Baſilica Mariæ Deiparæ, ante aram ſancti Medardi, vt flagitium auguſtius eſſet & ſceleratius, Imperator ſiſtitur; mox humi proſtratus ſuper cilicium, fatetur innocentiſſimus Principum ſe multa & grauia in adminiſtratione Regni peccaſſe, (quippe mitiſſimus vir couſtituerat animo Dei gratia,ignominiam tantam abſorbere); tum admonitus ab Epiſcopis adſtantibus,ne pigeret in diuino conſpectu flagitia ſua ad pœnam & ad miſericordiam vltro agnoſcere, legit elata voce ſcriptum indicem ſcelerum, ob quæ damnabatur; erant autem omnia ad mendacium & fraudem conficta, præter vnam Bernardi nepotis necem, quod pœnitentia publica ante expunxerat; lecto indice, ſe illorum omnium reum fatetur, pœnitentiam ab Epiſcopis demiſsè flagitat; tum eundem indicem Epiſcopis tradit; à quibus ſupra Aram in memoriam rei ponitur. Dein iuxta ſententiam ipſe Imperator cingulum cui appendebatur enſis reſoluit, collocátque ſupra ipſam aram, mox aulico ornatu ſeipſum exuens, Epiſcopis miniſtrantibus cilicium induit, ſuperimpoſita Monachali veſte; ac oblato Miſſæ Sacrificio, dimittitur populus, dolorem lachrymis gemitibuſque conteſtans. Imperator arctè cuſtoditus in Monaſterium truditur; quem deinde Lotharius, Aquiſgranum veſte & cuſtodia eadem duxit. Et id propudioſum toti Franciæ nefas, quo iuſtiſſimus Imperator, vnius clementiæ reus, ab liberis, Epiſcopis, populo, vel proditus vel deſertus, tum quanti ſit mortalium pompa exemplo eſt, tum animi moderatione & patientia, omnes aui patriſquè victorias longè vincit. Porro hæc acta ſub oculis legatorum, quos Conſtantinopoli ad Ludouicum Imperatorem Theophilus miſerat; iique ſuam in Græciam, nouum Oedipum in argumentum ſcenæ reportarunt.

Abdicat ſe Imperio.

Anno 833.

XVIII. Hæc Octobri geſta ſequenti hyeme Franci tandem atrocitate rei commouentur. Primùm in Francia Eggebardus Comes, & Guillelmus ſtabuli Comes conqueſti palam facinus, pro reſtituendo Imperatore optimo militem legunt; Bernardus & Varinus idem ipſum in Burgundia præſtant; in Aquitania Drogo Metenſis Epiſcopus, & Hugo Abbas, Pipino inſinuant,

præmia

præmia ſummi flagitij occupaſſe Lotharium; cur ipſe tantam infamiam emolumento nullo contraheret? Quin poſterioribus priora corrigeret, & quanto ante dedecore, tanta nunc laude, patri libertatem Imperiumque aſſereret. Ita repente tres conflantur exercitus, quorum fama excitus Lotharius, & ſuum ex Germania ducens, patremque pullatum trahens, Pariſios venit; vergebátque res ad ciuilem pugnam, Eggebardo cum copiis obuio, niſi piiſſimus Imperator, (nec majeſtatem cucullus extinxerat) ſuorum ſanguini vel ignominiâ ſuâ parcens, precibus, obteſtatione atque imperio in Eggebardum ipſum vſurpato, prælium inhibuiſſet; nec placebat pullum indumentum immutare purpura, quam tinxiſſet cruor. Sic incolumis ad Monaſterium ſancti Dionyſij Lotharius venit. Sub id tempus Pipinus Aquitanos ad Sequanam, Bernardus Burgundos ad Matronam numero magno admouerant; & cùm ille ruptis pontibus, raptiſque nauigiis, hic vi procellarum à tranſmittendis amnibus arcerentur, interim legatos ad Lotharium mittunt, poſtulatum vt Imperatori libertas priorque dignitas reſtituantur; ſin minus, vi impetraturos, quod æquitate haud poſſent. Ad hæc Lotharius; *Se nemini de Imperatoris bono concedere, ſibi omnium maximè eius aduerſa dolori eſſe, & lætitiæ proſpera; de cætero ipſum eundem decreto Antiſtitum exautoratum eſſe, nec reſtitui poſſe abſque ipſorum auctoritate; id ſe percupere quantum vllus alius, & noxam ſi qua ante fuerat, omnibus communem eſſe, cùm æquè omnes decreto Antiſtitum obtemperauerint.* Poſtea deſignabat quoſdam e Proceribus, quibuſcum ſi ad ſe venirent, ea de re commodè ageret. Etenim nouo in ſpeciem conſilio, cum ſe tot copiis imparem cerneret, nec ab ſe impetraret, reſtitutioni patris aſſentiri, vaſis collectis, relictoque Imperatore in Dionyſiano Cœnobio, itineribus magnis Burgundiam petit; eaque decurſa Viennæ ſubſtitit, exploraturus quo ſe res verteret, & futura ex præſentium ſtatu moderaturus. Eo profecto plerique Proceres qui cum Imperatore remanſerant, aliique Eggebardi, & Guillelmi ſocij, ingenti gaudio Imperatorem adire, conſalutare vt Principem, & petere quando vis illata deſineret, Auguſti purpuram & autoritatem reſumeret. Verùm is quâ modeſtiâ & temperantiâ fuit, negauit ſe niſi Epiſcoporum operâ, inſignia & poteſtatem Imperij poſſe vſurpare, vt quod peccaſſent improbi præſules, emendarent probi. Itaque in Baſilicâ S. Dionyſij effuſiſſimo populi gaudio, abrogatâ priori ſententiâ, manu Antiſtitum pullata veſte exutus eſt, redditáque purpura; ab iiſdem baltheo ferróque eſt accinctus, regni lucrum eâdem animi moderatione faciens, quâ iacturam. Et obſeruatum eſt elementa in lætitiæ partem admiſſa; nam hyems hactenus procellis fœda, magniſque imbribus ventorumque turbinibus ſæua, ita repente miteſcente cœlo, ventis ponentibus, & ſerenitate inductâ, viſa eſt in teporem vernum abiiſſe, vt ſancire publicum gaudium ſuo ſuffragio credita ſit. Reſtitutus Imperator, & clementiæ ſuæ redditus, auerſatus eorum conſilia quibus placebat Lotharium perſequi, Nautolium, inde Cariſiacum venit; excepitque Pipinum & Ludouicum, immemor præteritorum, paterno affectu, gratulationibus omnium ſe ſe accommodans. At poſteà excepto Carolo, ac Iuditha coniuge, quam Rataldus Epiſcopus

Proceres pro Ludouico Imperatore laborant.

Reſtituitur Imperio Ludouicus.
Anno 834.

LVDOVICVS PIVS.

ſummâ diligentiâ ab Italia reduxerat, inter feſtos ſubditorum plauſus, Aquiſgranum venit; Ludouico & Pipino in Aquitaniam, Germaniamque dimiſſis. Attamen vnicus ſupererat obex Lotharius, qui perſiſtebat in rebellione, in ea firmatus blandimento nouo fortunæ. Proficiſcens Viennam, Lambertum Comitem, Marfridum, alioſque cum parte copiarum in Neuſtria hærere iuſſerat, qui factionem alerent, pacemque è proximo interturbarent. Id cùm ſtrenuè agerent, Odo Comes ab Imperatoriis vindiciis labem amoturus, euocatâ vi militum, eos pellere armis aggreditur; at dum agit confidentius eoque incautius, ab hoſte circumuentus & imparato milite oppreſſus, fortiter pugnans cum Guillelmo fratre occiſus eſt, reliquis ferro in fugam diſiectis. Id facinus noua ſpe Lotharium exciuit, ſimulque metu ne Lambertus periret, infirmior quam vt Imperatorem ferret, ſi totus in eum impetus rueret. Itaque iuncturus cum eo copias Viennâ quantocyus mouet, itinere per Burgundiam facto. Varinus Comes adſcitis è nobilitate pluribus, Cabilonem in via poſitam, milite operibuſque communit, ſiue vrbi conſulturus præſidio, ſiue moram properanti hoſti iniecturus; Ideò Lotharius amoliturus obicem, magnâ vi vrbem expugnat, & dimicatum eſt diebus quinque continuis, ingenti vtrinque niſu & animo, tandem ſexto, impar operibus ciuitas deditionem facit, moxque atroci crudelitate Vincentium diripitur atque incenditur, nullo ſacri profanive diſcrimine; præter Baſilicam vnam D. Georgio ſactam, quæ ignibus circum omnia corripientibus inflammari haud vſquam potuit. In nobilia plebeiaque capita ſæuitum promiſcuè; Goſſelinus & Samila Comites, rebellium inſtar, quia fidi Imperatori capite plexi ſunt; Gerberga, vel Guillelmi filia, vel Bernardi ſoror è Cœnobio extracta, vinacio incluſa dolio in Ararim proiecta eſt, ſuæ ſuorumque ſæuitiæ indulgente Lothario, ſed audito patrem cum exercitu & Ludouico filio, iam perueniſſe ad Lingones, deflexo itinere Auguſtodunum, deinde Aureliam, mox Cenomanos venit, Lambertum Comitem recepturus. Imperator haud modico dolore, ob Cabilonem concepto, pariter retrogreſſus Lotharium ſequitur, iamque auctum Lamberti copiis aſſequutus caſtra obuerſa ponit, internuntiis hinc inde fruſtra commeantibus. At Pipinus ex Aquitania cum exercitu feſtinabat, quem Lotharius Ligeri prohibiturus, agmen confeſtim verſus amnem ducit; nec filij mens, Imperatorem latuit, ideo celeriter & occulto calle præoccupato amne Bleſas venit; Pipinumque obturbante nullo ſibi adiungit. Tum demum Lotharij fracta pertinacia & appellata ceu naufragij tabula, clementia patris, verbis duntaxat ob noxas increpitus à patre in amplexum & animum receptus eſt, in quo ſcelera filij ſenſum diu extinxerant. Iuſſus eſt ſtatim petere Italiam, nec ab ea iniuſſu patris prodire, collocato in Alpium faucibus milite, ne cui inexplorato pateret tranſitus inde in Franciam, clauſtris ac repagulis, cum ab natura tum ab induſtria poſitis, quæ coërcerent furorem iuuenis.

Lotharij pugna proſpera.

Cabilonis calamitas.

Lothario parcitur.

XIX. Vindicato in dignitatem primam Ludouico, nihil potius fuit, quam collapſa tempore, aut diſiecta belli turbine reuocare in priſtinum ſtatum. Adiectæ illico in res ſacras curæ, & quando Pipinus è bonis Eccleſiaſticis,

cleſiaſticis, tum ſibi tum ſuis multa rapuerat, iuſſus eſt ea reſtituere, cumque id cunctantius impleret, vrgente nouo imperio mox executus eſt: miſſi poſtea per ciuitates, & Monaſteria legati, qui leges Eccleſiæ ad diſciplinam veterem ſanctiſſimumque vſum inſtaurarent; & prædonibus impune per totam Franciam graſſantibus, frænum iniectum diſcuſſaque audacia; reliqua in proximum conuentum in Theodonis villâ habendum, reiecta; in quo actum maximè de flagitio Epiſcoporum patrato Compendij, in abdicatione Imperatoris: cumque accuſatio vnum Ebonem Rhemenſem Antiſtitem plurimùm peteret, fontem nimirum totius fraudis atque artificem, cæteris fugâ in Italiam dilapſis; iſque ideo defenſionem obtenderet, quod cauſam ſociis abſentibus dicere minùs poſſet, tandem agente conſcientia crimen faſſus eſt, & in pœnam dignitate depoſitâ, eam in reliquam vitam abdicauit. Idem Epiſcoporum præſentium calculis, in abſentes ſancitum, præcipuè in Agoberrum Lugdunenſem Epiſcopum, vt ſpoliati infulis ſacro honore expungerentur. Tum Imperator ad omnem extinguendam abdicationis religionem, voluit ſpectante populo à ſeptem Epiſcopis, ſacris precibus pronuntiatis cum Eccleſia reconciliari, rerum ſacrarũ impenſo cultu. Sed & Deus inſurrexit in vltionem optimi Principis, iis qui coniurauerant peſtilenti lue intra annum raptis; in quibus enumerantur Ieſſeus Ambianenſis, Helias Trecaſſinus Epiſcopi, Vvalo Abbas Corbienſis, Marfridus, Hugo & Lambertus, Comites, Agumbertus Comes Pertenſis, Ricardus, Borgaretus regiæ venationi Præfectus; ſinguli qua ciuili prudentia, qua fortitudine militari inſignes, virtutibus in vitia prauo vſu degenerantibus; quorum fato Imperator adeo nullum lætitiæ ſenſum percepit, vt effuſus in lachrymas, dextra pectus tundens Deum illis facilem & indulgentem precatus ſit; tantæ manſuetudinis fuit, quæ intercederet pœnis, vel diuinis. Et Lotharij beneuolentiam ambiuit pius pater, cui liberorum amor omni victoria potior foret; præterea Iuditha coniuge impellente ſummopere, quippe ſibi filioque inuigilans, Imperatore præter ætatem curis laboribuſque confecto. Ideò ne mox dederetur priuignorum furori, vnum eorum alliciendum putauit: cumque Lotharius tantæ ſpei eſſet, ſi faueret, quanto timori, ſi aduerſaretur, in hunc potiſſimum intentæ machinæ. Ergo miſſis vtrinque legatis, de concordiâ regiæ domus ineundâ, conuenerat vt Lotharius, ad firmanda pacta veniret in Franciam, ſed ſub profectionis articulum, graui morbo correptus, periculosè decubuit; pòſt recepta valetudine, mutato conſilio, ſeu praua indole & bonum peroſâ, ſeu conſcientiâ ſcelerum, ſeu metu nouercæ dona offerentis, ire in Franciam noluit; imò flagitio nouo ſe annectens, in Romanam Eccleſiam arma conuertit. Circumſepta Italiæ clauſtris ambitio, ne rurſum in Franciam ſeſe effunderet, in ipsâ Italiâ graſſabatur, nec placebat Lothario Regnum Italiæ, imminutum admodum & à Romanis Pontificibus, vt aiebat decerptum; ſed palam non auſus Gregorio Papæ bellum indicere, quod proximum erat, Eccleſiæ vrbes, maximè Longobardicas, omni ratione vexare, infeſtare atque diripere cœpit; quod per Pontificem renuntiatum Imperatori, tanto eum dolore perculit, vt qui in omnibus patientiſſimus, ſuique compos admodum viſus ſit, hìc commotâ

LVDOVICVS PIVS.

Ebo & Epiſcopi dãnati.

Lotharius Romam vexat.

LVDOVICVS PIVS. bile piáque iracundiâ efferueſcente, ſummâ celeritate legatos ad Lotharium miſerit, ſeuerè increpans quod iſta patraret; *An non ſatis eſſe flagitiorum & criminum quibus in patrem modo deliquiſſet, niſi & in matrem, Chriſti omnium patris chariſſimam ſponſam, impia & parricidialia arma conuerteret, tam cito Sacramenti immemorem quo ſe adſtrinxerat, ad tutandam & defenſandam Eccleſiam; nec Imperium alio pacto traditum atque ſuſceptum, quam vt Pontificem & ſacroſanctam Eccleſiam omni ope in quoſcumque hoſtes tueretur. Quâ nunc ergo dementiâ, quo furore abreptus, in eam ſauiret, quam tectam & ſaluam ſuâ ſalute oportuit? poſtremo ni abſtineret minabatur Princeps ſanctiſſimus, ſe confeſtim in Italiam auolaturum, & leonem fore in vindicandis Dei iniuriis, ipſum quem filius, in condonandis ſuis agnum ſenſiſſet.* Ad ea nuntia Lotharius, inter obſequium & pertinaciam medius arma quidem inhibuit; & rapta haud pauca reſtituit, verum haud omnia; & Legatos ab Pontifice ad patrem miſſos magno lætitiæ & gratulationis ſenſu, ipſe contra ius gentium Bononiæ retentos vltra progredi vetuit; ægrè Pontificiis litteris, Adrebaldi aſtu ſeruatis, quas furtim raptas homini mendici cultu, Alpes tranſmiſſuro ferendas dedit. Interea Imperator citato itinere conuolauerat in Friſiam; in quam Normanni exſcenſionem fecerant; at pauor iuſtus ſtatim euanuit, hoſte vltro in fugam auerſo, nec ſcriptores tradunt quo id pacto contigerit; moxque ſimiliter Britonum tumultus, excitatus repente, & breuiſſima mora oppreſſus eſt, ſed vt Imperatori mala externa leuia; ita domeſtica grauia quæ mox recruduerunt.

XX. Anno 837. Porrò in calamitatum præſagium cometa effulſit; nunquam impunè regnis Regibuſve oſtenſus, (vt vulgò creditur, & forſan haud temerè) globo igneo iubiſque prolixis toto cœlo ſpectabilis; in quem intuens Imperator, ea de re ſermonibus, cum Aſtronomiæ perito habitis: *Noui*, inquit, *quid minetur oſtentum eiuſmodi; ſcio Auguſtorum & regum fata hoc ſignô monſtrari; nec quidpiam noui mihi renunciat, cum fatum nunciat; imò clementiam Dei & bonitatem demirari ſatis haud poſſum, qui ignauiam noſtram atque ſocordiam iis diſcutit ſignis atque inflammat, vt ſi forte ſimus mortis immemores, hoc ſpectato vel noctis Veſpero, vel diei Lucifero, ad mortem proximam futuramque vitam, nos diligentius & accuratius comparemus.* Iis dictis vt mœrorem quem contraxerant ſui diſiiceret, recreauit ſe potu, totamque quæ ſequuta eſt noctem fundendis ad Deum precibus inſomnis traduxit; multa deinceps in egenos ſacroſque Clericorum & Monachorum cœtus effuſè largiens; adeo pietas lucrum ex omnibus facit, & ex aliorum metu ſpem magnam colligit. Deinde cum Iuditha de Carolo anxia, rogaret vrgeretque impenſius, vt ipſum Imperator in aliquam regni partem admitteret, tandem in conuentu Cariſiaci habito, filium iam puberem palam enſe cinxit, & coronâ impoſita Neuſtriæ regem dixit; fide Procerum eidem adiunctâ.

Ludouicus de Cometa.

Pipini mors. Lætitiæ pompam excepit paulò pòſt funebris mœror, Pipino Aquitaniæ Rege obeunte, relictis duobus filiis, adhuc impuberibus, in ſpem paterni regni; niſi fata Franciæ & nouercæ cupiditas obſtitiſſent. Ergo Aquitania Iudithæ viſa opulentiſſima præda, qua Lotharij ambitioni ſuæque ſatisfieret affatim; quo conſilio, de ineundo cum Lothario fœdere

dere telam retexit; mittit qui in Franciam amicis pollicitationibus vocet, ſpem certam facit partiendæ totius Franciæ ipſum inter & Carolum, Ludouicum fratrem Bauariâ ſua contineri, Pipini filios in Monaſterium retrudendos; ſanè aduolaret, & prœmium redditæ gratiæ acceptum veniret. Nec cunctatus Lotharius, admiſsâ conditione Vormatiam venit, perbenignè à patre excipitur, tum naturâ ad indulgentiam propensâ, tum parato à coniuge aditu, quæ iam in virum officiis & blandimentis pollebat plurimum; & confeſtim de partitione Imperij diſceptatur. Imperator Lothario optionem fecit diuidendi regni, aut eligendi, ea ratione vt vnius diuiſio, alterius electio foret. Lotharius cauſatus ſe ignarum finium, & quanta quæque prouincia eſſet, partitionem patri, ſibi electionem optauit: Hinc diuiſo in partes geminas, ampliſſimo Franciæ regno, præter Bauariam Ludouico permiſſam; malo ſanè omine, nunquam in poſterum partes coituras; Lotharius Auſtralem elegit, ſcilicet partem veteris Auſtraſiæ ab Moſa amne, Burgundiam & Phocæorum prouinciam; relictâ fratri Carolo Neuſtriâ, cum Aquitania & Septimania; ſancitâ in conuentu procerum, verbo & ſcripto hac diuiſione. Lætiſſimus arcto vt rebatur concordiæ vinculo Imperator, quo bello eliminato pacem inter liberos tutam perpetuamque ſanciret, Lotharium dimiſit reducem in Italiam; amicè monitum vt minimo fratrum loco patris foret, nam & eum è fonte ſacro ſuſceperat; amarétque concordiam, familiarum Regnorumque fulcrum & ſtabilimentum; quæ haberent ſinguli, inſtar totius fore ſi ſe diligerent, at vero æmulis & diſſentientibus, nec totum pugnantium votis ſatis fore. Hæc ad humanam prudentiam, & Iudithæ mentem haud intuta; ſed quæ mortalium infirmitas eſt, non modo nutantia & caduca, ſed præter diſcordiam, mortis quæ Auguſtum rapuit, origo proxima. Siquidem quemadmodum ea diuiſione conſultum erat Lothario & Carolo; ita Ludouico prouiſum malè & Pipini filiis peſſimè. Primus itaq; Ludouicus inofficioſam partitionem accuſans, arma mouit ea mente vt quæcumque Francorum vltra Rhenum eſſent occuparet. Imperator liberorum defectionibus aſſuetus, acta religioſè celebritate Paſchali, Rheno ad Moguntiam tranſito, copias contrahit, quibus conuenientibus Ludouicus admodum impar, ſupplex patrem adit culpâque agnitâ, veniam impetrat. Vix tumultu ſedato iterum amnem traiecerat, cum in Aquitaniam noui motus cauſa auocatur. In ea Procerum plebiſque ſtudia diuidebantur, partim admittentibus Carolum, partim excludentibus, & Pipinum Pipini filium quem penes ſe habebant, in Regem optantibus; eorum caput quidam Enienus aliique haud pauci, quibus tumultus, & rapiendi ſpes tranquillitate & temperantia potior; illorum Ebroinus Pictauienſis Epiſcopus, cui acceſſerant Reginardus, Gerardus & Rotharius Comites; & ij duo quidem Pipini generi, qui Imperatoris arbitrio ſtandum affirmabant. Et vero Imperator aliquo modo culpam contraxerat, eratque veroſimile, impulſum nouercæ blãditiis, nepotes ex filio nulla ipſorum noxa exhæredaſſe, paterno Regno ad patruum traducto. Quamquam & is culpam excuſabat, quod gnarus quam turbulenti eſſent Aquitani, turbarum fomitem voluiſſet ſubtrahere, abdicando Regem pene

Regni diuiſio.

Vnde noua diſcordia.

infantem, cuius regimen dum ambirent ſinguli cuncti turbarent. Igitur Ebroino, cui Abbatiam ſancti Germani in præmium fidei contulit, abs ſe dimiſſo, poſt habitum Cabilone conuentum, Iuditha & Carolo comitantibus cum exercitu tranſmiſſo Ligeri, ab Aruernis capto itinere & Procerum qui fidi eſſent ſacramento accepto, vltra ad Pictauos tendit, venitque Pictauium, iam adulta hyeme, ſub Natalis Dominici diem; rebellibus identidem copias eius carpentibus, infeſtiſque per latrocinia potius quam iuſto bello.

XXI.

Ludouicus in Germania rebellat.

Verum agenti inter feſtos dies Pictauij iterata Ludouici defectio nunciatur, qui Saxonibus Thuringiſque aliquot ſibi adiunctis, Alemanniam quæ Francica eſſet inuaſerat. Enimvero hoc nuntio, pius Imperator ita commotus eſt, tandem manſuetudinem iracundia iuſta profligante, vt morbum contraxerit, quo poſtmodum raptus eſt, pituita quæ tum in pulmonem pectuſque exundabat, mox indureſcente; & orto apoſtemate corrodente pulmonem. At quantumvis ætate & inualetudine grauior, poſteaquam ſtatum ab Eccleſia ſolemne ieiunium piè delibauit, Iuditha & Carolo in Aquitania relictis, per ſæuitiam hyemis Aquiſgranum venit, inde in Thuringiam penetrans in quam inuaſerat Ludouicus, plana omnia reperit, diffiſo rebus ſuis Ludouico, & per Slauos in Bauariam reduce. Indictus Vormatiam conuentus Imperatorem eò reuocauit, morbóque ingraueſcente, mortalitatis admonitus pius ſenex, præter defectionem Solis, qua eo tempore totum ſideris lumen caligo offudit, ad exitum vitæ more Chriſtiano ſe comparat. In morbi anguſtiis inter vitæ mortiſque confinia, ſpectabili patientiâ quadraginta dies egit, diebus ſingulis apud Drogonem Metenſem Epiſcopum peccatis depoſitis, nullo propemodum cibo præter ſacroſanctam Euchariſtiam admiſſo, qua & quotidie paſcebatur;

Anno 840.

Ludouici Pij obitus.

abſtinentia eiuſmodi vt affirmabat, compenſans quod Quadrageſima proximâ viæ & morbi cauſa omiſſum erat ieiunij. Domeſticis ſuis rem familiarem diuiſit, egitque gratias ſupremo regnorum Domino, quod in tam multis opibus, quas abunde in eum effuderat, iam nullius rei dominus foret; imitaturus paupertatem Chriſti, termino vitæ, quam decurſu non potuit. Poſtea impertitus Ludouico abſenti veniam defectionis, quæ tranſibat in parricidium, inter continua Chriſtianæ pietatis & patientiæ ſigna efflauit animam; ætatis anno ſexageſimo quarto, Imperij trigeſimo ſeptimo, merito Pius dictus à poſteris; ſiue aduerſus Deum quem religioſiſſimè coluit, ſummæ in Romanos Pontifices obſeruantiæ; ſiue in liberos, quibus ad nimietatem indulſit. Et prodigio eſt, obſequentiſſimo in parentes filio tam inofficioſos fuiſſe liberos; Imperatorem ſtudioſiſſimum pacis, aſſiduis bellis diuexatum; cultorem obſeruantiſſimum Præſulum, à Præſulibus peſſimè habitum; addictiſſimum adminiſtrationi Imperij tam infeliciter adminiſtraſſe; Franciam viuam & vegetam latè Europâ ſparſam ſuſcepiſſe; ac diuiſam in plura membra, languentem poſteris dimiſiſſe; adeò quiddam eſt, præter ciuilem prudentiam, quod regna pariat, alat, & foueat; Regumque ſtudia, niſi annuat Deus, ludibria ſunt.

XXII.

Bellum ciuile à Lothario.

Acerbam adhuc & immaturam concordiam liberos inter Imperatoris

mors

CAROLVS CALVVS.

mors, vt turbo diſcuſſit; mox Lotharij ambitio, vt procella ſæuiſſima protriuit, penitus atque extinxit. Lotharius agebat in Italiâ, in Germania Ludouicus, in Aquitaniâ Carolus, diſſitis admodum ſpatiis, & ſecurâ pace, niſi ad diſcordiam propius conueniſſent. Primus omnium Lotharius prementibus cupiditatis calcaribus, & prorogata ſpe in totam Franciam, ad inuadendos fratres ſe accingit; ſpectabili ſpecie arma prætexit. *Se à prima ætate Regni Imperiique non heredem modo, ſed conſortem; non deſignatum, ſed conſtitutum fuiſſe; Francorum Monarchiam vno tantum capite ſtare poſſe, id iam ab Atauo diuina prouidentia ſtabilitum: vt Martellum Pipinus vnus exciperet, Pipinum Carolus, Ludouicus Carolum, Deo fratres conſortes vel æmulos eripiente, ne Regnum ampliſſimum diſpertitum in partes, vel conflictu partium, vel diſtractione corrueret. Penes ſe præiudicium fore, & à natura quæ primum edidiſſet in lucem; & ab optione, deſignatione paterna, & ab ipſo merito laudis, & gloriæ militaris; quid enim Ludouicus bello vnquam geſſiſſet, qui Bauariæ ſuæ finibus vix vnquam exceſſit? Quid Carolus Ephebus propemodum, procacíſque feminæ pendens vberibus? Quare adeſſent Franci communibus votis, nec ſeceſſione in partes immerentem patriam lacerarent.* Ita quam plurimos in ſocietatem ſuam abduxit, qua ſpe, qua metu; veroſimili opinione, perfecturum eum quæ optabat. Nec eſt quod fidem Sigonio habeam, Lotharium vt optimum principem ingerenti, & affirmanti adductum cupiditate fratrum arma mouiſſe; cum ſcriptores omnes contrarium aſſerant, & vnus omnium inſtar Nitardus, Caroli magni ex ſorore aut filiâ nepos, qui huic bello interfuit, digniſſimus fide, tum dignitate originis, tum teſtimonio rerum quas ſcripſerit oculato. Præterquam quod idem Sigonius peccat, adiungendo Ludouico & Carolo, Pipinum nepotem, qui ſtabat ex Lotharij partibus, & Carolum perinfenſum ſemper expertus eſt. Ergo Lotharius vt ſementem in Francorum mentibus fixam in ariſtam educeret; primùm in Ludouicum exercitum ducit, ne forte geminos ſi aggrederetur & concordes faceret, & ad expugnandum difficiles; amicitiâ interim oſtentatâ Carolo; eum ſe fratris & filij loco habiturum, non abſceſſurum à pactis initis, Ludouicum tantum armis peti, in vltionem paternam, ne qui optimo principi mortem confeciſſet, ei impune tantum flagitium foret. Statim occupatâ Vormatiâ, ſuóque præſidio firmatâ, Rhenum traiicit, & verſus Bauariam celeriter tendit. Nec cunctatus Ludouicus inſtructo exercitu ad Francofurtum occurrit, certus dimicandi, niſi Lotharius militi parcens ſuaſque res aleæ martis committendas non ratus, ſpe iniectâ pacis, factis induciis abſceſſiſſet; deliberato quantum liceret, arma oſtentare, quorum fulgore dolus graſſaretur, abſtinentem interim pugna, niſi coactum vi, aut ſpe certâ victoriæ. Omiſſo itaque Ludouico, venit in Carolum, agentem adhuc in Aquitania, paruiſque itineribus incedit, vt vrbes & prouincias manſuetudine fictâ illiceret, Carolumque ſuæ mentis ambiguum, imparatum tandem obrueret. Et verò Carolus admodum anceps, quo Lotharius tenderet, ad eum legatos, quorum Dux Nitardus, mittit; memoratum quæ patri iuraſſet, quæ modo adhibita fide ſpopondiſſet; iturum in obſequium Carolum & in patrem habiturum, ſed mirari

ſe,

CAROLVS CALVVS.

ſe, quod armatus in Franciam penetret, vrbeſque ſuo milite quaſi hoſtis obtineat. Ad hæc Lotharius, mentem reſponſo dubio tegere, quam tamen factis aperirer haud dubiè, Nitardum ſollicitando, ab Carolo vti deficeret, & cum exercitu, qua vim qua dolum per vrbes ſingulas promouendo. Quibus Carolus, explorato ſatis fratris conſilio, expedito in perniciem ſuam, copias quamquam exiguas in Franciam ducit, ſed confeſtim audito, matrem quam in Aquitania reliquerat, à Pipino premi & depelli, verſis veſtigiis in Aquitaniam redit, moxque cœlo pietati in matrem propitio, Pipinum opportune deprehenſum, fundit fugatque, cæſiſque ipſius copiis, relicta Proceribus adminiſtratione Prouinciæ, à tergo tutus in Lotharium properat. Ad Aureliam intericcta vrbe, caſtra oppoſita ponunt fratres; & Carolus quamquam exercitu longè impar, ad pugnam forti magnóque animo ſe accingebat, prompto milite, & morte deliberata ferocior; quando Lotharius haud immemor conſilij, priori fraude vſurpatâ, auctus in dies defectione Procerum vrbiumque, pacis mentionem iniicit, & quibuſdam pactis conditionibus, re integrâ ad proximum conuentum Atiniaci habendum remiſsâ, iam à Moſa ad Sequanam omnium Dominus, incolumi exercitu, vegetiſque fraudibus conquieſcit. Carolus in Aquitaniam verſus, ad incrementa militi ſublegenda, felici omine Bernardum Septimaniæ ducem forte obuium detrectantem imperium vincit, victumque ad præſtandam fidem opemque præbendam adigit.

XXIII

Pugna Fontenaica.

Videbatur inter fratres poſſe conuenire, ſi bona fide egiſſet Lotharius: verum is contra quam erat pactus, rurſum in Ludouicum machinas omnes conuertit, non dubius quin eo expugnato, Carolum crebris defectionibus imminutum, ſub poteſtatem redigeret: verumtamen ne armorum ſtrepitu exciretur in auxilium Carolus, dolos clanculum texens, fœderatos omnes ab Ludouico auertit, coacto eodem, ne interciperetur, in Bauariam fugere; idque fraude Orgarij Moguntini antiſtitis, quem ad eiuſmodi artes adhibebat Lotharius, ſicuti Ebbonem Rhemenſibus Infulis ſpoliatum, ad Francorum Proceres expugnandos. Nec erat inſidiarum inſcius Carolus, ſed vt pactis ſtaret, multis quamquam ærumnis, Atiniacum, vti condictum erat, venit; fruſtraque expectato Lothario, cuius exercitus incrementis magnis augebatur, non dubitauit quin armis decertandum foret. Animum fecerunt legati à Ludouico, ſe ſuamque operam in communem hoſtem pollicente, quibus confeſtim dimiſſis cum precibus, vt quam ocyſſime ſe fratri copiaſque adiungeret, ipſe magno periculo retrocedit, matremque cum Aquitanico milite aduentantem Catalauni excipit, magnâ vt matris laude, quæ virilibus curis armaret exercitum duceretque, filioque nunc pro patre eſſet; ita & filij qui viceſimo anno nondum expleto, prudentiâ & fortitudine iam virum ageret; breui tamen laude, nam qui adoleſcens ſupra virum fuit, vir modo infra puerum erit. Recreatus eſt proſpero nuntio à Ludouico, qui profligato Alberto, Lotharij legato, ſibi obiecto ne penetraret in Franciam, victor & ouans laureatum militem perducebat ad fratrem; quapropter ad eum magnis itineribus

Atigny.

Chaalōs ſur Marne.

Carolus

Carolus properans, copias tandem adiunxit; vnoque conſenſu in Lotharium mouent. Et is re iam ad dimicationem ſpectante, etiamnum moras nectens, vt Pipini ab Aquitania copias operiretur, internuntios de concordiâ mittit; nec fratres abnuebant, certi magno diſpendio, Franco ſanguini parcere, emebantque pacem, auro, veſte, omnibuſque tum ſuis, tum militum impedimentis, præter arma & equos; opulentis ante prælium ſpoliis, ſi ſtaret pactis Lotharius, addebatque Carolus ditionem ab amne Sequana ad ſaltum Carbonarium, vt Ludouicus Ciſrhenanas Prouincias. Sed Lotharius adiuncto Pipino, vel eius copiis, cui voto obtendebat ſpem pacis, eâ ſtatim abruptâ, ſe teſtatus vnum Franciæ Dominum, nec ſine ſuâ ſuorumque iniuriâ rem tot partam titulis, traſmitti poſſe in alium, diſceptationem pugnæ committit, delibatâ iam ſpe victoriâ, fido milite & numeroſo, contra ambiguum vt rebatur, numero imparem, & in diuerſa gente infidum. Ad Fontiniacum Villam iuxta amnem Icaunam, Antiſſiodoro haud procul, ſeptimo Kalendas Iulias pugna conſerta eſt atrociſſima, obſtinatiſſimis partium animis. Nihil eius ſingulare deſcribitur, niſi obiectum in cornu dextro Ludouicum Lothario, ac poſt cruentam dimicationem, Lotharium victum ſalutem equo commiſiſſe; contra in cornu læuo profligatum Carolum, ſed à fratre tam opportunè latas ſuppetias, vt & ipſe hoſtibus pulſis victor euaſerit, ſtratis latè agris cadauerum ſtrage. Sex horis quibus depugnatum eſt, centum hominum millia ceciderunt, Franci omnes nominis, & è nobilitate præcipuâ; vt ex parte vtraque generoſiſſimus quiſque fortiſſimuſque ceciderit; eaque clades ruentem iam Franciam præcipitauit, quam maximè decuſſo nobilium militumque flore, eneruі poſthac & exſangui regno, ad Normannos alioſque hoſtes repellendos. Fratres victoriâ moderatiſſimè vſi ſunt; nam & pepercerunt fugientibus, reuocatis qui perſequebantur, & nullo diſcrimine victi aut victoris, tùm cæſos ſepulturæ mandarunt, tùm ſaucios omni curâ fouerunt; rati in ciuili victoria victori detrahi, quidquid victo perit. Bernardus etiam Septimaniæ Dux humaniter exceptus à Carolo, qui pugnæ teſtis, certuſque ad victorem, vter is foret, accedere, tandem patrato prælio, Laureatos fratres conuenerat; pollicitus operam ad Pipinum ex Aquitania eliminandum. At Lotharius moderationem fratrum ignauiam reputans; adeò nulla virtus eſt, quin aliquo vitij confinio decerpatur; receptis quos fuga ſparſerat, aliiſque euocatis, inſtaurat exercitum; eò maximè quod fratres, quaſi debellatum vno prælio foret, diuiſis copiis abſceſſerant, in Bauariam Ludouicus, in Aquitaniam Carolus; ignari hoſti vel victo cui animus ſuppetit, vires non defore, niſi obruatur. Igitur præter Francos, auctus Saxonibus & Normannis, quos exciuerat in bellum Lotharius, alterutri fratrum terribilis, ducit in Carolum, quem in Aquitaniam fugiſſe rumore falſo, vulgauerat. Et opprimebat haud dubie, niſi cæcâ imprudentiâ opportunitatem maximam corrupiſſet. Quippe magna celeritate redux ab Aquitania Carolus, Ludouico in opem fruſtra conuocato, impar Lothario, vnâ Sequanæ interiecti morâ ſuſtentabat ſe, cladémque inhibebat; at foſsâ facile ſuperandâ, nauigiis aliquot Lothario traditis & vado amnis multis in locis

CAROLVS CALVVS.

Anno 841. Fontenay pres d'Auxerre.

CAROLVS CALVVS.

aquarum penuria peruio. Verum Lotharius, ſiue incuriâ, ſiue victoriæ ſecuritate, traiectione neglectâ, ſpatium Carolo fecit ad occupandas vrbes Lutetiam & Melodunum, præſidio ad vada amnis obiecto; vnde primus fractus eſt impetus, moxque tranſmittendi omnis ſpes adempta intumeſcente amne per dies pluſculos, ſponte, nulliſque imbribus; quod diuinæ opis fidem fecit. Ita Lotharius ſocordiam incuſans, ne diutius moram irritam tereret, dum amnis detumeſcit, ad excipiendum ex Aquitania Pipinum verſus Senones profectionem indicit; lubricam occaſionem fruſtra quæſiturus.

XXIV. *Lotharius admiſſus in Galliæ parte.*

Scilicet Ludouicus ex periculo Caroli æſtimans ſuum, rurſum tranſito Rheno ipſi adiungitur, & poſt fœdus ictum & iuratum, exceptumque filium Carolomannum, è Bauaria vim magnam militum deducentem, iam hoſti terribilis cum fratre incedit. Lotharius tanti exercitus fama à Pipino deſertus, nec militem collectitium auſus dare in prælium, ſoluto exercitu comitantibus paucis tranſmittit Rhodanum, Galliâ cedens, quam tanta clade in arma exciuerat; centum hominum millibus, vnius hominis cupiditati litatis. Fratres concordi animo, conuentu Aquiſgrani edicto, Lotharij cauſam Epiſcopis diſceptandam committunt; à quibus is indignus regno iudicatus, vniuerſa Francia deturbatur, in Ludouicum & Carolum per æquos arbitros diuidenda; Deo ſinente, vt qui Epiſcoporum operam conuertiſſet in patrem, eadem expugnaretur à fratribus. Ergo Lotharius vi & dolo fruſtra conſumptis, in preces verſus, legat ad fratres qui ſuo nomine dicerent; *Se in Deum & fratres commiſiſſe noxam; pigere belli quod vniuerſam Galliam concuſſiſſet, fratrumque concordiam diremiſſet; cupere maximopere vt in poſterum ſancta eſſet, & ſtabilis, idque vt perficeret omiſſurum ſe nihil; vnam rem duntaxat poſtulare ſe, & rogare ſuppliciter, vt ſi iis viſum eſſet, partem aliquam Regni ad tuendam Imperatoris dignitatem ſponte largirentur; partem Italiæ cuius vnius iam poſſeſſor foret, eam in rem arctioribus conſcribi terminis; totius intereſſe Franciæ, vt è ſua gente Imperator id faſtigium nominis in ſublime eueheret, nec pro Duce aut Comite haberetur. Proinde diſpicerent, vtrum ad arctius concordiæ vinculum nominiſque Francici gloriam praſtabilius foret, ipſi paterni auitique Regni partem condonare.* Fratres legatis haudquaquam repulſis, modeſtè conqueſti, *magnis calamitatibus parci potuiſſe, ſi eo Lotharius ante bellum geſtum fuiſſet animo, quo & ipſi tunc erant; ſe ad petita promptos affirmant, nec tranſuerſum actos à geminatâ victoriâ, memores concordiæ quam natura paterque iuſſerant, gnaroſque nullam pacem firmiorem eſſe, quam vbi victor victo ſe adæquat. Sed ne vllâ cupiditate dimouerentur à iuſto, ſe rem totam Epiſcoporum permittere calculis, vt ij religioſius, eoque ſtabilius, quod Regno conduceret Regibuſque, nullo affectu prauo decernerent.* Ita Regni partitio tres inter fratres conficitur, malo concordiæ omine, cùm in partes totum dirimitur; Ludouico Germania tota vltra Rhenum ceſſit, Bauari, Francones, Thuringi, Saxones, aliæque gentes fœderatæ; Carolo Occidentalis Francia, ab Moſa Amne ad Oceanum Aquitanicum; Lothario mediæ, Rhenum inter & Moſam prouinciæ; quæ deinceps Lotharij Regnum ac Lotharingia dictæ ſunt, ſiue *Lothier regne*, & per nominis corruptelam

Anno 843.

ruptelam *Lorraine*; quæ appellatio hæſit vni admodùm tam commodi regni prouinciæ; iiſque adiuncta Phocæorum prouincia ad Mediterraneum, quaſi Italiæ amplum ſuburbium. Auſpicata equidem diuiſio, ſi iiſdem terminis Regnantium animi, quibus regna conſcriberentur; ſed malè regnis diuidendo conſulitur, abſuntque à ruina propiùs quæ in partes eunt. Sanè ab iis pactis Francia, in præceps miſerabiliter ruit; ſiue exhauſta per Fontiniacam pugnam & debilitata, ſiue Barbarorum irrumpentium furore, ſiue Regum ignauia in exteros, in ſuos proximoſque ferocia; ſiue infirma & trunca diſtractione partium & membrorum; ſiue Dei nutu, res humanas viciſſitudini permittentis. Nec lento gradu ad ima decurſum, ſed præcipiti caſu & ſubito, vt quo ſeculo faſtigium gloriæ adepta eſt Francia, eo miſeriæ ignominiæque cœno infixa ſit; ludibrium ſibi & hoſtibus; breuiſque limes ab Carolo auo, ad nepotem Carolum fælicitatem ab calamitate ſeiunxerit. Nec hiſtoriæ ſtatus in tam turbido æuo Felicior, quæ macilenta, trunca, & caliginoſa, pauca admodum poſteris tradidit; quaſi puderet à Pipinis & Carolis, deſcribere Regulos vnà infirmitate conſpicuos; aut addicta patientiæ remis, calami vſum inter miſerias dedidicerit. Ego ambagibus nouis implicitus, ſumma capita, quantum patebit veritas, explanabo; rerumque molem, quod fecerunt fratres, in partes diducam. Ab Italiâ ſede Imperij initium petam.

XXV. Anno 843. *Saraceni inuadunt Italiam.*

In eam ab domeſticâ ſeditione Saracenorum lues propagata per triginta annos dire bacchata eſt. Sicardo Beneuenti duce, nefariè à ſuis occiſo, Radelchis priuatus dominatum inuaſerat, cùm is ſæuè crudeliterque ſe gereret, Capuani ipſius odio ad Sigenulphum Sicardi fratrem exulantem Tarenti confugiunt, armatumque Radelchi opponunt, principatus auiti repetentem vindicias, & Tyranni ſæui vltionem. Radelchis infirmior Saracenos ex Africa ſummo ſcelere euocat; ſtatimque potentior premebat æmulum, niſi & ipſe ex Hiſpania Saracenos in ſubſidium excitos Afris obieciſſet, magna Italiæ & Chriſtianæ rei pernicie, & ipſorum qui vocabant exitio; Afris atque Hiſpanis conuenientibus, & æquo iure fidos hoſteſque diripientibus. Tanta labes Romano Imperio inuſta, quæ & Lotharium nomenque Francicum maculabat (quippe Dux Beneuentanus, ſtipendiarius Lotharij erat) adeò neminem è principibus Francis affecit, vt Lotharius, cuius intererat maximè, Ludouicum natu maximum filium conſortem Imperij dictum, Romam cum exercitu miſerit à Sergio nouo Pontifice coronandum. Et quidem iuuenis, prauo ſuorum & vt ſcribitur, Epiſcoporum impulſus conſilio, ea mente in Italiam armatus venit vt ſubigeret Romam; Beneuentanis, & Saracenis, ſeu ſpectarent ad alium, ſuo bello permiſſis. Quocirca vbi Bononiam ventum eſt, remiſſis militi ad prædandum habenis, tot ſtrages, cædes, prædæ, incendia, per agros vrbeſque, repente conſpecta ſunt, vt ſolitudo vbique fieret; à militari licentia fugientibus populis. Sergius Pontifex perniciem quam repellere armis non poterat prudentiâ eluſit; Nam Ludouicum quaſi amico & beneuolo animo ad vrbem accederet, pompa ſolemni venientem exce-

Ludouicus iunior Imperator.

Hh 2 pit,

CAROLVS CALVVS. pit, obuiam miſſis qui honoris cauſa deducerent, vt vſurpatum in patre & auo antea fuerat; & ipſe in Baſilicam Sancti Petri affirmantem ſe nullo prauo conſilio veniſſe admiſit. Imò cum exercitus, ſuburbia proximoſque agros fœdè diriperet, vixque ab vrbe murorum portarumque clauſtris amoueretur, prudentiſſimus Pontifex diſſimulato dolore, cæteriſque traditis, vt vitæ & capiti conſuleretur; nihil conqueſtus de iniuria, Ludouicum in Longobardiæ Regem coronauit, ſeu in Imperatorem vt contendunt alij. Nec modo in paratam vim dimicandum ſolertiâ fuit, ſed & in fraudem atque aſturiam, à Drogone cæteriſque Epiſcopis comparatam. Etenim antiſtites magno numero ab Longobardia inſubribuſque contracti, Drogone anteſignano adiunctis Palatinis Comitibus, aggreſſi Apoſtolicam ſedem, auctoritatem ſummam detrahere, ac caput cauſæ conficere verbis & rationibus conabantur. Quo armorum genere Sergius longè potentior, ita verborum eloquentiâ momentiſque rationum coniecta tela repulit atque infregit, vt iidem quos impellebat audacia, pudore obruti & reuerentiâ victos ſe faſſi, ferociam verterint in amorem atque obſequium. Ita Ludouicus poſteaquam Sigenulpho ad ſe venienti, Beneuentanum Principatum conceſſit, reducto exercitu, Ticinum in Longobardia petiit, ſalua & intacta vrbe, prudentia Sergij; & incolumi auctoritate Pontificis, eiuſdem conſtantia; vtrobique vincentis, ſeu dum verbis pugnat, ſeu dum armis cedit. Ludouici diſceſſione & patientia poſtmodum, apertus Saracenis campus ad graſſandum, qui ab Italiæ Angolo peſtem promouentes, Vrbem ſæpius in diſcrimen ſummum adduxerunt; donec Leo Pontifex eo nomine IV. veterem Vrbem communiuit, nouamque adiunxit, è Tranſtiberianis ſuburbiis, quam Leoninam dixit; ſacroſanctam Petri Majeſtatem ſaxorum mole & munitionum clauſtris prætexens. At Beneuentani maximè omnium premebantur hac lue, diſtractis in factiones Principum animis, diróſque hoſpites vltro vocantibus: quam calamitatem miſerabilius dolens Baſſacius Cœnobio Caſſinenſi præpoſitus, ad Ludouicum Ticini agentem ſe confert, precibúſque ſupplicibus impensè flagitat, vt Chriſtianum populum & beneficiarium Imperatoris, duriſſimâ ſeruitute liberatum velit, ac Mahumetis impiiſſimâ gente vindicatum; rem ſuam agi, ſibi pereuntibus, quos immanitas ſæua diriperet & quos efferret ſumma impunitas, ad Longobardiam ipſam peruaſuris. Quibus perſuaſus Ludouicus, generoſi quidem magnique animi iuuenis, quoties ſibi permitteretur, armatum militem Beneuentum ducit, Saracenoſque omnes ſibi contraditos, cum Maſſare ipſorum Duce, ſacro Pentecoſtes peruigilio extra vrbem ductos, iugulari iuſſit, Tartaro iuſtas inferias, pacemque ſanciturus in capite, Sigenulphum inter & Racheldim de principatu contendentes Imperium æqua parte diuiſit, & concordiâ ad tempus præſtita mox receſſit. Ideo tamen pax Italiæ reſtituta non eſt, ducibus Beneuentanis parte haud contentis, nec expulſis principatu toto Saracenis, imo in dies nouo ſupplemento ad maiora mala repullulantibus, futuris mox Ludouici gloriæ in nouã ſegetem.

Anno 844. Anno 851.

Conce

CAROLVS CALVVS. XXVI.

Conceſſum poſtea totum Imperium Lotharij obitu, Ludouico, & ille quidem per partes obiit; Primo ſponte, dein naturâ, & neceſſitate. Firmato Lotharingiæ Regno, & Ludouico in conſortium adſcito, iam pertæſus mortalium rerum prioráque flagitia meditans, animo poſt ſatietatem pacato, & Diuinâ haud dubie aurâ inſpirante, ſtatuit abdicatâ pompâ & coronâ, quod vitæ ſupererat Deo abdicere, & in pœnitentiam ſcelerum, abdere ſe in Monaſterium; Dei iudicio vel benignitate mirabili, vt qui de patre induendo in Monachum tantâ contentione ſaregerat, idque per nefas, is egregiâ virtute, in hoc inſtitutum, ſe ſe abiiceret. Quocirca liberis euocatis, aperto conſilio, iiſdemque in diuiſionem Regni admiſſis; cuius cupiditati Orbis propemodum anguſtior forer, idem pullâ veſte opulentus & plenus, Prumienſi Cœnobio ſe incluſit; moxque attonsâ comâ, induit Monachum, anno quo Imperium tenebat decimo quinto; hoc facinore priores labes vtcumque emaculans, & famam redimens honeſtam in poſteris, iuuitque, quod eodem anno Monachum induit exuitque, morbo è viuis raptus, ſtatim ad pœnitentiæ metas è carceribus vectus, quem & aliqui ſcribunt, ſex duntaxat dies in cœnobio vixiſſe. Eius arbitratu tres inter filios diuiſæ prouinciæ; Ludouico Imperium cum Italia datum eſt, Lothario Regnum Auſtraſiæ, ſeu Lotharingia; Carolo Phocenſis prouincia cum Burgundiæ parte. Ac Carolo poſtea abſque prole mortuo, quæ ſors eius erat, Prouincia Ludouico, ac Burgundia Lothario fratribus obtigit; iam in plures partes ſectâ Monarchiâ. Ludouicus ergo, quem ad Aui & Patrui diſcrimen, iuniorem dicemus, Imperij compos in Italiam redit, nec quidquam aliquot annis dignum admodum memoria geſſit, Romanorum Pontificum comitiis intentus; ac præcipuè quæ in Benedicto peccauerat, luculenter in Nicolao emendans, cuius electioni mirifice aſſenſus, cum Romam maiorum more venerabundus conuenit, & poſt mutua veræ charitatis officia, in poſterum coluit; Romanæ ſedi ſi quis vllus addictiſſimus, & Auitæ pietatis dignus æmulator. Iſque eſt Nicolaus, qui hoc nomine I. magni cognomen ob fortitudinem Chriſtianam obtinuit; inter Francos Epiſcopos, Græcóſque Patriarchas inconcuſſus procellis ſcopulus, Regumque vitia; manu medica tractans, ferto & igne ad curationem admotis; adeò eſt quædam pietas fortis, aſpera & intractabilis, vbi mollities damno eſt & palpum exitio. Saraceni interea ab vrbe Bario quam primo in Italiam ingreſſu occupauerant, in Campanos & Samnites crebris direptionibus graſſabantur; nec erat repellendæ peſtis ſpes modúſve, præterquam in Ludouico. Is igitur, adhortatore Pontifice, & conclamantibus miſeris populis, valido magnóque exercitu lecto, ad honeſtiſſimum in Saracenos bellum Francos ducit, iam veterno quodam pigreſcentes; ſimulque fratrem Lotharium rogat, vt indicto delectu, quàm maximas copias in Italiam agat. Serdanus Saracenorum Princeps, Adelgiſi Ducis Beneuentani accitu, Capuano & Neapolitano agro vaſtatis, plures vrbes ipſamque Capuam ceperat, copiáſque ſibi obiectas à Duce Spoletano & Marſorum

Lotharij pius finis.

Anno 855.

Filij ſuccedunt.

Anno 858.

Ludouicus Saracenos vincit.

Anno 866.

CAROLVS CALVVS. Comite prælio vicerat. Præter alia ſcelera, ſacrilegio & impietate in ſignis, qui ſupra ſacroſanctas Aras ſtupraret virgines, in vaſis ſacris per contumeliam biberet, ſibique Thuribulis quaſi Deo ſuffitum fieri imperaret. In eum ergo Ludouicus mouens, non expectato Lothario, per Soranum agrum Beneuenti fines ingreditur, & in Caſſinenſi Monaſterio Cœleſti ope implorata, Capuam contendit; quam à Sarracenis propugnatam tertio menſe obſeſſam recipit, & iam antea perinfenſam, nudatam muris magnam partem delet. Inde per inferi maris præcipuas vrbes; Salernum, Amalphin, Puteolos, atque Neapolim, traducto exercitu, totam regionem Mahumeticâ gente expurgat; tum demum Beneuentum, ad Adelgiſum ducem diuertit, fide iam pridem dubiâ, atque ſuſpectâ. Ibi poſt breue otium copiis auctus, quas è Francia Lotharius frater adduxerat, vrbem Luceriam quam in Apulia Saraceni tenebant, oppugnaturus, exercitum promouet. Hoſtes numero haud quaquam impares, ad ſeruandam vrbem magni momenti, ſeſe in prælium expediunt, conſeruntque ingenti animo; quo primum Franci victi, acieque pulſi, mox indignatione & pudore, redintegratis animis viribúſque, tanto ardore pugnam inſtaurarunt, vt à victoribus extortâ victoriâ, fugatis Mauris deletiſque priorem culpam preſenti laude reſtinxerint. Eodem prope impetu capta Luceria, proximaque caſtra expugnata, & inde Barium tota belli moles incubuit. Eum malorum omnium fontem & Sarracenicæ luis propaginem, niſi expugnaret vrbem Ludouicus, nihil actum propemodum, hærente in viſceribus peſte. Admotæ copiæ, & adhibita omnis corporum animorumque contentio; ſed difficilior expugnatio multis incommodis in quartum annum producta eſt; nam primo Saraceni iam pro aris & foris, acerrimè ſpem vltimam ſuam propugnabant; deinde Lotharij exercitus, morbis ob feruentiſſimos æſtus contractis, fœdiſque araneorum morſibus, quos Tarantulas vocant, conſumptus, nihil operæ nauabat. Soluenda itaque obſidio fuit, reductæque Beneuentum copiæ, non ſine damno atque dedecore, hoſte poſtremum agmen cum cæde carpente, & Garganum montem diripiente.

XXVII. *Bellum in Saracenos.* Vota de Bario repetenda interpellauit aliquantum Nicolai mors; cui ſuffecto Adriano II. magnâ Ludouici moderatione, minimum conqueſti, quod ad Comitia Pontificia ſui Legati haud vocati eſſent, imo gratulantis, quod virum ſanctum Romani legiſſent; ſtatim curæ Saraceni belli renouatæ, Lothario fratre dudum in Franciam reduce. Attamen iniecta eſt ſanctiſſimo bello, ab impiiſſimo homine remora, ab Lamberto Vnitonis filio duce Spoletano; qui ſub Pontificis conſecrationem, ſpecie præbendi obſequij, vrbem ingreſſus, eam diripuit militibuſque in ſatellitium ductis, ad omne flagitium licentiam fecit; nulliique eſt parcitum, rapinis, ſacrilegiis, & libidinibus, deformata miſera ciuitate. Accuſatus tantis criminibus, apud Imperatorem Lambertus, Ducatu ſpoliatus eſt; conſortes partim pœnituit, partim Beneuentum,

uentum, reorum perfugium auolarunt. Patratis Adriani vindiciis, ſtatim in Barium intenta vis belli; ſed cum fortiter repelleretur, in alia oppida paulisper traducta; Ita Matera, Venuſia, Caniſium Saracenis ereptæ; Matera igne ſuccenſa eſt, aliæ ſeruatæ, præſidiiſque munitæ. At poſtmodum Ludouicus, receptâ Baſilij Conſtantinopolitani Imperatoris claſſe, ad eliminandos Italiâ Saracenos, opem adiungentis, terreſtribus maritimiſque copiis adortus eſt Barium, feliciori quam ante ſucceſſu, & magna laude conſtantiæ, quæ ſi conatus primi attingerent metas, nulla eſſet. Quippe Saraceni prioris belli mole iam obtriti, & ademptâ ſubſidij ſpe, arcto terra, marique obſidio, deditionem Ludouico fecerunt, nullis conditionibus præter victoris arbitrium; Duce Serdano atque vrbe ſine fraude traditis; nec mora Serdano mors illata, quem alij tamen ſeruatum volunt; arx ne reciperet perfidos, ſolo æquata. Inde Tarentum arma conuerſa, quæ vrbs vna Italiæ obtinebatur à Mauris; à qua tamen conſpiratione duorum Comitum abreptus eſt Imperator, poſteaquam detecto parricidio fugientes inſequitur. Beneuentum apud Adelgiſum eiuſmodi hominum receptorem confugerant; aderatque Ludouicus pœnas non dubie repetiturus, niſi Adelgiſus fictâ pœnitentiâ, humi proſtratus ſibi ac ſociis verbis ſupplicibus, rogaſſet veniam impetraſſetque, Imperatore nuſquam duro ad veniam, magna Chriſtiani laude, fortaſſe haud Principis. In eo rerum curſu Imperatorem fratris Lotharij mors diſtinuit, patruorumque cupiditas. Ii confeſtim in hereditatem mortui deuolantes, Imperatoris nulla ratione, eam inter ſe partiuntur, vt prædam; ad Ludouicum Germaniæ Regem ſpectantibus vrbibus quæ ad Rhenum & Moſellam forent, ad Carolum præter Tungros & Tullenſes, Lugdunum, Vienna, aliæque Burgundiæ vrbes. Imperator ius gentium appellans, naturæque placita; apud Adrianum patruorum furorem inceſſit grauiter; *Spoliatum ſe fraterno Regno ſumma iniuria, difficillimi belli tolerantem ærumnas, pro Chriſtiana republica ſuſcepti & prope confecti; & ab iis qui otioſi ſpectarent aliena incommoda, nec periculi laboriſve partem vllam attingerent. Quid à Saracenis tentari aliud, vel optari poſſe, quam vt eorum acerbiſſimus hoſtis moleſtiſſimam iacturam faciat, & volens nolens ab eorum pernicie rapiatur? Quid optatius commodiuſve exequerentur ipſi ſi liceret, quam vt Auſtraſiam longius diſſitam occuparent, & vitæ fontem dum pelluntur extremis inuaderent? Sanè tam æquum ius iis fore ac patruis, qui nepoti ſuperſtite fratre alieni, nullo iure quam vis tyrannicæ in regnum eius inuaſerant.* His iuſtè commotus Pontifex, ad Reges ſcripſit, extatque exemplar litterarum ad Ludouicum Germaniæ Regem, quibus mirifice Imperatorem commendat, & acerbè conqueritur, eum dum labores tantos perpetitur, pro debellandis Chriſtiani nominis hoſtibus, impeti opprimique ab iis qui belli & ærumnarum conſortes eſſe debuerant; poſtremo ni obſiſtant, intentat Eccleſiæ fulmina, cœleſtibus pœnis ſancienda. Verum in iniuria perſtitit fratrum ambitio; imo Carolus ab Hincmaro Rhemenſi Antiſtite, Lotharingiæ

Anno 870.

Ludouici Baſilio litteræ.

CAROLVS CALVVS. ringiæ coronam celebritate magna ſuſcepit, eamque ob rem, Adrianus Pontifex itidem in Lateranenſi, pompa ſolemni Ludouicum Imperatorem Lotharingiæ Regem inaugurauit, ab inferendis in reges pœnis adhuc ſe abſtinens, donec Saracenicum bellum quod erat in manibus conficeretur. Et Ludouico moderationi fuit non obuiæ, inhibere vindictam flagrante iniuriâ, damnumque priuatum fidei hoſtibus poſthabere. Mox laborauit piſſimus Princeps in ipſo Imperatoris titulo retinendo; nam Baſilius Macedo Imperator Græcus, nuper ex equilone Michaëlis nece euectus in ſolium, quamquam nobiliſſimam Arſacidarum originem vindicaret ſibi, ingentes animos pro fortuna alens, ſe vnum Imperatoris titulo dignum ratus, poſt Barium captam, ſcripſerat ad Ludouicum, vt Imperatoris nomine abſtineret. Sugillabat Francorum gentem, obſcuram adhuc & propemodum barbaram, indignam eſſe tanto faſtigio; nuper id dignitatis inuectum in Carolum, adulatione Pontificum, & Romani Imperatoris iniuria, nec hæreditarium id fuiſſe nomen, maximè poſteris ab auita laude deficientibus; Sanè ſi in Reges Franciæ tranſmittendum imperium ſit, Ludouicum, ab re tituloque abeſſe, cuius in Francia nullum imperium foret, quique à Patruis vt exheres bonis deturbatus eſſet; in ipſa Italia, infirmam eſſe authoritatem atque precariam;. Barium vrbem vnam annis quatuor ægrè expugnatam, & Græcorum duntaxat opera, claſsè immiſsâ, quæ vrbem cœperit; infrequentibus Francis, reique tantæ numero impare. Ad quæ reſcripſit multa modeſtiâ, contumeliâ nullâ Ludouicus; *Nullam gentem eſſe quæ ſplendidis illuſtribuſque cunis enata ſit; Francos originis tenebras poſt factorum luce collumina ſſe; ſingulas Europæ prouincias eius gentis tropheis inſcribi. Nec ſupra meritum, id dignitatis tributum Carolo, à quo Saraceni victi, exciſi Longobardi, domiti Saxones, Eccleſiæ magno & emolumento, & ſtabilimento; neo blandimentis Pontificum, nec Græcorum iniuriâ impertitum id, quod æquiſſimè debitum, relictum ab alio, ab communi Patre conceſſum eſt. Nec degeneres poſteros à primâ gloriâ, quorum victoriæ nondum ab hoſtium animis obliteratæ ſunt; ipſum ſe, quiſquis tandem ſit, Maurorum ſpoliis decoratum, nec Imperatoris indignum nomine, qui Dei ope toties vicerit. Quod Franciam non poſſideat, falli Baſilium; etenim ſuum eſſe, quod teneretur à Patruis, nexuſque mentium tam arctos eſſe quam ſanguinis; nec diſceptatorem fore Baſilium, ſi quid inter eos priuatæ diſcordiæ, natum eſſet; poſtremo, quæ obiiciebat de Bario, meminiſſent Græci quos efferret tantopere, ſe primo impetu à Saracenis dejectos, ad murum deinceps admoueri nunquam potuiſſe, futuramque vrbem ſi per eos ſtaret, integram adhuc atque præualidam. Ergo non inuideret alienæ gloriæ, nève vnum ſe in orbe terrarum dignum putaret, cui Imperatoris nomen deberetur.*

XXVIII. His litteris Baſilius offenſus, auctáque ex æmulatione inuidia, ad dolos, quod imbecillorum eſt, conuerſus, occultis nunciis, Adelgiſum Beneuentanum Ducem, ad defectionem ſollicitat, ſponte propenſum, &

Anno 872. Ludouico quia plura debebat infenſum. Hic igitur ſtatim expugnatus, arcanis

nis artibus, Campaniæ vrbes ab Ludouico Imperatore ad Græcum traducit, tecta fraude & diſſimulatâ, palam fidem in Ludouicum ſimulans, & maiori damno opportunitatem ex incompertâ perfidiâ captans. Quocirca Imperatorem cum exercitu, ad recuperandam Capuam auolantem, Beneuenti honorificè excepit, & omnia quæ fidum & beneficiarium ſaperent præſtitit. Statim Capua obſidentium vallo circumcincta, & vaſtatis agris imminebat extrema pernicies; cum ciues deſtituti ope humana, cœleſtem implorant. Lipſana ſancti Germani vrbis quondam Epiſcopi ſuccollantes, ac ſupplicantium more in caſtra deferunt, & prouoluti ad victoris pedes, oratore muto & efficaciſſimo veniam rogant. Nec pius Imperator rogata diſtulit, legatoque ſanctiſſimo poſtulata ciuium condonauit; expulſi Græci, & in fidem recepta vrbs, cui redditus ſanctus, coronâ ciuicâ decorandus: Quamquam alij velint à Ludouico aſportatum in Franciam, victoriæ vel clementiæ monumentum. Inde Beneuentum reductus exercitus, tot laboribus admodum feſſus, patriæque atque otij, quàm præſtaret cupidior. Id ſubodoratus facilè Adelgiſus, Ludouico auctor eſt, vt profligato bello, militem ærumnarum plenum & tædij, graui onere prementem hoſpites, nullâ ſpe fructûs, ſacramento ſoluat, remittatque in patriam: ac tandem ipſe ex turbida tempeſtate in portum ſe tradat. Ludouicus proditionis incautus exercitum ſoluit, paucis admodum ad comitatum ſeruatis. Parata præda inuolueretur vt callibus, Seodanum Saracenorum ducem, cui parcitum erat, antea monitum, cum Saracenis Adelgiſus accerſit; vnoque conſilio Imperatorem in palatio agentem quam ferociter aggrediuntur. Is tametſi oppreſſus, ingenti tamen confidentiâ vim repellit, occluſiſque foribus ſe tuetur; Atenim Adelgiſus admoueri ignem foribus iubet, feraſque cum latibulo inflammari ſimul, quibus Imperator ad deditionem adactus eſt, fortitudine iam in exitium deſciſcente; detruſuſque in carcerem à proditore, ſacramento tandem ſolutus eſt, quo iurauit ſe Beneuenti fines nunquam ingreſſurum, nec ob id factum in vltionem vllam iturum. Liberatum periculo ignominiæ dolor vrebat acrius, tamen vindictam intercludebat periurium, Princepſque optimus contumeliæ ſuæ ſenſum conſcientiæ morſu retundebat. Quod vnum in hac pugna perfugium, Ioannem Pontificem eo nomine octauum, Adriani ſucceſſorem, adit, & perfidam Adelgiſi rebellionem accuſans, quid opus facto ſit, ad ſolatium doloris conſulit. Statim à Romanis tyrannus Adelgiſus proſcribitur vt hoſtis reipublicæ, & à Pontifice Imperator iuriſiurandi religione exſoluitur, affirmante fidei nullum eſſe vinculum, quod vi & neceſſitate adſtrictum ſit; nec lucrum ex ſcelere ſceleratiſſimo homini concedendum. Idcirco reuocato exercitu, magno apparatu bellum expeditur; verum Ludouicus, ne vel leuem periurij notam ſubiret, ab expeditione abſtinuit, Engilbergam coniugem Auguſtam copiis præficiens, aſſuetam militiæ, ſolitamque Agrippinæ inſtar Germanicum ſuum inter ſigna ſequi & ſtatiua. Adelgiſus famâ tanti apparatûs, relicta Italia in Corſicam fugit; & Beneuentum Auguſtæ traditum, idem

CAROLVS CALVVS.

Ludouicus proditus ab Adelgiſo.

CAROLVS CALVVS.

tamen poſtea tum in gratiam Imperatoris, tum in ducatum reſtitutus eſt; colente beneficia ſua principe, & proditorem precibus Pontificis largiente. Engilberga hac expeditione defuncta, ad Ludouicum Germaniæ Regem, cum Pontificis legatis, Tridentum ſe confert, admittitque abdicationem regni Lotharij quod Ludouicus inuaſerat; idem mox à legatis Caroli impetratura. Nec ceſſauit Imperator à Saracenis ad extrema vitæ profligandis, Salerno liberata; eam quippe Saraceni ex Africa, proximáve quam obtinebant Sicilia ſoluentes, Abdila duce, magno numero terra maríque obſederant, premebantque arctius; cum immiſſo à Ludouico exercitu profligati ſunt; ſoluta obſidio, & repurgata dira hac lue Calabria. Id facinus Imperatoris poſtremum, nam morbo obiit anno Imperij viceſimo, & Mediolani conditus, nullis liberis præter Hermengardam filiam relictis; auo virtutibus, quam vitiis patri ſimilior; in degenerante proſapia primum ſuccum alens; trunco poſtmodum in agreſtes baccas ſilueſcente. Engilberga coniux Monaſterio quod ad Placentiam magnis impenſis extruxerat ſponte ſe abdidit, negotioſa & occupatiſſima femina; otium ſanctum verum negotium rata. Nunc expedita Italia, reuertamur in Franciam & ad Lotharium Imperatoris fratrem diuertamus.

Anno 875.

XXIX.

Lotharius Iunior & Valdrada pellex.

Is fratri longe abſimilis vno propemodum libidinis curſu an ſcopulo traduxit vitam atque conſumpſit; magnâ Regni iactatione, labore Pontificum, ærumnis ſuis atque periculis; quando impuritas, nulli moleſtior, quam hoſpiti ſuo. Ille à teneris propemodum annis, Valdradam quandam puellam nobilem, affectu primum puerili, dein annorum incremento iuuenili æſtu amauerat, atque corruptæ aulæ licentiâ in conſuetudinem turpem induxerat. Poſtmodum ab illicitis amoribus à Patre abductus, cum Theutbergâ nobili virgine Huberti Comitis, Acephalæ dicti, ſorore connubium init; Valdradâ, ne recrudeſceret vulnus, ab Aula abſtractâ. At patris obitu libertatem nactus Lotharius, & pacis otio emollitus, vxoris tædio conſopitas flammas exſuſcitat, reductamque Valdradam in antiquum commercium vocat; nec ſatis fuit induxiſſe pellicem thalamo, niſi & in legitimæ coniugis locum & gradum eueheret; ſine offenſionis pudore, mulieris conſuetudine publica, ſiue pellicis precibus, atque blanditiis, vſu coniugij honorem & dignitatem mercantis. Id quoniam perfici abſque legitimæ repudio nequaquam poterat, quod Chriſtiana lege vetaretur, fucum Eccleſiæ facere, ſatiſque cupiditati ſuæ conſtituit; eamque in mentem Gontharium Archiepiſcopum Colonienſem, ſuique regni, vt vocabant, Archicapellanum, facta ſpe ſi ſolueretur coniugium, neptis ipſius ducendæ, traducit in ſententiam ſuam. Porro Gontharius, Theutgandum Treuirenſem Archiepiſcopum ſibi adiungit, iique cæteros, vt Epiſcoporum ſuffragiis, ſolemni ritu dirimeretur coniugium; vtque fraus tectior, atque tutior foret, cuidam Aduentio Epiſcopo ſtrophæ compingendæ prouincia traditur, qui Valdradam dicat primis annis à Lothario ductam, Theutbergam vi à patre intruſam, pollutam iam

iam à fratre Huberto horribili inceſtu, regio thalamo plane indignam; rum atroci flagitio, tum priori matrimonij nexu. Dolo compoſito, Epiſcopi in ſynodum Aquiſgranum conueniunt, & fraudis partim conſortes, partim ignari, ſed fama & ſociorum præiudicio rapti, compertam inceſtûs, Theutbergam pronunciant, inauditam prorſus; ſolutum matrimonij nexu Lotharium, nouíque liberum, vbi libitum eſſet, ineundi. Confeſtim Lotharius, eiecta Theutberga, Valdradam ſubſtituit. Ea res Nicolaum Pontificem commouit, quod ſe inſcio Epiſcopi, tanti litem momenti diſceptaſſent; eratque ante ſuboffenſus Lothario, quod Ingeltrudem contra Pontificia iuſſa & decreta, agentem in Lotharingia, plures iam annos tueretur, atque defenderet. Ingeltrudis Mallefridi Comitis filia, eximiæ pulchritudinis flore, Boſoni nobili in Francia Comiti nupſerat; eratque formæ & nobilitati par dignitas, cùm poſthabitis libidini omnibus impura mulier adulterum ſequuta, Vaugerum clientem ſuum, per multas vrbes vagata, deinceps à pluribus proſtibuli inſtar circunducta, tandem in regno Lotharij infami palam vſa commercio domicilium fixerat; nec precibus Boſonis repetentis vxorem, nec Caroli Regis minis, nec intentato à Pontifice fulmine, Rex impelli potuit, vt ſcortum impudiciſſimum à ditione ſuâ eiiceret. Iis de cauſis ad reges Carolum & Ludouicum Nicolaus ſcripſit, vt Lotharium monerent; ac ſi in contumacia perſiſteret, vi ad æquum adigerent. Et quidem Ludouici Germaniæ Regis operâ, Lotharius reconciliatus eſt Carolo; ſed de Valdrada interpellatus, appellauit Pontificem, & ab eo poſtmodum petiit, vt Synodum indiceret in Francia, legatoſque mitteret, ſe eorum Præſulumque ſententiâ ſtaturum. Hac arte, mora producta temporis, quod negantium eſt; & ſpe certâ Synodi, per Epiſcopos ſuos traducendæ. Æqua Nicolao poſtulatio viſa, indicta Epiſcoporum Synodus Metas; Legatique miſſi, Rodoaldus Portuenſis Epiſcopus, & Ioannes Ficodenſis: nec Rex inſtituto iam dolo defuit, nam Legatis per ſummum nefas, auro corruptis, & Epiſcopis è Regno ſuo, Metas, euocatis, partim arte Guntharij, & per blandimenta illectis, partim oblatâ vi territis, partim pretio emptis; in Regis votum ſuffragiis cunctorum itum eſt. Ad inuolucrum fraudis quædam iuſtitiæ tela obiecta eſt; ſtatuitur in medio Theutberga miſera, interrogata num ſe inceſtu polluiſſet cum fratre, mulier inops conſilij, vt ſaluti conſuleret, crimen fatetur, (nam minabatur Rex præſentem mortem ſi diffiteretur) ſtatim damnatur omnium calculis, Regi vt prius data facultas noui conjugij; fuitque tanta Conciliabuli infamia, vt proſtibulum dictum ſit, in quo lenones Epiſcopi, pudicitia prodita & pœnis ſubdita, ſcotto impunitas, & libidini effrenis licentia, ſeu in lupanari condicta & locata. Poſteaquam perfidia tanta innotuit, eóque audaciæ ventum eſt, vt Guntharius Colonienſis, & Theutgandus Treuirenſis Antiſtites, Metenſis Synodi machinatores, Romam ad probandum factum ſe conferrent; Nicolaus nouam Synodum in Lateranenſi conuocat, in qua Metenſem anathemate

Anno 862.

Ingeltrudis qua.

CAROLVS CALVVS.

ferit, Guntharium & Theutgandum, dignitatibus abdicatos, communione fidelium ſegregat. Valdradam & Ingeltrudem eâdem pœnâ afficit, cæteriſque Epiſcopis, munerum vſu interdicit; ad Lotharium legatum deſtinat, qui Theutbergam reducat ac Regem niſi in obſequio ſit diris deuoueat; tanto firmior cæteris atque conſtantior, quanto, ſede excelſior & ſanctitate morum præſtantior.

XXX. *Lotharius decepto Pontifice moritur.*

Gunthatius eâ ſententiâ fulguritus, malignitate in furorem verſa; cum Theutgando conſorte Ludouicum Imperatorem conuenit, querelis implet. *Impetitam fratris auctoritatem & ſuam, quod ſummâ iniuriâ ipſis inconſultis, antiſtites ſubditi ab inuido extraneoque depoſiti eſſent & deiecti.* Iis Ludouicum in Nicolaum inſtigat, Romam ducit, Pontifex malè habetur, obuia Crucis ſigna deiiciuntur, diſturbatur clerus & pellitur, Nicolao minæ & vis propemodum intentantur, perſtat nihilominus in ſententia Pontifex; iuſtique per omnia tenaciſſimus, victo metu & minantem vincit. Poſt reditum Imperatoris; inter Eccleſiæ Orientalis procellas ſæuiſſimas, quas Photius impiiſſimus nebulo concitabat, Nicolaus Lotharij memor, Arſenium Epiſcopum prudentiâ iuſtitiaque munitum in Franciam legat, ad Reges componendos, & maximè Lotharij thorum repurgandum. Magno honore à Ludouico & Carolo exceptus, iiſque ſancitis quæ ad concordiam facerent, ad Lotharium tranſit, ipſique in conuentu Epiſcoporum optionem facit, vt eiectâ pellice, Theutbergam dignitati thalamoque reſtituat, dato ſacramento, eam ſe in poſterum in vxorem legitimam atque chariſſimam habiturum, ſin minus, illico anathemate feriatur, cæteríque omnes qui flagitio ſuo ſe implicuerint. In has anguſtias Rex coniectus, vt intentatum fulmen eluderet, admittit coniugem, die Valdradæ dictâ, qua ſe Romæ ſiſteret; Ingeltrudis pariter ſacris interdicta. Et hæc Vormatiæ ſe legato ſtitit, iurauitque ſe Romam ad pœnitentiam ituram; & verò ſe ad iter cum legato accinxit; at ſtatim profuga ſus ad volutabrum, & ad flagitia libidinoſa mulier, repetita in Franciam viâ retroceſſit; tantæ eſt molis vitium extirpare, quod natura genuit, libido aluit, & aſſuetudo durauit. Nec Valdrada mens melior, quæ ingreſſa Italiam, ac poſtea pœnitudinis pœnitens, in Franciam rediens, tametſi coacta repetere Italiam, nulla pœnitentiæ ſigna præferebat, ideò à Nicolao ambuſta Anathemate fidelium cœtu abſcinditur. Imminebat diſcrimen idem Lothario, cum arte conſueta Cancellarium ad Pontificem mittit, mendicatque ab Epiſcopis litteras, quibus teſtarentur Regi cum Theutberga eſſe quam optime. Sed & poſtea comminiſcitur aliud, quo caput cauſæ iugulari crediderat; Theutbergam diu peſſime habitam vi mortiſque minis adigit, vt litteras det ad Pontificem, quibus facultatem concedendi Romam efflagitat, ſe ſponte dignitati Regiſque thalamo cedere, aſſentiri vt Valdrada legitima coniux habeatur. Eæ non dubitauit Pontifex, quin à vi & metu ſcriptæ eſſent litteræ; quare dat alias primo ad reginam, adhortans ad conſtantiam, neve quouis periculo veritati præiudicet; tum ad Epiſco-

Anno 865.

pos,

pos, redarguens, quod Lothario contra ius & æquum, metu vano territi adblandiantur, poſtea ad Regem Carolum, dolens quod nepoti de coniuge haud ſatis diſſentiat, rogansque vt eam magno vitæ diſcrimine apud ſe recipiat. Poſtremo ad ipſum Lotharium, quibus acerbius carpit quod Theutbergam contra iuſiurandum vexatam, ad ſcribendam falſiſſimam rem vi impuliſſet; ſpem abſcindit Valdradæ vnquam ducendæ, renunciat eam ab Eccleſia ſegregatam, eandemque pœnam niſi præſtet obſequium comminatur. Porro Lotharius fictum minis prætendens obſequium, Aduentium Epiſcopum ad Pontificem legat, petitque ſupplicibus verbis facultatem, Romam eundi, vt coram ipſo Patre piiſſimo calumniam reſtinguere, ac innocentiam ſuam ſuſcitare poſſit; opes & operam in Saracenos pollicitus. Id enim vero Nicolaus pernegat, gnarus moram teri ad delicti laruam, cauſaſque perſcribit Ludouico Germaniæ Regi pacis internuntio; nempe Lotharium vanis pollicitationibus, Romanam ſedem habere ludibrio, opulentum promiſſis, at vacuum effectis; Theutbergam durè & contumelioſè haberi, Valdradam regis nutu Ticino in Franciam reuocatam, eiuſdem arbitratu omnia peragi. Quapropter niſi Rex aliquando re verba impleat, ſciat excuſum fulmen mox vibratum iri. Præterea exacerbauit Pontificem eiuſdem Lotharij nouum crimen; quo Helletrudem ſororem, viduam Berengarij Comitis facultatibus ſpoliauit, miſera femina Pontificem vt calamitatis perfugium appellante. Lotharius, ad extrema actus Nicolai morte reſpirauit; multò maximè ab Adriano ſucceſſore, poteſtate facta Romam eundi, imo Valdradâ reſtitutâ Eccleſiæ, poſt pœnitentiam ad maiorem fraudem ſimulatam. In vrbem igitur ſolemni pompa inuectus exceptuſque ab Adriano, magnis honoribus, percontanti iurat, omnia ſe quæ Nicolaus iuſſerat, cumulatè impleſſe; id certatim Aulici adulatores peſſimi aſſeuerant, ſicque nemine contradicere auſo, ab Pontifice ad communitatem Eccleſiæ in ſancti Petri Baſilicâ palam admittitur. Etenim ſanctiſſimus Pontifex vt ſuſpicionem fraudis omnem extingueret, poſt Auguſtiſſimum ſacrificium conuerſus ad Regem, cui præbendum erat Chriſti Domini ſacroſanctum corpus, id manu tenens adiurat. *Vt ſi integrum ſe ab adulterio noſſet, quo interdixerat Nicolaus, & animo conſtituiſſet reliquâ vitâ à Valdrada abſcedere, ad ſalutis myſterium ſecurus accederet; ſin eſſet vel antiqui ſceleris conſcius, vel noui cupidus, caueret Domino futuro iudici cæcè illudere*; idemque Aulicorum ſingulos obteſtatus, dum auguſtum panem porrigeret, vt ſi immunes ab obiecto Regi flagitio forent, nec cum Valdrada diris deuota communicauiſſent, iis Chriſti corpus in ſalutem eſſet: tam Regem quam Aulicos cibi Cœlitum paſcit. Sic illuſum homini, at Deo, neutiquam; Quippe Lotharius in Franciam redux, periurio, leui pretio, vt rebatur, difficillimâ re confectâ; vix Romanos fines euaſerat, cum ſæuiſſima & improuiſa peſtis Aulicos omnes morte ſternit, paucis exceptis quos ab ſacrâ menſâ Pontificis verba abſterruerant; idemque Lotharius

CAROLVS CALVVS.

Anno 868.

CAROLVS CALVVS.

tharius Lucæ febri corripitur, vnde Placentiam vectus, inter continua ſuorum funera, ibidem obmuteſcit repente, ac nullo pœnitentiæ ſigno animam efflat; ſobole nulla ex legitimo thoro; felicior ſi qua lucta in Nicolaum certauit, ea in affectum ſuum dimicaſſet; regno in hoc vſus vt adulter eſſet, & publicus; tanta eſt affinitas inter facultatem criminis & voluntatem. Valdradæ & Ingeltrudi quid tandem actum ſit, incompertum mihi. Nunc reuocandi Ludouicus Germanus & Carolus, quorum rés inuolutæ ſimul eodem filo euoluendæ ſunt.

HISTORIÆ

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SEXTVS.

SYNOPSIS.

Carolus Caluus Rex. Normanni in Franciam. Normannorum altera expeditio. Normannia conceſſa. Robertus fortis occiſus. Andegauum obſeſſum. Bella cum Britonibus. Pipini Iunioris ſors varia. Carolus Rex à Ludouico fratre impetitur. Franciæ calamitates Carolus regno reſtituitur. Venilonis pœna. Propter Hincmarum turbæ. Iuditha à Balduino rapta. Carolus Lotharingiam occupat. Caroli liberi. Carolus Imperator. Ludouici Germanici mors & liberi. Carolus à nepote victus. Carolus in Italiam venit, & fugatur. Boſo Ermengardem vxorem ducit. Caroli Calui mors. Ludouicus Balbus Rex. Ioannes Pontiſex in Francia. Adoptat Boſonem. Balbi mors. Ludouicus & Carolomannus Reges. Turbæ à Goſuino Abbate. Auſtraſia Ludouico Germano tradita. Regum bella in plures. Boſo Rex Burgundiæ. Ludouicus in Normannos. Ludouici mors, & Carolomanni. Carolus Craſſus Rex & Imperator. Paciſcitur cum Normannis. Hugo

Lotharin

Lotharingus regnum turbat. Pariſij obſeſſi & liberati. Carolus vxorem dimittit. Carolus regno deiectus. Franciæ & Italiæ ſtatus. Eudo tutor an Rex. Normannorum irruptio. Vincuntur à Britonibus. Carolus Simplex Rex. Ab Eudone pellitur. Eudonis mors. Arnulphi Imperatoris mors. Robertus rebellis. Carolus Rex ab Heriberto captus. Rodulphus Burgundus regnum inuadit. Caroli mors, & Rodulphi. Ludouicus Tranſmarinus Rex. Rebellio in Ludouicum. Heriberti proditoris mors. Guillelmi Normanni cædes. Ricardus à Normannis ſeruatus. Bellum in Ricardum. Ludouicus in Hugonem mouet. Ludouici obitus. Lotharius Rex. Hugonis Magni mors. Ricardus iterum bello vexatus. Lotharius Othonem pellit: Carolo Fratri Lotharingiam donat. Ludouicus Ignauus, poſtremus Rex: Moritur ſine prole. Carolus Lotharingus reiectus. Hugo Capetius regnum inuadit. Finis Stirpis Carolouingiæ.

CAROLVS CALVVS.

AMICITIA inter fratres Ludouici filios conciliatâ, & in ſuam quóque partem recepto, Ludouicus in Germaniam, Carolus in Franciam ſeceſſit; & ille quidem regnum annis pluribus haud improſpere geſſit. Hîc per varia domi foriſque infortunia, auitam gloriam calamitoſiſſimâ Francorum ſorte peſſundedit. A caluitio dictus eſt Caluus, cum illæ auguſtæ, Martelli, Pij, & Magni, appellationes deficerent; & à vitiis corporis, non animi dotibus, Europæ fulgentiſſima lumina, dignoſcerentur. Nec quis ſocordiæ & ſtupiditatis accuſet Carolum; erat enim vafro, callidoque ingenio; ita ſui cuſtos vt alienum appeteret; iam à puero militiâ exercitus, imbutúſque à matre ſagaciſſimâ fœminâ regnandi artibus; vt mirum ſit tantam ſpem decoctam, floremque pulcherrimam emarcuiſſe, tam ſubitò. Prima Regis, regnique calamitas, eademque continua, Normanni; à Daniâ ſeu Noruegiâ, quæ olim Cimbrica Cherſoneſus, populi, Idolorum cultu, ferociâ, & crudelitate terribiles; qui dudum repulſi à Francia, Caroli magni fortitudine, & mox ſuis inteſtinis diſſidiis; nunc pace domi conſtitutâ, euulſis foris repagulis, poſt atrocem Fontiniacam illam cladem, certatim pernauigabiles amnes, ceu per effractas portas, aut aperta vulnera, claſſibus magnis in Franciæ viſcera penetrarunt. Expeditio prima ab Rege eorum Horicho, in Caroli regnum pronunciata eſt; ingenſque claſſis in quatuor partes diuiſa, quæ fluuiis quatuor, Amiſiâ, Sequanâ,

Normanni in Franciam. Anno 845.

Sequanâ, Ligeri & Garumnâ, peruaderet intima atque confoderet. Et Sequanica pars luctuoſiſſima omnium fuit. Nam Duce Ragenario, capta ſtatim Rothomago, ripis circunquaque flexuoſiſſimi amnis direptis; hoſtes Pariſios peruigilio Paſchatis veniunt; præuioque terrore incolis vrbem exhauſtam, capiunt, & ſacri profaníve nullo diſcrimine populantur. Nec parcitum Sancti Germani Cœnobio, rapinis multis & ſacrilegiis violato: vnde in graſſatores vindicta præſens, terrórque in futurum illatus eſt, eorum pluribus morte raptis, & dyſenteria vulgò contracta. Hæſerat Carolus ad Sancti Dionyſij, auguſtiſſima pignora, hoc eſt venerabiles eiuſdem reliquias, in ſacrilegos propugnaturus; cum morbo vulgato, afflictíſque hoſtium copiis, de pace actum eſt, & conuentum vt Dani acceptâ pecuniâ regno excederent, iurati ſe abſuturos à Francia, niſi fortè ad præſtandam opem atque auxilium; fœduſque connexum tenui admodum vinculo perfidorum fide. Ita Ragenarius ad Horichum reduxit copias, faſtu tumens & refertus gaza; iactabatque in contumeliam Francorum, maiori apud eos terrori mortuos eſſe quam viuos; nullúmque ſibi præter Germanum ſenem, eundemque mortuum reſtitiſſe; at inter hæc verba repente concidit, exclamans, coram aſſiſtere, venerabilem illum ſenem Germanum à quo grauiſſimis ictibus fuſte vapularet, moxque immenſum vtero turgeſcente, in ſummis cruciatibus tertio die, effuſis ruptâ aluo viſceribus, animam edidit; irritis votis quæ ad ſalutem & incolumitatem fundebat; ſtatimque pœna in cæteros raptores ſparſa, pereuntibus cunctis, vel tumore viſcerum, vel fluxu ſanguinis; niſi quos Horichus, occupata morte trucidari iuſſit, ne pœna morbuſve propagaretur in alios, captiuis prætera libertate donatis. Et hæc ſancti Germani propugnatio fuit, edocto barbaro, quantùm præſentem inter mortalium vitam, atque æternam immortalium intereſſet. Idemque prorſus ſanctus Martinus, in eos qui aduerſo Ligeri nauigarant, portentum exhibuit. Ii Haſtingo Duce, Ambaſiam aliaque oppida quæ Ligerim & Carum amnes interiacent, prædâ exhauſtâ, abſumpſerant ignibus; verſique ad Turones, imparatam vrbem expugnabant. Ciues primum, quantum in trepidatione ſubita licuit, muros inſtaurant, propugnacula extruunt, ſagittas expediunt machinaſque, ac præſenti animo repulſant periculum; verùm furore hoſtium increſcente, iamque muro crebris arietum ictibus quatefacto, & decuſſo propemodum, memores obſeſſi, quantum propugnatorem penes ſe haberent, ad ſancti Martini Ædem conuolantes, auguſtum patroni ſui corpus piè corripiunt, deferuntque ad locum, vbi proximam labem minabatur murus; cadauer vnum pro munimento in hoſtium machinas opponentes. At ecce, mirum, ſubito pauore oppreſſi Normanni, audaciâ in trepidationem verſâ, effunduntur in fugam; Turonenſes illico portis erumpunt, hærentque fugientibus ad ſextum lapidem, cæſis multis, pluribuſque captiuis: ita disiecto exercitu hoſtium, vrbi redditi, triumphantium ſpecie, nouum Imperatorem feretro reſtituerunt. Eoque loci condita eſt Baſilica, quæ à bello patrato, ſancti Martini belli, ſeu bellicoſi nomen ſortita eſt. Normanni in Friſia & Aquitania feliciores; quippe in iſta, exſcenſione factâ, Santones inter atque Burde-

CAROLVS CALVVS.

galam prælio facto, Aquitanos vicerunt magnâ ſtrage; Signiuo Vaſconum duce interfecto. Et in Friſia, quamvis primo prælio profligati eſſent, altero tamen tertioque victores, Lotharij Regnum metu excuſſerunt. Succeſſus tamen apud Saxones Hiſpanoſque contrarius, Horicho Rege vtramque gentem appetente, ſimulque, quod mirum, Germaniam, Franciam, & Hiſpaniam, non tam ambitione quam terrore & vi complectente. Et quidem in Germaniam ſexcentas naues per Albim immiſit, & in Cantabriam haud pauciores; vtrobíque fuſus & victus, à Saxonibus commiſsâ acie, & Chriſti victoris, implorata ope; in Cantabria nauali pugnâ ſeptuaginta amiſſis nauibus; Ramiri Regis pietate & fortitudine, Orbi Chriſtiano Deo conſulente, nec membri pœnam deriuante in corpus.

II. *Normannorũ altera expeditio.*

Per eas clades tum à mortalibus tum ab immortalibus patratas, quieuerunt aliquandiu Normanni, donec illiciente ſpe prædæ & nouæ ſedis cupidine; iterum Godefrido duce, aduerſo Sequana nauigantes, tumultu & cæde latè omnia implent miſcentque. Carolus ad procellam tantam imparatus, Lotharij fratris auxilium implorat, contractiſque celeriter copiis, ipſi ad repellendos hoſtes adiungitur. Res ad pugnam vergebat, nec ambigebat Lotharius quin dimicaretur, quando Carolus clam fratre, ſibi ſuſpecto inuidiâ an metu, cum Godefrido paciſcitur, vt terram quam deſignauit ad Oceanum occuparet, & in membrum regni allectus, tum ſuos, tum ſuæ gentis alios, ab inuadenda Francia prohiberet; facto ambiguo, vel abſciſſione partis totum ſeruans, vel corruptione partis totum perderis. Attributa porro prouincia, latis admodum finibus, in longum leucas ſeptuaginta duas protenditur, in latum triginta, eademque rebus omnibus præter vitem ferax Belgio, Oceano, minori Britannia, atque Cenomanis terminata; Galliæ Celticæ pars; in qua olim Aulerci, Lexobij, Vellocaſſes, Conſtantini, aliique populi; hodieque Normandia à Normannis incolis dicitur, vrbibus, portubus, arcibuſque admodum celebris. Scio tam vberis regionis poſſeſſionem Normannis traditam, ad Carolum ſimplicem Calui nepotem, anno poſt ſexageſimo ſecundo, conſignari à pluribus: ego crediderim tacitâ conſenſione permiſſam à Caluo, Godefrido Normanniam; à Simplici, poſtea ſolemni ceremoniâ admiſſum Rodulphum in beneficiarium & clientelarem Normanniæ Ducem. Sanè Caluus merito, in has anguſtias coniectus, in vulgus audiit, conquerentibus paſſim Epiſcopis, quod Eccleſiaſtica bona Laïcis impertiretur, & ſacrorum inuaſione ſua deperderet; cùm rapina omnis illicò effluat; ac maximè rei ſacræ, ſit inopiæ parens atque miſeriæ. Verùm eiuſmodi fœdus, tam iniquum, ab irruptione gentis eiuſdem anno poſt tertio nequaquam Carolum vindicauit: ſiquidem atrociſſima natio, Rollione Duce, omiſſo Sequanâ ſe vertit ad Ligerim; primaque inuaſione Atemoricam occupans, Nannetes vrbem haud procul amnis oſtio, tunc addictam ſacris, populo in maiorem Eccleſiam congregato, erat enim peruigilium Paſchatis, improuiſo penetrat diripitque. In Baſilicam magno impetu irruunt, effringunt fores, feneſtras excutiunt, ſtrictoque ferro in plebem inermem ſæuiunt; trucidatur Epiſcopus, Clerici Monachique ceu victimæ ad aras mactantur, ſacra gaza diripitur, tota

Anno 850.

Normannia conceſſa.

vrbe

vrbe populata ; ſuperſtites cladi onuſti vinculis in naues aguntur. Deinceps barbari ſucceſſu elati per omnem Aremoricam vaſtatione effusâ, ad Cenomanos Andegauoſque perueniunt, copiarum parte Turones miſsâ; verum Ligeri & Caro ſimul inundantibus, hoſteſque arcentibus ab Turonum acceſſu, nihil ferociæ licuit, præter maioris Cœnobij direptionem, quod poſitum extra vrbis muros, direptum euerſumque eſt, centum ſupra viginti Monachis immaniter cæſis. Interea datum ciuibus ſpatium eripiendi à ſtrage corporis ſancti Martini, quod Sacerdotum choro deducente Antiſſiodorum delatum eſt, magnâ miraculorum patratione ; vrbs patrono inanis ab hoſtibus capta atque incenſa eſt, ſanctique templo flāmæ injectæ; admirabilitate maxima diuini arbitrij, iuſtitiam miſericordia temperantis, nec obliti pœnæ cum parcit. Ab eo tempore iidem Normanni pluribus expeditionibus aggreſſi Franciam, in eam plurimùm partem qua interfluit Ligeris incubuerunt, & quantumvis aliquoties victi & repulſi, tamen cùm in alieno pugnarent, nouaque examina in cæſorum locum illico ſubſtituerent, leui ſuâ iacturâ, Francorumque grauiſſima, modo vincebant, modo vincebantur. In iis expeditio vna maxime memorabilis, qua Ruodbertus, ſeu Robertus Comes, (à quo forſan nata de Roberto diabolo fabula) fortiſſimus vir ac militari prudentia clarus, à Deo Francis ad arcendos hoſtes prouiſus ; poſt multa facinora, quod fatum nobilium Imperatorum eſt, ad pagum ruſticum incautus cæſus eſt. Hic lubet ſcriptorum incuriam accuſare, quibus ſatisfuit bellicoſiſſimum virum vno duntaxat ornare Encomio, quod Iudæ Machabæo haud abſimilis fuerit ; contra ſceleratam gentem & perfidam patratis multis, laureiſque pluribus reportatis ; explicato nullo facinore, vnde laus poſteris admirabilior foret, & in eius morte conſcribenda prolixi, fuit autem eiuſmodi caſus.

Margin: CAROLVS CALVVS. — Robertus. Fortis.

III. Cum Ligeris ripas Normanni infeſtarent, agroſque popularentur Andegauorum & Pictonum ; Robertus cui Andegaui attributi eſſent, accito Ranulpho Aquitaniæ Duce, armatos contrahit, & in palantes effuſoſque hoſtes celeriter ducit. Ij à ſpeculatoribus moniti, ad nauigia quam ociſſimè fugiunt. Verùm cum inſtaret Francus, diſtarentque ab amne longiùs, ne opprimerentur in fuga pagum fortè obuium occupant, communiuntque, quantum horæ ſpatio licuit. Erat in pago Baſilica è quadrato lapide admodum firma, in eam præcipuè barbari incumbunt, muniendam atque propugnandam ; móxque pago omiſſo ſe in eam condunt. Robertus cum expeditis militum aduolat, cæſiſque hoſtibus quos munimentum non caperet, admotus propius, teliſque appoſitus, aduertit Baſilicam vix ſine machinis expugnabilem eſſe ; itaque ſecedit cum Ranulfo, iubet milites ſtatiua figere, quibus pagus atque Baſilica cingerentur ; hoſtes quaſi reti incluſum iri ; die craſtinâ, nam vergebat ſol ad occaſum, ad primas machinas expugnandam turrim, ſpeque nullâ effugij venturos in poteſtatem ſuam qui ſe incluſiſſent. Intentis ad capeſſenda iuſſa militibus, ipſe æſtum vt leuaret, ſolutus iam periculo, galeam loricamque deponit, liberiore aurâ captandâ ; id barbarus animaduertens, vagaríque Francum licentia quam nullus metus regeret ; ſubito à Baſilica irrumpens, clamore incon-

Margin: Robertus fortis occiſus. — Anno 867.

CAROLVS CALVVS.

dito, in Robertum proximóſque milites irruit. Fit tumultus; & occurrentium cædes. At Robertus ferro intrepidè correpto, quanquam nudus galea loricaque, impetum ſuſtinet, donec aduolantibus pluribus, hoſtis repellitur, & in munimentum ſuum retunditur. Dux ipſe opportunus ferro vt erat, cedentem inſequitur, magna ſtrage edita; at dum incautiùs pugnat ad Baſilicæ fores, patefacturus aditum ſuis, occiditur; malè inermi corpore prouocante ferrum. Nec Ranulfi fortunatior ſors, in quem longius rationem pugnæ ſpeculantem, emiſſa è turris feneſtrâ ſagitta, vulnus intulit, mortemque poſtmodum; pari fato audaciam, inertiamque plectente. Exercitus duce amiſſo, quaſi truncum oculis caput, mœrore degenerante in metum, ſolutâ obſidione & ipſe ſolutus eſt. Normanni hoc periculo liberi, naues repetunt graſſanturque ſecurius. Inde à Roberto cæſo, ex Francorum metu ipſorum audacia increſcente, Iuliomagum, Andegauorum primatiam occupant, & ex loci ſitu, ſi munimenta accederent, inexpugnabilem rati, haud cunctanter manum admouent operi, vrbemque propugnaculis firmiſſimis, cinctam, & Meduana interfluente amne ad foſſas deducto, iam bello inſuperabilem, liberis vxoribuſque traductis læti inhabitant; inde ſparsâ in diſſita loca populatione, ad ſua facili & tuto receptu. Procellæ atrocitas in regionem omnem ſæuientis, lugubreſque pereuntium queſtus, excitarunt aliquando Carolum, vt inhærentem Regni viſceribus luem abſcinderet. Magno ergo apparatu exercitum legit, vrbemque ſtatiuis poſitis, obſidione cingit ſtringitque; mox nouum incrementum copiis ſuis euocat, Salomonem Britanniæ Aremoricæ Regem aut principem; etenim cum Aremoricæ fines ad muros vrbis pertingerent, quos Meduana amnis alluebat, lege feudi commiſſi, debebat ad communem hoſtem repellendum communem opem adiungere; iſque adducit plura Britonum millia, & ad ripam amnis caſtra ponit. Extemplo à Regis oppugnatio omni ex parte tentatur, machinarum omnia genera admouentur, vndequaque intentatur parata vis: verùm barbari loci ſitu munimentíſque tuti & protecti, vim, ardorem, machinas, tanto animo atque ſolertiâ propulſant, & ludunt, vt cæſis pluribus, iiſque fortiſſimis, ardens oppugnatio in obſidionem lentam deſciuerit. Itaque quod fieri aſſolet, retuſis primo impetu animis, longa morâ inceſſere languor & tædium; morbi poſtea vulgari, & in luem deficere; totuſque exercitus à pernicie abeſſe propiùs. Britones tum pudor tum ea lues vrebat maximè, quos amnis interfluens, nauigiis hoſtium ſtratus, ab muri acceſſu procul amouebat, quare prælij impatientia, & pudore tam lenti & indecori exitij, rem aggrediuntur arduam porro, verum magnæ laudis & gloriæ. Quoniam amnis arcebat vnus ad muros aditum, eum vt auerterent, modico ſupra vrbem ſpatio, ductâ foſsâ, nouum alueum aquis aperiunt, in quem eiectæ vel abductæ, alueo veteri exſiccato, nauigia deſtituta, vrbemque haud munitam ſatis eo loci, oppugnatorum armis obiicerent. Primo Barbari ridere fruſtra ſuſceptam operam, dein mirari pertinaciam, mox animaduerſo conſilio extimeſcere: tandem fælici laboris ſucceſſu, amittendæ vrbis ſi auerſus eſſet amnis certi: quippe eo confiſi munimenta nulla erexerant, deditionem

Andegauum obſeſſum. Angers.

Mayne.

Anno 873.

ditionem vrbis paciſcuntur, ingenti promiſſa pecunia, ſi ſibi ſuiſque ſaluis eſſe liceret; receſſuris ſtatim à Francia, nec belli causâ vnquam redituris. Admiſſæ conditiones à Carolo, acceptaque pecunia, repetitus nauigiis à Barbaris Ligeris; nec ideo Regno excellerunt, populationibus nouis libertatis pretium redempturi: Caroli facto laudis criminationiſque ambiguo, qui cupiditate pecuniæ perdendum hoſtem dimitteret; vel ipſi abeunti ſterneret pontem argenteum, & eiuſdem ſumptu.

. IV. *Bella cum Britonibus.*

Nec vnam Carolus patiebatur Normannicam luem; & à Britonibus ſiue Aremoricis, multa in Franciam calamitas importata. Ludouico pio obeunte, Nomenegius ſiue Neomegius, fide Imperatori adſtrictâ, Ducis principiſve titulo regebat Aremoricam; mox inter fratrum arma ciuilia, vſurpato Regis titulo; & contemptu Caroli fide abiectâ, regem cœpit agere, Franciæque limites prædis atque incendiis populari. Ea opportunitas ex diſcordiis procerum, odiiſque Nomenegio nata. A Lamberto adminiſtrabantur prouinciæ, quæ à Pariſiis ad Cenomanos, inter Sequanam Ligerimque interiacent; is cum Viuiano viro opulento acerbis inimicitiis ſuſceptis, incautum dolo interficit, idemque haud multo poſt à Gosberto Comite Viuiani vltore cum multis aliis contrucidatur. Tunc enimverò Legati vindex Rex excitatur, captumque Gosbertum capitali pœnâ affici iubet. Inter hæc prouincia diſſidio Procerum rapta in partes, offenſioni externæ patuit. Britanni Nomenegio duce vel autore Ligeri tranſito ſe in Pictones effundunt, & fædâ populatione agris atque oppidis vaſtatis referti prædâ repetunt domos; Carolus tandem reſtitutâ fratrum concordia, deleturus infamiam in Britannos mouet, armatuſque in Aremoricam penetrat. Britanni occurrunt rem conflictu illico dirempturi; nec decebat abnuere pugnam qui aggrederentur. Itaque in eam itur magno vtrimque animo. Primi Saxones ad excipiendos Britannorum impetus obiiciuntur; ij in equitatu maximè poſiti: Etenim ea gens velociſſimis equis aſſueta, ad eorum curſum flexumque varium, induſtriam ſuam modúmque pugnandi, accommodauerat; modo loris actis inſtar grandinis effundi in hoſtem, mox momento circumflecti, & adurgere ferociter latera, mox flexu conſumpto, in ſimulatam fugam præcipitari; at Parthorum inſtar, atque Hiſtricum, iaculari à tergo; moram iniicere perſequentibus; dein turbatis ordinibus, frontem obuertere, iterumque noua ludificatione laſſare hoſtem, atque perimere. Vix prima ſpicula collimabantur in Saxones, cùm hoc imbre territi in Francorum aciem ſe ſe recipiunt. Franci virili pectore, in dimicationem prorumpunt, ſed nihilo ſecius nouo pugnæ genere conturbantur, namque ſtatariæ pugnæ periti admodum, ſoliti cominus ſtricto ferro hoſtem impetere, ad diſcurſorium hunc volatilemque martem percelluntur; cùm ferirentur vndique, nec ferirent; cùm & firmi in gradu, paterent iaculis, nec ad inſequendum effuſi ea declinarent; nunquam compotes hoſtium, ferro ſicco atque inutili morientem dextram onerante. Ita ad mortem dimicatum; Francorum multis interfectis, pluribus ſauciis, magnâ equorum transfixorum ſtrage. Poſtridie rurſum capeſſitur prælium, exitumq; haud abſimilem primo ſortitur, Francis fortitudine an deſperatione ingenti fugientem

Anno 845.

Equites Aremorici.

CAROLVS CALVVS.

victoriam promerentibus, obſtinatiſque animam ponere, quam inſequentibus terga obuertere. Nox occumbens cladem potius quam pugnam diremit. Mane Franci, comperto primis tenebris regem profugiſſe, & admodum ignominioſè, relicto tentorio cum regio inſtrumento, pauciſſimis præ terrore fugæ comitibus; & ipſi correpti formidine receſſum inſtruunt. Verum Britannis in caſtra irruentibus, in apertam fugam effuſi, ſe ferro hoſtium & caſtra direptioni obiiciunt; occiſi plurimi, multi capti, prædaque è caſtris opulenta rapta: tanti apud Francos momenti Rex vnus eſt, cuius exemplo vincunt & vincuntur. Hac victoria datæ Nomenegio ad crudelitatem omnem habenæ, quibus indulgens intemperantius, Franciæ fines ſæuè depopulans, præcipuè vexans Andegauos ſibi conterminos, diuinæ iuſtitiæ pœnas dedit. Equum ad expeditionem eiuſmodi conſcendebat, cum ſpectat aſtantem Maurilium Andegauenſem olim Epiſcopum truci aſpectu, toruiſque oculis minitantem fuſte, & dicentem; Crudelis prædo iam deſine Eccleſias Dei vaſtare, dein erecto fuſte quem dextrâ præferebat, ſibi in caput grauem ictum impingere; quo repente corruens, ſacrilegiis ſimul & vitæ deſiit. Heriſponius patri in Regnum ſucceſſit, ſtatim nouo bello tentatus à Carolo, ſed paruo admodum effectu pace duntaxat conciliatâ; ita vt Heriſponius abſtineret à prædationibus fidemque hominij præſtaret Carolo. Verum & in aliam Britanniæ partem admiſſus eſt Salomon, iiſdem conditionibus, Rege vel donante, quæ raperentur negata; vel æmulos componente, qui metu atque inuidiâ mutuâ Franciæ rebus conſulerent. Ita breui nata inter pares diſſidia, quibus impar Heriſponius Salomonis dolo è medio tollitur; vniuerſa Britannia peremptori cedente in necis pretium. Eratque Salomon, formâ regiâ, procero corpore, & auguſto vultu, animi ſtrenuitate cæteriſque dotibus, regno dignus; niſi hæc bona cupiditate præcoci corrupiſſet. Confeſtim Carolus, Heriſponij, cuius in Franciam inclinatior mens, necem vlturus, tertiam expeditionem in Britannos parat; attigeratque prouinciæ limites, cum certior factus eum totis viribus ad præliandum occurrere, memor ſortis prioris mutari bellum pace haud ægre paſſus eſt; Salomone clientelarem fidem iurante, & admiſſo ſine conſorte in vniuerſam Britanniam. Salomonem poſtea necati Heriſponij aſſequuta eſt pœna, à Paſquitano & Vrfando ducibus ſuis dolo interfectum. Ideo rurſum in ciuiles diſcordias Britannia ruit, vtroque duce ſpecie partium totum ambiente. Porro hic lubet, Vrfandi facinus, vnum alterumve adſcribere, quando è priuatorum laude gentis gloria conſtat; nec hiſtoriam in Regum vitiis diſertam, in aliorum virtutibus mutam eſſe oportet.

V. *Vrfandi Britanni facinora.*

Igitur ipſum inter & Paſquitanum ortâ diſcordiâ, Paſquitanus auxiliares Normannorum copias pecunia comparat, iámque præpollente exercitu in æmulum mouet. Qui ab Vrfando ſtabant, virium inæqualitate perſpectâ, regnique partem maximam Paſquitano adhærere, & ipſi turpi metu correpti, crebris transfugiis ad eum tranſeunt; armatis mille dumtaxat cum Vrfando perſtantibus; & ij quidem tametſi fido & præſenti in ducem animo, tamen ne fides ad temeritatem ſtultam accederet, impensè rogant ſaluti

ſaluti ſuæ vt conſulat; certum & inſuperabile mortis periculum, in tantam hoſtium vim paucorum fortitudini nihil loci eſſe, paratos ſe ipſius vitam corporibus ſuis tegere, mortemque in ſalutem eius oppetere; ſed parcendum inani operæ, ſeruandoſque meliori ſorti tam fidos milites. Ad ea prudentiùs quàm fortiùs Imperator dicta; *Abſit, Commilitones, vt res ante geſtas fugâ turpi commaculem, ab ánnis teneris quibus ad militiam memet applicui, id vnum obuerſatum eſt menti, mori aut vincere; poſuiſſem male tranſactam ætatem, niſi per tot victorias mori didiciſſem; hæc prima tironum prælectio, mortem contemnere; quid eam veterano mihi & indurato vt pauendam ingeritis? Didici morte ignominiam terribiliorem, nullamque militi eſſe præter fugam; quare à fuga dimouete me & abſterrete omni conatu; à morte, ne cogitatione quidem abducite; quæ ſi vobis terrori vel formidini eſt, per me licet abſcedite, ducem veſtrum deſerite; hic ſolus in veſtigio fixus hærebo, mortis intrepidus; eritque mihi à qua fuga fugiet longè chariſſima; ſin eſt animus experiendi mecum diſcriminis, induamus fortitudinem mortis contemptu terribiliorem; illam præſtemus hoſtibus; aderit forſan morituris victoria, paranda virtute non numero, nec magna vnquam patrans niſi per parua.* His dictis incenſi milites orant quo vellet duceret, ſanè facturos ſuo ſanguini pretium hoſtium ſtrage. Ad Condatem Rhedonum pugna conſerta eſt, qua mille homines in triginta millia dimicarunt. Ex templo Vrſandus cuneo facto in confertiſſimam hoſtium aciem abditur, ſpiſſis ordinibus ſequuntur milites; quoquo ſe vertit, detruncata membra, cæſaque capita demetit ferro; modo recta fronte obuios mactat, mox ad dextram verſus, mox ad læuam, humum latè cadaueribus ſternit, certamque victoriam quoquò ruit parat. Paſquitanus poſt irrita tentamenta, amiſsâ iam palmâ ſalutis dubius, ſuorum aliquot receptis è prælio, terga vertit; mirantibus qui vicerant, tantum ſtragis à tam paruâ manu edi potuiſſe. Cœpit à victoria tentari morbo Vrſandus, eoque ingraueſcente vitæ periculum imminebat; vnde animus Paſquitano factus ad nouandum bellum: conſcribit exercitum, plures ab æmulo abducit, deſperatione morbi abiectos, iamque inſtat propius, ægrum ac ſocios nullo periculo acturus in vincula. Ad Vrſandum ſupplices veniunt milites, quo res in ſtatu ſint decumbenti renuncianr, vnam ſuæ ac ſuorum vitæ rationem eſſe, ſe abduci ſinat; aut ipſe aperiat, quid præſenti malo factum oporteat: ille intrepidè, capeſſendum prælium, & proterendos hoſtes, ſi veniant; iubet vexillum ſuum tot inſtructum palmis, laureiſque proferri, ad cuius ſpectaculum abſceſſuros hoſtes ab acie, ij vrgere vehementius, vti abſcederet, nam de pugna deſperatum eſſe, quam eo abſente inire, nemo præſentium auſit. Tunc fortiſſimus vir magnitudine animi morbum profligante, viribus labentibus ab corpuſculo ægro reuocatis, iubet ſe vt erat, quando nec ingredi, nec ſtare equo, morbi atrocitas ſineret, decumbentem lecto ferri in aciem: mox primo in ordine hoſti oppoſitus, amotiſque lecti ſipariis, vt pugnantibus ſpectaculum foret: victis fuſiſque hoſtibus lauream retulit. At quæ mortalium rerum leuitas eſt, dum ab milite domum reportatur, vel morbi inclementiâ, vel gaudij copiâ, animam egit: vno lecto in quadrigas, vſus & feretrum: dignus Imperator qui ſi minus ſtans mortem

CAROLVS CALVVS.

CAROLVS CALVVS.

mortem obiret, iacens quidem; ſed in vlnis victoriæ moreretur. Paſquitanus itidem ægritudine periit. Diuiſa mox inter Alarum Paſquitani fratrem & Indicheilem Heriſponij nepotem ex filia, Britannia fuit; at Indicheile interempto in prælio vniuerſa prouincia in Alani ditionem venit.

VI. *Pipini iunioris ſors varia.* Iſtis vno ſpatio tametſi per plures annos geſta ſunt, decurſis; ad mala bonáve domeſtica Caroli venio. In quibus Aquitania de Pipino recepta, & Pipinus ipſe in vtramque boni malíque ſortem adſcribi poſſunt. Equidem Pipinus tam variâ fortunâ vſus eſt, vt in ſpeculum humani ludibrij, iactationiſque mortalium obiici queat. Pipino Ludouici Pij filio, Aquitaniæ Regi, duo erant filij; Pipinus & Carolus. Ille natu major, neſcitur quo fato, magnæ Tragœdiæ argumentum, iam puer à patre deſtinabatur ad ſacerdotium, breui tradendus in diſciplinam Drogonis Metenſis Epiſcopi, à quo ſcientias & Eccleſiaſticas leges doceretur. Aderat Lotharius pueri patruus, cum ad clericatus ſuſcipienda initia ex more crines attonderi oportuit, ſtatimque puerili formâ commotus (erat enim ſpectabiliſſimâ pulchritudine) vi ereptum è ceremoniâ, priori vitæ reſtituit; redarguto patre quod tantæ ſpei adoleſcentulum ſacris, hoc eſt, vt rebatur ipſe, ignauis & ingloriis vſibus addictum vellet. Ab eo capite multa perperam facta & tolerata; eiuſmodi victimis ab arâ abductis, vix vllius bonæ frugis capacibus. Mox à Patre in Aquitaniæ Regem deſignatur; ſed ab eius obitu, Aquitania ab Ludouico pio traducta in Carolum; nouo Principi vita priuata hæreditas fuit. Poſtea Ludouici morte, excitatæ nouæ ſpes, & Pipinus ab Aquitanis pluribus in Regem lectus, Carolo æmulo negotij multum faceſſebat. Incremento ſpes auctæ, & ad faſtigium ductæ, cùm Lotharius in Carolum magnâ vi mouit; & quanquam ad Fontiniacum profligatus, fœdere tamen cum victoribus inito, tum Auſtraſiam ſibi, tum nepoti Pipino Aquitaniam impetrauit. Hanc felicitatem noua poſtmodum palma cumulauit, adblandiente fortunâ principiis, vt corrupto poſt exitu graſſaretur acerbiùs.

Anno 844. Carolus impatiens detractæ ſibi priori fœdere Aquitaniæ, viam ſternens qua inuaderetur, Bernardum Septimaniæ Comitem Majeſtatis reum vt plecteret, ducto exercitu, Toloſam caput Septimaniæ obſidione cingebat; in proximam Aquitaniam, ſi ſuccederet res, gradum facturus: Lentam obſidionem vt premeret, nouum exercitum euocauit è Francia, militum flore ducúmque præſtantiâ illuſtrem. Non ignarus Pipinus ſuum in alienâ pernicie inſtrui malum, expeditis & ipſe copiis, aduentantibus Francis, ad Inculiſmam occurrit, commiſſoque prælio ingentem reportat victoriam, qua Hugo Caroli Magni filius, idemque infulatus, Riculfus itidem Abbas & affinis Regum, Eccardus, Rauanus, pluteſque Comites interfecti ſunt; capti plures, in quibus Ebroinus Pictauienſis Epiſcopus, perinfenſus Pipino, Ragenarius Ambianorum Epiſcopus, Comiteſque haud pauci. Hac Laureâ ſolutâ vrbis obſidio, retruſus in Franciam Carolus, & Pipino adoleſcenti poſt facinoris gloriam, Aquitanorum amor, virtutiſque opinio aucta immensùm. Conſequuta pax nepotem inter & patruum ſtabiliuit victoriam; ea pace vniuerſa Aquitania, præter Pictones, Inculiſmenſes,

ſes, & Santones, tradebatur Pipino; ſeruato iure ſupremi dominij, & hominij fide à Pipino præſtita: Proceribus Aquitanicis qui à Carolo ſteterant, iam ad Pipinum tranſeuntibus, quaſi ad legitimum Principem, & indubitato iure imperantem. Ea omnia fauſta ſors confecit, ne in hanc Pipinus calamitates coniiceret, quas ingenio ſuo atque ſocordiæ debuit. Namque pace partâ, vino & voluptatibus marcidus, turpi otio ſolutus ad libidinem, tantam infamiam & contemptum contraxit, vt eiurante indignum principem toto Regno, euocatus ſit ad regendam Aquitaniam Carolus. Conueniunt Aureliam Epiſcopi omnes, Abbates, & Comites, & damnatâ Pipini ignauiâ, præſentem Carolum, nec renuentem, quod ſine dubio magna arte promouerat, in Regem Aquitaniæ eligunt, lectumque vngunt atque inaugurant; mox inſtruenti copias Carolo, vt nouum regnum inuaderet, opportunitas noua bene gerendæ rei obiecta eſt. Carolus Pipini frater, qui hactenus apud Lotharium patruum egerat, ab eo vel profugus, vel dimiſſus, properabat in Aquitaniam, res abiectas fratris erecturus; verùm in itinere comprehenſus, & perductus ad Carolum, à quo id nominis in ſacro fonte habuerat, ſtatim vt perduellis capitali pœnâ damnatus eſt: memor tamen affinitatis in baptiſmo initæ Carolus, Rei vitæ pepercit; idemque ſeu ſponte, ſeu impulſu Caroli Carnuti in Regni conuentu attonſis crinibus in Clericum inauguratus eſt, palam profeſſus id ſe nullo cogente, vno ſacrarum rerum ſtudio, perfeciſſe. In Aquitaniam progreſſus Carolus, vniuerſam ſubegit, Pipino profugo, ſeramque pœnitentiam in terras proximas circumferente. At dum vagatur, Samio Vaſconum Regi ſuſpectus, ab eodem capitur, & Carolo Regi poſtmodum traditur. Viſaque eſt inclinari ad Cataſtrophen ſcena, eo Sueſſione tonſo in Monachum, & eiurante cum cucullo ſpem regni. Etenim quia præter regni iacturam, turbulento animo malè cùm ſolitudine erat; nouas res meditans, duos indidem Monachos in ſententiam ſuam perducit; quorum ope clauſtra effringeret, & in Aquitaniam cum iis fugeret. Sed Carolus malè tecti conſilij gnarus, indicta Sueſſionem Synodo, Monachos illos moueri Sacerdotio curat, & Pipinum ad iuſiurandum nouum adactum ad vota nuncupanda, & diſciplinam religioſam obeundam cogi. Nihilominus Pipinus anno altero poſt emiſſa vota fugam accuratiùs moderans, cœnobio clam ſe ſubducit, & aduolans in Aquitaniam, orta ex miſeria miſeratione, magnam prouinciæ partem ſibi adiungit; & mox Carolo Caroli Regis filio ex Aquitania depulſo, totam regionem ditioni ſubdit. Annum vnum alterúmve rerum potitus eſt, donec moribus ad priora vitæ flagitia relabentibus; quæ priùs, tædium & contemptus, Aquitanos occupant, vnoque momento Regno deturbatur, euocato rurſus Carolo Patruo. In hac rerum deſperatione, Normannis barbaræ illi ac ferociſſimæ genti ſe tradit, ductorque eorum, prædo iam publicus, latas fœdaſque prædationes exercet; imò vt ſcelus ſceleri gradus eſt, eiuratâ religione per ſummum nefas, quod è ſanguine Regio à Clodouæo nullus patrauerat, perfidus iuuenis ad colenda Idola Normannorum ritu traducitur; tam prope diſtant ab cucullo & à baptiſmo defectio. Ita cum Barbaris truculentam vitam ſeptennio egit,

CAROLVS CALVVS.

Anno 848.

Anno 852.

Anno 857.

CAROLVS CALVVS. egiſſetque diutius, niſi ab Aquitanis interceptus, dum populationibus hoſtium præeſt, Carolo traditus eſſet; apud quem à Proceribus in conuentu damnatus, vt proditor Religionis & Regni; morti addictus eſt. Quam inhibitam Carolus perpetuâ mutauit cuſtodiâ, in arce Siluanectenſi; in qua vltimo tandem tragœdiæ actu, purpuratus hic nebulo, tædio carceris in furorem actus eſt; & vitâ inconſtantiſſimus morbi conſtantiâ deſiit viuere; nec bonâ ſorte nec malâ melior: prauo affectu tam valetudinem quam remedia ipſa corrumpente.

VII. *Miſer ſtatus Franciæ.* Inter hæc ſtatu Franciæ deploratiſſimo, nouæ calamitates emergebant in dies: iam nulla Regis authoritas, nulla legum aut Magiſtratuum, reuerentia, vi armatæ licentia omnium, prædonum impunitate, obnoxia prædis cædibuſque itinera; factiones Procerum, & priuata bella, ciuitatum rebelliones, & per cunctos graſſans furor cupiditatis, libidiniſque proteruia. Ideo Carolus defectionis vniuerſæ metu conuentum Regni in villâ Cariſiaco habuit; vbi actum de reformandis ad inſtituta veterum moribus, miſſaque ab Rege ad populos reformationis capita; vt plagas animorum deliniret ſpe, ac demulceret. Verùm morbo abſumente remedia, ſeorſim Epiſcopi Comiteſque conueniunt; remque aggreſſi aleæ periculoſæ; Eddelartum Abbatem & Othonem Comitem legant ad Ludouicum Regem Germaniæ, quem rogant Francorum nomine, *Quando Caroli regimine prauo atque ignauiâ, res Franciæ publica perderetur ac peſſundaretur; vellet ipſe Rex itidem Franciæ, magnique Caroli nepos digniſſimus ſuſtinere labantem, & in præceps raptæ moram inicere; finem nullum eſſe tot calamitatum, nec poſſe ſperari dum Carolus Regnum obtineret: intolerabilem eius tyrannidem, iam exhauſtam ſubditorum patientiam: certumque niſi Chriſtiani Principes ſubuenirent, ſe à quibuſcumque vel Barbaris atque Ethnicis, quamquam periculo fidei, arceſſituros opem atque ſolatium.* Hæſit mentis ambiguus Ludouicus ad poſtulata, quid ageret; hinc animi temperantia à cupiditate omni aliena, pudor obtuendi fratris & imparati; exemplum defectionis quæ & in ſuos propagari poſſet; incertus expeditionis euentus, à nonis ſtudiis auocabant: inde miſeratio Franciæ, incenſa poſtulantium vota, periculum repulſæ, ſuboriens clam magni regni cupiditas, præcipuè aulicorum vanitas atque ambitio, ad ſuſcipiendum iter impellebant. In hanc partem verſus, illecebroſâ & blandiente ſpe, Rheno tranſmiſſo in Franciam venit; armatos quidem ducens, ſed cohibitos freno diſciplinæ, quaſi in ſuo non in alieno degentes, néve qui adeſſet curaturus veteres plagas, curatione nouas infligeret. Ea moderatione Atiniacum venit, bellumque quaſi vaginâ reconditum premens, ciuilibus togatiſque remediis ſanaturus Rempublicam, Epiſcoporum Concilium Atiniacum indicit, vt in bonum publicum conuenirent animi atque induſtriæ. Eo tempore in Regni finibus bellabat Carolus in Normannos, ſecurus admodum iſtarum artium, & auerſâ ab domeſticis malis cogitatione. Epiſcopi Prouinciarum, Rhemenſis & Rothomagenſis Ludouici aduentu commoti, conueniunt Cariſiacum, reque ſeriò perpenſâ, quæ Ludouicum Regem exciuiſſet, quantumque prona ad Regni perniciem ea eſſet; ſiue anteà vocantibus Regem haud conſenſiſſent, ſiue conſilij ſub ipſam

Marginal notes: Anno 856. — Anno 858. — *Ludouicus in Carolum fratrem excitatur.*

ipſam aleam pœniteret , vna omnes mente decreuerunt non conuenire ad Synodum , legatoſque Venilonem Archiepiſcopum Rothomagenſem & Exchanraum Catalaunenſem Epiſcopum ad Regem miſerunt ; qui abſentiam ſuam excuſarent , & admonitione inſinuarent , quâ perfringeretur cupiditas Regis , & impelleretur ad Germaniam repetendam ; relicto Regno prudentiæ Caroli , cuius poteſtas atque Imperium vni Deo obnoxium foret. Ludouicus aſpernatus hæc monita , impellentibus ſuis expedit ferrum , ſigniſque prælatis vltra progreditur. Confeſtim magna rerum conuerſio fuit ; prouinciæ , vrbes , & oppida certatim ad Ludouicum deficiunt ; vna omnium mens Carolum Regem , vt noxium abiudicandum, admittendum fratrem , qui fortitudine atque prudentia & externis malis & internis mederetur. Id porro factum Comitum fraude , penes quos erat vrbium regimen , qui plurimorum criminum conſcij , ne in pœnas vocarentur à Carolo , & legationem ad Germanum adornauerant , & populos ſpe nouarum rerum , veterúmque tædio , ipſi adiunxerant. Carolus repentino perculſus fulmine , nec copiis fidens quas ducebat , ad Ligerim clam ſe ab iis ſubducit , & in extremam Aquitaniam profugit , Superum hominúmque fidem conteſtatus , qui ſuorum proditione , atque Germani fratris cupiditate , per ea nomina quæ ſanctiſſima eſſent grauiſſimam acerbiſſimamque iniuriam pateretur. Illico fugam Regis aduertens exercitus , ad Ludouicum defecit. Iamque is Regni compos , Senones venerat , & ad ſpecimen moderationis exercitu in Germaniam dimiſſo , cum Proceribus ad componendam Rempublicam applicabat curas ; cùm inopinata conuerſio & fugitiuum Franciæ reddidit , & dominantem ab ea depulit.

Quæ cauſa tam inſperati ſucceſſus , haud ſatis comperta ; ſiue Francorum quædam in bonum leuitas , emendantium ſtatim quod leuitate peccatum eſt ; ſiue imperitia Ludouici , teneras mentes manu leui haud ſatis tractantis : ſiue Hincmari Rhemenſis Archiepiſcopi addictiſſimi Carolo, bonæ artes : vt æternæ prouidentiæ decreta ſileam : ſane facilius receptus eſt regno , quam pulſus Carolus. Pœnitudo Procerum prima leniuit imperium vulneris , cum à Ludouico non impetrarent ſatis quæ præcepiſſet cupiditas ; tum fouit Ludouici iam inermis contemptus , nam recens parta, non permittenda ſtatim fidei ſuæ ; tandem Soraborum defectio glutinatio vulneris fuit , auocato in Germaniam Rege, ne alienis inhians , ſua deperderet.Ergo Ludouicus , nuntiatâ rebellione , gnarus quid mouerent Proceres Caroli gratiâ , infirmuſque abſente exercitu , ad diſturbanda eorum conſilia ; celerius quam venerat exceſſit è Francia ; facta ſpe reditus , ad dignitatis ſpeciem , multíſque ſanitis , quæ ad occulendam fugam conducerent. Iamque Carolus ab Aquitania Procerum ſtudiis reuocatus , copiis auctus certatim confluentibus , armatus aderat ; cùm vacuo Regno omnium plauſu & gratulatione excipitur ; ab abſentia charior ; & odio per calamitatem purgato. Nihilo tamen minus expoſtulat apud Nicolaum Pontificem recens inauguratum , & apud nepotem Ludouicum Imperatorem : quòd Ludouicus frater , nullo præter cupiditatem impulſu , cum

VIII. *Carolus Regno reſtituitur.*

CAROLVS CALVVS.

exercitu inuaſiſſet in Franciam, Regemque legitimum eieciſſet: & ab vtroque litteræ in Germaniam ſcriptæ, quibus admonebatur Ludouicus, ne quid in alienum per ambitionem tentaret, malè cœpta abrumperet, & quantum liceret nouo facto corrigeret; dedecere Principes armis decertare, quos nexus ſanguinis, ac multo magis fidei vinculum colligaſſet. Quibus Ludouicus permotus, ſimul quod Carolus præ ſe ferebat vindicandam iniuriam, nepote Lothario in partes ſuas adiuncto; perterritúſque Francorum Epiſcoporum Legatione,qua diras comminabantur,niſi ſatisfaceret fratri, ab eorundem Legatis expetiit, vt ad reparandam concordiam, quæ oporteret exequi, ipſi imperarent; paratum ſe vel duris conditionibus,præſtare omnia quæ neceſſaria viderentur. Quocirca Epiſcopi ex Regnis Caroli atque Lotharij Metas conueniunt, nobiléṁque ad eum legationem adornant,ex tribus Archiepiſcopis Rhemenſi,Colonienſi & Rhotomagenſi aliiſque ſex Epiſcopis; qui Vormatiam ad Regem ſe conferunt, repertumque ad concordiam pronum,prioris noxæ abſoluunt, tum ad pacis ſtabilimentum impetrant, vt cum Carolo atque Lothario in colloquium veniat. Itáque factum Veris initio; ſelectus colloquio locus, modica in

Anno 859.

Rheno inſula, iuxta Ateruacum Caſtrum, in quam Reges ſinguli, cum paucis admodum, & inermes, vecti nauigiis appulſi, cætero comitatu ad ripam relicto, diu de præteritis per futura emendandis egerunt; ac cum plura capita, deliberanda amplius forent,dilata ſunt in proximum conuentum Baſileæ, à tribus Regibus celebrandum. Interim Carolus ex vtroque Regnorum Lotharij tum ſuo nouam Epiſcoporum Synodum Tullum indici curat; apud quos magno numero contractos, grauiter de Vvenilone, ſeu de Guenilone Archiepiſcopo Senonenſi apud Patres conqueſtus, in eundem libellum propriâ manu accuſatorium tradit; cuius id argumetum. *Quod*

Vuenilo in pœnam vocatus.

Vuenilo merâ Regis beneuolentiâ prope à puluere in ſublimem Infularum promotus apicem, tam ingrato in dominum & quidem beneficentiſſimum fuiſſet animo, vt vnus inter omnes Franciæ Præſules, Ludouicum per proditionem in Regnum Caroli euocaſſet, cum eo communicaſſet conſilia, omnium quæ idem Rex patraſſet in fratrem, autor perfidus & nefarius artifex. Patres reo ad diſceptandam cauſam diem dixerunt, ne pœnas inauditus ſubiret: quas autem ſubierit mihi incertum, cum quidem conſtet de iudicibus electis à Synodo, qui erant Archiepiſcopi Remigius Lugdunenſis,Vvenilo Rhotomagenſis,Erardus Turonenſis, Rodulphus Bituricenſis: at de iudicio ſilentium ſit; ſane is Guenilo damnatus eſt à poſteris tam inſigni odio & Vatiniano, vt proprium nomen ad turpiſſimam rem ſignificandam vulgatum ſit; idque Guenilo ſonet qui proditor; maximè poſtquam Turpini fabulis perſona Ganetonis proditori Caroli magni affixa eſt. Tandem anno proximo celebratus eſt Confluentiæ ab tribus Regnis numeroſus Conuentus, in quo ſancita Reges inter Ludouicum, Carolum & Lotharium nepotem concordia; quæ placuerant iureiurando firmatis, ne in poſterum alter in alterius regnum vel armis inuaderet,vel conſilio quid detrimenti inferret; imo ſeope mutuâ iuuarent inuicem; iique forent omnibus hoſtes qui ſingulis. At eam concordiam malè ſartam & tectam docent querelæ ad Nicolaum Papam

pam ab Ludouico & Lothario miſſæ; quibus Carolum violati incuſant fœderis, prauo quorundam conſilio, quos in communem Regum perniciem incubare expoſtulant; rogantque Pontificem, vt ſi commodum foret, tranſiret in Franciam, ad pacem inſtaurandam, & annectendum malè cohærens ſanguinis vinculum. Sed mox Lotharij pro Valdrada pugnæ, & Caroli pro Hincmaro Rhemenſi Antiſtite, ſanctum Pontificem in vtrumque Regem concitarunt. De Lothario quando rem perſcripſi, hìc de Hincmaro pauca. CAROLVS CALVVS.

IX. Anno 845. Rhemenſis Eccleſia, abdicatione Ebbonis, læſæ maieſtatis in Ludouicum Pium damnati, defecta capite, adepta erat in Hincmaro nouum; is enim Monachus in ſancti Dionyſij, poſtea præfectus Cœnobio ſancti Germani, doctrina & pietate conſpicuus, voto Caroli cui acceptiſſimus erat, in infulas eas promotus eſt. *Propter Hincmarum turbæ.* Idem poſtea Ebbone mortuo, ſynodum Epiſcoporum Sueſſione haberi curauit, in qua ad delendam eiuſdem Ebbonis Anno 853. infamandamque memoriam; quos ipſe ad ſacerdotium & ad ordines ſacros admouerat, dum ab Lothario in ſedem priſtinam reſtitutus eſſet, ij ſacris expuncti, inter laïcos profanoſque reiecti ſunt; & probata calculo nouo electio Hincmari, æmuli memoriâ prorſus damnatâ. Hanc ſynodum vt confirmaret Pontificia ſedes, cùm ab Leone Hincmarus non impetraſſet; poſtea à Benedicto ſucceſſore vt haberetur rata, non tantum obtinuit oblato dolo; ſed etiam quædam in Pontificiis tabulis, interpolatione ſcripturæ, vt arguebatur, ad nutum addidit, atque abraſit. Inde Regis gratia, partaque ex ſcientiis, & dignitate ſumma authoritas, virum natura elatum, quemque modica non ſatis caperent, ad vſurpandam in Epiſcopos Franciæ poteſtatem atque imperium concitarunt; quam & ob rem orta diſcordia ipſum inter & Rhotaldum Sueſſionenſem Epiſcopum, magnâ iam ætate, & vitæ inculpatæ Præſulem; cùm alter libertatem opprimeret, alter tueretur, perdendi æmuli conſilium iniuit Hincmarus. Eam in rem primum à Nicolao Pontifice Sueſſione Synodi confirmationem, ad ſtabilimentum autoritatis, multas poſt artes laboreſque inſumptos, per fraudem impetrat; tum quod ante clam comparauerat, nouam Synodum Siluanecti indicit; Zenlis. in qua Epiſcopis ad ſententiam ſuam adductis, Rhotaldum Epiſcopum doli ignarum accuſatum ſimul damnatumque ob leuia & falſa crimina, maxime quod Sacerdotem quendam abdicaſſet, amouet gradu & dignitate, & conteſtatum innocentiam ſuam, imò & Sedem Apoſtolicam appellantem in Cœnobium quaſi in carcerem abdit. Res ad Pontificem delata, tum Anno 863. ipſius Rhotaldi expoſtulatione grauiſſimâ, tum aliis plurimorum litteris, tyrannidem Hincmari quiritantium; Synodo ab Pontifice ipſo Romæ collectâ, planè damnata eſt & abrogata Synodus Siluanectenſis, iuſſus reſtitui in priſtinum gradum Rhotaldus; ni malint qui accuſarent, vna cum ipſo Romam ad diſceptandam cauſam venire. Verum Hincmarus, quod ſuperborum eſt, pertinacior, non tantum ipſi Pontifici detrectat obſequium, Rhotaldo nequaquam miſſo; ſed & Regem Carolum ſecum in errorem tractum, Pontifici ſeu ſcutum obiicit, compoſitâ per nefas Pontificiâ authoritate cum Regiâ; periculoſæ diſcordiæ ſemen, niſi cauſæ iuſtitiam Nicolaus

CAROLVS CALVVS.

prudentia & patientia contemperaſſet. Augebat offenſionem Regis, quod Iudithæ filiæ Balduinus raptor, Romam profugus, aſylo Pontificis tegebatur, charitatis munus in contumeliam vertente Hincmaro; tenuitque triennium eiuſmodi conteſtatio; Nicolao per litteras Regem atque Hincmarum adurgente; iiſque contra fas per contumaciam animi, ius atque æquum negantibus. Tandem Hincmarus quà facti inuidiâ, qua ſatietate vindictæ, Rhotaldum emitit cuſtodiâ, patitúrque Romam profectum, dictumque innoxium, Eccleſiæ ſuæ reſtitui; Arſenio legato in Franciam miſſo, qui & Valdradam ab Lotharij lecto depelleret, & Rhotaldum in ſedem ſuam reponeret; idque perfectum tanto pudore ſuperbiæ, quantâ hu-
Anno 866. milis innocentiæ gloriâ. Nec in eo pœna arrogantiæ deſiit. Nam iuſſu Pontificis inſtauratâ lite Clericorum, qui ab Ebbone quondam inſtituti, poſtea ab Hincmaro depoſiti eſſent; iidem & Synodo Epiſcoporum & auctoritate Nicolai reſtituti in integrum priſtinis gradibus inſtaurati ſunt; Hincmaro grauiter increpito, ob iniuriam illatam & interpolata Benedicti diplomata; ita veritas erumpit è tenebris, ſimulque mendacium in lu-
Anno 856. cem profert. Quod autem de Iuditha Carolus queſtus eſt, rei initium eiuſmodi fuit. Edilulphus Anglorum Occidentalium princeps, Romà
Iuditha à Balduino rapta. rediens captâ per Franciam viâ, in Iudithæ Caroli filiæ amorem arſerat, eamque impetratam in coniugem ſecum in Angliam duxerat; Regis nomine auctus ob dignitatem coniugis. Eo haud multo poſt vita functo, Iuditha vidua poſſeſſionibus quæ in dotem ceſſerant venditis, amore patriæ renauigauit in Franciam; ac reginæ cultu & titulo Siluanecti agebat, ſub Epiſcopi curâ tutelâque Regia, vt ſi animus foret ad ſecundas nuptias conuolandi, eas arbitrio Patris legumque præſcripto conficeret. Etenim quia viduæ intemperantius amant quam virgines, amoris mutui Iuditham inter & Balduinum Comitem, orto incendio, violata ſunt illico tùm pudoris, tum cuſtodiæ gemina clauſtra; Iuditha continuo mutata veſte fallente cuſtodes, & amatorem ſequente; imparem quidem natalibus, ſed iuuentutis philtro gratiſſimum; communi raptûs flagitio; tum iuueni, qui Regis filiam, clam patre, domo proriperet; tum fœminæ, ſe ad raptum præ-
Anno 862. benti, & inferenti vim vt pateretur. Furtum promouit Ludouicus frater, cuius ope fraus cuſtodibus facta, & ſororis fugâ incolumis. Vulgato facinore, Carolus contumelia percitus, ſententia Epiſcoporum, tum Balduinum raptorem, tum Iuditham ſua ſponte raptam, diris Eccleſiæ perculſos, acerrimè perquirit atque perſequitur; & confugientes in ſinum Pontificis repoſcit in pœnam. At Nicolaus, appellatam ſæpius clementiam Regis, tandem vicit, confectá Balduino veniâ, & facultate coniugij quod præripuerat. Imo ex commendatione Pontificis, coniugati à Carolo perbenigne excepti, donatuſque Balduinus ampla in Belgio ditione, à quo & Flandrenſium Comitum arceſſunt originem, raró pœnâ
X. aſſequente iſta flagitia, quæ venia ipſa emendantur, & comprobatione
Carolus Lotharingiam occupat. diſpereunt.

Anno 869. Carolum in gratiam Nicolai redditum, mox ambitio cum ſucceſſore Adriano, in nouas turbas & diſcordiam impulit. Lothario nepote in re-

ditu

ditu Italiæ, vt ſupra ſcriptum eſt, morte terribili è viuis rapto, extemplo Carolus in Regnum eius oculos adiecit, inflammabat cupiditatem adipiſcendi facilitas; quod Ludouicus Imperator demortui frater, procul, in Italia Saracenico bello implicabatur. Præterea Ludouicus Germaniæ Rex, graui morbo in Bauaria conflictatus, futurus obici haudquaquam erat; & Lotharius ſine prole maſculâ præter Hugonem ſpurium obiens, propinquiori, nullis ſcriptis tabulis, opimam hæreditatem reliquerat; quem ſe ipſe Carolus affirmabat, cùm Lotharij fratris non nepotis, ſucceſſionem aſſereret. Ergo vt ius poſſeſſione firmaret, inſtigante Hincmaro & promouente, in Auſtraſiam venit, Metaſque primariam vrbem progreſſus, ab Aduentio Epiſcopo, celebri pompa excipitur; & aduocato Epiſcoporum concilio, Rex Lotharingiæ dicitnr, coronatur, atque ab Hincmaro inauguratur: Nec malè Synodus prædatoria dicta, quæ alienum raperet, & expilatâ hereditate inuaſorem ditaret. Carolus Metis Aquiſgranum venit Regum ſedem, maximáque Procerum parte aſſentiente, vt capeſſeret Regnum, Treuirenſibus, & Colonienſibus dedit Antiſtites, illis Bertulfum Aduentij nepotem, iis Hilduinum Abbatem; prioribus dudum Nicolai ſententiâ eiectis. Hæc tam repentina inuaſio, tum Ludouicum Imperatorem in Saracenos bellantem, tum eius nomine Adrianum Pontificem, tum Ludouicum Regem Germaniæ; in Carolum exciuit. A Germano primum maximumque obiectum repagulum. Is re nunciatâ, quia per morbum feſtinare non poterat, confeſtim legatos mittit, ad Carolum; qui expoſtulent occuparum priuatim, quod commune foret; tantum iuris ipſi in hæreditate nepotis, quantum Carolo eſſe; rogare ſe vt quàm primùm ab Lotharingia abſcedat, dum reddita valetudine ipſe adeſſet, ſimulque conſulerent, quid vtriuſque commodis magis conduceret. Non ea erat cupiditas Caroli, quam legatio vna infringeret; immotus in ſententiâ perſtitit, Coloniamque præcipitantiùs venit, diſturbaturus noui Epiſcopi inaugurationem, quem Ludouicus Rex per Moguntinum Præſulem in Hilduini locum ſubſtituerat. Interea Ludouicus morbo recreatur, & iam comploratus, effuſâ in pauperes, locupletiſſima gaza, cœleſti ope conualeſcit; nouoſque nuntios Luitbertum & Alfridum notæ prudentiæ Antiſtites ad fratrem legat, daturos optionem abſcedendi à Regno, aut pro eo dimicandi. Carolus certior fratrem adfuturum, corrupta ſpe morbi, nec auſus cum integro fratre ſe ſe committere, id fraternæ beneuolentiæ & charitati datum aſſimulans, receſſit in Franciam; Marſano oppido conſtituto, in quod conuenirenr, de communi re deliberaturi. Idque anno ſequenti perfectum, eoque loco æquis partibus duos inter Reges Lotharij Regnum diuiſum eſt; vt accederet Carolo cum Heriſtellio pars contigua Franciæ; Ludouico cum Aquiſgrano, quæ ad Rhenum & Germaniam vergeret; intercedentibus fruſtra Adriano Pontifice; & Ludouico Imperatore: Quippe cupiditas oculatiſſima eſt, ſed auribus manca; & ad voces omnes, niſi quas ingerit metus, immota. Nam antea Adrianus, vbi primum Caroli inceptum innotuit, Legatos ad eum miſerat, conteſtatum ne in alienum Regnum inuaderet; Lotharij Regnum ad Ludouicum fratrem ſpectare, qui ſanguine

CAROLVS CALVVS.

Quam cum fratre diuidit.

guine

CAROLVS CALVVS.

guine coniunctiſſimus foret; prætereà diras Pontificias minabatur; tum Regi tum Epiſcopis, qui eiuſmodi inuaſionem, vel promouerent vel non impedirent. Sed huiuſce legationis adeò ratio habita nulla eſt, vt Carolus Metenſi Concilio in Regem vnctus Regni iam potens, ne penitus flocci habere videretur Pontificem; & ſuos ad eum cum muneribus miſerit; qui docerent, calculis omnium Regnum oblatum; reique peractæ nullum eſſe conſilium; attamen honoris causâ geſtorum confirmationem ab ipſo peterent. Inter hæc cum in partem Regni Ludouicus Germaniæ admiſſus eſſet; ad vtrumque nouam Legationem adornauit Pontifex, deditque litteras tum ad Reges, tum ad Epiſcopos, Regnique Proceres, quibus in facti iniuriam acerbe inuectus, rogabat, admonebat, comminabatur, vt ab iniuriâ auctores deſiſterent, fautoreſque nouis conſiliis contumeliam tantam perſanarent; quæ ignominioſa Francis Regibus foret, ſi per eorum cupiditatem Ludouicus Imperator ea pateretur, quæ à perfidis Saracenis, in quos pro Chriſtianâ Republicâ bellum gerebat; ſi intentarentur, ipſos patruos obiicere ſe ſe æquum eſſet. Verum ea Legatio tam fruſtra fuit quàm proxima; iam peractâ diuiſione, inter Reges, eaque metu inuicem diſcuſſo. Imo Adrianum inter & Carolum ab Hincmari Rhemenſis ſuperbiâ nouæ turbæ, qui & ſcriptis audacibus ad Pontificem litteris, quem perturbatorem pacis appellabat, & contumeliâ in Hincmarum iuniorem Laudunenſem Epiſcopum irrogatâ, ſpem concordiæ omnem abruperat. Quippe Hincmarus iunior ſenioris nepos, cum Pontificiam auctoritatem contra Regiam ſcriptis & verbis propugnaret fortiter, iamque inter ipſum & patruum doctrinæ quædam contentio foret, ſenior æmuli impatiens, accuſatum iuniorem perfidiæ in Regem, dignitate expunxit, retruſit in carcerem, oculiſque orbauit, per miniſtros impotentiſſimi odij. Quo de facinore conqueſtus ſæpe litteris Pontifex, nihil boni æquiue impetrauit à Rege; Hincmaro perſtante in vinculis, donec is tandem poſt Caroli obitum à Ioanne Pontifice, causâ in Synodo Trecenſi cognitâ, famæ & dignitati, ſed minimè oculis reſtitutus eſt: Magnâ interim Adriani laude, qui patientiâ pugnauit in contumaciam, nec morbo medicinam adhibuit; quæ toxicum foret.

Fruſtra repugnante Adriano.

XI.

Car. li liberi.

Inter has moleſtias Carolus, domeſticis etiam anguſtiis premebatur. Suſceperat ex Hermentrude conſorte legitimâ liberos tres, Carolum, Carolomannum, & Ludouicum. Eorum maximus Carolus in ſpem Regni educatus, nuper infelici caſu perierat. Erat in omnium ore Albuini nobilis iuuenis robur corporis animique conſtantia; vtramque laudem Carolus vt experiretur an vinceret, iuuenili impetu & temeritate, Albuinum ſub veſperam è venatione redeuntem, equo inuectum, ſolum ſolus aggreditur, taciteſque in eum impetum facit, arma & equum vi ablaturus. Albuinus robore longe præſtantior, regium iuuenem haud difficulter profligat; primùm graue vulnus infligit capiti, tum equo deiectum aliiſque plagis confoſſum, armis detractis & abducto equo, ſtratum humi cum anima luctantem deſerit: & Carolus quidem grauitate vulnerum, paulo poſt obiit, vanæ temeritatis exemplum & pœna; Albuinus verò, comperto ſcelere,

Quorum maximus Carolus occiditur.

quod

quod patrarat innoxius, ſibi fugâ conſuluit. Carolomannum qui proximus Carolo ortus erat, & paterna deſtinatio, & ſua mox flagitia regno abdicarunt. Primâ ætate patris iuſſu ad munera ſacra deſtinatus, in Clericum tonſus eſt, addictuſque ad Eccleſiæ munia; dein ætatis incremento adſtrictus ad Sacerdotium propius, in Diaconum quamquam inuitus ac reluctans, præſente patre & iubente fuerat initiatus; diúque eo functus officio, ſacra myſteria celebranti adſtiterat, comes & particeps. At quia pietas malè ab nolente exigitur, iuuenis ætatis æſtu, ad alia raptus quam quæ patri placerent, vim excuſans, abdicat Clericum; eamque ob rem à patre ad Synodum Epiſcoporum delatus, eorum ſententiâ vitæ priori reſtituitur: cui ſententiæ nequaquam acquieſcens, ſed Romanum appellans Pontificem, in arctam cuſtodiam Siluanecti traditur. Poſtea legatis Adriani compellantibus Carolum de reſtituendo Lotharij Regno, & adiunctæ ſunt à Pontifice querelæ, quòd Carolomannum Pontificiam Sedem appellantem in carcere contra Canonum placita contineret. Quocirca Rex ne penitus exacerbaret Pontificem, imò conceſſione vnius repulſam molliret alterius, filium ſolutum vinculis, libertati reſtituit, ſecumque Lugdunum quo profectio erat deducit. Etenim iuuenis nullam libertatem præter licentiam ſceleris ratus, in itinere ſe fuga proripit, & adiunctis pluribus vel facinoroſis, vel nouorum cupidis, quorum Francia nunquam indiguit; in Belgium venit, manuque armatâ fœdiſſimas direptiones exercuit, præcipue in loca ſacra; quaſi hac ſæuitiâ Diaconi nomen expungeret. Inceptum iter tenuit Carolus, reque perfectâ Pariſios venit, Carolomanno Lotharij Regnum deuaſtante, ac Moſonio caſtro expugnato. Nec propinquitas patris abſterruit filium, quin ſcelera cumularet ſceleribus; miſsâ quidem ad eum legatione pœnitentiæ ſpecie, ſed inani & dumtaxat ad laruam vitij. Poſtea tamen iniecta mora flagitiis, venitque in poteſtatem Caroli filius, quem ante Pipini Patruelis exemplo oportuerat ſapere; & in eandem Siluanectenſem cuſtodiam traditus, Epiſcoporum conuenientium calculis, miniſterio ſacro vt indignus eraditur, & profanos inter & ſacrorum exul ablegatur, moxque cuſtodiæ reſtituitur. Erat id pœnæ genus, quo nec animo voluntas flagitij, nec facultas corpori tollitur, imò eâ Carolomanno atque conſortibus magna ſpes facta noui turbamenti; ſiquidem dicere atque affirmare, iam Carolomannum eiurato gradu, quem vi admiſerat, Regni capacem; euulsúmque repagulum, quod inimici regio iuueni, ſcriptâ innataque lege, ad Regnum vocato, opponebant inuidiâ. Nec dubitabant turbidi homines profiteri, eductum vbi copia foret carcere iuuenem, ſe reſtituturos natalibus, dicturoſque Franciæ Regem. Ea res grauiter Carolum perculit, nec ignarum, tam praui conſilij Carolomannum participem. Ideò vt ſimul veterum criminum pœnâ, noua intercluderet, huic oculos effodi iuſſit, quibus diu ambitione & furore cæcus caruerat; retruſitque in Corbienſe Cœnobium. Nec in eo quieuit turbulentiſſimus iuuenis, ſed fugam poſtmodum Monachorum opera capeſſiuit; ab fugæ conſciis ad Ludouicum Germanum deductus, ſpe excitandæ miſeratione ſui diſcordiæ, nullo alio effectu, præterquam quòd Abſternacum Monaſterium illi

CAROLVS CALVVS.

Carolomānus ſimiliter pe-rit.

Anno 870.

Anno 874.

CAROLVS CALVVS. attributum eſt, è quo & in quo dies reliquos ageret;quos admodum paucos peregit,ibidemque ſepultus eſt,iuſto Dei fato,vt deſertor ſacrorum aleretur è ſacris ; & auerſatus Clericos , Monachis animam corpúſque traderet. Præter eas liberorum plagas , Hermantrudem chariſſimam coniugem luxerat Carolus ; quanquam illico nouam ad ſolatium induxit , Richildem ſororem Boſonis Comitis , quam primùm illegitimo thoro adiunxit , mox iuſtis nuptiis copulauit, præpollentibus feminæ ad ambitionem illecebris.

XII. Anno 875. *Carolus Caluus Imperator.* Tot ac tanta incommoda Caroli , opima ſpes oblata ſolatio in ſpeciem fuit , reuera luctui. Ludouico Imperatore in Italia , vt ſupra ſcripſi,demortuo , nulliſque præter Virginem liberis , Imperij dignitas , Imperiumque Italiæ , ad ipſius patruos ſpectabat proximè. At nec is honor primi occupantis , vti Auſtraſia , nec in partes geminas , vti eadem diuidendus ; totus , & in eum quem Pontifex Romanus deſignaret , erat deriuandus. Erat is Ioannes eo nomine VIII. Adriano tertium ante annum vita functo ; qui qua de cauſa in Carolum potius quam in Ludouicum vota conuerterit , ſi licet aſſequi coniecturà , crediderim , aut dignitate motum Francici Regni; à quo vt à fonte reliquæ ſtirpis gloria, & Imperatores petiti hactenus ; aut auerſum à Ludouico Caroli artibus , implentis Pontificem magnis pollicitis , ſuam operam prolixè in Saracenicum bellum iactantis ; Ludouico, vt dicebat , graui in Vinidos bello implicito , & in Germaniam ſuam efferam adhuc atque atrocem procul relegato ; vt vt ſit , Ioannes honorificam Legationem miſit ad Carolum , quà ad profectionem Italicam , & ſuſcipiendam coronam Imperij inuitaretur. Carolus nuper ab Ludouico fratre diſceſſerat,amico de communibus rebus colloquio ; agebatque ad Arduennam ſiluam ; cùm accepto de obitu Imperatoris ac legatione Pontificia nuntio , in ſpem certam erectus adeundi Imperij , quàm celerrimè ad auſpicandum idem properauit. Illico quàm multos Proceres tum ab armis, tum à conſiliis euocat , qui ſibi tum ad dignitatem tum ad opem adeſſent comites , Richildem inter vxorem , & Ludouicum filium curas Regni, regimenque partitus eſt , hanc præponens Siluanecti ad Neuſtriam , vt Normannis occurreret , illum Auſtraſiæ vt Ludouicum fratrem à quo metus maior , arceret aditu & cohiberet ; moxque ipſe in Italiam per Alpina clauſtra aduolauit. Ludouicus interea exploraro fratris conſilio interceſſurus ; affirmantibus ſuis , ipſius qui maior natu foret Imperium eſſe , & Engilrano acerrime impellente , qui Regis Caroli cubiculo præfectus eidemque conſuetudine arctiſſimà iunctus,Richildis inuidià à familiaritate & honore antè deturbatus , ad Ludouicum odio & vindictà prægnans contulerat ſe.Iis ergo ſtimulis primum Carolum filium cum armatis mittit verſus Alpes,vt Carolo iter diſturbaret;tum deinceps,alterum filium Carolomannum cum maioribus copiis , vt in patruum ſi tranſiret Alpes , depugnaret: Francicâ ſibi expeditione aſſumptà. Verum Carolus fortiter per obiectos apices penetrauit vtroque nepote victo & diiecto ; & primum quidem vno propè aſpectu in fugam egit , in Carolomannum ſimiliter forti animo dimicaturus; niſi iuuenis, tum viribus, tum animo , admodum impar ,

egiſſet ante pugnam de fœdere; in quod admiſſus à Patruo, præſtito iureiurando, in Germaniam rediit, iam imperij foribus magna laude Caroli patefactis. Is igitur Romam victor adueniens à Ioanne Pontifice honore ſolemni excipitur, & inauguratur in Imperatorem, magna omnium ordinum lætitiâ, vnde redarguas veterum Annalium fidem affirmantium, coronam Imperij vi ac tyrannicè vſurpatam à Carolo; corruptiſque largitione compluribus viam apertam ad inuadendum Imperium & vim inferendam ipſi Pontifici: reclamant enim Synodi Acta Romæ pòſt habitæ, in qua abſente Carolo, & omni metu, ſi quis eſſet depulſo, voluntate magnâ Pontificis, ad Imperium vocatus dicitur. Verùm Carolus moleſtiſſimam calamitatum inuidiam paſſus, non modo Normannorum ferro, ſed etiam Scriptorum calamo obnoxius fuit. Porro lætitiam ab ſuſcepto Imperio fœdauit Ludouici fratris in Franciam irruptio, qui comite filio Ludouico, traiecto Rheno, cinctus exercitu, Ariniacum venit, & inde multis è Francia Procerum ad eum confluentibus impunè maximam Neuſtriæ partem vaſtauit. Ad ſubitam tumultus famam Richildis intrepida euocauerat Proceres, animoque quantum poterat facto; ad honeſtam & neceſſariam tuitionem Regni, eorum fidem ſacramento adſtrinxerat; quam illico fregerunt, partim ad Ludouicum defectione, partim ignauâ patientiâ, & flagitioſâ ab armis abſtinentiâ. Vnus Hincmarus Antiſtes Rhemenſis, pro fide inconcuſsâ in Carolum, quo licuit modo arma corripiens, ad Deum pacis bellique Dominum verſus, ſuis aliorúmque precibus, ſanctiſque operibus, non deſiit implorare Cœleſtem opem; donec ſua propè ſponte Ludouicus, Emmæ vxoris morte acceptâ, vltra Rhenum in Germaniam rediit. Carolus in reditu conuentum Epiſcoporum ac Comitum Ticini habuit, ac poſtmodum Boſone vxoris fratre, Mediolanenſi duce inſtituto, qui vices Imperatoris in Italia gereret, in Francia Pontigonenſi Concilio interfuit, in quo ſtabilita Romana electio, ipſo & Richilde coniuge Imperatoria veſte fulgentibus. CAROLVS CALVVS.

Nihilominus Ludouicus in incepto perſtabat, legatoſque Pontigonem ad Concilium miſerat, per quos poſtulabat admitti in partem hæreditatis Ludouici Imperatoris; tum naturæ legúmque ciuilium beneficio, tum ex pactis ante cum Carolo initis; ac tametſi Ioannes Tuſcanenſis Epiſcopus, princeps legatorum Pontificiorum coram legiſſet in Concilio, Ioannis epiſtolam ad Epiſcopos Germaniæ ſcriptam, qua Carolum inauguratum Imperio iuſtè & legitimè confirmabat, exemplarque Epiſtolæ Germanis dediſſet; tamen iis litteris Ludouicus pro incepta contentione non videbatur acquieturus. Verum improuiſus exitus, nouam ſcenæ mutationem induxit; nam Ludouicus Germaniæ Rex, Francofurti obiit diem extremam, relictis hæredibus in æquas partes liberis Carolomanno, Ludouico, & Carolo. Erat is ex Pij filiis laudatiſſimus, ab fratrum cupiditate alienus, ſuique retinentior, quam alieni cupidior, iuſtitiâ & pietate inſignis, ciuili prudentiâ, & militari fortitudine clarus; præclaris multis ſuâ ſponte geſtis, indecoris aliquot alienâ. Eâ morte euanuerunt Ludouici conſilia, metuſque Caroli in confidentiam atque audaciam vertit: credit cupidiſſimus XIII. *Ludouici Germani Mors.* Anno 876.

CAROLVS CALVVS.

Rex occaſionem oblatam alieno damno creſcendi; inferri arma nepotibus poſſe, abſque diſcrimine, ſpe magna commodi, adoleſcentibus recenti luctu implicitis, partitione Regni diſcordibus, populiſque ad imperia noua ſemper ambiguis; confeſtim magnos delectus totâ Franciâ habet, conſcribitque quinquaginta hominum millia, instructo omnibus rebus tanto exercitu. Ludouicus fratrum natu maximus, cui Francia Orientalis, obiecta Caroli armis obtigerat, ad famam tanti apparatus, legatos mittit ad Patruum, qui reuocarent in mentem & nexum ſanguinis, & orbitatem Nepotum, & ipſius Caroli ſacramentum, tot fœderibus ſancitum; ſi quid iure ſibi debitum crederet, per legatos ageret ac ciuili modo, non vi & bello Europam totam affligeret, atque concuteret. Ad hæc Carolus; ſe vi repetere quod Ludouicus frater vi eripuiſſet; vocatum ſe iure in Lotharij Regnum, Epiſcoporum procerumque comitiis, ab eo deiectum eſſe Ludouici armis: præterea Ludouicum eundem ſemel iterumque nullâ motum iniuriâ inuaſiſſe in Franciam, abalienaſſe à Rege proceres, & diripuiſſe prouincias; nunc merito talionem rependi; ſi quid fœderis antè ictum eſſet, datam fidem fratri viuo non mortuo, nec cum Nepotibus conuentum quidpiam. Simul exercitum iam inſtructum mouet, & quaquà incederet, direptis agris vrbibuſque vaſtatis, captâ Coloniâ ad Rheni vortices caſtra ponit. Eratque tam incenſa cupiditas, vt nuntio Normanicæ inuaſionis barbarâ gente centum nauigiis in Sequanæ oſtium ſubeunte, haud quaquam abſterritus, nec retro flexerit, nec copias imminuerit, furori hoſtium ſuos tradens, ne à ſpe vt opinabatur certiſſima vllo modo excideret. Ludouicus interim reſtincto nondum patris buſto ad arma excitus quamquam copias ſtrenuè, ex Saxoniâ, Thuringiâ, & Franconiâ contrahebat, tamē admodum impar Patrui viribus, iterum legationem ad eum inſtruit, qua rogaret per ſuperos verbiſque ſupplicibus precaretur, ne cineres fratris nondum compoſitos repentino bello diſiiceret, paratum ſe ad omnia quæ imperaret, iuſtè obeunda; meminiſſet Lotharij fratris, pugnæque Fontaniacæ, quâ damnata ambitio, tantúmque Francici ſanguinis, fruſtra exhauſtum. Carolo ad ea immoto nouum tentat facinus Ludouicus, omnium prope præter iuſtitiam inops; ex rudi illo & barbaro more, quo incertis & dubiis aliorum periculo parabatur fides, triginta homines mittit ad Patruum, qui in conſpectu exercitus tentamenta fidei diuerſa ſubeant, eorum decem cum aquâ calidâ probatutis, decem cum frigidâ, ac decem cum ferro candenti, iuſtâ ſorte ad Ludouicum ſpectare partem Auſtraſiæ, quam hæreditario iure à Ludouico patre aſſequebatur: & quidem miro Dei iudicio, abierunt illæſi ab experimentis viri. Nihilominus perſiſtente Caroli cupiditate, Ludouicus expiato milite Chriſtianis ieiuniis, precibuſque incenſis numine propitiato; aucto vt euentu patuit, cœlitus animo, ad Andrenacum Rhenum tranſmittit. Traiectione comperta Carolus, lætus admodum quod in retia implicuiſſet ſe hoſtis, vt fraudem & dolum armis adiungeret, ad Nepotem internuntios mittit qui ſpem pacis facerent, auerſâ iam Regis mente à bello. Quibus habitâ fide Ludouicus in gradu ſtat & ſecuritate, ni occurrat Deus, perniciem parat; nam ſub primam noctem Carolus educto caſtris exercitu

In Cunis filios Caroius mouet.

A Nepote fugatur.

verſus

verſus Andrenacum properat incautos oppreſſurus,& ſpe fœderis tutos. At duo leuis in ſpeciem momenti, ſed euentu grauis, conſilia & victoriam diſturbarunt: primum copioſo per noctem imbre, viæ luto infectæ impediti equi & defeſſi, vix emenſum iter totâ nocte, & miles fatigatione deficiens; deinde præmonitus opportunè Ludouicus, teſtatus Superos in vindictam perfidiæ, copias in aciem pro caſtris eduxerat; Deo nixus & causâ. Ideo ſub auroram cum miles Caroli, iam rem actam crederet hoſtemque ſomno captum diripiendum dumtaxat, armatis occurrens pauore ſubito & inſperato corripitur; Deo nimirum ſuperbiam per humilium arma contundente. Magno animo Ludouicæi impetum faciunt, Caroliani ſuſtinent aliquantiſper, equos incitant, calcaribus reſtitantes fodiunt, arma expediunt, tela vibrant, gladio feriunt, ſed effectu nullo, equi ſeu diuino nutu, ſeu laſſitudine immoti hærent; ferrum ceu retuſum pauciſſimos vulnerat; interim hoſtis vrget, detruncat, cædit, clariſſimamque reportat victoriam. Eques in fugam primus effunditur, mox inuectus in peditem ſuos ipſos euertit ordines; poſtremo in impedimenta & mercatorum turmas, qui magno numero ſequebantur exercitum delatus anguſta via, cœnoque implicita, ita confunduntur omnia miſcenturque, vt paſſim clamor, tumultus, & cædes impeditâ fugâ ſæuierint. Cæſi è Ducibus Rhugenarius & Hieronymus Comites, capti complures. Imperator ægrè in cadentium cuneis eluctatus, comitantibus paucis fugâ euaſit. Pronectus mali timor longius acie, Richildis quæ Heriſtalſij præſtolabatur in momenta victoriam, clade auditâ, partui vt erat proxima ſe in fugam tradit, & quanquam in via fœtum ediderit, ſeu metu ſeu ſuccutiente equo præfeſtinum, non ideo tamen à curſu deſtitit, donec Attiniacum ventum eſt; curſore comite deferente infantem; non quidem Porphyrogenitum, magno rerum mortalium luſu, cum Imperatrici timor, curſus, & iumentum pro molli lecto, & puerperæ deliciis forent; fœtui pro purpura, byſſo, cuniſque aureis, vlnæ baiuli & rapidiſſima fuga. Ludouicus victor receptâ Auſtraſiâ quæ patris fuerat, abſtinens à prouinciis Caroli, Rheno tranſito Francofurtum rediit, & poſtmodum initâ partitione Regni cum fratribus; ſortitus ipſe eſt, præter Auſtraſiam, Franciam Orientalem, Friſiam, Thuringiam, atque Saxoniam; Carolomannus Bauariam, Carinthiam, Bohemiam, Sclauiam & Carinthiam, Carolus qui Craſſus dictus eſt, Alemanniam, hoc eſt, niſi fallor, inter Albim & Viſtulam Germaniam reliquam.

Dum his turbis Francia commouebatur, nihilo pacatior agebat Italia; totam propemodum Saracenorum arma infeſtabant, ac Romæ Romanæque Eccleſiæ imminebant, minabantur acerbius, ſacrilego cum iis fœdere Sergio duce Neapolitano, & Adelgiſo Beneuentano conuenientibus. Quocirca Ioannes Pontifex maximus, ſub diſcriminis aciem, legationibus iteratis inſtabat Carolo, vt Romanam Eccleſiam beneficium Francorum Regum perpetuum, atque Italiam patrimonium Imperatorum, conſeruatas vellet, & impiorum ereptas manibus; iam nullum eſſe præterquam, in ope ſua perfugium, quæ ſi deficiat, exurecturum vindicem Deum, tum in XIV. *Carolus in Italiam venit.*

CAROLVS CALVVS.

mali auctorem, tum qui malum non depellat cum poſſit. Quibus primum Carolus non adeo permotus eſt, dum inflammabat in Ludouicum cupiditas, poſtea victum & ab tanta clade fractum enetuemque grauis morbus excepit, facultate expeditionis, ſi ſuppeteret voluntas, exciſà; demum ægritudine liber, Regno vtcumque inſtaurato, & aſſiduis Pontificis comploratiónibus, ſtatuit indicto exercitu, in Italiam ad liberandam Romam proficiſci. Et tacitum pungebat ſtimulus, quod Boſo, quem legatum in Italia dixerat, coniugem ſine aſſenſu ſuo quæſierat: Erat hæc Ermengardis Ludouici Imperatoris filia, quæ à patruo Boſoni in cuſtodiam tradita, ab eodem Berengarij Comitis impulſu ducta in matrimonium erat; ſpe vberrimæ dotis, nempè Prouinciæ atque Burgundiæ partis haud modicæ. Quocirca Compendij conuentu habito, & impoſito in proximum bellum tributo, primas copias cum vxore in Italiam duxit: profectione audita Ioannes Pontifex, Româ occurſurus Imperatori, Ticinum aduolat & inde Vercellas, vnde peracto mutuá gratulatione congreſſu, ſimul Ticinum veniunt, præſtolaturi numeroſum è Francia militem. Verùm in apice ſpei, gaudiique articulo, nuntiatur Carolomannum è Germania cum ingenti exercitu feſtinare; iamque Longobardorum fines ingreſſum: quare velificatione mutatâ, Inſubriam tepetunt, & Tardunam, ſiue Tortonam ſe conferunt, è proximo excepturi ſupplementa è Francia, & repulſuri hoſtem à finibus, Pontifice interea Richildem in Auguſtam coronante. Cum itaque in dies expectarentur ſubſidia, & Carolomannus nuntiaretur abeſſe propius, re ducendà in aleam pugnæ; ſubita conſternatio, Chriſtiano ſanguini abundè pepercit. Quippe Imperator comperto ſupplementa militum vltra Alpes teneri, ducum proditione ac nefaria conſpiratione; quorum præcipui Hugo

Boſo Ermengardem vxorem duxit.

Anno 877. Abbas, Boſo Comes Inſubrium, Berardus Comes Aruerniæ, ac Bernardus Gothiæ Marchio; (ita enim Septimaniam vocitabant) deſperata victoria, Richildem primum dimiſit in Moriennam quam celeriter ſe recipientem; tum poſtmodum iteratis de Carolomanni aduentu nuntiis, diuerſa fuga

Fuga Caroli. tum ipſe, tum Pontifex, Romam alter, Moriennam alter, contenderunt. Porro hæc fuga adeo occulta & inexplorata in vulgus fuit, vt non modo Carolomannum aduentantem celata ſit; ſed eundem vanus rumor perculerit, Pontificem cum Imperatore magno exercitu adeſſe in dimicationem paratos; quare & iuuenis metu haud dubiè immiſſo cœlitus, ne ſe ſuaſque copias ad incertos caſus committeret, celerius quam venerat in Germaniam receſſit; euentu fortaſſe nullibi gentium pari; vt nullo prælio, nulla victoria, aduerſi vtrimque exercitus fugerent, metuſque æqua lance in oppoſitas acies ſpargeretur: ſed Dei eſt inuſitatis modis bella compeſcere, & impetum martis cõſternatione retundere. Carolus mox è fugâ recreatus

Et mors. in febrem incidit, mortemque hauſit, epoto in remedium pharmaco. Curando morbo admouerat Sedeciam quendam, familiarem ſibi, gratumque admodum, Iudæum gente & impietate, medicinâ in vulgus celebrem; ſed quà fraudibus, quà præſtigiis magicis, eo famæ euectum; ab eo igitur puluerem in remedium propinante, creditur lethiferum præbitum virus, ita Imperator geminâ peſte conflictatus, ſuccollantibus per Ciniſium montem hominibus

CAROLVS CALVVS.

hominibus, in vicum ignobilem delatus, inter amplexus Richildis coniugis quam è Morienna euocauerat, vndecimo quo puluerem hauſerat die, emiſit animam: adeo mors vel in remediis, hoc eſt in vitæ ſatellitio ſæuit. Carolus vix vnquam fortuna media vſus erat, ſumma ſæpius infimáve alternantibus fugâ atque victoriâ, vt ſit exemplo, quam diuerſi caſus Principem maneant. In vitiis eminebat ambitio & alieni cupiditas, accedebat profanus vſus Sacrarum rerum; in virtutibus, magnus litterarum amor & ſtudium, hæreditas iam ab auo Carolo in Ludouicum patrem tranſmiſſa, mirumque in tanta rerum perturbatione, litteras & litteratos coluiſſe Carolum & fouiſſe, magnis præmiis euocaſſe è variis gentibus viros eruditos, & pro Mecenate ſuorum temporum dilectum eſſe, & concelebratum. Sanè qui promouit ſcientias, id laudis ab Hiſtoria meruit. Cadauer eductis viſceribus conditum eſt aromatibus, delatumque Franciam verſus; ſed ab eo tantus exhalauit fætor, etiam ſarcophago, pellibus multis circumcluſo, vt graueolentiâ perculſi baiuli, Nantuæ depoſuerint onus, vbi ſepultum eſt, ſeptennio poſt in ſancti Dionyſij tranſlatum. Nec Carolomanno fugienti paulo melius fuit, nam morbo correptus, lectica domum relatus eſt, grauiterque toto anno iacuit; nec vita reliqua, quæ breuis admodum fuit, recepit valetudinem priſtinam.

XV. LVDOVICVS BALBVS REX. Anno 877.

Ad Ludouicum qui ob linguam impeditam dictus eſt Balbus vnicum Caroli filium, nam quem Richildis enixa erat nuper, morte deceſſerat, ſpectabat ius Regni; igitur audito Patris fato, Proceres demereri ſtudens, vt quiſque poſtulat, Abbatias prouinciarum vrbiumque regimina, largè donat, ac verſus Aruernos ad Patris Lipſana excipienda contendit. Contra Richildis, in marito antea rerum potens, ne minueretur auctoritas, quod feminæ acerbiſſimum omnium, cum aliis Proceribus, ſequutis in Italiam Carolum, verſat conſilia, rem indignam dicens, quod Ludouicus ipſorum aſſenſu nequaquam petito ſe in Regem ferret, quod in alios dignitates, & Sacerdotia opulenta partitus, ipſis nihil reliqui præter contemptum atque indigentiam feciſſet; penes ſe Regni eſſe inſignia, ſibique vni extremos Caroli nutus concreditos, ſi viri eſſent, iam ſe expromerent; palamque facerent Ludouico, ſe per iniuriam in largiendis donis prætermiſſos. Ita conſpirant Proceres cum Auguſta, & penetrantes in Franciam, agrorum direptione terribiles, eò maximè hoſtes ſe profeſſi, conuentum ſuum ad Vitmarium montem condicunt. Ludouicus ad ea nuntia retrogreſſus, redimendam concordiam cenſuit, ac factionem opprimendam pretio; Internuntiis itaque in eorum conuentum miſſis, & quæ poſtulabant conceſſis, coaluit pax, venitque Richildis Compendium, comitante Procerum ſuorum cœtu, ad Ludouicum deferens Regni ornamenta, ſcilicet gladium, quem Aimoinus ſancti Petri vocat, & Regni ſignatum ſymbolum, coronam præterea, paludamentum Regium, ac ſcipionem aureum gemmis intextum: & conſecratus eſt, conſenſu omnium Ludouicus, ab Hincmaro Rhemenſi Antiſtite, exactumque à clientibus ſolemne fidei ſacramentum. Nec ideo pacatum Regnum eſt, etenim præter Normannos aſſiduis vaſtationibus perinfeſos, Hugo Lotharij Regis ſpurius, ex Valdrada natus,

Caroli

LVDOVICVS BALBVS.

Caroli metu repreſſus hactenus, eo ſublato in patris Regnum inuaſit, collectaque prædatorum manu, ſpargebat impunè direptiones atque incendia. Furori ẽ promouit Ludouici morbus quo apud Turones diu grauiterque decubuit, & erat valetudinis lubricæ, infirmo ad obeundum Regem corpuſculo. Vacuâ interea ſede Imperij Ioannes Pontifex, hoc nomine octauus, domeſticis malis implicitus hærebat ad quem confugeret, ad Ludouicum, an Carolomannum, à quo impenſis precibus inuitabatur, luculentâ auxilij ſpe; nam Carolomannus ambiebat Imperium cupidiſſimè, ſeque Regem Italiæ, inde ab Patris obitu, vel viuo Carolo nuncupauerat. Porro Ioanni Lambertus Spoletinus Comes, ſuſcepto eorum quos damnaſſet Pontifex patrocinio, faceſſebat moleſtiam; ac poſtmodum ſibi adiuncto Adalberto Romano nobili, ſpe Carolomanno Imperij factâ; vi, armatâ manu Romam ingreditur, Ioannem adhibitis cuſtodibus publico prohibet & Optimates Vrbis, quà minis, quà promiſſis adigit, ad iurandam fidem Carolomanno, ceu legitimo Imperatori. Liber eo digreſſo Pontifex vim appellans, ſancti Petri Baſilicam in ſignum luctûs occludit, ſacram Aram cilicio inſternit, theſauros atque reliquias Lateranum transfert, indictóque ſactorum iuſtitio, nauem Franciam petiturus conſcendit; delatis pretioſiſſimis Lipſanis, ac Formoſo Portuenſi Epiſcopo, cuius potiſſimum causâ tragœdiam Lambertus luſerat, dato in vincula & ſecum abducto. Genuam vectus, litteras dat ad Germaniæ Reges Ludouicum, Carolomannum, & Carolum, de Lamberti tyrannide quiritans; eos hortatur, maxime Carolomannum, ab Lamberto impiiſſimo homine ſeiungeret ſe, celebrandam Trecis in Francia frequentiſſimam Synodum; ſi videatur ad eam veniat, palamque faciat de iure imperij, ſi quod debitum ſit. Poſtmodum Arelatem venit à Boſone iam Prouinciæ domino magnificè exceptus, à quo in Franciam ductus, Concilium Trecis magna frequentiâ celebrauit. Ibi diris Eccleſiæ velut hoſtes ſubditi Lambertus, Adalbertus, Formoſus, aliique coniurationis in Pontificem rei; eâdem pœnâ Hugo Lotharij ſpurius comiteſque affecti; Hincmarus Laudunenſis, quanquam cæcus honori & dignitati reſtitutus; ac Ludouicus in Regem Franciæ coronatus; cum morbi causâ incipienti Concilio non interfuiſſet. Nec aſſentior Sigonio, aliiſque in quibus Baronius, magni quidem ponderis, ſed fallacem ducem ſequutis, affirmantibus inauguratum Imperatorem Ludouicum à Pontifice: Quippe, vt diſertè tum Aimoinus, tum veteres paſſim Annales, in Regem dumtaxat coronatũ illum adſcribunt, ita nullus imperatoriæ coronæ meminit, imo Aimoinus inter Pontificem & Regem diſſenſionis quidpiam ortum innuit, ob ſancti Dionyſij Abbatiam, idque Sirmondus, Petauius aliique Scriptores erudiτiſſimi aduerterunt, certoque pronunciant, allucinari qui Imperatoribus Balbum accenſent. Attamen putem ſpem Imperij factam, exercitum in Italiam ducenti, ad Eccleſiam infenſiſſimis hoſtibus eripiendam. Boſo interea iactatâ apud Pontificem operâ ab eo in filium adoptatur, eam ob cauſam vt Pontifex idem inſinuat, qua rebus Eccleſiæ conſultius foret; ciuiles res & prophanas adminiſtrante Boſone, dum Ioannes ſacris religioſiſque intenderet. Idemque Boſo tam gratus Pontifici, Regem etiam

Ioannes in Franciã venit. Anno 878.

Troyes.

Boſo à Ioanne adoptatus.

etiam deuicit, affinitate contractâ; filia ſua nata ex Ingeltrude priore vxore deſponſa in coniugem Carolomanno alteri Balbi filio; priuato viro multa ſagacitate ſibi ac poſteris fundamenta Regni ſternente. Soluto Concilio ab Rege & Francia abſceſſit Pontifex, Boſone Ticinum vſque deducente, nec vlli ſedulitati parcente vt demereretur Pontificem. LVDOVICVS ET CAROLOMANNVS.

XVI. Sequutum eſt fœdus ad Franciæ tranquillitatem momenti haud leuis, Balbum inter & Ludouicum Patruelem Germaniæ Regem, vtroque ad Marſanum Auſtraliæ conueniente, & ſancita ſunt atque iurata fœderis capita: Attamen breuem pacis atque otij ſpem decuſſit illico exitus Balbi. Is ingraueſcente indies valetudine (& creditus eſt bibiſſe toxicum) cum Auguſtodunum ad comprimendam Bernardi Marchionis rebellionem contenderet, morbo tardatus Ludouicum filium puerum adhuc expeditioni ſubſtituit, aſſignatis ducibus qui ipſum regerent Bernardo Aruernorum Comite, Hugone Abbate, Boſone & Theodorico; ac Trecis Compendium ægrè, per incrementa morbi delatus, cùm ægrum ſpiritum in aliquot dies extraxiſſet ſalute conclamata; per Odonem Bellouacenſem Epiſcopum & Albuinum Comitem, gladium, coronam & Regni inſignia ad Ludouicum filium miſit; & demortuus tandem; ibidem Compendij eſt ſepultus. Ludouicum auum referebat is moribus, cultu iuſtitiæ & Religionis præter manſuetam animi indolem: ſed vt Regno prodeſſe breuitate vitæ haud multùm potuit, ita præcoci fato plurimum obfuit, coniectis eas in anguſtias poſteris quibus per ærumnas grauiſſimas opprimentur tandem, ipſumque Regnum prope demortuum in partes varias ſciſſum ibit. Damnum proximum ex iniuſto olim coniugio: quippe Balbus, ſub primam adoleſcentiam iuuenili æſtu, virginem quandam Anſgardam nomine, patre Carolo inſcio, thoro adiunxerat; & ab eâ in vxorem lectâ & dilectâ, maſculam prolem ſuſceperat geminam, Ludouicum & Carolomannum; pueros formâ eleganti, & futuræ generoſitatis multo ſpecimine. Id poſteaquam Carolus Pater reſciuit, indignatus clam ſe quæſitam eſſe vxorem filio, primum Anſgardam aula eiecit, dein filium eius vſu interdictum in poſterum, & iureiurando adſtrinxit ne quid conſortij inter eos foret; poſtremo ad excidendam ſpem omnem nouo coniugio illigauit, Adhelcide in vxorem data; quam Balbus moriens reliquit grauidam. Igitur ex primis illis incertiſque nuptiis, rebellandi turbulentis hominibus facta occaſio. Vt primum Balbi mors nuntiata eſt, Odo & Albuinus quæ deferebant Regni inſignia, Theodorico cubiculi præfecto dederunt, gratiâ & potentiâ inter Proceres cæteros præpollenti. Iique ſtatim re deliberatâ, vt ſe mutuo fœdere tuerentur in æmulos publicâ re priuatæ poſthabitâ, inter ſe conueniunt, coronandum puerum Ludouicum in Regem, quem in poteſtate haberent, eamque in rem Meldas omnium Procerum Conuentum indicunt: & quoniam Boſonem inter & Theodoricum, auctoritate principes, æmulatio fuerat eratque contentio; eæ vt ſopirentur, Hugone arbitro placuit, haberet Boſo comitatum Auguſtodunenſem, & quas Abbatias Boſo ea in regione obtinebat Theodorico in præmium daret,

Balbus moritur.

Anno 879.

Ludouicus ſuccedit.

CAROLVS ET CAROLOMANVS.

iam enim rerum ſacrarum inſtitores erant atque commercia. Ea honeſta in ſpeciem atque vtilia, niſi Goſlini Abbatis ſancti Germani timor an ambitio perturbaſſet omnia atque peruertiſſet. Erant ipſi cum Hugone & Theodorico inimicitiæ, à quibus ſub Balbo multa grauia tolerauerat, eratque periculum ne in Abbatiam, quod intentauerant inuaderent; quem vt metum abs ſe diſcuteret, conſilium init pernicioſum iuxta ac callidum. Captus in pugna calamitoſa ad Andernacum, quâ Ludouicus Carolum Patruum profligauerat, ductus in Germaniam fuerat, contraxeratque cum Regni proceribus vt erat ad Aulica obſequia factus, præſertim cum Rege & Luitgarde Regina, conſuetudinis plurimum. Ex perſpectâ Reginæ indole, ambitionis honorumque immodicæ, prima telæ orſus ſubtegmina; pòſt ex dubiis regis natalibus totam contexuit. Adit Conradum Comitem Pariſiorum; *Primò ſemen ſpargit inuidiæ, collectâ in æmulos autoritate Regni ſi regem faciant, tum grauem timorem incutit à Boſone & Theodorico qui poteſtatis ſummæ compotes, haud vllâ re modicâ contenti forent; nulla tyrannide grauiori, quam quæ in pares ab nouo imperio vſurpatur, addebat & religionem, quod ſpurij Ludouicus & Carolamannus furto ſuſcepti, indigni eſſent Franciæ Regno, expectandum quidem Reginæ fœtum, dum in lucem prodiret v tero, eique deferendum Regnum ſi mas foret, ſed interim ob bonum publicum, Ludouicum è Germaniâ propè arceſſendum, qui pupilli tutorem ageret, auctoritate & opibus fulciret rem Francicam, & aboleret notam infamiæ, è Francorum faſtis expunctâ adulterinâ ſobole. Imò priuatas res ſuas agi in publicis; nec Ludouicum immemorem beneficij fore, & frequentem in Germaniâ, res Francicas eis permiſſurum, quorum ope conſequutum eas ſe meminiſſet*; Iis Conradus haud cunctanter perſuaſus eſt, moxque pluribus amborum ambitu, tum Epiſcopis tum Comitibus, in eandem ſententiam ductis; iis factionis ſuæ hominibus Conuentum aſſignant, vt quando Rex fato eſſet functus, adeſſent de Regno, Regnique commodis deliberaturi. Facile Goſlinus eo in Conuentu ſententiam ſuam obtinuit, vt incerto Reginæ partu & dubio, ſpuriis ad hæreditatem Regni imparibus, ad Ludouicum Germaniæ Regem mitteretur, qui nauis iactatæ gubernaculum capiat, ac naſcituri Regis, ſi placeret ſuperis, iamque nati dum adoleſceret, vices impleat, publicæ rei fructu ampliſſimo. Et miſſi legati verbis magnificis qui oblato Regno Germanum orarent vt Metas ſe conferret, Proceres omnes ituros obuiam, nulloque refragante euecturos in ſolium. Ita priuata vtilitas fucat ſe publicâ, ſæpiuſque faſtigia turrium, late ruinam trahunt, ſi præcipitantur.

Turba à Goſlino Abbate.

XVII. Ludouicus Legatione admiſſa, conculcato recenti quod contraxerat fœdere, & erat iuſtitiæ vmbra vel ſpecies, cum exercitu Metas vſque progreditur; & inde Virdunum: rogantibus coniuratis eò accederet, & excuſantibus quod adeſſe Metis non licuiſſet; miſerâ gentium deprædatione interim & feritate barbarica ſæuiente milite. Repentino hoſte perterriti Boſo, Theodoricus, & ſocij, nullo parato exercitu, ſtatuunt corpus abſciſſione membri ſeruare; legantque Virdunum ad Ludouicum, qui conqueſti de fœderis violatione, & implorata in Regum ætatem teneram miſericordiâ, tandem in pacis pretium Lotharingiam offerant, orentque Regem

Ludouico Germano Auſtraſia traditur.

Regem ne ciuili bello Franciam implicet, ſuique meminerit, quomodo Deus pupillorum Regum atque lugentium patrocinium tutelamque ſuſcipiat. Hæ conditiones ad Ludouicum perlatæ bellum amouerunt; erat operæ pretium belli, ampla prouincia nullo periculo conceſſa & tradita, ipſumque belli præmium ante aleam largitum, & erat quædam clementiæ ſpecies, Principi ſi cum vtilitate conuenit non aſpernanda; & laruа moderationis, pupillos patrueles non ſpoliare, & victricia arma cohibere. Ideo admiſſa conditio, reiectique Goſlinus & ſocij, toto conatu vrgentes vt bello inſtaretur, vniuerſam Franciam Ludouici fore, ſuorum ignauiâ palmam infringi, præmioque leuiſſimo certam opportunitatem corrumpi: nihilo ſecius repelluntur, & acceptâ Auſtraſia, Ludouicus Francofurtum redit. Goſlinus deturbatus hac ſpe nouam inceptat ab Luitgarde Reginâ ad quam profugit vna cum Conrado, incendit cupidiſſimam feminam ſpe totius Regni; conqueritur quorundam ignauiâ conſiliis ſuis fidem non habitam, factionem inuiolatam integramque affirmat, ſpondetque capite, ſi modica ſufficiantur auxilia, adulterinos Reges deturbari poſſe. Credula mulier, nam quæ optamus ea facilia credimus, virum reducem grauius increpat, quod bene cœptis deſtitiſſet tam citò; quod paſſus eſſet tantum Regnum ſibi deripi manibus, ſaltem arma expediret, ferrum educeret, tentaret aleam martis, non pro ſuorum ſocordia rediret infectâ re, ſocios & fœderatos dereret, primumque conſilium pœnitentiâ noua peruerteret. Hæc Regi impotens coniux; at Goſlino & ſociis augebat animos; eſſent in propoſita re conſtantes, ſe nunquam ſuamque operam defuturam; Ludouico iter in Germaniam intimam ſuſcipiendum, ob fratris Carolomani ægritudinem deſperatam, rediturum confeſtim, & magno exercitu reuerſurum in Franciam, ſeque ipſam Regi hæſuram comitem pollicebatur, perfecturamque vt prima conſilia perducerentur ad exitum. Quibus fide habitâ Goſlinus, & in maius augens, vt eandem fidem conſortibus faceret, integram factionem interea fouit, aluitque Conradus, agrorum direptione pagorumque incendiis. Verùm Franci Proceres Ludouici abceſſu, ducto ſpiritu liberiori, coronandum Regem illico ſtatuunt, imo communi conſilio fratrem vtrumque Ludouicum & Carolomanum ætate propemodum pares, æquis partibus euehendos in ſolium, vt æqualitas ambitioni occurreret, communiſque vtilitas concordiam pareret, ac glutinaret; annitente præterea Boſone, vt ſuſpicor, qui generum Carolomanum malebat Regem, quam priuatum & ſubditum. Quocirca ambo inuncti in Reges, in Ferrarienſi Cœnobio; ac poſtea Ambiani Regnum partiti ſunt, Ludouico obtinente Pariſios, & Neuſtriam, Carolomano Burgundiam & Aquitaniam. Et quidem Regum excitata ſpes ſtatim: quippe Normanni agros ad Ligerim deprædantes, ab Regibus, à nauigiis longius intercepti, magnâ occiſione deleti ſunt, & Vigenna amne plerique abſorpti. Sed & noua Ludouici Germanici expeditione, res Franciæ conſtabilitæ ſunt aliquantum. Is redux, ab Carolomano, cuius mortui regnum adierat, nouis facibus Luitgardus incenſus, ea concitante inuaſurus Franciam reducebat exercitum, aderantque Goſlinus & Conradus, immenſis

Ludouicus et Carolomanus.

Noua per Goſlinum turba

Carolomanus Rex cum fratre.

Anno 879.

Anno 880.

 pollicitis

LVDOVICVS ET CAROLOMANNVS.

polliciris arma fulcientes; & videbatur bellum grauiſſimum imminere. Verum vt res humanæ ſunt, bellum pace, malumque bono mutatum eſt; Franci Reges præſenti animo ad repellendum hoſtem obiecerunt ſeſe; deſtitutus à pleriſque Goſlinus promiſſis non ſtabat, anceps erat bellum ſi committeretur; magnis vtrinque tam iacturâ quam præmio, quibus Germaniæ Rex permotus, nec is ſua ſponte in bellum vergebat, cum Patruelibus paternum fœdus inſtaurauit, & concordiam mutuam in communes hoſtes pactus, ſe Germaniæ reddidit; tandem extincta factione Goſlini; ſibique damnum ſupra quam timuerat arceſſente.

XVIII. *Regũ in plures bella.*

Poſt contractam cum Ludouico concordiam, placuit cum Carolo Ludouici fratre eandem ſancire; vt quando Carolomannus obierat, ambo vtrimque fratres tam animorum nexu quam ſanguinis iungerentur; nec Caroli magni Imperium tot in capita ſparſum ſpargeretur in partes. Et ex eo fœdere à Germanis fratribus, præbita Francis ad profligandos hoſtes auxilia; Francique inuicem auxiliares Germanis. Confeſtim in Hugonem Lotharij ſpurium infeſtum Auſtraſiæ, & paterna iura repetentem ſigna conuerſa; Regeſque Franci cum Ludouici Germani copiis, in eum inuecti, cùm fugâ abeſſet, Theobaldum ſororium eiuſdem,& legatum congredi auſum, magna clade in fugam egerunt: moxque armatis diſpoſitis qui Regni fines in Normannos tuerentur è Gandauo quam occupauerant crebro excurrentes, ad nouum bellum & haud paulo grauius ſe accingunt. Boſo ducta vt ſcripſi, Hermengarde in coniugem Ludouici Imperatoris filia, in dotem obtinebat Prouinciam partemque Burgundiæ: ea Ludouici patris hereditas ad filiam contra Francorum morem deuenerat; nam hactenus proli ſexûs deterioris, apud Franciæ Reges pars nulla obtigerat, præcipuè in ſecunda ſtirpe Carolouingiorum, & Carolus Caluus cum ad Imperium aduolauit, Hermengardem habuit in poteſtate, Prouinciam nondum auſus inuadere, ne Ludouicum fratrem exacerbaret, & ad repetendam hereditatis partem impelleret. Poſtea Boſo ignaro Carolo Hermengardem duxit, ſibique Prouinciam vxoris nomine arrogauit, moxque ab repetente Italiam Carolo defecit cum pluribus, gnarus quicum ſibi res eſſet, nec Imperatore incolumi ſibi tutam Prouinciam fore. Calui morte Boſonis res in vado poſitæ, nam Richildi ſe adiungens, & partium caput à Ludouico Prouinciam ſuam obtinuit, pœnâ imminente, ſi ſupereſſet Carolus, vertente in præmium: curauitque ad ſtabilimentum ſolidius beneuolentiam Romani Pontificis adipiſci, demeruitque Ioannem honoribus & beneficiis; vnde quæſita quam ſupra ſcripſi adoptio. Imò & nouo vinculo familiæ Regiæ ſe ſe annexuit, filiâ Carolomanno in matrimonium data. Balbi poſt obitum, cum Hugone & Theodorico ſtetit à Partibus iuniorum Regum, dumque ipſi coronantur, ſedatâ nondum tempeſtate, & procellam nouam Goſlino & Ludouico Germano minantibus, improuiſo ambitu Regem ſe dixit. Tradunt Annales, id vxoris impulſu, & muliebri comploratione perfectum; grauiter enim ſublimis animi femina angebatur, quod illuſtriſſimum ſplendorem natalium, Caroli magni proneptis proxime ab clariſſimo Imperatore progenita, Leoni deſponſa Imperatoris Græciæ filio, priuato coniugio obſcura

Boſo Rex Burgundiæ.

obſcutaret, & ab Imperatore deiecta, nec Regi nupſiſſet; diciturque interminata Boſoni, quæſituram ſe mortem, niſi vitam honeſtius ducerer, faſtigiumque throni conſcenderet; tam aptum ſolum eſt ad ambitionis ſementem femina, tantique eſt ſexui ad obſequium nato imperare. Igitur Boſo gratum facturus vel vxori vel ſibi (quem enim diadematis fulgor, non præſtinguat?) Epiſcopis ditionis ſuæ conuocatis, quà intentans minas, quà pollicita oggerens, perſuaſit vt ſe in Burgundiæ Regem inungerent & coronarent, Ioanne Pontifice nouum hunc titulũ ſuo poſt calculo confirmante. Et ob id nouum Regnum intra Franciæ viſcera è viſceribus Fráciæ eductum eſt an exſectum; proximo ſcilicet Monarchiæ caſu, cum diſtractæ partes totum implent: Arelatenſe appellatur à pluribus, Neotericis tamen, nam in antiquis neminem legi, qui id nomen vſurpet, & quamſimillimum vero Burgundiæ dictum, tum ad inſtaurandam appellationem veterem, & dignitatem, tum quod in ſecunda ſtirpe à prouinciis regna, nuſquam ab vrbibus, arceſſebant nomen. Crediderim opinionem exortam quod plerumque Boſo Arelate ageret, ampliſſima vrbe, & ſitu ad Prouinciam Burgundiamque regendam percommodo; non negauerim tamen à pleriſque Prouinciæ Regem appellatum. At cum id geſtum eſſet ſub Regum fratrum exordia, ciuili Germanicoque bello nutantia, mox ſtabilita pace in nouum Regem arma commota ſunt. Ludouicus & Carolomannus ducebant exercitum Germanorum copiis auctum; & ad Viennam, quo martis impetus ingruebat; Carolus iam Longobardiæ Rex, venturus erat cum milite. In itinere Matiſco caſtrum captum à Regibus, quod à Boſonis præſidiariis tenebatur; dein Viennam ventum. Eam vrbem Boſo veterum Regum celeberrimam cladibus, accurata diligentia munitam, validiſſimo præſidio propugnandam commiſerat, vxore & filia ibidem relictis, vel in obſides fidei ſuæ, vel in cuſtodes alienæ, ipſe in montes proximos receperat ſe paratutus ſubſidia, & in omnem ſortem incolumis. Adſunt poſtmodum Carolus Regeſque fratres vrbemque amplam obſidione cingunt. Verùm partim noua ſpes, partim nouus timor, bene inceptam rem ſtatim conturbauit. Carolus oblatâ Imperij ſpe, ad quam inflammatus auiditate rapiebatur, ſacramentis quibuſdam inter Reges ſancitis, relicta obſidione in Italiam aduolat; deſinente tum fœdere, cum illius nexus, priuata vtilitas definit. Poſtea metus à Normannis; qui facta in Neuſtriam irruptione, capta Ambiano, direptoque Corbeienſi Cœnobio vagabâtur impune, Ludouicum euocauit ad Regni ſui tuitionem. Solo Carolománo cum imminutis admodum copiis, in obſidione perſtante.

Lvdovicvs et Carolomannvs.

Bello appetitur à Regibus.

XIX. *Ludouicus in Normannos.*

Ludouicus in Normannos progreſſus, primo fauſtis auſpiciis confligit, iis magnam partem conciſis, reliquis, in fugam actis; at in ipſo victoriæ fructu & apice, conſternatione inopinâ perculſus, quaſi perſequerentur hoſtes qui fugerent, conuerſis veſtigiis, retroceſſit, receptúmque non abſimilem fugæ inſtituit, ſeu Diuino nutu, ſeu trepidatione incondita, quæ temere & confusè geſta conſequitur. Normannus ad ſe ex fuga rediens, comperto pauore hoſtium, eóque audacior, reparatis ordinibus regreſſus iterum, interminatur bellum atrocius. Etenim Ludouicus, errati & leuitatis pœnitens, obfirmato vtcumque animo copias quas contrahere potuit in

LVDOVICVS ET CAROLOMANVS.

hoſtem educit, nec dum auſus palam acie congredi, caſtrum ligneum excitat, quod inſtar propugnaculi & ſuos tegeret, & paruo diſcrimine hoſtes repelleret: ſed vt nihil merui tutum eſt, pauidiſque animos nulla arx facit, repertus nemo eſt qui cuſtodiendum caſtrum ſuſciperet; ita & caſtrum & campus ſæuienti hoſti apertus; donec finis prædandi prædæ copiâ factus. Nec id vnum vel ignauiæ vel infirmitatis flagirium; contractum aliud ſtatim poſt Ludouici Germaniæ Regis interitum: ſiquidem Auſtraſiæ Proceres, pertæſi dominationis Germanicæ ad Ludouicum perfugiunt, orantque ſummopere, vt ſe in priſtinam fidem reciperet, quando illata vis ceſſaret, & quæ rapuerat Ludouicus Germanicus, mortis beneficio vindicata, prioribus dominis oporteret reſtitui, membrumque Franciæ corpori inſeri. Re in conſilium adducta, dimitti Auſtraſios, & ad eos qui Ludouici hæredes forent, ceu iuſtos dominos tranſmitti placuit; deliberatione ortâ vel religione, ne fœdus nuper iuratum cum Carolo abrumperetur; vel metu ne præpotens iam & Imperaror, violati fœdetis pœnas cum fœnore & abundè repeteret. Auſtraſiis tamen ad repellendos Normannos datus eſt Comes Theodoricus cum Francorum manu, ne relicti penitus proditioni magis, quam temperantiæ forent. Inde Rex proficiſcitur Turones, ad eoſdem Normannos graſſantes acerbius retundendos; Verùm morbo correptus, & lectica ad ſancti Dionyſij deportarus, morti conceſſit, deliciis & voluptatibus, vt Aimoinus ſcribit, mollis & fractus: quamquam putauerim diſtractum ærumnis belliſque iuuenem, voluntate potius quam facultate delinitum eſſe & corruptum; ingens tamen bonum abalienari à voluptatibus vel neceſſitate. Imo habeo potiorem fidem Meteſibus Annalibus, in quibus Ludouicus, ob virtutem bellicam commendatur, dignus, quem Franci magno luctu proſequerentur. Morte Ludouici delata regni pars ad Carolomanum, Viennæ obſidionem impigrè regentem; legatique à Proceribus Neuſtriæ miſſi ex templo, qui Regem omnium nomine conſalutarent, rogarentque vt abſque cunctatione ad comprimendos Normannos ſe conferret in Neuſtriam. Carolomanus relictis qui obſidionem curarent forti ſupra ætatem animo, ad regnum deuolat, tutelamque Regni: quippe Normanni abſente Ludouico amnis inſtar per deiectos aggeres irrumpentis, magnis vrbibus Coloniâ, Treuiris, Leodio & Aquiſgrano vaſtatis, direpris Cameracenſibus, atque Ambianis, Valâ Metenſi Epiſcopo auſo in pugnam progredi victo & occiſo, iam Rhemis imminebant, capto Moſonio, propagaturi vltra victoriam, ni obſiſteretur. Iis igitur Carolomanus exercitum opponens, cum ſuos debilitari in dies, confirmari hoſtes animaduerteret, & ab ingenti clade prope abeſſet, conſtituit bellum quod ferro nequibat auro ſuperare, pactuſque argenti puri & probati pondo duodecim millia, in totidem annos iuratam pacem à Normannis obtinuit, contentis pecunia, qui prædæ modo non gloriæ bella diſponerent. Antea ſolatio fuerat nuntium de Viennâ captâ allatum, non vi ſed deditione, vt colligo, quoniam Richardus Boſonis frater, Comes Auguſtodunenſis, Auguſtodunum ſeceſſerat, vxore fratris & filia ſecum abductis. Nec aliud de Carolomano traditum poſteris, præter mortem quæ acerba adoleſcen-

Idem morbo perit. Anno 882.

LVDOVICVS ET CAROLOMANVS.

adoleſcentem eximium duo de viginti annos natum, in perniciem Franciæ ſuſtulit, vel ab apro quem feruidus iuuenis in venatu perſequebatur audacius, vel ab incauto ſatellite, inflicto vulnere inter venandum, cui vt conſuleret Rex clementiſſimus, ſe ab apro ſaucium finxit, tanti æſtimabat nulli obeſſe. Obiit abſque liberis iuxta ac frater; nec audio qui Ludouicum ignauum dictum affingunt illi in filium; cum nec vxorem habuerit, irritis cum filia Boſonis ſponſalibus; nec per ætatem ſuſcipere prolem quæ ſuccederet potuit, idque poſteriora ſatis enunciant.

Et Carolomannus. Anno 884.

XX.

CAROLVS CRASSVS REX ET IMPERATOR.

Proceres Francos Carolomani mors ambagibus perplexis inuoluit. Ex Caroli Calui ſobole, vnde Reges ſuos fas eſſet petere, ſupererat vnus puerulus vix quinquennis Carolus, ab matre Adelahide patri poſthumus natus. Ad eum haud dubiè ius Regni ſpectabat, idque nemini controuerſum erat, ſed hinc ætas infirma & regimini impotens; inde Normanni rupto poſt Carolomani obitum fœdere, id percuſſum cum Rege, nuſquam cum alio profeſſi expeditionem parantes, expoſcebant Regem, qui ſuo nutu non alieno ſua dextera ſuoque gladio tegeret ſubditos, hoſteſque pelleret. Occurrebat alter latæ famæ magnique nominis Carolus iam Imperator, (qui à corporis craſſitudine, vel obeſitate dictus eſt Craſſus,) idemque è Caroli magni progenie, qui peritiâ rerum & gloriâ, intermortuam Francorum laudem excitaret, pupillumque Regem tueretur. In eum igitur animos ſpemque coniiciunt, qui vel tutoris vel ſuo nomine publicam rem pene deploratam capeſſeret. Is ex Ludouici Germanici liberis ſolus luculentam fratrum hæreditatem adierat, nam frater Carolomanus ab expeditione Italica ſemper infirmus, tandem paralyſi clauſerat vitam, huic corporis animique dotibus præcellenti, proles non fuerat, præter Arnulphum ex matre impari ſpurium. Quapropter Ludouicus Franciæ Orientalis Rex iunior dictus, celeriter in Bauariam venit, & à Proceribus Ratisbonæ fidem obſequiumque admiſit, conceſſis Arnulpho Carantanis, ſiue Carinthiis modicâ ad Danubium regione: qui Ludouicus ſimiliter anno poſt altero, Francofurti morbo è viuis raptus, prole nulla ſuperſtite; nam quem vnum natum ſuſceperat, is paulo ante per nutricum incuriam è feneſtrâ cubiculi in impluuium procidens, ceruices fregerat; ita tota Germania deuoluebatur ad Carolum. Porro is dudum imperium cupiditate magnâ ambiebat. Et primo ab obitu Balbi Patruelis in Italiam ingreſſus Longobardiæ regnum occupauerat; inde nutantem Ioannem Pontificem, vtri Imperium præoptaret, an ipſi Carolo, an Ludouico fratri nondum emortuo, inclinauit ad ſe, in Italiam ducto exercitu, Romæ coronatus ſolemni more Imperator. Ab Italiâ poſtmodum euocatur trepidatione ingenti, tum ad cernendam Ludouici fratris hæreditatem, tum ad diſpellendos Normannos, qui famosâ illâ, quam ſupra retuli irruptione Coloniâ, Treuiris, vrbibuſque aliis incenſis, partim in Auſtraſiâ hæſerant, partim in Neuſtriam penetrauerant. Magno itaque lecto exercitu, ex Longobardis, Francis, Bauaris, Alemannis, Thuringis, Friſiis, & Saxonibus in Auſtraſia Normannos aggreditur, iam proximo vt rebatur de gente perniciabili trophæo: ſed hoſte forti animo, proſperóque ſucceſſu repellente

Anno 880.

Anno 881.

Anno 882.

Carolus cum Normannis paciſcitur.

Francos

CAROLVS CRASSVS.

Francos & decerpente, aliam viam coactus ingredi Carolus de pace egit, nec abnuerunt hoſtium duces, præſertim opimis conditionibus, quæ que victoriam in admittentes conferrent. Itaque ex pactis eorum alter Godefridus, Chriſtiana religione ſuſcepta, Giſlam Lotharij iunioris regis Auſtraſiæ filiam in coniugem duxit, datâ in dotem Friſia: alter Sigefridus, immenſa pecuniâ donatus, vendidit pacem, tam numeroſo exercitu redemptoris & publicani manus implente: inde alter in Friſiam cum vxore, alter cum auro in Daniam redit. Eo erant ſtatu Caroli res, cum ad gubernaculum Franciæ eſt vocatus, quod illico ſuſcipiens, datoque Procerum iureiurando, ſtatim implicatus eſt Hugonis fraude, periculosâ cum Godefrido controuerſiâ. Hugo ſpurius ille Regis Lotharij, iam ab obitu Caroli Calui in ſpem euectus occupandi paterni regni, quanquam à Balbo depulſus & in concilio Rhemenſi, ab Eccleſiâ per diras ſecretus, iterumque à Ludouico iuniore regno exactus, ſpe neutiquam abiectâ, Ludouici poſt obitum, magnâ perduellium manu, in Auſtraſiam irruperat. Nec modo è plebe tenui plures contraxerat, ſed è Primoribus plerique vel nouandi ſtudio, vel à Germanicis Regibus abſcedendi, furioſo prædoni ſe ſe adiunxerant: & is quidem prædo; nam præter mala patriæ illata, Vicbertum Comitem, ſibi fidum à primâ pueritiâ, causâ nullâ interfecit, & Bernarium virum nobilem, eâdem fide commendatum in paucis, ob Frideradam coniugem trucidauit, quâ ipſe poſtea vt coniuge vſus. Poſtea Carolo Imperatore in Franciam adſcito, ſibi diffiſus nouum ſocium fraudis ac belli adiungit. Ad Godefridum in Friſiam clam nuntium mittit, *Affinitatis meminerit Giſlâ ſorore in matrimonium ductâ, nihil ipſi honeſtius quam ſi fratrem regem adeptus ſit; ſibi ipſi nec ius ad regnum neque animum defore, & eo ſi modica prabentur auxilia potiturum; ſufficiat ea Godefridus ex numeroſiſſima gente; nec leue operæpretium fore, partiendo inter vtrumque vendicato Regno.* Hamum oblatum vorauit Godefridus, ſed pudore ab repentino bello deterritus, vt honeſtam in ſpeciem cauſam inueniret aut faceret, ad Carolum legat, qui Confluentem, Andrenacum, atque alia oppida vini feracia, ſibi tradi peterent. Nec iniuriæ quæſitus color fefellit Carolum, fraudem ideo depulſurus fraude, reſpondet ſe miſſurum qui colloqueretur cum eo, & poſtulata perficeret. Miſitque Henricum Comitem cum Philiberto Colonienſi Epiſcopo, occurrente ad diuergium Rheni in Vahalim Godefrido; vbi altero die quo colloquerentur dolo compoſito, ab Euerardo Comite & Henrici ſatellitibus Godefridus necatus eſt; cæterique Normanni qui incolebant Batauiam trucidati, iure an iniuriâ viderint qui Regum potentiam laxiori arctiorive modo metiuntur. Hugo non multo poſt eiuſdem Henrici pollicitationibus luſus, captus eſt & in vincula datus, effoſſiſque oculis, poſtremo attonſus in Monachum, ſpatium ad mortem habuit, ad lugenda delicta.

Hugo Lotharingus infauſto exitu regnum turbat.

XXI. Nec ideo Franciæ atque Auſtraſiæ quietas agere tranquillaſque licuit; Normanni enim caſtris ad Louanium poſitis, cum diu tam Lotharingiam, quam Neuſtriam impunè vexaſſent, caſtris egreſſi magnam rem arduamque animo magno ſuſcipiunt. Conſcenſis nauigiis, deductiſque aduerſo Sequanâ

Anno 887.

Pariſios,

Pariſios, iam tunc vrbem Regni primariam, & frequentiſſimam cingunt, ſtatiuis poſitis; triginta millia bellatorum ex gente ſelectâ, caſtra implebant, plane comparati vrbem capere, & tandem in Francia domicilium figere. Ciuitatem haud immunitam propugnabant, Goſlinus Pariſienſis Epiſcopus (diuerſus haud dubie à Goſlino Abbate) & Eudo ſiue Odo, Roberti fortis agnominati filius; quorum ille obſidionis ærumnis fractus interiit. Carolus confeſtim ad obſidij nuntium Henricum virum prudentia & militari arte clariſſimum cum exercitu mittit ad obſidionem ſoluendam; at repulſus Henricus conatu irrito. Quare majoribus contractis viribus, ſub æſtiuum tempus in eandem expeditionem regreditur, iamque legiones in conſpectum hoſtis adduxerat, cùm audaciæ vel fortitudinis impetu ſibi mortem, exercitui conſternationem & fugam parauit. Nonnanni comperto hoſtem adeſſe, nocturna opera & latenti caſtris circumduxerant foſſam, latam vno pede altam tribus, inducta ex ramis leuique ſtipula ſuperficie, locis ceu portis per interualla intactis, per quæ militi ſuo caſtrorum aditus exituſque paterent. Henricus ignarus fraudis cum globo Tribunorum, lentum agmen prægreſſus, caſtra adequitabat, ſitum loci perſpecturus, quidve magis impreſſioni obnoxium foret. Pauci hoſtium extra caſtra quaſi peruigiles deſidebant; qui de induſtria voce elata teliſque contortis virum laceſſunt; fictaque mox fuga perſequentem incautius ad foſſam abducunt, nec mora dum in hoſtem iam proximum, equum impellit, delatus in foſſam, ſubſidentibus ſtipulis, præceps in caput cum equo deuoluitur. Barbari illico in optatam aduolant prædam & vndecumque telis miſſilibuſque infeſti, caſu attonitum Ducem, & arctiſſima foſſa ceu vinculis ſtrictum & vinctum confodiunt ac ſpectante toto exercitu, necant ſpoliantque, vixque cadauer ab irruente cæco impetu milite eripi contumeliæ potuit: adeo ambiguæ ſunt virtutes bellicæ, vixque ſecernas temeritatem à fortitudine. Mox exercitus duce amiſſo ad Imperatorem inglorius redit. Porro is demùm pudore & damno permotus immenſas copias ad liberandam vrbem perducit, admouet caſtra hoſtium caſtris, nullo tamen operæ pretio; nec quid dignum tanto apparatu vel Imperatorio nomine geſtum eſt. Donec hoſtes diuturnæ moræ pertæſi, cum nec vrbem expugnarent, nec more ſolito deprædarentur, vltro obſidionem ſoluerunt; permiſſa iis ad diripiendum regione quæ vltra Sequanam protendebatur, contumaciæ in Carolum pœnas luitura, bonumque publicum promotura ſupplicio, quod recuſarat officio. Liberata ciuitas egit gratias Deo, Mariæ Deiparæ, Patronis cœleſtibus diuo Germano ac Virgini Genoueſæ, quibus ſalutem etiam per miracula fatebatur acceptam, adſcribebatque fortitudinem hactenus præſtitam. Nec quid præterea memoratu dignum Imperator geſſit, animo, mente; & autoritate paulatim dejectus: verſus Auguſtam pudiciſſimam fœminam, primùm mutata mens, calamitatum exordium fecit. Ea Riggardis nomine, intemerato pudore & Virginitatis flore illibato, iam decimum annum vxorem Imperatoris agebat, erat illi cum Luduardo Epiſcopo Vercellenſi, honeſtæ conſuetudinis plurimum; viro vt probo ita notæ prudentiæ, & vnico regni ab Carolo adminiſtro; ſiue morum

CAROLVS CRASSVS.

Pariſij obſeſſi & liberati.

Henricus dolo caſus.

Carolus vxorem innoxiã mulctat.

CROLVS CRASSVS.

ſimilitudine conformante amicitiam, ſiue occaſione in rebus conſiliiſque tractandis. Eiuſmodi familiaritas ſuſpicionem adulterij Carolo mouit, vel aulicorum delatorum inuidiâ, vel ſua ipſe ſponte, virorum ea in re ſenſu tenerrimo; vel animi infirmitate à ratione iam deuij. Nec ambigit quin eam ob rem palam in concione accuſet Auguſtam, conteſtatus ſe toto decennio quo eam in vxorem haberet ab vſu coniugij abſtinuiſſe, ac deſiderare ſe à conſorte temperantiam quam præſtitiſſet; illa contrà non à viro ſolum, nec à decennio, ſed ab homine omni & à cunabulis intactam ſe integramque iurauit, ſeque paratam ad fidem iuriſiurandi, vel ſingulari certamine, vel candentis ferri examine pudicitiam ſuam confirmare. Nihilominus Carolus Luduardum aulâ cum ignominiâ depulit, & Auguſtæ libellum repudij miſit: quæ nequaquam perculſa calamitate indebita, ſeceſſit in Monaſterium quod ſuo ſumptu extruxerat, futura nouo ſponſo acceptior quem nulla inuidia, nulla ſuſpicio ab amore caſtimoniæ amouet.

Carolus regno & Imperio deturbatur.

Exinde Imperator in ſtuporem & alienationem mentis incidere planeque deficiens, ciuilibus & militaribus rebus impar eſſe nullius iam compos, præter vmbram priſtinæ auctoritatis; accedente languentis corporis ægritudine. Eo in ſtatu conuentum Procerum Triburias conuocat, in quo palam explorata infirmitate animi corporiſque; paſſim ab omnibus deſeritur atque abiicitur, & Arnulphus nepos, filius Carolomanni ad Germaniæ atque Auſtraſiæ Regna euocatur, conuerſione animorum tam ſubitâ, vt è tanto aulicorum Procerumque numero, nemo vnus ne ad officia quidem humanitatis perſtiterit; cunctis ad nouum principem tranſeũtibus; cibo modico à Luitberto Moguntinenſi Epiſcopo per miſericordiam præbito; adeo Regi miſerum eſt mortuæ auctoritati ſuperſtitem eſſe. Eratque dignum orbe terrarum ſpectaculum Imperator, in quem antea regna ſponte confluebant, quem Caroli magni vt nomen, ita fortuna & gloria ambiebant certatim, is idem immotis integriſque omnibus præter ſe, fortunæ nullo caſu, nullo belli æſtu, repente abiectus, ſpretus, inops & mendicus propemodum.

Anno 888.

Nam ab Arnulpho emendicauit ſupplex alimenta, & Bernardo ex pellice filio, cùm hæreditatem ne priuatam quidem relinqueret, anno proximo miſer eſſe deſiit morte extinctus: nec calamitatem ſuam non nouerat; eo forſitan felix, quia Chriſtiano fortique animo perferebat, quod ſanxiſſet Deus; amabatque caduci Regni iacturam, quæ æterno præluderet.

XXII

Tam repentina atque improuiſa calamitas Franciæ maxime atque Italiæ luctui fuit, nam Germaniam Arnulphus præclariſſimus iuuenis præſens tuebatur. Romam Italiæ caput Tyranni plures deinceps aggreſſi ſunt, & pro impetrandâ coronâ Imperatoriâ, cui implendæ tenues admodum & puſilli erant, tum in vrbem grauiſſima damna intulerunt, pulſi inuicem pellenteſque, Guido Spoletanus, Lamberti filius, Berengarius Eberardi filius Forojulienſis, Lambertus à Guidone ortus, Ludouicus Boſonis filius, Rodulphus Burgundiæ Tranſiuranæ Regulus; Hugo Comes Arelatenſis, Lotharius Hugonis filius; tum ipſam Eccleſiam diuexarunt fœdè, ac propemodum euertiſſent, ſi diuinâ ope non fulciretur. Sed iſta, ne va-

Francia & Italia ſtatus.

ger

ger extra limites Franciæ, quorum intereſt ſcripſerint; viderintque Eccleſia quantum huic illi debeat, quâ oppreſsâ hæc pene ſubuerſa eſt, iactata ſaltem procellis ſæuiſſimis. Nihilo commodius Franciæ fuit, cui ex ampliſſimâ Caroli Magni ſtirpe, vnus ſupererat Carolus, Ludouici Balbi quem poſthumum dixi, quemque ſua ætas Simplicem ſeu Hebetem nuncupauit, ob ingenuos mores, vel ſtupidos. Is nono anno nondum impleto, cum tanto ponderi crederetur impar, ad eaſdem anguſtias rem agebat publicam, quibus à Carolomanni morte conflictata fuerat. Imo haud paulo maiores, quia Franciæ Proceribus erat conſtitutum, Regem à Germanis nullum arceſſere, iam gliſcente æmulatione gentium & Franciâ in appendicem Regni futurâ: Præterea noui in dies exurgebant Reguli, vel qui penitus regni membra à trunco diuellerent, vt Boſo qui ſe Regem Prouinciæ, Richardus frater Ducem Burgundiæ Ciſiuranæ, Tranſiuranæ Regem Hugo dixerant; vel qui Ducum Comitumve titulo prouincias adminiſtrarent ad nutum, & quod precarium fuerat, hæreditarium poſteris facerent, Ergo Franci Proceres vno conſenſu, re deliberatâ ad Eudonem ſiue Odonem Pariſienſem Comitem ſe conuertunt, qui dum Rex adoleſceret, rem ſuſciperet publicam, ac manu & mente impeditiſſimam expediret. Erat Eudo è Roberto natus Comite Andegauorum cum Roberto fratre natu minore, quem illuminabant tum paternæ dotes, tum ſuæ: nam Robertus is fuit, cui pepererant præclara facinora fortis nomen, ſub Carolo Caluo, in Normannos Franciæ enſis & clypeus, ab iis demum cum audacius pugnat interfectus; Eudonem commendabat etiam mater Adelais Ludouici pij filia, Roberto nupta nobilitatem cumulante gloriâ in obſidione Lutetiæ partâ, vt vnus è Proceribus, facile capax imperij videretur. Iamque Aquitanici tulerant prærogatiuam, Eudone in Franciæ tutorem lecto, poſteaquam Carolomannus abierat. Nec Carolus Craſſus diſſenſerat, qui Hugone Abbate præclariſſimo fortiſſimóque viro demortuo, eius dignitates in Eudonem vterinum fratrem contulerat, nec abnuerat, quin Francorum Dux appellaretur. Scilicet cum tam multa vni ſuppeterent, iámque inuidiam reſtinxiſſet virtus, vnum Francis ad vota deerat Eudonis voluntas ad Regnum tractandum; ſapientiſſimo viro æſtimante quanti eſſet, imperium in pares & in principem ipſum vſurpare. Eam vt expugnarent, Franci, Burgundi, & Aquitani Principes globo facto ipſum conueniunt & benigne excipientem affantur. *Non agi iam de Ciue aut de ciuitate ſeruanda, verſari in periculo grauiſſimo rem vniuerſam, breuique niſi ſuccurratur interituram: offocandam enimverò Franciam inter anguſtias, niſi liberiorem emittat ſpiritum; hinc Germanos ab Lotharingia premere, inde à Prouincia Boſonem; vtramque Burgundiam diſcerptas ab Richardo & Hugone; imminere Normannum, hoſtem perpetuum ſoliſque cladibus perdomandum; vnde Franciæ vires contra tot mala, niſi robur & ſpiritus ad reliqua membra fluant à capite; ſitque Princeps cuius ductu atque auſpiciis regantur cæteri atque excitentur: eum Francis morem ab ortu inditum vt ad ſuos Reges ſe ipſi conforment, fortes cum fortibus, ignaui cum timidis, in vtramque ſortem recenti exemplo; cum Carolo magno victores Orbis; cum Craſſone vnius quidem gentis, ac contemptiſſimæ.*

Eudo tutor an Rex eligitur.

 Ergo

EVDO. *Ergo à Rege populorum ſalus, qui ſi nullus ſit, nullam eſſe ſalutem oportet: etenim nullum eſſe calamitate temporum conſtat; nam Carolus per quid eo nomine cenſeatur? quem regi adhuc ſit neceſſe, non regere, qui conſulere aliis adeò non poteſt, vt ne ſibi quidem; qui tractare ferrum dextra non poteſt, qua necdum calamum; erit illi quidem honos ſuus, nec ſinant ſuperi vt Caroli magni ſoboles regno expungatur, at ſuo tempore vbi corpus & animus, vires & peritiam rerum aſſequentur: Prouidendus interea qui Regem ſimul regnumque procuret, alterumque alteri ſeruet incolume, qui nec commodius neque honeſtius peti, quàm ab ipsâ Franciâ debeat, niſi velit ipſe à feroci Germanorum gente Arnulphum arceſſi, adoleſcentem, imperitum rerum, temerarium, ſuæ gentis fortunâ, velitque Franciam hactenus dominam & regnorum fontem atque originem, alieno mancipari imperio, contumelioſe ſeruire, & fieri acceſſionem leuiſſimam, quæ caput eſſet omnis dignitatis. Hortabantur itaque, pateretur ſe vel in Regem, vel in Regni Regiſque tutorem inungi; Regique ſi ſtudeat, ſeruet ipſi Regnum ſecurum, poſtea, ſi ſuperi velint, adeundum; ſi patriam periculis ereptam velit ipſe eripiat, nec pudore ſuo vel contumacia, præcipitem trahi in ruinam ſinat.*

Anno 888. His ſimilibuſque Eudo pulſatus, nondum tamen victus, Francis adactus eſt regni curam ſuſcipere; & ab Gualterio Senonenſi Archiepiſcopo inunctus eſt, indigno Procerum ipſiuſque facinore, cum Carolo Rege legitimo nemo alius inungi debuerit: verum audaciæ & ambitioni, cum æquitate & iure non bene conuenit.

XXIII. *Normannorũ irruptio.* Eudoni in Regnum prouecto primus labor in Normannis fuit. Ii amne Sequanâ vſi in Neuſtriæ calamitatem, vnam vrbem Pariſios amni impoſitam vt clauſtrum atque repagulum reuellere atque euertere, omni ope & erant antea connixi, & eo anno omnibus viribus contendebant. At fruſtra poſitâ operâ, fortitudine ciuium vrbem admirabiliter propugnante, experiuntur, vtrum euadere per amnis aggeres poſſent, & relicta vrbe à tergo, (quæ poſita in inſula, duo inter ſequanæ brachia) aduerſo fluuio in Burgundiam penetrare, quam vt intactam & ſuis prædationibus illibatam, maximoperè ingredi & percurſare armis cupiebant. Verum & id conſilium irritum fuit, nam Pariſienſes, vel rati hoſtes permiſſo amne admoturos ad murum machinas, vel explorato conſilio ſuperiorem amnem, vnde commeatus largior, prærepturi; objiciendo quà munimenta, quà aggeres, quâ nauigiâ, quà ſeipſos repulſis ſemper Barbaris, noui conſilij neceſſitatem fecerunt. Nec protelatum diutius, initurque inconditum ex temeritate & robuſtis viribus facinus: nauigia è fluuio in ſiccum retrahunt, & impoſita partim plauſtris, partim ipſorum vehentium humeris, longo circuitu duorum millium, ſupra ipſam vrbem in alueum apertum & incuſtoditum deferunt, nautæ eximij, quibus dorſum & humeri pro ventis forent & nauigabili amne, quique verè vectores nauigia veherent, non veherentur. Ita liberis in vtramque ripam excurſionibus, ad Icaunam fluuium, vnde in Burgundiam aditus nauigant, eoque ſimiliter ſuperato, ad Senones validam & opulentam vrbem ſe applicant, ſpe facilis oppugnationis, quâ perfectâ, via ampliſſima in Burgundiam totam pateſceret. Caſtris illico foſſaque latiſſima vrbem claudunt, moxque lentâ obſidione,

Normanni humeris naues vehunt.

Ionne.

Sens.

obſidione, omni machinarum genere aggrediuntur: Ciues egregiè nauatâ operâ, munimenta propugnant tam fortiter, vt poſt ſemeſtrem obſidionem, Barbari abiectâ ſpe expugnationis receſſerint; Burgundiâ tamen direptâ miſere & incensâ. Inde amne ſecundo rurſum Pariſios deferuntur, & nauigatione intercludentibus molitionibus ciuium, iterum iram & indignationem in muros expromunt, tandem fatigati obſiſtentium viribus, rurſum aduerſo Sequana nauigantes, Matronam amnem ingrediuntur, totamque Campaniam deuaſtantes, Trecas vrbem capiunt atque incendunt, vagatique longius Tulli & Virduni ſuburbia populantur. Tandem prædâ graues nauigia repetunt, iamque tertiùm vecti Pariſios, omnique adhibito ad aperiendam viam conamine, cum haudquaquam proficerent, iterum doſſuarij remiges terreſtre iter emenſi nauigiis, ſe receperunt in Sequanam, ac verſi ad læuam, Conſtantienſibus igni & ferro tantùmnon deletis; ad Aremoricos daturi tandem tot cædium pœnas diuerterunt. Aremoricos duos inter principes Alanum & Indicheilem, factiones geminæ dirimebant; eò periculoſius, quòd de imperio contendentibus, mortem inter atque imperium, nihil eſſet medij. Eam ob rem priuata vtilitate reſtinguente publicam, neuter in communem hoſtem vires exerere; opportunius rati ſi æmulum publica peſtis inuolueret. Ita obiectæ Barbaris copiæ impetu primo cæduntur, ac latè agri diripiuntur. Donec comperto quanta vtrique immineret pernicies, cladem que alterius ad cladem æmuli viam ſternere; per internuncios reconciliati, ſtatuunt hoſtem communem viribus iunctis repellere, atque imperium, de quo lis poſtea foret, conſeruare. Verum & Indicheilem æmulatio gloriæ rapuit: Quippe vt victoriam æmulo præriperet, cui vt ætate, ita & prudentiâ concedebat, ſolus in hoſtes ducit, primaque acie fundit ac ſternit: At eos perſequutus incautius exceptus à fugientibus interficitur. Alanus iam ſine controuerſia Britanniæ princeps, viribus vtriuſque factionis contractis, Normannos ab Indicheilis cæde confirmatos aggreditur, vouetque, ſi victoriam referat decimam bonorum partem Deo & ſancto Petro Romæ offerendam; toto exercitu in ſimile votum coniurante: inde cœleſti ope fretus cum hoſte confligit, potiturque victoriâ, quindecim millibus Barbarorum cæſis, vix quadringentis fugâ ſeruatis. Ita prædonibus vbi diu impunè fuerit, ſuum eſt patibulum, piratiſque ſæuiſſimis ſcopulus ſuus. Ab ea clade Franciæ à Normannis aliquantulum otij fuit, & in Lotharingiam auerſa calamitas; torrentis inſtar; ab altera ripa quam aggeres muniunt exundantis in alteram. Nec ideo Eudoni regnum tranquillum & pacatum fuit; ſtatim enim arma in Valgarium Comitem prompta. Is Eudonis Nepos aliquot Procerum conſpiratione, adoleſcens nobilis, amplitudinis cupidus, in ſpem regni adductus; quod occupantis fore videretur, rebellat in auunculum, Laudunumque firmam & munitam vrbem inuadit, inde turbas propagaturus in cæteras: Quod malum auerſurus Eudo, vrbi confeſtim exercitum admouet, obſeſſamque cogit ad deditionem, Valgario poteſtati ſuæ contradito: quem mox euocato conuentu publico, damnatum conuenientium calculis, vt reum majeſtatis, truncauit capite ſolemni ſucceſſu ambitionis infirmæ. Supererant coniurationis reliquiæ in Aquitaniam

[Margin notes: EVDO. — Anno 890. — Bretagne. — *A Britonibus victi.* — *Eudo Valgarium rebellem vincit.* — Laon.]

EVDO.

ſparſæ, Ranulphus, Goſbertus, & Ebulo Abbas ſancti Dionyſij; quas perſequuturus in eam prouinciam Eudo progreditur.

XXIV. *Carolus Simplex in Regem unctus.*

Eudone in Aquitania agente ad exſcindendam conſpirationem, noua molitio longeque honeſtiſſima à Proceribus Francis excitatur. Eius autor & ductor Fulco Archiepiſcopus Rhemenſis, demortui Hincmari ſucceſſor, vir pietate & prudentiâ ciuili conſpicuus, cui adiuncti præter cæteros, Heribertus & Pipinus Comites. His in conſpectu erat Carolus Ludouici Balbi Poſthumus filius, iam pubertatem nactus, annum à decimo quartum impleuerat; nullo honore, nullâ regiæ ſtirpis prærogatiuâ, vilis propemodum ac deſpicatus, priuatam vitam vix tutam degebat: *Occurrebat in eo Martelli, Pipini & magni Caroli ſeges ampliſſima meritorum, quos heres vnicus referebat; miſeri adoleſcentis occurſabant animo lugubres caſus, iam orbum patre in lucem editum, atratis pannis pullatiſque cunis exceptum, regno natum ſemperque eiectum, tutoris nomine euocatum Carolum patruelem, qui pupilli bona diriperet; eo abdicato prædonem nouum inſurrexiſſe, qui è priuato & ſubdito proditione turpiſſima in pares & Regem vſurpet imperium, & titulo gubernationis latro inuadat in patrimonium alienum. Sat patientia datum Rege impubere, nunc ipſo natura legumque placitis ſui ſuarumque rerum potente, iuri tandem conſulendum & æquo, nec tyranno ſæuiendi modum prorogandum vlterius.*

Anno 892.

Eo conſilio vſi abſentia Eudonis, Epiſcopi Proceresque haud pauci, Carolum in Regem cooptant, inungitque Fulco ſolemni ritu. Moxque dat litteras tum ad Arnulphum Germaniæ Regem, quibus facti rationem reddit, docetque Franciæ Regnum à ſtirpe tradi non electione; Carolum Regem eſſe legitimum, Eudonem tyrannum; tum ad Formoſum ſupremum Pontificem, tum ad Vidonem Imperatorem opem à ſingulis efflagitans ad vim opprimendam, iuſque ſanciendum. Eudo interea, rebus in Aquitaniâ vtcumque compoſitis, celeriter regreſſus, regni tenacior quam ius ferret, longeque obſtinatior in eo retinendo quam fuiſſet in recuſando; adeo piceum imperium, eſt adhæretque tractanti, Roberto fratre adſcito, cum exercitu valido mouet in Carolum, & æquitate firmiorem quam viribus dat in fugam, regnoque exigit.

Eudo Carolũ pellit.

Carolus impos conſilij ad Patruelem Arnulphum tunc habentem comitia regni Vormatiæ, opem imploraturus ſe confert; & delinitum muneribus, excuſans quod iniuſſu eius regnum capeſſiuiſſet, amicum præſtat atque beneuolum. Tum ad eius gratiam plane expugnandam, regnum quaſi antea incerto iure vſurpatum, ſibi ab Arnulpho conferri patitur, vt neceſſitatem aſſerendi doni ſui imponeret, & mendaci beneficio verum educeret. Ita Epiſcopis, Comitibuſque Lotharingiæ iuſſum, vt Carolo frequentes adeſſent, armiſque poſſeſſionem Regni conficerent. Et quidem obtemperatum eſt, paratis copiis quæ extorrem Regem throno reponerent, ſed virtutis ſpecies imperari poteſt, virtus ipſa non poteſt. Carolus cum Auſtraſiis magno tumultu ad amnem

Aiſne.

Axonam in Campania penetrat; tuebatur Eudo ripam oppoſitam numeroſo fortique milite, paratâ pugnâ ſi hoſtis tranſmitteret; Auſtraſij confidentia Francorum perterriti, nec auſi decertare prælio, deſerto Carolo, ſe in ſua quique receperunt oppida, alienæ iniuriæ tam mali vindices quam ſuæ

ſuæ cauendæ ſeduli vigiles. Carolus omnium inops in Burgundiam fugit, crebris excurſionibus regnum infeſtans, quod tenere non poterat. Amoto Carolo, noua Eudoni orta moleſtia, ex vicino potente & cupido. Arnulpho erat ex pellice filius, quem Zuentibolcium barbara voce inauditaque hactenus Francis, de chariſſimi aulici nomine dixerat, is in primo adoleſcentiæ flore, in publico Vormatienſi conuentu, à patre Lotharij Regno præficitur, euocatis Auſtraſiis, præuioque conſenſu. Eum in conuentum Eudo & Carolus certatim miſerunt, ad demerendam veteris nouíque Regis beneuolentiam, tulit tamen priores Eudo, ſeu diligentiâ ſeu fortunæ curſu, beatos potiùs quàm miſeros promouentis. Venit itaque Vormatiam perbenignè ab Arnulpho exceptus, donis magnificis cumulato, & poſtulatis ad ſtabilimentum Regni impetratis, ſucceſſu exultans Franciam repetit, obuioſque fortuito legatos Caroli, Fulconem Rhemenſem & Adalongum Comitem, ad Arnulphum miſſos, eaſdem ob cauſas ferro aggreditur, cæditque Comitem, eripiente fugâ Antiſtitem. Nihilominus Zuentibolcius regno admiſſus, & ab vtroque ſtatim expetitus, ad Carolum ſeſe applicuit; præclarâ in ſpeciem & laudabili amicitiâ, qua calamitoſum Regem ſed legitimum, opulento & potenti, at inuaſori anteferret; ſed ipsâ re turpi & perniciosâ cupiditate, vt pulſo Eudone prætextu & iuſtitia Caroli, ius vnius & poſſeſſionem alterius tutò inuaderet. Igitur eam in laruam comparato magno exercitu, Laudunum vrbem, quæ tunc Franciæ iis in partibus propugnaculum obſidet; totiſque viribus oppugnatam, premit; voto fruſtratus, fortitudine obſeſſorum, muros ipſos ſuis corporibus munientium: quocirca aduentante cum exercitu Eudone, & obſidionem ſoluit & incepto deſtitit; renunciatis tam Eudonis odio, quam amicitiâ Caroli. Nec alia ſpes affulſit Carolo, ſæpius deliberanti Normannos euocare in opem, quando à ſuis proderetur nefariè, niſi interceſſiſſet Fulco, tam in Regem fidus quam in Deum, barbariſque auxiliis abſterruiſſet optimum Principem, ſpe factâ cœleſtis ſubſidij. Quod demum incogitanti oblatum eſt, fato Eudonis, quem morbus Feræ in Picardia rapuit; magnus vir haud dubiè ſi minor fuiſſet, nec præripuiſſet Regi imperium; ſeruatum illud quidem, ſed ſibi, quippe multum intereſt, iuſta agere, & iuſte. Sepultus eſt in Regum Mauſolæo, fortunâ ipſum etiam funus coronante.

Carolvs Simplex. *Anno 895.* *Eudo Zuentibolcium repellit.* *Morbo moritur.* *Anno 898.*

XXV. Eudonis morte omnium votis exceptus eſt Carolus, quaſi ſanatâ oculorum albugine reſtitutus paſſim viſus Proceribus; nulloque renitente in poſſeſſionem Regni admiſſus eſt. Eo prouecto paucis annis Arnulphus iam Imperator è viuis raptus eſt morbo pediculari; purpuram enim etiam inſectorum viliſſima ambiunt; & Ludouico legitimo filio & hærede (in quo poſtmodum Caroli magni ſtirps in Germania exaruit) Zuentibolcius nothus erat deiectus Regno Auſtraſiæ, iuuenem impotentem animi corruptumque vitiis vniuerſâ gente eiurante. Eaque res conferebat in pacem Franciæ, amoto principe audace & turbulento, alioque ſuffecto, cui præter moleſtiam abſenti procul, voluntas & facultas infeſtandi Franciam deforet. Ita aliquot annos præteritis calamitatibus pace conſultum eſt; donec Norman

Arnulphi mors. *Normannorũ inuaſio.*

CAROLVS SIMPLEX.

Normannis magno & infenſo agmine Ligerim & Sequanam inuadentibus, iterum ad terrorem & arma eſt ventum. Quæ belli ſeries quiſve modus, incertum admodum vt reliqua fere, ad Hugonem Capetum: ex fine conſtat mutuas clades, & mutuam laſſitudinem fuiſſe; ſiquidem Rollo aut Rodulphus Normannorum Princeps, vltro, percuſſit fœdus cum Carolo; quô victoris partim, partim victi conditiones daret atque admitteret. Victoris fuit, quòd illi & ſuis Neuſtriæ pars, quam ſupra deſignaui in Carolo, attributa eſt poſſidenda; victi, quod iure Beneficiario, & cum onere præſtandi hominij, tranſiuitque præterea in Caroli Religionem, bonâ fide ſacris vndis ablutus, cum toto exercitu, Giſlâ Caroli filiâ in vxorem acceptâ: ita crudeliſſimæ gentis ferocia domita, conſultum prouinciæ, inani iam & vacuæ, atque impoſitum nomen Normannia, ipſeque hoſtis ad tuendi Regni neceſſitatem adactus. Imo iacturam rependerat Lotharingia, in Carolum hoc anno tranſmiſſa, quo Ludouicus Arnulphi filius è Caroli magni ſtirpe poſtremus in Germania ſine liberis obiit; Proceribus Lotharingis Carolum appellantibus, dum Germania ſibi dominum quæreret. Verum Carolo calamitas grauior imminebat, reuiuiſcentibus Eudonis partibus in Roberto fratre. Dudum ille priuatæ ſortis impatiens, inſtruebat clam machinas, Epiſcopis Proceribuſque abductis vt in Regnum inuaderet, ſi qua ſe opportunitas daret. Ea nata ex nimia Caroli beneuolentia, qua quendam Aulicum Aganonem proſequebatur; huic vni fidere, vnum conſulere, vnum audire, vni arcana mentis, conſilia. rerum & prouinciam omnem committere, quodque Regum eſt vel infirmorum, vel diffidentium, non modo vnum anteponere cæteris, ſed cæteros ne longo quidem interuallo in ſecundas tertiaſve partes admittere. Id cum Proceres à Rege auerteret, poteſtatis partem ambientibus plurimum qui propiùs ab ea abſcedunt, obſeruante Roberto, & odij fomitem incendente, facta eſt ſtatim defectio, ac Robertus in Regem inunctus & coronatus. Carolum in hac rerum conuerſione, nec deſtituerunt vires nec animus; validum exercitum parauerunt Auſtraſij, quo ſuffultus ad opprimendam rebellionem in Franciam venit; habetque hoſtes obuios ad Axonam amnem, haud procul Sueſſione; vbi pugna atrox atque anceps conſerta, quippe hinc Ducis, illinc militum victoria fuit. In æſtu prælij Robertus acerrimè dimicans, ad ſtabiliendam nutantem coronam, peremptus eſt; ſcribuntque multi ab ipſo Carolo necatum tyrannum, transfixo ore lanceâ Regis exſectaque lingua; nec facinori tam præclaro ſuum præmium fuit; Roberti ducibus tanto ardore pugnantibus vt Auſtraſij in fugam acti ſint, Rege ipſo victore ne caperetur, partes victi obeunte; ita ſuotum ignauiâ, cui opima ſpolia debebantur, hoſtis ſpolium fuit. Nec in eo fortiſſimi principis calamitas ſtetit, nam ob Heriberto Veromanduorum Comite Sanquintini in fuga exceptus & honorificè in ſpeciem; paulo poſt ab eodem coniurationis participe in cuſtodiam datus eſt, ac Caſtrum Theodoricium ductus, vitam reliquam in vinculis egit: hoc vno facto agnomen Simplicis meritus, quod perfido fidem habuiſſet: quanquam nec prudentis eſt ſuſpicari eum qui

Rollo primus Dux Normānia.

Anno 912.

Lotharingia Francia adiuncta.

Robertus rebellis in pugnâ occiſus.

Anno 923.

Rex capitur ab Heriberto.

Chaſteau Thierri.

qui nunquam, nocuit, nec imprudentis illi ſe tradere, qui in poteſtate vel inuitum habeat. CAROLVS SIMPLEX.

XXVI. Rege capto deliberatum eſt inter coniuratos, iam ſublato vtroque capite, quid ineundum conſilij; nec dubitatum, quin nouus Rex eligeretur, Francica gente Regum cupidiſſima, verumque optatura, ſi perſonato & adulterino deſtituta foret. In eo ſeligendo, anceps fuit conſultatio; inde Hugone Roberti filio ambiente natalibus, hinc meritis Rodulpho Burgundo Roberti eiuſdem genero; quippe Emmam filiam vxorem duxerat, ſcribitque Glaber, Hugonem ſororem Emmam miſſo fido nuntio conſuluiſſe, vtrum mallet Regem, virum an fratrem; illamque indubiè pro muliebri indole, reſpondiſſe; malle ſe viri genu oſculari quam fratris, gnara ſcilicet vxorem inter & ſororem Regis quantum intereſſet; paratique Regnum trifariam, viro, ſibi, & liberis. Vt vt ſit de Hugonis mente, ſiue is ætate ſiue modeſtiâ Rodulpho detulerit, ſiue præcellentes Rodulphi dotes dubitationem omnem exhauſerint, is in Regnum vocatus eſt, ac ab Seulfo Rhemenſi Archiepiſcopo Sueſſione vnctus & coronatus, Emmâ coniuge in eundem honorem admiſſâ. Erat autem dignus quouis faſtigio, tum dignitate corporis, tum virtutibus animi, Richardi Burgundiæ Ducis filius, paternæque iuſtitiæ æmulator acerrimus, niſi hanc dira iniuria, in Carolum illata fœdè maculaſſet; adeo facilius eſt, ab aliis ius quam ab ſe exigere, plerumque virtute auſterâ in modicis, in magnis præmiis molli & facili. Interim Edgina Regis Angliæ filia pridem nupta Carolo, audito viri caſu in Angliam fugerat cum Ludouico filio, in appendicem paternæ miſeriæ, iam extorre, & fortunæ, ſi Deus ſineret, commodiori ſeruato. Attamen erat in vinculis Carolus, & tametſi orta Rodulphum inter & Heribertum altercatione, liberiori cuſtodiæ ſit permiſſus, tamen cito redintegratâ amicitiâ, nam vtriuſque intererat non ſciungi in odia; iterum Corolus arctiori carceri redditus, in Peronæ arcem miſſus eſt, vbi poſtmodum ſitu & ſquallore carceris obiit; dignus quem miſereretur poſteritas. Quippe haud dignus miſeriis, quas ab cunis in ſepulcrum tulit, in luctu natus, in vinculis mortuus, medio tempore ſine regno Rex, & cum Regno miſer. Rodulphus adminiſtrauit regnum virtute maiori quàm adierat, Normannis ſæpiùs profligatis, ac Guillelmo Duce Aquitaniæ, & Gilberto Comite Cabilonenſi aliiſque Proceribus, imperium detrectantibus, ſub iugum miſſis; iuſtitiæ tenax, legumque vindex acerrimus, vt à prædonibus, priuatiſque cædibus ipſo Rege immunis Francia aliquantiſper quieuerit. Morbo obiit Antiſiodori nulla prole in quam paterna inuaſio tranſmitteretur.

Rodulphus Burgundus regnum inuadit.

Anno 923.

Caroli in Carcere mors.

Anno 928.

Et Rodulphi.

Auxerre.

Anno 939.

XXVII. Iam Hugoni Roberti filio videbantur omnia ad Regnum occupandum prompta, corona ipſa caduca propemodum & ſine hærede, iuris quædam ſpecies patris & patrui hereditatem cernentis, Procerum maior pars ſibi addicta, ætaſque magnarum rerum auida & capax. Contra Procerum ambientium ſtudia, ſaltem æmulantium ne in parem ſæpius transferretur ſceptrum; in quibus Heribertus quanquam affinis, nam Hugoni auunculus, fide ancipiti; Hugo præterea Rodulphi inuaſoris frater atque

Ludouicus Tráſmar.nus in regnum vocatur.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

heres, iam vt patrimonium Regnum inſpectabat; Adelſtanus Rex Angliæ Odginæ frater, nepotem deturbari throno haud paſſurus, & fortaſſe pudor iniuriæ & moderationis intermedia ſecuritas maior ad honeſtum & fas nutantem iuuenem inclinarunt: hoc vno facinore magni cognomen quod adeptus eſt poſtea omnino meritus. Habito igitur Francorum conuentu, autor eſt legitimi Regis ex Anglia reuocandi; *Plurimum hactenus contra ius & æquum noxarum contractum; præterita calamitatibus temporum danda; exorbitantibus in viam redeundum tandem; at quando legitimus Franciæ Princeps ſupereſſet, Ludouicus natus è Carolo; vnus è nobiliſſima ſtirpe Caroli Magni; ac prope diuinitus è Regni procellis per naufragia Oceani ereptus & ſeruatus; eum in thronum oportere euehi ſuccuſſum iam tempeſtatibus pluribus, ſtatim iuſto domino conſtabiliendum.* Omnium aſſenſu Hugo auditus; quis enim Regnum repudiante illo expeteret; præterquam quod nunciabatur Aldeſtanus cum Guillelmo Duce Normanniæ, Rollonis filio, agere, ad iungendas vires, & Ludouicum auito ſolio reſtituendum. Decreta omnium calculis ad Angliæ Regem legatio, cuius princeps Guillelmus Senonenſis Antiſtes, qui factis, cum infecta eſſe haud poſſent, veniam flagitans, Francorum omnium aperiret vota ſibi reddi poſtulantium Regem; quem poſtliminio reducem, maiore poſt hac cultu, amore & reuerentiâ proſequerentur. Obita legatio; nec apud Anglum elegantibus verbis opus fuit, ad impetrandum quod cupiebat maximè vnde peteretur; duntaxat iuſiurandum præbitum, & obſides dati in ſecuritatem; reductuſque in Franciam Ludouicus cum matre; luculento exilio quod pepererat Regnum; vnde

D'outtremer. & illi Tranſmarini nomen adſcitum eſt. Optimates in quibus eminebat Hugo præ cæteris, exceptum Bononiæ celebri pompâ Laudunum deducunt; ibique ab Artaldo Archiepiſcopo Rhemenſi Chriſmate vnctus eſt & coronatus. E tot proceribus detrectabat vnius imperium, Hugo frater Rodulphi, Niger dictus, vt Hugo Roberti filius Albus nuncupatus, ad diſcriminandum vtrumque; iſque Lingonibus factionem alebat; in eum igitur Ludouicus conuerſus, oppugnauit vrbem tam validè, vt ſibi Hugo metuens, noctu fugâ euaſerit: parta inde Regi victoria, felixque iter Pariſios cœptum. At Hugo vterque nouâ audaciâ Burgundiam partiuntur, Regique præter victoriæ nomen ſuperfuit nihil. Senſum iniuriæ diſtulit Hungarorum in Franciam inundatio, barbaræ gentis, vniuerſam Europam habentis in prædam, quæ Germaniâ Italiáque vaſtatâ, inſtar incendij longinqua per proxima rapientis, ſe effudit in Franciam. Ii pulſis Hunnis erumpentes ex Scythia, in Pannonia conſederant, & præter figuram nihil quod hominum foret exhibentes, per ſæuiſſimam immanitatem in captos atque innoxios graſſabantur. Imò & figuram ipſam deformabant, nam matres longè ſæuiſſimæ, vt ad crudelitatem fingerent liberos, recens natis laniabant vultus plagis inflictis, vt ſanguinem ſugerent, nondum poti lacte, aſſueſcerent vulneribus, & effundendam in alios immanitatem haurirent. Nec Francis præſidium aliud, quam patientia fuit, miſerorum atque inopum clypeus, toties Normannis oppoſitus; & rurſum abſcedentibus Hungaris, in ciuile bellum futurus vſui.

Anno 936.

Hugo niger pulſus.

Langres.

Hungarorum irruptio.

Etenim

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

XXVIIII. *In Ludouici rebellio.*

Etenim Hugo poſt iniuriam Regi illatam, gnarus minores obliterari maioribus, dum maiorum metu leuium ſenſus extinguitur, cum Proceribus in Regem coniurat; quorum princeps Guillelmus Dux Normanniæ Arnulphus Comes Flandriæ (iam à Balduino hæc Dynaſtia radices egerat) & Heribertus Veromandus: iiſque acceſſit per imprudentiam & cupiditatem Ludouici, Otho Rex Germaniæ, cuius ſoror iam Hugoni magno enupſerat. Poſtquam ſtirps Francica in Germania exaruerat; Regnum opulentum, quod iure ſpectabat ad Carolum Simplicem, gentis comitiis delatum eſt, primùm ad Conradum Franconiæ ducem; tum eo mortuo ad Henricum Aucupem dictum, filium Othonis Saxoniæ Ducis, ab Vitichindo Saxone illo fortiſſimo arceſſentis originem; Henrico patri Otho ſucceſſit, primus hoc nomine, idemque magnus rerum geſtarum gloria & amplitudine, iſque eſt quem rebelles modò cum Ludouico noſtro componunt. Quippe Lotharingia Germanici Regni acceſſio, regebatur nomine gubernatoris, à Gilberto Duce Othonis affine, cuius ſororem Geſbergam in coniugio habebat; is porro Othoni infenſus, Lotharingiam Ludouico primùm obtulerat quaſi iuſtam atque legitimam hereditatem; deinde bello in Othonem moto, & ab eo victus, Rheno ſubmerſus perierat. Tum demum Ludouicus, Auſtraſiis id ſummopere cupientibus, quibus Germanicum imperium graue eſſet, in Lotharingiam penetrat, regnumque occupat; Otho in vindictam fœdus arctius cum Hugone nectit, ductoque exercitu Ludouicum Lotharingiâ pellit. Rex inter has anguſtias, cum bello impar eſſet, pacis artes tentat; Et Othonem expugnat, abiectâ Lotharingiæ ſpe, ductâque vxore Gesbergâ Gilberti viduâ; mox Guillelmum Normanniæ Ducem aggreſſus, probum virum & ab omni noxâ ſponte auerſum, firmâ & probatâ donatione Normanniæ iuxta Caroli patris ſancita, eum auocat à rebellium globo. Nihilo ſecius rebellantes in incepto perſtant, vrbemque Landunum, quæ vna dumtaxat Regiarum partium erat, graui obſidio premunt. Rex ad eam eripiendam cum in hoſtes duceret, conſerto prælio, funditur fugaturque; vrbe nihilominus expugnatorum vires repellente. In eo rerum articulo, cum deſperata omnia Regi, & abiecta forent, noua ſpes ſuſcitatur; partim Aquitanorum in Principem fide, Guillelmo eorum Duce, cui capiti ſtupeo agnomen fuit, ob flauam prolixamque cæſariem, præclara ſubſidia deducente; partim Stephani ſummi Pontificis diris in rebelles pronunciatis, ſed maximè Othonis adoleſcentis à fœdere temperantia; quo demum authore & conciliante, redintegrata eſt Regni pars clementiâ Principis condonante iniurias. Sanè Othonis laude haud modica; cui alienum detrimentum, vt plerumque aliis, non ſuum commodum foret.

XXIX. *Heriberti proditoris mors.*

Nec tamen Diuina Iuſtitia in conſpirantium peſſimo connixit diutius in Heriberto Veromanduo nefario Caroli proditore atque carnifice; is cùm graui morbo plurimos inter cruciatus decumberet, vitâ ad exitum exitiumque vergente, monitus à ſuis, vt domeſticis rebus, ac præſertim procurandæ animæ mentem intenderet, interpellatus ſæpius id vnum reſpondebat, duodecim fuimus, qui in traditionem Caroli iurando conſenſimus: iiſque

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

vocibus ingeminatis, nullo pœnitentiæ ſigno animam vomuit, fine magis terribili, quàm quem commenti ſunt de ſuſpendio alij. Mox longè iniquior moleſtiorque cædes, Franciam nouis tumultibus conturbauit; Guillelmus Normanniæ Dux Monſtrolum in Picardia caſtrum, vi ereptum ab Arnulpho Flandriæ Comite, receptum armis Eloino veteri domino reſtituerat; eam ob rem Arnulphus, cæcâ vltione in nefas raptus, Guillelmo innoxio necem machinatur: fingit ſibi animum eſſe firmandæ cum Duce arctæ amicitiæ, petitque colloquium, quo indicto, conueniunt Pequiniaci vrbe, ad Somonam; & prope in inſula quam ambiebat amnis circumfluens. Poſt amica verba vltro citroque commutata, cimbulâ in ripam Guillelmus enauigans, reuocatus à Flandro ſolúſque in ſiccum proſiliens, illico à percuſſoribus Flandri perimitur; vel vt ſcribit Glaber à Theobaldo Carnutenſi Comite, auerſo ictu truncato capite; fruſtra Normannis in obiectâ ripâ, ad terrum ſpectaculum reclamantibus. Erat Longus Enſis agnomen Guillelmo, quod prælongo ferro ſuccinctus incederet, admodum religioſus & cœnobiticæ vitæ amator, repertaque in ipſius gazâ cilicium, funis, & veſtis Monachi quibus ſe deuouerat, expeditis ciuilibus rebus. Eiuſmodi cædes non admodum grauis Hugoni fuit, quod Normannus à conſpiratione primus defecerat, nec Regi prædam ex turbatione captanti. Itaque cum Guillelmo vnus dumtaxat filius ætate tenerâ ſupereſſet Richardus, nec tueri paternam ditionem poſſet, confeſtim Rex Rhotomagum aduolat, & puerum clientelare munus profeſſum Laudunum abducit; honorificè in ſpeciem vt dignius cum liberis Regiis aleretur, reuera vt Regiæ poteſtati obnoxius, Normanniam ſimul totam contraderet: ſecus tamen euenit quàm meditabatur ambitio. Arnulphus cædis conſcius Regem adit, placatumque leni defenſione obtenſâ ad ſe traducit: inde Richardum fortè aſperioribus à Rege verbis increpitum cum Oſno animaduertiſſet, erat is Normannis educationi ducis præpoſitus, noſceretque arcana Flandri commercia, ſuſpicatus mali quidpiam alumno ſuo coqui; re cum eo deliberatâ, ſimulato morbo lecto decumbentem, intra faſciculum herbarum abdit; è cubiculo extra vrbem, vetante nullo, delatum humeris, mox faſciculo explicatum, apparato ad eam rem equo imponit, alioque aſcenſo curſu præcipiti Codiciacum, ad Comitem Siluanectenſem ducis auunculum peruehuntur. Dux ab Comite perbenigne exceptus, Siluanectum ducitur, ſimulque Comes ad Hugonem mittit, oratum vt pupilli Ducis tutelam ſuſciperet, & ab iniuria Regis defenderet, idque Hugo ſponte pollicitus. Rex comperto furto, palámque teſtatus fidei ſuæ iniuriam fieri, Arnulphum in conſilium adhibet, flagránſque vindictâ aut cupiditate, eo auctore ad euertendum à tutelâ Richardi Hugonem, qui vnus conſilio poſſet intercedere, miſſo nuntio, offert dimidiam Normanniæ partem, quæ vltra Sequanam porrigeretur, ſi deſerto duce, ipſi adeſſe ad occupandam prouinciam vellet. Nec conditionem Hugo detrectauit, fide atque officio vtilitati poſthabitis, itaque expeditionem partiti, Rex ad obſidendum Rhotomagum, Hugo Baiocas ſimul diuerſi proficiſcuntur. Adminiſtrabat prouinciam

Montreuil. *Guillelmi Normanni cades.* Pequigny. Anno 942. Coucy. *Bellum in Richardũ Normannum.* Bayeux.

ciam Bernardus Danus fide in Principem ſuum ſpectabili, qui vtrique tempeſtati impar, eas vt diuideret, iuſtum & honeſtum dolum excogitat. Regem aduenientem Rhotomagi excipit, ipſum profeſſus ſupremum dominum, promptamque obſequio prouinciam totam; poſteà vbi penitus voluptate Imperij animum imbuit, apud ipſum conqueritur, quòd partem Normanniæ opulentiorem atque ampliorem Hugoni ceſſiſſet, cùm vniuerſam ipſe prouinciam haberet nullo negotio dictis obſequentem. Rex illico præceps in retia, cui minimè omnium fortunæ ſocius Hugo gratus eſſet, ad illum mittit qui iuberet à Prouincia ſua abſcedere, nec placere vexari qui ſui forent: & is quidem in præſentia paruit, ſed moleſtiſſime, vindictamque in Regem meditans; cuius facto ipſe ſine operæ pretio fidem fefelliſſet. Bernardus vno hoſtium amoto intendebat in alterum; clam ſcripſerat ad Aygrotum regem Daniæ, Richardo affinem, inuaſam pupilli, à Rege Franciæ ditionem, & diſcrimen vitæ imminere, niſi ferantur ſuppetiæ, ſi ipſe adeſſet cum nauibus, vtrique damno poſſe occurri. Nec Aygrotus cunctatus cum nauibus vicenis binis Cæſaroburgum appellit, copiaſque exponit; Bernardus velut totius fraudis inſcius, ficta trepidatione Ludouicum monet, Danum exſcenſionem feciſſe, remque verſari in diſcrimine: Ludouicus contractis copiis Lauduno quo iam receſſerat mouet Rhotomagum, ſocioque Bernardo, rectà in hoſtem; ibi conciliante Bernardo, ſpe concordiæ facta, ſi Duces colloquerentur; Rex comitantibus paucis, in colloquium venit; erat in comitatu Regis Eloinus cuius cauſa nex illata Guillelmo fuerat, id obſeruans è Danis vnus, proditionem homini exprobrat, quod in Richardum ſtaret, quem vnus tueri maximè atque defendere debuiſſet, ſimulque ſtricta bipenni in eum irruit & cæſum obtruncat, mox colloquio in dimicationem verſo, Franci imparati ab expeditis Danis opprimuntur, Bernardo cum aliquot Normannis in Francos pugnantibus: Rex ipſe dum adornat fugam à Dano capitur; captiuuſque à Bernardo Rhotomagum ducitur, primo Normannicæ fidei experimento & iuſta cupiditatis pœnâ, per opulentiam ad inopiam redactæ. Gerberga vbi Regem captum audiuit, ad Regem Angliæ, & Othonem fratrem adiens enixè opem efflagitat, quâ cunctante ad Hugonem verſa, huius interuentu libertatem Regi conficit, magno ad infortunium incremento, quod ab inimico & æmulo Rex tanto beneficio obrueretur: præterquam quod Hugoni in pretium operæ Laudunum caſtrum Gerberga tradidit. Dati Bernardo pro Rege obſides Lotharius filius, & duo Præſules, iique dimiſſi, Richardo Duce ſuorum ingenti lætitiâ in ditionem patris reſtituto.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

XXX. *Ludouicus in Hugonem me-tuet.*

Hugo interim gloriam liberati Regis regno anteferens, quippe Martelli inſtar ducebat amplitudini haud paulo maiori imperare Regibus quam Regno, probatâ Richardi indole atque potentiâ, eum ſibi deuincturus arctiùs, cooptat in generum, deſponsâ Agnete filiâ; hoc vno, vinculo authoritate Regis miſsâ in vincula. Nec id Regem latuit,

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

Arnulpho Flandro periculum augente, & periiſſe Franciam, exclamante, niſi quamprimum vterque periret, quippe vafer & callidus, ſibi neceſſario pereundum videbat, ſi Richardo vindicandi patris facultas eſſet. Ideo Regem certum conſilij, at modi dubium, impellit ad imploranda Othonis ſubſidia, potentem opibus inclytumque gloriâ Principem; *E Germaniâ numeroſiſſimas copias poſſe educi, expugnandam vtilitate propria voluntatem, ac quando Auſtraſiam poſſeſſione obtineat, ius omne in eum atque in hæredes conferendum; nihil noui Franciæ deperire, imò iacturâ perleui rediri ſecuritatem ac Regni ſtabilitatem.* Adductus in ſententiam Ludouicus, Arnulphum ipſum ad Othonem legat: quippe nemo perſuadet efficacius, quàm ſua quem vtilitas damnique fuga iam perſuaſerit; & Otho Arnulphi induſtriâ Regi ſe adiungit, ſeu præſenti lucro Auſtraſiæ comparatæ, ſeu futuro ex motibus Franciæ, ſeu facinoris laude & gloriâ, Rege à ſeruitute turpi vindicato. Eo conſilio numeroſiſſimum ſcribit exercitum, copiiſque quas tum Rex, tum Arnulphus legerant iunctis, primum Hugonis terris Pariſios vſque vaſtatis, Rothomagum iræ & vindictæ ſcopum armis collineantibus proponunt. Otho interim nepotem præmittit, qui vrbis ſitum ſpeculetur, locúmque ad metanda caſtra opportunum; at totius belli prærogatiuâ, eruptione ex vrbe factâ, fortiſſimus iuuenis interimitur, magno Othonis luctu & dolore. Nihilominus capeſſitur obſidium, viſque intentatur oppugnatione acerrimâ, Normannis tamen obſiſtentibus fortiter. Otho aduertens copias ſuas imminui, fructumque expeditionis in Auſtraſiâ collectum, ſoluit obſidionem nullo inde detrimento, an graui ſequuto, incertum. Scribit poſt Annales veteres Gaguinus, Othonem pertæſum diuturni obſidij, conſtituiſſe belli facem Arnulphum Richardo tradere, qui præteritæ cædis bellorumque præſentium repeteret pœnas; quod ſubodoratus Arnulphus, nocte concubiâ clam ſe caſtris proripuit, properauitque in Flandriam, ſtatimque Reges cognitâ Flandri fugâ, diſceſſione ſoluiſſe caſtra, tumultuario receſſu. Additque Normannos hæſiſſe veſtigiis pene fugientium, ordineſque poſtremos magna ſtrage turbaſſe. Contra Germani ſuæ gloriæ aſſertores, Othonem vbique victorem inſinuant, qui rebellibus profligatis, & vindicatâ Ludouici authoritate, nullo ſuo præterquam laudis emolumento reuerſus ſit in patriam: in hac diſcrepantia, vt meum non eſt, arbitrum agere; ita liquidò affirmem, quæ ſequuta ſunt illico cum Germanorum ſcriptis non conuenire: quippe Ludouicus Hugoni admodum impar, apud Synodum Ingeleſſminſem calamitatem ſuam deplorauit, poſtulauitque arma ſacra in Hugonem & ſocios expediri; quandò profana tam infirma forent, à qua Synodo ad Treuirenſem proxime habendam dimiſſus, ægrè impetrauit vt ab Epiſcopis, Hugo & Comites Eccleſiæ diris percellerentur; gladio ſane terribili, ſed in peruicacem animum hebeti, lugendâ principis ſorte, cum his dumtaxat inſtructus viribus, aliunde infirmus

Ludouici obitus. Anno 954.

eſt iniuriæ obnoxius. Poſtea nouo exercitu ab Othone ſubmiſſo, quædam ſpecies pacis contracta eſt, & neruo authoritatis penes Hugonem perſtante.

ſtante, fulgor Ludouico Regi reſtitutus, partaque tranquillitas aliquantula. Sub cuius initia Rex interiit; dum enim lupum fortè oblatum perſequitur, equo deiectus, caſu morbum contraxit, quo paulo poſt Rhemis extinctus eſt, patre nuſquam felicior, iiſque iactatus in regnando procellis, vt cum patre melius actum exiſtimem, dum agebat in vinculis, quàm cum filio dum ſedebat in ſolio. LVDOVICVS TRANSMARINVS.

XXXI. *Lotharius.*

Ex pluribus liberis quos Gesberga Ludouico pepererat, duo ſupererant Lotharius & Carolus, quorum Lotharius annorum tredecim, Rhemis conſenſu omnium in Regem vnctus eſt; aſſertis Hugoni dignitatibus ſuis, qui propoſiti tenax abſtinendi à Regno ſeu honorum ſatietate ſeu Othonis metu, infirmæ mulieri Regique puero omni ope affuit, Regnumque confecit. Redintegrata inter Regem Proceresque concordiâ, Hugo in Britones expeditionem ſuſcepit, ambito Aquitaniæ Ducatu, obſeditque Pictauium vrbem primariam infauſto admodum euentu, nam continuatis tonante cœlo procelloſis imbribus, ipſiuſque tentorio de cœlo tacto, irrito incepto ab vrbe abſceſſit, ſancti Hilarij, vt obſeruat Ammonius, propugnatione, vrbem liberantis, & ambitionem plectentis. Nec diu Hugo pudori ſuperfuit, morbo anno proximo è viuis raptus, cum Magni agnomine, perpetua fortitudinis & ciuilis prudentiæ laude: Regum filius, pater patruus per vxorem frater; ac poteſtate contentus regia, titulo pepercit, idem Albus dictus, ob candorem vultus atque Abbas, quod Abbatias plures poſſideret. Hugoni maximo è natis filio Pariſienſem comitatum dedit, atque opimam hæreditatem, patris nomen & authoritatem; iſque eſt Hugo, qui auo quam patri ambitione ſimilior, optabit Regnum obtinebitque: Othoni ſecundo filio, legauit Burgundiam, quam deinde Henricus natorum tertius Othone mortuo adiit: Agnes, vel Emma, Richardo Normanno nupſerat. Mirumque authoritatis tantæ Hugonem fuiſſe, vt ea ſuperſtes mortuo & illibata, pupillos heredes ab omni iniuriâ tutos defenderit. Lotharium Hugonis conſilio orbum, Theobaldus Carnutum & Bleſenſium Comes, vir probatæ peritiæ an verſutiæ, vnde & fallacis nomen obtinuit, cum Gesbergâ matre moderabatur, & quod plerumque Regnis Regibuſque perniciem parat, priuatum odium calamitate publica vlturus, Regem in Richardum Normanniæ ducem incendit, perinfenſus Normanno ob cædem illatam patri; tum ob vicinitatem atque confinia, tum æmulatione & inuidia, vt amplitudo proxima ſibi officeret. Regi igitur Richardi dotes præclaras admodum mentis & corporis, potentiæ magnitudinem, affinitatem cum Dano, immenſum augens, ſuſpectas facit, & paterni carceris reuocata memoria, quantumque periculi res Francica adiiſſet, impellit ad perdendum æmulum, obicemque potentiæ amouendum procul. Id facilè perſuaſum Lothario, generoſo iuueni & obruendæ paternæ ignominiæ ſtudioſiſſimo, quæſitaque occaſio, qua Richardus ætate ferox & viribus, honeſte bello appeti poſſet: ea ſtatim oblata, euocato ad profitendam clientelam Richardo, poſitiſque inſidiis, in quas incautus improuidúſque irrueret;

Hugonis Magni mors.

Richardus Normannus Bello appetitus.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

irrueret ; ad flumen Elnam conſedit Lotharius ſelecto milite, Theobaldo & Balduino Flandrenſi, qui Arnulpho Patri ſucceſſerat, adiunctis ; cum ad obiectam ripam Richardus inuectus, & collectâ ſuſpicione ſpeculatoribus miſſis, ex quibus reſciuit ſtare trans amnem armatos ; periculi certus, fortiſſimos ſuorum ad ſuſtinendam vim hoſtium, ſi tranſirent, diſpoſuit, tuto ipſe reditu Rhotomagum ſe recipit. Lotharius eâ ſpe deiectus in apertum bellum prorumpit ; iam honeſta materia, quod detrectaret clientelam Normannus. Normanniam itaque exercitu magno inuadit, nec Rhotomagum auſus impetere, Ebroicas vrbem amplam & populoſam circumcingit, expugnatque confeſtim, Gilberto quodam fabro ferrario prodente ; nec proditionis modus conſcribitur. Lotharius præſidio impoſito Carnotenſi Comiti vrbem commiſit, ſeu gratiam ipſi, ſeu moleſtiam hoſti facturus, tum Pariſios verſus receſſit. Inde bellum in prædationes & conflagrationes deſciuit ; Hinc Normanniam Carnotenſe, inde Normanno Carnutes, & magno cum fœnore deprædante : & recrudeſcebat ferri ſæuitia, Rege delectus magnos indicente ; atque Erardo Danorum Rege in affinis opem cum inſtructa claſſe iam appulſo, cum Franci Epiſcopi internecini belli miſerias auerſuri primum Laudunum Regem conueniunt, ingruentem calamitatem deplorant, rogant, *Attritæ plebis miſereatur, ne Danum infeſtiſſimum hoſtem tot redemptum malis, iterum leui prætextu in Franciam vocet, poſt nullo pretio, nulloque periculo repellendum ; multo ſatius belli hanc facem nondum accenſam, nec dum auctam incendiis, retro vltra Oceanum pellere, quam inflammare, & fomitem ad ruinam Franciæ ſubdere.* His Rex motus accuſatâ Normanni peruicaciâ, in Dominum ſuum contumelioſâ, tamen à pace non alienum ſe dicit, quæ honeſtis & tutis conditionibus ſtaret. Quapropter Carnotenſi Epiſcopo facultatem facit, Richardum adeundi, ac de pace ex opportunitate agendi. Apud Normannum vir ſanctus conqueritur. *Quid tantopere cauſa ſit, cur princeps Chriſtianus probitate morum inſignis non modo in Regem ſuum arma commouerit ; ſed gentem perfidam & deteſtabilem cultu idolorum, ad vaſtationem templorum ſacrarumque rerum perniciem per tantum nefas exciuerit.* Ad hæc Richardo naturæ iura excuſante, & ſe modo vi depellere vim affirmante, nec vocatos Danos niſi vt ſtricto iam ferro ſcutum opponeret, facilè conuenit vt pactis induciis, de pace interea deliberaretur : ſi tamen Ebroicis Theobaldus accederet, exiretque Normanniâ ; Richardo obfirmato, nullum fœdus admittere, niſi victoriâ, diſceſſione æmuli, reportatâ ; idque impletum eſt, relictis ab Carnotenſi Ebroicis ; primâ belli cauſâ, iam inſtrumento pacis, quanquam ignominia ſua & iactura : cætera haud grauatè contracta, iurante in clientelam Normanno, & Rege Franco in amicitiam. Gloria penes repellentem fuit, qui nullo ſuo facto laceſſitus retudiſſet iniuriam ; ſupra parem & iuxta dominum.

Eureux.

Regno

XXXII.

Lotharius Othonem pellit.

Regno tranquillitas maiorque ætas Regi acceſſit, ac deinceps vt fit bellum ex pace, ex iuuentute confidentia orta, Lotharium Regem, auitâ gloriâ iuuenilem animum laceſſente; pungebat Auſtraſia, per ſocordiam aut miſeriam Aui à Germanis rapta; & vrgebant querelæ Francorum aſſiduæ, præclaram prouinciam à Regno diuelli, tradique externis expoſtulantium acerbe; quorum dolore vſus Lotharius, contrahit militem ad inuadendam Auſtraſiam. Iam Otho Imperator, auunculus Regis, Magnus ob geſtorum gloriam dictus, fato obierat, ſucceſſeratque in Germaniæ Regnum atque imperium Otho filius eo nomine II. Regis patruelis atque Hugonis: Is ad motum Francicum, traiecto Rheno, ad defendendam Auſtraſiam Aquiſgranum cum vxore venerat; lentóque delectu copias inſtituebat. Lotharius comperto frigere bellum apud hoſtes, Othonem Aquiſgrani agere multa ſecuritate, defenſoribus raris, vxoremque duxiſſe, incommodum belli inſtrumentum, celeritate magna contractas ad Regni limites copias in Auſtraſiam immittit, & inſtar fulguris Lotharingiam penetrans, famâ expeditionis præoccuparâ, improuiſus Aquiſgranum aduolat. Pranſurus Otho accumbebat menſæ cum coniuge; cum ſubito rumore percellitur, aduehi hoſtem, imminere portis, metuque & tumultu conſternari omnia atque concidere; nec fama inanis. Quippe vix præcipiti fugâ Imperator cum coniuge & chariſſimis Aulicorum in tutum euaſerant; cum Lotharius indefenſam vrbem ingreditur, rectaque in Palatium, inſtructam quidem menſam, ſed deficere conuiuas reperit. Hinc præda auctus, totaque Auſtraſia ſub iugum miſsâ, Franciam repetit, chariſſimus ſuis felicitate ſucceſſus. Otho interea fugæ contumeliâ, Regnique iacturâ percitus, ingenti exercitu, quem qui augent ad ducenta millia, qui imminuunt, ad quinquaginta adſcripta referunt, Auſtraſiam primum, mox Franciam inuadit, iuratus ſe lanceam Pariſiorum muris infixurum: & incunctanter ad vrbem accedit. Primus impetus in ſuburbium proximum hoſti effunditur, eoque ſubiectis flammis flagrante, dum ad portam ardentius militem Otho impellit futurus voti vt ſperabat reus, ſubito erumpente Franco repellitur, ſuorum ſtrage haud modicâ, in quibus ipſius Nepos, ſpei eximiæ adoleſcens. At Lotharius ſtrenuè incumbens parandis ſubſidiis, Hugone & Henrico fratre omni ope connitentibus, iuſto iam exercitu in Othonem mouet, munitiſſimam ciuitatem fruſtra oppugnantem. Qui ne vrbem inter hoſtilemque exercitum interciperetur iam ſui cautior, quam alieni cupidior, ſoluta obſidione magnis caſtris verſus Germaniam properat. Incenſus prærogatiuâ victoriæ Francus, veſtigia properantium terens, ad amnem Axonam, qua Sueſſionem allambit, trepidantes aſſequitur. Confeſtim Germanus iactari animo & fluctuare, inter metum atque audaciam diſtrahi, arma corripere atque abiicere, cùm aucto tumultu, & agmen extremum Franco carpente, metus illico audaciam omnem expectorat, pauorque tantus inuadit animos, vt tergoribus paſſim ob-

LOTHARIVS. uerſis, in obiectum amnem timore cæco, dent ſe præcipites. Imbrium copiâ amnis ripis exceſſerat, vadoque obruto torrentes aquas voluebat, ita miles trepidus quà cædentium ferro quà vndarum impetu ictus & raptus, clade magna Othonem affecit: ſaluis qui enatauerant, iamque fugam non diſſimulantibus, cum finem perſequendi Franci non facerent, donec ad Arduennam ſiluam peruentum eſt, atque oblata fugæ latibula. Nihilominus cum ambigua foret victoria, & minaretur expeditionem nouam Germanus, Lotharius pacis certæ, quam incerti belli cupidior, fortitudinis victo præmia conceſſit, reddiditque Othoni Auſtraſiam, ſeruato duntaxat ſummo imperio; vnam è tot prouinciis, quam nomine peculiari Lotharingiam diximus. Carolo Lotharij fratri Otho obtinendam tradidit, ad minuendam inuidiam, demerendum magis Lotharium, ac fratres ſi oriretur bellum diſjungendos. Hæc concordiæ ratio moleſtiſſima Hugoni, Henrico, cæteriſque Procerum contigit, indignantibus; *In ipſo victoria fructu & apice, victi pœnam ſuſceptam, metuque mali contractum incommodum aliquanto maius; quid enim Otho ſi viciſſet reportaret amplius præter Auſtraſiam? quæ Franciæ fama, quæ vltra Rhenum exiſtimatio, reputantibus non iam hoſtibus, qui victi eſſent, ſed æmulis, vnde laus & gloria in Europam propagaretur; inde eam vnam ignomoniam vulgari, vt metu & pauore tot, tantaſque prouincias à ſe abſcinderet; præterquam quod inter proximas gentes, æmulatio, vel vt planius dicam, inuidia odiumque exarſerat, hinc alterâ priſtinam gloriam, inde alterâ nouam iactantibus.* Et vero ab eo fœdere Hugo, quem Capeti nomen à patre diſtinxit, de inuadendo Franciæ Regno conſilium, vel primùm concepit, vel ante

Anno 986. conceptum primùm aperuit, Lotharium ignauiæ accuſatum in contemptum adducens, quod ſpoliatus Auſtraſiâ, & ſe ipſa Franciâ, ſi ſui ſinerent ſpoliaret. Lotharij mors paulo poſt contigit; creditum ex veneno, ab vxore propinato; quem extremum palmitem intermorientis ſtirpis dixeris, leuemque ſcintillam ignis extincti, ita poſtremus Carolouingiorum patrum gloriam excitauit conatu, proximoque interitu ſtatim oppreſſit.

Lotharij. mors.

XXXIII. LVDOVICVS IGNAVVS.

Lothario ſuperfuit Ludouicus filius, ab patre ſeptenuio ante in regnum adſcitus, enimvero dignus in quo ſceptrum ſtirpſque maiorum deficeret. Quippe ea morum ignauiâ & ſocordiâ fuit, vt vno nomine innotuerit poſteris, Ludouicus *qui nihil fecit*, imò expuncto Ludouici nomine, Iuuenis dictus ſit, deſpicatui ita obnoxius, vt à Blancâ Coniuge Aquitani nobilis filia, in Aquitaniam ſpecie hereditatis abductus, deſertus ſit, & ignominia noua repudiatus. Is itaque Hugoni Capeto ab morituro patre commendatus, & traditus, nempe fidem Lotharius redimebat fiduciâ, eius conſiliis opportunus, breui admodum vitâ cunctantem ambitionem promouit, fato acerbo raptus, menſe poſt patris obitum ſexto decimo, vnâ re celebris, quod teſtamento in Regnum Franciæ, Hugonem heredem ſcripſerit, prætermiſſo Carolo patruo:

Moritur ſine prole.

patruo : quaſi Francia ſcripto tradi poſſit , aut in commercium , vel contractum cadat ; Nec dubium quin Regnum ad Carolum affinem deuoluendum foret , is enim Ludouici patruus , è Caroli magni genere , & quidem vnus , iam liberorum pater , lege Regni continuâ regnantium ſerie conſtabilitâ , & prætérquam ſemel adhuc immotâ , ad rerum gubernacula non tam euocandus erat , quam admittendus. Verum & ignauiâ ſuâ & ſolertiâ alienâ excidit certâ & legitimâ hereditate. Siquidem ſcribitur Ludouico emortuo , cum ad eum aliquot Proceres regnum deferrent , dixiſſe improuidâ , & præpoſterâ prudentiâ deliberaturum vtrum ſibi adire Regnum Franciæ expediret : Dubio ſuo alienum ingenerans ; Proceribus pariter deliberaturis , vtrum ſibi imperare Carolum expediret : quem plerique iam ob ſocordiam animi habebant contemptui ; oderantque , quod Othoni Germaniſque ſe ſe addiceret. Contra , qua cunctatione Carolus ſe Regem ferebat , ea celeritate Capetus Regnum inuadebat , nam præter tabulas Ludouici , vt aliquam ſucceſſionis vmbram prætexeret , ius Regni in familiam ſuam tranſiiſſe , iam inde ab Eudone propatruo , & ab Roberto auo affirmabat , prætérea ius illud infirmum admodum audacia & ambitu fulciebat : *Defeciſſe Caroli magni progeniem , familiarum vt rerum omnium ſuum exitum & terminum eſſe ; non eſſe miraculo ſi mortales homines deſinant : famam quidem patrum & gloriam immortalem fore , at poſteros quando defecerint , excitari non poſſe : nam Carolus qui vnus ſuperſtes indignus , cuius ratio habeatur , qui mortalium inertiſſimus , nihil proſapiæ nobilis , ne memoriam quidem retineat ; qui affectu iam & vtilitate Germanus , abdicauit Franciam atque eiurauit ; qui ad ſeruiendum, mancipiumque alterius natus , malè imperium in nobiliſſimam gentem vſurpabit.* Ita conſenſu Procerum Hugo in Regem deligitur , & tandem Carolus è veterno excitatus , Othone inſtigante & exercitum inſtruente , Regnum aditurus , Laudunum magni momenti vrbem armis inuadit , & obſidentem Hugonem eruptione factâ , depulſum exutumque caſtris in fugam egit. Ac videbatur futura rerum conuerſio , ſi præuolantem victoriam ſequi didiciſſet victor , nec ſpatium hoſti dediſſet , quo recreatus , nouoque exercitu comparato , iterum Lauduni Carolum obſedit , vireſque dolo infregit , vrbe prodita ab Aſclino Epiſcopo , venitque in poteſtatem Hugonis cum vxore Carolus ; à quo cuſtodiæ mancipatus Aureliæ , in ea obiit ; in ſpem regni euectus , quam in carcere poneret ; duos quidem reliquit filios Ludouicum & Carolum ; calamitatem paternam hereditatis vice adeuntes. Ita ſecunda ſtirps Francorum Regum non tam regno defecit , quam ipſi regnum; iiſdem nempe cauſis quibus prima defecerat , inertia Regum an infirmitate , & ſtrenuitate procerum , an potentia ; nam vt Pipinum atque Martellum Præfectura palatij , ita Robertum & Hugonem vtrumque , Pariſienſis Comitatus ac Ducatus Franciæ , plus æquo extulerant : at in primâ ſtirpe in pluribus Regum defecit authoritas, in ſecunda

LVDOVICVS IGNAVVS.

Carolus eiectus.

Anno 989.

LVDOVICVS IGNAVVS.

cunda pauciſſimis : nempe aucta ambitione mortalium, & pudorem patrum præcipitante in poſteris. Porro Carolouingiorum deſiit genus; anno ſupra ducenteſimum triceſimo quinto, quo Pipinus inunctus fuerat, tam cito magni Caroli gloriâ marceſcente, vt ſuo in ſanguine, ſic ſuorum in animis; adeo nihil fixum immotumque eſt in humanis, cum & mentibus inſcripta immortalibus pereant, & beneficiorum memoria ante ipſa beneficia effluat.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SEPTIMVS.

SYNOPSIS.

Hugo Capetius Rex. Duces & Comites vnde orti. Robertus regni conſors. Eiuſdem dotes. Comites Pariſienſes abrogati. Arnulphus Rhemenſis Archiepiſcopus. Gerbertus quis. Capetij mors. Robertus Rex. Berta reiecta Conſtantiam ducit. Conſtantiæ facinus in Hugonem. Robertus Melodunum & Burgundiam recipit. Motus ob Lotharingiam. Roberti cum Henrico Imperatore colloquium. Robertus deliberat de Hugone filio coronando. Hugo coronatur, rebellat in patrem, & reſipiſcens moritur. Robertus coronat Henricum filium. Roberti mors, & poëſis ſacra. Henricus Rex, per matrem turbatur. Guillelmus Normannus ab Henrico iuuatur. Burgundiæ tripartita diuiſio. Burgundia Iurana Imperatori ceſſit. Campaniæ limites domiti. Berengarius Hæreticus. Fames ingens in Francia. Normanni in Italia. Henricus coronato filio moritur. Philippus Rex; Balduinus Comes Flandriæ tutor. Vaſcones domiti. Philippus in Flandria vincitur. Guillelmus

Normannus Angliam ſubigit. Bellum primum in Anglos. Franci in Hiſpania Mauros pellunt. Portugalliæ regnum conditum. Bellum ſacrum. Ordines Religioſi in Gallia. Philippus Rex. excommunicatur, & abſoluitur. Ludouicus Philippi filius domat rebelles. Philippus Rex moritur. Ludouicus Craſſus Rex. Ludouicus inauguratur Aureliæ. Domat rebelles. Bellum in Campanum. Bellum in Anglos. Giſortium belli cauſa. Ludouici querelæ. Henrici reſponſio. Ludouicus Giſortium obſidet. Ludouicus vincitur. Henrici Angli nouæ affinitates. Pax cum Anglo. Henrici liberi naufragio merſi. Henrici bellum in Francia, Imperatore adiuncto. Ludouici apparatus. Imperator deterritus abſcedit. Ludouicus Flandris Comitem imponit. Canuti Flandrenſis Comitis pietas, & mors. Ludouici in Aruernia bellum. Aruerni ab Monſortio repreſſi. Turbæ ob Garlandum. Philippi coronati mors. Innocentius Pontifex Franciam venit. Ludouicus Iunior coronatus. Eleonora Ludouico nubit. Ludouici Craſſi mors. Philippi Clerici modeſtia. Ludouicus Iunior. Turbæ inter Regem & Pontificem. Regis pœnitentia. Rex in Palæſtinam proficiſcitur. Regis iter per Aſiam. Pugna ad Meandrum. Francorum clades. Rex Antiochiam venit. Damaſci obſidio. Rex in Franciam redit. Eleonoram abdicat. Eleonora Henrico Anglo nubit. Bellum pro Toloſatibus. Pax cum Anglo. Philippi natiuitas. Nouum bellum cum Anglo. Hæretici Albigenſes. Coterelli. Thomas Cantuarienſis. Philippus Auguſtus Rex. Coterelli oppreſſi. Veromandui recepti. Palæſtinæ calamitas. Primum in Anglos bellum. Campus ſacer, & pax. Decimæ Saladinæ. Bellum in Anglos ſecundum. Aquæ cœlitus præbitæ. Ricardus in patrem rebellis. Henrici Angli mors. Philippi in Palæſtinam profectio. Secedit à Ricardo in Sicilia. Rex Ptolemaidem venit. Ricardus Cyprum occupat.

pat. Ptolemais capta. Rex in Franciam regreditur. Ricardi fortuna varia. Cypri regnum conditum. Ricardi captiuitas, & libertas. Bellum Anglicum, & pax. Rex Engelbergam dimittit. Sacris interdicitur. Coniugem recipit. Bellum tertium cum Anglo. Philippi infortunia, & fortitudo. Ricardi mors.

CAPTO Carolo, & in cuſtodiam tradito, Hugoni regnanti parta tranquillitas. Sed quoniam regnum arti potius debebatur quàm armis, arte & induſtriâ retinendum fuit. Et illicò ampliſſima regni detracta pars; quæ ambitionis immodicæ pœna; prouinciarum Adminiſtratores in regiminis partem admiſſi ſunt; eæ regentibus in patrimonium datæ; quique anteà Ducum Comitumque inani titulo, regiones traditas ad Regis arbitrium moderabantur, nunc vſurpato in obnoxias gentes pleno iure, poteſtatem regiam ſibi vindicarunt. Aſſertus quidem dignitati Regis honos in ſpeciem, abdicato titulo & inſignibus regiis, auctoritate intra Ducis Comitiſve appellationem coërcitâ, & ſupremo iure Regis illibato; ſed ius illud vbi vis pollebat plerumque vmbratile; ſolidâ dominatione incumbente prouinciis, & in hæredes transfuſâ. Hinc nati Britanniæ, Burgundiæ, & Aquitaniæ Duces; Comites Flandrenſis, Toloſanus, Andegauenſis, & alij; Monarchiâ Franciæ in Toparchias diuiſâ; & quò in plures perueniret hæreditas, eò minor. Nec Regi ſua Francia nomenque Regium integrum fuit; quippe Robertum vnicum filium admiſit in ſolium; regnum ſibi in partem præripiens, quod vindicaret familiæ; throni paſſus conſortem dum viueret, vt regnaret & mortuus. Ita Robertus Rhemis inunctus & inauguratus, & religione ius regni ſancitum. Et quidem dignus, qui viuo Patri ſcriberetur hæres; ſuauitate morum, affabilitate, temperantia, & liberalitate inſignis; per quas dotes Francis chariſſimus, iam animorum calculis Rex deſtinabatur. Et Principem eruditio commendabat, inſtitutum humanioribus litteris à Gerberto, & accuratè excultum ſtudiis, indole iuuenis applicante ſe ad potiora. Hugo his conſtitutis, vt Regi in poſterum æmulum tolleret, Comitis Pariſienſis dignitatem extinxit; quippe vt Carolouingij Magiſtros Palatij abrogauerant, quo ipſi nomine à Merouingianis extorſerant regnum; ita Capetius haud ignarus, ſibi ſuiſque maioribus viam munitam ad ſceptrum Pariſienſis Comitis dignitate; ne peccarent exemplo poſteri, modum peccandi eripuit: documento egregio, ne Reges ſibi proximum quemquam conſtituant; cùm admoto ad regnum propius, nihil pronius ſit, quàm in regnum ipſum votum adiicere. Res domi pacatas noua tempeſtas conturbauit ſtatim. Hugo ſub regni initiis Arnulphum natum è Lothario Rege, ſed impari matre, Rhemenſem Archiepiſcopum deſignauerat; ſeu amore patris atque memoriâ; ſeu captatâ indulgentiæ famâ, regij ſanguinis venerationè. At Arnulpho beneficij memoria non conſtiterat ſatis; nam

I.

HVGO CAPETIVS REX.

Duces & Comites vnde orti.

Robertus regni conſors.

Eius dotes.

Comitis Pariſienſis extincta dignitas.

Arnulphus Rhemenſis Archiepiſcopus.

dicebatur

HVGO CAPETIVS.

dicebatur ſauiſſe Carolo, & prodendi Rhemos iniuiſſe conſilium. Quare Hugo victor, memórque iniuriæ, vt Arnulphum infulis ſpoliaret, ad Ioannem XV. Pontificem Legatos mittit; quibus repulſis, Rex Concilium Rhemis ab Epiſcopis Galliæ conuocari curat; in quo Arnulphus po- *Deijcitur.* ſtulatus læſæ majeſtatis, magnâ quanquam altercatione, Seguino Senonenſi Archiepiſcopo irritante Concilium; ſanciente Arnulpho Aure- *Subſtituto Gerberto.* lianenſi, impigro viro & vehementis ingenij; Arnulphus reus ſede eiectus eſt, & Gerbertus Roberti præceptor ſuffectus infulis. Id enimuerò Ioanni Pontifici moleſtiſſimum accidit; imminutâ auctoritate, & repulsâ contemptu irritâ; ideò Leonem in Franciam legat, à quo Moſonij euocatur Concilium; præſenſque Gerbertus cauſam perorauit, tantâ eloquentiâ, vt amplius ſit pronuntiatum, réſque dilata in alterum Concilium, quod Rhemis indictum eſt. At Gerbertus Pontificiæ poteſtatis, *Et reſtituitur.* ſeu metu, ſeu conſcientiâ, ſeceſſit in Germaniam ad Othonem Imperatorem, paſſus ſe abſentem exauctorari, & Arnulphum reſtitui; quanquam indignans multùm & per epiſtolas conquerens. Decreto Concilij videbatur peti Regis Auctoritas, & obiici Pontificiæ: Hugo tamen prudenti conſilio rem diſſimulauit; memor quàm radice tenerâ ſtaret regnum; nec cenſuit recentem poteſtatem & quaſi vagientem in cunis, cum vetere torque annorum robore confirmata, magno periculo componendam. Nono *Anno 996. vel 97. Capetij mors.* regni anno deſiit viuere; vnâ re memorabilis, quæ præpolleat pluribus, quod regnum in ſe, & familiam ſuam deriuauit; non armis quidem; ſed induſtriâ atque ingenio; nec enim militaris ars ſola regia eſt; & quædam efficaciſſima vis eſt ingeniorum vt corporum.

II.

Robertus regnat. Robertum iam antè in regnum adſcitum, ſed nondum fruentem imperio, imperium ipſum & licentia corruperunt. Primum vt pleraque alia malum à feminâ. Rex amore captus Bertam Eudonis Comitis viduam du- *Bertam ducit.* xit vxorem: & coniugium quidem culpæ prætextum; nam Berta duplici vinculo affinitatis, tum ſanguinis tum ſpiritûs, arcebatur à Regis thalamo; nec ſolutio legis à Pontifice petita; vt flagitioſæ omninò nuptiæ, & ſpecie Sacramenti induceretur inceſtus. Ideo Robertum Gregorius V. anathemate perculit; cuius terrore Rex Bertam reiecit; plagâ tandem animi *Mox Conſtãtiam ducit.* perſanatâ. Quæſitæ poſtea nuptiæ nouæ; ductâ Conſtantia Prouinciæ Comitis filia. Nec omninò felices nuptiæ, quanquam iuſtæ atque legiti- *Conſtantia indoles.* mæ; nam Conſtantia formâ corporis celeberrima, ſed audax mulier ambitioſa & præceps, quæ poteſtatis conſortem non caperet, optimo Prin- *Et facinus in Hugonem.* cipi materia patientiæ fuit. Vno facinore mulieris indoles patuit. Regis gratiâ florebat in paucis Hugo quidam Bellouacenſis; ſtatim adſtitit proſperitatis comes inuidia; Regìnámque ipſam incendit, indignantem potentiâ æmulum & forſan ſuperiorem inſurgere. Et dicebatur Hugo Regem impellere ad comprimendam audaciam feminæ; *Amori in coniugem ſuam eſſe metam; nihil periculoſius quàm vxorium Principem, feminas in familiarum curam non regnorum natas; præſertim in Francia; eas profuturas in publicum, non capite quidem, ſed vtero, ſi Reges pariant.* Ea ſeu vera, ſeu ab æmulis ficta, renuntiata Conſtantiæ, impotentem animum inflammarunt. At blandiri

diti Regi cùm negaret ſuperbiæ tumor: Fulconem Comitem Andegauenſem eundémque auunculum appellat Regina vindicem; parémque nacta votis vltorem, duodecim equites ad cædem impetrat. Nec petita vindictæ opportunitas loci aut temporis; ſub ipſis Regis venantis oculis, Hugo ab equitibus cæſus eſt, & in fruſta diſcerptus; nullâ ſceleris pœna, vel patrati vel iuſſi; Rege contumeliam donante coniugi, & patientia criminis domeſticam tranquillitatem mercante. At qui domi ferebat vxorem, foris proteruos & rebelles domabat. Ab Eudone Comite Carnutenſi prima belli fax; is Melodunum proditione inuaſerat. Gualterius pro Burcardo Comite vrbem tenebat, qui in dominum perfidus, aſſentiente & impellente vxore, Eudoni appellato oppidum tradit. Continuò Robertus, Burcardo iniuriam poſtulante, ducto exercitu, Melodunum obſidet, premítque tam arctè, vt Eudoni iam ſalutis ſpes nulla ſuppeteret, præter Regis clementiam; quâ appellatâ, vrbem cum proditoribus dedit; ipſi parcitum, vocati in ſupplicium rei, Gualterio & vxore necatis ſuſpendio, ne indulgentia ſcelus propagaret. Is motus facilis, reliqui ardui magis atque impediti. Pro Burgundia bellum commotum eſt; & erat dignum armis operæ pretium. Henrico Roberti patruo Ducatus Burgundiæ in patrimonium ceſſerat, Hugone Capetio in ſpem regni vocato; is cùm ſine liberis decederet, vxoris arte Guillelmum priuignum Alberti Longobardiæ Ducis filium adoptauit, ſcripſitque heredem. Nec dubitauit Guillelmus cernere hereditatem, séque in Burgundiæ Ducem ingerere; eo maximè fretus quod plerique Proceres manu & mente promouerent conſilium, Bruno Epiſcopus Lingonenſis, Landricius Comes Niuernenſis, Guillelmus Comes Pictauienſis, & alter Guillelmus Comes Arelatenſis; quorum intererat Regem imminui, & tam amplâ prouinciâ ſpoliari; eratque Guillelmo Reginaldus filius, fortis in paucis iuuenis, clarúſque militiâ, cupiditatis paternæ fulcrum & anchora. Contrà Robertus primùm iure; pòſt armis pugnabat. *Se legitimum heredem patrui; ſibi proximo affini deberi Burgundiam; teſtamento fruſtra ſcriptum heredem, cùm ipſa hereditas ad regnum ſpectaret; feudo eâ conditione permiſſo, vt ſi Dux ſine maſculâ prole decederet, ſorti priſtinæ redderetur feudum, ac trunco ſuo ramus.* Mox ad arma ventum, conſcriptúſque ingens exercitus, Richardo Duce Normanniæ triginta millia deducente: quippe prudentiſſimo Regi nihil antiquius, quàm ab initiis militarem gentem Ducémque fortiſſimum ſibi adiungere; eundem hoſti detracturus, & communi bello imminuens. Ita copiæ in Burgundiam ductæ, & obſeſſa Antiſiodorum. Ea an capta ſit, auctores diſcrepant; aliis cœlo prodigia euocantibus, quæ Regem expellerent; aliis Regem per ipſa prodigia, euersóſque cœlitus muros, intra Aualonem caſtrum mittentibus. Ego vt nihil auſim aſſerere in re ancipiti; ita de euentu non poſſum ambigere; quin tota Burgundia ad Regem regníque corpus traducta ſit: & inclinat animus affirmare, id armis præſtitum; quomodo enim tot viri Principes, pulſo Rege & ignominiam paſſo, cœptis abſtitiſſent, præmiúmque victoriæ tradidiſſent victo ipſi victores? Guillelmus vltra Ararim ſeceſſit, Comitum Burgun-

Robertus Melodunum recipit.

Et Burgundiam.

ROBERTVS. dię caput; quæ mox prouincia liberi Comitatus appellationem obtinuit.

Franche Comté.

III. *Motus ob Lotharingiam.* Expeditum Regem Burgundiâ, Lotharingia nouo bello implicuit. Lotharingiæ Dux, vnus è Carolouingiis ſuperſtes Otho, nullis liberis relictis obierat: duæ huic ſorores; quarum altera Lamberto Montenſi Comiti, Huberto Namurcenſi altera nupſerat. Ad eas haud dubiè attinebat hæreditas fratris; ſed Godofredus Arduenniæ Comes Othonis auunculus, depoſcebat eandem; nullo quidem legitimo iure, quem ſorores excluderent; *Cauſa belli.* arceſſito tamen, per impetratum conſenſum ab Henrico Imperatore, iure ancipiti, Mars videbatur pronunciaturus ſententiam. Augebat difficultatem, quod Balduinus Flandriæ Comes, qui Lotharingiam Namurcenſem inter & Montanum diuiſam mallet, quàm ad Godofredum peruenire integram, eos conſiliis auxiliiſque iuuabat, quin & Robertum Regem, vt iiſdem faueret impulit; ne Ducem Lotharingiæ Germanis obnoxium pateretur; néve recrudeſcerent gentium odia. Ita Balduinus manu *Succeſſus.* validâ à Francis receptâ, Valencenas aliáque ad Scaldim oppida expugnat, totíque Lotharingiæ imminet victor. Godofredus obiecturus munimen fulmini, Imperatorem appellat, vt quod donaſſet ipſe tueretur: nec is moram traxit, quin ſuccinctus exercitu penetraret in Flandriam. Valencenas impugnauit primùm, dein Gandauum; & quanquam vtrobique repulſus, tamen cùm vaſtatis agris incumberet, placuit controuerſiam pace dirimere. Eâ Valencenæ Imperatori conceſſæ, quibus poſtea Balduino ceſſit; Godofredo aſſerta Lotharingia: Namurcenſi & Montano ſpes euanuere. Paci adſcripſit Robertus; ſeu ratus ſibi factum ſatis, acquieſcente Flandrenſi; ſeu à bello auerſus, quod infenſas gentes Francos & Germanos rurſum committeret; ſuo magno periculo; cùm noua imperia ſtabiliantur pace, bello reuellantur. Ideo placuit ad vinciendam arctius pacem in colloquium venire Principes; amnis Moſa vtrinſque imperij limes eam in rem lectus; (alij malè Carum in Biturigibus ſcribunt,) & ne quid alterutrius dignitati obeſſet, ſcaphæ hinc inde diſpoſitæ, vt in amne medio conuenirent. Sed Chriſtiana demiſſio impedimenta neſcit dignitatis. Henricus Imperator, quo die indictum colloquium erat, eo, mane primo, tranſito fluuio ad Robertum pergit, & abiecto faſtu amicè & familiariter, vt cum fratre agit. Exceptus ab Rege optimo, humanitate maiore quàm pompâ, ad ſacrum ductus, deinde ad prandium, à menſâ ſuauiſſimis colloquiis habitis, in caſtra rediit. Rex ſequenti die primâ itidem luce ad Henricum tranſit, patique laude, niſi quod præiuiſſet exemplum; pariterque exceptus, impleuit ſe ſanctiſſimi Principis piis ſermonibus. Acceſſit ſpectaculum ſuauiſſimum Cunegundis, Imperatoris coniux & virgo, quæ formam oris egregiam formoſitate animi vinceret, viro digna conſors, cum eo poſt Sanctorum faſtis adſcripta; Roberto mirante felicitatem Henrici, quam ipſe neſciret. Præterea liberalitate certatum & abſtinentiâ; Francus ad Germanum, præter gemmas aurique copiam, centum equos miſit, phaleratos magnificè, cuique adiunctis loricâ & galeâ; vt equiti præter equum ſua arma eſſent; Germanus admiſit Sacrum Euangelij codicem,

Rex cum Henrico Imperatore colloquitur.

Anno 1023.

cem, ac dentem S. Vincentij, remiſit cætera; pietati & temperantiæ obſequens; & Cunegundis par nauicularum ex auro, credo in inaures, accepit; ne Regem abſtinentia læderet. Oblatæ pariter Franco in munus, centum auri libræ facti induſtriè, ex quibus is duas nauiculas cepit; cæteris integris, Henricum imitatus & coniugem. Ita ſolutum colloquium, magnâ vtrinque beneuolentiâ, & præſentiâ famam ſuperante.

IV.

Robertus deliberat de Hugone coronando.

Robertus pacato regno, hæredem ſibi viuo quærendum cenſuit, vltrà vitam promoturus pacem. Ideò trium quos è Conſtantia ſuſceperat liberos, maximum Hugonem, puerum decennem, imitaturus Patrem, deſtinat regno. Intercedebant viri prudentes, ancepſque conſilium in deteriorem partem vertebant. *Regem adhuc ætate vegetâ, inauſpicatò heredem dicere, parum cautè conſortem imperij; nihil adoleſcenti perniciosius poteſtate, qua ætas lubrica agatur in præceps, & ruenti ſponte calcar addatur. Hugonem adhuc impuberem, prodeſſe non admodùm, obeſſe plurimùm Patri poſſe; adulatoribus iuuentute obnoxia, & ad praua quæque opportuna. Ipſe ſibi Rex documento foret, qui ſtatim abreptus poteſtatis licentia, indolem bonam adoleſcentia corruperit, ac ruina regnum admouerit, Dei bonitate tandem reſipiſcens. Nunc domi foriſque tranquilla omnia; quid nouas turbas præpoſterè prudens arceſſeret? nunc ſatius præſentibus frui, & futura Deo permittere; qui plerumque longa conſilia diſcutit, ne mortales ſupra ſe ſapiant.* Ea cùm verè dicerentur, tamen perſtabat in ſententia Rex, argumento vno refellens obiecta; *ſtabiliendum in familia regnum; nec id poſſe tutius, quàm aſſumpto in thronum filio; minus eſſe Principem, qui non caueat poſteris; priuatos familias in ſecula plura componere; quid Reges? breuiſſimo vitæ ſpatio conſcribent curas, & brutorum inſtar vita ſua viuent? nam de pueri licentia quod timerent, id ad ſe ſpectare; eundémque ſe frænos admouere poſſe, qui ſtimulos; & tam Regem in poteſtate futurum quàm puerum.* Ita Hugonem filium inungi curat; præter cætera Conſtantiam metuens, quæ Roberto liberorum minimo ſtudens impenſius, concuſſura regnum videbatur, vt Robertum ſuum promoueret. Hugone inaugurato, Robertus inuigilans ne quid licentiæ affricaret puero poteſtas, præter Regis titulum, cæterorum parcus, ſuppeditabat ſumptus permodicos: & Conſtantia filium habebat haud melius, nouerca haud mater, Regémque odioſum laceſſebat aſperrimis verbis. Sæpe remedia cùm immodica ſunt, in morbum deflectunt; hac aſperitate pueri animus à patre auerſus, data adulatoribus graſſandi libertas, querelæ ortæ atque propoſitæ; ac tandem Hugo ab Aula profugus, adminiſtrationem regni capeſſiuit, ſcripto milite, publicóque ære intercepto. Inclinabat res ad ciuile bellum; cùm repente Deo immutante animos, Hugo ſupplex ad Patrem adiit, donatúſque venia, & in poſterum liberaliùs habitus, magni Principis edebat ſpecimina; quæ haud quaquam impleuit, morte præreptus; lugente Patre fatum immaturum, excuſſa conſilia, & columnam regni proſtratam. Nihilo ſecius Rex ad Henricum ſecundò genitum adiecit animum; & tametſi Conſtantia pro Roberto nouatis ſtudiis ad immutandam mariti mentem nihil non moueret, Rex immotus ſtetit, turbaſque domeſticas tranquillitati publicæ poſthabens, Henricum adſcripſit imperio, prætermiſſo Roberto. Con-

Hugo coronatus.

Rebellis in patrem.

Reſipiſcit; Et moritur. Anno 1025.

Henricum filium coronat Robertus.

ROBERTVS.

ſtantia ſimiliter in propoſito ſtetit, & eâdem aſperitate Henricum excipiens qua Hugonem, adigit in rebellandi neceſſitatem. Fefellit tamen conſilium feminæ, quod Robertus Henrico fratri ſe adiunxit, iunctóque ſcelere matris votum euertit. Continuò vaſtati agri, direptæ prouinciæ, bellúmque commotum; cuius campus Burgundia. Rex ducto exercitu in filios mouit; & crimen pœna iam aſſequebatur; cùm Guillelmus ſancti Benigni Antiſtes, liberorum causâ interceſſit; appellauit naturam, ſuſcitauit patrem in Rege, & ab optimo Principe veniam abſtulit. Bonâ fide liberi reconciliati; ac Regi properanti ad mortem tranquillitas parta: quam obiit anno ſexageſimo vitæ; Roberto Burgundiâ in patrimonium datâ: Doctrinâ & pietate inſignis, pro more temporum, ſcripſit Hymnos Latinis verſibus; nam Poëſi afficiebatur quam plurimùm; Romámque profectum religionis causâ auctor eſt Trithemius; ſuáque carmina nouum Anathema impoſuiſſe aræ ſancti Petri; vel ingenij partu, profeſſus obſequium. Abbatias multas erexit, verè religioſus, & Numa Francicus, qui ſtabiliret pietate imperium, & radices altas à cœlo peteret. Pauperes amabat impenſius, habebat inter domeſticos & in deliciis; ducentos plerumque alebat, quos viæ, menſæ & aulæ aſſiduos comites, ſub menſa ludere patiebatur, dum cibum ſumeret; tractabat manu regia purulenta miſerorum vlcera, & perſanabat haud rarò vno Crucis ſigno. Clementiæ vno in facinore admirabile ſpecimen dedit. Læſæ maieſtatis ſupremo in capite aliquot Rei, comperto flagitio, damnandi erant à Proceribus. At optimus Princeps pœnam indulgentiâ occupans, Reos ſplendido epulo excipi iubet, ac poſtridie ad ſacroſanctam Synaxim admittit, ſtatim liberos miſſos; cùm diceret eos nuſquam ad necem vocandos, quos Chriſtus Rex Regum ſuæ accumbere menſæ voluiſſet. Nam parcere noxio Rex cenſetur, quem Conuiuam ſecum habuerit. Verùm publicæ calamitates palam fecerunt, diſſentire ab optimo Principe ſubditorum mores; cùm in Francia tertiùm fames eo regnante ſæuierit, peſtilentia ſemel; ac tertia fames tam immanis per tres annos incubuit; vt plures cadauera è ſepulcris in alimenta refoderent, pueros vt feras venatu interciperent, prædones in ſiluis viatores mactarent, quos vorabant auidius; ac repertus ſit, qui Tinurtij ad Ararim, humanos artus venales exponeret, tamen non impunè, flammis ſtatim addictus. Adeò ſanctitas Principis felicitati ſubditorum vna non conſulit, niſi & ipſi innocentiâ morum ſibi eam præſtent, ac quâ maximè decet, Regem imitentur. Sunt tamen qui eam cladem ſub Henrici regno conſtituunt.

Qui rebellat in patrem.

Et cum eo reconciliatur.

Anno 1032.

Roberti mors.

Eius Hymni.

Et Religio.

Tournus.

V.

HENRICVS REX.

Henricus Roberto mortuo capeſſit regnum, quanquam haud pacatum; turbæ à Conſtantia matre, quæ Henrico iam pridem infenſa, & dominandi percupida, regnum permiſcebat, vt odio & ambitioni litaret. De iure regni diſceptare non auſa, regni vſum vocabat in dubium; *Henricum ætate immaturâ, & tanto oneri impare; recentem adhuc à rebellione, & ab ſanguine prædáque vrbium quas diripuiſſet; non committendam lupis ouium curam; bis parricidam qui patrem & ſubditos armis petiiſſet, diſtare longius à Patre patriæ. Robertum alterum filium, participem criminis æquo iure eſſe; ætas dum vtriuſque vitia*

Conſtantia regnum turbat.

vitia decoquat praſtolandum, nec ſceleratis adoleſcentibus reipublicæ clauum permittendum. Interea adminiſtraret ipſa imperium, mater Regis & coniux; non ignara regiminis, publicámque rem Franciæ longo vſu docta. Ita regnum ſcindebatur in partes, priuatáſque familias diuidebat Regia; cùm ſubitò affulſit lux vnde procella terrebat. Conſtantia Fulcone Andegauenſi auunculo nitebatur ſummoperè, viro acerrimo, confirmatæ potentiæ, notæque audaciæ. Comitatum Andegauenſem, filio Gofrido tradiderat; qui patri fortitudine militari haud impar, Martelli nomen adeptus, & ipſi haud abſimilis pœnitentiâ, in ætatis robore, annos natus 47. totum ſe Deo dicauerat, abditus in cœnobium ſancti Nicolai Andegauenſis; in quo ad mortem perſtitit; diſtributa ditione in duos ex ſorore Adeleide nepotes: per hæc exempla pietatis, Numinis ſapientiâ arguente mortalium rerum vanitatem. At is neptem deſeruit, ſeu bono Franciæ fato, ſeu iniquæ cupiditati infenſus (nam poſt Ieroſolimitanum iter ſuſceptum, à vi in religionem & pietatem conuerterat ſe) ambitioſam feminam ſeuerè monuit, aſperéque corripuit; *vt ne ambitione regnum peſſumdaret; olim ſat peccatum Roberti indulgentiâ; vxor mala piam matrem indueret; ſceptrum intactum relinqueret filio, quod Deus, natura, & populorum aſſenſus dediſſent.* Relicta mulier armis abſtinuit, quæſiuítque ſeceſſum, impotens ambitionis; & cùm mallet nullo eſſe loco quàm ſecundo, anno vertente mœrore obiit; ita arduum eſt ſolitudinem ferre occupatis, & ab Aula excidiſſe lethale eſt. At Fulconis auunculi ſeceſſus longè ſanctior atque illuſtrior. Is cùm bella multa per fas & nefas geſſiſſet feliciter, Ieroſolymam, quod eo ſeculo ſolemne admodùm, piæ peregrinationis cauſâ adierat, & pœnitentiâ ductus vitæ anteactæ, nudus raptari per vicos ad ſacroſanctum ſepulcrum voluerat, cædíque flagris ad ſanguinem dum exclamat; *Domine, miſerere Fulconis periuri & proditoris.* Deinde patriæ redditus. Scio regni primordia narrari ſecus ab aliis, & Henricum fratrémque infenſis armis opponi; ſed Glabrum ſecutus ſum, his coæuum temporibus, dignum prorſus fide; nec aliorum refello mendacia, ſcribentium Henricum natu minorem, Robertum maiorem; quædam enim contemptu ipſo eludenda ſunt, atque ſilentio. Henrico regnum ab his turbis tranquillum fuit; is vnam ſuſcepit expeditionem admodùm celebrem. Robertus Ricardi filius Normanniæ Dux cùm à peregrinatione ſancta rediret Nicææ vitam clauſerat. Huic liberi nulli, præter Guillelmum quæſitum ſoluto concubitu ex matre impare; quem tamen heredem dixit, & commendauit Henrici fidei. Eum Normanni Proceres, quaſi ſpurium indigniſque natalibus reſpuebant, armíſque pellebant; Henricus ſuſceptâ adoleſcentis tutelâ, modicis copiis in Normanniam penetrans, ingentem exercitum fudit; & prouinciam totam bonâ fide Guillelmo tradidit. Eſt is Guillelmus, qui ferro regnum parabit in Anglia, hoſtéſque Franciæ infenſiſſimos pariet; vt tantæ clades noſtra ſint beneficia; fidei & iuſtitiæ fœtu prorumpente in odia. In Campania & Aquitania varij extitere motus, qui minus ad Henricum ſpectabant; tamen non omiſerim recenſere, quid Burgundiæ regno contigerit. Ampliſſima illa prouincia ſub Carolo Caluo diuiſa trifariam, totidem nacta Princi-

HENRICVS I.

Et abſiſtit.

Fulco Martellus.

Reiecti qui fratres opponunt.

Henricus Guillelmo Normanniã aſſerit.

Burgundiæ diuiſio.

HENRICVS I.

pes erat ; nam Burgundia Iurana, Francica & Germanica appellabatur. Iurana, quæ ad montem Iuram protendebatur, ſedem dederat regno; complexa Allobroges veteres, hoc eſt, Sabaudos & Delphinates, ad læuam ripam Rhodani, & Salyos ſeu Phoceuſes ad alueum Vari. Eas regiones, ſicut in Carolo Caluo adſcripſi, in regnum vel Arelatenſe vel Burgundicum, Carolus Imperator Boſoni Richildis coniugis fratri tradiderat; quas nunc Rodulphus nomine Iuranæ Burgundiæ poſſidebat. Porro Francica eadem Burgundia erat, quam Robertus patruo mortuo inſeruerat Franciæ; quámque Henricus ex teſtamento patris Roberto fratri conſtituerat; cámque poſtea Ducatus nomine Principes plurimi tenuerunt. At Germanica, quam vt dixi Comitatum liberum hodie dicimus, Francicæ adiuncta, in ruinâ Caroliani Imperij, ab Germanis Imperatoribus inuaſa, iiſdem paruit; donec deinceps ad familias Flandrenſem & Auſtriacam deuoluta eſt. Rodulpho Iuranæ Regi prouecto in ſenium, nulli erant liberi, ſorores duæ; quarum altera Conrado ſecundo Imperatori, altera Eudoni Campaniæ Comiti, nupſerant. Moriens Rex Conradum cum Henrico filio ſcripſit heredem, Eudone cum liberis prætermiſſo; affectu in Germanum præpollente, à quo ſæpe in difficillimis rebus præſens auxilium conſequutus erat. Eudo repulſæ impatiens, Conradum Hungarico bello amouente, inuadit in Burgundiam, pluréſque vrbes ſubigit. At continuò Conradus in Burgundiam aduolat, vrbes recipit, pulſóque Eudoni cum exercitu imminens, Campaniam vaſtat; donec Eudo inops conſilij Conrado ſupplicat, relictáque Burgundiâ ambitionem Campaniâ ſuâ claudit. Ita Imperatori amplæ illæ & feraces prouinciæ cedunt; Henrico Rege ſpectante, & Campani cladem non nolente: nam Principem ad Lutetiæ portas admotum, nouarum rerum cupidum, augeri tanta ditione, exiſtimabat in rem ſuam non fore; malebat traduci regnum ad Imperatores, qui lecti ſuffragiis ad ruendum illud imbecilles forent, nec admodùm Franciam perturbarent ſemoti longiùs. Campanus nequaquam ſe calamitate continuit; & ſucceſſu improſpero pugna conſerta cum Gotholone Lotharingiæ Duce, obtruncatur in acie, inquietos ſpiritus opprimens morte; fato ambitionis, quæ ſumma cùm petat, ad ima voluitur. Eudoni liberi ſuperſtites duo Theobaldus & Stephanus Campaniam diuiſerunt, ambitionis paternæ heredes in ſolidum; Stephano Bria ſeu Brigiacus ager cum Campaniâ contigit, Theobaldo Carnutenſes & Turones. At diuiſi conſenſerunt in ſcelus, & rebellarunt in HenricumRegem; à quo acie profligati ſemel & iterum, ſpoliati ſunt Turonum vrbe; eáque donata eſt Godefredo Andium Comiti, Fulconis filio; & poſt diuturnum obſidium capta; Stephanus ſibi fugâ conſuluit, Theobaldus captus; emiſſúſque pòſt carcere, ad Henricum Imperatorem confugit; Regíque quà poſſet facturus iniuriam, ab Imperatore dignitatem equeſtrem ſuſcepit; veram iacturam inani titulo & vltionis vmbrâ compenſans. Hæc pluribus geſta temporibus, narratione coniunxi, ipsâ rerum ſerie perducente; & quando ad documentum Hiſtoriæ diſtinctio minuta temporum non admodùm confert.

Burgundia Iurana. *Et Francica Et Germanica.* *Iurana data Imperatoribus.* *Campaniæ limites domiti.*

VI. Interea ſpargebat per Galliam hæreſim Berengarius. Is Turonenſis ortu,

Fulberti

Fulberti Carnotenſis viri ſanctiſſimi educatus in ſcholâ, Magiſtri optimi prauus diſcipulus, mox Andegauenſis Archidiaconus, de corpore Chriſti in Euchariſtiâ ſentiebat & docebat peruerſa. Et quanquam Robertus naſcentem hæreſim omni ope conatus eſſet euellere; illa tamen occulta potiùs quàm euulſa, pòſt Henrico Rege ciuiles inter tumultus, cum incremento vulgata, Francos intaminatam hactenus gentem inficiebat; eò ſecurius, quod Bruno Andegauenſis Epiſcopus fouebat dogma impium atque promouebat. Rex ne vlterius toxicum ſerperet, pro ſuâ & paternâ pietate, Epiſcoporum Concilium euocandum cenſuit, quo doctrina noua diſcuteretur. Verùm admonitus à Durando Leodienſi Epiſcopo, id ſpectare ad Apoſtolicam Sedem, Berengarij errores iam damnatos eſſe, pœnámque veterem inſtaurandam; conquieuit Rex pius, laborauítque ne contagium ad ſuos manaret. Idem Berengarius poſteà in Concilio Turonenſi damnatus, cùm errores ſuos eiuraſſet; iterum tertiúmque in eoſdem relabens, ſeriò tandem pœnituit, ſe abdens in Cœnobium, ſumptis veſte & inſtituto ſancti Benedicti, vitáque ceſſit, poſt annum octogeſimum, ſanctâ ſenectute emendans hæreſim; quod rariſſimum eſt; ſuperbiâ humanæ mentis, ægrè ſe demittente, & humili veritati ſe ſubiiciente. At Henricus in Normannicum bellum intentus, primùm Guillelmo fidus, mox infenſus, ac demùm amicior, variam ſortem expertus, randem ab eo victus, pacem expetiuerat atque impetrarat. His calamitatibus functus Henricus, cùm ætas iam ad ſenium vergeret, pro inſtituto Patris atque Aui, Philippum filium, adhuc ſeptennem, Rhemis in publico conſeſſu Procerum, in regnum adſciuit. Nec diu vitam ab hærede dicto prorogauit, nam eâ deceſſit, anno, vel proximo, vel ſecundo; incerta quippe temporis ratio: pupillo Rege, fidei Balduini Comitis Flandrenſis, commendato & tradito: íſque Balduinus ab inſulâ dictus, Philippi auunculus, ducta in vxorem Aliſiâ Roberti filiâ, habitus dignus eſt, cuius tutelæ ſacratiſſimum pignus committeretur. Henricus bonos inter Principes recenſendus, pietate & religione; qui parentum exemplo, ſuo ſe continens, magis de condendâ potentiâ quàm de ampliandâ ſollicitus, vicinorum rebus abſtinuit; progreſſus ſecuros ratus, qui lenti ſunt. Is ab extremo ſeptentrione petierat coniugem, Annam Georgij Ruſſiæ Ducis filiam; forſan ne matrimonium hæreret inter ſcopulos frequentes eo tempore, interdictum ad decimum, vel ſeptimum gradum affinitatis, & inuſitata diſpenſatione Pontificum: Et in eum ſcopulum impegit Anna, quæ poſt fatum Regis, delecto Siluanecti ſeceſſu; ab eo defecerat, nubens Rodulpho Comiti Creſpiacenſi. Verùm is Regi Henrico affinis, ob eas nuptias ab Epiſcopis, diris damnatus eſt. At nuptias mors vna ſoluit; & Anna bis vidua remigrauit in patriam. Henricus tamen non relinquendus, quin regnum in Italia naſcens deſignetur, dum is regnaret, à Francis Normannis cœptum conſtitui. Ampliſſima illa & longè vbertima Italiæ pars, in qua vrbs Neapolis Apuliam inter atque Calabriam; iamdiu plurium votum & præda, poſſidebatur ab Italis Ducibus, Græcis Imperatoribus, & Saracenis; qui omnes addictas bello prouincias, ſeruaturi miſerè diripiebant,

HENRICVS. I.

Berengarius hæreticus.

Anno 1035.

Henricus filium coronat.
Anno 1060.
Et moritur.
Baudoüin de l'Iſle.

Normanni in Italia.

banr. Sæuiſſimi omnium Saraceni, qui poſt occupatam Siciliam, freto quo dirimebantur tranſmiſſo, in Brutios vim & arma conuerterant. Salernum obſidebant, vrbem in Calabria, actam ad extrema, Gaimaro vrbis Principe opem deſperante, cùm Normanni nobiles quadraginta, è ſacra Palæſtinæ peregrinatione reduces, pro gentis bellicoſæ & gloriæ cupidæ indole, in obſeſſam vrbem ferro peruaſerunt, & inſtauratis ciuium animis, duces bello fortiſſimi, tam præclara ediderunt facinora, vt Saracenis depulſis, Salernum obſidio & præſentiſſima clade liberarint. Cumulati donis atque honoribus, & regreſſi in Normanniam, complures ex militari gente, exemplo felicis fortitudinis excitarunt, ad tam honeſtam laudem participandam. Primus eo conſilio Alpes tranſgreſſus, memoratur vir nobilis Drengotus Oſmondus, quem audax facinus in neceſſitatem fugæ adegerat. Nam Repoſtellum, nobilem pariter virum, iactitantem ſe in conſpectu Guillelmi Principis adoleſcentis, quod Oſmondi filiæ ſtuprum intuliſſet, idem Oſmondus ſpectante Principe ferro necauerat: dein fugam gloriæ ſtudio cohoneſtans, cum quatuor fratribus, & aliquot amicis atque affinibus, operam ſuam addixerat Melloni Duci Barienſi, & Pandulfo Principi Capuano, in Græcos rebellantibus. Admiſſi ſummo gaudio, vrbe quam incolerent donati, agríſque commodis, præclaram nauarant operam, & ſumma inter pericula ſedem ſtabilem fixerant. Tancredo nobilitate præclaro, Antauillæ Toparchæ, duodecim erant digni patre filij; ſex eorum cupiditate gloriæ, abdicatâ patriâ, ſpes omnes in Italiam conferunt. Græcis ſe adiungunt, Saracenos ex Sicilia depulſuris, ea lege vt terras in victoriæ præmium ſortirentur. Fratrum dux & maximus natu, Guillelmus nomine, agnomine Fierabracius, ſeu dixeris brachio forti, vel ferreo, gentis gloriam longè ſupra cæteros extulit: ſed poſt multa facinora, in Sicilia edita, fortiſſimi fratres Græcam fidem experti, nullâ Inſulæ parte aſſignata, ſibi præmium conſecturi quod rapiebatur, irrumpunt in Apuliam, eámque fallentibus Græcis eripiunt. At Fierabracio per morbum extincto, victores Drogonem proximum natu fratrem ſubſtituunt; cui deinde cæſo per proditionem, Italorum Procerum inuidentia, tertium fratrem, cùm plures eſſent ſufficiendi, Onfredum in demortui locum præficiunt. Michael Paphlago obtinebat imperium Orientis, is ducibus Siciliam regentibns mandat, vt nouos hoſpites omninò ex Apulia exigant. Eam in rem ad Aufidum in Apulia fluuium pugna conſeritur, Cannis haud procul Romanorum ſtrage clariſſimis; pugnâ Græci victi atque profligati, tam præclarâ Normannorum victoriâ, vt victis deinceps nulla ratio reſurgendi conſtiterit, ac victoribus ceſſerit ampla illa fertilíſque prouincia. Mox Normannis pluribus, bellorum ciuilium pertæſis, in Italiam demigrantibus, Onfredo vires augebantur, & inualeſcebat potentia. In curſu tam proſpero, occurrit ſcopulus, in quem propemodùm impegit victoris felicitas. Leo IX. Pontifex maximus, gente Lotharingus, in qua Epiſcopatum Tullenſem geſſerat, in Galliam profectus Concilium Rhemis habuerat, reuocaturus in Lotharingiam pacem, quam prouinciam Godefridus,

Anno 1003. *Oſmondus.* *Tancredi filij.* *Fierabras.* *Normannorū victoria.* *Oſento.* *Anno 1039.* *Leo IX.*

dus, vt dixi, in Duces Namurcenſem & Brabantinum armis aſſerebat. Leo pace auſpicatò contracta, audit Beneuentum vrbem ab Henrico Imperatore ſanctæ Sedi donatam, captam à Normannis, & recluſas fores genti fortiſſimæ in Pontificiam ditionem. Eos vt pelleret, per Germaniam redux, copias ducit, & periculorum futurus particeps, in Normannos mouet. At ij Onfredo duce, profligatis Leonis copiis, ipſum capiunt; móxque dimittunt, honorificè habitum, neceſſitatem belli excuſantes. Statímque memor beneficij Pontifex, donat Onfredo ditionem omnem, tum quam eripuiſſet Saracenis & Græcis, tum quam erepturus in poſterum foret. Iam cæteri Tancredi liberi ſe Onfredo fratri adiunxerant, ab eo admiſſi in partem Martis & gloriæ. Nam Roberto cui Guiſcardi agnomen natum eſt, id eſt vafri & callidi, & Rogerio aliiſque fratribus, Onfredus partem laudis & præmij fecit, ſtrauítque gradum regno Neapolitano, tantæ impoſteris celebritatis & cupiditatis. Quippe Robertus, poſt totam Calabriam profligatam, Comitis primùm, mox Ducis ſumpto titulo, regni poſuit fundamenta illuſtria. Quod deinceps Franciçæ Hiſtoriæ futurum ampla materia, naſcens atque in cunis prætermitti non debuit. Neque omittam, quod de Roberto ſcriptum à Platina; eum ſtatuam æneam reperiſſe in Apulia, cuius capiti annexus eſſet circulus cum hac epigraphe; Calendis Maiis oriente ſole, aureum caput habebo. Quod obſeruatum à Saraceno captiuo, ſeu per artem magicam, ſeu per coniecturæ ſagacitatem, ſpem fecit theſauri, euentus non irritam. Nam die primo Maij notata vmbra, quam ſole exoriente ſimulacri caput delinearet, eo in loco terram effodit, gaſámque reperit, qua libertatem redimeret. Nunc à diuerticulo in viam redeo.

Henricus I. — *Anno 1053.* — *Theſaurus inuentus.*

Henrico mortuo, in Philippo Rege octenni puero vacillabat regnum. Et quanquam indicendo Balduino tutore ſingularis prudentia Regis eluxerat, graues tamen caſus imminebant. Nam præterquam quod Balduini virtus infringi poterat cupiditate regnandi; & vinculum affinitatis tam ſtimulus ad ſcelus quàm frenum haberi; quis cæteros Proceres Flandrenſi tantum non extraneo obſequentes faceret? quis inter pares inæqualitatem tantam induceret? quis iugum tam infirmo Rege non excuteret libens, virtute Francorum iam conſeneſcente; multis retrò annis nullo facinore. Veruntamen firmum ſtetit imperium; quæ firmantis Dei benignitas, & tutoris Balduini virtus. Etenim is ſumma integritate ad regni clauum ſe applicans, non ſe modò abſtinentem præſtitit, tutorémque ſanctiſſimum; ſed & alios in poteſtate habuit atque officio, tantumque perfecit vigilanti prudentiâ, vt re publicâ ſine detrimento ſeruatâ, illibatum regnum pupillo pubertatem adepto tradiderit. Vni Vaſcones Tutori obſequium detrectabant, ſeu ſpe licentiæ, ſeu locorum diſtantiâ; erátque diſcrimen, ne ſi palam armis peterentur, & excitarent ſocios criminis, & euocarent fautores. Itaque vim diſſimulare oportuit. Saraceni hoc tempore non Hiſpaniam modò vexabant, ſed aliquoties prorumpentes è finibus, excurrebant in proximos agros: illos vt comprimeret, exercitum ſcribit Balduinus, mouétque Pyrenæos verſus; deprehenſi Vaſcones imparati, capti Duces rebellium, affectíque

VII. *Philippus I. Rex.* — *Anno 1061.* — *Balduinus tutor.* — *Vaſcones domat.*

PHILIPPVS I. affectique ſupplicio; gens tota domita & pacata; vniúſque pœna prouinciæ, cæteræ metu & terrore coërcitæ. Philippus interea quindecim annos impleuit, ſuſcepítque à Tutore regnum inconcuſſum, admirabilitate humanæ fidei maximâ. Ipſe Balduinus paulò poſt obiit, alienis rebus felicior quàm ſuis. Quippe duorum maiori, quos moriens reliquit liberos, Balduino Flandriam donat, Roberto minori Friſiam, totámque familiam Regi commendat. Poſt annos aliquot moritur, ſuperſtitibus duobus liberis cum Richilde coniuge; at Robertus frater tutelæ ſpecie Flandriam occupat, nepotéſque pellit. Richildis Philippi ope imploratâ, ſanguinis affinitatem, ius, iniuriámque commemorat; nec cunctatur Rex, validiſque copiis irrumpit in Flandriam. Robertus quanquam longe impar, vbi nullum præter victoriam effugium patet, rem pugnæ committit; quâ ad Caſſelium ſtrenuè obitâ, Philippus victus eſt, & magnâ Francorum internecione actus in fugam. Memorabilis admodùm pugna, prærogatiua cæteris fuit, quibus in poſterum Francorum audaciâ, pœnas dedit deſperationi hoſtium & infirmitati. Roberto Flandriam victoria dedit, ſed incerto fructu; niſi Phillippus tam arte victus eſſet quàm acie; cum enim nouum compararet exercitum, infirmitatis Robertus conſcius, pacem impetrauit, eâ conditione, vt à defendendis Balduini liberis abſtineret Rex, (eorum alter in pugnando occiderat) rémque Patruo diſceptandam permitteret. Propudioſa conditio, qua Aui beneficia Rex ſummâ iniuriâ proſequebatur in liberis, & innoxium Principem prodebat hoſti armato. Huius pacis auctor Godefredus ſcribitur, Cancellarius regni, idemque Pariſienſis Epiſcopus, obſtrictus Roberto, quòd fratrem ſuum Euſtachium, Caſſelienſi pugnâ captum, pretio nullo emiſerat: ita ſæpe priuata beneficia iniuria publica rependuntur;quaſi communia detrimenta ſingulorum non ſint.

Philippus in Flādria vincitur.

Pax turpis.

VIII. Verùm hoſtis haud paulò grauior, ex magnâ rerum conuerſione, ſurrexit in Franciam. Guillelmus ille Roberti Normanni ſpurius, Henrici Regis beneficio Dux Normannis impoſitus, ab Angliæ Rege Eduardo, hæres teſtamento, Rexque Angliæ ſcribitur. Eduardus ſanctitate vitæ in paucis Regum illuſtrior, eáque poſt vitam relatus in ſuperos, ab Anglis, expulſus, ad Robertum Guillelmi patrem confugerat; à quo perbenigne exceptus, cui & erat affinis ſanguine & ad recipiendum regnum adiutus, beneficij memor, quod debuerat patri, refundebat in filium. Opulentiſſima Anglia freto permodico ab Normannis diuiſa, hæreditas erat luculenta, ſupra ipſum votum ambitionis; nec ideò cernenda ſine lite. Heraldus inter Anglos Proceres nobilitate & potentiâ eminens, Reginæ frater, rem indignam ratus, ſi bellicoſiſſimæ genti extraneus & ſpurius imperaret, apud Nobiles, Plebémque conqueſtus, regnum ſibi conficit, Guillelmo ignominiosè excluſo. At is appellans grauitatem iniuriæ, & Principum Chriſtianorum imploratis auxiliis, conſcriptum illorum ope exercitum imponit nauibus, & ad portum applicitus, Heraldo in diuerſâ parte rebellantem fratrem vincente; poſtmodùm ipſi obiectus, confligit acie, vincítque,
Anno 1067. Heraldo cæſo cum quadraginta ſeptem Anglorum millibus, Normannorum deſideratis ſex millibus. Hoc vno prælio tanta confecta res, regnúmque

Guillelmus Angliæ Rex.

que nobiliſſimum ad Guillelmum ipſiuſque poſteros tranſiit: quo & ipſe celeberrimum nomen Propagatoris inuenit; in tam multas prouincias vltra Oceanum propagatis finibus Normanniæ ſuæ; quæ ad ortum atque occaſum victrix, famâ rebúſque geſtis orbem implebat. Nam Robertus ille Guiſcardus iam Calabriæ potens, Rogerium fratrem claſſe inſtructum in Siciliam miſerat, quam Saracenis adimeret: Et Rogerius quidem, tam inclitus maritimis expeditionibus, quàm terreſtribus frater, Meſſanam & Panormum claues Inſulæ occupat, ac breui Saracenis fortiter pulſis, potitur tota ſicilia mox gemino prælio Græcorum victor & Venetorum, Roberto fratri amouerat moleſtiſſimos regnandi obices. Et eo mortuo Rogerius Siciliam habuit titulo Comitis; Boëmundus & Rogerius Guiſcardi filij, diſcordes admodùm, diu bello de paterno imperio diſceptarunt; adeò ambitio iure & ſanguine potior. Interim Guillelmo Angliam ſubigente, Philippo Regi natus eſt æmulus: Etenim Philippus tam imprudens conſilio, quàm bello ignauus, ea temerè bella ſuſcipiebat, quæ impari fortitudine exequens, cladem & ignominiam ſibi conficeret: quippe Flandrico bello indecorè geſto, Anglorum armis non ſe honeſtius expediuit. Iam Philippum inter & Guillelmum ſuſceptum bellum ob Britannos Aremoricos erat conſopitum, cùm Philippus filium rebellem aduerſus patrem propugnat. Is ipſe Guillelmus, qui prima expeditione tranſmiſſurus in Angliam, Roberto maximo natu filio, Rege præſente, Normanniam poſſidendam tradiderat. At quia nemo viuus hereditatem ſuam libens adiri patitur, Guillelmus Normanniam repetebat à filio; iſte detrectabat donatam reſtituere, & animos faciebat Rex opem rebellanti pollicitus. Guillelmus tranſito freto Britannico, effuſus in Normanniam, Robertum caſtro propè Bellouacum receptum obſidet; & ab extremo diſcrimine quam propius abeſt. In eruptione dum ardentius prælium ſeritur, filius in ignotum patrem inuectus, lanceâ ictum vulnerat, & deiectum equo ſolo affligit: mox ſono vocis agnitum, equo reſtituit, precatus veniam non ſine lacrymis; ac naturâ vtrinque receptâ, patri bona fide reconciliatur. Quid eo bello in Regem actum ſit, latet Hiſtoriam. Decennio poſt, dictum imprudens, & inconſulta caullatio, Philippo confecit ignominiam, & ſubditis cladem. Guillelmus infirma valetudine agebat Rhotomagi, & pinguem adipem excuſſurus qua laborabat, diæta & tenui victu corpus attenuabat. Ridens percontabatur Philippus, quandonam puerpera lecto exurgeret? Guillelmus dicterio perculſus reſponderi iubet; breui ſe ſurrecturum, iturum ad Philippum ſalutationis cauſa, cum decem lancearum millibus, candelarum loco. Et minas impleuit; vbi per valetudinem licuit, equum inſcendit, ductiſque copiis, Vilcaſſinis direptis, Meduntam cepit atque incendit; ac Philippo nihil auſo, Rhotomagum ſcommatis vltor regreditur. Hæc poſtrema victoris expeditio, in qua ſupra vires enixus, morbum contraxit, quo breui decumbens deſiit viuere. Normanniam Roberto filio dedit, regnum Angliæ Guillelmo minori natu, atque Henrico in natalibus poſtremo pecuniam legauit. Quanquam is paulò poſt ampliſſimæ hereditatis vnus admodùm poſſeſſor, ſtatim in Franciæ calamitatem exurget.

PHILIPPVS I. Conqueſtāt.

Bellum primum Anglicum.

Le Vexin.

Mantes.

PHILIPPVS I. Interim Franci duo regna condunt, clariſſimi in orbe nominis, quà ſol exoritur, quáque occumbit: ídque gemina expeditione, quarum prima ſeruauit Hiſpaniam, altera Palæſtinam, terram Chriſti laboribus & ſanguine venerandam, aſſeruit in libertatem, Alphonſus ſextus, Caſtellæ Rex, quanquam fortiſſimus nobiliſque victoriis, Martis poſtea varietate deiectus, *Franci cõtra Mauros.* ſæpius victus à Saracenis, regnum ægrè propugnabat, ſuámque Caſtellam; cùm ad incrementum calamitas, Ioſephus Africæ Imperator numeroſiſſimas copias transportat in Hiſpaniam, Mauriſque Hiſpanis quà vi, quà conſilio ſibi adiunctis, vniuerſum propè orbem in Alphonſum ducit. Ille conſilij inops & virium, ſpem adiungit in propinquam Franciam, & ad honeſtiſſimum bellum Regem vocat & Proceres. Ad has voces Philippus ſe voluptatibus ſuis continuit; tres Principes ſuâ ſponte ad bellum profe- Anno 1091. cti; primus Raimundus Comes Toloſanus, alter Raimundus Guidonis Burgundiæ Comitis filius; tum Henricus ex eâdem Burgundiâ; niſi vt veroſimilius ex Ducatu Burgundiæ, Roberti nepos, è ſtirpe regiâ. Ii pugnaciſſimos quoſque ducentes, è Franciâ, Hiſpanis iuncti, Mauros vel terrore nominis nullo certamine depulerunt; vel ingenti fuſos prælio profliga- *Portugalliæ regnum.* runt; vindicatâ Alphonſo Caſtellâ, finibúſque regni longè porrectis. Sanè ab hoc facinore illuſtriſſimum Portugalliæ regnum exortum eſt, in Henrico Burgundo; cui cùm Alphonſus Galliciæ partem Mauris ereptam dediſſet; ipſe donum ſuis victoriis augens, auctam ditionem ad Alphonſum filium tranſmiſit; à quo Vlyſſipo capta, condirúmque regnum, rebus famaque clariſſimum; in primas Orientis plagas tranſuectis nomine regni atque imperio, ingenti bono fidei Chriſtianæ, per immenſa maria & inexplorata.

IX. *Bellum ſacrum.* Facinus alterum, expeditionem verè Francicam dixero, cuius impulſor Petrus Eremita, auctor Vrbanus II. Duces præcipui, militúmque pars maxima, cuncti Franciæ originem debent. Petrus Eremita, natus Ambiani, cum Ieroſolymam & loca ſacra religionis causâ inuiſeret, Chriſtianorum iis in terris ærumnis grauiſſimis ingemiſcens, participato cum Simeone Patriarchâ conſilio, de vrbe ſacrâ liberandâ, in Europam redit; profectúſque Romam, Vrbanum II Pontificem Maximum deſiderio expeditionis ſanctæ inflammat; & feſtinus in Franciam, ſcintillas magni ſpargit incendij. Vrbanus eo afflatus, Franciam ſeligit, ſeu armamentarium & ſeminarium belli Anno 1095. tam grauis. Claromontum in Aruernis Concilium vocat, maximáque Antiſtitum Nobiliúmque frequentiâ, inter alia plurima vni incumbit, vt ſacrum bellum ad liberandam perfidis gentibus Palæſtinam indiceret. Plures eâ de re conciones habuit; adeò faciles nactus auditores, vt Prælati quique in ſuas vrbes reuerſi, pronuntiata ſacrâ militiâ, multitudinem innumeram excitarint dantium nomina, & ad delectum ſine delectu volantium. Conſtitutum ſtipendium dignum militiâ, plena noxarum in Deum venia; teſſera, ſanctiſſima Crux ſupra ſiniſtrum humerũ inſuta veſtibus colore rubro, vnde *Croiſés.* celeberrima Cruce ſignatorum appellatio fluxit. Vetitum præterea ne militantiũ bona vllâ lite appeterẽtur, neue ipſi vexarentur vllatenus quamdiu in expeditione perſtarent, penderentque omnia dum redirent. Repente trecenta

hominum

hominum millia ad bellum conſcripta ſunt, ex Francia, Italia, atque Germania, (nam Hiſpani ſuis ipſi Mauris implicabantur) quorum Franci pars maxima. Durátque hodie monumentum rei, cùm in Palæſtina terriſque ortiuis, Europæi omnes ad noſtram ætatem Franci nuncupentur. Cauſa noui belli potiſſima, Turcorum in Chriſtianos immanitas. Ea gens profecta ex Scythia Aſiatica; nam ad radices Caucaſi inopes admodùm incolebant, exciti à Perſis opem implorantibus, primùm ſex mille ſtipendiarij in Perſidem venerant. Poſt nauatam fortiter operam, cùm reuerti in patriam vellent, prohibentur à Macmete Perſarum Rege, ſiue eos pro ſubditis habituro, ſeu metuente tam forti bellatorum ope deſtitui. At illi, honeſtam repulſam rati iniuriam, in ipſos Perſas arma conuertunt, prœliis repetitis fundunt, & iam obliti patriæ in pluribus prouinciis ſedes figunt, regna conſtituunt, quódque religioni Chriſtianæ pernicioſiſſimum, victæ genti adhærentes, Mahometis impij cultum amplectuntur. Ita plurima regna poſuerant, in Perſide, in Cilicia, in Bythinia, Antiochiæ, & Damaſci in Syria, cui obnoxia Palæſtina erat. Ii in Chriſtianos longè ſæuiſſimi, hocce bello maximè appetebantur, regno Syriæ deiiciendi, & Palæſtinâ, quæ vulgò Terra ſancta dicebatur, vindicandâ in libertatem. Statim dedere nomina, Principes ſacri & laïci: & ſine prævaricatione ſileri non poſſunt, quanquam ſcripta à pluribus, & Famæ ſuffragiis in ipſo Immortalitatis libro conſignata. Eminebant inter Antiſtites, Ademorus Anicienſis Epiſcopus, idémque Legatus Pontificis, & Guillelmus Præſul Arauſicanus: inter Proceres Hugo Veromanduorum Comes, Philippi Regis frater; Raimondus Comes Toloſanus; Robertus Comes Flandriæ; Robertus alter Normanniæ Dux; Stephanus Carnutum Comes; Godefridus Bullionius, Dux Lotharingiæ, qui in eam expeditionem Bullioniam Toparchiam vendidit, regno Ieroſolymitano mox donandus in præmium; eius duo fratres Balduinus & Euſtachius; Guillelmus Comes Forifienſis; alijque Proceres vltrà ducentos. Quibus deinde adiuncti in Italia Boëmundus Guiſcardi filius, & Tancredus. Siquidem Franci poſtquam Vrbanum Pontificem deduxerunt in Italiam, & ſedi inuito Henrico Imperatore reſtituerunt, expeditione in Palæſtinam pronuntiata, Italos æmulatione laudis incenderant. Quapropter Boëmundus, qui Melphi occupata, acriter in Rogerium fratrem armis contendebat, relictâ fratri Italia, cum duodecim millibus lectæ iuuentutis, expeditioni ſacræ ſe deſtinat. Rogerium perculit virtus fratris; cum quo omnia profeſſus in poſterum futura communia, Tancredum filium præclariſſimum adoleſcentem, dedit patruo in conſortium periculorum & gloriæ. Erant ſub ſignis trecēta hominum millia; mulierum haud paucis in expeditionem ſacram, operam & famulatum dicantibus. Ac tametſi non ſit animus ſacroſanctum id bellum oratione proſequi, & noui regni recenſere primordia atque incrementa, ne forſitan vt dicitur extra chorum ſaltarem: tamen rei in Francia, & à Francis potiſſimùm ſuſceptæ, primos euentus, Francicarum rerum ſcriptor, non delibare non potui. Tam numeroſum exercitum in tres turmas partiri placuit, primam ducebat Petrus Eremita

Margin notes: PHILIPPVS I. — *Turci.* — *Proceres Cruce ſignati.* — Boüillon. — *Belli ſucceſſus.* — Anno 1096.

PHILIPPVS I.

per Germaniam atque Hungariam: altera iter per Sclauoniam habuit, tertia deflexit in Italiam, armis vindicatura autoritatem Vrbani, & nauibus tranſportanda in Græciam. Prima turba quam deducebat Petrus, regente Galterio peruenit Conſtantinopolim: ſed nulla lege coërcitus miles,nec ſatis firmo conſtrictus imperio,prædabatur hoſpites,in licentiam omnem effuſus; Petro fruſtra Diuinæ vindictæ minas intentante. Alexius Comnenus obtinebat Orientis Imperium; hic filius Iſaaci ſimiliter Imperatoris, virtuti potius quàm ſtirpi debebat ſummam poteſtatem: quippe olim pater, Principem exuens, vt indueret Monachum, Diadema tradiderat Conſtantino Ducæ, à quo deuolutum in plura capita, tandem hæſerat in Alexio, deligente exercitu Principem, & in paternum ſolium euehente. Is quanquam cum Petro conuenerat, vt ſubſidia à Chriſtianis Principibus arceſſerentur; tamen ſeu per æmulam inuidentiam, ſeu per metum ne ſocij in dominos aliquando exurgerent, eos & Conſtantinopoli vrbe prohibuit, & commeatu malignè inſtruxit, & ſin minus aperte, clam pro hoſtibus omninò habuit. Ita Petrus rerum plurium inops Boſphorum traiicit, nuſquam præſtolans ſocios, in quo peccatum, ducitque copias Gualterius Nicæam, ad vrbem expugnandam, tutam validiſſimo Saracenorum præſidio. Sed breui Chriſtianus miles attritus & profligatus eſt;plures cæſi, in fugam omnes acti, aliquot cum Raynoldo Germanorum duce turpiter defecerunt, eiurata fide; Petrus ſolus admodùm Conſtantinopolim rediit. Non multò poſt duæ aliæ turmæ conueniunt, excepti vrbis ſuburbiis.Sed Alexius moleſtos hoſpites amoliturus, noctu incautos vt putabat aggreditur: repulſus fortiter non ſe continuit, ac die illucente repetitum aliquot aggreſſionibus ciuile bellum; donec Boëmundus legatus ab aliis ducibus ad Imperatorem, pacem confecit; & commeatu recreatus totus exercitus, tranſmiſit tandem in Aſiam. Illicò in ſupremum ducem omnes conſentiunt, quódque omni regno præſtabilius & honorificentius, Godefrido Bullionio ſummum in copias imperium deferunt, viri principis perſpecta tum fortitudine, tum prudentia, ac militari peritia. Fuitque tunc temporis per plures noctes non iniucundum ſpectaculum, quo ſtellæ in terras videbantur impluere, ac per interualla tam numeroſas ſuper tentoria crebro effluxu labi ex ſummo aëre, vt de cœli auxilio nemo ambigeret, quaſi ipſa ſydera ruerent in ſubſidium, & ſe ad pugnam copiis vltrò adiungerent. Nicæa vrbs primus belli ſcopus, ardua & cruenta obſidione: nam Saraceni cum Turcis conuenerant, & poſitis odiis conſpirauerant in communem hoſtem. Solimanus ſexaginta Turcorum millibus proximos montes inſederat, validum præſidium propugnabat vrbem; at nihilominus poſt diem à quinquageſimo ſecundum, vrbs deditione excipitur, Turcis ſæpius repulſis cum clade. Poſt Nicæam captam, & munitam præſidio, commeatus facilioris cauſâ, duces exercitum partiuntur; Boëmundo partem vnam, Godefrido alteram ducentibus. At Solimanus nuſquam animum deſpondens, ratus deleri poſſe diuiſas copias, totis viribus in Boëmundum impetum facit, dum caſtris poſitis militem feſſum reficeret. Et imparem quidem obruebat haud

Alexius Comnenus.

Prima clades.

Nicæa capta.

haud dubiè,niſi per celeres nuntios Godefridus certior periculi factus,Hugone comite aduolaſſet, cum quadraginta equitum millibus. Acerrimam pugnam nox diremit; & poſtridie fuga Solimani, cæſis quadraginta Turcorum millibus, victoriam Chriſtianis aſſeruit. Sic per Aſiam & Armeniam minorem ſubactas, in Syriam contendit exercitus, & Antiochiam, ſedem imperij, duplici muro vallatam, obſidione aggreditur. Ad ſeptimum menſem producta eſt oppugnatio, multis hinc inde cædibus, nec vitæ parcitum, magna pugnantium vtrinque fortitudine. Tandem vrbs capta, & tradita Boëmundo; Vrbano Pontifice iam defuncto, & Paſchale ſecundo in eius locum ſuffecto. Arx ſupererat ſitu & præſidio munitiſſima, quam Boëmundus impugnans, femur grandi ſagitta traiicitur. Recreato ex vulnere, ſtatim pugna ſummo diſcrimine obeunda. Aderat Corbanes Perſa cum ducentis hominum millibus, neque ſeruari vrbs niſi per victoriam poterat. In dimicatione præferebatur lancea, qua Chriſti mortui ſacroſanctum pectus erat perfoſſum, nuper inuenta Antiochiæ; Perſæ ingenti ſtrage victi, centum millibus cæſis, caſtra opulentiſſima direpta, & Boëmundus victor arce exceptus. Huic relicta Antiochia, quanquam repugnante Raimundo Toloſano, ceſſit in fortitudinis præmium. Saraceni interim Turcis expulſis, Palæſtinam receperant & Ieroſolymam, breui ab ea deiiciendi. Quippe Chriſtiani Godefrido duce, dum Raimundus hærebat in Cæſareæ obſidio, ineunte Iunio in Iudæam irrumpunt, & Ieroſolymam omni ope defenſam impugnant; ac tandem vi capiunt medio Iulio; Godefrido omnium primo in propugnaculi labem inſcendente. Is poſtea omnium ſuffragiis Rex appellatus, modeſtè titulum recuſat, nec coronari ſe patitur, in ea vt dicebat vrbe, in qua Rex Regum pro mancipio viliſſimo habitus, crudelem & ignominioſam necem ſubierat. Nec inſigni modeſtiæ nouum præmium defuit, præclarâ laureâ nouum imperium exornante. Ægypti Sultanus conſcripſerat magnum exercitum, ex centum equitum millibus, multò maiore peditum numero, quo Chriſtianos redactos ad viginti millia conficeret, ac de medio tolleret. Sed Godefridus ingenti animi robore confirmatum militem eduxit ad pugnam, omninò palmariam; quâ occiſa centum hoſtium millia, cæteris in fugam actis, ac tota Palæſtinâ victori ſubditâ. Ita cœptum eſt regnum Ieroſolymitanum Francorum in Aſia; quod innixum Conditoris fortitudine, ſtatim nutauit illius obitu; nam Godefridus ſequente anno vitâ exceſſit; Balduino fratre ſuccedente, in regnum potius, quàm in dotes regni. Huius expeditionis felicitas, procreauit alteram illicò; nec minorem numero, cui præter ducem nihil admodùm defuit. Trecenta hominũ millia, Franci, Germani, Itali, nomina in eam dederant; regebat exercitum Guillelmus octauus Aquitaniæ Dux; ſeptuaginta millibus in Aquitania ſua conſcriptis; Hugone Regi fratre rurſum ſe in pericula committente. Sed Alexij Imperatoris perfidiâ proditus eſt Turcis exercitus; plerique ferro cæſi; Hugo Tarſi vulneribus diem clauſit; pauci Palæſtinam confecti miſeriis tenuere. Hactenus de Belli ſacri primordiis, quod per ducentos annos Europam armauit in Aſiam, atque in Africam; non exiguo Cœli & Terræ emolumento; etiam inter clades, & pereuntium funera. Siquidem Cœlo plures

Capitur Antiochia.

Ieroſolyma capta.

Anno 1099.

Noua expeditio.

Belli ſacri fructus.

PHILIPPVS I.

res animæ traditæ, quæ in otio patriæ, & in voluptatum luto emollitæ, verſabantur in graui ſalutis periculo : tum per illas frequentes quaſi putreſcentis ſanguinis miſſiones, conſulebatur publicę tranquillitati, turbulentiſſimis in bellum ſacrum emiſſis; & Procerum, vel morte, vel inopiâ per tot ſumptus contractâ, ſufficiente Regibus rationem, qua ditiones Principum, vel vſurparent iure Feudi, vel emerent. Plebis etiam commodis prouiſum, quam minus vexabant Nobiles, in peregrinum bellum erumpentes; imò cui diuendebant Feuda & facultates auitas, ad apparatus bellicos inſtruendos. Natæ ſunt etiam ex iis bellis gentilitiæ Teſſeræ, per quas deinceps Nobilium familiæ ſeu per quædam indubitata ſigna diſtinctæ ſunt; partáque eſt humano generi Ars noua, vel ſcientia, ſcutarias illas imagines deſcribendi. Primò quidem, vt omnium rerum initia ſunt, nullis conſcriptæ legibus, icones illæ, ad cuiuſque arbitrium fictæ & pictæ; dein certâ colorum & metallorum vt vocant normâ ſignatæ, vt tam proprium cuique Inſigne eſſet, quàm nomen, forétque tam nefas, rapere alienum inſigne quàm agrum. Præluſerant ſacræ Expeditioni, Coloniæ ſacræ in Francia conditæ, inſtitutæ bellis nouis gerendis, vt dum alij in Chriſtianorum hoſtes arma tractarent, alij mundo abdicato, in Dæmones humani generis teterrimos hoſtes, militiam cœlo dignam obirent. Primi Carthuſienſes, duce Brunone Canonico Rhemenſi, Eremiticam vitam inſtaurantes, à Cœnobitica tamen nuſquam auulſi, ſe abdunt in Carthuſiæ montes, donante Hugone Epiſcopo Gratianopolitano, & ſideribus propinquiores quàm terris, verè in terris cœlites, totos ſe Deo victimas conſecrant. Sibi dum conſulunt, Gaſto inter Allobroges nobilis, miſerorum ſubleuat calamitatem : fœda lues graſſabatur in Francia, igne ſacro depaſcente artus humanos; cùm in hunc fruſtrà remedia quærerentur, ventum ad ſuperos, & imploratum ſancti Antonij ſubſidium, in eam luem admodùm potens: ſancti Lipſanâ colebantur Viennæ, frequenti ad ea ægrotantium numero, Gaſto charitatis ſummæ impulſu, ſe & facultates deuouit, ad ſubleuandam ægrotantium peſtem, adiuncti ſunt ſocij, qui primò laïci, dein religioſi, ſacram in Eccleſia familiam propagarunt. Iſti in Allobrogibus, quibus deinde Delphinatium nomen; duobus ſimul ordinibus Burgundos & Pictauos inſignientibus. Robertus Ciſtercienſem ordinem in Burgundia condidit, ſub inſtituto ſancti Benedicti, atra veſte mutata in candidam; principio tenui admodùm, ſed tanto annis ſequentibus incremento, poſt Clarauallem à Bernardo cultam, vt per centum annos tota propemodùm Europa Ciſtercienſis ordinis fuerit prouincia, regentis tum Præſules, tum Proceres; tanta in omnibus in ſanctiſſimos viros reuerentia, támque addictum obſequium. In Pictauorum finibus verſus Salmurium, Robertus Arboſcellus, in Rhedonenſibus natus, Cœnobium amplum extruxit. Is Archidiaconus Rhedonenſis, ab Vrbano ſecundo ad plebeias in vicos conciones miſſus, tantam vtriuſque ſexus multitudinem ſuauiſſima pietate ſecum eduxerat, vt religioſiſſimas ſedes poſiturus, in ſiluis Fonteuraltiis plures cellas ſtrueret, in quas ſecederent. Poſtea eo in loco cœnobium amplum & magnificum erexit, incolendum

Armoiries.

Ordines.

Carthuſieſis.

Anno 1086.

S. Antonij.

Ciſtercienſis.

Anno 1098.

Fons Ebraldi.

Fonteureat.

à viris atque à feminis, domicilio tamen ſeiunctis: eo priuilegio vt viri feminis obſequerentur, in cæteris regulam ſancti Benedicti haberent. Iſque ordo in gratiam Deiparæ Virginis conditus, vnus in Eccleſia meliori ſexui deteriorem præficit; vt maior laus ſit obſequentium, & regentium maior demiſſio, ampliórque charitas. Nunc ad Philippum reuertor.

X. *Philippus Rex excommunicatur.*

Eodem in Concilio Claromontano rem arduam maximique momenti Vrbanus perfecit, Philippo Rege ſacris interdicto. Res paulò altiùs repetenda. Philippus Bertam vxorem duxerat, filiúmque ſuſceperat Ludouicum; at voluptatibus otióque marcidus, coniuge vnâ minùs ſe continens: dum Turonibus fortè iter habet, viſâ Bertradâ Fulconis Comitis Andegauenſis vxore, in amorem eius exardeſcit, raptámque per Aulicum nobilem lecto admouet, Bertâ vxore Monſtrolium ablegatâ, adulterio gemino thalamum inquinans. Fulco dolore & impotentiâ vindictæ paulò poſt obiit: Philippus vt vinculum alterum effreni libidini ſolueret, de priori matrimonio reſcindendo cogitans, ad Pontificem legat. Legatis reiectis non idcircò deſpondet animum; ſed vocato Epiſcoporum cœtu, Principum noxis adulantium palpo nuſquam non prætexto, aſſentientibus omnibus, præter vnum Iuonem Carnutenſem, illegitimum cum Bertâ coniugium pronuntiatur. Quo iniquiſſimo iudicio Rex ſolutus in ſpeciem, cùm Bertradâ palam matrimonium contrahit, impuriſſimi amoris excæcatus fuligine. Culpæ offenſio cùm probos omnes afficeret, exclamarétque in flagitium Iuo Carnutenſis, nec vllo vitæ metu bonorúmve iacturâ quam paſſus eſt, abſterreri ab officio poſſet; randem Vrbanus in Concilio Claromontano re cognitâ Philippum Regem ſacro fulmine percutit, Bertradámque adulteram, & à cœtu fidelium vtrumque amouet. Pœnæ grauitate deterritus Philippus, à Bertradâ ſecedit, culpámque deprecatus, ſequenti anno ab Vrbano abſoluitur. Anno 1095. Sed eo Romam profecto, atque demortuo, recrudeſcit flagitium, receptáque iterum in torum Regis Bertrada, inſtaurat crimen, pœnámque debitam. Vnde à Paſchale Vrbani ſucceſſore Rex iterum diris deuouetur; perſtitítque in flagitio aliquandiu, donec tandem pœna cum culpa deſiit. Nam Concilio habito Balgenciaci, legati miſſi à Pontifice perfecerunt, vt à Philippi toro Bertrada diſcederet, dum diſpenſat Pontifex. Quod is fecit Epiſcopis poſtulantibus; Rege à diris abſoluto Lutetiæ in vrbe regia, & in coniugem iuſtam recipiente Bertradam: adeò conſtantia, vel in prauis ſuum finem aſſequitur, dum vrgenti adeſt, & neganti deficit. Dum hæc geruntur, Philippus in tantum ſuorum contemptum incurrit, vt Nobiles paſſim rebellarent, auctoritate Regiâ nihil habitâ, & Monarchiâ Franciæ in Anarchiam propemodùm lapſâ. Ludouicus Philippi filius annum decimum tertium nondum impleuerat, iam geminâ affectus contumeliâ, ſeu in matre paterni criminis, ſeu nutantis regni in ſubditis. Generoſi ſpiritus iuuenis, cùm priorem non poſſet eluere; quid enim pius filius in Patrem tentaret? aggreſſus ad alteram, conſcriptis copiis in rebelles mouet. Burcardus Mommorentij Dominus, cùm S. Dionyſij Abbatem vexaret, armis petitus, & obſeſſus in oppido,

Ludouicus filius rebelles domat. *Ludouici filij expeditiones.*

PHILIPPVS I.

oppido, ſe tradit Ludouico; vrbs incenſa eſt, caſtrum præſidio occupatum. Eadem celeritate & ſeueritate oppreſſi, Drocenſis & Mucius, qui Belloua-cenſem Eccleſiam diripiebant; Elbonus qui Rhemenſem; Leonettus qui Aurelianenſem; vt bellum pietatis causâ ſuſceptum religioſo Principi præ-iudicium foret. Mox in Aruernis perduelles compeſcuit; aliquantò poſt in Campaniâ; multo labore nec ſine diſcrimine repullulantem Hydram ex-

Anno 1106. vel 1107. *Philippi mors.*

ſcindens. Pacatâ Franciâ, Philippus diem clauſit extremum, anno vitæ ſexageſimo, ad Benedicti propter Ligerim ſepultus; qui præclara bello-rum momenta ignauiâ corrupit; libidine & auaritiâ infamis in poſteris; quanquam inſtitutus eximiè; adeò praua indoles ſui ipſa tenax eſt, & op-poſita bonæ frugis repagula emolitur.

XI.

LVDOVICVS CRASSVS REX, VI. nomine.

Poſt patris obitum, Ludouicus omnem ſolicitudinem adhibuit, vt quam-primùm inungeretur, erátque in celeritate momentum. Prætermiſſo enim more, quem Reges ab Capetio vſurpauerant, vt viuo patri adſciſceretur in regnum filius, vacare ſolium, & occupantis eſſe videbatur. Accedebat licentia Procerum, per ignauiam Philippi quæ libuiſſent per fas nefáſque patrantium, eratque perfacile abnegato obſequio ſuâ cuique in prouinciâ ad imperium ſummum exſurgere. Erant & priuata in Ludouicum odia,

Rochefort.

Guidonis Comitis Rupefortij, quod eius filiam Ludouicus deſponſatam olim, reieciſſet auctoritate Rhemenſis Concilij, affinitatem prætexens; multumque Guido pollebat opibus & clientelis. Huic adhærebat Campa-niæ Comes, maiorum exemplo ad turbandas res nuſquam non paratus: & credebatur Henricus Rex Angliæ oleum inſtructo igni infundere, & praua

Inauguratio difficilis.

fouere conſilia, in turbis Franciæ promoturus rem ſuam. Nec ipſa inau-guratio ſatis erat explicita; nam cùm Rhemis à Rhemenſi Præſule obeun-da foret, dignitas Regis minus patiebatur hunc Præſulem. Etenim cùm anno proximo Paſchalis Pontifex in Galliâ ageret, defuncto Manaſſi Rhe-menſi Archiepiſcopo Rodolphum ſubſtituerat, Rege non rogato: at Ludouicus factum indignans, Geruaſium vnum è Palatinis in eaſdem In-fulas nominauerat: verumtamen poſt turbas plurimas penes Rodulphum

Aurelia ubi-ta.

erat poſſeſſio, nec deiici ſine tumultu & graui periculo poterat. Ideo Ludo-uicus Aureliæ inungi voluit & coronari, ab Giſelberto Senonenſi Archie-piſcopo: idque perfectum eſt quinto die poſt Patris obitum. Re confectâ, aduenere ab Rodolpho nuntij, qui intercederent vnctioni, quod vnius Rhemenſis Epiſcopi vnctionem Regis dicerent fore; at irritâ interceſſione, Rodolphus Regi reconciliatus iurauit obſequium, ab ipſo in Infulas re-ceptus, abrogato Geruaſio; ea Rege conſtituente, ne multos inter hoſtes

Rebelles do-miti.

De Roche-fort.

fulmen Pontificis in ſe eliceret. Inauguratione concuſſâ non excuſſa rebel-lio, vim tandem quam fouebat excluſit. Guido Rupefortius, ſociorum ope & Angli pollicitis fretus, belli cauſam ſerit: Eudonem filium Ioſſedi ſeu Corbelij Dominum, quod in Regem propenſior foret, adiutore Hu-gone altero filio, deprehenſum Corbelij in cuſtodiam rapit, vrbemque occupat. Ludouicus haud inſcius ſe hac peti iniuriâ, exercitum ducit, ex-pugnat Corbelium; receptóque Eudone, Guidonem, rebelléſque cæte-ros terret victoriâ, veniámque poſcentibus pœnam indulget. A Campaniâ profectus

profectus in Picardiam Thomam Marlium; ob cædem Bellouacenſis Epiſcopi*, direptámque Ambianenſem Eccleſiam, ſacris diris deuotum, piiſque omnibus perinfenſum, armis aggreditur, expugnatiſque arcibus Nogento & Crecio, ipſum Thomam prædonem impiiſſimum è Conciaco caſtro erumpentem, ſaucium capit: pòſt ad Vadicaſſios pergens, ſacrilegos eà in regione inſignes, in Turiaco caſtro obſeſſos, ad deditionem cogit, caſtrúmque incendit. Ea victoria belli molem maiorem exciuit. Theobaldus Campaniæ Comes, ne caſtrum incenderetur, quod ſuum eſſe aſſereret, cùm fruſtra apud Regem egiſſet; auctus Angli ſubſidiis, collectáque omnium Rebellium manu, exercitum ingentem legit, Regíque oppoſuit. Nec fortiſſimus Rex, Comitibus Flandrenſi, Andegauenſi, & Veromanduo adiunctis, à pugnâ abſtinuit. Ea conſeritur, atrox quidem & cruenta; at demùm vicit deteriorem pars melior. Regis in prælio ſpectata admodùm virtus, cúmque maximè ſequuta victoria, voce & manu inſtaurantem incertam aciem; Theobaldus in Puyſetium caſtrum profugit, in quo ſtatim obſeſſus, permiſit ſe Regi; tota ſceleris pœna in caſtrum effuſa eſt, quo euerſo, cætera Campano integra, & libertas data. Quâ vſus impotentius, Henricum Regem in Normanniâ conuenit, tentatíſque nouis conſiliis, Anglo præſidio Brigiacos munit, dum ipſe nouum exercitum parat. Ludouicus vt rebellionem in fonte plecteret, arma in Anglum vertit, penetránſque in Normanniam, agros vaſtat vicóſque diripit. Et iam bellum inflammabatur grauiſſimum, cùm virorum hinc inde prudentiâ ſopitum eſt, ictóque fœdere, Campano Carnutes redditi: incertâ admodùm pace, rebellione donata præmio, & Regum animis prægnantibus odio, iniuriæque memoriâ.

De Marle.

Bellum in Campanum.

Le Mans.

XII.

Bellum in Anglos;

Belli cauſa.

Sic affectis Regibus, & bellum coquentibus, bellandi ratio ſpecieſve non defuit. Iſta eſt vt veroſimilius proxima. Elias Comes Cœnomanorum, abſque maſculâ prole deceſſerat, vnicâ filiâ Fulconi Comiti Andium nuptâ. Fulco, vt Cœnomanos ſibi aſſerat, Ludouico Regi Sacramentum præſtat, feudúmque profitetur ad Coronam ſpectans. Contra Henricus Cœnomanos ſibi vindicabat, vt appendicem Normanniæ; impletam commiſſi feudi conditionem, Eliâ ſine maribus mortuo; irrumpere in aliena bona Andegauum; nec largiri Ludouicum poſſe quod ſuum non foret. Hactenus verba, cùm repente adiuncta vis. Fulco Andegauenſis inuadit Normanniam, vrbémque Conſtantiam proditione ciuium capit. Henricus eo perculſus nuntio, tranſmiſſo mari in Normanniam aduolat, receptáque ſtatim Conſtantiâ, imminebat Andegauo. Cùm Ludouicus ſuſcepto clientis patrocinio, Angli arma ſiſtit. Is ſeu iræ impos ab interceptâ vltione, ſeu lætus quod vetus odium in Ludouicum ſpecie iuſti effunderet, omiſſo Andegauo, ad Francum ſe applicat, magniſque copiis in Franciam irrumpit, penetrante pariter in Normanniam Ludouico. Vtriuſque odiis parentatum populi cladibus, direptione, cæde, incendio vaſtatæ prouinciæ; & miſerorum prædâ & ſanguine litatum priuatis Principum ſenſibus. Tandem calamitatum pudor & tædium cùm furorem vtcunque infringeret, primus Ludouicus vt componeret litem, legatos ad Anglum mittit, qui de iure diſceptarent tranquilliùs. Ii veterem pro Giſortio controuerſiam

Coutances.

LVDOVICVS CRASSVS.

Giſortium belli cauſa.

renouant. Eſt Giſortium vrbs ad Eptam fluuium, in Normanniæ Franciæque confinio, ponte amnem iungens; quam Guillelmus ille Propagator validiſſimis munimentis inſtruxerat, obiecturus Franciæ aggerem, & Normanniæ firmiſſimum propugnaculum. Id caſtrum Franco moleſtiſſimum erat, quod æmulum defenderet, & nubis inſtar armatorum procellam ſuos in agros effunderet, præterquam erat poſitum citra amnem in agro Francico. Amoliturus Ludouicus ab oculo trabem, cùm Henricus ipſi clientelam pro Normanniâ præſtaret, promiſſum exegerat euertendi Giſortij, vbi primùm alteruter eam vrbem ab Payeno Duce fortiſſimo, à quo tum tenebatur præſidio, vi aut pretio abſtuliſſet. Eo pacto parricidij pœna in commercio erat. Nam Henricus Robertum fratrem maiorem natu, Normanniæ Ducem, redeuntem ex ſacrâ peregrinatione interceperat, pelui ardendi obiecta oculis excæcauerat, conieceratque in carcere, in quo tandem dolore obiit, vnius noxæ reum, quòd à fratre vſurpatum imperium repoſcebat. Quippe præter Normanniam regnum Angliæ præripuerat, abſenti belli ſacri cauſa. Guillelmus Rex Rufus nominatus, omni libidinum infamia, & vitiorum turpitudine, mortalibus ſuperiſque exoſus, in venando occiderat, ſagittâ emiſsâ cœlitus, cor tranſuerberante. At ſtatim Henricus ſceptrum inuaſerat quod ad Robertum maiorem natu erat deferendum. Flagitij pœnam ne Ludouicus repeteret, eruendum Giſortium promiſerat Henricus; fatalem Helenam, noxiámque tam ſeruanti quàm repetenti. Et impleta quidem conditio erat, Payenúſque Giſortium Henrico tradiderat, at is nihilominus adeò non euerterat munimenta, vt noua adiungeret, arcémque inexpugnabilem faceret. Igitur eam ob rem magnus Franco conquerendi locus. Inſtabant legati; *Vt iuratis pactis Henricus ſtaret, dirueret munimenta, cauſamque belli ſemel exſcinderet. Id iuratum eſſe; ſtare priuatâ fide commercia hominum; inuiolatum probo cuique id vinculum; quid Regibus auctoribúſque fidei publicæ? omnia peſſum itura, nullo nexu, nullo vinculo fragilitatis humanæ, ſi qui exemplo & legibus ſancire debent publicam fidem, ij neceſſitatem ſanctiſſimam violent primi; & quod iurando factum eſſe creditur, perfidiâ atque periurio infectum iubeant.* Cæterùm legati poteſtatem pugnæ faciebant, ſiue totis viribus confligendum eſſet, ſiue vt aſſuetum erat iis temporibus, duo tréſve ſeligendi hinc inde Nobiles, quorum victoria diſceptaret litem; placebátque ea pugnæ ratio Ludouico, vt tot innocentium vitæ parceretur, ſuorúmque ſanguini, cùm in hoſtibus etiam ſubditos ſuos & clientes agnoſceret. Reponebat Henricus; *Perſpectum ſibi fide vinculum, quo maximè ſtarent humanæ res; ſed à Ludouico violatum id primùm, qui contra ius fáſque Falconem Andegauenſem vel tuebatur, vel impellebat in Dominum; qui Cœnomanos occupanti & Conſtantiam vrbem inuadenti ſummâ iniuriâ opem præbuiſſet, & auxilio comparaſſet flagitium. Ludouicus Rex ſit; at iuſtitiam colat; quæ fidei virtutúmque omnium præſes; quâ fronte fidem exigat à cliente, quam clienti non præſtat. Nam de Giſortio, cùm erectum ſit ad repellendam hoſtis iniuriam; inſaniſſimum eum fore, qui hoſti inuadenti amoueret repagula, & mortis neceſſitatem ſibi ſuiſque induceret: quandiu Ludouicus in iniuſtis armis perſtabit, perſtiturum Giſortium; imò munimenta additum*

tum iri. Quid enim vetat vim vi repellere; maximè vbi illa iniuſta, & ad maius crimen viam munit? Ad pugnam quod ſpectat, ſe legatos miſſurum. Et quidem miſit: at nullâ de re conuentum; vt pateret vnam Anglis mentem eſſe prolatandi, quò ſecuriùs atq; commodiùs in aduersâ ripâ, (nam caſtris interfluebat amnis,) ſe tegerent. Nec ideò Ludouicus à propoſito pugnãdi deſtitit, ſed ſingulare certamen indixit Henrico; vt citius calamitas belli deſineret, palámq; conſtaret, vter eſſet fœdifragus. Henricus tam priuatam quàm communẽ pugnã detrectauit, munimentis fiſus, amníſq; alueo inſuperabili; ratus ceſſatione tam honeſtè vinci quàm pugnâ; & tam otio ſuam palmam eſſe quam prælio.

XIII.

Rex Giſortiũ obſidet.

Ludouicus vt pertinaciam Henrici frangeret, omnem conatum ad ſuperandum amnem adhibet; qui cùm fruſtra cederet, altitudine aluei excludente tranſitum & Normannis ex aduerſo armatis; ne diutius irriſionem moueret hoſtium; motis caſtris, Giſortium ſe confert, belli materiam atque originem. Tentata expugnatio, & fortitudinis vltrò citróque ſpecimina præbita. Verùm & ab eâ Regi abſtinendum fuit; quippe arx munitiſſima erat, & identidem ab Henrico adſtante cum exercitu, omni commeatuum genere inſtruebatur. Biennium hæc pugnandi ratio tenuit; dum Francus inferendo, amouendo prælio Anglus inuigilat, victorémque ſe putat, quòd copiam vincendi non daret. Quæ poſtea conſequuta ſunt, in ſcriptoribus ambigua, & contraria admodùm. Mihi admodùm placet, quod Sugerius ſcribit, ſemel prælio Ludouicum victum ab Henrico, quamuis fortiſſimè dimicantem; eóque in prælio acutè dictum Regis exceptum; cùm enim in conflictu acerrimo miles Anglus in equum Regis manum iniiceret, & exclamaret, Regem eſſe captum; at Rex; Ignoras, inquit, ne in ludo quidem Regem vnquam capi; ſimúlque militi clauæ ictu excuſſit cerebrum, ſéque confertiſſimâ hoſtium turbâ explicuit. Ita victus poſtmodùm inſtaurauit exercitum, & Anglo ſe in munitas vrbes recipiente, vaſtauit Normanniam impunè, hoſtíque victoriam irritam fecit. Hæc Sugerius oculatus teſtis. Henricus interea vt ſe & arte in Francum muniret, ſtatuit Andegauenſem ipſi eripere, & ſibi Henricum Imperatorem adiungere; ita in Franciam nouum hoſtem armabat, & detracto Andegauo faceſſebat hoſti moleſtiam. Id perfectum affinitatibus, quæ Principum vincula; nam Matildis filia nupſit Henrico Imperatori, & Fulconis Andegauenſis filia Guillelmo filio, Normanniæ Duci data in coniugem. Nihilominus affines nactus lentiores in bellum quàm ſperabat, Fulcone in Regem, cui & clientelâ & beneficiis obſtrictiſſimus foret detrectante inſurgere; & Imperator cum Romano Pontifice bello graui implicitus, exacerbare Franciæ Regem, nouúmque hoſtem laceſſere recuſabat. Belli difficultas paci viam fecit. Seceſſerat in Franciam Gelaſius II. ab Imperatore pulſus Italiâ; obierat haud multò pòſt; ſuffectúſque erat eius in locum Caliſtus II. Is extemplo Concilio Rhemis indicto Henricum Imperatorem eo nomine V. iam Henrici Angli generum, item Henrici Imperatoris filium, parem peſſimo parenti ſobolem, anathemate implicat, magna Francorum Epiſcoporum frequentia. Nec Anglus deſtitit noua perculſum contumelia Germanum incedere, ſi quo modo poſſet implicare bello. At is re nondum maturâ cùm pernegaret, & Caliſtus Pontifex Henricum Giſortij ad

Ludouicus victus.

Angli nouæ affinitates.

Pax cum Anglo.

LVDOVICVS CRASSVS. Anno 1120.

conciliandam pacem conueniret, Fulcone Andegauenſi omnem curam eò conferente, tandem ictum eſt fœdus, iurauitque Guillelmus Normanniæ Dux Henrici filius Ludouico Regi clientelam. Fuitque is primi belli exitus, quod illicò reſurget, perſtabitque quadringentis annis, pertinaciſſimis odiis vtriuſque gentis; per modica quidem interualla ſopitum in ſpeciem; ſed mox per incrementa virium increſcens, furore aucto, & propagatâ internecione, vt nihil propius fuerit quàm vincentem & victum ruinâ opprimi.

XIV. *Naufragium celebre.*

Pace partâ Henricus tranſmiſit in Angliam, & aliquantò poſt, cùm nihil rerum ſupereſſet in Franciâ quod ageretur, familia regia, Procerúmque præcipui, vnâ naui è Normannia ſoluuut. In eâ Guillelmus & Richardus Henrici filij, Sybilla neptis, Richardus Comes Ceſtrenſis, Dapiferi, Camerarij, ac Pincernæ Regis; plurimíque Nobiles, lætis colloquiis breuem traiectus moram vt ſimul fallerent. Septem admodùm leucis horiſque pauciſſimis nauigatio conſtat; trita & facilis nautarum commeantium vſu; at Morti nullus inuius locus eſt, nullum mare naufragio. Vix nauis è portu ſoluerat, cùm per nautarum incuriam, qui nimio vino maduerant, in ſcopulum proximum agitur, quâ ſolutâ, Principes Regij, Nobileſque, nullo incolumi, ad aſpectum Normanniæ, vndis abſorpti ſunt; calamitate triſtiſſimâ, & Patri liberorum pleniſſimo orbitatem miſeram pariente. Obſeruat Pariſius diuinam vindictam; quòd Angli Proceres Sodomæ lue teterrimâ laborarent; nunc Deo impuriſſimum ignem aquis offocante, quem olim ignibus reſtinxiſſet. Sanè Henricus, cui iam præter Matildem Imperatoris vxorem nulli erant liberi, orbitatem luxit; eſtque documento; ne merces tam opulentas vni nauigio nautæ imponant, diuidántque lucrum vel iacturam: & adhuc ſupererat Robertus Regis frater, hoc ſe conſolans, quod tortori ſuo liberorum morte, periiſſet præmium ſceleris in ſe patrati. Videbatur calamitas pacem firmatura: quid enim bella Henricus, aut quibus ſereret, deficientibus poſteris? at quæ indolis peruerſitas, toxicum hauſit ex alimento; & cùm mali cauſam attribuere Franco non poſſet, effectum attribuit. Cum Imperatore, iam vocato in ſpem Anglici regni agit impenſiùs, ſenſum contumeliæ à Franco renouat, belli facilitatem & præmium iactat; ſi ille per Lotharingiam irrumpat in Campaniam, ipſe per Normanniam in viſcera Franciæ, communem hoſtem obrui poſſe perfacilè, & ampliſſimum regnum generum inter ſocerúmque diuidi, quod totum poſteà perueniret ad generum. Nec Imperator ſe difficilem præbuit; iam Henricum vt futurus heres intuebatur; quibus ille emolumentis increſceret, iis ſe auctum iri; & recrudeſcebat in Francos odium; erátque ſtimulus Rhemenſe Concilium, diu animum pungens; ſi in Campaniam irrueret, Rhemos odioſiſſimam vrbem exſcindi poſſe, & euerti penitus contumeliæ locum; præterea cum Romano Pontifice iam conuenerat, pacatáque Germaniâ, ſopitis bellis cæteris, ad nouum hoſtem ſufficiebat omnia commoda. Igitur pactâ cùm Henrico ſocietate, ingentem in Germania conſcribit exercitum, Henrico in Normanniam tranſuecto, vt copias ſuas inſtrueret. Ludouicum apparatus fama non latuit;

Inde bellum in Francum. *Imperatore adiuncto.* *Ludouici apparatus.*

nec

nec ipſe ſegnior in conſcribendo milite, ad repellendos hoſtes ſe componit. Implebant exercitum ducenta Francorum millia, quod fidem ſuperet, tunc regno Franciæ tam arctè conſcripto, niſi Sugerij viri ſanctiſſimi id teſtimonio firmaretur; exercitûs partem Ludouicus Amalarico Monfortio tradit, quo Anglum retunderet, maiorem ipſe in Germanum ducturus; erántque cum Rege clariſſimi Proceres, Rodulphus Veromanduus, Guillelmus Aquitaniæ Dux, Fulco Andegauenſis, affinitati præpollente officio; Comites Flandriæ atque Britanniæ. Nec ideo ceſſauit diuinam opem pius Princeps arceſſere; curauitq; ſacra Martyrum Dionyſij & ſociorum Lipſana è Mauſolæo educi, & religiosè aris imponi: qui mos Chriſtianiſſimis Regibus implorandi cœleſtis auxilij; tum vexillum cœpit, quod Oriflammam dixerunt poſteri, in eiuſmodi vſus aſſeruatum, duxítque exercitum Lotharingiam verſus. Sed victoria parta eſt nullo certamine. Henricus Imperator, magni exercitus fama perculſus, ſeu conſcientiâ noxæ, quòd nullâ causâ moueret bellum tam graue, ſeu vindictæ flammam metu reſtinguente, viam retrò in Germaniam flexit, magníſque itineribus eripuit ſe pugnæ periculo. Ludouicus quanquam Duces ad inferenda in Germaniam arma incitarent, à perſequendo abſtinuit, fugienti pontem ſternens; ratus ſecuritatem præclariſſimam regno victoriam. Nec ſecius Deo egit gratias quàm ſi viciſſet, Martyrum capſas ſuis ipſe humeris Mauſolæo reſtituens, doníſque variis pietatem teſtatus. Vitâ intra annum Imperator deceſſit; obſeruátque Sugerius, hoſtes omnes Franciæ, in quos eo modo Martyrum Lipſana educta eſſent atque implorata, vertente anno diem clauſiſſe; certo Sanctorum Præſidum in Franciam patrocinio, & clariſſimo cœleſtis opis miraculo. Interea irrumpebat ex Normannia Henricus cum Theobaldo Campano, viro pertinaciſſimæ rebellionis; ſed à Monfortio pugnâ victus & pulſus eſt; & geminata Franco lætitia. Ita bellum Anglicum deſiit; Angli imbecillitate & ſenio; & Franci ad alia plurimùm neceſſaria conuerſione.

LVDOVICVS

De Mõfort.

Et bellum conficit.

XV. *Ludouicus in Flandria.*

Et primùm in Flandriam in pœnam atrociſſimi ſceleris euocatur. Carolus Canuti Regis Daniæ filius; Flandriæ Comes à Balduino teſtamento dictus, ditionem regebat magnâ laude iuſtitiæ & pietatis, Boni ob virtutes reportato cognomine. Is cùm acerbiſſimâ fame vexante Flandriam, recludi horrea, iuſtóque pretio annonam diſtribui, magnâ quorundam qui alienis malis ditabantur offenſione iuſſiſſet, eorumdem coniuratione in templo occiditur; dextrâ abſciſsâ, cùm egeno ſtipem porrigeret, & excuſſo clauæ ictu cerebro; verè charitatis Martyr, & egentibus non annonam modò ſed & ſanguinem largiens. Ludouicus percepto parricidio, tum vt à reis repoſceret pœnas, tum vt Comitem Flandrenſibus daret, cum parte exercitûs quem nondum ſoluerat, Brugam contendit. Parricidarum pars maxima magno iuſtóque affecti ſupplicio; cúmque plures pro Comitatu Regem appellarent; is omiſſis cæteris, Guillelmum ſeligit, Roberti Angli filium, Henrici nepotem, ipſíque infenſiſſimum hoſtem; ratus in nepote aggerem validum in patruum erigi. Nam inter vtrumque cùm inimicitiæ grauiſſimæ forent, Henrico Guillelmi patrem miſero carcere macerante, erepto ipſi

Angliæ

LVDOVICVS CRASSVS.

Angliæ regno atque Normanniâ; nihil Franci vtilitatibus præſtabilius erat, quàm Flandros ab Anglia atque Normanniâ, tantâ odij mole diſcludere atque ſeiungere. Sed fruſtra conſilium fuit. Nam Guillelmus Flandros cùm haberet ſuperbius, euocarunt Theodoticum Alſatium, qui Guillelmo in Aloſti obſidione occiſo, poſtmodùm iuratâ Ludouico Regi clientelâ, ſecurus ditionem obtinuit. Sed hæc ad Annales Flandrenſium ſpectant.

Rex in Aruernos.

Ludouico hac expeditione perfuncto tranquillitas non fuit; in Aruerniam euocatus eſt, ad iura Eccleſiæ ſancienda. Vexabat Claromontanum Epiſcopum Reginaldus Aruernorum Comes, ac impari certamine vis cum pietate Epiſcopum Claromonto deiecerat. Vir pius ad Regem confugit, conquerénſque iniuriam, ius humanum diuinúmque implorat. Rex haud prolatandum ratus, illicò exercitum in Aruernos ducit, Claromontum occupat, & Epiſcopo reſtituto, actóque in obſequium Comite, nullo ſanguine victor legiones reducit; magno celeritatis quæ Imperatorum virtus eſt præmio. Verùm poſtquam amoto Rege timere Comes deſiit, cupiditatem & odium renouauit; malè enim vi dedocetur ſcelus; redintegraris conſiliis, & armatâ maximâ ſociorum manu, iterum Epiſcopum deturbat, Claromontum inuadit, ſéque ad vim quam fecerat repellendam diligentiſſimè comparat. Querelis Epiſcopi Rex perculſus, gnarúſque inſtauratam audaciam non modicis inniti viribus, ingentem & ipſe exercitum legit, non ad vnam modò prouinciam, ſed ad regnum ampliſſimum perdomandum; euocatis in caſtra Comitibus Flandrenſi, Andegauenſi, & Britanno, & mediâ æſtate, flagrantiſſimo æſtu, quanquam dehortantibus Conſiliariis, iámque annis grauior, (tantus ardor plectendi criminis,) in Aruernos contendit. Ferrandi montem, quæ vrbs propiùs Claromonto diſtat, exercitu cingit, vrgétque obſidione: nec obſeſſi deſidebant ignauiâ, ſed crebris eruptionibus fatigabant regios, variáſque clades inferebant. Eas quia moleſtiſſimæ erant Rex vt propelleret, prouinciam dat Amalarico Monfortio, hoſtes vbi primùm erumperent intercipiendi, vt reditu intercluſo cæteris exitus vetaretur. Rem ſtrenuè confecit Monfortius; magno numero Aruerni eruperunt, & perrupto vallo, turbatíſque caſtris, cum ouantes referrent veſtigia, intercepti in Monfortium inciderunt, à quo multi cæſi, capti quàm plurimi, pependerunt audaciæ pœnas. Nam captis ad cæterorum metum manus truncari Rex iuſſit, mutilóſque in vrbem remiſit, qui terrorem ſociis pœnâ facerent, numerúmque augerent nullo auxilio. Eo ſupplicio ab eruptionibus detertitus miles; iámque vrbi deditio imminebat aut clades. At repente arma in vertice montium fulgent, magnúſque exercitus in conſpectum datur. Quippe Guillelmus Aquitaniæ Dux euocatus à Comite Aruerno clientelam profeſſo, magnis itineribus ad ſeruandum clientem profectus, aduolabat ad tegendam vrbem. Verùm è montibus ſpeculatus numeroſiſſimas Regis legiones, & munimentis caſtrorum perſpectis, iam victoriæ anceps, verbis potiùs quàm armis pugnandum cenſuit. Hac mente nuntios ad Regem legat, qui reuerenter admonerent; Comitem Aruerniæ clientem eſſe Aquitani Ducis: ſi quid is peccaſſet, primùm ad Aquitanum deferri querelas oportuiſſe: eam eſſe feudorum le-

Monferrād.

Aruerni repreſſi.

Aruernis auxilia.

gem, ne ſupremus Dominus appelletur, medio prætermiſſo: ideò ſe veniſſe, vt à Comite cliente ius impetraret, pœnámque ſi quid foret noxæ exigeret. Si Rex non abnuat, id ſe præſtiturum in Comite, & controuerſiam ipſum inter atque Epiſcopum dirempturum; incolumi regiâ dignitate, & illibato ſubditorum obſequio. Rex conditionem admiſit, ſeu quod iuſta & æqua videretur, ſeu quod pius Princeps ſanguini parceret: ſeu quod Aquitanum vincire beneficio cuperet, iámque ambiret hereditatem cum filia. Sic pacata omnia, ſoluti exercitus, reſtitutus Epiſcopus, tumultúſque grauis conſopitus. *Et pax data.*

XVI. Ab his turbis indulta Regi aliquantula quies, quam vt publicæ rei bono impenderet, more maiorum, Philippum è liberis natu maximum, Rhemis frequentiſſimo conſeſſu Procerum, adſtante Henrico Anglo in regnum cooptat. Effuſam lætitiam, vt res humanæ ſunt, improuiſus turbo confeſtim excipit. Garlandi fratres Ludouico chariſſimi fuerant; erátque is amor, fidei præmium & fortitudinis. Anſelmus & Guillelmus deinceps, Domus regiæ dicti erant Præpoſiti: quibus fato functis, ad Stephanum fratrem cum amore Regis deuoluta eſt dignitas. Is iam antè regni Cancellarius acceſſione tantæ dignitatis Aulæ inuidiam concitauit: eò maximè quod Eccleſiæ per ſacros ordines illigatus, ad munus militare longè ineptior videretur. Et beneuolentiâ Regis vtebatur impotentiùs, per ſuperbiam morum auctâ inuidiâ, & contemptu incendens, quos honoris ſpecie mitigaſſet. Stetit tamen in gradu: donec Reginæ inuiſus, quam ſtolidè tumens offenderat, ipsâ cum Proceribus admouente machinas, gratiâ tandem & Aulâ deiectus eſt. Nec ideò deiectus eſt animo: ſed ad Monfortium Ducem illum fortiſſimum, cui ſua neptis nupſerat, confugit, tentátque eius ope, clam appellatis Anglo & Campano, dignitati primæ reſtitui. Malum exoriens neceſſe fuit armis compeſcere. Rex Luciacum caſtrum, quod erat Monfortij, armatus obſidet: nec incruenta obſidio, Vermanduorum Comiti effoſſo oculo, & Rege ipſo ſaxi ictu læſo; caſtrum captum & dirutum: mox contracta pax; abrogata Stephano dignitas Palatina, & Infulæ Pariſienſes collatæ. Sic vtrique partium factum ſatis, & amotus prætextus inuidiæ. At cùm eiuſmodi pax nequaquam animos conciliaſſet: Rex odij pertinax, ſeu Reginæ impulſu, ſeu ſua ſponte, quòd olim chariſſimos, ſibi infenſiſſimos appellaſſet, Stephano faceſſebat moleſtiam: & cùm Stephanum Archiepiſcopus Senonenſis defenderet, & in ipſum iracundia Regis inflammatur. Odio Rex prætexebat, quod Stephanus caſtrenſem militiam detrectaret, quam multis retrò annis Epiſcopi plures obiiſſent: nec admittebat Clericatûs excuſationem. At Stephanum tuebantur, non modò Senonenſis, ſed Franciæ omnes Epiſcopi; quòd de potiſſimo iure ageretur, Regique minabantur palam: quin & Bernardus Abbas Clareuallenſis, ſanctitudinis famâ percelebris, ea de re Ludouicum acerbè increpuit, & apud Honorium II. Pontificem Maximum grauiter queſtus eſt, quòd in Regem propenſior, dignitatem Eccleſiæ prodere atque deſerere videretur. Diúque hæc contentio tenuit, donec, quod prænuntiatum à Bernardo volunt, magna calamitas Regem ad diuerſa conuertit. Philippus filius Rex inauguratus, cùm in

Rex Philippum coronat. Anno 1126. *De Garlãde.* *Turba ob Garlandum.* *Philippi coronati mors.*

LVDOVICVS CRASSVS.

in Pariſino ſuburbio equitaret, porcus prætereuntium turbâ conterritus, in vici alteram partem præcipitanter incurrens, in equum Regis incidit, implicitúſque cruribus ſternit quadrupedem, Princeps equi mole obtritus, haud multò poſt obiit. Regi ſummo luctu defleta mors; tam leui caſu obruente ſpes tantas, & inter domeſtica acerbiſſimum funus inferente.

Innocentius in Franciam venit.

Sed & hunc dolorem noua conuerſio mitigauit. Innocentius II. Honorij ſucceſſor, cum à Petro Leonis Pſeudopontifice Româ atque Italiâ pelleretur in Galliam Pontificum portum & aſylum confugit. Cluniacum venerat: cùm Ludouicus vocato Stampas Antiſtitum cœtu, & Bernardi prærogatiuam ſequentibus omnibus, de Innocentio admittendo, & Anacleto repellendo; ita enim Petrus appellari voluerat, ad excipiendum Pontificem admouet curas. Venienti occurrit ad S. Benedicti ad Ligerim, cum vxore & liberis, & pro auitâ in Romanam Sedem pietate, procumbens ad Pontificis pedes, ſua & totius regni officia profitetur. Idem officium

Anno 1131.

Innocentio Henricus Anglus apud Carnutes præſtitit. Exceptis gratulationibus Pontifex Concilium celeberrimum Rhemos euocauit: in quo ab

Ludouicus Iunior coronatus.

Galliâ, præter Aquitaniam, ab Hiſpaniâ, Germaniâ, atque Italiâ, Epiſcopi omnes, damnato Anacleto, Innocentio hæſerunt, Bernardi operâ indefeſſâ. Eodem in Concilio, Ludouicus filius, ſumma Regis voluntate, ab ipſo Pontifice inauguratus eſt: mox ad diſcrimen patris Iunior dictus, quæ

Craſſus vnde dictus.

appellatio in regnante perſeuerauit. At pater poſteris Craſſi cognomine innotuit, ob craſſitiem corporis & obeſitatem: iniquâ ſanè appellatione, quæ tot virtutibus prætermiſſis, vnam corporis formam deſignauit.

XVII.

Eleonora Ludouico nubit.

Guillelmus Eleonoræ pater.

Ludouico in regnum aſſumpto adſciſcenda erat regni conſors & tori; præclara eam in rem illuxit occaſio. Guillelmus Aquitaniæ Dux, eo nomine nonus, omni criminum genere luculentus, ſolus in Gallia Anacleti partes tuebatur. Ad hunc Bernardus patrator ille miraculorum profectus, cùm momentis rationum immutare peruicacem animum neutiquam poſſet; nouo pugnæ genere hoſtem aggreſſus, prælato ſacratiſſimo Chriſti corpore, increpitánſque verbis minacibus, ſic infregit hominem & cõtriuit, vt Guillelmus non modò Anacletum deſereret; ſed quæ Gratiæ pugnantis victoria, vitia in quibus conſenuerat deteſtatus, ſeriò criminum pœnitens, ſtatuerit proiecto imperio, ad S. Iacobi in Hiſpaniam peregrinari, vitámque reliquam in ſpontaneis præteritorum criminum pœnis exigere. Eo conſilio, vt prouinciis quas regebat ampliſſimas prouideret, Eleonoram è filiabus maiorem, vel vnicam, cum luculenta Aquitaniæ dote Ludouico Iuniori innuptam offert. Regis voto flagrantiſſimo occurrebat; itaque miſſus in Aquitaniam Ludouicus; & Guillelmo iam in Hiſpaniam profecto, frequentiſſimis Aquitanis ſummóque plauſu celebratum coniugium. Quid Guillelmo contigerit; an obierit in Hiſpania, vt ad Ludouicum relatum eſt; an ſanctè obſcurus afflictato ærumnis corpore diu vitam produxerit, relinquo aliis diſcutiendum, qui Annales, vel Aquitanicos, vel ſacros ſcripſerunt. Sanè conſtat Ludouico ſponſo, inter feſta nuptiarum gaudia, nun-

Ludouici Craſſi mors.

tiatum obitum Ludouici patris. Hic ærumnis quàm annis grauior, nam ſexageſimum implebat, alui profluuio deſiit viuere; piè vt decebat piiſſimum Principem.

Principem. Statuerat animo apud S. Dionyſij coronam deponere, Benedicti veſtem induere, ac Monachum profiteri, ſed morbo vetante propoſitum, quidquid pecuniæ & ſupellectilis erat, locis ſacris atque egentibus erogauit; dein obitis magnâ cum religione Sacramentis, tapetio humi ſtrato aſperſóque cineribus deponi iuſſu elanguidum corpus; & in hoc demiſſionis Chriſtianæ theatro, mortalitatem ludens emiſit animam. Magnis haud dubiè annumerandus Principibus, ſic ab arctiſſimis regni primordiis ſeſe explicuit, regnumque filio pacatum & propagatum commiſit. Plures præter Regem reliquit liberos; & quanquam non ſit animus Regum ſobolem accuratius perſequi; hic tamen Philippi memorandum facinus non omiſerim. Ille à Patre Ludouico ad Eccleſiæ ſortem adſcriptus, iam Archidiaconus Pariſienſis, vacantibus Infulis, ad eas totius cleri populíque ſuffragiis cooptatus eſt: verùm is admirabili modeſtiâ, præclaram dignitatem in Petrum Lombardum contulit, famâ celebrem; ob ſententias Theologiæ in vnum digeſtas; doctrina & pietate digniorem profeſſus: vt eo facto digniorem neſcires, an qui daret, an qui reciperet. LVDOVICVS CRASSVS. *Philippi Clerici modeſtia.*

XVIII. LVDOVICVS IVNIOR nomine VII. Ludouicus Iunior, renunciato Patris fato, poſtquam Aquitaniam ad ſecuritatem compoſuit, cum Eleonorâ per flagrantiſſimos Auguſti æſtus Pariſios venit; & vt ſit luctu illicò in gaudium verſo, regni curam capeſſit. Fluebant ad votum omnia, cùm ex proſperitate ſuperbia, ex ſuperbiâ turbæ coortæ ſunt, ingénſque diſcrimen. Alberico Bituricenſi Archiepiſcopo emortuo populus Quercinatem quemdam Regi gratum ſubſtituerat; contrà Innocentius Pontifex, abrogatâ populi electione, Petrum nominauerat. Inde Pontificem inter & Regem, ſingulis electum ſuum tuentibus, grauis diſſenſio. Imò Theobaldus Campaniæ Comes ſe in eam immiſcuit; nam Petrum Bituricibus eiectum excepit, opem pollicitus, & ſpecie religionis, rebellionis animum obtegens. Acceſſit quod auerſos animos magis impelleret. Erat Eleonoræ Reginæ ſoror Aliſia, ex impari matre vt colligo; eam Rex collocat Rodulpho Veromanduo, ſuo affini, notæque fidei: Et quoniam Rodulphus iam illigabatur priori coniugi, eandem Rex abdicari curat, quorundam Epiſcoporum aſſenſu. Repudiatam Theobaldus tuetur, erat ipſi conſanguinea, ſuſceptáque cauſa, grauiter apud Innocentium de facinore Regis conqueritur. Innocentius eam in rem Iuonem Cardinalem in Franciam legat; qui causâ cognitâ Petrum dignitati reſtituit, Rodulphum anathemate illigat, totúmque regnum ſacris interdicit. Ludouicus vindictæ impotens, quam minus in Pontificem poſſet exerere, in Campanum effundit, armatúſque Campaniam ſæuiſſimè diripit. Nec quæ erat indignâtis ferocia, locis ſacris parcitum; vaſtata omnia ſacra & profana; memoratúrque facinus furoris præcipitis: cùm Victoriacũ Rex expugnaſſet, iuſſiſſe flammis ſubiectis incendi Eccleſiam, in quam plebs miſera ad mille quingentos vt in aſylum confugerat; quo igni ſacrilego tam ſpirantes Dei imagines quam pictæ arſerũt. Poſtquàm Regis furor expletus eſt aliquantũ, & rationi interluxit, inſpectâ grauitate noxæ Princeps adoleſcens, (& mœſti Aulicorũ vultus loquente ſilentio factum incuſabant) adeò exhorruit culpæ fœditate, præſertim vrgẽtibus increpatoriis Bernardi litteris, vt animum in *Turba inter Regem & Pontificem.* *Vitry.* *Regis pœnitentia.*

mœrorem planè abiiceret, nullaque re præter luctum moleſtúmque tædium afficeretur. Alunt extrema vitium; modus virtutis eſt: ideò lugenti adhibendum ſolatium fuit; nec aliud quàm à Bernardo, Suadæ diuinæ efficaciſſimo oratore. Is fomentis cœleſtibus ægritudinem leniebat: *Humanitatis eſſe delinquere, delinquentium reſipiſcere; nullam eſſe noxam cui venia ſua non prompta ſit; ideo Deum humano in corpore necem pertuliſſe, vt ſperare auderent homines: quid ageretur mortalibus, ſi primùm peccantem pœna exciperet? Interminatã eſſe miſericordiam Dei, qui & iuſtos amaret, & reis parceret vt amarentur.* Eiuſmodi verbis extenuatus animi dolor eſt: & vt omnia coaleſcerent, ad Campanum Bernardus aduolat, quò iniuriæ ſenſum obtunderet, flammámque vindictæ: Campano mitigato, faciliùs venia ab Pontifice impetrata; reſtitutæ res ſacræ Regi & regno; Petrus Antiſtes Bituricenſibus datus; & dum animos pœniteret priorum, inſtituta res magni momenti gloriæque immenſæ. Ea Ieroſolymitana expeditio: quam Ludouicus Francorum Regum primus ſuſcepit, arduo ſanè religionis exemplo.

XIX. *Ludouicus in Palæſtinã proficiſcitur.*

A Godefredo Bullionio tres Reges deinceps Ieroſolymitanum regnum tenuerant: Balduinus I. Balduinus II. & Fulco, & quæ rerum humanarum ſors eſt, à prima virtute & pietate Chriſtiani degeneres, à Saracenis grauiſſima detrimenta paſſi erant. Fulco vitâ conceſſerat, regnúmque pro liberis Meliſenda vidua adminiſtrabat: regimine vt in femina propè precario, & Procerum commodis nutibúſque obnoxio. Inter hæc Saraceni Noradino Duce Edeſſam ceperant, vrbem validam, & propugnaculum Solymæ, ipſique imminebant ferociter, niſi firmis erigeretur auxiliis. Ea vt poſcerent, miſſi Legati ad Pontificem Eugenium III. cuius auctoritate tam Imperator quàm Franciæ Rex ad honeſtiſſimum & neceſſarium bellum agerentur. Vix Romam Legati venerant, cùm vulgata Legationis cauſa per Europam, & omnium auribus Palæſtinæ clades inſonuerunt. Ludouicus qui in illâ ægritudine animi, priuato voto petendæ Solymæ obſtrinxerat ſe, Proceres tam ſacros quàm profanos euocat, & participato conſilio, ad ſuſcipiendum religioſum bellum adhortatur. Vno omnes conſenſu Bernardum conſulendum reſpondent: quod ſanctiſſimo viro tantâ in re videbitur, ſe contentione omni impleturos. Placet conditio, Bernardus conſulitur: ille priuatam in re eiuſmodi excuſans ſententiam, Romanum Pontificem veritatis fontem Deíque interpretem appellandum cenſet. Sic appellatus per Legatos Pontifex, non modò probat conſilium, ſed Bernardo omnem auctoritatem delegat, quâ Francos & Germanos ad ſanctiſſimam expeditionem commoueret atque impelleret. Eo animo celebratum Carnuti Concilium, in quo frequentiſſimi Galliarum Antiſtites, præſente cum Proceribus Rege, bellum ſacrum decernunt, eiúſque agendi, quod mirum, aſſenſu omnium, curam Bernardo committunt; eúmque Ducem & Prætorem ſummum conſtituunt: tantùm vel inter tubas & tympana ſanctitas pollet. At Eugenio viſum ſatis, ſi Bernardus vnum Tubæ munus ſuſciperet, curâ belli reliqua ad Regem traducta. Quod & præſtitit incomparabili ardore vir ſanctus, verba prodigiis operum fulciens; tot patratis miraculis, vt maximum ſit, tam ſancta & præclara initia in tam turpem exitum

tum deſiiſſe. Sed non eò collimat diuina mens quò humana; & quæ iactura mortalibus, Deo ſæpe lucrum eſt. Ab hoc Concilio conuentum Procerum Vetelaci indicit Rex, in quo ipſe, vxor Eleonora, multíque Nobiliſſimi, à Bernardo Crucem ſanctam ſuſcipiunt, emiſſo peregrinationis voto, quos tanta multitudo populi æmulata eſt, vt referente ipſo Bernardo, exhaurirentur vrbes & oppida: vnæque feminæ ſupereſſent in Francia. Nec à ſubito impetu aberrabat prudentia; nam in Francia & Germania pacata omnia & tranquilla; Anglia ſuis occupata diſſidiis, paritérque Hiſpania, ſecuritatem præſtabant; ſi qui è Francis ancipites forent, ij cum Rege Crucem admiſerant: erátque glorioſiſſimum genti, inſtaurare veterem gloriam, & Chriſtianæ fidei propagationi iucumbere: quin futurum vtilitati, ſi Nobiles plebemque ad noua conſilia ſemper expeditos, longinquum bellum detineret atque abſumeret. Incenſis Francis, ad Germaniam Bernardus properat, Conradúmque III. nomine Imperatorem conueniens, eodem incendio bellicoſiſſimam gentem inflammat. In Francia & Germania comparabantur ardenter omnia: iámque Conradus cum innumerabili exercitu iter inceperat, per Hungariam atque Bulgariam Conſtantinopolim verſus, numerabátque in equitatu ſeptuaginta hominum millia: nam peditum, ne fortè ſupra fidem foret, non initus eſt numerus: cùm Ludouicum Eugenij in Franciam aduentus tantiſper moratus eſt. Ab Arnaldiſtis Hæreticis Romæ præpollentibus, qui nomine Politicorum Pontificia iura violabant, depulſus Eugenius, in paratum perfugium, tutúmque propugnaculum, hoc eſt in Franciam, contulerat ſe. Ab Rege Pariſiis perhonorificè exceptus, & pro maiorum piâ conſuetudine, dum Gilberti Porretani Pictauienſis Epiſcopi corrupta dogmata, & Henricianam in Toloſatibus hæreſim, indagat & damnat; bellum in ipsâ Franciâ corruptoribus animorum indicens; Ludouicus proficiſcitur. Poſteaquàm acceſſit ad Dionyſij ſacram ædem, facultatem belli à Martyribus flagitans, accepítque peregrinantium Baculum, & vexillum in eiuſmodi expeditionibus celebre; quam Oriflammam diximus; erátque vexillum Dionyſianæ Eccleſiæ; rectâ viâ per Germaniam atque Hungariam Conſtantinopolim exercitum ducit; aliquantò minorem Imperatorio, ſi equitem numeres, at non imparem pedite; armatis etiam feminarum turmis, & imbellem ſexum religione vincentibus. Sugerio Abbati ſancti Dionyſij commiſſa regni adminiſtratio, probatiſſimo viro & ſingulari prudentiâ. Anno 1147.

LVDOVICVS IVNIOR.

XX. *Ludouici per Aſiam iter.*

Ludouicus Auguſto menſe profectus, incolumi exercitu Conſtantinopolim venit, & exceptus ab Imperatore Manuele Comneno pro merito dignitatis, tranſmiſſo freto, perrexit in Aſiam, Imperatoris copiis, vt conuenerat, adiuncturus ſuas, ſtupendóque exercitu hoſtem obruturus. Sed tanta conſilia quò propiùs admouebantur ad exitum, eò difficilius regebantur. Et Conradum primò excepit calamitas. Is cùm Manueli vno Imperatoris titulo ſuſpectus foret atque odioſus (quanquam ſorores Berengarij Luxemburgi Comitis filiæ vtrique nupſiſſent) poſtquam omne incommodi genus pertulit, fidémque Græcam ſuo damno expertus eſt, frumento vel malignè præbito, vel gypſo farinæ immiſto, ad morbos vulgandos; tandem

LVDOVICVS IVNIOR.

expedito milite in Aſiam tranſiit,datis à Manuele, viarum ducibus. Ij ſummâ perfidiâ, cùm in Lycaoniam opulentam atque vberem regionem exercitum ducere oporteret, in Cappadociæ montes aſperrimos atque incultos abducunt copias; luſumque variè Imperatorem, poſteaquam miles magnam partem abſumptus inedia erat, fuga deſerunt atque deſtituunt. Conradus inops conſilij, locorúmque ignarus, dum fidem Græcam incuſat, ecce noua calamitas cum aſperitate montium luctantem excipit. Saraceni magno numero conflato exercitu, Paramo Duce, occupatis montium faucibus, improuiſi imminent, viámque præcludunt. Perturbatis Germanis, perditíſque victus penuria, vnus patebat exitus, ſi veſtigia retrò conuerterent; ſpéſque erat occurri poſſe Francorum copiis, quas penetraſſe in Aſiam Conradus fama acceperat. Eo conſilio ſignis conuerſis Germani redeunt. Verùm hoſtes perſpecta re, in extremas turmas impetum faciunt, conturbant ordines, fuſóſque diſiiciunt, & in palantes magna clade graſſantur. Iámque in fugam totus exercitus agebatur, cùm Saraceni in impedimenta delati, effunduntur ad prædam, hoſtiúmque obliti, direptioni incumbunt; datum interea Germanis ſpatium colligendi ſe,& triſtes famis atque ferri reliquias educendi è montibus. Sic vt in naufragio, iactura mercium ſaluti conſultum, & obiecta hoſtibus impedimenta. Germanis in planitiem fuſis Franci occurrerunt; Rege ipſo cum delectis Proceribus inter ipſos montes præcurrente; nec vſquam inter fratres maiora beneuolentiæ ſigna; Principes mutuis adhæſere amplexibus; Germanus omni ſolatij genere recreatus; ſuauiſſima calamitatis affluentiſque copiæ ſocietate. Imperator vt exercitum ſupplementis reficeret, reuerſus eſt Conſtantinopolim, Regi pollicitus ſequuturum ſe, vbi primùm copias & milite & neceſſariis rebus inſtruxiſſet; indecorum ratus, Imperatorem Romanum, appendicem eſſe militiæ, aliiſque auſpiciis hoſtem profligare. Rex Epheſo in interiorem Aſiam penetrans, Mæandrum vſque illibatis armis peruenit. Eſt

Pugna ad Mæandrum.

Mæander celeberrimus in Æolide fluuius, crebris flexibus ſubinde curuatus, ſed præaltis & aſperis ripis, iuges aquas trahens; frequentibus Cygnis in cryſtallo natantibus; vt ad incolarum delicias fluentem dixeris, & per agros ſparſum ad fecunditatem: tunc voluptatis illicium belli neceſſitas ad ferociam Martis traduxerat. Altera ripa quæ ſpectat Epheſum peruaſtata, ſolitudinem ſquallidam præferebat; altera armis inhorreſcebat, Saracenorum exercitu tranſitum amnis arcente. Hærebat Francus, profundo alueo, & vadum nullibi aperiente; ſed quia fortitudini nihil imperuium, tentato per omnem alueum fluuio, tandem vadum repertum eſt, quanquam incertum & inexploratum; ſtatímque magno impetu Franci in aquas effuſi, iniquo in loco prælium conſerunt. Appetiti barbarorum telis, iaculantium è ſuperiore ripa quaſi ex aggere, per ſuorum ſtrages & cruentum amnem euadunt; ac demùm ad oram appliciti ſub grandinem Sagittarum, admoti ad pugnam, longis haſtilibus barbaros feriunt. Admota pugna victoriam dedit. Intecti plerumque armis Saraceni, ad inferendam quàm repellendam necem aptiores, toti ad vulnera patebant, lanceíſque confixi, iam irrito iaculorum vſu, ſternebantur paſſim; ſed vbi Franci ripam conſcende-

runt,

runt; tunc deturbati atque trucidati; ſtrages circumlata, & inuecta miſeris fugæ neceſſitas. In fugientium caſtra victor immiſſus eſt, quæ dum opulentiſſima diripit, nec armis grauior celeritatem fugæ aſſequitur; victi plerique ſaluti conſulunt, belli vicibus haud multò poſt referendis. Caſtris direptis, Laodiceam proximam vrbem victor ingreſſus eſt, datóque ad curanda vulnera ſpatio, & comparatâ annonæ copiâ, Rex cum exercitu vltra contendit.

XXI. *Francorum clades.*

Barbari interea ex trepidatione reuocati, nouíſque aucti copiis, non auſi palàm Francos laceſſere, carpebant latera, præſtolantes ſi qua ſe daret eluendi probri occaſio. Nec eam plurimùm Francorum ſecuritas diſtulit. Incedebat bipertitò diſtributus exercitus, magno in Saracenos contemptu, quod victoribus frequens, potiſſimùm Francis. Primum agmen ducebat è Proceribus vnus, ſuo quiſque die, ponebátque tentoria, in loco quem commune conſilium deſignaſſet; dum poſtremum agmen incederet, quod Rex ipſe agebat. Ducebat ſua ſorte primum Godofredus Ranconius, erátque in via mons obiectus, cuius in vertice cliuóque gemino ex ſententia Procerum collocari caſtra oportebat. Maturè ad montem peruenit, die nondum prouectâ, & vltra montem diffundebatur in amœnos campos planities; cuius ſuauitate illectus, eò copias ducit: ratus poſtremum agmen facilè inſequuturum; futuráque in lucro, properationem viæ, & hoſpitandi commodum ſitum. At poſterius agmen à priore intercapedo longa diſiungebat; quod cum fugiſſet Ranconium, non fugit Barbaros; nam ij extemplo vacuum montem inſidentes, taciti præſtolantur agmen poſtremum. Lento gradu incedebat, die iter emetiens; & exiſtimabat ſocios eſſe qui montem implerent. At ecce dum incauti propiùs ſubeunt; clamor, tumultus, pugna exoritur: effuſâ telorum procellâ ingruunt Barbari: tum primis cæſis, turbatíſque ordinibus, inuehuntur in aciem: nactíque confuſos, armis inte ctos, qui hoſtem ne cogitatione quidem præſentirent, facilè in fugam agunt. Tumultum augebat rerum inſcitia: cùm ignorarent Franci, à quibus peterentur, quid primo agmine factum, nox appeteret, & terror hoſtes à tergo fingeret. Mox tota in Regem incumbit vis prælij: circa eum frequentiſſimi Nobiles ſtipauerant ſe, & Gallica fortitudine ſub Principis oculos dimicabant. Nec ipſe ceſſabat otioſus inſpector, ſed munus Imperatoris obiens militiſque, voce & dextrâ promouebat pugnam. At virtutem obruente numero, cùm fortiſſimus quiſque cecidiſſet; iámque diem nox clauderet, Rex comitantibus paucis viam manu per circumfuſos hoſtes conficiens, ignotus ad cacumen montis euaſit: iámque abiicienti ſalutem noua ſpes illuxit: ignes perſpicit in ſubiectis campis, eorúmque ex modo atque ordine primum eſſe agmen, quod integrum foret atque illibatum, coniiciens; inſtaurato animo, antequam illuceſceret, ad ſuos incolumis, ſuæ ipſe ſalutis artifex, cum paucis peruenit. Caſtris illicò gaudium mœrórque oboriuntur: gaudere omnes ob ſeruatum Regem; at pro fratrum iacturâ mœrore ſinguli, luctúque affici: hic fratrem, hic parentem, hic filium, vnius intercapedine noctis ereptos lugebant, ſuámque ſortem ac temerariam incuſabant ignauiam: quod pugnando ſocius nec commodate

Geoffray de Rancone.

LVDOVICVS IVNIOR.

dare, nec commori licuiſſet. Saraceni patrata ſtrage continuerunt ſe: haud auſi primum agmen impetere, poſtquam locus fortitudini vnus, nullus fraudi eſſet. Et ipſi Franci lucro apponentes, quod pars exercitus ſupereſſet, in Pamphyliam conuerterunt iter, & ſuperatis difficultatibus plurimis, Attaliam vrbem Pamphyliæ tenuerunt. Rex curatis corporibus, diuiſit exercitum, dein equitatum cum Proceribus imponit nauibus, iuſſo pedite per Ciliciam penetrare in Syriam: ipſe cum nauibus è Pamphyliâ ſolutus, proſperâ nauigatione ad Syriæ littus claſſem appellit. Diſtabat à littore quinque admodùm leucis Antiochia, quam ipſe deſtinabat inuiſere, tum ſuâ tum vxoris gratiâ, & ſi expediret Chriſtianæ rei, iis in locis arma impendere.

XXII. *Rex Antiochiam venit.*

Erat Antiochia iam à primis temporibus Syriæ nobiliſſimæ prouinciæ caput, ad Orontem poſita, ſub Amani montis radicibus, prima Chriſtianorum ſedes atque perfugium, imò tanti incunabula nominis. Hæc à Raymundo Principe regebatur, Guillelmi Aquitani fratre, eodémque Eleonoræ Reginæ patruo: quippe iam à Bullionij expeditione Raymundo Toloſano Antiochia ceſſerat, eiúſque imperium deriuatum ad poſteros, delatum erat ad Raymundum Aquitanum, ductâ in ſponſam herede filia. Effuſo gaudio ab Raymundo exceptus eſt Ludouicus, Proceres Nobiléſque in vrbem admiſſi, luxúſque Syriæ ob nouos hoſpites reuocatus. Raymundum incitabat affinitatis regiæ dignitas, tum vtilitas ſua; ſperabat enim Franci ope propagaturum ſe limites ſuos, publico auxilio curaturum rem ſuam; eràntque vrbes proximæ quæ inflammarent cupiditatem, Cæſarea & Heliopolis. Eamobrem ad retinendum Regem animum applicat; *docet belli nullam illuſtriorem eſſe materiam, quàm Paleſtinæ libertatem: eò tam longinquam peregrinationem ſuſceptam: eò tantùm ærumnarum exhauſtum: eò fratrum affiniúmque ſanguinem fuſum. Porrò in Syriâ Paleſtinæ compedes cudi aut ſolui: oppreſſâ Syriâ, ſanctiſſimam vrbem perituram, permanſuram ſeruatâ. Eam vnam viam ad immittenda ſubſidia, Ciliciæ fauces pertinere ad Syriam, commodos portus vrbéſque maritimas in eâ eſſe: Arabiâ, Ægypto & Meſopotamiâ potientibus hoſtibus, quid reliquum Paleſtinæ, niſi occumbere? Quare Saracenos depellat à Syriâ Ludouicus, expugnet vrbes Chriſtianis infeſtas, viam Sanctæ vrbi aperiat, inſpecturus ſoluta vincula Paleſtinæ, nihilque admodùm ſupereſſe, præter gloriam vſúmque victoriæ.* Iis Raymundus Eleonoræ preces adiungebat, quæ blandimentis & lacrymis oppugnabat coniugem, vt patruo gratificaretur. At quæ ars ad retinendum videbatur potentior, ea efficaciſſimè dimittebat. Siquidem Ludouicus Reginæ impudicitiam ſenſerat, ſolutos mores, licentiam vitæ, pudorem depoſitum, thalamíque iura violata, colligebat iam, aut ſuſpicabatur; eratque fama per Aulam vulgata, Eleonoram Saladino cuidam formoſo iuueni ſeſe permittere, & turpiſſimum inire cum adoleſcente commercium. Rex igitur vxoris fraudem repellebat induſtriâ; *peregrinationis metam Ieroſolymam eſſe: non emiſſum votum vt pugnaret in Syriâ, ad vrbem ſacram ſuſceptam expeditionem, poſtquam voto ſat factum fuerit, conuerſurum ſe arma, quò Chriſtiana res & commune bonum impellerent.* Eadem inſinuabat Raymundo, voti neceſſita-

tem

tem obtendens, prætexebátque Imperatorem, qui nuper Ieroſolymæ exceptus, ſe opperiretur ad communicanda conſilia, armáque vno conſilio promouenda. Et verò Conradus hyeme tranſactâ Conſtantinopoli, refecto exercitu, Ptolemaïdem claſſe tenuerat, venerátque Solymam, effuſo Chriſtianorum plauſu & gaudio. Inter hæc omnem moræ nexum legatio Balduini Regis abſcidit; orante Fulcherio Patriarchâ Legatorum principe, vt Rex nihil ſtatuat, donec vrbem ſanctam inuiſerit, iam præiudicaſſe Imperatoris aduentum; veniat Rex potentiſſimus, corámque perſpectâ re, in quam partem opus bello ſit æſtimet. Rex Legato audito profectionem indicit; nec leuiter in abducendâ coniuge laboratum; ea quippe libidinoſo æſtu ſuccenſa, eò impudentiæ venerat, vt Regem ſequi abnueret, inceſtas cum eo profeſſa nuptias, ob affinitatem; Raymundo, haud dubiè neprem confirmante, vt Regi vel aliquam moram iniiceret, vel abeunti ignominiam faceret. Momentum enimverò Ludouico perarduum, & anceps in quam partem ſe verteret; nam vel vxori ſoluendum erat frænum libidinis, vel probrum thalami abdicatione coniugis reuelandum. Abducendam itáque Reginam cenſuit, mediúſque minitantem inter & blandientem, factâ ſpe reditus, auellit impuram feminam, & rebus publicis vltionem præuertens, cum exercitu Ieroſolymam venit. Poſtquam religioni abundè factum eſt, vt in communem rem conſuleretur, & aliquod exiſteret expeditionis operæ pretium, calculis omnibus conſtitutum, vt Damaſcus primùm expugnaretur. Expugnationem haud perdifficilem, glorioſam fore, & vtiliſſimam. Vrbem tametſi validam & munitam, à gemino exercitu, æmulandi aculeo, viribúſque integris, poſſe obtineri; famam victoriæ bello reliquo prærogatiuam fore, & à viſceribus Syriæ ſi Barbari amouerentur, tutam in poſterum atque incolumem Palæſtinam, iter peregrinantibus liberum, vrbéſque cæteras ſponte ruituras.

LVDOVICVS IVNIOR.

XXIII. *Damaſci obſidio.*

Eſt Damaſcus Syriæ caput, & orientis opulentiſſima ciuitas, emporium Saracenorum vberrimum & munitiſſimum, mercaturâ celebre, & inſtructiſſimum milite. In apertâ camporum planitie, ad radices Libani ſurgit, irrigata fluuiolo, cui nomen Chryſorrhoas; vnde vrbis opes, ſecuritas atque deliciæ. Nam ab aquis maximè præſtantiſſima temperatura chalybis oritur, vnde Damaſcenienſes, aliáque opera famæ clariſſimæ, & pelles animalium eodem liquore ſubiguntur egregiè, vt concluſus pomœrio amnis cuique ſit ciuium pro fœcundo agro nec emiſſus muris prodeſſe deſinit, deductus in alueolos, hortorúmque ſeptis irriguus, tantâ frugum, florum arborúmque copiâ, vt in ea maximè regione Deum primo Homini poſuiſſe ſedem opinio ſit. Et ſecuritatem hîc voluptas præſtat; quippe hortos in ſex milliaria diffuſos, plures Arces dixeris; nam valida ſepimenta, foſſæ, aggeres, riui, turres bitumine illitæ, priuatos agros muniunt, & impeditiſſimæ variis anfractibus viæ, vt ſe explicant ciuibus atque euoluunt, ſic peregrinis atque extraneis inexplicabile iter obiiciunt. Et verò his munimentis confiſi incolæ, murum ea parte nullum erexerant, in oppoſitam collatâ omni arte & diligentiâ. Nihilominus Chriſtiani in eam partem quæ muniſſima videbatur conuertunt impetum; ſeu agri amœnitate illecti; ſeu loci

opportunitate, ponendis per aquas feraciſſimáſque arbores caſtris; ſeu præferoci bellantium animo, ambientium periculorum grauiſſima. Ergo ſtatim in conſeptos hortos vis directa. In agmen tergeminum diſpertitus erat exercitus; agebat primum Balduinus Rex Ioroſolymitanus, Ludouicus alterum, Imperator poſtremum. Ad oppugnationem irrumpitur: nec Saraceni ſe propugnant ignauiter; ſuis tecti munitionibus magnam ſtragem edunt, & ſagittis pugnaciſſimum quemque confodiunt; ita primo agmine quod conſtabat è Syriacis pulſo, ſecundum progreditur: id Franci conflabant, qui maiore audacia quàm fortitudine, poſtquam impetum primum exhauſerunt, magnâ itidem clade repelluntur; Antiocheno otio emolliti haud dubie, & iam ante voluptatibus victi quàm armis. Germani ſupererant, integrum agmen recenſque viribus; ij porrò æmulatione ſuccenſi, vt vno prælio Francos hoſtes vereres, & Saracenos ſimul profligarent, fortiſſimè irruentes, ſub imbre ſagittarum, ad hoſtem euadunt, iam prioribus præliis fatigatum, & abrupto reſpirandi ſpatio, deturbatis aggeribus, occupant hortos, fugatóſque barbaros in vrbem compellunt. Eo facinore nutabat ciuitas, iámque Saraceni fugam cogitabant, capique poterant, ſi victores inſtitiſſent victoriæ; ſed cùm illis exarmaſſe vrbem ſat foret, & eorum quies trepidationem hoſtium pelleret; barbari pauore diſcuſſo, intercluſo trabibus ſaxíſque aditu, erigunt aggerem, vallúmque pro muro turribúſque obiiciunt. Cætera liuor proſperitatis comes perturbauit. Iam inter Conradum & Ludouicum conuenerat, vt capta vrbs Theodorico Flandrenſi Comiti traderetur, haud dubiè paruo negotio expugnanda. Ideò Syriacos inceſſit inuidia; opulentam prædam Latinis cedere, ſibi præter ignominiam & cladem ſuper nihil eſſe; repellendos ſocios, qui in ſe commodum omne deriuarent, nec ærumnarum conſortes in præmij partem admitterent. Hoc conſilio Damaſcum affirmant inexpugnabilem, ea parte quâ expugnarant propemodùm; longè commodius ab oppoſitâ capi poſſe; murum quidem obiici turreſque in ſpeciem, ſed in aperto omnia poſita; nullum inſidiis locum, non riuos, non foſſas, non aggeres ſuperandos. Cùm hæc Balduinus ingereret, perfecit vt oppugnationis locus mutaretur, & imprudentiſſima ſtoliditate horti iam capti relinquerentur. Et forſitan Francis id gratum accidit, quibus Germanorum laus moleſtiæ eſſet, & ſi parte aliâ vrbs expugnaretur, ſuum elui probrum, ac æmulorum gloriam deteri, haud arduum videbatur: ſaltem capta vrbs vnius Germaniæ trophæum non foret. Ita mota caſtra, & in oppoſitam partem traducta. At breui liuor prauúmque conſilium ſuos fœtus enixa ſunt. Inſpecta propiùs munimenta, arenoſum ſolum & infœcundum, annonæ difficultas in dies grauior, diſſidium inter duces ſerpens; cùm Latini Syros proditionis arguerent, hi Latinos ignauiæ, qui detrectarent oppugnationem; ea ſimul omnia ſpem deiecerunt, ſoluerúntque magno Chriſtianorum probro obſidionem; pulcherrimo ingreſſu, fine turpiſſimo; tantùm intereſt exordium inter & exitum. Conradus paulò poſt in Germaniam ſoluit, deduxítque tanti exercitus vmbram inanem: Ludouicus in Palæſtina annum præterea exegit, in barbaros pugnans, ſed leuibus

Obſidio ſoluta.

bus, nulliuſque momenti prælijs; donec detritis penitus copiis, Ducibuſque expeditionis vanæ pertæſis, coactus eſt reportare triſtes belli reliquias. Eóque euanuit tantæ expeditionis nomen & gloria, vt ſuâ dumtaxat memorabiles clade, bellicoſiſſimæ orbis gentes, nullo facinore, nullâ laude, domum pro gloriâ probrum retulerint; nempe Deo aliter quàm mortalibus viſum, placuítque Syria buſtum Chriſtianorum, vt quam ipſi gloriam in terris ambirent, obtinerent in cœlis. Ludouicus dum tranquillo mari nauigat, in Græcos Piratas incidit, iámque abducebatur, cum ab Georgio Rogerij Siciliæ Regis legato, ea maria inſtructiſſimâ claſſe percurrente, receptus & reſtitutus eſt libertati; Franciæque redditus, velut à naufragio.

LVDOVICVS IVNIOR.

Rex in Franciam reuertitur.

XXIV. *Eleonoram abdicat.*

Tot exhauſtis periculis, foris pacatis omnibus, intus moleſto aculeo pungebatur. Vrebat animum libido coniugis, pudor abiectus, probrum inuectum, & thalami ſacra violata; iámque flagitij grauitas patientiam penè abſumpſerat. Erátque dignum vindictâ facinus; niſi Regis animum ſua ipſa indoles, & Reginæ vterus mitigaſſent. Quippe Eleonora prægnans, ſi marem pareret, fœtu optatiſſimo & hactenus deſiderato, deletura ignominiam, & receptura amorem coniugis videbatur; prono Rege ad veniam, & ambiente momenta vt parceret. Partus itaque qui rem decideret expectatus. At is vbi in deteriorem ſexum inflexus eſt; Deo prouidente, ne Reges Franciæ natalium dubio laborarent in poſteris: tunc euanuit ſpes, excitatus eſt dolor, & recrudeſcente probri memoria, vindictæ cupiditas exſurrexit. Qui tamen erat Ludouici animus, in indulgentiam propenſiſſimus, cùm abs ſe pœnam impetrare non poſſet flagitio, ſatis eſſe cenſuit, ſi ipſum amoliretur à thalamo, pudorémque reſtitueret probro ablegato. Quare tacito crimine, pro ſoluendo coniugio euocauit Epiſcopos, edoctóſque contractum inter affines coniugium, nullâ Pontificis facultate, haud ægrè impulit vt reſoluerent vinculum, quod nullo iure legitimo vinciebat. Nec diſſentiebat Eleonora, id Antiochiæ iam conteſtata; nec occulebat auerſum à Rege animum, querens ſe haud Regi nupſiſſe, ſed Monacho; in tantam audaciam proruperat ſcelus, vt caſtiſſimus Princeps, & ſupra omne faſtigium poſitus, pro Monacho impudenti feminæ haberetur. Soluto coniugio, Rex Eleonoram dimittit, dotémque reſtituit, enimverò ampliſſimam, Aquitaniam cum Pictonibus; nullâ re opulentior, præter duas filias quas ex eâ ſuſceperat. Eo loci prætermittere non poſſum ſcriptorum querelas, optimum Principem incuſantium, quod vxorem indemnatam dimiſerit, & ampliſſimam hæreditatem à regio fiſco abſciderit. Nam vt fatear vberrimas illas prouincias fuiſſe dignas Regis cupiditate, & peccatum politicè dum reſtituuntur; ſanè Ludouici abſtinentiſſimum facinus memorabile eſt; parcebat pudori thalami famæque regiæ, pœnam dilectæ coniugis extorquere à ſe non poterat; nec in dotem inuolandum cenſuit, quæ fuiſſet nulla nullo coniugio; vnde vno facinore vindictam domuit & cupiditatem; quos hoſtes pauci admodùm è triumphantibus profligarunt; eóque laudem immortalem promeruit. Sed Chriſtiana laus humanis ingeniis videtur abiectior, quæ id maximè rapit, quod

Anno 1150.

Chriſtiano [illegible] more dote reſtitutâ.

LVDOVICVS IVNIOR. pompam & lucem inuehit; quaſi in Principe Chriſtianum eſſe, minimum ſit. Solutis conſortibus nouæ ſtatim aduenerunt nuptiæ; Ludouicus Conſtantiam aut Beatricem Alphonſi Caſtellæ Regis filiam thalamo adiunxit; Eleonora Henrico nupſit Andium Comiti, in ſpem proximam regni Anglici iam euecto. Quæ nuptiæ quoniam grauiſſimas calamitates inuexerunt in Franciam, res tota à fonte primáque origine arceſſenda eſt. Henrico primo Angliæ Regi, cæteris liberis naufragio raptis, vna ſupererat Mathildis, nupta Henrico Imperatori, quo pariter abſque liberis mortuo, ea nupſit iterum Godefredo Andium Comiti; Henrico hunc generum præoptante, vt Normanniæ ſuæ Andegauos Cænomanóſque adiungeret. Eo ex coniugio nati ſunt liberi, Henricus & Godefredus, quos auus hæredes inſtituit, Henricum in regnum Anglicum, Godefredum in Ducatum Normanniæ. Henrico mortuo nouus hæres ſucceſſorque exoritur. Is Stephanus Comes Bononiæ, qui Henrici Regis ex ſorore Aliſia nepos, regnum inuadebat, iure quidem infirmior, ſed armis & poteſtate validior. Inde bella ciuilia diuexarunt Angliam diu Stephano potiore & obtinente imperium, donec vnius morte fœdus contractum eſt. Euſtachius Stephani filius, magnâ fortitudinis gloriâ, cui regnum comparauerat pater, cùm repentino morbo raptus eſſet, haud ægrè Stephanus pacem Angliæ dedit; eâ conditione, vt ipſe regno dum viueret potiretur, Henrico Andegauo traderetur Normannia, qui & idem regni hæres diceretur, admittendus in ſolium poſt fata Stephani. Huic ergo Henrico Eleonora ſe in coniugem dedit, Aquitaniâ in dotem adiunctâ; vt iam Henricus maximam Franciæ partem obtineret, eámque regionibus contiguam; Normanniam, Cænomanos, Andegauenſes, Turones, Pictauos, Aquitanos; præter Britanniam, quæ & poſtea Normanniæ ſtipendiaria fuit; quibus poſt biennium cùm Angliæ regnum mortuo Stephano acceſſiſſet; næ is potentiſſimus euaſit Principum, armauítque hoſtem Franco terribilem.

Eleonora nubit Henrico.

XXV. At illi vna Occitania deerat, quam ſi Aquitaniæ ſuæ admoueret, ſummum faſtigium adepta potentia, & impleta cupiditas videbatur. Nec iuris ſpecies ad eam inuadendam deſiderata eſt; nunquam enim ſuus ambitioni titulus defuit; ius Eleonora ab maiorum tumulis eruebat. Pontius, nomine III. Comes Toloſanus, duos ſuſceperat liberos Guillelmum & Raimundum; Guillelmo vt maiori natu Toloſa obtigit, Raimundo S. Ægidij Comitatus. Guillelmo liberi præter Philippam filiam nulli; ea porrò Guillelmo Aquitaniæ Duci Eleonoræ auo cùm nupſiſſet, Toloſates & Occitaniam, hæreditatem paternam in dotem habuit. Verùm Aquitanus cùm aliquot annis vxoris dotem obtinuiſſet, rei familiaris preſſus anguſtiis, conſentiente vxore, Raimundo ipſius patruo, quem appellaui S. Ægidij Comitem, Toloſates & Occitaniam vendidit, emptione vel pura, vt aſſerebant hæredes Comitis; vel pigneratitiâ, vt profitebatur Henricus. Quanquam veroſimilius affirmant alij, ab ipſo Toloſate Guillelmo, fratri Raimundo ab Hiſpaniâ reduci & opulento pecuniâ, venditos Toloſates, dotémque filiæ numeratam. Raimundo Alphonſus filius fuerat, Alphonſo

Bellum pro Toloſatibus.

Raimundus, qui tunc temporis regebat Occitaniam; nec emptionem vnam proferebat in titulum, ſed prærerea nitebatur poſſeſſione, quam ſeptuaginta anni confirmaſſent. Et verò Ludouicus Rex, ductâ primùm Eleonorâ, in Alphonſum Raimundi patrem eam ob rem contenderat, & cum eo conuenerat, datâ ſorore Conſtantia Raimundo in coniugem: ſic ab iure ambiguo, ad arma ventum eſt. Nec dubitabat Henricus, quin momento Toloſanum exueret; ſiquidem prærer exercitum, quem numeroſiſſimum ex Anglis, Scotis ipſiſque Francis inſtruxerat, detrahebat opem hoſti vndecumque. Nam Berengarium Aragoniæ Regem affinitate deuinxerat, & Trincauellum Biterrenſem Comitem, atque Guillelmum Toparcham Monſpelij ab Raimundo abduxerat, vt is circumſeptus omni ope deſtitueretur. A Franco abeſſe longius; quin & ipſi apparari quod ageret, Theobaldo Bleſenſi Comite adornato, vt impeteret Franciam, ſi Toloſam verſus Rex moueret. Iis accuratiſſimè deſignatis, Anglus in Cadurcos arma conuertit, & ſtatim Duconam ſeu Cadurcum primariam vrbem expugnat; promotúſque vlterius, ad Toloſam ipſam caſtellis circum occupatis copias admouet. Raimundus ad primum claſſicum implorauerat, quæ vna ſupererant, Franci ſubſidia, nec ſurdum appellabat. Ludouicum enim præter publicam regni vtilitatem, ne hoſtis tam opulentâ prædâ ditaretur, ſui etiam ſtimuli incitabant, odium in Eleonoram, indignatio in Henricum, qui ductâ libidinosâ & turpi coniuge, adipiſceretur turpitudinis præmium, & cliens repentè partiretur cum Rege Franciam. Ideò curâ belli ſtudioſè ſuſceptâ ducit ipſe in Occitaniam militem, & Toloſam celeritate magnâ contendit. Aduentus fama Henricum conterruit; ſpéſque à Bleſenſi ceciderat, quem Henricus Bellouacenſis Epiſcopus, & Robertus Drocenſis, Regis fratres, in Normanniam cum clade repulerant; quamobrem Anglus abſtinendum à prælio ratus, abſcedit à Toloſatibus, & Duconâ munitâ præſidio, in Normanniam ſuam ſe recipit; certus belli in Franciam mouendi, vt in fonte & capite Toloſanum conficeret. Ita bellum morum, ſed incurſione duntaxat & direptione, nullo facinore memorando; fœdúſque placuit, quo à bello diſcederent Reges, & contracta affinitas vinculum fœderis, Henrico Regis Angli maiori filio ſponsâ Margaretâ Ludouici filiâ, quam è Caſtellanâ ſuſceperat: eadémque Henrico ſeniori tradita, quæ Anglicis moribus imbueretur: Vexina prouincia aſſignata in dotem. Præterea cum Raimundo Toloſate pax icta eſt; iuri vxoris Henricus ſe abiudicauit, eâ conditione, vt Toloſanus Aquitani clientem ſe profiteretur, & Raimundus quamprimùm Ricardo Henrici minori filio, Aquitaniæ Duci iam renuntiato, fidem clientelarem iuraret. Pacem compoſitam tertium Regis coniugium hilarauit; nam alterâ vxore in ſecundo partu demortuâ, prolis maſculæ cupidiſſimus, tertiam duxit, Adelaſiam Theobaldi veteris Campaniæ Comitis filiam; eiuſque fratres ſtrenuiſſimos duces vt demereretur, iiſdem filias ab Eleonorâ ſuſceptas in vxores dedit, Mariam Henrico Campaniæ Comiti, & Aliſiam Theobaldo Bleſenſi, affinitate vtrinque proſperâ. Nam prærerquam quod Campani fratres Regi addictiſſimi fuerunt in poſterum, Rex ipſe ab Adelaſiâ quinto pòſt anno ſuſcepit filium, quem

Anno 1160.

Pax inter Reges.

Philippi natiuitas.

LVDOVICVS IVNIOR.

Philippum dixit; & agnatum infanti Adeodati nomen; quòd multis precibus & obſecrationibus à Deo petitus, ceu cœleſte munus implorantibus impertitus eſſet. Sed id donum poſteà. Nunc Pontificis Alexandri III. aduentu in Franciam, pax Reges inter firmari viſa eſt: is quippe cùm à Friderico I.

Anno 1165. Alexander tertius in Francia.

Italiâ pelleretur, more maiorum ſe recepit in Franciam; & tam humaniter quàm reuerenter exceptus, vtroque Rege pedite, & (quæ religionis veneratio erat) fræno iumentum Pontificis deducente; ille ſollicitè ambos ad pacem hortatus, ad reſtinguendum odij fomitem ſe impendit.

XXVI. *Nouum inter Reges bellum.*

Sed radices penetrauerant altiùs. Nouis cauſis vetus bellum recruduit. Guillelmus Aruerniæ Comes, quem Ducis Aquitani clientem dixi, cùm Henrico detrectaret obſequium, ab eodem armis impetitur: idem ille Ludouicum appellat ſupremum Dominum, qui de iure & iniuriâ iudicaret. Acceſſit aliud leue in ſpeciem, ſed re grauiſſimum. Sacra pecunia quæ Ieroſolymam mitteretur ad ſubleuandas Chriſtianorum res in vtroq; regno legebatur; Henricus quod in prouinciis Franciæ lectum eſſet, Turonibus in Eccleſiâ aſſeruari præceperat: eam ob rem noua lis; quippe Ludouicus eam pecuniam ſimul cum ſuâ deferri Ieroſolymam à legatis ſuis intendebat,

Anno 1170.

quod Eccleſiæ Turonenſis patronus eſſet & conditor; contra obtendebat Henricus, Turonenſem ſe Comitem, lectam è ſuis pecuniam, & à ſuis deportandam, nec mutaſſe dominum, quòd in loco ſacro depoſita foret. Apparebat quæri nodum in ſcyrpo; nihilominus arma correpta; agri vtrinque directi, vaſtatæ vrbes, ipſa Turonum vrbs capta, incenſumque primarium templum; ſaxis & lignis Regum noxam luentibus. At poſt varias clades, moleſtiſſimas populis, nullius emolumenti Regibus, pax tandem coaluit; vinculum Henricus iunior, Ludouici gener, quem ſe Angliæ regno allecturum breui pater ſpopondit; dum ipſe filius pro Ande-

Pax & nouum bellum

gauis atque Cænomanis Franco Regi clientelam iuraret, idémque officium pro Aquitania Ricardus frater præſtaret. Et quidem Henricus pollicitis ſtetit; admiſſo in conſortium regni Henrico filio. Verùm concordia non

Thomas Cantuarienſis.

perſtitit diu. Primùm animis pugnatum eſt, ob Thomam Cantuarienſem ſanctiſſimum virum. Is cùm Henrico minus obſequentem ſe gereret, & iura Eccleſiæ propugnaret, ab eodem vexatus impotentiſſimo iracundiæ, & ab Anglia pulſus, tranſmiſit in Franciam; vbi commendante Alexandro Pontifice, ab Ludouico exceptus eſt, ad amicitiam & familiaritatem admotus, & omni defenſus ſolicitudine, ne quid in eum Henrici furor delinqueret. Quâ tutelâ vt exacerbatus Henricus, ſic eiuſdem Antiſtitis morte Ludouicus affectus eſt. Nam vir piiſſimus cùm reuertiſſet in Angliam, nec patrocinium rerum ſacrarum abiiceret, à percuſſoribus per ſummum nefas in Eccleſiâ ſuâ eſt cæſus; Henrico, vt vulgò creditum aſſentiente. Cumulauit occaſionem belli Henricus filius, ingratus ſanè & impius, ſed in paterni ſceleris vindictam genitus. Is ſuperbiâ morum & arrogantia tumidus, faſtu regij nominis atque conſortio ad obtinendum regnum incenſus, in Patrem rebellat; aderantque in partibus tam mater Eleonora, infenſa coniugi tum ob eius ſtupra, tum ob ſua, quàm fratres Ricardus & Godofredus; imò Ludouicus ſocer exer-

citum ſcripſerat, vel in gratiam Generi, vel in odium æmuli. Grauiſſimum idem inter Anglos bellum; cuius ſeriem perſcripſerunt Annales Anglici. Ludouicus, vt occaſioni incumberet, & infenſiſſimum hoſtem obrueret, in Normanniam penetrans, Vernolium obſidet, tranſmiſſo in Angliam milite, qui hoſtem diſtraheret, & in ſuo percelleret. At Ludouico irrita cecidere conſilia: Henricus traiecto freto Vernolium aduolat, ſubmiſſóque in caſtrum præſidio, Francum obſidione pellit. Nec felicior in Angliâ res; Francis victis, & ad decem millia, ſi Polydoro credimus, interfectis. Henricus liberato Vernolio, in Armoricam tendit, ſibique vindicat prouinciam rebellantem; ea quippe cum Godofredo minori natu filio in Henrici fratris partes tranſierat, & Godofredus Conſtantiam Britanni Comitis vnicam filiam in ſponſam duxerat. Eam dum expeditionem obit Henricus; Ludouicus inſtaurato exercitu, adiunctóque Henrico genero, & Philippo Flandrenſi Comite, ad Rhotomagum Normanniæ caput ſe applicat, vrbíque expugnandæ omnem machinam mouet. At propugnatores pro amplitudine vrbis numeroſi, eâ fortitudine hoſtem repulerunt, vt Henrico ſpatium datum ſit immittendi ſubſidij, & ipſe poſtmodùm cum toto exercitu in vrbem ſit admiſſus. Deſperatâ itaque expugnatione, & bello difficillimo, ſequeſtro Theobaldo Bleſenſi Comite, pax tertiùm inter Reges ſancita, reconciliati cum patre liberi, reſtituti captiui captáque oppida, & Adelaſia Ludouici filia Ricardo Aquitaniæ Duci deſponſa; eademque ob ætatem teneram Henrico ſeniori dum adoleſceret tradita. Quo demùm fœdere Ludouicus quieuit, ſeu ſenio iam debilitatus, ſeu odio. Nec ratio ad renouandum bellum defuerat, ob Henrici patris turpitudinem; quippe dicebatur Adelaſiæ poſtquam adoleuiſſet pulcherrimæ vim intuliſſe. At Ludouicus cotumeliam ſeu ignoraret ſeu diſſimularet, ſe regno continuit; imò in Angliam religioſus Princeps tranſmiſit, Thomæ Cantuarienſis inuiſurus cineres ſacros: eâdem religione ad S. Iacobi Compoſtellam antè profectus. Nec omiſit inſtitutum à patribus morem coronandi filium; celebrata Rhemis inunctio, ipſo Henrico Rege adſtante: & Rex ſequenti anno vitæ ſexageſimo, piè mortem obiit; calamitoſus alienâ culpâ, nempe vxoris, quam Furiam Franciæ rectè nuncuparis; à quâ in ipſum bellorum ſeries deuoluta, detractâ parte regni potiore, & in heredes neceſſitate belli tranſcriptâ; cœterùm pius, fortis, ſimpléxque animi; quanquam plerumque magna conſilia euentu fallente. Tot inter bella tum externa, tum domeſtica, exortæ erant geminæ peſtes in Gallia; præter ſchiſma, quod Pontifice Alexandro III. & Friderico I. Imperatore, diu vexauit & laniauit Eccleſiam. Rege in ſacram expeditionem abſente, Hæreſis in Occitania primùm, dein Lugduni ſpargebatur impunius. Quidam Henricus Monachus, è cœnobio profugus, cuiuſdam Petri Bruſiani diſcipulus, noua & impia ferebat dogmata; quæ longo poſt tempore ſuſcitarunt Zuinglius in Heluetia, & Caluinus in Francia. Ingens erat audientium plauſus & frequentia; haud pauci aſſeclæ, qui dicti ſunt Henriciani & Petrobruſſiani. Profectus in Occitaniam Bernardus, eos argumentis & miraculis profligabat. Lugduni non multò poſt ſimilis lues enaſcitur.

Valdo

Lvdovicvs Ivnior. — *Anno 1176* — *Anno 1180.* — *Heretici Albigenſes.* — *Anno 1148.* — *Lyon.*

LVDOVICVS IVNIOR.

Valdo quidam mercator, opulentus, & benignus in pauperes, eos prauè imbutus, corrumpebat prauis ſermonibus, doctrina altius per liberalitatem peruadente in animos. Appellati hæretici ab auctore Valdenſes, ſiue Pauperes de Lugduno, qui ignara ſimplicitate, praua dogmata tuentes pertinaciùs, ad hoc vſque ſeculum, abditi in Allobrogum vallibus, perſtiterunt. Ii latebant in plebe incondita; ſed in Occitania Albigenſes capita ſumma inuaſerant, & totam prouinciam vaſtabat hæreſis. Nam cùm in geminas ſectas diuiderentur, variis nominibus ſunt appellati; Catari, Patarini, Bulgari, Adamitæ, Cataphryges, Turlupini: quippe altera ſecta, ob libidinoſas turpitudines, in odium plebis incurrerat, Manichæis ſimilior: & ea ex imperitis conſtabat: in altera peritiores, ab ea vitæ licentia ſaltem in ſpeciem alieni, laruâ virtutis prætexebant hæreſim, eáque potiſſimùm ſentiebant, quæ deinceps Caluinianis noſtris placuerunt. At iis omnibus mox adhæſit Albigenſium appellatio, quoniam in Albigenſibus, ſuperioris Occitaniæ gente, plurimùm inualeſcebant, & fauore Rogerij Albigenſium Comitis promouebantur. Legatus Pontificis cum aliquot Epiſcopis ad eos miſſus, qui doctrinam impiam & corruptiſſimos mores, emendarent vitæ ſanctitate, & veritatis luce confunderent. Sed in pertinaciam ea plerunque arma retunduntur; ac deinde ferrum & ignis adhibita ſunt, ad putridos artus reſecandos. Altera peſtis eo tempore graſſari cœpit in Francia, quæ mox per plures annos innumeras ſtrages editura erat; Roterij & Coterelli. Ii militiæ nomen adſcripſerant, conflati ex Aragonia, Nauarra, Biſcaia, atque Brabantia; equitibus Roterij nomen, peditibus Cotereaux; cauſa neſcitur. Ii in obuios populos irruentes, rapiebant in prædam omnia, nullo freno licentiæ, cædibus atque incendiis graſſantes ſæuiſſimè, donec ſe cuiuis Principi ſtipendio ad bellandum addicerent; licentia tamen prædandi & ſæuiendi ſemper vſurpatâ. Ii in poſterum innoteſcent Franciæ, incredibili propemodùm detrimento; bellorum ciuilium tam alimentum, quàm fœtus.

Vaudois, *Albi.* *Routiers.* *Cotereaux.*

XXVI.

PHILIPPVS AVGVSTVS. nomine II.

Philippus viuo Patre futuram magnitudinem iam delibauerat; nam in blaſphemos iuſtas pœnas ſanciuerat, & Comœdos ſcenicos exturbauerat regno, & quoſdam Procerum auaritiâ & crudelitate graſſantes in ſubditos armis compeſcuerat; in quibus numerantur Stephanus Sancerræ Comes, Philippi auunculus, & Humbertus Toparcha Bellijoci, abuſi Ludouici ſenio & indulgentiâ. Et ſuperſtite patre Iſabellam vxorem duxerat, annis quindecim nondum impletis; ea Iſabella Hannoniæ Comitis filia, Philippi Flandrenſis neptis; cùm enim Flandrenſis apud Ludouicum præpolleret gratia, carerétque liberis, eas nepti confecit nuptias, aſſignata in dotem Arteſia, præter ſpem hereditatis totius. Mox Philippus vnus regni compos in Iudæos ſeueritatem exeruit. Ij magno numero Franciæ vrbes inſederant, fœnoribúſque grauiſſimis exhauriebant familias; Lutetiæ maximè graſſabantur, priuatæ hirudines, & beneficij ſpecie moleſtiſſima damna importantes. Ii iubentur toto regno excedere, rebus non mouentibus fiſco addictis, ſolutis debitoribus, modò quintam crediti partem Regi perſoluerent; parcitúmque dumtaxat amplectentibus fidem Chriſtianam.

Iudæi pulſi.

nam.

nam. Iudæos edictum, Coterellos vis preſſit; fæcem populi, immaneſque prædones, qui Bituriges diripiebant, rebus factis & Sacerdotibus infenſi maximè; cæſi ad ſeptem millia, cæteri fugâ tecti & latebris. Perpurgato regno, ad incrementum publicum Rex ſe accingit, & de repetendis Veromanduis cogitat. Ij ab Ludouico dati erant Flandrenſi Comiti, in regiminis ſpeciem, reuerâ, vt ſperabat Flandrenſis, retinendi in poſterum; eóque gratiam apud patrem impenderat, & aduerſus filium affinitatem; eràntque in Veromanduis arces, Sanquintinum & Perona, in Picardiæ finibus, quæ Flandriam tegerent, Franciámque compeſcerent. At quæ Flandrenſi ratio retinendi, ea Philippo repetendi erat. Ideò de reſtituendo Comes appellatus; *permiſſum ei regimen, dum liberet Regi; regni bona abalienari non poſſe; quod diu poſſediſſet, id priuatæ vtilitati adſcribat, non iuri aut titulo poſſidendi.* Reponebat Flandrenſis; *ſibi in clientelam à Ludouico Veromanduos datos, ob officia in regnum præſtita; nec beneficium eſſe, ſed mercedem atque præmium operæ; paratum ſe clientelam iurare; ſi Rex ad vim ſe conuertat, repelli vim poſſe, ſeruarique præmium, quod ius, poſſeſſio & aſſidua in regnum officia contuliſſent.* Verborum pugnam arma excuſſerunt. Rex conſcribit exercitum, ſcribitque Flandrenſis; iámque oppoſiti erant, cùm Flandrenſem ſub ipſum diſcrimen metus abſterruit; ideò repoſcit colloquium, habitóque ſermone cum auunculis Regis, Theobaldo Bleſenſi Comite & Guillelmo Archiepiſcopo Senonenſi; ea lege in pacem itum eſt, vt Flandrenſis Regi Veromanduos reſtitueret, Sanquintino dum viueret & Perona fruiturus: quas tamen poſtea Philippus recepit, Comitatu Valeſio attributo Flandrenſi. Ea expeditione parta Regi gloria, cuius augendæ ab Oriente illuxit occaſio. Chriſtiani qui Palæſtinam inſederant, deturbabantur vrbibus ſuis; ægrè Ieroſolyma regni caput ſtabat; ac ni continuò ſubueniretur, extrema omnia ingruebant. Miſſi ergo qui à Latinis, impenſiùs à Rege Franciæ, opem flagitarent: & auditi à Philippo legati, & amiciſſima verba, & præſentiſſimam opem referebant; numeroſo è Francis lecto exercitu, cui præter ducem nihil admodùm deerat. Philippus eum ſe deſignabat, cùm ab Anglia turbarum ſementis atque belli enaſcitur. Henricus iunior fato ſine liberis fungitur; ideò Margareta vidua Franci ſoror in Franciam redit. Eius dotem frater Vexinam regionem, quando nulli forent è coniugio liberi, poſtulat reddi; præterea Ricardum appellat de præſtanda pro Pictauis clientela. Cùm Angli cunctarentur, & occuparent temporis commodum, Philippus armatus in Aquitaniam penetrat, captíſque aliquot oppidis, ad Rodulphi caſtrum copias admouet. Nec morantur Angli, ducúntque exercitum, quo ſolueretur obſidio, aut pugna iniretur; cùm à Pontifice Vrbano III. miſſi Legati pacem conciliant; ea lege vt de controuerſia Curia Franciæ diſceptaret: ita ſe Angli profitebantur clientes, & moderatum animum Francus qui ſibi ſubditos pateretur in Iudices.

Coterelli oppreſſi.

Veromandui recepti.

Palæſtina calamitas.

Primum in Anglos bellũ. Anno 1185.

XXVIII.

Rex vouet ſacram expeditionem.

Dum Reges priuata exercent odia, ingens detrimentum Chriſtiana res

 patitur.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

patiur. Saladinus Ægypti Sultanus, magni vir animi, victoriis pluribus reportatis, Palæſtinam propemodùm totam inuaſerat; expugnauerat Solymam, Guidone Rege capto, & cum immenſâ Chriſtianorum turbâ abducto in vincula; quódque propudioſum, Cruce ſanctiſſimâ, adorando humanæ ſalutis pignore, raptâ, & in Ægyptum poſt contumelias multas delatâ. Chriſtianos Principes ignominia pupugit, præſertim Francum & Anglum, qui ad Giſortium colloquuti, incenſi oratione Archiepiſcopi Tyrij, voto ad expeditionem ſacram adſtricti, iureiurando firmarunt mutuam pacem, & ſacroſanctas dum redirent inducias. Ad maiorem religionem in colloquij loco, Crux viſa pingi in aëre, eodémque in campo, *Campus ſacer.* quem ſacrum ideò dixerunt, alia è lapide erecta eſt; vt ambitio, vindicta, & odium, dignitate myſterij vincerentur. Signati Cruce Regum exemplo quamplurimi; Hugo Burgundiæ Dux, Ricardus Aquitaniæ; Philippus Flandriæ Comes, Theobaldus Bleſenſis, Roconus Perticenſis, cæterique *Decima Saladina.* nobiles, quibus Rex pro tubâ foret atque aculeo. Imò aſſenſu Comitiorum, quæ eam in rem Rex euocauerat, in belli ſumptus vectigal impoſitum longè opulentum; vt qui hærerent in patriâ decimam partem prouentuum penderent, itémque decimam bonorum mobilium; immunibus tamen Carthuſianis Monachis, Bernardinis, & Noſocomiis; quod ideò vectigal Saladinæ Decimæ dictum eſt; vt ſinguli, quà operâ, quà pecuniâ honeſtiſſimam ſocietatem belli inirent. Erátque Philippo ad profectionem haud leuis *Anno 1187.* ſtimulus, quod nuper Ludouicum filium ſuſcepiſſet, lætiſſimâ populorum gratulatione; nec videretur diſcrimen tam graue, à quo pars ſui melior ſeruaretur. Cùm in ſacrum iter feruerent omnia, tertio poſt votum ſacroſanctum menſe, tumultus nouus profectionem excuſſit. Ricardus *Secundum in Anglos bellum.* Aquitaniæ Dux, qui cum patre iuſiurandum præſtiterat, repentè in Occitaniam verſus, Toloſanum Comitem armis aggreditur. Litem veterem & iam ante diremptam ſuo vt rebatur tempore inſtaurabat, cùm Philippus belli ſacri curis implicitus, votóque adſtrictus, ad alia ſe conuertere nec vellet nec poſſet. Verùm Francus ſuperos mortaléſque teſtatus, quod vi à ſacroſancto propoſito auelleretur, inuadit Aquitaniam, caſtríſque plu- *Aqua cælitus præbita.* ribus expugnatis, Leuroſium obſidet; munitam arcem & validam, in qua obſidenda res contigit, quam miraculo Rigordus adſcribit. Summi erant æſtus, & aquarum penuria contabeſcebat exercitus; cùm repente ſicco cœlo nullíſque imbribus, riuus caſtris interfluere cœpit, eâ copiâ vt hominibus iumentiſque ſufficeret, vbérque fluxit dum obſidio renuit; alueo iterum poſt arcem captam exareſcente. Nec dubitauerim Deum per prodigia blandiri piis Principibus, & futuris gentium dominis, cùm viſum fuerit, elementa ſubiicere. At Philippus dum Ricardum ab Toloſatibus auocat, ipſe ab Aquitanis pari modo abducitur; nam Henricus adiuncto Ricardo, è Normannia in Franciam irruens, diripiebat agros & vaſtabat. Ideò Francus, omiſſâ Aquitaniâ, arcibúſque firmatis præſidio, regredi- *Vandoſme.* tur quam celerrimè, cupidiſſimus pugnæ, capitque Vindocinum ſub ipſo itinere: at ſe Rhotomago Henricus recepit, abſtinens pugnâ, ratus factum

ctum ſatis quod Aquitaniam tam incommodo hoſpite liberaſſet. Interea breues induciæ ſub hyemem factæ, afflixítque Anglum magna rerum conuerſio. Lues intempeſtiua ab Ricardi ambitione. Is diuturnam patris vitam pertæſus, moræque impatiens quæ regnum differret, ab Henrico ſceptri conſortium flagitat: iniquitatem voti prætexebat falſa iuris ſpecie: poſtulabat ſibi deſponſam Aliſiam Franci ſororem in vxorem tradi, cum ea conſortium regni repoſcebat; vt quâ conditione Henrico fratri nupſiſſet olim Margareta, eâdem ſibi Aliſia ſoror enuberet. Reponebat Henricus, conditionem fratrum diuerſam; id promiſſum fratri non Ricardo; Aliſiam vxorem habeat, quando deſponſa eſt; at in regnum Angliæ præcox non inuadat; imò expectet, dum à patris obitu matureſcat cupiditas. Et ius Henricus auctoritate & potentiâ tuebatur. Ideò Ricardus ad Philippum tranſit, & de patris acerbitate multa conqueſtus, præſertim quod ſponſam in ignominiam Franci retineret, cupientem Regem in Henricum impellit. Mota verſus Cœnomanos arma, & captâ Nogento, ad ipſam Cœnomanum traductæ copiæ. Ad famam aduentus, Henricus oppido fugæ propior exiens, feſtinat ad Turones, vrbem amplam & validam hoſti obiecturus. At Philippus expugnatâ Cœnomano, Henricum ſequutus, tendit ad Turones, admotúſque ad Ligerim, ingentis animi indoliſque fortiſſimæ indolem præbet. Quippe vrbem tegebat Ligeris, detraxerátque Anglus nauigia, ne tranſmitti poſſet, & decurrebat præceps amnis vndiſque tumidus: cùm Philippus inter primos equitum inuectus in ripam, & cunctandi impatiens, aquas lanceâ explorat, repertóque vado contra ſpem omnium, equum immittit, amnémque tranſit omnium primus: ingenti lætitiâ turmæ ſequuntur, admiſſóque tergo equitum pedite, ad vrbem applicatur exercitus. Is gratulantium Regi impetus fuit, vt illicò ad muros Ribaldi Regis ſucceſſerint, (ita vocabant lectiſſimos militum & audaciſſimos, qui primi omnium ſe committebant periculis) ſociiſque vrgentibus vrbem expugnarint. Chinonem Henricus confugerat, cladiſque nuntio actus in tædium, paucos intra dies vitâ ceſſit: morte vel ſuâ, vel illatâ à filio, loris equeſtribus præfocatus. Sanè cùm primùm Ricardus ad cadauer acceſſit, vis ingens ſanguinis ab mortui ore & naribus in eum prorupit; iuſtâ parricidij accuſatione. Ita Ricardo regnum confectum eſt, & cum Philippo pax, vrbes captas vltrò donante, & abſtinentia redimente concordiam.

Ricardus in patrem rebellat.

Le Mans.

Rex Ligerim tranſit.

Ribauds du Roy.

Henrici Angli mors.

XXIX.

Regis profectio.

Nimirum Philippum implendum votum vrgebat, rebúſque publicis ſemel compoſitis; quanquam affligeret priuata calamitas, nam Iſabellam chariſſimam coniugem efferebat, Palæſtinam vnam voluebat animo, in eámque intendebat vigilantiſſimas curas. Sanè expeditionis celeberrimæ in proximos Reges ardor inuaſerat. Nam præter Ricardum, qui votum ipſum cum Philippo ſuſceperat, Fridericus Imperator tandem cum Pontifice Vrbano III. contractâ pace, forti magnóque exercitu in Aſiam properabat; erátque ſumma expectatio omnium; tergeminæ illæ & bellicoſiſſimæ gentes quam fortitudinis operam ponerent. Apparatis omnibus Richardus Philippum conuenit Pariſios, & conſtituto de via conſilio, profectus eſt Maſſiliam,

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Anno 1190.

Appulſus in Siciliam.

liam, ſoluturus inde, claſſe ab Oceano per Herculeum fretum traducta. Philippus poſteaquam regnum Adelaſiæ matri, filiúmque vagientem in cunis, & Guillelmo auunculo Rhemenſi Archiepiſcopo regendum commiſit, regendique leges ipſe conſcripſit, à ſancto Dionyſio petitis vexillo & baculo, Genua quò claſſem præmiſerat, ſpei plenus ſoluit. Et primùm fœda tempeſtas iactatam claſſem cum magno periculo per Tyrrhenum mare diſieciſſet, tandem ad Siciliam ſcilicet Meſſanæ portum applicuit; in quem poſtea Rex Anglus appulſus eſt. Nec tenentibus portum procella ſua defuit; quæ longè grauior non nauigia modò & vectores, ſed ipſos animos afflauit turbine atque agitauit. Tancredus Rex obtinebat Siciliam; eò euectus, non ortu quidem & incunabulis, ſed ſuffragiis populi: nam Guillelmo ſine liberis mortuo, poſtremo è Guiſcardorum familiâ, Tancredum ſubſtituerant Siculi, quem & à Rogerio Guillelmi auo quanquam impari matre natum aſſerebant. At ipſi cum Anglo dirimendum erat quid controuerſiæ: nempe Guillelmo Ioanna Ricardi ſoror enupſerat, agebátque in regno Ioanna, dum ipſi Tancredus reſtitueret dotem. Petitionem Ioannæ aduentus fratris intendit, & Ricardus à Siculo ſolutionem debiti flagitat. Siculus cùm pecuniæ excuſaret inopiam, moleſtúmque hoſpitem profecturum breui arbitraretur; Anglus dolo comperto commorari ſtatuit, donec ſorori dos perſolueretur. Extemplo offenſio Principum irrepſit in ſubditos; rixâ exortâ, Anglis quotquot Meſſanæ agebant plebis tumultu necatis, Anglus in caſtris furere, & prorumpere in excidium vrbis. Verùm intercedente Philippo conciliata pax, pernegante Tancredo facinus, & ſolutionem dotis pollicente. Quam nihilo magis cùm ſolueret; Anglus, iracundiâ moram omnem vincente, ſuos è caſtris eductos Meſſanæ admouet, tantóque impetu, ferro, igni, ſcalis, ariete vrbem impugnat, vt vi in eam proruperit, magnâ ciuium cæde, & facultatum direptione. Serius pœnâ Tancredus ſapuit, & ſupra dotem vim magnam pecuniæ Anglo numerauit. Reconciliato Siculo Francum ab Anglo noua res diſiunxit. Ricardus Henrico mortuo Adelaſiam ſibi deſponſam intactam dimiſerat, cauſatus virginem violatam à patre, nouúmque coniugium cum Berengariâ Garſiæ Nauarræ Regis filiâ iniuerat; eo rerum articulo Berengaria in Siciliam appellit, ad contrahendum coniugium. Hinc Philippo dolor, eò grauior, quod vetabatur prorumpere, iuſto in ſpeciem Ricardi repudio, legitimam ſponſam nullius iniuriâ admittentis. E dolore ſuſpicio timor & odium inſtaurata, eáque animorum orta diſſenſio, quæ ſancta corrupit conſilia, ſpémque intercepit glorioſiſſimæ expeditionis. Acceſſerat fraus Tancredi, an perfidia, duos Reges committentis, ne fortè iuncti in ſe arma conuerterent. Is Richardo Philippi litteras ad ſe ſcriptas exhibuit, quibus Francus pollicebatur, ſe totis viribus ruiturum in Anglum, & ducturum in vincula, nocte quieſcentem, ſi vellet Siculus ſimul in communem hoſtem irruere: falſas litteras affirmabat Philippus, veras Ricardus putabat; ſic odia mutua exarſerunt, prima beneuolentia tam citò exareſcente quæ Principes inter, & æmulos gloriæ diu nuſquam perſtat. Tandem poſt

Turbæ in Siciliâ.

multam

multam altercationem verborum, Vere appetente, negante Anglo profe-ctûrum ſe niſi confectâ æſtate, Rex Meſſanâ ſoluit, velis in Syriam datis, Angli moram & contumaciam multùm incuſans.

XXX. Et quidem deploratis Palæſtinæ rebus, ſubſidia noua expetebantur. Fridericus Imperator, magna in rerum gloria, tam Græcorum victor quàm Saracenorum, traductis per Aſiam copiis, non longè Antiochia amne ſubmerſus, ſeu natans, ſeu lapſi equi præceps, florentiſſimas res lugendo caſu afflixerat. Et tametſi Fridericus filius ſuſceptum exercitum ad Ptolemaidis obſidionem duxiſſet; quæ vrbs in Phœniciâ magni momenti ad expeditionem ſacram videbatur; morbis tamen vulgatis, tum ipſe interiit, tum Germanorum tantus numerus, vt pauci admodùm ſupereſſent. Perſtabat tamen in obſidione Guido Rex Ieroſolymæ, redemptis auri vi vinculis, cum Henrico Campaniæ Comite, obſeſſo propior quàm obſidenti, & Saladinus terrori erat, affuturus vrbi magno exercitu; cùm Philippo adueniente, ſuſcitatæ ſpes, & redintegratus militum animus. Philippus illicò ſe ad murum admouit, applicitæque machinæ labem intulerunt, quæ capax irrumpentes Francos admitteret. Inhibitus tamen à Philippo Francorum impetus Anglum præſtolante, cui communicaret victoriam, & laboris immuni partem præmij traderet. Ille ſerius poſtquam Meſſanâ ſoluiſſet, moras etiam viæ in nauigando nexuerat. Primùm tempeſtate obortâ, in plures Inſulas claſſis diſiicitur; deinde ex calamitate regnum nouum enaſcitur. Cyprum Iſaacus Rex obtinebat, Græcus gente, & Manueli Imperatori affinis; ille Anglos quos in Cyprum procella effuderat, pro miſericordiâ in naufragos, auarè & crudeliter habitos, boniſque ſpoliatos compegit in vincula. Quin & Ioannam & Berengariam, hanc Ricardi ſponſam, ſororem illam, portu interdixit, permiſitque furentibus ventis, nullâ ratione dignitatis aut ſexûs. Ricardus quem vel iniuriæ vmbra efferabat, Cor Leonis ob militarem audaciam dictus, collectâ claſſe Rhodo in quam confugerat ſolués, Cyprum inuadit, victum aliquot prœliis Iſaacum capit, regnóque eiectum ablegat Tripolim, vinctum catenis in ludibrium aureis. Tum potitus regno, impletúſque prædа, tandem vela conuertit in Syriam; fauſtáque nauigatione, naui occurrens, qua Saraceni Francorum habitu, vt cuſtodias fallerent, tecti plures vehebantur, ſpe auxilij Ptolemaidem ſubmittendi; in eam irruit, mergítque fluctibus, raptis in vincula Saracenis. Qua auctus gloriâ, ad Chriſtianorum caſtra appellit. Illicò obſeſſi, cùm extrema vrgerent omnia, recénſque Anglus muro immineret, vrbem dedunt, redemptâ magnis pecuniis prædâ, & pluribus Chriſtianorum ſolutis, tum ſanctiſſima Cruce Regibus promiſſa. Verùm id lucrum multo Francis ſtetit; nam morbo aut ferro plures extincti ſunt; hoc Albericus Franciæ Mareſcallus, & Rotrouius Comes Perticenſis; illo longè plurimi, Philippus Flandriæ, Theobaldus Bleſenſis, & Stephanus Sancerræ Comites, cæterique è nobilitate præcipui; morbo inter arma, hoc eſt in ipſa mortis officina plerumque graſſante. Quin oblata ſeges Ricardi iracundiæ in vſu victoriæ; primùm ab Auſtriæ Duce Leopoldo, qui palmâ

Rex Ptolemaidem venit.

Ricardus Cyprũ occupat.

Ptolemaïs capta.

Du Perche.

Ricardi ferocia.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

ſuperbior, poſt vrbem redditam vexillo ſuo ſupra turrim erecto, trophæum victoriæ ſpectante Rege poſuerat. Id Anglus cum ignominia deturbari iuſſit, cæſis aliquot Germanis qui vim repellebant, & iure quidem, quanquam longa haud multò poſt facinoris pœnitentiâ. Altera bilis cauſa, victi Saraceni, qui pro verâ Cruce ligneum truncum ſubſtituerant; iuſſu Ricardi ſeptem millia captiuorum cæſa, per impotentiam iræ, non explorantis, an fraudis conſcij forent, qui cædebantur.

XXXI. *Inter Francũ & Anglum diſſenſio.* Ea belli ſacri præludia: Saladinus & Ieroſolyma, ille vincendus, hæc recipienda, iuſtum opus erant, Regúmque negotium. Sed quæ animos in Sicilia diremit diſcordia, eos plane diuulſit in Syria. Plures præter æmulationem cauſæ acceſſerant. Ricardus vbi primùm in Phœniciam appulit, ob quæſitam regno Cyprio gloriam, prædámque vberem, ſummam opinionem conciliauerat ſui; pleroſque afficiebat illicium nouitatis, & opum ſplendentium lux præſtinguens, Piſanos maximè & Genuenſes, quorum amor vtilitate conſtabat. Contra Francus morbi ſæuitiâ imminutus; qui reliqui erant pecuniæ inopes, commeatu abſumpto, liberalitatem alterius penuriâ ſuâ commendabant. Præterea Philippus Conradum Montisferrati Dynaſtam fouebat ſtudio, *De Luſignã.* Guidonem Luſinianum Ricardus, infenſos inuicem odiiſque oppoſitos; vt qui Reges non auderent palam contendere, pro clientibus ſinguli clam decertarent. A Luſiniano coëmerat Ricardus ius in regnum Ieroſolymitanum, quod totum capiebat ambitione ampliſſima; regnum Cyprium nuper occupatum Guidoni in pretium donans, certum bonum pro ſpe ambigua. Nec placebat Franco communis laboris præmium vni addici. Quid quod Ricardus conſtituta ab delegatis vtriuſque gentis infringeret, & abuſus viribus quibus præpollebat, ad arbitrium omnia regeret. Hæc Philippum vrebant, & à grauiſſimâ quâ decubuerat ægritudine nondum confirmatum, quando pugnare in æmulum nec vires nec religio patiebantur, cogebant ad neceſſarium reditum. Et de Flandrenſi Dynaſtia ſolicitus, mortuo Comite, exiſtimabat in rem ſuam fore, ſi coram adeſſet, & tantam hereditatem in ſe vel ſibi obnoxium deriuaret. *Ob Philippi profectionem.* Vbi profectionis vox inaudita eſt; exclamare Ricardus; *ius gentium & iuriſiurandi vinculum appellare; eò expeditionem ſacram deſinere; eò Palæſtinæ recipiendæ conſilia; vt vno oppidulo expugnato, euaneſcant arma atque diſpereant. Per ſe non ſtare, quin rapiatur in Saladinum exercitus; comparata arma, milites, animos; corrumpi omnia vnius Franci inuidia, cui fortitudo Anglica moleſtiæ eſſet. Ac quem lateat eiuſdem ambitio atque improbitas, parantis reditum, vt ditiones Anglorum deſtitutas Rege ſtatim inuadat, & Saladino propemodum fœderatus, Chriſtiani Principis ſpolia referat.* Opponebat Philippus; *moleſtiſſimam ægritudinem, laborantem ſe morbo tantùm non oppreſſum, ſpectari omnium oculis valetudinis imbecillitatem; poſſe primum à Syriâ regredi qui primus veniſſet; poſtquam Ricardus tantùm temporis in expeditione inſumpſerit, tunc enimuero de reditu cogitet. Ipſum familiam duntaxat abducere*

decem

decem millia Francorum peditum ſupereſſe, quingentos equites, quos Hugoni Burgundiæ Duci committeret, ſtipendio in triennium auctos; nemini ingratum fore, præterquam hoſti Chriſtiani nominis, ſi Princeps Chriſtianus ſaluti conſulat, & cœlo patrio valetudinem inſtauret. Ad ditionem Angli quod ſpectaret, aduocaturum ſe ſuperos teſtes, illibatam fore atque ſacroſanctam. Si quid contentionis fortè oriatur, præſtolaturum ſe quinquageſimum diem, poſtquam Ricardus ſe in regnum receperit. Hoc præſtito iuramento, traditiſque Hugoni copiis, Philippus in Europam ſoluit, & Romæ conſalutato Cæleſtino Pontifice, acerbum iniuriæ ſenſum in Franciam tulit, animúmque in Ricardi ſuperbiam vlceratum. PHILIPPVS AVGVSTVS. *Rex in Franciam regreditur.*

XXXII. *Ricardi fortuna varia.* Iuriſiurandi religionem abſoluit mox Ricardi calamitas, an abrupit. Ille in Syria, præclara multa ediderat, militari audacia in paucis inſignis, poteratque Saladinus frangi & Ieroſolyma recipi, niſi primùm Hugonis Burgundi obſtitiſſet inuidia, dein ipſius Regis inualetudo; ac poſtremò inconſtantia, bene cœptis infenſa, quæ ſine laboris conſtantia non perficiuntur, adegiſſent Regem ad reditum: Nam inſtauratis quæ iacebant diruta oppidis, ac Saladini profligato exercitu, imminebat Ieroſolymæ; cum repente Hugone Burgundo morte prærepto, iter vertit, ac reditum in Angliam parat. Intempeſtæ profectionis cauſa variè tradita; præter veras quas deſignaui, ſiue auri vis à Saladino recepti, ſiue morbus quo conflictatus eſt; ſiue à Philippo timor, cuius mentem forſitan ex ſua metiens, ſacramenti vinculum intutum admodùm arbitrabatur. Titulo tamen Regis Ieroſolymitani gauiſus eſt, ſpecioſo ſanè at inani; quo vt dixi à Guidone Luſiniano donatus, eidem Cyprum Inſulam regendam permiſit; quam in plures annos Luſinianorum gens, orta è Pictauis, varia ſorte, bella inter domeſtica & externa, non ignauè rexit. Sic tantæ famæ bellum vna vrbe ſtetit; gentéſque fortiſſimæ, quæ perterrefecerant Aſiam, hoc poſuerunt operæ pretium; tam incertus eſt fœderum exitus, & plurium vtilitas omnium damnum eſt. Simul cum Ricardo bellum ab Aſia in Europam vectum eſt; primò ipſius vinculis, mox libertate. In Adriatico procella iactatus, naufragio ad Iſtriæ oram depulſus eſt; cúmque in Normanniam viæ geminæ ducerent, Germanica & Francica; illam ingreſſus eſt, Templarium indutus, ne dignoſceretur. Lynceis tamen odij oculis, ab Auſtriacis agnitus, & Duci Leopoldo traditus, contumeliæ memori, quam impunè Ptolemaïde tulerat, hoſtiliter habitus, tetrum in carcerem ferreóſque nexus coniectus eſt. Nec vnius vindictâ calamitas deſiit; nam poſtquam Leopoldus fecit ſatis iniuriæ ſuæ, Regem vinctum ſeu ferocem belluam Henrico Imperatori pretio vendidit; vt in vno capite graſſaretur plurium vltio; viri fortis quidem ſed arrogantis; ſuperbia, vincula inter, famem & contumelias, quanquam prorſus indignas, tumidiſſimum faſtum deprimente. Regis carcer Angliam in graues ærumnas impulit: ea quippe diuulſa inter Ioannem Ricardi fratrem, & Guillelmum Elienſem Epiſcopum regni Cancellarium; cùm is regimen à Ricardo traditum, ille regium ſanguinem ambitioni prætexerent, ciuilibus turbis laborabat. *Cyprium regnum.* *Ricardus in vinculis.*

Cùm

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Philippus Normanniã inuadit.

Cùm ecce tertius Philippus in Normanniam penetrat, hoſtis turbas ſuum commodum ratus. Iuſiurandum excuſabat, quod iam diu à Palæſtina Ricardus abſceſſerat, vnde effluxerat quinquageſimus dies: ſe non appetere aliena, qui repeteret ſua, Vexinum Comitatum, Margaretæ ſorori dotem. Iámque plura ſubegerat oppida, cùm quartodecimo menſe vinculorum, perſoluta immemſa pecunia, ab Imperatore Ricardus dimittitur, quanquam Ioanne fratre obnixe pugnante, oblato maiore pretio ſi retineretur. Solutam cauea belluam dixeris, collecto furore tandem erumpente. Prima vindictæ pabula, Ioannes frater & Philippus hoſtis: ac quidem Ioannes impar ad Philippum confugit: in quem ideò belli conuerſus impetus. Pax autem inter Reges conuenerat, dum de libertate Ricardi agitur, commodis Franco conditionibus, ne intercederet; ſed cum vinculis pax abrupta. Hoc bello quod triennium tenuit, Philippi gloria paulùm imminuta. Vernolium obſidebat, cùm renuntiatâ Ioannis defectione, qui Ebroicenſe præſidium, milites Francos pleroſque nobiles, ſpecie conuiuij nefariè trucidauerat, & fratri hoc flagitio reconciliatus, Ebroicas tradiderat; cohortes rapiens vt de proditore pœnas repeteret, & vindictæ irritus fuit, & exercitum Ricardo aduenienti obiecit. Nam timore ſubito miles conterritus, fugam cepit, plurimis ab hoſte perſequente cæſis. Poſtea variis hinc inde direptionibus graſſati ſunt; cùm ad Bleſas Ricardus Philippi ſarcinas diripuiſſet; magnâ iacturâ, præter aurum & ſupellectilem pretioſam inſtrumentorum, quibus iura regni deſcribebantur; & Philippus Ioannem ad Ruellium caſtris ſpoliaſſet, Dieppámque vrbem peruaſtaſſet; nullo alio incremento quàm odij. Tandem vtroque Rege legiones ad prælium promouente, ſub clangorem tubarum, immutatus repente Ricardus, aures quas obſtruxerat hactenus Pontificis Legato præbuit; actúmque de pace ipſo in campo, ad vlmum inter acies mediam, ſolis Regibus ſine arbitro colloquentibus. Dum colloquerentur, ab radice vlmi ingens anguis prodiit, erectâ ceruice ſibilóque terribilis; ſed abſtruſit ſe illicò, poſtquàm Reges nudō imminent ferro. Nec ideò pax extra periculum fuit; iam inſpectis Principum gladiis, vtrinque miles ruebat in prælium; vix repreſſus illorum dextrâ & clamore: à bello ad pacem tam difficilis tranſitus. Illâ conſtitutâ ſe Philippus recepit Pariſios, cuius vt fructus ad ſubditos pertingeret, multis miſeriis conflictatos, frumentum ex horreis, aurum ex ærario effudit tam liberaliter, vt quod parſimonia pluribus annis collegerat, piiſſimus luxus ſtatim prodegerit. Et varia calamitas afflixerat Franciam, præter bella, fames, orta præſertim ex grandine; quæ ſuperiore anno telorum inſtar contorta è nubibus, contriuerat ſegetes, vites arboréſque abſciderat, greges necauerat atque armenta, ædiúmque tecta confregerat, pleriſque tantâ craſſitudine globis, vt gallinæ ouum excederent.

Ricardi libertas.

Bellum inter Reges.

Pax inter Reges.
Anno 1195.

Grando funeſta.

XXXIII.

Rex Engelbergam dimittit.

Sanè videbatur delictum Regis multifariam luem exciuiſſe in ſubditos; eò grauius quò apertius, & in nouem annos contumaciter perſti-

tir, occalleſcens in humanas pœnas cœleſtéſque. Odium & amor cauſæ oppoſitæ in effectum vnum confluxerunt. Rex poſtquam è Palæſtinâ reuerterat, æſtu ætatis, (nam agebat annum vicesſimum quintum,) ad nouum impulſus coniugium, Iſembergam ſiue Engelbergam, Valdemari Daniæ Regis filiam, multo ardore in vxorem ambiuerat. Illa à Canuto fratre mortuo patre tradita, celeberrimo Aulicorum cœtu Regi nupſit Ambiani. Erat ſpectabilis pulchritudinis flore, ſed neſcitur quo fato, ipſo nuptiarum die, ſic ab ea Regis horruit animus, vt intactam auerſatus dimiſerit; nullâ alienæ voluntatis causâ, niſi fortè veneficij; aut mutabilitatis humanæ, auerſantis illicò quod deperierit; nec Germana virgo, morum Franciæ rudis, ſat inſtructa illecebris ad capiendum Regem credita eſt. Tres proximos annos vterque coniugum cœlebs egit; donec Philippus, tori impatiens, ſoluturus matrimonium vetus vt contraheret nouum, Epiſcopos euocat, & prætextu affinitatis, quanquam gradu haudquaquam vetito, iis iudicantibus, reſoluitur nexus. Rex haud multò poſt Mariam ſiue Agnetem Meraniæ Ducis filiam lecto nuptam admouet, concluſâ cœnobio Engelbergâ. Canutus ſtatim apud Celeſtinum conqueritur, legéſque diuinas atque humanas appellans, Legatos impetrat, qui in Franciâ de totâ re diſceptarent. Sed illi cœtu Præſulum conuocato Pariſiis, fauentibus Regi Præſulibus, nihil promouerunt. Interea Celeſtinus moritur, ſuccedit Innocentius nomine III. qui rem vrgens, coacto Viennam ſiue Diuionem Concilio per Petrum Legatum, Franciam vniuerſam interdicit ſacris; tremendo Sacramentorum iuſtitio, vt Templis omnibus paſſim occluſis, & cadauera inſepulta iacerent, & præter baptiſmum Chriſtiana res nulla obiretur. Tunc excanduit impotens Princeps, & irâ in Clericos, cùm in Pontificem minùs poſſet, efferbuit; quos eiecit templis, & facultatibus ſpoliauit. Inteſtinum eiuſmodi bellum, cum Sacerdotibus an cum Deo contractum, ad annum ſequentis ſeculi primum inualuit, quo Sueſſionem vocato Concilio, Octauiano & Ioanne legatis Pontificiis, cauſa mirum in modum diſceptata eſt & diiudicata. Philippus gregem Canonici iuris peritorum qui cauſam propugnarent ſuam deduxerat; ita per dies quindecim altercatione mutuâ res diſtracta, & Iuſtitia iuris caligine inuoluta. Narratur cùm pro Rege omnes certatim dicerent, nec Reginæ vllus cauſam ſuſciperet; in medio cœtu pulcherrimum Iuuenem conſtitiſſe, tantâque facundiâ pro miſerâ Virgine peroraſſe, vt Rex iniuriæ conſcius, clam vxori conciliauerit animum. Sanè cùm lis diſtaret ab exitu, eam ipſe vt finiret, primo mane, ſalutato nemine Iudicum, equum inſcendit, atque Engelbergam eiuſdem equi tergo impoſitam ſecum abducit, Legatis renuntians litem abſolutam, & pronuntiatum nouo facto iudicium. Ita ſolutus intricatiſſimus nexus; nec alium Iudicem præter ſe Rex nouit; quanquam ab vxore duodecim annis abſtinuit,

Anno 1193. Nouam Coniugem ducit.

Sacris interdicitur. Anno 1198.

Engelbergam recipit.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

nuit, perſtante alienatione vel veneficio; mirâ Reginæ patientiâ, quæ toto tempore ſibi vacans rebúſque cœleſtibus, alienam culpam in beneficium vertit. Agnes relicta dolore contabuit; tolerantiâ veram iniuſtámque coniugem ſecernente.

XXXIV. *Tertium cum Ricardo bellum.* Dum hac domi ærumnâ Philippus vexatur, & ſuâ quidem culpâ, nono foris bello turbatur, pacatum & ſtantem conditionibus Anglo laceſſente. Nempe Ricardus rixæ immodicus, à Canuto Dano impulſus, & cupiditate agente, commodo rerum articulo, Philippum inter anguſtias deprehenſum, tum interdicti Pontificij, tum dubiæ Francorum fidei, ad extrema agi poſſe exiſtimabat. Et cœlum calamitatem Franciæ viſum portendere; cùm aſſiduis per duos menſes imbribus, eruperunt ripis ſtagna & fluuij, tantóque ſpatio campos inundarunt, vt terreret animos primi diluuij metus aut imago; nec reſtituta eſt ſerenitas agris, donec poſt multas preces ieiunia & ſupplicationes, tandem ſigno Crucis compreſſæ ſunt aquæ, atque alueis redditæ. Tempeſtatem cœli bellum excepit. Ricardus Vierzonum in Bituricibus caſtrum cepit diruítque; quòd Toparcha, Franciæ Curiam in diſceptandâ lite appellaſſet: tum Andeliam Inſulam, circumfluente Sequanâ obiectam Normanniæ, inuadit arce impoſitâ; quanquam ex pactis neutrius Regum foret, & poſitus vtrique terminus, & reclamaret in facinus Gualterius Archiepiſcopus Rhotomagenſis, contorto in operas cenſuræ fulmine, imò cœleſte prodigium minaretur, ſanguine in artificum veſtes depluente. Nec Philippus hæſit armis repellendis; dum Ricardus tentabat Armoricos, ac nepoti Arturo intercipiendo incumbebat, ipſe in Normanniam inuadit, & expugnata Danguto, copiis cingit Aumaliam, verberátque machinis. Anglus Conſtantiâ Arturi matre captâ, poſtquam Arturum Armorici tradiderunt Philippo, tutiorem rati extranei fidem quàm patrui, ad liberandam Aumaliam quæ iam altero menſe obſidebatur exercitum ducit. Nihil cunctatus Philippus properanti occurrit, prælióque conſerto victum fundit fugátque, & memoratur Alani fortitudo, qui Ricardum lanceâ equo excuſſit, in primâ acie generosè certantem, à ſuis tamen ereptum periculo. Aumalia victoriæ fructus capta & direpta. Intra menſem Ricardus ſubſidio ab Anglis petito, receptíſque tribus millibus Niuicolinorum (ij ab extremâ Valliâ immanitate ſupra veteres Normannos barbari) inſtaurat exercitum, & Gailonem obſeſſurus, dum ad vrbem munimenta exploraturus accedit, genu grauiter baliſtâ læditur, & poſtmodùm ad incrementum doloris, noua illa ſubſidia internecione delentur. Philippo hactenus ſuffragata felicitas ad Ricardum vertit, afflixítque calamitas à quo refugerat. Creditur Dei ſupplicium laceſſitum; nam præter Pontificias diras, & depulſos bonis Eccleſiaſticos, Iudæos in Franciam reuocauit, quos tantâ laude eiecerat; ſiue pecuniâ donatûs, quam donantibus fœnore

Inundationes. Anno 1196.

Vierzon.

Iſle d'Andely.

Dangut, Aumale.

Alain de Dinan.

Philippi infortunia.

re

re multo Franci refunderent ; ſiue vt ſacris viris moleſtiam faceſſeret. Ita porrò calamitas cœpit. Ricardus in belli ſocium, Balduinum Flandriæ Comitem aduocauerat. Ille tametſi omnia Philippo debebat ; nam eo promouente obtinuerat Flandros, eiuſdem neptem vxorem duxerat, & ſuperiore bello impetrauerat pacem ; tamen quod Arteſiam Regi dediſſet, Comitatu Arteſiæ tunc primùm condito, & in Ludouicum Philippi filium tranſmiſſo, vt regionem amplam reciperet, profeſſus ſe Anglo ſocium arma adiunxerat. Iam Ricardus San-Valerium impoſitum Somonæ oppidum, ſitu opportuno, expugnauerat, cùm Balduinus Atrebatum Arteſiæ caput cingit obſidio. Philippus ne iacturam grauem pateretur, temerè in Arteſiam penetrat, & propemodùm in vincula. Nam cùm cœlo vdo imbribus, riui & amnes agris inundaſſent, circumquaque diſiectis ab Flandro pontibus, lintribúſque diſtractis, Rex in hoſtico deprehenſus, cùm nec progredi poſſet nec regredi, leges pacis quæ libuerunt Flandro admiſit. Sic captum Atrebatum, & ſequenti anno fanum Andomari. Illicò noua temeritas nouum periculum cumulauit ; quippe proiecto in omne diſcrimen animo, cùm Rex belli munia paſſim ſuſciperet, Ricardus vt opulentam prædam implicaret, ponebat retia quoquouerſum ; nec incaſſum collocata Gamacium inter & Vernolium, Rege incauto Anglicis copiis circumcluſo. Via ad euadendum ſupererat, ſi Rex feſtinanter regrederetur, & fugâ ſe in ſua reciperet ; erátque auctor Meneſſerius, veteranus Centurio clarúſque militiâ, fugam vt præriperet ; Regi nihil probroſius vinculis ; fugam honeſtam, quæ ſeruatet regnum vnius capite. At ille cui nec os Mortis terrorem incuteret, nec vlli hactenus terga vertiſſet, diſcrimen præſens ſaluti antetulit, certus animam fortitudini debere non fugæ ; ideò ſelectis ducentis ſexaginta equitibus, paríque numero peditum, in hoſtem inuadit, viámque ferro in confertiſſimâ acie explicans, periculo ſaluus eripitur. Verſus Giſortium properabat, cùm obiicitur in nouum diſcrimen : Epta amnis ligneo ponte iungebatur, qui repente feſtinantium turbâ depreſſus in amnem corruit ; vix medium Rex equitans prætergreſſus ruinâ deiicitur, & in ſubiectas vndas præcipitatur ; ſui tamen compos ſub lethi faucibus, equo hærens natanti, in ripam euaſit ; ſuæ poſt Deum ſalutis artifex : plures merſi è Ducibus, captiui è nobilitate præcipui, quos ruina pontis inſequenti Anglo obiecerat. Induciæ poſtea, promouente Caliſto Pontifice, arma hoſtilia repreſſerunt ; cùm Ricardi mors bellum exciuit. Is cùm Caluſium caſtrum in Lemouicibus expugnaret, theſauri vt ſcribitur cupiditate, ſagittâ læditur, leui admodùm vulnere ; at ſaucius cùm nec vſu mulierum temperaſſet, erat enim in eas pronior, acerbato vulnere extinctus eſt ; capto caſtro, & donatâ percuſſori vitâ : fortiſſimus haud dubiè, magní-

Arteſia Comitatus.

Saint Valeri.

Arras.

Saint Omer.

Philippi fortitud.

Chalus.

Ricardi mors.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

que animi ; niſi ſuperbiâ , libidine & auaritiâ , imperatorias laudes maculaſſet. Fertur primus baliſtarum vſum , quæ arcu armatæ vi maiore ſagittas emittunt , in Franciam inuexiſſe ; Francis enſe & lancea hactenus pugnantibus , per quæ cominus ad pugnam ibatur : at autor ſuo inuento periit, & quo mortem properabat aliis , ipſam inuenit.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER OCTAVVS.

SYNOPSIS.

Philippi bellum cum Ioanne Anglo. Blanca Regina. Bellum ſecundum cum Ioanne. Pictauium miraculo ſeruatum. Philippus Normanniam ſubigit. Balduinus Imperator Conſtantinopolitanus. Albigenſium hæreſis. Monfortius dux Crucigerorum. Pugna ad Muretum. Rex Pictones occupat. Parat expeditionem Anglicam. Bellum Flandrenſe. Otho & fœderati in Philippum. Rex aduerſus hoſtes progreditur. Pugna Bouinenſis. Ioannes Anglus victus. Abbatia victoriæ. Ludouicus bellum in Ioannem parat. Ludouicus dictus Rex Angliæ. Ludouici geſta in Anglia. Henricus III. Rex Angliæ. Ludouicus ab Anglia diſcedit. Regis Philippi mors. Ludouicus VIII. Rex. Balduinus fictus in Flandria. Bellum cum Anglo. Rex Rupellam capit. Et Anglos expellit. Rex in Albigenſes. Auenio capta. Regis mors. Ludouicus Sanctus Rex. Coniuratio Procerum. Blanca diſtrahit coniuratos. Coniurati in Campania victi. Regis cum Margarita coniugium. Bellum in Mar-

chiæ Comitem. Rex veneno tentatus; Taleburgum expugnat; bellum ſuſcipit pro ſocero. Regis ſancti mores. Vouet bellum ſacrum. Cyprum venit. Damiatam capit. Prima ad Maſſoram pugna. Roberti Arteſij cædes. Altera pugna. Cauſæ calamitatis Francorum. Regis captiuitas. Margarita Damiatam ſeruat. Regis conſtantia, & virtutes cateræ. Rex liberatur. Rex perſtat in Syria. Aſſaſſinorum Rex. Paſtorum tumultus in Francia. Blancæ obitus. Rex in Franciam redit. Rex Flandriam pacat. Rex pacem Anglo donat. Regis in Deum amor. Carolus Andegauus Siciliæ Rex. Regis virtutes.

PHILIPPVS AVGVSTVS. I.

Philippi bellum cum Ioāne Anglo. Anno 1199.

RICARDVM mors acerrimum Philippo æmulum ſuſtulit, bellum haud extinxit; imò cupido per nouas ſpes recruduit, & diuiſo Anglo opportunitas Franco parabatur. Succeſſores duo Ricardo exurgunt, Arturus nepos & Ioannes frater, nam abſque liberis vita exceſſerat. Arturus patrui tabulis ſcriptus hæres, ius & potentiam obtendebat; ius quidem, quando ex Ganfrido natus, genito ante Ioannem, feudorum lege patrem referebat; potentiam verò, quod iam Britonum Dux, & regnum iniens Philippi voluntate ſupremi Domini, promouentibus Francis contenderet. At Ioannes potentiæ & iuri opponebat ambitionem & fraudem; illa Angliam totámque Franciam abſorbebat, hac eludebat vim, artéſque peſſimas inſtaurabat crudelitatis atque periurij.: & Eleonoram matrem conciliauerat, magni ponderis in quam partem ſe daret; Anglos præterea Philippi odio demerebatur. Philippus inter æmulos medius, ſe ad Arturum ſtatim applicuit; vel iuſtitiæ gratiâ, vel charitate in iuuenem, vel odio in Ioannem, vel priuatâ vtilitate; quod ab incauto adoleſcente plura poſſet haurire commoda, quàm à Principe veterano, regnandi & fallendi artibus inſtituto. Eas ob res Arturo auxilium tutelámque pollicitus, re ipsâ præſtat, tradens Andegauos, & in Turones Pictanóſque ius concedens; præterea inſtructo exercitu in Normanniam ſubit, campum verè Martium. Ioannes impar viribus ſe tegebat vrbium muris, miſſóque in Angliam Cantuarienſi Epiſcopo, qui popularium tentaret animos, præſtolabatur dum Philippi æſtus deferueret. Et is quidem captis Ebroicis, pluribúſque illo in tractu oppidis, ceu confecto bello ad ſancti Dionyſij acturus gratias venerat. Opportunè interea Ioannes freto tranſmiſſo, ab Anglis exceptus, regnum iniuerat, auctúſque viribus, mirâ celeritate repetitâ Normanniâ, imminebat Philippo, iam bellum renouanti, & Lauerdinum caſtrum obſidenti.

Des Roches.

Promouerat inſuper Ioannis cauſam Guillelmi Rupij ſolers induſtria, qui

Arturum.

Arturum rapuerat, & patruo conciliatum adiunxerat. Res ad pugnam ſpectabar, cùm Cardinalis Capuani Pontificij Legati intercedentis ſolicitudine, poſt inducias breues pax icta eſt. Cuius vinculum Blanca, Alphonſi Caſtellæ Regis filia; eadem nata ex Eleonora Ioannis Angli ſorore; Ludouico Philippi filio, Eleonora auia pronuba, in vxorem data: donante patruo Comitatum Ebroicenſem, & occupata à Rege caſtella. Et Blanca illa eſt, quæ Franciæ imò Orbi Ludouicum peperit, inſtituitque ſanctiſſimum Regem, quem mortales colerent, præferrent altaria, cœlum exornaret; debentibus Francis præclariſſimum ornamentum Anglo & Hiſpano; adeò incertæ ſunt res humanæ, vt ſummum beneficium ſit hoſtium munus. Eâ pace Arturum deſerebat Philippus, (tradebátque Ioanni Britones atque Andegauos,) quem modò tanto ſtudio promouebat; ita vtilitas norma Principum eſt; nec pudori aut amori locus, vbi commodum pollet.

Philippvs Avgvstvs. Anno 1200. Blanca Regina.

II. *Cum Ioanne bellum ſecundum.*

Nec alius pacis præter Blancam fructus, nam paulò pòſt Reges in bellum arſerunt. Æmulis & cupidis cauſæ non deerant. Ioannem accuſabat Philippus, quod promiſſis non ſtaret; & alia obiectans, inſtaurato cum Arturo fœdere, inducit in Normanniam militem. Arces plures vi expugnat; in quibus memorandum Gornæum, quod ſitu validum & munimentis, ceſſit induſtriæ: nam perfoſſo lacu, & aquis in ſubiectos muros effuſis, vndarum impetu munimenta collapſa ſunt, & aquis torrentibus vrbs ipſa immerſa. Ioannes ad diuerſa intentus, venabatur Arturum; qui iam Franci ope in ſpem erectus, cùm Mirebellum in Pictauis obſideret, interceptus à Rochio, patruo traditur; ac ferro grauis per vrbes trophæi inſtar deductus, tandem Chereburgi vitam claudit. Varia de auctore necis & modo ſcribuntur; ſatis conſtat arceſſitam à Ioanne, ſiue in carcere, ſiue in maris littore inter ambulandum; & ſublatum in iuuene æmulum regni, hoſtémque domeſticum; quando regnantibus, plerumque affinitas arctior, odium maius eſt. Exhorruit ad impiiſſimum facinus Gallia; Philippum interfecti mater Conſtantia vt ſupremum Dominum appellat, conqueritur de parricidio, pœnáſque efflagitat. Nec ille cunctatur; ac parentans Arturo mortuo, quem viuum cupiditati donauerat, de hac cæde, aliiſque in Aquitaniâ patratis, reo diem dicit apud Curiam Parium. Cùm ſe ille non ſtitiſſet, ſolemni iudicio de parricidio damnatur; ditione omni, quam intra Oceanum obtinebat, fiſco addictâ, & Coronæ reſtitutâ. Ad exequendam ſententiam, quò ſe primùm Philippus conuerterit, Normanniam impetens an Aquitaniam, mihi incertum eſt, laborántque Annales eâ in parte ambagibus; conſtat in Pictauis Ioannem graſſatum, in Normannia Philippum; ergo vtriuſque arma ſeorſum perſequar. Ioannes odiis apud Pictauos nobiles deflagrabat, indignum ob flagitium quo Arturi cædem cumulauerat. Vocatus aderat nuptiis Iſabellæ Adhemari Enculiſmenſis Comitis filiæ, quibus Hugoni Marchiæ Comiti ſpecioſiſſima virgo iungebatur; poſt epulas choreáſque cùm ad coniugem ſponſa duceretur, ipſe interceptam thalamo ſuo admiſit, & pro vxore deinceps habuit, maxima ſponſi & omnium offenſione, in quos contumelia recidebat. Nuntiato bello

Gournay.

Mirebeau.

Cherbourg.

Arturi cædes. Anno 1202.

Ioannes damnatus.

Iſabellam rapit. Conte de la Marche.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

bello, ille vt Aquitanos à Franco auerteret, è Normanniâ progreſſus in Pictauos, expugnat Turones, incendítque, quod fauiſſent Arturo propenſius; tum Pictauium, Auguſtoritum veteribus, copiis cingit. Ibi auerſis Superis victus & cæſus eſt. Nam vt ciues narrant, cùm à quodam Clerico *Pictauium miraculo ſeruatum.* proditore noctu in vrbem admittendus foret: ille vrbis claues quas apud Præfectum erat ſuffuraturus, cùm ſollicitè conquiſitas non reperiſſet, fuit inane conſilium atque proditio; eluxítque miraculum primo mane, cùm Præfectus templum ingreſſus Deiparam Virginem precaturus, quam impense colebat, in eius Simulacri manibus claues inſpexit. Imò & ipsâ nocte prodigium auctum; quippe ad portam Angli præſtolantes, furore ſubito tacti diuinitus, verſis in ſe armis, ſe mutuò conciderunt, donec dies orta furorem diſcuſſit: potentiſſimâ Mariæ tutela, quæ ſubſidia, vel ab *Philippus Normanniā ſubigit.* hoſtibus patat. Ioannes ſeu miraculo territus, ſeu clade afflictus, omiſit Pictauos, in Normanniam Philippi ſucceſſibus reuocatus. Etenim ille ampliſſimam prouinciam prope totam ſubegerat, primùm armis, dein Caën. hoſtis ignauiâ, Cadomo ſpectantis inter vxoris illecebras vrbes turmatim in Franciam confluére. Rhotomagus vna ſupererat, quà munimentis, quà dignitate prouinciæ caput, in quam totus Martis impetus ruit. At ea ſicut expugnata fortiter, ita propugnata; ciuibus ingenti animo Principi ſuo fidem teſtantibus, quà erumpendo, quà irruentem Francum repellendo; tandem interciſâ ſpe omni auxilij, cùm & Ioannes obſeſſorum preces deſpiceret; illi miſeriis & fame enecti vrbem Regi & corpora, immunitates pacti, dediderunt. Sic vberrima regio Anglis erepta, Francis reddita eſt, Anno 1204. annis ſupra ducentos nonaginta circiter, poſtquam ab iis auulſa vi fuerat. Iam Philippo metente victorias, & verè Auguſto, ab Deo & ſummo Pontifice reconciliatis.

III. Eodem anno ingens conuerſio Conſtantinopoli nouum Principem dedit: qui euentus quando ad Francos plurimùm pertinet, non abs re in eo- *Balduinus Imperator Conſtātinop.* rum Hiſtoriam inſeretur; paucis tamen, vt abiunctus à Rege, & membri inſtar diuulſi à corpore. Res vna tentata, quod in humanis ſolemne eſt, confecta alterâ, Deo conatus noſtros ad conſilia ſua moderante. Palæſtina cùm grauiter premeretur, ſuáſque miſerias apud Chriſtianos Principes deploraret, auribus Regum auerſis quas ſuum bellum implebat, concita- De Nully en Brie. uerat pleroſque Nobilium. In Franciâ Fulco Nullienſis in Bria Parochus, diuino afflatus ſpiritu, expeditionem ſacram, per vrbes, caſtella & municipia; inſinuabat plebi & Dynaſtis; imò verba opere fulciens, patratis haud paucis miraculis, auctoritatem comparauerat dictis. Huius impulſu dabant militiæ nomen omnes paſſim, tum è populo, tum è nobilitate præcipui; maximè in Campania, inter Proceres recenſentur Theobaldus Comes Campaniæ, Balduinus Flandriæ, Bonifacius Marchio Montisferrati, Simon Monfortius, Gualterius Brienenſis, Mathæus Monmorantius, aliíque familiarum illuſtrium plures. Summum imperium Campano delatum, eo morte prærepto, id Bonifacio traditum; quo nec tantiſper vſus eſt; Francis Proceribus ductu ſuo ſingulis Palæſtinam petentibus; & iis qui Venetias ad elocanda nauigia venerant, Venetorum arte traductis ad

ad alia. Nam ad obſidendam Zaram deducti ſunt, arcem in Dalmatiâ validiſſimam; & eâ expugnatâ, Conſtantinopolim adiunctis Venetis nauigarunt; Monfortio iam antè in Franciam regreſſo. Expeditionis nouæ ea ratio fuit. Cum ad Zaram pugnarent, aduolauit è Germaniâ Alexius adoleſcens, aduerſus Alexium patruum implorans auxilium. Ille fratrem Alexium Iſacium Conſtantinopolitano potientem Imperio, per nefas deturbauerat, coniectum in vincula orbauerat oculis, quanquam ab eo beneficiis affectus plurimis, ac nuper è Saracenis redemptus, ac nepote compacto in carcerem, thronum conſcenderat. Adoleſcens clam fractis vinculis, ad Philippum Irenes ſororis coniugem Germaniæ Imperatorem confugerat, & ipſo promouente ad Zaræ caſtra. Ergo fratricidium & tyrannidem patrui deteſtatus, Francis & Venetis oſtentabat iuſtiſſimam cauſam; facilem affirmabat expeditionem, inermem tyrannum, flagrare omnium odiis, depulſum iri leuiſſimo motu: & ſpe mercedis vrgebat animos, vim ingentem auri pollicitus, militem & commeatum ad bellum ſacrum; & ad Pontificem demerendum, Eccleſiam Græcam adiungendam Romanæ. His impulſi ſtimulis Franci, ac maximè Veneti, quorum intererat Conſtantinopoli præpollere, imponunt nauibus militem, Francorum ſex millia, quatuordecim Venetorum. Quis credat hoc milite expugnatam ampliſſimam ac munitiſſimam ciuitatem, Orientis Principem, atque tot gentium refertam ſpoliis; primùm Galata ſubacta, tum portus inuaſus; ac ſexto pòſt die ſcalis admotis vrbs capta, quâ parte pugnabant Veneti, Dandulo Duce quamquam oculis capto fortiſſime omnium præliante. Fugâ tyrannus in tumultu euaſit; Iſacius è ſquallore & vinculis throno redditus eſt, Alexius filius in conſortem adlectus; & laus reſtituta Iuſtitiæ, pœnâ criminis & Innocentiæ præmio. His admirabiliter perpetratis, fœderati Alexium de promiſſis appellant, ille cùm implendis non eſſet; nec enim Græci aſſentirent Romanis vlla vi, nec tantam pecuniam exhauſto ærario inops conficeret; nectere moras & excuſare ſe, & mox nolle peragere quod nequiret. Sic oborta amicos inter diſſenſio malum domeſticum peperit; coniurarunt in Principem ciues, ac duce Alexio dicto Murzuflo, qui ſolium occupauit, Alexium necant; Iſacio ſeue præ dolore animam agente; & in fœderatos ſe inſtruunt. Intermedia hyems bellum continuit; donec vere appetente, alterâ aggreſſione fœderati vrbem expugnarunt, Murzuflo fugiente, & opulentiſſimâ prædâ diuiſâ victoribus. Prædæ caput Imperium fuit; quod vtriuſque gentis ſuffragiis Balduino Flandrenſi Comiti datum eſt, tunc annum triceſimum ſecundum agenti, & capaci amplitudinis tantæ; qui præter fortitudinem, participatam ipſi cum aliis, manſuetudine & caſtimoniâ præclariſſimus erat; quæ virtutes illo æuo rariſſimæ, & licentiæ Principum odioſæ. Monferratenſi Peloponneſus & Theſſalonica conceſſæ, ob modeſtiam laudatiſſimo, qui Flandrenſi æmulo ſuffragatus, nec inuidit Imperium, nec contempſit. Quæ ſequuta ſint, præclariſſima Francorum facinora, Imperium per quinquaginta annos obtentum, Græci Annales vel in contumeliam ſuam perſcribunt: mihi ad alia feſtinanti his vacare non licet, nec verſari extra prouinciam meis rebus occupatiſſimo.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Conſtantinopolis bis capta.

PHILIPPVS AVGVSTVS. IV.

Hæreſis Albigenſium.

Et reuocat ipſam in Franciam ampliſſima res euentuum illuſtrium parens, quâ dignitas parta Eccleſiæ, & opulentiſſima ditio Regno tandem aſſerta eſt. Ea Albigenſium hæreſis, orta, propagata, preſſa, & euulſa. Lubet autem plurium annorum materiam ſimul percurrere, ne ſæpius falcem in vnam meſſem iniiciam, & pòſt expeditior ad Philippum regrediar. Quanquam non ſit animus ſingula pro dignitate exponere: ſacrorum Annalium id muneris eſt: delibabo, quantùm in Francicam rem & gentis gloriam contuliſſe videbitur. Albigenſium hæreſis orta ſiue à Manichæis, ſiue à Valdenſibus, vti ſuprà expoſui, ſiue ab Viſigothis Arianis, ſiue ex omnium colluuie peſtilens fœtus, Occitaniam totam inuaſerat atque Vaſconiam, & iam ſerpebat in Salyis. Eatenus Eccleſiæ telis hoc eſt ſacris fulminibus depugnatum erat; cùm Raimundus Comes Toloſanus Hæreticorum caput, Petrum Legatum Pontificium è prouinciâ pellit, contumelioſe habitum, cædiſque vt creditum eſt, per vnum è ſtipatoribus in Occitaniæ finibus. Ob diram cædem viſum Innocentio Pontifici auctoritatem poteſtate armandam, & Toloſanum exercitu compeſcendum. Vt is è Francia proxima immitteretur, Legatus Pontificis Philippum conuenit, precatúrque ne Eccleſiam indefenſam ſinat; ducat ipſe militem ad offocandam in latibulo Hydram; vel filium ad honeſtiſſimum bellum præmittat; id Chriſtianiſſimi titulo glorioſiſſimum præludium fore. Philippus teſtatus nihil ſibi religione patrum antiquius; rerum ſuarum difficultatem obtendit, imminere potentiſſimos hoſtes Othonem & Ioannem; nec ſe nec filium abeſſe à regni capite ſine periculo poſſe; de cætero nihil omiſſurum quod foret in Chriſtianæ rei incrementum. Nec intra verba ſtetit; nam Raimundum dominij iure ſpoliauit, vberémque prouinciam occupanti conceſſit; atque adhortatus Proceres vt defenſum Eccleſiam irent, bellatorum quindecim millia inſtruxit, perſolutis ſtipendiis; dedítque facultatem vt palam in Franciâ ad ſanctiſſimam expeditionem haberentur delectus. Ac tanto ardore data ſunt nomina, vt Crucigeri ad quingenta millia numerarentur, quorum pectori Crux annexa erat, ad eorum diſcrimen

Anno 1208. quibus Palæſtina militia erat, humero affixâ Cruce; Præſules Proceréſque quamplurimi ſponte conſcripti ſunt. Toloſanus ad tanti exercitus famam perculſus, Legato Pontificio Valentiæ occurrit, ac demiſſione & imbecillitate præualidus, iugum ſubiens quod imponeretur, iuratus mandata exequuturum, impetrat pacem, ac tempeſtatem obortam diſcutit. Enimverò vt abſolueretur ab hæreſi, reum ſe ac pœnitentem conſtituit.

S. Gilles. Sancti Ægidij quod caſtrum erat in Arecomicis, ante Eccleſiæ fores, nudus iurauit in Corpus Chriſti Sacroſanctum, impleturum ſe quæ iuberetur, tum Legatus ſtolâ collo ſupplicis iniectâ, quaſi capiſtro eum ducens, nudatos humeros virgis cædit, dum ad aram procederent, ad quam nexu ſacro ſolutus eſt, & reſtitutus Eccleſiæ. His perfectis, inter Crucigeros adſcribi voluit, ac ſusceptâ Cruce, ne qua ſuſpicio de pœnitentiâ oriretur,

Beziers. aduenienti exercitui ſe adiunxit, ſimúlque cum ipſo Biterras obſedit. Ea vrbs cùm Hæreticos contumacius propugnaret, ipſáque imbibiſſet luem, capta, direpta, & incenſa eſt; triginta ciuium millibus nullo ſexûs

ætatíſve

ætatiſve diſcrimine ferro deletis. Carcaſſo ne pœnam ſimilem pateretur, pacta conditiones victorem admiſit.

Tam felici expeditione, placuit Proceribus vnum deligere, penes quem adminiſtratio foret victarum vrbium; & recuſantibus Burgundo & Niuernenſi, Simon Comes Monfortij in Carnutum finibus, quanquam & ipſe renitens modeſtiâ, in id muneris lectus eſt; hic ab Amalarico Roberti Regis ſpurio ſtirpem ducebat, fortitudine bellicâ, & probitate morum commendatus. Et facinoribus expectationem omnium vicit; Volcas Tectoſages magnam partem ſubiiciens, armorúmque terrorem latè circumferens. Verùm & municipia pura ab hæreſi cùm occuparet, inuaderet in Aginnates & Cadurcos in dotem ab Anglo traditos Ioannæ Raimundi vxori; Conuenas, Fuxienſes, & Bearnenſes implicaret belli incommodis, quanquam ipſorum Dynaſtæ alieni eſſent ab Albigenſium tabe; ideò & ambitionis ſuſpicionem iniecit, & Toloſano metum ne ſpecie religionis exueretur omni ditione. Is maturè damno occurrendum ratus, aduolat Romam, proſtratúſque ad Innocentij pedes, condonati ſceleris pœnam deprecatur. & versâ ad miſericordiam oratione, ab Pontifice veniam omnium impetrat, litteráſque ad Legatum commendatitias, nequid è Toloſano decerperetur, dum amplius cauſa cognoſcitur. His munitus litteris in Occitaniam venit; at cùm vrgerent nihilo ſecius tum Monfortius, tum Legatus, & hic Toloſates ſacris prohibuiſſet, Raimundus inops auxilij externos appellat, Othonem Imperatorem, & Petrum Aragoniæ Regem. Ab hoc tantiſper incolumitatem nactus eſt. Etenim cùm Monſpelij Monfortius pro Comitatu Carcaſſonenſi clientelam Petro Aragonio præſtare vellet, haud quaquam admiſſus eſt; dicente Aragonio, ipſi adminiſtrationem duntaxat commiſſam, non dominium propriúmque mancipium; & præterea Nobiles à Monfortio ad Toloſanum conuertit, tantúmque curâ & auctoritate perfecit, vt breui tempore Monfortium ciuitates propemodùm omnes iam milite vacuum deſtituerint. Verumtamen cùm Crucigeri examinum inſtar identidem in eiuſdem caſtra confluerent, palámque Romæ Legatis inſtigantibus is promoueretur; tandem Raimundus ne videns viuénſque ſpoliaretur, Toloſam ſecedit; ſéque hoſtem apertum profeſſus Monfortio, ad defenſionem omnia comparat. Nec vocanti Aragonius defuit, iam Monfortio vel ob gloriam inuidens, vel ob ambitionem infenſus; præterea Comitum clientelarium, Fuxienſis, Conuenenſis, & Bearnenſis, causâ ſuſceptâ, quos Monfortius bello & Pontificiis minis agitabat. Ac primùm Aragonius interceſſione apud Pontificem, patronum ęgit miſerorum, ſi quid gratiâ & auctoritate conficeret; at irritâ deprecatione, Monfortio apud Pontificios præpollente, victorem Saracenorum exercitum per Pyrenæos deducit; auctúſque Comitum clientum copiis, ad Murellum tenue ad Garumnam oppidum centum millia militum admouet. Tuebantur oppidum pedites mille, equites octingenti, præda potius quàm præſidium; niſi Dux Monfortius, Deúſque cauſæ palam propitius, plura millia repræſentaſſent. Nec eâ temeritate Monfortius erat, vt copiis adeò imparibus decertaret; quamobrem nihil non tentauit vt conditiones æquas impetraret;

Monfortius Dux Crucigerorum.

Muret.

Pugna ad Murellum.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

ſed cùm omnes ab ſuperbo hoſte repellerentur, vt ſalutem deſperatione, vel honeſtam mortem conſequeretur, toto milite in caſtra irrumpit dum Rex pranſurus menſæ accumberet. Supra fidem eſt à Monfortio ſtetiſſe victoriam; at victus fugatúſque eſt tantus exercitus; viginti millibus cæſis vel Anno 1213. demerſis; quodque intendit admirationem, vno duntaxat equite, octo peditibus inter victores deſideratis; tanti eſt pugnare Dei auſpiciis, cœlique ductu arma tractare. Et ipſe Monfortius opima ſpolia retulit, decus imperatori rariſſimum, quippe in pugnæ æſtu cum Aragonio congreſſus, acerrimè prælιantem corripit, deiectúmque equo humi affligit; parcebátque generoſiſſimus victor, niſi miles gregarius cæde plurium hoſtium efferatus, (ducentos Aragonios iam obtruncauerat,) in Regis guttur ferrum immerſiſſet. Ita cæſus fortiſſimus Princeps, & Catholici titulo inſignis, hæreſeos victima, quam propugnauit nemo impunè. Ab hac victoriâ Monfortius cæteris proſperis vſus eſt; & Pontifice & Lateranenſi Concilio, & Philippo Rege, à quo in clientelam admiſſus eſt; & Ludouico Principe ducente in Hæreticos militem; ſed quod caput eſt, parum proſperè Deo. Nam cùm inpoſterum ſibi militaret non religioni, Toloſæque obſeſſæ ac tantùm non captæ incumberet, obſeſſis prorumpentibus lapide ictus occubuit, ſpeſque conſepultas tumulo intulit. Rapto Duce ſolutæ ſunt copiæ, Raimundus in ditionem totam receptus, hæreſiſque conualuit, futura Ludouici Sancti prouincia. Sed ad Philippum interpellata nos reuocant.

VI. Et verò Philippus ſubactâ Normanniâ rem vrgebat, conuersúſque ad Ligerim promouebat victoriam. Iam ducum ope latè circum amnem populos ad ſe adiunxerat: Guillelmus Rupius Cænomanos Turones atque Andegauos Ioanni ob Arturi cædem infenſiſſimus eripuerat Anglis, Henricus Regis Mareſcallus, præter vrbes duas Rupellam & Niortum, domuerat Pictones; ij gubernandi Touarſio traditi; Philippo Britones aſſentiebantur, nuptâ Conſtantiâ Guidoni Touarſij fratri, & flagrante in vindictam filij. Aquitania vincenda ſupererat; cùm Ioannes tandem veternum excutiens cum numeroſo exercitu Rupellam appellit, & mox inuadit in Pictones, Touarſio & Guidone fratre, ſummâ beneficiorum obliuione, rebellantibus in Philippum. Ille carpens hoſtis veſtigia arcebat ab arcium oppugnatione: & Ioannes receſſit vno dumtaxat caſtro expugnato, & incenſo Andegauo, quâ in vrbe maiores habuerant originem; vt vel in patriam ſcelus propagaret. Poſt eius diſceſſum Pictonibus Britonibúſque Anno 1206. receptis, in biennium induciæ pactæ. At Ioannes reuerſus in Angliam nouam bello materiam ſerit. Monachos Cantuarienſes, quòd Archiepiſcopum quem ipſe auerſaretur dixiſſent, expellit cœnobio, inductiſque Canonicis, munere Archiepiſcopum interdicit. Innocentius Pontifex eâ de iniuriâ appellatus, poſtquam Ioannem precibus miníſque fruſtra aggreditur, tum demùm Angliam Sacrorum vſu prohibet, & Regem graſſantem ſæuius ad extremum ab Eccleſia ſegregat, & aliquantò poſt fide & obſequio Anglos exoluit. Imò ne vanum fulmen atque irritum foret, Philippo per Legatum Pandulfum ſuadet, ſanctiſſimum bellum vt moueat, in Angliam inuadat, Tyrannum in ipſa immanitatis officina mactet, hoſtémque infenſiſſimum,

Philippus Pictones occupit.

Viconte de Touars.

Ioannes diris deuotus.

ſiſſimum, ſuperorum odium atque mortalium, vno ſemel ictu conficiat. Sponte currenti admouebat calcar, in publicis regni Comitiis Sueſſione rem proponit Philippus; *Ludouico filio parari poſſe regnum ampliſſimum; adoleſcentem ſpei tantæ capacem; tranquillitatem comparatum iri, ſi Francorum hoſtes in ipſorum corpus coaleſcant: imò Anglorum id votum eſſe, poſtulantium & flagitantium crudelem belluam amoueri à ceruicibus ſuis.* Vno conſenſu decreta expeditio, & deſignata pecunia. Conſcribitur miles, inſtruuntur nauigia, & iam ad oſtium Sequanæ ſtant quingenta in anchoris. Ioannes apparatu tanto perterritus, in ſummas adductus anguſtias, cùm præter externum domeſticus hoſtis timeretur; erat enim apud omnes odio; ſtatuit contumeliæ ſpeciem regni iacturæ præuertere, & appellato Pandulfo Legato Pontificis, qui eâ de re plurimùm adnitebatur, vt res perditas quoquo modo reſtituat, ſe & regnum Pontificiæ Sedi profitetur obſtrictum, clientelam iurat; ac recipit in ſingulos annos ſe ſterlinos mille perſoluturum. Hac ſatisfactione placatus Pontifex velificationem immutat, admittit Ioannem in gratiam, nexu ſacro ſoluit, pium Eccleſiæ filium nuncupat, ſubditos ad obſequium reuocat, & Philippo interdicit, ne quid in Angliam tentet, quæ modò ad Romanam Eccleſiam pertineret. Id tametſi moleſtiſſimum videbatur Philippo, hoſtis perdendi eripi opportunitatem, ipſi obtendi inuiolabilem clypeum, immenſam pecuniam in ſumptus impenſam, impulſu Pontificis ſuſceptum id bellum, & intereſſe gloriæ ſuæ, quod tantus exercitus nullo facinore dimittatur: tamen non exiſtimauit irritandum Pontificem in hoc rerum articulo; nec immemor quantùm in vxoris negotio laboraſſet, à Ioanne abſtinuit, & militem inſtructum in Flandrum conuertit. Sanè Innocentij magna auctoritas, qui præter Raimundum Toloſanum Principem, vt taceam Othonem Imperatorem, potentiſſimos Reges ſubieciſſet pœnis, eiſque extorſiſſet voluntatem ſceleris aut facultatem.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Philippus parat expeditionem in Angliam.

Ioannes abſolutus.

VII.

Flandrenſi bello Reginaldus Francus facem accendit. Erat hic Dammartini Comes, Philippo chariſſimus, idémque Comes Bononienſis, Idâ Bononienſi in vxorem ductâ Philippi beneficio. Porrò aduerſus ſuperos mortaléſque ingratus, cum regni hoſtibus Othone & Anglo clandeſtinis agebat conſiliis; ſpretâ vxore concubinarum greges palam ductabat; vexabat acerbiſſimè ſubditos, maximè in Clericos immanitate barbarâ ſæuiens: quæ ob flagitia ſæpiùs diris deuotus, tandem Rege bona in pœnam occupante, regno minarum plenus ad Flandrum profugit, Simone fratre ſecum abducto, & hoſpitem lue rebellionis afflauit. Flandriam regebat Ferdinandus Comes, filius Sancij Portugalliæ Regis. Nam cùm Balduino Flandrenſi Comiti duæ eſſent filiæ; poſtquam is ad Conſtantinopolitanum thronum euectus eſt, cura Virginum collocandarum penes Regem fuit; cuius auctoritate Ioanna natu maior nupſerat Ferdinando, Comitatu in dotẽ accepto; minor Burcardo Aueſnio: at Ferdinandus vt obtineret tam opulentum coniugium, Philippo tradiderat fanum Audomari & Ariam, vrbes Arteſiæ, veluti Dynaſtiæ huius appendices, & ſemel donatâ Arteſiâ dimittendas. Mox Ferdinandum detractæ duæ vrbes afficiebant magis

Bellum Flandrenſe.
Renaud Comte de Bologne.

Ferdinandus Flandriæ Comes.

Saint Omer. Aire.

PHILIPPVS AVHVSTVS.

quàm plurimæ comparatæ; vnde incendente Reginaldo eas vt reciperet, cum Othone & Ioanne fœdus init arcanum, quod latuit, donec Philippo Anglicam expeditionem paranti renuit arma adiungere; nec vllâ conditione, vel reddendis vrbibus, effici potuit quin ſecederet. Philippus ab Angliâ prohibitus, iniuriæ memor, in Flandriam vertit, & ducto mari terráque exercitu, oppreſſurus hoſtem irruit ferox. Yprâ & Caſſelio captis, Gandaunm obſidet, circumductâ claſſe ad Suinæ littus Damúmque oppidum. Appellatus interea ab Flandrenſi Anglus, Guillelmo Salisberienſi, fratri ſpurio, Duci egregio tradit claſſem armatam, qua ille vectus ad eaſdem Suinæ oras applicuit. Extemplò in Francorum claſſem impetum facit; vacuámque milite, quem prædæ cupiditas in proximos agros diſtraxerat, haud ægrè profligat, pluribus nauium demerſis aut captis, tum Damum oppidum fretus proditione ciuium obſidet. Ad hæc nuntia Philippus, omiſſo Gandauo aduolat Damum, cæſiſque hoſtibus quos egreſſos claſſe deprehendit, educto vrbe præſidio, & nauibus commeatu, reliquas quæ in portu ſtabant, ne prædæ hoſti forent, incendi iubet, flammíſque pariter Damo iniectis, proditione compertâ, magnâ celeritate Gandauum repetit. Nec diu ciuitas propugnantem excluſit, ſtatim admiſit victorem ſimúlque tota Flandria, fide datâ immunitatum. Philippus acceptâ in ſumptus belli pecuniâ, dirutis Inſulis, & nudato muris Caſſelio, patratâ vltione regreſſus eſt. Digreſſo Rege Ferdinandus qui ad Hollandos confugerat, ex iis Friſiiſque lecto exercitu, Reginaldo armorum ſocio reuerſus in Flandriam, paſſim excipitur, captóque Tornaco Francos expellit. At paulò poſt maior rerum moles in Philippum incubuit, & à Flandriâ recuperandâ prohibuit tantiſper. Plurimi hoſtes Ioannis conſiliis in vnum inſurgunt; omnium caput Otho Imperator, & odio infeſtiſſimus. Hic filius Henrici Saxoniæ Ducis, idémque Ioannis è ſorore nepos, diu Philippum capitaliter oderat; quà in auunculum propenſione, quà Philippi offenſionibus; quippe Imperio ipſum inter & Philippum Henrici Imperatoris fratrem diſceptato, Rex Philippi partes propugnauerat acriter, Othoníque obſtiterat. At poſtquam Philippus ab Ancheraſo Palatino Comite cæſus eſt, & Othoni aſſenſu Pontificis ceſſit Imperium, ille odium in Regem tandem exeruit. Enimverò nuper Pontificias diras incurrerat, propter Siciliam & Tuſciam occupatas; vt qui hoſtes Regis, iidem Eccleſiæ forent. Nam Ioannes quamvis in ſpeciem conciliatus Pontifici, inquinabat ſe omni flagitio; ac nuper Saracenorum Principi adſtringendam fidem obtulerat, vt ſe clientelâ Pontificis vindicaret. Adſciti in ſocietatem quamplurimi, Ferdinandus Flandrenſis, Guillelmus Brabantiæ Dux, Otho Limburgi Dux, Philippus Comes Namurcenſis, Reginaldus Bononienſis, Comes Salisberienſis cum Anglis auxiliaribus; tantúſque exercitus, vt peditum centum quinquaginta millia numerarentur; Equitum qui iure baltei inſignirentur mille quingenti; præter alios quorum numerus eſt prætermiſſus: nam plerique vt ad prædam certam aduolabant: iámque Proceres partiti erant opulentiſſimum regnum, vt Ferdinando Pariſij cum Francica Inſula cederent, Veromandui Reginaldo, Anglo trans Ligerim prouinciæ.

Suine & Dam.

Otho & fœderati in Philippum.

prouinciæ, Orthoni reliqua; ſicque ſpem optimam vincendi conceperant, vt currus traherent onuſtos catenis atque compedibus, quibus Rex nobiléſque capti vincirentur. Quin & Mathildis confecta iam ſenio, Ferdinandi amita, nupta quondam Philippo Elſacio Flandrenſi Comiti, vt in ſocietatem belli veniret, & nepoti opitularetur, conſuluerat Magos, à quibus reſponſum tulerat; pugnatum iri, deturbatum Regem conculcandum equorum vngulis, nec ſepeliendum, & partâ victoriâ Ferdinandum ingenti pompâ ingreſſurum Pariſios, quæ verba præclara in ſpeciem inſanam ſpem in Procerum animis excitabant. Quanquam euentus docuit, quæ Dæmonum dictis fides habenda ſit. Nec odio ſuo Ioannes deerat, magno exercitu tranſportato in Aquitaniam, vt eam in partem Philippum diſtraheret, mediúmque inter hoſtes effugio nullo opprimeret.

VIII. *Philippus aduerſus hoſtes progreditur.*

Has inter anguſtias Philippus animum non deſpondit; Ludouicum filium mittit ad Ligerim, qui Ioannem retunderet; ipſe Peronæ luſtrato exercitu, quanquam numero admodùm impare, cauſæ præfidens, occurſurus hoſti, educit copias. Otho cum fœderatis agebat Valencenis, conſulens in quam regni partem irrueret, cùm audito Francum mouiſſe, & iam Tornaco imminere, ipſe pariter educit exercitum, & ad Mortauiam (Mortague.) caſtra figit, munítque operosè, ne cogeretur ad pugnam inuitus. Vtraque caſtra octo milliaria diſiungebant, aciémque conſerere peroptabat Philippus; ſed erat temeritatis præcipitis ire expugnatum munitiſſima caſtra per anguſta loca, paludoſa atque lutulenta, quorum difficultate miles vinceretur: & verò hæc mens hoſtium erat, aut infringere morâ Francorum impetum, aut ſi ad pugnam inconſultò procurrerent, opportunitate loci cladem inferre. Rex hoſtium perſpecto conſilio, immutat propoſitum, & verſus Hannoniam ad diripiendos agros exercitum mouet. Otho re per ſpeculatores compertâ, ratus metum Philippo iniectum, extemplò motis caſtris toto exercitu abeuntem inſequitur. Eáque inſequentis celeritas fuit, vt nihil propius actum ſit quàm vt incautum Regem obrueret. Guarinus ex Hoſpitalium ordine, ad Siluanectenſes Inſulas deſignatus, militiæ peritiſſimus, quam diu in Palæſtina tractauerat, cum Vicecomite Melodunenſi, percepturus quid hoſtes tentarent, relicto exercitu, collem aſcenderat & ſpeculabatur; cùm repente aduertit quadrato agmine fœderatos incedere; nulláque morâ celerrimè ad Francos inuehitur, commonétque imminere hoſtem, & pugnam inferre. Franci feſſi viâ ſoliſque æſtu, ibant ſolutis ordinibus, in Bouinenſibus campis, (Bouinæ vicus Tornacum inter & Inſulas) cùm vocati in conſilium, an pugnandum foret, an progrediendum, vno propemodùm ore oportere progredi ſtatuunt, *Nunc militem fatigatum æſtu ac labore, ineptum ad pugnam; diſtare propius riuum, quem ſi tranſmittant, foſſam obiecturos ſe hoſtibus, cuius beneficio prælientur & vincant; ij fortunam ſubeant qui aggrediuntur; at laceſſiti ſedulò caueant, & ſe aleæ ſortis eripiant.* Hæc ſententia inualuit; reclamante Guarino plurimùm, & cladem exercitus nuntiante; ſi hoſtes, quod euenturum foret haud dubiè, deprehenderent diuiſas copias, & tranſmiſſo priore agmine, delerent poſterius. Ergo prima acies iubetur incedere, dum in

poſtremâ

PHILIPPVS AVGVSTVS.

poſtremâ Rex hæret, armíſque exutus ad leuandum æſtum recumbit ſub fraxino: vixdum pontem, qui ligneus iungebat riuum, primi ordines prætergreſſi erant, cùm ſtrepitu excitatus Rex, monitúſque hoſtem incurriſſe iam & velitari, ac diſcrimen eſſe ne poſtremum agmen deleatur, ſi ingruant hoſtes, agnoſcit Guarini prudens conſilium, certúſque prælij, iubet extemplò reuocari ordines primos, ædémque fortè proximam ingreſſus, Petro Eccleſiæ Principi ſacram, paucis precatus, & implorato in Eccleſiæ hoſtes auxilio, mox egreſſus, lætis oculis ac præſagis victoriæ Duces contuitus, arma afferri, ſéque indui iubet; tum ad milites inflammandos nouum & inauditum orationis genus excogitat. Aram ſpectante exercitu erigi imperat, in ea reponi Coronam & ſceptrum, nam tunc cum Regibus geſtabantur, tum ipſe intecto capite, dextrâ erectâ, vocémque intendens, ita fertur locutus. *Franci Proceres, vóſque commilitones fortiſſimi, qui modò ad huiuſce Coronæ propugnationem veſtra corpora in diſcrimen obycitis; ecce obteſtor vos, ſi quem digniorem qui illam impleat cenſeatis, is eam habeat; vltrò me abdico, ac depono ſceptrum; modò contendatis, ea vt integra & illibata ſeruetur, nec ſinatis ab iis diſcerpi, quos Deus ab piorum cœtu ſegregauit.* His generoſiſſimis verbis permotus exercitus; vno ſimul ore conclamatur: *Viuat, & regnet æternùm Philippus, viuat Auguſtus, coronam in perpetuum habeat, ad eam ſeruandam, vitam ſi millies ſuppetat, impendemus.* Tum procumbentes in genua, benedici ab eo flagitant: ipſe dum Clerici lectos in pugnam concinunt Pſalmos fulgentem galeam induit & conſcenſo equo ad primos pugnantium aduolat. Simul vt viſus eſt, pugnam immutat, parturítque victoriam. Etenim hoſtes cùm ad Regem totum exercitum adeſſe crederent, vt ipſi & toto exercitu depugnarent; qui in frontem inuehebantur, inhibito prælio, ad dextram ſe flectunt, & protensâ longiùs acie, vtrinque alas ad duo millia paſſuum explicant. Hac temporis mora duo præclariſſima commoda Regi parta. Nam fulgorem ſolis atque æſtum tergo excipiens, eadem in hoſtium oculos vertit; tum primo agmini regrediendi ſpatium datum, & Guarino caſtrorum Præfecto diſtribuendi militem, quem ſic diſpoſuit. Primum agmen ne inuolueretur explicuit; ducebátque cornu dextrum Eudo Burgundiæ Dux, læuum Petrus Comes Drocenſis, poſtremum agebat Galterius ſancti Pauli Comes; Philippus in media acie refulgebat, Galone Montinio vexillum regium præferente: & Regem inuitum tegebant Proceres obiectu corporum, præter ſelectiſſimam Nobilium turman ad tutelam eius vltrò deuotam. Eodem ordine hoſtes in primi agminis dextro cornu Ferdinandum locauerant, Reginaldum in læuo, Imperator mediam agebat aciem, totis viribus Philippo ingruens. Calebat maximè, nempe die Iulij viceſima quinta, ac ſub meridiem; & ardor Martius cœli æſtu maior bellatorum animos incendebat.

Philippi oratio.

Conte de S. Paul.

Galon de Montigny.

XI. Et ecce bellicum canentibus tubis, Guarinus velites ad delibandam pugnam immittit: ij ab Hannoniis Sagittariis excepti, cæſis magnam partem equis, infunduntur in aciem, pugnántque pedites. Mox equites cataphracti directis haſtis impetum faciunt, latéque hoſtem quà graſſantur fundunt. Momento temporis miſcentur equites peditéſque, &

Pugna Bouinenſis.

Anno 1214.

ſtricto

ſtricto ferro pugna conſeritur. Spectabatur in primis Ferdinandus Flander, qui animi corporiſque memorabili robore, inter ordines tum ſuorum tum hoſtium dimicans, modò ducis modò militis exequens munus, quà voce quà gladio, incitabat ſuos, hoſtes feriebat. At in Regem vis tota pugnæ incubuit, vt is ſe quem profeſſus erat corona digniſſimum exhiberet. Siquidem in eum vnum fœderatorum arma collimabant cum odiis: Otho præcipuè tres Germanorum turmas, numero animóque terribiles, quæ in necem Regis iurauerant, ſeu alas fulminis inuehebat: pro vexillo præferebatur in curru Aquila aurea palo affixa, Draconem vngue geſtans; tum in aciem Regis tergeminum illud agmen infunditur. Vires Francis haud pares, Regi ſuperior animus erat; poſtquam obiecti equites diſiecti aut cæſi ſunt, ad turmam Nobilium qui propugnabant Regem deuentum eſt; pauci numero, nam centum admodùm per horæ ſpatium decem millibus obſtiterunt, Rege in primis fortiſſimè præliante. Verùm vi obruente virtutem, & ipſi cæſi ſunt, & Philippus obtruncato equo humi deiectus, vnguliſque quadrupedum conculcatus. In tanto diſcrimine, Montinius vexillum demittebat erigebátque identidem, vt in opem Regis Francos euocaret; at excludebant confertiſſimi hoſtes auxilium, & erat Francis coram ſe ſingulis quo pugnarent. Regem interea vis diuina eripuit. In iacentem Reginaldus ira frendens ruebat, expedito ferro confoſſurus, cùm non aſpectabili dextra repellitur, torpentibus neruis, oculiſque præſtrictis; nec à miraculo diſtat, quod ille Montinius Petrúſque Triſtanus ſuis corporibus obtexerunt Regem illibati, dum is à Petro Antiſſiodorenſi in recentem equum imponitur. Tunc enimuerò incredibili animi robore in hoſtem irrumpit; peperítque victoriam, quod eo propemodùm momento Franci dextro cornu profligatis Flandris victores in Germanum agmen inuecti ſunt. Siquidem Ferdinandus cùm ſuos nutare animaduerteret, confirmaturus exemplo dubios, manu pugnans, equo confoſſo, pluribus ictibus contuſus, geminóque vulnere cruentus, à Marellio capitur; captiuo Principe, Flandri reliqui cæſi aut fugati. Victores in aciem de periculo Regis admoniti refunduntur, ferro viam aperiunt & ſub Philippi pugnantis oculis præliantur: nec vano conatu, funduntur Germani, Aquila aurea diſcerpto curru reuellitur, Imperatorem pugnæ impetit furor, treſque è Proceribus in eum irruunt, Malueſinus, Barreſius, & Trienſis, iámque equo deiectum abducebant, cùm à turma Germanorum eripitur, & equo redditus citatiſſima fuga ſe proripit. Vnus admodùm pugnabat obſtinatior Reginaldus; is cùm facilè potuiſſet effugere elabíque victoribus, anteuertens ignominiæ mortem, pugnator acerrimus, quanquam pugnæ vehemens dehortator, agmen peditum cuneatum inſtruxerat, quo vim repellente prorumpebat ipſe, & cædem quoquò ſe verteret inferebat; donec inſequentibus plurimis, & in agmen ſimul peruadentibus, equo tandem ſuffoſſo corruit, armis ita ſolidis, vt tot inter irruentium ictus nullam plagam acceperit. Tum demùm pulſi planè hoſtes, & indubitata victoria. Tam numeroſi exercitus cæſa pars maxima, in fuga pauciſſimi, in ipſa acie plurimi, vt vincentium fortitudini deberetur palma. A meridie

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Regis periculum.

Huges de Mareuil.

De Manuoiſin, des Barres, de Trie.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

ridie ad occaſum ſolis pugnatum eſt. Guarinus à pugnâ abſtinuit; ab enſe Philippus Bellouacenſis Epiſcopus, qui cruori vt parceret, clauâ pugnauit, pluresque hoſtium ceu victimas mactans, excuſauit Præſulem an illuſit. Triumphauit Pariſiis celeberrimo plauſu Philippus, & Ferdinandus elato curru in triumphum ductus, ne veritas oraculo fallaciſſimo deforet; Reginaldus Peronam ferro onuſtus in cuſtodiam miſſus eſt. Sic gloria genti Francicæ comparata, quam diuino arbitrio, Guarini prudentiæ, Regis fortitudini, ſuæque debeant. Otho ab fuga Imperio excidit, Friderico æmulo præpollente, & retruſus in Saxoniam, ignominiæ plenus interiit.

X. *Ioannes Anglus à Ludouico victus.* Hæc Philippus in Flandriâ, dum in Andegauis Ludouicus filius Anglum pellit. Ioannes magnâ claſſe Rupellam appulſus, adiunctis Comitibus Marchiæ & Luſiniani, Vaſconúmque Proceribus, tranſito Ligeri, inuadit Andegauos, ipſámque vrbem Andegauum quam antè incenderat, ſitûs opportunitate perſpectâ, accuratè munit vallatam mœnibus, futurum aduerſus hoſtes propugnaculum, tum nequid progreſſo vlterius metum à tergo incuteret, excurrit in Britones, Nannetas vrbem primariam (Nantes. Pierre de Dieux.) inuaſurus. Nuper obtinuerat Britones Petrus Drocenſis, è ſtirpe regiâ, ductâ in vxorem Aliſiâ, vnicâ Conſtantiæ & Guidonis Touarſij filiâ; ille cum Roberto fratre Ebroicenſi Comite ac ſelecto milite agebat Nannetibus, hoſtémque excepturus extra munimenta educit copias, prælio in capite pontis conſerto; quo victus & captus eſt, ipſáque vrbs in poteſtatem victoris redacta. Ioannes tam felici ſucceſſu, Andegauos repetit; circúmque infert arma victricia. Quo rerum articulo ſi perrexiſſet vlterius, Pariſios regni caput aggrediens, vel Regem in Flandria circumcludens, haud dubiè perniciem certam inuehebat. Sed auertit Deus prudentiſſimam mentem. Ad ripam Ligeris caſtrum erexerat Guillelmus Rupius clariſſimus ille (La Roche aux Moines.) regni Mareſcallus, & appellauerat Rupem Monachorum: Ioannes eam vt ſpinam reuelleret, quaſi leuem operam patraturus de via, victorem exercitum caſtro circumfundit. Arci Rupius præſidium impoſuerat fortiſſimos milites, dignos quibus Francia immortales habeat gratias. Cùm à victoribus omni oppugnandi genere premerentur, cùm foris vrgerent baliſtæ machinæ atque arietes; cùm per ſex hebdomadas quieſcendi ſpatium diu noctúque non permitteretur; ij tantâ fortitudine arcem propugnarunt, vt hoſtium generoſiſſimis interfectis, carceres Anglo poſuerint, eoſdémque Franco amouerint. Nempe Ludouicus, imparibus admodùm copiis, nondum auſus Anglo frontem obuertere; modò cùm is hæreret ad remoram imminueretur exercitus, primúſque ille terror cum exiſtimatione deflueret; tunc aucto milite, ne perirent propugnatores fortiſſimi, ſtatuit confligendum. Ioannes furore percitus exitium comminatus obſeſſis, patibula plura erexerat, quibus tandem capti affigerentur, iiſque ad ſpectaculum foſſam vallauerat; cùm audito Ludouicum inſtructo exercitu aduentare, terrore quodam improuiſo perculſus, ſeu conſcientiâ ſcelerum, ſeu diffidentia militum, vaſa colligi iubet, amnémque tranſiri; ipséque (*Ioannes fugatur.*) inter primos feſtinatione præcipiti trans fluuium euadit. At dum in caſtris

dux

Philippvs Avgvstvs.

dux mileſque approperat, & per tumultum alius alij moram creat. Ludouicus interuenit, & perturbatos confuſóſque aggrediens, magnam ſtragem edit, pleriſque inter fugam amne demerſis. Ioanni pauor ita mentem mouit, vt quanquam Ligeris hoſtem amoueret, concitatiſſimo equo aufugerit, nouem leucis vno curſu luſtratis. Hæc dies Ludouico Andegauos Britonéſque reſtituit, poterátque donare Pictauos, niſi Patris clementia an moderatio pacem victo donaſſet. Nam Ioannes Parthenij hærens, à Philippo inducias in quinquennium poſtular impetrátque: libertati aſſertus Petrus Britonum Dux, & Franciæ comparata tranquillitas; Rege ab tot ærumnis ſibi ſuiſque honeſtum otium indulgente, nec Martis alcam prouocante; proſpero iactu locupletatus. Et obſeruanda Ludouici victoria eodem die parta quo Bouinenſis; patrem inter & filium conſenſu mirifico naturæ an fortunæ: ſanè cum Philippus Ptolemaide profluuio ſanguinis laboraret, eodem morbo Ludouicus infans vexatus eſt; eodémque tempore vterque tam diſſitis locis conualuit; conformante natura quod perfecit ſimilitudo victoriæ. Ludouicus filius regno potitus, votum patris abſoluit; nam ad Siluanectum Abbatiam Victoriæ condidit, inductis ſancti Victoris Monachis, in geminatæ palmæ monumentum; íſque locus ſelectus, vt volunt, quod curſores à patre & nato miſſi laureati ibidem occurrerint, felixque nuntium communicauerint; Deo caſus omnes ad incrementum gaudij moderante.

Abbatia Victoria.

XI.

Ludouicus iter in Angliam parat.

At illicò noua turbarum ſeges enata eſt; pax Ioannem defecit in Anglia, cui in Francia hæſerat. Ea res quoniam ad Regem & filium multùm pertinuit, noſtri muneris eſt. Ioannes in Angliam reuerſus, & nulla ſollicitudine belli diſtractus, ſibi continuò hoc eſt vitiis ſuis redditus eſt, auaritiæ & crudelitati. Cùm in facultates omnium & corpora graſſaretur, vrbium & Procerum immunitates omnes extinxiſſet, templa & anathemata diripuiſſet, Sacerdotibus eiectis, ſpoliatis, & cæſis; tandem Angli vno conſenſu iugum excutiunt, & in Principem rebellantes, quem Tyrannum nuncupant, Philippum conueniunt, natúmque Ludouicum in Regem expetunt. Negotium impeditum admodùm erat atque intricatum; quippe erant ſoluendæ induciæ, iuratæ in quinquennium, nulla Ioannis in Francum iniuria; nouo bello intercedebat Innocentius Pontifex, Ioannem propugnans, qui vt ſe in hoſtes tum externos tum domeſticos communiret, regnum Angliæ, cum annuo vectigali, Romanæ Sedi ſubiecerat; iamque Anglos Proceres ſacro telo percuſſerat Pōtifex, & Legatus Pontificius Vvalo aduenerat, qui Regi & filio interminaretur fulmen, ſi conſtitutam pacem infringerent: tum Francis tam diuturno bello fatigatis, quid nouæ ærumnæ & pericula noua arceſſerentur? Contra, odium vetus & recens gloria contendebant. Præclara Philippo occaſio capitalem hoſtem opprimendi, comparandæ gloriæ Ludouico, & regni quærendi. Cùm eam in partem propenderet Rex, & Ludouicus vehementiſſimè bellum flagitaret; iámque patre vel inſcio vel diſſimulante, Coronam Anglicam admiſiſſet, Legatus Vvalo haberi conſilium poſtulat, ac Regem precatur, ne Ioannem vllo modo perturbari ſinat; illum clientem Eccleſiæ conſtitutum,

Anno 1215.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

iure optimo Regem Angliæ eſſe, & momenti periculoſi rem fore, ſi Principes rebellionem foueant atque promoueant; tum verſâ ad Ludouicum oratione, multis deprecatur, ne in Angliam eat, néue Pontifici imò Eccleſiæ bellum nullâ causâ indicat; nihil ipſi cum Angliæ Rege negotij; ſi gloriâ belli flagraret animus, in Palæſtina Saracenos, imò ipsâ in Galliâ Albigenſes eſſe, qui profligarentur. Ad hæc Philippus conteſtatus in Romanam Eccleſiam obſequium, & in Pontificem pietatem, affirmauit nuſquam ſuo conſilio, multò minus auxilio Ludouicum filium impugnaturum Eccleſiam; verùm audiri oportere, quid iuris habeat in Anglicum regnum; non continuò impugnare Eccleſiam, qui ius perſequatur. Tum vnus Procerum à Ludouico eam in rem deſignatus orationem eiuſmodi habuit. *Moleſtiſſimum eſt Ludouico Principi contendere cum aduerſario, quem paterno hactenus affectu coluit, quémque in Iudicem præoptaret, ſi res pateretur, nec foret arbiter idem qui actor eſt; Pontificem Innocentium loquor, cuius venerandam & mortalibus cunctis ſacroſanctam auctoritatem agnoſcimus atque reueremur; ita tamen vt conſcribatur terminis ſuis, & quæ in cœleſtibus pollet, à terrenis abſtineat, & comparata iura non rapiat. Nam Angliæ regnum iure collatum Ludouico quis neget? Ioannem excidiſſe ob nepotis cædem Sententiâ Parium iam iudicatum eſt; ipſe mox conſcius imbecillitatis id in Pontificis manus depoſuit, ſeque imperio quod peſſimè gereret abdicauit; Angli Proceres vno vrbium populique conſenſu ob immania ſcelera eiecerunt Principem atque eiurarunt; nunc quid cauſæ eſt, cur Pontificis vna auctoritas tot rationibus Tyrannum eiectum reſtituere poſſit atque ſtabilire? Iubebit infectum auctoritas illa quod factum eſt? Impediet, ne crudeliſſimo Arturi parricidio nefarius prædo ſeſe polluerit? vetabit ne ſpoliauerit templa, aras diripuerit, Sacerdotes necauerit, omne flagitij genus patrauerit? prohibebit, ne ipſe ſceptrum abiecerit, ac coronam exuerit? id enimverò ne Deus quidem. An ergo auctoritas rem perfectam & quæſitum ius immutauerit? At, inquiunt. Ioannes Pontifici ius regni conceſſit, ſe clientem conſtituit, clientelarem Angliam fecit. Enimverò ius gentium appello, & regnorum leges. Quis Regum vnquam, abſque Procerum Ordinúmque aſſenſu, eiuſmodi nexum regnis impoſuit? tu nobis iugum detrectantibus dederis? tibi Sacramento iurauimus, nuſquam Pontifici; non in eas leges ius imperandi conceſſimus; largire quod tuum eſt, abſtine alieno. Ab alienato Ioanne, Ludouico ius partum eſt: nam & ipſe à Proceribus regni delectus eſt, & vxoris iure propinquior; quippe Blanca Eleonoræ filia, ſemel eiecto Ioanne cum poſteris, vna ſupereſt è ſtirpe regiâ, ad quam hereditas iuſta peruenit. Quid ergo Legatus alienis rebus ſe immiſcet? quid auctoritatem flagitioſo prædoni obtendit? quid facultatem peccandi prorogat? quid calamitatibus Anglos inuoluit, in clientelæ præmium & defenſionis? quin atrociſſima ſcelera in ſupplicium vocat, quin iuſtitiam amat, pietatem atque ſanctitatem, ſinitque Principem innocentiſſimum frui iure ſuo, regnúmque obtinere, quod à naturâ & eligentium voluntate aſſequitur.* Ad hæc Legato Pontificis diras intonante, ſolutum eſt conſilium. Mox apud patrem ſubdubium adhuc atque ancipitem adeò prece Ludouicus contendit, ius vxoris allegans, cui paternum obſequium obeſſe haud poſſet, vt eo non abnuente expeditionem ſuſceperit, & Caletio ſeptingentis nauibus fretum tranſmiſerit; ſpe omnium certâ, florentiſſimo exercitu, fortiſſimiſque ducibus tranſportatis.

Legati oratio.

Philippi responſio.

Oratio pro Ludouico.

Tanto

Tanto apparatu Ludouicus ad Tanetum inſulam applicat, mox Sanduici portu exceptus, verſus Londinum Anglis deducentibus iter inſtituit. Erántque omnia ſub ingreſſum fauſta, niſi militaris culpa infelicem exitum contraxiſſet. Vna ſtabat à Ioanne Dubris, celebri ad Oceanum portu, firmáque munimentis; in eam Ioannes confugerat, ceu in aſylum perditarum rerum, vnde & Ludouico exſcenſionem arceret: ſed eo Sanduici excepto, veritus ne in arce obſideretur & concluderetur, deductis quas ex Aquitania legerat copiis, procul in Vintoriam ſe abdit magnis itineribus, arce commendata Huberto Burgenſi viro fortiſſimo. Eam recentis exercitu, integrâ famâ, Angliſque fauentibus, ſi obſediſſet illicò Francus, expugnare haud ægrè poterat, & amoliri obicem, quo interclusus eſt rerum curſus; ſed cùm proſperitas alliciat, ærumnæ auertant, Londinum ad coronam decurſum eſt, militaris labor prætermiſſus. Igitur magno plauſu Procerum, omniúmque Ordinum, Londini inungitur Ludouicus, ac præſtitis mutuò iuramentis, vrbe cum exercitu egreſſus, Auſtralem Angliam domat ac ſubigit. Dum latè vagatur per Angliam, admittitque prouincias, increpatur grauiter à Philippo; *quod Dubrim arcem intactam dimittat, hoſtium portum atque præſidium & propemodùm in viſceribus telum; vnde aliquando rebus ſuis malum mórſque immineat; accingat ſe ad expugnationem, reuellátque omninò ſcrupulum, ne is in ſaxum & molem ineluctabilem creſcat.* Culpâ Ludouicus ſeriùs agnitâ, Dubri exercitus partem admouet, alteram tradit Niuernenſi Comiti qui Vindeſorium obſideret, caſtrum alterum quod Ioannis præſidio tenebatur. Verùm vtrobique præfectorum fide & ſtrenuitate, res Angli ſtetit, Franci vacillauit. Quippe Vindeſorium cùm arctiſſimè premeretur, Ioannes vt Anglos nobiles ab obſidione auerteret, delectis copiis in eorum arces & municipia inuadit, agros diripiens, graſſánſque cædibus atque incendiis: illi vt hanc luem amolirentur, factâ ſpe Niuernenſi Ioannis incauti intercipiendi, ſolutâ obſidione ad Ioannem aduolant; at ille admonitus à Niuernenſe, vt creditur, quem haud temerè proditionis incuſant, euaſit incolumis, votum aſſequutus, Vindeſorij libertatem. Nec Dubris commodiorem exitum ſortiebatur. Etenim Huberti Præfecti admirabilis fortitudo Ludouicum totúmque exercitum repellebat, ita vt Franci frequentiſſimâ clade imminuti, deſperatâ oppugnatione, amotíſque procul tentoriis, ad famem & lentam obſidionem confugerint; extrema omnia comminante obſeſſis Principe, & caſtra in vrbis ſpeciem confirmante, vt iam non armis ſed patientiâ pugnaretur. Inter has moras Angli ſenſim à Franco deficiunt: momentum ingens Vvalo Pontificius Legatus, qui poſt Ludouicum in Angliam properans, & ad Ioannem ſecedens, Ludouicum ipſum interdixerat ſacris, Anglos proceres, cæteróſque omnes, qui in Regem eum agnoſcerent. Acceſſit Vicecomitis Melodunenſis vera aut ficta confeſſio, qui ad mortem Londini decumbens, affirmauit Ludouicum ſtatuiſſe Anglos nobiles, quorum ope eſſet regnum aſſecutus, de medio tollere, ceu proditores, poſtquam imperium ſtabiliuiſſet. Deinde Ioannis mors præcipitauit nutantes animos, magno humanæ ſpei ludibrio; quid enim optatius Ludouico, quàm æmulum tolli? porrò inde noui

PHILIPPVS AVGVSTVS.

XII.

Ludouicus dictus Rex Angliæ.

Douures.

Humbert de Bourg.

Anno 1216.

Dubrim obſidet.

PHILIPPVS AVGVSTVS. regni naufragium. Ioannes iam impleto ſcelerum cumulo, omni crudelitate permiſſa militibus, quibus miſerorum direptio pro ſtipendio foret; ſimul cum iis ſuo ſupplicio plexus eſt. Nynam amnem vado tranſmittebat, plauſtra & currus vehens refertiſſimos ſpoliis, in quos omnes opes è direptis templis congeſſerat; cùm repente vado incerto, vel amne inſurgente diuinitus, plauſtra, currus, milites vno impetu euertuntur, vndiſque nullo incolumi immerguntur; Pharaonicam ſtragem referentes, Ægyptiis iam

Ioannis mors. ſceleribus pares. Ioannes qui in ripa ſtabat, necdum ſe aquis permiſerat, tantæ cladis moleſtia affectus, contrahit febrim, & voratis intemperanter malis perſicis, morbo intenſo, diem vltimum claudit. Quanquam alij venenum à Monacho Ciſtercienſi propinatum ſcribant, in vltionem vaſtati Cœnobij, ipſo Monacho præbibente, & ſimul cum Ioanne inter cruciatus diros expirante: tantus vltionis furor, vel exitio ſuo ſæuientis.

XIII. At Vualo ſtrenuus miniſter Pontificis, plurimos Procerum atque Epiſ-

Henricus III. Rex Angliæ. coporum Glouerniam conuocat, ad coronandum Henricum Ioannis demortui filium. Hic decennis puer & trium fratrum maximus natu, ætate & miſeriâ commouebat Anglorum animos; *quid enim in patre puer innoxius deliquiſſet? cur regno tot maioribus deducto ſpoliaretur? pœnas ſcelerum Ioannem dediſſe, eiectum, extorrem, odioſum, & deteſtabilem omnibus; recipiat iura regius puer, nec culpam luat alienæ noxæ. Sanè alienum Principem ſemper Anglis futurum incommodum, vnis Francis dignitates communicaturum, tum profanas tum ſacras, vetus gentium odium reſtingui non poſſe; malè aptari corpori arceſſitum caput.* Hæc Legatus Pontificius poſtquam declamarat, in Ludouicum & ſectatores inſtaurabat diras; diebus Dominicis, palam in templo, frequentiſſimo cœtu, contorto fulmine. Ita religione amorem in Principem promouente, plerique Nobiles Glouerniam conueniunt, & Henricum huius nominis III. nuncupant Regem; cúmque poſt Sacramenta tum populo tum Pontifici præſtita, cuſtodiendum Guillelmo Pembrocij Comiti ſupremo regni Mareſcallo tradunt; penes quem eſſet armorum imperium, & depellendi Franci negotium. Verum Ludouicus accepta Ioannis morte, ratus prona omnia imbellémque puerum flocci pendens, Londinum

Ludouicus Dubri abſcedit. regni caput ne ab hoſtibus occuparetur illicò profecturus, Hubertum Præfectum de Dubri dedenda appellat. *Ioannem fato functum, qui de regno contendat ſupereſſe neminem: quid ipſe ſuorum calamitates vltrà prorogaret, nullo compendio, nulla fidei gloriâ? nam quæ fides hactenus fuerit, modo in rebellionem deficere; nec contumaciæ ſi ſe obſirmauerit ſpei aliud eſſe, præter ſupplicium atque patibulum.* Tum promiſſorum illecebras ſi flecti ſe fineret adiungebat. Sed Hubertus fidelitate mirabili in ſpem & metum munitus, & inuictum teſtatus animum, reſpondit; *ſibi non Regem defore, dum ſupereſſet patri Henricus filius; hunc ſe Regem agnoſcere, huic militare, nec arcem dum ſpirauerit animus illi alij dediturum.* Ita Ludouicus ſoluit obſidium, Londinúmque profectus minora circùm caſtella occupat, non ſine prælio multóque ſan-

Clades ad Lincolniam. guine. Maximè ad Lincolniam Franci ſanguinis multum eſt fuſum. Vrbe capta arci imminebant, vrgebántque admotis machinis, concuſſis ſaxorum mole & impetu muris. Pembrocius vt vrbem reciperet caſtrúmque ſeruaret,

Henricianis

Henricianis omnibus conuocatis, vim militum inſtruxerat, aduentabátque ad præbēdam opem. Aderatque in Pembrocij caſtris Legatus, æſtúque ſolito arma incendens, pridie expeditionis ſpectante exercitu Ludouicum diris iterum deuouet, ſuúmque militem impertitâ noxarum veniâ, ad prælium vt ad bellum ſacrum dimittit. Apparari ſubſidia Franci compererant, ſed ſpreto hoſte præfidentiâ nimiâ ſecuri agebant, cùm eum adeſſe iamiam admoniti, diuiſo munere partim ad portas vrbis interiori vallo ſe muniunt, partim ad arcem ſaxis obruendam ſeſe expediunt. Angli ſimiliter copias diuidunt; partem tradunt Falcaſio qui in arcem vi penetret, partem ipſe Pembrocius in vrbem immittit. Vtrobique pugnatur acriter; quando Falcaſio in arcem admiſſo, & cum præſidio prorumpente in vrbem, Pembrocio ſimul effractâ portâ inuadente, vbique pugna, mox ſtrages, tandem victoria. Nam Perticenſi Comite Francorum Duce fortiter præliante inter primos cæſo, Franci intercepti paſſim enecantur paucis admodùm fugâ liberatis. Ab eâ pugnâ res Francorum in deterius ruere, Angli ad Henricum transfugere, ciuitates atque prouinciæ ipſum appellare, ac breui præter Londinum Anglia vniuerſa deficere. Ludouicus quem animus in calamitate non deficiebat, à Philippo operiebatur ſubſidia, cùm nuntio triſti percellitur. Inſtructam à Blanca claſſem (quippe pater ne Pontificem offenderet, bello Anglico abſtinere ſe profitebatur) Euſtachio Monacho commiſſam, Angli Proceres nauali prælio profligauerant planè atque demerſerant; iámque Pembrocius ingenti exercitu Londino minabatur obſidium. Præterea nuntij Romam miſſi à Ludouico teſtabantur, Pontificem vibraturum fulmen Eccleſiæ, niſi ab Anglia abſcederet. Ideò Lodouicus aduerſis omnibus, nomen pacis à Vvalone iniectum admiſit, & pax iurata, turpibus Franco conditionibus; qui regreſſus in Franciam, reportauit ab expeditione tantâ documentum, fruſtra ſeri regna in ſterili ſolo, hoc eſt, alieno; nec facilè noua imperia ſoboleſcere, cùm veterum radices animis hæſerint. Hac pace aliquot annis Franci recreati, donec Philippus vitam impleuit, anno quinquageſimo nono; largâ pecuniâ in bellum ſacrum & in pauperes legatâ; dictus Auguſtus, ob ſplendorem rerum & robur animi; idémque regni Propagator, quod Normannos, Andegauos Turones, Aruernos, & Aquitaniæ multam partem regno comparaſſet; excelſis animi dotibus, tum belli tum pacis, ſupra maiores inſtructus; pronior ad iracundiam, & propoſiti, vel in prauum tenax; aſſiduis exercitus bellis; dignus quem circumſtarent pericula, è quibus maior ſemper emerſit.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Ludouicus ab Anglia abſcedit.

Philippi mors. Anno 1223.

XIV.

LVDOVICVS VIII. REX.

Ludouicus ob magnitudinem animi Leo dictus, iam natus triginta ſex annos, inunctus Rhemis, regnum auſpicatur, tranquillis omnibus, nullâ re præter Regem mutatâ. Nam optimus Princeps, aduerſus patrem piiſſimus, & poteſtatis iam ante particeps, videbatur regnum prorogaſſe potius quàm incepiſſe. Tranquillitatem veterator callidus perturbauit. Balduinus Byzantinus Imperator, à Ioannizzo Bulgarorum Rege captus, coniectúſque in vincula, crudeliſſimos inter cruciatus vitam poſuerat: hæc fama conſtans: iámque Henricus frater Balduino ſucceſſerat, regebátque Imperium cùm repente nouus Balduinus exurgit in Flandria. Hic primùm

Balduinus fictus in Flādria.

primùm latēte, & paucis admodùm innoteſcere; tum rumore gliſcente, viuere Balduinum chariſſimum olim, concitato amore & deſiderio, prodire è latebris, dare ſe pluribus, & narrare quæ contigerint ſibi aduerſa & proſpera. Iam ætate ſenior, plures enim intercelſerant anni, quadam oris conformitate fallebat; ſícque omnia componebat ad verum, vt Flandris noui Principis cupidis fucum facere procliue admodùm fuerit. Quippe Ferdinando adhuc agente in vinculis, ſpe tenui libertatis, ipſi muliebris pertæſi imperij, in obiectam fraudem vltrò proruebant. Iam paſſim pagi, municipia atque ciuitates admittebant Principem, & calamitoſiſſimum ſenem miſerati euehebant ad ſolium. Ioanna Comitiſſa rumore percita, hominem in colloquium vocat, ac fraudem egregiè obtegentem, precibus primùm, deiu minis agentem, appellantem naturam & iura gentium, ipſo naturæ ductu ſub laruâ retegit, depellítque fallacem. Ille accuſatâ natæ perfidiâ, omnia queſtibus miſcet, tantúmque perficit fraudis textu, vt de patre admittendo, & expellendâ ingratiſſimâ filiâ Flandri agitarent. Ioanna enimuerò cum patre orba, cum marito vidua, & cum locupletiſſimo dominatu inops, ad Ludouicum ſupremum Dominum confugit, appellátque de fraude iudicem. Prudentiæ negotium haud armorum erat. Eamobrem Rex cum Legato Pontificio & Proceribus Peronam profectus, veteratorem euocat, promiſsâ incolumitate, ac Flandrenſi imperio, ſi Balduinum ſe probet. Et ille eò promouit audaciam, vt ſe Regi in conſpectu Procerum ſiſteret; cui percontanti quæ Balduinum haudquaquam laterent, cùm ignorationem obtegens, ad reſpondendum moram flagitaſſet, fraude compertâ ſaluus emiſſus eſt; ſed paulò pòſt in Flandria deprehenſus, in furcam eſt actus; iuſto doli præmio, nuſquam his fraudibus diu fallentibus. Quanquam Ioanna apud Flandros laborauit inuidia, ceu parricidio cùm ſcelus plecteret perpetrato; ſic ægrè vulgi ſenſus expugnatur, & ignatæ plebi error innatus eſt. Ludouici prudentiam fortitudo excepit; huius materia Anglicum bellum. Philippo mortuo, Henricus Rex Angliæ, adoleſcentiâ æſtu Martio incaleſcente, in ſpem venerat recuperandæ Normanniæ, ac ditionum quas Ioanni patri Philippus abſtulerat; ſpei iuris ſpeciem induebat, quod Ludouicus in legibus pacis ſancitæ in Angliâ, eas prouincias ſe redditurum iurauerat, ſi quando regno potiretur. Quare Henricus de conditionibus Francum appellat, nec incertus reſponſi, exercitum parat, ad obtinenda vi quæ negarentur. Ludouicus de conditionibus compellatus, in eas primùm ab Anglis peccatum affirmat; Anglos nobiles qui ſtetiſſent à partibus ſuis ſpoliatos vitâ aut facultatibus; addebátque plurima in fœdus delicta, vt eiuſmodi inueſtiganti non deſint; ſibi Anglus imputet, ſi leges violentur atque infringantur.

Ludouici cum Anglis bellum.

XV. *Sauari de Mauleon.*

Eo reſponſo bellicum inſonat; primúſque Sauarus Mauleonenſis, in Pictonibus nobilis, ſpectatiſſimâ in Anglum fide, Pictonum vrbes Anglo adiungit. Ludouicus cum Henrico Imperatore ad Lotharingiæ fines colloquutus, ictóque fœdere, cum legionibus ad Pictones tendit; Sauarúmque campis excluſum, Niorti quò refugerat obſidet; adeóque premit, vt is

liberum

LVDOVICVS VIII.

liberum egreſſum cum ſarcinis pactus vrbem tradiderit. Eodem impetu Angeriacum captum. Iámque in Pictonibus atque Santonibus vna Rupella ſupererat, etiam tum magni momenti emporium; quam Sauarus Anglo aſſerturus valido præſidio inſtruxerat, & præerat ipſe, obſtinatiſſimus propugnandi Regis digna expeditio quam obiret; ideò omnibus machinis & militari totâ induſtria muri verberantur; quibus tandem cùm ad extrema vrbs ageretur, Sauarus in Angliam miſit, qui ſtipendia præſidiariis poſcerent; deiectos animos inſtaurari poſſe pecuniâ; ſi repræſentetur, ſpem fore vrbis defendendæ, donec inuehantur nauali claſſe auxilia. Anglus auaritiæ incuſans militem, importuno ſcommate cupiditatem luſurus, arcas plures mittit ad Sauarum, nummis vt ſcribebat, refertas; vnde militi numeraretur ſtipendium. Iis reſeratis nulla pecunia, ſed ſaxorum ingens numerus cotam ſpectatus eſt: quo intempeſtiuo ludibrio indignati milites Sauarum ad dedendam vrbem adegerunt; ſic hoſtium ope in munitiſſimum emporium Francus admiſſus. Sauarus ab Anglo in proditionis crimen vocatus, admonitúſque de imminente periculo, ad Francum transfugit, deinceps egregiè in eum fidelis. Almericus Touarſius ad partes regias ſimiliter acceſſit; iámque Lemouices & Petrocorij abdicauerant Anglum, & ad Garumnam omnia Regi obſequebantur. Anglorum interuerterat opem Falcaſius Betfordij Comes, qui ſuſcitatus à Ludouico ſic Angliam ciuili bello turbauerat, vt de Aquitaniâ cogitandi tolleretur facultas. Verùm poſt illos motus oppreſſos, Henricus conuocatis comitiis, ad ditiones Gallicas recuperandas ingenti pecuniâ deſignatâ, exercitum legit, traditque Ricardo fratri claſſe deducendum. Ille ad Burdigalam trecentis nauibus applicat, & Sanmacario primo impetu capto, Regulam ſtringit obſidione. Hic mora properanti obiecta, vrbs fortiter propugnata vim irruentium fregit; & imminebat Ioannes Argentanus Franciæ Mareſcallus, qui opem ferret. Ideò Ricardus cùm nec vrbem capere, nec honeſtè poſſet abſcedere, fingit ſe Argentano occurrere, vt Duranij tranſitu arceret, & reuera ſoluit obſidium. Argentanus cùm medius amnis intercederet, vt hoſtem educeret, ipſo ſpectante Limelium in Petrocoriis caſtrum capit ac diripit; tum Bergeracum maioris momenti oppidum & ipſo immoto expugnat. Ita Ricardus pertæſus moleſti ſpectaculi, & conſcius infirmitatis, impetratis in annum induciis, claſſem in Angliam reuexit, vno dedecore opulentior.

Ludouicus Rupellam capit.

Et Anglos expellit.

La Reoule.

Limeil.

XVI.

Rebus ab Anglia tranquillis, Honorius III. Pontifex Ludouicum per Legatum hortatur vti in Albigenſes bellum ſuſcipiat. Illi à Simonis Monfortij nece receptis viribus Duce Toloſano Volcas infecerant, & lue latius ſparsâ trans Rhodanum virus intulerant. Simoni Amalaricus filius ſucceſſerat, in ius quidem & pietatem, in exiſtimationem & fortitudinem haud quaquam, (rara enim illarum opum hæreditas) ideò ius ſuum in Toloſanum Comitatum Regi donauerat, acceptâ Comeſtabilis dignitate, quam modò Mathæus Mommarancius geſſerat; erátque iam ab temporibus illis honorifica, & poſt abrogatum magnum Seneſcallum, auctoritatis plurimæ tum in domo regiâ, tum in bellicâ adminiſtratione. Ludouicum

Rex in Albigenſes.

Cõneſtable.

LVDOVICVS VIII. præter religionem & voluntatem Pontificis, incendebat cupido expungendi dedecoris; nam iterum poſt Anglicum bellum, viuo etiamnum Philippo, exercitum duxerat in Toloſanum, & Toloſa, pluſculos dies obſeſſa, reuerſus in Franciam erat, nullo operæ pretio præter vnius Marmandæ oppugnationem. Nouam itaque expeditionem indicit, & Anglo Pontificiis cenſutis ne quid moueret prohibito, magno Crucigerorum concurſu, adſcribit militem, quem ipſe duceret. Volcas petenti occurrebat Auenio, vrbs in Cauaribus patenti agrorum planitie, quam ſitu muniriſſimam omni opere Albigenſes communiuerant, erexerántque validiſſimum propugnaculum, quo Volcas tegerent & vltra Rhodanum hoſtem auerterent. Ergo in eam primus ruebat bellantium impetus. Et gnari ciues diſcriminis, ad Regem miſerunt, qui profiterentur obſequium. Sed eo aduentante, concionabundi hæreticorum obſtinatiſſimi concitauerant in pertinaciam ciues: *Ludouicum religioni ſuæ perinfenſum, deleturum omnes internecione, ſacra ac profana omnia perditurum; certam ſpem in fortitudine poſitam, ſalutem omnium in ſingulis eſſe. Cur tam egregia munimenta, cur in propugnaculis impenſa opera atque pecunia, cur tandiu ad oppugnationem ſe comparant; ſi armorum adſtrepitum lucémque inanem gregum inſtar inermium ſe hoſtibus tradant?* His permoti renuntiant Regi, vrbe admitti præter ipſum atque familiam nullum poſſe. At ipſe deliberatus intromittendi exercitus, vrbem circumſedet, omnique machinarum genere oppugnare aggreditur. Obſeſſi ſe tuentur intrepide, pluribúſque irruptionibus fortiſſimos cædunt; in quibus Guido ſancti Pauli Comes, generoſiſſimus & bellicâ arte clariſſimus, præter duo militum millia. Nihilo ſecius vrgebatur obſeſſio, iámque muris magnam partem labefactatis, ad extrema admoti hæretici vrbem dedunt, admittúntque victorem. Rex ne indulgentia promoueret ſcelus, ducentos è nobilioribus abducit in obſides, ſeditione principes ſuſpendio necat; pœna reliqua, quod clementiæ fuit, in ſaxa & cæmenta effuſa eſt; diruti muri, oppletæ foſſæ, & trecentæ è ſublimioribus domus euerſæ ſunt. Hoc vno facinore debellatum erat, niſi hyems proxima, & vulgati per exercitum morbi obſtitiſſent: nam omnes Volcarum vrbes pœnâ exterritæ certatim obſequium ſuis cum clauibus victori Auenionem deferebant; vnáque ſupererat mali caput Toloſa; quæ ſe pabulorum inopiâ tuebatur; quippe Raimundus omnia circum corruperat, pratis etiam aratro vaſtatis. Dilata in ſequentem annum prouincia; Præfecto exercitûs Imberto Belliiocenſi Auenione relicto. Rex verſus Pariſios iter cœpit: ſed in mediâ viâ interceptus, Mompenſerij, quod caſtrum eſt in Aruernis, morbo peſtilenti animam edidit: ſeu veneno propinato à Principe, cuius nomini pepercit hiſtoria, delibato vitæ anno quadrageſimo; inter coniugis Blancæ amplexus & effuſiſſimas lacrymas. Quanquam & de Blancæ præſentia multi addubitant, qui Regem amore caſtitatis mortuum aſſerunt: nam vxore abſente, mortem certam præoptauiſſe flagitio, quod foret ægrotanti remedium. Obſequentiſſimus filius, maritus amantiſſimus, & feliciſſimus pater: nam ad patris nutum, vel ætate grandis ſe omninò finxit, adamauit coniugem arctiſſimè, eíque regni adminiſtrationem commiſit,

Auenio obſeſſa & capta.

Regis mors. Anno 1226.

miſit, dum adoleſceret filius; numeroſam ab ea ſuſcepit ſobolem, & omnium inſtar Ludouicum: Roberto ſecundo genito legauit Arteſiam, Alfonſo Pictones atque Aruernos, Carolo Andegauos atque Cænomanos, & virtuti ne quid deeſſet, conceptâ morte in religiosâ expeditione. LVDOVICVS VIII.

Blanca ſuſcepto regimine in acerbiſſimo luctu, nec immemor filij dum maritum deflet, Ludouicum duodenos annos implentem Rhemis inungi curat & coronari. *Extemplo viſa Proceribus noua res, regnare feminam, & fortiſſimis viris imperare: ab Hugone Capetio rem intentatam; filios maturos regimini capeſſiniſſe imperium; ſi adiutores tantiſper habuerint, eos patruos proximóſque affines, non è gynecæo mulieres. Vnam primis annis Conſtantiam Roberti coniugem aſpiraſſe ad regimen, ſed abiectam illicò; & meritò, quæ ambitione omnia perderet. Non aliud expectandum à Blanca.* Hæc Procerum animis ſenſim innaſci; mox radices agere atque erumpere, vbi Blanca ſuo nutu atque arbitrio gerebat omnia; illis nihil impertiebat pecuniæ, aut ditionis, regiminis quantùm libuiſſet. Maximè omnium Petrus Britanniæ Dux acerbiſſimum animi ſenſum teſtabatur; huic Ludouicus pater quædam caſtella commiſerat; ea repoſcebat Blanca, adeò noua non largiebatur; ſic conſpiratio breui eo annitente coaluit. Principes recenſentur, Robertus Britanni frater Comes Drocenſis, Theobaldus Campaniæ Comes, Enguerrandus Coucyus; gemini Hugones, alter Marchiæ Comes, alter ſancti Pauli; Comites Pontinienſis & Niuernenſis, & quem primum appellare oportuit, Philippus Bononienſis Comes, Regis patruus, in quem reiectâ Blancâ conferendi regiminis inibatur conſilium. In eandem ſpem vocati erant, Comites Toloſanus & Phocenſis Prouinciæ. Primus omnium re nondum matura Toloſanus erupit: ille Raymundus huius nominis VII. & poſtremus, qui iam ab Monfortio variam belli expertus aleam, nunc ab obitu Ludouici Toloſa egreſſus, ceu fractis repagulis graſſabatur, occupato caſtro Saraceno. Blanca in primordiis datura ſpecimen ſui, gnara vim famæ à principiis naſci; lecta ſubſidia mittit Imberto Belliiocenſi Dynaſtæ, (ſunt Belliiocenſes Burgundos inter & Lugdunenſes) quibus ille auctus Volcas aggreditur, Raymundo imminet, ac ſe Toloſam recipientem cingit obſidio. Iſtud amplarum vrbium fatum eſt, vt amplitudine ſua corruant, tótque hoſtes ſæpe includant quot ciues, maximè cùm alimenta deficiunt. Ciue & milite referta Toloſa, frumenti inopiâ laborabat, incuriâ Principis, parum trepidantis qui bellum inferret. Modò cùm immineat fames, & defectionem ciuium metuat, legem accipit à victore, iurátque in conditiones, ſibi deterrimas, Franco quam optimas. Earum potiſſimæ; vt Regi in ſumptus pecuniam daret, ditionem traderet quæ trans Rhodanum eſſet; Hæreticos deſereret, pœnis afficeret, ac Hæreſim ipſe eiuraret; Ioannam filiam quam ſuſceperat vnicam, daret nubendam Alfonſo fratri Regis, atque in dotem Toloſanum Comitatum; qui regno annecteretur, ſi coniuges nullis liberis vitâ excederent. Vt promiſſa iſta, ita perfecta ſunt. Abdicauit Raymundus hæreſim, nudus caput, pedes & brachia; inſtituta Toloſæ vniuerſitas ſtudiorum ad litteras propagandas, & Inquiſitio ad hæ-

XVII. LVDOVICVS SANCTVS REX.

De Coucy. De Pôthieu. De Prouẽce. *Raymundus Toloſanus à Blancâ ſubactus.* Beau-Ieu. Anno 1227.

reſim reuellendam. Reginæ Ioanna adhuc tenera dum adoleſceret tradita, & Raimundus ipſe Pariſiis turri Luparæ incluſus, dum cætera implerentur. Trincauellus Biterrenſis Comes acceſſit victoriæ, qui tumultuari auſus, breui compreſſus, legem admiſit. Ita ductu feminæ difficillimum bellum concluſum eſt, quod plures annos plurimoſque duces tenuerat; adeò infirmæ ſunt mortalium vires, vt Auguſtis & Monfortiis vna mulier præſtet. Coniuratio Procerum hoc ſucceſſu adeò non intepuit, vt efferbuerit maximè. Marchiæ Comes intonabat omnium auribus, exacerbans dolorem animi. *Quandiu vni feminæ obtemperabimus viri? praſtolamur vt nos in gynaceum ableget, penſa diſtribuat, & ad colum agat, qui arma neſcimus? Nos fortaſſe orti ex Francis illis fortiſſimis, qui Regum imperia vix patiebantur, quibus obſequij merces erat ipſum imperium, qui regebant quæ gererent, tam Principum ſocij quàm miniſtri, & in conſilia euocati prius quam in caſtra: ſcilicet nos è vulgo promiſcui, plebeij nos atque ignobiles, in nexum nati atque ſeruitutem? At cui feminæ praſtamus obſequium? nempe Hiſpanæ atque extraneæ; quæ maiorum mores vel neſcit vel ſpernit: quæ genio ſuæ gentis res noſtras contaminat; quæ maternâ ſtirpe ad Angliam ſpectat: vt poſteri nos praclariſſimos habeant, dignóſque vnde originem ducant, qui rerum faſtigio impoſuerimus feminam, peregrinæ ſtirpis atque inimicæ. At ſi auos & poſteros negligimus, noſtra nobis ratio flocci erit? Toloſanum reſpicite, cogitate quæ miſero inter vincula mens ſit, quis animus; perpendite imperium, copiam, delicias, libertatem, in ſeruitutem, inopiam, carcerem & vincula defeciſſe: hæc vobis imminent, hæc ſtant in foribus; nec putatote, ſuperbiſſimam feminam quieturam vnquam, dum emineat aliquid, quod metum ipſi vel ſuſpicionem iniiciat.* Eiuſmodi plura Marchiæ Comes; ſpe omnium tacitâ, ſi quiſque adminiſtrationis partem capeſſeret.

Coniuratio Procerum.

XVIII. Ea conſilia Regina ſolertiſſima femina cùm aperuiſſet, irrita vt faceret, induſtriam primùm, tum vim adhibuit. Ferdinandum Flandriæ Comitem, diutino carcere maceratum, vinculis ſoluit, gratiæ & dignitati reſtituit: ille oppoſitus coniurantibus clypeus; nam fama, peritia, ſocij, animus in eo paria, & præter memoriam beneficij vindictæ cupiditas ſumma erat. Nam Petrus Britanniæ Dux conatum omnem intenderat, vt ſoluto cum Ferdinando coniugio, Ioannam Flandriæ Dominam vxorem haberet; nec ipſa Ioanna, pertæſa ſolitudinis, repugnabat; niſi Blanca obſtitiſſet, Britanni magnitudinem ſuum damnum rata. Erecto propugnaculo, clam hoſtem aggreditur. Philippus Regis patruus Caletum in Comitatu Bononienſi, pagum adhuc vno portu commodum, cingebat mœnibus & munimentis, vt receptum haberet tutum coniurantibus, & excipiendo Anglo poſticum; eius animum Regina ſuſpicionibus implicat; ſocios fraudi eſſe, inire clam ipſo conſilia, & conſtituiſſe, poſtquam ipſius nomine amouiſſent Reginam, Enguerrando Coucyo regimen tradere: quibus ſuſpicionibus ſolerter iniectis, ſic Philippus permotus eſt, vt repudiatâ coniuratione, ſe Blancæ addixerit, odio in ſocios capitali. Expugnato Philippo, Theobaldum Campaniæ Comitem, opibus & clientelis præualidum, nouo telo adoritur. Erat illâ pulcritudine formæ conſpicuâ, quæ necdum ætatis anno

Blanca diſtrahit coniuratos.

quadra

quadrageſimo defloruerat, tantâ venuſtate, lepore, & elegantiâ ſermonis coniuncta, vt efficaciſſimis oris illecebris perruaderet in omnium animos, ac perſuaſos in omnem partem inflecteret. Eius amore diu flagrauerat Theobaldus, in ſinu dum viueret Ludouicus, paulò apertius ſolutâ Blancâ & liberâ; ſed acerbius ab caſtiſſimâ feminâ habitus, indignans ad coniuratos acceſſerat, amore operto potius quàm extincto. Vt eundem in regni commodum ſuſcitaret, Regina excipere hominem blandiùs, alloqui ſuauiùs, allicere oculis, & teſtari beneuolentiam; tum inflammatum & coniectum in ſpem nuptiarum, auellere ab ſociis, & in regis partes traducere; quippe caſtiſſima femina non putauit vel leui culpâ in pudorem delinquere, ſi cum inſano iuxta inſaniam ageret, & naturæ donis publicum ſcelus auerteret. His munita præſidiis arma in reliquos parat, contractóque exercitu ſuſpectos in iudicium vocat. Illi cùm abnuerent ſe Pariſiis ſiſtere, vbi Ferdinandus & inimici cæteri præpollerent; deſignatum eſt ad ius dicendum Vindocinum; quam illi vrbem vltrò admiſerunt, ſpe inſidiarum, quibus Rex intercipi poſſet, & gubernaculum ipſi arriperent. Iam Ludouicus ſe in viam dederat, & Montem Ericum peruenerat, cùm renuntiatur equitatum Stampis & Corbelij collocatum, quo circumcluſus abduceretur. Eo loci hærens reſcribit ad matrem, de periculo monet, & quid facto opus ſit conſulit. Blanca in amantiſſimi nati diſcrimine, Pariſienſes quod auxilium proximum vocat, & optimates in conclaue admiſſos profuſa in lacrymas ſic hortatur. *Arceſſiui vos in lacrymarum ſolatium, & opportunum calamitati ſubſidium; Ludouicum colendiſſimum Regem coniurati armato milite Monte-Erici obſident; tentatum flagitium, non patratum; veſtrum eſt optimi ciues intercedere, & patrandum nefas excludere. Quid vos moror pluribus? Rex captiuus propemodùm, implorat Pariſienſium opem, ſperat illorum fide ſe ereptum iri, hanc vnam flagitat, hac ſe paſcit, hac nititur, huic vni ſalutem commendatam cupit. Si poſt vota Regis, amantiſſimique Principis, dolorem meum lacrymáſque conſulitis, ſi afflictiſſimæ matri attenditis; en fletus, en mœrorem perſpicitis, en calamitatis triſtiſſimum metum; obteſtor vos per eas lacrymas, per non aſpectabilem doloris aculeum, malo occurrite, Regémque ſupplicem è manibus hoſtium vindicate.* Hoc ſermone Pariſienſes incenſi, arma expediunt, numeroſo agmine ad Regem conuolant, reducunt ſaluum Pariſios, optatiſſimúmque matri reſtituunt. Sic irritæ coniuratis inſidiæ, nec aperta vis proceſſit commodius.

Ludovicus Sanctus.

Montlehery. Eſtampes. Corbeil.

Regina oratio.

XIX. *Et alios vincit.*

Illa primùm in Theobaldum Campanum erupit. Eum coniurati verſari in Aulâ paſſi hactenus erant, vt exploraret Reginæ conſilia, ipſíſque propalaret; at Reginæ fidus quæ animo voluerent indicabat, & patefactos dolos opprimebat; quid enim Amor non euoluat & explicet? Re perſpectâ conſpirantes vt hominem à Regina abducerent, ſpem faciunt Yolandæ in vxorem ducendæ, quæ ſola Petro Britanno in liberis erat, & vorabat hamum incautus, cùm Regina rem diſcutit, & coniectu oculi Amantem in nexum reſtituit. Tum coniuratis excitatum odium & vindictæ flamma in Campanum: & commodè is acceptâ contumeliâ ab Roberto Regis fratre, tantùm non puero, quòd amorem aperiret imprudentiùs, in Campaniam

Ludovicus Sanctus.

ſeceſſerat, cùm geminato telo à Coniuratis impetitur. Primùm Cypri Reginam Aliſiam arceſſunt; ea Henrici Campaniæ Comitis filia, quem à liberalitate Largum dixerunt, poſt Amalarico Cypri Regi nupta, hereditario iure repoſcebat Campaniam, excludebatque Theobaldum patruum ſecundo-genitum, quando in Franciâ Dynaſtiæ omnes, regno excepto, admitterent imperium feminarum. Præterea ius armis promoturi, in Campaniam penetrant Duces Burgundiæ & Britanniæ, fœderatis adiunctis; diuerſiſque itineribus, vaſtatâ latè regione, Trecas conueniunt, Comitis ſedem, vrbémque tanto impetu adoriuntur, vt vnâ Ioinuillij fortitudine tantiſper ſeruata ſit. In extremis erat, cùm Rex adoleſcens ducto exercitu in ſalutem Campani aduolat: ea prima expeditio Regis, & fortiſſimi animi inuictique in cæteris præiudicium. Caſtra poſuerant fœderati in aperto pratorum æquore, implebántque tentoria effuſam planitiem, vallo circum ac foſſâ munitam; cùm Rex adueniens ad expugnanda caſtra ſe comparat. Illi perculſi tam forti propoſito, ad Regem mittunt, qui obſecrarent ne in prælium iret; ſe in Regem ſuum bella non gerere; nuſquam in regnum arma expedire, multò minus in Principem; ſe ius vnius feminæ propugnare, quod cùm æquiſſimum foret, iuſta eſſe arma quæ id defenderent. Ad ea Ludouicus reponit; ſe veniſſe in opem ſocij & clientis, obiecturum in diſcrimen vitam vt ſaluus ſit: quod ad feminam ſpectat, de iure ſuo apud Iudicem agat; ſe conſtitutum ſubditis à Deo arbitrum, ſi appelletur, ex iuſtitiâ rem diſceptaturum. Poſt id dictum rem vrget, nec vllam pacis mentionem admittit, dum fœderati in Campania agerent; iis depulſis Reginam Cypriam audit, damnátque patruum in quoſdam annuos reditus, ac pecuniam in itineris ſumptus; ſanciens inter arma iuſtitiam, & æquitatem tumultui bellico conferens. Blanca interea non oblita ſolertiæ, à Campano egente pecuniæ vt nepti ſuæ faceret ſatis, emerat ditiones Bleſenſem, Carnutenſem, Sancerram, & alia oppida, & coniurationis detexto ſubtegmine, pleroſque à trunco auulſerat, hoc eſt à Britanniæ Duce. Nam Comites Caſtilionius & Pontinienſis ad ipſam conceſſerant; Droçenſis expugnabatur muneribus, Marchiæ Comes ſpe regiæ affinitatis, quam Blanca oſtentabat, Comitis filiâ ab Alfonſo ducendâ: ita Britannus abſcedentibus ſociis ſolus deſeritur, iam aptior recipiendo metui quàm iniiciendo. Igitur in anguſtiis deprehenſus, Henricum appellat Angliæ Regem, dum acerba hyems Francos amoueret. At Ludouicus per ſæuitiam frigoris ducto exercitu, vrbem Andegauum rectà tendit, quam Anglis ereptam Ludouicus pater Britanno conceſſerat; eáque in poteſtatem redactâ, Bellemium arcem inexpugnabilem creditam, muro perfracto, deditam accipit. Ea inter diſcuſſa hyems erat, & Henricus magno exercitu in Britanniam applicans, exceptus Nannetis; Rege operiente ad Britanniæ fines quò ſe impetus verteret. Verùm bullæ inſtar, is breui crepuit atque euanuit. Quippe Angli Proceres in conuiuia & luſum effuſi, præeunte Henrico, nulla belli memoria, ceu ad nuptias non in aciem euocati, dies noctéſque abſumebant potationibus; donec dilapidatâ pecuniâ & omni militari inſtrumento, nobiles ganeones reuecti ſunt in Angliam, vorato quantùm

Coniurati in Campanum.

A Rege pelluntur.

Anno 1228.

Britanniæ Dux in officium redactus.

Belleſme.

LVDOVICVS SANCTVS.

quantùm licuit hoſpite; totâ expeditione in aluum congeſtâ. Petrus deſtitutus apprecante fratre impetrauit inducias, & poſtmodùm ope Anglorum iterum euaneſcente; ſuperbiâ & arrogantiâ poſitis, clientelam Ludouico Andegaui profeſſus eſt. Et ille Petrus eſt, quem Britanni ſui *Maucler*, hoc eſt malum ſeu imperitum Clericum nuncupant; non quod Regi clientelam iurauerit; præſtabat enim Franciæ feudatarium quàm Normanniæ eſſe; ſed quia litteris apprimè eruditus, & Iuris tum ciuilis tum Canonici peritiſſimus, cum Britannis Eccleſiaſticis diu diſceptauerit, & in eos doctrinâ nempe ipſorum armis pugnauerit. Sic Blanca coniurationem grauiſſimam depulit ac diſſipauit; ſolertiam & pulchritudinem, quæ mulierum tela, conferens in compendium regni: adeò imbecillitati & ſuum robur eſt; nec colus fuſuſve vna eſt ſors feminæ. Quanquam Blancæ induſtria in Scholaſticis Pariſienſibus multùm laborauit; qui ab ciuibus malè affecti cùm vrbe abſcederent, perirétque Vniuerſitas litteratum parens; fuit contendendum vt reuocarentur; ſtudioſis ægerrimè pacatis; vt ingenij vſus liberrimus eſt, & Muſarum cultus à vi abhorret.

Petrus Maucler.

Vniuerſitas reuocata.

XX.

Inter has turbas adoleſcebat Rex, iámque regni adminiſtratione ſuſceptâ, ætatis anno viceſimo, de poſteris cogitauit. Raymundo Berengario Prouinciæ Phocenſis Comiti quatuor virgines liberi erant, mares nulli: Margaritam natu maximam, inſtitutam eximiè, præclarámque virtutibus, Rex vxorem ducit: par enimverò clariſſimum, ac dignum in quod cœlum omnibus donis deplueret. Tum Rex fratribus parauit coniuges; Roberto Comiti Arteſio Matildim filium Brabantiæ Ducis, Alfonſo Ioannam Toloſanam, iam antè deſponſam, Pictauienſi Comitatu in Ducatum erecto. Hæc omnia Blancæ arbitrio gerebantur; quæ regimen depoſuerat quidem, ſed in optimo filio ſtabiliuerat inconcuſſum imperium. Statim ex Alphonſi nuptiis difficillimum bellum erupit. Ioanne Rege Angliæ mortuo, Hugo Marchiæ Comes eius viduam Iſabellam Inculiſmenſem in matrimonium duxerat; ſuperbiâ & faſtu regio dote præcipuâ. Quippe mulier aſſueta imperio, quanquam ad minorem traducta coniugem, Reginæ titulum apparatum & ſpeciem præferebat; nec vxor, erat ſe matrem oblita, cui liberi eſſent Henricus Rex Angliæ, & Iſabella Friderico Imperatori enupta. Et maritus dignus cui Regina nuberet, è gente Luſinianâ, quæ Cypro & Ieroſolymæ ſtirpes Regum ab extremâ Galliâ in Orientem longè propagaſſet. Accedebat Iſabellam inter & Blancam, iam conceptum ab Ludouici & Ioannis bello priuatum odium, morúmque diuerſitas, cùm hinc plura vitia, hinc virtutes omnes elucerent. Quid quod Alfonſi coniugium contemptum & contumeliam inferebat; abruptâ ſpe Comiti elocandæ filiæ cum Alfonſo; & iniunctâ neceſſitate clientelam apud eum ipſum profitẽdi, quam Comes vni deberi Regi affirmabat. Tot cauſis exacerbãtibus animam feminæ; his illa vocibus Hugonem coniugem increpat. *Vides nos ludibrio eſſe, & iactari contumeliam noſtram omnium verbis. Affinitatis regiæ conceperas ſpem, & merueras quidem; & id Blanca ſanctè promiſerat; nunc fallente ſpe, & illuſis promiſſis, Hiſpana mulier Toloſanam antetulit; hoc eſt nobiliſſimæ virgini Valdenſem hæreticam, ſæpius ab Catholicorum cœtu ſegregatam. Nempe*

Regis cum Margaritâ coniugium.
Anno 1234.
Conte de Prouence.

Bellum cum Marchiæ Comite & Rege Angliæ.

De Luſignã.

Iſabellæ oratio.

hæ

hac iniuriâ me affectam Hiſpana voluit, & veteres inimicitias tuo damno perſequitur. Breui ſpectabimus raptam illam ab hareſis fæce, imminere capitibus noſtris, iugum imponere, legem ferre; & ego quæ nupſi Regibus, quæ Reges peperi, coram Orbis retrimento & lutulentâ feminâ genuflectam? Id auertat Deus, cuius maximè nutu ſceptrum tracto: nam adhuc in Henrico filio Angliam moderor, in Iſabellâ filiâ compos ſum Germaniæ; nec me ita mei oderint liberi, vt viliſſimæ feminæ ſubiectam velint & ſupplicem. Quare ſi tibi ſeruitutis animus & mancipij eſt; ad nexum, ad ignominiam propera; mihi ſtatutum eſt, vel in extremam Angliam fugere, vel hic ad vltimum ſpiritum depugnare, donec contumeliam grauem depulero. Nec me vel Pictones vel Angli deſererent, ducámque ordines feminæ, latente viro, & turpitudinis labem ſuſtinente. His accenſa verbis indignatio Comitis, & deliberatum inter coniuges bellum; cui Guido Luſiniani Comes adiunctus eſt, pluréſque nobiles, ac miſſi ad Henricum Legati, qui excitarent in opem matris filium, Regémque ad recipiendas prouincias inflammarent. Iſta dum clanculum promouentur, Ludouicus cum aulico comitatu agebat Pictauij, adducto Alfonſo, qui Procerum clientelam admitteret; cùm renuntiatur Comitem Marchiæ legere militem, & multis ſociis bellum apparare. Inermis propemodùm & imparatus ad vim repellendam, periculum induſtriâ atque ingenio declinauit. Ad Marchiæ Comitem vltrò ſe contulit, honorificè inuiſurus in ſpeciem, metu diſſimulato, beneuolentiam prætulit; tantúmque perfecit, quà pollicitis, quà in ſuperbam feminam blandimentis, vt è Pictonibus ſaluus euaſerit, magnis itineribus ſe Pariſios ſtatim recipiens. Hinc periculi memor, & fratri Pictones aſſerturus, cum valido exercitu verſus Ligerim properat. Hugo fœderatis adiunctis, vt Regem procul diſtineret, Vaſtiniam inuaſerat, & munitas arces Gotofredo Luſiniano tuendas tradiderat. Primus Regis impetus in eum inuectus, captæque arces, præſertim Nouentum, quo ſe Gotofredus incluſerat, non incruentâ dimicatione. Tunc Rex tranſito Ligeri irrumpit in Pictones, inuiſurus hoſtem an hoſpitem nouo apparatu.

Ludouicus adit periculum.

Le Gaſtinois.

XXI. Regis celeritas Iſabellam in furorem egit: illa in Ioannis ſcholâ erudita flagitiis, perditiſſimos adornat homines, qui venenum Regi obiicerent; iique deprehenſi ſunt, dum puluerem venenatum cibis inſpergerent, & confeſſi crimen, in patibulum acti. Quin rumore ſparſo ſicarios à veſana feminâ immiſſos, qui incautum Regem perimerent, ad cuſtodiam eius deſignati ſunt armati milites, quem multò maximè non aſpectabiles Angeli tuebantur. Ille nihilo ſeciùs progreditur inter pericula, & Fontenæo copias admouet. In hanc vrbem Comes dum Angli expectantur, & infringatur impetus Regius, ſtrenuiſſimos miſerat, duce filio fortiſſimo iuuene. At Ludouicus obſidionis lentæ impatiens, impreſſionem in vrbem imperat; primâ Franci repulſi, & Alfonſus ſaxo læſus; alterâ Rege ipſo pugnante, vrbs capta & direpta, in æſtu victoriæ milites cæſi, & templis exceptis ædificia diruta. Interea Henricus ab Angliâ exercitum tranſportauerat, & Comiti adiunctus, poſtquam matrem conſalutauit, & ingentibus promiſſis erexit, Taleburgum ſe contulit, munitiſſimam vrbem, vnde

Rex veneno tentatus.

vnde bellum, provt ferret commodum adminiſtraret. Taleburgum ad Carentonum amnem poſitum eſt; nunc mutato vt credibile ſitu, ſi tunc trans amnem fuerit, quod euincit Hiſtoria, quod cis fluuium modò inſpicitur. Ad oppidum amnis ponte iungebatur, quo vno ad vrbem patebat aditus, cætera fluuius aquis torrentibus & profundis, præaltis ripis & munitis arte defendebat, munimenta Anglo prætexente; ponti imminebat arx, quâ tecti milites atque inoffenſi hoſtem propellerent. Hoc gemino munimento tum naturæ tum artis excluſus Rex, ab animo & fortitudine aditum conficit. Extemplò pontem oppugnari iubet, primúmque agmen immittit; ſubito impetu vallum in fronte pontis erectum euertitur, & in ipſum pontem inuaditur: verùm poſtquam miles in arcto concluſus eſt, patuítque telis & ſagittis, quas ab arce & fluuij ripis hoſtes effundebant; tunc repreſſus impetus, plures cæſi, plurimi ſaucij, quíque ſupererant perturbatiſſimè receſſerunt. Ludouicus verbo parcens, ſuos caſtigaturus exemplo, non ignarus periculi, haſtile vibrans, ſociis octo Equitibus, quos ad latera inter præliandum ſemper admittebat; primus omnium in pontem irrumpit, & ſtatim munimentum in medio ponte obiectum expugnat; tum vltrà progreſſus ſub denſiſſimo telorum hoſtilium imbre decurſo ponte ad arcem euadit. Enimuerò in magno ſalutis diſcrimine; quippe ſpiſſi hoſtes, non miſſilibus modò, ſed haſtis, contis, clauis & gladiis, propiùs inuecti, eò audaciùs, quod vnus propemodùm in plures pugnaret, eum omni parte tundunt & verberant. Ille tot inter ictus intrepidus, quà clypeo impetum retundebat, quà gladio promptiſſimum quemque feriebat, nam haſtam iam hoſtes infregerant, immotúſque periculo vnus denſiſſimam aciem propulſabat. Etenim numero tandem obruitur, iámque ſocij equites deficiebant, cùm Franci milites Regis diſcrimine in furorem acti, deſperanter in amnem proruunt; & natatu in oppoſitam euadentes ripam, per aquas, per tela, per munitiones, per hoſtes, ad Regem penetrant; animíſque aucti tam forti ſpectaculo, trepidationem hoſti, mox effuſam fugam iniiciunt. Henricus à fugientibus raptus peruenit Santonas; eóque ardore inſequuti ſunt Franci, vt pleríque promiſcuè vrbem ingreſſi, errorem non cauerint, donec ab hoſte iam ſecuro prælij capti ſunt. Scio hanc pugnam à Pariſio Anglo ſcriptore aliter narrari; ſed ideò non eſt quod Ioinuillio fidem derogemus, Regis coætaneo, cui pro nobili & antiquâ proſapiâ veritas maximè in amore fuit. Ludouicus poſt victoriam Santonas aduolat, paraturus oppugnationem. Verùm Anglus iam collegerat vaſa; nam nocte quæ pugnam excepit, Henricus ſimulans ſe in Francos palantes victoriâ prorumpere, vrbe eduxit ſuos, viáque oppoſitâ magna celeritate Blauiam aufugit, & Burdegalam inde conſcenſis nauibus, deſerto vitrico; abiectáque ſpe quam in Anglia ceperat eluendæ paternæ infamiæ. Regem vrbes cæteræ ad Duranium admiſerunt; Proceres omnes appellauerunt clementiam Regis; ac Marchiæ Comes ad eandem confugit nulla amplius ſpe belli inſtaurandi. Dictæ victo leges, & caſtris ereptis pluribus ablata occaſio rebellandi; præterea Alfonſo clientelam præſtitit; vxoris ſuperbia mirum in modum depreſſa; furore & ſceleribus fruſtra

LVDOVICVS SANCTVS.

Taleburgum expugnat. Taillebourg.

Anno 1242.

Xaintes.

Blaye.

tentatis, vindictâ, quam non patrauerat, in ſe receptâ. Anglo flagitanti conceſſæ induciæ. Regi ad bellum nouum facultas permiſſa; quod tamen auctoritate potius quàm armis geſtum eſt.

Rex ſocero in Toloſanum auxiliatur.

Nam quod pro vitrico Anglus præſtiterat, modò idem Francus pro Berengario præſtat, & ipſo ſocero. Ille nempe à Raimundo Toloſano bello vexatus, & fermè à ditione depulſus, generi opem ſupplex implorabat. Porrò huius motus cauſa altius retexenda eſt, quoniam ad Regis dignitatem confert. Fridericus Imperator Ænobarbi ex Henrico filio nepos, auo ſimilis in Pontificibus impugnandis, ab iiſdem Eccleſiâ atque Imperio erat interdictus. Iſtius cùm retineret poſſeſſionem, Gregorius IX. Pontifex Ludouicum Regem vocauerat in ſubſidium; quod vt impetraret commodiùs, Roberto Regis fratri Imperium obtulerat, Friderico impio rapiendum. Id tametſi Rex generoſo animo recuſaſſet; haud iuſtum eſſe affirmans, Principem Chriſtianum nulla belli cauſa throno deiicere; & Roberto fore ſplendidius, quod frater Regi Franciæ eſſet, quam dignitatem nemo eriperet, quàm ſi diceretur Imperator, quod à mortalium penderet arbitrio: tamen Fridericus exinde Regi ſemper infenſus, (quòd improborum eſt eos odiſſe, vnde pœna timetur ſcelerum) moleſtiam quantùm licuerat non deſinebat faceſſere. Nam colloqui cum eo Valcolorij expetiuerat, ea mente, vt incautum interciperet, niſi Rex magno comitatu facultatem ſceleris excuſſiſſet; & bellum palàm non auſus inferre, Toloſanum incitabat, ſubminiſtratâ pecuniâ, vt quoquo modo Regem perturbaret. Ideò dum ille bello Anglico diſtinetur, eundem Toloſanum impulerat, vt Berengario Phocenſis Prouinciæ Comiti, vexato à ſubditis arma inferret; ita perſequutus geminum odium, & in Regem, afflicto ſocero, & in ipſum ſocerum, quem clientem Imperij, addictum tamen Pontifici, multò peius quàm Regem oderat. Berengario cum Phocenſibus ſubditis diu bellum erat, Maſſilienſibus præſertim iugum detrectantibus; & anno præterito Toloſanus Berengarium iuuerat; nam cognati erant; & Dominorum intereſt, in obſequio eſſe qui ſubiiciuntur; nunc mutata mente Friderici impulſu, opem præbet Phocenſibus, cognatum impetit, & annitentibus Maſſilienſibus, eiecto Comiti ſubrogatur. Rex tempeſtiuè Anglico bello confecto, Berengario venturus in ſubſidium, copias inſtruit, & verſus Prouinciam ducit. Toloſanus perterritus victoris aduentu, derelictis Phocenſibus & nouo dominatu, Toloſam ſecedit. Ita Regi obtemperant omnia; reſtituitur in ditionem Berengarius; datur Fuxienſi Comiti, vt in poſterum vni Regi clientelam iuret, quod à Toloſano defeciſſet omnium primus; ipſi Toloſano ob filiam factum ignoſcitur. Hactenus auctoritas rem confecit; mox pugnatum ſolerti prudentia. Etenim Berengarius reſtitutus imperio, cùm Maſſilienſibus parum ſe traderet; nec odio quo eum ſubditi proſequebantur vllum finem ſperaret, maluit ab eis ſecedere, quàm alere tumultus fomitem; ita ad Amedæum Sabaudiæ Comitem diuertit, cuius ſororem in coniugium duxerat, abductáque filia Beatrice, tranquillum exilium prætulit turbulento imperio. Ex iis quas ſuſceperat filias Beatrix quartò & vltimò genita deſtinabatur hæres opulenta; nam pater ſororibus

Fridericus Regi infenſus.

Berengarius reſtitutus.

Filiam dat nubendam Carolo.

roribus pecuniam in dotem largitus, huic chariſſimæ Phocenſem Prouinciam deſignabat. Toloſanus huius prædæ appetens, patri profugo reconciliatus, filiam in coniugem impetrauerat; vna mora diſpenſationis à Pontifice obtinendæ ob affinitatem. Regi ea res nuntiata, & perſpecta quantùm ſibi obeſſet, mentem mouit obturbandi coniugij. Nam Toloſanus ob hæreſim ſuſpectus admodùm, ſi tanta ditione vires intenderet, augeretur nocendi facultas, prompta ſemper & paratiſſima voluntate; ſi verò liberos ſuſciperet, turbarentur pacta cum Alfonſo, & Ioannæ nuptæ eriperetur hæreditas. Ideò Rex cum Pontifice egit, ne cognationis vinculum ſolueretur; ac vt in fonte riuum occluderet, à Berengario Beatricem fratri Carolo impetrat; nuptiáſque conficit, Phocenſibus in dotem promiſſis; quos & obtinuit, Berengario paulò pòſt vitam amittente. Carolo in patrimonium Andegaui & Cœnomani conceſſi: íſque eſt à quo Regni Neapolis origo profluxit; Ludouici laude ampliſſima, qui fratrum commoda ſua ratus, inacceſſus inuidiæ, infirmitate aliena non fulciebatur; in ſe nactus vnde regiæ dignitati ſufficeret.

Lvdovicvs Sanctvs.

XXIII. *Ludouici ſanctitas.*

Pacem regno partam ſanciendis legibus Rex conſtituebat, inducebátque quantùm poterat probitatem morum, expulſis hiſtrionibus & Comœdis, luxu repreſſo, & pœnis in publica vitia promulgatis. Sed idem gnarus, viam præceptorum ſterilem eſſe, exemplo doceri efficaciſſimè, vitam ſuam inſtituit ſpeculum morum atque ſanctitatis; vt quando ipſe omnibus ad ſpectaculum propoſitus foret, omnes in ſe inſpicerent vitæ normam & morum regulam. Verùm Rex ſanctiſſimus ſibi adeò in hac aſperitate indulſit, vt aſſiduis afflictationibus corporis, quod ieiuniis & verberationibus infringebat, & attentis meditationibus, quibus animum intendebat cura indefeſſa, in grauiſſimum morbum inciderit, & deploratus à Medicis, ingenti omnium luctu & dolore, ad lethi fauces admotus ſit. Iam conclamatus, admirabilitate magnâ reuocatur ad vitam, receptáque cum ſenſibus voce, iubet illicò Crucem ad ſe deferri, & audiente Pariſienſi Epiſcopo vouet in loca ſancta expeditionem. Diu ſanctum bellum voluebat animo, & ſtimulante fortitudinem pietate, ardebat ſibi & religioni incumbere. Deſiderium incenderat Innocentius IV. in Concilio Lugdunenſi primo, quo Fridericus diris afflatus eſt, & Chriſtiani Principes, Ludouicus potiſſimùm incitati ad Palæſtinam liberandam. Et verò acerbiſſimæ calamitates illam obruebant. Sultanus Saracenorum Princeps ſede imperij in Ægypto fixâ, vberrimâ illâ prouinciâ, latè in Arabiâ, Palæſtinâ, & Syriâ dominabatur. Nuper Barbacanus Coroſmiorum in Perſide tyrannus à Tartarorum Chamo depulſus, à Saphadino Sultano Ægyptio Palæſtinam & Syriam perdomandas obtinuerat: (nam ab Gualterio Briennenſi & Proceribus Cypriis, tum Ieroſolyma, tum caſtra plurima tenebantur:) & ſtrenuè bello functus, expugnauerat Ieroſolymam, capto Gualterio; Palæſtinam totam ſubegerat, Cyprióſque munitis locis exegerat. Digna omninò Ludouico prouincia. Conuocatis Procerum Comitiis, propoſitóque conſilio, plurimos ſanctæ militiæ ſocios habuit: Præſules haud paucos; Gilbertum Rhemenſem, Philippum Bituricenſem, Robertum Belloua-

Vouet bellum ſacrum.

Gautier de Brienne.

cenſem,

LVDOVICVS SANCTVS.

cenſem, Garnerium Laudunenſem, & Guillelmum Aurelianenſem; in Proceribus, fratres Robertum, Alphonſum & Carolum; Guillelmum Flandriæ Comitem, Arcembaldum Borbonium; Hugones ſancti Pauli & Marchiæ Comites; alióſque nobiliores Equites. Scoti etiam plerique adiuncti. Quin & Margarita Regis vxor, fratrúmque coniuges, ſeu affectu ductæ, ſeu religione, ablegatis Aulæ deliciis, ſe ærumnoſæ viæ dederunt ſocias. Omnibus ſumma diligentia comparatis, Lugduni Pontificem Innocentium Rex ſalutauerat, & impertitus benedictione Maſſiliam aduenerat, inde ſoluturus. Hîc poſtremum vale colendiſſimæ matri Blancæ dixit; quæ complexa chariſſimum ſupra quàm dici poteſt filium, auelli ab eo ſolo animi deliquio potuit; quaſi anima in amantiſſimum natum tranſeunte, & vitam abdicante, quæ abſente filio mors futura eſſet. Illi procuratio regni à Rege tradita, & inſtitutio liberorum; vt ipſa præſente, non videretur abſceſſiſſe Rex integer. Soluentem Aquis mortuis, vigeſimo quinto Auguſti, qui dies natalis fuit in cœlum eunti; nauigatio proſpera in Cyprum detulit, Inſulam ad expeditiones ſacras opportunam, tum inſtaurandis viribus, tum commeatu vberrimo deportando. Henricus è Guidone Luſiniano primo Rege ortus, patre Amalarico, tenebat inſulam, ac Ludouici ſumptibus ingentem copiam cibariorum parauerat, vini præcipuè & frumenti, quorum in agris aceruatim cumuli ſpectabantur. Exceptus Rex Francus ſumma lætitia, moráſque diutius traxit, fratrem Alfonſum operiens; quem Raymundi ſoceri obitus in Francia diſtinuerat, dum Occitaniæ res componeret. Mora ea Cypriis peperit commodum, Francis damnum. Nam hi peſtilentia afflicti, ſexta parte imminuti ſunt; illi cùm partibus laborarent, diſtraherentur inter Præſules Latinum & Græcum, & ciuilis diſcordia immineret, graſſans incendium Rex oppreſſit, pacémque inter Præſules conciliauit, Latino in officium reuocato. Per id etiam tempus oratores Chami Tartari Regem conuenerunt, beneuolentiæ teſtandæ gratia, & iungendi cum eo fœderis, ad Sultanum Ægyptium profligandum; quippe Tartarus nuper Chriſti cultum imbuerat, Saracenorum hoſtem ſe profeſſus; munera hinc inde donata, nullo legationis effectu: ſiue Chamo diſtracto ad alia, ſiue calamitate noſtra mutato. Interea mors Saphadini Ægyptij, belli propoſitum immutauit; etenim cùm in Palæſtinam arma collimarent, ad Ieroſolymam recipiendam; cuius coronam Aliſia Regis Cyprij mater acceperat, iámque antè in Syriam cum exercitu venerat; Sultani interitu viſa eſt Ægyptus bello commodior, ſperatíſque ſucceſſibus. In ea, morte Principis, incerta omnia & titubantia; Sultani filium longè abeſſe; dum Satrapæ inter ſe diſſentiunt, occupari poſſe diſcordes, & truncum inermem detracto capite, vinci haud ægrè. Sanè ab Ægypto vt Palæſtinis mala profluxiſſent, ſic poſſe dimanare ſolatium; in radice arboris ramos & folia ſimul tolli. Quare Damiata munitiſſima & opulentiſſima Ægypti ciuitas in primum impetum deſignata. Quo conſtituto Ludouicus Henrico Comite mille octingentis nauibus è Cypro ſoluit, peruigilio Pentecoſtes, tranquillo mari ſerenóque cœlo. Sed illicò procella coorta diſſipauit claſſem ac diſiecit; vt ad Limeſſi caput, qui in eadem Inſula pagus eſt, Rex luſtratis nauigiis compererit

Anno 1248. *Cyprum venit.*

compererit diſiecta plurima, duobus Equitum millibus deſideratis: nihilominus tenuit curſum inſtitutum, & in via receptis Principe Peloponneſi & Burgundiæ Duce, qui hyemem traduxerant in Syria, Damiatam nauigatione fauſta inuectus eſt. LVDOVICVS SANCTVS.

Eſt Damiata, quæ an Peluſium veterum non ſatis liquet, in ſecundo Nili oſtio poſita, aliquot à Mediterraneo milliaribus, ingens ciuitas, opulenta diuitiis, & commoditate ſitûs prævalida; longitudine quàm latitudine amplior, Nili aquis tota propemodùm communitur; nam quà longitudo porrigitur amnis præterfluit; latera quibus in latum patet, idem amnis alluit in foſſas admiſſus, circumſeptus geminâ lorica mœnium; cætera vrbis pars triplici murorum ambitu cingitur; ſed in agri planitie munitiſſimo; ad voluptatem totus circùm ager in hortos diuiſus, Nili beneficio ſpiſſis arboribus opacatur. Fluuij alueum quà decurrit ingens turris ex cocto latere defendebat; è qua prodibant catenæ ferreæ ad vrbis muros in oppoſitâ parte annexæ, vnde nauigia portu arcerentur & coërcerentur. Nunc Saraceni Chriſtianorum exploratâ claſſe, magno numero equites peditéſq; portum obuallant, egregiéque diſpoſiti impenetrabilem aciem ſtantes obiiciunt. Ad illorum conſpectum Francorum ardor intepuit, pluribúſque videbatur præſtolandum, diſiectæ naues donec adueniant, iunctíſque viribus irruant plures. At ſecus Regi viſum eſt, moram omnem generoſitate animi abrumpente; *nihil ipſis cunctatione periculoſius; nullum eſſe locum in quo ſiſtant, nullum figendis anchoris portum; ſi procella rurſus exurgat, ſi naues agitet, quod aſylum, quem receptum in proximo fore, in quem confugiant? hac prolatione erectum iri hoſtium animos, ſuorum infractum; ſibi conſtitutum ad Damiatam exſcendere, per ipſam quam ſpectabant hoſtium aciem, perque portum tam accuratè occluſum, ad muros vrbis captámque vrbem euadere.* Simul exſcenſionem indicit in diem poſterum. Sole illuceſcente ad tubarum ſonitum expeditur claſſis; verùm cùm ob malaciam ſe loco naues mouere non poſſent, in lembos & minora nauigia Rex cæteríque inſcendunt; tum ad littus inuecti propius, cùm necdum ad ſolum applicarentur, Rex impos cunctationis primus omnium in vndas proſilit, quibus humerorum tenus immerſus eſt, & ſcuto dependente ceruicibus, minaxque gladiò refulgente, pergit ad hoſtem intrepidus. Protinus Henricus Cypri Rex, aliíque Proceres & Tribuni exemplo Regis aquis infunduntur: vnóque impetu ad littus proruunt. Rex exceptis hoſtium iaculis, Francis imperat lanceas ſolo infigerent, quas valli inſtar aduolanti hoſti prætenderent: nam ſex equitum millia proruebant, qui hoc haſtilium clauſtro repreſſi, mox pauore quodam conterriti, vertunt terga rapiúntque in fugam peditem, portu inuadentibus libero. Sultanus nuper electus tunc aberat, agebátque animam morbo an veneno. Portum tenentibus vrbs expugnanda ſupererat, illibatis munitionibus; cùm nouus timor propugnantium infregit animos. Dum illi incluſi mœnibus de repellendo hoſte deliberant, ecce lamentabili ſpectaculo deterrentur. Mulieres è ſuis progreſſæ domibus ad Curiam aduolant, & infantem quæque læua præferentes, dextra pugionem, minantur patribus necem liberorum, niſi vrbe extemplò excedant, & ſalutem

XXIV. *Rex capit Damiatam.*

Anno 1249.

omnium præſtent; *cunctantibus imminere famem, ſeruitutem, ignominiam, vim pudoris, cædémque infantium; malle ſe vno ictu fœtus perimere, quam vorare belluarum inſtar, vel permittere furori hoſtium, nam ad ſe quod ſpectat, non defuturum ferrum, quo pereant.* Hæc ore iactabant, ſimul pugiones tenellorum faucibus admouebant. Hoc ſpectaculo emolliti patres, cùm nihil de Principe renuntiaretur, ſe vxorum inſaniæ dedunt, & pretioſiſſimis rebus ſecum deportatis, nocte concubia cum liberis & coniugibus in proximos montes diffugiunt, immiſſis in ædes ignibus, vt prædam & tecta hoſti præriperent; an teſtari ignauiam, qui patriam quam tueri nollent incenderent. Fulgore ignium Francos excitante, primùm fraudis aut ſtratagematis inuaſit ſuſpicio; dein clara die miſſus eſt Comes Arteſiæ qui rem exploraret. Ille cum milite poſtquam ad murum illæſus euaſit, portam perfregit, ingreſſúſque ſpectauit ſolitudinem vrbis atque incendium; renuntiauit victoriam; tunc ignes reſtincti, direptúmque prædæ quod ſuperfluit flammis. Rex nouâ in vrbem pompâ inuectus eſt; inſtituta Chriſtiana ſupplicatione; quâ Cruce prælatâ incedebat ipſe humili habitu, aperto capite, nudíſque pedibus, religioni non victoriæ litans; oblitúſque ſe Regem, vt Chriſtianum meminiſſet. Capta nullo ſanguine munitiſſima ciuitate, conſultatum eſt quid agendum foret. Placuit opperiri, dum Alphonſus Pictauienſis conuocatos è Francia Nobiles caſtris adiûgeret, qui ſoluiſſe iam Maſſilia dicebatur; vt totis viribus hoſtem impeterent, vincerént que faciliùs. Præterea Nilus ad ſtatutum tempus aquas effuderat, & Ægyptum ſuam tam propugnans quàm ditans agris quos inundabat, prohibebat hoſtem. Sed diutius quàm par erat Chriſtianis otium placuit; & pernicioſum conſilium fuit, quo inſtauratæ Saracenorum res, datúmque ſpatium reſurgendi, qui primo illo terrore opprimi poterant: túncque indulta Francis vitiorum commoditas, in mala bonis haud raro traductis. Nam Proceres in voluptates ſtatim immergi; luxu, conuiuiis, ſcortationibus bona abſumere atque prodigere; Tribuni & milites in libidinem omnem ſeſe effundere; corrumpere virgines quas deinde proſtituant; ac fuiſſe nullum Barbaris vitium quod Chriſtiani non obeant; quaſi ædes & tecta hoſpiti turpitudinem inſpirarent. Piiſſimus Rex poſtquam edictis, propoſitis pœnis, cura, & exemplo, æſtum libidinis coërcere non potuit, iubet militem inauſpicata vrbe abſcedere, & in caſtris ſub tentorio degere; ſimul ipſe quod imperat præſtat. Verùm nec ea induſtria refractus impetus aut refrænatus: imò occaſio nouo flagitio præbita: cùm enim milites, conſumptis ſtipendiis, annona quam diſſipauerant laborarent; diripiebant ij mercatores, qui in caſtra frumentum & alimenta inueherent; ita augebatur penuria, & fames ingruebat, mercatorum abſentia; iámque fruſtra latrocinia erant, cùm nihil rapientibus præberetur; adeò in bello nihil pace ac tranquillitate moleſtius.

Damiatam vincentium vitia.

XXV. Iis incommodis laborantes Alphonſus erexit, qui ſub Octobris finem adueniens, aduexit milites & commeatum. Statutum illicò vt ad expugnandam Ægyptiam Babylonem, quæ Cairus eſt, duceretur exercitus. Inter ſuperiores moras Saraceni, dum Sultani filius expectatur, quem in Orientem.

Ludouici prima ad Maſſoram pugna.

tem dimiſerat Pater, Secedinum bellatorem fortiſſimum regno præfecerant: ille arceſſitis ab Syriâ & Arabiâ copiis; ad alterum Nili ramum inſederat, hoſtem tranſitu prohibiturus. Ludouicus incomperto vado, tranſitione fruſtra tentatâ, inſtituit in amne medio molem erigere, quâ in alteram ripam deductâ, ſicco per vndas exercitum tranſportaret. Secedinus comperto conſilio, omnem contra conatum intendere ne perficeretur; operas telis & ſagittis conficere, machinis prouoluere ſaxa ingentia, Græcóſque ignes iaculari, quibus obrueretur ſolum, incenderentur ligna & arbores, & ingratus labor diſturbaretur. Sic abrupta moles, & tranſitûs ſpes, cùm Beduinus (ij Arabes inter Saracenos Hæretici, tum ipſis tum Chriſtianis infenſi, vt lucri fert opportunitas) Regi pecuniam pacto vadum amnis monſtrat. Eo Francorum primi poſtquam in oppoſitam ripam proruperunt, obuios fundunt, tantóque impetu perſequuntur, vt per vrbem Maſſoram ſimul cum fugientibus rapti, interuallo longo decurrerint. Agmen ducebat Robertus Atteſiæ Comes Regis frater; fortiſſimo animo, ſed audace & viribus præfidente. Hic dum regreditur ouans victoriâ, iter inconſultò per Maſſoram inſtituit. At Maſſorenſes recepto ex trepidatione animo, nouum pugnandi genus vſurpabant; nam apertis portis, aditúque permiſſo, vicos & compita impedimentis obſtruxerant; tum è feneſtris, proiecturis ædium, planíſque tectorum atriis, vim tantam ſaxorum, telorum, imbrium, trabiúmque proiiciunt, vt ſubiectos Francos mactauerint; nempe trecentos Equites, totidémque Templarios, ipſúmque Arteſium Regis fratrem; & Rodulphum Coucyum, toto orbe geſtis & fortitudine celeberrimum iuſta temeritatis pœnâ, quæ abuſa magnitudine animi, ſe in cæca pericula induit; ſat partum gloriæ rata, ſi pereat. Interea Saracenorum exercitus in tranſmittentes Francos euocatus, ſolutis ingreſſos vadum ordinibus, plures trucidabat; donec Franci ſuperato amne conſcripſerunt agminis formam; tunc dimicatum acerrimè, & præbitus fortitudini locus. Spectati in paucis Carolus Dux Andegauorum, Imbertus Belliiocenſis Franciæ Comeſtabilis, Maluefinus, & Ioinuillius; ſed ſpectabilis maximè virtus Regis, cui præ cæteris labor pugnæ & victoriæ laus adſcripta. Præfulgebat galea aurea, coruſcante dextra acinace, & ſupra totum agmen ſupereminens humeris, tum clauâ tum ferro hoſtes obtruncabat. Dixiſſes robur inditum cœlitus; committebat ſe in ſpiſſiſſimam aciem, quò vincebant hoſtes aduolabat, nutantes Francos ope inſtaurabat; occurrebat in diuerſiſſimis locis, & vbique præſens confidentiam ſuis, terrorem hoſtibus inferebat. Semel illum ſex è Saracenis incluſerant, iámque freno abducebant equum, cùm is enſe fulmineo viam aperuit, his depulſis, illis trucidatis. Tot facinoribus inuenta victoria; & poſtquam Secedinus imperator hoſtium cæſus eſt, ipſi fugati ſunt, occupata caſtra, & rapta ſpolia; quódque Francis gratiſſimum fuit, ingentes illæ machinæ, & pyrobolariæ fabricæ victoribus ceſſerunt. Ea iactura Saracenos plurimùm afficiebat; ipſáque nocte irruerunt in caſtra, vt reciperent machinas, ſed repulſi fortiter nouâ ignominiâ primam cumularunt. Nec ideò animum aut ſpem abiecerunt; ſed duce in demortui locum ſuffecto,

Roberti Arteſij audacia & cædes.

Raoul de Coucy.

Rex pugnãs.

LVDOVICVS SANCTVS.

ćto, ad nouum prælium inſtruunt vires. Ille vt arte iam inflammatos accenderet, detractum Roberto Arteſio ſagum militare, (nam victores rapuerant ſpolia) ſicut erat auro & margaritis illuſum, in concione oſtentat, affirmatque ereptum Regi interempto; *Trepidare iam Chriſtianos, fugámque inſtruere; totum illorum robur in Rege poſitum; vere ipſum caput fuiſſe, quo reciſo, corpus reliquum, vitâ & animâ deſtitutum, in cadauer efflueret. Quare irruant fortes, caſtra & ſpolia ſua recipiant, & necem ſociorum vlciſcantur in peremptoribus.* Rex de conſilio per ſpeculatores admonitus, aciem vniuerſam in octo agmina diſtribuit, præter turmam quam ipſe duceret. Sic per ea pugnatum fortunâ variâ. Primo agmine Carolus frater Saracenorum impetum tulit, ac vacillabat ſub onere, niſi Regis ope recreatis incumbens viribus, tandem peruiciſſet. Pari exitu Guido Crimelinus & Balduinus frater, qui ſecundum agmen ducebant; Guido Caſtillionius, qui tertium; Maluesinus & Flandrenſis Comes, qui quintum & ſextum, Saracenos perfringunt, & in fugam pellunt. In quarto, ſeptimo & octauo aduerſam ſortem Franci experti ſunt. Siquidem Sonnatus Templariorum Magiſter, qui quartum agmen ex Equitibus ſuis conflauerat, altero oculo in tranſitu amnis orbatus, nunc vitam amittit, ſuis internecione deletis. Nec felicior Ioſſerandus Ranconius, cui ſeptimum agmen commiſſum, ob partam gloriam bellíque peritiam; qui tricefies ſepties victor initis præliis; nunc deſerente fortunâ victus eſt, cæſuſque grandinantibus ictibus. Alphonſum Pictauienſem, quem poſtrema acies ſequebatur, calamitas afflixit propè par; nam interfectis in agmine ſuo fortiſſimis, abducebatur ab hoſtibus, cùm fortè laniorum & mercatorum turbâ occurrente ereptus eſt; ratis hoſtibus ſepoſitos in pugnam milites, victiſque facilius quòd ſe victoriæ ſecuros crederent. Nihilominus victoria penes Regem fuit; poſt acerrimam trium horarum dimicationem, terga vertunt hoſtes, perſequente victore, & ingentem ſtragem inferente. Erátque debellatum hac palmâ, ſi Franci inſtitiſſent, perculſis Ægyptiis tum clade tum metu, & paſſuris iugum quod imponeretur. Sed quoties malum id deplorabunt Annales, & victorem Annibalem in Francis exſcribent.

Altera Regis pugna.

Ioſſerand de Rancon.

XXVI. Omnia hactenus magna fortitudine & felicitate pari proceſſerant, nunc temeritas & imprudentia calamitatem arceſſent ac infortunium. Ea primùm ex ſuperbiâ orta & arrogantiâ; cùm duces geminatam victoriam ſibi adſcribunt, Deíque atque humanarum rerum immemores, ſe inuictos prædicant, hoſtem ſpernunt, & pietatis obliti, in delicias & voluptates turpes reuoluuntur. Animaduertit luem piiſſimus Princeps, admonebátque identidem ſibi vt cauerent. *Quid agimus, commilitones chariſſimi? deturpamus victoriam factis; eóne vicimus, vt in Deum auctorem victoriæ delinquamus? ea gratiarum actio, id beneficii monumentum, vt maleficia & iniurias rependamus? Nimirum hæc noſtris armis, noſtris viribus parta victoria? non Deo auctore & promotore quæſita eſt? Præſtabat vinci, profligari, & cadi in acie, quam criminibus victores pelli; intemerati & integri caderemus; nunc ſcelerum noxarúmque pleni ſuperſumus, Deo infenſi, diuinæque Iuſtitiæ ſcopus atque materia.*

Cauſa calamitatis Francorum.

Superbia,

ria. Hæc vniuerſis & ſingulis Ludouicus, ſed voluptas altiùs in animos penetrauerat, quàm vt auelli verbis & monitis poſſet. Mox ſuperbia negligentiam peperit; quaſi mediâ in Franciâ tranquilli agerent. Latè agros inſternebant cadauera, ea cùm tumulare vel vrere oportuiſſet, labori vt parceretur, in proximum Nilum coniecta ſunt; quo vno facto gemina peſtis enata eſt. Cadauera ſecundo amne in pontem deuecta, primò quædam lintribus adhæſerunt; tum nouis accedentibus emerſerunt ex aquis, mox nouum pontem ad ligneum erexerunt; dein putreſcentia æſtu ſolis, aërem proximum tetris vaporibus corruperunt. Rex deprehensâ re ſeriùs, per conductas operas expediuit amnem pontémque, cadaueribus euolutis, & in profluentem eiectis, quæ Saracenorum forent, quæ Chriſtianorum ſepulchro conditis. Verùm in iis tractandis & permouendis, tantus erupit fœtor, tanta contagio, vt nullus euaſerit contrectantium, quin lue vitam amiſerit; & præter operas haud pauci acceſſerant, vt affines amicóſve dignoſcerent, & Chriſtiano officio fungerentur. Dein pernicies altera ex iiſdem cadaueribus Francos inuaſit. Cùm enim quadrageſimale ieiunium eſſet, piſcibúſque milites veſcerentur, ex alimento peſtis incubuit, quippe piſces diu eſca è cadaueribus raptâ, & vorati ipſi intemperantius toxicum immedicabile fuere vorantibus; crura ad tibiam exareſcebant, cutis nigreſcentibus maculis veneni indicibus pungebatur; os vlcere fœtido putreſcebat; adnaſcebatur caro gingiuis quæ cibum arceret; poſtremaque calamitas, fluens naribus ſanguis proximam mortem ſignificabat. Accedebat fames tantis incommodis hoſte inualeſcente, & commeatus intercipiente, vt exercitui præter virus & peſtilentiam alimentum non eſſet. Eas ob res Ludouicus cum Melexala de pace agi patiebatur; is Sultani demortui filius, redux è Perſide, vt gratum habuit compellari ſe de pace, ita in ſpem debellandi actus, abruptæ paci bellum antetulit. Rex ne hæreret in Libitinæ ſacrario, verſus Damiatam receſſum indicit; & ægrotos nauigiis imponens, adiuncto præſidio, qui ſecundo amne deferrentur, ipſe ponte vltra amnem reduxit exercitum. Et in eo peccatum præfectorum ſocordiâ, ſeu præcipiti metu; cùm præfeſtinantes neglexerint pontem abrumpere, vt à Rege imperatum erat; patuítque perſequentibus via quæ recedentibus. Ergo Saraceni in poſtremum agmen inuecti, clamore incondito magnóque impetu, morbis & fame inualidos adurgent. Gualterus Caſtillionius Eques fortiſſimus poſtremam aciem, Rex primam ducebat; qui tumultu percepto pugnantium, quanquam æger valetudine & abſumptus curis, è primâ in poſtremam aciem reuolans, immiſſúſque pugnantibus, dextrâ & voce firmatutus ſuos; *Eia*, inquit, *Franci; eia Chriſtiani; macti animis milites; ecce me chariſſimus vobis paratum commori; Eram incolumis primâ in acie, ſalutem abieci, vt quemlibet veſtrum morti eripiam; certum eſt vos meo corpore tegere, praſtabo ſaluos, aut vitam impendam: quanquam ſpes ſalutis eſt atque victoria; & idem Deus eſt per quem ter vicimus, hoſtes iidem quos vicimus; Dei ope tuti ruamus in prælium, is obtendet ſcutum impenetrabile, & inexhauſtas vires dextris ſufficiet.* Simul irruebat in Barbaros, obuióſq; mactabat. Verùm obrutus turba periiſſet, iam

LVDOVICVS SANCTVS.

Negligentia.

Morbi.

Rex in receſſu pugnat.

LVDOVICVS SANCTVS.

Godefroy de Sergines. Gautier de Chaſtillon.

circa cæſis paſſim Nobilibus; niſi duorum Equitum præclaro & immortali facinore raptus neci foret. Godefredus Serginius primus Regem texit obiecto corpore, exceptiſque hoſtium telis, ipſum æſtu, labore & ægritudine deiectum, Carelium in proximum vicum ad recipiendas vires abduxit. Alter Gualterius Caſtillionius, vt Regi tutum præſtaret receptum, viam quà erat arctior occupat, vnúſque innumeris Barbarorum telis oppoſitus, dum vita ſupereſt irruentes arcet; illi eminus telis ſagittíſque, haſtis clauis & gladiis cominus premunt atque impellunt; hic loco immotus infigitur, & accedentibus funeſtus identidem, ſagittis tandem confoſſus, & cruore mille vulneribus erumpente, animam egit in iiſdem viæ anguſtiis; & hoſtibus iter etiamnum mortuus præpediuit. Dignus quem Francia Græco Leonidæ, & Horatio Romano compareт; nec eo infelicior, cùm vitam poſuit; quippe honeſta mors, ſumma vitæ felicitas. Tunc Saraceni perfracto obice Carelium irrumpentes Regem capiunt, eiúſque fratres Alphonſum & Carolum; & præcone quodam temerè proclamante, iuſſiſſe Regem vt arma ponerent, plures qui adhuc fortiter depugnabant, armis abiectis, dedidere ſe vinculis; nec ſors nauigiorum commodior, quæ in Sultani naues inciderunt; ægris occiſis, ſanis in ſeruitutem ſeruatis: vt è victore nuper exercitu, ducibúſque fortiſſimis, nemo vnus niſi ad vincula ſupereſſet; ita citò humana gloria defloreſcit, & captiuitatis eadem eſt quæ triumphi materia.

Rex capitur. Anno 1249.

XXVII. *Margarita Damiatam ſeruat.*

Perditas res ſuſtentabat quadantenus vna Damiata, quam Margarita Regis vxor tenebat; erátque ſpes, tum vrbe reddenda, tum ſoluenda pecunia, quam immenſam Regina cuſtodiebat, captiuos nobiles redimi poſſe ab hoſtibus. At ſpem ſua calamitas deturbabat. Vrbis præſidium ex Genuenſibus & Piſanis conſtabat, qui auditâ clade, extemplò abſcedere, ſua committere nauibus, ſéque fugâ eripere, metu impellente conſtituunt. Tam præcipiti fugâ patebat vrbs Barbaris, pecunia regia, Regináque ipſa prædæ erant. Nec eam proprius dolor patiebatur publicæ rei intendere; nam præter acerbiſſimum ſenſum ex Regis vinculis & exercitus clade, imminente partu vexata cruciatibus, iacebat in lectulo, & ægra corpore ſimul animóque; infirmum erat nutantibus rebus præſidium. Attamen, quæ in femina admirabilis fortitudo, dolores habuit in poteſtate, & aduertens ſalutis cardinem in Damiata ſeruandâ poſitum, Præfectos præſidij ad ſe euocauit, lectúmque circumſtantes breui hac oratione affata eſt. *Regem, ſponſum colendiſſimum, Proceréſque captos audiuiſtis. Ita eſt, Tribuni fortiſſimi; nos hac Deus calamitate afflictos voluit. Quanquam ſupereſt naufragantibus anchora, & niſi animus ſimul cum re concidit, eſt quod fortuna videmus percuremus. Damiata ſupereſt integra, muri ſuperſunt & propugnacula, erecta ſunt validiſſima munimenta, & niſi nos ſocordia noſtra deficimus, tegunt etiamnum & propellunt impetum hoſtium. Imo ſalutem Regis Procerúmque conſtituunt; & pretium tot illuſtrium capitum muri repræſentant. Attamen trepidare militem audio, & fugam inſtruere; quaſi præter vrbem vlla ſpes ſuperet, & occurrat nauigiis ſalus, quam intra munimenta reliquerint. Quæ malum illa amentia, & præpoſterum ſalutis ſtudium, deſerere inſtructiſſimam ciuitatem, arma proijcere, ac in ipſam*

Margarita oratio.

ipſam mortem irruere? quaſi Sultani naues non impleuerint Nilum, non occupauerint oſtia, non obſederint mare; aut aliud ſit hoſtium votum, quàm nos deſerere munimenta, metum concipere, fugam apparare, & in perniciem certam incurrere? Ego femina, & naturæ mollitudine ad timorem facta, hic attamen perſto, gnara timori nihil ſecuritate commodius, & periculum quod vltrò arceſſitur, ineptè metui. Potui ad nuntium cladis, prima omnium, deportata mecum pecunia naui aufugere; potui vos turbatiſſimis rebus deſerere: niſi ſpes in retinenda vrbe effulſiſſet, & veſtris animis plus ineſſe roboris crediſiſſem quàm nauibus. Quare per acerbiſſimum dolorem apprecor, per animi corporiſque dictos cruciatus, per vincti Regis proximam libertatem, erigite militum animos, inſtaurate ad defenſionem vrbis tutiſſimæ, portas claudant, ſtent intra munitiones, tueantur ſe propugnaculis, muros hoſti obijciant: imo ſomnum ſecuri capiant, ſat ad vincendum ſi ſe incluſerint. Vobis porro quæ gloria, qui famæ ſplendor, quæ nominis apud poſteros dignitas, cùm Regem Franciæ raptum è vinculis, regno reſtitutum: cùm tot Proceres è telo ſeruatos, veſtræ fortitudini debebit Europa; cùm vos grauiſſimam fortunæ noxam emendabitis animi robore, laudem æternam conſequuturi in poſteris. Ita Regina Præfectos adhortata; vt excuſationem omnem abſcinderet, promiſit ſe ſupppeditaturam quidquid annonæ militum opus foret, & largituram Præfectis quantùm repoſcerent. Sic pudore metum profligante, Præfecti ad cuſtodiam vrbis perſuaſi. Præbuitque tam largè Regina quod promiſerat, vt impenſæ in præſidium factæ trecenta ſexaginta librarum millia exhauſerint; cùm quadringentis millibus capti redempti ſint; Præfectis æquâ parte cum Barbaris theſauros regios diuidentibus. Sed prudentiſſima mulier haud parcebat pecuniæ; lucrum rata eam perdere, quæ Regem ſeruaret. Filium in ea calamitatum ſerie peperit, quem Triſtanum quaſi luctus & triſtitiæ partum appellauit. Regem interea calamitas erigebat, & quamvis vinctum, eripiebat victoriæ. Primò ſatis humaniter habitus eſt, dum valetudinem recipit; deinde barbare & crudeliter tormenta interminante Sultano, quibus conſtantiam viri infringeret; & Rex immotus, admirationem virtutis peperit. Quam auxit ingenuo contemptu pecuniæ; cùm enim Sultanus in pretium redemptionis Damiatam vrbem & quingenta librarum millia à Rege poſceret; ille de tanto pretio haud quaquam litigans, cùm vltrò conditionem admitteret; demiratus Sultanus in captiuo liberalitatem, & reputans eum ſupra humana eſſe quem cupiditas auri non vinceret, nec ipſe vinci omninò voluit; *Per Mahometum*, inquit, *verè Francus ſummus eſt, at cùm exiſtimauit dedecere amplitudinem ſuam de tanto pretio litigare, ego quintam partem illi remitto.* Quod & præſtitit. Adeò ſuus virtuti triumphus eſt, & auguſtiſſima inter vincula dignitas: ite auari, & pecuniæ parcite, quæ virtutis in manibus largitionibus creſcit. Hoc pretio fœdus contractum eſt, quo Franci nobiles redimerentur; nec pretium libertati ſuæ conſtitui Rex vllum paſſus eſt, affirmans ſupra omne pretium Regem Franciæ eſſe. Ad libertatem comparatis omnibus, Sultani cædes prima conſilia perturbauit. Ille Emiris hoc eſt Satrapis ſuis inuiſus, quod eorum munera nouis hominibus impertiret, eorumdem coniuratione, alligatis crimini Mammalucis, ſecuritate ſummâ

LVDOVICVS SANCTVS.

Regis conſtãtia & virtutes cætera.

LVDOVICVS SANCTVS.

Sultani cædes.

perimitur: captiuo in vinculis tuto, dum victor in ſolio trucidatur; tam incerta rerum humanarum eſt ſeries. Hac mutatione euerſum iri fœdus videbatur, quomodo enim Emiri Sultani ſtarent arbitrio, quem è viuis modò ſuſtulerant? tamen nihilominus rapti admirabilitate virtutum, Regi imperium deferebant; & hæc ſententia valuiſſet, niſi religioni ſuæ pertimerent. Ita inſtauratum fœdus, iuratæ in decennium induciæ; Réxque cum Proceribus liberatus, Alphonſo fratre in obſidem dato: præbitúmque à Rege ſpecimen geminum, tum religionis, tum in barbaros fidei. Nam in iurandà pace, cùm Saraceni per execranda Sacramenta fidem adſtrinxiſſent, recuſauit Rex iuſiurandum inſolitum vſurpare, quo pietas lædebatur: & numeratà pecunia, redditóque Alphonſo, admonitus Barbaros in numerando deceptos, & detracta decem librarum millia, continuò eam pecuniam tranſmiſit, quanquam ipſi ex pactis plurima violaſſent. Ita Rex Damiatà redditá, conſcenſis nauibus cum fratribus Ptolemaidem vectus eſt, auguſtior & admirabilior à calamitate, adeò Chriſtiano fortuna luſus eſt, & quæ impiis ſcopulus, piis amplitudinis gradus eſt ac ſtabilimentum.

Rex liberatur.

XXVIII.

Rex perſtat in Syria.

Poſtquam Rex omnium gratulatione Ptolemaïdem venit, vxorémque chariſſimam pro amore mutuo ſalutauit, illicò nouo doloris ſenſu afficitur. Plerique Proceres vno de reditu cogitant, & longioris pertæſi abſentiæ, vnam habent in votis patriam. Iam Comes Flandriæ ac Dux Britanniæ rectà in Galliam ſoluerant, Regis fratres vrgebant reditum pertinaciter, ipſique Regi ſuam ſententiam ſuadebant. *Sat ærumnarum & miſeriarum perpeſſos; ſat fortitudini datum & religioni; dandum ſpatium inſtaurandis viribus; è tanto exercitu quid ſuperſit? pauci admodùm, ægri, afflicti, rerum omnium inopes, & ægrè nouis vinculis pares; quid hac infirmitate tentari, nedum confici poſſit? an non præſtet regredi in patriam, vires reficere, & nouam inſtruere, ſi res ferat, expeditionem?* Iis Rex vnam Chriſtianorum calamitatem opponebat, ſe in eorum opem bellum ſuſcepiſſe, pleroſque adhuc in vinculis agere, conatum omnem adhibiturum ſe vt ſubleuarentur. Preces & obſecrationes adiungebat, quibus cùm fratres ab diſceſſu arcere non poſſet, vt proficiſcerentur honeſtius, eos in Franciam miſit, in ſpeciem vt tranquillitati regni conſulerent; ipſorum culpam prudentiâ ſuâ & patientiâ imminuens, an augens: cæteros precibus & auctoritate continuit. Illic imminutis copiis cùm nequiret patrare ingentia, pietate & liberalitate Chriſtianis plurimùm commodauit. Primùm pecuniam benignè largiendo, Palæſtinorum inopiam ſubleuabat, redimebat captiuos, inſtaurabat templa ſacraſque Reliquias inquirebat. Tum à Sultano Damaſci appellatus de fœdere in Emiros Ægyptios contrahendo, renuntiauit Emiris, an iuratæ paci ſtare vellent: illi ne geminum hoſtem euocarent, ſtare velle reſpondent, ac Legato regio quidquid repoſceret largiuntur; nimirum ducentos Nobiles quos nondum emiſerant, & ducenta librarum millia nedum perſoluta, ac Chriſtianorum capita, quæ in trophæi ſpeciem Cayri muris affixerant, paſſi ſunt detrahi. Ita lex à victo data vincentibus. Verùm poſtea conciliato cum Emiris Damaſci Sultano, prohibitus Rex promouere arma vlterius, & præter quaſdam arces & oppida inſtaurata, ad prima religionis munera reuocatus.

Quid in Syriâ egerit.

vocatus. In quibus vnum dignum Hiſtoria; quòd equitando cùm in Chriſtianorum cadauera incurriſſet, quos in prælio nuper inito Saraceni peremerant; piiſſimus Rex equo exſcendens, ad ea tumulanda ſeſe accinxerit, primúſque cadauer regiis humeris impoſuerit; pium facinus hoc verbo commendans; *fratres mei ſitis mihi auxilio, ad Martyres Chriſti ſepeliendos*; modeſtiâ ſimul & charitate prælucens. Et nouo mœrore profligatus eſt inſuper, ſpectaculo trecentorum Nobilium, quos orbatos oculis Saraceni dimiſerant; iiſque poſtmodùm reuerſus in Franciam Noſocomium Pariſiis condidit, quod hactenus perſtat; dictum à numero vicies quindecies repetito; in regiæ pietatis & Chriſtianæ patientiæ monumentum, quanquam cauſa de excæcatis incerta eſt, certa tamen regia liberalitate. Sed obſeruanda in paucis Aſſaſſinorum Principis ad Regem legatio. Ad vrbem Tyrum celeberrimam vetuſtate, regio eſt anguſta admodùm, excelſis montibus circumſepta; in præruptis montium iugis caſtella decem poſita ſunt, quæ nidos dixeris rupi affixos; at vbi iuga ſe in valles demittunt, agri amœniſſimi, prata vernantia, limpidi fontes, ſuſurrantes riui, ligna frugifera, cœlúmque mitiſſimum, locum conſtituunt ad voluptatem omnem percommodum. Terræ hunc angulum Beduini inſederant, Mahometani quidem, ſed magno à Saracenis diſſenſu, ortu Arabes, & appellatione Arſacidæ ſiue Aſſaſſini. Ij Principi vni obtemperabant quem ob prudentiam & auctoritatem nuncupabant Montis Seniorem. Diu ille quantumuis inter anguſtias illas coniectus, in proximos remotóſque Principes imperium ſiue tyrannidem vſurpauerat, miſſis cùm libuiſſet ſicariis, qui deſignatos conficerent; vnde Europæ vniuerſæ terribilis, imperabat regnantibus, exigebat tributa, pro exercitu homulum vnum alterúmue immittens. Porrò ſuos ad omne nefas arte comparabat, nam infantes ad ſingularum gentium mores, vſum, linguam, veſtem, inſtituebat perquam accuratè; iam puberes & grandiores ætate in hortos illos ad delicias conſitos deducebat, permiſſo & quæſito quidquid voluptas ad blandiendum ſenſibus donat; arceſſitis etiam per artem Magicam oculorum ludibriis viſíſque mendacibus; præceptoribus identidem in teneros animos inſinuantibus, has voluptates vmbras eſſe tantùm & primam delineationem earum, quas ipſorum Princeps in alteram vitam appararet, ſi fortè præſentem in obſequio præſtando impenderent; ad quas obtinendas mors gradus foret, & optatiſſimus aditus. Ita inſtitutos, & in mortis non contemptum modò ſed cupiditatem incenſos, proiectos alebat in quoduis facinus; vltrò Sicariis vitam ponentibus, quam crederent tranſituram in ſecurum & interminabilem voluptatum vſum. Qui tunc imperabat, Ludouicum de quo tam præclara audierat, per Legatos conuenit, minatúrque exitium præſens, niſi tributum cæterorum inſtar qui ſceptra tractarent, exigenti pendat. Rex intrepidus minas minis pro tributo rependit, iubétque Legatos referre Principi, niſi ſtatim ob temerariam legationem excuſet ſe, & commodioribus verbis ſe expurget, pœnæ comparet ſe, viſurus intra ſuas arces, qui merita ſupplicia pro flagitiis exigat. Princeps hac fortitudine animi territus, per Legatos Regi ſe excuſat, additis pretioſiſſimis donis; quibus ſua

LVDOVICVS SANCTVS.

Hoſpital des quinze-vints.

Rex Aſſaſſinorum, eiuſque legatio.

LVDOVICVS SANCTVS. XXIX.

etiam Ludouicus rependit; ingenti periculo magnitudine animi ſuperato; adeò vitam nihil cuſtodit intentius quàm eius contemptus. Sed diu eſt quod Franciam viduatam Rege ſtylus deſeruit.

Paſtorum in Francia tumultus.

In ea poſt auditam Regis captiuitatem, Ruſticorum turbæ tumultum difficilem concitauerant. Plurimi in diuerſis prouinciis, primùm quidem non improbando conſilio, abiecto vomere conueniebant, vt ſignati Cruce ad liberandum Regem in Orientem proficiſcerentur. Tubicen omnium & dux Monachus quidam Apoſtata, Hongrius nomine qui ſe miſſum cœlitus ad id nouum munus prædicabat. Proba quidem voluntas plebis inconditæ, ſed ſtatim effectu praua, & in regni detrimentum conuerſa: quippe corrupti homines & deteriorum cupidi, quibus Francia haud vſquam caruit, Paſtoribus illis immiſti, bonam mentem detorquent in peſſima, & corruptos etiam veneficiis animos, flagitiis ſceleribuſque contaminant. Momento Francia inteſtino flagrat incendio; pagi & municipia à Paſtoribus occupantur, prædantium furorem vix vrbes excludunt; in templa maximè & Sacerdotes debacchatur inſana rabies; Aureliani præſertim, miniſtri altarium omnes cæſi, templa direpta, pérque omnes ordines furor graſſatus eſt. Blanca ad compeſcendam inſaniam laborabat; primùm induſtriâ, ſi furentes indulgentia ſanaret; mox armis, ferro ad inſanabilem plagam admoto: quo demùm tumultus oppreſſus eſt; octo Ruſticorum milibus apud Bituriges cæſis; reliqui vel in ſupplicium rapti, vel clam dilapſi, & aratro redditi, ſociorũ pœna ſapuerunt in poſterum.

Dominicani in Vniuerſitatem admiſſi.

Alter præterea ingeniorum tumultus Blancam exercuit, Dominicanos inter & Pariſienſem Vniuerſitatem; illis Doctorũ cathedras in Vniuerſitate vt par erat, in doctrinæ ſedem & præmium efflagitantibus; quibus tãdem Reginæ gratiâ poſt plurimam altercationem potiti ſunt; Guillelmo de ſancto Amore in Dominicanos acerrimè contendente.

Blãca obitus Anno 1251.

Inter has curas Blãca amoris deſiderio vitã depoſuit; nam cùm accepiſſet Regem, quod haud verum erat, voto ſe obſtrinxiſſe diuturnioris moræ in Palæſtinâ, amantiſſima mater dolore ob abſentiam filij contabeſcens, quanquam haberet reduces Alfonſum & Carolum, febrim contraxit, quâ emortua eſt ſexageſimo tertio vitæ anno. Præclariſſima regendi artibus mulier, digna quæ ſanctitate Regem imbueret; cuius vox illa eſt, omni apophtegmate clarior. *Vide, fili mi, malim te mortuum, quàm lethali culpâ infectum ſpectare*; quâ admonitione, in puero peccati odium capitale, & eum amorem excitauit virtutis, vt inde vir poſtea cõfirmatus ſit, qualẽ colit poſteritas. Eadem imperij paulò cupidior exiſtimata eſt; nam & coniugi ſic adhærebat, vt vel in caſtris ſub eodem tabernaculo ageret, & Regẽ filium nec cum vxore verſari ſineret; niſi ſolliciti amoris hæc fuerint. Sanè imperio tam egregiè vſa eſt, vt in laudẽ ſit, illud ambiuiſſe. Alfonſus interea regni adminiſtrationẽ ſuſcepit.

Regis in Franciam reditus.

Matris interitus Ludouico reditũ in patriam perſuaſit, ac tametſi piiſſimus Princeps ægrè auellebatur ab regione chariſſima, tamen cura regni ſollicitante, quod euocabat Rectorẽ, ſe lentè cõparauit ad reditũ. Inſtructis omnibus, magnam copiarũ partem, multámq; pecuniam Godefredo Serginio tradidit, claro fortitudine & prudẽtiâ Duci, qui Chriſtianã rem tueretur, & Saracenum repelleret; ipſe in nauim cõſcendit, & ad Ieram Prouinciæ Phocẽſis inſulã appu-

lit.

lit. In nauigando cùm in arenariã molem nauis impegiſſet, & carinæ trabe altè perfractâ, Rex tranſire in aliam vrgeretur, ad vitandum periculum, abſcedere renuit;quippe,inquit:*cæteris iuxta ac mihi ſua pretio ſalus eſt,ſi hanc nauim deſeram quid ſeptingentis vectoribus fiet, qui in eam meis auſpiciis inſcenderunt? preſtat cum eis periclitari, quàm ventis & fluctibus derelictos permittere.* Sic fractâ naui incolumes euecti ſunt, bis ſeruati; tum charitate Principis ne deſererentur, tum diuinâ in eum curâ, tuti in quaſſato nauigio.

XXX. Regem regno redditum turbæ Flandricæ ſtatim implicarunt, Vnius feminæ intemperantia cauſam malo geminatam ediderat.Illa Margareta Ioannæ Comitiſſæ ſine liberis mortuæ ſoror atque heres, quæ primâ ætate Burcardo Aueniẽſi tutori ſuo nupta, duos ab eo mares ſuſceperat, Ioannem & Balduinum: verùm cùm Burcardus ſacris ordinibus initiatus foret, ſoluto coniugio iuſſu Pontificis, Margareta nouum contraxerat cum Guillelmo Dampetrio nobili quodam Campano, à quo pariter tres liberos genuit, Guillelmum, Guidonem, & Ioannem. Dampetrio mortuo continuò lis inter fratres exoritur, & quanquam Rex conſtitutus Iudex, Flandriam ſecundò genitis aſſignaſſet, matre legitimos vt dicebat ſpuriis anteferente,& primò natis conceſſiſſet Hannoniam, eâ pœnâ vt Leo quem in inſignibus præferebant, linguâ & vnguibus truncaretur, quod natu maximus intemperantius matrem meretricem dixiſſet; attamen primogeniti obnitebantur ſententiæ, & Rege in Palæſtinam profecto, in vterinos fratres bellum excitarant. Guillelmus vterinorum maximus cum Rege diſceſſerat,in Guidonem fratrem Burcardi filij arma commouerunt, Guillelmo Holandiæ Comite fœderato; cuius ope Guido victus & captus eſt, & obnoxia victori Flandria. Margareta, noua liberis inter ſe pugnantibus Iocaſta, Reginam regníque Proceres appellauit; quibus auxilia miniſtrantibus, internecino grauiſſimóque bello diſcerpta eſt Flandria, quandiu Rex in Palæſtinâ diſtentus eſt.Is nunc regreſſus Burcardi filiis diem dicit, vt de geſto bello rationem redderent, ac Guidonem captum reſtituerent libertati. Illi cùm obſequi detrectarent; nempe augebat animos Guillelmus Holandus,nuper Friderico mortuo ad Imperium euectus;Rex Carolo fratri committit exercitum,quo rebelles in officium cogerentur.Et verò victi ſunt,ipſáque Hannonia præda victoribus fuit.Nec ideò bellum extinctum eſt,Guillelmo Imperatore rebelles fouente,& Guidonẽ adhuc in vinculis retinente.Quamobrem Ludouicus rem tranſacturus beneuolè in Flandriam venit,ſcripſítque ad Guillelmum amicas litteras eâ de re; quibus ille intumeſcens, ducto exercitu in Flandriam ruit. Sed continuò mutatâ ſententiâ, vertit in Friſios,qui excuſſo obſequio rebellauerant, à quibus commiſſo prælio victus & cæſus eſt; vt qui rebelles fouebat contumaciter,à rebellibus necaretur,& periret ferro quod exacuiſſet. Eius filius captiuum reddidit;ita Flandriæ reſtituta pax, & Hannoniam Burcardi liberis clementia Regis redonauit. Exemplum iuſtitiæ ſequutum eſt illicò temperantiæ ſpecimen. Henricus Rex Angliæ poſt repreſſam Vaſconiam flagitauerat à Ludouico regreſſum per Franciam,& Rege indulgente magnâ celebritate excipiebatur. Pariſiis præſertim magnificentia Regis exhibita, Anglo per dies pluſculos perhonorificè

Rex Flandriam pacat. Burcard d'Aueſnes.

De Dãpiere.

Rex cum Anglo pacem contrahit.

LVDOVICVS SANCTVS.

norificè habito. Eo loco Ludouici verba adſcribit Anglus ſcriptor Pariſius, quæ ego ſi omiſerim, in pietatem Regis præuaricer; nam cùm hic familiariter cum Henrico colloqueretur de expeditione ſacrâ quam obiuerat nuper, in has voces prorupit; *Amice mi Rex, quantas ærumnas corpore animóque pertulerim, quandiu pro Chriſti amore peregrinatus ſum, vix vllus ſermo exponeret. Omnia mihi aduerſa, ipſa etiam proſpera, contigerunt: nec minus Deo altiſſimo gratias retuli. Imò ad meipſum meditatione reuerſus, & in mentis penetralia reuocatus, magis gaudeo de patientiâ, quam mihi Deus tot inter mala largitus eſt, quàm ſi orbem vniuerſum armis profligaſſem.* Hic ſanctiſſimi Regis admirabilis ſermo, triumphantium laureis curribúſque tantò eſt præſtantior; quantò ſublimius, terram deſpicere, cœlum & cœleſtia ſapere. Ibidem pax ab vtroque Rege ſancita eſt; magnâ Franci gloriâ, Angli compendio. Siquidem Ludouicus cupidus reſtinguendi belli perpetui, quo duæ gentes ab tanto tempore conflagrabant, & fortaſſe conſcientiæ ſcrupulo, Henrico prouincias multas largitus eſt: nempe Lemouices, Cadurcos, & Petrocorios; præterea ſi Alfonſus ſine liberis obiret, Aginnates & Santones. Enimuerò pace in præſentia firmâ & certâ, ſed nutante in poſterum atque effringendâ; cùm hoſti animus ad inſurgendum, atque arma ad bellum hinc ſufficerentur. Et obſeruatum eſt eâ ſolâ re optimum Regem diſceſſiſſe à Conſilij ſui ſententiâ, cui alioquin perlibenter aſſentiebatur. Hac iacturâ redemptus eſt honor; quandoquidem Anglus Regi Franco ſe clientem dedititium palam profeſſus eſt. Inſtauratum eſt aliquantò poſt gaudium publicum, affinitate inter Ludouicum & Iacobum Aragoniæ Regem contractâ, quâ Iſabella Aragonij filia Philippo Regis primogenito data eſt nuptui, & ad pacem conciliandam iura inuicem donata; Aragonio quidquid iuris in Catalauniam Franco eſſet; huic viciſſim, quod Aragonio Nemauſi, Carcaſſone & Biterris competeret. Ita heredi pacem vndecumque Rex ſtabiliebat, inde maximè vnde bellum difficillimum erat oriturum. Porrò huius ſemina in fratris Caroli nouo regno iacta, cuius primordia accuratè texenda ſunt; cùm hinc bellorum moles incubuerit Franciæ, Neapoli ſæpe ſub ſtylum vocandâ.

Regis in Deũ amor.

Anno 1255.

Anno 1262.

XXXI.

Sicilia donata Carolo Andegauo.

Friderico acerbiſſimo Pontificum hoſte Tarenti mortuo, Conradus filius aditâ hereditate Imperium & Siciliæ regnum appetebat. Deiectus Imperio curâ Pontificum, cùm Siciliæ regnum vſurpaſſet (in eo recenſebatur Neapolis, & quod modò Neapolitanum regnum conſtituit) à Manfredo fratre ſpurio, veneno peremptus, vt creditur, Conradino filio etiamnum puero, ſpem regni bellúmque ingens dimiſit. At Manfredus patratâ cæde Neapolim aduolans, rumore ſparſo de obitu Conradini, regnum in fratricidij præmium comparat; ac ſtatim firmitatem daturus potentiæ, Conſtantiam maiorem filiam Petro Aragonio Iacobi filio collocat; militémque adſciſcit, etiam ab Africâ Saracenos, quibus Luceriam commendat munitiſſimam vrbem; animúmque, quod peius eſt, in eorum conſuetudinem immerſus, penitus tradit. Alexander Pontifex eo nomine IV. ſucceſſor Innocentij; cùm ſpectaret Friderico ſublato, adeò peſtem Eccleſiæ non extinctam, vt exſurgeret noua pernicioſior, & perſtare in regno

Sueuæ.

Sueuæ gentis ſpurium, hoc eſt teterrimam vomicam, ſtatuit eum omnino perdere, & carcinoma ſerpens reſecare. Eam in rem cùm arma Eccleſiæ non ſatis pollerent, ad regnum Anglicum ſe conuertit, quod iam Pontifici ſtipendiarium erat, atque Edmundo Henrici Regis ſecundò genito regnum Siciliæ donat, quod paternâ ope armiſque Anglicis occuparet, & Manfredo pulſo mancipatum Eccleſiæ obtineret. Verùm Henricus diuexatus bellis ciuilibus, de alieno cogitare non potuit, qui ſuo ſemel iterúmque deiectus, vnâ Ludouici ſolicitudine atque prudentiâ, ſuo tandem ſolio reſtitutus eſt. Vitam interea Alexander amiſerat, ſucceſſerat Vrbanus IV. qui ex humillimâ ſorte ingentes animos in tiaram ferens, ſpe irritâ Angli ſubſidij, ſe ad Francos confert; Francus & ipſe natalibus, ortus in Occitania; viſúſque eſt Carolus Regis frater, aptus qui regni voto arduum bellum ſuſciperet; nam ipſum Regem ſtudium tranquillitatis, & ſua ſanctiſſimi animi temperantia, ab eiuſmodi bellis auocabant. Contrà incitabant Carolum plura. Indoles Martia, quieti infenſa, armorum cupidior; ambitio regno par, quæ Andegauorum anguſtis terminis non concluderetur; Beatrix vxor, Reginæ titulum flagrantiſſimè ambiens, quippe tres ſorores nupſerant Regibus, vrebátque muliebrem animum æmulatio tanti faſtigij, & videbatur Phocenſis Prouincia ad Italicam expeditionem percommoda, mari admota, & portubus frequens, vnde exercitus bellique inſtrumenta ventorum beneficio facilè tranſportari in hoſticum poſſent. Præterea magna fama gloriæ Maſſilienſes Carolus nuper domuerat. Etenim illi iampridem indomiti, & in Dominum peruicaces, iugo excuſſo præſidium internecione deleuerant, Carolum iuxtà ac Berengarium haberi poſſe ludibrio rati. Sed rebelles Carolus arctâ obſidione quà mari quà terrâ cinctos ad deditionem coëgit, ac ſupplicio principum, metum in poſterum reliquis & ſibi ſecuritatem peperit. Eas igitur ob cauſas appellatus eſt Carolus, facilémque aſſenſum ob eaſdem is præbuit. Rex primùm quidem hærebat ambiguus, ac memor repulſi quondam Imperij, auerſabatur eiuſmodi regnum; at deinde aſſenſit, ne videretur in Pontificem rogantem durior, aut inuidere incremento fratris; quem etiam foras emittere non moleſtè ferret, haſtiludiis & ſimilibus pugnantium ſcenis agitantem Nobiles, & paci infenſum, quam vnicè Rex optimus procurabat. Attamen conſenſu magis quàm ope rem ipſam promouit, vt veram mentem facto aperiret; fratri indulgens quod ipſe renueret; quaſi vaticinaretur ſanctiſſimus Princeps, futuram poſteris ſuis malorum fontem Neapolim, & ſementem calamitatum feracem. Hæc dum Vrbanus ageret, morte præreptus eſt; nec Clemens IV. ſucceſſor omiſit conſilium, imò vrgens vehementius rem tandem confecit. Itaque valido exercitu ex Andegauis & Phocenſibus ſuis contracto, vxore mundum muliebrem ad inſtruendum militem diuendente, mari Carolus Oſtiam appulſus, Romæ Senatoriâ dignitate ornatus, inauguratur Siciliæ Rex, vltra Pharum ac citra patentis, eiuſdémque regni clientelam Pontifici iurat,

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in regnum vocatus.

La Prouence.

Maſſilienſes domiti à Carolo.

Rex aſſentitur.

Carolus in Italia.

LVDOVICVS SANCTVS. rat, perſoluendis in ſingulos annos octonis millibus vnciarum auri, & equo candido; pollicitus præterea fore vt abſtineret à dignitate Imperatoris, nec vnquam Imperio regnum adiungeret. Tum receptis terreſtri itinere legionibus, quas Guido ex Flandris ſuis conſcripſerat, ducebátque Gillonius Brunus, Comeſtabilis Franciæ, veteranus miles à Rege in belli regimen deſignatus; verſus Campaniam tendit. Eum perpetuus felicitatis tenor deduxit; ſiquidem Liriim amnem, munimenta Caſertino Comite deſerente, cuius vxori vim Manfredus intulerat, tranſmiſit; caſtrum ſancti Germani, ſitu, operibus, atque præſidio, longè validiſſimum, leui operâ cæſis propugnatoribus expugnauit: victorémque exercitum ad Manfredi caſtra in Beneuentanis agris admouit. Manfredus integro milite ac frequenti videbatur ſuperior: attamen Carolus ſuadente Bruno Comeſtabili pugnam capeſſiit. Quippe Brunus peritiſſimus rei militaris, qui ſub tabernaculis incanuerat, affirmabat, *pugnam aggredientis eſſe; quæri Coronam à Carolo, non expectandum donec ab hoſte vltro deferatur, eripiendam eſſe defendenti, nec eripi poſſe niſi à pugnante eodémque victore. In hoſtico pugnare contra Carolum ſingula, ſola cunctatione ipſum periturum, ſpem non regni modò ſed ſalutis, in prælio poſitam atque victoria.* Ita confectum prælium, anceps admodùm & periculoſum, quo proſtratus equo diu de ſalute laborauit Carolus, ac tandem victor cæſo Manfredo reliquos hoſtes fudit fugauítque. Neapoli exceptus, Neapolitani regni primordia poſuit, cui tunc adiuncta Sicilia, mox abrumpenda, & ſubiit in curarum ingentium molem, poſtmodùm doctus quanta mala Coronæ orbis includeret. Regnum Ieroſolymitanum annexum eſt Siculo, quoniam Fridericus vtriuſque titulum præferebat, quaſi vni Regno ſat turbarum non foret. Quæ deinceps ſequuta ſunt, Conradini motum, pugnam, & necem, varioſque noui Principis caſus, narrant quibus ea Sparta contigit, ego abſtineo alieno, meæ Gentis damno aliquantò poſt in eandem orbitam reuocandus.

Gillon le Brun.

Manfredum vincit.

Anno 1266.

XXXII. *Regis virtutes publicæ & priuatæ.*

Iuuat interea in Ludouico tantiſper hærere, & virtutes Sanctiſſimi Principis adumbrare vel leuiter; nec in Hiſtoriæ leges peccauero, dum regnandi legem, & regnantibus formam ſanctitudinis exemplo deſcribam. Poſtquam reſtinxit bella ciuilia, externiſque fomitem omnem amouit, ad vnum pacis ſtudium ſeſe adhibuit; porrò ad veram pacem atque ſinceram, quam virtutes facerent, non ad ſpuriam illam & adulterinam, quæ vitiis & voluptatibus ſeſe immergeret. Eam ob rem Iuſtitiam induxit, vitia relegauit. Ius dicebat ipſe accuratè, tam inopi promptus quàm diuiti, explorabat rem diligenter, ſuauiter attendebat dicentibus, & æquum, nihil cunctatus, pronuntiabat. Pariſiis in hortum prodibat, modeſto habitu & infra Principem, explicatis inſidebat tapetibus, pomeridianis horis cauſas diſceptando: æſtate ad Vicennium ſaltum ſæpiſſimè ibat, & ad quercum familiariter aſſidens, aduocatis iuxta Proceribus, admittebat ſingulos quibus negotium eſſet; ac præconem agens, clamabat, accederet ſi cui lis foret: in otio, luſu & ambulacro, Themidis ſolium ſacratiúmque conſtituens. Potentes nullo diſcrimine ſi peccaſſent in pœnam vocabat. Enguerranus

Enguerrand de Coucy.

ranus Coucyus è ſtirpe regia, omnibúſque regni proceribus conſanguineus, ægerrimè vitâ donatus eſt, omni Principum cœtu deprecante, conſtituente ſupplicium Rege, quod tres adoleſcentes in venatu deprehenſos ſuſpendi iuſſiſſet. Idem Rex iuſtitiam exigebat ab aliis, delectu iudicum exquiſito, nulliſque curis parcens ne peccarent, & ſi forte delinquerent vt corrigerentur. Promulgatis legibus radices ſcelerum reſecabat: blaſphemas in Deum voces acerbè plexuit; aleam interdixit, ganeas & lupanaria vetuit; duella ſeu priuata certamina, luem iam inde graſſantem in Franciâ, penitus ſuſtulit; tantúmque perfecit ſolicitudine, vt exterminatis litigantium tricis atque calumniis, æquum iuſtúmque regnaret, nudáque veritas refulgeret in tribunalibus. Iam erga Deum hominéſque magnificus, largiebatur opes impensè: templa, cœnobia, & xenodochia plurima condidit; longam eorum ſeriem Annales referunt. Sanctam Ædiculam adamauit in paucis, quàm ad Palatium regium ædificauit, locupletauit reditibus; inſtruxit Lipſanis toto orbe conquiſitis immenſo pretio, iis maximè quæ ad Chriſti patientis necem attinerent; nam circa illam afficiebatur mirificè; contraxerátque eum in locum, coronam ſpineam, ſpongiam ſitienti oblatam, lanceam, crucíſque adorandæ fragmentum; quæ Chriſti Domini mors conſecrauerat. Liberalis in milites, quorum fortitudinem auro rependebat; in Comitiis Procerum, Regibus excipiendis, fratrum nepotúmque coniugiis, regiam pompam magnificentiſſimus exhibebat; gnarus virtutes coniugari inter ſe, nec priuatæ modeſtiæ obeſſe munificentiam publicam. Tametſi erat ad bellicas artes procliui indole; tamen litteras & litteratos homines coluit; Hiſtoriæ amantiſſimus, quæ vera Principum ſchola, Vincentium Bellouacenſem iuſſit hiſtoriam ſcribere quam tractamus. Pariſienſem Vniuerſitatem arctè amplexus eſt, affirmare ſolitus, ſe paſſurum tolli è regno mediam facultatum partem, potius quàm Vniuerſitatem Pariſiis; debétque totus orbis eius curis Sorbonæ Collegium; quod Robertus Sorbonus inſtituit, Cameracenſis primùm Canonicus, mox Pariſienſis, liberalitate Regis, quem confitentem audiebat, opes nactus, quas in præclariſſimam rem impenderet. Iam ad Chriſtianas virtutes infra dignitatem regiam longè incubuit; niſi tamen eſt maximus, qui infra faſtigium ſe dimittit. Grauiori delicto nuſquam ſe implicuit. Zelum in Deum ſacra expeditio, vitæque clauſula, luculentè docent; ſemel adſtans baptiſmi ceremoniis, legatis Tunetani Regis ſpectantibus dixit; *Regi veſtro renuntiate, me libenter quod vitæ ſupereſt in obſcuro carcere acturum, onuſtum ferro merſúmque tenebris, modo ipſe eiúſque ſubditi lauacro ſacro eluerentur.* In pauperes totum ſe charitate mirificâ profundebat; eorum plures habebat in comitatu quos aleret, maiori numero diebus feſtis; iis cibos regios manibus regiis miniſtrabat, nudo plerumque capite; iiſdem detergebat lutum è pedibus, curabat vlcera ſanioſa, & leproſis alimentum in os ingerebat; egenis toto regno latentibus, quos inquirebat ſagaciter, ſubminiſtrabat pecuniam, tanto ſumptu, vt conſiliarij conquererentur; neſcij quantùm in iis largitionibus lucri eſſet. Tantâ morum innocentiâ

LVDOVICVS SANCTVS.

Sainte Chapelle.

Lvdo-
vicvs
Sanctvs.

ſæuiebat in ſe aſperrimè ; catenis ferreis vltrò vapulans verberanti humeros ſubiiciebat, cilicio carnem perdomabat, vexabátque ieiuniis ; vt ſanctum diceres, mores ſi ſpectares ; reum, ſi duritiem quâ ſecum agebat. In curandis ſtrumis ſeu ſcrophulis ſignum Crucis primus adhibuit, præmiſitque ieiunia, preces, & Sacramenta ſanctiſſima, ad patrationem miraculi, quod Franciæ Regibus admirabilitate perpetuâ Deus condonauit. Hæc è multis pauca delibaſſe ſuffecerit ; quibus ſanctitudinem aſſequebatur Rex optimus, ſuperíſque & mortalibus iuxta chariſſimus, comparabat regnum nuſquam deſiturum.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER NONVS.

SYNOPSIS.

Ludouicus apparat ſacrum bellum. Expeditio Regis in Africam. Tuneti obſidio. Regis morbus, & mors. Philippus Audax Rex. Caroli in Africam aduentus. Saraceni victi. Pax cum Saracenis. Francorum naufragium. Principum funera. Regis in Franciam reditus. Motus in Aquitania. Concilium Lugdunenſe ſecundum. Nauarræ regnum. Campanus Nauarræ Rex. Pompelo capta. Bellum cum Hiſpano. Broſſij fortuna & calamitas. Veſperas Siculas quæ præceſſerint. Veſperæ Siculæ. Bellum Aragonium. Gerundæ obſidio. Regis in Franciam reditus, & mors. Philippus Pulcher Rex. Bellum Anglicum primum cum Eduardo. Bellum in Aquitania. Bellum cum Flandro. Pugna Furnenſis. Turbæ Regis cum Bonifacio. Bellum renouatum in Flandros. Flandriæ Comes ſe Valeſio tradit. Valeſius in Italia. Brugarum ſeditio. Pariſiorum tumultus. Franci ad Cortracum cæſi. Nouus Regis exercitus. Regis cum Bonifacio controuerſia.

Bellum in Flandros tertium. Pugna ad montem Pabulanum. Clemens V. Pontifex. Templarij extincti. Ioanna Nauarræ Regina. Adulteria in domo Regia. Regis mors. Ludouicus Hutinus Rex. Marinius damnatus. Bellum in Flandros. Regis mors. Philippus Longus Rex, moritur. Philippus Pulcher Rex. Clades in Nauarra. Bellum cum Anglo. Caroli Valeſij mors. Spurij Vaſcones. Pax cum Anglo. Regis obitus.

I. LVDOVICVS SANCTVS.

CONSENESCEBAT in hoc virtutum ſtudio Ludouicus, cùm Chriſtianorum in Oriente calamitas primos fortitudinis ſpiritus excitauit. Ea ſumma erat, & imminebant extrema miſeris. In Græcis nulla ſpes, imò ſuus metus ſuáque infortunia; ab Tartaris deſerebat auxilium, quos bella ciuilia auocabant, & in perniciem ſuam continebant, pactæ finiebantur induciæ, Saracenorum potentiſſimas vires an oppida pauca repellerent? Ideò appellati Chriſtiani Principes, Ludouicus in primis, quem ſuus in Deum & proximum amor multò ardentius compellabat. Poſtquã in Conſilio ſuam mentẽ aperuit, repugnare omnes & intercedere.

Ludouicus apparat ſacrum bellum.

Quid annis & curis confectus propemodùm noua bella tentaret, nouiſque ærumnis immergeret ſe? valetudinem abiectam planè atque deploratam, vix ipſum è palatio in ſacram ædem ſine deliquio progredi, miſeria meminiſſet in Ægypto exhauſta, quanquam idem ſit animus, alias vires, aliud corporis robur exiſtere, tẽtari ſupremum Numen nullo compendio, cùm pericula quibus opprimimur, prouocamus. Si pium Principem miſeret Syriæ, miſereat Franciæ, æquam ſortem vocantis & retinentis; retinentis ius melius, tam Franciam quàm Palæſtinam periclitari abſentiâ ſuâ, quid eriperet ſe ſuis, vt ſe exteris daret? nexum iuſtitiæ arctiorem eſſe quàm charitatis, quid alios ſeruet, ſi ſubditos perdit? Hæc præclara in ſpeciem Rex cùm audiret, pugnare contumaciter noluit; erat enim in ſuos mitiſſimus; ſed operiens opportunitatem, Comitia conuocat, adornátque

Simon de Brie.

Legatum Apoſtolicum Simonem Brienſem (& is poſtea Pontifex Martinus IV. tunc Vrbano mortuo Sedes vacabat) qui habitâ de ſacro bello oratione, ad expeditionem omnes inflammaret. Rex arreptâ occaſione ſuſcipit bellum; ſe Cruce ſignat, ſimúlque tres liberos, Philippum natu maximum,

L'Alençon.

Petrum Alenſonium Ducem, & Ioannem Triſtanum Comitem Niuernenſem. Plurimi Proceres Regem æmulantur, Alfonſus frater, Theobaldus gener, idémque Nauarræ Rex & Campaniæ Comes; Robertus Arteſius Regis ex fratre nepos, Guido Flandriæ Comes, Ioannes princeps

Guichard de Beau-Ieu. Gui de Laual.

Britanniæ, Guicardus Belliiocenſis Mompenſerij Dominus, Guido Lauallius, & ſelectus flos nobilitatis. In Hiſpania ſimul & Anglia intonabat claſſicum ſacrum, & quidem in Hiſpania Iacobus Aragoniæ Rex Alfonſo

Caſtellæ

Caſtellæ Rege excitato, comparauit exercitum, inſcenditque naues Barcinone, ſed tempeſtate iactatus, retrò flexit. Conſtantior Eduardus Angliæ princeps, qui mutuatus à Ludouico pecuniam, militem ſcripſit, deduxitque cum Rege in Africam, vel vt Angli ſcribunt in Syriam. Carolus Siciliæ Rex, expeditionis magna acceſſio, qui cùm Ieroſolymæ Regem ſe diceret, fructum belli videbatur lecturus, & alieno labore rem ſuam quærere, eximiam claſſem inſtruebat. Rex profectutus, petitis de more à ſancto Dionyſio vexillo & baculo; regni regimen dedit Matthæo Vindocinenſi ſancti Dionyſij Abbati, & Simoni Claromontano, Toparchæ Neſlio; quorum fides & prudentia exploratæ. Margarita coniux ſponſum chariſſimum ad nauem ſequuta, cùm vetaretur vlterius progredi, recuſato regimine, ſe in Vicenarum caſtro concluſit, Regis abſentiam precibus & ſolitudine proſequuta. Regem Aquiſmortuis expedita claſſis opperiebatur; triremes apparauerant Anſaldus Doria, & Philippus Cauoconcius Genuenſes; erántque ſub ſignis cataphractorum equitum millia quindecim, ducenta peditum; ingens exercitus, Orientis perdomandi potens, ſi primordiis rerum humanarum conſtarent exitus. Cùm in procinctu Rex eſſet, petendæ Palæſtinæ conſilium abrupit Carolus, & conuertit in Africam. Negabat Ægyptum profligari poſſe, niſi primùm Africa ſubigeretur; in eo littore magnas vrbes poſitas, vnde Sultanus bello & pace commeatum perciperet; commodorum fonte intercepto, alueum exſiccandum, & deſtitutam Ægyptum ſub iugum ituram. Spem illuceſcere, ſi Tunetum appulerint; cuius vrbis Rex per legatos deſiderium in Chriſti fidem teſtatus, pollicebatur ſe eam admiſſurum, poſtquam Chriſtiani portum tenuiſſent, præbiturum vim ad ſubditos compeſcendos, ſi fortè ob mutatum Principem tumultuarentur. Et quidem Tunetanus hanc ſpem obtulerat, ſed Punica fide, & in fraudem promptâ. Erat & Carolo emolumentum priuatum; vt Tunetanus victus tributum perſolueret, quod olim Siciliæ Regibus appendebat; præterea tegebat Siciliam, orâ illa maritimâ in fœdus & ſocietatem vocatâ. Ea expeditio Regi perſuaſa; claſsíſque Aquiſmortuis ſoluit, Admiralio Florentio Varenio; cladem noſtram inuectura in Africam, vt in Aſiam primùm.

De Clermont Seigneur de Neſle.

Aigues-mortes.

Expeditio in Africam.

De Varénes.

II. *Tunetum fruſtra obſeſſum.* Anno 1270.

Claſſem nauigantem magna & turbulenta tempeſtas excepit; ſeiunctæ naues & in diuerſas plagas diſſipatæ; perfracta pluribus armamenta, plures in ſcopulos, & Syrtes alliſæ; aliquot merſæ naufragio; quaſi elementa ſanctiſſimi Principis morti intercederent; ſed tertio die in Sardinia claſſis collecta eſt, & paucis deſideratis, poſt damna inſtaurata, cœptum iter in Africam inſtitit. Ad oram Libyæ, quà Mediterraneum mare porrigitur, non procul à celeberrimâ per Romanas clades Carthagine, maris Sinus in medias terras protenditur, quo deſinente vrbs Tunetum occurrit: ea muris, foſſis, turribúſque præcincta, duplici ad mare munimento defenditur; primùm inſulâ ad portum obiectâ, in qua turrim erexerant barbari; tum ipſe portus ſitu munitiſſimus, & Saracenorum claſſe inſtructus. Francorum impetus in Inſulam ſtatim conuerſus, ipſa occupata, expugnata turris, cæſíque Barbari; eáque eſt inſula, in quâ poſtmodùm Turcæ Guletam

arcem

LVDOVICVS SANCTVS.

arcem exædificarunt: tum vniuerſa claſſis in portum inuecta; naualíque prælio claſſis hoſtium victa ac demerſa, portus inuaſus, miléſque ad Tuneti muros expoſitus. Pugnatum deinceps ne ad vrbem propius Franci accederent, & conformarent obſidium; prorumpebant ſæpius Saraceni, toties repulſi; donec barbarus Rex decem millibus armatorum in caſtra irrupit, aſpero prælio & cruento, quo tandem victus eſt, necati plurimi, & vincentibus permiſſa obſidio; nam validiſſima munimenta expugnationem excluſerant. Lento igitur famis beneficio Franci confiſi, circùm agros vaſtabant ac diripiebant; ſed ipſi primùm loci incommodis conflictati ſunt, in agro ſterili, aquâ & pabulo deficientibus; ita in alieno bellantibus euenit, vt quam hoſti calamitatem, inferunt ſentiant primi, & famem excipiant ipſi qui faciunt. Aquæ penuria & intemperies cœli æſtuantis, haud multò poſt morbos procrearunt, acutas febres, ſanguinis fluxum, & eiuſmodi ægritudines, quæ in vulgus militum ſtatim ſparſæ, Tribunis poſtmodùm implicatis, haud paucis lethales erant. Ideò ad commodiorem auram captandam, & procurandam aquarum copiam, Rex ſoluto ad tempus obſidio, ſeceſſit in vallem aliquot milliaribus vrbe diſtantem, Carthagine haud procul, militémque in caſtris habuit. Tunetani ob diſceſſum Regis audaciores, ad caſtra accedere, Francos laceſſere, quietem nullam permittere, ac ſi qui ad pabulandum prodirent, intercipere atque conficere. Hoc belli genere Francorum vires breui afflictæ ſunt; nam concluſis caſtrorum ambitu cùm deeſſent plura, morbi inſtaurati iam ſerpebant contagio, & in peſtilentiam degenerabant. Ludouicus cùm hoſtis accederet, educebat è caſtris militem, cupidiſſimus pugnæ; ſed barbari Numidarum inſtar, quorum ſolo inſederant, recedebant; minutis prœliis atque improuiſis carpere hoſtem contenti, permiſsâ nuſquam decretoriâ pugnâ. Rex eluſus ſæpiùs, caſtris ſe incluſit, Carolum fratrem operiens, quem inſtructâ claſſe breui adfuturum nuntiabatur. Nec ideò tamen hoſtem excluſit. Contagio iam Proceres attentabat atque perimebat; Legatus Pontificius eâ abſumptus erat, Philippus Regis filius febri corripitur; Triſtanus alter Regis filius vitam morbo finit, tam raptus in paternâ calamitate quàm natus, Réxque ipſe ingenti dolore animi affectus, ob natorum totiúſque exercitus luem, laborat tandem cruento effluuio, accedente inſuper ardentiſſimâ febre. Quo morbo proſtratus, iámque gnarus admotum ſe ad peregrinationis humanæ terminum, conuocatos Proceres, & vultu mœſtiſſimo lectum circumſtantes, ita alloquitur. *Iam ad vitæ metam, Amici chariſſimi, me hic morbus tulit, iam ſto ad carceres vitæ alterius, geſtióque lætitiâ hoc breui limite ſeiunctus à Domino. Si quid obturbaret gaudium animi, vni vos lætanti inſpergeretis mœrorem, quos è Franciæ commodis, ſuiſque ſingulos ædibus raptos, in hæc incommoda vitæque periculum euocaui. Quanquam hallucinor, nam Dei causâ bellum ſuſcepiſtis, & ſignati Cruce iuraſtis militiam Deo, conditori omnium & moderatori: quæ res mihi ingenti ſolatio eſt, cogitanti cui Imperatori ſacramenta dicitis, quem ſequimini Ducem, Deum nempe Optimum Maximum, cuius bonitas vos ſeruatos volet, ſeruabit potentia, cuiúſque auxilium nullâ barbarie, nullâ gente, regione nullâ conſcribitur. At rogo vos plurimúmque obſecro, vt quæ cogitatio morienti mihi*

Regis morbus.

Et oratio ad Proceres.

mihi ſolatio eſt, eadem ſuperſtitibus vobis ſubſidio ſit, & meo in exitu memineritis Dei, qui me vt ſpero in vita alterius præmium euocat. Vetat ille luctum veſtrum ac lacrymas, nec decet lugere vos dum lætitiâ perfluo. Ita eſt chariſſimi, gratulationes non fletus expoſco, cùm nec vobis ipſe eripiar, ſed præcurram, meſámque attigero, ad quam ſtadiis omnium curritur. Vos ergo memineritis eſſe in curſu, imò in caſtris, ineundâ non in barbaros pugnâ, ſed in ipſum Tartarum, principéſque Tartareos. Id bellum, hæc acies, in quam vos expeditos ſemper optauero; Sacroſanctâ Cruce in baptiſmo ſignati, iuraſtis in virtutum cultum Deique obſequium, nunc ſi deſertores militiæ ad teterrimum hoſtem transfugitis, ſi gulam, auaritiam, impietatem, atque libidinem, quibus armis in Deum pugnatur, capeſſitis; næ vos ignominiam contrahetis, turpiſſimam omnium, quam fortaſſe nulla expungant ſæcula. Auertat Deus hanc à vobis noxam, imò Deum vt feciſtis hactenus colite, immenſis beneficiis amorem rependite, eripiet ille vos ſeruabitque periculis, iam aduentat frater, cuius ope non ſalutem modò ſed amplam victoriam reportetis: interim habetis præſentem filium, hunc vobis trado Regem & parentem, qui ſe maiorum gloriâ dignum exhibeat. LVDOVICVS SANCTVS.

III. Sic Proceres alloquutus, Philippum filium apprehenſum dextrâ, ad virtutem præclariſſimis monitis adhortatur, quorum ſumma hæc eſt. *Amantiſſime fili, præ cæteris omnibus Deum ama, ſed impensè, & quantùm mortalitas feret, toto animi niſu; ita ipſi nunquam faceſſes moleſtiam, nec vllam noxam lethalem contrahes, iturus in cruciatus omnes, eam vt non patres. Erga pauperes tenero ſis animo ac benigno; miſeris ſolatio ſis, & quantùm licuerit adiumento. Doma cupiditatem, nec ipſius cauſa vectigal aut tributum exegeris; quæ neceſſitati debentur, non auaritiæ aut effuſioni. Adſciſce in ſocios, qui probi ſint & prudentes, Regum peſtem impios amolire. Audi ſæpiſſimè Dei voces qui referunt, eáſque admitte in penitiſſimam mentem. Summo Regum domino prêces funde; coram Altiſſimo ſubmitte faſtigium; quantùm enim Deum inter & mortalem diſtat? Stude exiſtimationi veræque gloriæ. Ne ſinas audiente te aliorum famæ obtrectari; Dei, Beatæ Virginis, aut Sanctorum cultum, verbo vllo lædi, aut proferri vocem quæ in malum agat. Inopi iuxta ac diuiti ius ſuum tribue. Largire famulis, ſta promiſſis, grauis ſis cum iis, non familiaris. Redde extemplò, ſi quid alienum poſſideas. Pacem compara ſubditis, pretioſiſſimum donum; ipſorum immunitates ne violes. In Chriſtianum Principem bellum ne moueas; ſin coactus moueris, parce inſontibus & ſacris ædibus. Obſerua Iudices, & inquire an iuſtè iudicent.* Tum demùm adiunxit. *Oro te, fili mi, vt me emortuum, Miſſarum, precum, & largitionum ſubſidiis, toto regno proſequaris. Iam tibi benedictionem impertio, vberrimam quam vllus vnquam patrum precatus eſt filio; obſecrans Trinitatem ſanctiſſimam vt te omnibus malis eripiat; maximè ne vitam in peccato mortali amittas, vt ſimul ipſi in æternis tabernaculis immortalem vitam peragamus.* Mox incremento morbi ad extrema applicitus, ſacris religiosè ſuſceptis, iubet ſe humi cineritio ſtrato imponi, ſanctóſque obſecrans, quos ſtudioſè coluerat, Iacobum, Dionyſium, atque Genouefam, brachiis in Crucem collectis, ſanctiſſimam animam cælo dedit; anno vitæ quinquageſimo quinto. Summus profectò, ac dignus æternâ Franco-

Oratio ad filium.

Regis obitus.

Anno 1270.

LVDOVICVS SANCTVS.

rum memoriâ; Chriſtianis Regibus exemplum & norma, qui pietatem & religionem, priuatas vt videbatur virtutes, publicas fecit, dum throno intulit; docuitque poſteros integritatem vitæ cum diademate poſſe ſociari. Eum viceſimo ſeptimo poſt obitum anno Bonifacius Pontifex ſanctis adſcripſit; rariſſimum hactenus in regibus decus; & veriſſimus triumphus de orbe terrarum, quem nemo vincit efficacius, quàm qui temnit. Et patrata miracula præluſerunt Pontifici, imò conſequuta quamplurima; quibus Deus Ludouici gloriam teſtatam voluit, vitámque impenſam, magno laudis fœnore compenſare. Nam ſtatim ab obitu mutati oris ſplendor receptam cœlo animam referebat; genas macie & ægritudine deformatas rubicundus color minio pinxit, ſubriſit os ſuauiter, lætique oculi iucundos aſpectus viſi effundere. Ex pluribus quos ſuſceperat liberis, duo lecti diuinitus ad ſtirpem regiam; Philippus natu maximus, tunc viceſimo ſexto ætatis anno; & Robertus minimus, Claromonti in Bellouacenſibus Comes, à quo Borboniorum familia, longo pôſt annorum tractu, in Francorum ſolium euehenda. Ingens continuò mœror Francos inuaſit; vt plerumque iacturâ raptum bonum agnoſcimus: occurrebant animo Regis dotes, periculi facies; ſe deſtitutos omni ope credebant, quos deſtituiſſet Rex optimus; tunc ſeriò noxas & delicta ſua incuſabant; quæ cœleſtem iram laceſſerent, tantúmque Principem rapuiſſent indignis. Nec dubium eſt, quin Barbari profligaſſent perterritos, ſi in hoc articulo caſtra impugnaſſent, ſed Deus hanc auertit hoſtibus mentem; iámque inter ſuperos Rex admiſſus, inuigilabat ſuis, opémque præſtabar.

IV.

PHILIPPVS III. Dictus Audax.

Etenim ipſo die quo vitam poſuit, ad oram Libyæ Carolus Siciliæ Rex appulit, annonam vberem validúmque militem vehens claſſe. Tunc præbitum cataſtrophes humanæ ſpectaculum; cùm ab Italis pompa, gaudium, feſtiuus tubarum ſonitus, vexillorum explicatus fulgor, ab Francis mœror pallens, ſilentium altum, deſperatio belli, ac trahentium fata languor ſpectarentur. Continuò Carolus ad chariſſimi Regis cadauer, erectum in

Caroli Regis in Africam aduentus.

feretro, poſtquam lacrymas, gemitus, preceſque effudit, traductus ad ſollicitudinem belli, languentium animos excitauit; ac primùm recentes copias, ne læderentur morbi contagio, ſeiunxit à Francis, mediáſque hoſtes inter & Francos locauit. Nec ab armis diu temperatum, Cùm equitum turma intercepta à barbaris & deleta eſſet, totum exercitum Carolus ad pugnam eduxit; (nam Philippus Rex, valetudine æger, iuniórque annis, pa-

Saracenorum Strategema.

truo tot victoriis claro tradebat imperium) nec Saraceni detrectabant prælium, quod tamen nouo more nouáque induſtriâ commiſerunt. Effuſos in planitiem campos arena ſternebat, quà expaſſa in latum, quà in colliculos preſſa; & commodùm Auſter vehemens in Francorum vultus auras perflabat; eâ opportunitate barbari vſi, memores artis antiquæ, vento commilitone, latioribus palis inſtructi, ad pugnam procedunt; quibus ſabuleta mouentes gnauiter, vento impellente, tantùm pulueris in ora & oculos, tam caliginoſos arenæ nimbos euoluerunt, vt Francis regrediendum in caſtra fuerit, ſecum optimè actum reputantibus, quod eo turbine

Vincuntur à Carolo.

tumulati non fuerint, & viui arenariis molibus conditi. Eo ſucceſſu Afri elati,

elati, ad certamen ſeriò ſe accingunt; Chriſtianos ſemel poſſe profligari, morbis abiectos Francos atque imminutos; qui ex Italiâ & Sicilia venerint, tirones admodùm, timidos atque ignauos, in fugam potiùs quàm in pugnam trahi. Ita ingentem exercitum Tunetanus contractis vndique copiis, ad Chriſtianos admouet, telorúmque iactu laceſſit. Carolus vt audaciam aleret, lentè aciem explicans, ſuo ſtratagemate pugnam inſtituit. Nam Italis in agmine medio collocatis, imperat vt primo congreſſu ſimulato metu fugam arripiant, Francos ad alas porrigit, dein ſigno dato ad pugnam emittit. Poſt breuem velitationem, Itali fictâ egregiè trepidatione primùm loco cedere, dein turbari, tandem fugam ſumere, & terga vertere. Illicò barbari clamore incondito, ſolutis ordinibus, ceu victoriæ compotes, perſequi; & hærere fugientium tergis; at ij poſtquam penitus in intimam aciem rapti ſunt; tunc repentè os & ferrum conuertunt, & incautos telis gladiiſque excipiunt. Franci qui catenus de induſtria hæſetant, in latera & terga hoſtium effunduntur, incluſóſque magna cæde ſternunt. Sic victoria erepta victoribus, inſtaurata ars Parthica, Mars dolo armatus, & Numidis ſuus Marius redditus. Hoc conſilij opus, iſtud fortitudinis. Caſtra fixerant barbari Tunetum inter & Francum; munitiſſimo vallo excludebatur Francus; vrbi per lacum annectebantur, quo annonam & cætera commoda deuehebanr. Eam vt commoditatem Franci auerterent, triremes compingunt, quarum partes committi facilè ac reſolui poſſint, cáſque diſſolutas ad lacum deferunt; tum inſtauratas conſcendunt, ac paluſtrem locum in lacu occupant; vbi poſito ipsâ eâdem nocte munimento, naues hoſtium prohibent, intercipiúntque commercium vrbis. Tunetanus aggreſſus fruſtra hunc reuellere ſcopulum, tandem ad decretoriam pugnam ſe comparat. Inſtructi vtrinque exercitus ordines explicant; cùm ſolo metu pugnatum & victum eſt. Vbi Franci equites demiſſis lanceis in hoſtes inuecti ſunt; illi periculi facie territi ſaluti vt conſulant, primi quidem in ſecundos ordines ſe recipiunt, illi in tertios; ita momento vniuerſa acies conturbatur, & effuſa in præcipitem fugam, terga impunè cædentibus præbet. Hæc ingens victoria, quæ Tunetum vrbem expugnabat; gnarúſque infirmitatis Rex barbarus, hoſtes quos ferro non vinceret, auro aggreditur. Miſſi de pace caduceatores. Et quidem Francis bellum perplacebat. *Vrbem ad extrema actam vno admodùm conatu capi poſſe; ignominioſum Francicæ gloriæ, rem confectam deſerere, & lucrum pro laude hoc eſt infamiam domum reportare; quàm id turpe ſui Regis memoriæ atque cineribus, quos infectâ expeditione victos potiùs quàm triumphantes reueherent.* At Carolus pacem appetebat: Francos morbis perditos, iam ægritudinem in Italos ſuos irrepere; Tunetum haud tam facilè expugnari, expugnatum ſeruari difficilius, ab ægro milite, tanto maris ſpatio. Prætere conſequebatur optatum, Tunetano Rege tributum pendente; & Philippus Rex morbi tædio Franciam cogitabat; ne quid noui mutato Principe oriretur. Idcò pax cum Tunetano contracta, iis conditionibus quas victores darent; vt præſentis belli rependeret ſumptus; tributum Carolo aureorum quadraginta mille quotannis ſolueret, captiuos Chriſtianos libertate

PHILIPPVS AVDAX.

Barbari fugantur.

Anno 1270.

Pax cum Rege Tunetano.

PHILIPPVS AVDAX.

donaret; ſecurum mercatoribus commercium foret, ac facultas in Tunetano regno Chriſtum prædicandi. Impletæ conditiones, & victores verſus Siciliam nauigarunt; ambiguâ gloriâ, his pacem laudantibus, illis arguentibus, quæ victoriam vt putabant certam oppreſſiſſet.

V. *Francica claſſis naufragium.*

Reges nauigatio proſpera Drepanum intulit; claſſem reliquam quæ ſoluerat ſeriùs diriſſima tempeſtas adorta eſt. Peruenerat in conſpectum Drepani, cùm inhorreſcente ſubitò pelago, procellámque mouentibus ventis, naues reciprocante fluctu inter ſe concuti, armamenta infringere, diuerberare ſeſe inſtar arietum, aluum quaſſare atque diſſoluere, mox hauriri vndis atque abſorberi. Et in portum atrocitas mali penetrauit, quâ triremes fractis rudentibus ſolutæ anchoris, ad naues raptæ ſunt procellæ turbine, & ad ſæuiſſimum prælium inſtaurandum actæ. Eminebat in primis regia, dicta Gaudij nuntia, nunc cladis cauſa, triſtiſſimæque necis inſtrumentum: eâ amplitudine alui & materiæ firmitate princeps cæterarum, æſtu impellente maximam ſtragem intulit nauibus; mox illam verberatam prorâ conquaſſabat, aliam alliſâ puppi aperiebat; mox conuerſa in latera comminuebat nauigium dextrum, iterum agente fluctu læuum obruebat, animatum ſcopulum diceres, qui inquirat naues atque perſequatur, vehátque naufragium quoquò ſe verterit. Spectabatur illa ſummis in fluctibus, remos inter fractos, auulſa gubernacula, vela direpta, comminutos malos, quódque longè funeſtius, ſubmerſorum cadauera, diuulſiſque membris partientium funera. Nulli mortalium in tanto numero incolumitas obtigit, præter paucos, quos idem turbo ad Tunetanum portum reuexit, à Rege barbaro amicè habitos, & calamitate naufragij ſubleuatos. Imò nec Regibus proſperum iter, nec mœroris expers reditus contigit. Drepani Theobaldus Nauarræ Rex, morbo vitam clauſit, præſtantiſſimus iuuenis, nec indignus quem Ludouicus affinitate adiungeret; vxor Iſabella Ludouici filia, tergemino defuncta funere, patris, fratris & coniugis, cùm nec liberos vllos ſuſcepiſſet, in itinere ad Maſſiliam obiit, intercludente mœrore ſpiritum, & amore chariſſima capita repoſcente. Et Philippum Regem ſuus dolor affecit; poſtquam Monte regali ad Panormum patris viſcera direptámque oſſibus carnem tumulauit, pergens in Italiam, Calabriámque pertranſiens, dum tranſmittit fluuiolum vado, Iſabella coniux equo impingente in ſaxum prolabitur; lapſúque prægnans iam octauo menſe ægritudinem contrahit, quâ viuis rapitur, anno vitæ viceſimo quarto; coniuge raptam lugente, vbi nullus periculi terror, quæ tot ærumnis belli & pelagi ſuperſtes fuiſſet. Quatuor liberos Regi pepererat, quorum duo Philippus & Carolus faſtos implebunt. Nec tot funeribus mors quieuit; Alfonſum Regis patruum, ſuauiſſimum moribus atque piiſſimum fratríſque Ludouici indefeſſum in expeditionibus Comitem, Corneti quod caſtrum in Tuſciâ, morbo rapuit; nec Ioanna vxor ſuperuixit, eiuſdem ſocia indiuiſa; quibus ſine prole mortuis, impleta eſt conditio à Blanca ſancita, & Toloſates cum Occitania regno reſtituti, præter Pictones quod Alfonſi patrimonium fuerat. Inter hæc Italiam decurrebat Philippus, & Viterbij adhortatus Cardinales, vt tandem conuenirent ad eligendum Pontificem; nam

Porte-ioye. (margin, beside "regia, dicta Gaudij nuntia")

Varia Principum funera. (margin, beside "gibus proſperum iter")

Anno 1271. (margin, beside "douici indefeſſum")

Regis in Franciam reditus. (margin, beside "trimonium fuerat")

nam iam alterum annum diſtrahebantur odiis atque ſententiis, tum Cremonæ pactis Venetos inter & Genuenſes induciis, quos inteſtina bella conſumebant; ac Mediolani exceptus perhonorificè, tandem per Alpes in Franciam venit; ac Pariſiis ſanctiſſimi patris Lipſanis mandatis tumulo, quæ ſuis ipſe humeris ſuccollabat, Rhemis ſolemni more iunctus eſt, & ad regni regimen ſe accinxit. PHILIPPVS AVDAX.

VI. Verùm diu quieto eſſe non licuit. Motus ab vltima Vaſconia pacem perturbauit. In eâ duo Proceres, Armeniacus Comes, & Girardus Inſulæ Iordani Dominus, ob iura quæpiam contendebant: ille viribus atque opibus erat ſuperior, hic animi fortitudine defectum potentiæ cumulabat. Semel cùm Armeniacus ad Caſaubonum caſtrum, quod Girardi erat, magno amicorum & militum comitatu præteruehceretur, Girardus id contumeliæ adſcribens, Comitem eductis ſuis aſſequutus, in eum armatus irruerat, fratrémque Comitis perimens, cæteros in turpem fugam egerat. Armeniacus pudore & dolore arma comparat, & Comite Fruxienſi ſororio in ſubſidium euocato, Girardo interitum ruinámque caſtri intentat. Ille armis impar, Regem vt ſupremum Dominum appellat, ipſius tutelæ caſtrum committit, in id inductis Magiſtratibus Regiis, emendaturus ſententiâ Regis ſi quid deliquiſſet. Nihilominus Armeniaci caſtro admouent militem, vi expugnant, paſsímque omnes trucidant, Regios etiam Magiſtratus, Girardo per pſeudothyrum elapſo. Illicò apud Regem maieſtatem violatam ſui conqueruntur; vnum præ ceteris Fuxienſem Comitem accuſantes, auctorem cædis, & qui in Regem dixerat plurima intemperantiùs. Rex contracto magno exercitu, vt auctoritatem ſanciret principiis, verſus Aquitaniam copias ducit; ac Toloſæ dum agit, comperto Fuxienſem, quem arma appetebant, ſe Fuxio caſtro incluſiſſe, militem in eum rapit. Nempe Comes Rogerius Bernardus, confiſus arcis inexpugnabilis munimentis, abductis ſecum ex Albigenſium fæce facinoroſis prædonibus, ſperabat poſſe infringi vltionem Regis; qui more iuuenum tam citò affectus poneret quàm ſuſcepiſſet. Fuxium erat in vertice montis, circùm abruptis aſperrimíſque rupibus ſcopuloſi, vno aditu arcto admodùm atque difficili. Montem caſtris miles circundedit, rantúmque perfecit improbitate laboris, vt per iuga rupium ſaxotúmque duritiem, tortuoſum variis anfractibus iter ad arcis foſſam deduxerit. Eâdem viâ timor ad Comitem penetrauit, peruicítque vt ſe Regi ſuáque traderet: datus in vincula, Bellocadium ductus eſt; annuo carcere expians rebellionem: donec deprecatore ſocero Gaſtone Moncadio, reſtitutus in Regis gratiam, vxorem, liberos & ditionem recepit. Et ipſi Moncadio appellandum fuit patrocinium Regis. Eduardo Angliæ Principi ob quædam feuda ille obnoxius, magníque in Aquitaniâ ob nobilitatem & potentiam nominis, eundem comitari in expeditionem ſacram detrectauerat, etiam compellatus. Eduardus è Syriâ redux, auctúſque regno Anglico, quod Henrici patris morte adiuerat, memor iniuriæ, Moncadio ad præſtandam fidem diem dicit. Ille iniuriam contemptu auget, lictorem Anglum in

Motus in Aquitania. Comte d'Armagnac, Seigneur de l'Iſle Iourdain. Caſaubon. Foix. Beaucaire.

Philippus Audax.

in vincula agit, armatúſque obſequium negat. Bearnium, quæ ditio Moncadij erat, Anglus inuadit; Gaſto infirmior cùm fide incolumitatis datâ ſe Regi ſiſteret, retinetur; ac vix multa pollicitus liberatur. Illicò liber deluſam fidem incuſans, quæ vi promiſerat inficiatur deberi, iterúmque militem ad vim repellendam conſcribit. Bello inſtaurato intercedit Philippus, litémque in Parium curiam euocat, quando ſibi ambo clientelam iuraſſent; in curiâ multa in Eduardum contumelioſa cùm intemperanter effudiſſet Moncadius, Regémque Anglum ſingulari certamine prouocaret; eámque ob rem acerbiſſimè Anglus quereretur; Philippus rem arbitrio diſceptans, damnauit Moncadium, vt verbis illatam iniuriam, excuſaret verbis & ſarciret. Sic flexis genibus, collo reſte adſtricto, ab Eduardo veniam flagitauit ſupplex: demiſſione arrogantiam, & contumeliâ ſuâ alienam obliterans: ditio & iura damnato ſteterunt integra: fuítque intra verba pœna vt culpa, & Franci intererat, non ditari Anglum Comitis ſpoliis. Eduardus Rex pro Aquitaniâ præſtitit poſtmodùm clientelam. Ab iis turbis quietis aliquantùm regno indultum eſt, Regíque ipſi nouum coniugium comparatum. Cœlebs quartum annum agebat, caſtimoniâ magna, quod Principi in ætatis flore inuſitatum, ſuorum impulſu ſuſceptâ vxoris cogitatione, Mariam ſelegit ſororem Ioannis Brabantiæ Ducis, corporis formâ animíque dotibus claram, eámque Pariſiis excepit celebritate quam maximâ; præbitum omnibus Equitibus tum externis tum indigenis hoſpitium, epulæque ſolemnes per dies octo, quibus vrbs regia ludis conuiuiíſque ſe tradidit: Francis maximè omnium, in lætitiam Principum ſe conformantibus. Ab gaudio publico & alacritate ad religionem Philippus tranſiit. Gregorius X. Pontifex dictus, poſt longiſſimam illam Cardinalium altercationem, & ab extrema arceſſitus Syriâ, vt & illâ morâ interregnum produceretur, ad inſtaurandas Eccleſiæ res afflictas magno illo iuſtitio, locum aptum Concilio Generali à Rege impetrauerat, Lugdunum commodiſſimam excipiendis & alendis Patribus ciuitatem. Venienti Lugdunum Pontifici Rex occurrit, & honorificè deducto præter vrbem aliquot circum caſtella tradidit, & corporis ſtipatores, ad tutelam & ſecuritatem, rediítque Pariſios, curâ Nauarrici belli iam à proximo anno ſuſceptâ. Porrò quia res momenti eſt maximi: tribúſque difficillimis bellis implicuit Franciam, Hiſpaniam, atque Italiam; ea operoſiùs pertractanda. Si tamen ſemel præfatus fuero, in bellis Franco-Hiſpanicis, quæ deinceps in noſtra ſecula magno Europæ damno propagata, vix conquieuerunt; me nullo gentis meæ affectu, vel extraneæ odio perſcripturum hiſtoriam, ſed vnâ veritatis luce, quantùm aſſequi potero, ex vtriuſque gentis Annalibus rem indagaturum, gnarus ſuas cuique populo virtutes eſſe & vitia, nec vni nationi ſcribi Hiſtoriam, ſed Orbi terrarum.

Rex Mariam ducit. Anno 1274.

Concilium Lugdunenſe ſecundum.

VII. *Nauarra regnum.*

Nauarra in Hiſpaniâ ſita eſt, quà ad Occaſum Pyrenæorum iuga porriguntur: pars olim Cantabriæ; fortiſſimorum militum ferax: poſtea Vaſconum ſedes, bellicæ gentis, & ſupra cæteras ferociſſimæ. Inter Caſtellam veterem & Aragoniam poſita, & per ipſos Pyrenæos prolata intra Galliam, quaſi eorundem regnorum vel pars vel particeps, ipſorum Regibus cupiditatem

piditatem obtinendi mouit. A Gothis Regibus, ante Roderici calamitatem, cum Hiſpaniâ cæterâ tenebatur; poſtea inundantibus Mauris & Hiſpaniam inuadentibus, montium beneficio & locorum aſperitate defenſa eſt; donec haud multò pòſt Garſias Ximenes oriundus è Franciâ & Bigerrorum Comes, reportatis è Mauro haud paucis victoriis, regnum inſtituit, quod Sobarbriæ dictum eſt. Alij regni eiuſdem primordia ad Ignatium Ariſtam, hoc eſt martium atque bellatorem, aliquor annis inferiorem adſcribunt, eundémque Bigerrorum Comitem; à quo ad Sanctium Fortem Nauarræ Reges prognati ſunt. Ab Ariſtâ eodem Nauarræ mutata Inſignia, ob victum clade ingenti Miramolium, Viridem nuncupatum: nam cùm agmen hoſtium catenis ferreis circumcinctum abruptis clauſtris perrupiſſet, eam ob rem in ſcutum rubrum catenas ferreas variis inter ſe modis implicatas, auro inſculpſit, & ad depingendum Viridis nomen Smaragdus in medio refulgebat. Porrò Sanctius Blancam ſororem in matrimonium dederat Theobaldo quarto Campaniæ Comiti; è quibus natus Theobaldus poſthumus, in Nauarræ regnum poſt obitum patris flagitatus. Siquidem Sanctio ſine liberis decedente, cùm regni ius ad ſororem ſpectaret, Theobaldus mortui nepos ſolemni legatione ad ſceptrum vocatus, opulentam hereditatem adiuit. Iſque eſt Theobaldus, quem Blancæ amoribus ſuauiter inſanientem Annales deſcribunt. Ab eo Theobaldus filius hoc nomine ſecundus, ſpectatâ Regum ſerie, regnum ſuſcepit; idémque deceſſit Drepani, dum ex Africâ domum repeteret. Ipſi Henricus frater ſucceſſerat, ob pinguedinem alui Craſſus dictus; qui ductâ Ioannâ Arteſiâ, Roberti Regis fratris filiâ, vnicam prolem ex eâ ſuſceperat, Ioannam matri cognominem; quam moriens adhuc biennem Reginam dixit, matríque impensè mandauit, vt cùm mors ſibi contigiſſet, filiam in Franciam duceret, eámque Principi Franco collocaret. Rege vitâ caſſo, matrem implendæ voluntatis regiæ cupidiſſimam retinebant Nauarri & ipſi in factiones duas diuiſi. Porior & validior vocabat Petrum Aragoniæ Principem, altera infirmior Alphonſum Caſtellæ Regem; illius duces Sanctius Montacutus comitiorum ſuffragiis dictus regni curator, & Armengandus Pompelonenſis Antiſtes, religione auctoritatem publicam ſanciente; iſtius Garcia Almorauides, multæ inter populares potentiæ. Vterque Principum iuris ſpeciem prætendebat ambitioni; Caſtellanus veterem clientelam, à Nauarrâ Caſtellæ præſtitam, Aragonius adoptionem Sanctij Regis, quâ Iacobo patri ius quæſitum, & quadraginta aureorum millia Theobaldo primo in expeditionem ſacram mutuò data. Ius Principum vt amat fieri arma promouerunt. Primus Alphonſus Ferdinandum filium in Nauarram cum exercitu mittit; qui aliquot oppidis occupatis, ob locorum difficultatem ſeſe continuit. Nec lentior Petrus Aragonius iuri fulciendo & ipſe Soſium ad regni fines cum exercitu progreſſus, cùm Nauarrorum pars maxima ad eum inclinaret, faciles habuit Proceres, qui ipſius filio Reginam virginem deſponderunt, cum regno in dotem; quas ſi nuptias non aſſequeretur, penderentur ipſi centum quadraginta librarum millia, in belli ſumptus, quod in Caſtellanum ſuſciperet, ſtantem in captis oppidis, needum

Margin notes: PHILIPPVS AVDAX. — Conte de Bigorre. — Anno 1234. *Ad Campanos delatum.* — Sanche de Montagut.

PHILIPPVS AVDAX.

necdum regni titulo abſtinentem. Interea dum diſceptanr, præda elabitur; quippe Ioanna vidua neutri partium ſe credens, clam abducta filiâ, profugit in Franciam, Regi cognato ac Roberto fratri regnum prolémque committens. Sanè dignum depoſitum, quod Francia omni ope ſeruaret; etenim in illâ virgine Ioanna creſcebat, tot artium mater, quæ poſt Regi nupta, Nauarram in Franciâ tot monumentis ornauit Philippus continuò poſtquam virginem Philippo filio vxorem deſpondit, vt regno conſuleret, ac factiones opprimeret, nobilem Equitem Euſtachium Belmarcaſium, prudentiâ clarum, Pompelonem mittit, præficitque regimini, Montacuto exauctorato. Regis auctoritas Caſtellanum continuit, & factioſos aliquantiſper coërcuit; donec idem furor cum acceſſione recruduit. Quippe duces quos antea partes ſciungebant, Montacutus & Almorauides, nunc in Francum ceu communem hoſtem conciliati, communicatis viribus, populum concitant, & intra Pompelonem ipſam Francos ſecuros aggrediuntur. Ij fortè in ſepoſitâ vrbis parte habitabant, quà tecti & muniti factioſos repellunt: eo repagulo prohibitus furor in proximos agros reuoluitur; Francorum villas funditus diruunt, vites reuellunt, arbores ad radicem cædunt, atque vltrà inſanientes, nutricum vberibus raptos infantes ſaxis allidunt; effuſi in liberos, cùm patribus arcerentur. Imò in ſeipſam promota eſt rabies, dum Montacutum alterum ducem, nobilitate ac potentiâ principem, cùm pertæſus tot cædium inclinaret ad Francos, nefariè peremit; pœnas dantem quas ipſe inſtruxerat.

Ioanna Regina in Franciam delata.

Beaumarche.

Franci cæſi.

Anno 1275.

VIII.

Pompelo capta.

Renuntiato furore ciuium, Philippus exercitum parat, tradítque Roberto Arteſio præclariſſimo iuueni, adiuncto Imberto Bellijocenſi Comeſtabili: ij viginti quinque millibus hominum in expeditionem ductis, Pompeloni ſe admouent. Breui pugnaciſſimis aggreſſionibus rebelles ad extrema acti, quanquam ſe fortiter propugnarent, ſpe vnâ Caſtellani ſubſidij nitebantur. At ea mox euanuit; poſtquam Almorauides qui factionem alebat, noctu profûgit, miſeróſque deſeruit, ad Hiſpanum ſecedens. Tum demùm furor in metum deficiens, vincentium clementiam appellauit; ac ciues dum agitant de conditionibus cum Comeſtabili, Vaſcones milites prædæ cupidi & vindictæ, ſcalis admotis in muros euadunt, vrbémque captam quàm atrociſſimè diripiunt; fruſtra repugnantibus ducibus; in corpora primùm libidine, tum ferro ſæuitum, poſtremò flammis in ædificia; pœna tam inſontibus quàm reis illata; adeò malè æqui perſequutio bello committitur. Patrato ſupplicio Robertus Pompelone ſubſtitit, tum ad debellandas factionis reliquias, tum Hiſpano vt inuigilaret; cui extemplò Rex ſuas belli vices referebat; nec ſine merito. Nam Ludouicus, quem in poſterum ob virtutes ſuas nuncupabimus ſanctum, Blancam filiam Ferdinando Alphonſi Caſtellæ Regis maximo filio nuptui dederat; eam maximè legem ſtipulatus, vt Ferdinando Alphonſus pater regnum illibatum traderet moriens, excluſis liberis cæteris; aut, ſi fortè filius præmoreretur, eiuſdem liberis ex Blanca ſuſceptis regnum auus dimitteret; eámque ob rem Ludouicus ius in Caſtellam quod ipſi per Blancam matrem obuenerat, Blancæ filiæ, Ferdinando coniugi, & ſuſcipiendæ proli condonabat.

Cauſa belli cum Hiſpano.

donabat. Contracto coniugio, Ferdinandus in regni ſpem & propè conſortium ab Alphonſo admotus, dum bellum in Mauros comparat, morbo corripitur, vitámque amittit; relictis ex Blancâ duobus filiis, Alphonſo & Ferdinando. Iis haud dubiè ex conditione & naturæ lege regnum debebatur; cùm exurgit Sanctius demortui frater, ſibíque regnum deberi contendit, qui Alphonſum patrem ſuperſtitem proximo ſanguinis gradu contingeret, à quo nepotes longiùs amouerentur. Eo conſilio bellum in Mauros ſuſcipit, gnauiter gerit, fortiter conficit; tum victor ad demerendos Proceres ſe impendit, comitate, liberalitate, blanditiis, iiſque artibus quas ambitio forti magnóque animo ſubminiſtrat. Nec fruſtra laboratum; Procerum ſtudiis ſceptro deſignatur, & ipſe Alphonſus volens nolens abducitur à nepotibus, Sanctioque ſe tradit. At Violanta Alphonſi vxor, miſerta impuberum, eos cum Blancâ matre clam ereptos in Aragoniam ducit, Iacobi fratris committendos fidei. Verùm paulò poſt Iacobo mortuo, Sanctius cum Petro ſucceſſore tam vehementer contendit, vt miſeri adoleſcentes in Xatiuâ arce concluderentur, ne in Franciam effugerent; matri Blancæ ægrè permiſſum, vt remigraret in patriam. Sororis lamentis Philippus commotus, regium exercitum inſtruit, ducítque ad Pyrenæi fauces, promoturus vlteriùs, niſi proditio vetuiſſet. Alphonſus accedentis potentiâ territus, Robertum Pompelone agentem accerſit; vt de ineundâ pace rationem inquirerent; Robertus poteſtate factâ à Philippo, Caſtellanum adit; ac primùm commodas impetrat conditiones. At ſubitò Alphonſus poſtquam ei redditæ ſunt ab ignoto litteræ, mutatus in alium, læto vultu Robertum contuitus; *Mihi*, inquit, *amici ſunt in aulâ Franciæ; en his admoneor litteris, Philippum Regem in Franciam regredi, attritis & imparibus ad bellum copiis; eâ de re certiorem te facio.* Ideò Robertus ſuſpicatus datas à proditore litteras, Pompelonem redit, tum excurrit in Franciam, proditorem in ſupplicium vocaturus. Is erat Broſſius, qui pœnas poſtquam æquiſſimas pependit, Philippus denuò de Hiſpanico bello cogitauit; Blanca vrgebat, nepotes in Aragonicâ arce claudebantur, Sanctius regnum iam capeſſebat; propterea nouo exercitu ad Bearniæ fines inſtructus contendit. Res ad arma ſpectabat, cùm Eduardus Rex Angliæ, qui nuper Eleonoram Alphonſi filiam vxorem duxerat, agens deprecatorem, impetrat vt Reges amicè controuerſiam diſceptaturi colloquerentur. Eam in rem Philippus continuit copias, ac Maiſanum venit, Baionam Alphonſus; ſed Sanctij artibus metuentis ne detrimento ſuo pax coaleſceret, diſceſſerunt Reges infecta re. Mox annitente rurſus Eduardo, Toloſam Francus & Aragonius conuenerunt; ſed Aragonio adhærente penitus Sanctio, nihil perfectum eſt; imò nec impetratum, vt captiui iuuenes ſoluerentur. Hac ſpe abrupta, tunc demùm belli ſtudia Philippus inſtaurat, & exercitum verſus Hiſpaniam ducit, exacerbatis Francis Proceribus, & Sanctij artes ferro reſecturis. Cùm nouam machinam è cœlo euocat Caſtellanus: ea Nicolaus III. Pontifex, ex Vrſinorum familia, qui Francis infenſus, veritus ne fortè Caſtellam ſubigerent, & ferociores euaderent, auctoritate Pontificia bello interceſſit, diras

PHILIPPVS AVDAX.

La Broſſe.

PHILIPPVS AVDAX.

comminatus Philippo, ni armis abſtineret; abſtinuítque mitiſſimus Princeps, maluítque gloriæ quàm religionis iacturam facere: quanquam eâ integrâ ſuum ius perſequi, & alienam iniquitatem premere licuiſſet. Ita Sanctio fuit impunè flagitium, pupillique Principes ſteterunt in cuſtodiâ, Francicæ gloriæ non leui maculâ. Porrò atrociſſimum cum Aragoniis bellum imminebat, quod priuſquam aggrediar, iuuat fortunæ luſum cum Broſſio, diludij inſtar Tragicis actibus interſerere.

IX.

Broſſij fortuna & caſus. Pierre de la Broſſe.

Petrus Broſſius vili & plebeiâ origine, Ludouici ſancti primùm Chirurgus, Philippo filio, neſcitur quâ arte, ita ſe inſinuauerat, vt primùm beneuolentiam, mox ſummum imperium in eius animum aſſecutus ſit. Ipſius commendatione iam à Ludouico rebus ſupra ſuam ſortem adhibitus cùm ſtudium & induſtriam exhibuiſſet, ſtatim à Philippo mox Rege cubiculo præficitur, animóque auidiſſimo adminiſtrationem capeſſit omnium. Duobus intendebat potiſſimum; primùm vt auaritiam per omne nefas impleret, tum ne quis alter in gratiam Regis irreperet; in eam quaſi arcem tutiſſimam recipiens ſe, vnde in totum regnum vſurparet imperium. Donec cœlebs agebat Philippus, nihil erat pertimeſcendum magnoperè; at poſtquam Mariam Brabantiam duxit, & blandimentis vxoriis emollitus eſt ſenſim, timere cœpit feriò Broſſius, ne vni ſuccumberet feminæ, qui tot viros depulerat; néve amor riualitatis impatiens amicitiam pelleret. Metum eiuſmodi incendebat odium; cùm Regina, & ipſa æmuli forſan impatiens, aut miſerta regiæ ſeruitutis, vel indignans in viliſſimo capite ali tot ſcelera, palam obtrectabat potentiæ Broſſij, eiúſque crimina Regi deferebat intrepidè. Ille igitur de ſalute ſuâ ſollicitus, in Reginæ perniciem totus incumbit; gnarúſque nihil nouercæ priuignis odioſius, eam intendit machinam ad patrandum nefas. Erant Regi ex Iſabella priore coniuge liberi; ſparguntur voces per emiſſarios Broſſij, quibus Reginæ in eos odium declaratur; eam cum familiaribus conqueri, & deplorare miſeriam ſuam; *fruſtra ſe nupſiſſe Regi niſi Regem pariat, ſe fore pro dimidiata vxore, & concubina propemodum, quæ primis liberis clientes procreet*; *ſanè filio ſuo, nam vnum pepererat, ex Rege nato deberi imperium, non aliis quos Philippus priuatus & ſubditus genuiſſet*: in eam rem congerebantur exempla, & prauè acta deſcribebantur in legem. Iis rumoribus crimen comparatum aggreditur Broſſius, & execrando facinore fulturus potentiam, Ludouico regiæ prolis maximo propinat toxicum. Statim improuiſa mors, certáque indicia ſignabant venenum; in præcipiti morbo, ſtomachi reſolutio, conuulſiones atroces; mox in cadauere punctis liuidis cutis maculata, & corruptio viſcerum. Nec de occultando flagitio laborabat Broſſius, modò auctor lateret; imò poſtquam indubitata ſigna percepta ſunt, primùm ſuſpicionem in Reginam mouet, dein adornatis teſtibus ipſam accuſat. Contra Regina parricidium regerit in auctorem, Broſſiumque appellat; rapi in quæſtionem poſtulans, qui miniſtraſſent ægroto. Verùm Broſſius artibus prauis ſic animum Regis implicuit, vt opinio veneficij in Reginam vnam inclinaret. In iis animi anguſtiis Rex audit, Niuellæ in Flandriâ vnam eſſe in cænobio Virginum (Beguinas vocabant) quæ occulta exprimeret, ac nuntiaret

Reginam Broſſius accuſat.

tiaret futura; ad eam conſulendam Petrum Baiocenſem Epiſcopum, & Matthæum Abbatem ſancti Dionyſij legat. At Epiſcopus Broſſio affinis, occupat primus ad Virginem ire, rogátque poſtquam audiuit parricidæ nomen, ne id ſocio proferat; ita aduenienti Abbati nihil certi dictum, & Regi renuntiauit Epiſcopus, ſe reum à confitente Virgine accepiſſe, nec eum prodi ſine flagitio poſſe. Rex indignatus in Præſulem, legatos alios ad Virginem mittit, quibus illa tacito parricidâ, immunem ab eo ſcelere Reginam affirmat, iubétque Regem ab eâ ſuſpicione liberum agere. Ioannes interea Brabantiæ Dux Pariſios aduolat, ſororis innocentiam conteſtatur, & accuſantibus duellum intentat. Attamen perſtat in his procellis Broſſij gratia, imò in nouum turbinem perſeuerat. Robertus Arteſius poſtquam ab Alfonſo diſceſſit, & in Nauarram regreſſus eſt, audit Regem ſoluto exercitu rediiſſe in Franciam, & cauſas accuratiùs ſciſcitans, comperit commeatus penuriâ tantum exercitum defeciſſe, corrupta pabula, detractam annonam, & vaſtatam Bearniam ne militem alat. Ex quibus ſignis feram, vt credebat, indagans, Pariſios venit, & Broſſium proditionis accuſat, quod cum Hiſpanis communicaret conſilia, & perdidiſſet exercitum. Verùm cùm teſtes ad conuincendum deficerent, emergebat reus periculo, & in noua crimina conſurgebat; niſi caſus, aut prouiſor caſuum iuſtiſſimus Deus argumenta criminis ſubminiſtraſſet. Quidam nuntius Meloduni morbo correptus, Abbatem acceríit, eíque epiſtolam tradit, quam vni Regi vt obſignata erat deferret; tum vitam morte ſubitâ claudit. Abbas, vt rogatus erat, rem præſtitit; Rex litteram reſignatam Conſiliariis legit; nec de eâ reſcitum eſt aliud, niſi quod Broſſij ſigillum præferret, & ipſe ſtatim apprehenſus, paulò pòſt necatus eſt ſuſpendio; ſpectantibus & ſummoperè lætantibus Ducibus, Burgundiæ, Brabantiæ, & Arteſio Comite; quos ſemper infenſos habuerat; ſeu ſuo merito plura ob ſcelera, ſeu more Procerum nouis hominibus inuidentium, & ſibi credentium eripi quod non aſſequuntur. Nunc ad Aragonium bellum me conuerto, veſperáſque Siculas, quæ quanquam celeberrimæ, & omnium inrextæ Hiſtoriis, prætermitti à me ſine incuriæ & negligentiæ notâ non poſſunt.

Philippus Audax.

Huius tantæ cladis originem indaganti, vna occurrit, Caroli Regis cæca proſperitas; ab ea quippe Nicolai metus, Petri Aragonij cupiditas, Francorum licentia, Ioannis Prochytæ vltio, & furor Siculorum, ſimul orta & propagata ſunt. Proſpera Carolo in ſecundiſſimis rebus fluebant omnia; locupletiſſimo regno fruebatur; Vicarius Imperij dictus Senatorque Romanus, Romæ ac ceterâ in Italiâ agebat principem auctoritate; ingens erat potentia, fama percelebris; vt vnus in Europâ potentiſſimus haberetur. Tot fortunæ dona vaſtum animum nondum impleuerant: ius Ieroſolymitani regni aſſequutus, à Mariâ Friderici Antiocheni Principis filia; ambiebat Conſtantinopolitanum Imperium, (quod obtinebat Michaël Paleologus) quæſito iure à Balduino ſecundo, cuius filiam Beatrice mortuâ coniugem duxerat. In eam expeditionem, claſſem ingentem Neapoli & Meſſanæ inſtruebat. Nicolaus Pontifex in hoc rerum curſu primus Remora nauiganti fuit: vir ſummus præclaríſque dotibus ornatiſſimus, diu potētiam

X. Veſperas Siculas quæ præceſſerunt.

Nicolaus Pontifex.

Philippvs Avdax.

Regis ſuſpectam habebat; ſiue priuatim affectus iniuriâ, ob repulſam affinitatem, aut nepotem cæſum; ſiue publicis rationibus, ſedi Pontificiæ tantam auctoritatem incommodam ratus, eundem ergo impulit, vt vicariatu Imperij ac Senatoriâ dignitate ſeſe abdicaret, affirmans iam electo Imperatore Rodulpho, fruſtra Vicarium ſupereſſe, ac Romæ Senatorem præſente Pontifice ſupeuacaneum. Ea res Caroli hoſtibus ad eum impetendum viſa opportuna. Illorum capitaliſſimus, quanquam in ſpeciem vilis & aſpernabilis, Ioannes Prochyta, inferendi mali ſtamen contexuit. Ille patriâ Salernitanus, vir ſolerti callidóque ingenio dominus Prochytæ quæ in Puteolano ſinu Inſula eſt, Friderici Regis primum vt ſcribunt Medicus, dein Manfredi atque ipſius Caroli Conſiliarius, conſtupratâ à Francis vxore; exorſus proditionem, & deprehenſus, fugâ ſe eripuerat, facultatibus omnibus ſpoliatus. In Aragoniam profugus, Reginæ Conſtantiæ gratiâ in Aulam admiſſus eſt, ac vindictæ face inflammante ingenium, commentus eſt in Francos & Carolum quid tentaret. Sicilia viſa eſt ſcena furori aptiſſima. Eam Præfectis adminiſtrandam dederat Carolus, quorum auaritiâ & negligentiâ miſeri Siculi opprimebantur: ij maximè procacem Francorum libidinem incuſabant, quibus nullus virginum pudor, nulla caſtimonia matronarum illibata foret aut intentata. Conceptum conſilium Prochyta cum Petro Aragoniæ Rege communicat; ac tametſi ille id primùm reiecerit, tamen impellente Conſtantiâ vxore, & paternum regnum vt affirmabat ab inuaſoribus repetente, in eam penitus mentem ſe induit, parauítque ſedulò quæ neceſſaria forent. Viſum & Prochytæ noua præter ea arceſſenda præſidia. Viterbij Nicolaum Pontificem conuenit; impetratque aſſenſum, & Aragonio ius regni Siculi; tum Conſtantinopolim profectus, Michaëlem Imperatorem iam apparatu Caroli perterrefactum, ad conſpirandum cum Aragonio impellit; ita rem partitus, vt pecuniam Græcus, claſſem & militem Hiſpanus ſufficeret. Nec omiſit Siciliam, principes ad defectionem inflammans, modúmque tradens excutiendi imperij. Hæc omnia mirâ calliditate & ſolertiâ obita, Franciſcani veſte operiente perditiſſimum caput, quam de induſtriâ vſurpauerat, vt Francos falleret; alioqui mirabilem in modum improuidos atque diſſolutos & temerè ſupra fortunam ſuam præfidentes. Spectantibus ad exitum ſingulis, improuiſa mors Nicolai turbauit conſilia, non oppreſſit. Martinus IV. in demortui locum ſuffectus eſt, qui natalibus Gallus, parum aptus ad ſuſceptam rem videbatur. Et tentatus ab Aragonio, adeò non facilem aurem præbuerat, vt ab eo vectigal quod Aragonia Sedi Pontificiæ pendebat exigeret. Nec ideò Prochyta deſpondit animum, ſed inſtauratis ad ſcelus Siculis, Conſtantinopolim iterum aduolat, atque ingenti à Michaële pecuniâ ad bellum donatus, eam ad Petrum defert, iam inſtruentem copias & validiſſimam claſſem. Is apparatus cùm vicinis Principibus ſuſpicionem moueret; affirmabat Petrus in Mauros Africanos bellum adornari; eámque in rem, vt à pluribus ſcribitur, à Philippo Rege quadraginta librarum millia mutuò ſumpſit. Attamen cùm vrgeret Pontificius Legatus, quam partem Africæ, quamue Mauricam gentem appeteret, reſpondit ſe internum

Anno 1278.

Ioannes Prochyta.

Sicilia.

Anno 1280.

Nicolao Martinus ſuccedit.

internum induſium flammis traditurum, ſi arcanum ſuum fortè exploraſſet. Et verò ſummâ dignum eſt admiratione, rem propemodùm vulgarem, tot inter capita participatam, tribus annis continuis, latuiſſe Francos, nec vllâ rimâ deprehenſam hanc lucem; adeò cæca eſt confidentia, tecta & oculata cupiditas. Sed iam aderat deſignatus facinori dies; nempe ipſe Paſchatis, vel ab ipſo primus aut ſecundus, religioſiſſimus Chriſtianis, & maximo lætitiæ ſenſu celebratus, cùm à meridie, campanis ad veſpertinas preces pulſatis, furor tam diu compreſſus, ceu ſigno dato, Panormi primùm, & continuò per vniuerſam Inſulam erupit. Duces coniurationis adiunctâ plebe, proclamantes Francorum tyrannidem extirpandam, eos primùm qui in vicis aut compitis occurrebant confodiunt; tum in ſingulorum ædes inuadentes, nullâ ſexus aut ætatis ratione, promiſcuè viros, infantes, ſenes, matronas, virgines, furore inſano conficiunt, miſeratione omni reſtinctâ. Et eo prouecta eſt cædentium rabies, vt ipſas etiam matronas Siculas, quæ Francis nuptæ conceptum vtero fœtum ferrent, ipſi affines inauditâ barbarie ferro mactauerint, vterúmque ad extrahendum partum ſecuerint. Imo in ædes ſacras ac religioſas dira veſania penetrauit; qui Franci miniſtrabant altaribus à collegis ſuis perempti ſunt; religioſi Sanctorum Benedicti, Dominici ac Franciſci adſcripti familiis, à fratribus ſuis interfecti crudeliter; vt iam nullo humanitatis, affinitatis aut religionis vinculo, in odioſam gentem cuncti ſæuierint. Ita duarum horarum ſpatio per Inſulam Franci ad octo millia interfecti, & carnificina ſæuiſſima per ſontes & inſontes graſſata eſt: expunctâ quidem ſanguine fœditate libidinis, ſed maiori crimine, cùm ſcelus infra pœnam foret. Vnus Lothi inſtar, ab dirâ ſtrage ſeruatus eſt, & virtuti ſuæ donatus, Guillelmus Porcelletus in Prouinciâ Phocenſi nobilis, quem Mamertini venerandum morum probitate, ereptum periculo, naui impoſuerunt ſecurum tot inter funera, quem inermis virtus ſtiparet. Quæ hanc cladem ſequuta ſunt, Meſſanæ obſidium, Petri in Siciliam aduentus, ſingulare certamen oblatum Carolo, Petro prouocante, eodémque eludente inane & irritum, Caroli Claudi vincula, ipſiúſque Regis tot inter ærumnas moleſtiſſimum funus; narrant quibus Neapolitanum regnum materia eſt: ego ad Franciam meam me admoueo propius. Sicilia in poſterum, vt ab Italiâ quondam mari auulſa fuerat, ita à Neapoli furore cæco diſtrahitur, præmiúmque turbarum Aragonio ſtetit. Sed vnius Dei eſt regna & imperia, vel in præmium tradere vel in pœnam, & in ſeris nepotibus auorum delicta plectere. Sanè Petro Pontificiis diris afflato Sicilia haud læta obtigit, non multò poſt in Aragoniâ ſuâ, imò tantùm non alienâ, pereunti.

Philippus Audax. — *Veſpera Sicula.* — *Anno 1282.* — *Porcelletus ſeruatus.*

XI. *Bellum Aragonium.*

Carolo Rege Siciliæ morte rapto, Martinus Pontifex aliquanto poſt vitam clauſit, cui ſuffectus Honorius IV. pariter odium in Aragonium, & beneuolentiam in Francum ſuſcepit. Ideò inſtauratis in Petrum execrationibus, quem & regno deiectum Martinus ſignificauerat, ne inania forent fulmina ad Philippum legat, & Aragoniæ regnum Carolo ſecundo filio, genito ex Petri ſorore Iſabellâ donat. Euocati Proceres à Philippo admittendum id cenſent, quando Aragonia ſtipendiaria foret Pontificis, iſque

PHILIPPVS AVDAX. Anno 1285.

donaret cui ſupremum imperium eſſet. Magnâ celebritate Carolus inauguratur in Franciâ, cùm iam Philippus frater Nauarræ Rex ductâ Ioannâ virgine diceretur. Ab quæſito iure ad vſurpandam poſſeſſionem vires impenſæ ſunt. Conſcriptis copiis, omnibus Cruce ſignatis, ſeu ad ſacram expeditionem, & præſente Legato Pontificis, Narbo vrbs in extrema Occitania deſignata; ac ſub ſignis conuenerunt peditum millia octoginta, equitum cataphractorum viginti, ſtabántque in anchoris naues ac triremes centum & viginti. Hic apparatus non Aragoniam modò appetebat, ſed Caſtellam ipſam, quæ Ferdinandi liberis reſtitueretur; nam auus Alphonſus diem obierat, ac teſtamento nepotes hæredes ſcripſerat, Sanctio filio exhæredato, & paternis ditis deuoto. Ad ea exordia acceſſit Iacobus Aragonius Petri frater, Balearium Rex, qui capitali in fratrem odio, vltrò ad Philippum deſciuit. Petrus interea vt ſe in tantam potentiam communiret nihil prætermiſerat; ideo Francum abducturus, in Nauarram arma intulerat, vſque omni Tudelam vrbem impugnauerat. Sed Ioannis Laræ Præfecti virtute ab eâ depulſus, vaſtatâ regione Cæſaraugustæ ſeſe abdiderat. Inde Principes in auxilium implorabat; Rodulphum Imperatorem, & Sanctium Caſtellæ Regem; iſtum ob commune periculum, quia & ipſe Francorum armis deſignaretur; illum, Gibellinam factionem excitando quæ potentiâ Pontificum exſcinderetur. Atij rogati ſe ſinguli excuſabant; Caſtellanus, quod bello Maurico diſtineretur, nec vellet Francum exacerbare, quem mulcere admodùm cuperet; Germanus & ſuo in Heluetios bello implicabatur, nec iis erat viribus quas in Romanum Pontificem Francorum fultum auctoritate exereret. Ita Aragonius vno ſe in tantam potentiam nitebatur; nec deſpondit animum, aut omiſit quidquam quod fortitudo deſideraret. Ager Ruſcinonenſis primus Marti obiiciebatur, præſidia in oppidis eius impoſuit, tum exercitum vltra Pyrenæos in Catalauniam reuocauit, primum Francorum impetum hoc præclaro aggere repreſſurus. Philippo opportuna primordia contigerunt; Perpinianum Ruſcinonenſium primaria vrbs illicò Iacobo Aragonio tradita, & ab eo Regi in fidei pignus commiſſa; tunc properatum eſt ad oppida cætera expugnanda; nec vllum præter Elnam (quam appellant Gennam alij) repugnare auſum. Eam vir fortis ſpurius Ruſcinonenſis propugnabat; & ſpem fecerat Aragonius immittendi ſubſidij; attamen incumbente toto exercitu, vi capta eſt; & litatum Marti omnium ſanguine. Vnus fato ereptus ſpurius quem dixi, tum ſuæ fortitudini tum clementiæ regiæ ſalutem debuit; quippe in campanariam turrim cùm ſe recepiſſet, pugnabat tam egregie, vt Rex admiratione virtutis vitam non roganti donauerit. Nec ſe ingratum vir fortis exhibuit. Pyrenæorum fauces atque aditus ſic obſtruxerat Petrus, & defendebat ſelecto milite, vt penetrandi vlterius ſpe ſublatâ, Francus otioſus citra repagulum ageret. Ruſcinonenſis ſeruatus moram abrupit; gnarus locorum Francis nouum iter aperuit, & per rupium anfractus calléſque inuios, eóque ſecuros, quòd pauciſſimis admodùm explorati forent, vltrà montes exercitum fide ſummâ deduxit, obſtupuítque Aragonius imminere hoſtes è montium iugis, quaſi volatu aut Magicâ arte

Le Rouſſillon.

Elna capta.

illibatis.

illibatis præſidiis vecti eſſent. Quare ſuis iam metu perculſis, præſtolari non auſus integros, robore militum in Gerundam iniecto, in interiora regni ſe recepit, bellum ex occaſione capeſſiturus. Franci ex montibus in Emporitanum agrum effunduntur, ſubitóque impetu vrbes obiectas in poteſtatem redigunt, Petramlatam, Figueroam; atque maritimas Empuriam Rhodopénque; in hanc admiſſa claſſis commeatum omnem ſuppeditabat, alebátque exercitum, deportatis è Francia luculenter cibariis. Vna vrbs Gerunda ſcopuli inſtar, felicem curſum perturbauit, ac poſtremò naufragium intulit.

PHILIPPVS AVDAX. Gitone. Roſes.

XII. Eſt Gerunda in colliculo poſita, circùm effuſâ agri planitie; ſuperiora vrbis templum ornat munítque, turri eminente quæ ſit arcis inſtar, Gerundellam vocant, in decliui priuatorum tecta exurgunt, inferiorem vrbem amnis Thera cingit, ripis præaltis atque arduis tranſitu; oppidi ambitus validis muris ſaxeíſque turribus communitur; defendebat interiora præter lectum militem Raymundus Cardonæ Vicecomes, peritiſſimus militiæ dux, & hoc rerum ſtatu Aragoniæ fulcrum. Franci poſtquam caſtris poſitis vrbem obuallarunt, tunc admouent ad murum machinas. Verùm Raymundus crebrò vrbe erumpens conturbabat omnia; incenſis plerumque machinis aut euerſis, & caſtris variâ ſtrage confuſis. Erumpenti faciebat animum, & parabat opportunitatem Rogerius Comes Fuxienſis, iam Bearnij Dominus ſocero mortuo; ille Raymundo affinis, & Philippo clam infenſus ob priorem noxam, recentiori memoriâ pœnæ quàm veniæ, communicabat cum obſeſſo conſilia, aperiebat per occultos nuntios Francorum commoda atque incommoda; vt nunquam erumperet niſi magno Regis detrimento. Per has moras cùm prolataretur obſidio, Petro Regi erectus eſt animus, modúſque defendendæ vrbis quæſitus. Selectis peditibus bis n ille, quingentis equitibus, loca inſidiis opportuna inſidens, vrbem inter & portum Rhodopenſem, commeatus intercipiebat, & rationem belli diſturbabat: virgultis, tectus latebriſque conuallium, vel toto exercitu erat impetendus, ita ſoluebatur obſidio, vel diuiſis agminibus, quæ ſi infirma erant profligabat; ſi validiora, continebat ſe ſaltu. Rodulphus Neſlius Comeſtabilis tectum latebris fruſtra eliciebat ad pugnam, nuſquam progredientem niſi viribus ſuperiorem. Tandem Comeſtabilis cautum & callidum intercepturus, trecentos è toto exercitu fortiſſimos equites ſeligit, eductóſque caſtris ita alloquitur. *Selegi vos, commilitones fortiſſimi, ad liberanda caſtra, profligandum hoſtem, & ignominiam eluendam. Nec imminuam periculi magnitudinem, trecentos duntaxat in Petrum Aragonium, copiáſque ex Aragoniis lectas duco, & prouocaturus. Audiſtis latronem hanc viam inſediſſe, graſſari in noſtros, & commeatus diripere. Rectà in eum tendimus; imus eductum graſſatorem è latebris, veteres nouáſque iniurias vindicamus. Nam ij ſunt Siculi, illi ſicarij, qui confoderunt populares noſtros & affines. Lugent etiamnum cruenta cadauera, tot inſontium funera repoſcunt vltorem, vt pudeat nondum elutam noſtri nominis maculam. Iam nos circumſtant morientium animæ, præſtolantur vltionem æquiſſimam, inflammant iræ iuſtiſſimum fomitem, futuræ nobis in clypeum, ſociáſque certaminis. Faceſſat in numero tam impare metus; pauci quidem pugnabimus,* *ſed*

Gerundæ obſidio. Viconte de Cardone. *Petrus Rex pugnat.* Raoul de Neſle. *Oratio Neſlij Comeſtabilis.*

PHILIPPVS AVDAX. *ſed inſontes, & inſontium vindices, & Diuinæ inſtrumenta iuſtitiæ; in plures pugnabimus, ſed in ſicario, iam conſcientiâ ſcelerum exagitatos, in reos humanæ diuinæque iuſtitiæ: atque vtinam quam plurimi adeſſent; vtinam omnes furioſi illi carnifices è Siciliâ conuolaſſent, vt vno ſimul prælio, & pœnas ſontibus conficeremus, & parentaremus cæſorum manibus?* Poſt hæc dicta, ſuos ad prælium ducit, ſed incompoſitos, hoſtem vt falleret, & confuſo de induſtria agmine. Petrus è ſpeculâ exploratam turmam, prædam ratus, ſuos diſponit ad latera, & in Francos magno clamore infunditur. Illi extemplò contracto agmine, poſtquam ſagittarum grandinem exceperunt, effuſis equis inuecti in pedites, clauis & gladiis hoſtem diſiiciunt; tum in equites directis lanceis irruentes, quanquam atroci prælio victoriam parant.

Petrus ſaucius fugatur.

Anno 1285. Aragonius Rex præliabatur egregiè, ſed ictu lanceæ diſcerpto ore, equi habenis abducebatur captiuus, cùm repente loris enſe abſciſſis, equum calcaribus præcipitauit in fugam, ſéque eripuit; cæteri vel in pugnâ cæſi, vel in fugam acti. Eo prælio Gerundæ muri cum propugnantium animis conciderunt; detractâ ſpe ſubſidij, & fame miſerorum corpora depaſcente, victor admiſſus eſt; nec tamen ſine Fuxienſis proditione. Nam in vrbem ad pacta concilianda ab Rege miſſus, Raymundo quem renitentem plurimùm affirmabat deditionem perſuaſurus, cùm difficilia omnia fingeret, impetrauit conditiones opulentas deploratiſſimo militi, quem fames proximo triduo enecabat.

Gerunda capta.

XIII. Gerundâ captâ, Catalaunia patebat victori, & iam Philippus de promouendis armis cogitabat, cùm luſtrato exercitu aduertit imminutas copias, deſiderari magnum militis numerum, infrequentem in legionibus peditem, tam rarum equitem, iumenta deficere; vno verbo exercitum nouæ expeditioni imparem eſſe. Quippe morbi, æſtu ſolis, atque ſoli intemperie contracti, maximam militum partem abſumpſerant, languentibus qui ſuperſtites erant, deformato vultu, & infirmiſſimis viribus. Illa infortunij noxa, hæc imprudentiæ & temeritatis; qua Rex vltrò claſſem debilitauit, dimiſſis Genuenſibus & Piſanis, quorum naues ſtipe conduxerat; vt ſumptibus parceret quos hauriebant nauigia, perniciosa parſimonia reliquias militum rapiente. Nam Rogerius Laurea celeberrimus ille mari victor, Tarento in Brutiis expugnata, Aragonio Regi opem laturus cum claſſe aduolat, naualíque prælio cum Francis commiſſo, quos auxilia iam deſtituerant, capto Admiralio Enguerrano Balliolo, cum triremibus quindecim, haud ægrè vincit; aliis duodecim in Rhodopenſem portum confugientibus. Nec illarum ſors melior, quibus ipſi Franci iniecerunt ignem, ne occuparentur ab hoſtibus, recepto milite, & Gerundam abducto. Hac clade mutatum Regi conſilium, ſtatutúmque in præſentia reuertendum in Franciam. Autumnus iam adoleſcebat, morbi pleroſque Principum affligebant; Rex ipſe febri correptus ceperat de ſe ſollicitus eſſe; ideò Gerunda munita iter per Pyrenæos verſus Franciam captum. Scribunt Hiſpani in ſacrilegij pœnam hanc peſtem afflatam; quod Franci Diuorum templa violaſſent, diripuiſſent donaria, & Narciſſi ſepulchrum, qui vrbis Tutelaris eſt, diſturbaſſent. Inſtitutum iter in ſua pericula incurrit. Inſederant montium

Philippus in Franciam regreditur.

De Balleul.

tium

tium fauces Aragonij, è ſuperiore loco infeſtabant valles, modò à tergo, mox à fronte, lentos vrgebant, properantes arcebant, nuſquam non aliquo in feſtinatione curſus intercepto. Geſtabatur infirmus Rex à lecticariis; hinc rupes inter abruptas, crebras inſidias, hoſtiúmque incurſus, agitatione & ſucceſſu lecticæ, morbo aucto, Perpiniani animam emiſit; vitæ anno quadrageſimo, tanto apparatu in triſtiſſimum funus deſinente. Erat hic naturá miti, & pronâ ad hauriendos pietatis ſenſus; ideò patris ſtudia æmulatus, abſtinentiam, caſtimoniam, & aſperitatem in corpus exercuit; ſed virtutibus regiis multùm impar, Broſſio obnoxius, & indole ad alienum ductum molliore. Audax appellatus eſt, ſeu confidens; nullo quod ſcribatur peculiari facinore, crediderim quòd in eâ naturæ mollitudine, intrepidè in belli pericula ſeſe obiiceret. Extemplò Franci Gerundâ cæteríſque oppidis relictis, ſecuritatem cum Aragonio pacti, ſe in Franciam receperunt, nullo tanti belli operæ pretio, præter Regum funera. Nam menſe proximo, Petrus febri ex vulnere conceptâ interiit. Aragoniæ regnum illibatum ad filium Alfonſum peruenit; Iacobus & Fridericus ſecundò geniti Siciliam deinceps obtinuerunt, propagato in vltimam ſtirpem imperio. Ita vnus annus præter Pontificem tres Reges extulit, in æſtu rerum, dolore, ſpe & metu, qui vehementiſſimi ſunt affectus, perturbatos atque agitatos. Dixeris apũ examina furore cæco pugnantia, quas iniectæ terræ pugillus compeſcit.

PHILIPPVS AVDAX. *Rex moritur.* *Anno 1285.* *Le Hardy.* *Petri Aragonij mors.*

Philippus filius, ductâ matrimonio Ioannâ, iam Nauarræ Rex, inunctus eſt Rhemis, ætatis anno decimo-ſeptimo, vel viceſimo, vt volunt alij; Pulchri nomen ob egregiam oris corporíſque formam aſſecutus, magnâ curâ ab Ægidio Romano optimis litteris inſtitutus. Eo adhortante creditur Regum primus Parlamenti Pariſienſis deſignaſſe formam: nam cùm Ægidius habitâ oratione, grauiter de litigantium miſeriis, & Iudicum iniquitate conqueſtus eſſet; Philippus conſtituit, vt Parlamentum, quod hactenus arbitrarium fuerat, conſtabátque ex Proceribus regni, in poſterum fixa Pariſiis ſede, ius petentibus diceret, appellabátque ipſe ex Præſulibus atque Proceribus quotannis Iudices. Ac primùm non toto anni curſu ius pronuntiabant, ſed poſt feſtos Paſchatis dies & Sanctorum omnium celebritatem, binis menſibus in ſingula tempora deſignatis; ac poſtmodùm Palatio Regis ad Sedem conceſſo. Idque Parlamentum eſt, ſeu Iudicum curia, de quo in poſterum tam frequens mentio, quodque à Sagatis ad Togatos tranſiens, à regni curis ad litigantium tricas, tamen dignitatem Senatoribus dignam aſſeruit, pro regni incolumitate contendit, & ſanctiſſimorum Iudicum ferax, intaminatos Magiſtratus omni æuo exhibuit. Conſtituta Iuſtitia Philippus à bello Aragonico alienus; ſeu quòd eo fratri Carolo quæreretur regnum, ingenti Franciæ detrimento; ſatis habuit cura & ſedulitate libertatem Caroli Claudi Neapolitani Regis conficere, qua tandem anno tertio poſt ærumnas multas perfecta; ab Anglia bellum repentè exarſit, quod Flandricum poſtea, triſtiſſimum fœtum luci dedit. Belli cauſam gens altera in alteram confert: Anglus Francum accuſat, quod duas naues ad Normanni littus delatas diripuiſſent Normanni, ac conſtitutam pacẽ primi infregiſſent: Francus Anglum inſimulat, quod Pictonum Santonúmq; oras

XIV. *PHILIPPVS IV. PVLCHER dictus.* *Parlamenti Pariſienſis inſtitutio.* *Bellum Anglicum cum Eduardo primo.*

PHILIPPVS PVLCHER.

peruaſtaſſet, & Rupellam clandeſtinis conſiliis occupare tentaſſet, ſanè occaſio leuiſſima fuit, & in ſpeciem nullius momenti. Duo Nauicularij, quorum vnus Anglus, alter Normannus, in Aquitania exſcenderant, aquandi gratiâ; rixa primùm oritur, dein committitur pugna; mox æmulatio & vltio gentem vtramque committunt. Ego crediderim cauſam belli vtrinque quæſitam, & cupientibus animis arceſſitam. Eduardus Angliæ Rex ob Siciliæ regnum collatum in Francos iam antè flagrabat inuidiâ; acceſſerat odium, ob Richardi patruelis necem à Simone Monfortio illatam, Carolo Rege Siciliæ ſpectante, nec vindicante, haud dubiè captabat opportunitatem bellandi. Hactenus diſtinebatur variis bellis cum Scotorum Regibus, quibus multâ gloriâ & fructu vbere tandem impletis, nam Regem Scotis dederat, intus partâ ſecuritate ſe ad externa conuertit; hocque conſilio cõtraxit affinitates, quibus vota faciliùs promoueret. Tres filias tribus Principibus nuptui dedit; Eleonoram Henrico Barrij Duci, Margaritam Ioanni Duci Brabantiæ, & Ioannam Gilberto Gloceſtriæ Comiti. Guidonem Flandriæ Comitem pari vinculo nexuit, pactis eius filiæ nuptiis cum Eduardo filio: Præterea vt Germaniam deuinciret, Adolpho Naſſouio Imperatori centum librarum millia mutua dat, inito fœdere vt inuaderet Franciam. His inſtructus opibus, ingentem claſſem apparauit, in ſpeciem vt in Palæſtinam mitteret, & Ptolemaïdi à Saracenis obſeſſæ ſuppetias iret. Verum captâ Ptolemaïde & euersâ, cùm inſtaret nihilominus claſſi inſtruẽdæ, & prætextu amoto pateret conſilium, ab eo Franci quaſi à certo hoſte cauendum putarunt. Inde direptæ in Normanniâ naues, vaſtata ora Santonum, ac demùm bellum illatum inuicem ac repulſum. Id antequam prorumpat, Philippus ab Anglo Flandrum diremplurus, eum in Aulam arceſſit cum filia, vt ſaltem in ſpeciem, ipſius collocandæ facultatem à Rege poſceret. Ille vt commodiùs falleret, in Aulam venit; ſed extemplò in cuſtodiam mittitur, nec eâ ſoluitur, niſi repudiato cum Anglis fœdere; filia in pignus fidei detenta eſt; alteróque pòſt anno dolore contabuit, quod nuptiis & Diademate prohiberetur. Armis etiam iura præluſerunt, dictáque Regi Eduardo dies, vt ſe ad Parlamentum ſiſteret, ob perfidias patratas in Dominum, & ille Edmundum fratrem Pariſios miſit, morbum excuſans qui nauigationem vetaret. Franciæ Pares excuſatione reiectâ, cùm ipſum Regem præſentem expoſcerent, ille laruâ depoſitâ reponit ferociter, ſe ditiones clientelares Franco abdicare, quas breui compararet ferro, ſuæque fortitudini non vili obſequio acceptas referret. Ideò à Parlamento contumax & rebellis pronuntiatus eſt, omníſque Aquitania regno adſcripta eſt. Scio ſcriptores Anglos ingentem victoriam hic referre, quam Robertus Tiptoſtus ſuæ claſſis Præfectus nauali prælio reportaſſet; cuius noſtri Annales cùm non meminerint, crediderim tumultuario prælio Francos victos, cuius vt fieri ſolet, victores exaggerauerint gloriam, victi imminuerint.

XV. *Bellum in Aquitania.*

Parlamenti ſententiam exequutus Comeſtabilis Neſlius, in Aquitaniam ducto exercitu, ſimul vt viſus eſt Burdegalam cœpit. Rogerius Bernardus Comes Fuxienſis fomitem prompto incendio apparauerat. Ille ſeu proditionis ad Gerundam eluendæ cupidus, ſeu innato in Anglos odio, clam

Burdega

Burdegalenſium animos ſollicitauerat, vt abiecto Anglorum iugo impotentius dominantium, ſe permitterent Regi. Occupatâ Burdegalâ, tota propemodùm regio ſe vincenti tradit. Angli in duas arces Garumnæ impoſitas, Rionum & Potenſacum ſeſe recipiunt; eáſque omni ſolicitudine muniunt, dum ab ſuo Rege inſtuuntur auxilia. Et ille domi rebellione nouâ perculſus, Vallis Aquitanorum exemplo deficientibus, poſtquam hæſit aliquandiu dubius in vtram partem conuerteret ſe, tandem domeſtica externis præferens, ſubigendos Vallos ſibi ſepoſuit, & Ioannem Britannum cum Tiptoſto claſſis Præfecto in Aquitaniam miſit. Iámque Franco ab Germaniâ deceſſerat metus, Brabantino Duce emortuo, & excitato in Adolphum Imperatorem Alberto Auſtriaco, qui in æmulum odio, & cupidine Franciciæ pecuniæ, moleſtiſſimum ac funeſtum bellum comparabat. Rex præterea ad claſſis hoſtilis famam nouum ſcribit exercitum, quem Carolo fratri, Valeſio dicto ob Ducatum Valeſium, tradit. Verùm claſſis Anglica præuertit exercitum. Ea poſtquam Rheam in Santonibus Inſulam impetu primo diripuit, Burdegalam acceſſit; vnde repulſa Neſlij fortitudine, milite expoſito, oppida latè graſſans circùm inuadit, quorum caput Sanſeuerinum ad Laturrum amnem; ac Baionam iam validiſſimam magníque momenti, capto Aſpremontio vrbis Præfecto peragitata cum ciue conſilia occupat. Vaſconiam dum Angli inſident, Carolus Valeſius tranſmittit Garumnam, Neſlióque adiunctus, Anglos vicem ſuam paſſos campis pellit; ac caſtella quæ proximè Burdegalam infeſtabant, Rionum & Pontenſacum, expugnare aggreditur. Ea decimo quinto ſuprà Burdegalam milliari, geminam Garumnæ ripam premebant oppoſita, & immiſſo Vaſconum nouo præſidio exquiſitiſſimam defenſionem inſtruxerant. Franci duces partiti militem, vtramque ſimul arcem impetunt machinis, Rionum Valeſius, Potenſacum Comeſtabilis. Et hic primus caſtro potitus eſt, tunc adiunctus Valeſio, vi Rionum expugnat; Vaſcones trucidati, Angli ad redemptionem ſeruati; arces ſolo dirutæ, monumenta victoriæ ipsâ victoriâ euertente. Dein feſtinatum ad Sanſeuerinum, quod in menſem tertium obſidionem extraxit. Eo capto Baiona vna ſupererat quam Angli tenerent, cùm Carolus Valeſius reuocatur, Roberto Arteſio in eius locum ſuffecto; Edmundo Eduardi fratre pariter in Aquitaniam miſſo: at noui duces quid egerint haud certò conſtat, niſi quod Edmundus diem morbo obiit, & induciæ in aliquot annos contractæ ſunt. Quarum interuallo Rex Comites Fuxienſem & Armaniacum, ſororios, graues inimicitias exercentes, à duello abſtraxit, & litem ab armis traduxit ad iura. Ii Gaſtonis Moncadij Bearnij Domini filias in matrimonio habebant, Margaritam Fuxienſis, Amatam Armaniacus; Gaſto teſtamento Conſtantiam natu maximam quæ nupſerat Regi Aragonum heredem ſcripſerat, eíque ſubſtituerat Margaritam, ſi ſine liberis ſoror moreretur. Impletâ conditione, Fuxienſis Margaritæ coniux hereditatẽ totam adiuerat; Armaniacus eam diuidi poſtulabat, & quoniam obſtabant teſtamenti tabulæ, eas falſas affirmabat, & à Fuxienſi cõfictas. Hac iniuria Fuxienſis vehementer offenſus, in certamen Armaniacũ prouocat, quod Parlamentum

Philippus Pulcher.

Rion & Potenſac.

Saint Sever.

Fuxienſis & Armaniacus conciliati.

PHILIPPVS PVLCHER.

aliarum probationum defectu admiſerat; iámque Giſortij ſpectante Rege in arenam deſcenderant; cùm ipſe Rex ſaluti conſulens tam illuſtrium Procerum, vi pugnam dirimit, inuitóſque abducit; publicis litteris à duello prohibitos conteſtatus, litémque ad tribunal Iudicum reuocat, Comites iram habuerunt in poteſtate; quanquam ferociſſimi animis. Et vera generoſitas tam affectum domat quàm inimicum.

XVI. *Bellum cum Flandro.* Pacem interea vnius virginis mors abrupit; Philippa Guidonis Flandrenſis Comitis filia, quam dixi retentam Pariſiis, ægritudine animi deſiit viuere. Tunc pater, ſublato pignore ratus fidem liberam, & inſtaurato in Regem odio, fœdus cum Anglo renouat, ſpondétque Iſabellam alteram filiam iis quibus ante conditionibus, vno fœderis ſcopo vt iunctis viribus capitali bello Francum impeterent: Et Adolphus in partem belli adſci-

Anno 1296. tus, Germanos plurimos conſcribebat. Flander his munitus præſidiis, ſuperbiam primùm atque audaciam in Regem armat; nam quod hactenus inauditum erat, perfecialem bellum indicit, nullâ clientis in Dominum reuerentiâ. Rex vehementer hac proteruitate offenſus, poſtquam Rhemenſis Archiepiſcopus Flandrum anathemate percutit, totámque Flandriam ſacris interdixit; primo vere florentiſſimo exercitu in eam inuadit, copiis inconſultò euocatis ab Aquitaniâ. Flander primum hoſtis impetum, vt muris frangeret, tribus filiis partitus copias, ad Brugas cum parte maximâ collocat caſtra è filiis Robertus Inſulas, Duacum Guillelmus, Ioannes Cortracum propugnanda ſuſcipiunt. Rex bipertitus exercitum, Roberto Arteſio partem tradit, qui agrorum populatione Flandrum comprime-

Pugna Furnenſis. ret, dum ipſe Inſulas obſidione cingit. Ea copiarum diuiſio ſpem Flandro fecit tentandi prælij; ſubſidia nuper ab Imperatore acceperat, credebátque Arteſium incautum, ſoluto populationibus milite, intercipi poſſe & deleri. Eo conſilio celeriter educit militem, & ad Arteſium properat ad Furnas agentem. Arteſius intrepidè militem ad prælium ſiſtit. Id atrox conſeritur, victúſque Flander in fugam agitur; quàm ferociter ſit pugnatum clades oſtendit; cæſis Flandrenſium ſexdecim millibus, Comites Belmortius & Iuliacenſis capti ſunt; præda ingens penes victorem cum gloria

Anno 1297. fuit. Ducem Arteſium vt victoriæ decus ita doloris ſenſus affecit; nam Robertum vnicum qui ſupererat filium ea pugna ſuſtulit; adoleſcentem fortiſſimum inter primos ordines tot confoſſum vulneribus, vt expirauerit, ſed partâ victoria; diuiſo parte luctum inter & gloriam, dum luget mortuum quem gratulatur victorem. Francorum res promotæ plurimùm eo prælio; quippe Eduardus profectus ab Angliâ, adiungebat ſe Comiti, viréſque magnum in modum augebat. Aquitaniam propè totam receperat, quam Philippus Flandri opprimendi cupidior, Arteſio reuocato, inuadenti obiecerat. Idem Turbauillam, Anglum quidem, ſed proditorem, & agitantem cum Franco conſilia, occupauerat, affecerátque ſupplicio; generum Ducem Barrenſem inſtructo exercitu immiſerat in Campaniam, vaſtantem agros atque vrentem; haud dubie ſi aduentantem ſe Flander expectaſſet, graue incommodum Franco illaturus. Verùm contraria omnia contigerunt. Nam ſub Comitis cladem adueniens, cum eo Gandauum receſſit;

ceſſit ; ſtrage conterritum metúque ſtupidum confirmaturus: ſimúlque audit Ducem Barrenſem à Gualtero Crecyo victum & fugatum, magnáque ignominia in ditionem ſuam retruſum. Hic victoriæ fructus ; ſtatim alterum Philippus percepit, redditis Inſulis ; quibus illicò Brugæ, Caſſetum, Cortracum acceſſerunt, & Flandria inferior vniuerſa ; metu quaſi contagio peruadente in oppida, & munitionum clauſtra diruente. Hæc dum aguntur, Bonifacius Pontifex omni contentione ſatagebat, conciliandæ inter Reges paci ; cámque in rem Carolus Claudus Neapolis Rex profectus ad Philippum, adiuncto Sabaudiæ Comite, tantoperè enixus eſt, vt in biennium inducias impetrauerit ; Rege Flandricas vrbes obtinente interea. Ita bello ad tempus ſopito, Regum Legati coram Pontifice, in quem arbitrum ſponte conuenerant, dum ſuam quiſque rem diſceptant, nouæ controuerſiæ & moleſtiſſimæ omnium fons erupit. Quippe Bonifacius ab arbitro deflectens in Iudicem, Legatum in Franciam mittit, qui Regem iuberet inſtaurare inducias, dum amplius Pontifex de iure cognoſcit. Extemplò Franci eo agendi modo & iubendi verbo commoti, Regi auctores ſunt vt Pontifici in hunc ſenſum reſpondeat: *Se promptum eſſe Apoſtolicæ Sedi obtemperare in iis quæ ad animum pertinent ; at quantùm ad regni ſui adminiſtrationem ſpectaret, neminem eſſe mortalium quem ſuperiorem agnoſceret ; vnum eſſe Deum, cui ſubiectus foret, ab eo vno ſibi regnum commiſſum, illi vni regni benè aut ſecus geſti rationem conſtare.* Eo reſponſo Bonifacius, vt erat ingentis animi, & concitatior, Pontificias litteras ad Reges ſcribit ; quibus imperabat vt pacem conficerent ; iíſque Philippus quaſi belli auctor deſignatus, reſtituere illicò quæ occupaſſet in Aquitaniâ & Flandriâ iubebatur. Eæ litteræ infenſo animo à Rege acceptæ, & primum odij ſemen, quod poſtea totius orbis offenſione, & vtriuſque Principum damno, prorupit in Bonifacium. Philippus interea, vt Flandro, in quem erat propenſior Pontifex, incumberet totus, pacem cum Anglo ferit, reſtitutis aliquot in Aquitaniâ oppidis, & Margarita ſorore in vxorem datâ. Nec Anglus à Flandro abſcedebat inuitus, poſt ortam Gandaui ſeditionem, qua plures Angli incauti cæſi ſunt, & ipſe in diſcrimen vitæ adductus. Sic amorem Principum odiúmve ſua ipſorum vtilitas agit ac conuertit.

PHILIPPVS PVLCHER.

De Clecy.

Turba Regis cum Bonifacio.

XVII. Finitis induciis, numeroſum exercitum Carolus Valeſius in Flandriam ducit. Occurrit Robertus liberorum Comitis maximus, victúſque primo impetu regionem totam milite inopem victori obiicit. Eum ciuitates certatim appellant, & infelicem Principem eiurantes, vltrò in poteſtatem vincentis concedunt. Iam Gandauenſes deditionem pacti cum Carolo, occaſioni inuigilabant tradendi Comitis ; eáque res Comitem in extrema quæque impellebat. Ideò propior deſperationi, cùm vndecumque immineret exitium, maluit hoſti quàm ſubditis permittere ſe, & proditionem occupare quam ipſe nullius ſcelere perpetraret. Explorato Valeſij animo, ad eum cum liberis ſupplex accedit, & humili geſtu profeſſus miſeriam, ſic implorat clementiam. *Habes hic, Princeps generoſiſſime, profligatum hoſtem atque debellatum, & patratam victoriæ metu victoriam. Viciſti præſentiâ, quem arma viciſſent, & contumaciam quam tot aduerſa nondum infregerant, domuiſti.*

Bellum in Flandros renouatum.

PHILIPPVS PVLCHER.

Audieram Aragonios in Italiâ, Anglos in Aquitaniâ tuis armis victos & ſubactos; nunc famâ nominis Flandres domas; maiori laude; quia in alias palmas admiſiſti ſocios: hæc vna tua eſt, & conſortis expers. Ita eſt, Princeps, difficillimum bellum tua dignitas ſtitit, confecit auctoritas, debellauit maieſtas, & animos armis illibatos gloria vicit. Eam ob rem, ſpero, monumentum potentiæ tuæ non aſpernaberis: promouebis clementiâ quos erigis indulgentia, & apud Regem auctoritate deferdes, quos virtute ad Regem adducis. Vide quantùm clementiæ tuæ confidimus, non eam appellamus, non miſerias noſtras obtendimus; ea tibi nota ſunt & perſpecta; & clementia tua nobis innotuit: vnum precamur, vt apud Regem promoueas ſupplices, vt qui ipſe es conformes Principem, vt Dominum places clienti infenſum, & fatenti crimen leuiorem pœnam conficias: nam donari venia, tam ſupra ſpem quàm flagitium eſt; quam cùm ſemel donaueris, ſat miſeris indultum eſt, quibus permiſſum ſit culpam agnoſcere & deprecari, & ad luitionem pœnæ perdurare. Ita alloquutus, ſe, duos filios, & quadraginta optimates, poteſtati victoris tradidit.

Comes Flandriæ ſe Valeſio tradit.

Valeſius mirum in modum lætus, quod arduum bellum tam parato exitu terminaret, iubet Comitem bono animo eſſe, ſpem veniæ facit, regiam clementiam oſtentat; demiſſione exarmari Reges, quos ferocia atque rebellio in arma egerant. Hac ſpe fultus Comes ad Regem pergit; precéſque ſupplices ad appellandam clementiam fundit. Verùm contra ſpem durum atque imperuium Philippum reperit. Ille poſtquam ſupplici exprobrauit audaciam & obſtinatam perduellionem; ſiue in fratrem Valeſium inuidentiâ, ſeu inueterato in ipſum Comitem odio, ſiue cupiditate tam opulentæ prouinciæ; ſiue gratiâ Enguerrani Marinij, qui vt Regis vnus potiretur expellebat Valeſium; ſiue his ſingulis cauſis conuenientibus; Comitem, cæteróſque dedititios compegit in carcerem; & quod durius viſum atque inhumanius, ſeiunxit patrem à liberis, ſingulis vrbes ſingulas in cuſtodiam deſignans; cæteris abrogatis quæ ſtatuiſſet Valeſius. Præterea anno proxi-

Anno 130c.

mo ipſe in Flandriam pergit, totam captis obſidibus poteſtatis ſubiiciens; vnde abſcedens, vt Valeſio integra contumelia eſſet, Caſtilionium Proregem conſtituit, abducto ſecum Valeſio. Et quidem mirum eſt, fortiſſimum Principem offenſi animi ſenſum continuiſſe, nec vllo conſilio machinatum vindictam; adeò Regum inualeſcebat auctoritas, & ad faſtigium admoti propius, impenſius dimittebantur obſequio.

Valeſius in Italia.

Attamen Valeſius, vt dolorem abſentiâ mitigaret, vocante Bonifacio profectus eſt in Italiam, Conſtantinopolitani Imperij ſpe ſuſceptâ; nam vxorem duxerat Catharinam Balduini filiam, quem Conſtantinopoli eiecerat Palæologus. In eam ſpem dictus à Pontifice Sedis Vicarius, Guelfos armis iuuit à Gibellinis oppreſſos, totáque Etruriâ ad factiones extinguendas contendit; præſertim Florentiæ, Nigrorum atque Alborum partibus ſciſſæ, Albos qui Gibellini erant in exilium egit; in quibus Dantès Aligerius, Poëta clariſſimus, ob exilium Franciæ perinfenſus, & Regum ſtemmati: quanquam ciuibus furore Cadmæo in ſe mutuò ſæuientibus, Princeps vrbe exceſſit, quam exſcinderet citiùs quàm pacaret. Tum Caroli Claudi Neapolitani Regis claſſem in Siciliam duxit, Fridericũ Aragonium expulſurus; ſed illicò bellum

bellum in pacem deſiit, quâ tota Calabria Carolo reddita, ſeruante Friderico Siciliam, cum nouâ coniuge Eleonorâ Caroli filiâ. Ac poſtmodùm euaneſcente Imperij ſpe, Valeſius in Franciam clade Flandrenſi turbatam rediit, cumulatus geſtarum rerum ingenti gloriâ, & coram ſui contemptus pœnam inſpecturus.

PHILIPPVS PVLCHER.

XVIII. *Tertiò bellum inſtauratur in Flandria.*

Eam Caſtilionij Proregis Flandrenſis ferebat aſperitas, auaritiæ iuncta, alebat & confirmabat Flandrorum patientia iam in furorem deficiens. Quippe Caſtilionius ratus perdomandam ipſorum contumaciam, & quorum amorem beneficiis aſſequi debuiſſet, eorum odium metu & terrore comparans, exercebat acerbiſſimas pœnas in peccantes, extinguebat immunitates, euerſas Cortraci & Caſſeti arces inſtaurabat, excitabat nouas, futuras ſingulis vrbibus compedes, paſſimque omnium vel operam vel pecuniam ad moleſtiſſimæ rei fabricam exigebat; vt miſeri ſibi vincula cudere ſuo ferro ſuiſque manibus cogerentur. Cùm eam in rem opulenti vt fit grauiſſimum onus in tenuiores reiicerent; hinc Brugis primùm orta ſeditio, quâ tota mox exarſit Flandria, bellúmque difficillimum natum eſt. Artifices quorum Brugis ingens eſt numerus, de iniquitate vectigalis queſti, conſurgunt in diuites, vrbiſque præfectum illorum fautorem adorti, ædes expilant, famulos obtruncant, ac ſeditionem vrbe totâ propagant. Digni nouæ militiæ duces, quidam Petrus textor, modò effracto carcere ſolutus vinculis, & Ioannes Bridanus Lanio, vt quam in mactandis pecoribus exercebat artem, eam in Francorum cæde inſtitueret. Iis anteſignanis in diuitum lares irrumpitur; & ſupellex pretioſa in prædam rapitur; tum furoris incremento ſatietas prædæ in cupiditatem ſanguinis verſa; Francis maximè ad implendam iram deſignatis. Nullum iis aſylum, locus nullus quem vel religio ſacroſancta defenderet. Penetrant veſani in ipſorum domos, raptos è laribus mactant crudeliter, diſcerpunt in fruſta, diripiunt cruentis manibus viſcera, letho multiplici perimunt, ſe contaminant cæſorum ſanguine, laudíque eſt fœdaſſe vultum tabo & cruore, ſéque totos miſerabili ſanie perfudiſſe. Dein ædibus flammas ſubiiciunt, incluſóſque horrendis comburunt incendiis; haſtis excipientes, ſi qui feneſtris proſilirent in atrium. Sub ipſa altaria confodiunt ſupplices, ſacríque parietes atque adeò aræ auguſtæ ſacrificiis inquinantur imbre ſanguineo: iam vrbs tota cruore diffluit, paſſimque cadauera ſuis artubus trunca, & Nobilium capita haſtis affixa, in plebis ludum ſpectantur, & furoris materiam. Momento eadem rabies per vrbes cæteras dirâ Francorum ſtrage concitatur; vnúmque Gandauum Præfectorum curâ in officio perſtitit, multiſque Francis pro aſylo fugientibus fuit. Guido Comitis filius Iuliaci exul, repentè aduolat, & conſcripto milite rabiem inſanientium regit, ac ſeditionem in bellum auertit. Regem inaudito nuntio armabat vindicta, cùm ſuus etiam tumultus Pariſiis grauiter periclitantem continuit. Iam antè Anglico bello, ob noua tributa plebs oppreſſa expoſtulauerat; mercium partem primò centeſimam, dein quinquageſimam vi adactâ perſoluerat; poſtremò bonorum omnium tam mobilium quàm ſolidorum quinquageſimam partem; vnde nata vox illa, apud poſteros adeò celebris, populorum odio deteſtante,

Brugarum ſeditio. Anno 1302.

Pariſiis tumultus excitatus.

ſtante,

PHILIPPVS PVLCHER. ſtante, Malatoltio, voce Francica *Maletoute*; quaſi malè tolleretur, quod contra fas vt dicebant ipſi exigeretur. Modò nouum tributum acceſſerat, auctore quodam Muſciato Florentino, priuato nemini in ſpeciem onero- ſum, reuerà graue cunctis, & commercio quàm pernicioſum. Nam monetæ materia parte tertia ſuo pretio minor cudebatur; vnde repentè tanta confuſio in emptione rerum exorta eſt, vt Pariſiis plebs furore percita arma rapuerit: Et pax in prouinciis laborabat, ob vectigal aliud nuper impoſitum, quo mercatores in libras ſingulas ſingulos ſolidos numerabant. Pariſiis vt in capite totum regnum commotum eſt, ac pacatum mox. Primus impetus in Barbetam tributi redemptorem prorupit, cuius domus duæ direptæ ſunt atque euerſæ; tunc veſana plebs, pudore & reuerentia profligatis, ad ædes Regias, quæ in Templo erant, ſeu Templariorum hoſpitio, aduolat præceps, clamoribus & minis adeò perſonans, vt nemini in ædes pateret aditus exitúſve; eáque audacia vt cibos regios à miniſtris illatos humi proiicerent atque proculcarent. Rex prudenter dato furori ſpatio, poſtquam ille aliquantulùm conquieuit, prodit è regia, & qui turbulentiſſimi erant apprehenſos, affigi patibulo ad portas vrbis iubet: luſtratâ his iuſtitiæ victimis Ciuitate, cæteræ prouinciæ exemplo territæ, & recreatæ ſolatio, tributo in libras ſingulas abrogato. Hæſit aduerſus Templarios in animo Regis offenſio, mox illorum pernicie proruptura; quoniam dicebantur tumultus vocibus aluiſſe, ob ingentes facultates maximè omnium tributis obnoxij.

XIX. *Francorum clades ad Cortracum.*

Pacatâ ſeditione, conſcriptum tanto ſumptu tantáque curâ exercitum Roberto Arteſio Rex commendat, præclariſſimo duci, quem in Flandros odium vetus, & noua ad Furnas victoria, in viliſſimæ plebis ſupplicium propellerent atque incenderent. Erant in exercitu quinquaginta peditum millia, equitum duodecim; præter imperatorem præfecti & tribuni palmis in Italiâ atque in Franciâ inclyti; Proceres magni nominis, Ludouicus Comes Claromontius, Regi affinis; Maioricæ Rex, Neſlius Comeſtabilis, Comites, Euſianus, Marchiæ, Tancaruillæ, Aumalij, Sancti Pauli, Caſtilionius Prorex, aliique quamplurimi; cuncti ad victoriam vt rebantur certam, reipſa in perniciem & propudioſam necem irruentes. Flandri illicò rebellione incœpta, vt ducem quærerent, miſerant ad Ioannem Comitem Namurcenſem, rogatum vt Flandriam propugnatam vellet, oblato imperio, & ciuitatum obſequio. Nec ille abnuerat, immenſámque turbam collegerat, non tam militum, quàm hominum, plebem inconditam, ſeditioni aptam haud bello. Ideò vbi primùm Arteſius in Flandriam venit, flamma & ferro in mortales agróſque ſæuiens; terrore iniecto maxima multitudo hoſtium effluxit; relictis viginti admodùm millibus, quos metu perculſos

Anno 1302. ægrè ad Cortracum Namurcenſis retinuit. Ad eos rectà pergit Arteſius, habitóque de ratione pugnæ conſilio, ipſum inter & Comeſtabilem contentio oritur. Nam Comeſtabilis cenſebat abſtinendum pugnâ; hoſtes metu & periculi facie in deſperationem agi non debere; qui etſi vincantur minimam gloriam pro ingenti diſcrimine comparare victoribus; defatigandos aſſiduis velitationibus; facilius poſtea toto exercitu obrui poſſe & deleri.

Contrà

Contrà Arteſius, cæcus odio, ſuiſque palmis fretus, viliſſimam hoſtium turbam, numerum exiguum, metum & trepidationem ingerebat; Franco probroſum, quod tam diu non viciſſet; poſſe hoſtem vno equorum impetu proculcari, & qui moram afferret, Longobardum ſapere, aut lupinam pellem. Ea verba Comeſtabilem inſimulabant proditionis, qui filiam Guillelmo Comitis Flandrenſis filio collocauerat; iiſque Senex fortiſſimus vehementer offenſus, reſpondit Arteſio; ſe in conflictu penetraturum, quò ipſe non peruaderet; animíſque per eiuſmodi probra inflammatis, tam præcipitanter in pugnam decurſum eſt, vt nec poſtremum agmen expectauerint, quod ſexto adhuc milliari diſtabat. Flandri beneficio loci ſe tuebantur. Ad Cortracum campus eſt Grœninga dictus; in eo foſſa ingens ad bicornis lunæ formam deducta, excipiebat è proximis agris aquas; in Liſam fluuium quas effundebat; nulli in ripa aggeres, nulla munimenta, ſolo æquabili, vtroque margine in ſuperficiem aquæ deſinente; quis credat immunitum locum atque indefenſum ſalutem & victoriam ſuis peperiſſe? Franci magno impetu, loco non explorato, in hoſtem procurrunt, in decem agmina partiti equites, legionibus à tergo locatis. Primus omnium Comeſtabilis contumeliæ memor ſuum agmen ducit, & puluereo turbine inuolutus, nam decima Iulij dies agebatur, citatis equis in patentem foſſam præcipitatur; ſimiliter alterum agmen pari curſu paríque lapſu deuoluitur; ita tertium, ac deinceps reliqua; vt breuiſſimo temporis ſpatio florentiſſimum equitatum hauſerint aquæ, & paludoſum cœnum immerſerit. Etenim ripæ altæ admodùm erant, aquæ lutulentæ & aggeſto limo impeditæ; ita tum equi tum equites primo ingenti lapſu excutiebantur, tum implici cœno atque limo, & armorum pondere prægrauati, enatare non poterant, aquiſque merſi necem hauriebant. Adſtabant ad ripam alteram Flandri, otioſi propemodùm ſpectatores, vníſque oculis pugnæ intenti, telis & contis ſi qui fortè eminerent cædebant. Tandem agmen poſtremum perſpecto periculo, retrò ceſſit; Sed tam trepidè & confusè, vt legiones turbauerit, ordinéſque diſſoluerit. Flandri timore hoſtium deprehenſo, petito qua incipiebat foſſa circuitu, in perterritos irruerunt, magnámque ſtragem ediderunt; quanquam fuga ſeruauit plurimos, Flandro inſequi vel minus auſo, vel ſpernente. Hæc clades Francis ingenti fuit tum ignominiæ tum iacturæ; nullus è profunda voragine ſaluus emerſit; Proceres omnes Nobileſque præter Comites Claromontanum & Sancti Pauli, aquis abſorpti ſunt, victores ſpolia è cadaueribus rapuerunt, quorum ſpecioſiſſima, inaurata calcaria octies mille, quæ geſtare nobilitate duntaxat inſignibus fas tunc erat; eorúmque plurima in templo Cortracenſi appenſa; iuſtè quidem, cùm victi calcaribus ſolis depugnaſſent. Arteſius tot bellis ſuperſtes, fato paternæ temeritatis, miſerè periit; aqua ſpiritum elidente, quem tot enſes, lanceæ, haſtæ, & machinæ fruſtra petierant: ſimiliter Guido Luſinianus Comes interiit, eiuſque teſtamento Rex heres dictus Comitatus obtinuit, Marchiæ, Enculiſmæ, & Luſiniani. Eſtque illa ſtrages tantopere Flandris celebrata; nullo ſanguine paratâ victoriâ, & ſe ipſum hoſte profligante. Rex tanto damno inflammatus potius quàm terrefactus, nouum

PHILIPPVS PVLCHER.

Noui Regis exercitus.

PHILIPPVS PVLCHER.

nouum extemplò exercitum contrahit,& numerata intra menſem,ſexaginta peditum millia, equitum decem; adeò Francia fetax militum eſt, ſuóque Regi accommoda. Nihil tamen geſtum tanto exercitu; cùm ſub Autumnum in Flandriam inuaſiſſet, imbres aſſidui amnéſque inundantes vetuerunt progreſſum, & Rex infectâ vltione reuertit; accedente etiam ſuſpicione in Proceres, quam Eduardus Flandris clàm cupiens excitauerat. Mox in annum datæ induciæ, tantâ Flandri gloriâ, quanto Franci probro. Et Guido Comes ſolutus eſt carcere, ſi Flandros ſubditos in obſequium reuocaret; ſed cùm ij proſperitate tumidi pacem omnem excluderent, Guido Compendij cuſtodiæ ſe reſtituit, obiitque paulò pòſt, octogeſimo vitæ anno; quam longam eſt paſſus potiùs quam egit, aſſiduis calamitatibus conflictatus. Sed Philippum ne ignominiam citò elueret, prohibebat difficillima cum Bonifacio controuerſia, quæ huic bello media interuenit, raptâ in oppoſitos ſenſus Europâ; eáque diſſenſio ad ſcriptores peruenit, aliis Pontificias, aliis Regias partes tutantibus. Ego Spondano adhærebo potiſſimùm, qui mihi viſus præ cæteris nullo affectu veritatem vnam indagaſſe.

XX. *Regis cum Bonifacio controuerſia.*

Bonifacius Anagniæ in Campaniâ natus, è Caietanorum gente illuſtri, magnas virtutes & aliquot vitia in Pontificatum intulerat. Magni vir animi, diuini humaníque iuris ſcientiâ clarus, multâ rerum experientiâ, per honorum gradus ad ſupremum vectus, iurium Eccleſiæ accuratiſſimus cuſtos, ambitionis & auaritiæ inſimulabatur. Dicebatur per fraudem irrepſiſſe in ſolium, perſuaſâ Cœleſtino Pontifici abdicatione; reuera ope Caroli Neapolis Regis, ſpe factâ recuperandæ Siciliæ, thiaram induerat. Sub initia Philippo Regi fauebat admodùm, auo Ludouico in Sanctorum albo deſcripto, erántque mutua duos inter Principes concordiæ & beneuolentiæ ſigna. Primus diſcordiæ fons, Bonifacij vel ambitio, vel Pontificiæ maieſtatis aſſerendæ cupido. In pace Francum inter atque Anglum ſanciendа, cùm leges pro poteſtate dixiſſet, Francorum odium excitauit; quaſi is tentaret dominium temporale, quod vocant, vſurpare in Regnum, Regémque ſuo obſequio & regni regimen mancipare. Ea res vtriuſque ſtudiis agitata atque diſceptata, verborum vt fit aculeis & contumeliis, animos Aulicorum mox Principum diuellit ſenſim, & ad proximam flammam compoſuit. Columnas fratres Cardinales Bonifacius dignitate eiecerat, deturbatos perſequebatur acerrimè, interdicturus orbe terrarum; ij ad Philippum confugerant. Exacerbatis inuicem animis Bernardus Apamienſis Epiſcopus ſubiecit incendium. Is antè ab Bonifacio abnuente Rege, in eas inuectus Infulas, Epiſcopatu tunc primùm condito, nuntius à Pontifice ad Regem miſſus, linguæ intemperantiâ animíque audaciâ, concordiæ, ſi quod erat adhuc, vinculum rupit. Regi obnuntiat, vt omnibus prætermiſſis ad bellum ſacrum ſe conferat, vetat indictas decimas ad alium vſum conuertere, atque incredibili procacitate, Regem à Pontifice deponendum minatur, niſi obtemperet. Indignatus Rex in hominis impudentiam, correptum Narbonenſi Archiepiſcopo in cuſtodiam tradit; alioqui de pluribus noxis accuſatum. Id poſtquam reſciuit Pontifex, nouas ad Regem

litteras

litteras aſperrimas ſcribit; quibus teſtatur, ob eius contumaciam, Franciæ regnum deuolui ad Apoſtolicam Sedem: eæ litteræ Iacobo Normandio Archidiacono Narbonenſi traditæ, eidémque erepiæ ſunt, & ab Arteſio ſpectante Rege in ignem coniectæ; attamen ſolutus eſt Apamienſis Epiſcopus, & vnà cum Iacobo Archidiacono iuſſus à Franciâ procul faceſſere. Continuò conuocata Regni comitia; in quibus plura Bonifacio obiecta, vnde Pontificiâ Sede indignus cenſeretur; vetitúmque ne quis Eccleſiaſticorum Romam ſe conferret, neve vllam pecuniam quavis causâ mitteret; adhibiti præterea cuſtodes ne diplomata Pontificia deferrentur in Franciam, & miſſus Petrus Flotta Conſiliarius Regius, qui hæc Regis nomine ſignificaret Pontifici. Flotta intrepidè legatione defunctus, omnem ſpem reconciliationis abrupit; ſiquidem Bonifacius, frequentiſſimis Cardinalibus acerbiſſimè de Rege conqueſtus, Antiſtites omnes è Francia Romam in Concilium euocat, tradítque prolixam Flottæ epiſtolam, quâ amaritudinem animi demonſtrabat. Ea epiſtola tametſi multa in Regem grauia continebat, tamen quòd plurima etiam mitigaret, Flottæ mollior viſa, qui Regi in Pontificem concitando incumbebat totus, ab eodem ob prolixitatem contracta in epitomen, aſperrima tantùm cùm referrer, Regem & Conſilium in acerbiſſimam iracundiam impulit. Quare vetiti proficiſci Romam Antiſtites, & moleſtiſſimæ litteræ ad Pontificem datæ. Quibus ille mirum in modum inflammatus in Regem, ad eum regno deturbandum, præter Flandros, quorum rebellionem incenderat, Eduardum etiam Anglum appellauit, & Albertum Auſtriacum Imperatorem, regnum Fráciæ inuadenti donans; quæ cum fruſtra forent, Alberto Regi amico fœdere adſtricto, ad ſacra fulmina conuerſus, Regem anathemate perculit, vniuerſam Franciam interdixit ſacris, ipſóſque Francos Regis obſequio ſolutos edixit. Ad ea fulmina retundenda, habentur iterum regni comitia; in quibus repetitis in Bonifacium accuſationibus, ab eo ad futurum Concilium prouocatur; tum Nogareto ſignificandæ Pontifici appellationis munus impoſitum. Hactenus concertatio intra verba fuerat, quæ verbis etiam ſanari poterant; nunc ad rem atque flagitium peruerſitate agétium tanta lis incidit. Tres potiſſimùm viri conſilium ineunt euertendi Pontificis; Sarra Columna, Nogaretus, & Pleſſianus. Columna Cardinalibus expulſis affinis, & flammâ vltionis flagrans, machinabatur necem Pontifici; Guillelmus Nogaretus Aquitanus nobilis, tam ſcientiâ iuris quàm militiâ clarus, contumeliam vnam comparabat; Pleſſianus qui in Comitiis accuſatorem in Pontificem egerat Nogareto aſſentiebatur. Ita conſilium intra contumeliam ſtetit. Quâ perficienda Columna & Nogaretus profecti in Etruriam, Staggiæ propè Senas tantiſper conſident, dum reliqua apparantur. Agebat Bonifacius Anagniæ ad molliorem auram captandam; cùm re totâ ad facinus conſtitutâ, primâ luce ſeptimo die Septembris, Columna Nogareto comite, cum trecentis equitibus, & phalange péditum, quos è Caroli Valeſij copiis collegerat clam, intra Anagniam admittitur, ab aliquot ciuibus quos auro redemerat, & Philippum Regem inclamans, ad Pontificias ædes cum armatis aduolat. Bonifacius de periculo monitus, ingenti animo incurſurus vltro

PHILIPPVS PVLCHER.

De Nogaret.

PHILIPPVS PVLCHER.

in uecem, veſtes Pontificias induit,ac confidens ſolio,hoſtem præſtolatur. In Palatium coniurati irrumpunt, ac Nogaretus, cui ſignificandæ appellationis munus incumbebat, cùm ad Pontificem acceſſiſſet, cui duo adſtabant Cardinales, cæteris metu aut conſilio dilapſis, & multa ille ad contumeliam & contemptum ingereret; poſtremò minatus eſt ſe Lugdunum cum deducturum,à vt Concilio ſpoliaretur,qui alium ſpoliaſſet;ad quæ reſpondit Pontifex, animo firmo atque intrepido; ſe libenter à Paterinis pro Chriſti fide atque Eccleſia mortem ſubiturum; quibus verbis Nogaretum notabat; nam Albigenſes Hæretici dicti Paterini, & auus Nogareti viuus ob hæreſim conflagrauerat: eaque voce compreſſa Nogareti ferocia. Nullà aliâ contumeliâ, triduum Pontifex in cuſtodia fuit, direpto interim Palatio, in quod congeſtæ multa gaza, & luculenta pecunia. Tandem Anagnauienſes pudore impulſi, correptis armis Francos inuadunt, & vrbe expellunt, patratâ Bonifacij libertate; quâ ille vſus Romam proficiſcitur, grauiſſimam vindictam meditans. Sed ob animi æſtum ac dolorem, in febrim incidit, qua triceſimo quinto poſt contumeliam die, viuis ereptus eſt; ardore febris dolorem animi concitante. Illáque eſt Tragœdia, omnium Hiſtoricorum ſcenis celebrata; quæ funeſta Actoribus, tum primarum partium tum ſecundarum; Pontifice emortuo,Franciæ regno ad nouum ramum traducto, conſciiſque flagitij ſupplicium Deo vindici pendentibus. Ita quiddam in humanis ſacrum eſt ac religioſum, quod vltionem mortalem excludit, cuíque vnus Deus pœnam debet. Benedictus XI. eodem anno Pontifex dictus, Regem & Regnum exſoluit anathemate, réſque vniuerſas in integrum reſtituit, præter Satram & Nogaretum, quos percuſſit iterato ac nouo fulmine.

XXI. *Bellum tertiò infertur in Flandriam.*

Annuæ interim cum Flandris decurrebant induciæ; nec ideò armis ceſſatum eſt. Flandri in Comitem Hollandiæ, eodem Namurcenſi duce, bellum conuerterant, primùm euentu haud pœnitendo. Verùm Philippus, ne hoſtis periret hoſtibus ſuis, ſuppetias Hollando veniens, claſſem tradit Grimaldo Genuenſi; cuius ope nauali prælio victi ſunt Flandri, capti Namurcenſis, aliíque duces, & in Franciam ducti, eóque auſpicio poſt elapſum annum maioribus quàm ante copiis Rex in Flandriam penetrat. Flandri præcone publico exciti, ad patriæ defenſionem conuenerant immenſo numero, atque occurrerant hoſti; primores artifices, ſenes, iuniores, ſacri viri, profani, nullo diſcrimine; vno omnium voto, focos & lares ab exitio præſenti tutari. Rex ad Montem pabulanum caſtra poſuerat, Duacum inter & Inſulas; Flandri haud procul,quà ſe agri demittunt,curribuſque caſtra circummunierant. Franci nec hoſtium numero nec munimentis deterriti, caſtra inuadunt, totáque acie in quatuordecim agmina diſtributa, partim in caſtrorum portas irrumpunt, partim in currus reuulſis palis conſcendunt. Atrociſſima pugna conſeritur;baliſtarij ab hoſtium curribus quos inſederant, quaſi è machina maximam cladem ſubiectis inferunt; vrgent ad portas ſelecti milites deleturi ignominiam Cortracenſem; nihilominus ea Flandrorum oppugnantium fortitudo fuit, vt poſt horarum plurium dimicationem Franci receſſerint; non tamen abſque emolumento, abductis

Flan-io

Flandrorum haud paucis curribus,& cibariorum toto commeatu.Hac iactu- PHILIPPVS PVLCHER.
rà Flandri vehementer affecti, rem ſuſcipiunt furoris plenam, quæ Francos
propius ruinæ admouit. Opperiuntur dum cœnæ tempus adueniat, (nam
tunc militi erant capiendo cibo horæ aſſignatæ) ac ſub veſperam, cùm ipſis
quo veſcerentur ſuppeteret nihil, luporum inſtar, quos veſana fames in Anno 1304.
prædam agit, Guillelmo Iuliacenſi duce, improuiſi in Francorum caſtra
inuadunt. Ii armis depoſitis, aurà frigidiore, quà pugnæ æſtum diſcute-
rent;& agebatur Auguſtus menſis, ſecuri inter tentatoria raptos hoſti cibos
abſumebant, cùm is repente in caſtra prorumpit. Primo impetu turmæ
Equitum Valeſiana & Sampaulina quæ excubabant diſiiciuntur; tum qua-
drato agmine in tabernaculum Regis inuaditur. Ingens totis caſtris fit con-
ſternatio; primùm occurrit metus & trepidatio, dein periculum præ-
ſens quod metum excutit, mox ad arma curritur, & pugna iterum ab
armis prohibet; eques ab equo arcetur, à vexillo pedes; turbat hic
equitem, hunc eques diſſipat; cibos inter ac merum effunditur cruor; ac
paſſim voces intonant Flandrorum,Cortracenſem cladem & præſentem gu-
lam exprobrantium cæſis.In Regem maximè hoſtium furor inuehitur;taber-
naculum explorauerant, ſed ſub initium cùm Rex eos latuiſſet, nullâ inſi-
gni notâ deprehenſus, ſpatium fuit tum ipſi, tum paucis cuſtodibus depu-
gnandi.Ille primus omnium vno enſe dimicationem totam exhauſit;circùm
Nobiles Pariſienſes,quibus eo tempore Regis cuſtodia committebatur, mi-
rabilia ſub ipſius oculos perpetrarunt; Gencianum maximè Rex laudauit,
qui ſuo pectore plurimis plagis exceptis, dum tegebat ipſum, occumbit:
Pariſienſibus cæſis noua Nobilium turma,iam inſtauratis animis aduolat, &
Regi circumfuſa fortiter dimicat. Francus interim è trepidatione recrea-
tus, iam par pugnæ erat, oſque obuertebat, cùm Iuliacenſis inter primos
ordines pugnans occiditur. Ducis lethum Flandros abſterruit, Francos ex-
citauit; ij poſtquam ſe poſſe vincere animaduertunt, ingenti impetu
irruentes Flandros loco mouent, recedentes cædunt, & caſtris depul-
ſos magnâ ſtrage conficiunt. Semel inclinata victoria deuoluitur præ-
ceps; Flandri vincuntur, amiſſis triginta ſex millibus; cladis reliquiæ
Ipram & Inſulas confugiunt. Nec incruenta Francis victoria ſtetit; pluri-
mi è primoribus cæſi, è Nobilibus quingenti; Comes Antiſiodorenſis à
Rege ob præclara merita defletus, Sancerræ Comes, Ioannes Comitis
Burgundiæ filius, anno decimo tertio nondum impleto, tirocinio primo
quo veteranum exſcripſerat; Anſelmus Chevreuſius, qui Oriflammam ge-
ſtabat, extincti ſunt. Vno conſenſu laus maxima ad Philippum pertinuit,
cuius fortitudine hoſtis repreſſus eſt, & militi ſpatium exſurgendi datum.
Rex vt aliquando bellum profligaret, Inſulas obſidione obuallat; cùm
iterum Flandri inſtar apum nouum exercitum conflant, ſeptuaginta ho-
minum millibus, & à Rege intrepidè poſcunt pugnam aut pacem. Atto-
nitus Rex vnde tantus exercitus defluxiſſet: *Nunquam erit*, inquit, *belli
finis; credo Flandros è cœlo pluere*; ira prudenter admiſit mentionem pacis;
gnarus fruſtra in Hydram pugnari, cùm exſciſſo capite noua repullulant.
Fœdus in has leges contractum eſt; vt Guido Comes Flandris reſtitueretur

PHILIPPVS PVLCHER. nam eius obitum Rex occuluerat) vtque rebellibus parceretur, indictâ in pœnam pecuniariâ multâ; interim Inſulæ & Duacum vrbes obſidum loco traderentur. Iis implendis, poſt Guidonis mortem renuntiatam, Roberto filio Flandria traditur, ac tandem pax conſtituta eſt, poſt varias clades; breui tamen reuellenda poſt tempore; natiuo quodam gentes inter proximas odio, dum ſingulæ ius aut dignitatem tuentur; & fortior infirmiori vim infert, repellit infirmior.

XXII. *Clemens V. Pontifex.* Flandrico bello confecto, Philippi curæ circa Romanum Pontificem incubuerunt. Benedictus poſt abſolutum Regem & Regnum, nono menſe ab electione veneno raptus eſt. Tum Cardinales in factiones diuiſi: princeps alterius Caietanus Bonifacij nepos, alterius Vrſinus Cardinalis Pratenſis; ille patrui famæ, hic gratiæ Regis dum intenderent, contrariis ſtudiis ſuffragia cætera dirimebant. Tandem menſe vndecimo in hanc pactionem conueniunt, vt Bonifacij nepos tres Gallos nominaret, è quibus Pratenſis die quadrageſimo quem libuiſſet ad Pontificatum ſeligeret. Appellauítque Bonifacianus tergeminos, quos infenſiſſimos Regi exiſtimaret. In iis erat Bertrandus Gout, Aquitanus nobilis, Burdigalenſis Archiepiſcopus, Regi aduerſiſſimus omnium, quod Aquitaniam obtinente Valeſio, tum ipſe tum affines, malè habiti & multati eſſent. Attamen Pratenſis eum ante perſpectum, agnitúmque dignitatum percupidum, aptum iudicauit qui præponeretur. Itaque clam nuntium ad Philippum mittit, & de pacto certiorem factum, monet vt omninò Burdegalenſem concilier. Philippus re ſuſceptâ ſtrenuè, in Santones aduolat, euocatumque Bertrandum docet modum quo tiaram adipiſceretur, ſi bonâ fide inimicitias deponeret. Bertrandus tam immenſæ lucis ſplendore perſtrictus, cùm ſponderet omnia, potiſſimùm ad ſex poſtulata iuramentum adhibuit. Primùm, vt ampliorem ob Bonifacium læſum donaret veniam, vt ea Nogareto & ſociis impertiretur; decimas in quinque annos legi permitteret, ad refundendos ſumptus Flandrici belli; Cardinales Columnas dignitati reſtitueret, Bonifacij damnaret memoriam; poſtremò id concederet quod ſuo tempore Rex flagitaſſet. Iis perfectis, Pratenſis nuntio clam à Rege accepto, Burdegalenſem Antiſtitem in Pontificem dicit. Conſequuta ſtatim ex pactione electio, ac ſignificata Berttando, qui aſſumpto Clementis nomine, & erat quintus ea appellatione, Lugdunum venit, ibidémque ab excitis Cardinalibus tiara cinctus eſt. In æde ſancti Iuſti obita eſt celebritas, magnâ Principum Procerúmque frequentiâ; aderant enim Philippus, eius frater, & filij, Duces Burgundiæ, Britanniæ, & Lotharingiæ, Proceréſque plurimi; Rege ſtudioſè Pontificis gratiam ineunte; Angliæ & Aragoniæ Reges appellati non interfuere. At caſus improuiſus celebritatem funeſto omine maculauit. Cùm equitans Pontifex ab ſancti Iuſti in inferiorem vrbem deſcenderet, atque eius equum Carolus Valeſius & Ioannes Britanniæ Dux freno deducerent (eo munere Rex aliquot paſſus erat functus) & ad latus adequitaret Rex ipſe; murus quà incedebant iam fatiſcens vetuſtate, tunc collabens ſpectantium numero, ruinâ ſubitâ in prætereuntes effunditur, & oppreſſis cladem multiplicem infert. Eâ obtriti

Anno 1305. *Lugduni coronatur.*

Britanniæ

Britanniæ Dux, Gailardus Pontificis frater, aliíque haud pauci; Valeſius læſus grauiter, Rex ægrè ereptus; & ipſe Pontifex equo deiectus eſt, tiaráque excuſsâ carbunculus ingentis pretij periit. Siniſtrum omen calamitates Italiæ ipſiúſque Franciæ impleuerunt: in præſentia Rex ſibi admodum gratulans, ob amicum Pontificem; de promiſſis appellat, habuítque omninò memorem. Nam abundè Clemens donauit omnia, vno excepto quod Bonifacij non damnauit memoriam, ne ab ipſo geſta cætera omnia reſcinderentur, & Reſpublica Chriſtiana perturbaretur ſummoperè. Plura tamen vltra pollicitum præſtitit; nam in Gallia fixit Pontificiam ſedem, Pictauij primùm, mox Auenione; quæ vrbs Prouinciæ Phocenſis ad Neapolitanum Regem pertinebat, in quâ plus ſeptuaginta annis egerunt Pontifices, magno Chriſtianarum rerum detrimento: cùm Roma ac patrimonium Eccleſiæ ab Legatis Cardinalibus adminiſtraretur; imò & Franciæ luctuoſa vicinitas, ſerie miſeriarum calamitoſum regnum obruente. Nempe Dei res malè homini ſeruiunt; nec æqualitas eſt ſacri & humani, ſacro commercio deterente humanum.

XXIII. *Templariorũ deſtructio.*

Rex Pontificis compos, rem nouam aggreſſus eſt, quæ ſimiliter gentium fama omniúmque ſcriptis celeberrima eſt, Equitum Templariorum perniciem atque exitium. Ii ab nobilibus Francis Hugone Payenio & Godefredo S. Audomaro primùm inſtituti, Chriſti anno poſt milleſimum atque centeſimum duodecimo, ad peregrinos iuuandos, veſtem albam induti quam Crux rubra diſtingueret, multa præclara in Palæſtinæ tutelam, & Saracenorum cladem præſtiterant; dicti Templarij, quòd ipſis ad habitandum, ædes Ieroſolymæ ad Salomonis templum aſſignatæ eſſent. Piorum munificentiâ ingentibus copiis comparatis, lapſu, vt fit, temporis in deterius mutati, rerum copia voluptatum matre, primò in luxum, gulam & libidinem effuſi, tum in auaritiam & rapinam, vt quod peribat vitiis, inſtauraretur & vitio; peſſimè apud Chriſtianas gentes audierant. Philippi maximè contraxerant odium, quod in tributis pendendis, querulis vocibus & ſeditioſis concitarent plebem; & in tumultu Pariſienſi deſignati eſſent turbarum principes. Eas ob cauſas Rex in eorum perniciem diu incumbebat: nunc implendi deſiderij illuxit occaſio. Quidam Templarius Montis-falconis ad Toloſam Prior, ab Magiſtro Equitum ob graues noxas Pariſiis coniectus in carcerem, ſocium eiuſdem cuſtodiæ nactus eſt quendam Noffum Florentinum; qui cum participato conſilio miniſtros Regios appellauerat, iiſque retexerat nefanda ſcelera, quibus vniuerſus Templariorum Ordo contaminaretur; Ea erant hæreſis, apoſtaſia, idololatria, atque Sodomia. Quibus ad Regem nuntiatis, plurimi Equitum capti ſunt, in cuſtodiam traditi, ac de flagitiis requiſiti. Rex qui in illos acerbam iram collegerat, pleroſque fatentes vbi comperit reos, accuſationem ad Clementem Pontificem defert, vrgétque ſummoperè vt rei condignis ſuppliciis plecterentur, atque Ordo tot âc tam grauibus facinoribus implicitus deleretur. Et hoc eſſe creditur poſtulatum ſextum, quod ſuo tempore Philippus dixerat enuntiandum; quanquam & id valdè incertum ſit; cùm alij ad Romanum Imperium referant; quod Francorum regno peroptabat

reſtitui,

PHILIPPVS PVLCHER.

reſtitui, quódque pòſt Alberto Imperatore occiſo, incenſis votis à Pontifice flagitauit. Pontifex grauitate criminum motus, ea de re ad Chriſtianos Principes ſcripſit, propoſuit capita ſcelerum, ac iuſſit in ſingulis prouinciis, in quibus Templarij agerent, quæſtionem haberi, iis interim carceri mancipatis. Ea inquiſitio aliquot annos tenuit, ne quis temerè & præcipitanter actum calumnietur, ab anno currentis ſeculi ſeptimo ad vndecimum, quo Concilium Viennenſe celebratum eſt à Clemente; eodémque Ordo Templariorum abrogatus penitus atque extinctus eſt; Equitum bona addicta Hoſpitalariis, qui iam ante ſub Rhodienſium Equitum nomine innotuerant; exceptâ Hiſpaniâ, in qua eorumdem bona ad bellum Mauricum deſignata, qui viui Equites ſupereſſent, pro grauitate ſcelerum plecterentur; inſontibus vita, & ad eam ducendam ſumptus præberentur. Id Concilij decretum à Rege continuò executioni mandatum; plurimíque viri tum Pariſiis tum in prouinciis igne abſumpti; facultates datæ Hoſpitalariis; quanquam priuatorum plures in eas inuaſerint; & momento propemodùm celeberrimus Ordo, non in Francia modò, ſed in Chriſtiano orbe extinctus eſt, magno omnium gentium Principúmque conſenſu. In quibus Scriptorum calumniam arguas, qui Regis auaritiam, & abiectam Pontificis ſeruitutem, in re tanti momenti accuſant, quaſi inſontes eorúmque criminum incomperti damnati ſint. Enimverò tametſi conceſſerim Regem indignatum in eorum perniciem conſpiraſſe, nec ſingulos tam horrendis flagitiis inquinatos; quis tamen credat Pontificem pleróſque innoxios, ſi fuiſſent eiuſmodi, tantæ ignominiæ tantíſque pœnis ſubieciſſe, nullo emolumento, vt Regi duntaxat obſequeretur? qui tam fortem atque intrepidum in tuendâ Bonifacij memoriâ ſe exhibuiſſet, in perdendis innocentium turbis ignauâ quadam & crudeli indulgentiâ conſenſiſſet? quid de auctoritate Concilij, quod vno ſuffragio extinguendum Ordinem cenſuit? quid de cæterorum Regum & Principum voluntate, qui refragante nullo in Templariorum perniciem aſſenſerunt? an à Franciæ Rege conciliati? an ſimiliter cupiditate opum illecti? Hæc mihi perſuadent calumniam haud dubiè in Regem conflatam; aut à Templariorum affinibus, in quos infamia & iactura tanta redundabat, aut à populo conflagrantium pœnas miſerante; aut Scriptorum indole, in peius detorquentium dubia, & regnantibus affingentium crimina; vt quibus nequeunt poteſtatem detrahere, innocentiam detrahant. Et verò figmentum eſt, quod de Mola Equitum Magiſtro, & Guidone fratre Delphini Viennenſis ſcribunt; eos tum Pontifici tum Regi ad Dei tribunal dixiſſe vadimonium; atque intra quadrageſimum diem raptum morte Pontificem, Regem anno vertente; cùm conſtet Clementem vitam produxiſſe ad annum ſeculi decimum quartum; nec veroſimile ſit Regem vltione flagrantem reorum ſupplicia in tertium poſt Concilium annum diſtuliſſe. Locum fraudi an fecit, quod eodem anno Rex & Pontifex, menſium plurium interuallo fato conceſſerunt. Sed de his ſatis; libuitque tam multa, ad vindicandam innocentiam Principum, vulgi inuiden-

Anno 1311.

Excuſati Pontifex & Rex.

tiæ calumniiſque obnoxiam. Nunc repetenda ſeries rerum quas prætermiſeram.

PHILIPPVS PVLCHER.

XXIV.

Bello Flandrico ad finem vergente dolor grauiſſimus Regem affecerat. Ioanna coniux chariſſima prærepta eſt morte; præclariſſima dotibus animi corporiſque, pietati doctrinam & fortitudinem iunxerat; in viros ſacros ſupra modum addicta; litterarum amore, quarum peritiam haud vulgarem hauſerat, Nauarræ Collegium Pariſiis celeberrimum condidit atque ornauit; princeps in conſiliis dicebat ſententiam, aſſueta etiam arma induere, & dum conſors in caſtris ageret, copias ducere. Illius obitu Nauarræ regnum ad Ludouicum primò ex ſe natum deuoluitur, quo is iubente patre inauguratus, in Nauarram ſe contulit; ac præſentiâ tumultus compeſcuit, quos longa regnantium abſentia concitauerat; regreſſúſque in Franciam trecentos è prima nobilitate adoleſcentes obſidum loco deduxit. Tum Lugduni turbæ conſopitæ. Eam vrbem vindicabant ſibi Archiepiſcopi; ſiue donatam ab Imperatoribus, & Arelatenſis regni appendicem; ſeu in feudum commiſſam ab Guiſcardo Comite Foriſienſi. In præſentiâ obtinebat Inſulas Petrus è familiâ Sabaudiæ Comitum, vrbémque admotam ad Sabaudiæ limites ſibi aſſerere cupiens, eâ miniſtros Regios prohibebat; ciues ſibi adiunxerat, vel priuatim conciliatos, vel à Rege ob tributa abalienatos. Ludouicus vrbem quà metu quà auctoritate pacauit; & vt radicem ſemel reuelleret, iura Archiepiſcopi redemit pretio, regiiſque annexuit, vrbe iam florentiſſimâ in poteſtatem Regis traductâ. Ipſe Rex Pariſiis haſtiludia frequentiâ magnâ concelebrabat, ſacram admodùm ob cauſam: nam Pontifex cùm Palæſtinum bellum indixiſſet; Philippus ad eam expeditionem nobilitatem regni exciuerat, ſuſcepítque cum tribus filiis ſacram Crucem, plurimis Procerum ad pium votum adlectis. Verùm fruſtra hic conatus fuit; Regi tum motus Flandricus, tum priuatus dolor, mors denique excuſſerunt expeditionem. Naſcebatur bellum in Flandriâ; Roberto Comite promiſſam pecuniam repræſentare cunctante; & pigneratæ vrbes rebellionem parabant. Ideò miſſus cum exercitu Valeſius ad vim inferendam; & Rex ipſe grauibus exactis vectigalibus nouum conſcribebat; ſed procellam vtramque Flandri auertunt, conciliato magnâ pecuniâ Enguerrano Marinio; qui primùm expeditionem Valeſij irritam fecit, regiam mox continuit, interceptis tributis, & in vſus ſuos conuerſis. Et quidem reclamabat vehementer Valeſius, & proditionem expoſtulabat, quanquam incaſſum, Rege obſequente, & ad Marinij nutus conformato. Bellum præterea domeſticus dolor excluſerat. Tribus filiis Rex vxores dederat; Ludouico Margaretam Burgundiæ Ducis filiam, Philippo Ioannam filiam Othelini Burgundiæ Comitis, ac Carolo Blancam Ioannæ ſororem. Earum duæ quanquam maritos formoſiſſimos Principum nactæ, incendente libidine patiebantur adulteros, adeò procaciter abuſæ licentiâ quam ſibi fecerant, vt maritis flagitium innotuerit; Ioannâ etiam in ſuſpicionem vocatâ. Ii quæ ſilentio debuiſſent obruere retegentes, ad Regem adeunt, de

Ioanna Nauarræ Regina.

Ludouicus Rex Nauarræ.

Bellum Flandris oſtenſum.

De Marigny.

Adulteria in domo regia.

PHILIPPVS PVLCHER.

ſcelere expoſtulant, efflagitantque ſupplicium. Habitâ quæſtione, Ioanna innocens, Margarita & Blanca ſontes dictæ, & carceri perpetuo mancipatæ; adulteris mors per acerbos cruciatus illata. Vindicta crimen extinxerat, non ignominiam, quâ afflatus Rex, quod in familiam ſuam tantum flagitium peruaſiſſet, contraxit morbum; quo lentè abſumptus, viuere deſiit, anno ſupra quadrageſimum octauo poſtquam incœperat.

Regis mors. Anno 1315.

Ad mortis fauces, agitante conſcientiæ morſu, ſignificauit filiis, quantùm angeretur ob vectigalia regno indicta, ea ſe vt iniuſta reſcindere, ac rogare filios & iubere pro poteſtate, ea vt abrogarent atque extinguerent: ſed malè exigimus, quod ipſi non præſtitimus; facta exemplo ſunt, verba diſpereunt. Huic fuere plura pro virtutibus vitia, generoſitate & pietate, quæ Capetiorum virtutes, nulli inferior, alebat ambitionem, nec implebat tamen; deſignabat plura, pauca efficiebat; addictus Marinio, cuius auaritiæ & gloriam ſuam addixerat; peccauit in Bonifacium, cupiditate vindictæ, in mortuum etiam ſuſcitatæ; vexauit ſubditos immenſis tributis, nullo fructu, niſi vt quæ malè legerat, malè effunderet. Infelix in poſteris, quos breui tempore regnantes deinceps, ceu fulgetra vidit Francia, illuceſcere & euaneſcere.

XXV.

LVDOVICVS X. HVTINVS dictus.

Ludouicus natu maximus regnum primus ſuſcepit, nec vitæ ſpatio, nec geſtis memorabilis. Continuò in Marinium exarſit Procerum, Valeſij maximè odium. Ille Philippi dominus ad nutum adminiſtrauerat Franciam, contractíſque immenſis opibus per fas & nefas, conflagrabat inuidiâ publicâ; priuatim inimicus Valeſio, cuius gloriam in Flandricis bellis detriuerat, & in conſiliis auctoritatem infregerat. Nec ignarus Marinius quantæ inimicitiæ ſibi imminerent, nocte quâ Philippus deceſſerat, theſauros regios ex caſtro Luparæ, cui erat Præfectus, in ſecurum locum extulerat; ſibi inde amicos & aduerſus inimicos præſidium paraturus.

Marinij accuſatio & ſupplicium.

Verùm inuigilans vltioni Valeſius, Regis fratribus, Philippo Comite Pictauienſi, & Carolo Comite Marchiæ, adductis in ſententiam ſuam, palam in Concilio euocati Marinium iuſſit. Quem præſentem percontatus, quid regiâ gazâ factum eſſet, reſpondente Marinio, ſe rationes optimè poſiturum, & inſtante Valeſio, eas in præſentiâ poneret; ille inſolenter affirmat, ſe ipſi Valeſio dimidium alterum dediſſe, alterum fratri ad alienum æs diſſoluendum: quâ audaciâ excandeſcens Princeps, Mentiris, inquit; tunc impudentiſſimè Marinius, per Deum, refert, tu ipſe es. Enimverò in hæc verba nudo ferro perimebat Valeſius hominem, niſi ſpectantium preces & Regis veneratio tenuiſſent ruentem. Ille à lictoribus in cuſtodiam datus eſt, & accuſatio ſedulò inſtituta. Ea in ſaltu Vicenarum apud Regem obita, Hauerio Aduocato accuſatoris partes ſuſtinente; multáque ad odium excitandum congeſta; Franciæ calamitates, immenſa vectigalium onera, bella improuidè & infeliciter geſta, quorum omnium fons arceſſebatur Marinius. Dein ſpeciatim crimina deſignata: immenſæ opes quas comparauerat, recenſitis reditibus & ædificiis ſumptuoſis; accepta à

Flandren

Flandrenſibus pecunia, vt ab eis bellum auerteret; tributa & vectigalia in vſus proprios deriuata; mercatores plurimi nullo flagitio quàm opulentiæ ſpoliati; peculatus, & plurima aureorum millia plebi impoſita; reſignatæ & immutatæ regiæ litteræ; Regis ipſius lacrymæ, conteſtantis ſe à Marinio proditum; poſtremò epiſtola à Ioannâ Reginâ ſub mortem perſcripta, quâ Marinij ſcelera Regi aperiebat. Ad hæc cùm Marinius temporis moram repoſceret; res tam graues repelli momento ſine quæſtione non poſſe, inſtruendam accuſationem, & audiendum in ſingulis reum; iámque Rex eò propenderet, quia poſtulatum æquum videbatur; Valeſius ne reus elaberetur, nouum crimen profert; nempe vulgari famâ Marinium in ſalutem Regis coniuraſſe, eiúſque vxorem cum quodam venefico & feminâ eiuſdem artis peritiſſimâ conueniſſe, vt Regem perimerent deuotis imaginibus; quæ ratio perimendi iis temporibus inualuerat plurimùm; ſeu ipſis veneficiis, ſeu credulâ ſuperſtitione timentium. Rex periculo territus, extemplo Marinium Valeſio dedit; cuius ſententia aliorúmque Procerum damnatus patibulo, poſtero die ſuſpenſus eſt, affixúſque furcis, quas nuper ipſe inſtaurauerat; neſcius hanc ſibi domum poni, in quâ animum redderet; mox euerſa ſtatua, quam in Palatio ad pedes Regis erexerat. Eſtque ille vna victimarum, quas identidem humanarum rerum conuerſio mactat, præbétque in exemplum Deus, ad compeſcendas cupiditates mortalium; quibus plerumque faſtigium ſummum, patibulum eſt. Attamen Marinius in calamitate quàm proſperitate modeſtior, dum ad mortem duceretur, conuerſus ad plebem, clamoribus atque petulantibus verbis inſectantem, id vnum repetebat; Boni viri, Deum pro me orate.

XXVI. *Bellum in Flandros.*

Dum hæ turbæ Aulam agitabant, ſibi nouam coniugem Rex conficiebat, Clementiam Caroli Martelli Regis Hungariæ filiam, quæ dum ad regni fines accederet, Margaritam clauſam in carcere offocari linteis iuſſit; tum cum noua vxore Rhemis inunctus eſt. At curæ illicò in Flandrenſe bellum conuerſæ ſunt. Cùm Flandri multa polliciti pauca præſtarent; indignatus Rex, & deleturus contumeliam patris, exercitum ſcribit, ducítque in Flandriam, ſed incommodo tempore, menſe Septembri. Nempe hoc anno cœlum frequentibus pluuiis inundauerat, vt nec ſegetes, nec vuæ maturuiſſent, intumuerant amnes; Liſa maximè, & Cortracum petentibus Francis iter occluſerat: præterea ſolum ita penitus aquis immaduerat, campis latè in continuum cœnum conuerſis, vt commeatus vehi nullatenus poſſent, triginta iumentis ægerrimè dolium vini trahentibus. Quò factum vt exercitus quoquò ſe verteret luto immerſus, & paludoſo cœno inuolutus, diu cum ſolo luctatus, ne aquis tandem obrueretur, regreſſum parauerit, ac ſe multo labore in Franciam receperit, ſed prius impedimentis & tabernaculis igne combuſtis: cùm affixa luto ceu aues viſco captæ euelli & explicari nequirent. Sic bellum iſtud vnos in Flandria rogos ſumptibus Francicis excitauit. Metus tamen Ro-

LVDOVICVS HVTINVS. berto Comiti iniectus, qui Regem conueniens, in nouum fœdus iurauit. Nec eo diu frui permiſſum eſt. Rex haud paulò poſt vitam amiſit; veneno præbito tam vehementi, vt pauciſſimis horis animam egerit; nec vnquam parricidij auctor compertus eſt. Agebat ætatis annum viceſimum quintum, regni ſecundum; ſomnij inſtar oſtenſus & raptus; qui iam gratiam plebis collegerat, tributis expunctis; quanquam Iudæos admiſerat, grauiſſimum vectigalium. Hutini agnomen habuit, quod linguâ veteri tumultum ſonat & ſeditionem; quia nempe à patre ad tumultus premendos erat deſignatus; vel quia puer inter æquales ad pugnas & bella aptus videretur. Ex priore coniuge nata eſt puella, cui Nauarræ regnum proprium fuit, & ea poſtmodùm Philippo Ebroicenſi Comiti, Philippi Audacis nepori, nupta eſt; Clementiam coniugem iam quinto menſe prægnantem reliquit; quæ quidem marem peperit, cui Ioannes nomen fuit; iſque intra octiduum morte ereptus eſt. Ita cum Rege ſpes ſtirpis periit; infante tam ignaro cui naſceretur, quàm cui raperetur.

Regis mors. *Anno 1316.*

XXVII. PHILIPPVS V. dictus LONGVS.

Philippus cum fratre Carolo & Valeſio patruo Lugduni agebat; eò à Rege miſſi vt Cardinales vrgerent ad eligendum Pontificem, iam alterum annum diſſentientes, atque contendentes. Repentinâ morte fratris acceptâ, continuò Pariſios aduolat, & Parlamenti ſuffragiis deſignatur partus Regij tutor, Regníque gubernator, dum Rex annum impleret decimum octauum. Regina fœtum maſculum parit, quo ſtatim mortuo, Philippus regnum capeſſit, Rhemíſque ſolemni ceremoniâ inungitur. In quâ obſeruatum, Mathildim Arteſiæ Comitiſſam, & Philippi ſocrum, dignitate Paris functam eſſe, Paréſque inter Coronam regiam ſuſtentaſſe; iis indignantibus manum ad colum natam immiſceri dextris virilibus. Hæc magnâ celeritate, & occluſis templi foribus perfecta, ne quid turbæ oriretur; Valeſio & Burgundiæ Duce diſſentientibus, atque affirmantibus ad Ioannam Hutini filiam pertinere regnum. Id diuerſis cauſis contendebant Principes; Burgundus vt Agneri matri obtemperaret, quæ Ioannæ puellæ auia, neptem imponi ſolio vehementer optabat; nec id Burgundi commodis oberat. Valeſius rem ſuam agebat, & priuato ſtudebat emolumento, quod vbi aſſequutus eſt à Philippo, haud ægrè regni Comitiis controuerſiam permiſit. Et iudicatum vno omnium calculo, Philippum legitimum eſſe Regem; lege Salicâ, & inuiolatâ conſuetudine excludi feminas à regno Franciæ; eámque ſententiam Proceres omnes ſcripto & iureiurando firmarunt. Hoc ſtabilito, Rex vt affinitatibus deuinciret Principes, quas ſuſceperat filias nuptui collocat; Ioannam natu maximam Eudoni IV. Burgundiæ Duci, aſſignato in dotem Comitatu Burgundiæ: Iſabellam Guigoni Delphino Viennenſi, & Margaritam deſpondet Ludouico nepoti Roberti Comitis Flandriæ. His nuptiis ſancitum, vt Ludouicus Roberto auo (nam pater deceſſerat) heres foret, bellumque diuturnum Francum inter & Flandrum extingueretur; Flandri ſoluerent Regi intra annos viginti, ducenta librarum millia, darentúrque in pignus arces Inſularum Duaci & Betunæ. Pace conſtitutâ, legati à Roberto

Anno 1317.

Bruſio

Bruſio Scotorum Rege excepti ſunt, fœdúſque antiquum duo inter regna inſtauratum; adiunctum præterea, vt ſi fortè in altero regno de futuro Rege controuerſia foret, Rex fœderatus comitia ad dicendum illum conuocaret, quique dictus foret, eum omni ope aſſerere & ſtabilire ille contenderet. Rex interea memor expeditionis ſacræ quam vouerat, ad eam comparabat omnia diligenter, colligebátque Francorum beneuolentiam, quos vectigalium onere liberos fecerat, cùm à viliſſimæ fæce plebeculæ interturbatur regni proſperitas. Primam moleſtiam faceſſunt paſtores, qui, quod ſub Ludouico Sancto tentauerant patres, ab impoſtoribus perſuaſi, Palæſtinam armis agricolarum liberatum iri; ab aratro & vomere ad arma & militiam conuolant, in turmas conueniunt, ſéque in Syriam duci efflagitant. At cùm illos plerumque alimenta deficerent, Iudæos diripiebant paſſim atque obtruncabant. Et memoratur Iudæorum furor, quorum quingenti confugientes in turrim, cùm omni telorum genere paſtores aliquandiu repuliſſent, mox telis, ſaxis & ſignis deficientibus, ſuos etiam liberos in expugnantium capita iaculati, tandem ſe ſuis manibus confoderunt, præreptо inuadentibus ſcelere. Nec paſtoribus ſors commodior obtigit, in quos ciuitates paſſim conſurrexerunt, victóſque haud ægrè appendebant arboribus, vt ex agris profecti iiſdem reſtituerentur. Ea lues in Occitania maximè ſæuiebat; quam & nuper Leproſorum cum Iudæis coniuratio in periculum graue coniecerat. Dicebantur Leproſi Iudæorum impulſu fontes & puteos veneno infeciſſe, ad luem communicandam potantibus. Ea accuſatio vera an falſa plebem extemplò concitauit in miſeros; quotquot obuij erant, vrebantur; furórque graſſatus eſt, donec edicto Regis Leproſi Noſocomiis concluſi ſunt, & Iudæi regno expulſi. Inter hæc ſacræ profectionis impedimenta, Rex quartanâ febri diu vexatus, corrupto iecore vitam clauſit; regni anno quinto, vitæ viceſimo octauo; nullis liberis præter feminas relictis, pietate & prudentiâ non vulgari; benignus in ſubditos; literatorum amans, maximè Poëtarum; moribus facilis commodúſque; & magnâ virtutum ſpe, ſi exercendi materia ſuppetiiſſet. Longus dictus eſt, quòd ſtaturâ procerior eſſet, & aliquantò tenuior.

Margin: PHILIPPVS LONGVS. — *Regis mors.* Anno 1321.

XXVIII. CAROLVS IV. PVLCHER dictus.

Carolus Philippi frater refragante nemine auſpicatur regnum, imò adiungit Nauarræ titulum, ſiue adminiſtrator pro Ioannâ nepte; ſeu regio nomine, eandem vt ſpuriam & natam adulterio, ſceptro excludens. Daturus ſui ſpecimen, irrogatis in celebres reos ſuppliciis, ſanxit cultum iuſtitiæ. Totam Vaſconiam conturbabat flagitiis Iordanus Inſulanus; erat illi ad grauiſſima ſcelera facultas & audacia; vir ad omne nefas proiectus, matronis ſtuprum, vim ſactis ædibus, necem opulento cuique inferebat; in priuatos ſe tutabatur criminibus nouis, in Principes affinitate Comitis Flandrenſis, & Ioannis Pontificis, cuius neptem habebat in matrimonio; ipſiúſque gratiâ prædoni teterrimo Philippus condonauerat plura. Vnum tandem ſcelus cumulauit cætera: lictorem Regio nomine vadimonium denuntiantem cùm mactaſſet, apprehenſus, ductúſque Pariſios,

Margin: *Iourdain de l'Iſle.*

 ſuſpenſus

CAROLVS PVLCHER. ſuſpenſus eſt Parlamenti ſententiâ; fruſtra Pontifice pro iniquiſſimo capite deprecante. Nouam item victimam odio publico Rex parabat, niſi improuiſa mors intercepiſſet infamiam. Ea Gerardus Guetta, Philippi Theſaurarius, qui humili loco in Aruernis natus, Regis compos, publicique ærarij, tum immenſas opes collegerat, tum ampliorum auidus, Regi auctor fuerat, vt tributa vetera reſtitueret, nouúmque grauiſſimum in additamentum apponeret. Annuebat Rex cùm morbo correptus, culpam agnoſcit, diſceditque ab inſtituto conſilio; at perſeuerauit odium in conſultorem; ideóque apud Regem nouum accuſatur; & repetuntur pecuniæ publicæ, quas plurimas ille collegiſſet, nullo in publicam rem emolumento. Habetur quæſtio per tormenta; in quibus inuicta quidem pertinacia animi, at fracta corporis infirmitas; etenim cum peruegaret in ſua commoda quidquam deriuatum, augerentúrque cruciatus, in febrim incidit, quæ opibus pleno vitam eripuit. Rex vindicata per has pœnas iuſtitiâ, curâ & ſolicitudine Flandros liberat bello inteſtino. Robertus Comes Flandriæ ſenio grauis deceſſerat; huic nati erant Robertus, & Ludouicus ex primogenito nepos; Robertus ditionem repoſcebat, quòd patri propinquior foret, Ludouicus quòd primogenitum repræſentaret, ipsúmque auus in contrahendo cum Philippi filiâ matrimonio heredem dixiſſet. Controuerſiâ in Parlamento diſceptatâ, Rex Ludouicum Comitem iuſſit; miſſúmque in Flandriam ab inſidiis & vi patrui tutatus ſæpius, facto firmauit quod verbo ſanxerat. Hæc in ſinu pacis, quam ſtatim bellum geminum infregit. Caſtella primo, Anglia ſecundo materiam præbuit; quanquam euentu admodùm diuerſo. Cantabri Philippo Longo regnum moderante, Ioanna Regina vagiente in cunis, & Nauarrâ negligentiùs adminiſtratâ, Gorritiam arcem improuiſi occupauerant; eam ad Guipuſcoæ limites poſitam affirmabant ſui iuris eſſe & ditionis. Poſtea Carolo in regnum aſſumpto, Pontius Mortanius Nauarræ Prorex ab eo dictus, vindicaturus iniuriam, atque adeò arcem recepturus, conſcribit copias, (quas Hiſpani ad ſexaginta hominum millia, falsò enumerant) eáſque penitus in Guipuſcoam immittit; ferro & flammis agros peruaſtans ad Beotibam oppidum. Cantabros Ægidius Onezius dux bello clarus octingentos admodùm ſub ſignis habebat; quem tam imparem numerum haudquaquam auſus ad pugnam ſiſtere, temeritatem hoſtium in ſubſidium exciuit. Ij ad Beotibam inconſultò in conuallem arctam penetrauerant, quam iuga montium includebant, imminebántque ſupernè; Onezius extemplo ruſticorum turbâ collectâ, iuga occupat, dolia vinaria ſaxis implet; tum ea in ſubiectos hoſtes prouolui, vim ingentem telorum & ſagittarum effundi, moléſque lapidum proruere in præceps ruſticos iubet. Id cùm ſtrenuè obiiſſent, & maximam partem iam protritæ eſſent Francorum copiæ, ipſe cum ſelecto milite per fauces irrumpit; proximáque clade attonitos haud ægrè fundit, delétque penitus; pauciſſimis fugâ aut latibulis rupium ſeruatis. Et celebrata

De la Guette.

Clades in Nauarra.

De Mortain.

Gil d'Ognez.

brata vulgari carmine apud Hiſpanos victoria, ignominiam victis victoribuſque laudem exaggerat.

Carolo ad eluendam infamiam non defuit animus, opportunitas defuit. In Occitaniam, conſcripturus copias venerat, cum Anglicum bellum curas à Nauarrâ in Aquitaniam vertit. Ab vnius hominis temeritate duo Reges commiſſi. Dynaſta Montpeſatij Anglo ſubditus arcem ædificabat in Francico ſolo; Regij magiſtratus eam cùm occupaſſent ac Regi addixiſſent, Montpeſatius Angli opem implorat. Eam vt præſtaret Seneſcallus Burdegalenſis immittit milites, arcem inuadit, Francorum præſidium ferro delet, & ad contumeliæ grauitatem, Nobiles quoſdam necat ſuſpendio. Carolus anteaquàm ad arma procurreret, ad Eduardum Regem Angliæ mittit, qui expoſtulent de facinore, & ſatisfieri flagitent; præterea repoſcant Clientelam pro Aquitania. Eduardus vt rem protraheret, Edmundum fratrem ad Regem delegat, dátque palam in mandatis vt ſatisfaciat, clam cunctari, atque diſcedere re infectâ iubet. Id egregiè Edmundus præſtitit, multáque Regi pollicitus; ea Eduardus Rex vt exequeretur, Amblæum ſecum abducit, qui in Angliâ ſatisfactionem admitteret. Verùm ipſum Princeps de via remittit, minatus mortem ſi pergeret; tum in Aquitaniam venit, ad repellendum bellum ſe comparans. Carolus geminatis affectus iniuriis, Aquitaniam ob rebellionem Ducis ſibi adiudicat; tum Valeſio patruo ad eam ſubiugandam exercitum tradit. Ille vt quâ prouinciâ bellicas laudes adoleſcens incœperat, eadem ſenior gloriam definiret, primùm in Aginnates conuertitur, & Aginnum verbis compellatam ad deditionem impellit; quippe ciues Edmundo perinfenſi, quod ipſos ſubſidiis diuexaſſet, virginíque ex honeſtâ familiâ vi ſtuprum feciſſet, vltrò iuerunt in poteſtatem Valeſij. Cætera oppida primariam vrbem æmulantur, ac ſe Franco permittunt. Burdegalam ad Garumnæ curſum properanti, obiecit ſe Regula, ſcopulúmque erexit qui vincentium impetum frangeret. Ipſe Edmundus communitam vrbem propugnabat, florémque militum ciui ſtudioſo Angli adiunxerat. Nec ſe intra murum ij concludunt, fatigant Francos eruptionibus; vnâ præcipuè luctuosa Francis, quâ Dynaſta Sancti Florentini è fortiſſimis ducibus, cum legione tota deletus eſt. Nihilominus Valeſius animum ſupra pericula erigens, muto admouet machinas, & ipſa intra mœnia cladem illaturus, iubet attolli è ligno pegmata, quæ ſupra muros ipſos eminerent; vnde & lapidum moles eructatæ, & effuſi imbres ſagittarum, tandem infregerunt hoſtium robur. Nam cùm tectis protritis ſubruerentur ædificia, ac ruinæ multos opprimerent, & nemo ſe in conſpectum daret, quin pateret telis, deditionem Edmundus pactus eſt; ea lege vt vrbs vincentium foret, ipſe in Angliam proficiſceretur, fratri vt ſatisfaceret perſuaſurus; quod ſi minus perficeret, ſe Valeſio traderet; quatuor Proceribus in obſides datis, prædéſque fidei. Regula capta Valeſius, ad belli fontem caſtrum Montpeſatium copias ducit, capítque obſeſſum, & in pœnam Domini funditus eruit; eiúſque ignominiæ dolore Montpeſatius obiit. Confecto bello redit Pariſios victor.

Bellum cum Anglo.
Sire de Montpeſat.
Anno 1324.
Regula capta.
La Reole.
S. Florent.

CAROLVS PVLCHER.

victor. Fuítque hæc generoſiſſimo Principi poſtrema laurea ; nam ſequenti anno viuis ereptus eſt. Præclariſſimus bello dux, & prudentiſſimus pace : qui victoriam viſus ſub ſignis habere, ſemper vicit ; prouidente Deo vt à Francorum cladibus ſemper abfuerit : manſuetudine & comitate omnibus charus ; regno quàm propè admotus, nuſquam id tenuit ; nam Regum pater, frater & filius, & dictus Rex Aragoniæ, eius titulum aſpernatus, cùm inanis foret, ſe ſuâ ſorte conſcripſit, nec ambitioni quid regium præter laudem permiſit. Sub obitum viſus eſt pœnitere cædis Enguerrano illatæ ; nam is quanquam iuſtè cæſus fuerat, indictâ tamen causâ, & vltionis libidine ad ſupplicium raptus. Ideò modeſtiſſimus Princeps iam extremo morbo ſuos iuſſit copiosè ſtipem largiri pauperibus, atque admonere, vt precarentur Deum, pro Domino Enguerrano Marinio, & pro Domino Valeſio ; ſibi patibulatum præponens ; adeò Chriſtiana modeſtia triumphat de victoribus, & admotus ad mortem animus perſpicaciſſimè contuetur mortalia.

Caroli Valeſij mors.

XXX.

Spurij Vaſconet.

Dum is erat æger, Aquitaniam noui motus turbauerant. E Vaſconiâ tumultuarij prodeunt milites, & in proxima quæque feroces inuadunt. Ij dicti ſunt ſpurij ; credo quia è nobilibus nati, ſed impari matre ; iique ipſi ab paternâ hereditate amoti, quæ legitimis deberetur, dum ad paternæ conditionis modum vitam inſtituunt, nec ſuppetit vnde ſumptus faciant ; eos per malas artes conficiebant. Et primò quidem priuatis latrociniis ; deinde prædis palam raptis, cùm euentus ſuccederet, opéſque abundarent, ceu iuſto exercitu conuenientes, remoriora corripiunt, & Garumnâ tranſito, irrumpunt in Santones, vrbémque primariam captam & vaſtatam flammis ſubiiciunt. Auctis prædâ plerique Angli ſeſe immiſcent ; iámque prædonum cohors vniuerſo regno terribilis eſt. Rex Alfonſo Hiſpanico eos comprimendi munus imponit. Ille Alfonſi Regis Caſtellæ ex Ferdinando filio nepos, idémque nepos ex Blancâ filia Ludouici Sancti ; cuius causâ dixi à Philippo Audace bellum Sanctio Regi oſtentatum ; íſque idem è cuſtodiâ Aragonicâ profugus, ſe in Franciam vt in aſylum receperat, ſpémque alens regni auiti, vxore ductâ ſerebat poſteros ; nato iam Carolo, quem Comeſtabilem pòſt Ioannes dixit. Verùm quod infortunium naſcenti pro hereditate obtigerat, quódque adulto adhæſerat, idem ad exitum Principem calamitoſum deduxit ; nam conſerto prælio à ſpuriis victus & profligatus eſt ; tanto dolore cladis concepto, vt vitam clauſerit, ne in metâ quidem proſperitate decerptâ. Eduardus interea Iſabellam coniugem ad Carolum conſtituendæ paci legauerat. Quippe Scotorum bello implicitus, atque Edmundo fratre perurgente, vt ſe honeſtè Aquitanico motu expediret, Aquitaniam cum Comitatu Pontini filio Eduardo tradit ; eúmque adhuc duodecennem cum Iſabella matre in Franciam mittit, qui clientelam profiteretur, turbaſque pacaret beneficio ſanguinis & affinitatis. Nec ſecus quàm intenderet contigit. Iſabella pacem à Carolo fratre impetrauit, non tantùm Aquitanis, verùm & ſpuriis

Alfonſus Hiſpanicus.

Rex cum Anglo.

ſpuriis illis; quibus tot prædationum data eſt venia, modò quieſcerent, ſéque in ſua reciperent. Eduardus Regi clientelam iurauit? íſque ille eſt, qui puer & ſupplex adductus in Franciam, vir & victor illi compedes cuder, fontéſque calamitatum in plurimos annos aperiet; modò miſer & fortunæ ludibrium. Etenim cùm mater diutius in Francia cunctaretur, nec marito ſe aut filium vellet committere, in poteſtatem Spenſerorum penitus tradito, apud Carolum vehementer inſtitit Eduardus, vt coniux & filius reducerentur in Angliam; nec Carolus vltrà periculoſos hoſpites retinebat. Quippe non placebat nouum conſilium agitanti renouari bellum cum Anglo, & tædebat ſororis quæ infamiam Mortemarij amore contraxerat; nam hic Anglus nobilis oriundus è Normannia, effracto Londini carcere ad Iſabellam euolauerat, credebatúrque amator pulcherrimæ feminæ ſtuprum inferre. Eas ob res Carolus deſtinabat illis cuſtodes, à quibus reueherentur in Angliam vel inuiti; cùm admonita de conſilio ab Roberto Arteſio Iſabella, clam cum filio & Mortemario ad Guillelmum Hannoniæ Comitem confugit; Rege haud moleſtè ferente, ſibi hac fugâ neceſſitatem ereptam vel ſorori vel conſiliis ſuis nocendi. Quæ poſtmodùm Iſabellæ contigerint, ſiue in Hannoniâ, ſiue in Angliâ, quàm graue & iuſtum de Spenſeris patre & filio ſupplicium ſumpſerit, vt victum maritum in carcerem egerit, filiúmque Eduardum in ſolium; narrant Angli fuſiùs, quorum codices ex Tragœdiæ implent. Carolus ad eas immotus ingentem rem voluebat animo, ad Imperium Germanicum aſpirabat. Ioannes XXII. Pontifex graues inimicitias cum Ludouico Bauaro Imperatore ſuſceperat, ipſum interdixerat ſacris, indignum Imperium pronuntiauerat, parémque æmulum ſuſcitans, appellabat Regem ad occupandum Imperium. Nec ille aures appellanti obſtruxerat, ſed lentè feſtinans, inquirebat modos occupandi. Fœdus contraxerat cum Ioanne Bohemiæ Rege, & cum Leopoldo Auſtriæ Duce, & laborabat Pontifex ad conciliandos Germanos Præſules, cùm Rex morbo concepto, altero menſe deſiit viuere, anno dum regnaret ſeptimo, cùm viueret poſt triceſimum quartò. Pius, liberalis, & fortaſſe conſilio quàm bello aptior, dictus eſt Pulcher, quod patrem Philippum ore & corpore totum exſcriberet: Carolum Bohemiæ Principem, qui poſtmodùm ad Imperium euectus eſt, in aulâ educauit puerum atque inſtituit, optimi Regis laudatorem egregium, & in poſterum Franciæ ſtrenuum defenſorem. Primus Regum Decumas Pontifici legendas permiſit, an vt particeps fieret? Ex tribus coniugibus nulli liberi, præter fœtum quem ferebat Ioanna; illíque tutorem Philippum Valeſium patruelem dixit. Ita Philippi Pulchri ramus exaruit, tribus ſtolonibus breuiſſimo tempore marceſcentibus. Nec occurrit Diuinæ vltionis alia ratio; niſi quòd hi Reges ſubditos grauiſſimis tributis vexatos oppreſſerint; & minùs reuerenter in Eccleſiam Romanam ſe geſſerint; cuius dignitatem læſit in Bonifacio pater, maieſtatem fortaſſe filij, dum eam in Franciâ locant,

Tom. I. Mmm vſúmque

CAROLVS PVLCHER.

Iſabella fuga.

Rex de Imperio cogitat.

Caroli mors. Anno 1328.

CAROLVS PVLCHER.

vſúmque rei ſacræ in profanum vertunt. Sed non eſt mortalium in Diuinam mentem inquirere , & forſitan nobis quod in pœnam eſt, Deo eſt in præmium. Sanè nouam Regum ſtirpem exceperunt tot calamitates, vt iis præripi beneficium ſit. Obſeruet interim iſta qui ſegerit, vt per trium Regum & fratrum funera Valeſiorum ſtirps ad regnum promota eſt, ſic eadem per trium Regum & fratrum funera deſinet , ſtirpe Borbonia ad ſceptrum vocatâ; adeò omnia in humanis intereunt, & quæ ortum præbent, ducunt ad occaſum.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER DECIMVS.

SYNOPSIS.

Europæ ſtatus ſub Philippo Valeſio. Eduardus regnum Franciæ ambit. Anglorum pro Eduardo oratio. Arteſij oratio pro Philippo Valeſio. Philippus Valeſius Rex dictus. Philippus Rex Nauarram dimittit. Suſcipit bellum Flandrenſe. Pugna ad Caſſetum. Contentio contra Eccleſiaſticos. Petrus de Cuneriis. Eduardus Philippo clientelam iurat. Robertus Arteſius ex Francia pulſus. Arteſius Anglum in bellum inducit. Bellum inſtruitur. Admouentur exercitus ſine prælio. Artauella Gandaui tyrannus. Anglus Rex Franciæ dictus. Franci victi pugna nauali. Turnacum ab Anglo obſeſſum. Induciæ inter Reges. Bleſenſis & Monfortij contentio. Monfortia Amazon egregia. Rex Proceres necat. Bellum cum Anglo inſtauratum. Artauella occiſus. Eduardus Normanniam vaſtat. Cadomum captum ab Eduardo. Eduardus Lutetiam accedit, & recipit ſe. Ordo ad pugnam Creſſiacam. Pugna Creſſiaca. Noua poſt pugnam clades. Caletum ab Eduardo

 obſeſſum.

obſeſſum. Ludouicus Malanus Flandriæ Comes. Caletum redditum. Caletenſium fortitudo, ſex præſertim ciuium. Caletum fruſtra tentatum. Delphinatus Franciæ accedit. Philippus Blancam ducit, & moritur. Blancæ laus. Ioannes Rex, Comeſtabilem damnat. Carolus Malus Nauarræ Rex. Carolus Hiſpanicus occiſus. Nauarrus turbans capitur. Apparatus ad pugnam Pictauienſem. Pugna Pictauienſis. Pariſienſes primò tumultuantur. Occitaniæ in Regem ſtudium. Nauarræ Rex per tumultum liberatus. Idem Pariſiis auctoritatem vſurpat. Delphini morbus ex veneno. Seditioſi Mareſcallos necant. Iaqueria ruſticorum tumultus. Delphinus dictus Regens. Delphinus Pariſiis excipitur. Bellum cum Anglo. Eduardi exercitus. Pax ad Bretiniacum cum Anglo. Pax patrata prodigio. Ioannes Rex liberatur. Rupellæ fides in Regem. Prædones in Francia. Pugna ad Lugdunum. Burgundia regno annexa. Regis itinera, & mors.

I.

PHILIPPVS VI. VALESIVS dictus.

Europæ ſtatus.

DIV Franciæ Regnum immotum perſtabat, dum vicina Imperia procellæ grauiſſimæ quatiebant. Anglia bello aſſiduo cum Scotis attrita, nuper ciuili motu diuulſa, altè cruorem imbiberat necatis Principibus; Germania diuiſa pariter & diſtracta, præda erat Aquilæ verè bicipitis, pluribus de Imperio contendentibus; Italia Guelforum & Gibellinorum factionibus ſciſſa, Germanos, Francos, & Aragonios paſſa, nunc per abſentiam Pontificum Tyrannis inualeſcentibus, ſingulis tam præclari corporis membris alebat carnifices; Hiſpania præter incubantes Mauros & viſcera depaſcentes, Caſtellanum modò cum Luſitano, modò cum Aragonio committebat: Francia vna ab Ludouico Sancto tranquilla, exercita quidem Flandricis motibus, belliſque Siculis, ſed in alieno & de alieno, perſeuerabat integra atque illibata, per aliquot miſſiones ſanguinis ſalute aſſertá. Nunc calamitatum patietur vices, eáſque tam graues, vt cogitanti vnde emerſerit, videatur opus Diuinæ potentiæ, portum in naufragio, aſylum in ſcopulo, vitam in tumulo, in deſperatione ſalutem præſtantis. Lubet intueri quibus gradibus in miſeriarum voraginem florentiſſimum regnum prolapſum ſit. Carolo vitâ functo, ſoror Iſabella ſpem regni Francici concepit animo. Vt ambitioſum eſt feminarum genus, nec ſibi limites potentiæ vllos conſtituit. Feliciter ſuis tumultibus expedita, necatis Spenſeris, marito è carcere in ſepulchrum acto, nam venenum ebiberat, & euecto in ſolium

Eduardus regnum Franciæ petit.

ſolium Eduardo filio, Franciæ regnum prædam haud difficilem exiſtimabat. Eduardus eo nomine tertius, ingentis animi iuuenis, quem nec Oceanus definiret, calamitatibus ſupra ſpem in ſceptrum mutatis, ad Franciæ nomen erigebat ſe, & capace iam cupiditate opulentiſſimum regnum hauriebat. Id conſequuturus oratores mittit, inſtructos magnificè, qui Regi ſuo Caroli mortui ex ſorore nepoti coronam poſcerent. Habebant Franci de futuro Rege comitia, ac fœtui Regio quem ferebat mater, Philippum Valeſium tutorem dixerant; móxque partu in lucem edito, cùm deterioris ſexus is eſſet, de conſtituendo Rege conſultabant. Admiſſi Oratores Angli, pro Eduardo congerebant multa. *In Merlini vaticiniis vnum celebrari, quo prædicebatur regna Angliæ & Franciæ in vnum corpus coalitura; nunc feliciſſimum illud tempus illuxiſſe; æquum eſſe, vt quæ duo regna ab vno capite propagata forent, in vnum caput rurſum conuenirent; Vitichindum Francis, Rodulphum Anglis, vtrumque Normannum, dediſſe regnantium fontem atque originem; quàm iuſtum eodem relabi vnde incepiſſent. Nec id vtrique genti minùs commodum atque glorioſum, dum fortiſſimi populi, quibus ſeparatim gens nulla par foret, communicatis viribus atque conſiliis, imperium latè prorogabunt: & volentibus leges, nolentibus iugum & ſeruitutem imponent. Sanè internecinum bellum conſopitum iri, quo ſe mutuis cladibus Angli Francique conficiunt; futurúmque Oceanum non æmulorum limitem, nec repagulum hoſtium, ſed amicorum commercium, & poſſeſſionem fratrum indiuiſam. Ad ius quod ſpectaret; eſſe indubium; naturæ iure tranſire ad liberos hereditatem paternam, vocari ad ſucceſſionem qui proximi; & numerari ſanguinis gradus, vt qui propiùs ad truncum acceſſerint, plúſque illius ſanguinis hauſerint, admittantur ad legendam hereditatem, & remotiores excludant. Iſabellam à Philippo Pulchro natam eſſe, ſororem Caroli, nec vllum in Regis ſtemmate propinquiorem. At, inquiunt, à Diademate Franciæ repelluntur fœminæ? quid ergo eas à regimine regni non excluditis? Blanca Ludouici mater patientibus vobis atque laudantibus ſemel iterúmque gubernaculum tenuit; Ioanna à Philippo Pulchro Regens ſcripta erat; cùm rem atque effectum permittitis, quid de inani iure contenditis?* Tum ad Salicam legem eleuandam ingerebant plurima; *Eam incertam & confictam propemodùm; contrariam legi ſacræ, omniúmque gentium legibus; abrogatam Francorum vſu, apud quos fœminæ feuda etiam primaria conſequebantur Imò nec in eam peccari, cùm Eduardus Rex foret; in quem non caderet vel legis ratio, vel muliebris ſexus infirmitas. Sic Hugonem Capetium in Regem vocatum; quod à filiâ regij ſtemmatis ortum duceret.* Ad hæc adiungebant promiſſa ingentia, & argumentum ad perſuadendum efficaciſſimum, ſpem excitabant, partiendæ cum Proceribus prædæ, & opulenti pretij mercis quam venderent. Poſtquam copioſè oratores dixerunt, Robertus Arteſius & ipſe è regia familiâ, & cum Valeſio arctâ beneuolentiâ vinctus, contra diſſeruit. *Vnâ lege Salicâ nitebatur oratio, ipſam æquæuam Coronæ Franciæ, cum fundamentis ſimul ſtabilitam, inconcuſſam hactenus, nec vnquam euertendam, niſi per ruinam Regni caſúmque Procerum. Eam docebat in primâ ac ſecundâ Regum ſtirpe inuiolatam, naturæ conſentaneam maximè, cùm iniquum foret, viros militares obtemperare fœminæ, ortu atque indole infirmæ admodùm, quæque nata eſſet vt regeretur. Feuda fœminis*

PHILIPPVS VALESIVS.

Anglorum oratio.

PHILIPPVS VALESIVS.

permitti aliquoties, ſed Regum indulgentiâ, quanquam Regnum inter & feuda multùm interſit, quando Regnum hereditas non eſt aut patrimonium, ſed ius perpetuum atque immotum, cuius vſusfructus ad regnantes pertinet quidem, ſed illibato iure & intemerato. Si admitterentur feminæ, atque haberetur ratio ſanguinis, quid Iſabella cum regno? cùm ſupereſſent Hutini & Philippi filiæ, & modò è Carolo nata eſſet puella, num ipſe propinquiores matertera? At Eduardus ab Iſabellâ natus vir cùm ſit, infirmitatem ſexus excluſit, quaſi ipſi excluſâ matre vel vmbra ſuperet, & Reges contingat niſi matris ſanguine & beneficio? Fruſtra ſpem iactari & promiſſorum illecebras; Francos haudquaquam mercatores eſſe, qui ſe & libertat.m diuendant pretio; nec arceſſendum vltra Oceanum Regem, præſente Philippo, quem natura, ius, Regnique leges Regem nuncuparent. In eam ſententiam à comitiis itum eſt, dictúſque Rex Philippus Caroli Valeſij filius, Caroli Pulchri patruelis ob eam rem vulgò Felix nominatus; quòd per trium Regum mortem adhuc iuuenis regnum compararet, quódque è duodecim ſtirpis Regiæ ramis cùm triginta admodùm Principes viuerent, ipſe præ cæteris diademate cinctus eſt. Sed præcocem & præpoſteram appellationem acerbiſſimâ pòſt calamitate corrupit; adeò nemo ante obitum felix dici debet. Rhemis magno Ordinum plauſu inauguratus eſt; Anglo repulſam patienter ferente.

Philippus Valeſius Rex. Auno 1328

II. *Rex Nauarram dimittit.*

Philippus ſceptri compos, abſtinentiæ ſpecimen illicò edit, Nauarræ regno à ſe abdicato. Et ipſi Nauatti pertæſi diuturnæ regnantum abſentiæ, regi à præſente volebant; cúmque ob rem celebratis comitiis, Ioannæ Hutini filiæ regnum delatum eſt, quæ iam nupſerat Philippo Ebroicenſi; repulſo ſimiliter Eduardo, qui à Franciâ deiectus, Nauarram appetierat, vt Carolo Regi coniunctior. Philippus à nouis Regibus Campaniam & Brigiam habuit; datis in permutationem Comitatibus Marchiæ, Mortauij, Longauillæ, & Enculiſinæ, præter pecuniam annuam; ſua enim intererat à Lutetiæ portis amoueri longius Principes. Tum Petrum Remium Caroli Pulchri Quæſtorem primarium, peculatûs damnatum, ad patibulum miſit, ob arrogantiam & immenſas opes vulgo exoſum; nam in bonis numerabat duodecies centena librarum millia, immenſas iis temporibus opes, quæque Regem æquarent. Iſque ſuſpenſus ad furcas Monfalconias, quas nouas ipſe nuper extruxerat; quartus eo ſeculo, qui pecuniâ ditatus publicâ pœnas dedit; nec aliorum ſupplicio abſtinentiam didicit; adeò picata eſt auri cupiditas, viſcóque ineluctabili animos implicat. Poſt hæc continuò Rex ad Flandrenſe bellum ſe admouit. Flandri Ludouicum Comitem aſſiduis rebellionibus diuexabant; ſeditioſi conſurrexerant Brugis, qui vſurpato regimine, cæſiſque nefarie qui repugnarent, vrbem moderabantur ad nutum: in aliis oppidis Roberto patruo faces ſubmittente plebs exardeſcebat in Comitem, & in diſcrimen vitam ſæpe vocauerant, rebellione per diuerſa fœdera excitatâ potiùs quàm ſopitâ. Comes tandem in Franciam confugerat, extorríſque à patriâ opem Regis calamitate ipsâ implorabat. Proceres ad conſultandū adhibiti, abſtinēdum bello cenſebant: *Illo quæri haud multùm gloriæ, periculi plurimùm; vilem plebeculam & fæcem hominum in deſperationem agi, quæ vel in ignauis terribilis ſit; plus nobilis ſanguinis*

Remium in pœnam vocat.

Bellum Flādrenſe.

in Flandriâ fuſum his proximis annis, quàm ſuperioribus in Ægypto & Africâ; maioris eſſe pretij Francum vnum è nobilitate, quàm opulentam in Flandria ciuitatem; ipſi inter ſe belluarum inſtar deſæuiant, ſe inuicem lanient atque dilacerent, abſcindantur ab omni commercio, ſibique ipſi, quæ acerbiſſima pœna, relinquantur. Haudquaquam Rex iis mouebatur, flagrabat animus militari laude, ratus regnum fruſtra comparatum, niſi iuuenile illud incendium magno facinore ſtatim effunderet. Vrgebat itaque, miſeriam Comitis conteſtatus atque Franciæ ignominiam, ſi diutius calamitoſum ſupplicem pateretur. Cùm nihilominus reſiſterent Proceres, & affirmarent exhauſto ærario expeditionem tantam temerè ſuſcipi; ſaltem præſtolandum opportunius tempus, cùm nunc æſtas ad finem vergeret; Rex tantas moras vno verbo abrumpens, ad Gualterium Crecyum conuerſus, nutu intendens quod deſideraret; Tu, ait, quid cenſes? cùm ille voluntati Regis obſequutus reſpondiſſet; Haud cunctandum vlterius, & amatoribus Martis omne tempus eſſe opportunum; æquum, inquit Rex, cenſuiſti; tibi aſſentio, & nemo credo mihi diſſentiet. Ita vno verbo nodum Gordium ſecans, ipſe validum exercitum in Flandriam ducit. Rebelles magno numero ad Caſſetum, in erecto colle, caſtra poſuerant, hoſtes patriâ prohibituri; Franci in ſubiectis campis ſua metabantur. Ii cùm ſponte impellerentur in pugnam, vt ab tuto loco Flandros educerent, copias diuidunt, iiſque in hoſtium oculis agros populantur. Flandri conſpectis villarum incendiis, duci in aciem flagitant, ſe conueniſſe tutandæ patriæ gratiâ, non vt otioſi collem occuparent, ſoliſque oculis proſequerentur perniciem. Duces quorum princeps Nicolaus Rozequinus, arte piſcator, cùm nequirent temeritatem compeſcere, cenſuerunt fraude & dolo armandam. Ergo pugnam polliciti, ad eam Francos prouocatum mittunt, diémque indicunt ab eo ſecundum, Sancti Bartolomæi poſtridie. Tum Rozequinus fallendi certus, piſcatorio habitu, in Francorum caſtra piſces it venditum; admiſſúſque nullâ ſuſpicione, explorat omnia, militem, præfectum, tabernaculum Regis, ac cætera quæ audax conſilium promouerent. Cuncta ſpeculatus, ad ſuos regreditur, & in ipſum feſti diem pugnam tacitus comparat. Franci dolum minimè ſuſpicati, expectata in diem poſterum pugnâ, incauti agebant; cùm repente Flandri triplici agmine, è colle nullo ſtrepitu, nullo clamore, aut buccinæ ſono exſcendentes, in caſtra inuadunt. Ea in tres partes diuiſa. Primam obtinebat Rex ipſe, alteram Ioannes Bohemiæ Rex, tertiam Comes Hannoniæ. Primus impetus ac ferociſſimus in tabernaculum Regis effunditur, Rozequino duce, cui nota omnia & perſpecta erant. Multi Nobilium ad tabernaculum cæſi, dum Rex armatur; in aliis locis necati aliquot, donec Franci à trepidatione recreati, armis terribiles, ad ſua quique ſigna conuolantes, repellunt impetum; mox Flandri recedunt, agménque inſtruunt ad iuſtum prælium. Quod tandem initur acerrimâ dimicatione; illinc fortitudine, hinc deſperatione pugnantibus; donec iſta oppreſſa, non victa eſt, cæſis in loco quem occupauerant Flandris; nemine terga vertente, tela aduerſo corpore cunctis excipientibus. Iſtorum necata ſexdecim millia; Franci, niſi id fidem ſuperet,

Regis ad bellum ador.

Gautier de Crecy.

Pugna ad Caſſetum.

Anno 1328.

PHILIPPVS VALESIVS.

ſuperet, duntaxat ſeptemdecim; ſplenduitque ſi vnquam militaris Francorum gloria, quibus nihil ad exaggerandam laudem deſideratum eſt. Eodem curſu victoriæ expugnatum eſt Caſſetum; quod deletum ferro & flammis, pœnas dedit irrogatæ Regi contumeliæ; quem repertum Regem nuncupabant, Gallúmque pictum ſupra muros erexerant, concinentes in ludibrium tunc Regem repertum in ſua munimenta ſubiturum, cùm hic gallus caneret. Ypra, Brugæ, & cæteræ ciuitates Comitem exceperunt ſupplices; & Rex victor triumphauit Pariſiis, primariam Deiparæ Matris Eccleſiam equo vectus & coruſcans armis ingrediens; obtulitque orbis Reginæ, inſtrumenta & monumenta victoriæ, Equum atque Arma; erectâ poſtmodùm in eodem Templo equeſtri ſtatuâ; vt tam auctor victoriæ Deus, quàm Rex victor illuceſceret poſteris. Comes Flandrenſis iuſtis in rebelles ſuppliciis auctoritatem ſanxit; & Cānuti pœna memoratur, perduellium principis, qui Regi traditus, per acerbos cruciatus necatus eſt; vt plurimorum quos trucidauerat neces, totidem, quantùm vni corpori licet, ſuâ rependeret.

III. *Contentio contra Eccleſiaſticos.* Regem bello functum contentio ciuilis excepit, eò intricatior, quò periculoſiùs alteri parti ſe traderet. Diu querebantur Iudices Regij, *Eccleſiaſticos in alienam iuriſdictionem inuadere, nullam eſſe litem quam non occuparent, immiſcere ſe omnium cauſis, ſontes etiam imò inſontes in forum ſuum vocare; & ſpecie ſacri fulminis quod vibrarent, perturbare ſingulorum res atque familias, & telum quod commiſſum in ſacrarum rerum tutelam foret, in profanas impendi; vſu iuſtitiæ ſus déque euerſo.* Ob querelas graues Parlamentum in Vicenarum ſaltum Rex conuocat; vbi in frequentiſſimo Antiſtitum Procerúmque cœtu habet orationem in Præſules Petrus Cunerius Aduocatus Regius, acerbè in ſacros Iudices inuectus; quorum immunitates & immenſam potentiam infringi penitus flagitabat. Reſpondit accuratiſſimè Petrus Bertrandus Epiſcopus Auguſtodunenſis; & lite ab culpis Iudicum ad dignitatem Eccleſiæ ſolerter traductâ, multa de Eccleſiæ maieſtate dixit, de reuerentiâ religionis, de Francorum Regum pietate, euocauit è ſuperis Carolum Magnum, Ludouicum Pium, Ludouicum Sanctum, eorum opem implorauit, vt quæ tam effuſè donaſſent Eccleſiæ, ea conſeruata in poſteris vellent, adiunxit beneficia quibus ipſos Deus cumulaſſet, demùm tantâ eloquentiâ perorauit, vt Regi metum inieceri immutandi quidpiam, efficaciſſimo apud pium Principem Diuinæ reuerentiæ argumento. Quare is poſtquam amicè admonuit Præſules, vt qui irrepſerant abuſus tollerent, parciúſque ſacrum fulmen vibrarent, pronuntiauit; Eccleſiæ iura aucta ſe potiùs velle, quàm imminuta, ſartáſque & tectas immunitates iuſſit eſſe Præſulibus. Vnde Catholici nomen adeptus eſt: difficillimâ lite diſceptatâ tam prudenter quàm piè. In vnum Cunerium promptum eſt odium publicum, cuius nomen ſimulacro informi adſcriptum eſt: idque Pariſiis in æde Deiparæ proſtat loco obſcuro, ad extinguendos cereos deſignatum, in angulo ſeu cuneo poſitum, vt annominatio cuneum inter atque Cunerium, tantum præclaro viro ludibrium eſſet, quantum ſtatuæ dedecus foret. Expeditâ lite, ad clientelam admiſſi

Anno 1329.

Petrus Cunerius. De Cugneres.

Proceres:

Proceres: quorum princeps cùm eſſet Eduardus Rex Angliæ, ad eam præſtandam vocatus eſt. Et verò ſumma Philippi dignitas erat, vt qui cum ipſo contendebat de regno, is clientem & ſubditum ſe profiteretur: atque ideò primùm Iſabella Eduardi mater negauit filium profeſſurum, nec decere vt Regis filius coram Comitis filio ſeſe ſubmitteret, Eduardus tamen re deliberatâ, æquum peti cenſuit, & profectus eſt ad iurandam fidem, ſiue odio nondum in Philippum concepto, ſiue adhuc impar illi demonſtrando. Ambiani Rex venientem magnâ pompâ excepit; appellauerat Reges Bohemiæ, Nauarræ, atque Maioricæ, Proceres omnes, viróſque Nobiles, tum è Franciâ tum è fœderatis, ad maiorem Eduardi honorem an ignominiam, quòd tam multos ſpectaret teſtes demiſſionis atque obſequij. Primò diſceptatum, quibus verbis præſtaretur id officium, permiſſum vt generalia Anglus vſurparet, dum domi per otium quid maiores ea in re egiſſent conſideraret, ac deinde ſpecialiter Regi ſeſe obſtringeret, quod & poſtea præſtitit. Interea magna vt interpretabatur contumelia ipſi illata eſt. Cùm enim ad præſtandam fidem accederet, Philippo Rege in ſolio conſidente, indutus villoſo ſerico in purpuram tincto, pardis aureis veſtem illuminantibus, capite Coronam præferens, cincto enſe, aureíſque calcaribus, iuſſus eſt Coronam, enſem & calcaria ipſa deponere, séque ad ſubditi cultum accommodare, iuſſúſque paruit, ſed altè in generoſum pectus penetrauit opprobrium, dedítque fomitem incendio quo conflagrauit mox Francia. Dolorem haud multò poſt cumulauit, quod Philippus affinitatem contraxit cum Ioanne Bohemiæ Rege, eius filia Bona Ioanni filio in vxorem data, cui ſororem Anglus obtulerat, noua repulſa dolorem primæ, & contemptus ſenſum refricante. Igitur cùm Philippus communicato cum Ioanne Pontifice, & Benedicto ſucceſſore, huius nominis XII. expeditionis ſacræ conſilio, omnia in eam comparaſſet, ſtarétque Maſſiliæ magna claſſis in anchoris, par octoginta militum millibus, Regéſque Hungariæ, Siciliæ, Cypri atque Maioricæ, ſocij glorioſſimi belli accederent, Rex aduertens Anglum tacitum ſe continere limitibus, & Europa tota adſtrepente vnum conquieſcere, ad eum miſit, qui rogarent nunquid ipſe vellet in expeditionem ſacram conferre. Nec vltra dolorem Anglus oppreſſit, dato Legatis reſponſo, cùm Philippus ſua ſibi reſtitueret, quæ vſurpabat iniquius, ſe tam citò profecturum in Syriam, quam Philippum ipſum. Qua voce maleuolentia Angli deprehenſa, ſacrum iter dimiſit, ratus ſua cuique quàm aliena eſſe potiora, nec aliis ſubueniendo prouocandam in ſe perniciem. Sed iam vrget belli Anglici moles, quod tenuit annos centum ſexaginta, & calamitatum caput appetit Franciam. At primùm inquiro, quo fonte, quáque origine hic ærumnarum æſtus proruperit.

PHILIPPVS VALESIVS.

Eduardus clientelã iurat.

IV. *Cauſa belli Anglici.*

Ex ſumma beneuolentia & arctiſſimo ſanguinis vinculo, capitale odium & Vatinianum exortum eſt. Roberto Arteſio cum Philippo, antequam is promoueretur in regnum, iucundiſſima vitæ atque officiorum omnium ſocietas erat, vna voluntatum & ſententiarum conſenſio; ex priuatis commodis commune quoddam efficiebant; imò vt agnationem ſanguinis vincirent arctiùs, affinitatem contraxerant, ſorore Philippi Arteſio in vxorem

PHILIPPVS VALESIVS.

datâ. Ideò de regno dum diſceptaretur, Robertus contentionem omnem vt Philippus promoueretur intenderat, idque perfecerat; imò aliquandiu Regem inter & ſubditum eadem amoris ſignificatio perſeuerabat, cùm Philippus Arteſij causâ omnia cuperet, & potentiæ quantùm ſat ambitioni foret permitteret. Ea res Arteſio veteris litis inſtaurandæ atque obtinendæ votum & ſpem fecit. Robertus Arteſius qui in Cortracenſi ſtrage occiderat inteſtatò moriens, reliquerat liberos, Mathildim filiam, & nepotem ex Philippo filio iam præmortuo, Robertum hunc de quo ſermo. Lis inter liberos continuò nata; Roberto Comitatum Arteſium repoſcente, qui Philippum patrem natu maiorem repræſentaret; Mathildis contra quod propinquor patri quàm nepos foret, & quia Arteſiæ conſuetudine repræſentatio patris in filio vetaretur, eandem ditionem ſibi aſſerebat. Iuris ſpeciem potentia fulciebat: nam nupta Othelino Burgundiæ Comiti, ſuſceptas ex eo geminas filias, nuptui dederat Philippo & Carolo, Pulchri Philippi liberis; quare controuerſiâ in Parium Curiâ diſceptatâ, Regis gratiâ & auctoritate, Arteſia Mathildi adiudicata eſt. Et Robertus cùm iniquitatem iudicij queſtus in Arteſiam inuaſiſſet, Philippo Longo in regnum euecto, Mathildis genero, ab eâ pulſus eſt, nouâque iterum percuſſus ſententiâ, quâ Mathildi ſanciebatur Arteſia. In præſentiâ Philippo rerum potiente, exiſtimauit Robertus articulum ad repetendam litem percommodum; *Mathildim iam vitâ deceſſiſſe, Reges generos quorum gratiâ nitebatur nullos eſſe, ſupereſſe in liberis præter vnam filiam neminem, illibatam in Philippo beneuolentiam, & beneficium nullo præmio repenſum, ſummam ſibi apud omnes ordines auctoritatem, iure ſe niti atque æquitate; fieri non poſſe quin poſtulatum tandem obtineret.* Primùm eâ de re cum Philippo Rege verbum facit; porrò eum duriorem expertus, quod conſtituta à duobus Regibus nollet reuellere, diceretque Bellomontanum Comitatum in compenſationem datum; tertiùm controuerſiam in iudicium vocat, dicto die Ioannæ Mathildis nepti, Philippi Longi filiæ, quæ Eudoni Burgundiæ Duci nupſerat; ſimul induſtriâ Dominæ Betunenſis falſas confingit tabulas, quibus ab Roberto auo heres diceretur. Rex auditâ re, rogat Comitem, vt ab iniquâ lite abſcedat; malè honorem pro quocunque bono commutari; tabulas premeret, ex quibus nihil aliud niſi falſatij nomen aſſequeretur. Ad eam vocem Arteſius, vt erat præcipitis iracundiæ, negat ſe falſarium, prouocátque in certamen, qui ſibi obiiceret rem tam turpem. Rex eâ prouocatione commotior, quâ peti ſe exiſtimauit, reſpondit falſas eſſe tabulas, id compertum haud dubiè; illarúmque auctores daturos meritiſſimas pœnas. Exinde amicitiâ deficiente in odium (adeò Regum vitrea eſt beneuolentia, & ſumma illa dignitas parem neſcit) capitaliter Comitem Rex perſequutus eſt; nam Parlamenti ſententiâ damnatus eſt vt falſarius, non modò à poſtulatis excluſus; ſed & à Franciâ exulare iuſſus, bonis publicatis, & honore ignominioſè proſcripto. Nec odium Regis intra infamiam ſtetit, pulſi Arteſij coniugem liberóſque in cuſtodiâ habuit, quamuis coniunctiſſimos ſanguine; ipſúmque Arteſium Namurco quò profugerat per Epiſcopum Leodienſem expellit; ac feminam Betunenſem quæ fabricauerat

Robertus Arteſius cauſa belli.

Beaumont.

Dame de Betune.

Anno 1332.

bricauerat tabulas flammis addicit; mirantibus cunctis, quò beneuolentia prima euaſiſſet, & extorrem miſerantibus, qui tot beneficia vno facinore ac propè verbo perderet, eſſétque exemplo, quàm nullis limitibus conſcriberetur ira impotens Principum. Namurco pulſus Arteſius ad Ioannem Brabantiæ Ducem & affinem ſuum ſe recipit; nec tamen in eo perfugio quietem adeptus eſt. Quippe Rex inflammante ſatieratę vindictam, cùm Brabantino nuntiaret bellum, niſi hoſpitem odioſum abigeret; iſque Arteſium clàm haberet, ſi fortè ira Regis morâ deferueret; Rex cunctationis intolerans, bellum repente Brabantino mouet, & in eum vicinos concitat, Epiſcopos Leodienſem & Colonienſem, Duces Iuliacenſem & Gelrium; quorum copiæ ductore Euſio Comite Comeſtabili in Brabantiam ductæ, imparem Ducem ſpoliatum ibant ditione. Ille tamen quâ erat verſus hoſpitem fide, extrema omnia pati certior, quàm profugum & affinem prodere, peribat victima hoſpitalitatis, cum Arteſius vltrò exceſſit Brabantiâ, póſtque actas Duci immenſas gratias, calamitatem ſuam conqueſtus, quod nullibi agere quieto liceret, & Regi minas intentans, profeſſus ſe quem erexerat deiecturum, occultus in Angliam tranſmiſit, quæſito apud Eduardum aſylo, quem ſperabat ex inimico beneuolum atque amicum, quando in amiciſſimo acerbiſſimum hoſtem nactus eſſet.

Arteſius pulſus in Angliam fugit.

V.

Arteſius Anglo bellum inſinuat.

Eduardus exulem, quem æmulo infenſiſſimum noſceret, lætanti animo & gratulanti excepit, dixítque Richemondiæ Comitem. Nec Arteſius obliterauit iniurias, ſed tam illarum memor quàm beneficij, Eduardum in bellum Francicum inflammabat. Inſinuabat identidem; *iuſtiſſimum eſſe bellum, quo repetuntur per iniuriam rapta, non agi de vrbibus arcibúſque quas Philippus in Aquitaniâ retineret, de toto regno, & quidem Europæ præclariſſimo controuerſiam eſſe, iam in iure quæſito pluſquàm dimidium actum, quid hæreret, ac fortunæ donum cunctatione corrumperet? Sanè contumeliæ meminiſſet, quæ ſibi Ambiani tot illuſtribus teſtibus irrogata, cùm potentiſſimus Rex, ſpoliatus ornatu regio, æmulo & inferiori non clientelam præſtitit, ſed indecorem mulctam & probroſam, ferrum modò accingeret quod vi atque iniuriâ diſcinxiſſet, coronam reponeret quam riualis iniquitas detraxiſſet, quámque donauerat ab proauis Regibus inconcuſſa ſucceſſio: imò nouam Philippo detraheret, nato priuatis in laribus, & admodum nuper illam cingenti. Nec tam arduum atque difficile id præſtare, teneram arbuſculam radices altas nondum immiſiſſe, euelli poſſe haud difficulter, nunc Philippum flagrare inuidiâ, ægrè Proceres Regem ferre, quem parem ſenſerant, eóque Dominum iuſſerant vt regnarent ſimul, Francos Principem qui naſceretur amare & colere, quem ipſi feciſſent inuidiâ proſequi & contemptu. Nauarræ Regem Philippo infenſum, ob detractam Campaniam, alienatum Pontificem, Imperatorem hoſtem acerrimum, iis ſociis tentari poſſe omnia, perfici plurima. Debellatos Scotos, Dauidémque Regem maximâ regni parte multatum, nunc victrices copias ducendas in Franciam, & triumphorum ſeriem maiori compendio propagandam.* Cùm iis verbis Eduardi dolor, quaſi ferro vulnus exacerbaretur, tandem bellum decretum eſt. Quod vt moueretur validiùs; primò de adſciſcendis ſociis laboratum, & in Germaniam maximè conuerſa ſtudia: nec ægrè in partes Ludouicus

Bellum ab Anglo inſtruitur.

 vocatus,

PHILIPPVS VALESIVS.

vocatus, dudum Franciæ hoſtis, quoniam omnia Pontificum tela quibus impeteretur, à Francis Regibus exiſtimabat emiſſa, non dubius quin de Imperio tam Carolus quam Philippus ipſe cogitaſſent. Epiſcopus Lincolnenſis orator in Germaniam miſſus, non modò Ludouicum adiunxit fœderi, ſed Duces Brabantiæ, Gelriæ, Iuliaci, & ſeniorem Hannoniæ Comitem, (nam iunior Franco militabat) atque Colonienſem Antiſtitem. Ad Flandriam quod ſpectat, in partes abierat, vrbibus admotis ad Franciam Comiti obſequentibus, cæteris quæ ad Germaniam cuidam Artauellæ Gandauenſi addictis, abdicata Principis auctoritate. Eduardus poſt ſancita fœdera, profectus ab Anglia, Cagantiam inſulam quæ Flandriæ erat, & præſidio tenebatur, vi primùm occupat, deiicitque præſidium, tum Antuerpiam ſe confert, vt Germanica fœdera arctiùs ſtringeret, vbi poſtquam à Ludouico Imperij Legatus ſeu Vicarius dictus eſt, confirmatis ſociis, bellum Philippo per Epiſcopum Lincolnenſem indicit, ſimúlque infert, tum in Aquitania, tum in Morinis. Iam Philippus ad eum repellendum ſe comparauerat, nec in fœderatis quærendis ſegnior, Reges Bohemiæ, Nauarræ & Scotiæ, Lotharingiæ & Auſtriæ Duces, Comitem Palatinum, & Leodienſem Epiſcopum ſibi adiunxerat. Conductis ex Hiſpania & Genua nauibus, claſſem ingentem inſtruxerat, quam Teſtanerio Genuenſi, rei maritimæ peritiſſimo, gubernandam tradit, Comeſtabilem in Aquitaniam mittit, qui ope Comitum Fuxienſis & Armaniaci ad Garumnam prouincias contineret, ipſe numeroſum exercitum conſcribit, tanta Francorum alacritate, vt ſoli Normanni ad profligandam Angliam maiorum inſtar ſeſe obtulerint, deligendis equitum quatuor millibus, quadraginta peditum; quos ſtipendiis ſuis alerent, ídque ob initam à Rege gratiam, quod Ioannem filium Normanniæ Ducem dici voluiſſet. Tanto apparatu cùm Europa ſcinderetur in partes, primus Anglus mouit, & Cameracum obſidione cingit, ita enim cum Ludouico Imperatore conuenerat, vt ab Imperatoria vrbe belli initium faceret. Illam propugnabat Galeſius Baumius Eques Sabaudus, acceſſerátque Comeſtabilis ab Aquitania reuocatus, cum tribus equitum millibus, erátque ſpes Angli opprimendi, ſi in obſidione perſtaret: quare Atteſius nono die illius ſoluendæ auctor eſt: *non occupandum regnum per vrbes ſingulas, ſemel rem vnius pugnæ aleæ committendam, ideò in regni viſcera penetrandum, id decere legitimum Regem: nam tentare limites fore extranei.* Hoc conſilio ſoluta obſidio, & ad Capellam Picardiæ vrbem promotus exercitus, ad quam Philippus caſtra poſuerat. Continuò per fæciales diem pugnæ dicit Eduardus, à Franco gratulante accepta eſt, & fæciales ſplendidè habiti, donatíque muneribus. Dicta die vtrinque exercitum Præfecti inſtruunt, in Anglico erant millia equitum quatuordecim, ſexaginta peditum; in Franco equitum viginti octo, peditum quinquaginta; erántque ſub ſignis quatuor Reges, Comites triginta ſex, vexilla Nobilium inſignia viginti ſupra ducenta; vt Europæ flos in id bellum conuenerit. Verùm Franci Proceres omninò abhorrebant à pugna; ſeu prudenti conſilio, quod vniuerſum regnum vno aleæ iactu adducere in diſcrimen nollent; ſeu religione quadam deterriti, quod Robertus Neapolis Rex,

Et à Philippo.

Anno 1338. Galois de Beaume.

Admoti exercitus ſine prælio.

Rex, curioſus aſtrorum inſpector, affinem Regem admonuiſſet, ne pugnam præſente Eduardo conſereret, aſtra enim ſtragem horribilem comminari Francis, ſi ſecus agerent; iſque erat per vniuerſas copias diſſipatus rumor. Et Regi Proceres exponebant; malè pro gloriâ regnum in periculum vocari; ſi vincat, palmam inanem in præmium fore, ſi vincatur, totum regnum in iacturam. Quibus tametſi generoſiſſimum Principem haud dehortarentur, tamen cunctando & prolatando tantùm perfecerunt, vt inclinante in veſperum die, conſeri pugna nequiuerit, eámque in poſteram lucem Reges remiſerint. Franci interea rumorem ſpargunt, ſibi præliandi haud eſſe animum, ſed aciem inſtrui duntaxat in ſpeciem, vt facilius Anglum interciperent, & alimenta detraherent. Quo rumore ad Anglos delato, ſeriò pertimuit Eduardus, ne id hoſti conſilium foret, eò maximè quod deficiebant cibaria: & ipſa nocte reduxit exercitum, in Hannoniam primùm, tum in Brabantiam, accuſans Philippum, quod dicta die aciem non ſtitiſſet in prælium. Et Philippus ab eo inſequendo precibus ſuorum monitíſque prohibitus, ſe verſus Franciam recepit: Deo adhuc calamitatibus Franci indulgente; nam quid præter Numen infenſiſſimas gentes atque fortiſſimas, Reges priuatis incenſos iniuriis, ſub ipſa tela admotos, nullo ſanguine, abſque vllo obice diremiſſet?

VI. *Artauella repulſus à Franco.*

Interciſa ſpe pugnæ Eduardus retinendis ſociis incumbebat prudenter, quos temerè abalienabat Philippus. Flandri præcipuè magno erant momento, in quam partem ſe darent. Ii iam antè ab quodam artifice Iacobo Artauella prorſus regebantur. Gandaui Artauella diu cereuiſiam coxerat; erátque ſtaturâ corporis firmâ & procerâ, valido robore ad ſtaturæ modum, magno animo, præfractâ audaciâ, & ad quoduis nefas intrepidâ; ob quas dotes lato nomine in popularibus comparato, plebi acceptus, & facinoſorum aſylum, in Gandauenſes tyrannidem vſurpauerat, probo cuicumque terribilis, contrà improbis gratus, quorum vitia fouebat atque alebat. Incedebat ſexaginta ſtipatoribus aut Sicariis cinctus, quorum aliquot ad ſæuitiam eius conformati, leuiſſimo nutu deſignatum quemlibet perimebant. Sic non Gandaui modò, ſed in totâ Flandriâ nefarius vir ſe Principem gerens, morte damnabat, multabat, exigebat tributa, leges condebat, magiſtratus dicebat, nemine auſo iniquiſſimis iuſſis repugnare. Ille ab Eduardo primùm appellatus, vt Flandrorum arma ſuis adiungeret, quanquam multâ donatus pecuniâ, excuſauerat ſe, tum recenti memoriâ pugnæ Caſſetanæ, tum ob pactum cum Benedicto Pontifice initum, quo Flandri promiſerant ſe in Regem Franciæ nunquam bellaturos; ſi ſecus agerent, Pontifici in pœnam penderent florenorum bis decies centena millia, & ſacris omnibus interdicerentur. Nihilominus Regibus ad pugnam accinctis, conſcripſerat copias ad Inſulas expugnandas, quam ob rem cùm ij infecto prælio diſceſſiſſent, veritus Artauella ne allaborante Pontifice pacem contraherent, & ipſe Philippo in prædam cederet, ad eum mittit, qui pacem peterent, iis conditionibus, vt Flandri abdicato Anglo reciperent Comitem, & Francus vrbes Flandriæ quas tenebat dimitteret. At Philippus

PHILIPPVS VALESIVS.

conditionem aſpernatus, Artauellam reiicit. Is ne ab vtroque Rege deſtitueretur, ad Eduardum Bruxellis agentem ſe confert, deductiſque Flandricarum vrbium Conſulibus, contrahit fœdus; Anglo lucrum ex alienâ ſocordiâ faciente. Erat præterea vnus obex tollendus, ne in Pontificiam pœnam Flandri incurrerent; nodus vt ſolueretur, Artauella auctor eſt Anglo, ſe Regem Franciæ nuncupet; ita pœnam imminentem vitari vel eludi poſſe. Quanquam Eduardo videbatur ridiculum, ſe Regem dicere eius Imperij, cuius nedum minimâ parte potiretur; tamen vt Flandros obtineret, iuríſque auctoritatem palam omnibus faceret, ſe Regem Franciæ dixit, adiunxítque Pardis aurata lilia; quo vano titulo gauiſi ſunt poſteri, quanquam tam poſſeſſione deiecti poſtea, quàm primùm erant iure deſtituti. Sed ambitio ſibi gaudet illudere, & cùm cibo ſolido veſci nequit, fumo ſe paſcit. Eduardus ſtabilito fœdere, in Angliam tranſmittit, cuius oras claſſis Francica populabatur, & in Hantoniæ portum irruperat; relictâ vxore Gandaui, ceu chariſſimo fidei pignore. Nec Flandros ſpes aut metus diſtraxerunt ab Anglo; fruſtra Philippo conditiones optimas offerente, & commodiores quàm quæ anteà rogabantur: & Benedicto Pontifice interdicta incaſsùm pronuntiante; quibus primò quidem Flandri perculſi ſunt, ſed conſuetudine ſtuporem vincente, deſierunt timere, quæ nec vitam nec vitæ vſum eriperent. Mox adiuti ab Anglis Sacerdotibus, quos Eduardus miſerat ſpreto interdicto, obeuntes ſacra omnia munia. Philippus, qui ſapere alienatione Flandri debuerat, nouo errore priorem cumulat, Hannoniæ Comite à partibus ſuis diuulſo. Nam cùm Franci Aſpram vrbem contra ius cœpiſſent, ac captam incendiſſent, Comes hactenus in Philippi copiis adſcriptus, excandeſcens iniuriâ, quia Aſpra ſuæ erat ditionis, ad Eduardum defecit; bellíque calamitates tam intulit Francis quàm inuexit Hannoniis. At prohibere non potuit, quin caſtrum Thinepiſcopium, quo Cameracum vinciebatur vt compede, Ioannes Philippi filius expugnauerit. Et memorandum in expugnatione telum, quo tandem capta arx, vincentium arte indecore & propudioſâ. Nam cum æſtu ingenti cœlum efferueret, faciléque ex corruptis corporibus virus contraheret; Franci machinis ſuis plurima equorum cadauera iaculabantur in caſtrum quibus putreſcentibus inualeſcebat contagium, & minabatur teterrimam peſtem. Quo metu arx Ioanni dedita eſt, prius liberato per comitem præſidio. Sed Marti num eſt ſatis, ferro & elementis pugnare; quid ea corrumpit mortalis ambitio, & in naturam ſuam cur peccare cogit?

Anglus Rex Franciæ dictus.

Thin l'Eveque.

VII. Eduardus interea rebus in Angliâ conſtitutis, ad traiiciendum fretum ſe comparat; claſſi inſtructæ imponit militum quindecim millia, florem nobilitatis, atque militiæ Anglicæ robur; Præfectúmque ſe gerens, ſoluit intrepidè. Et erat omninò quod pertimeſceret; nam claſſis Francica ad Scluſam & Blandebergam littus prætexebat, & ſcopuloſam nauium ſeriem obiiciebat appellenti in Flandriam. Trecenta nauigia Franci numerabant, militum triginta millia, alij ſcribunt quadraginta; Præfecti tres peritiâ maris clariſſimi, Teſtanerius Genuenſis, Keruellius Brito, & Bahucetus Cœnomanus; periti ſſimi equidem, ſed plures pro imperio, quod conſortis

Franci pugnâ nauali victi.

ſortis impatiens, tres non capit. Eduardus ad conſpectum claſſis, cùm regredi nec pudor nec animus, nec neceſſitas belli permitterent, ſuos ad pugnam inſtruit, primâ fronte nauium maximas collocat; eâ ſerie, vt quam nauem implerent milites cataphracti, duæ ad latera tegerent Sagittariis plenæ; tum aliud agmen nauigiorum ſeiungit, quod pugnam ſpectaret, promoueretque, vbi opus foret, detractis identidem & in pugnantium opem miſſis nauigiis; fœminas quæ magno numero ad inuiſendam Reginam naues inſcenderant, in poſtremum agmen coniecit; deſtinato ad earum tutelam milite. Mox prudenter aduertens ſuorum ora oriente ſole verberari, pugnam inhibuit, dum ſidus ſe ad occaſum conuerteret: quâ morâ opinionem metus hoſtibus fecit, auxitque forſan audaciam, ſed ſimul temeritatem improuidam, luciſque præſtinguentis incommodum attulit. Poſt pugnandi copiam, ad baliſtæ iactum naues impelluntur, ſtatimque effuſa telorum & ſagittarum grandine, promotæ vlterius vncis impactis ad ſtatariam pugnam ſe admouent. Tunc vtrinque ſtrages horribilis, baliſtis & arcubus certo ictu in ſubiectum hoſtem collimantibus; enimverò miſerabilior facies, cùm milite cataphracto in obiectam nauem traiecto, fluctus inter velut in ſolido, nullâ fugæ ſpe aut ſalutis, ferro brachia & capita detruncantur, oppletur pergula cadaueribus, exundátque ſanguis in fluctus. Aliquot horis acerrimè dimicatum eſt, parique fortunâ; imò viſa victoria Anglo aduerſari, Eduardi femore ſagittâ ſaucio. Verùm cùm is nec pugnam omitteret, nec Angli, quos à fronte gloria, à tergo incitaret pudor, ardore primo decederent; Franci profligatis fortiſſimis, primùm vinci animo; dein nocte appetente, conuerſis proris quibus integrum erat, ad portum confugere. Mali cauſa princeps, quod triremes in quibus militum robur, prohibitæ vento pugnâ abſceſſerant; tum Præfecti claſſem pro numero nauium non inſtruxerant milite; poſtremò Anglis ſub Regis oculis pro gloriâ atque coniugibus præliabantur: Franci pro prædâ; cuius cupiditas creſcit ex facili, ex difficili perit; nec prædoni vnquam, niſi ex infirmitate hoſtis, animus eſt. Nocte ipſâ expugnatæ naues cæteræ; nam æſtu maris Anglos promouente, ventóque valido vela implente, elementis pugnantibus Franci contriti ſunt, & reliquiæ prælij profligatæ. Cæſa Francorum decem millia in ipſâ acie, plures hauſti fluctibus, imò è captis necati plurimi, ſeruatis duntaxat Nobilibus; Bahucetus ducum vnus malo nauis ſuſpenſus eſt quod Huntonem vrbem diripuiſſet immaniùs. Nec incruenta Anglis victoria, quorum occiſa quatuor millia, præter Regis vulnus. Ille victor in Flandriam ſubiens; quanquam moderatè & piè ſe gerens, omnium ſummâ gratulatione exceptus, inſtaurato cum Flandris fœdere, centum viginti millia Tornaco admouet; quorum millia quadraginta Artauella conſcripſerat, educta ex officinis artificum. Portò Philippus nauali clade nuſquam perterritus, præſidiis vrbes firmauerat, parabátque exercitum quo hoſtem pelleret. Tornacum propugnabant Comes Euſius Comeſtabilis, ac duo Franciæ Mareſcalli, (nam ea vnius viri dignitas, iam admiſerat duos) cum tribus millibus equitum. Cùm ideò protraheretur obſidium, hoſtes pro militum ingenti copia, plurimas turmas ad populandos

PHILIPPVS VALESIVS.

Anno 1340.

Bahucet.

Tornacum obſeſſum.

PHILIPPVS VALESIVS.

dos agros emittebant. Poſtquam feliciter Comes Hannoniæ ſanctum Amandum expugnaſſet, Flandros contraria ſors afflixit atque diſiecit. Dum ij Arcam diripetent, ſancti Andomari præſidiarij milites, facto in palantes impetu, prædationi intentos haud ægrè profligant, & cæſis quinque millibus, prædam recipiunt. Fugâ ſeruati cum in Anglorum caſtra euaderent, tantum metum popularibus ſuis iniiciunt, vt repente Flandri omnes, quaſi hoſtis à tergo premeret, relictis caſtris abſceſſerint, & in municipia ſua confugerint; quippe ineptus ad militiam ciuis, & malè caſtra permutat laribus, martíſque ærumnas domeſticis commodis. Eduardus hac copiarum parte imminutus, rem nouo conſilio gerit: ad Philippum ſcribit, cúmque ad ſingulare certamen prouocat; ſat effuſum innoxij ſanguinis, priuatam eſſe contentionem vtrius regnum ſit, ab ipſis vnicè diſceptandam; ſi tamen ſocios pugnæ percuperet, centum ſibi adiungeret, aut plures quanto numero vellet. Superſcriptum erat epiſtolæ, Philippo Valeſio. Rex prouocationem, vt par erat, ludibrio habuit; reſponditque, epiſtolam non ad ſe perſcriptam, quæ titulum non præferret; ſe iturum ad pugnam vbi commodum foret; ad duellum quod ſpectaret, ſi Eduardus Anglicum regnum in præmium vincenti proponeret, certamen placere; ſin minus, haudquaquam par eſſe, rem certam & poſſeſſam in diſcrimen vocari. Anglus interea angebatur; quia præter defectionem Flandrorum, deſtituebatur pecuniâ, quam Proceres in Angliâ retinebant; porrò vnde ſtipem Germanis conficeret, flagitantibus, vímque ni ſolueretur minantibus? Tornacum excludebat ſpem deditionis, & quanquam ad diem duntaxat tertium alimenta ſuppeterent, ciues fortitudine ſupplebant penuriam, quam & Anglus ipſe non nouerat. In iis difficultatibus lux pacis illuxit. Ioanna Valeſia Philippi ſoror, eadémque Eduardi ſocrus, poſt mariti Guillelmi Hannoniæ Comitis obitum Fontauellam ſeceſſerat, in Cœnobium Virginum, vitámque in ſolitudine agebat ſanctiſſimam; modò miſerata belli miſerias, & diſcrimen Regum affinium, progreſſa Cœnobio, tantùm curâ & auctoritate apud Reges valuit, vt inducias in decem menſes impetrauerit, ſolutâ obſidione Tornaci; laudabili facto mulieris, quæ pietatis otium pio negotio interpunxit, & ſanctam ſolitudinem ſanctiori frequentiâ immutauit. His induciis quærebatur Pontifici ſpatium pacis ſarciendæ, quam ab animis infenſis minùs obtineret; eæ prorogatæ ſunt in tres annos; datúmque odiis, vt mox acerbiùs ex flammâ tectâ erumperent.

Aiques. — *Eduardus Philippum prouocat.* — *Induciæ.*

Nec ideò bellum quieuit omninò, ſed à capite ad membra traductum, in Britanniâ noui Ducis occaſione, infenſos Reges & regna ipſa commiſit. Ioannes IV. Britanniæ Dux, cùm liberos qui ſuccederent nullos haberet, ad proximos affines adiecit animum. Ij duo erant, Ioanna ex fratre neptis, & Ioannes Monfortij Comes, conſanguineus frater; in virginem Ioannes pronior, eam Carolo Bleſenſi vxorem collocat, ſimúlque Britonum Comitiis deſignat heredem, repudiato fratre Monfortio, quem ex inceſtis nuptiis natum aſſerebat. Erat Carolus Ludouici Bleſenſis Comitis frater, haud dubiè à Philippo Rege propugnandus, quando Margaritam ipſius

VIII. *Bleſenſis & Monfortij contentio.*

ipſius ſororem Bleſenſis habebat in matrimonio. Ioannes à Tornacenſi expeditione in Britanniam rediens, Cadomi morbo preſſus animam egerat, Ioanna nepte herede ſcriptâ; quanquam Monfortius præſens nihil non tentaret, vt a moriente impetraret tabulas. Hac ſpe deiectus, haud deiecit animum, ſed equis inciatis Nanneras aduolans, ciuium aſſenſu Dux appellatur, indicit comitia, & Lemouicum profectus, Ioannis gazas & opulentam pecuniam rapit, quam in eâ vrbe Dux repoſuerat gnarus ſibi tantum iuris acceſſurum, quantum pecuniæ. Ea fretus quamplurimas Britanniæ vrbes, quà vi, quà deditione occupat: nec dubius quin Philippus Bleſenſem promouens, immiſſurus eſſet exercitum; huic æmulum parem vti inſtrueret, tranſmittit in Angliam, & commendatione Roberti Arteſij, cui erat affinis, beneuolè ab Eduardo exceptus, & ſpe ſubſidiorum erectus, eidem pro Britanniâ clientelam præſtat. Bleſenſis interea Philippum appellat, cuius auctoritate tam ipſi quàm Monfortio dies dicitur, vt in Parium Curiâ de iure diſceptent. Monfortius regreſſus ab Angliâ ſe ad diem ſiſtit, comitatu frequenti Britonum; ſed cùm perſentiret ſibi Regem iratum, veritus ne cauſâ ſimul & libertate excideret, mercatoris veſtem indutus, clam profugit, ſeque Nanneras recipit. Mox ſententiâ Parium Bleſenſi adiudicatur Britannia, eiúſque executio à Philippo Ioanni filio commiſſa. Ille parato exercitu, cui dederant nomina inſignes Proceres, Comes Alenſonius, Comes Bleſenſis, Duces Burgundus & Borbonius, Ludouicus Hiſpanicus, Euſius Comeſtabilis, aliíque, capto Cantoncæo, Nannetas obſidet. Imparatus à milite Monfortius erat; ideò Britonibus auctoritate Regis deterritis, & Anglicam opem mari dirimente, cùm in arcem recepiſſet ſe, à præſidiario milite per proditionem Ioanni traditur. Videbatur bellum confectum in capite; cùm Margarita Monfortij vxor Ludouici Flandrenſis filia, Francica verè Semiramis, niſi quòd Babylonicâ caſtior, pro captiuo coniuge filióque impubere rem ſuſcepit. Ea femineis lamentis abſtinens, & erecto ſupra ſexum animo, poſt acceptum Rhedonibus nuntium, ipſam Rhedonum vrbem cæteráſque in officio firmat, ac filium Ioannem in Angliam mittit, quo vel obſide vel pignore Anglica ſubſidia impetraret. Ioannes interea Rhedonas obſidet, capítque, dedentibus ciuibus, qui direptionem metuerent; tum Hennobonum validam arcem oppugnat. Monfortia eam propugnabat, quæ repulſo ſæpius Francorum impetu, rem aggreſſa eſt militari audaciâ & fortitudine ſingularem: erat enim vt conſilio ſagax, ita manu audax, ducis partes implens, tam pugnando fortiter, quàm prudenter deliberando. Cùm ex ſublimi turri obſeruaret Francos impreſſionem in murum facere, vniuerſas copias eò aduolare, & relinqui ſine cuſtodibus caſtra; per oppoſitam portam trecentos educit equites, caſtra inuadit, diripit, atque incendit, & excitato tumultu cùm vetaretur in vrbem regreſſus, equites ad Auræum proximam vrbem agit incolùmes, & quinto poſt die magno abſentiæ fructu ſexcentos equites, per obiectos hoſtium cuneos, ſalua ducit Hennobonum. Inter hæc generoſitatis ſpecimina, ſex Anglorum millia in ſubſidium Mannæus duxerat, & profligauerat Ludouicum Hiſpanicum plurium copiarum ductorem; cuius aduentu Bleſenſis

Philippus Valesius.

Monfortia Amazon egregia.

Rennes.

Hennebon.

PHILIPPVS VALESIVS. De Maunay. Vannes. Cliſſon, de Leon.

perterritus, pactus eſt cum Monfortia in aliquot menſes inducias. Illa breui hoc interuallo Londinum profecta, maiores copias à Rege impetrat, quibus præficitur Robertus Arteſius, & cum iis reuecta in Britanniam Venetiam capit. Verùm relicto Venetiæ Arteſio, poſtquam Rhedones exercitus ductus eſt, Cliſſonius & Leo conſcriptis militibus Venetiam ipſam aggrediuntur; atque dum in murum irrumpitur, Arteſius læditur grauiter, cogitúrque per poſticum effugere; plagis obiens tranſmittendo in Angliam; vir militaris, & ad omne diſcrimen accinctus; infelix tamen, qui dotes egregias in patriam & Regem conuertens, fortis ſuo damno & probro fuerit. Eduardus ægerrimè amiciſſimi viri mortem ferens, ipſe magnum exercitum in Britanniam ducit, quam Ioannes non minoribus copiis obtinebat; iámque bellum totis viribus inſtaurabatur, cum Legati Pontificij inducias in tres proximos annos exorant, fœderatis in eas admiſſis, & Monfortio liberato. Sed ea malacia non tranquillitas fuit, excitandâ in poſterum tum in Franciâ tum in Britanniâ tempeſtate, quæ clauum & armamenta confringet.

IX. *Rex Proceres necat.*

Inducias Reges ludis & conuiuiis tranſigebant, eámque in rem ſuos quiſque Proceres euocauerat; vt diuerſo conſilio, ſic diuerſo euentu. Eduardus Comitiſſæ Saliſberienſis amore accenſus, ordinem Tibialis faſciæ inſtituebat; dum Philippus vindictam an metum animo obtegens, haſtiludia paciſque lætitiam prætendebat. Hac ſpecie cùm plurimos euocaſſet è diuerſis prouinciis Nobiles; decem è Britonibus, quorum princeps Oliuerius Cliſſonus, & tres è Normannis, in vincula agit, & proditionis compertos an ſuſpectos capite plectit. Vnus effugit inſidias Gotofredus Harcurius, & à Rege expetitus ſummoperè, ad Eduardum ſe contulit, inflammauitque præcipitem animum iracundiâ, quia Philippus innoxios Proceres, vnius criminis reos, quod fauere Anglo putarentur, vitâ ſpoliaſſet. In locum Arteſij admiſſus Harcurius; ſedulò bellum in Anglia comparatum, & ad cæſorum vindictam non tantùm palam Eduardus ſurrexit, verùm in Franciâ ipſorum affines dolorem tacitum inſtigabant. Extemplò miſſi in Britanniam Monfortius, in Aquitaniam Lancaſtrius Comes Erbienſis, & ille paulò pòſt morbo extinctus, iſtius verò expeditio celebris. Siquidem obſidione Bergeracum cepit, & comitem Inſulanum inſigni victoriâ profligauit; mille duntaxat equitibus decem hominum millia ſub veſperam aggreſſus, in fugam egit, captis ducentis è præcipuâ nobilitate, & tranſito Garumnâ, Aginnates ſubegit. Imò vlteriùs victoriæ inſtans Carentono tranſmiſſo, Enculiſmam armis obtinuit. Subito fulmine perculſus Philippus, Ioanni filio generoſiſſimo iuueni repellendi hoſtis prouinciam tradit, & ille partem exercitus, qui ſcribebatur ampliſſimus, illicò rapiens, circa Carentonum omnia oppida & ipſam Enculiſmam recipiens, Anglum recedentem Aguilonium vſque perſequitur, incluſúmque obuallat, centum hominum millibus in exercitu numeratis, vniuersâ penè Normanniâ confluente. Dum regni copiæ ad ſcopulum hærent, Eduardus ſpe Flandriæ obtinendæ conceptâ, ex Anglia ſoluens, Scluſam appulerat, deducto Eduardo filio, agebátque eâ de re cum Flandris. Artauella prouinciæ tam

De Harcour. De l'Iſle. *Bellum Anglus inſtaurat.* Aiguillon. *Artauella occiſus.*

PHILIPPVS VALESIVS.

tam opulentæ ſpem fecerat, & ciuitatum Conſules eò loci adduxerat, tacito conſilio, donec in Eduardi conſpectum ventum eſt. Tunc ad eos oratione conuersâ; *Longam intexit miſeriarum ſeriem, quas perpeſſi hactenus bello erant; earum cauſam in Comitem Ludouicum transfert; ipſum Francum affectu mala omnia in ditionem ſuam intuliſſe, ſpoliaſſe pecuniis ciues, extorres depuliſſe è laribus, inſontes necauiſſe quam plurimos; ac demùm Philippo Capitali hoſti obtuliſſe prouinciam totam in direptionem & prædam. Iam abruptum obſequij vinculum & reuerentiæ; non habendum pro Principe qui prædonem ſe gerit, & abrogaſſe iam diu Comitem, qui Francis adiunctus calamitates tantas intulit patriæ. Ita libertati ſuæ redditis vnum ſupereſſe, vt ſibi nouum Principem adſciſcant, cuius beneuolentiâ atque potentiâ, tam foueantur intus quàm foris tegantur. Adeſſe Eduardum, à quo percepiſſent tam multa commoda, ſperarent longè plurima; præualidum ad infringendam Philippi tyrannidem, futurúmque defenſorem vocarent; atque vt arctiore vinculo ſibi annecterent, Eduardum filium pro poteſtate datâ à populo Comitem dicerent.* Conſules re inexpectatâ attoniti; poſtquam exaggerarunt momentum; poſtulant ſpatium ad deliberandum cum ciuibus, & ſpe factâ reditûs, in ſua quique oppida abeunt. Ciuitates ſingulæ audito Artauellæ conſilio; *exclamant retinendum quem Deus & natura dediſſent Principem; haudquaquam eum qui ſecum natus, educatus foret atque inſtitutus, cum extraneo permutandum; atque auctorem tanti flagitij tollendum è medio, & pernicioſum conſilium regerendum in caput.* Artauella diuturnâ felicitate metum reſtinguente, Eduardo pollicitus ſe ſolo aſpectu ciuitates in ſententiam ſuam adducturum, Gandauum vbi regnum incœperat ſe primùm confert. At prouidebat iuſtiſſimè Deus, vt quo in loco nata erat tyrannis, eo occumberet, & qui tot ſcelera promouiſſent, iidem exſcinderent. Subeunti vrbem nemo occurrit; ſpectat ciues conuenire in compitis, ſe ferocibus oculis deſignari; voces audit obſtrepentium, eum eſſe qui Flandriam vt patrimonium donet; quid vltra ipſi patiantur tyrannum? Per eas voces metu penitus admiſſo, domum abſcedit, obſtructiſque foribus ſe in vim communit. At plebs incondita ex alieno metu collectâ audaciâ, ad domum properat, Artauellam poſcit, & vim comminatur. Ille ad feneſtram ſe offert; ſalutem precatur abiectiſſimis verbis, vnumquemque appellat de nomine, atque humiliter ſupplex ſibi veniam flagitat. Poſtquam animaduertit mutatas hominum voluntates, nec locum eſſe precibus lacrymiſve, tentat effugere per poſticum, atque ſibi conſulere. Verùm in effuſam turbam incurrit, & ab iiſdem, cæſus eſt, quos antè vt mancipia ad nutum leuem circumagebat. Iſque exitus fuit homuncionis, ex officinæ quiſquiliis ad imperium euecti, & dantis popularibus pœnas, quas exegerat diu. Eduardus compertâ morte, Flandris iratus, irritam ſpem reuexit in Angliam, & ad belli rationem nouam ſe accinxit.

X.

Eduardus Normanniā vaſtat.

Nam certior factus, Ioannem Aguilonio pertinaciter adhærere, & conſtituiſſe arcem fame opprimere, quam expugnare vi haudquaquam poterat; ipſe ad ſeruandam arcem & præſidiarios milites conſcenſis nauibus exercitum in Aquitaniam ducit. Sed ventorum reflantium vi tertium à curſu diuulſus, coactus eſt ad Britāniæ oram appellere, dum tempeſtas remitteret.

PHILIPPVS VALESIVS.

Ibi otianti nouam mentem inſpirat Harcurius. *Dimittendam Aquitaniam, in ipſa regni viſcera penetrandum: Normanniam irruptioni valdè obnoxiam; in eam ſi inuadat, ingentia ſpolia, egregia commoda nullo periculo parari poſſe, ac ſubſterni pontem quo ad Pariſios properet. Prouinciam vberem frugibus, refertam ciuitatibus atque opulentam, admotam ad Lutetia portas, patere inuadenti; nullas arces, nulla munita oppida qua vim excluderent; ciues & incolas diuturnâ pace emollitos; ſi quid roboris ſit, id totum cum Duce ad Aquilonium confluxiſſe; rem cum imbelli turbâ & feminis fore. Addebat plures ſibi affinitate & amicitiâ coniunctos, Philippo infenſos, quorum ope loca percommoda & municipia obtineret: Normanniam verum Angliæ patrimonium, imò Regum patriam, quæ natura iure compellaret Principes ſuos; obſecraret ſibi eripi ſeruitutis iugum, & quem in Guillelmo victorem dederat, in Eduardo repoſceret.* Eduardus iis perſuaſus, curſum obuertit, & ad plagam Conſtantienſem improuiſus appli-

Anno 1346.

cat. Nauem egredienti omen contigit, quod ſiniſtrum in ſpeciem dexteritate ingenij dextrum effecit; nam cùm grauiter lapſus ore prono in terram ruiſſet, & è naribus flueret copia ſanguinis, aduertens id videri ominoſum adſtantibus, verbo fecit auſpicium; annon, inquit, aſpicitis, quonam modò me hæc terra alliciat? ſcilicet me dominum expetit. Illicò trifariam copias diuidit; vtque plura per loca populationem & terrorem ſpargeret, latè graſſatores diffundit. Nec municipia modò & inualidas vrbes expugnat, ſed quæ maioris nominis, Arflorum, Cæſaroburgum,

Saint Lo.

Monteburgum, Carentenium, Fanum Lantonis, patuere victori, turba agreſti intra muros perfugiente, vt defenderentur, non vt defenderent: at qui

De Guines
Tancaruille.

muri metum propugnare poſſint? Iam Normannia inferior penes Anglum erat præter Cadomum; cùm Philippus tumultu excitatus Rodulphum Guinium Comeſtabilem & Tancaruillam Comitem, ex Aquitania reuocatos, ad Cadomum defendendum mittit, dum ipſe indicit delectum militum, arceſſitque ex prouinciis nobiles. Vrbs nullo ambitu mœnium cingebatur, tecta vno latere Orno amne præterfluente, altero arce, quam

De Blagny.
Cadomũ captum.

Blanius Præfectus cum trecentis Genuenſibus obtinebat. Implebat vrbem ingens mortalium numerus; nam præterquam quod populoſiſſima erat, ruſticorum turbam è proximis agris exceperat. Qui ſinguli metuebant, modò præfidentes & temerarij; adeò facilius in extremum vitium quàm in mediam virtutem itur; hoſtem ſpernunt, expetunt, nullóque ordine aggrediuntur prorumpere. Comeſtabilis gnarus quantum intereſſet militem inter turbámque ciuium, ſtatuerat pontem vrbíſque portas defendere, nec ſinebat petulantes prodire. Sed ij feroces in abſentem hoſtem, cùm duci vim facturi forent, ſi eſſe durior pergeret, permiſit quod prohibere non poterat; ſimul cum Tancaruilla pontis caput occupat, ciues vt reciperet, atque hoſtem perſequentem repelleret. Nec ducem fefellit temeritatis opinio; vix in conſpectum Angli venit Cadomenſis, cùm adhuc illibatus à vulnere, proiectis armis fugam verſus vrbem effuſiſſimè capit; nec modò ad pontem, ſed per ipſum amnem, qui vadoſus fortè erat, in domos ſuas confugit quiſque. At ſalutis via iter morti atque exitio præbuit. Eodem vado inſequuti hoſtes, in vrbem inuadunt, vicóſque ſtrage & cruore implent.

implent. Pugnabant ad pontem Comeſtabilis & Tancaruilla, ignari vado amnem patere, cùm à tergo ſpectant captam vrbem, oppreſſique multitudine, hoſti ſe tradunt, à multis ideò proditionis ſuſpecti. Exin licentiæ militis vrbs permiſſa. Verùm cùm deſperatio ciuium animos inflammaret, ad ſingulas ædes pugna inſtauratur; obſtructis foribus è ſupernis locis ſaxa, tela, trabes ciuis iaculatur, iámque imbelli ſexu bellum propagante, vno pro milite inualeſcit multiplex. Eo pugnæ genere è fortiſſimis quingenti Angli ceciderant; cùm Eduardus irâ præcipiti abſcedere militem, atque vrbi flammas iniici iubet. Enimverò Harcurius miſertus popularium, calamitatem proximam deprecatur; ſuppléxque ab Eduardo impetrat, vt pœnam in miſericordiam verteret, vinceretque clementiâ quos deſperatio ad extrema impulerat. Sic promulgatâ veniâ victori vrbem aſſeruit; ciui ſalus conceſſa, raptæ opes: ab arce Eduardus abſtinuit, & quidem prudenter; ne morâ ſuorum ardor tepeſceret, néve in alias vrbes obſiſtendi exemplum propagaretur. PHILIPPVS VALESIVS.

Poſtquam Normanniam populationibus atque incendiis peruaſtauit, ad Lutetiæ portas exercitum victorem admouit, circùm oppida & municipia incendit, domóſque regias flammis conſumpſit; mox per proditores admonitus, iam Philippum inualeſcere copiis, & ſtatuiſſe pugnam conſerere, ne ipſe in alieno tot circumcluſus amnibus interciperetur, receptum indicit; & reſtituto ad Poiſſiacum ponte, Sequanâ tranſito, verſus Belloua-cum iter capit. Dum regreditur, nouâ calamitate Philippum percellit; Ambianenſes ſubmittebant ad Regem turmam Nobilium, quæ cùm in Harcurium incurriſſet, oborto certamine, victa & profligata eſt; mille & ducenti interfecti, equi & impedimenta à victoribus abducta. Nouum vulnus vehementer Regis dolorem auxit; ille intolerabilem contumeliam ratus, ſi hoſtis poſt tot incendia elaberetur impunè; Somonæ, qui viuus amnis recedenti erat tranſmittendus, pontes ſubrui, & vada conturbari iubet (adeò pontem aureum non ſternebat) magníſque itineribus ſequitur regredientem. Eduardus ſextâ ab Ambiano leucâ ſubſtitit, dátque mandatum Præfectis caſtrorum vt vadum inquirant; ij cùm decurſâ Somonæ ripâ nullum reperiſſent, & hæreret inops conſilij Eduardus, Francus captiuus vadum latens commonſtrat, quo admodùm tuto duodeni equites vna fronte procederent; verùm id patebat duas tantùm horas, cùm amnis humilior æſtu Oceani non exurgit. Præterea ripam oppoſitam Godemarus Fayus occupabat, ac ſex millia peditum equitéſque millenos penetranti vadum obiiciebat. Nihilominus Eduardus opportunis horis vadum ingreſſus, pugnâ cum Fayo conſertâ, in vlteriorem ripam tranſmiſit, & hoſtili equitatu in fugam acto, proculcauit peditem atque diſiecit. Vrgebat Philippus, peruenítque ad vadum vnâ horâ poſtquam Anglus tranſmiſerat; iámque fluxu amnem implente prohibitus tranſitu, flexo itinere, Abbauillam venit; & ibidem ipſâ nocte quieuit, dum ſe legiones cæteræ aſſequerentur. Eduardus, ad Creciacum qui in Pontiuis pagus eſt, caſtrametatus, ſtatuit frontem hoſti obiicere, quando terga maiori periculo obuertebat. Eam in rem in colle modico aciem dirigit, tergum expaſſa

XI. *Lutetiam cõcedit, & recipit ſe.* *De Faye.* *Crecy.*

PHILIPPVS VALESIVS. Anno 1346.

arboribus ſylua obuallabat, frontem & latera curribus texit, inani ſpatio, quò irruere copiæ & ſe recipere poſſent. Tum poſtquam accepit à ſpeculatoribus eo die Francum non venturum, militem ad corpora cibo & ſomno reficienda dimittit; quanquam, cibi erat magna penuria, iam octauum diem caſtris ſolo pane ſylueſtriúmque arborum baccis famem pellentibus. Poſtero die, qui Auguſti erat viceſimus ſextus, Philippus primo manè, poſtquam ſacro interfuit, copias verſus Creſſiacum agit tumultuarius, quaſi ad certam ſtragem prædámque indubiam, non ad pugnam iretur. Eques pedéſque confuſione pati incedebat; modò hæc legio præcurrebat citatiore paſſu, modò conſiſtebat curſu feſſa; mox altera concitabatur in curſum; ita nullo ordine agros impleuerant, cùm Regis ſpeculatores renuntiant, Anglum haud fugere, ſed inſtructa acie pugnam præſtolari. Eam ob rem ſuadebant ducum ſeniores, vt inhibito in eum diem exercitu metaretur caſtra; in eâ perturbatione ad pugnam militem haud componi poſſe, iam inſtare meridiem, vix luce reliquâ turbam inconditam inſtrui in agmina poſſe. Et verò aſſentiens Rex ſiſti vexilla, & locum caſtris deſignari iubet; verùm cùm ſigna prima conſtitiſſent, quæ proxima erat legio rata primam ad pugnam inſtrui, vt ipſa prior ad prælium accederet, feſtinat occupare principem locum; quam feſtinationem prima legio adſcribens contumeliæ, præfeſtinauit frontem obtinere; ſic prauâ æmulatione violata imperia, Réxque ipſe nolens ad pugnam inductus; adeò bellum diſciplina atque obſequium regit, & vis deſtituta conſilio in furorem tranſit. At ne prorſus inordinati procurrerent, Rex ægrè à Proceribus impetrauit, vt acies in aliquot agmina diſtribueretur. In primo deſignata ſex millia Sagittariorum; ij Genuenſes ſtipendiarij ducibus Doria & Grimaldo; ducebátque agmen Ioannes Bohemiæ Rex; & hîc præclariſſima in Franciam fide, orbus oculis properauerat Philippo venire ſuppetias, adduxerátque filium Carolum Romanorum Regem deſignatum; palam profitens ſe memoriam beneficiorum quæ acceperat à Franciâ non amiſiſſe cum oculis, & vel cæcum rectâ iturum Pariſios. Carolus Regis frater Alenſonius Comes, præferuidæ indolis alterum agmen ducebat, erántque in eo cataphractorum quatuor millia, duodecim peditum. Tertium conflatum cataphractorum duodecim millibus, peditum quinquaginta, Rex ipſe cum turmâ Procerum deducebat. Et læuo omini quædam accepta ſunt; primùm quod pedites hoſte nondum viſo, cæco impetu ſimul nudatis mucronibus proclamarunt, *Ad mortem*, *Ad mortem*: tum quòd ingens coruorum phalanx, infauſtis clamoribus crocitantium, tetrâ nube Francos obumbrabat; ſenſitque ex crocitibus Bohemiæ Rex impuras aues olere cadauera, mortíſque eſſe prænuntias. Contra Eduardus à pietate ſumpto primordio, poſtquam totus exercitus ſacrificio ſancto interfuit, & ipſe cum Proceribus Chriſti ſanctiſſimo corpore paſtus eſt; copias ſimiliter partitur in tria agmina; primum Eduardo filio tradit, implenti annum decimumquartum, voluítque adoleſcentem impuberem in periculi frontem obiicere, vt primo tirocinio vel honeſtam mortem vel glorioſam victoriam aſſequeretur; cum eo equites octingenti, & bina Sagittariorum millia. Idem numerus

Ordo ad pugnam Creſſiacam.

in.

in alterum agmen attributus; tertium ipſe ducebat; etántque in exercitu peditum millia vigintiquinque. Iuſſi omnes hoſtem ſilentio præſtolari, dum ad quingenteſimum paſſum accederet.

Pugna Creſſiaca.

Diei medium illucebat, cùm Franci æſtu, cibi inopiâ, & curſu defeſſi, ad hoſtem admoti ſunt; & ipſam pugnæ proluſionem moleſtiſſimus caſus perturbauit. Subitò cœlum nubium velo inhorruit, fulgetríſque tenebras inter ſplendentibus, minantibúſque fulminis iactum tonitribus, effunditur nubibus torrens imber, eáque copiâ vt funibus arcuum aqua imbutis, Genuenſes iaculari abnuerint, excuſantes arcus ad pugnam ineptos. Cùm nihilominus vrgerentur, indignantes ſuccidunt funes arcuum & baliſtarum, & retrò greſſum vertunt. Philippus pertæſus ignauiæ, & angente iam ægritudine animi, iubet ſecundum agmen incedere, proteríque vngulis turbam illam viliſſimam. Dicto ocyus Alenſonius aduolat; Genuenſes oderat capitaliter, & cupidiſſimus pugnæ quam ij detrectabant, in ipſos irruit, cæditque obuios ferro, quod in hoſtem debuiſſet deripere. Nec ſe ideò ad pugnam expedit; nam illicò equi, peditum fugientium & morientium implicati corporibus, arcuum & baliſtarum quæ humi iacebant obicibus intricati, cùm inuoluerentur, & prolaberentur frequenter; eques ſimiliter humi procumbebat, & vetabatur ad hoſtem ingredi. Ita Anglo pediti data facultas progrediendi; íſque tutò ad equitem proſerpens, obuium quemque oblongis cultris interficit. Interea Carolus Luxemburgius agmine equeſtri inuehitur; cùm Angli Sagittarij in fronte collocati, imbre telorum emiſſo, equos pariter equitéſque traiiciunt; tum Eduardus iubet primum equitum agmen incedere, præliúmque acerrimum conſeritur.

Ioannis Bohemi mors.

Ioannes Bohemiæ Rex poſtquam audit filium inter hoſtes verſari, nec enim præ cæcitate videre poterat, veteri martis incendio ſuſcitato, rogauit qui aderant ſe in confertam aciem ducerent; ij inuiti obſequuntur; & ne inter turbam ac tumultum pugnantium Rex aberraret, eum faſciis ad equorum frena aduinciunt, vnóque impetu in obiectos hoſtes ſe abdunt. Ioannes poſt edita præclariſſima facta occubuit; repertúſque eſt poſtridie ſuos inter reuinctus, ſociis pariter occumbentibus; digniſſimis teſtibus generoſiſſimæ cæcitatis.

Eduardi vtriuſque facinus.

Iam tertium agmen Rex ipſe inuexerat, vnúſque Eduardus iunior par adhuc erat tot copiis repellendis, cùm diſcrimen grauiſſimum ab vna cohortium ſubit: ea ex gentium validiſſimis, Francis, Germanis, & Sabaudis, magno impetu rapta, ad Principem penetrat, vrgétque vehementer, cùm Eduardus Rex à pugnâ etiamnum abſtinens, & è ſummo colle ſpectator omnium, ſpecimen ederet Imperatoris præclari, vnis oculis victoriam delibans, imò verbo laudem augens. Nam cùm ad eum periculum filij referretur, magno animo interrogauit, filius læſus foret, an mortuus? reſponſóque accepto, Dei beneficio integrum atque incolumem eſſe: *Ite igitur,* inquit, *volo huius diei tota penes illum ſit gloria, redimat calcaria, noménque Equitis, ſuis impenſis atque laboribus.* Nihilominus decerptos ex altero agmine equites in opem miſit, quorum aduentu recreatus Princeps, cùm iam ſupra ætatem mira perpetraſſet, penitus profligauit, hoſtémque deuicit. Philippus ſtipantibus perpaucis, peregregiè ducis militíſque officio

PHILIPPVS VALESIVS. officio functus; propè erat vt caperetur, iámque equo deiectus in recentem conſcenderat, Ioanne Hannonio ſufficiente; cùm ab eodem equum auertente, inuitus & nolens, femur & guttur ſaucius, pugnæ ſubripitur, receditque Proceribus quinque comitantibus, Hannonio Monmorencio, Belliiocenſi, Anbignæo, & Monfortio, Ambianúmque eâ nocte peruenit. Nec eo die concluſa eſt calamitas Franciæ. Nam poſtero cùm ſpiſſiſſima nebula lucem obſcuraret, equitem peditemque Eduardus mittit diuerſa in loca, qui hærerent fugientibus, vetaréntque ne conuenirent ad prælium. At eodem die milites è pluribus ciuitatibus lecti, rati nondum conſertum prælium, ad Philippi caſtra properantes, incurrebant in vincentium arma, & appendix victoriæ cædebantur. Ita Rhotomagenſes Archiepiſcopo cæſo à quo ducebantur, Bellouacenſes magno Priore Franciæ pariter occumbente, deleti ſunt, aliíque plures, vt iactura grauior, maiórque ſtrages quàm pridie fuerit. Tunc Eduardus ſecurus victoriæ, ad ipſius vſum ſe conuertit, ac primùm requiri inter mortuos qui dignitate præcellerent iubet, inuentique plures quàm par eſſet deuictæ Franciæ: præcipui Ioannes Bohemiæ Rex, Carolus Alenſo, Ludouicus Bleſenſis Regis ex ſorore nepos, Dux Lotharingiæ, Comites Flandrenſis, Valdemontius, Antiſiodorenſis, ſancti Pauli, atque Harcurius, præter ingentem Nobilium turbam, numerata cæſorum triginta millia. Procerum funeribus Eduardus ipſe interfuit, pullatus cum filio, Chriſtianâ modeſtiâ palmæ gloriam temperans, teſtatus hanc lauream adſcribendam Deo potius, quàm viribus vincentium.

Noua poſt pugnam clades.

Philippi clementia. Et Philippum tantâ in ſtrage victoria ſua commendauit. Quippe Gotofredus Harcurius, ille nefarius proditor, atque Eduardi in eam expeditionem inſtigator palmarius, cùm fortè in fratris Harcurij incidiſſet cadauer, cruore fœdum & puluere; adeò hoc ſpectaculo immutatus eſt, ita cædes tot popularium in animum penetrarunt, vt repentè in alium verſus, Eduardo relicto præmiiſque victoriæ, ad Philippum tranſierit, ſupplexque collo fune adſtricto, non veniam ſcelerum, ſed meritiſſimas pœnas popoſcerit. At clementiſſimus Rex indulſit veniam, bonis reo & dignitatibus reſtitutis; hócque facinore Eduardi palmam forſitan vicit: adeò ſua ſummæ miſeriæ victoria eſt; & illud calamitatibus eſt ſolatium, vt etiam in ſe quod vincant ſuperſit. *Cauſa cladis.* Sic contigit clades Creſſiaca, luctuoſiſſima Franciæ; cuius indaganti cauſas, non occurrit verior, quàm Philippi Procerúmque temeritas, quos præfidentia contemptrix hoſtium, arrogantia, atque vindictæ cupiditas, in perniciem induit. Nec memorauerim in cauſis, quod elegantiſſimus ſcriptor cum pleriſque ſcribit, tum primùm machinas æneas ab Eduardo in pugnam inductas, ſuíſque fulminibus partauiſſe victoriam. Nam conſenſu omnium, cùm id inuentum conferatur in ſeculum quod ſequutum eſt, non eſt veriſimile tantâ feſtinatione Anglum recedentem ingentes machinas tutò aſportaſſe; quarum multis pòſt annis nullus vnquam meminit, nec in Anglorum caſtris nec Francorum. Porrò res tam noua atque effectus prodigioſi, centum annos in Anglorum cellis non delituiſſet.

XIII. Eduardus poſtquam deliberauit, quam in partem verteret victrices copias,

pias, & abductus eſt à viſceribus Franciæ, quam Seminarium Martis agnouerat, ad truncanda extrema ſe addixit; gnarus totum corpus ad tutelam cordis exurgere, ſecus ad ſalutem pedis aut digiti. Ergo ad Oceanum ducto exercitu, ſtatuit Caletum occupare, peropportunam ad Francica bella ſtationem, munitam vrbem, amplo portu & commodo, anguſto freto diremptam ab Angliâ; quæ ponte propemodùm vnam alteri iungeret, & ex Inſula continentem efficeret. Primùm exiſtimabat prædam haud arduam, nec victori militi occluſuram portas vrbem vnam: verùm Ioanne Viennio propugnante, & frequentiùs erumpente, cùm percepiſſet eò vim non perventuram, quò nequaquam metus perueniret, dimiſsâ oppugnatione, obſidium lentum inſtituit; ſperans quod plerumque contingit, viros & munimenta fame obtinere. Eam in rem ſupplementis auxit exercitum; viginti Germanorum millia, quæ Marchio Iuliacenſis adduxerat, caſtris adiunxit; claſſem oræ littorique impoſuit, ne quid in vrbem ad fraudandam inopiam importaretur: ab coniuge excepit duo equitum millia, vicena Sagittariorum; acceſſitque Lancaſtrius vehens ex Aquitaniâ militem, clarúſque victoriâ latè propagatâ. Nam omnia videbantur in Philippum vnum fortunæ tela coniecta. Quippe Ioannes Normanniæ Dux poſt Creſſiacam ſtragem à patre, vt dicebat, ad defendendum patrimonium vocatus; ab Aquilonij obſidione diſceſſerat, magno animi dolore, quod poſt tantas ærumnas, tantam hominum, famæ, pecuniæ, temporiſque iacturam, iuratus ipſe non abſcedere niſi arce captâ, cogeretur calamitatis paternæ ſeries, litare ſuæ gloriæ malo alieno. Eius diſceſſu, metu & compede ſolutus Lancaſtrius, adiuncto Galterio Maunyo, qui Aquilonium tantâ laude in Ioannem propugnauerat, per Santones & Pictones vagatus libertimè, Talleburgo & Pictauio captis & direptis, ad Caletum Eduardum conuenerat. Præterea eodem curſu felicitatis, Philippa vxor ingenti periculo liberauerat Angliam, Dauide Rege Scotiæ, qui in eam cum quinquaginta hominum millibus penetrauerat, ruptis in gratiam Franci induciis, profligato, capto, & in cuſtodiam tradito. Et inconcuſſa proſperitas naualem victoriam peperit; claſſe quam Philippus ad Caleti opem inſtruxerat victâ & deletâ ad Caletenſium conſpectum. Quin vt ſpem obſeſſis omnem interciperet, ſibique intercideret mutandi conſilij rationem, Eduardus vrbem vrbi oppoſuit, caſtris in ædes ligneas conformatis, adiunctiſque circa munimentis, beneficio claſſis recepto abundè ex Anglia commeatu. Attamen in hac mentis obſtinatione, manſuetudinis ſpecimen ingens exhibuit: ſiquidem Viennius cùm ſuperfluam turbam emiſiſſet vrbe, vt cibariis parceret; eam per caſtra tranſire Eduardus paſſus eſt, recreauit cibis, erogauit ſingulis geminos ſterlinos, erant autem capita mille ſeptingenta, dimiſitque incolumes; humanitatis maximo tam ſenſu quàm laude. At vrbem fames ſenſim adurgebat, frumento deficiente in dies, nec ſuffecto nouo; niſi quod aliquoties Maratius & Meſtriellus, nauicularij Abbauillæi, forti audaciâ & dolis militaribus per hoſtium claſſem importabant annonam. Philippus interim euocabat copias diligenter, vrbiſque chariſſimæ inuigilabat ſaluti; tot inter infortunia vno

Philippvs Valesivs.

Calais.

De Vienne.

Lancaſtrius in Aquitaniâ victor.

De Manny.

Et Regina.

Caſtra Rex in vrbem ſormat.

PHILIPPVS VALESIVS.

euentu commodo ſuſtentatus. Flandri poſt Creſſiacam victoriam Anglo adhærentes, flagitauerant vt Eduardi filia Ludouico Comiti ſuo nuberet. Erat Ludouici in pugnâ cæſi filius, quem Malenſem vel Malanum appellant, quod Malæ in Flandriæ oppido natus eſſet, adoleſcens annorum quindecim, paterni affectus vt patrimonij heres, hoc eſt Franco beneuolus atque amicus. Primùm itaque aſpernatus has nuptias, quòd negaret eius filiam ſe poſſe ducere, qui parentem ſuum peremiſſet; poſtea vim inferentibus Flandris, aſſentiri ſe ſimulans, deſponsâ virgine quam Eduardus ex Angliâ duxerat; ſolutâque cuſtodiâ vrbe prodiens ad aucupium, in Franciam citatiſſimo equo perfugit, deluſo Eduardo, relictâque Virgine ſub ſpem nuptiarum; magnâ Philippi lætitiâ, qui Comitem Brabantini filiæ iunxit, nouúmque ſibi conciliauit clientem. Flandri ob contumeliam efferati, ad expugnandam Ariam conuolant; ſed repulſi fortiter, inſtar fluctuum quos retundit moles, refluxerunt in ſua oppida. Philippus tandem conflato exercitu ducenta hominum millia ad Caletum ducit, hoſtem ab vrbis obſidio reuulſurus, aut nouo prælio commiſſurus regnum. Patebant duæ ad caſtra hoſtium viæ, arctæ admodùm atque difficiles; Prima ad oram Oceani, quà ſurgunt arenarij aggeres, altera per paludum voragines vno ponte iunctas; vtramque Anglus præmunierat tam accuratè, vt Franci ſpeculatores renunciauerint Regi inexpugnabilem tranſitum. Philippus nullâ aliâ ſpe occurrente, Eduardum in pugnam prouocat, ſi generoſitatis aculeo extra caſtra educeret: ille inſtar teſtudinis ſuis arcibus tectus, reſpondit ſe Caletum non pugnam quærere; porrò ſi Francum ageret tantus pugnæ ardor, ſibi ad eam patefaceret aditum. Ita Philippus ſubleuandæ vrbis modo interclusus, ne ſpectante ſe dederetur, cum tanto exercitu ægerrimus animo ad interna receſſit: nam præſtabat iacturam ferendo minuere, quàm arcendo augere.

Ludouicus Malanus Regem ſequitur.

XIV.

Caletum redditum.

Tunc Caletenſes omni ope deſtituti appellabant clementiam Eduardi; quam ille duriſſimus pernegat, iubetque ciues deliberatâ omnium nece ſine conditione vllâ ſe dedere; quod iam menſem vndecimum ſua arma ſuaſque victorias retardarent. Ad eas voces duces & Tribuni, veriti ne Francus eandem ſæuitiam in ſe aliquando conuerteret, adeò precibus apud Regem ſuum contendunt, vt ille veniâ cæteris indultâ, ſex duntaxat è primoribus tradi petierit, quorum ſupplicio litaretur victoriæ, meruſque iræ regiæ propagaretur in alios. Itaque conuocatis in forum Caletenſibus Viennius palàm conditionem proponit; omniumque ſuffragio ſex eligendos, qui publicæ victimæ necarentur pro ciuibus. Aderat promiſcua hominum turba, viri, mulieres, ſeniores, & pueri; ſimulque ad hanc triſtiſſimam vocem, erumpit mæſtiſſimus omnium gemitus, clamorque deplorantium calamitatem, quaſi iam in vrbem hoſtis peruaſiſſet, omniaque ferro, & flammis perderet. *Lamentabantur id premium fidei, & fortitudinis fore, vt qui iis virtutibus fuiſſent principes, caderent ferro hoſtili, & digniſſimi præmio ſoli deputarentur ad pœnam. An non præſtabilius fuiſſet, prodere patriam, eiurare Regem, quàm tot incommoda pertuliſſe, quandò virtutem pœna aſſequitur? Quid Anglus clementiæ ſpecie ſæuiſſimam crudelitatem exercet?*

exercet? Omnes occidat, ſingulos perimat, nempè vnius criminis cunctos reos, fidelitatis aduerſus Principem. Quæ illa inuſitata barbaries, ciues cogere, vt ipſi meritiſſimos de patriâ populares, vt affines, vt progenitores de medio tollant; nam quid aliud deſignare ſex viros, quàm ad cruciatus & mortem rapere? Nos eos confodiemus ſuffragiis, quos debuimus obiectu corporum tegere? proſcribemus ad necem, quorum curis, vigiliiſque hactenus omnium ſalus ſtetit? Veniat ipſe tyrannus diriſſimus, graſſetur in omnium capita, necabit inſontes, nullo adhuc parricidij crimine violatos. Eius generis voces dum ſparguntur, paſſimque forum omnium lamentis & eiulatibus perſonat; exurgit Euſtachius à Sancto Petro, opulentiſſimus clarimuſque ciuium, & præ reuerentia tumultu ſopito, ita concionem alloquitur. *Conquieſcite Ciues, lachrymarum, & querelarum deſinite; quam vocatis crudelitatem hoſtium, clementia eſt, & fatum quod in tot hominum millia graſſari poterat, intra ſex capita reuocatum, beneficium eſt, non ſupplicium. Nec vos conturbet inſtituendus delectus, aut difficultas deſignandi ad necem, quos veſtris ſuffragiis ad magiſtratuum purpuram deſignaſtis, erunt qui veſtros calculos eam in rem ambient; qui prehenſabunt vos, qui priſtinam dignitatem tanto honore cumulatam velint. Et verò quæ dignitas maior, quæ fœlicitas optatior, quàm animam pro ſalute ciuium ponere, mori pro Patriâ, & ad ſeruandam tot inſontium vitam occumbere? Quis è nobis nuper, dum vrgebat hoſtis, dum vrgebamus, belliqne munera ſuſcipiebamus tam ſtrenuè, quis felicitati non adſcriberet mori, & ſuo ſanguine murorum hunc ambitum, hancque ciuitatem ab incurſu hoſtium tegere? Et reputamus ciuitatem in muris, non in ciuibus poſitam; pluris eſſe ligni, ſaxorumque congeriem, quàm patrum, coniugum, liberorum, atque affinium animas; in iiſque ſeruandis parci cruoris erimus, quem toties profudimus ad defendendum foſſæ, aggeriſue perexiguum ſpatium. Hanc Superi mentem, hanc auertant infamiam. Et verò ne quis exiſtimet, me contra id quod ſentiam loqui; ecce me primum omnium deſigno, qui Eduardo ad veſtram ſalutem obiiciar; felix, ſi vno meo capite pro cæteris plectam. Quanquam haud dubito quin plures alij Patriæ gratiâ, hanc mortem ambiant, velintque mecum glorioſiſſimum fatum oppetere, cui vtinam vnus ſoluſque addicerer.* Vix ea dixerat, cùm alter ciuis, cui nomen Ioannes Aërius, duoque fratres Iacobus & Petrus Viſantij, aliíque duo, quorum nomina poſteritati haud ſatis gratæ effluxerunt, vltrò ad generoſam mortem ſe offerunt, & ſtatim à Viennio inter ſuorum gratulationes, lachrymas, laudes, & lamenta, Maunyo Anglo ad vrbis portam traduntur, enarratâ conſtantiâ, & obeundæ mortis conſilio. Ab eo ad Eduardum ſiſtuntur, nudi caput & pedes, reſte de collo pendente, clauesque vrbis tandem oblaturi. Rex haud quaquam eo ſpectaculo mollior, accerſiri carnificem iubet, qui deditorum capita truncaret. Tunc Principes, Proceresque, tantæ virtutis admiratione, Regem apprecantur, vt calamitoſis indulgeat, narrant factum, & meritò clariſſimum laude exaggerant. Ille iracundiæ tenaciſſimus nuſquam inflectitur; Legati Pontificij qui adſtabant vrgent, adhibentque ſanctiſſimas ad miſericordiam preces: induratur peruicacia animi, quaſi preces fuſæ, noua erigerent munimenta, & vetaretur conceptam iram in Caleteuſes effundere. Cùm Regina comperto

Caleteuſium fortitudo.

D'air-viſant,

PHILIPPVS VALESIVS.

quid in tabernaculo Regis gereretur, ad eius genua procidit ſupplex, precatúrque per Dei miſericordiam, per amorem mutuum, per chariſſima thalami pignora, per fœtum quem geſtabat vtero, vt ſibi viros illos miſeros condonaret. His precibus fracta eſt Eduardi durities, datíque coniugi præclariſſimi ciues. Et forſitan ea clementiæ merces diuinitùs ceſſit, quòd Anglis poſtmodùm à totâ Francia pulſis, Caletum benignitatis trophæum ſtetit incolume; vixque iis poſt ducentos annos ereptum eſt, cùm iam hæreſis antiquæ gratiæ corrupiſſet memoriam. Regina Ciues donatos præter libertatem veſtibus & pecuniâ dimittit; Rex Caletum ingreditur, Ciueſque omnes vrbe deturbat, euocatis Anglis qui obtinerent coloniam; ratus fruſtra expugnati vrbium mœnia, niſi & animi ciuium expugnentur. Ad eam calamitatem acceſſerat in Britanniâ clades, qua Carolus Bleſenſis cum duobus liberis, Ioanne & Guidone ad Rupem Erienſem, à Monfortiâ capti ſunt, & cum multis Britonibus Normanniſque Proceribus captiui in Angliam tranſportati.

Anno 1347.

Roche d'Erieu.

XV.

Induciæ inter Reges.

Capto Caleto faciliorem Eduardus ſe legatis Pontificiis præbuit. Ij à Clemente VI. ad abrumpendum bellum ſubmiſſi, cum ab animis efferatis impetrare pacem haud poſſent, inducias obtinent: quibus aliquando belli furor ſopitur in ſpeciem, at reipſa vires inſtaurat, ad exurgendum validius. Eæ deinceps ad tertium annum productæ; nunc contractæ recens aſperrimo Martis inſultu interiunguntur. Godofredus Carnius Præfectus Sancti Audomari inſcio Rege cum Almerico Ticinenſi, Caleti Præfecto conſilia agitat clandeſtina, de Caleto tradendo, aureorum vicenis millibus dandis in pretium. Res non clam adeo fuit, quin innoteſceret Eduardo; ille Almericum in Angliam vocat, & præſenti aperta conſilia, proditionem retectam, modumque impetrandæ veniæ monſtrat, ſi Carnium prodat, & ruentem vltrò reti inuoluat. Almericus datâ fide Caletum reuertitur, (mirâ Eduardi confidentiâ, qui bis fidem fallenti fidem haberet) diemque Carnio ad tradendam vrbem indicit. Sub eam diem vtrimque ad fallendum duces ſe comparant; Eduardus occultè ex Anglia cum trecentis equitibus, & ſexcentis Sagittariis Caletum appulſus, in arce delitet; Carnius cum quadringentis equitibus Audomaro profectus, noctu ad vrbem aduenit, Ticinenſem appellat, aureos numerat, ſimulque arce admittitur Odoartus Rentius cum equitibus centum, qui eam obtineat. Illicò erecto ſublicio ponte in admiſſos Angli inuadunt, & ad deditionem impares adigunt; nullâ morâ Eduardus in Carnium irrumpit, & tantâ mutatione perculſum armis aggreditur. Carniũ ſpes defecit non animus; iubet ſuos equis curſu iam defeſſis exſcendere, & quando neceſſariò pereũdum eſſet, periret, ſed fortiter, & more Francico. Tunc certamẽ graue conſeritur, quòd in primam lucem extractũ eſt; Eduardo acerrimè & iam pro ſalute vitæ dimicante. Etenim cum in Euſtachium Ribomontium incidiſſet, bellatorem fortiſſimum, ipſe pugnator ſtrenuiſſimus, totâ nocte conſumptâ prælio, ter aduerſarij viribus in genua procubuerat; donec die illuceſcente, cùm Ribomontius ſocios omnes, cæſos aut captos animaduerteret, regi quem haud nouerat enſe proiecto ſe captiuum tradit: Fuítque illa Eduardo victoria omnium gratiſſima, quę non Regem, ſed fortitudinem ſuam coronaret

De Charny.

Caletum fruſtra tentatũ.

De Renty.

De Ribaumont.

coronaret. Carnium cæteroſque captos humaniſſimè habuit, ipſos eo die in cœnam ſuæ menſæ admouit, Principe Valliæ præminiſtrante; ac Ribomontio præter laudem eximiam reportatæ pridiano certamine gloriæ, donauit precariam ex margaritis corollam, eúmque libertati reſtituit; verâ fortitudine hoſtem complectente, à quo potiſſimum habet vt fortis ſit. Per id belli facinus ſteterunt induciæ, vtque nocte patratum eſt, ita ſilentio tectum; Philippo non auſo conqueri de Præfecto capto, cuius culpa pœnam incurrerat; Eduardo ſimiliter haud expoſtulante, cuius beneficio ſummæque gloriæ res tota ceſſerat. Inter ea Philippi infortunia, duas Prouincias contractu Ciuili lucrata eſt Francia; vt dum bello defloreſceret gloria, aliunde ſarciretur iactura. Iacobus Aragonius Balearium Rex, à Maioricâ expulſus à ſubditis, inopſque pecuniæ, Philippo Ruſcinonem, vrbemque Monſpelium vendidit, centum ac viginti aureorum millibus; iuſtaque fuit non pignoratitia emptio. Eo contractu Pyrenæi dati limites Franciæ; altero & commodiore ij prorogati ſunt Alpium tenus. Humbertus eo nomine ſecundus, Delphinus Viennenſis, (vnde Delphini vox mihi incertum eſt, niſi placet, quod probatur Chorerio, Scriptori tam eleganti quàm accurato Delphinatus Hiſtoriæ, Guigoni placuiſſe Delphini inſigne, in pugnis & haſtiludiis, picti in clypeo, & in cæteris ornamentis militaribus) partem Allobrogum qui ad Iſaram iacent cum Valentinis, & Dienſibus obtinebat, ſedemque imperij Viennæ fixerat. Is pertæſus diuturni belli, quod Sabaudus Comes inferebat, vt ſe ac ſubditos iis ærumnis ſemel vindicaret, iam antè Delphinatum Philippo quibuſdam conditionibus dederat: poſtea dolore oppreſſus, quod vnicum filium per imprudentiam necauerat, mundum abdicauit, ſéque ſacræ Dominicanorum familiæ Lugduni addixit. Admiſit renuntiantem Pontifex Clemens, vnoque die per plures ordines Sacerdotem inunxit, vt prauæ pœnitudini modum abrumperet. Porrò antè Monachi veſtem quàm induiſſet, Delphinatum quibuſdam conditionibus Philippo donauerat; vt donatæ prouinciæ immunitates ſuæ integræ forent atque illibatæ, vt ea in perpetuum in Coronam Francicam inſereretur nunquam auellenda; & vt Regum Princeps natu filius, futurus regni heres, Delphini nomen & gentilitium Scutum aſſumeret, haberétque Delphinatum peculium ſuum. Ob eam rem à Rege acceperat quadraginta aureorum millia, & in annuos reditus florenorum decem millia. Deinceps placuit Delphinorum appellatio; fuítque Principibus ſpes certa & præiudicium regni. Accenſere an iis proſperis debeam nouum Regis connubium hæreo; ſanè vt læta & iucunda primordia, ita luctuoſus exitus, à thalamo ad ferettum breui interuallo. Ioannam Philippi coniugem peſtis rapuerat; quæ lues ab Aſiâ in Europam ſæuiſſimè propagata, in Græciâ maximè atque Italiâ, ſpiſſiſſima funera cumulans, in Francia prima diù capita demetebat; cum Philippus ſubitum amorem concipit. Erat Blanca, Philippi Nauarri Regis filia, Caroli ſoror, dotibus animi, formaque corporis tam inſignis, vt vulgò *Pulchra Sapientia* diceretur. Ea Ioanni Duci Normanniæ ſponſa, poſtquam in Franciam ducta eſt, ac ſpectata, tam vehementi igne Rex inflammatus eſt, vt quam deſponderat

PHILIPPVS VALESIVS.

Delphinatus Franciæ accedit.

Anno 1349.

Philippus Blancam ducit.

PHILIPPVS VALESIVS.

filio vxorem ſuam fecerit; atque adeò in tanto ætatis diſcrimine, conquerente filio ſed in ſinu, Virginem tenero ætatis flore iam ſenior duxit. Mors per eas nuptias ad ipſum irrepſit, ac menſe ſeptimo thalamo raptum tumulo intulit; frequentiori vt ſcribitur connubij vſu; cùm etiam licitorum ſit intemperantia,& calor Virginis ſenile frigus extinguat. Blanca paulò poſt luci Puellam dedit;& ipſa toto vitæ curſu vidua perſtitit, magnâ caſtitatis & temperantiæ laude; dicere ſolita, *Reginas Franciæ nunquam bis nubere*; innuens credo, indecorum eſſe & turpe feminæ à prima dignitate amore tori decedere. Philippus extinctus eſt anno vitæ quinquageſimo ſeptimo, calamitatibus clarus, ſi quis alius Regum; quibus videbatur & fœderatos ſuos inficere, quaſque cum Regno ad hæredes ſeros tranſmiſit. Quanquam eas non meruiſſe eſt viſus, in Deum pius, liberalis in homines, in periculis fortis, domi grauis atque manſuetus, vt paucas è Regum dotibus deſideraret. Attamen ob tributa grauia quæ Francis impoſuit, ſuorum amore paſſim exciderat, primúſque traditur Salarium vectigal inſtituiſſe, quod Gabellam vocant, (vnde Eduardi iocus Regem Salicum appellantis Philippum) quo ſal vnum ſolis atque maris opus pretio diſtrahitur, venítque beneficium naturæ in rapinæ commercium. Præterea ſuſpicionibus nimis obnoxius, vindictæ cupidior, & cùm iram admiſiſſet, ſui parum compos: ſanè ingrati in Arteſium animi, & obſtinatæ contumaciæ pœnas, magno Franciæ damno, propagauit in ſeros poſteros. Et Francorum intemperantiſſimi mores, quibus procacitas, libido, luxus, proximúſque luxus fœtus auaritia, corruperant procerum plebiſque animos, tot infortunia, vt vitiorum pœnas, prouocabant; nam viciſſim vt delicta Regum luit plebecula, ob noxas populi Reges plectuntur; reciproco membra inter caputque, mali atque pœnæ contagio. Et verò Philippus nihil pietatis in Deum omiſit, vnde proſperitatem eliceret, niſi aliorum culpæ beneficij fontem obſtruxiſſent. Litteras & litteratos odiſſe dicitur; & ſi eas non inuiderit filio, quem accuratè erudiri voluit atque inſtitui; credo conſcius ſibi quantum malum eſſet ignorantia Principis.

Et moritur. Anno 1350.

XVI. IOANNES REX.

Ioannes Philippi filius capeſſit Regnum, ſecundo poſt quadrageſimum ætatis anno decurſo, iam ante in regiminis partem admiſſus, expeditionibus belli plurimis obitis, ſuſceptáque ex Bonâ coniuge prole multiplici, præter indolem ad ſuauitatem & probitatem morum conformatam, magnâ omnium ſpe, vectus in ſolium. Verùm hæres Paterni infortunij, temeritate quadam præcipiti tot bona perdidit, claro documento, ſi deſit prudentia, virtutes omnes in extrema vitia flectere. Perfectis inunctionis ceremoniis malo omine Regnum à ſanguine auſpicatus eſt, & quidem clariſſimo. Rodulphus Comes Guinenſis & Comeſtabilis Franciæ, quem ab Eduardo captum dixi, Cadomo expugnato, tandem ab Anglo libertatem redemerat, octoginta nummorum millibus, quos ſi minus repræſentaret, Guinam vrbem Eduardo traderet. Ea altera pacti conditio clam cæteris erat, negabátque Rodulphus à ſe initam; ſed iam antea ſuſpectus, & Ioanni haud dubiè minus gratus, in carcerem mittitur, tertióque poſt die nullâ iudicij formâ eodem in carcere capite plectitur, proditionis cogitatæ reus, quam

quam cum confeſſum, ad minuendam necis tam ſubitæ inuidiam, Conſiliarij Regis affirmabant. At Reges inter perſtabant induciæ ſaltem in ſpeciem, nam in Santonibus & in Britannia ſe Præfecti mutuò laceſſebant; nupérque Neſlius Mareſcallus in Santonibus captus, idemque poſt in Britannia cæſus cum tribus hominnm millibus fuerat; cùm ipſe Eduardus Guinam occupat, in Bononienſi Comitatu vrbem Caleto haud procul. Fraudem ſine dubio eam in rem impendit; ſiue Præfecti fidem auro mercatus; ſiue captiui Angli proditione, qui popularibus, ſuis viam commodam fecit; vrbs noctu inuaſa atque direpta; & Franci cùm eam tentarent recipere, malè multati repulſi ſunt. Appellatus ob violatas inducias Eduardus, excuſauit ſe Philippi exemplo Caletum tentantis; præterea Guinam redemptionis pretium eſſe, promiſſum à Comeſtabile; ſe non delinquere, qui in ſuum inuaderet. Hoc doli ſucceſſu Eduardus illectus, eandem artem vrbibus ſancti Audomari & Nannetenſium fruſtrà adhibuit: imò ad Audomarum Emericus ille Papienſis famoſus proditor à Carnio captus eſt, & iuſtè in ſupplicium vocatus. Inter hæc reſurgentis belli præludia, nouus Franciæ hoſtis & quidem permoleſtus exoritur, Carolus Nauarræ Rex cum Philippo fratre. Hic natus ex Philippo Ebroicenſi Comite & Ioannâ Hutini filiâ, ita è regio vtrinque ſanguine, Regis præterea gener; idémque ob morum improbitatem & peruerſitatem Malus dictus; iam omni vitio deprauatis Procerum atque Nobilium animis; ſibi Franciæ regnum affirmabat deberi, Salicam legem quæ excludat feminas nullam eſſe; natum ſe ex Ioannâ; amouendam ſtirpem Valeſiam, quæ patrimonium alienum inuaderet. In id conſilium iam plurimis conſpirantibus, immiſerat in Regem ſicarios, à quibus nefariè confoderetur; ſed retectum conſilium fruſtra fuit; imò in ſalutem Principis ceſſit; qui eam ob rem ſtipatores corporis & cuſtodes Prætorij, tum equites tum pedites ſibi adhibuit. Prohibitus eo ſcelere Carolus, aliud nouum aggreſſus eſt; Comeſtabilem Regi cariſſimum de medio tollere. Is erat Carolus Hiſpanicus, Alphonſi filius, Ferdinandi nepos, qui cum Ioanne puero educatus, præclariſque ornatus virtutibus, ſibi vnicè beneuolentiam Principis conciliauerat, dictus poſt Rodulphi mortem Comeſtabilis, Enculiſmenſi Comitatu donatus, Regiæque auctoritatis Miniſter vnus & magiſter. Collimabat in eum vnum Nauarri inuidia, tum quod Regi chariſſimus foret, tum quod vnus praua conſilia fide & ſedulitate auerteret, tum quod olim Enculiſma penes Nauarrum fuiſſet. Concepto facinore dum executioni intendit, verſatúrque in Normannia in conſpirantium cœtu, audit Comeſtabilem Aquilæ in oppido proximo agere; eò miſſum, ſibi vt inuigilet ſuiſque conſiliis; nihilque cunctatus, ſecum raptis ſicariis, ſub auroram Aquilam ingreſſus, iacentem in lectulo Comeſtabilem confodit, patratóque flagitio Ebroicas, mox Meduntum fugit. Rex audito ſcelere, quatriduum ſolus præ dolore delituit, augebatque ægritudinem quòd tœo ſcelus impune foret; nam is erat conſpirantium numerus eáque dignitas, vt vocari in pœnam haud poſſent, nec deberent, ne in maius flagitium impellerentur. Ij erant Harcurij fratres, Normanni Proceres omnes

De Neſle.

Carolus Rex Nauarra Franciam vexat.

Charles d'Eſpagne.

Comeſtabilem necat. Anno 1354.

Harcour.

IOANNES. omnes propemodùm, & ex ipsâ Aulâ haud pauci, qui ſi vrgerentur, Anglum excirent, & ad Lutetiæ portas admouerent. Quare Rex diſſimulatâ vltione ad Nauarrum mittit Cardinalem Bononienſem, aliósque Proceres, qui infractam concordiam vtcunque ſarcirent. Ille quaſi innoxius præmium criminis impetrat, nec ad Regem pergit, niſi Comite Andegauenſi altero Regis filio in obſidem dato. Sic abſterſo metu coram Rege ſiſtitur, & ad quandam iudicij ſimulationem excuſatâ nece, quam patratam ob iuſtas cauſas diceret, non vt Regi moleſtiam vllam faceſſeret; Iacobus Borbonius in perempti locum Comeſtabilis dictus, in eum manum leuiter iniicit, ac Reginæ, Ioanna Pulchri vxor, & Blanca Philippi vidua deprecantes ad genua Regis, veniam reo exorant, pœnâ in pecuniariam mulctam conuersâ, quâ pro necati animâ institutæ preces & ſacrificia: magno Regis dolore, quando nihil acerbius, quam cui iuſtè pœnam debeas, iniuſtè parcere.

XVII. *Nauarrus iterum turbans capitur.*

Carolus pœnâ ſolutus, & metu, quod in facinoroſo deterius, profectus in Nauarram, Rebellionis inſtrumenta colligit, pecuniam & militem; iiſque inſtructus duo Nauarrorum millia nauigiis impoſita in Normanniam ducit, & Chereburgum appulſus, fœdè loca vicina diripit. Erat in Normanniâ Carolus Regis primogenitus, quem deinceps Delphinum appellabo, idemque dictus Normanniæ Dux; qui iam animi ſolertiâ præditus, quâ deinde Principum clariſſimus euaſit, Nauarrum ita prudentia flexit atque mitigauit, vt ad Regem deduxerit, impetratâ rurſum petenti veniâ. Nec is erat prouocandus hoſtis, finitis induciis, & bellum Anglo inſtaurante ferocius. Quippe Eduardus Valliæ princeps, qui Burdegalæ commorabatur, vaſtabat Occitaniam, & Narbonem vſque, & Carcaſſonem prædas impune abegerat, Franciſque ducibus inter ſe diſcordibus, intactus per eorum copias receſſerat in Aquitaniam. Rex Eduardus ſimiliter Caleto in Morinos populationem intulerat, & poſt tentatum Heſdinum, Ioanne fruſtra in duellum aut prælium prouocante, prædæ plenus ſe Caletum receperat. Ergo Ioannes vtrimque appetitus, vt potentiſſimè vim tandem retunderet, euocat Regni Comitia, & belli neceſſitate oſtensâ, pecuniam in neceſſarios ſumptus efflagitat. Franci in tergeminum diuiſi ordinem, omnia benignè & liberaliter ſpondent: Oratores pro Cleri ordine, Ioannes Cranenſis Rhemorum Antiſtes, pro Nobilitate Briennius Athenarum Dux, pro Populo Marcellus Pariſiis Mercatorum Præpoſitus; omnium facultates, atque ipſas adeo animas ad Regni ſalutem & tutelam deferunt, ſtatimque in tributum conſentiunt, quo triginta hominum millia alerentur. Dum id exigitur, & pendentibus ſingulis paulò grauius eſt, quod prominentibus cunctis videbatur leue, Nauarrus occaſione vſus repetebat prima conſilia, & rebellionem ſuboffenſis animis inſpirabat. *Quod, inquiebat, deliramentum, exſugi ab hirudinibus Aulicis, & auaritiæ patere prædantium, ne nos Anglus diripiat? Anglus ſi irruat, muris vrbium, munimentis, machinis, armis, viribúſque noſtris repellitur, & plerumque præda eſt dum prædatur; at Regi per publicanos & redemptores ſuos ſæuienti, penetranti in munitiſſimas vrbes impunè, in omnium tecta & penitiſſimas arcas inuadenti, quis obſtiteris? nunc palam eſſe, tam Ioannem quàm Eduardum in regnum Franciæ vt*

in-

in alienum irruere : qui diripiant prouincias atque populentur ; alter palam & aperto bello ; clam alter & pacis ſpecie ; vt hinc inde calamitoſum imperium diſtractum in diuerſa , verum legitimúmque Principem vocet. Eum ſe eſſe , ad quem iure ſanguinis & hereditatis pertineret Francia ; qui ſi regno iam anteà potiretur , auertiſſet calamitates quibus id obruitur ; nec Eduardus tot Francis ad Creſſiacum caſis Caletum occupaſſet ; nec Ioannes tributi nomine pauperiem omnibus feciſſet : ſe tamen quanquam affectum iniuriâ , publicas curas haud depoſuiſſe ; paratum ſe ad ſanciendam populi libertatem ; ſi qui ſeruari ac defendi vellent , ad ſe confugerent , experturi patriæ patrem , quem iniuſtè Regem repuliſſent. Iis ſermonibus cùm Normanniam atque Picardiam ab Rege plurimùm abalienaret , Delphinus ad eum profectus , ſingulari virum deuincit induſtriâ, multáque pollicitus deducit Rhotomagum , vt de conditionibus pacis conuenirent. Tunc Rex à Delphino admonitus , ſimulatâ venatione Rhotomagum aduolat improuiſus , admiſſúſque pſeudothyro in caſtrum , Nauàrrum deprehendit cum Delphino prandentem , & ſocios conſpirationis. Simul omnes captos in cuſtodiam mittit ; & quibuſdam ipſo die , plauſtro vectis in apertum campum , truncata ſunt capita , Comiti Harcurio , Grauillæ , Mambuæo , & Dombleto : iuſtâ quidem pœnâ , ſed præcoce, vt euentu patuit, & animos auertente potius quàm terrente. At Nauarri frater , in eandem caueam impingendus, ad nocendi facultatem liber, iura gentium violata conqueritur,Regi per pacis ſpeciem vim illatam ; deinde reliquos coniuratos euocat , atque Angli opem efflagitat. Ita repentè bellum exardeſcit. Franci inſtant , & municipia Nauarro eripiunt ; primum Ebroicas , vrbem miſeram , ferrum toties & flammas perpeſſam ; & impugnabant Pontellum maritimum ; cùm Dux Lancaſtrius adductis quatuor Anglorum millibus , eos viciſſim ad receptum cogit. At is ingruente cum exercitu Rege , retro cedit, quærítque effugium ; cùm repentè Rex in Aquitaniam euocatur , & in nouum hoſtem imò calamitatem nouam abripitur.

Ponteau de mer.

XVIII. *Apparatus ad pugnam Pictauienſem.* Cran & Bouciquant.

Eduardus Valliæ Princeps, poſt lætas Occitaniæ populationes , in alteram Franciæ partem conuerſus, Aruernos atque Bituriges diripiebat ; iámque prædas abegerat ad Auarici mœnia ; deleuerat trecentos equites , quos in eum Cranenſis & Boucicautus conuerterant , & in Bleſenſes deflectens Romorantium vrbem & caſtrum expugnauerat machinis ; cùm audito Regem cum exercitu aduentare, prædam ferens magnis itineribus per Pictones in Aquitaniam redit. Etenim Ioannes contractis copiis , Procerum atque Nobilium magnâ frequentiâ aduolabat ad Ligerim , cupidus prædatores intercipiendi , & exigendæ ob tot rapinas vindictæ. Tantâ celeritate Ligerim ac Vigennam tranſmittit , vt properantem Eduardum vno die anteceſſerit , & ipſe Eduardus de conſilio Regis certior factus , circumſpiciénſque concluſum exitum , niſi victoria faceret , regreditur verſus Pictauium , & milliari ab vrbe tertio locum ſeligit commodum , cui nomen *Manpertuis* , in quo caſtra ponit , ſeque communit ſitu loci atque induſtria. Surgebat tumulus , bis mille paſſus complexus ambitu ; dumeta circùm horrebant , ſepéſque denſiſſimæ ; hinc ſilua cædua, inde vineta intricata ſarmentis ; via paulò demiſſior ad ſummum tumulum deducebat,

ſed ita anguſta, vt tres duntaxat homines ſimul admitteret, & hinc inde dumo altiſſimo texebatur. Eo in tumulo collocat milites Eduardus; ſi qua ſpatia minus ſepe ſpiſſantur, curribus implicat, foſſam circumducit, in fronte Sagittarios diſponit, & quâ media via incedebat; iubétque equites ad ſummum tumulum præſtolari, pedibus quidem, ſed apparatis ad manum

Ribomontij error. equis, quos in omnem euentum conſcenderent. Ribomontius ad explorandum hoſtem à Ioanne miſſus, obſeruata ſedulò omnia Regi renuntiat, ac rogatus ſententiam, quid agendum foret; cenſet, amouendos equos, equitem pedibus deducendum ad pugnam, prælongas lanceas decurtandas ad quintum pedem; quoniam, affirmabat, denſa inter virgulta longa haſtilia magis detrimento eſſent quàm vſui. Ribomontio ab Eduardi ſub Caletum pugnâ erat fama ingens, & celeberrima gloria; quamquam hoc conſilio ſat demonſtrauerit, quantùm ducem inter & pugnatorem interſit. Aliquot alij ſuadebant abſtinendum à prælio, circumcludendum hoſtem, pabula & cibaria detrahenda; neceſſariò intra diem tertium confecturam famem nullo periculo, quod nunc aleâ dubiâ tentaretur. Ad peiorem ſententiam Rex acceſſit, & quadrato agmine ad Maupertuſium contendit. Verùm cùm aciem ad prælium expediret, aduolat Talerandus Petrocorius Cardinalis, ab Innocentio VI. Pontifice ad conciliandam pacem Legatus; ac tametſi ab Rege ſæpius antè reiectus, nunc primis ſignis ſeſe obiiciens, Regem per Deum orat, ne pugnatum eat in eos qui ſe cupiant dedere, nullo periculo ſuam victoriam fore, leges tantùm dicat. Ægerrimè ad hæc verba ſe Ioannes ſuóſque continuit, diemque Cardinali permiſit, vt hoſtem ad deditionem adduceret. Porrò Eduardus in eas venerat conditiones; vt iuratus ſeptennio ab armis in Franciam abſtineret, prædam captiuos atque vrbes reſtitueret; demùm Burdegalam abiret viâ quæ Regi placeret. Eæ conditiones ab Rege repulſæ; nulláque placuit, niſi vt Eduardus cum centum ſelectis Equitibus ſe captiuum omninò traderet. Erat Regi indubitata victoria, & incendebant militarem animum, vindictâ iam flagrantem,

Chauveau. tum Ribomontius, tum Cauuæus Catalaunenſis Epiſcopus, inglorium & ignominioſum affirmans, ſi Rex ipſe, tota Nobilitas, tantúſque exercitus, nihil aliud præter æqualem pacem conficiant. Ita Cardinalis repulſus, & quidem cum probro, quaſi in Anglos propenſior, lugens & calamitatem præſagiens, receſſit Pictauium. Iámque illucebat funeſtiſſimus Fran-

Anno 1356. ciæ dies, decimus nonus Septembris, cum vtrinque ad pugnam inſtruuntur exercitus. In Francico omnia, ad amplitudinem, ad pompam, faſtum tumidum, & ad victoriæ ſpeciem comparata; quinquaginta hominum millia, centum & viginti vexilla, ipſe Rex, eius quatuor filij, Proceres, ac totius penè regni Nobilitas; arma ſpecioſa, aurum, gemmæ, purpura; quæ per lata camporum æquora, iucundiſſimum oculis præberent ſpectaculum. Contra in Anglico, octo hominum millia, virgulta inter ſepéſque latentium, ſed tumore nullo, paratis in omnem euentum animis. Protinus ex Ribomontij ſententiâ, equites relictis equis, abiectíſque calcaribus, cum pedite in tria agmina diuiduntur: primum ducebat Dux Aurelianenſis Regis frater, alterum Delphinus, in quo tres eius fratres; tertium ipſe Rex, ſelecti

equites

equites trecenti, quos Mareſcalli ante peditatum educerent. Rex adequitans ordines, inſinuabat; *iam adeſſe hoſtem, quem ipſi toties voto & deſiderio præcepiſſent, ſpectari coram prædatores illos, qui nullo iuſto bello, nuſquam acie iuſtà contenderent; ſed vilem plebeculam diuexarent, fortes in timidos, in fortes ignaui; iam retruſas in latibulum ſuum vulpeculas, haud ægrè extrahi ac deleri poſſe: meminerint ipſi ſe pugnare ſub Regis oculos; qui non exigeret, quin ipſe præſtaret.* Nec Eduardus rem obibat inſtrenuè. Sagittariis ad vim repellendam compoſitis, egregius animi & militaris roboris iuuenis, pugnam Creſſiacam ſingulis memorans, duces & milites inflammabat verbis. *Iam præiudicari victoriam, quod irruerent Franci, nec ſe obſidione ad extrema adigerent; quid fortibus optatius quàm pugnare, & à dextrà victoriam non à ventre conficere? Non perterreantur hoſtium numero, eoſdem eſſe qui ad Creſſiacum immensâ multitudine profligati eſſent, palmæ memoriam nondum effluxiſſe, quamplurimos ſub ſignis eſſe qui viciſſent; ipſum ſe reportaſſe victoriam, & ſi ex præteritis futura colligimus, deprehendere in animo ea victoriæ ſigna, quæ tunc percepiſſet. Spectarent aurum, purpuram, gemmas, & inaurata quibus Franci collucerent arma, ea ſibi conceſſa ſpolia; opes Franciæ in hoſtilia caſtra confluxiſſe vt diriperentur; vno prælio, prædam, gloriam, & ſalutem referrent; atque arbitrarentur ſibi vel honeſtam mortem obeundam, vel in vitam reliquam immenſas diuitias, laudem incomparabilem, & honeſtum otium comparandum.*

Delibata primùm per Francos pugna eſt, iuſſique trecenti equites ſe in XIX.
viam quà patebat tumulus abdere, & ad ſuperna per obſtantem hoſtem
irrumpere. Hinc prima mali cauſa, totiúſque fons cladis. Angli Sagittarij *Pugna Pictauienſis.*
vtroque latere dumis tecti, prægrandes ſagittas, & aculeis aſperas in obiectos equos eiaculantur (nam equites ſat arma grauia protegebant) eóſque tranſadigunt: Saucij equi doloris impatientiâ agmen omne confundunt; alij in poſteriores pedes ſe erigunt, alij retro cum impetu vertunt, quidam occumbunt afflictis humi ſeſſoribus, plerique in proximam aciem rapiuntur, pedites proterunt, locóque ſubmouent. Ita impeditum primum agmen, dum retrò cedit, ſpatiúmque ad reſtituendos ordines quærit, in ſecundum infunditur, illudque pari modo permiſcet ac turbat. Tunc erumpentes extra vallum Angli, quà equites, quà ſagittarij, haud ægrè perturbatas acies aggreſſi per latera, fundunt atque diſiiciunt. Et verò fuga fit & conſternatio; è Francis plurimi in proximos equos inſiliunt, ſéque ſtragi proripiunt: ipſi Regij adoleſcentes, Delphinus & fratres, Præfectis educationi ducentibus, inſcenſis equis abducuntur à prælio; vnus Philippus natu minimus, vixdum pubes, ad patrem inſtauraturus pugnam receſſit; ita diſceſſu Principum acies reliqua profligatur, vnúmque fugæ ſtudium ſupereſt. Contemplabatur è ſummo tumulo Eduardus, ad quem eo momento conuerſus Ioannes Chandoſius, dux militari peritiâ clarus; *Eamus*, inquit, *mi Princeps, nunc victoriæ tempus eſt, ea nos vocat; Regem* Chandos.
Franciæ aggrediamur, capietur haud dubiè; noui animum viri, nunquam terga vertet. Eduardus continuò cum ſelectis ducibus, & grauiori equitatu, in confuſa agmina impetum facit; iiſque nullo negotio diſiectis & fuſis, tertium etiamnum integrum aggreditur. Enimverò prælium

IOANNES.

lium inſtauratur denuò, Francis ſub oculos Regis generoſiſſimè dimicantibus. Et memorantur in primis Athenarum Dux Comeſtabilis, & Borbonius Dux, qui ad Regis latera ſub extremum ſpiritum depugnarunt; imò ſpectabatur ipſe Rex liliato paludamento refulgens, fortiſſimè omnium prælians, Philippúſque filius, nouus Franciæ Scipio, tenero corpuſculo quantùm licebat obtegens patrem. Verùm cùm iniqua foret pugnæ conditio, pedibus omnes Franci certarent, paterentque Anglis equitibus irrumpentibus, tandem agmen tertium victum ac fuſum eſt. Deturbatum erat vexillum Franciæ, cæſuſque ſignifer Gotofredus Carnyus; iámque hoſtis victor in Regem & filium irruebat. Vnus filius propugnabat patrem, ac tametſi grauiter ſaucius, neglectâ ſalute, de vno patre erat ſolicitus, cùm à Rege iuberetur ſe dedere; eòque facinore Audacis ſiue Imperterriti nomen adeptus eſt. Nihilominus Rex inuictus animo confertam turbam diſiiciebat; audiebantur acclamantium voces, vti ſe dederet; imò comminantium mortem, ſi cunctatur; ille intrepidus verſabat huc illuc gladium, ſéque admirabiliter tutabatur; tandem accedenti propius Morebequio equiti Atrebatenſi, ſéque Francum dicenti, cæſtu contradito, Rex dedidit ſe; nec ſine periculo, irruente turba; detractúſque eſt digito pretioſus carbunculus, quem geſtabat, eo ſe inuictum fore exiſtimans; malè à lapillo ſecuritate quæſita, quam à prudentiâ ſuâ non præſtaret. Poſt Regem captum, fuga & cædes Francos obruit. In ipsâ acie cæſa ſex millia, octingenti nobilitate præcipui, è proceribus multi, Dux Borbonius, Comeſtabilis, Clermontius Mareſcallus, Carnyus, Guillelmus Barrenſis, Cauuæus Epiſcopus pugnæ tuba, Rupifocaldius, Sancerra, Lauallius; aliíque plurimi. Nec ipſo cædes campo ſtetit; victores inſequuti fugientes ad portas Pictauij plures ceciderunt; occludentibus Pictauienſibus portas, ne ſimul victor admitteretur cum victis; videntúrque qui ſcribunt occiſa decem Francorum millia, numerum vtriuſque ſtragis meminiſſe. Captiuorum numerus propè immenſus: in iis præter Regem & filium eminebant, Pontiui Comes, Comites Euſius & Longauilla fratres, Comites Tancaruillæ, Dammartini, Vindocini, Iuinuillæ, Andreghenus Mareſcallus, & Sintræus eques celeberrimus; cæteri tam frequentes, vt Anglorum ſingulis quinque ſéxve fuerint; pluréſque dimiſſi ſunt à victoribus, redemptionem polliciti. Spoliorum opulentia ſupra fidem eſt; cùm Franci certatim quidquid domi pretioſum foret ſecum detuliſſent; derelicta à victoribus multa; vnæ gemmæ aurum & ſupellex argentea in prædam ceſſerunt. Eſtque illa clades poſt Cortracenſem Francis ignominioſiſſima, temeritatis atque audaciæ proles; vt prodigio ſit Francorum cæcitas, & ſupra omnem fidem; tam recenti Creſſiacæ cladis memoriâ, (nam decem anni duntaxat interceſſerant) eodem modo, eâdem amentiâ dimicatum, proiectámque victoriam, quam vnius diei cunctatio reportaſſet. At quam diuturnâ & lugendâ ſerie calamitatum, ſuam proteruiam atque inſaniam luent! Rex ab Eduardo ſummâ humanitate & reuerentiâ exceptus, Burdegalam ductus eſt, & aliquot poſt menſes Londinum; Eduardo pariter humaniſſimè & amiciſſimè Regem veluti hoſpitem accipiente; ſed vt eſt honeſtiſſima

Regis fortitudo.
Et Philippi filij.

De Charny.

triumphi

triumphi ſpecies victum Principem magna pompa deducere; ita eſt victo luctuoſum ſolatium præbere pompæ materiam, & aliena gloria ſuam ornare miſeriam. Verùm hoc euentu par eximium fortuna compoſuit, Principes duos moderatione certantes; quippe Ioannes aduerſitatem egregiè tulir, altiſſimo animo, & ad calamitatis ſenſum impenetrabili; Anglis mirantibus victam in tropheo ſuo fortunam: & Eduardus ſupra votum felix, ita proſperitatem habuit in poteſtate, vt nec verbis nec factis elatior, vllatenus modeſtiam læſerit; imò annitente Petrocorio Cardinale, in biennium conceſſit inducias, quaſi nouæ victoriæ ſementem ſereret, & prolapſum hoſtem nollet obruere. Præterea Dauidem Scotiæ Regem, iam nono anno captiuum libertate donauit: an ratus ſupra mortalitatis faſtigium eſſe, duos ſimul Reges habere in cuſtodia. *IOANNES.*

Delphinus & fratres erepti Pictauienſis cladis periculo, ſe receperant Pariſios regni caput, vnde in corpus reliquum ordo & regimen propagarentur. Porrò Delphinus in procella ſæuiſſima clauo ſe admouens, rerum adminiſtrationem ſuſcipit, titulo Gubernatoris regni aſſumpto; nam Regentis nomen viſum inuidioſius. Primùm duo erant momenti maximi procuranda, Regis capti libertas, & difficillimi belli gerendi ratio. Earum rerum quia pecunia inſtrumentum & machina erat, regni Comitia indicit Pariſiis; ratus in tanta calamitate neminem eſſe, quin priuatis incommodis ſubleuatam rempublicam & ruina vindicatam vellet. Verùm ſecus quàm exiſtimauerat contigit. Legati ex ſingulis vrbibus lecti, poſtquam Pariſios conuenerunt; à ſeditioſis & turbulentiſſimis viris in contraria ſtudia impelluntur. Duo præcipuè flammam ventilabant, Robertus Coccius Epiſcopus Laudunenſis, & Stephanus Marcellus vrbi Pariſienſi Præfectus, quem dicunt Mercatorum Præpoſitum: ij ſiue à Nauarri aſſeclis corrupti pecunia, ſiue ambitione & cupiditate regiminis, pertraxerunt Comitia ad quædam poſtulata quæ Delphino facerent; antequàm de ſubſidiis in regnum & bellum agerent. Erant ea; primùm vt Conſiliarios omnes & miniſtros amoueret, ac vocatos in iudicium condemnaret; deinde vt Nauarræ Regem libertati aſſereret, regij ſanguinis Principem, aptiſſimúmque, qui vt tempora perturbata erant, cura & induſtria regnum ſubleuaret; poſtremò vt abrogato prorſus concilio, ſubſtitueret triginta ſex alios, quos ipſi ex ſingulis ordinibus dicerent, iique vni de rebus publicis conſulerentur. Delphinus ad eam tempeſtatem clauum inflectendum ratus, moram flagitat ad reſpondendum; variiſque cunctationibus rem procraſtinando Comitia ſoluit, reſponſo in commodius tempus dilato. At quia vrgebat neceſſitas præſens, ſibi fidos reique publicæ peramantes in ſingulas prouincias mittit, qui opem flagitarent, & auxilium in præſentem miſeriam. Qui gnauiter functi officio, pecuniam impetrant, quæ triginta hominum millibus ſtipendio eſſet, dum de libertate Regis amplius conſultaretur. Et Occitaniæ ea in re memorabile in Principem ſtudium, cuius priuatis Comitiis, Armaniaco Comite moderante, decretum eſt, vt ad bellum nouem Equitum millia publica Ordinum ſtipe alerentur; néve dum Rex in cuſtodia ageret, vir vllus aut mulier, aurum, argentum, margaritas

XX. *Pariſienſes primò tumultuantur.*

Le Coq.

Occitaniæ in Regem ſtudium.

IOANNES. garitas, aut gemmas veſti adhiberet, iiſve ſe ornaret; néve læto colore ſeſe indueret, aut veſtimenta ad ornatum incideret; Comœdis præterea & tibicinibus interdictis; rati lætitiæ ſenſum pro peccato eſſe, dum Rex ſuus lugeret in carcere; nec adeò priuatam eſſe calamitatem Principis, quin ad bonos ſubditos deriuaretur. Eam portò laudem ſibi Campani etiam vindicant. Delphinus poſt eas res vtcunque ſtabilitas, Metas profectus eſt, ad inuiſendum Carolum Imperatorem, auunculum ſuum, vt a ſapientiſſimo & amantiſſimo Principe admodùm iuuenis conſilium atque opem expoſceret. Et quidem in ſpem certam ſubleuatus eſt; verùm per abſentiam eius inualeſcit Pariſiis factio, cogitúrque Dux Andegauenſis Delphini frater edictum abrogare, quod de monetâ nouâ propoſitum erat; & ipſe Delphinus ad tumultum regreſſus, adigitur à ſeditioſis ad inſtauranda Comitia. Quibus euocatis, cum eadem de Miniſtris Regiis flagitarentur, & in ipſum Delphini palatium ſeditioſi feciſſent impetum, iiſdem Coccio & Marcello inſtigatoribus, amouentur veteres Conſiliarij, & de republicâ meritiſſimi; Petrus Foreſtius Cãcellarius Archiepiſcopus Rothomagenſis, Simon Buſſius in Parlamento Præſes primarius; aliique, quibus fides & in regnum amor, fuit noxæ & pœnæ. Ex ipſo etiam Parlamento plerique eiecti, ſubrogatis in eorum locum, qui maximè omnium nouis rebus & Nauarro ſtuderent. Dum Francia laborabat in capite, ſua etiam lues membra diuexabat. Nam in Normannia Philippus Nauarri frater, adiuncto Gotofredo Harcurio, proditore illo percelebri, agros incendebat; & in Britanniâ Lancaſtrius expugnabat Rhedones; atque prouincias cæteras prædones diripiebant atrociter. Vnus famoſiſſimus Arnulphus Cernolus è Phocenſi Prouinciâ in proximas terras irrumpens, ac præcipuè in Cauares, quos populatus, Pontificem Innocentium Auenione obſidet, eóque audaciam vir nefarius promouet, vt receptis à Pontifice quadraginta nummorum millibus, Auenionem admitti voluerit, ad Innocentij menſam accumbere, atque inſtar Principis à ciue excipi; non tantùm impunitate partâ flagitio, ſed pompâ & plauſu. Harcurius interea proditionis geminæ pœnas luit, qui prælio fortè conſerto, ſuis profligatis, cùm nec fugere vellet nec dedere ſe, poſt cæſos plurimos, ſecuri quàm fortiſſimè dimicans, confoſſus lanceis, in trophæum ſuum incubuit. Et Lancaſtrius obſidionem Rhedonum ſoluit, ſiue induciis, ſiue Bertrandi Gueſclini præclarâ fortitudine; quem Delphino Deus pugnatorem egregium inſtruebat, gente Britonem, Roberti Gueſclini filium, adhuc adoleſcentem, primóque tirocinio efformantem, in quem mox euaſit, Imperatorem clariſſimum.

Tumultus renouatus. *De la Foreſt.* De Buſſi. *Cernolus prædo.* *Harcurius caſus.* Du Gueſclin.

XXI. Eas inter turbas factioſi Pariſienſes nondum quieuerant; duo adhuc ipſis erant conficienda, libertas Nauarri, vtque Cocius Antiſtes in conſilium Regis adſciſceretur. Primum fraus perfecit, Ioanne Pequinio Gubernatore Arteſiæ in ſuas partes abducto, qui falſis indiciis ab arce Arteſiâ Nauarrum Regem eripuit, deduxítque Ambianum; alterum audacia ipſius Antiſtitis, qui ſuffragante Marcello Delphinum adegit ad euocanda tertium regni comitia. In iis cùm ſeditioſè, ſed ad ſenſum populi accommodatè, de regni miſeriis peroraſſet, conquerens eas omnes ab iis qui ad conſilia regiæ adhibe-

Nauarræ Rex liberatus.

adhiberentur fluxiſſe, prouinciarum Legatis poſcentibus, admiſſus eſt in Delphini conſilium, ac ſtatim pro audaciâ principem locum inuaſit. Prouecta in cupitum verticem ambitione; eam vt ſtabiliret, agit de reuocando in Aulam Nauarro; obtinétque haud ægrè Reginis deprecantibus, vt ipſi fide publicâ ad veniendum Pariſios caueretur. Venit igitur magno fautorum atque Nobilium comitatu, & in ſancti Germani diuerſans, iuſſo erigi pegmate; vnde quondam Regibus erat conſuetudo ſpectandi duella publica, euocat populum ad concionem. Erat ille natura ad dicendum factus, imbutúſque à puero eloquentiæ facultate, lubricam artem parauerat flectendi animos, & ad nutus ſuos conuertendi. Iis ſubſidiis, & miſeratione ex calamitate carceris implente exordium, immenſam quæ conuolauerat plebem ad ſuam mentem pertraxit. Pariſios ſummis commendauit encomiis, miſerias carceris exaggerauit, cauſam demonſtrauit, quod publici boni ſtudioſus, Ioannis Regis adminiſtrationi interceſſiſſet; tum fusè Franciæ calamitates, tributa, cæteráque ex bellis infortunia ad molliendos animos enarrauit; contumelioſè de Ioanne & Eduardo loquutus, quos aſſeruit iniuſtè inuaſiſſe in regnum, quod ſuum foret, ſe tamen iure ſuo decedere, ne nouo bello populares obrueret, ſatis ſibi eſſe, ſi cum ipſis vnà contenderet, ad inſtaurandam publicam felicitatem, calamitatum cauſas abigendas, & liberandam Franciam tyrannis ſæuiſſimis. Hæc grata in vulgus, magno omnium plauſu excepta, nouum regnum Nauarro conficiunt, ſinguli in tutelam eius confugiunt, iurántque ſe in poteſtatem ipſius venturos. Nec mora, Marcellus conuenit Delphinum, expoſcítque vt Nauarro Regi poſtulata concedat, atque illicò Laudunenſis Delphini reſponſum occupans, dicit, ipſum paratum ad excipiendum Nauarrum. Ita Delphinus, inops opis atque conſilij, intus prodentibus qui Nauarro fauebant, foris vrgente Marcello, & tumultu Pariſienſium, pluribúſque iactatus iniuriis, inuitus poſtulatis Nauarri annuit. Primùm vt ſociorum cadauera quæ etiamnum pendebant Rhotomagi, refigerentur patibulo, & honeſtè tumularentur, reſtitutis bonis quæ fiſcus rapuerat, tum vt vrbes & caſtra quæ in Normanniâ obtinuerat ſibi redderentur, tertiùm vt pro iacturâ & incommodis grauibus numeraretur ingens pecunia, poſtremum vt quidquid egiſſet litteris publicis aboleretur. Iis impetratis, Rhotomagum Nauarrus contendit, vt vrbes reciperet, ac patibulatos ſepulchro conderet. Et quidem poſtremum id celebritate magnâ exequitur, habitâ oratione ad populum, quâ proditores nefarios dicebat Martyres, qui mortem boni publici causâ obiiſſent: verùm alterũ haud perficiebat, Præfectis vrbium recuſantibus eum admittere, dum Rex apud hoſtes captiuus ageret. Ea Præfectorum ſeu fides, ſeu contumacia necem propemodùm Delphino conſciuit, quippe Nauarrus Præfectorum duritiam Delphini voluntatem interpretatus, eum veneno aggreditur, è quo vita quidem incolumis, ſed diu perſtitit inualetudo, pilis & vnguibus decidentibus, & toto corpore adeò macreſcente, vt ſceleto propius videretur. Submiſſus à Carolo auunculo Medicus natione Germanus, inuſto in brachium cauterio ſanauit Principem, monuítque vbi fluere deſineret, mortem affuturam. Nauarrus poſtquam animaduertit conualeſcere Principem, prohibitúmque

Pariſios venit.

Auctoritatẽ ſummam vſurpat.

Delphini ex veneno morbus.

IOANNES.

túmque ſucceſſum criminis, ad primam artem verſus; Pariſienſes flabellis inciat, de violata fide conqueritur, Nonnannicas vrbes nullas reſtitui; palámque Delphinum ſignat, qui promiſſis haud ſtaret. Iam Pariſiis gliſcebat eam ob rem ſeditio, quam Marcellus vt incenderet, iubet omnem populum inſignia noua induere; vt capitia colore cæruleo rubróque diſtinguerent; nam cæruleus Franciæ, ruber Nauarræ conueniebat; hoc quaſi vexillo furorem ad cædes proximas inſtruente. Nec vnam plebem agebat inſania, Vniuerſitatem ipſam inuadit, cœtum illum doctrina & & pietate percelebrem; à qua legati ad Delphinum miſſi, qui procaciter Nauarro promiſſa repræſentari expoſcerent, additæque minæ, ſi cunctaretur. Mox conceptam veſaniam vnius hominis cædes luci dedit. Quidam Macæus Ioannem Bailletum Quæſtorem Franciæ cùm necaſſet palam, in ædem ſancti Iacobi confugerat. Delphinus ratus originem mali comprimendam, mandat Roberto Claromontano Mareſcallo Normanniæ, & Ioanni Catalaunenſi Seneſcallo Campaniæ, vt noctu ſicarium è templo rapiant, pœnáque iuſta afficiant, illi obſequuti ipſa nocte hominem ad patibulum adigunt. Poſtero die, viſo cadauere, increſcit veſania: exclamat populus, violatam immunitatem Eccleſiæ, mortem inſonti oblatam, vindicandam in auctores, qui Nauarri petitis iuſtiſſimis refragarentur. Marcellus arreptâ occaſione, ſe ducem præſtat, agítq; populum in Delphini palatium. Prima plebis victima Petrus Dacyus Aduocatus Regius, qui in viâ occurrens diſcerpitur; tum furioſi in Palatium Regis inuadunt. Conuenerat Delphinus cum pleriſque Proceribus in conclaue quod ſancti Ludouici dicitur, agebátque de rebus ad Patrem in præſentia conſcribendis, cùm Marcellus ſelecta ſicariorum turba in conclaue penetrat, & Mareſcallos duos Clermontium & Catalaunenſem ad Delphini pedes obtruncat; cruore Clermontij in Delphini os redundante. Quo furore Princeps perterritus; *Ecquid*, ait, *Sanguinem Franciæ vultis effundere?* negauit Marcellus iuſſitque ſecuro animo eſſe; tum caputium bicolor capiti ſuo detractum Delphino tradit; quódque Delphinum tegebat, tinctum in roſeum obſoletum, & auro diſtinctum, capiti ſuo imponit, totúmque diem in trophæum violatæ maieſtatis geſtat. Cæſorum cadauera triduum plebi fuerunt ludibrio; fideſque in Principem eum exitum nacta eſt; adeò caſus humanitatis incerti, vt virtuti aſylum vel in amplexu amantis Principis non ſit. Delphinus paulò poſt negotia prætexens, Compendium venit, ſéque rantiſper furentibus rapuit; incredibili altitudine animi, qui ad clauum ſtaret tot inter procellas; nec abiiceret ſe, quem eiicerent ſui.

Seditio renouatur. — De Clermont. — De Chaalons. — D'Acy. — *Mareſcalli caſi.*

XXII. Porrò agitantem pœnas in rebelles nouus tumultus diſtinuit, ſua lue campos deuaſtante, ne calamitate rura vrbibus cederent. Ad vrbem Bellouacum, die feſto aliquot ruſtici poſt quam incaluerant mero, de publicis rebus colloquentes, vt vulgò aſſolet, deplorata miſeria Franciæ, accerſunt infortunij cauſas à Nobilitate, qua inſignes Regem ſuum in pugna Pictauienſi turpi ſocordia prodidiſſent, & adhuc voluptatibus domi indulgerent, in addictos ruſticos exercerent ſæua imperia, dum Ioannes in cuſtodia eſſet; expertes publicæ calamitatis, niſi quod ſinguli Interreges forent,

Iaqueria Ruſticorum tumultus.

&c.

& vſurparet ſua quiſque in ditione tyrannidem. Ad has voces ſubita correpti inſania, exclamant, delendam eſſe Nobilitatis illam progeniem, auetruncandam luem à Franciâ, hominéſque perdendos, qui nemini commodi, cunctis eſſent pernicioſi & deteſtabiles. Nullâ dictis morâ, quæ ad manum erant arma corripiunt, fuſtes, furcas, falces; atque in Nobilis domum, quæ fortè occurrit, impetum faciunt, (Franci Nobiles rure in caſtellis habitant) herum, coniugem, & liberos mactant. Confluunt ruſtici è proximo pago, & in aliud caſtrum irrumpunt ſimiliter; ſtatímque inſtar niuium accumulatâ prædantium multitudine, terribilis factio in omnia caſtra peruadit. Ea dicta Iaqueria, ab eo quem ſibi impoſuerant ducem, cui Iacobus Bonhomſus erat nomen; vnde & Iacobi & Boni homines appellati; ac breui furor adeò inualuit, vt iam in Picardiâ, Arteſia, & Briâ; Nobiles omnes caſtellis pulſi ſint, caſtella incenſa, facultates direptæ, necati quamplurimi, ingenti ſæuitiâ & immanitate. Memoratur abominanda crudelitas; cùm ſemel caſtro expugnato, captum Dominum induerunt in veru, ad ignem aſſarunt, ſpectante coniuge, quæ poſt ſtuprum illatum, adacta eſt cocti mariti deguſtare carnes; tum in fruſta conciſa, proiecta eſt canibus pabulum. Atrociſſima eiuſmodi facta Nobiles omnes atque adeò Proceres ad exſcindendam teterrimam vomicam concitarant; prima Meldis ſtrages præluſit cæteris. Eam in vrbem Dux Aurelianenſis Regis frater cum vxore ſeceſſerat, & in eam confugerant aliæ matronæ nobiles, circiter quadringentæ, tutæ vt rebantur munimentis vrbis, & Principis dignitate. Duodecim Iacoborum millia circa Pariſios prædabantur, ſéque iis multi è plebe cupiditate prædæ adiunxerant, cùm audito Meldis Nobiles feminas agere, continuò ad vrbem ſpolia rapturi aduolant. Pleræque vrbium magno in Nobiles odio fauebant Ruſticis; Meldenſes accedentibus portas aperiunt, excipiúntque ædibus turbam irruentem: forum ibidem vrbe in mediâ eſt admodùm tutum, ædificia Matronâ amne circùm ambiente; eum in locum ſe abdunt feminæ, propugnantibus Fuxio Comite, & Boatum Principe; quæ regio eſt in Aquitania. Commodùm ij reuertebantur è Pruſſia, equitibus ſexaginta ſtipantibus, compertóque in via Nobilium feminarum periculo, digreſſi Meldas, ſe ſuamque operam ad vim repellendam obtulerant. Nec paſſi à viliſſimâ turbâ forum oppugnari, per apertas portas erumpunt; & armorum fulgore primùm perculſos, mox fortitudine militari fractos, mactant, proterunt, fundunt, cæſiſque aut fluuio merſis plus ſeptem millibus, cæteros in fugam agunt; ipſique vrbi flammas ſubiiciunt, quæ tam diros hoſpites excepiſſet. Adeò ſuam cuique Natura artem ingenuit: bellum Nobilibus atque imperium, agriculturam Ruſticis atque obſequium. In Picardia Delphinus eoſdem greges facinoroſorum mactabat, cæſis viginti millibus, vno die ſacro Ioanni Baptiſtæ; Dominúſque Coucyus inſtitutâ per ditionem ſuam venatione, belluas teterrimas ferro & ſuſpendio perimebat. Tandem eodem anno quo exorta lues compreſſa eſt; poſtquam Deo ob Nobilium noxas ſat pœnæ datum eſt, & noua tortorum crimina ſuis etiam pœnis ſunt obruta. Delphinus interea Regentem ſe dixerat, ſuóque ſigillo litteras publicas muniebat, hac inſcriptione;

Anno 1358.

Bonhoms.

Crudele facinus.

Ruſticorum cædes varia.

Captal de Buch.

Sire de Coucy.

IOANNES. *Carolus Primogenitus Regis Francorum, regni Regens*; Eiúſque cuſtodiam Ioanni Dormantio dederat; quanquam adhuc penes Laudunenſem tota *Delphinus dictus Regens.* auctoritas foret. Oppreſſis Ruſticis, plurimos Nobiles qui ad ſe confugerant ſub ſignis retinens, adiunctóque ex Germaniâ milite, validum conflat exercitum, in quo triginta hominum millia recenſita; & ad delendam Pariſienſem iniuriam, ac Nauarrum ſede imperij deturbandum, copias omnes verſus Pariſios ducit. Nauarrus per Delphini abſentiam vrbem ampliſſimam, Marcello fautore, ad nutum flectebat; dictus erat populi comitiis totius Regni Dux, machinis muros vrbis inſtruxerat; Anglos euocauerat, quos commodis vrbis locis impoſuit; eductíſque quatuor militum millibus, in Campaniam bellum intulerat. Delphino admoto, arceſſitur à Pariſienſibus, quorum villæ conflagrabant incendiis, inſtabátque iam fames propior, pago Carentonio ab Regiis capto, & impoſito ponte quo *Charenton.* gemini amnes frenarentur: ideò celeriter cum ſuis aduolat, turbámque pauidam ſtudioſè confirmat. Verùm cùm aliquoties erumpendo, per ſuorum ſtragem repelleretur, aduerterétque iam beneuolentiam vulgi ſeneſcere, ſeque ob illata incommoda iam odioſum, Sandionyſium receſſit; vrbi pacem aut auxilia valida curaturus. Illam nolens perfecit, modo quem minimè omnium intendebat.

XXIII. *Delphinus Pariſiis excipitur.* Nam præter infortunium prius, nouo facto Pariſienſium odium concitat. Cum Delphino fœdus tandem contraxerat, ſuis quidem rebus percommodum, pollicente multa Delphino, ſed euentu difficile, cùm recepiſſet effecturum ſe, vt Pariſienſes trecenta nummorum millia ad redemptionem Regis conferrent. Eam pecuniam vbi à ciuibus flagitat, vulgò fremere atque indignari; *Eam eſſe Regis Nauarræ in bonum publicum ſolicitudinem: illum patrem patriæ, Pariſienſium defenſorem; eò curas, ſtudia, & præclara promiſſa vertere; vt ipſe ſibi pararet conditiones pingues atque opulentas; at permoleſtas Pariſienſibus, quibus facultatum flos diriperetur, haud placere pacem bello triſtiorem; nec captis euenire poſſe acerbius, quàm bonis ſpoliari.* Ita Nauarri poſtulata reiecta, & ipſe plenus tædij præſidium Anglicum Sandionyſium euocat. Eorum trecenti in vrbe ſubſtiterant, cùm rixâ ortâ inuaduntur à populo, cæduntúrque multitudini impares; iámque ſexaginta necatis, propagabatur cædes in reliquos, niſi Marcellus aduolans ad tumultum ſedandum, cæteros Anglos plebi obſequuturus condidiſſet in carcerem. At nocte proximâ ab eodem emiſſi, arceſſitis Sandionyſio ſociis, Pariſinos, quàm multi extra muros occurrunt, obtruncat in vindictæ ſolatium. Excandeſcunt ciues, inſtántque Marcello vt ſe ducat in graſſatores, cunctanti minantur, & nolentem in Anglos propellunt. Ille tandem prodit, ac ſolerter ducit in locum diuerſum, reducítque nullo hoſtium viſo. Agmen regrediebatur perturbatum nullóque ordine; cùm Angli à Marcello admoniti aggrediuntur extremos, vincúntque haud ægrè, necatis ſexcentis. Ideò in vrbe tumultus increſcit; Marcellum ciues proditionis inſimulant; iámque palam ad reuocandum Delphinum conſpirant: accedunt viri probi, ac boni publici ſtudioſi, proſcindunt Nauarrum: quantum in periculum vrbem coniiceret, cæteráque damna exaggerant; ſuntque auctores, vt

vt appellent Delphini clementiam, eiúſque obſequio ſe addicant. Placet conſilium, & deprecantibus Ioannâ Reginâ, Legato Pontificis, atque Epiſcopo Pariſienſi, impetratur venia à Delphino; & præter duodenos qui poſcerentur ad pœnam, vrbi toti condonatum flagitium. Marcellus interea haud ignarus ſuo capite ſancitum iri cum Delphino fœdus, agit cum Nauarro, prodendæ ac perdendæ vrbis hoc conſilium init; vt nocte deſignatâ, portas ſancti Antonij & ſancti Honorati ipſe recluderet; Anglos Nauarróſque admitteret; tum ſimul in inimicorum cædes decurrerent, obtruncarent incautos, & nemine iam repugnante, Nauarrum Regem Franciæ dicerent. Conſpiratio cùm emanaret ad plures, quibuſdam bonarum partium viris innotuit. In iis tres ſempiternâ digni memoriâ, Ioannes Maillardus & Simon frater, ac Pepinus Eſſartius, vindicauerunt vrbem pernicie, magnámque gloriam magno periculo compararunt. Ipsâ flagitij nocte, Ioannes Maillardus, comperto Marcellum horâ duodecimâ iturum ad portam ſancti Antonij, quâ Nauarros admitteret, is ſelectâ amicorum turbâ venturum occupat, & poſtmodùm in accedentem rixâ commotâ, ſecuri obtruncat; iuſtè diffiſſo capite quod tam praua conſilia parturiebat; dein conſortes diſiicit; & continuò equo inſcenſo vexillum explicat liliatum; ſignum fauſtum Francis inclamans, quo ſancti Dionyſij nomine in pugnam aguntur. Ciues eo clamore exciti, arma corripiunt, ſe duci adiungunt, nulláque morâ Maillardo præeunte ad portam ſancti Honorati conuolant; alteram turmam à Marcello deſignatam vt Anglos exciperet ſimiliter inuadunt, necant aliquos, cæteros capiunt, vrbíque ſalutem & ſecuritatem præſtant. Primâ luce Maillardus conuocatos ciues docet quid proximâ nocte actum ſit, omniúmque conſenſu qui capti erant damnatos, variis per vrbem ſuppliciis necat. Tum bini Senatores ad Delphinum miſſi, qui orarent vrbi vt parceret, expiatæ proditorum cæde, atque ipſi flagitanti plurimùm ſe reſtitueret. Eóque die ingenti omnium gratulatione vrbe exceptus eſt, & in Luparæ caſtro diuerſatus, mutatis animis, & ad ſanam mentem conuerſis; adeò plebi nihil certum eſt, ſed voluntas mutabilis, nullâ boni malíve conſtantiâ. At Nauarrus ſpe regni depoſitâ, in vindictam exarſit, auctiſque per fautores copiis, poſtquam agros vaſtauit crudeliter; caſtra atque vrbes quæ Matronam, Sequanam atque Oeſiam amnes coërcebant, vi occupat aut proditione, ſtringitque Pariſios lento obſidio. Et furorem auxit, quod aliquanto pòſt Pariſienſes Thomam Laditum ipſius Cancellarium, dum ab vno carcere in alium traducitur, humi proſtratum, nudum per cœnoſos vicos extraxerant, & in amnem proiecerant. Sed dum Nauarrus ſæuam perniciem regno infert, mox nouo repentè conſilio, atque iniecto propè diuinitus cum Delphino reconciliatur.

Marcelli mors.

Des Eſſarts.

Mont-joye S. Denis.

Anno 1358.

Appetebat induciarum cum Anglo exitus, paxque bello deterior imminebat. Siquidem Ioannes Rex poſtquam Eduardo flagitanti in Franciam ſummum imperium obſtitit diu: dixítque ſæpius, *non tanti eſſe libertatem Regis, vt Regni ſeruitus eius pretium foret, paratúmque ſe mori in vinculis, vt in libertate Francia ageret*, tandem diutinæ captiuitatis pertæſus, in nouas conditiones conſenſerat, quibus non tota quidem Francia clientelaris Eduardo

XXIV.

Bellum cum Anglo.

IOANNES. eſſet; ſed ipſi tot prouinciæ detraherentur, vt in membra diſcerptæ tenuis admodùm ſpes ſalutis foret. Nam cum ſummo imperio tradebantur Normanni, Cœnomani, Andegaui, Turonenſes, Pictones, Santones, Aquitani, & Vaſcones; in Picardia præter Caletum, Pontinium, Bononia, & Guinæ; vt reliqua Francia interdicta Oceano, ceu ab vbere infans raptus, expiratura breui videretur. Delphinus conuocatis comitiis eas fœderis leges perlegit, & in exordio fœderis obſeruatum, indignari omnes maximè, quod Eduardus Francorum ſe Regem appellaret, Ioannem verò Regem Francum; reiectúmque omnium calculis inſtrumentum turpiſſimum; bellum præoptatum, atque vltrò oblatæ omnium facultates, ad aſſerendam Regni maieſtatem. Ea Francorum conſtantia fortiſſimúmque conſilium immutauit Nauarrum; iſque profeſſus eſt ad procurandam patriæ gloriam ſe commoda ſua abiicere; atque adeò pacem cum Delphino ferit; iuſtis conditionibus; vt ſibi vrbes quas ante bellum obtinuiſſet reſtituerentur, admirantibus multis peruerſitatem animi repentè conuerſam, & diuino conſilio rem aſſignantibus; aliis timori, cùm Anglo ſe haud vellet permittere, & Melodunum Regens obſideret, in quo tres Reginæ, Ioanna Nauarri matertera, Blanca ſoror, & Ioanna coniux, captiuitate haud procul aberant: imò haud paucis exiſtimantibus bonam mentem à peſſimo Principe ſimulatam, animúmque vitiis tam altè imbutum, haudquaquam poſſe virtuti patere.

Eduardi exercitus. Eduardus poſtquam à Francis repudiatum eſt fœdus, conſtituit in eos deportare exercitum, tam numeroſum, vt Regnum quod infringere pace non poterat, Marte obtineret. Ingentes cum in euentum inſtruxerat copias, excitáque omni Anglicâ nobilitate, vt quod obſeruat Froiſſardus, mulieres duntaxat & ſenes dimitterentur in Inſulâ, paucíque milites quibus arcium portuúmque cuſtodia traderetur, ipſe mille ſupra centum nauibus Dubri ſoluit, & Caletum appellit integris copiis;

Anno 1359. ſcribítque Villanius recenſita in exercitu centum millia militum. Atque is adulto iam Autumno, ſub hyemem imminentem, non Franciam modò ſed ipſum cœlum expugnaturus atque elementa, Caleto educit exercitum, & verſus Campaniam mouet. In tria agmina diſpertiuerat copias; primum agebat Comeſtabilis Marchiæ Dominus, medium ipſe Rex; poſtremum Princeps Valliæ, cum tribus fratribus, & ſelecto iuuentutis flore; medium inter & poſtremum impedimenta & commeatus ſex mille curribus vehebantur; obtinente immenſum ſpatium tanto apparatu, & ante prælium iam agente pompam victoriæ. Etenim Delphinus, cùm ad eas vires repellendas deficeret miles, quidquid armatorum erat in munitas vrbes coniecerat; imitatúſque Fabium ſeruatorem patriæ poſt Cannenſem pugnam, calamitates Creſſiacam & Pictanienſem prudenti formidine perſanabat: nec fuit agris inferenda vaſtatio, ita direptis ſuperiore bello per

Eduardi expeditio. Nauarrum, vt ad iumentorum pabulum ne herbula quidem ſupereſſet. Eduardus inſtitutum iter Rhemos vertit, eo conſilio vt capta vrbe inauguraretur cœleſti chriſmate, nuncupatúſque Rex Franciæ, iam venerandus in cæteras vrbes admitteretur. Rhemos obtinebant Ioannes Cranus Archie-

De Porcieu. piſcopus, Comes Porcianus, eius frater Hugo, aliíque Nobiles, cùm præſidio

ſidio valido; quorum fortitudine poſt repreſſum primum Anglorum impetum, cætera hyems confecit, atque acerbitas tempeſtatis. Nam ſub initium imbres aſſidui; tum niues frigidæ, mox pruinæ, gelu, & cæteræ hyemis aſperitates, ſic adſtrinxerant milites, continebántque in tabernaculis, nullis campis alimenta præbentibus, vt poſt alterum menſem Eduardus, obſeſſo quàm obſidenti propior, poſt temporis & iumentorum iacturam ſoluerit caſtra. Tum luſtrauit Campaniam, ſi quam vrbem indefenſam corriperet: ita Catalaunum, Darum, Trecas, & Antiſiodorum prætergreſſus, nullibi auſus intentare obſidium, Temodurum expugnat, deflectítque ad Burgundiam, prædas quæſiturus; quas poſtquam Burgundiæ Dux redemit ducentis librarum millibus, verſus Pariſios retrò iter flectit. Iam Nauarræ Rex nullâ causâ quàm improbitatis infracto fœdere bellum agitabat, oppriménſque Normanniam, Delphinum & Pariſienſes premebat admodùm; cùm Eduardus exercitum ad vrbem admouet, laceſſito ad pugnam Delphino. Ille ſe continens munimentis, nec quid Martis aleæ permittens, terundebat hoſtem immotus; iam Francis ſuo magno malo prudentibus. Quamobrem Eduardus, cùm eum nec ad pugnam cogere, nec vrbem expugnare imminuto exercitu poſſet, receſſit in Britanniam, militem inſtauraturus; initóque nouo belli conſilio, vt quando totam Franciam præter vrbes aliquot obtineret, iiſdem alimenta eriperet, conſtituto ad ſingulas milite, qui obſtructas agris excluderet, faméque vinceret, quæ pugnam negarent.

Tonnerre.

XXV.

Pax cũ Anglo ad Britiniacum.

Verùm poſtquam abſceſſit Pariſiis, Delphinus præſenti defunctus periculo, paſſus eſt Legatos Pontificios, quorum princeps Andromus Roquius Abbas Cluniacenſis, ipſum Eduardum de concilianda pace conuenire. Et primùm repulſi aſperrimè, mox Lancaſtrio Duce in ſententiam ſuam perducto, ipſius ſermone induratam Regis mentem emolliunt. Quippe Lancaſtrius ætate, affinitate, & ſapientiâ ex rebus geſtis collecta, apud Principem potens, incertos belli inſinuabat euentus. *Nihil perículoſius quàm hoſtem victum ad extrema impellere; ſeipſe doceret, quis ad Creſſiacum Pictauiúmque viciſſet; ingentes exercitus ab exiguis profligatos: quod illos temeritas, arrogantia & præſumptio agerent; iſtos calamitas prudentiaque mater neceſſitas continerent ſub ſignis; iam ſtare à Francis victrices illas virtutes, tranſiuiſſe ad Anglos vitia; vt ſi contumacia accedat, in eaſdem clades haud difficulter incurrant. At quæ ſpes, quàm incerta, quàm ſupra modum immenſa, expugnandi ſingulas tot munitas vrbes! cúmque recèns validúſque exercitus, vnà Rhemorum vrbe fruſtra tentatâ, penè conciderit; quantùm temporis, quantùm copiarum opus ad cæteras perdomandas erit? Iam gloriæ ſatis tot victoriis partum, recederet dum tot adhuc laudes integræ ſtarent, nec ſe amplius inuidenti fortunæ committeret; ſecurâ pace ſtabiliret parta, tumulóque iam propior futuris heredibus, certam & iuſtam hereditatem pararet.* Eius generis prudentiſſimis monitis Lancaſtrius Regis animum ſenſim inflectebar, repugnantem tamen, ambitione perſtante, quæ Franciæ regnum voto iam hauſerat. Sed Deus conſiliorum auctor, motórque mentium, nouo prodigio cunctantem Eduardum impellit in pacem. Agebat tunc in agro Carnutenſi, diripiente cit-

IOANNES.

cùm pagos milite; cùm repente ſæua tempeſtas exoritur. Venti vehementiſſimus turbo terram perflat, caliginoſæ nubes cœlum condunt, prægnantéſque fulminibus tum inuectam noctem fulgetris pellunt, tum horrendis tonitribus tetram necem in momenta intentant, & ecce nubibus prodigioſa grando effunditur, quâ tentoria excuſſa, iumenta cæſa quamplurima, ſaucij homines, perturbatus totus exercitus, putatúſque dies imminere orbi poſtremus. Et in animos grando penetrauit; ita cunctos terror & malorum ingentium perculit metus. Eduardus ipſe peruicaciſſimus omnium conceptâ formidine, humi ſupplex procumbit; ac conuerſus ad templum Deiparæ Carnutenſis, cuius apex longè refulgebat, pacem vouet, ſi procella deſæuiat, ſuperſitque incolumis: Sanè immensâ ipſius gloriâ, ad quem vincendum euocanda fuit è cœlo machina; nec minore Franciæ, ad cuius ſalutem infirmis mortalibus exurgeret Deus. Extemplò ad conſtituendam pacem dies dictus, locúſque Bretiniacum, pagus Carnutibus haud procul; miſſique à Delphino Ioannes Dormannus Cancellarius, Ioannes Melodunenſis Comes Tancaruillæ, Bouciquautus Mareſcallus, & periti forenſium rerum, quales Simo Buſſius primarius Parlamenti Præſes, & Ioannes Maraſius Aduocatus: legati ab Anglo Lancaſtrius, Comites Norantonius, Varuicius, Suffolcius, & Ioannes Boatum Princeps. Intra octiduum conuentum eſt de conditionibus: quarum præcipuæ; vt Anglus Aquitaniam latiſſimis finibus & ſummo imperio obtineret, clientelari iure prorſus abolito; porrò in iis finibus continebantur Santones, Pictones, Enculiſmenſes, Petrocorij, Cadurci, Lemouices, & Bigerri; præterea idem Rex Caletum, Pontinium, Guinam, cum adiunctis ditionibus iure ſupremo poſſideret, & ad Regis redemptionem, aureorum tricies centena millia Delphinus penderet, in præſentia ſexcenta millia, cætera deſignatis temporibus. Contra Anglus iure cederet, quod vindicabat in regnum Franciæ, præcipuè in Normannos, Andegauos, atque Cœnomanos. Addita pleraque alia, in monumentis Francicis porrecta fuſiùs; in quibus obſeruanda Delphini ſolertia, qui cùm animaduerteret ad iniquas conditiones ſe adigi; in inſtrumentum fœderis aſperſit ſcrupulos, vocúmque formulas; vnde poſtea commodiori fortunâ reſilirent Franci à fœdere, illibatâ fide.

Pax patrata prodigio.

De Chartres.

Bretigny.

Conditiones pacis.

Anno 1360. Poſtquam vtrinque ea in pacta iuratum eſt, Eduardus reducto exercitu, profectúſque Londinum, Ioannem Caletum miſit; vnde ſolutâ pecuniâ donaretur plenâ libertate. Porrò in tantâ regni miſeriâ, exhauſto ærario, agris iam tertium annum deuaſtatis, vrbibúſque fame propè enectis, cùm id auri colligi haudquaquam poſſet, Rex affinitatem cum Galeatio Vicecomite, Mediolanenſi Duce contrahi paſſus eſt. Ille opulentiſſimus Principum, & affinitatis regiæ cupidiſſimus, ſexcenta nummorum millia obtulit Regi, ſi filiam Iſabellam Ioanni Vicecomiti primogenito filio date nuptam vellet. Eáque eſt calamitas, quam Villanius illius æui ſcriptor clariſſimus, & ipſe Italus, acerbiſſimam dicit, ac feneſtiſſimam omnium cladium; qua Regius ſanguis, & illuſtriſſimus orbe vniuerſo, in nouam familiam miſcebatur; paternâ miſeriâ pudorem virginis licitante. Dicta dos puellæ, Comitatus Virtutum, exilis in Belgica ſecunda ditio, quaſi

Regis affinitas cum Galeatio.

Des Vertus.

quaſi ſuppudeter cognationem fateri, & dote imminutâ demeretur de probro.

Pecunia perſoluta, datíſque obſidibus, Rex liber emiſſus eſt; obſidum magnus numerus, præcellentium dignitate; in iis Philippus Dux Aurelianenſis, Duces Biturix & Borbonius, Comites Andegauenſis & Alenſonius; è Proceribus præterea lecti, atque ex Franciæ primariis vrbibus clari ciues. Eduardus qui Caletum eam in rem venerat, poſtquam Ioannem opiparo excepit conuiuio, abeunti poſtero die Edmundum Principem duóſque filios Edmundum & Lionetum honoris cauſa viæ comites dedit; iíque pedites peditem Regem Bononiam vſque deduxerunt; piam voto concepto peregrinationem ad Deiparam Virginem obeuntem. Rex poſtliminio in ſolium reuocatus, recepto Nauarro in gratiam, Pariſiis lætitiâ ſummâ excipitur, donatus ab ciuibus, mille pondo argenti, fabrefacti in vaſa. Exinde fœdere implendo actum eſt; multæ prouinciæ detrectabant in poteſtatem Angli tranſire; Marchiani, Petrocorij, & Armaniaci, profitebantur ſe ornatos priuilegio à Carolo Magno, ne vnquam à regno Francico auellerentur, & vehementer inſtabant ne id contingeret; verùm Rege contra obnitente, ſe Anglo dederunt. Rupellenſium fides in paucis enituit, qui nullo ſtudio, nullis precibus, nullâ contentione prætermiſſâ, ne à regno Franciæ abiungerentur, tandem perſtante in ſententiâ Rege, anno vertente Anglum admiſerunt, ante teſtati ſe vi ad tranſitionem eiuſmodi cogi, futuros Anglici iuris labiorum tenus, at mente intimâ Francici; inſculptáque in animis lilia nunquam expungenda. Hæc Ioannes ingenuè & fide magnâ exequebatur, cùm Eduardus lentè & moliter occupatas arces dimitteret. Imò noua lues ex illorum præſidiis inuaſit Franciam. Etenim dimiſſi milites cùm plerumque ſine ſtipendiis mitterentur, rapto viuere atque alieno aſſueti, in cohortes conueniunt, mox in legiones, & illatâ in proxima loca vaſtatione, iam exercitum conflant, & recenſentur hominum ſexdecim millia. Ij ſe Societates dixerunt, ſiue Tardiores, quod ſerius ad diripiendam Franciam, tot calamitatibus perditam veniſſent: nihilominus decurſis Campaniâ, Burgundiâ, Niuernenſibus, & Bellijocenſibus; & vndique prædâ pro miſeriâ temporum raptâ, in Lugdunenſi agro hæſerunt, incumbentes amplæ ciuitati, proximáſque prouincias deuaſtantes. Ioannes ad reſcindendam hanc luem, poſtquam ſæpius Anglum compellauit, vt qui ipſi ſtipendia meruiſſent eos haberet in poteſtate, & ex lege fœderis pacatas ditiones contraderet; ſaltem ad prædones opprimendos ſumptus diuideret, militémque ſufficeret; ad quæ poſtulata Anglo obſurdeſcente, ipſe tandem Iacobo Borbonio mandat, conſcribere militem, ac vomicam illam abſcindere. Borbonius euocatâ nobilitate, è Burgundiâ, Delphinatu, ac Phocenſi Prouinciâ, nouem hominum millia pleroſque equites ſub ſigna mittit, ducítque in prædonum turbam. Illi diuturnæ periti militiæ, artíſque memores quâ ſub Eduardo bis vicerant, ad pagum Brignæum, nono ab Lugduno vrbe milliari, caſtra ponunt in colliculo, eáque ratione copias collocant, vt inſpectantibus partem dimidiam duntaxat obiicerent. Ea ars hoſtibus fraudem primùm, mox ſtragem intulit.

XXVI. Regis libertas.

Rupella fides.

Tard-venus

Pradones vaſtāt Franciam.

Brignais.

IOANNES. tulit. Quippe Franci nobiles, indignati in prædonum turbam ceu in iuſtum hoſtem depugnare, ſpeculati ipſos negligenter ac dimidiâ parte conſpectâ, pauciſſimos eſſe renuntiarunt; eáque mente incurioſè & ſocorditer eos aggreſſi ſunt. Verùm ij foſsâ & munimentis quæ deduxerant tecti, primò in accedentes vim maximam telorum & ſaxorum effundunt; quibus poſteaquàm primum agmen protritum eſt atque perturbatum; ex auerſa tumuli parte ſelectum equitatum immittunt, qui incautos hoſtes à tergo adortus, magnâ ſtrage cædit, & in fugam agit. Necati plurimi Nobiles; Borbonius eiuſque filius grauiter ſaucij, vix è pugnâ educti, Lugduni poſtridiè expirarunt. Hac victoriâ ſæuiſſimis graſſatoribus ianua in omnes prouincias patefacta, & verò egregiè functi ſunt munere; viris paſſim peremptis, ſtupratis per vim feminis, templis violatis, ſpoliatis altaribus, pagis oppidíſque ſuccenſis; vt iam Anglicum bellum præ hac miſeriâ luſus foret. Sed vt ſuam luem in plures prouincias ſpargerent, pluréſque ſimul diriperent, in duas turmas ſeſe diſpertiunt; altera minor numero, conflata ex tribus Vaſconum millibus, duce Simone Bateſole, Auſam occupat caſtellum ad Ararim, quartâ Lugduno leucâ, atque inde cis vltraque fluuium, in Bellijocenſes, Matiſconenſes, Hæduos, & Niuernenſes, latè graſſatur; altera amplior, ſe ad Rhodanum applicat, & duce Belgerante, Auenionem, Pontificem Innocentium, totámque Pontificiam Curiam, in prædam deſignat. Verùm Auenionem iam tertium prædatorum agmen ſtringebat: nam plurimi aliorum opulentiâ illecti, nomen in eandem militiam dederant, ductore quodam, qui ſe Amicum Dei, & inimicum omnium nuncupabat, & appellationem poſteriorem implebat, obuios quoſque per diros cruciatus interimens. Iis Pontifex hoſtibus circumcinctus, fruſtra promulgatâ Crucigerorum militiâ, Marchionem Monferratenſem famâ celebrem euocat; nec ille prædones auſus ferro aggredi; ſed poſtquam duces conciliauit pecuniâ, reliquam turbam, ingentis prædæ factâ ſpe, in Italiam duxit; iiſque copiis Vicecomitem Mediolanenſem, infenſum Pontifici profligauit. Bateſoles ad bellum vſque Hiſpanicum in ſtatione inuictus perſtitit.

Anſe.

XXVIII. Regno ita turbido, Ioanni hereditas vel lucrum obtigit. Philippus Burgundiæ Dux, ætate iunior, ductâ Margaritâ Ludouici Flandrenſis filiâ, nullis liberis vitam amittit; poſtremus primæ illius ſtirpis Ducum Burgundiæ, à Roberto Roberti Regis filio per annos trecentos & triginta ad ipſum deductæ. Obtinebat præter Ducatum Burgundiæ, eiuſdem Prouinciæ Comitatum, alióſque geminos Bononiæ atque Arteſiæ. Ioannes ſtatim Burgundiæ Ducatum inuadit veluti vacuum, affirmans eum regni Francici feudum, quod deficientibus liberis, regno vnde erat profectum reſtitueretur; cæteros Comitatus proximis heredibus tradit; Bononiam Ioanni Bononienſi Philippi Ducis auunculo; Arteſiam & Comitatum Burgundiæ Ludouico Frandriæ Comiti, nato ex Margaritâ Philippi Longi filia. Ita videbatur Ioannes heredum iura cumulaſſe & vota, niſi Nauarro Regi in Burgundiam iuris ſpecies cederet. Nam Eudo IV. Philippi demortui auus tres ſorores in matrimonium dederat, Margaritam natu maximam Ludouico Hutino,

Burgundia regno annexa.

Hutino, Blancam Carolo qui dictus eſt Pulcher, Ioannam minimam Phi- **IOANNES.**
lippo Valeſio; ex Margaritâ nata Ioanna Nauarri mater, ex Ioanna natu
minimâ Ioannes Rex; quamobrem Nauarrus ex maiori natus, totam he-
reditatem adibat, quam iniquè occupari à Rege aſſereret. At nunc ſenſus
iniuriæ intra verba ſtetit, mox in apertum bellum proruptúrus. Rex poſt-
quam Burgundiam regno adiunxit, Auenionem proficiſcitur, acturus cum
Innocentio; egitque diutius, donec eo defuncto Vrbanus V. dictus eſt
Pontifex. Venerat ſimul Auenionem Petrus Cypri Rex & Ieroſolymæ,
Attaliâ Ciliciæ vrbe nuper captâ clarus, & flagitabat à Chriſtianis Prin-
cipibus in Saracenos ſubſidia. Appellatus Ioannes, parum attentus in re-
gni ſui miſerias, profitetur expeditionem; ac die quo Chriſti Domini mo-
rientis defletur memoria, Crucem ab Vrbano ſuſcipit, cum Voldemaro *Ioannis itine-*
Daniæ Rege, ad Pontificem ſalutandum adueniente. Sed cogitanti Palæ- *ra.*
ſtinam nouum iter & tumultus nouus ſe obtulit. Principes quos Anglo da-
tos obſides dixi, Aurelianenſis, Biturix, Andegauenſis, & Borbonius,
quanquam liberâ in cuſtodiâ haberentur, pertæſi diuturnæ à Francia abſen-
tiæ, nouum fœdus cum Eduardo compegerant; vt à Rege ſecundas tabulas
impetrarent, quibus abdicaret ſe imperio ſummo Aquitaniæ; tum vt Rex
Eduardum liberum faceret de damnis à prædonibus regno illatis. Caletum
Principes eam ob rem ducti, fœdus Ioanni oblatum, & diſcuſſum in con-
cilio. Id autem obnitente Delphino reiectum ab omnibus, quamquam
Rex pro inditâ bonitate id comprobaret; ac ſtatutum nullas tabulas nouas
conficiendas, cùm priores, Angli culpâ, non eſſent admiſſæ; porrò dam-
na obtigiſſe ipſius etiam culpâ, qui ex fœdere milites ſuos non continuiſ-
ſet. Hæc dum aguntur, Andegauenſis ſe fugâ proripit, venitque Pariſios.
Et quidem Rex pater acerbè ſuccenſuit, quod fidem publicam violaſſet,
& ad regreſſum vrgebat, quem cùm ab adoleſcente libertatem omni offi-
cio præponente haud impetraret, nec vi optimus pater vellet conficere,
ipſe pro filio ſuum offerre caput conſtituit, & in Angliam proficiſci, vt ab
Eduardo nouas conditiones exoraret, bellique conſilium, ſi quod inde
exurgeret, interciperet præſentiâ. Et hæc vera itineris cauſa; publicum
bonum, paterna indulgentia, amor pacis, ſtudiúmque belli reſtinguendi;
non conceptus in feminam amor; quod in bonum Principem excogitauit
calumnia. Nec ab eo conſilio vllis ſuorum monitis, aut Delphini precibus
amoueri ſe paſſus eſt; deſiderio expeditionis ſacræ admodùm flagrans,
quam belli Anglici metus conturbabat. Ergo in Angliam delatus, comi- *Ioannis mors.*
tante Petro Cypri Rege, lectiſque Francorum Nobilibus, perhonorificè
ab Eduardo excipitur. Sed mox pompa gaudij in luctum deſiit; poſtquam **Anno 1354.**
Ioannes morbo inter feſtos plauſus concepto ceſſauit viuere; anno ætatis
quinquageſimo ſexto; calamitate ad extremum ſpiritum inſequente, vt in
alieno animam poneret. Eduardus ſummâ magnificentiâ funus proſequutus
eſt, reuectúmque eſt in Franciam corpus, quieturum tandem in ſepul-
chro. Erant Ioanni virtutes plurimæ, indolis bonitas, ſimplex & apertus
animus, qui nihil ex occulto, nihil ex inſidiis ageret; ſumma fides, &
quædam in promiſſis præſtandis religio; plerumque dicebat; *quando fides*

IOANNES. *& promiſſi ſecuritas ab orbe exularent, ab ore & mente Principum numquam ablegandas*; ſumma generoſitas, fortitudo imperterrita in adeundis periculis, in ferendis aduerſis inuicta; in Deum pietas, in patrem obſequium, in ſuos amor; liberalitas in viros fortes & litteratos, in inimicos clementia, & quidem præclariſſima ſingula; niſi Prudentia defuiſſet; cuius defectu tot tantæque dotes, vel irritæ, vel degeneres in oppoſita vitia, calamitates magnas importarunt. Sanè graui detrimento fuit; quod leuior in proponendo, in exequendo conſtantior foret; mirâ mentis intemperantiâ, vt ſuſcepta leuiter vrgeret fortiter, nec admitteret aliorum conſilium quod ſuum regeret. Quid, quod nocuit aperta illa ſimplicitas; quando Regum pectus, quantumvis candidum & ſincerum, Sacrarij inſtar paſſim patere non debet; eſtque conſiliorum Principis vt perſonæ veneratio, quæ ſpectantes abſterreat. Felicior in liberis quàm in geſtis fuit; nam præter Carolum Regem, cœlitus datum ad paternos lapſus emendandos; duo filij clariſſimis Principum truncis ſtirpem poſuerunt, Ludouicus Dux Andegauenſis, Andegauenſem familiam, Regéſque Siculos propagauit; Philippus patri chariſſimus, Burgundiæ Duces progenuit: quanquam iſte in poſteris infenſiſſimam patriæ luem dedit. Ioannes Biturigum Dux, liberis ſuis ſuperſtes, æuo diuturno orbitatem ſolatus, bonitate morum patri conſimilis, ſenectutem vltimam ad nouas Franciæ calamitates prouexit.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER VNDECIMVS.

SYNOPSIS.

Carolus quintus, ſapiens dictus. Pugna ad Coquerellum. Bleſenſis à Monfortio cæſus. Gueſdinus in Hiſpania. Malandrini prædones. Cauſæ noui belli in Anglum. Apparatus ad bellum. Bellum cum Anglo. Gueſdini facta; Idem Comeſtabilis. Lemouicum captum & euerſum. Angli nauali prælio victi ab Hiſpanis. Rupella à Francis capitur. Touarſium captum. Dux Britanniæ pulſus. Exercitus Anglicus perit. Eduardi mors, filij, & patris. Bellum inſtauratur. Bellum in Nauarrum. Monſpelij pœna mitigata. Carolus Imperator in Franciam venit. Res in Britannia variæ. Gueſclini mors. Angli in Francia nouus exercitus. Caroli Regis mors. Carolus VI. Rex. Dux Britanniæ reconciliatus. Seditio Pariſienſis. Bellum in Flandria. Pugna ad Roſebeccam. Malleatores Pariſienſes. Mareſius vocatus in pœnam. Pariſienſium pœna. Angli è Flandria pulſi. Schiſma Vrbanum inter & Clementem. Ludouicus Andegauenſis in

Italia moritur. Rex Iſabellam ducit. Belli Flandrici finis. In Anglicum bellum apparatus. Apparatus irritus. Biturigis cunctatio. Cliſſonius à Britanno captus, & liberatus. Caroli Nauarri mors. Bellum cum Gelrio & pax. Rex regnum adminiſtrat. Gaſto Phœbus Comes Fuxienſis. Borbonij in Africam expeditio. Canis caſtrorum cuſtos. Armaniacus in Italia. Comeſtabilis à Cranẽſi cæſus. Factiones Aurelianenſis, & Burgunda oriuntur. Regis ſonticus morbus. Regis morbus incurabilis. Philippus Burgundus Regens. Rex ad tempus ſanatus. Pax cum Anglo. Hungarica expeditio in Turcam. Rex Angliæ necatus. Diſſidium inter Aurelianenſem, & Burgundum. Aurelianenſis Regens. Philippi Burgundi mors. Ioannes Burgundus Philippo ſuccedit. Burgundus necat Aurelianenſem. Burgundus fugit. Burgundus Pariſios venit. Ioannis Parui pro Burgundo oratio. Concordia inter Burgundum, & Aurelianenſem. Genua Francos pellit.

I. CAROLVS V. SAPIENS dictus.

CAROLVS poſtquam patris corpus Mauſolæo maiorum condidit, nunc regiminis compos, quod gerebat antè precariò, nouam adminiſtrandi rationem init. Quippe gnarus quas calamitates aui patríſque temeritas importaſſet Franciæ, ſtatuit viâ contrariâ afflictam rem publicam ſubleuare, & ſolerti prudentiâ mederi vulneribus, quæ cæca generoſitas intuliſſet; verè Fabius Francicus, qui publicam rem cunctando reſtituit, & conſilio fortunam ſubiecit.

Pugna ad Coquerellū.

Nam regni ſui mens, in conclaui abditus, per fratres & legatos, ſeu per manus & miniſtrantia membra conficiebat pugnas & bella; & periculo ſubductus, nuſquam committebat aleæ rem vniuerſam. Ac ſtatim regni primordia inſigniuit victoriâ Deus. Ioannis obitu Carolus

Anno 1364.

Nauarræ Rex in ſpem Burgundiæ experrectus, cùm Regem Carolum deſpicaretur, atque vt rebatur conſilio inferiorem atque prudentiâ, quam fraude, dolo & ſimulatione metiebatur, ſanè ſibi audaciâ imparem duceret; palam arma parat, tumultúque Normanniam miſcet. Rex inſtituto ſuo vim oppreſſurus, diem Proceribus indicit, ſanctiſſimæ Trinitati ſacrum, quo ſe Rhemis ſiſterent, ad inaugurationem obeundam; interim ſilentio militem euocat, tradítque Gueſclino & Bauciquautio. Duo oppida ad Sequanam obtinebat Nauarrus, Meduntam & Meulancum; iiſque

Mante, & Meulan.

amnem, vber alterum Pariſiorum, ceu clauibus habebat in poteſtate. Ea duces Regij inuadunt, ac nullo ſtrepitu, dolo militari, Meduntam pri-

mùm

mùm, dein Meulancum, leui periculo nullóque damno ſecuri occupant. Naruarrus eâ iacturâ perculſus, copias contrahit, veniúntque in ſubſidium commodè Ioannes Grallius, Capitalis Bucchius, dux magni nominis, cum quadringentis equitibus, & Iouellus Anglus cum trecentis. Copiarum Dux Grallius dictus, iuſſúſque ad hoſtem pergere. Nec is longè inquirendus fuit; aduolabat eodem voto Gueſclinus, occurrítque Grallio ad pagum Cocherellum, Ebroicis haud procul. Grallius Capitalis exploraro hoſte, & numeroſiore perſpecto, in tumulo virgultis atque arbuſculis conſito recipit militem, & præiudicatâ victoriâ, beneficio loci ſe tutatur, tota acie in tria agmina diſtributâ; ac primum Iouellus, alterum ipſe, tertium Maruellius nothus continebant. Eodem ordine diſtributos milites Gueſclinus ducit, primum agebat agmen ipſe, conflatum ex Pictonibus, alterum ex Francis Comes Antiſiodorenſis, tertium Robertus Canolus, prædo ille inſignis; erátque à tergo Vaſconum legio bellicoſiſſimæ gentis, ductore Perdicca Albretio; quos ſtudioſè ad ſigna Carolus euocauerat: ij militari audaciâ, centum ex ſuis deſignauerant, qui Capitalis vexillum per tela atque enſes eriperent, alióſque triginta, qui Capitalem ipſum vi caperent atque abducerent. Vbi ad radices collis deuentum eſt, noua belli facies vtrinque ſpectatur. Gueſclinus ſuos inſtructos in aciem ſub ſignis continet, nuſquam paſſus in tumulum inuadere; mirâ in iuuene moderatione, qui conſilio ſub æſtum prælij Martem ſubiiceret; nec ſecus Capitalis ſe concludit ſepto, hoſtíque eliciendo, direptos enſes fulgentéſque haſtas oſtentat. Poſtquam diutius in conſpectu hæſerunt, iámque Francos ardor ſolis perureret, receptu ſimulato Gueſclinus militem iubet abſcedere, præmiſſiſque impedimentis & lixis, poſtremum agmen ordinem ſoluere. Tunc Iouellus haud dubiè ratus Gueſclinum fugere, impetu raptus, dehortante multùm Capitale, decurrit in planitiem; cæteráque agmina ſimul in prælium trahit. Enimverò Gueſclinus voti compos, acie haud ægrè inſtauratâ, in hoſtem conuertitur, ac pugnam conſerit. Eâ tempeſtate magnum Anglorum robur in Sagittariis erat, quorum grandes Sagittæ arcubus miſſæ, plerúmque milites tranſuerberabant; eam in perniciem oblonga ſcuta Gueſclinus parauerat, quibus agminis principes tecti, exceptâ grandine, integri ad hoſtem euadunt, miſcetúrque prælium atrox. Vaſcones ſui conſilij memores, Capitalis vexillum primò eripiunt, tum ipſum non incruenti inter hoſtium tela præliantem egregiè capiunt atque abducunt; ac demùm poſt plurimam internecionem Gueſclinus vincit. Nullus hoſtium fugam capeſſiuit; cæſi omnes aut capti, pugnatúmque dextrâ non pedibus. In captis præcipui, Capitalis, Grauilla, Iouellus, Rouſſillonius, Saquevilla, alíique; ſed Grauillam Rex truncauit capite, ob maieſtatis violatæ crimen; Iouellus vulneribus paulò poſt obiit. E Francis haud pauci extincti ſunt, in iis Belmontius Vicecomes, & Annequinus baliſtariorum præfectus, dignitate primi. Ea victoria, relata pridie inaugurationis regiæ, quâ Rex cum Ioannâ Borboniâ coniuge, magnâ Procerum frequentiâ, inunctus eſt chriſmate; & nuntiata poſtridie palma omnium animos felici augurio hilarauit, cogitantium iam mutatam

De Gralli, Captal de Buch.

Cocherel.

Sagittarij Angli.

De Beaumont. Annequin.

Sſſ 5 ſortem,

CAROLVS V.

ſortem cœlóque auſpice illucere Franciæ proſperitatem. Carolus reuerſus Pariſios, Ducatum Burgundiæ Philippo fratri, vt deſignauerat pater conſtituit; Burgundis omninò poſtulantibus Principem, à quo regerentur; iuuenémque fortiſſimum ad profligandos prædones, qui ferociſſimi incubabant Franciæ legatum dicit. Porrò dum ille labore multo ſparſam luem contendit opprimere, & Charitatem munitam ad Ligerim vrbem obuallat, capítque; tandem in Britanniâ lis illa ingens, Bleſenſem inter atque Monfortium, atrociſſimâ pugnâ diſceptatur & diiudicatur.

Philippus Dux Burgundiæ. La Charité.

II. *Bleſenſis à Monfortio caſus.*

Iam anno poſt viceſimum tertio, quà armis, quà induciis, variè promota, & ſopita controuerſia, ambitione Ioannæ Bleſenſis ad finem vergebat. Ea fœdus à marito ictum de diuidendâ Britanniâ reſcindens, belli tuba, coniugem ad decretoriam pugnam impulerat: iſque accuratè contractis viribus, ad Monfortium Auræum oppidum obſidentem, exercitum ducit. Bretiniaco fœdere excipiebatur Britannia, fáſque erat Regibus pace illibata vtrinque opitulari clientibus; & Anglus Monfortio, cui filiam vxorem dederat; ſelectas copias duce Ioanne Chandoſio celeberrimo victore ſubmittit; Francus Bleſenſi affini ſuo Gueſclinum & militem, quantùm bellum Nauarricum patiebatur; Britanni Nobiles ſuo quique addicti Principum, pars Monfortium pars Bleſenſem fouebant. Aduentanti Bleſenſi occurrit Monfortius, aciémque ad pugnam inſtruit, ſed Belmanegrio Nobili Britone intercedente, alterum diem arma repreſſa ſunt, dum ille conciliandæ paci incumbebat; cuius ſpem abrupit vel Chandoſij malignitas, vel Bleſenſis vxorij nimis cupiditas. Vtrinque acies tripartitò diſpoſitæ; Monfortianam Chandoſio, Bleſenſem Gueſclino, admiratione mutuá inſtruentibus, præter ſepoſitas ad ſubſidium cohortes, extemplò ad dimicationem aguntur. Atrociſſima fuit, horíſque octo per cædes mutuas incertâ victoriâ prorogata; demùm ad Bleſenſes clades conuerſa eſt. Alterum agmen quod ab Antiſiodorenſi Comite ducebatur, vrgentibus Chandoſio atque Cliſſonio poſtquam apertum & diſſolutum eſt, vincentium impetus in Bleſenſem totus incubuit, qui & ipſe fortiſſimè dimicans cæſus eſt; quem tamen cæſum à ſuis haud pauci affirmant: quippè Britones Nobiles pertæſi belli tam diuturni, clam inter ſe conuenerant, vt eum qui vinceretur occiderent; tum Gueſclino omni vi ad reſtaurandam aciem connitenti hoſtis vndique circumfuſus, conſummat victoriam; accedénſque Chandoſius Gueſclinum excipit ſe dedentem, ſimúlque victi cæteri ſe in fugam agunt, ſequuntúrque victores. Cæſa Bleſenſium quinque millia; in iiſque Britanni Proceres, Rupefortius, Rieuſius, Dinanus, Tornemina, & Pontius; capti cum Gueſclino Antiſiodorenſis, Begus ſiue Blaiſus Villanius, Raixius, Rohanius, & Leo. Victoriam duo potiſſimùm pepererunt; primum, quod Angli Sagittarij, poſt emiſſa tela, proiectis arcubus, arreptis ſecuribus, in media hoſtium agmina ſe abdentes, equis crura abſcindebant, obtruncabant deiectos equites, & lignatorum inſtar ſiluam hominum decutiebant: alterum victoriæ momentum, Hugo Caurelæus, qui turmas ad pugnandum ſepoſitas, tam aptè & commodè immittebat in prælium, tam peritè & fortiter erigebat oppreſſos, vt ad eum maximè palmæ honor

Beaumanoir. Chandos. Begues de Villaines. Raix. De Rohans. De Leo. Caurelé.

ſpectaue-

ſpectauerit. Ita cæſus eſt Carolus Bleſenſis, vir ſummè pius, eáque ſanctitudine morum, vt Vrbanus Pontifex de eo in ſanctorum album adſcribendo ſæpius egerit, (nec enim adſcriptum ſatis mihi conſtat) iſque per vitæ atque imperij quod ambiebat iacturam, ad immortalem vitam æternúmque regnum traductus eſt. Ioanna coniux, vbi mariti fatum edocta eſt, ſuóque dolori & afflictæ ambitioni obſequuta eſt diu, per generum Ludouicum Andegauenſem Regem appellat, orátque ſuppliciter vt viduæ orphaniſque liberis opituletur. Et Rex ad ſubmittendam opem propendebat; verùm re in conſilium miſſa, cùm dehortarentur Conſiliarij, atque affirmarent; *Anglum haud dubiè in generi opem venturum, & Anglicum bellum è calido cinere ſurrecturum; nondum Franciæ perſanatas plagas grauiſſimas; hærere in viſceribus prædones, incultos agros, vacua oppida; dandum ſaluti ſpatium, nec nouo bello, eóque difficillimo calamitates primas inſtaurandas: impetrari pacem à Monfortio poſſe; maiori emolumento adiunctum iri ipſum ad Franciam, quàm nouo neceſſitatis vinculo Anglo adſtringendum.* Eam in ſententiam perductus Carolus, Carnenſi Archiepiſcopo Rhemenſi & Bouciquauto Mareſcallo imponit munus adeundi Monfortij; eorúmque prudentiâ pax conuenit; iis legibus vt penes Monfortium tota eſſet Britannia Ioanna ſe omni iure prorſus abdicaret; ea conſequeretur Pontini Comitatum & Vicecomitatum Lemouicum; contenderet Monfortius ad libertatem Ioannæ liberis impetrandam, qui ab Anglo cuſtodiebantur; ipſorúmque primogenitus Ioannam Monfortij ſororem haberet coniugem. Sic pacata prouincia, reſtituta concordia; & in appendicem Britones duo viri præſtantiſſimi Regi adhæſerunt, Tanneguius Caſtellus, & Oliuerius Cliſſonius, Oliuerij à Philippo Valeſio interempti filius; cui Rex facultates patri raptas donauit; in eam præcipuè capturam intentus, vt viros eximios vndecumque alliceret, séque communiret eiuſmodi propugnaculis. Monfortius Regi ob Britanniam clientem ſe præſtitit: atque poſtmodùm cum Nauarro bellum ſopitum eſt, paxque ſancita, curante Grallio Capitale. Supererántque vni prædones amouendi à Franciâ, ea vt reſpiraret, ac ſubleuata miſeriis conquieſceret; quam luem Gueſclinus in bonum patriæ natus, in Hiſpaniæ commodum nouo bello traduxit.

CAROLVS V.

Bleſenſis ſanctitas.

Tannoguy du Chaſtel.

Cliſſon.

Ille à Chandoſio libertati nuper reſtitutus, promiſſis in pretium centum librarum millibus, quarum prædem ſe Rex conſtituerat, & eodem iubente ſuſceperat bellum Hiſpanicum, Henrici gratiâ, quem Petrus Caſtellæ Rex, idémque immaniſſimus tortor, perſequebatur ad necem. Vterque ex Alphonſo XI. natus, vt diuerſis natalibus, ita quàm diuerſis moribus erant. Petrus ex iuſto coniugio natus, quanquam poſtea ſuſpicio fuit permutatum in cunis, & à Iudæa matri ſubſtitutũ, regio infante morte prærepto; ſceptro potitus, immanem tyrãnidem exercebat in ſuos, graſſans in Proceres, & promiſcua Nobilium ſtrage ſeſe contaminans; inde Crudelis appellationem triſtem conſequutus. Huic Blanca nupſerat, Borbonij Ducis filia Ioannæ Reginæ ſoror, virgo formæ ſpecie & virtutibus animi perinſignis, quæ ſæuiſſimo Principi tradita, ab ipsâ nuptiarum celebritate ſponſo odioſa, & in cuſtodiam poſtmodùm data, tandem eodem venenum præbẽte vitam amiſerat;

III.

Gueſclinus in Hiſpania.

CAROLVS V. ſummo Hiſpanorum dolore, quibus feminę virtus admirationi & amori erat; at Mariæ Padiliæ magnâ lætitiâ, quæ prauo amore Regem implicauerat, ſuſceptis ex eo pluribus liberis. Ex publico odio nata Henrico ſpes, priuatas publicáſque iniurias vlciſcendi, & vindicandi paterni ſolij; nam tametſi ex impare matre Eleonorâ Guſmaniâ natus eſſet; tamen eximiè à naturâ ad virtutes regias comparatus, erat vulgò acceptus, & ſi facultas accederet, haud inuitis populis regnum obtineret. Primùm ad Petrum Aragoniæ Regem confugerat, dictúſque ab eo Comes Tranſtamaræ, bello fratrem Petrum vexabat: quod cùm lentius promoueretur, adiuerat Vrbanum Pontificem, deinde ad Carolum Regem; à quo in eius opem deſtinatus Gueſclinus, qui prædones ſæuiſſimos, triſtes belli reliquias in Hiſpaniam duceret, ac Franciam teterrima lue liberaret. Nam in Francia, præter ſocietates illas prædonum, quas ad Lugdunum cæteráſque prouincias dixi incumbere, finito bello Britannico nouæ acceſſerant, maiori numero, robore & crudelitate, quæ Regi ipſi pertimeſcendæ, impunè per omnia

Malandrini. ſcelera prædabantur; eos populus Malandrinos vocabat, qui ſe ipſi magnas Societates dicebant. Gueſclinus poſt ſtatutam expeditionem, commeatu à prædonum ducibus impetrato, Belnam inter, & Cabilonem in Burgundia vrbes eoſdem conuenit: erant præcipui, & ſuperioribus bellis clariſſimi, Hugo Cautelæus, Eques viridis, Matthæus Gournæus, Hugo Varennius, Gualterus, Huetus, è nobili orti proſapiâ, ſed à cunabulis innutriti armis; quibus pax funus, bellum vita & deliciæ forent. Iis vt erat magnæ inter viros fortes auctoritatis, perſuadet Hiſpanicam expeditionem; non quidem mouendam in Hiſpanos, ſed in Saracenos; oſtentatâ prædâ ingenti, cuius luce præſtingueretur cupiditas. Deliberatâ profectione ductorum præcipuos Lutetiam ducit; qui à Rege excepti opiparè, donatique præterea ducentis librarum millibus, mox regreſſi ad ſuos, terribilem illam prædonum copiam verſus Hiſpaniam agunt. Gueſclinus ſummum imperium obtinebat, Andreghenus Mareſcallus Franciæ deducebat ad limites regni, noménque dederant plurimi Nobiles, amore gloriæ, & ſtudio perdiſcendæ militiæ. Vtrùm Ioannes Borbonius Blancæ frater profectus ſit, incertum admodùm; mihi non videtur in Hiſpaniam penetraſſe.

Anno 1366. Inſtitutum iter à Burgundiâ per Occitaniam; quòd cùm ad Auenionis muros deduceret, prædonum duces à Pontifice ſtipis nomine pecuniam flagitarunt; quando ipſi in Saracenos irent pugnatum, hoſtes Chriſtianæ religionis; dedítque Pontifex ducenta librarum millia: an ſponte, vt quam ocyſſimè moleſti hoſpites ditione ſua faceſſerent; an vi, vt plures ſcribunt, ambiguum; ſanè haud veriſimile eſt, quod iidem affirmant, à Gueſclino vim illatam Pontifici, cuius partim impulſu expeditionem ſuſceperat, quique in cæteris pietatem multam exhibuit. Iam peruentum erat ad fines Franciæ, erántque ſub ſignis quadraginta militum millia; quibus tunc belli cauſam exponit Gueſclinus, atque haud ægrè in ſententiam ſuam adductos, occurrente Henrico, per Aragoniam in Caſtellam ducit. Quæ conſequuta ſunt, bellíque ſortem variam, Hiſpanorum eſt enarrare, quibus maximè hac expeditione conſultum eſt. Quo modo primùm Petrus expulſus

pulſus ſit, Henricúſque vectus in ſolium; vt ad Eduardum Aquitaniæ Ducem Petrus confugerit, ipſóque cum exercitu reducente, victo & capto Gueſclino, rurſum in regnum & ſcelera ſua reſtitutus ſit; poſtremùm vt deſerente Eduardo, & liberato Gueſclino, ab eo victus & profligatus ſit Petrus, & ab Henrico fratre obtruncatus. Ea ſunt Hiſpanicæ ſcenæ argumenta; noſtra nos diſtinent, nec ſinunt in alieno vagari. Tæder tamen egregia Gueſclini tum capti tum pugnantis facinora externis committere, quæ monumentis noſtris digniſſima ſunt; ſed ſuperſunt, tanta eſt copia, quæ ſcribamus; & iam Carolus ad Anglicum bellum ducem ſuum euocat. IV.

Cauſa belli in Anglum moti.

Cauſæ belli flagrantis frigido nondum cinere non latent: vnam potiſſimam arbitror, iniquitatem conditionum, quas Breteniaci Francus promiſerat; quas cùm vi potius quam voluntate vllâ admiſiſſet, vi ceſſante interibat quod eas malè compegerat. Carolus in eum finem, poſtquam Angli Brugis dictâ die non comparuerant, ad excipiendum inſtrumentum quo Franci ſummum imperium in Aquitaniam abdicabant, conteſtatus erat per ipſos ſtare, quò minus ea conditio impleretur; nec poſtea inſtrumentum conceſſerat, quamuis Eduardus id vehementer repoſceret. Tum ob prædonum Societates, Anglo ſæpe ad ſarcienda damna compellato, violatam legem fœderis Francus accuſabat. Sic affectis Regibus, pace incertâ & vacillante, duo bellum videbantur differre, momentum occaſionis, & miſeria Franciæ. Iſta dum tempore & curâ Principis ſubleuatur, occaſio citius quàm Rex cuperet data eſt. Eduardus Princeps Valliæ, poſt Breteniacam pacem, donatus erat à Patre Aquitaniâ, Gallicíſque prouinciis, séque Burdegalam cum vxore & liberis contulerat, Aulámque inſtruxerat, vt magnanimus erat atque magnificus, quæ non ſaperet Principem, ſed potentiſſimum atque opulentiſſimum Regem: nam præter ſublimem animi indolem, tot partæ victoriæ exaggerabant ſuperbiam, vt quos armis viciſſet, eos & ſumptu vinceret. Eam ob rem plurima cùm exigeret vectigalia, vno tandem Vaſcones penitus à ſe abalienauit. Regreſſus ab Hiſpanicâ expeditione, quod Petrus auri penuriâ ſtipem militi non ſuffeciſſet, imponit vectigal ingens in Aquitaniæ prouincias, quo familiæ ſingulæ nummum dimidium penderent. Cæteris prouinciis aſſentientibus, vni Vaſcones, gens Garumnam inter atque Pyrenæos, aſſueta libertati, & vectigalium plerumque immunis; primùm mora ad deliberandum petita, dein Proceribus inſtigantibus cunctatione abruptâ, denegant tributum, & palam defectionem adornant. E Proceribus, quibus odioſum erat Anglorum imperium, Albretius, Armaniacus, Petrocorius, Conuena, & Carmanius Comites, ſuſcitabant flammam; moxque auctores ſunt, vt Vaſcones Regem Franciæ appellent, ceu ſupremum Aquitaniæ Dominum, ob iniurias ſibi ab Duce illatas. Eo conſtituto Lutetiam veniunt, Regíque ſupplicant, vt admiſsâ appellatione, quæ ab Eduardo Principe geſta eſſent, ea reſcinderet atque abrogaret. Se ab Ioanne Anglis tradi haud potuiſſe; vltrò maiores conceſſiſſe in Caroli magni poteſtatem, eâ lege vt à Franciâ nunquam abſcederent, in præſentia nullo gentis conſenſu Anglum admiſſum; ſe penitus coaluiſſe in Franciæ corpus, & ab eo abſcindi ſine aſſenſu ſuo nequiuiſſe;

Vaſcones ab Anglo deficiunt.

Contes de Perigueux, de Cominges, & de Carmain.

CAROLVS V. Anno 1368.

uiſſe; poſtremo minabantur, ſi excluderentur à Francia, appellaturos ſe Regem Aragoniæ, nec amplius tyrannidem Angli perpeſſuros. Gratiſſima Carolo ea legatio fuit. Sed quoniam admiſsâ appellatione bellum ingruebat, adhuc imparato nec ad rem tantam ſatis communito, Comites dum amplius deliberatur benignè acceptos, Pariſiis ſuo ſumptu alit, ſpe auctos promiſſiſque egregiis. Intendit lætitiam Caroli Delphini ortus; quamvis vt res humanæ ſunt, diutius ad Franciæ detrimentum is vixerit. Rex interea Proceres conuocat, iiſque aſſentientibus admiſſa eſt Vaſconum prouocatio, ſcriptúmque eſt ea de re inſtrumẽtum, quod à ſingulis Rex ſubſcribi voluit: tum ad pecuniam obtinendam indicta Comitia; quæ oblata liberaliter. Rex iis prouiſis, antequam apertum bellum prorumperet, res inſtruebat ſagaciter. Clam Abauillam & Pontini Comitatus oppida conciliat, vt indicto bello Anglum eiiciant; fœdus inſtaurat cum Caſtellæ & Scotiæ Regibus; Germaniæ Principes ſibi adiungit quamplurimos, Margaritam Ludouici Flandrenſis filiam, vnicam atque heredem, Philippo fratri vxorem impetrat, quanquam Eduardo Eduardi filio antè deſponſam; Societates prædonum promiſſis expugnat; Nauarro vrbem Monſpelium tradit, connitens ſollicitè ſibi vt vnus hoſtis Anglus ſuperforet. Ac iuuabat propoſitum, quod clariſſimi obſidum, libertatem pecuniâ pacti, in Franciam venerant, Duces Aurelianenſis atque Borbonius, & Guido Bleſenſis, præterea frater Biturigum Dux, & Alenſonius dimiſſi erant, vt conficerent pretium. Poſtremò ad implorandam opem diuinam conuerſus, preces toto regno, ſacrificia & ſupplicationes inſtituit, præit exemplo cæteris religione atque pietate, frequens in ſupplicationibus cum Reginâ, nudis vterque pedibus, munus imponit oratoribus ſacris inflammandi populum ad neceſſarium bellum, doceant iuſtiſſimè ſuſceptum à Rege, belli iuſti ſpem præclatam eſſe; Anglos violatores iurati fœderis plectendos haud dubiè à Deo periurij vindice. Et ij ſtrenuè functi ſunt munere, religione validiſſimo ad populum telo: ac memoratur Archiepiſcopus Toloſanus qui Occitaniam opera Concionatorum continuit, peragránſque Aquitaniæ limites, vnis Religioſis ſub ſigna euocatis, atque vna ſermonis tuba pugnantibus, vrbem Cadurcum & plurima oppida Regi adiunxit. Ita Rex poſtquam omnia comparauit ſedulò in Parlamenti Curiâ Vaſconum prouocationem admiſit, legauítque qui eam Eduardo Burdegalæ ſignificarent, Pelotum Iudicem Toloſanum, & Caponellum Equitem, diémque dicerent, vt ſe Regi ſupremo Domino ſiſteret. Ad quas voces reſpondit indignans, ſe iturum Pariſios, ſed indutum galeâ, & ſtipatum ſexaginta hominum millibus. Miſſus poſtea in Angliam non fæcialis, ſed Regis famulus, qui Eduardo Regi bellum denuntiaret; eodémque tempore, vt erat conſtitutum, Abbauillæi ac Pontiuenſes, eiecto præſidio Anglico, Francum admittunt; Comitibus Sanpaulo & Caſtillionio ciuium animos conciliantibus.

Apparatus ad bellum.

V. Belli obnuntiatio non improuiſa Eduardo fuit; ſed inexpectata Abbauillæ & Pontini defectio; collectúmque rem cum temerariis Francis non ampliùs fore; ſed cùm iis quos prudens calliditas iam armaret: ideò ab Eduardo

Bellum cum Anglo.

Eduardo conuocata Comitia, & ad bellum gerendum curæ adhibitæ. Verùm vt noua bellandi ratio repentè extitit, & noui Imperatores, ita noua propemodùm fata. Eduardus pater tot ærumnis fractus ſe Inſulâ ſuâ continebat; filius ab expeditione Hiſpanicâ morbo contracto, in hydropem vergente, corporis malo vigorem animi relaxabat; quamobrem pater alterum filium Cambrigiæ Comitem in Aquitaniam miſerat. Et quidem Chandoſius clariſſimus ducum, victórque perpetuus, Vaſconiam premebat, vrbéſque ſingulas impugnabat; verùm paucis captis, repulſus à pluribus, cùm ad Pictones arma conuertiſſet, in leui & fortuito prælio cæſus eſt; adeò incerti ſunt exitus Martis: nec ſecuritatem vlla vnquam gloria vel facinora præſtant. Interea Rex Cambrigiæ Comiti in Andibus graſſanti fratrem Andegauenſem obiecerat, Burgundum Lencaſtrio Caletum cum exercitu aduenienti. Sed vtrobique oſtentatum bellum non geſtum, Francis pugnâ abſtinentibus, Anglis ſe in ſua oppida recipientibus. At per eas moras Carolus Gueſclinum exciuerat ab Hiſpaniâ, hyémſque effluxerat; cùm Andegauenſis & Biturigum Dux gemino exercitu in Aquitaniam penetrant; eo conſilio vt ad Enculiſmam iungerent copias, & Eduardum morbo vexatum, qui in eam vrbem ſeceſſerat, ſimul obſiderent. Gueſclinus ſe Andegauenſi adiunxit, benefactori ſuo, & ob militarem indolem chariori; vrbéſque nullo negotio & in viâ pergens plurimas cœpit, Moiſſacum, Aginnum, Tonneſium munitum & populoſum municipium, & quarto die Aquilonium, inexpugnabilem Ioannis contumaciæ arcem; adeò in Imperatore ſtat bellum, vnúmque caput pro machinis & munimentis eſt. Inde copias ſoluit Andegauenſis, reuocatúſque Lutetiam Gueſclinus, dum iter per Lemouices habet, vrbem Lemouicum quam Biturigum Dux obſidebat; ad fœdus perduxit, ciues atque Epiſcopum alloquutus, Francóſque intra muros conſtituit; nam in eo mens æquè prompta ac manus, & ſæpe quieſcente ferro linguam armabat. Tunc admodùm properabat, & erat in Picardia, quod eum præſentem expeteret. Robertus Knolus dux bello præclarus, ab Anglia tranſportato exercitu, Bononienſem agrum, Arteſiam, & Picardiam vrebat impunè, & ad Pariſios vetante nullo admotus, prædis atque incendiis graſſabatur. Quippe Carolus in propoſito conſtans, abſtinere pugnâ, hoſtemque mora & cunctatione conficere, capitali pœnâ vetuerat, ne quis extra vrbium portas prorumperet; aquis torrentibus campos expaſſos obiectans, non aggeres; imò cum fumantia villarum incendia Pariſienſes ipſi commonſtrarent, immotus reſpondit; *Angli fumum dumtaxat excitant, at is citò euaneſcet.* Præſtolabatur ducem cui militem atque arma committeret; iſque mox aduenit arceſſitus Gueſclinus, & illicò Comeſtabilis dictus eſt, Moræo Fiennio ſponte abdicante ob graue ſenium, & profitente regni Enſem, fortiorem ſuâ dextram appetere. Ac memoranda Gueſclini modeſtia, qui recuſatâ dignatate excuſabat inſcitiam, ſed à Rege iuſſus hanc demùm admittit; vnum Regi ſupplicans, vt quãdo tam celſo in apice omnium procerũ pateret inuidiæ, ne quid de ſe Rex delatoribus crederet, donec ipſum audiret; Rexque affirmauit, alienari ſe ab virtute tam cognitâ nunquam poſſe:

CAROLVS V. Anno 1369.

Gueſclini facta.

Aiguillon.

Gueſclinus Comeſtabilis.

CAROLVS V. mox huic copias dat, quibus exercitum Anglum retunderet. Nec feſellit Regem viri virtus; nam Knollium Gueſclinus ad Pictones accedentem, vt Anglis principibus ſeſe coniungeret, per eadem hoſpitia ſequebatur; nec ſe pugnæ committens, venabatur pugnandi opportunitatem. Ea ſe in Cænomanis obtulit, cùm Anglus ſpretâ Gueſclini patientiâ, quam timiditatem interpretabatur, latiùs atque ſecuriùs poſitis caſtris, quietem caperet; primo mane metatos longiùs Gueſclinus excipit; cæditque octingentos. Exin reliquum exercitum ita vexauit, carpendo, incurrendo, cibos detrahendo, vt paucis diebus inſtar niuis effluxerit, Knollio reliquias ægrè in Britanniam deducente. Dum is arte pugnat, Eduardus iracundiam in Lemouicum vrbem effundit: nam excandeſcens quod ea vrbs, munita admodùm, Francos voluntate ſua excepiſſet, excitis fratrum copiis, vrbem inuadit; vímque omnem admouens, poſtquam ducto cuniculo pars muri euerſa eſt, per eius labem irrumpit, permiſsámque vrbem furori militum, præda, cæde atque incendio perdit: cæſa ciuium quatuor millia, feminis atque infantibus haud vſquam parcitum; vni Epiſcopo ægrè indultum eſt; nihilque prætermiſſum, quo intenderetur vrbis calamitas. Hæc poſtrema Eduardi prouincia; nam in momenta morbus inualeſcens, exhauriénſque artem medicorum, adegit principem Angliam petere; ſi forte natiuo cœlo afflictæ vires reſtituerentur. Simul morbo Londini raptus Gualterius Maunyus celeberrimus bello dux; vt iam deficere fortuna Anglica, imò fortitudo fortunæ domina videretur. Nec rem erexit, quod Lancaſtrius Petri crudelis filiam natu maximam vxorem duxit; ſpe Regni Caſtellæ in dotem allata; quippe Henricus Caſtellæ Rex in nouum hoſtem vt ſe communiret, arctius fœdus cum Francis pepigit, omnéſque vires in opem intendit, gnarus in Franci victoria ſecuritatem ſuam collocatam, nec ſe Anglo incolumi ſtare poſſe.

Lemouicum captum & euerſum.

VI. Hactenus bellum lentè & per gradus inceſſerat, ceu deliberante fortuna in vtram partem conuerteret ſe; mox verſus Franciam curſu inuecta eſt, ac Eduardum deſeruit; neminem vnquam mortalium conſtanter amplexa, abceſſitque eodem gradu quo antè acceſſerat, nauali prælio. Poſtquam Eduardus iunior in Angliam venit, fratérque Lancaſtrius cum noua coniuge pariter in eam ſoluit, Aquitania in præfectos plures diuiſa, patebat Franco inuadenti, atque oppida plurima expugnanti. Huic malo Eduardus vt mederetur, Comitem Pembrotium generum ſuum deſignauit in eam cum imperio mittere, ſimúlque claſſem inſtructam quam Guichardus Anglius deduceret, vir bello præclarus, reíque nauticæ peritiſſimus. Gnarus huius conſilij Carolus, nam in Eduardi arcana ſagacitate maxima penetrabat, claſſem quam ab Hiſpano Rege acceperat, conflatam ex magnis nauibus quadraginta, deſtinauit ad Anglicam repellendam, iuſſitque in anchoris ad Rupellam ſtare. Huic Præfectus Buccanigra erat, Hiſpanus vir felici audacia, naualibuſque præliis illuſtris. Is cùm primùm Anglica claſſis ſpectata eſt, ſecundo venti flatu intercepto, improuiſus in hoſtiles naues inuadit. Teli iactum repente occupat, propiúſque accedens, longurios ferreos, globos, & quadra, inductíſque machinis ſaxa ingentia

Angli nauali prælio ab Hiſpanis victi.

D'Angle.

tanto

tanto impetu, támque ſpiſſo infundit, vt ruptis armamentis, malis fractis, obrutis tabulatis, armis, armatíſque perfoſſis, vim reſiſtendi Anglo excuſſerit. Nec hoſti proderat vnco naues affigere; nam præcelſa Hiſpanorum nauigia natantium inſtar ſcopulorum vecta in Anglica, ea demergebant partim, partim diffringebant; ita in noctem pugna protracta eſt. Prima luce cùm elabi Angli non poſſent, nec Rupellenſibus perſuaderent, vt ſua ad inſtaurandum prælium ſubirent nauigia, fortiter renouant dimicationem, qua tamen victi penitùs & profligati; cæſi omnes aut capti; captus ipſe Pembrocius, vnus in ſuâ naui pugnæ ſuperſtes; octo millia militum capta, & cum nauibus ad Caſtellæ Regem deducta. Eâ clarus victoriâ Carolus ad ſubigendos Pictones animum appulit, & quando Rupella totius Regionis caput eſſet, & propugnaculum, ad eam ſe adiicit, auocátque Yuanum Valliæ Principem, iuſſum ad Caſtellam ire, & nouam claſſem diligenter inſtruere. Erat Yuanus Aimonis filius, Valliæ Principis, ab Eduardo ditione pulſus; patre ab eodem per ambitionem interempto, profugúſque in Franciam, atque ab Rege, pecuniâ, milite, & exiguâ claſſe donatus, benefactori gratus, ſimul vindictam in infenſiſſimum hoſtem exerebat. Iſta dum mari patrantur feliciter, Gueſclinus Comeſtabilis haudquaquam ceſſabat, poſt Lemouices & Rutenos Regi adiunctos, dum incumbit Pictonibus, vt conſilium Regis promoueret à Pictauienſibus appellatur, oblatâ ſpe occupandæ Vrbis, ſi approperaret. Decurſis intra vnum diem ac noctem leucis triginta, cum ſelectis turmis primo mane adſtat ad portas, admiſſúſque ab appellantibus, vrbem magnâ lætitiâ occupat. Quæ multùm eſt aucta, cum poſt horam Capitalis Buſchius ad muros ſpectatus eſt, ab ciuibus pariter qui fauebant Anglo excitus, ſed illi fruſtrà celeritas fuit, anteuertente Gueſclino, & curſus præmium occupante. Capto Pictauio plurimæ in Pictonibus vrbes Franco adhæſerunt: Subiſium oppidum vtrique partium cladis & triumphi materia fuit. Id impugnabant à Gueſclino miſſi Pontij duo, quorum alter Brito, Picto alter; vrgebantque plurimùm; cùm Grallius Capitalis ad opem aduolat, & nocte concubiâ in obſidentium caſtra inuectus, militem cædit, capit, diſiicit; ipſóſque Pontios in vincula agit. Yuanus quem dixi Valliæ principem, iam ab Caſtella, cum inſtructa claſſe reuerterat, auditáque obſidione Subiſij, non dubitauit quin ad opem Capitalis accurreret. Ergo ſiue militari peritiâ rem ſuſpicatus, ſiue à ſpeculatore admonitus, eadem nocte qua Capitalis prorumpit, ipſe quadringentos educit equites, Carentonum amnem cimbis tranſmittit, prælatíſque facibus, quas magno numero lixæ accenderant, repentinus Capitalem aggreditur; vtque victores in prædando fuſi & palantes erant, haud ægrè vincuntur; capti Pontij recipiuntur, & ipſe Capitalis vicem ſuam paſſus à captiuis ſuis abducitur. Eæ belli ſunt vices, quo nec ipſum pelagus mutabilius eſt. Tanti viri captiuitas moleſtiſſima Eduardo fuit; eo enim res Anglica iis in prouinciis nitebatur, obtulítque ad redimendum, captiuos quatuor etiam principes; ſed Carolus virum liberari neutiquam paſſus eſt, à quo vno metuebat, laudabilíſque fortiſſimi viri in Principem fides, qui poſtquam nullis Caroli conditionibus ab Anglo abſtractus

CAROLVS V.

CAROLVS V.

eſt, quinquennio cuſtodia maceratus, tandem tædio captiuitatis emiſit animum; æquè glorioſè & fortiter, ac ſi confoſſus vulneribus in parrandâ victoriâ cecidiſſet. Continuò vrbes Pictonum & Santonum, præter Rupellam atque Tonartium in poteſtate Franci conceſſerunt.

VII. *Rupella capta.*

Rupellæ Yvanus Vallius imminebat. Ille celeriter ab Henrico Rege impetrata claſſe, mari vectus naves Hiſpanicas quatuordecim & triremes octo, pluribus adiunctis nauigiis, Præfecto Rodericio Rufo, ad Rupellæ oram admouerat. Inſidebat oſtium, quo mare arctiori alueo in portum peruadit, miſſiſque anchoris, occludebat obſeſſis exitum. Rupellenſibus prona erat voluntas Franci admittendi, ſed erecta arx intra vrbem ipſam, Anglicúmque præſidium, intercedebant tacitis votis. Attamen vt cupientibus nihil arduum eſt, Ioannes Chandorerius Vrbis Conſul primarius, dolo militari in arcem penetrat, Anglicum præſidium capit, & vetante nemine Francum appellat; Porrò dolus eiuſmodi fuit. Centum dumtaxat Angli arcem obtinebant Præfecto Philippo Mancello, viro quidem forti, ſed feroce, & literaturæ omnis experte. Eum vocat Conſul ad prandium, ſimúlque optimates vrbis, conſilij ſui participes; exceptóque oppipare, diploma exhibet ab Eduardo profectum, quo tam ciues quam præſidiarij milites, iubebantur luſtratione publicâ recenſeri; erat diploma munitum ſigillo regio, quod Mancellus agnouit, at cùm legendi imperitus eſſet, non aduertit fraudem, idque mandatum haud inſcriptum litteris, ſed fictum à Conſule ad dolum texendum. Ergo poſtero die ſuos ex arce educit, præter duodecim, ciueſque omnes Conſul aliique conſcij inſtruunt armis; nec iis arduum fuit, Anglos & Præfectum capere, ipſámque arcem inuadere; capti incolumes dimittuntur Burdegalam; ciuéſque liberi paciſcuntur deditionem cum Franco, honeſtâ conditione, vt arx euerteretur, ciuitáſque in poſterum, nullo fœdere tradi extraneo; aut à Franciæ corpore auelli poſſet; quam eximiam fidem eorum poſteri longâ perduellione fœdabunt. Ex quibus miror, veniſſe Anglis in mentem ſcribere, curâ atque induſtriâ Lancaſtrij; ſeruatam Rupellam, nec in Francorum manus perueniſſe, ipſo facto arguente mendacium, & in cæteris ſcribentium fidem eleuante. Sed diu eſt quod ferri furor peruadit in calamos, vt ſtilum exerant, qui enſem nequeunt; magno Hiſtoriæ & fidei publicæ detrimento. Gueſclinus Rupellâ deditâ, Benonum Caſtrum expugnat: cuius Præfectus in odium Rupellenſium poſtquam Anglum expulerant, ſex adoleſcentes ex popularibus eorum ſuiſque præſidiariis, auribus naribúſque truncatos, Rupellam miſerat. Atque is vim repellebat ſtrenuè, donec foſsâ æquatâ Franci ad murum admoti, cum ſcutis protecti eruerunt ligonibus, & per apertam labem irrumpentes, Præfectum & milites in crudelitatis pœnam obtruncarunt. Tum vires omnes in Touartium conuerſæ. Eam in vrbem Vicecomes cum primâ Pictonum nobilitate, Angliciſque præſidiis defenſurus patrimonium ſeſe receperat, eratque ſpes auxilij ab Angliâ ſubmittendi; verùm ita machinis muros & munimenta quaſſabat Gueſclinus, vt obſeſſi deditionem pepigerint, intrà tres proximos menſes, niſi eo tempore Eduardus, aut vnus filiorum cum exercitu regio opem vrbi inferret. Eo fœdere

Touartium captum.

haud

haud dubia pugna indicebatur: nam erat ſpatium ad copias vndique contrahendas, ac tametſi Carolus ab eiuſmodi prœliis abhorreret, tamen poſtquam Comeſtabili bellum permiſerat; idem eius felicitati atque prudentiæ relinquebat. Nec Eduardus in parando prælio ſegnior, qui collecto ex vniuerſa Anglia milite, cum filio Eduardo octingentis nauibus Dubri ſoluit; profeſſus ſe ire vt perdita reciperet, aut relicta perderet. Verùm & in eo ſortem aduerſam expertus eſt, ventis obſtinatè reflantibus, & appulſum in Franciam prohibentibus; vt plurimos dies ad Normanniæ, Britanniæque oras claſſem iactatam, ſoloque ſemper interdictam, tandem in Angliam ſuam reduxerit; elementis infenſis, quibus diu ita propitiis vtebatur; adeò vitæ noſtræ vel exigua breuitas ingentibus conuerſionibus patet; dixitque in reditu, nullum regem minùs arma induiſſe quàm Carolum, nec vllum ſibi faceſſiuiſſe plus negotij atque ærumnarum. Nempe eâ procellâ atrociſſimam pugnam auerterat Deus, qui Chriſtiano parcebat ſanguini; nam condictâ die, tres Regis fratres, Comeſtabilis, cunctíque principes, cum ſexaginta hominum millibus, inſtruxerant aciem, hoſtem operientes; quo non comparente, Touartium nobiléſque Pictones Franco addicti ſunt. Chiræum ſupererat validiſſimum caſtrum, quod obſidio Gueſclinus cinxerat, vrgebatque ſummoperè Touartio reddito; cùm è proximis vrbibus Angli Præſidiarij ad liberandam arcem conueniunt, & Gueſclinum aggrediuntur; ille primùm ſe intra aggeres ſuos continuit; nec dubius quin eodem tempore ciuis è caſtro erumperet, cohortes lectas in inſidiis collocat, quæ ciuem, vt collegerat, erumpentem interceptum à tergo conficerent haud ægrè; tum ipſe ex aggeribus prodiens, Anglos aggreſſus eſt, perculítque tam fortiter, vt nullo incolumi cæſi omnes aut capti ſint. Hoc facinore ſubacti Pictones & ex ſingulis oppidis vi Angli aut ſponte deiecti. Ioanni Biturigum Duci dati à Rege Pictones; iam lætitiâ in Franciam reuocatâ, & miſeriarum ſenſum abſtergente. Chiray.

VIII. *Britannia Dux pulſus.*

Mox à Pictonibus in Britanniam bellum traductum eſt. Ioannes Monfortius Britanniæ Dux, Eduardo ſocero, præter affinitatem, ſponte & gratâ beneficiorum memoriâ addictiſſimus, Franci ſucceſſus ferebat impatientius, ſæpè tentauerat bellum perſuadere Britonibus; ſe Anglo fortunam, atque imperium debere, participandam cum eo calamitatem, cuius proſperitate modo felix eſſet; ingrati animi fore, pro beneficiis obliuionem opponere. At ſurdis clamabat; nam Proceres cuncti, vel cenſu annuo à Rege donati, vel tranquillam pacem bello præoptantes, excuſabant, pacta cum Rege fœdera, nec vllâ causâ paſſuros ſe vt violarentur. Monfortius vt vi perficeret, quod vetabatur conſilio, Anglos euocat, plurimos præſidij loco in vrbibus atque arcibus locat, iiſque nititur Procerum potentiam atque auctoritatem conuellere. Verùm iſti palàm rebellantes, in Anglos irrumpunt, pellunt, atque obtruncant; ad Regem vt ad ſupremum Dominum querelas deferunt, Ducémque accuſant, quod Franciæ hoſtem in ditionem ſuam euocaſſet. Eam ob rem dies Monfortio dicta; moxque imperatum vt ab Anglo deficiat, Regíque Franciæ Domino ſuo pugnatum veniat. Cùm is cunctaretur, iubetur Comeſtabilis in Britanniam irrumpere,

CAROLVS V. pere, & prouinciam reo Duci detrahere. Nec mora; tota Britannia in venientis poteſtatem tradita; ac præter Breſtum arcem, & Auræum vrbem, cætera omnia nullo ſanguine obtenta. Monfortius ad flagitanda auxilia in Angliam fugit, ac ea Eduardus validiſſima comparabat. Quippe Comitem Salisberienſem cum octoginta nauibus in Britanniam mittit; ſimúlque ad Francum à Britannia auertendum Lancaſtrium cum eo quem inſtruxerat antè exercitu Caletum deſtinat. Primus Salisberienſis Breſtum appellitur, & in arcem admiſſus, quam tenebat præſidium Anglicum, vrbem inferiorem, quia Francum exceperat, ferro vaſtat & flammis. Comeſtabilis qui in Inſulam Gerſæam tranſmiſerat, ad eam cladem reuocatus, Britanniam repetit, Angliſque imminens, caſtris tectos premit. Cum repentè à Rege arceſſitur, Lancaſtrio cum Monfortio quadraginta hominum millia deducente, & terrorem quoquò ſe verteret inferente. Erat illi animus rem pugnæ committere, & fortunam Angliæ ſuſcitare; ſed cùm Gueſclinus nuſquam copiam faceret, torrentis inſtar per vaſtatos campos effluxit. Nam inundans in Arteſiâ primùm, mox in Veromanduos, inuaſit Campaniam, tum Burgundiam impetens, vnóque tractu Bellijocenſes & Foriſienſes corripiens; mox pertranſitis Aruernis & Lemouicibus, tandem Burdegala ſeu Oceani ſinu exceptus eſt. Hærebat aſſiduus Comeſtabilis; modò latera modo terga carpens, detrahebat cibaria, viæ diuortia prohibebat, erectíſque hinc inde molibus, furentibuſque vndis conſtrictis alueo, amoliebatur peſtem ab vrbibus. Ita tantus exercitus viam quidem ſignauit ruinis atque incendiis, ſed nullâ vrbium captâ, nullâ arce, imminutus potiſſimâ ſui parte, cùm hominum ſex duntaxat millia ſupereſſent, ceu duriſſimâ procellâ iactatus, naufragium tandem in portum intulit; adeò ſine ferro profligantur bella, & plerumque efficaciſſima pugna eſt, abſtinere pugnâ.

Exercitus Anglicus perit.

Diſcuſſâ eiuſmodi tempeſtate in ipſam Aquitaniam Rex peruaſit, miſſuſque in ſuperiorem Vaſconiam Dux Andegauenſis cum Comeſtabile & quindecim peditum millibus, partim ſpontaneas deditiones excepit, partim armis obnitentes confecit. Sponte conceſſerunt, Condomum, Sammacarius, Monſmarſanus, aliæque vrbes. Vi adactus eſt Comes Fuxienſis, qui Andegauenſem conuenit, ac Bearnium cæteráſque ditiones clientelæ Caroli ſubdidit. Interea Gregorio XI. Pontifice qui Vrbano ſucceſſerat contendente, pactæ induciæ aliquantiſper arma continebant, dum vtrinque viri illuſtres Brugas conueniunt, ad pacem duos inter Reges conciliandam. Verùm is erat animorum ardor, cùm hinc Eduardus tot victoriarum fructu orbari, iacturam & grauiſſimam quidem exiſtimaret; illinc Carolus reducem proſperitatem ſine fructu omittere, ſtoliditatem putaret; vt à bello amoueri nequiuerint; cardine contentionis circa imperium vertente, quod ſummum Carolus in conceſſas vrbes vindicabat, Eduardus prorſus abnuebat, indignans ſe ſubiici ei, quem toties profligaſſet. Induciæ tamen in biennium proximum prorogatæ, quo tempore Coucyus vacuas militum legiones in Germaniam duxit, Auſtriam inuaſurus, ſibi hereditate materna quæſitam; at iuri arma extitere imparia; penuriâ & locorum difficultatibus exercitus, ſponte ſolutus eſt, ſpeſque expeditionis euanuit. Et per eaſdem

Carolus V.

De Coucy.

caſdem inducias acerbiſſimam cladem Anglia paſſa eſt, in Principum fato. Primus morbo hydrope aſſumptus eſt, Eduardus filius, Aquitaniæ Dux, clariſſimus in Europâ victor, & Franciæ triumphator perpetuus; virtutes eximias vno ſuperbiæ næuo diſpungens. Nec ſuperfuit diu pater Eduardus, aliquot poſt menſes morte ſubita correptus; magnus haud dubiè, dignúſque quem Anglia cum præclariſſimis Imperatorum componat; vitæ media feliciſſima nactus, dura exordium exitúmque; vnus mortalium quibus vita longior miſeriæ fuit; felices, ſi vitam felicitatis fundum contraxiſſent. Succeſſorem dixit Ricardum Burdegalæ natum ex Eduardo filio vndecim annorum puerum; patruo Lancaſtrio Regnum gubernante, Regem Guiſcardo Anglico, Veterano Duce, prudentiâ claro.

CAROLVS V.

Eduardi mors filij & patris.

IX.

Bellum inſtauratum. Anno 1377.

Poſt elapſas inducias, magno animo bellum in Anglos inſtaurat Carolus; ſublato Eduardo, prona omnia & ſecunda votis videbantur. Claſſem ingentem quam adornauerat, Ioanni Viennio Admiralio tradit; adiunctiſque Hiſpanis nauibus, iubet oram Angliæ legere, & vaſtare; Quod egregiè præſtitum, capto Plimontio, & orâ illâ quæ Franciam ſpectat, direpta impunè atque incensâ. Tum ad Ardras admotus exercitus; (nam ſic Ardeam appello;) quarum præſidium toti Picardiæ atque Arteſiæ moleſtiſſimum erat. Copiarum Dux Philippus Burgundus, qui vexatam vrbem ſaxorum grandine immiſsâ machinis, nec ſatis pro momento munitam, adegit breui ad deditionem, & viam Caletenſibus arctiorem effecit, qua in Franciam ibant. Inde belli moles in Aquitaniam verſa. Hanc pro rege Angliæ obtinebat Thomas Felletonius milite parum inſtructus, quod Anglia in Lancaſtrium iam turbas coquebat, & nuper odium nobilium graue contraxerat, nece Aimonis Pommerij, ſuæ genti chariſſimi, quem palam capite truncauerat, ſuſpectum ſuper amicitiâ Franciæ. Dux Andegauenſis & Comeſtabilis ducto exercitu, in quem conuenerant Proceres, Coucyus Sancerra, Armaniacus, Albretus, & Yuanus Valliæ, ſinguli cum equeſtribus turmis; Bergeracum obuallant. Ea vrbs ad Dutanium munitiſſima, Burdegalenſis regionis clauis, cuius beneficio in Aquitaniam clauderetur aditus ac pateret. Felletonius vt obſeſſis opitularetur, exigua ſpe Anglici ſubſidij, Vaſcones appellat, quorum aliquot fidi adhuc perſtiterant; ij Mucidantius, Roſemius, Duraſſius, & Langoiranus, nam Dominum Eſparræ in Angliam miſerat: eorum ope trecentis lancearijs congregatis, Yuteti ſupra Regulam hæret, atque ad inſidias pugnæ impotens verſus, obſidentibus magna incommoda inferebat. Erat Regulæ machina bellica quam Porcam appellabant; ea ex ingentibus tignis compacta, quæ facilè inſeri, & diſſolui poſſent, centum armatos capiebat, quos per rotulas ad hoſtilem murum admota, arcaniſque machinulis ſupra pinnas erecta, hoſti propugnanti obiiciebat; iniquitate loci ſuperatâ, & marte quaſi ex nubibus prorumpente. Miſſi Regulam trecenti lancearij qui machinam ad caſtra deferrent, & reditum Felletonius operiebatur, vt machinam ſimul & perductores diriperet. At fortè contigit, vt ducenti Lancearij in aliam rem à Comeſtabile miſſi, incompertis inſidiis ſe ad trecentos adiunxerint; ita conſerto in reditu prælio validiores Franci vicerunt

Ardres.

Felleton.

De Pommiers.

Bergerac.

CAROLVS V.

Vaſcones; capti Felletonius, & ij quatuor quos dixi Proceres; ac poſtmodum Bergeracum deditionem paciſcitur. Ita Rex Carolus victorias propagabat foris, dum intus vitæ grauiſſimum diſcrimen ſubiit. Rex Nauarræ aliquot ante annis pacem Vernoni iurauerat, & ſæpe in perfidiâ deprehenſus vt fidem faceret, liberos duos in obſides dederat. Nihil hactenus in fœdus peccauerat, cùm repentè execrabili flagitio coalitam pacem diuellit. Proſperitati Regis infenſiſſimus, quam in dies ſtabiliri inſpiceret, inuidia odium primum & naturæ peruerſitatem vehementius inflammante, veneno tollere Regem aggreditur. Id vt perficiat, duos è domeſticis donis illectos, in nefas immittit, perſuadétque vt miſſi ad Regem ſpecie famulandi liberis ſuis, qui obſides in Franciâ erant, Regi toxicum præberent; eorum alter Sacerdos, alter Nobilis; de induſtria lecti, vt dignitas originis & conditionis ſuſpicionem omnem amoueret. Ij in conſilio deprehenſi, & equuleo torti, fatentur parricidium, authorem accuſant, ac teſtantur Nauarri in Regem odium nullo vnquam pacto mitigari aut reſtingui poſſe. Pœnis rei affecti, & in Nauarrum bellum extemplò tergeminum motum. Comeſtabili aſſignata Normannia, Monſpelium Duci Andegauenſi, Nauarra ipſa Henrico Caſtellæ Regi. Et quidem Comeſtabilis Ebroicenſem Comitatum inuadit fœliciter, vrbes omnes expugnat; præter Ebroicas, quas poſtmodum Coucyus capit, Nauarrúmque tota regione victor deturbat. Similiter Andegauenſis Monſpelium occupat, & ditionem vrbi adiectam & depulſis Nauarri Magiſtratibus, vexillum Franciæ erigit. Verùm aliquantò poſt cùm à ciuibus pecuniam grandem exigeret, ij ſeditione commotâ, à Nauarris forſan inflammati, Magiſtratus à Duce conſtitutos obtruncant, ipſius Cancellarium, & Amanuenſem, Præfectum vrbis, alióſque Regiarum partium octoginta, eorúmque cadauera in puteos proiiciunt. Andegauenſis alioquin ferocioris iræ, atque impotentis, tunc ad dirum facinus excandeſcens, reducto exercitu vrbem ſerò pœnitentem ingreditur, dignúmque pro flagitio meditatur ſupplicium; miſerabilium ſpectaculo nuſquam emollitus, (nam Conſules reſte de collo pendente claues afferebant, fœminæ & pueri lugubri habitu, ac voce ſupplici miſericordiam inclamabant) iubet ſingulos in palatium ſuum arma deferre. Id vbi eſt præſtitum, imperat ſe in foro ſiſtant, in quo theatrum erigitur, miléſque diſpoſitus, turbam ciuium accedentem, & terribili mortis facie trepidantem, ne quis effugiat circumambit, mox in theatrum Dux ſcandit, dixítque ſententiam, qua vrbs Monſpelium omnibus ornamentis & priuilegiis ſpoliatur, in aureorum centum & viginti millia, & ſtipendia militum damnatur, muri, turres & portæ maiores euertuntur; ſexcenti è ciuibus trucidantur, ducenti capite, totidem ſuſpendio, ignibus cæteri; omnium bona dimidia parte fiſco addicuntur. Ad damnationem acerbam Cardinalis Luna opponebat preces; is orabat, Clementis nomine, qui poſt Gregorij mortem Pontificatu in partes diſtracto, agebat Auenione; vt ſi reis minus ignoſcere vellet, ſaltem vno die differret ſupplicium, breui hac morâ vires nec ſibi deperituras, nec reis addendas, eo Pontificis precibus commodaret, vt nocte vna pœnam prolataret. Rem tam leuem non auſus denegare

Bellum in Nauarrum.

Monſpelij pœna.

Anno 1378.

gare Princeps, reos in poſterum diem dimittit, ambiguos an ſpem tenuem in tempore tanto conciperent. Ipſa nocte, Principis ira deferbuit, primóque mane pœnam commutauit, indictâ leui pecuniâ, & ſeditionis capitibus in mortem raptis, vrbi cæteræ indulſit. Ita generoſis animis ira tempeſtas eſt, quam ſi mora excutiat, ſerenitas redit; gaudétque animus indemnis aliis, ſibi reſtitui.

X. *Bellum in Nauarra.*

Interim in Nauarra graue bellum exoriebatur. Henricus Caſtellæ Rex ab Franco impulſus bellum indicit; nec cauſa deerat; quod Nauarrus ex ſuperiori fœdere pecuniam pactus, Hiſpano adulteratam dederat, pro indole fraudulentâ, & nunquam non fallente, etiam per ipſam pacem & candoris commercium. Ille Petrum Mauricum Lugronij Præfectum inuitabat pretio, vt arcem proderet, finxítque permittente Henrico Martinus, vt Nauarrum ſe dantem in retia tandem apprehenderet; ſed cum is mœnibus abſtinuiſſet, cæſi quos immiſerat equites, ipſe fugâ elabitur; tunc promotum bellum; & Ioannes Henrici filius Pompelonem cum exercitu venit, Guardiâ, Vcanáque arcibus captis. Illico obſidio Pompeloni admota, quæ protracta longius bellum extinxit. Nam Nauarrus profectus Burdegalam, obtentíſque ſubſidiis vrbem communiuit; præterea Henricus Rex vitam amittit, reuocatúſque Ioannes filius ad nouum regnum cōſtituendum, pacem cum Nauarro ſancit, redítque in Caſtellam. Eos inter motus turbáſque Europæ, Carolus Imperator in Franciam venit; id ſummoperè ambiuerat, ſiue conciliaturus inter Reges concordiam, ſiue Franciam ſibi alteram patriam, nepotémque chariſſimum inuiſurus; ſiue filio Venceſlao cui vnicè ſtudebat comparaturus Francorum beneuolentiam. Magnificè ac regiè exceptus infectâ pace in Germaniam rediit, memoratúrque ipſius donum, quo duo in Delphinatibus caſtra Delphino conceſſit. Abruptâ ſpe pacis, in bella grauius Reges incumbunt. Anglum premebat Britanniæ Ducis calamitas, qui patria extorris, deiectúſque imperio, in Flandria agebat; eum vt reduceret Lancaſtrius, cum valido exercitu, in Britanniam penetrat, fanúmque ſancti Maclouij oppugnar. Ad vrbem ſeruandam Comeſtabilis cum exercitu aduolat, & caſtris locatis, ad alteram Rencij ripam, conturbat hoſtem velitationibus, pugnæ facultate ſemper interdicta. Præterea cùm Maclouienſes ſe egregiè defenderent, hyémſque inſtaret; Lancaſtrius ſoluit obſidium, copiáſque multùm imminutas imponit nauibus, reuertítque in Angliam; Monfortio ad Flandrum veterem hoſpitem diuertente. Mox Auræum quod vnum ex eius partibus ſtabat, ad Regem acceſſit. Ergo Rex totius Britanniæ compos, vt victoriæ faſtigium adderet, rem inſtituit, quæ & ipſam euertit victoriam, & euerſum Ducem amplitudini primæ reſtituit; adeò fallax eſt humanæ mentis prudentia. Nam Rex ſententia Parium ob perduellionem Ducem damnat, Britanniámque Regno adiungit. Eo iudicio alienati Britonum animi, paucíſque exceptis quibus annuos ſumptus Rex pendebat, vnanimi conſenſu Monfortius reuocatur: *Ab omni memoriâ prouinciam ſuam Duces habuiſſe, imò olim Regio titulo gubernatam; non ferendum in alienum imperium traducatur; perſtandum ac moriendum in antiquiſſimi iuris tuitione, & ducendâ ad nepotes vltimos per-*

Caroli Imperatoris in Franciam aduentus.

Res variæ in Britannia.

S. Maclou.

CAROLVS V. *petuitate.* Miſſus ad Monfortium Rohanius, datúſque ab Anglo Huo Caurelæus, veteranus miles, lectæque copiæ, quarum ope momento in totam Britanniam Dux admiſſus, præter vrbes paucas quas Franci tenebant, & copioſum exercitum inſtruebat in Anglia Buquingamius Regis patruus, quem in Franciam duceret, auerteretque à Britanniâ vindicem. Ille dum paratur; Gueſclinus aduolauerat in Britanniam, & Diuano expugnato, contendebat bellum propagare, cùm euocante Rege in Aquitaniam properat. Angli Duce Neouilla plures vrbes receperant, & inualeſcebant in dies. Teſtanetius prædo famoſus multas prouincias diripiebat, valida caſtra obtinebat in ſingulis, in Atuernis, Ruthenis, Lemouicibus, Cadurcis, Gabalitis, Aginnatibus, & Bigerris; Ventadoreum ceperat in Lemouicum finibus caſtrum, & ab eo Burdegalam vſque, ſexaginta occupabat, tum arces, tum oppida, campos latè opprimens, & pecuniarum pactionibus vexans, vt iam non prædo, ſed tyrannus foret; Anglo fauente, atque ſubſidia miniſtrante. Ad eum deturbandum vrgente Andegauenſi, deſignatus Gueſclinus, qui iam multis caſtris inuaſis, Caſtrum nouum obſidebat, arcem Mimates inter atque Anicium. Iurauerat, ſe non diſceſſurum quin caſtrum caperet; cum repentino morbo correptus, paucis diebus interit, eodémque die obſeſſi deditionem pacti, claues in mortui feretrum deferunt, credo vt fides mortuo ſtaret, quæ viuo ſemper integra fuerat. In martis ſcholâ natus propemodum atque eruditus, erat tamen prudentiâ ciuili & moderatione clariſſimus, ad nutum Principis altitudinem animi temperans; à militaribus noxis alienus, ſæuitiam & auaritiam ignorabat; imò & gloriam communicabat cum aliis, non tantum Principibus, ſed & militibus, teſtatus eam ſeu cætera ſpolia in partes cedere; at præter eam, nullas opes accumulabat, ſolitus dona, & beneficia Regia partiri in ſocios; ideò paſſim cunctis chariſſimus, in ſummo gratiæ & potentiæ apice, quod rariſſimum, ſic inuidiam reſtinxerat, vt amori viuus, mortuus luctui ſingulis fuerit. Rex acerbo dolore mortem proſequutus, illi indixit ſolemne funus, ac Regium, in ſancti Dionyſij inter Regum Mauſolæa, ad tumulum quem ſibi ipſe erexerat. Nec Procerum vllus Comeſtabilis dignitatem admiſit, quanquam à Rege appellati eſſent, & Coucyus ſtirpi Regiæ affinis, & Sancerra Mareſcallus; affirmantibus cunctis, tam recenti Gueſclini memoriâ, extinctum iri geſta cæterorum, & plus gloriæ forè in eo admirando, quam in æmulando.

Teſtanerius prædo.

Ventadour.

Gueſclini mors.

Anno 1380.

IX. Interea exercitus à Buquingamio ſcriptus Caletum aduenerat, & ducebant ſigna, veterani Duces Knollius, Perſius, & Caurelæus tot victoriis inclyti. Deſtinauerat Buquingamius, in Britanniam applicare, vt Francorum reliquias, ab eâ prouinciâ prorſus depelleret; tum in Franciæ caput victor inuaderet. Sed magnâ claſſe, quam Ioannes Caſtellæ Rex miſerat, à Britanniâ prohibitus, tuto & anguſto freto Caletum tranſiuerat. Inde conſtituit in Britanniam tranſgredi, pugnam conſerere ſi ſe occaſio daret, latè graſſari, prouinciáſque totas deurere. Carolus primi conſilij tenax, eo maximè quod rapto Gueſclino mancus eſſet propemodum, truncúſque dexterâ, iubet Duces continere in vrbibus militem, viam decurrenti

Angli in Francia.

currenti hoſti permittere, ac demùm tergo inſtare, lentos carpere, & cibaria intercipere. Aderant in exercitu Regio Duces, Burgundus, Borbonius, Barrenſis, Lotharingus, & Viennins Admiralius; & ex iuſſu Regis tecti erant muris. Angli poſtquam Arteſios, & Campanos vaſtauerant, Icauna tranſito penetrant in Cœnomanos, vnde in Britanniam facilè tranſgrederentur. Sartha amnis tranſcurrit Cœnomanos, ripámque alteram Cliſſonius munierat, ad hoſtem arcendum quà vadum fluuius patitur, palos infixerat, vallo & foſſa ripam abſciderat, & ipſe cum nobilibus è prouinciis proximis munitiones ductas propugnabat. Quà iter erat Angli ad vadum accedunt, mediíque inter hoſtium copias, nam à fronte Cliſſonius, à tergo Principes cum exercitu ſequebantur, conſilium à fortitudine ineunt. Quippe in amnis alueum vltrò præcipites, palos quà vncis refigunt, quà brachiis, & ſagittas inter, quas baliſtarij Franci effundebant, intrepidi ad munimenta decurrunt. Ea audacia Francis ſtuporem primùm, dein trepidationem, mox fugam iniecit; ipſiſque tranſitum tutum per relicta vada confecit: Acceſſit ad eorum ſalutem conſtituendam, quod Principes, proceréſque deſerentes exercitum, celeriter Pariſios conuolarunt, ad Regem inuiſendum, qui grauiſſimo morbo decumbebat. Etenim is poſtquam effluuium brachij ſponte exaruit, memor fati proximi, quod olim eo ſigno Germanus medicus præſagierat, ſe ad mortem ſeriò comparat, & febri correptus, ad regnum, & ſe quæ ſpectarent, diligenter componit, fratres arceſſit, Duces Biturigum & Burgundiæ, atque Borbonium Ducem ſororium, Andegauenſi omiſſo, quod præferuidam indolem non amaret, rebúſque Neapolitanis implicito haud fidendum crederet; arceſſitis dat mandata conſiliáque egregia, duo præſertim accuratè commendans, primum vt Delphino in Germania coniugem quærerent, ne Rex Anglus præriperet, eamque nationem adſciſceret; alterum vt Oliuerium Cliſſonium Comeſtabilem dicerent, quem ipſe explorauerat, dignúmque cenſebat tanto faſtigio. Hæc Rex prudentiſſimus, neſcius per eas portas proruptutam calamitatem in Franciam; quas felicitati patefaciebat. Tum ducto Regni Regente Philippo Burgundo, Regis Borbonio, datíſque in ſtipem pauperum centum ſexaginta millibus florenorum; anno ætatis quadrageſimo quarto, piè & Chriſtianè animam poſuit; eodem anno quo Gueſclinus obierat; vt ſimul Francia columnis firmiſſimis deſtituta, propiùs ad præcipitium vergeret. Ille eſt Carolus merito Sapiens nuncupatus, tantúmque nomen impleuit meritis, conſilio optimus, quod exigebat frequentet ab aliis, nulli mancipatus, quàm rationi atque iuſtitiæ. Habebat equites quos togatos & legum vocabat, quibus non pauciora quam armatis debere Regnum affirmabat. Præclaras leges condidit; quarum vna intemerata iuit ad poſteros, vt Reges anno decimo quarto, dicerentur maiores, & regnum ipſi adminiſtrarent; exiſtimans Regi & Regno pernicioſiſſimam luem eſſe, tutelam alterius. Idem appellatus eſt Diues; quod prudenti parſimonia, tot inter bellorum ſumptus, ædificia priuata, & publica, quæ multa erexit; præter erogatas liberaliter pecunias, in Nobiles, milites, atque egenos, duodeuicies centum millia aureorum,

CAROLVS V.

Regis mors.

Anno 1380.

CAROLVS V.

in ærario reliquerit, nulla Regni vexatione collecta. Erat illi mira affabilitas, qua conciliabat omnium animos, ſagacitas in penetrandis aliorum conſiliis, ſuis obtegendis, litterarum amans & ſtudioſus, ad eloquentiam à naturâ factus, religionis cultor atque pietatis; vt nullum tot inter virtutes næuum deprehendas. Elugenda vitæ breuitas, quæ felicitatem Franciæ tam citò rapuit: & obſeruandum quàm æquâ ſorte cum vtroque Regno à Deo actum ſit; nam Eduardus in Anglia rapto primo filio, puero regnum dimiſerat, tribus patruis clauum occupantibus; in Francia ſimiliter Carolus, Gueſclino præmortuo, quem Eduardo principi opponebat, filio annorum duodecim, ſub trium patruorum tutelâ, an prædâ, ſceptrum committebat, æquâ ſanè lance, quam illicò calamitates Franciæ depriment. Inueſtigabat Nobiles ſtudioſè, quos inopia premeret, iiſque clam pecuniam largam ſubmittebat, qua æs alienum perſoluerent, ſuáſque filias collocarent; ne nobilitatis ſtirps illa deficeret, quam ornamentum & fulcrum Franciæ nuncupabat.

XII. CAROLVS VI. DILECTVS dictus.

Rectè à Sapiente Carolo conſtituta, Ludouici Andegauenſis præceps ambitio conturbauit. Etenim & non vocatus adfuit morienti, & mortui ſupremum reuellens arbitrium, Carolum Sauoiſium ærario præfectum corripuit, coëgítque pecuniam Regiam ſibi tradere, tùm palam in regimen regni aſpirauit; ſibi debitum affirmans, quod è Regis patruis natu maximus foret. Contra Burgundus atque Borbonius obiiciebant tabulas Regis, quibus ipſi deſignabantur tum Regis tum Regni tutores; iamque contentio ad arma ſpectabat, euocato vtrinque milite, cùm Ioannes Mareſius Aduocatus Regius rem proponit ad ſopiendam litem percommodam. Eſt auctor, vt quando Rex ab decimo quarto anno diſtaret propius, regni adminiſtrationem ipſe ſuſciperet; nullo Regente, ac ipſius nomine & ſigillo tabulæ regiæ munirentur. Contra vir grauis, magnæque in Parlamento authoritatis, *voluntatem mortui Regis opponit, ſapientiam viri exaggerat, quid tam repentè videtur quod prudentiâ ſummâ conſtituit? ſtandum ſcriptis tabulis, operiendum deſignatum tempus, rebúſque præponendos quos Rex appellaſſet.* Cùm diſſenſio iam inter togatos propagaretur, imminerétque ciuile bellum grauiſſimum; tandem Burgundo & Borbonio in publicum bonum de iure ſuo patientibus detrahi; Andegauenſi Regni, armorum, atque ærarij adminiſtratio ceſſit, Regis inſtitutio Burgundo & Borbonio; Duci Biturigum Occitania & Aquitania traditæ. Tum Oliuerius Cliſſonus Comeſtabilis dictus. Ita turbæ conſopitæ, & Rex ductus Rhemos. Nec obita ſine motu inauguratio; Duce Andegauenſi principem inter Pares locum ambiente, quem tamen ipſe Rex Burgundo aſſignauit, quia Princeps inter Pares eſſet, & id munus Parium eſſet, non Ducum. Imò in conuiuio cùm Andegauenſis aliquo interuallo à Rege proximus conſideret, Burgundus in interuallo ſedile appoſuit, vt vndecumque ſtaret integra dignitas. Feſtam ceremoniam gratiſſima populis res excepit; cùm Regis liberalitate ab omni tributo vectigali atque ſubſidio plebs liberata eſt; Reique omnes læſæ Maieſtatis donati veniâ. Eam ob rem Rex Dilectus vulgò nuncupatus, & ſtudia plebis vehementer incenſa; ad priuatum commodum reſpicientis;

Sauoiſy.

Des Mareſts.

cientis; nec cogitantis bonum publicum ſine priuato incommodo ſtare non poſſe. Et euentus docuit præpoſtera liberalitate datum, quod exemplò repoſcendum fuit. Læta primordia Britanniæ Ducem ad ſinceram concordiam impulerunt: ſuadebant Britones nobiles, in primis Rohanius, Rieuſius & Rupefortius, bello tandem deſineret, & pacem ſubditis optatiſſimam daret; *Regis adoleſcentis obtineri gratiam poſſe; ſepulta odia & inimicitias cum Rege Carolo; rationem habendam Britanniæ, quæ tot miſeriis vexata & diſcerpta, efflagitaret pacem & quietem; chariorem patriam eſſe quam Eduardi memoriam; ſat Anglorum beneficiis hactenus datum; det cætera ſibi, ſuis & patriæ, ſerátque poſteros, quibus beneficiorum memoriam hereditariam linquat.* Ad eas voces legati ab Rege miſſi accedunt, Epiſcopus Catnutenſis, Chevreuſius, & præſes Cabienſis, fœdúſque obtinent; quo Dux Regem conueniret, flagitaret veniam, clientelam profiteretur, amicitiam Anglicam eiuraret, ac pecuniam indictam solueret. Tum Rex ipſi vrbes in Britannia reſtitueret, & Monfortiam ditionem, aliáſque terras quas Regio fiſco pater addixiſſet, Mox Angli nouo cum Britone fœdere abſceſſerunt; Duxque Monfortius pacatâ Britanniâ tandem potitus eſt; reuocatâ poſt annos plurimos tranquillitate atque concordiâ. Dein ad cumulandam lætitiam, Anglus in biennium inducias pactus eſt; cùm ſeditione domeſticâ laboraret; quæ ſtatim contagio quodam porrecta in Franciam, primum calamitati fontem aperuit. Andegauenſis cùm in regni regimine vnum intenderet, immenſam vndique pecuniam cumulare, vnde expeditioni Italicæ foret ſatis, poſt exhauſtum ærarium, prima vectigalia reſtituebat, nouáque adiunxerat. Ea res cùm acerbiſſima populo foret; recens beneficium tantæ fontem lætitiæ, obliterari illicò atque expungi; oſtenſam ſpem quaſi infantibus, atque illuſis ficto ſplendore, imponi vera onera, priſtináſque miſerias. Hæc cogitantibus Gandauenſium occurrit exemplum, qui felici rebellione Comitem expulerant, ſéque ipſi magnâ criminum impunitate regebant. Pariſiis primùm à viliſſimis capitum orta ſeditio. Veteramentarius in forum prodit & facta concione plebem inflammat in vectigalium redemptores, agítque in ipſos, quorum ædes aliquot direptæ ſunt, atque incenſæ. Accedit tumultui Muliercula propola olerum; quæ vrgente publicano vt duodecim denarios in tributum ſolueret; ſibi vim fieri exclamat, excitátque turbam operariorum atque baiulorum, à quibus miſer ille occiditur. Et ij ſtatim delibato ſanguine furorem concipiunt; aliúmque mancipem in æde Sancti Iacobi obtruncant; tum Hugonem Aubrietum reum carcere effracto liberant, Ducémque ad inſaniam regendam conſtituunt. Cùm ad alias vrbes iam propagaretur amentia; Rex Coucyum prudentiâ & authoritate inſignem clam mittit Pariſios; qui ſolertiâ ſuâ plebem ab inſania ad obſequium reuocet: Ille ſagaciter in plebis conſilia atque cœtus, ſeſe inſinuans, pœnitentiam impetrat, promiſſáque vectigalium liberatione, Regem vrbi reſtituit. Nocte proximâ quatuordecim è ſeditioſis in amnem proiecti, & pœna vltrà inhibita ne malum recrudeſceret; maximè cùm vrgeret Rhotomagenſium ſeditio, qui mercatorem vi Regem dixerant & coronauerant; eiúſque nomine edicta ſcripſerant; quibus

Dux Britanniæ reconciliatus.

Anno 1381.

Seditio Pariſienſis.

CAROLVS VI. bus tributa omnia extinguebantur. At Rege accedente, ſeditioſis animus excidit; rogata venia & conceſſa, aliquot reorum in exemplum iuſto ſupplicio datis. Ita præluſum domeſticis malis, tirocinium miſeriarum ſequentium Francis ponentibus.

XIII. *Bellum in Flandros.* Ea ſeditio potiſſimum ab exemplo Flandriæ graſſabatur, ad quam ſubleuandam Rex ſe armis cinxit. Dum bella Carolum inter & Eduardum Franciam atque Angliam acerbiſſimè diuellebant, pacata Flandria, atque omni bonorum copiâ diffluens, in voluptatum vt fit voraginem cæcam immergitur. Ludouicus Comes prærit exemplo cæteris, luxu, conuiuiis & haſtiludiis otium terit; adeóque Flandri ad Principis inſtar ſe fingunt, vt paucis annis intra ganeas & lupanaria, priuatis iurgiis, cæſa numerentur Flandrorum quatuordecim millia, adeò voluptatum pernicioſus eſt vſus; per ea qua placent interimentium, & punientium quæ iubent ſcelera. Deinceps in corruptos flagitiis animos inuaſit rebellio, apex criminum atque inſania popularis. Non eſt animus hic vniuerſam ſeriem mali perſcribere; quomodo origo à Gandauenſibus cœpta; primùm quatuor viris, ſeditionis Tribunis, Boulæo, Boiſio, Clerico, & Nuitæo, tum Philippo Arteuella Iacobi illius ab Eduardo celeberrimi filio in Præfectum electo, atque immanitatem Patris ſuſcitante, malum inualuerit; donec tandem victo Comite, atque profligato, Brugenſes corripuerit, totam propemodùm Flandriam hauſerit. Ludouicus Comes in Franciam profugus, Sapientem appellauerat, ope imploratâ, ad rebelles domandos; ſed fruſtra, cùm Sapiens cauſatus bellum Anglicum, gauderet calamitate Comitis, quem habuiſſet infenſum vtentem proſperis, quíque nuper vetante ſe Monfortium profugum excepiſſet. Poſt obitum Sapientis Artauella conſcriptis centum hominum millibus Aldenardam munitiſſimam vrbem obſidebat, cúmque protractâ obſidione, rebelles in proximos agros excurrerent, & Nobilium caſtra euerterent, aliquot imprudenter in agrum Tornacenſem, qui erat Franciæ, inuadunt, prædamque hinc agunt. Philippus Flandri gener, occaſionem diu captatam arripiens, audaciâ rebellium exaggerata, Regi autor eſt & vehementer ſuadet, vt facinoroſam amentiam plectat. Perducto in ſententiam ſuam Bituricenſe, nam aberat Andegauenſis, haud ægrè Regem in bellum impellit. Erat adoleſcenti iam à teneris martia indoles, olim à patre tentata iam atque demonſtrata; quippe infans; obiectis ſimul coronâ & galeâ, illâ neglectâ hanc ardenter rapuerat, & arma ad corpuſculi modum fabrefacta induebat libenter. Quare perſuaſus Parlamentum Compendium vocat, & cùm difficilius Proceres aſſentirentur, atque incommoda multa obiicerent; refutabat obiecta Rex ipſe, reponebátque hæc verba; *ita ita, qui audet nihil, comparat nihil.* Sic bellum decretum eſt,

Anno 1381. Regémque incendit, oblatus in ſomnis Ceruus alatus, quo ipſe vectus, præclarum in aëre exerceret aucupium, vnde Ceruus volans huic in teſſeram fuit, ſcutóque Franciæ Ceruos alatos in fulcra adiunxit; appictis tribus duntaxat liliis, cùm anteà plura incerto numero ſparſa eſſent. Venatu etiam ceruum ingentem ceperat, magna bruti admiratione, cuius collum vinciebat torquis ex inaurato ære, cum hac epigraphe; *Hoc me Ceſar donauit*

Ad

Ad famã exercitus Artauella haudquaquam territus, Liſa amne ſe muniens, cœlique atque ſoli intemperie; iam enim Nouember menſis incœperat; abrumpi pontes præter duos iubet, ad oppida Cominium atque Varneſtonum, quibus validum immittit præſidium; & mox eoſdem aduentantibus Francis effringi imperat. Regius exercitus in paludoſum ſolum luctatus, tandem ad cuſtoditos pontes euaſit, quos Comeſtabilis cùm abruptos videt, tumidúmque amnem intercipere tranſitum, hæret ambiguus, in quam partem ſe vertat, tam intercluſo aditu, quàm probroſo reditu. Verſantem in ancipiti Procerum quorundam expediuit temeritas. Sancyus, Ioannes Royus, & Henricus Maunius, dimidiâ infra pontem Cominæum leucâ, ſuâ quiſque cymbulâ in oppoſitam ripam occulti tranſmittunt, ſéque abdunt in alnetum proximum, opportunitatem operientes; iámque ſexaginta nobilitate illuſtres tranſierant, cùm Comeſtabilis de re admonitus, mittit Rieuſium affinem ſuum exploratum, quidnam audaces illi cogitarent. At Rieuſius miliiari gloriâ rapiente conſilium, eâdem cymbulâ amnem tranſit, eiúſque exemplo clariſſimi proceres, Rhoanius, Lauallius Longauilla, Touartius, Belmanerius, aliique, & ipſe Sancerra Mareſcallus, præpollente impetu, Francis adeò proprio atque innato. Comeſtabilis renuntiato Procerum tranſitu, vt promoueret audaciam, quam vetare non integrum erat, iubet ad pontis exitum diſtrahi hoſtem, telis, ſaxis, globíſque igneis, dum cymbis quibus arbitrium eſſet tranſmitterent. Petrus Boiſius Artauellæ Præfectus, pontem & Cominæum defendebat, nec eum tranſitus Francorum latuit; ſed cùm immineret nox, præſtolatus eſt lucem, qua Francos nocturno frigore adſtrictos facilè profligaret. Et verò ipſam noctem Franci magnis incommodis peregerunt, luto & aquis magnam partem immerſi, nullo cibo recreati aut ſomno, aura noctis frigidiore vexati, perſtiterunt vigiles, & ſub primam lucem Boiſium notis viarum compendiis decurrentem inſpiciunt. Committitur prælium, Flandríque quanquam è cohortibus lecti vincuntur, Boiſius ſaucius ægrè à ſuis pugnæ eripitur, & Brugas defertur; cæſa quatuor hoſtium millia, via Francis permiſſa, ac refecto ponte, Rex cum toto exercitu amnem tranſmittit. Mox captum Cominæum, & præda miles oppletus. Cæteræ vrbes, Ypra, Caſſetum, Furnæ, Donquerca, Grauelinga, Regi vltrò delatis in caſtra clauibus patuerunt.

Artauella hoc exemplo nuſquam perterritus confirmat audaciam, palámque exultans, quod Nobiles cunctos è totâ Franciâ optata ſors in ſua retia induiſſet, indicto per omnes vrbes delectu, Harſellani legatum cum parte copiarum ad Aldenardam dimittit; ipſe cum ſexaginta hominum millibus, ad Francos properat ad Roſebeccam oppidum, dimidia Brugis leuca, inter aquas, imbres & frigora, caſtris poſitis incommodiſſimè affixos. Franci in ſpem pugnæ erecti, ſolutis caſtris hoſti occurrunt, pugnáque ad Aureum-montem conſeritur, inflammatis vtrinque animis. Petrus Villerius Oriflammam ferebat; primam aciem ex Britonibus, & Normannis conflatam ducebat Comeſtabilis; aderántque Mareſcalli duo Sancerra & Blainuilla; tegebátque alas Comes Flandriæ cum ſexdecim hominum millibus; agebat agmen medium Rex ipſe, anno decimoquarto nondum impleto,

XIV. *Pugna ad Roſebeccam.*

De Villers.

CAROLVS VI. comitantibus patruis Burgundo & Biturige,& Borbonio auunculo, Coucyo, Albretio cæteriſq; Proceribus, in agmine poſtremo Comites Bleſenſis, Sancti Pauli, Harcurius, Caſtilionius, & Ferajij ęquum imperiũ obtinebãt, militúmque omniũ numerum implebant ſexaginta equitum millia, præter peditem. Et conſtitutum vt cùm primum agmen inueheretur, ad latera ſecundum & tertiũ inuolarent ſimul, vt obrutum hoſtem omni ex parte conciderẽt. Fuitque bono omini acceptum; primùm quod vbi ad pugnam explicata eſt Oriflamma, diſiectæ ſunt nebulæ, & aëri parta mira ſerenitas; tum quod albus columbus poſtquam diutius ſuper agmina imperterritus volitauit, alteri è vexillis regiis inſedit, tumultu tanto nuſquam efferatus. Contra Artauella, memor palmæ Brugenſis, pari modo aciem in vnicum agmen inſtruit; militéſque allocutus, ſpe ingenti factâ victoriæ, iubet Nobiles omnes proceréſque interimi, ſalute nemini præter Regem permiſsâ, cui ob iuniorem
Anno 1382. ætatem parcitum vellet, quemque Gandaui ſuo more poſt inſtitueret. Hæc ſtultâ audaciâ poſtquam effudit, ita Flandros componit, vt denſis ordinibus pugnam inirent, altero brachio adſtricti inuicem, altero expediti ad prælium. Ita diſpoſiti è Monte-aureo ſe in plana demittunt, graui errore, cùm tuto loco expectare hoſtem poſſent atque depellere. Primo impetu acerrimè dimicatur, ſtatímque ad lanceas atque enſes ventum, Francis ſagittarios Genuenſes amouentibus, & tela inter hoſtilia procurrentibus. Nec diu Flandrorum audacia fortitudini Francorum par fuit; à fronte & ad latera ferro decerpti; cùm primi ordines regrederentur in poſteriores; ſic tota acies in arctum redacta eſt, vt omnes immoti in eodem veſtigio, manibus pedibúſque propemodùm alligatis, hoſtium ferro duntaxat paruerint; imò ſibi præ anguſtiâ ſpatij pernicioſi, ſe aggeſti in cumulos ſuffocabant, & ſpiritum illibati ferro præcludebant. Ita pugna breui tempore in cladem verſa, maximè vbi poſtremi ordines ſe in fugam dederunt, tunc cæteri à Franco pedite nullo negotio, vel obtriti clauis, vel ferro deleti. Cæſa ſcribuntur quadraginta Flandrorum millia, in quibus nouem Gandauenſium millia. Ipſe Artauella ſuorum turba oppreſſus interiit, & in foſsâ repertus eſt, accumulatâ ſuper cohorte Gandauenſium; vt Gigantum inſtar pugnantium in Deos, quâ ſcandebat mole, eâ oppreſſus ſit. Rex quæſitum cadauer arbori affigi iuſſit. E Francis quadraginta deſiderati ſunt; vt profectos in lanienam potius quam prælium dicas. Poſtero die Cortracum inuaſit victor exercitus; captúmque extemplò oppidum, atque direptum; imò incenſum, præclaræque ædes verſæ in cineres. Rex audito aſſeruari in maiori æde calcaria aurea, Cortracenſis cladis monumenta, & quot annis magno plauſu à ciuibus memoriam celebrari, iuſſit ciuitatem flammis aboleri, ne ſuæ gentis in poſteris extaret opprobrium; quanquam inutiliter ſaxa inflammantur, cùm memoria perſtat, & poſt erutas moles in mentibus hominum trophæum ſupereſt. Aldenardæ illicò ſoluta obſidio; Boiſius & perduelles qui ſuperfuerant Gandauum ſe receperunt, (Brugæ vrbéſque aliæ in deditionem acceptæ,) quod perſeuerauit in ſcelere, nec à Rege expugnari iam adultâ hyeme potuit, præterquam quod auocabatur Pariſios Francus, nata domi peſte, dum alienã exſcinderet.

Reſtituta

Malleatorum Pariſienſium ſeditio.

Reſtituta erant in Francia vectigalia, & exigebantur paulò acerbiùs; Nobilibus profectis cum Rege in Flandricum bellum, plebs duntaxat ciuéſque in vrbibus agríſque hæſerant, qui maximè, nobilitate immuni, tributorum onere premebantur. Ij memores calamitatum quas ſub Philippo & Ioanne Regibus exhauſerant, & reuocato in Nobiles odio, quorum auaritiam & ſuperbiam incuſabant, ſtatuunt iugum excutere, amoliri atque extinguere infenſas illas nobilium ſtirpes, atque inducere nouum regiminis genus, quo optimates adminiſtrarent res publicas, ſuáſque fortunas procurarent ipſi atque promouerent. Id conſilium Pariſiis natum, ſubito in proximas Vrbes propagatum eſt, Rhotomagum, Rhemos, Aureliam, Trecas, Senones, Antiſiodorum, ſerpebátque vlteriùs, magno publici boni illicio; iámque Pariſienſes in communem, vt dicebant, libertatem intenti, palam omnia comparabant ad rebellionem. Primùm omne armorum genus redimunt atque accumulant, loricas, lanceas, enſes, ſariſſas; ac præcipuè ingentem malleorum ex ferro numerum, (quadraginta millia ſcribunt fabricata,) quibus equitum galeas perfringerent ac comminuerent; cúmque iis armis gloriarentur potiſſimùm, hinc nuncupati ſunt Malleatores.* Dein arces regias euertere ſtatuunt, Pulchritudinem in ſaltu Vicennarum, Lupatam & Baſtillam, quæ ſuæ vrbi compedes ponerent; Et Caſtelleto in ipſa vrbe diruto, feſtinabant ad alia, niſi à ciue, cui Flamandus nomen, preſſius furor eſſet, dum certiora de Flandrenſi bello renuntiarentur. Nam cum Gandauenſibus communicabant conſilia, natiuámque inſaniam ſpe alebant, fouebántque literis. Iamque vt prodiret malum, præter vnum ducem nihil deerat, adeò vel in anarchia monarchia regnat, & pluribus regnum abolentibus ſemper Rege opus eſt. Ea poſt deuictos Flandros Regem in Franciam reuocant; ideò parte copiarum relictâ in Belgio, partem adducit, & in magno comitatu Procerum Compendium venit. Dùm Pariſios accedit propius, ciues vt metum aduentanti incuterent, prodeunt armati triginta millia, in ſpeciem pompæ, atque honoris, reuera terribiles & minarum pleni. At Rex Burgeti ſubſtitit, nec eos paſſus in conſpectum venire, quatuor Proceres mittit, qui rogarent quam ob cauſam armati prodirent, iuberéntque in ſua quemque tecta abſcedere. Obtemperant ciues, nemine turbam inconditam ad perducendum ſcelus regente, & maieſtate Regiâ iam frangente audaciam; poſtquam repreſſi ſunt, & conceptum metum intulerunt vrbi; Rex cum Ducibus, Patruis, Proceribus, & cataphractis equitibus vrbi ſuccedit; incedebant equites pedibus, pars Regem antecedebat, pars ſubſequebatur, incœpítque pœna ad S. Dionyſij portam, quam Rex ſubiens iubet tolli cardinibus, euelli ſepta, idémque effici in portis cæteris; vt ſpoliata ciuitas portarum clauſtris, pateret omnibus, iamque eſſet pagi inſtar ignobilis. Pergenti Regi mercatorum Præpoſitus, Conſuléſque occurrunt, gratulaturi victoriam; iis inauditis, & contemptim repulſis, ad Deiparæ ædem Carolus tendit, ſupplé xque gratiis ob victoriam actis, vexillum regium Virgini donat, quod ad pugnam explicauerat. Dein ſe Luparam recipit. Patrui interea Dúxque Borbonius, vicos ſingulos decurrunt, catenas ferreas quibus claudebantur

Mallotins. Beauté. Chatelet.

CAROLVS VI.

vicorum capita, aſportari curant, publica arma inuadunt, ciuibus ſingulis, quæ domi habebant deferre in armamentarium iuſſis. Inuaſerat omnium animos ingens terror, & magnitudo ſceleris iam quanta erat obuerſans mentibus, grauitatem ſupplicij ſuo vno modo metiebatur. Deliberatum an ciuitas permittenda eſſet rapinæ militum, & ad prædam tam opulentam anhelabant Britones maximè; ſed ne pœna redundaret in iudicem, ſibique Rex vehementer officeret, primariam vrbem, & tot diuitiarum fontem euertendo; præterea ne ſontium pœnâ inuoluerentur inſontes, vrbi parcitum eſt; at ciuium villæ, ruſticæque deliciæ, traditæ ſunt rapinæ militum; vnâ voluptate vocatâ in ſupplicium. Poſtea tributa omnia & vectigalia reſtituta, eáque palam locata redemptoribus; ſuppreſſâ dignitas Præpoſiti vrbis & Conſulum, trecenti è ſeditioſis ad necem delecti, atque in plateâ truncati capite; in quibus magno omnium ſtupore, Ioannes Mareſius Aduocatus Regius, alienæ culpæ ſupplicium luit. Ille venerandus canitie, rebúſque in togâ geſtis clariſſimus, iam inde à Philippo Valeſio notus, initiatus ordinibus ſacris, dicendi arte in paucis peritus, in mortem rapitur, Patruorum Regis inuidia; quod pronior in Andegauenſem, ipſius rebus accuratiùs ſtuduiſſet, vnóque fratrum promoto amouiſſet alios; potentiore ad perdendum odio, quam beneuolentiâ ad ſeruandum. Et morti propior, compellatus vt à Rege veniam peteret; profeſſus eſt, *ſe in maieſtatem Regiam non peccaſſe, Regis patri, auo, & abauo ſe fidem atque obſequium præſtitiſſe; nunc ſi Regi ætas & peritia foret, alium ſibi futurum exitum, & nauatæ toties operæ præmium; ſe à Deo noxarum veniam flagitare, quem pro infirmitate hominis offendiſſet, & ſperare propitium pro infinitâ miſericordiâ.* Iſtæ ſingulos pœnæ, mox vniuerſos ingens metus corripuit. Regis præconio ciuitas omnis in palatij aream conuocatur, atque conueniunt viri, mulieres, pueri, famuli, regio milite per ſingulos aditus excubante, & reis ſupplicij faciem intentante. Tum in theatrum Rex ſcandit, ſtipatus Proceribus, ſedétque in ſolio; dum Petrus Orgemontius Cancellarius, ille Mareſij extincti æmulus, turbam alloquitur. Longâ oratione Pariſienſium crimen exaggerat, immemorem tot beneficiorum animum arguit; peccatum in capite, quod exemplo cæteris eſſe debuiſſet; ſtatuiſſe Regem metiri pœnam flagitio, & quando vniuerſa ciuitas ſcelus contraxiſſet, in vniuerſam propagare ſupplicium. Vbi perorauit, & miſeri operiebantur ſententiam Regis, iamque enſes militum intentatos iugulis, mente præciperent; Ecce Duces Biturigum atque Borbonius, ad genua Regis prouoluti, appellant clementiam; matronæ ſimul crinibus ad miſerationem effuſis, totúſque populus in humum proſtratus, miſericordiam lamentabili voce inclamant, poſtquam diu metu & terrore puniti ſunt miſeri, id enim de induſtria intendebatur, Rex dedit veniam, & vni Diuites multati pecuniâ, quæ multa exacta eſt, Procerum emolumento, à Rege flagitantium quod iam publicum erat. In cæteras vrbes conſcias criminis, par pœna ſancita, & regendi cupiditas ſanguine plexa, aut facultatibus.

Des Mareſts.

Pariſienſium pœna.

XVI.

Angli è Flãdria pulſi.

Vindicatam domi maieſtatem Gandauenſes rurſum violabant. Ij poſt Artauellæ necem, receptis Ducibus, Boiſio, Mitrio, & Atremenio, inſtauratâ

ſtauratâ inſaniâ, Flandriam diripiebant, atque Ardemburgum vi expugnabant; imo clam cum Anglo communicatis conſiliis, eum exciuerunt in Belgium, quem quaſi Clypeum Francorum enſi obtenderent. Noruicenſis Epiſcopus tranſmiſſum exercitum Caleti habebat; quem improuiſus in Flandriam duxit, ac bello neutiquam denuntiato Grauelingam cepit. Comes hac procellâ attonitus, quam minùs cauerat, cum duodecim pugnatorum millibus ad Dunquercam ſe Anglo obiicit; ſed magnâ clade fuſus fugatuſque Philippum generum appellat, opémque Francicam. Rex rogante Patruo, ſcribit exercitum, in quo tradit Froiſſartus numerata Equitum trecenta millia; eóque ſtipatus ad Anglum tendit; qui pluribus vrbibus occupatis Ypram obſidebat. Verùm is ad copiarum famam dilabitur, nec Hugo Caurelæus veteranus miles ſe Bergæ munimentis tutum exiſtimat; nam ſpectato è muris exercitu metúque concepto, nocte cum ſociis proripit ſe. Mox tantas copias Rex domum reduxit, expeditione terrore confectâ; multâ quidem gloriâ ob depulſum Anglum, ſed tacitâ ignominiâ, quod adhuc Gandauenſibus impunita tot ſcelera forent; quibus eædem atque Anglis permiſſæ induciæ. Aliquantò pòſt obit Ludouicus Comes, Malanus dictus, vtrámque fortunam dum vixit expertus, ac Philippus gener, Burgundiæ Flandriam, Artesiam, alterámque Burgundiam adiunxit; cui regiæ potentiæ nihil præter titulum defuit. Porrò ea expeditio quoniam Vrbani Pontificis vno impulſu, ab Anglis tentata eſt, iſque Vrbanus Francicis rebus plurimùm obfuit, poſtulat locus vt graue vulnus Eccleſiæ retractem, & paulò altiùs repetam. Poſtquam Gregorius XI. traductâ Romam Pontificis Sede; Romæ mortem obiit; Et Cardinales ad eligendum Pontificem conclaui clauſi ſunt; Romani tum magiſtratus tum populus, minis intentatis, víque illatâ, coëgerunt Patres ad eligendum Pontificem, qui Italus foret; ipſique vim inter ſe teſtati, vt ſe periculo mortis eriperent, Bartholomæum Barrenſem Archiepiſcopum nominant, Romaniſque iterum vim afferentibus, tiara coronant; iſque ſtatim ſe Vrbanum dixit eo nomine VI. Perfectâ coronatione; ex ſexdecim Cardinalibus, duodecim Vltramontani, ſpecie captandi cœli commodioris, Anagniam recedunt; & libertatis iam compotes excuſant vim Romæ illatam; ac teſtati nullam Bartholomæi electionem; poſtea Fundos ſecedunt, quæ Neapolitani Regni ciuitas eſt, fauente Ioannâ Reginâ, atque ex iuris recepti formulis, Robertum ex Comitibus Gebennenſibus Pontificem dicunt, qui nomine Clementis VII. ſe extemplò pro germano Pontifice geſſit; ac mox Auenionem pro maiorum inſtituto ſe cum Pontificia curiâ contulit. Ita exorto in Eccleſia ſchiſmate, ambiguiſque in vtram partem ſe verterent Chriſtianis, vterque Pontifex ſibi quiſque Principes conciliabat; & quidem Carolus Regis pater Clementi Franciam ſtatim addixit, tracto in partes Ioanne Caſtellæ Rege; contra Vrbano adhæſit Anglia; iam religione diſtrahente infenſos animos: Nec Vrbanus parcebat curis, vt propagaret imperium, dicebatúrque Anglum inflammaſſe, vt in Regem Caſtellæ, Comitémque Flandrenſem exercitus mitteret, pronuntiata eam in rem ſacra militia, collectáque ingenti pecunia ad ſtipendium militis. Copiis bipartitis; partem in

Schiſma Vrbanum inter & Clement. Anno 1378.

Caſtellam Dux Lancaſtrius duxerat, partem in Flandriam Epiſcopus dictus, ſed & Franciam nouo fulmine Vrbanus percutit, Duce Andegauenſi in Italica expeditione extincto. Cuius mali origo ab eodem fonte eſt arceſſenda. Etenim Ioanna Roberti Regis ex filio neptis Neapolitanum Regnum obtinebat, iam annis grauior, & quartum nupta Ottoni Comiti Brunſuicenſi. Ea primùm vxor Andreæ Regis Hungariæ ſui affinis, nam Hungariæ Reges ab Carolo claudo ducebant originem; dicebatur ipſi ob mores aſperiores mortem intuliſſe; ideò Vrbanus ipſi infenſiſſimus, quod Clementem foueret, machinam adornat, quâ feminam odioſam opprimeret. Ludouicum Regem Hungariæ Andreæ perempti fratrem vehementer vrget, vt ſopitam de fratre vindictam exigat, gratiam ſpondet atque auxilium; flagitat Carolum Dyrrachinum mitti, ex eâdem ſtirpe Caroli Claudi, cuius quartus filius Ioannes Dux Dyrrachinus, Caroli abauus erat, iúſque regni in hæredes tranſmiſerat. Perſuaſus Ludouicus cum exercitu Dyrrachinum mittit, qui Romæ ab Vrbano Rex Neapolis coronatus, Neapoli vrbibúſque cæteris, victo & capto Brunſuicenſi, exceptus eſt. Ioanna interim in caſtro obſeſſa, omni humanâ ope deſtituta, ſpem in Franciam adiicit, ac Ludouicum Andegauenſem, quando maiores ſui ab eâ domo profecti in Italiam eſſent, adoptat in filium, ſcribírque hæredem. Ea adoptio Ludouici conſilia in Italiam vertit, eamque ob rem Andegauenſis à Sapiente Carolo amotus ab regimine regni, eâdem de causâ tanto ſtudio in id aſpirauit, gazam regiam rapuit, Franciámque quam regeret, totam in Italia ſpem vir ambitioſus, impenderat. At Ioannæ malum prohibere non potuit, quin illa à Dyrrachino caperetur, & aliquanto poſt in ſacello dum orat laqueo extingueretur, iuſtâ forſitan primi flagitij pœnâ; ſed ingrato Carolo & beneficiorum immemore, quibus cumulatus primâ adoleſcentiâ à Ioanna fuerat, habitúſque pro filio patrabat iam parricidium. Ergo Ludouicus vt necem indignam, ſin minus arceret, ſaltem vindicaret; ſimúlque regnum relictum tabulis occuparet, validum ſcribit exercitum, numero viribúſque terribilem, nam quinquaginta millia pugnatorum erant, ex veterano milite; adſcito Amedeo Sabaudiæ Comite, quem Viridem dicunt, præclaro & magni nominis Principe; ducítque primò in Phocenſem prouinciam, in quam admiſſus in Italiam pergit. Sanè euentu infeliciſſimo, nam cùm Dyrrachinus ſe vrbibus contineret, nec pugnæ, quæ potior Francis ratio belli eſt, facultatem daret; tantus exercitus fame, ærumnis, morbis, imo & veneno infectis fontibus profligatus & victus; morbo Amedeus Comes è viuis raptus eſt; & ipſe Ludouicus ex dolore animi febri correptus paucis diebus extinctus eſt; Franciæ magnâ iacturâ, militum, atque exiſtimationis. Eò inopiæ in ea expeditione venerat, vt è raptis è tota Francia tam immenſis opibus, ſupereſſet è tela picta vna admodùm chlamys ad obeundam militiam, & ad menſam poculum vnum argenteum adeò diuitiæ, vel ipſis Regibus fluxæ & incertæ ſunt. Tres genuerat liberos, quorum natu maximus Ludouicus, Neapolitanum regnum ſpe & nomine adiit, reipsâ Phocenſem prouinciam; Clemente Pontifice & Carolo Rege expugnantibus Aquenſium & Taraſconenſium

Ludouicus Andegauēſis moritur in Italia.

Anno 1384.

nenſium voluntatem, detrectantium obſequium Ludouici. At ea ſpes traducta in poſteros, graues calamitates Italiæ pariet, imò ipſi Franciæ; cui ſemper Italia, vel victa & domita, damno fuit atque dedecori. CAROLVS VI.

Francia ſub eam cladem exultabat lætitiâ, & gratulatione feſta perſonabat. Cameraci Rex Philippo Burgundo aderat duplici coniugio ſibi Albertum Hannoniæ Comitem vincienti; nam Ioannes & Margarita Burgundi liberi, cum Guillelmo & Margarita ex Hannonio natis iniuerunt connubium; imò Rex ipſe Iſabellam Stephani Bauariæ Ducis filiam, ex paterno voto & Patruorum aſſenſu vxorem ducit; excepta ſponſa Ambiani, ingenti Regis, omniúmque Principum celebritate; ignorantium vt humana ſunt gaudia, adduci Helenam quæ Franciam vreret, & ad ruinam propè admoueret. Pompa hæc non diu tenuit; finitis induciis, & Rege ad Flandricum bellum aſpirante. Iam ante ad vexandos Anglos Viennium Admiralium cum copiis in Scotiam miſerat, vt adiunctus Scotis in Angliam ipſam inuaderet, ſuíſque rebus prorſus addictam, ab Aquitania prohiberet. At nullus huius conſilij extitit fructus; alienati ſunt inuicem animi; Scotis incuſantibus Francos, quod tam fœderatos quam hoſtes diriperent; iis contrà, Scotorum iniurias inhumanitatem atque barbariem inſimulantibus; víxque temperatum ab armis, reiectis Francis, captiuóque Viennio, dum pro damnis, Scoto pecunia penderetur. Ergo ne ſimul ſpes domandæ Flandriæ euaneſceret, in eam arma verſa, ardórque militum. Erant in exercitu octoginta millia; nam Rex quadam animi vel altitudine vel immenſitate, ſumma cuncta appetebat & exaggerata, nihil mediocre nihil vulgare paſſus; magna haud dubiè patraturus, ſi hos animos prudentia regeret, & paternum aliquid in auitas dotes infunderet. Vni in Flandriâ Gandauenſes ſupererant; quorum perduellio tot indurata ſceleribus frangeretur. Ii nuper Damnonam ad Oceanum vrbem ex inſidiis ceperant, magno ad commercium emolumento, & loco ad excipiendos Anglos opportuno. In eam primum ductus exercitus, circúmque poſitus, ſed ambiguum quo tandem modo expugnata vrbs eſt; aliis longam obſidionem, & acceptam deditionem ſcribentibus; aliis vim extemplò allatam, captam vrbem, direptam, & flammis vaſtatam. Intercepto mari atque commercio, nihil Gandauenſibus præter agrum & pertinaciam ſuam ſupererat; ea vt calamitate dometur, in agrum Carolus immittit copias; ferro, & flammâ villas, pagos, ſacras etiam ædes perdit, eruit, atque incendit; ſteriles arbores atque frugiferas euellit radicitus, nulla relicta re vnde alimentum peti aut hoſpitium poſſet; mox cùm hiems immineret, redit in Franciam; proximo Vere aggreſſurus vrbem iam ſpoliatam, ſuíſque mœnibus clauſam, vt carcere. Sed ipsâ hieme bellum feliciter quod cruore tanto conſtabat, prudentiâ & ſagacitate confectum eſt. Gandauenſes haud dubiè fracti miſeriis, detractâ Damnonâ, vaſtatíſque agris, iam nullâ ſpe opum, commercio aut culturâ ruris parandarum, ſponte ad meliorem frugem propenſi, pacem exoptabant, quæ tot calamitates depelleret. Obſtabat vnus quem dixi Boiſius, tum poteſtatis aſſerendæ quam inuaſerat cupidus, tum pœnæ metuens, quam contraxerat tot patratis ſceleribus: & adſcitis conſortibus tam

XVII.

Rex Iſabellam ducit.

Anno 1385.

Belli Flandrici finis.

Dam.

 tam potentiæ quam metus, obtruncabat crudeliter, ſi qui pacis verbum vſurparent. Attamen ciues duo, quibus bonum publicum ſua ſalute foret antiquius, ſurgunt, Rogerius Crominus, & Iacobus Ardemburgius; ille lanius, hic nauiculator; vt quod ex plebe malum ortum erat, in ipsâ plebe remedium haberet: primúmque ciues latenter conciliant, dein prudenter à Philippo Comite præteritorum veniam impetrant, atque immunitates in poſterum; tum demùm palam & fortiter vexillum Comitis ſtatuunt in foro medio; boníſque ciuibus in opem conuolantibus, nullo ſanguine ciuitatem ſuo Principi aſſerunt. Nam Boiſius terrore perculſus, cum Anglis abſceſſit, confugítque in Angliam, tuto receptu; ciuibus voto potientibus, atque in tyranni fugâ palmam collocantibus. Philippus in Flandriam totam admiſſus eſt; datúmque Franciæ in vnum hoſtem incumbere.

XVIII. *In bellũ Anglicum apparatus.*

Is Anglus erat, & proluſerat Borbonius aliquot oppidis in Santonibus captis, & in Caſtellâ ac Luſitaniâ auxiliarij Franci atque Angli pugnauerant. Siquidem Ioannes Caſtellæ Rex, & iure vxoris, Luſitaniæ Regem ſe profeſſus; cùm in Ioannem eiuſdem regni inuaſorem arma conuerteret; Luſitanus appellauerat Lancaſtrium, Francum Caſtellanus; pugnatúmque ſemel profligatis Francis & Hiſpanis; donec pax duos inter æmulos coaluit, & Ioannes Nothus Luſitaniam tenuit. Hæc dum aguntur, & Leo Armeniæ Rex depoſitâ ſpe ſubſidiorum in Franciâ hæret; Carolus Parlamento Procerum conuocato, de ratione belli Anglici conſultabat. Variæ deliberantes diſtrahebant ſententiæ, Cliſſonij, Coucij, Comitis ſancti Pauli, Vienij Admiralij, & plurium id conſilium erat, vt magno exercitu bellum tranſportaretur, in Angliam, ſemelque monſtrum enecaretur in capite. Eam in rem dicebat Viennius; *aliter debellari Anglum haud poſſe. Eos tranſmittere opportunitate captâ in Franciam, nullo incommodo deligere militem, quem ad prædam mittant; Aquitanos fortiſſimam gentem ſe iis adiungere, prædæ cupiditate, & gloriæ deſiderio, pugnare illos pro aris & focis, vnoſque hactenus qui Anglis tot palmas confecerint; quieturos tandem ſi bellum è prouinciis ſuis vltra Oceanum traducatur, & ſpectatores otioſos fore alieni periculi; Nunc Angliam inteſtinis malis laborare; Regem & Patruos ſuſpectos inuicem; in Lancaſtrium Ducem paſſim Ordines fremere, quod pecuniam totam ad Hiſpanicam expeditionem corraderet; ſuíſque intentus, publica negligeret*; Tum addebat *eam initam belli rationem, ad domandum hoſtem peruicacem; ita Græcos in Perſidem immiſiſſe exercitum, ſic Romanos à viſceribus ſuis auulſiſſe Annibalem, & ſub ipſam Carthaginem Cannas vindicaſſe. Affirmabat ſibi perſpectam atque exploratam penitus Angliam, propugnaculis, & propugnatoribus vrbes deſtitutas, ineptem bello ciuem, pauciſque exceptis, qui olim in Franciam tranſmiſiſſent, ceteros otio & voluptatibus emarcuiſſe.* Accedebant Scoti ad eas rationes momentum haud leue; excuſantes noxam priorem, pollicebantur ſe valido exercitu peruaſuros in meditullium Angliæ. Ad ea Proceres aſſentiebantur, & ipſe Rex magno animi impetu ferebatur; vnus contra Biturigum Dux repugnabat præfractè; *affirmabat eius generis expeditiones Francorum genti ſemper infenſas; eos ſuis in finibus depugnare egregiè, hoſtem fortiter arcere,*

ſubmouere

ſubmouere & pellere; verùm in alieno, vbi prudentia & patientia fortitudini non ſociæ modò, ſed duces ſunt, imparem bello Francorum impatientiam, vnóque momento multa & præclara facinora deprauari. Retexebat expeditiones Italicas, quam ſæpe aberraſſent à ſcopo; nuper quid Andegauenſi contigerat, ipſámque Angliam quàm parùm fœliciter Ludouicus VIII. inuaſiſſet armis. Quid ingentem claſſem magno ſumptu inſtruerent? num præſtaret totas vires in Aquitaniam vertere, Anglos diſiicere, ac primos Franciæ reſtituere limites, vaſta æquora interfuſúmque Oceanum? Addebat ſuſpicionem, imò periculum imminere à Britanniæ Duce, cuius litteræ ad Regem Angliæ interceptæ retegebant clandeſtina conſilia. Hæc Regis Patruus, ſiue quia ad Regni bonum ita ſentiret, ſiue in Cliſſonium æmulatione, quem auctorem tranſmiſſionis agnouerat; ſiue poteſtatis ſaruandæ cupidus, quam pace commodiùs tueretur, quam bello, ab Comeſtabili adminiſtrando; ſiue quietis & voluptatum amans, quas negotium martis opprimebat. Sanè Britanniæ Dux, confictas litteras affirmauit; atque ad reſtinguendam ſuſpicionem Breſti arcem obſedit, quam Angli ex pacto fœderis nondum dimiſerant, & conſilium belli tantiſper deferbuit, dum in Hiſpaniâ de Luſitaniâ decertatur. Verùm poſtquam Hiſpaniæ pax reſtituta eſt, & Dux Lancaſtrius Ioanni filiâ in matrimonium datâ, omnia iura in Caſtellæ regnum conceſſit; rediítque in Angliam; tunc rurſus de Anglicâ expeditione deliberatum, & inflammata in bellum ſtudia.

XIX. *Apparatus irritus.*

Ad eam rem numeroſiſſimam claſſem inſtruit Carolus, apparatæ mille & trecentæ naues, & ab vltimâ Hiſpali ad extremam Pruſſiam conductæ, quot in Oceano nauigabant; Proceres omnéſque nobiles ad delectum vocati; ſexaginta millia, ex infinito numero lecta. Fremebant viæ plauſtrorum ſtrepitu, vehebatur annona, atque omnis generis commeatus; tela & machinæ apparabantur, inſtruebantur nauigia, & arceſſito ad pompam ornatu, pictis coloribus, imò & auro illuminabantur; vno verbo videbatur Francia in nouas ſedes migrare. Comeſtabilis claſſem ſuam ex ſeptuaginta duabus nauibus adornauerat, nouóque inuento ligneam vrbem fabricauerat. Ex prægrandibus tignis validíſque aſſeribus, ingentem ædificiorum molem extruxerat; quæ inſtar vrbis compacta inter ſe atque diuiſa, regium exercitum in hoſtico tegeret, atque propugnaret. Huic turres adiunxerat, muros, munimenta, tectíſque ſingulis ſua conclauia ad vſum diſtinxerat, vt cuique ſuæ ædes ſuaque commoda in ſolitudine forent. Tantæ molis trabes claui ferrei compingebant, atque committebant, quibus detractis ſoluta machina imponebatur in naues pluſculas, & vehebatur nullo incommodo. Scluſa Flandriæ vrbs claſſem excipiebat, atque apparatum, hincque in Angliam tranſmittendus exercitus erat. Iam Brugas Rex venerat, dixerátque Regentem Ludouicum fratrem, Turonum Ducem, adiuncto Cancellario, cuius conſilio regnum adminiſtraret; ora Flandriæ nauibus curribuſque feruebat, & expectabatur ad profectionem, claſſis Comeſtabilis, quæ iam ex Britannia ſoluerat, & Biturigum Dux à Rege arceſſitus. Sed vnius hominis cunctatione, terribilis ille apparatus ſomnij inſtar euanuit. Ac primùm cœlum & pelagus interturbare conſilium viſa; ventis

CAROLVS VI.

totâ æſtate reflantibus, procelloſo mari, & præter ſolitum intumeſcente. Et Comeſtabilem è Britannia ſoluentem tempeſtas excepit; tam atrox & fœda, vt claſſem diſiectam in varias oras effuderit; ſeptem ad Zelandiæ littora impulſæ; quinque impactæ in ſcopulos; maximè diuulſæ, quæ vrbem ligneam deportabant; quarum vna vi procellæ in Angliam acta, atque in Tamiſis oſtium pulſa, partem abruptæ molis hoſtibus intulit; quaſi cœlo indignante vim naturæ factam, elementorum vſum mutatum, imponique vrbes Oceano, quæ terræ debentur. Euadit Scluſam cum reliquis nauibus Comeſtabilis, Regémque ad profectionem vrget vehementer, & is ſponte ad eam ruebat; tenebátque vniuerſam claſſem vnica remora Biturigum Dux. Ille primi conſilij tenax, Auarici Biturigum nectebat moras, & aſſiduis tametſi nuntiis à Rege compellatus, vt properè in Flandriam ſe conferret, claſſem apparatam, inſtructum exercitum, vnum ipſum expectationi eſſe & moræ, aduolaret extemplò, nec diutius afflantibus ventis vela ſubtraheret; tamen loco haud ſe mouebat. Verba quidem Regi per nuntios dabat, ſe affuturum prope diem, nunc ſe proficiſci; mox leuem morbum, negotia publica modo prætexebat; tandem Auarico profectus, paruis itineribus, Pariſios venit, hæſitque menſem integrum cunctando de induſtria, theatralibus Comœdorum ludis atque ſpectaculis tempus terens; donec voti compos ſub Septembrem medium ſe in viam dedit, atque expectatiſſimus menſe exeunte Scluſam venit. Eius aduentus mirâ lætitiâ celebratus, plauſu militum amotam remoram gratulantium, votiſque incenſis diſceſſum optantium. At Biturix vocato conſilio, nodum expeditioni nouum innectit; *negat Regi ſuſcipiendam nauigationem, ſacroſanctum caput non committendum ventis ac procellis; iam nimium quod toties obiuiſſet terræ diſcrimina, non oportere Principem vnde pendeant cæterorum fata, mitti ad pelagi ſcopulos atque tempeſtates; profecturum ſe cum Burgundiæ Duce, quicum bellum in bonum publicum adminiſtraret.* Aderat Carolus dum conſulebatur, & affirmabat identidem profecturum ſe, & vel ſolum, ſi cæteri omnes deficerent, tranſmiſſurum Oceanum. Quâ re perſpectâ, cum iam opportunum nauigationi tempus effluxiſſet; communi calculo omiſſa eſt expeditio, & in proximum annum prolata. Tunc enimverò Francorum lætitia in tædium & mœrorem conuerſa; nobiles militéſque facultates ad ſe inſtruendum impenderant, nunc bonis & ſpe caſſi, inopes atque propemodum nullâ mercede, quaſi exauctorati in tecta dimittuntur. Cæteri immenſa tributa pecuniamque ingentem, ad militem claſſem atque annonam ſubminiſtrauerant, rati oppreſſo tandem diuturno bello fore vt exareſceret, fons ille perpetuus vectigalium; nunc ſpem interuerſam, fruſtratam pecuniam, vectigalia perdita, & proximo vere grauiora imminere querebantur. At Flandri gaudebant immodicè, quod hoſpites tam moleſti faceſſerent, & qui cunctarentur eiiciebant moleſtius. Ad Anglos quod ſpectat, haud dubium eſt, quin claſſis, ſi commodo tempore nauigaſſet, imparatos atque attonitos deprehenſura, rem proſperè geſſiſſet: Verùm dato ſpatio ad obfirmandos animos; oram muniendam, portúſque claudendos, quo ij accuratè vſi & prouidè; ſtultæ erat temeritatis, ſub hyemem, mari intempeſto,

Biturigis cunctatio.

intempeſto, tam arduam expeditionem ſuſcipere. Ita vaſtiſſima illa belli moles leuiſſimo momento diffluxit, tantamque machinam vnius hominis diſſenſus afflixit.

XX.

Cliſſonius à Duce Britānia captus.

Nec ideò Regi nouæ profectionis voluntas excuſſa, in ver proximum indicta profectio; ac munus datum Coucyo, vt in Normannia claſſem appararet; Comeſtabili in Britannia alteram. Quam cùm is curaret, improuiſus ſcopulus ſpem totam nauigationis infregit. Erat Comeſtabilis Proceribus multis odioſus; Gueſclini dignitatem non virtutes obiuerat; morum ſuperbia, cumulandarum opum cupiditas, & multa in dictis factíſque arrogantia, abalienauerant Principum animos; ac tametſi militari virtute atque peritiâ Princeps omnium eſſet, tamen vanus gloriæ tumor, defectúſque modeſtiæ, vnam illam dotem opprimebant; maximè cum inter & Britanniæ Ducem acerbiſſima odia erant. Et quidem ille à Ducis partibus olim ſtabat, in pugnâ Auræenſi oculo altero orbatus; verùm poſtea à Carolo Sapiente abſtractus à Duce, ipſi omne moleſtiæ genus faceſſebat, non tantum armis dum vigebat bellum, ſed pace ipſa ſe Domino ſuo profeſſus æmulum. Noua res Ducem inflammauit penitus, atque in perniciem aduerſarij impulit. Comeſtabilis Ioannem Caroli Bleſenſis filium magnâ pecuniâ ab Anglo redemerat, illíque Margaritam alteram filiam collocaram optabat; nam maiorem Rhoanio Vicecomiti dederat; hinc Ducis animo timor oboritur, ne homo ſuperbus, & ambitioſus, litem veterem de Ducatu Britanniæ ſuſcitaret, Ioannem Bleſenſem ſibi opponeret, ac Regis gratiâ atque potentiâ in imperium tandem eueheret. Nec temerè ſuſpicionem commouerat, quare vt perpetuum ſuis votis obicem amoliretur, ſtatuit hominem de medio tollere. Eo conſilio nobilium Comitia indicit Venetiæ, qua in vrbe verſabatur plurimùm, ſcribítque amicè ad Comeſtabilem vt dignaretur, accedere. Ille acceſſit magnâ nobilium cateruâ ſtipatus, aptior ad faciendum metum quam excipiendum. Solutis Comitiis, in quibus Dux egregiè iram atque odium diſſimulauit; Barones Cliſſonius excepit conuiuio, rogatúſque Dux, adfuit ſub prandij finem, & cibis familiariter deguſtatis, conuiuas inuitat, ad inuiſendam Herminiam domum, quam ad Oceani littus vrbe haud procul magno ſumptu exædificabat: & ſpeciatim Cliſſonium, quando ædificandi peritus foret atque ſtudioſus, noua tecta obſeruaret, erroréſque carperet. In eam Cliſſonius, alíique haud pauci ſe conferunt, Dux per ſingula conclauia ſpectantes deducit; ac cùm ad præcelſam turrim perueniſſet, laſſitudine ſimulatâ, rogat Cliſſonium vt aſcendat, & accuratè munimenta omnia ſpeculetur. Ille nihil ſuſpicatus, poſtquam aliquot gradus ſcandit, foribus repente obſtructis, ab armatis capitur, ferreíſque compedibus grauis, in obſcurum carcerem conditur. Lauallius Cliſſonij ſororius ac Belmanerius eidem chariſſimus, qui cum Duce colloquebantur, ad ſtrepitum peſſulorum, ſiniſtrum quidpiam ſuſpicati, Ducem orant ſuppliciter, vt ad ipſum accedant; at ille fractis erumpenti furori repagulis, Lauallium dimittit, Belmanerium necem comminatus, in carcerem impingit; atque arceſſito Baualano imperat, vt nocte mediâ Comeſtabilem culeo inſutum, in ſubie-

La Val. Beaumanoir.

CAROLVS VI. ctum mare præcipitet. Erat prudentiâ in paucis præditus Baualanus, amantiſſimus Principis, fide grauiſſimis in rebus probatâ; is poſteaquam irrita monita atque preces adhibuit, vt Ducem ab ſententiâ dimoueret, recepit ſe impleturum quod imperabatur; verùm apud ſe ſtatuit, hac nocte rem intentatam omittere, vt pœnitentiæ, ſi pœniteret Principem, locus foret; ſin perſeueraret, pauculas horas haud defuturas, quin heri imperium exequeretur. Ita ſapienti conſilio ſe ad ſomnum recipit. Similiter Princeps it cubitum; cùm illicò curæ animíque angores ſoporem excutiunt. Super Comeſtabilis imperatâ nece, conſcientiam morſus acerbè vexant atque dilaniant; Primùm quidem vltionis ſuauitas, explendíque odij licentia, voluptate mentem diffundebat; mala, iniuriæ, contumeliæ, occurrebant, quibus Cliſſonius ipſum affeciſſet, erátque gratiſſimum dolori iuſtiſſimo tandem parentare. At retractanti iniurias irrepebat memoria beneficiorum, & vel inuito extorquebat miſerationem, tum patratæ cædis inuidia, odium publicum, à Rege Franciæ bellum & vindicta implacabilis, ceu facto agmine irrumpebant in animum; dein deflagrante vltionis libidine, incendebat hominem facinoris probrum atque infamia, fidem publicam violatam; necatum virum ampliſſimæ dignitatis, inauditum atque indemnatum, tot ſcelera vt priuato odio fieret ſatis; humanas diuináſque pœnas impendere; iamque cœlitus in caput ſuum fulmen intentari. Inter eas anguſtias nocte tranſactâ, nec delibato vel leuiter ſomno, primâ luce acceſſit Baualanum, & quærit nunquid iuſſum ſuum impleuerit. Poſtquam is impleuiſſe reſpondit, Princeps mali quod præceperat impatientia, palmis ſtragulas pectúſque percutiens. *Heu me miſerum*; exclamat, *ah Deus mi, in quam miſeriam me conieci! heu Britones meos! heu Sponſam chariſſimam.* Inter hæc lamenta Baualanus abſcedit, & ad confirmandam Ducis pœnitudinem, totum diem dolori permittit; quem miſer reiecto omni cibo, & amicorum colloquio, in acerbiſſimo luctu conſumpſit; donec ſub veſperum Baualanus rediens, & Duci calamitatem ſuam deploranti, affirmauit Comeſtabilem ſaluum, vitámque ſeruatam, dum tranquilla mens ab furore præcipiti ſeſe reciperet. Tunc enimuerò virum Dux amplecti, gratulari prudentiſſimæ cunctationi, & ſe ſeruatum inobedientiâ famuli. Mox decem millia aureorum data in præmium tam felicis contumaciæ; admiſſúſque Lauallius, qui de libertate Comeſtabilis ageret; ſcriptæ illico conditiones, nihil Lauallio recuſante; numerata Duci centum librarum millia, arces plures commiſſæ, fatente Cliſſonio ſe iuſtè captum, ob plura ſcelera patrata in Dominum. Quibus perfectis is liberatus eſt; vetitúmque flagitium ingens Baualani prudentiâ; tanti eſt affectibus moderari, non ſuis modo, ſed alienis, & iuuat in poteſtate haberi, qui ſe non habet.

XXI. *Comeſtabilis liberatus.* Solutum ergaſtulo Comeſtabilem ſui viciſſim affectus incendunt, contumeliæ grauitas, pacti iniquitas, carceris ſquallor, probrúmque compedum, proximum teterrimæ mortis periculum, ſuperbæ atque altiſſimæ menti ſubiiciebant vltionis faces. Ergo liberatus, altero die veredariis equis Pariſios venit; atque ad genua Regis prouolutus, deplorat iniuriam, Regi potius quam ſibi illatam, æquiſſimámque vindictam flagitat. Vocatâ re in conſilium,

filium, cum plerique omnes graue ſupplicium exaggerarent, cenſerentque repetendas à Britanno pœnas; vni Regis patrui Bituricenſis & Burgundus, inuidiâ & maleuolentiâ in Comeſtabilem, iniuriam eleuant; *Priuatum eſſe, Ducem inter ſuumque hominem, iurgium, Cliſſonium temeritatis & inconſiderantiæ luiſſe pœnas; quid imprudenter inimico ſuo committeret ſe? perſequendum publicum hoſtem armis publicis, non priuatas inimicitias; permittendas eas dolori ac ſenſui ſingulorum.* Ea ſententia, quamuis indignante Rege & repugnante, obtinuit; ac demùm ſtatutum vt Legati ad Britannum Ducem mitterentur. At Comeſtabilis doloris impatiens, quem adaugeret obex oppoſitus, reddito Regi Comeſtabilis gladio, in priuatam domum ſeceſſit; ſtatímque filiam Ioanni Bleſenſi in vxorem tradit. Grauis tamen tempeſtas oriebatur, atque Britanniæ immiuebat. Primùm legiones quas in Britannia Cliſſonius ſcribebat, audito eius carcere, ſignis raptis, rectà viâ Erminiam ad eruendam arcem aduolabant; ac tametſi in viâ libertatem viri audiuerant, tamen caſtra ipſius multa receperant, expugnato in primis S. Maclouij fano. Nec erat dubium quin reuocaret Comeſtabilem Carolus; nam habebat chariſſimum, & armorum cupidus, militarem virum armíſque clariſſimum, complectebatur arctiſſimè. Nihilominus legatis adeuntibus, Epiſcopis Lingonenſi & Bellouacenſi, & Viennio Admiralio; & petentibus ſatisfactionem, Dux reſpondit arrogantiùs; ſe clienti iuſtè pœnam indixiſſe; ſatis ipſi eſſe quod à morte reus eriperetur; non fuiſſe animum Regi obeſſe regiiſve conſiliis; quem nunc adire ſibi per negotia ſua non liceret. Móxque haud ignarus eo reſponſo Bellonæ facem inflammatum iri; vt ſe compararet; nouum fœdus cum Anglo contrahit; filiam Caroli Mali Regis Nauarræ ſecundo coniugio in vxorem ducit, & Gelrium Ducem, temerarium iuuenem atque improuidum, ad bellum Franco indicendum impellit: ita bello in plura loca diſpoſito, ſperat procellam à ſe diſpellere & in hoſtem reiicere. Interea ingens ille ad Anglicum bellum apparatus ſecundùm euanuit, qui maximè vno Comeſtabile nitebatur. At verò dum Rex dolorem ob interuentum conſilium alit; expedítque in Nauatrum atque Gelrium militem, tandem à Nauarro iuſtas ſcelerum pœnas exigit Deus. Carolus ille Nauarræ Rex, Malus dictus, mitiori pro tot flagitiis appellatione, ob frequentem libidinem contractâ inualetudine, natiuum calorem penè extinxerat, frigidiſſimo gelu per intimas venas inhorreſcente; cutémque extimam peruadente; medici vt calorem illum ſuſcitarent, præſcripſerant eum inuolui linteo, aquâ vitali imbuto. Rege inuoluto, & intra culeum inſuto, cubicularius filum vt abrumperet, forficum defectu, id candelæ lumini admouet, cùm repente flamma decurſo filo, fomite haud dubie rapiente, inuadit in linteum, & momento vniuerſum incendit. Ita Rex impius conflagrauit incendio, vitam tamen in ſeptimum diem protraxit in acerbiſſimis cruciatibus, inter eiulatus & inſanas deſperantis voces; ſuppare vitæ ſtadio exitu, (nam & exarſerat libidinis flammis, & belli facem Europâ totâ incenderat atque aluerat; & venenato puluiſculo, viſcera incendio ſubito corrodente, plures interemerat;) donec viuus flammis

Caroli Nauarri mors.

Yyy 3 ſepultus

ſepultus eſt. Eâ morte moleſtiſſimus hoſtis Franciæ periit; imò & nouus detractus, Britanniæ Dux. Etenim Carolo Malo filius alter Carolus ſucceſſit, ab patris indole planè alienus atque conſiliis, qui pace contractâ cum Franciâ, ſpem Britanni afflixit. Ille igitur partim metu, partim animi leuitate quâ in diuerſa ſæpe ferebatur, perſuaſus à Regis patruis Bleſas accedentibus, Pariſios venit, & controuerſiam cum Cliſſonio Parlamento permiſit; cuius ſententiâ pacta prius inita reſciſſa ſunt atque abrogata, imperatúmque vt à Duce pecuniam datam atque inuaſa caſtra Cliſſonius reciperet. Eo iudicio ſibi factum ſatis Comeſtabilis ratus, Aulæ ſe ac dignitati reſtituit; occluſit ſe Anglis Britannia, & in vnum Gelrium arma conuerſa ſunt; quanquam inter Ducem & Comeſtabilem odium perſeuerauit; Duce haud reſtituente quod erat iuſſus, & Comeſtabile generum impellente, vt Britanniæ nomen atque inſignia vſurparet. Ad Gelrium quod ſpectat; Guillelmi Ducis amens ſuperbia eò intumuerat, vt Regi per Fecialem bellum indiceret; & dolorem iniuriæ Rex diſſimulauerat, Feciale donato pecuniâ & dimiſſo; verùm exacturus pœnam iniuriæ, ingentem exercitum ſcribit, ducítque in Gelrium. Erant in eo centum hominum millia, tantúſque apparatus, vt in immenſum diffuſus ſpatium, quatuordecim leucas obtineret. Ad Venceſlaum Imperatorem legatos miſerat; excuſatum quod in ditionem Imperij penetraret, atque aſſertum nihil ſe contra dignitatem eiuſdem Imperij moliturum. Properanti occurrit Dux Iuliacenſis Gelrij pater, qui conciliantibus Colonienſi & Leodienſi Præſulibus, admiſſus ad Regem, veniam filio ſupplex implorat, inſanam iuuenis arrogantiam culpat, ſatisfactionem & demiſſionem humillimam pollicetur; ſe poſtremò Regi ſuaque omnia in vadimonium tradit. Cùm Regium conſilium paternis precibus annuiſſet; ille ad filium conuolat, deductis iiſdem Præſulibus, nec parùm laborauit, in frangenda iuuenis contumaciâ, qui auiditate belli flagrabat, & ſperabat hyemis iam imminentis ſæuitiâ, perditum iri tantum exercitum; at patris minis abſterritus, ſe vinci paſſus eſt, ducique ad Regem; à quo veniam temeritatis petiit atque impetrauit; totâ Franciâ in bellum excitâ, ad rem tam leuem; vt verè apologum parturientis montis exſcripſerit.

Pax cum Gelrio.

XXII. *Rex regnum adminiſtrat.*

Huius tamen expeditionis extitit fructus, quod Rex adminiſtrationem regni ſuſcepit, Auctores huius conſilij Comeſtabilis, & Orgemontius Cancellarius, quibus Patruorum Regis auctoritas atque potentia erat dudum grauiſſimum onus & moleſtiſſimum. Iis adiunxerat ſe Ludouicus Regis vnicus frater, Dux ante Turonum, mox Aurelianenſis, Duce Aurelianenſi Regis Ioannis fratre ſine liberis mortuo, & quidem Ludouicus Valentinam Ioannis Galeacij Vicecomitis filiam vxorem duxerat; dato in dotem Comitatu Aſtenſi, præter ingentem pecuniam, gemmas, & ſummi pretij mundum muliebrem, ac ſtipulante Galeacio, vt abſque prole maſculâ ſi decederet; omnis ditio ad Valentinam filiam eiuſque liberos perueniret; eóque pacto in Mediolanum Aurelianenſi ſtirpi ius quæſitum, quo in Franciam calamitates tantæ inuectæ ſunt. Ergo in reditu, Rhemis habito Procerum Concilio, actum eſt de Regni regimine, primúſque rogatus

ſententiam,

ſententiam, Aſſelinus Epiſcopus Laudunenſis, & poſtmodùm Cardinalis, vir probæ pietatis, & integritatis; dixit, Regi tradendum ſceptri regimen; iam impleuiſſe annum viceſimum, dotes animi atque corporis ſupra ætatem, omnibus admirationi eſſe & gaudio; non ſuperſedendum, quin is vocaretur ad gubernandum, cuius maximè ſaluam eſſe nauem intereſſet. Ea ſententia apud ſingulos tenuit; nec Regis Patrui diſſentire auſi, ne apertè ſibi imperium prorogarent; hæſit tamen in animo ſtimulus, mox in conſultores exerendus; primúſque omnium Aſſelinus, haud multo poſt propinato veneno periit. Dimiſſi Patrui receſſerunt, Burgundus in Flandriam, Bituricenſis in Occitaniam, ſibi pridem traditam ad gubernandum; in quam euocauit aliquantò poſt Regem ipſum; etenim cùm Prouinciam acerbè vexaret atque diriperet, vrbes plurimæ apud Regem de Proregis peculatu conqueſtæ, Comeſtabile querelas promouente, eum impulerunt ad nouum iter aggrediendum. Itaque Carolus venit Auenionem, à Clemente ſummâ exceptus magnificentiâ, & Ludonico Andegauenſi patruele in Neapolis Regem coronato, expoſtulationibus Occitanorum intendit. Comperto quadraginta mille familias Proregis auaritiâ & rapinis familiarium, deturbatas bonis & laribus, in ſyluas & antra ad euitandam ſæuitiam confugiſſe, tutiúſque lupos inter & feras degere, quàm in mediis vrbibus, ſub Redemptorum & Publicanorum immanitate; ad ſubleuandam Prouinciam, Toloſam profectus eſt. Illic Biturige iuſſo faceſſere, ac quodam Betiſaco, qui Proregis potentiam ad ſua flagitia detorquebat in pœnam vocato, audiebat querimonias, & damnum quantùm fas erat miſeris ſarciebat. Poſt conſtitutam Prouinciam, incitatis equis Pariſios venit, iuuenili luſu atque proteruiâ cum fratre Aurelianenſi ſponſione factâ; vter velociùs Monſpelio Pariſios veredariis equis decurreret; ac quinto die pauciſſimis horis anteuertit Dux Regi. Porro libet antequam auolet, tantiſper cum eo in Occitania demorari, & Comitem Fuxienſem aduentantem, vt clientem ſe dicat, paulo attentiùs contemplari. Is Gaſto nomine, ob eximiam corporis pulchritudinem Phœbus nuncupatus, ornamenta corporis animíque aſſequutus quamplurima, totâ Europâ celebrabatur omnium ore, Membris ad dignitatem Principis conformatis, vultu, ſtaturâ, flauo capillitio, vigentibus oculis, mirâ dexteritate, firmoque robore digniſſimus imperio videbatur. Nunquam caput vllo tegumento inuoluerat, ſemper eo nudo incedens, primum vt admirabilem comam oſtentaret, mox vt ſe in cœli intemperiem æſtus & frigora induraret. Generoſiſſimus atque fortiſſimus in Anglos affinéſque Principes, multa bella geſſit, victórque in omnibus famâ egregiâ, ac terrore iuſto inuidiam oppreſſit, odiumque reſtinxit. Ditiſſimus ac magnificentiſſimus Principum habitus. Ædificia ſacra & profana ingentia erexit, & plurima; illuſtrem atque ampliſſimam è nobilibus familiam alens, dona in meritos luculentiſſimè cumulabat: nec ideò ſubditos quibus chariſſimus erat diuexauit vnquam, ſed ab honeſtâ parcimoniâ annuos reditus, & vectigalia iuſta geminabat. Muſicam ardentiore ſtudio proſequebatur, ſiue quæ vocibus, ſiue quæ fidibus canit, ac perpetuo gratis concentibus aures & conclauia perſonabant. Litteras & litteratos

CAROLVS VI.

Rex in Occitaniam venit.

Gaſto Phœbus Comes Fuxienſis.

ratos diligebat impenſè; eos potiſſimum donis ornans & beneficiis. Verùm vt indoles militaris erat, impotenti animo ad venationem atque aucupium ferebatur, atque alebat duo millia canum, & volucres ducentas doctas ad venandum; vt per ea feliciſſimus ac felicitate digniſſimus haberetur. Duo tamen, vt eſt vita mortalium, grauiſſima infortunia paſſus eſt, quæ proſperitatis ſenſum infecerunt; alterum quod ſine legitimo hærede, alterum quod inimico herede obiit. Erat illi filius Gaſto nomine, ab ſorore Caroli Nauarræ Regis ſuſceptus, in ſpem patrimonij tanti educatus; ille ab Patruo peſſimo bipedum quem inuiſerat, donatus puluiſculo quem patri porrigeret; vt cum ipſo matrem reconciliaret, nam inter ſe diſſidebant; forte in iurgio cum fratre Notho oborto, detectus is puluiſculus eſt, & ad patrem delatus; eóque iubente cani in fruſtulo panis oblatus, vorantem extinxit illicò: Quamobrem Pater in furorem actus, poſtquam didicit donum à Nauarro profectum, non dubitauit quin Nauarrus filium ad patricidium inſtituiſſet. Eum itaque ægrè à Domeſticis è manibus ſuis ereptum carceri mancipat, & conuocatis Comitiis ignominioſæ neci deſtinabat; cùm adoleſcens miſer atque innoxius repertus eſt in carcere animam egiſſe; ſeu dolore, infamia parricidij cum innocentia depugnante; ſeu ſponte, alimentis abſtinens, ne infortunio ignominia mortis accederet; aut forſitan, patris nutu immiſſo carnifice, ſibi ipſi ignominiam & dolorem nouum indulgentis. Sanè hæc labes fœlicitatem Principis contaminauit; erántque in præclarà indole turpiores næui; quod ſuſpicax atque iracundus, ad ſæuitiam atque vindictam vltrà æqui metas agebatur haud raro. Eo animo exercebat inimicitias cum Vicecomite Caſtelbono Patruele ſuo; erátque moleſtiſſimum quod cæſo filio eum hæredem habiturus foret. Quam moleſtiam vt auerteret, Regem conuenit, ac de ſua ditione clientelam profeſſus, cùm filium ſpurium heredem vetantibus legibus non poſſet inſtituere, Regis liberalitati vltrò confiſus ipſum heredem ſcripſit. Nec fefellit ſcribentis ſpem magnificentia heredis; etenim totam ditionem Rex in ſpurium refudit, & illi Fuxienſes addixit in patrimonium. Fuit autem mortis ratio vt vita cætera ſingularis. Cùm ſub æſtum caniculæ ætatis anno poſt ſeptuageſimum ſecundo, ſed ſenectà robuſtà & viridi, Saluaterra Orthas profectus, in vrſum incurriſſet, eum vt venationis erat amantiſſimus, perſecutus venatuſque; cœli intenſo corporíſque ardore, ad ſumendum cibum in conclaue ſubit, quod à domeſticis ad captandum frigus, vernantibus arborum ramis conueſtitum, & ad ſubleuandum æſtum inſtructum accuratè, tanto frigore incaleſcentem Principem afflauit; vt infuſa ad accumbendum manibus frigida, exanimis procubuerit; ea duntaxat voce vſurpata; ah parce Deus mi; ſic mors inter chariſſimæ & ſuauiſſimæ voluptatis vſum irrepſit; vt fruſtra pericula, bella, & naufragia vitentur, cùm in ipſo aſylo vitæ atque alimento, quæ per ea cauentur occurrant. Hæc de Gaſtone Phœbo fortaſſe fuſius, ſed non pigebit hoc diuerticulo aliquantiſper viæ regiæ tædium mitigaſſe.

XXIII. *Varia expeditiones.*

Interea cum Anglis pactæ in plures annos induciæ, domeſticam quietem Franciæ & aliquot foris expeditiones pepererunt. Primùm in Aruernis

&

& Lemouicibus graſſatores extincti; quorum Duces Marcellus & Teſtanerius, famoſiſſimus ille tot rapinis prædo, à Biturigum Duce capti, arcibus euerſis in quas confugerant, Pariſiis ſupplicio palam necati ſunt; affixis in arborum ramos ſcelerum ſociis. Tum in Africam, ac poſtmodùm in Italiam deductæ copiæ. Expeditionis primæ ea ratio fuit; Genuenſes internecinis cum Venetis bellis fracti & obtriti, ab Mauris Africæ toto mari interdicebantur. Moleſtiſſimum erat iis quibus antea pelagus regnum atque adeò luculentiſſimum fuerat, ab gente viliſſimâ deiici, ſuóque portu ſeu cuſtodiâ clauſos, gloriâ Imperij & commercij fructu ſpoliari. Eam ob rem auditis Francum inter atque Anglum induciis, erecti in ſpem hoſtem perdomandi, legatos mittunt ad Regem vtrumque qui auxilia flagitent; maximè ad Regem Franciæ, qui ſuæ ſtirpis Principem in expeditionis Ducem deſignet. Excepta in Francia ſummo plauſu legatio; extemplò militares nobilium animi ſtimulo gemino religionis & gloriæ concitati, paſſim dant nomina; opúſque fuit ad impetum continendum Edicto, quo vetabatur ne quis ſine Regis conceſſu in delectum ſe daret. Maior in dicendo Duce controuerſia fuit; cùm Regis frater Aurelianenſis, ad belli gloriam anhelans iuuenis, eam Prouinciam ſibi depoſceret; obſtarent Patrui Burgundus & Biturix, prætexentes imperitam Principis adoleſcentiam; reipſa iam æmuli, & generoſam indolem oppreſſuri, detractâ laudis atque honoris materiâ. Ita eorum ſententia deſignatus Dux Borbonius, veteranus iam Imperator, quique in Africâ, non ita pridem pugnaſſet. Adiuncti Proceres, cum Regis veniâ, Philippus Arteſius, Euſius Comes, Beraldus Comes Claromontanus, Viennius Admiralius, Coucyus, Trimolhus, Harcurius, Sancerra, Sullius, aliíque; quibus Angli magno numero acceſſerunt, multíque Bauari. Genua trecentis triremibus & centum nauibus ſoluit exercitus, in quo triginta militum millia, magna pars nobiles, Europæ flos delibatus. Procellâ iactati in Africam applicant, ipſámque vrbem cui Africa nomen aggrediuntur. Eſt Africa vrbs, veteribus Aphrodiſium ſeu Phanum Veneris, poſita in arcto ad Mediterraneum promontorio, quod vtrinque mari alluitur, & erectis munimentis defenditur; eam Rex Tuneranus, expeditione compertâ, egregiè inſtruxerat, dum cæterum exercitum Tunetum contrahit. Producta obſidio ad menſem alterum, quo poſtquam vrbs in poteſtatem conceſſit; ij ad Tunetum duxerunt copias. Verùm Tunetanus Rex ad priores artes ſe conuertens, quibus ſui maiores Ludouicum ſanctum profligauerant; ereptâ pugnæ facultate, quam ardenter Franci appetebant, cepit velitationibus, incurſionibus, nocturnis & improuiſis aggreſſionibus, hoſtes fatigare, vexare, atque opprimere; vt frangerentur belli laboribus, & nullâ victoriâ recrearentur. In eiuſmodi impreſſionibus duo maximè Francis ſaluti fuerunt, quæ Dei tutelæ calculo omnium debebantur. Primum quod canis nullum herum proprium ab Europa ſequutus, Chriſtianis hæſit, ac Mauros quodam inſtinctu vel diuino, vel naturæ, odorans ſagaciter, cùm accederent ſignificabat latratu; vt iam pro vigilantiſſimo excubitore & ſonorá tubâ caſtris eſſet. Alterũ fatentibus Mauris, fuit indubitatum diuini præſidij ſignum. Nam Franci

In Africam expeditio.

Anno 1390.

CAROLVS VI.

cum totum diem ſub ſignis ſtetiſſent, æſtu & armorum pondere defeſſi plurimùm, nocte proximâ alto ſomno ſe dederant; & ecce Mauri toto exercitu irrupturi adueniunt. Tam arctè ſopor feſſos artus adſtrinxerat, vt latratu canis nuſquam excitati, in magnam cladem incurſuri forent; quando Mauris ſpectaculum improuiſum obiicitur; primùm ingenti lumine perſtringuntur; tum apparet Matronarum cohors, ſpecie venerabilium & fulgore miro lucentium, quarum princeps dextrâ vexillum præferens, colore candido roſeóque diſtinctum, excellebat præ cæteris, veſtium luce, & totius corporis dignitate. Quo ſpectaculo hoſtes perterriti terga illicò vertunt, & ſe in ſua caſtra recipiunt. Franci interim æſtu, & graſſantibus malis imminuti, ſpe obtinendi Tuneti depoſitâ Genuenſibus pacem confecerunt; quâ ſoluti captiui mari parta libertas, commercij ſecuritas aſſerta; & claſſi omnes redditi, pars in Europam, pars in Palæſtinam Religionis causâ nauigauit. Eam expeditionem excepit miſſus in Italiam nouus exercitus, vnde noua Burgundum inter, & Aurelianenſem cauſa diſſidij. Barnabus Vicecomes Mediolanenſis in vxorem duxerat Ioannis an Iacobi Armaniaci Comitis ſororem; ille à Galeatio patruele, & ſocero Aurelianenſis Mediolanenſi ditione expulſus, Armaniaci ſororij opem implorabat; fouebatque Armaniacum Philippus, vt Aurelianenſem deprimeret; contra hic rem ſoceri promoturus, ſuámque, quando vxori illucebat ſpes hæreditatis, contendebat ne Barnabo mitterentur auxilia; atque optabat vt patruelium pugnantium armis res permitteretur. Obtinuit tamen Burgundi auctoritas, vt Regis voluntate & ſtipe legeret exercitum Armaniacus; quem triginta millibus militum conflatum in Inſubres duxit. Sub initium fauſta omnia, pluréſque vrbes aduenientem excipiunt. Alexandria vincentem ſtitit, eripuitque victoriam. Vrbem expugnare aggreſſus, & ſoluto licentiâ milite, cùm hoſtilis exercitus nullus timeretur, perniciem ſibi ſuiſque confecit. Quippe Vermius peritus Galeatij Dux, captatâ occaſione quam offerebat vberrimam effuſus ad prædam miles & ſecutè diripiens; in Francos inuadit; conſertóque prælio in fugam agit: ipſe Comes ſeptem vulneribus ſaucius inter fugam, dum ſiti oppreſſus, fonti ſe applicat, in ipſo potu deliquio correptus procumbit, & ab hoſte captus paulo poſt expirat; cæſa ſex Francorum millia, reliquos fuga diſiecit. Galeatius ſenſum victoriæ in clementiam vertit; nam Comitis corpus conditum aromatibus ad affines miſit; captiuos milites donatos pecuniâ liberos fecit, ac fugientibus fugæ facultatem; vindictam honeſtiſſimam ratus, quæ hoſti parcendo, diligendi ſe neceſſitatem imponeret.

Armaniacus in Italia.

XXIV. *Comeſtabilis caſus.* De Craon.

In iis incommodis leuibus admodum, tranquillum & ſecurum Franciæ otium nouus & inexpectatus caſus, vnius hominis furore abrupit. Petrus Cranenſis Ludouico Aurelianenſi familiaris admodùm erat, & in eius conſuetudinem ſe penitiſſimè inſinuauerat. Is malè paſſim audiebat ob vitia, idémque Ludouicum Andegauenſem Dominum ſuum ad neceſſitatem mortis deduxerat; nam ab eo in Franciam miſſus dum ageret in Italiâ, vt pecuniam conficeret, afflictúmque exercitum ſubleuaret, ab vxore Ducis muliebri mundo diuendito; dum iter Veneriis habet, in vrbe peraccom-

moda

moda voluptatibus hæret, luxu & ganeis ſtipem militum abſumens, dum exercitus inopiâ atque miſeria ſoluitur, & ipſe Andegauenſis dolore animi vitam agit. Ille igitur eos mores ad Aurelianenſem applicat, iuuenem in amorem mulierum proniorem; atque auctoritate, aureo imbre, & flore ætatis, machinis in imbellem ſexum validiſſimis, pudorem virginum, & nuptarum thalamos expugnantem. Ille aliquando amores Principis Valentinæ vxori aperuit; quam rem demum ab ipsâ coniuge Princeps comperiens, Cranenſem aulâ pellit, causâ indictâ, tamque acerbè auctoritate Regis perſequitur, vt in Andegauis patriâ ſuâ intuto, vnum Britannia aſylum patuerit, vnúſque hoſpes Monfortius; eorum perfugium qui in offenſionem Regis incurriſſent. Extemplò ab Rege querelæ ad Monfortium deferuntur, quod extorrem & Regi parum gratum excepiſſet, eamque ob rem Rex ac Britannus Turones conuenerunt; vbi mutuis expoſtulationibus incitati potius, quam pacati, receſſerunt; nouo tamen fœdere illigati, & Cranenſi facultate datâ hærendi in Britanniâ. At ille infortunij ferendi impatiens, dum auctorem veſtigat animo, in quem vindictam exerat, præter Comeſtabilem nemo occurrit, quem, quòd ipſe ſe inſinuaret in Principis gratiam, actum inuidiâ ſuſpicatur. Monfortius ſuſpicionis particeps factus, eam auget, & Comeſtabili infenſiſſimus, Cranenſem ad vltionem incendit. Concepto facinore, diem ac modum Cranenſis diſponit, Cuſtodem ædium quas habebat Pariſiis, iubet clam comparare loricas, atque alia arma, quibus quadraginta viri induantur; tum delectos ad cædem Sicarios ſingulos deinceps ad eaſdem ædes quadraginta mittit; & ipſe ad deſignatum diem; qui erat ſacro-ſancto Chriſti Corpori feſtus, menſe Iunio ſe in ædes ſuas abdit ignotus. Eo die Rex Proceres omnes cœnâ exceperat; nocte concubiâ, cùm in ſua rediret ſinguli, & fortè poſtremus omnium Comeſtabilis in palatium ſuum recederet, octo domeſticis comitantibus; ecce Cranenſis cum quadraginta ſicariis in eum irruit, facibuſque reſtinctis ſe Cranenſem profeſſus, qui ad petendam vindictam veniſſet, quadragenis enſibus ſolum, diffugientibus famulis, impetit. Et ſe Comeſtabilis breuiori quem geſtabat enſe aliquandiu texit; donec ferro in caput impacto, ex equo deiectus, in piſtoris fores nondum occluſas prolabitur, omniúmque confoſſus ictibus, pro exanimi habitus iacet, ſicariis fugâ ſe proripientibus, nondum redditis ciuitati portis, poſtquam in ſeditionis pœnam raptæ erant. Interea diſcurrentium ſtrepitu ciuem excitante, ſpargitur rumor Comeſtabilem cæſum; quo perculſus Rex in locum aduolat, ſaucium inſpicit, ſolatur amiciſſimis verbis, & Chirurgos iubet mederi vulneribus. Illi renuntiant quanquam plurima eſſent & grauia, lethale nullum eſſe, & Deo moderante nullum eiuſmodi erat. Nam poſtquam ſaucius in piſtoris fores deiectus eſt, percuſſores equo nuſquam exſcenſo, ne tardarent fugam, ictus in iacentem infirmiores intulerant, & is loricam hamatam geſtabat ſub veſtibus, qua ferri prius retuſus impetus, & vetita mors ad viſcera penetrare. Continuò patrata in ſicarios quantùm licuit vltio; duo è fugâ retracti; truncantur dextra & capite; Cranenſis ædes diruuntur funditus, Cuſtos furcæ ſuſpenditur; in Cranen-

ſem abſentem mors pronuntiatur, facultates fiſco addicuntur, & arces curante Viennio euertuntur. Hæc pœnæ præludia; Cranenſe incolumi, imperfecta duntaxat & inchoata leuiter videbantur: is verò à Britanno exceptus vnâ re infortunium ſuum accuſabat, quod ſupereſſet inimicus, ſuis curis periculiſque fruſtrà impenſis. Et ad eum tradendum compellatus à Feciale Regis Monfortius, inſolenter reſponderat; ſe Cranenſem haud excepiſſe; ignorare vbinam gentium eſſet, eamque curam ad ſe minimè pertinere; ſéque flocci habere, quid iurgij inter Cranenſem & Cliſſonium foret. Eo reſponſo Rex exacerbatus, bellum parat Monfortio, & Italicæ expeditionis immemor, quam inſtruebat vt Clementem Pontificem, expulſo Bonifacio, qui Vrbano ſucceſſerat, toti Italiæ obſeruandum ingereret, vna vltionis cupiditate flagrabat.

XXV. *Aurelianenſis & Burgunda factio.* Erat tamen quod voluntati pronæ obniteretur; nam in Comeſtabilem duo Regis Patrui, Burgundus & Biturix, dudum odium alebant, ſe ab eo dolebant adminiſtratione rerum deturbari; antea illarum regníque compotes, nunc auctoritate precariâ, atque occluſo cupiditatibus ſuis ærario, ſe à gradu pulſos patiebantur ægerrimè, Proceréſque & Nobiles conciliabant ad creandam ſibi factionem. Contra Comeſtabilis tametſi Regem in poteſtate haberet, tamen quoniam apud Francos ſanguis Regius magni momenti eſt, Aurelianenſem opponebat, quem blandimentis, Regiis donis, magnâ in ſuos munificentiâ ſibi allexerat atque adiunxerat; adeo vt iuxta illi gratus ac Regi foret. Et ab iis cunis duas inter familias, Aurelianenſem & Burgundam inimicitiæ ortæ ſunt, quæ deinde Franciam diſciderunt, & admouerunt ad perniciem vltimam. Ideò in decernendo in Britannum bello diſcrepabant ſententiæ, diſtrahebantque conſilium. Aurelianenſis bellicum inſonat; *atrox facinus ſub aſpectum Regis perpetratum, violatam maieſtatem regni in Principe Magiſtratu, Regem inter & Comeſtabilem neminem eſſe medium, vt qui impunè Comeſtabilem perimit, iam gradu proximo Regi immineat, quid tutum, quid ſecurum Principibus? Si in vrbe primariâ, ad fores regias, ſacroſancto die, religioſis initiato myſteriis, in conuocatis palam nobilibus, graſſatores, impunè virum innoxium, dignitate & perpetuis in regnum meritis, Regi regnóque toti chariſſimum, ad arbitrium mactent? quæ cauſa iuſtior belli decernendi, quam vt puniatur atrociſſimum ſcelus, ſanciatur iuſtitia, & ipſi Regi comparetur ſecuritas.* Bituricenſis in eas machinas obiiciebat omnem induſtriam; primùm auctor fuerat vt compellaretur Britannus; dein affirmabat inimicitias Cliſſonium inter & Cranenſem priuatas; eius quidem grauiſſimum facinus; ſed indictas pœnas, quantùm ad iuſtitiam & terrorem ſatis; quid Britannum bello aggredi opus; cùm illicò Anglicum oriturum eſſet, quod tantis ærumnis curíſque ſollicitis nuper ipſe Rex petitis induciis oppreſſiſſet? Verùm iis potentior Regis in Comeſtabilem amor, quo vrgente bellum in Britannum decretum eſt ac paratum. At paulò poſt nouus intercedit obex, Burgundiæ Dux, qui conqueſtus inconſulto ſe bellum indici, nec vocatis eam in rem comitiis, omnem artem adhibuit, ad profectionem Regis inhibendam; nam adornauit medicos, qui Regi valetudinem obnuntiarent; cum proximo morbo nondum

recreatum,

recreatum, etenim Ambiani ardentiſſimâ febri cum diſcrimine ſalutis vexatus, infirmo adhuc corpore erat, & cœli magno æſtu, periculum eſſe ne recrudeſceret. Reclamabat populus, negabátque Regem inualidum debere pro vno Cliſſonio agi in bellum; Antiſtites atque Vniuerſitas Pariſienſis grauibus admonitionibus dehortari Regem à bello conati; Biturix peritiſſimus ille morarum Artifex, omnia excogitabat vt impedimenta bello anneɛteret. Nec Regis ideò deferuebat ardor; imò Cliſſonio inſinuante, nouis ſuſpicionibus mentem implicabat; ſibi iam non obtemperari, coqui arcana in Regnum conſilia, & proditionem iis moris texi; viſúſque eſt aliquoties atrâ bili cerebellum mouente, aliqua dicere quæ minus ſanum hominem ſaperent. Eâ corporis animíque imbecillitate, cunɛtationem omnem abrumpens expediri copias iubet; ac paulo poſt Carnutum, dein Cœnomanum venit. In eâ vrbe, Patruorum arte moratus oɛtiduum, tandem impatientiæ plenus & tædij, die quintâ Auguſti, ex vrbe verſus Britanniam tendit. Erat intenſiſſimus caloris æſtus, quo equitabat Rex, capucium indutus, & pallium ex heteromallo ſerico, panni ſpiſſitate ardorem cœli adaugente; ibátque ſilentio, anxio animo, ac reuoluente quas ante conceperat moleſtias & ſuſpiciones; cùm duo caſus mentem bili afflatam in ſonticum morbum impulerunt. Prima res creditur à Burgundo Duce adornata, altera plane fortuita, & diuino conſilio, ad Franciæ ſcelera ægritudine Regis punienda. Itaque cùm Rex iter per ſyluam haberet, repente inter arbores vir ruſticus prodit, ſtaturâ ſupra modum procerâ, cute æſtu incoɛtâ, capillis hiſpidis ſqualidíſque, membra nudus, præter centones quibus medium corpus tegebatur; tum equum habenis ſiſtens, Regi terrificâ voce inclamat; *quò tendis Rex miſer, regredere, proderis*; mox ægrè ab equo adſtantium concurſu abſtraɛtus, ſe in denſiſſimam ſyluam immittit; euanuítque ab oculis. Ea res melancholiam concitauit; at quæ conſecuta eſt concitatam ſparſit, & rationem planè deturbauit. Poſtquam Rex ſyluâ egreſſus eſt, elabentibus cæteris, ne commotus puluis officeret, equitabat ſolus, duobus ephebis ponè ſequentibus; alter Regis galeam induerat; alter lanceam demiſſam geſtabat, porrò hic poſtremus ſopore oppreſſus, forte lanceam in galeam ſocij præcedentis impegit; cùm ex illiſu ſonitus ederetur, ad eum Rex conuerſus, & quà perſtriɛtus fulgore galeæ, quà demiſſâ perterritus lanceâ, ratus ſibi parari inſidias, furore corripitur, & tumultu cogitationum ad repentinum ſpeɛtaculum adhærente, in phreneſim momento agitur. Tunc quaſi inter medios hoſtes verſaretur, vt erat generoſi fortiſſimique in periculis animi, diſtriɛto enſe in Ephebos ruit, illi diffugiunt, & clamoribus proximos euocant: Aduolat Aurelianenſis, ſtatimque in eum Rex mucrone ſtriɛto inuehitur; necabátque ni ſe fugâ celeri proripuiſſet. Affluit vndíque Aulicorum turba, & paſſim obuios furioſus Rex ferro tundit, iamque tres quatuorve maɛtauerat, cùm omnibus fugientibus, tandem curſu, æſtu & labore feſſus, ſimul cum equo in foſſam decidit, vnde eduɛtus, Cœnomanum fertur. Hicque eſt morbus quo non modo Rex, ſed miſera Francia laborauit, tantis calamitatibus domi foríſque vexata, vt diuinæ opis illuſtriſſimum ſit monumentum, quod ſuperfuerit.

Regis ſonticus morbus.

Anno 1392.

 Continuò

CAROLVS VI.
XXVI.

Regis morbus incurabilis.

Continuò ad ægrotum adhibentur medici atque remedia; adſtant Principes & beneuolentiâ grati, per vniuerſas prouincias preces & ſupplicationes inſtituuntur; viæ ac templa feruent virorum & mulierum piè peregrinantium precibus, qui nudis pedibus miſericordiam Dei compellarent. Verùm perſeuerabat contumax morbus, exhauriebat medicorum artem atque remedia; Proceres omnes affines & chariſſimos reſpuebat æger; Deus precantium vocibus obdurucrat; Réxque miſerandus iacebat in lectulo, mente deturbatâ; & furore identidem irrumpente, ſe regi paſſus à nemine, præter Valentinam Aurelianenſis coniugem, cui vtcumque ad capiendum cibum obſequebatur. Poſtquam inſpectum eſt, morbum ſupra remedia furere, deliberatum eſt de Regente Regni deſignando; túncque primùm ambitus, mox diſcordia, poſtremò grauiſſima odia, Proceres & miſerum Regnum diſciderunt. Ambiebat regimen Dux Aurelianenſis, vt Regi propinquior, cúmque promouebat Comeſtabilis, cum totâ factione, iiſque qui incolumi Rege res adminiſtrabant; & ipſe Rex per lucida interualla, eam ſibi voluntatem eſſe declarabat. Burgundus contrà, immaturam oneri ætatem Aurelianenſis, imperitiam rerum, mores etiam & conſuetudinem vitæ obtendebat; iiſque accedente Biturige, & magnâ Procerum parte, quibus Comeſtabilis potentia foret odioſa, Regni Regens dictus eſt Regiſque curator, dum valetudini reſtitueretur. Primum Regentis facinus, (tu cætera à principiis collige) vltio fuit & petitus ſanguis. Poteſtas in Comeſtabilem & ſectatores eius conuerſa; initúmque conſilium ipſius damnandi ob peculatum. Et ille gnarus quæ inimici intenderent, ſaluâ pecuniâ, primùm montem Ericum ſe recepit, dein Ioſſelinum validam in Britannia arcem. Burgundus cum nequiret in truncum ſæuire, vltionem in ramos deprompſit; nam Comeſtabilis ſummam præfecturam ereptam Cliſſonio, dedit Philippo Arteſio Euſio Comiti, viro qui è Regio ſanguine, & indole, vt Arteſij erat, præferoci, intrepidè conceſſum munus tueretur. Tum rapti in carcerem ſectatores Cliſſonij, Nouiantus & Riuerius; & Beguius Villanius; Montacutus diligentior Aucnionem cum gaza ſe proripuerat; ſed Villanius haud multo poſt, amicis contendentibus, & conciliante fortitudine bellica, quâ inſignis erat miſſus eſt carcere; alij duo ſuâ pecuniâ, & Iuuenalis Vrſini gratiâ, vitam & libertatem mox aſſequuti ſunt. Vnus Cliſſonius ſibi vni ſalutem priſtinámque amplitudinem debuit: Etenim tuto in Britannia receptu, ſuis in Ducem copiis depugnauit triennium; móxque pace conditionibus æquis perpetratâ, Ducem ipſum generoſitate animi expugnauit. Quippe eius filium cùm in obſidem tradi & paternæ fidei pignus poſtulaſſet, ipſum traditum ad patrem remiſit, & omni ſuſpicione abſterſâ, Ducem Venetiam conuenit, reſtinxítque eo facinore odium inſanabile, quæſitâ in poſterum amicitiâ firmâ & inuiolatâ, atque ita Cliſſonius in facultatum vſu, ſuæque amplitudinis perſtitit, fremente Burgundo; longè aduerſis clarior; vnde veram & ſecuram proſperitatem adeptus eſt. Interea vnius medici curâ; cui nomen Guillelmus Herſelæus, Laudunum patria, Regi reſtituta eſt valetudo; Deo actæ ingentes gratiæ, & ipſe Rex religiosè in S. Dionyſij profectus,

Philippus Burgundus regens.

profectus, dona plurima obtulit, pietatem teſtatus. Nec vt vulgo creditur, in morbum recidit, triſti ludicræ ſaltationis euentu, quâ quinque ex chariſſimis aulicis; lanâ & ſtupis pice telæ adſtrictis, in ſpeciem agreſtium hominum tecti; Rege ipſo ſimili habitu deducente, admota iuſſu Aurelianenſis face, flammis correpti ſunt, & viui combuſti; nam & Rex ſeruatus eſt à Duciſsâ Bituricenſi, ſtolâ fœmineâ in ipſum iniecta; & aliquanto poſt mentis compos Abbauillam venit, vt quæ res tum agebatur, pacem cum Anglo firmam contraheret. Verùm eâ in vrbe recrudeſcit morbus, nec ſanandi ſpes occurrit; Herſelæo medico vitâ functo, cæteriſque ignaris, quo remedio Regi is conſuluiſſet. Ergo Burgundo Regni regimen capeſſente, reuocantur cum Anglo induciæ, atque vt pax ſtabiliretur, Ricardo Iſabellam Regis filiam in vxorem poſcenti, impellente Arnaldo Corbienſi Cancellario, viro politicarum rerum peritiſſimo, pactæ ſunt nuptiæ. Moxque ipſe Ricardus magnâ Procerum vtriuſque regni frequentiâ, Caleti Iſabellam vxorem deſpõdet, & poſtmodum in Angliam abduxit; quanquam illibatam ob teneram ætatem; nam octauum annum decurrebat, pace inter Reges firma & ſancita; ingenti Franciæ gaudio, cui tandem liceret ab Anglico bello reſpirare; & Carolo feliciter conualeſcente ex ægritudine diuturnâ. Verùm ea felicitas pro ſomnio fuit; & obiectum dormienti ludibrium; tam citò euanuit, & in triſtiſſimum luctum repente deſiit. Et delibata in Hungaricâ expeditione calamitas; quam in Turcas ſuſceperant pro Sigiſmundo Rege Hungariæ, plerique Franciæ Nobiles; quorum Principes Ioannes Comes Niuernenſis Burgundi filius, Philippus Arteſius Comeſtabilis, Coucyus, Viennius Admiralius, & Comes Marchiæ. Primò quidem re proſperè geſtâ, & quindecim Turcarum millibus deletis à Coucyo; ſed poſtmodum orto Comeſtabilem inter & eundem Coucyum graui diſſidio; Comeſtabilis culpa, pugna ad Nicopolin in Baiazetem Turcarum Imperatorem conſerta improuidè, Franci deleti ſunt, fugati Hungari; cæſi in acie Guillelmus Trimollius, Philippus Barrenſis, & Ioannes Viennius, clariſſimus bello Dux; qui vitam illuſtrem digna morte clauſit; repertus exanimis, vexillum Imperatorium ambabus manibus tenere, in quo Deiparæ virginis picta imago. Comeſtabilis, Coucyus, & Guido Tremollius. vinculorum tædio lucem amiſerunt; redempti ex vinculis Comes Niuernenſis, Comes Marchiæ, Barrenſis, & Boucicautus; reuerſique in Franciam, luctum ex ſociorum clade in multas familias reportarunt. Fuitque is Baiazetes, qui plurimas palmas vno prælio fregit, à Tamerlane Tartaro victus, actus in caueam belluæ inſtar, verè monſtrum humanæ inconſtantiæ, quod mortalium oculis proponebatur, è ſummo potentiæ faſtigio deiectus in miſeriæ barathrum.

Pax cum Anglo.

Hungarica expeditio.

Anno 1396.

XXVII.

Rex Angliæ caſus.

Eo infortunio præluſum ſequentibus, quorum initium ab Angliæ caſu. Richardus quem dixi, beneuolo in Franciam animo, ſtuduiſſe paci, & Iſabellam in coniugem adduxiſſe, repente Throno deiicitur, vitaque orbatur. Diræ tragœdiæ auctor, Henricus Lancaſtrij filius, Regis patruelis, qui ab exilio reuocatus, Ricardum vicit, cepit, ac necauit; atque occupato ſolio in Regem ſe geſſit; Henricus dictus eâ appellatione IV. rei

geſtæ

CAROLVS VI.

geſtæ ſeriem Angli narrant. Necis triſtiſſimæ nuntius Regem iteratò in morbum impulit, iterúmque Burgundus vocante nemine ſuſcepit regimen; Iſabella firmatis induciis dimiſſa in Franciam, dotalis pecunia & gemmæ ſeruatæ; quando Tyrannorum nuſquam integra beneficia ſunt. At Burgundo regni regimen haud tranquillum erat; Aurelianenſi ad locum principem aſpirante, & ſecundum ſpernente, atque accedebat vxoris ambitio, Valentinæ, ſuperbæ admodùm, neſciæ cedere; quæ inflammabat coniugis animum, arteſque varias ad conciliandam aulam vſurpabat. Contentionem incendit mors Ioannis Britanniæ Ducis, quodque eſt conſequutum. Illi quatuor liberi erant; Ioannes ſucceſſor, Arturus Comes Riquemontius, Ricardus Comes Stampenſis, & Ægidius. Eos Carolus vt haberet in poteſtate, fratrem in Britanniam miſerat, qui pupillos abduceret; verum Proceres Britones intercedunt, ſibíque impuberum cuſtodiam poſcunt atque conficiunt. Aliquantò poſt eorum mater, Henrico Angliæ Regi patrueli, atque interfectori fratris, cùm nuberet; iidem Barones ne pupilli in Angliam deferrentur, Carolum appellant, ac venienti Burgundo Principes ſuos vltro permittunt. Id Aurelianenſis inuidiam atque odium ſuſcitat; cui moleſtiſſimum erat, Burgundo cum pupillis permiſſam Britanniam prouinciam opulentiſſimam. Iamque odia accuſationibus palam gliſcebant, ſeque mutuò proſcindebant, regiíque morbi auctores dicebant; & eam in rem Aurelianenſis, Iudicum ſententia, flammis ſubiecerat quendam Ioannem Barrenſem è Burgundi familiâ, Magiæ poſtulatum, quaſi ea arte morbum Regi feciſſet: paritérque Burgundus duos Auguſtinianos necauerat ſuſpendio, qui ab Aurelianenſi ad curandum Regem admoti, inciſo capite propè necauerant. Imo ex ciuili contentione ad bellum odia inclinabant, nam Aurelianenſis ad Guillelmum Gelriæ Ducem acceſſerat, turbulentum virum; & turmis equeſtribus comitatus, in Franciam venerat; & Burgundus armabat quos obiiceret; cùm à Regina, & Biturice ac Borbonio Ducibus, aliquatenus reconciliantur. Interea Carolus è morbo reſpirans, auditâ Principum lite, iubet vt ſi in ægritudinem relaberetur, Aurelianenſis pro Regente eſſet. Ac paulò poſt eo relabente, Aurelianenſis adminiſtrationem ſuſcepit; nec tamen in ea diutius hæſit; à Burgundo deiectus decreto Ordinum, quibus moleſtum Aurelianenſis exhibebat ſe; tum importunè ingerendo Eccleſiaſticis Benedictum Pontificem, qui ſucceſſerat Clementi VII. vir Hiſpanus, minúſque paſſim gratus; Bonifacio nono vero Pontifice iam in Francorum animis præpollente; tum quod tributa plurima indicebat plebi iniucundus. Deiecto vis atque arma ſupererant; quæ vtrinque ſumpta, ciuili bello implicabant regnum; iamque ad Pariſios plurima equitum millia conuenerant, cùm curâ Principum & ſtudio Arnaldi Cancellarij & & Iuuenalis Vrſini, decernitur; vt neutri permiſſa adminiſtratio Reginæ eſſet ac cæterorum Principum, quorum ſuffragiis pluribus Regnum regeretur. Ad eam pacem ſtabiliendam, deſponſa ſunt eos inter coniugia; vt Carolus Aurelianenſis natu maximus filius, Iſabellam ab Anglia reducem duceret; Ioannes Britanniæ Dux, Ioannam Regis filiam; Ludouicus Delphinus,

Diſſidium Aurelianenſem inter & Burgūdum.

Aurelianenſis Regens.

Anno 1400.

Delphinus Margaritam Burgundi ex Ioanne filio neptem; nam Ludouicus Carolo iam natu erat primus; duobus fratribus natu maioribus, quibus Carolus nomen erat, morte præreptis. Ea pacis larua infenſos animos vtcunque inhibuit, donec Philippi Burgundi morte, noua & grauiora diſſidia orta ſunt. Is morbo extinctus eſt, dum è Flandria in Franciam venit, commodioris cœli captandi gratiâ; atque in publico diuerſorio inter hoſpitum turbam emiſit animam, fruſtra palatiis tam multis erectis. Princeps haud dubiè magni animi atque intrepidi, cuíque Francia haud parum debeat; ſed regendi cupidine, longè plurima bona interuertit, atque in filio hærede præterita beneficia omnino corrupit.

Burgundi mors.

XXVIII. *Ioannes Burgundus patri ſuccedit.*

Is Ioannes dictus, ante Comes Niuernenſis, qui cum duobus fratribus ad Regem obſequij præſtandi cauſâ ſe conferens, exiſtimauit dimidiatam hæreditatem patris ſe cernere, niſi ad Franciæ regimen eueheretur. Eò itaque contentionem omnem intendit, inſtátque vt pactum Delphini cum Margaritâ filiâ matrimonium impleatur. Aurelianenſis indignans nouum obicem poteſtati ſuæ exſurgere, ad eum amoliendum ſtudium admouet, atque optato Delphini coniugio moras nectit, & in Flandriam profectum Burgundum, mox Caletenſem obſidionem parantem, vltra progredi vetat. Iam ante Burgundus moleſtiam Aurelianenſi faceſſerat; Etenim cum is capeſſito regimine nouum ſubſidium Regis nomine plebi imponeret, Burgundus obſtitit, beneuolentiam plebis colligens, ſimulato boni publici ſtudio: In præſentia iratus, quod Caletenſi obſidione prohibitus foret, ſtatuit vi in conſilio principem locum inuadere; daturúſque indolis ſpecimen trucis ac ferocis, cui præ ambitione, perleue eſſet omne flagitium, octingentos equites armatos ſub ſagulis, Atrebate verſus Pariſios ducit: atque aduentans, audit, Aurelianenſem cum Reginâ Delphinum rapuiſſe, & in Germaniam tendere. Etenim Aurelianenſis percepto rumore de Burgundi aduentu, & de Pariſienſium fide ſubdubius, Reginâ conſiliorum conſorte & comite, Delphino perſuaſerat vrbe egredi, in quâ ſalus in periculum vocaretur; præibant Corbelium verſus Regina & Aurelianenſis, dum Ludouicus Bauarus Reginæ frater, armatis ſtipantibus Delphinum lecticâ vectum deduceret. At Burgundus profectione auditâ, equis incitatis Pariſios venit; vrbémque nullâ motâ pertranſiens, Delphinum haud Corbelio procul aſſequitur, & reuerenter precatur Pariſios redeat; eſſe res tractandas, quæ præſentem ipſum repoſcant. Intercedit Bauarus & Delphinum hortatur, vt Reginam matrem & Patruum conſequatur; vetátque præterea ne quis in lecticam Principis manum iniiciat. Poſtquam altercati ſunt aliquandiu, tandem præpollente Burgundo, conuerſis lecticariis equis reductus eſt Delphinus; nec ab eo Bauarus abeſſe voluit; Reginâ & Aurelianenſi ad rem nuntiatam, Melodunum tutam in vrbem celeriter euadentibus. Exceptus à Pariſienſibus Burgundus inſtar triumphantis, egítque gratias ob rem geſtam Vniuerſitas, cuius tunc temporis ingens auctoritas, magnúmque momentm in quam partem ſe verteret. Et verò Burgundus, vt Pariſios populoſam vrbem atque regni caput ſibi totam addiceret; obtinuit vt catenæ ferreæ redderentur, quas

CAROLVS VI. olim Rex ob ſeditionem admoueat, atque arma erepta reſtituerentur prauo conſilio, quo furenti gladius, furor belluæ, atque impotenti plebi nocendi vis permitteretur. Nec ſe minùs foris in Aurelianenſem communiebat; quà libellis ſcriptis adminiſtrationem eius carpendo; quà delectu militum, ad vim opprimendam. Quippe Aurelianenſis poſtquam acerbè de Burgundi tyrannide publicato ſcripto expoſtulauit, amicos & ſocios euocauit ſub ſigna; iámque ciuile imminebat bellum; erátque Aurelianenſis inſigne in vexillis pictum, ſtipes nodoſus cum Epigrammate *Inuideo*; Burgundi rutrum, cum voce *Teneo*; ſcilicet innuens, ſe hoc rutro læuigaturum nodos ſtipitis, ſéque obtinere quod æmulus fruſtra percuperet. Ruentes in bellum, Procerum intercurſantium cura continuit, effecítque vt totius controuerſiæ diſceptationem committerent Regibus Neapolis ac Nauarræ ac Ducibus Bituricenſi atque Borbonio; iiſque ſatagentibus reconciliati ſunt, obliteratâ eorum quæ geſta erant memoriâ. Imo ne odia nondum extincta recrudeſcerent, viſum eſt conſilio non abs re fore, ſi in aliquod tempus ſeiungerentur. Quare deſignata Picardia Burgundo regenda, Aquitania Aurelianenſi, & quando Anglus vtrobique ſolutis induciis bellum inferret, vtrique datæ ad bellum gerendum copiæ. Enimverò à prudenti conſilio noua odiorum ſeges enaſcitur; Aurelianenſis in Aquitaniam ducto exercitu, Blauiam obſidet, fractámque machinis, ad deditionem impellit; ſed conditione iniquâ, vt deditionem exequatur, vbi Burgum captum; ſic admotæ illico ad Burgum copiæ; ſed vrbe prævalidâ, & egregio defenſâ milite, iam Franco deficiente, abſcedendum fuit Aurelianenſi; neutrâ vrbe captâ, atque vt plerumque fit, ſpe incertâ certum lucrum perdente. Burgundus ad expugnationem Caleti, exercitum validum, ingentéſque magno numero machinas comparauerat; cùm inſtructis omnibus vetatur à conſilio Regis vltra conniti; fuitque id moleſtiſſimum obſequenti; quod iterum materia gloriæ detrahebatur; idque inuidiæ æmuli aſſignauit, qui ſibi laudem fomitémque laudis præriperet.

XXIX. *Burgundus Aurelianenſem necat.*

Eo aculeo ſtimulatus Pariſios venit, dolorémque immoderatè auget, quod per interualla morbo remittente, Rex Aurelianenſem complecteretur amantiùs, atque exciperet magnâ teſtificatione amoris; accedebat mulierum impotens æmulatio, cùm Burgunda ſenior, nobilitate & opulentia longè illuſtrior Valentinam Aurelianenſem ſperneret, & contemptu inflammaret ſuperbiam; quare Ioannes conſtituit ſemel vno ictu, tam importunum obicem tollere, atque Aurelianenſem per occultas inſidias obtruncare. Furore egregiè diſſimulato, pridie quàm patraretur flagitium, ad faciendam concordiæ fidem, cum Aurelianenſi interfuerat ſacris myſteriis, ſimúlque cum eo ſe Chriſti ſacroſancto corpore pauerat; laruam religionis terribiliſque myſterij prætendens crimini, vt iam ſacrilegium caput ſceleris eſſet, & fratricidium appendix. Igitur ad nefas inſtructis omnibus, ſub Nouembris finem, horâ de meridie ſeptimâ, cùm Aurelianenſis Reginæ adeſſet, ex puerperio decumbenti, vocatur Regis nomine à ſubmiſſo ab Burgundo ſicario; Rex autem longiùs ab Reginæ ædibus habitabat; tum Aurelianenſis ſalutatâ Reginâ vt conueniat Regem egreditur,

nullo

nullo comitatu, præter ephebos aliquot qui facem præferrent, duos domeſticos qui vno equo inuecti, ac ſcutarium equitem, natione Germanum; ipſe mulâ nihil ſuſpicatus vectus incedit; domeſticis aliis negligentiùs & per vicorum compendia cõſequutis. At cùm ad Barbetæ portam peruenit, ad quam collocati ſicarij erant, equus quo domeſtici duo vehebantur, odoratus quidpiam, hinnire vehementius cœpit; ſeque vltro in præcipitem curſum effudit, fruſtra ſeſſoribus lora adducentibus. Mox in Ducem ſicarij impetum faciunt, facibúſque reſtinctis, ipſum mulâ deiectum, gladiis ſecuribúſque mactant, atque confodiunt. Ad primos ictus exclamauit miſer, ſe eſſe Aurelianenſem, cúmque illi geminatis ictibus dicerent, eum eſſe quem cuperent, impactâ ſecuri in caput, effuſo cerebro vicum ſternit, alio ictu dextrâ manu truncatur; plurimiſque perfoſſus vulneribus, nam octodecim percuſſores erant, emittit animam. Eques ſcutarius ſimili fato occumbit; is præclaro in herum amore, deiectum toto corpore texit, eo ſolatio ſe morientem ſuſtentans, quod vitam domino vel morienti impenderet. Patrato ſcelere ſicarij, quorum Dux erat Rolerus Haquetonuilla Normannus, à quodam munere quo malè fungeretur ab Aurelianenſi amotus, vt conuentum erat in domum proximam flammas iniiciunt, viam quà fugiebant muricibus ſternunt, ac ſecuri ſe in Atrebatenſes ædes recipiunt, quæ Burgundi palatium erant. Ita Aurelianenſis in luto & ſanguine, inultus iacuit, ac die conſequenti in Cæleſtinorum æde ſepultus eſt; cæſus ingenti quidem flagitio, ſed non ſine diuino numine, qui contumaciter partes Benedicti Pontificis tueretur, quique magna vitæ offenſione, & bonorum morum pernicie, impune ſe adulteriis virginúmque ſtupris macularet. Agebat annum tricesimum ſextum, ac tres reliquit maſculos è legitimâ coniuge; quorum maximus Carolus, natus annos ſexdecim, Philippus Virtutum Comes, Ioannes Comes Inculiſmenſis; è primo Ludouicus, è tertio Franciſcus nati, qui magna laude & gloria ſceptrum Franciæ obtinuerunt. Eidem natus ex vxore Auberti Cannij, Ioannes Aurelianenſis, Dunenſis Comes, inſignis ille bellator, ſpes Franciæ, decus & columna; vt paternæ noxæ, tam egregius filius, ſin minus laus ſaltem venia ſit, viuus adhuc in poſteris; ſtirpe Longauillæa, quam propagauit, chariſſima Franciæ, & per egregia facta percelebri. Perfectis exequiis actum eſt de inquirendis ſicariis, mandatúmque Tribuno capitali, vt diligenter inquireret. Is comperto ſeruum coquinarium adhibitum à ſicariis, vt egreſſum Principis exploraret, diuertiſſe in Burgundi ædes, facultatem à Burgundo petit, penetrandi in ædes ad hominem rapiendum. Conueniebant Proceres ad conſultandum, ac Burgundus cum Siciliæ Rege patruele, & Bituricenſi Patruo colloquebatur, cùm ad Tribuni vocem expalleſcit conſcientiæ ſtimulo, hærétque ambiguus; Rex Siciliæ deprehenſo pallore, ipſum ſeducit, orátque vt fateatur nunquid foret criminis conſcius. Ille ſuo agitatus ſcelere, & terrore maleficij, prorumpit in lacrymas, & fatetur flagitium; quod aiebat prauus Dæmon in ſuum animum immiſiſſet. Ad hæc Bituricenſis cùm accederet, & rurſum fatentem audiret, præ dolore exclamat, *hei mihi duos hodie nepotes amitto.*

Burgundus fugit.

CAROLVS VI. Quibus verbis Burgundus, horrore criminis in metum pœnæ iam defle-ctente, ex ſtupore reuocatus; dum duo Principes colloquuntur, ex conclaui ſe ſubducit, equiſque celerrimè incitatis, fugâ ſe proripit, & ponte Sanctæ Maxeutiæ abrupto, nullibi conſtitit, donec ad Arteſiæ fines ſaluus euaſit. Ea fuga auctor ſceleris patuit, pluréſque ſuſpicione graui liberati. Continuò Valentina interfecti vxor ad Regem aduolat; miſeróſque liberos in ſquallore & luctu oſtentans, vindictam iuſtitiámque efflagitat. Rex ingenti affectus dolore, nam fratrem diligebat ex animo, lugentibus liberis vindictam ſpondet. Verùm in eâ perficiendâ labor & opus eſt. Conſultati eâ de re Proceres cenſent diſſimulandum ſenſum iniuriæ; non agendum ad extrema reum, qui ſi veniam deſperaret, ſeque Anglo adiungeret, vt pollebat viribus, opibus, ditione, & plurimâ apud ipſos Francos autoritate, & vindictam repelleret, atque in regnum grauiſſima damna importaret. Ideò ſtatutum, vt dilatâ in commodius tempus vindictâ, mitigaretur animus ferox, nec impelleretur in neceſſitatem noui flagitij.

XXX. *Burgundus Pariſios venit.* Ad eam rem legati, Rex Siciliæ ac Bituricenſis, qui animum eius explorarent. At ille iam conſcientiæ callum obduxerat, & gnauiter impudens, affirmabat ſe dignum præmio patraſſe facinus, quod Tyrannum immanem & odioſum cunctis ſuſtuliſſet. Legati Principes ad eas voces, cùm exhorreſcerent, rogaréntque, imo Regis nomine vetarent, ne Pariſios ſe conferret; ille confirmatâ ad quoduis ſcelus audaciâ, ſe iturum reſpondet; ac magno comitatu Nobilium proficiſcitur. Adſunt ad ſanctum Dionyſium Proceres, orántque vehementer, ne parricidio tam recenti, cruore Aurelianenſis etiam tepente, in Aulam veniat, ac triumphum inulti ſceleris coram inſtituat. Aſpernatus monentes pergit vlterius, & à Pariſienſibus ingenti plauſu lætitiáque excipitur; nam Aurelianenſem ob vectigalia oderant, atque occulta de cæde odia, modò palam, & ſecuro riſu expromebant, & diſcurrebant per vicos pueri, lætis vocibus Noëllum ingeminantes: quæ vox Chriſti Domini natalitium ortum ſignificat, in magnis gaudiis vſurpata. Ductus hac pompâ in Atrebatenſes ædes Burgundus, eáſque contra vim muniens, prodiénſque in publicum magnâ frequentiâ ſtipatorum, auditi ſe à Rege poſtulat; nec vllo in contrariam partem hiſcere auſo, Delphino, Proceribus, turbáque populi audientibus, oratorem inducit, qui pro ſe orationem haberet. Is Ioannes Paruus, Theologiæ doctor, gente Normannus, quem Franciſcanum plurimi ſcribunt, negat Iuuenalis; vir quidem doctus & celebris eloquentiæ, eóque ad fucum verbis faciendum lectus, ſed præclaras dotes aſſentationis ſtudio in prauum detorquens, priuati commodi ſtudioſus, linguam & animum licitans, pretio, tutelámque criminis propudioſâ nundinatione ſuſcipiens. Oratione Burgundum defendit; ac quando cædem inficiari non poſſet, iuſtam eſſe contendit, pluráque in Aurelianenſem impegit crimina, falſa pleraque & ad inuidiam ficta; quod inuadere regnum affectaſſet; ſtuduiſſet conſiliare Benedictum Lunenſem, vt Rege ob impotentiam mentis amoto, eueheretur in ſolium; cum Anglo eam ob rem communicaſſet conſilia; magos & veneficos adhibuiſſet, ad Regem extinguendum; vectigalia grauia indixiſſet, vt pecuniâ fretus

Noël.

Iean Petit.

fretus voto potiretur; quod eâ arte multas illuſtres fœminas violaſſet; aliáque addidit orator proteruus ac mendaciſſimus, quibus necati Principis, tam dirè oblæderetur memoria, quàm crudeliter vita eſſet erepta. Tandem poſt deblateratas multas ineptias concluſit, gratias pro tanto facinore Burgundo agendas, qui Rempublicam tyranno, & graui pernicie vindicaſſet; indignantibus bonis, & in ſinu lugentibus, eò impunitatis prouectam audaciam, vt parricidium iam laudi verteret, ac doctrina Theologiæ iret in patrocinium ſceleris. Eâ oratione Regina percipiens quæ Burgundi proteruia foret, cum fratre Bauaro Delphinum abducens Melodunum ſecedit; ac Regem poteſtati dominantis tradit. Ita Rex breui interuallo morbi, petenti Burgundo ſcelus condonat, ſcribítque tabulas ſuâ manu ac ſigillo munitas, eâ verborum formulâ quæ reo placuit. Verùm hic dum ad nutum Regem moderatur & factionis contrariæ viros à dignitatibus mouet, ſubito Leodium euocatur, aduolátque ad Ciues in officium redigendos, qui Epiſcopum ſuum ipſi affinem expulerant. Eo abſente inimica factio ſtatim exurgit; nouíque actores in ſcenam ſubeunt. Valentina cum liberis, dato conſilio, pullata & in mœſtiſſimum habitum conformata, Burgundum accuſat, nec vllum ad grauitatem facinoris adhibet oratorem; ipſa denarratâ re quam aduerſarius fatebatur, perorantibus lacrymis, ſcriptum offert, quo mariti innocentiam comprobabat. Delphinus Regem ægrum referens, Proceribus adſtantibus, reſpondet de cæſi innocentia conſtare admodùm, ad ſatisfactionem iniuriæ pœnámque criminis quod ſpectaret, conſilium breui curaturum. Probata innocentia, dum de ſatisfactione deliberant, Burgundus ſubactis Leodienſibus, à Pariſienſibus de inimicorum conſilio certior factus, copias quibus Leodium vicerat, ducit Pariſios. Continuò metu in Aurelianenſes iniecto, ipſi, Regina, Delphinus, Rege ſimul abducto vrbe egreſſi, quam ocyſſimè Turones fugiunt, locúmque æmulo vacuum deſerunt. Ille ingenti ciuium gaudio admiſſus Pariſios, Guillelmo Duci Bauariæ aures præbet, compellanti de concordia reuocanda. Et erat Bauarus affinis vtrique partium, Turonéſque profectus, tantùm contendit, vt ad deponendas inimicitias cuncti conſenſerint. Conducibile plurimum ad pacem fuit, quod colloquia dum habebantur, Valentina morbo extincta eſt; quippe vltionis impotens fœmina, cùm eò rem deduci ſpectaret, vt impunè parricidæ eſſet, inulti manes lugerent, atque ſibi & liberis pro hereditate contemptus, inopia, & lacrymæ ſupereſſent, dolori ſuccubuit, vitámque dedit Burgundi, non ferro quidem, ſed auctoritati. Ita deſtituti defenſoribus liberi, iubente Rege, conuentis à Bauaro pactis aſſenſerunt, & in vrbe Carnuto, ea iurata ſunt, & concordia inita. In maiori templo, erecto pegmate, & circumcluſo, admiſſiſque vnis Proceribus, Burgundus nitens genibus, per Dolangium Aduocatum ſuum veniam à Rege petiit; ob cædem Ducis Aurelianenſis, eam tamen affirmans patratam in Regis regníque commodum; idémque Aduocatus præſentes Aurelianenſis liberos rogauit, vt omnem vindictæ cupidinem ex animis tollerent, adiungente duntaxat Burgundo, *idque vos rogo*. Eaque ſatisfactione, quæ noua potius & acerba iniuria erat, in Euangelij codices pacem & concordiam mutuam Principes ſanciuerunt, ani-

Cōcordia inter Burgundum & Aurelianenſem.

mis malè cohæſuris, quos nectere vinculum tam infirmum. At lætitiam eâ de pace conceptam fœdauit rebellio Genuenſium. Ij ſeptimo antè anno ſeditionibus turbíſque domeſticis feſſi, à Rege impetrauerant Bucicautium, Mareſcalli filium, digni patris digniſſimum fœtum, à quo regerentur. Et ille præclarus belli pacíſque artibus, primo pœnis ac ſeueritate, deinde manſuetudine ac liberalitate, ita Genuenſes perdomuerat, & conciliabat, vt ij per legatos, à Rege petierint Boucicauti præfecturam perpetuam. Eam dum exercet vnius hominis pœnâ, abalienat ciuium animos. Gabrielem Vicecomitem, Ioannis Galeatij ſpurium ob noua conſilia ſuſpectum, capite plectit, qui pecuniam multam à Florentinis promiſſam ſuo nomine cauerat. Ideo malè audiens quaſi creditorem innoxium arceſſita noxa ſuſtuliſſet, & Mediolanum paulo poſt euocatus, exiſtimatione deperdita, perdit & Genuam. Quippe Ciues in abſentem rebellant, Francos perimunt, ſéque tradunt Marchioni Monferratenſi. Aduolat quidem ad reprimendum motum Boucicautus, ſed repulſus in Franciam redit; beneuolentiæ Popularis exemplum, eum deprimentis, quem paulo antè efferebat ad ſidera.

Genua rebellat.

Bucicaut.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER DVODECIMVS.

SYNOPSIS.

Burgundus Montacutum damnat. Nouæ turbæ in Aula. Seditio Pariſienſis. Aurelianenſes Pariſiis excepti. Burgundus Atrebate obſeſſus. Pax Atrebatenſis. Bellum Anglicum. Ariflorum captum. Henrici Angli pietas. Pugna Azincurtia. Burgundus Pariſiis exlcuſus. Ludouici Delphini mors. Sigiſmundus Imperator Pariſiis. Ioannis Delphini mors, & Bituricenſis. Armaniaci odioſi. Regina aulâ pulſa. Regina libera. Armaniaci dirè necati Pariſiis. Capelucæ ſuror. Carolus Delphinus pacem Burgundo negat. Anglus Normanniam occupat. Rhotomagum capit. Delphini pax cum Burgundo. Delphinus Burgundum occidit. Franci & Angli in Delphinum. Delphini cura in hoſtes. Henricus ex Anglia redux. Henrici mors, & Caroli Regis. Carolus VII. Rex. Pugna ad Grauellam. Franci ad Creuantum victi. Pugna ad Vernolium. Regis anguſtiæ. Rex ad Britannum ſe vertit. Burgundi cum Anglo iurgium. Arturus Comeſtabilis. Regi caros pellit. Montargium liberatum.

Angli

Angli Aureliam obſident. Pugna Halecum. Puella Aurelianenſis; Aureliam liberat. Puellæ & poſteris conceſſa inſignia. Rex Rhemos ducitur. Puella capitur, & damnatur innocens. Variæ vrbes captæ. Trimollius pulſus. Borbonius cum Burgundo reconciliatus. Legati pro pace Atrebati conueniunt. Pax cum Burgundo. Reginæ & Betfortij mors. Pariſij recepti à Rege. Burgundus Caleto pulſus. Caroli Aurelianenſis libertas. Rex exceptus Pariſiis. Delphinus Aulâ miſſus. Franciæ calamitas. Bituricenſis conuentus pro Eugenio. Bellum cum Anglo renouatum. Rieuſij Mareſcalli mors, & Raiſij. Meldæ captæ. Agitur de pace. Proceres in Regem coniurant. Reconciliantur cum Rege. Pontizara capta. Bellum in Vaſconia. Margarita Conuenarum Comitiſſa. Dieppa à Delphino ſeruata. Delphinus Armaniacum ſubigit. Delphinus in Heluetios. Rex Metim obſidet. Bellum Anglicum inſtauratur. Cauſæ belli. Normannia expugnata. Rhotomagum captum. Normannia ſubacta. Cadomum captum. Agnetis mors. Aquitania ſubacta. Baiona capta. Aquitania rebellis iterum domita. Talbotij mors. Burdegala reddita.

CAROLVS VI. I.

Burgundus Montacutum damnat.

CONCORDIAM inter Principes initam Burgundi impotentia paulò poſt rupit. Erant tandem impletæ Delphini cum Margareta filia nuptiæ, & nouo vinculo Regiam affinitatem contraxerat, Michaëlia Regis filia Philippo filio Caroleſij Comiti in vxorem data. Sic totius auctoritatis compos, quaſi fortunam lecto excepiſſet, euehi ſupra omnium capita, regnum ad arbitrium moderari, ſuos promouere atque Aurelianenſes ſtudioſè deprimere. Poteſtas illicò in Tribunos ærarij verſa, ſeu ad plebem arctius demerendam, cui eiuſmodi homines ſemper odio ſunt, ſiue ex eorum ſpoliis, vt priuatam opulentiam publico plauſu conficeret. Ergo in eos ob pecuniam Regiam inſtituta quæſtio, & ipſe Burgundus ſibi Ioannem Montacutum damnandum ſepoſuit. Is primarius ærarij Præfectus, merito ſuo, & gratiâ Aurelianenſis, ad id munus euectus; opes ingentes,
Anno 1409. plurimam auctoritatem, & potentes affinitates parauerat. E duobus fratribus alter ad Inſulas Senonenſes, ad Pariſienſes alter prouecti erant; tres filias totidem Proceribus nuptui dederat, ac nuper filio Albreſij Comeſtabilis filiam magno ſumptu effusóque luxu vxorem adiunxerat. De peculatu apud

apud Iudices poſtulatus, quod optimatum vel innocentium crimen eſt, & poſtremum fortunæ os vertentis telum, rem vrgente Burgundo damnatus eſt, & capite palam truncatus. Probus quiſque ob ſupplicium innocentis ingemuit, & paratas opes accuſauit; quæ dominum perderent, atque hoſpiti ſuo crearent perniciem. Triennio poſt veritas patuit; & laudandi Cœleſtini Patres, qui beneficij memores, quo Montacutus ipſis cœnobium Marcuſſij condiderat, lite inſtauratâ, & deflagrante inuidiâ damnati memoriam abſolui curarunt; reſtitutus in perempti bona Carolus filius, & cadaueri exequiæ honorificè præſtitæ. Burgundus interea cæteros Aurelianenſium partium pergit fortunæ ſuæ ſubiicere. Albretius Comeſtabilis dignitate deiicitur; Cluquetius Admiralius deturbatur, cæteríque omnes, quibus Aurelianenſis gratia nunc flagitio eſt, bonis ſpoliantur & dignitatibus. Principes ad eam Burgundi tyrannidem conuerſis animis, ne aliorum malis inuoluerentur, egreſſi Pariſiis, Giani quæ ad Ligerim vrbs eſt, conueniunt, Duces Bituricenſis, Aurelianenſis, Borbonius, & Britannus; Comites Alençonius, Armaniacus, Richemontius, Albretius, plurimíque: & ad ſocietatem ſtabiliendam, Armaniacus filiam, quæ Bituricenſis neptis erat ex filiâ, Aurelianenſi in coniugem locat, mox arma & militem legunt;& inde Aurelianenſis factio quaſi in contemptum ab aduerſariis Armaniaca dicta eſt. Nec fuit Burgundus in legendo ſegnior; cùm Regis Nauarræ & Brabantini Ducis interceſſione, ad Biceſtrum propè Pariſios caſtrum de pace conueniunt; ea conditione, vt Principes quique ab Aulâ abeſſent, & ſe in ſua reciperent, donec à Rege arceſſerentur, interea res à deſignatis viris adminiſtrarentur; & regeretur à Bituricenſi Delphinus. Sed altius in animum Aurelianenſis iniuria penetrauerat, quam vt verbis vllis ſcriptíſve fœderibus deleri poſſet; repoſcebat ſanguinem ſanguis, & magno quidem fœnore ab vtraque parte refundendum. Primus Aurelianenſis fœdus infregit; ac conqueſtus quod in viris deſignandis, qui res publicas gererent, plures è Burgundi partibus quam è ſuis appellati eſſent; Croyum nobilem, Burgundo chariſſimum, & ab eo miſſum ad Bituricenſem intercipit; & per acerbos cruciatus inquirit de interfectoribus patris, & de Burgundi conſiliis, nihil fatentem repoſcit Burgundus, retinet Aurelianenſis. Ita recaleſcentibus animis, poſt mutuas prouocationes, ad arma & ſociorum opem recurritur; atque duodecim Equitum millia Aurelianenſem ſequuntur, Burgundum quinquaginta millia bellatorum. Hic vt viribus præpollebat, plures vrbes in Veromanduis capit; cúmque Mondiderij agit, à Flandris repentè deſeritur. Ij affirmabant elapſum tempus quo receperant ſe militaturos; nec vllis ducis obteſtationibus precibúſve, imò nec lacrymis prohibiti ſunt quin abirent; ita cùm maximam exercitus partem conflarent, Burgundus ſeu in ſicco deſtitutus, ſimiliter abſceſſit. Eo diſceſſu Aurelianenſes iam ſuperiores, ad Pariſios cupiditatem admouent copiáſque, cùm ea in vrbe Rex & Delphinus ſimul capi poſſent; & quidquid poteſtatem prætextu armaret, ſed Petrus Eſſartius Burgundo fidiſſimus eos occupauit. Ille ante Præpoſitus Mercatorum, permittente Burgundo eiectus erat Pariſiis, nunc vrbe

CAROLVS VI.

Gien.

Biceſtre.

De Crouy.

Des Eſſarts.

CAROLVS VI. exceptus, in Aurelianenſes vt fœdifragos declamat, populum concitat, armátque ad publicam defenſionem; accedit ad furorem plebis inflammandum quidam Caboquius, arte lanius, qui fautores Aurelianenſium rapit in carcerem, ducem Bituricenſem, effractis palarij foribus vrbe expellit; Rege inſtar pinnulæ ad proximum flatum ſe verſante, & Delphino Burgundi ſoceri partes propugnante. At Bituricenſis ad Aurelianenſes tranſit; cúmque Burgundus validum exercitum inſtauraſſet, ac Pariſios redux Clodouæi fanum expugnaſſet, cepiſſetque Stampas Delphinus; Aurelianenſes iam inferiores, publico fœdere Anglum appellant, clientelámque vt domino præſtant. Verùm eo fœdere arma inimicis, ſibi opem nullam confecerunt: Nam Burgundus ceu in perduelles inflammato Rege, ſcriptóque exercitu centum millium hominum, rectà Auaricum Biturigum tendit, quo fœderati receperant ſe, Anglicis auxiliis nondum ſubmiſſis. Et ad eam vrbem inter armorum ſtrepitum pax audita. Quippe egregiè propugnabant ſe obſeſſi, nec vnquam vrbis occluſerunt portas; aſſiduis eruptionibus hoſtem infringendo; imò & morbi quaſi ſubſidiarij milites in Burgundi copiis ſæuiebant; tam multis intemperie cœli extinctis, vt opinio quamvis falſa increbuerit, fontes & puteos ab Aurelianenſibus veneno imbutos. Tandem cùm Clarentiæ Dux iam phalanges Anglicas admoueret; Delphinus Burgundo plurimùm renitente, pacem præoptauit; cuius pacta erant, vt principes veniam à Rege poſcerent; arces & viri vltrò citróque capti, redderentur; obliterarentur factioſa Burgundi & Armaniaci nomina, & Anglo communi ſumptu daretur pecunia. Dataque ſunt iam vaſtanti Cænomanos ducenta quadraginta nummorum millia, & promiſſa plura; & ipſe paulò pòſt morte Henrici Regis reuocatus, properauit in Angliam.

Caboche.

Anno 1411.

II. *Burgundi ſcelus.*

Iam tertium fœdus inimicitiis Principum laruam obtenderat, ipſas adeo non pacauerat, vt mox ferociores ceu collecto impetu foras proruperint. Tunc à Burgundo cogitatum crimen, & ſeditio Pariſienſium, res vtcumque tranquillas iterum perturbarunt. Delphinus à Burgundo defecerat, & Auarici obſidione explorato Burgundi animo, compertóque ob bonum priuatum non publicum agi, pellíque vno ambitionis momento, in factionem oppoſitam conuerterat ſtudium. Ideo Burgundus, ne Rex cum Delphino deficeret, ſimúlque euaneſceret cupiditatis prætextus, vir audaciæ roboratæ, ſtatuit tres fratres Aurelianenſes de medio tollere, vno ictu triplicem nodum ſcindere, tergeminúmque Geryonem ſemel exſcindere. Id conſilium Petro Eſſartio fidiſſimo capiti aperit, locuſque delectus Antiſiodorum, quò conuenire debebant Principes, ad priuatas cuiuſque res amicè tractandas. Verùm Eſſartius atrocitate tam horrendi criminis territus, potiorem æquitatem amicitià ratus, imo & veram amicitiam quæ vetaret flagitium, conſilium declarat Principibus, & liberi Aurelianenſes Delphinum conueniunt, arctiúſque fœdus cum eo colligant. Burgundus facinore deiectus, vt ſe & factionem penitus ſtabiliret, regni Comitia Pariſios vocat, auditque Vniuerſitatem grauiter in Adminiſtros regni conquerentem. Delphinus ſimiliter in vrbe agebat, conatus animos à Burgundo diuidere,

uidere, ſibíque pro poteſtate adſciſcere. In eâ contentione Eſſartius qui in Normanniam ante confugerat, ſperauit ſe tutò poſſe verſari Pariſiis, imò non leue momentum Delphini rationibus fore: nam à Burgundo detectum crimen abduxerat; itaque ſe in ciuitatem ſuam reſtituit. Illicò Burgundus irâ & vindictæ face incenſus, quòd ſibi infenſiſſimum coram agere impunè, cerneret, in vulgus per emiſſarios nuntiat, veniſſe Eſſartium, vrbem vt proderet, conueniſſe ipſum cum Delphino, vt prætextu haſtiludij, admitterentur quingenti equites, quorum ope vrbem diriperet atque incenderet. Accedit Iacauilla in Bituricenſis locum Prorex conſtitutus; iámque ſeditionis tubicen & anteſignanus, populi fæcem ad tumultum vocat; nec deſunt duces, Caboquius ille lanius, Ioannes Trecenſis Chirurgus, & Deniſotus Caluomontanus. Per eiuſmodi furoris miniſtros, Burgundus aggreditur poteſtatem Delphino pulſo inuadere. Ac primùm cùm flamma vltionis impotentius vreret, Eſſàrtium in Baſtillam confugientem vim minatus ſibi reddi curat, afficitque ſupplicio, capite in platea abſciſſo, & trunco corpore furcis affixo. Tum ſeditioſos caputiis albis indutos vt ſe dignoſcerent, in Delphini ædes impellit, qui ſibi quoſdam Procerum dedi efflagitent, quos in ſupplicium rapiant. Delphino de proteruia ac vi expoſtulanti, Burgundus interuenit, atque comminanti, poſtquam is reponit, melius conſulturum, cum ira deferbuerit, ſeditioſi impetu facto irrumpunt in conclauia, reuulſiſque foribus Proceres quoſdam, & Delphini domeſticos rapiunt in cuſtodiam; in iis Eduardus Barrenſis Dux, & Priuerius, quorum ille emiſſus, hic in carcere cæſus causâ indictâ, multíque alij per vim necati ſunt, proiectis in profluentem corporibus. Móxque amentia eò promota eſt, vt turbulenti Delphinum ipſum inuaſerint, capto cuſtodes dederint, deiectúmque regimine, vt incapacem, & conſiliis prauis, nimis obnoxium, decreto ſuo dixerint. Tum Regem adeunt, & per Monachum Carmelitam, monita quidem in ſpeciem; ſed re ipſa opprobria pluresque contumelias in ipſum congerunt; cogúntque Corbienſem Cancellarium, præclariſſimæ fidei virum exauctorare. Ac quoniam vna Reginæ domus adhuc integra ab veſania erat, in eam inuadunt ſimiliter, Ludouicum Bauarum Reginæ fratrem corripiunt, matronáſque nobiles quindecim, compingúntque in carcerem. Ea res pleróſque ciuium à Burgundo auertit; erántque haud pauci qui meliores partes tuebantur, quorum principes, Henricus Marlius primarius Præſes Senatus, & Ioannes Iuuenalis Vrſinus, magnæ apud probum quémque auctoritatis. Nec Vrſinus ſine elogio appellandus, qui ex illuſtri Vrſinorum familia Neapoli orta, ducens originem, è maiorum ſago ſponte ad togam tranſiens, diu in Curia Pariſienſi Cauſidicum egerat; mox ob fidem atque eloquentiam celebris Regi innotuerat, à quo Præfecturâ Pariſienſi donatus, incorruptâ morum integritate, & prudentiâ ſingulari, tantùm auctoritatis comparauerat, vt ciuium animos, cùm abeſſet furor, ad nutum flecteret, nuſquam potentiâ niſi in bonum vſus. Ille igitur vnà cum Marlio tantùm induſtria & ſolertia contendit, vt annuente Burgundo, cum Aurelianenſibus qui armati concurrerant, Pontiſaræ,

Seditio Pariſienſium.

Iaqueuille.

Anno 1412.

De Marle. *Iuuenalis Vrſinus.*

Anno 1413.

mouentque in Burgundum, Rege ſimul & Delphino ductis; Pariſienſibus ante exarmatis, & vicorum catenis in caſtra Luparæ & Baſtillæ delatis. Primùm in Picardiam ductus exercitus, & poſt Sueſſionem captam, direptam, atque incenſam, quæ Regi obſiſtere auſa eſſet; in Atrebates promotæ copiæ. Attonitus perculſuſque Burgundus Attrebato ſe communiebat, erátque ſpes feram aliquando in latibulo poſſe oppugnari. Nam Flandri quandiu Rex abſtineret Flandriâ, opem denegabant; Niuernenſis frater Regi adiunxerat ſe; vnáque ciuitas validum ac numeroſum exercitum fruſtra excluderet. Iam hebdomade ſeptimâ producebatur obſidio, rerúmque penuriâ laborabant obſeſſi, paucis diebus in poteſtatem venturi hoſtium; cùm intercedentibus Duce Brabantiæ & Comitiſſa Hanoniæ, de pace agitur. Fremebant Aurelianenſes eripi palmam ſibi è manibus, comprimi atque extingui vindictæ incendium, belluámque inductam in retia ad furorem nouum expediri, ſed aſſenſus accommodandus fuit Delphino, qui omnino pacem appetiit, nec Burgundum prorſus perditum voluit. Arbitror, generoſus iuuenis cùm adminiſtrare regnum ipſe vellet, duáſque inter factiones poſitus, poteſtatem alterutrius pertimeſceret: libratam vtramque lance æquâ voluit, ne præpollenti obnoxius foret; faciliùs clauum inter æquales moderaturus, quàm ſi alteram opprimendus attolleret. Ita pax contracta, reuocatis conditionibus quæ Carnuti conuenerant; Réxque admiſſus Atrebatum, Burgundi clientelam excepit; ſoluti mox exercitus, atque Aula Pariſiis reddita. Et ſtatim Delphinus propoſitum vrgens, petorante Epiſcopo Carnutenſi ſuo Cancellario, adminiſtrationem regni capeſſiuit, tum ærarij, tum rerum quæ ad pacem bellúmque ſpectarent; quamuis Bituricenſis aliíque Principes intercederent; quibus iam diuturnum regimen pro patrimonio erat. Hactenus Franciam miſeriæ ſingulæ appetebant, dato identidem ad reſpirandum ſpatio; nunc turmatim faciunt impetum, ardore tanto atque frequentiâ, domeſtica mala extraneis cumulantibus, vt videantur omnia infortunia conſpiraſſe in vnam, quibus diuino rantùm numine ſeruari potuit.

Burgundus Atrebato obſeſſus.

Pax Atrebatenſis.

IV. *Bellum Anglicum.*

Angliæ Regi Henrico IV. Henricus filius eius nominis V. ſucceſſerat, qui ſtabiliendo nouo imperio, poſtquam inducias cùm Francis aliquoties protraxit, firmam vt pacem conſtitueret, Catharinam Caroli filiam, formâ pulcherrimam, geminâ legatione in vxorem petierat. Et primâ quidem repulſam paſſus, generoſo Francorum conſilio, qui patricidæ filium affinitate regiâ indignum rati, nuptiarum ſpem interciderant; ſecundâ legatione petebat eaſdem nuptias, ſed armatus propemodum, & victoris more. Nam expeditus proditione domeſticâ, atque ad ſupplicium raptis auctoribus, ardens animi, gloriæque cupidior, ſponſam quidem ambiebat in coniugem, ſed maximam partem Franciæ optabat dotem, eaſdem prouincias ac eodem iure quas Bretiniaco fœdere Eduardus tenuerat. Cùm eæ conditiones grauiſſimæ Francis viderentur, Legatos honorificè exceptos infectâ re dimiſerunt. Quamobrem Henricus, quo die ceſſabant induciæ eo exercitum iam paratum, nauibúſque mille & quingentis impoſitum, Sutantonenſi portu verſùs Franciam ducit: in eo erant grauium Equitum ſex millia, ſagittariorum viginti quatuor. Directa in oram Normanniæ claſſis, & Ari-

CAROLVS VI.

Harfleut. *Ariſlorū captum.*

florum in Sequanæ oſtio vrbs obſeſſa; ita vltioni & opportunitati bellum patrabatur; expugnandâ vrbe, in quam Piratæ ſe recipiebant, Angliæ ſpoliis dudum opulenti, & claudendo amnis oſtio; quo Rhotomagum totamque in Franciam quam plurimæ merces importabantur. Etouteuilla Præfectus, vrbem propugnabat. Datum Duci Gloceſtrenſi Regis fratri munus oppugnandi oppidi, dum Rex in proximo cliuo caſtris poſitis ſubſidia, ſi qua inducerentur, repellit; tegítque obſidentes. Et Gloceſtrenſis primo machinatum impetu, tum ad muros actis cuniculis, vrbem die triceſimo ſeptimo ad deditionem adegit; tam duris conditionibus, vt præſidio duntaxat emiſſo, ciues direpti ſint,& magnam partem Caletum traducti. Enimvero propugnantium fortitudine imminutus erat Angli exercitus, vt præter morbos paſſim vulgatos, imminente iam hyeme, Caletum recedere ad inſtaurandas copias Henricus ſtatuerit. Verùm, vt erat ingentis animi atque intrepidi, ne crederetur victi inſtar aut fugientis abſcedere, placuit dimiſſis nauibus terreſtri itinere per Normanniam, Picardiámque militari agmine ingredi. Conſilium erat aleæ plenum atque diſcriminis; nam tota Francia delectu feruebat, aduolabant Proceres, Nobiléſque, ingenſque exercitus imminebat ad Somonam, quem amnem omninò oportebat traiicere, & vaſtati agri commeatum omnem abſcindebant: Henricus nihilominus pergit, & Eduardi abaui hærens veſtigiis, eiuſdem etiam felicitatem conſequitur. Magnis incedebat itineribus, accurata in milites diſciplina, lege propoſitâ, vt ſi quis ædem ſacram violaſſet, capitale foret. Et obſeruatur religioſi animi Principiſque quem ambiret victoria factum eximium, quippe cùm audiſſet raptum eſſe de templo vaſculum, in quo Sacroſanctus Chriſtianorum cibus ſeruabatur, iuſſit exercitum totum eò loci conſiſtere, nec ſe inde mouit, qui feſtinabat tantopere, donec repertus Sacrilegus, redditum vas, & de reo ſumptum ſupplicium. Accedenti ad Somonam patuit vadum antea incolis inexploratum, tranſmiſitque amnem, Peronam inter & Corbiam; iam ſecurus & Caletum properans. Sed Franci celeritate quam maxima iter occluſerant, atque in Morinis caſtra poſuerant, Taruannam inter, atque Heſdinium, ad pagum cui Azincurtio nomen, antè ignobilem, mox Francorum clade longè celeberrimum. Francicum exercitum regebat Albretius Comeſtabilis & Bucicautus Mareſcallus, viri peritiſſimi rei militaris; erántque ſub ſignis Principes, Aurelianenſis, & Borbonius, Duces Barrenſis, Alençonius, & Brabantiæ; Comites Euſius, Richemontius, Niuernenſis, & ſelecta ex vniuerſo regno nobilitas. Quin ardebat ipſe Rex copias ducere, pugnámque conſerere, ab ea prohibitus ægerrimè à Bituricenſi, qui memor cladis Pictanienſis, cuius pars fuerat, cùm Francos à prælio dimouere rationum momentis haud poſſet, Regem Delphinumque Rhotomagi inhibuit; affirmans minorem cladem futuram, ſi periret exercitus, quam ſi Rex ipſe cum Delphino in necem aut vincula raperetur. At vero prudens animus præſagiebat quod accidit. Contra Franci ruentes in perniciem, crepabant arma atque victoriam. Iam Henricus hoſti inſequenti;& prouocanti ad certamen reſponderat, ſe ſuo non hoſtium arbitrio bellum gerere, venturum in prælium, vbi commodum foret; Caletum ſe

Henrici Angli pietas.

ire;

ire; ſi Francis tantus ſit præliandi ardor, ſe euntem ad certandum cogant. In præſentiâ poſtquam animaduertit, nullum ſaluti niſi vincat locum ſupereſſe, in id incumbens, prælium comparat. Nocte quæ diem Octobris viceſimum quintum quo pugnatum eſt anteceſſit, gemino ſubſidio confirmat militem, religione & confidentiâ. Indicit omnibus peccatorum exomologeſim, eam ipſe primus cum Tribunis & Centurionibus obit, imò militum plurimi, quod ea ætate ſub diſcrimen vitæ haud infrequens erat, ſibi pugillum terræ inuicem porrigunt, ad ceremoniam ſacræ Euchariſtiæ referendam. Quod poſtquam religioſè perfectum eſt, reliquâ nocte ſecuros iuſſit ſaltare & canere, inſtrumentis muſicis, tubis & tympanis, ad faciendam hilaritatem adhibitis.

V. *Pugna Azincurtia.*

Vbi ſol illuxit, copias diſponit multùm imminutas; erant duntaxat tria armatorum millia, ſagittariorum tredecim. Ideò ne immenſo hoſtium numero obrueretur, vires arte & peritiâ ſupplendas cenſuit. A tergo erat colliculus ſilueſtri arbore vepretiſque denſis conueſtitus, qui muri inſtar ab hoſte tegeret atque defenderet; præterea iuſſit palos aptari, ſenos pedes oblongos vtrinque ferro indutos, quod ſinguli pedites præ ſe ferrent, atque in loco pugnæ infigerent, vt iis circumcluſus & obuallatus exercitus, in hoſtium equites muniretur, eorúmque maximum robur infringeret. Tum vnum agmen ex vniuerſo milite componit; in fronte Sagittarios collocat, atque ad alas, duas prævalidas equitum turmas. Suum militem Franci in agmen triplex partiuntur; primum ducebat flos Procerum & Nobilitatis, Comeſtabilis, Boucicautus, Aurelianenſis atque Borbonius; alterum Duces Barrenſis & Alenſonius, tertium plurimi æquo imperio Proceres. Non initur pugnantium à Scriptoribus numerus, fatentibus cunctis, nobilitatem, omnem è regno excitam, atque vni Anglo ſex ſeptémve opponi. Aberat Burgundiæ Dux, qui ſe Belgio ſuo continuit, intutum ratus ad exercitum accedere, cuius imperium penes Aurelianenſes totum erat; eámque ob cauſam prohibuit ne Philippus filius ſe ad hunc conferret, quanquam cupidiſſimus pugnæ adoleſcens, id vehementer arderet. Britanniæ Dux aliíque multi die quæ pugnam ſecuta eſt, aduenere. Ita diſpoſiti promouentur vtrinque exercitus; at prima Franci pernicies, quod ante in Creciaca & Pictauienſi pugna contigerat, ab Anglis Sagittariis. Anno 1415. Ij in Francos equites qui proruebant temerè & incompoſitè, primùm eiaculantur ſagittas, equos ſauciant atque tranſuerberant; tum in diſiectos & ſolutis ordinibus palantes inuadunt; proiectis arcubus, gladios ſecureſque corripiunt, & magnâ celeritate interfuſi vagantibus, paſſim equos equitéſque mactant & fodiunt. Poſtquam eo facto nutare cœpit Francorum acies; Henricus cum armatis equitibus in eos irrumpit, & loco pulſos in agmen alterum diſiicit: ſic perturbatis confuſiſque agminibus, Proceribus Tribuníſque fruſtra pugnantibus, vtrumque agmen profligatur, & tertium vix direpto enſe in fugam agitur. Locus Franco difficilis erat, atque incommodus, anguſtus admodùm prohibebat ne ſe equitatus explicaret in latera, néve turmæ expediri commodè in aciem poſſent; vt plurimi turbâ oppreſſi ſint, ne dato quidem ad ferrum exerendum ſpatio; tum in

pratis

CAROLVS VI.

pratis humido ſolo & vliginoſo pugnatum eſt, in quo vix ſtare equi poſſent, & firmare veſtigia. Ita partim quà loci difficultate, quà ſua temeritate atque audaciâ, Franci victi, cæſi, & in fugam acti ſunt. Cæſi in acie quinquies mille, fermè omnes Nobiles, quorum Principes, Comeſtabilis, Dux Brabantiæ, & Comes Niuernenſis, Ducis Burgundiæ fratres, Robertus Dux Barrenſis, Comites Marrius & Vaudemontius; Boucicautus captus, dum in Angliam ducitur, expirauit ob vulnera; & cæſus Dux Alenſonius, qui inſtaurato fortiter prælio, ſibi ferro in Anglico agmine viam patefaciens, ad Regem ipſum penetrauit, eiùs fratrem Ducem Eboracenſem occidit, ictúque in Regis caput impacto, coronæ partem deiecit, tandémque ab irruente turbâ necatus eſt. In captiuis quatuordecim millia numerata; in quibus Duces Aurelianenſis atque Borbonius, Comites Euſius, Vindocinenſis, & Riquemontius; Domini Harcurtius, Cranenſis, Humerius, Caunius, aliíque. Angli è ſuis præter ſaucios plurimos, mille ſexcentos numerabant in cæſis. At Francorum adauxit perniciem, Bournouillæ facinus, qui in caſtra hoſtium indefenſa irruens, ea diripuit, cæſis calonibus & lixarum turba. Nam Henricus fugientium ſpectaculo motus, veritúſque ne victus hoſtis inſtauraret prælium, ſuíque ſeruandis captiuis & repellendis hoſtibus eſſent impares, necari captos iuſſit, plurimíque perempti ſunt. Sic patrata ad Azincurtium victoria, quæ Anglis monumento gloriæ perilluſtri fuit, Francis temeritatis atque ignominiæ. Henricus flexo genu, Deo victori gratias egit; tum ſuos tum hoſtes, qui occubuerant nullo delectu, tumulari iuſſit; ducénſque captiuos Caletum, mox in Angliam venit; nullâ re poſt victoriam tentatâ; Quippè copiæ infirmæ admodùm erant; & præter ſalutem contra ſpem partam, tam inſignis palma, & conſequuta laus, pro pluribus prouinciis erat, vrbibúſque obtentis.

VI. *Burgundus Pariſiis excluſus.*

Regi Pariſios redeunti dubia erant omnia & ſuſpecta; imminebat Burgundus, calamitatis pondus non leuamentum, qui periculum Franciæ immotus ſpectauerat, nunc in eam deiectam incumbens, adducit exercitum, æmulíſque iam captis aut cæſis, non dubitat quin ſibi prædæ futurum regnum ſit. Bituricenſis quanquam annis grauior, publicam rem tutatur egregiè; Pariſienſes compeſcit, Regi auctor eſt vt nouum Comeſtabilem dicat, cuius fortitudine & fidelitate fulciatur regnum; & arceſſitus Ioannes Comes Armaniacus, ſocer Aurelianenſis, cui commiſſus enſis; iſque adduxit è Vaſconiâ Nobiles, pro genio gentis, militares viros atque intrepidos, celebríſque proſapiæ; quales, Fimmarco, Caſtera, Goularſius, Flammarenſius, Caſaubonus, Euſius, Termæſius, Arnæus, Negrepeliſſeus, & Terrida, qui in officio ciues continerent, & muris hoſtem generosè arcerent. His munitus præſidiis Rex vetuit Burgundo Lutetiam verſus accedere; & pergenti nihilominus ſic Pariſienſium portas animóſque occluſerat, vt is pluribus fruſtra tentatis, quanquam Latiniaco capto, conſumptâ ſub ſpem inanem hyeme, tandem in Flandriam voti caſſus abſceſſerit. Mox attamen viſus ſpem ſuſcitaſſe, Ludouici Delphini obitu, qui viceſimum annum delibans, morte raptus eſt, non ſine veneni ſuſpicione. Ille

Lagny.

ab

ab Burgundo prorſus alienus, cuius fraudes perſpexerat, & ſpretâ vxore, nouis amoribus inefcatus, Aurelianenſium erat, quanquam medius partium aſpirabat ipſe ad regimen, quod iam capeſſebat, vtrique imperaturus, non ſeruiturus alterutri. Ioannes proximus frater Delphini nomen & ſpem regni ſuſcepit, totus ipſe Burgundo addictus; ſiue vt fratri factionem opponeret, ſiue indole ad deteriora; & vxorem duxerat Hannonij Comitis filiam, Burgundi ex ſorore neptem; agebátque in Hannonia, cum frater obiit. Statim igitur tacitum fœdus cum Burgundo & Hannonio contrahit, quo ad eorum partes adſtringebat ſe, tum Pariſios venit. At Bituricenſis, vt aggerem venienti opponeret, curat Carolum Delphini fratrem dici Gubernatorem Lutetiæ, ipſique in Conſiliarios & cuſtodes aſſignat Armaniacum Comeſtabilem, & Taneguyum Caſtellium, qui Burgundo infenſiſſimi erant; præterquam quod Carolus Mariam Regis Siciliæ filiam duxerat, implacabili in Burgundum odio diſſidentis. Ita Francia ſuorum ipſa malorum artifex, præter cauſas veteres calamitatum, nouas attexebat, & prudentiâ cæca nectebat ſibi laqueum. Et verò Burgundus poſtquam animaduertit Ioannem Delphinum minùs pollere Pariſiis, clam adornat coniurationem, quâ non modò Armaniaci, ſed ipſe Rex, tollendi eſſent è medio, & iam ad exitum perducebatur flagitium, ipſo Paſchatis die; cùm à mulierculâ declaratur, & diligentiâ Cancellarij atque Taneguyj coniurati opprimuntur, atque in ſupplicium rapiuntur; ipſorum Caput Almenius Orgemontij Cancellarij filius, perpetuo carceri mancipatur, vir Eccleſiaſticus, opúmque ingentium; vnà ambitione ad crimen impulſus, cùm alia omnia tam abundè ſuppeterent. Inter has procellas illuxit quædam ſpes ſerenitatis, Sigiſmundus Imperator exceptus Pariſiis. Ille ex Aragonia redux fruſtra tentatâ Petri Lunenſis contumaciâ, vt ad Concilium Conſtantienſe profectus, depoſitâ tiara, Chriſtianæ reipublicæ bono conſuleret; iter per Franciam habet, perrecturus in Angliam, ſi Reges poſſet conciliare, & ad tollendum ſchiſma, & ſubleuandam Eccleſiam, curas omnes Regum & Principum, in id vnum opus ſimul traducere. Verùm nihil ab Franco Anglove, quod componeret pacem, impetrauit. Imo Franco offenſioni fuit; quod honoris causâ deductus in Curiam, & lite coram diſceptatâ, litigantium alterum cui ad cauſam impetrandam nobilitas deerat, ad ſe acciuit, & dato inſigni Equitem dixit; quod à Rege & Francis malè exceptum eſt, quaſi Imperator ius ſibi in Franciam arrogaret: atque ideo cùm in reditu Amedæum VIII. Sabaudiæ Comitem, Ducem vellet dicere, prohibitus eſt ceremoniam Lugduni obire, & in ipſam Sabaudiam remiſſus. Breui hoc interuallo ſopita diſcordia, mox recruduit. Bello in Anglum perſeuerante, cum eodem Burgundus priuatas inducias pactus erat quod Regi atque Conſilio permoleſtum fuit; ſubditum abſque Regis permiſſu cum hoſte paciſci. Et poſtmodùm detrimentum in Bituricenſis morte Francia patitur, hic ſuo fato obiit, ſenectute ad annos ſeptuagenos ſenos perductâ; extremum ruentis patriæ fulcrum; cui præter auaritiam rara vitia erant, moderata ambitio, cæteríque affectus; paci & otio quam labori & bello aptior; ideò iſtis infenſus, illa promouebat; deceſſit ſine prole maſ-

Ludouici Delphini mors.

Sigiſmundus exceptus Pariſiis. Anno 1416.

Bituricenſis mors.

CAROLVS VI. culâ; vir magnificus, atque ædificandi percupidus, extántque pro liberis egregia profanæ magnificentiæ monumenta. Nec multò pòſt Ioannes Delphinus improuiſà morte extinctus eſt, ſiue, vt rumor inualuit, veneno à matre præbito, difficilem nati indolem verita, aut à Rege Siciliæ, ſpem regni in Carolum generum deriuante; ſiue vt ſimilius vero, vitæ intemperantia, vſuque libidinum, quibus indulgebat immoderatiùs; nec enim toxicum vllum perniciofius.

Et Ioannis Delphini. Anno 1417.

VII. Carolus poſtremus Regis filius, natus annos quindecim, cum Delphini appellatione regni regimen ad Armaniacos totũ abduxit. Diſcordia tandem ablegatâ, & omni ſpe Burgundo abſciſſa, videbatur regnum ſubleuari, atque in Anglum vires verti poſſe, communem hoſtem, reſque in Normannia non mediocriter promouentem. Penes Comeſtabilem adminiſtratio erat, & Conſiliarios ſibi adſciuerat viros præclaros, Martinum Cancellarium, Taneguyum vrbis Præpoſitum, Dammartinum, & Cambienſem, quorum conſenſu vnanimi regebat rempublicam. Verùm idem qui tenebat clauum Comeſtabilis, is nauem, ſéque ipſum in ſcopulum & naufragium impulit. Præclaras dotes tria potiſſimum vitia inficiebant; parſimonia quæ auaritiam ſaperet, ſeueritas quæ accederet ad ſuperbiam; atque amor imperij, qui nimius ambitionem exſcriberet; ita odium colligebat in vulgus, tributa plurima indicendo, morum faſtu dignitatem tutando, & præfecturas tum ciuiles tum militares ſectatoribus ſuis aſſignando. Excuſabat quidem ſe & virtutum ſpeciem prætexebat vitiis; inopiæ ærarij parſimoniam tribuens, ſuperbiam dignitatis curæ & tutelæ, & præfecturas ſuorum temporis neceſſitati, ne quis oppoſitæ factionis turbaret rempublicam; ſed malè populo per has laruas imponitur, & optimatum vitia ſub perſonâ patent. Porrò eorum ambitio moleſtiſſima poſtremò regnum peſſumdedit. Regina, immoderatæ potentiæ Comeſtabilis, vna obex erat; illa iam ab Regis morbo aſſueta intereſſe conſiliis, regimen vel totum vel in partem capeſſere, quia tunc Burgundo infenſa admodum erat, Comeſtabilem patiebatur, & loco principe excluſa, ambiebat ſecundum. Enimverò ille Reginæ præſentiam ferebat impatientiùs, & ſiue impotentis feminæ ambitionem ſubueritus, ſiue omnem ſcrupulum amoliturus, ſtatuit Reginam ab conſilio amouere, & penitus deturbare. Ideò contumelias per gradus promouens, primùm Regis nomine abſtinere à conſilio iuſſit; dein per Delphinum gemmas aurúmque factum abripuit, mox vnum è domeſticis ipſi percarum, rapi ex Aulâ, & fluuio mergi imperauit; poſtremò Aula pulſam Bleſam, dein Turones cum Catharina filia ablegat, orbatam domeſticis, datíſque cuſtodibus, quorum acerbitas augeret miſeriam, carcerémque efficeret quod aſſignatum erat hoſpitio. Subita & improuiſa conuerſio tam altum odium in Reginæ mente ingenuit, vt in poſterum inexpiabile, vel vindictâ patratâ, fuerit. Non in vnos Armaniacos conceptum eſt, ſed in regnum, ipſúmque Delphinum, vt Iſabella ſe Reginam matrémque oblita, regno & filio grauiſſimas ærumnas innexerit, ad extremum ſpiritum odij pertinax atque vltionis. At quoniam muliebre ingenium ad vindictam acutiſſimum & celerrimum eſt; illa, extincto vetere odio, ſe ad Burgundum

Armaniaci vulgo odioſi.

Regina aulâ pellitur.

CARO-LVS VI.

dum applicuit, ſtatuitque Cathatinam filiam calamitatis ſuæ participem, Anglo tradere, ipſiſque regnum, Delphino raptum conficere. Telam orditur primùm à Burgundo. Is Reginæ litteris compellatus, arma & conſilia in Armaniacos inſtruit. Sic plures vrbes ad ſeditionem commouet, Rhotomagum maximè; illis expeditis Pariſios properat, captiſque haud paucis oppidis, triginta hominum millia ad eos admouet. Verùm ſtrenuitate & diligentia Comeſtabilis, tam oppreſſis intus ſeditioſis, quàm vi foris repulsâ, diſceſſit ab obſidio, & ad proximas vrbes ſe conuertit; iámque Carnurum, Monſericum, Siluanectum, Pontiſatam expugnauerat, cùm Turones celeriter aduolans Reginam opportunitatem parantem, dum ad Diui Martini ædem proficiſcitur, excipit, potitur vrbe, & Carnurum prædam ſpontaneam, ducit. Regina extemplò teſtata ſcriptis, attineri Regem captiuum ab Armaniacis, gerit ſe pro Regente, Pariſienſem Curiam abrogat, geminâſque inſtituit, Ambiani alteram, alteram Trecis; Lotharingiæ Ducem Comeſtabilem dicit, nouóſque ad arbitrium regni adminiſtros. Interea Armaniaci ſeditionem Rhotomagenſem compreſſerant, & Caſtelli ope magnam vrbem reuocauerant ab inſaniâ, iis in pœnam raptis, qui necauerant Regios Magiſtratus. Contrà ſoluerant Siluanectenſem obſidionem, erátque in viſceribus regni bellum inteſtinum; Burgundis decuſſatam crucem colore miniato pro inſigni ferentibus, Armaniacis rectam & candidam. Eos inter motus Martinus V. oppreſſo ſchiſmate creatus Pontifex, legatos Cardinales in Franciam miſit, quorum curâ & diligentiâ pax Delphinum inter & Burgundum Ducem ſancita eſt; eâ conditione vt præteritarum rerum obliti, ſimul regnum concordibus animis adminiſtrarent. Idque fœdus præconio publico Pariſiis magno populi gaudio enuntiatum eſt. Atque ita ſcribenti Iuuenali Vrſino aſſentior potius, quàm Monſtreleto Burgundarum partium ſectatori, atque affirmanti reiectam pacem ab Armaniacis, credo vt Pariſienſium immanem ſæuitiam quæ conſecuta eſt excuſaret, culpamque in Armaniacos verteret.

VIII. Pace promulgata, dum ſecurius Armaniaci agerent, tetrâ proditione Pariſiis in ſede imperij opprimuntur. Erat Pontiſaræ cum præſidio valido Villerius Inſulæ Adami Dominus, nuper ab Armaniaco ad Burgundum tranſgreſſus; ille clam adornatâ conſpiratione, per vrbis portam quam reſerabat Perrinus Clericus Conſulis filius, è puluinari dormientis patris claues ſuffuratus, noctu cum octingentis equitibus admiſſus, iuſto agmine ad Caſtelletum incedit, adiunctiſque quadringentis è conſpirantibus, ciuem per vicos ad res nouas concitat, repetitis clamoribus, *viuat Rex & Dux Burgundiæ*. Ad eas voces vniuerſus populus conuenit, armíſque raptis quæ ſub manum erant, furcis, malleis, verubus, fuſtibúſque; nam alia detraxerat Comeſtabilis; ad quodvis facinus ſe accingit. Eo affluxu Burgundi factio iam vrbis potens, in duo agmina copias diuidit, alterum tendit ad Sancti Pauli palatium, fractíſque foribus Regem ſomno excitat, atque equo impoſitum per vrbem deducit, vt ea auctoritatis Regiæ ſpecie vim atque amentiam ſuam obſignarent. Alterum agmen longè maiore inſaniâ graſſabatur; in Armaniacos conuerſa rabies, violatæ ædes, atque

Regina libera.

Armaniaci dirè Pariſiis necantur.

Villiers Seigneur de l'Iſle Adam.

CAROLVS VI.

heri interempti, crudeliter. Feſtinatum in palatia Comeſtabilis, Cancellarij, nobilium & Magiſtratuum; & quotquot occurrunt trucidati nefariè. Primo tumultu Comeſtabilis è Palatio ſuo profugus in vicini inopis obſcuras ædes abdiderat ſe; Taneguyus Caſtellius, immemor ſui curam omnem in Delphini ſalutem impenderat; aduolánſque in Palatium raptum è ſomno, & ſicut erat linteo inuolutum, Baſtillam detulerat; mox Melodunum tranſmiſerat, ſubſtituerátque Baſtillæ, ſocios qui è ſtrage euaderent, excepturus. At crudeliſſima laniena vrbem implebat; audiebantur paſſim clamantium voces, *viuat Burgundus*, *Armaniacus pereat*, & promiſcuè mactabantur viri, matronæ, pueri, quot ſuſpecti Armaniacarum partium erant. Ita Marlius Cancellarius, Guerrius, Curiæ Magiſtratus, Conciliarij pecudum inſtar contrucidantur, & ipſe Comeſtabilis ab hoſpite proditus educitur è rugurio, & in carcerem conditur. Agebat paulò mitiùs Regium agmen, temperánſque à cædibus, omnis generis homines rapiebat in carcerem, iiſque Pariſienſes cuſtodiæ omnes oppleræ ſunt. Sed non ideo popularis furor deſæuiit, die conſequenti nouo œſtro perculſi, carcerem cuſtodiáſque perfringunt, Comeſtabilem necant, alióſque omnis generis ad duo millia, in iis Præſules Conſtantienſem, Ebroicenſem, Baiocenſem, Siluanectenſem & Santonum; alióſque Abbates haud paucos, nullâ religionis reuerentiâ; atque cadauera promiſcuè carris plauſtríſque impoſita, extra vrbem deferunt, & inſepulta vel in profluentem coniiciunt, vel feris vulturibúſque in prædam deſerunt. Tria ad contumeliam ſeruata, Comeſtabilis, Cancellarij, & Guerrij, quæ poſtquam in palatio ad ludibrium omnibus patuerant, à fæce populi per lutum & vicos raptata ſunt triduum, & proiecta inter putreſcentia animalium corpora. Et Villerij obſeruata crudelis proteruia, qui è mortui Comeſtabilis tergo duas corrigias decuſſatas, dereptâ ferro cute, detraxit; vt Burgundi notâ inſigniretur vel mortuus. Taneguyus tentauerat quidem à Baſtilla in ciuitatem irrumpere, & comitantibus Rieuſio & Barbaſano cum armatis mille ſexcentis, pugnam in ipſa vrbe miſcuerat; ſed oppreſſus numero repulſúſque, quadringentis amiſſis, Baſtillam primùm, dein Melodunum ad Delphinum confugerat. Extemplò Burgundus Diuione Pariſios venit, adducítque Reginam, incredibili Pariſienſium plauſu exceptus, capeſſitque cum ea regni adminiſtrationem, nouis Magiſtratibus & Præfectis ad nutum ſuum conſtitutis. Nec ideo in vrbe ceſſabatur à cædibus, aut conſcribebatur ſuam intra materiam furor. Nam plebs rapinis vexata, cruorémque intemperantiùs ſitiens, Duce Capeluca carnifice, lanienam inſtaurat, carcerem infringit, vinctos interficit, & opulentum quemque, Armaniacarum partium ſpecie, impunè cædit, ædéſque diripit. Equo inuectus Capeluca princeps incedebat purpuream è ſerico indutus clamydem, verſóque pollice confodiebat quemque ad libitum. Nec cædium erat finis, ciuéſque plurimi clam vrbe excedebant; cùm Burgundus tandem tot miſeriarum pertæſus, veritúſque ne furor ad ſe aliquando proſerperet; prætextu expugnandi Montis-Erici, ſeditioſam turbam educit, mox Capelucam correptum ſuſpendio necat, atque vrbi tran-

Anno 1418.

Capeluca furor.

quillitatem

quillitatem reſtituit; poſt immenſa flagitia, & patratam inſontium ſanguine vltionem. Pœnas ab aliis interfectoribus repetiit Deus; nam peſtis ſæuiſſima inuaſit Lutetiam; quæ à Iunio menſe, quo laniena patrata eſt, ad Octobris finem graſſata, hominum millia quadraginta confecit, pleroſque omnes ex infima plebe, qui ſe innoxio cruore polluerant; & vt ſcribit Monſtreletus, impia admodùm morte, nullâ criminum pœnitentiâ, aut veniâ, deſperationem inter & furorem, & ipſe Burgundus, cui per tot flagitia parabatur regnum, eodem fato aliquantò poſt cadet.

IX. Ille poſtquam Regem & Pariſienſes habuit in poteſtate, ad Delphinum conciliandum incumbit. Aderant Delphino viri armis & conſilio optimi. In bellis militarem artem collegerant, Rieuſius Mareſcallus, Torſæus Baliſtariorum Præfectus, Aquila, & Barbaſanus; erántque iuniores, ſed egregio animo præditi, Stephanus Vignolius Hira dictus, Xantralij fratres, Petrus & Potonius, Vaſcones nobiles; Comes Dunenſis Ludouici Aurelianenſis filius, quorum in ſequentibus præclara memorabuntur facinora. Promouebant arma conſilio, Taneguyus Caſtellius, Vicecomes Narbonenſis, Petrus Loria, Ioannes an Thomas Louuetius in Prouinciâ Phocenſi Præſes, & Robertus Maſſonius. Iis Delphinus inſtructus Præſidiis, ſe in Burgundi dolos & vim propugnabat. Burgundus caſtrum Coucyum Delphino eripuerat, cæſo Præfecto Petro Xantrallio, meretricis quâ vtebatur, proditione: Contra Potonius Petri frater Burgundi turmas in fugam egerat & profligauerat; verùm cùm alterutro, & victore, ſemper Francia detrimentum pateretur; Legati Pontificis, qui poſt tumultum Pariſienſem ad Sancti Mauri, vrbe haud procul, ſeceſſerant, tantoperè contenderunt, vt pax iterum Delphinum inter & Burgundum conuenerit, vtroque in regni adminiſtrationem adſcito. Annuebat Delphinus, niſi à ſuis in diuerſum conſilium raptus foret. Docent *Burgundo ſummam eſſe perfidiam, nullam fidem, aſſuetum eum pactorum illecebris lethales obuelare inſidias; nociturum minus apertum hoſtem quàm tectum.* Ita reiiciendæ pacis auctores ſunt. Cùm Anglus interea occupatâ Normanniâ, regni intima carperet, & ſuas res per Francorum turbas promoueret mirificè. Etenim Henricus ſublimis animi, atque illuſtrem gloriam appetentis, ne elaberetur occaſio, cum ingenti exercitu ex Anglia in Normanniam venerat. Sub ſignis erant quinquaginta hominum millia; nobilitatis flos, Duces Clarentiæ, & Gloceſtriæ Regis fratres; Duces Exceſter, Varuicius, Sombreſſetus, aliique. Rex quarto aduentus die Tucham arcem cœpit; breuíque tempore inferiorem Normanniam quà terrore quà vi, cum plurimis vrbibus ſub iugum miſit. Nempe Comeſtabilis vt ſe & Pariſios in Burgundum muniret, ex vrbibus præſidia euocauerat, atque inuadenti prouinciam nudam obiecerat. Præter Rhotomagum regionis caput, duo erant oppida Cadomum & Larca quæ tenebantur præſidio & vim repellebant, nam Chereburgum iam Anglorum erat, turpi Ioannis Engennij proditione, qui acceptâ pecuniâ arcem tradiderat. Ergo Cadomum

Delphinus pacem Burgundo negat.

La Hire, Xaintrailles.

Anglus Normanniam occupat.

Touques.

d'Engennes.

Caën.

CAROLVS VI.

munitum cum arce oppidum Henricus aggreditur; vi vrbs expugnatur; miſeréque diripitur; arcem Fayera & Montenæus Franci Nobiles duos propè menſes propugnarant; quo exacto tempore cùm auxilij ſpes nulla illuceret, vitam ſuorum pacti incolumem, deditionem faciunt. Et memorabilis Henrici pietas, qui vota ſacra ex auro atque argento plurima, quæ in arcem Normanni ex vicinis oppidis cuſtodiæ cauſa detulerant, ſuis quæque templis curauit reſtitui, ne minimo quidem delibato; quâ abſtinentiâ non Dei modò, ſed hominum gratiam conciliauit ſummoperè. Capto Cadomo, antequam Rhotomagum aggrederetur Larcam impugnat. Eſt Larca oppidum ſitum ad Sequanam, quem ponte iungit, octo milliaribus Rhotomago diſtans, & magni momenti ad immittenda vel excludenda ſubſidia; erátque in oppido Ioannes Grauillius, qui præclarè hoſtem exceptum, ab ponte capitis fortiter repulit. Nec Henricus ad pontem expugnandum pertinaciter inſtitit, ſed amne noctu è ſuperiore loco, clam tranſmiſſo, oppido militem admouet, deditúmque obtinet, cum è Franciâ nihil ſubmitteretur auxilij. Tunc Henricus ſubactâ Normanniâ, Rhotomagum tandem totis copiis obſidet. Erant in vrbe armatorum quindecim millia, quà ciues, quà Præſidiarij milites, expediti ad defenſionem, certíque extrema omnia pati, antequam Anglum admittant. Nec Henricus auſus eſt armis conſilium exequi, ſed lentæ fami committendam rem cenſuit, qua fortiſſima quæque deiiciuntur, & illibatis propugnaculis vrbes euertuntur. Eo conſilio ciuitatem amne & ſolo excludit, tribus catenis ferreis ab vnâ ripâ in alteram ductis, ſpatio inæquali in fluuium merſis; iiſque omnia nauigia prohibet; tum vallum præaltum latámque foſſam caſtra inter atque vrbem obtendit, quibus tutus & tectus, tum ab vrbe commeatum omnem arcebat, tum ſe ab crebris eruptionibus muniebat. Et quidem breui in obſeſſam vrbem fames penetrauit, nec ideo præclariſſimi ciues deiecti ſunt animis. Sanè Rhotomagenſes nemo ſatis pro dignitate laudauerit, tantum fidei, animi, patientiæ, & inuictæ ad extrema conſtantiæ, ne detraherentur Franciæ exhibuerunt, poſtquam erumpendo frequentiùs hoſtem non amouent, faméſque iam graſſari incipit; duodecim mortalium millia, qui ætate bello impares forent, vrbe emittunt, ac patiuntur miſerè in foſſis perire, Anglo tranſitum permegante. Tum admoti ad extrema, Regem, Delphinum, Burgundum, de ſubſidiis mittendis compellant; ſupplices addictiſſimis precibus ſe ſeruari orant, & ſpe à Burgundo oblatâ, luctantur in miſerias, famemque intimam, iam cibo ad coria traducto, & egregiâ fidelitate ſe gloriâ ſuâ & laude paſcente; Ac iam fame extincta erant quinquaginta hominum millia, ab Rege & Burgundo perierat tandem auxilij ſpes; cùm inopes omnium & ægre afflictum trahentes ſpiritum, Anglum de deditione appellant. Ille haud ignarus quàm extrema vrbis calamitas eſſet, eam ſibi teddi nullâ conditione poſtulat, habendam arbitratu ſuo. Ciues egregij hoc reſponſo audito, perditum animum deſperatione armantes, ſtatuunt recta incendere, quæ tueri non poterant, armiſque correptis vnà cum vxoribus atque liberis vrbe prorumpere, in hoſtium caſtra irruere, ſibique vel honeſtam mortem, vel ſalutem certam comparare. Henricus eo conſilio

Pont de l'Arche.

Rhotomagum captum.

Anno 1419.

ſilio per proditores comperto, iram mitigauit, & meliores conditiones conceſſit, per quas in vrbem admiſſus eſt, octauo menſe poſtquam aggreſſus obſidium erat; anno ſupra ducenteſimum viceſimo quinto, quo Anglis Philippus Auguſtus eam detraxerat. Subeunti vrbem Henrico prælata eſt cauda vulpeculæ pendens è lancea, credo ad retundendam Francorum ignominiam qui veteri ſcommate caudatos Anglos ſolebant appellare. Normanni derelicti à Francis, Anglo in poſterum conuerſis animis adhæſerunt donec iterum priſtinam fidem cum victoribus Francis recipiant. At Burgundus cùm armis coërcere Anglum haud poſſet, pacem obiecit, habuítque cum Henrico colloquium, ad quod Regina & Catharina deductæ ſunt; ſi forte ſpectatâ pulcherrimâ Virgine Angli ferocitas mitigaretur, & ille admiſit quidem amoris flammam, ſed excandeſcens quod illicò Virgo iuſſu matris fuiſſet ſubducta, nec quidpiam à poſtulatis remittens, quibus Aquitaniam & Normanniam ſummo iure expoſceret; ſolutum eſt colloquium; Anglo etiam interminante; obtenturum ſe, vbi libuiſſet, & regnum & Virginem, & depulſurum à Franciâ tam Burgundum quàm ipſius Regem; adeò proſperitate intumeſcebat ſuperbia, & futura ex præteritorum curſu metiebatur.

X. *Delphini pax cum Burgundo.*

Deiectus ſpe pacis ineundæ cum Anglo, ad Delphinum ſe Burgundus conuertit. Et quidem Delphinus in eam propendebat voluntatis inclinatione; nam intus foríſque dilapidari patrimonium ſuum permoleſtum erat, atque hoſte gemino ingruente, alterum ſanè conciliari oportuit. Igitur incumbit in concordiam, atque vt ſuperbam Burgundi indolem ad æquiores conditiones perduceret, Gyaci nobilis coniugem adhibet, quæ apud Burgundum muliebri potentiâ præpollebat; quippe femina cui permiſerit corpus, eius animum regit. Ipſius operâ perfectum eſt tandem, vt primùm ad Poſſiacum, deinde ad Melodunum Delphinus cum Burgundo conuenerit, contractis pactis, quæ ab vtriuſque partis proceribus ſubſcripta ſunt; indictóque Monterigoli ad Septembrem proximum nouo colloquio, receſſerunt, Burgundus oſculatus Delphini dexteram, & Delphinus Burgundum amplexus. Res vrgebat, etenim Henricus promouens felicitatem, Giſortium expuguauerat, atque Pontiſaram, magno Pariſienſium metu; quo factum vt Burgundus Regem, Reginam & Catharinam Trecas in fidam vrbem deduceret. Hinc bellum atrox & à Delphino coquebatur atrociùs. Etenim ipſius familiares concordiam cum Burgundo initam veriti, ad eam abrumpendam enitebantur ſummoperè. Hi olim Aurelianenſi chariſſimi, & quà futuri domini ſui vindices, quà vindictæ metu, ob iniurias Burgundo illatas, vt ſaluti ſuæ conſulerent, in alienam conſpirant. Auctores præcipui noui conſilij Taneguyus & Louuetus, qui apud Delphinum pollebant plus cæteris. Primùm iniquitatem contentionis obtendunt. *Quid cum Principe ſubditus partiatur imperium? conſortem poteſtatis tuæ Burgundum pateris? quaſi tu vnus ſis impar regimini, aut monarchia Franciæ duos Reges admiſerit? Ignoras quam lati ambitioni ſint limites? vt qui contentus ſuo gradu non ſit, qui Regi proximus, par eſſe cupiat; mox ſuperiorem locum ambiturum, & amoliturum vnum illud caput per quod ſtat ne regnet. Sanè ea Burgundi virtus modeſtia*

De Gyac.

Montereau.

deſtia & temperantia fuit, quas in ſuſpicionem vocare non poſſis? Scilicet qui fratrem Regis peremit nefarius parricida, qui fratres tuos Delphinos geminos veneno ſuſtulit, qui adhuc Regem & Reginam vt vilia capita in poteſtate habet, qui regnum præ regnandi libidine ſuſdéque miſcuit; qui Comeſtabilem, Cancellarium, caterόſque dignitatis tuæ ſtudioſos immaniſſimâ nece extinxit; ille alium vel ſuperiorem vel æqualem feret; nec reuocabit priora crimina ad obicem nouum amouendum? Caue tibi Princeps, per eas artes tibi paratur pernicies, ferrum aut venenum iamiam inſtruitur, & noua victima ad cultros ornatur: Nam de nobis non contendimus admodùm, peribimus quidem, & vltionem Burgundi quid vincat? ſed tuæ necis vel proluſio vel appendix; hoc miſeri quod dominum ſeruare nece noſtrâ non poſſumus. Eiuſmodi ſermonibus poſtquam Delphini mentem conturbarunt, aggrediuntur quod caput erat peragere; ſuadéntque vt regni peſtem ſemel extinguat: nec bellum nec pacem eo incolumi tutam eſſe poſſe, iuſtè ferro cædi, qui tam multos necaſſet, penes Delphinum Dei, & Iudicum eſſe poteſtatem; quem per Iudices iuſtè damnaret atque morte afficeret, eum per milites tot criminum reum in pœnam vocaret, ac quando Monterigoli ſe ille ſiſteret, præteritis ſceleribus tolleretur impunitas, & futuris occaſio. Ita Delphino Burgundi cædem perſuadent; quæ vt patraretur tam tutò, quam ſecretò inſtituta eſſet, animi ſenſum altâ ſimulatione prætexunt: quanquam aſſentiar libenter aliis, affirmantibus Delphinum tam pernicioſi flagitij fuiſſe prorſus ignarum. Aderat tempus conſtitutum colloquio, & Burgundus hærebat, excuſans locum rei gerendæ incommodum, & faciliùs Trecis amplâ in vrbe conueniri poſſe. Contra Delphinus vt rem perageret, primùm per Gyaci coniugem ſuſpicionem omnem amolitur, mox miſſo Taneguyo; tandem cunctantem & neſcio quo naturæ ſenſu ſubtimidum, miſſo Epiſcopo Valentino, expugnat, & ad lanienam adducit. Monterigolum oppidum eſt in Senonibus ad Icaunam poſitum, quà in Sequanam is amnis influit; tunc pons caſtrum ab oppido ſeiungebat; conceſſum Burgundo caſtrum, Delphinus exceptus oppido; in ponte medio exſtructum cubiculum in quo Principes colloquerentur, ligneis clauſtris hinc inde erectis. Burgundus cum cohorte armatâ caſtrum ingreſſus, ſtipatus decem Proceribus ad pontem incedit. Operiebatur in cubiculo Delphinus, totidémque Proceres, coniurationis participes; quorum Duces Taneguyus, Louuetus, & Vicecomes Narbonenſis. Ad primos cancellos venienti Burgundo occurrit Taneguyus, Delphini nomine ſalutem ferens: At Burgundus hæret clauſtris inſpectis, conſulítque ſuos an pergeret; affirmantibus cunctis, nihil eſſe periculi, vltra pergit, & iam ad tertios cancellos peruenerat, cùm aduertens alios ponè claudi, cœpit pertimeſcere ſeriò: attamen regreſſu vetito, metum diſſimulans ad Delphinum accedit, flexo genu ſummâ corporis inclinatione. Delphinus loricâ indutus, gladióque accinctus, pro ſalute, cum acrem vituperationem rependeret; Lorius Ducem apprehenſum brachio iubet exurgere; Tunc Burgundus haudquaquam dubitans, quin foret proditus, manum ad enſis capulum admonet; iterúmque Lorius eo momento increpitans; *Etenim*, inquit,

Burgundus à Delphino cæſus.

Anno 1419.

in Dominum meum ferrum ſtringis? & extemplo Taneguyus oculis in coniuratos conie&ctis, *nunc*, ait, *tempus eſt*, vocémque facto vrgens, ſecuriculam in Burgundum impingit, abſciſſóque mento humi ſternit. Ille conatur direpto enſe exſurgere, ſed coniuratorum gladiis ſecuribúſque perimitur, iacétque exanimis. E decem ſociis, vnus occiditur, Noualhus, qui vt Ducem defenderet ſtrinxerat ferrum; vnus Montacutus ſuper clauſtra inſiliens fuga ſe proripit, cæteri octo captiui ſeruantur. Cæſi cadauer in ponte iacuit, ſpoliatum præter thoracem cruore infectum & ocreas, mox ad piſtrinum ſicut erat delatum, & ſequenti die abſque feretro, & ſyndone in ſacrâ æde terrâ obrutum eſt; è tantis opibus ne ſyndone quidem reportatâ; quam vnam ad exemplum humanæ inopiæ Saladinus ille ingerebat mortalibus. Ita cæſus Princeps multipliciter reus, & diuinis humaníſque pœnis obnoxius, ſed iniuſtâ & importunâ planè ratione; inimicis Delphini adoleſcentiâ ad vltionem priuatam abuſis (nam is agebat annum decimum ſeptimum) & immenſis calamitatibus inuoluentibus Franciam. Sanè ferro Deus nuſquam parcit, & diuturnam facti pœnitentiam ab auctoribus petet.

CAROLVS VI.

Nouailles.

XI. *Franci & Angli in Delphinum.*

Delphinus patratâ cæde litteras in prouincias ſcribit, quibus ſcelus excuſat, culpam in Burgundum vertit, ſe tentatum inſidiis, vim à cæſo illatam eámque inferentis malo repulſam. At Montacutus fidem litteris tollit, quo res geſta ſit modo palam omnibus facit, & vt fit miſeriâ miſericordiam concitante, in Delphinum, eiúſque aſſeclas ciuitates fremunt. Regina imprimis nullis finibus furorem continens, ſublato Burgundo, cùm ſe inopem, deſtitutam & aduerſariis traditam crederet, quod vnum ſupererat Regiam auctoritatem armat in filium, vt parricidam proſcribit, exheredatum & deiectum paterno ſolio. Pariſienſes ſimiliter haud leuiore furentes inſania, Moruillerium Senatus Præſidem ad Philippum Burgundi necati filium legant, cui ſe ſuáque omnia offerant, & ad vindictam ob iniquiſſimam cædem patris inflaminent. Et ipſe ſuo conflagrabat incendio; necatum per inſidias patrem, per fidem publicam, per Sacroſanctum iurantium vinculum, per violata tum humana, tum diuina iura, exaggerabat ſenſum iniuriæ; turpitudine ſceleris vltioni laudem conformante. Ergo Attrebatum conuocatis comitiis, cunctíſque certatim opem pollicentibus, vt de Delphino, quem Comitem Pontiuenſem dicebant, vindictam exigeret; ipſe Trecas aduolat, ſéque Regi ac Reginæ optatiſſimum ſiſtit, moxque in flagitium erumpente vindictâ, ne huic Anglus moram obiiceret, cum Henrico Rege pacem ſancit. Conditiones non iniquæ modò, ſed propudioſæ: Catharina Henrico data in coniugem, dos ipſum regnum Franciæ; vt viuo Carolo Regentis nomine Henricus regnum adminiſtraret, ipſo demortuo Rex diceretur. Ita Franciæ corona clariſſima, quæ ab condito regno imbecillem ſexum depulerat, eo ne in minimam quidem partem admiſſo, modò vnius feminæ impotentiâ, in dotalem fundum conuertitur, furoris in vindictam ruentis appendix. Anglus Rex ſuâ ſorte lætiſſimus, Trecas raptim venit, ſponſam ducit, & Regens nuncupatus versùs Pariſios cum Philippo tendit. Hique vt aliquo facinore inclareſcerent, vrbes in itinere poſitas

Moruilliers.

CAROLVS VI.

quæ obtemperabant Delphino, expugnare ſtatuunt. Prima illarum partium ciuitas Senonum occurrebat, quæ vltrò deditionem paciſcitur; tum Monterigolum, deſertum oppidum, caſtrum captum, ac Ioannis corpus à filio refoſſum, miſſúmque Diuionem in Carthuſienſium ædem; Melodunum deinceps & Meldæ captæ ſunt; Melodunum quidem multo labore, & quinto pòſt menſe, fortitudine Preauſij & Barbaſani; quæ alimentorum inopiâ tandem fracta eſt; atque penuria eadem poſtmodùm Meldas aperuit; Præfecti Chiſæi incuriâ; qui captiuus, vt & Barbaſanus abductus eſt. Iis inſignes victoriis Pariſios expectatiſſimi veniunt; ſcribi non poteſt quàm effuſo omnium ordinum gaudio excepti; nempe amentiâ à capite in membra transfusâ. Ingreſſi ſunt equites Carolus atque Henricus, ille dextram occupans, hic ſiniſtram, magnóque comitatu Nobilium ex vtraque gente, poſt actas in Deiparæ gratias, in ædes Sancti Pauli receſſit Carolus, Anglus in Luparam. Mox ne iniqua poſſeſſio tituli ſpecie deſtitueretur, ob Burgundi cædem ſolemne iudicium inſtituitur. In atrio Palatij Regij cœtus inſtitutus; conſidebant in vno ſubſellio Rex vterque; tum Ioannes Clericus Cancellarius & Moruillerius; in medio atrio inter Angli fratres Clarencium & Betfortium ſedebat Philippus Burgundiæ Dux; deinceps, Epiſcopi, Proceres, & Conſiliarij. Tum exurgit Nicolaus Rolinus, qui pro cæſi viduâ & Philippo filio perorauit; conſequutus Petrus Marinius Aduocatus Regius pro infligendis in reos pœnis habuit orationem, & Cancellarius ſuſcepto in vicem Regis ſermone pollicetur iuſtitiam. Nec multo poſt ad marmoream menſam Delphino & conſciis vadimoniū dicitur; iiſque non comparentibus, Parlamenti iudicio, Delphinus perpetuò à Franciâ exulare iuſſus, indignus coronâ & exheres dictus; criminíſque participes ignominiosâ morte damnati. Nemine ad iniquiſſimam ſententiam refragante, ne naturâ quidem matrem appellante; adeo vindicta in veſaniam indurauerat; nam patrem excuſabat morbus, ſuáque poteſtate deiectus animus. Henricus poſteaquam ad nutum omnia fauſta eueniunt, vt ſe victorem Anglis oſtentaret, cum nouâ ſponſâ in Angliam ſoluit; Clarentio fratre Gubernatore Pariſiis dicto, atque impoſito in captas vrbes præſidio, maximè Luparæ & Baſtillæ arcibus. Ita Francia quod tot antè annis horruerat, ſe Anglicam vidit, quódque funeſtius ſuâ ſponte, vltrò ceruicibus in iugum inſertis.

Preaux & Barbaſam.

Le Clerc.

XII. *Delphini cura in hoſtes.*

At Delphinus poſtquam animaduertit praui conſilij quàm diuerſus à propoſito eſſet effectus, ſeriúſque pœnituit effuſi ſanguinis, cùm ſe peri tam inflammatis odiis cerneret, regnum, ſuámque animam in exitium rapi, contendendum omnino cenſuit, vt ſe propugnaret. In tot regni prouinciis paucas admodùm ſuarum partium numerabat; eáſque vltra Ligerim, præter Andegauos; vt ad regni fines pulſus videretur; erántque illæ, Andegaui, Turones, Pictones, Aruerni, Bituríces, & Occitani; obſequij quidem in legitimum Principem ſtudioſi, ſed multùm inopes, & ob priora ciuilis belli incommoda, exhauſti propemodùm, & ad nouos ſumptus parum apti. Occitani præcipuè incorrupta fide illi adhæſerant; ad eos ſeruandos curæ ſtatim traductæ, & quia Princeps Orangius à Burgundo miſ-

ſus,

ſus, Aquis mortuis, Sancti Spiritus Fano, & Nemauſo captis, incumbebat Prouinciæ, Delphinus Comitem Fuxienſem Proregem dicit; ratus ob viciniam atque potentiam opportunum qui Orangium pelleret. Verùm Occitanis geminata per eum moleſtia; quippe à Fuxienſi tributis ſupra modum grauati, cùm remedium morbo eſſet deterius, Delphinum appellant. Et ille obiuit expeditionem feliciter, Fuxienſi pulſo, & receptis vrbibus, Nemauſo & fano ſpiritus; inde pacatam prouinciam Carolo Borbonio Comiti Claromontio regendam tradidit. Aquas mortuas cogitabat, cum indidem ciues Burgundicum præſidium impoſitum ab Orangio aggrediuntur, vincunt, ac cædunt, eorumque corpora in lapideis cupis condiunt ſale; alludente pœnâ ad vulgare dicterium, quo Burgundi iam olim ſaliti dicuntur. Auditâ poſtmodùm Parlamenti ſententiâ, ad Deum ſupremum omnium Iudicem, ſuúmque ipſius gladium prouocans, Parlamentum Pariſienſe, & Vniuerſitatem Pictauium euocat, vim Regi ab hoſtibus illatam expoſtulans. Ita dum fulcra ſolerter inquirit, Britanniæ Ducem alienat, & ſuâ culpâ. Margaritæ Cliſſonij filiæ ex Ioanne Pontiuenſi Comite, erant liberi quatuor; eorum natu maximus Oliuerius, à matre Monfortiorum familiæ infenſiſſimâ impulſus, cum Delphino conuenit, vt Ioannem Britanniæ Ducem interceptum per inſidias, Delphino ipſi traderet, pacto ob proditionem mutuo præmio. Cogitatum ſcelus inceptum eſt, Dux captus, in vincula raptus atque in carcerem; ſed Pontiuenſi ad conſummandum crimen deficiente, Dux quæ peterentur, pollicitus, ſuis reſtitutus eſt. Sic Delphino nouus hoſtis exurgit, à quo deinde grauia incommoda inferentur. Huius auctor conſilij, qui omnium propè, Louuetus ille Præſes, importunè quidem atque iniquè; nec Delphinum excuſet, quod Britanniæ Dux vel in Anglum propenderet, vel neutri partium ſe addictum vellet; nam erat beneuolentia illicienda beneficiis, non odium graui facinore concitandum. Sed hæc illorum temporum calamitas erat, & vna Louueti ciuilis prudentia, vt per inſidias venena & cædes graſſaretur ambitio, & pro iure vis eſſet, arteſque perfidiæ. Ad iacturam illam ſarciendam noui fœderati ſe Delphino adiungunt. Ludouicus Barrenſis Dux, idemque Presbyter Cardinalis, interclusâ ſpe liberorum, Renatum vnum è liberis Ludouici Siciliæ Regis adoptat in filium atque heredem, eidémque nuptias conficit Iſabellæ Caroli Lotharingiæ Ducis vnicæ filiæ: porrò familia Ludouici Regis Delphino erat prorsùs addicta. Præterea Orangius à Burgundo deſciuit, quod Anglus ab eo pro Principatu clientelam exigeret. Tum etiam Scoti magno numero tranſmiſſo mari ad Delphinum acceſſerant; ducibus Ioanne Stuarto Comeſtabile Scotiæ, Comite Bonxentio, Thoma Setone, & Guillelmo Hamiltone; nam quanquam Iacobus Rex, ab Anglo nuper eam ob rem è cuſtodia miſſus foret, vt Scotorum ſubſidia interdiceret Francis; tamen vetus ſocietas præpollebat Regis imperio, erátque obſequio fides antiquior. Et eæ copiæ Delphino victoriam pepererunt. Dux Clarentius Angli frater Vindocinos atque Andegauos peruaſtabat; cùm audito Delphini exercitum Baugæi agere, Andegauo haud procul, & numero inferiorem; ad eum profligandum continuò tendit; nec Delphiniani Anno 1421.

CAROLUS VI. detrectant prælium. Atrox id conſeritur, quo Angli victi, cæſi in acie bis mille,& capti plures; ipſe Clarentius fortiter dimicans cæſus eſt,cum Comitibus Kentio & Suffoltio. Scotorum eo in prælio laus præcipua fuit, & Comiti Bonxentio datus à Delphino Comeſtabilis gladius.

Angli victi.

XIII. Ea clades Henricum ab Angliâ properanter exciuit; eo maximè quod Delphinus Carnutum vrbem obſidione cingebat. Nec tranſmiſit incomitatus, ducebat in ſupplementum exercitus, ſex equitum millia, viginti quatuor ſagittariorum; primóque aduentu Carnutes ſoluit; Delphino impare copiis recedente. Tum partitus bellum cum Burgundo, illi Picardiam, ſibi Vindocinenſes attribuit. Et quidem Burgundus Delphini Duces graui clade afficit, cæſis equitum ſexcentis, & capto Xanttallio qui mox redemptus eſt, reddito Sanriquerio oppido; ediditque Burgundus quantumuis iunior fortitudinis bellicæ ſpecimen. At Henricus cùm Vindocinum oppugnaret, crebrò & cum ſtrage à propugnantibus repulſus, poſt amiſſa quatuor millia, receſſit inglorius. Nec ideò minus ſuperbè atque arroganter cum Francis agebat. Nam redditas vrbes diripiebat crudeliter, violatâ quam iurauerat fide; captiuos plerunque enecabat fame, fœno illis in cibum oblato; amicas tributis grauiſſimis vexabat, vnúmque impoſuerat nuper, quod pondo aureum dictum eſt; adactis ditioribus ob argentum factum, aliámque ſupellectilem, pecuniam immenſam pendere. Præterea Proceres ceu vilia capita aſpernabatur; & ſemel Villerium Mareſcallum, increpitum quod inter colloquendum auderet in os ſuum oculos tollere, & liberiùs reſpondentem, in Baſtillam truſit, rapiebátque ad mortem, niſi multis precibus interceſſiſſet Burgundus. Nuper effuſo gaudio, vxoris reditum celebrauerat, ortúmque pueri, cui patris nomen Henricus datum eſt, cùm euocatus Delphini ſucceſſibus, ad pellendum eum exercitum ducit. Quippe Delphinus cum viginti hominum millibus, Charitate oppido expugnato, Coſnum ad Ligerim impugnabat, & impetrauerat deditionem, niſi dicto die ſubmitterentur auxilia. Id Burgundum premebat, admodùm, cuius ditionis erat vtraque vrbs; Ideo ab Henrico militem flagitat: Henricus quanquam leui febriculâ tentaretur, exercitum ipſe voluit ducere, at morbo increſcente Meloduni ſubſiſtit, tradítque exercitum fratribus Betfortio & Glocestrio: verum Delphinus prudente conſilio declinans à decretoriâ pugnâ, parcénſque militi, quem ægerrimè repararet, relictâ vrbe, ad Bituriges ſe recepit; Nec eum Angli perſecuti ſunt, graui Regis morbo inhibiti. Is cùm ingraueſceret ægritudo, ad Vincennatum nemus delatus, euocatis fratribus, regimen vtriuſque regni conſtituit. Adhortatus ad concordiam, petiit vt filio ſuo loco Patrum eſſent, Franciæ regimen offerrent Burgundo, ſi recuſaret, id capeſſeret Betfortius, Gloceſtrius Angliam adminiſtraret;nec in pugnâ Azincurtiâ captiuos Principes liberaret, donec per ætatem Henricus filius regni capax eſſet; Carolum Valeſium toto niſu depellerent; ac ſi tandem pax contraheretur, Normanniam & Aquitaniam ſummo iure haberent. Poſt ea monita, piè ac religioſè animam egit ætatis anno triceſimo ſexto, in flore ætatis & proſperitatis. Plures in morbo variant; Monſtteleto aſſentior ſcribenti, ſacro

Henricus ex Angliâ redux.

Saint Riquier.

Coſne.

Henrici mors.

ſacro igne periiſſe, anum corripiente, & ad viſcera peruadente. Virtutibus regiis ſummus Princeps, magnanimitate, prudentiâ, fortitudine, & militari peritia, ſuperbiâ tamen & arrogantiâ morum incommodus; quam excuſant labem vota toties fauſtis euentibus cumulata. Betfortius frater ſuſcepit regimen, recuſante Burgundo, proclamato poſtea in Regem Henrico pupulo, qui erat in Anglia, decimo vitæ menſe vix decurſo. Is regnandi obex Delphino ſublatus, & alter ſecundo poſt menſe pariter tollitur. Carolus pater, poſt multas demùm calamitates, quartanâ febri extinctus eſt, ætatis anno quinquageſimo ſecundo; regni potius alieni quàm ſui, anno poſt quadrageſimum altero: ſi quis vnquam Regum, corpore & animo calamitoſus. Dotes egregias à naturâ acceperat, probam indolem, mali expertem animum, humanitatem morum & facilitatem; tam inſigne præterea, corporis robur, vt clauâ impactâ equitem ipſumque equum humi proſterneret, & ſpiſſam lanceam ad genu infringeret; ſed ea dona corruperunt primùm Aulici, quibus à primis annis obnoxius fuit; tum Sonticus morbus; vt ſemper alienæ poteſtatis fuerit, tum æger, tum ſanus. Is morbi erat furor, vt ad permutanda lintea cogi, niſi adhibitâ vi non poſſet fœdore ſquallidus, & animalculorum turpium pabulum; donec inducerentur laruati homines qui renitentem ſpoliarent, nouáſque veſtes induerent; aliquando repertus eſt *cæcum* lateri ferrum infixiſſe, graui vlcere inde enato. Viginti ſex annos morbo laborauit; quos regnanti adeo non imputes, vt ne viuenti quidem annumeres. Nam quæ mors tam funeſtâ vitâ non optatior ſit: aut quale regnum, ſeruire, non ſubditis modò, ſed hoſtibus, atque in tyrannum furorem ſuum alere?

CAROLVS VI.

Et Regis Caroli.

Anno 1422.

XIII.

CAROLVS VII. Victor dictus.

Delphino Carolo patris interitus Regis titulum contulit, ſed inanem, & niſi aliunde opes ſuppeterent, pernicioſum. Tunc Eſpallij agebat, quod in Aruernis caſtrum eſt; vnóque die lugubrem veſtem indutus, conſequenti ſplendens purpurâ: poſtquam in ædicula caſtelli ſacro interfuit, erectum eſt vexillum Franciæ, ipſique vt Regi ab adſtantibus fauſtè acclamatum. Mox vt aliqua celebritate innoteſceret ſuis, quando Rhemi in poteſtate hoſtium erant, Pictauij coronatus eſt, quam in vrbem Senatum exciuerat, admiſitque Procerum aliquot clientelam. Verùm Regis titulo, nulla vtilitas ſolida inerat; nam ætas adhuc tenera, viceſimo anno nondum expleto; addictæ raræ prouinciæ, eæque adeo exhauſtæ, vt in Regem deſiderium & vota duntaxat conferrent; adhærentes Proceres, ſed priuati compendij causâ, vt ſua quiſque in ditione regnaret; Regem infirmum quàm potentem mallet, & ad arbitrium commiſſas ſibi gentes diriperet. Carolo in iis anguſtiis vna ſpes erant præclariſſimi Duces, quorum animo & fortitudine recreatus, ſtatuit, ſi pereundum eſſet, armatus perire, & regni ſpem ad extremum ſpiritum ducere. Vbi coronatus eſt, Rupellam extemplò proficiſcitur; periculum erat, ne ea ciuitas arcanis Britanniæ Ducis conſiliis cum adiunctâ prouinciâ eriperetur. In ea dum agit opprimitque inſidias, nouis inſidiis regnum propemodùm cum vitâ amittit. Etenim proditorum dolo, cum in amplo atrio haberet conſilium, reſectis

CAROLVS VI.

clam trabibus quibus pauimentum innitebatur, atrium ruinam traxit, eáque inuoluti Conſiliarij in diſcrimen præſens adducti ſunt; Iacobus Preauſij Dominus extinctus, Rex ægrè ſuorum ope ſeruatus, & ſaucius quidem; futuræ felicitatis præſagio, vt poſt graues ærumnas plurimáque diſcrimina, ſaluus tandem è ruinâ regni emergeret. Enimverò magnæ conſtantiæ & pertinacis patientiæ opus. Et res primò permittenda aleæ Martis fuit, qui admodùm incertus, modo has, modo illas partes promouebat, Regem tandem vt infirmiſſimum obruturus, niſi è cœlo ſubminiſtratum eſſet auxilium. Ioannes Grauillius Meulancum expugnauerat, illicò ipſe à Betfortio expugnatus, atque vrbe deiectus; cùm ad Grauellam pugna Regis obſcurum nomen illuſtrauit. Angli bis mille hominibus è præſidiis proximis collectis, deuaſtabant Cœnomanos; cùm Ioannes Harcurius Comes Aumalius, cohortibus aliquot raptim contractis, hoſtes aſſequitur, ad Grauellam pagum in Cœnomanorum Britonúmque confinio, eoſque aggreſſus poſt grauem dimicationem profligat; cæſis mille ducentis, & capto Polo Suffolcij fratre. Victoriæ laus Ioanni Hayo debita, Baroni Coulonchio, qui à tergo Anglos tam opportunè tunc inuaſit, vt perturbatos in fugam egerit. Recepta ingens præda, & præter greges cæteros, duodecim boum millia. Et acceſſit ad victoriam, ortus Ludouici Delphini, Regis lætitiâ geminatâ; quanquam is poſtea patri damno erit, gaudiúmque præproperum longâ moleſtiâ compẽſabit. Interea Betfortius, poſtquam Henricum ſextum dici Regem curauit Pariſiis, ipſe agens Regentem; ad expellendum perdendúmque Carolum vires intendens, nouam concordiam cum Burgundo & Britanno init. Atque vt fœdus per matrimonia vinciret artiùs, ipſe Annam ducit Philippi Burgundi ſororem, & quoniam Britanniæ Duci vxor erat Caroli ſoror, fratri eius Arturo Richemondiæ Comiti datur Margarita, & Philippi ſoror, quæ prius Ludouico Delphino nupſerat. Porrò Arturus poſtquam in Azincurtia pugna captus erat ab Henrico ſub fidem ſuam libertati precariæ reſtitutus, eo demortuo, ceu ſolutâ fide, liber perſtiterat; vir ingentis animi, peritus militiæ, & vulgo militi charus probatúſque. Minuta prælia recenſere, quibus inuicem partes attollebantur & deprimebantur, vt leuis ſunt ad hiſtoriam momenti, nec ſcribenti animus eſt, nec legenti fructus. Iis itaque prætermiſſis ad illuſtriora conferam ſtylum. Et quidem Carolus geminam cladem poſtmodùm paſſus, moleſtiſſima regni rudimenta expertus eſt, cùm Betfortius Campaniam totam ſubigeret, miſſumque à Rege Tanneguyum depuliſſet; Stuartus Comeſtabilis ad tutandam prouinciam miſſus repentè ex itinere Creuantum diuertit; Audito id oppidum ab Anglis captum, Francicumque præſidium perfugiſſe in turrim, vnde hoſtem excluderet. Sed turri ad ipſius aduentum deditâ, Anglos atque oppidum oppugnat, omiſsâ curâ Campaniæ, excipítque à Rege nouum ſubſidium militum. Contra Betfortius ad ſeruandum oppidum copias ducit, & Icauna tranſito conſerit pugnam; inflammante partes æmulatione laudis & gloriæ; cùm hinc Franci & Scoti; illinc Angli & Burgundi pugnarent; gentes ab æuo vltimo æmulæ, odiíſque mutuis nobiles. Dimicatum acerrimè, ac tandem

Pugna ad Grauellam.

Anno 1423.

De Poole.

De la Haye.

Franci ad Creuantum victi.

Scoti

Scoti in fronte pugnantes victi, & erumpente ex vrbe milite, Franci à tergo cæſi; illorum mille ducenti, ferro necati Comeſtabilis Ventadurius Comes, Duceſque plurimi. Id detrimentum ſolabatur Carolus ſupplemento militum ab Galeacio Mediolanenſi Duce ſubmiſſo, tum ab Arcambaldo Comite Douglaſio Scotis bis mille exceptis; datúſque Douglaſio Ducatus Turonum, & in præmium fidei Scotorum cohors ad cuſtodiam Regis deſignata; quæ poſtea ad noſtra tempora perſtitit. Et Tolongone in Bellijocenſibus capto, eo permutato Comeſtabilis Regi & libertati eſt redditus. Verùm ad Vernolium in Normannia, noua grauíque ſtrage obruitur. CAROLVS VII. Douglas.

XIV. Pugna ad Vernolium.

Gerardus Palletius Vaſco cum Yuriacum in Normannia oppidum expugnaſſet, continuò ab Anglis obſeſſus, deditionem paciſcitur, niſi dictâ die mitterentur ſubſidia; quæ ratio propugnandi vrbes ea ætate inualuerat, vt alienâ celeritate non ſua fortitudine ſtarent. Rex vt oppidum conſeruaret, omnes contrahit copias quas conflabant octodecim hominum millia, traditque Comeſtabili, expeditionis ſociis Douglaſio, Fayeta Mareſcallo, Vicecomite Narbonenſi, aliiſque Proceribus. Ii vt erant fortitudine quàm prudentiâ clariores, dum iter faciunt, Vernolium obuium impugnant & quidem capiunt; attamen eo interuallo præſtituta dies elabitur, atque Yuriacum Anglos admittit. Tum eâ curâ ſolutus Betfortius, vt Vernolium eriperet, legiones proximas euocat, octo millia ſagittariorum, & grauis armaturæ equites mille octingentos, adiunctis Comitibus Saliſberienſi atque Suffolcio; ſed oppido iam capto, conſtituit pugnam Franco offerre, quando is aleæ iactus cedebat Anglis tam proſperè. Habito conſilio Franci & Scoti Duces abſtinendum à prælio cenſebant, præter vnum Vicecomitem Narbonenſem, qui affirmabat, prælio repudiato, infractum iri fœderatos, confirmatum hoſtes, nec Anglos poſſe à Francia pelli, niſi victos. Nec dicto contentus, factum adiunxit, & cunctantes Duces ſua temeritate in pugnam adegit, nam quas ducebat, raptis cohortibus in hoſtem mouit, Duceſque cæteri renitentes ſequuti ſunt, iam cùm integrum non eſſet abſiſtere. Pugna committitur, atrox quidem; victoriâ per quatuor horas ancipiti, quæ demùm ad Anglos flexit, victis Francis. Longobardi in primo conflictu in fugam acti ſunt; ij cum alas tegerent, reliquam aciem nudam atque apertam hoſti obiecerunt, & ſepoſiti à Betfortio bis mille ſagittarij, tam opportunè in defeſſos Francos recentes inducti ſunt, vt pugnam profligauerint, iámque nox inuoluebat lucem, & pudorem fugæ detrahebat. E Francis ad quinque millia occiſi, in iis Bouxentius Comeſtabilis, Comes Douglaſius, Aumalius Harcurij filius, Ventadurius, Tonnera, & Vicecomes Narbonenſis: Capti Dux Alenſonius, Fayeta, Gaucurius, plureſque alij. Nec Anglis leui pretio ſtetit victoria; eorum cæſis duobus millibus; ſæuitum in Narbonenſis cadauer, & Burgundi cædes vindicata; diſcerptum in partes eſt, pluribúſque patibulis affixum. Ramburius alimentorum inopiâ Vernolium reddidit; ſéque adiunxit Santralio exercitum naufragum colligenti. Eâ clade in ſummas anguſtias Rex adductus, iam oppidis pluribus certatim deficientibus, pecuniæ, ſpei, atque

Yuri. Anno 1424. Ramburius. Regis anguſtiæ.

CAROLVS VII. Roy de Bourges.

atque conſilij inops erat. Iam per ludibrium ab Anglo Rex Auarici ſeu Biturigum dicebatur, quod ea in vrbe plerumque ageret, erátque tanta pecuniæ difficultas, vt palam cibum capere non auſus, ne innoteſceret paupertas, foribus clauſis pranderet, ſemélque eſt deprehenſus ab Hira & Xantralio Caſtelloduni prandere, appoſitâ duntaxat caudâ veruecinâ, pulliſque geminis; eò luxu regio decidente, depreſſóque faſtigio; adeò calamitas magiſtra eſt temperantiæ, bonóſque mores vel à Regibus exigit. Tot inter aduerſa conſtituto Carolo, tabula vna ſupererat, ſi Burgundi aut Britanni opem imploraret; & quoniam Burgundus tam recenti vulnere inexpugnabilis foret, ad Britannum conuerſa ſunt ſtudia, qui leuiore affectus iniuriâ, quique maximè neceſſarius ad Cœnomanos atque Andegauos propugnandos, ipsámque Normanniam, ſi faueret Deus expugnandam. Ad Arturum fratrem, Richemondiæ Comitem adiecti ſunt oculi, quando & bello Dux egregius foret, multi apud Britones nominis; & commodùm exorto ipſum inter & Betfortium iurgio, ſeceſſerat in Britanniam. Igitur ad Britanniæ Ducem Louuetus mittitur, qui fratri Arturo Comeſtabilis dignitatem offerat, & Ducis cum Rege beneuolentiam nectat. Negotium ab ipſo limine prope afflictum eſt, quippe Britannus Louueto infenſiſſimus, quem ſui carceris grauiſſimíque periculi auctorem nouerat, ægrè ab eo violentas manus abſtinuit; datúmque fidei publicæ, vt incolumis abſcederet; moxque Rex Reginæ Siciliæ rem permiſit, cuius induſtria pacati animi, profectúſque Arturus ad Carolum. Verùm is duras conditiones efflagitat; primùm vt Ducum Sabaudiæ atque Burgundiæ conſenſus accederet; tum vt qui Regi Britanni vincula perſuaſerant, ab aulâ faceſſerent; quando ipſe inimicorum fidei permiſſum ſe nollet. Poſtulata enimuerò ardua & difficilia; ſed neceſſitas perrumpit omnia, obicéſque ferreos amolitur. Sabaudus conſenſum haud ægrè præbuit; Burgundus ſimiliter contra ſpem omnem, Arturum ſororium ad conſilium nouum inflammauit. Et ipſi erat cum Anglis contentio, quam niſi Betfortius ſagaci prudentiâ oppreſſiſſet, vel detrimento fratris, erumpebat in odium atque diſſidium. Ex vnius intemperantiâ feminæ iurgium ortum. Ea Iacobina Hollandiæ & Hannoniæ Comitis filia, hæréſque vnica; quæ primùm Ioanni Delphino nupſerat, ſecundò Ioanni Brabantiæ Duci, annorum ſexdecim adoleſcenti. At illicò mox mulier impotentis libidinis, mariti infirmioris pertæſa cauſata affinitatem, impetratâ à Benedicto pſeudopontifice facultate, tertias nuptias cum Gloceſtrio contrahit. Brabantius non inuitus dimittebat coniugem, ſed dotem retinebat, Hannoniam atque Hollandiam; & Philippus patruelis promouebat conſilium, opem pollicitus. Contra Gloceſtrius dotem appetebat, bellúmque inferebat, minis etiam tentato Burgundo. Porrò in ea contentione, Philippus auerſo ab Anglis animo, non difficulter in Arturi dignitatem conſenſit. Eo impetrato admiſit quidem Arturus Comeſtabilis gladium, quem ei Rex ad Chinonem in conſpectu totius exercitus tradidit, ſed alterum implendum erat, vt deſignati aula excederent; nec Britanniæ Dux è Britannia legi militem fineret, quandiu ij cum Rege agerent. Ergo ad truncum admouenda ſecuris, & dimittendi

Rex ad Britannum ſe vertit.

Burgundi cum Anglo iurgium.

Tanne

Tanneguyus Caſtellius, Louuetus Præſes, Mallonius, Auaugourius, aliique necis Burgundi participes. Verùm nec id ſine graui ærumna perfectum eſt. Ægrè permittebat Rex diuelli à ſe Tanneguyum, quem patrem appellabat, cuique ſalutem à Pariſienſi tumultu debitam profitebatur; & Louuetius haudquaquam ſe pelli patiebatur; collocaram in Regem operam referebat, indignum fidos, veteres, tótque ærumnis probatos, vnius ob nutum, pelli munere, ac loco quem tam egregiè tuebantur. Ambitionem fulciebat auctoritate Dunenſis Comitis & Ioyeuſij quibus ſuas filias in matrimonium dederat. Et iis explicandis laborabat Rex, cùm mors illinc, hinc moderatio, expediuit nodum & ſecuit. Tanneguyus vltro ab aula diſceſſit, multíſque precibus quaſi beneficium poſceret, diſceſſu à lachrymante Rege impetrato, boni publici quam priuati amantior, *Bellocadium* ſeceſſit, Seneſcallus eius oppidi dictus, atque ibi vitam reliquam tranquillè exegit, felici naufragio vectus in portum. At Louuetium filiæ mors quæ nupſerat Dunenſi afflixit, nam ſoluto vinculo Dunenſis diſceſſit ab ſocero, qui hoc fulcro orbatus Auenionem ſe contulit, caſſæ ambitionis fomes & pabulum, quam in ſeceſſu quaſi Erictheus ſeipſo paſceret.

CAROLVS VII. Auaugour. Beau caire.

XV. Aulâ expurgatâ, ſibíque vt Comeſtabilis affirmabat, Rege reſtituto, Britanniæ Dux eum Salmurij conuenit, clientelámque pro Britannia præſtat, tum Britonibus Regi dare nomen permiſſum; legitque Comeſtabilis validas copias. Atenim ipſum ampla cogitantem, & Martis operæ pretium meditantem, ambitio aulica ſtatim diſtraxit. Quippe vt alti animi erat; ingenuâ indole, bellatrice, atque adeò feroce, cum ius & æquum iuxta ab aliis quam à ſe coli vellet, Aulicos illos Regi gratioſos ferre non poterat: qui voluptatum plerumque miniſtri, aut ludicrarum rerum, vel à rebus ſeriis dominum amouent, vel adminiſtrationem ipſi capeſſentes, conturbant omnia, prauíſque conſiliis benè conſtitutas res perditum eunt. Et erat Carolus, tum propter ætatem, tum ſuâ indole obnoxius aliis, proniorque ad eiuſmodi homines amplectendos. Eam ob rem amoto Louuetio, nec perſanatâ infirmitate, nouus morbus nouáque beneuolentia Regi incubuit. Nam Gyacus admiſſus in gratiam, tum ſuis artibus, tum vxoris ſolertiâ, tum Louueti recedentis commendatione, & vltorem in Riquemontium componentis. Ea Inſulæ Iordanis Domina, (Catharina erat nomen) olim apud Ioannem Burgundiæ Ducem potens, mox ob ipſum proditum Regi accepta, nequaquam ſe intra colum & fuſum continens, immiſcebat ſe negotiis publicis, prouexerátque ad ſummam gratiam coniugem; qua is vſus inconſideratius, non modo Regem ad nutum flectebat, ſed ærarium ſpoliabat, pecuniæ publicæ moleſtus auerſor. Ea res maximè Comeſtabilem pupugit, quod in tantâ pecuniæ inopia, circumflueret ad voluptuarios ſumptus Gyacus, deficerétque ſtipendium militi, tanto publicæ rei incommodo. Ergo quod ab Rege nequibat impetrare, à fortitudine vel audaciâ ſuâ impetrat, Gyacum domi ſuæ Vxelloduni agentem aggreditur, cubili detrahit, raptúmque Regiſ-duni in amnem mergit, ſaxo ad collum adſtricto. Id facinus tam impune fuit quàm immane; nam Carolus quam

Arturus Comeſtabilis.

Regi charos pellit.

Iſſoudum. Dun le Roy.

CAROLVS VII.

Le Camus. De Beau-lieu. De Bouſſac. La Trimouille.

quanquam id moleſtè tulit; auctorem dignitate atque auctoritate pollentem vocare in pœnam haud voluit; & mox alter Camuſius Beaulhæus dictus, Gyaci malo nuſquam perterritus, ſucceſſit in eius locum & gratiam, eundemque vitæ modum inſtituit. Quapropter in eandem pœnam mox incurrit, Pictauij iuſſu Comeſtabilis confoſſus à Petro Bouſſaco Franciæ Mareſcallo, in Palatij Regij limine. Poſt eam cædem reconciliatus cum Rege, neceſſitate, doloris & vindictæ ſenſum, expugnante, vt ſe in eiuſmodi tela communiret, Trimollium nobilem adoleſcentem, cuius amicitiæ fidebat plurimùm, Regi inſinuat, qui gratiam occuparet, nullo vt rebatur, ſuo detrimento vel reipublicæ. Sed malè adoleſcenti potentia & fauor creditur. Poſt aulicas turbas Comeſtabilis bello ſe accingit, & Pontorſone expugnato, quod in Britanniæ & Normanniæ finibus oppidum eſt; ad fanum Iamæ, in eâdem Normanniâ copias admouet, erántque in iis viginti hominum millia. Tutabatur oppidum Edmundus Sommerſeti Dux, quod ante dirutum inſtaurauerat, atque muniuerat, erátque Anglorum præſidium admodùm validum. Ij ex oppido erumpentes Francos inuadunt, & multa cæde in caſtra expellunt, adeo ſubito metu perterritos, vt proxima nocte fugam inceperint, in ſua quique dilapſi oppida, Comeſtabile fruſtra minas & preces ad coërcendos eos adhibente. Poſtmodùm Varuicius Pontorſonem recepit, coactúſque Dux Britanniæ pacem ab Anglo redimere; ſed nec Comeſtabili diuturna cum Rege concordia fuit; nam Tremollio in intimam gratiam ſtatim recepto, prior indignatio atque contentio illicò natæ ſunt. Quippe moleſtum Comeſtabili erat, eum quem ipſe Regi inſinuauerat, ſibi præpollere, iamque ſuo nutu omnia regere; Trimollius contra, quando ambitioni nihil modicum placet, Regis ſtudio in ſe vnum conuerſo, aliorum fortunam veritus, ſe in Comeſtabilem muniebat, & quoniam amor Regis vnum ſibi munimentum foret, ab eo Comeſtabilem deturbabat; ferociam indolis quæ in tyrannidem flecteret, verbis exaggerans, & in culpam vocatâ poſtremæ expeditionis fortunâ. Ideo Comeſtabilis Aulâ excluſus, fœdus cum Proceribus contrahit, cum Claromontio & Marchiæ Comitibus, Bouſſaco Mareſcallo, pluribúſque, ad Trimollium expellendum, gratiâ Regis detrimento regni abutentem. Nec ſegnior Trimollius ad ſe defendendum, fretus voluntate Regis copias inſtruit; ſic in Francia alterum bellum enaſcitur, quaſi non ſatis hoſtium aliunde eſſet, & regnum lentiùs in ruinam iret. Ita dum inter ſe Rex & Comeſtabilis in mutuam perniciem graſſantur, variiſque præliis atque vrbium direptionibus litant cupiditati atque amentiæ; Angli proferebant limites, capto Lauallio, & recepto Cænomano, turpi Francorum ſocordiâ, qui poſtquam vrbem ceperant, arce in Anglorum potentia perſeuerante, ſomno & quieti altè indulgebant, cùm Talbotius per arcem exceptus in ſopitos ruit, cædit, ac capit, vrbémque validam vno die captam, nocte proxima recipit. Ad Montargium ſucceſſus felicior Francos iuuit. Eam vrbem Ricardus Valuicenſis Comes tribus hominum millibus obſidebat, erántque caſtra amne Lupia inter fluente, in tres ſtationes diuiſa: miſſi ab Rege erant, ad inducendum vrbi commeatum armati ſupra mille quingenti, impar numerus,

Pontorſon. Sainte Iame.

Montargium liberatum.

Long.

merus, ſed egregij Duces Comes Dunenſis Hira, Gaucurius, atque Orúallius. Ij infra caſtra amnem aggreſſi, erectis in profluentem aggeribus; aquas refluentes in fontem, & pontibus, quibus caſtra committebantur infuſas, tandiu à curſu prohibent, dum ipſi ſingulas hoſtium ſtationes inuadunt, primam & alteram fundunt, & tutò commeatum in vrbem perferunt. Ex Anglis quà necati quà merſi mille & quingenti; cæteros Varuicenſis ſolutâ obſidione reduxit Pariſios. Sed ea lucis vmbra calamitatum nocte ſtatim euanuit.

XVI. *Angli Aureliam obſident.* Sologne.

Quippe Angli leuiorum certaminum pertæſi, vt ſemel vltra Ligerim penetrarent, Regémque Carolum, ſuo vel cubili vel arce depellerent, Aureliam vrbem expugnare aggrediuntur. Eſt Aurelia vrbs in Belſia, ampla & munita, affluentem Ligerim ponte iungit, & Secalauniam obiectam prouinciam beneficio pontis opportunam ſuis commodis habet. Duo hactenus illibatam Anglis eam præſtiterant; tum egregia munimenta quibus cingebatur, tum Aurelianenſi Principi Londini captiuo fides data, ditionis eius dum captiuus eſſet nuſquam inuadendæ; ſed iſtum obicem amouebat cupiditas, & immenſum violatæ fidei præmium; alterum Comitis Sariſburij fortitudo amoliri atque infringere connitebatur. Erat Thomas Montacutus Sariſberius Comes, ad militiæ munera paratiſſimus Dux; ad pericula adeunda audaci confidentiâ, inter ipſa prudenti conſilio; nullo labore, nullâ vigiliâ frangi corpus, nullâ difficultate animus vinci; vt militum amor, ſpes, & fulcrum eſſet, eóque ductore nihil arduum admodum, inexpugnabile nihil videretur. Illi Guillelmus Comes Suffolcius, ac Ioannes Talbotius, Fomambergius, Glacidas, & Lancellotus, & ipſi præclariſſimi adiuncti ſocij, decémque pugnatorum millia tradita, quibus vim vrbi inferret. Primùm proxima circum oppidula capiuntur; dein ad exitum pontis caſtra poſita, ad Secalauniam excludendam; tum poſtremò miles vltra amnem deductus foſſa & aggere circumuallatur, erectis inter ſpatia Caſtellis, tormentíſque diſpoſitis, vrbis pomœrium circumclauditur. Octobri medio cœpta obſidio, inopportuna quidem tempeſtate; verùm obſeſſis claudebantur omnia, quæ obſidentibus procliuia erant. Propugnabant vrbem armati mille & ducenti; præter ciues ad repellendum hoſtem promptiſſimos, & cum imperio eminebant, Dunenſis Comes, patrimonium fratris defenſurus, Bouſſacus Mareſcallus, Hira, Santrallius, Gaucurius, Grauilla, & Vaucurius; atque haud multò poſt, traiecto Ligeri, cum ducentis equitibus, Ludouicus Culanus Admiralius Franciæ per obiectos Anglos in vrbem ſaluus peruaſerat. Nullibi acriùs huius belli decurſu pugnatum eſt; erumpebant Franci frequentius, & ſtragem plurimam hoſti inferebant; viciſſim hoſtium quà tormentis æneis, quà ſagittis obruti ſæpius & repulſi. Expoſcebant tamen ſubſidia, caſuri in poteſtatem hoſtium ni ſubmitterentur. Nec Carolus à ſe impetrabat, vt amoto Trimollio admitteret Comeſtabilem, magnâ parte copiarum fultum; ſed inani adhærens beneuolentiæ, ægrè quatuor hominum millia cõſcripſerat, quæ tradit Ludouico Borbonio Claromontio Comiti (is nuper à Comeſtabile ad Regem trãſiuerat) in obſeſſam vrbem inducenda. In itinere audit amplũ cõmeatum Anglos Pariſiis in

Anno 1428.

De Culan.

Borbonius.

CAROLVS VII.

in caſtra vehere, futurúmque ipſis magno incommodo, ſi præripiantur cibaria. Euocato igitur ex vrbe Dunenſi, cum milite præſidiario in partem prædæ & gloriæ, ad Rouuræum pagum Anglos inuadit. Commeatum militúmque præſidium Ioannes Faſtolus Anglus perducebat; is repente curribus iuſſis conſiſtere, equites relictis equis pediti admiſcet, curribuſque in coronæ modum circumfundit, Sagittariis in fronte diſpoſitis. Franci poſtquam eos explorauerunt, in diuerſas ſententias ibant; nam Scoti eundum pedibus in hoſtem dicebant, Franci equis; atque in diſceptando primi omnium Scoti exſcenſis equis inuehuntur in prælium, Franci nullo ordine quà equis quà pedibus inſequuntur. Sed diſcordiam illicò ſua pœna excepit; Scoti dum temerè accedunt ſternuntur à Sagittariis; quingenti circiter cæſi. In iis Ioannes Stuartus, eiúſque filius; è Francis cæſi nobiles aliquot, Oruallius, Diuræus, Graua, atque alij Vaſcones; Dunenſis grauiter ſaucius ægrè ſeruatus eſt. Id prælium Halecum dictum eſt, quod ex iis maximè commeatus conſtaret; ſacra quinquageſima ineunte. Claromõtius reliquum militem in vrbem inuexit, clade perculſum; egreſſúſque paulò poſt ad Regem perrexit. Leuamentum obſeſſis aliquantum fuit, Sarisberij mors; hic ſexageſimo die obſidionem dum vrget, proſpectátque è feneſtrâ hoſpitij in ſubiectam vrbem, tormento in feneſtram exploſo, fragmentis lapidum læditur, atque altero die emittit animam, grauiſſimâ haud dubiè iacturâ, quam Angli poſtea magno ſuo detrimento ferent. Interea Neuyllus, vir impiger ſtrenuúſque militiæ, in eius locum ſuffectus, vrgénſque ex conſilio mortui inſtitutam oppugnationem, ciuitatem ad extrema egit. Nec iam amplius ſpes vlla obſeſſis in Carolo erat, cum ex calamitate ſua ſolatium elicere enituntur. Legatos mittunt ad Burgundiæ Ducem; qui enixè precantur, vt ſuorum patruelium cauſam ſuſcipiat; *nullâ eum iniuriâ affectum à Principibus Aurelianenſibus; eos paternæ necis haudquaquam conſcios; nam pluribus annis attineri captiuos in Anglia, qui pro ſalute regni depugnaſſent; quid libertate orbatos, contrà fas Angli ſpoliarent bonis? meminiſſent pacti & iuriſiurandi, & captiuis permitterent, vnde aliquando conficeretur pretium libertatis; nec armis opprimerentur innoxij; obiecti duntaxat iniuriæ, quia captiui & calamitoſi. Ipſe Burgundus miſereatur ſanguinis ſui, vrbem excipiat quæ ſe ipſi dederet, iuſtiſque Dominis conſeruaret, dum ſe redimerent.* Placuit Burgundo legatio, rémque æquiſſimam à Betfordio flagitauit. Ille poſtulatum in conſilium vocat; aſſenſu omnium repudiatum, negantibus Anglis ſe tantoperè in Burgundi commodum contendiſſe; nec venatori poſt curſum & ſudores eripiendam prædam è manibus. Ita hæc calamitoſis occluſa ianua; nihílque Carolo præter deſperationem relictum. Deliberabat quid agendum foret; conſulentibus plurimis, vt de ſalute ſollicitus, extemplò ſe in Delphinatum reciperet; ibidem Lugdunum vrbem, Aruernos, & Occitaniam defenſurus; atque operiretur dum durities fortunæ ſeſe inflecteret. Ibátque in eam ſententiam; niſi Maria vxor, ornatiſſima corporis animíque dotibus femina, interceſſiſſet. Ea deſperatis rebus ſpem fortiſſimo pectore faciebat; *tam præclaras fidáſque prouincias nuſquam deſerendas; id eſſe tantæ fidei præmium, vt Regi addictiſſimæ hoſti prodantur? quid infenſis*

Pugna Halecum.

Rouuray.

atque

atque inimicis accidere moleſtius poſſet, quàm vt tyrannidi Anglicæ obiiciantur? an non Lugduno atque Delphinatu mox pelleretur, qui præ metu vberrimum Franciæ ſolum deſereret? perſtandum in loco ad extremum ſpiritum; nec ſaluti parcendum, qua ſubditi ſeruarentur. An Chriſtiano Principi inter anguſtias vllas deſperandum? quoties præſto cœleſte auxilium implorantibus fuit? quoties adfuit calamitati propitius Deus? orarent ipſum impenſiùs, ac ſperarent ſubmiſſum iri vel è cœlo ſubſidium. Iis vocibus confirmatus Rex, preces & ſupplicationes paſſim indicit. Et plerumque ipſe in conclaue ſe abdens, perfuſus lacrymis, Deum vehementiùs precabatur; miſero adeſſet, ſubleuaret calamitatem extremam, & quod naſcenti contuliſſet regnum, adulto ſeruaret. CAROLVS VII.

XVII. *Puella Aurelianenſis.* Et verò Franciâ vnâ ope ſeruari poterat; & quemadmodum in theatralibus ſcenis, quando res ita inuolutæ ſunt & perplexæ, vt explicari humanâ induſtriâ nequeant, euocatur Deus è machina; Ita hoc tempore ad euoluendam Franciam malis, arceſſendus fuit è ſuperis Deus. Nec ipſe regno amantiſſimo defuit; præſtititque auxilium, verum, vt amat facere, ab re infirmiſſimâ atque in ſpeciem deſpicatiſſimâ. Ea Virgo nata annos octodecim, è parentibus ruſticis, ex Caulâ & paſcuis ad militiam atque victoriam repentè euecta. Tam inſignem euentum, quoniam ad laudem Franciæ ſupra cæteros eximius eſt, diuinámque opem conteſtatur ac præſens deploratis rebus auxilium, delibare paucis Scriptorem haud decet. Ioanna (Id Virgini nomen) nata erat Dam-remij, in pago ad Moſam fluuium in Tullenſi agro; pater Iacobus Darcius, Iſabella Gualteria mater, ex agrorum cultu vitam ſuſtentantes, morumque integritate conſolantes inopiam. Ioannæ à primâ infantiâ paſcendæ oues traditæ ſunt; ſimulque in virginis animum irrepebat Deus, erudiebat ad pietatem, immittebátque frequentiùs cœlites, maximè ſanctas Catharinam atque Margaritam, Virginitate & martyrio celebres, quarum conſortio caſtimoniam & fortitudinem in futuros euentus hauriret. Iam accedebat ad annum decimum octauum, cùm inſuper viſo cœleſti nuntio, quem piè Michaëlem Angelum interpretamur, iubetur ad Franciæ Regem proficiſci, arma induere, liberare obſidione Aureliam, Regémque Rhemos ad inaugurationem perducere; diuinâ ope ea in facinora largè promiſsâ. Eo ſpectaculo ſæpiùs repetito, tantùm apud parentes contendit, vt eam duxerint ad Robertum Baudricurtium, qui pro Rege Præfectus, Vallis-colorem proximum oppidum obtinebat. Is puellam primò derediculo habitam, mox conſtantem in iis quæ viſa affirmabat; imo antè vaticinantem quod in Halecum prælio contigit; tandem honeſto cultu inſtructam, tribus ipſius fratribus comitantibus, ad Regem mittit. Tunc Chinone in Turonibus verſabatur Carolus, mœrore ſe conficiens, cùm lectis Baudricurtij litteris, admittit virginem immiſtus Proceribus, puráque veſte quæ Regem tegeret; at illa nuſquam ante perſpectum ſecernit ab aliis, orationem modeſtam & prudentem habet; atque affirmat ſe immiſſam cœlitus ad liberandam Aureliam. Rex ne temere tam inuſitatæ rei fidem haberet, iubet puellæ mentem atque conſilium explorari, primùm à Proceribus, mox à doctis

Margin notes: Ieanne Darc. — Vau-couleur. — Anno 1429.

viris, dein à ſenatoribus Parlamenti; poſtremò à Reginâ probatâ virginis caſtimoniâ, in ſpem Diuinæ opis adductus, iubet illam armis cæteriſque rebus ad bellum inſtrui. At illa poſtulat ſibi enſem inquiri, locúmque deſignat, ædiculam ſanctæ Catharinæ de Fera-ſiluâ in iiſdem Turonibus, & inuentum iri appenſum de tholo. Et is quidem repertus rubigine obſitus, cùm ad incrementum miraculi, repentè ferrum deterſa rubigine in tractantium manibus ſplenduit; viſæque ſunt Cruces quinque inſculptæ in laminâ, & ſignata vtrinque lilia. Vexillum armis adiunxit puella, in colore candido ſacroſanctis Ieſu & Mariæ nominibus auro inſcriptis; appicta ex vna parte Chriſti è Cruce pendentis icone, ex altera Angeli Mariam Virginem ſalutantis, albo lilio in vtriuſque manu refulgente. Sic adornata cum modicâ militum manu pergit Aureliam, expeditionis ſociis Culano Admiralio, Brienſio Mareſcallo, & Dunenſi Comite. Admota ad Anglos, eos per fecialem hortatur ab obſidione abſcedere, ſe à Deo miſſam vt Carolum in poſſeſſionem regni induceret. Angli indignati, fecialem in vincula agunt, & contumelias in puellam iactantes, flammas comminantur, ſi in ipſam manus vnquam iniiciant. At illa primùm adhortata Francos ad pœnitentiam criminum, expulſiſque feminis quæ ad libidinem ducebantur; cum ducentis equitibus viâ per hoſtes patratâ in vrbem inuaſit; tum poſt confirmatos ciues ſpe ingentis ſubſidij, Bleſiam per eoſdem hoſtes regreſſa, vberrimum rerum omnium commeatum, atque ſeptem hominum millia recipit, nauigiiſque impoſita poſt acerrimum prælium in vrbem immittit. Effuſâ omnium ducum, militum, ciuiumque lætitiâ Virgo excipitur, coliturque pro cœleſti miraculo. Illa in Diuinam potentiam omnia referens, cuius viribus ſua infirmitas niteretur, vti vrbem prorſus liberaret, poſt indictas adeóque obitas publicas preces, militem vrbe educit. Validiſſima hoſtium munimenta vltra amnem erant, tum quia eâ ex parte immittebantur in vrbem ſubſidia, tum quia prouinciæ ex oppoſitâ parte obiectæ, Anglorum Imperio tenebantur. Præter continuam foſſam, munitam aggere, per interualla Caſtella erexerant, valido defenſa præſidio, quæ baſtillas vocabant. In primam quæ Sancti Lupi dicebatur directus impetus, atque amne tranſito, ductu Virginis, profligati ad baſtillam Angli, quadringenti cæſi, peruenítque Caſtellum in poteſtatem Francorum; deinceps feſtinatùm ad proximam, eademque fortitudine erepta eſt hoſti. Conſequenti die pugna inſtauratur, ducit Virgo ad baſtillam pontis delectum ducum & copiarum. Caſtellum hoſtes in faucibus pontis poſuerant, inſtruxerantque turribus, atque accuratè muniuerãt, proximis aquis in foſſam inductis; in eo ſpe capiẽdæ vrbis collocatâ, quod arcem caſtrorum & propugnaculum conſtituerant, fortiſſimis militum ad præſidium vocatis. Eam ob rem cruenta dimicatio ab horâ decimâ ad nonam veſpertinâ pugnantes tenuit; at flagrãte quam maxime prælio, Virgo ſagitta collum inter & humerum ſauciatur; penetrante altius vulnere; quo Francorum animi cùm infringerentur, iubebat Comes Dunenſis receptui cani. At illa profligato dolore, & ne vulnere quidem obligato, precata Comitem vt tantiſper conſiſteret, dum ipſa Deum orat; inſtaurato diuinitus per preces robore, aggreſſionem renouat, atque

De Fierbois.

atque tandem irrumpit in Caſtellum, magnâ hoſtium internecione, ſubmerſo Glacida, ruina ponticuli, dum recedit. Ita pons vrbi reſtitutus, atque aperta ingens prouincia. Angli continuis ſtragibus perculſi, octo ſuorum millibus imminuti, cùm inſpicerent vrbem milite & commeatu inſtructam, obſidionem ſoluunt, & in proxima oppida ſe recipiunt. Liberata Aurelia erexit poſtea eodem in ponte victoriæ monumentum, quod hodie perſtat; poſitis ex ære ſeruatoribus ſuis, ſimulacris; Chriſto Cruci affixo, Regi Carolo, & Puellæ; quæ deinceps dicta eſt Aurelianenſis; quaſi in eam ciuitatem tranſcripta, quam virtute ſuâ ſeruaſſet; imo velut in eâ ortum duxiſſet, in qua ſua primùm laus nata atque adulta mirificè foret. Rex tum illam tum fratres & poſteros nobilitate donauit, adiunxitque futuræ Illuſtriſſimæ genti Inſignia; Impreſſum Scuto Cæruleo enſem argenteum, Capulo & Cruce aureis; cuius mucroni inniteretur Corona aurea, geminis liliis hinc inde appictis. Atque appoſitè, vt Imago aſſertæ Franciæ iret in poſteros, iſque enſis futuris ſeculis præluceret, qui depulsâ caligine, ſecuritatem regno induxiſſet. *Puella inſignia.*

XVIII. Puella poſt primam ſui muneris partem impletam, Regem ad alteram adhortata, vt Rhemos ad inaugurationem iret, expeditioni præficitur, adiunctis in ſocios Alençonio & Dunenſi. Sed prius oppida circa Aureliam recipere oportebat, ne vicinia incommodo foret. Et Iargæum quidem aggreſſione altera captum, Suffolcio Comite capto, & quadringentis Anglis necatis; plus ærumnarum Balgenciaci impenſum, recipiente ſe in arcem Anglo, tribuſque hebdomadis vim propulſante. Id dum expugnatur, parum abfuit quin Rex in nouas turbas ſeſe inuolueret. Nam Comeſtabilis gratulaturus fauſtum euentum, cùm ad Regem accederet, ab ipſo prohibitus, nihilominus pergebat, Rexque iuſſerat, inſtigante Trimollio & riualem procul amouente, vt in accedentem quaſi in hoſtem impetus fieret, enimverò aderat, ducebatque mille ducentos equites, eratque tumultus in proximo; cùm Puellæ precibus procerumque, iracundia Regis deuicta eſt, admiſſuſque Comeſtabilis; ſed eâ conditione vt ab Aulâ abſcederet, bellumque in Normanniæ finibus adminiſtraret; inexpugnabili ambitione Trimollij, quæ permetuebat conſortem; nec Comeſtabilis poſtea vllis precibus perficere potuit, vt inaugurationi Regis pro dignitatis munere intereſſet. At Betfortius vt Balgenciacum eriperet, ſelecta quatuor hominum millia claris ducibus tradit; Talbotio, Scalæ, & Faſtolo; qui in via deditione arcis audita, cùm regrederentur; Puellâ hortante & ducente, Franci Duces ad inſequendos eos impelluntur. Erat opera celeritatis, imo diſcriminis; nam Angli Patæo quod Belſiæ oppidulum eſt, receperant ſe; nec ij erant, qui tuti mœnibus vincerentur facilè. Verùm ea fuit Francorum celeritas atque fortitudo, vt nullo permiſſo ad muniendum ſe ſpatio, in oppidum irruperint, hoſtem vicerint; ac poſt mille octingentos cæſos, mille ducentos in captiuis habuerint: ad Virginis latus præliabantur Comeſtabilis, Bouſacius, Ricuſius, Alenſonius, Dunenſis, Hira, Santtalius; iſque poſtremus cum Talbotum haberet captiuum, generosè virum pretio nullo dimiſit, libertate pariter ab eo donatus poſtmodum; ita viris fortibus victoriæ

Rex Rhemos ducitur.

Iargeau.

Baugency.

Paray.

CARO-
LVS VII.

riæ præmium erat ipſa victoriâ. Mox Rhemos inſtituitur iter, ac Trecis
puellæ induſtriâ patefactus aditus, quem cùm Regi Trecenſes negarent,
nec ſine tormentis aperiri poſſet, quæ Rex in feſtinato itinere haud dedu-
cebat; Virgo vt imponeret ciuibus, moles ad locanda tormenta erigi ac
parari iuſſit, quâ legitimâ fraude concepto metu, Trecenſes Regem exce-
perunt. Continuò Catalaunum venienti patuit, ipſique Rhemenſes, ex-
cuſatis prioribus, admittunt Regem; & inaugurario celebritate magnâ
perficitur. Exin res Caroli ſemper increſcere, quamquam incremento ad-
modum lento, & proſperitate ærumnis redemptâ: Contra Angli felicitas
retro labi, & per interualla vltra Oceanum pelli. Nunc plures vrbes exclu-
ſo Anglo Regi patuerant, Laudunum, Sueſſio, Compendium, atque Bello-
uacum; cùm Betfordius recepto ex Anglia ſupplemento, exercitum edu-
cit, Regique occurrit, in campis ad Siluanectum expaſſis. Poſt aliquot ve-
litationes, neutro decretoriam pugnam ambiente, vtrinque diſceſſum eſt;
profecto Betfordio in Normanniam, ad Comeſtabilem repellendum, qui
prouinciam deuaſtabat; & Carolo Pariſios verſo. Clam cum Burgundo
actum erat de conciliatione, iſque promiſerat ſe Pariſios Regi traditu-
rum; at ſpe pacis abruptâ, tentare vrbem voluit, vimque adhibere, re-
pugnante Puella; Franci cum ſtrage depulſi ſunt, pleriſque ſub ipſa mœ-
nia interfectis; Virgo ipſa in femore grauiter ſaucia, ægrè ab Alenſonio
à pugnâ abducta eſt. Quare Rex adactus receptui canere, Meloduno & Se-
nonibus in ſolatium receptis. Verùm haud multò poſt grauiorem mole-
ſtiam ob infortunium Virginis traxit. Ea quod poſtea fatebatur, vocata cœ-
litus vt Aureliam liberaret, Regemque ad inaugurationem perduceret; per-
fecto vtroque, impletaque prouincia, arma tamen tractabat, cœleſtis
Puella capitur. iuſſi fines prætergreſſa. Nec Deus vltra tutari miraculo Virginem voluit,
& quæ fortè præſideret ſibi, infirmitati ſuæ deſeruit. Nempe Dux Burgun-
diæ poſt inſtitutum aurei velleris Ordinem, (qui Ordo magno incremen-
to peruenit ad Hiſpaniæ Reges, confertur delectu eximio, in ſummo etiam
nunc gloriæ pretio) Compendium obſidebat, vrbem propugnante Puella,
atque Santralio. Ea ſemel cùm in hoſtes ductis ſexcentis hominibus pro-
rupiſſet, repulſa fortiter cùm in vrbem ſuos reciperet, tergaque tegeret in-
ter vltimos pugnans, occluſo fraude Flauij Præfecti repagulo, inuiden-
tis famæ & laudi Virginis, hoſti obiecta eſt. Spurio Vindocinenſi ca-
piendam ſe tradit, & poſtea Ioanne Luxemburgio redimente turpiſſimo-
que commercio diuendente, ad Anglos peruenit, præda optatiſſima, &
furoris noui materia. Ij quaſi Troiæ Palladium eripuiſſent, atque extin-
xiſſent ſpem ſurgentem Franciæ, feſtis ignibus ſibi gratulati, in puellæ
innoxiæ vitam conſpirant; tum ne fortè libertati reddita noceret iterum,
Puella mors. tum vt ignominiæ ſuæ fontem quantùm licebat obſtruerent. At cùm belli
legibus captiuæ mors vetaretur, prætexunt odium nouâ fraude, tradúnt-
Anno 1430. que inſontem, poſtulante vniuerſitate Pariſienſi, Petro Cochonio Bello-
uacenſi Epiſcopo, Burgundiæ Ducis ſectatori; à quo per nefas vt conui-
cta hæreſis & veneficij, perpetuo carceri mancipatur, nullo alimento
præter panem & frigidam. Verùm nec eâ pœnâ hoſtium veſaniæ factum
eſt

eſt ſatis; atque iis vrgentibus iniquiſſimi Iudices retractatâ causâ, quod Puella virilem veſtem nondum depoſuiſſet, quaſi hæreticam relapſam flammis addicunt, tradúntque laico Iudici confecturo ſupplicium. Nec mora, palam Rhotomagi integerrima virgo igne extinguitur; eâ tum animi conſtantiâ, tum Chriſtianâ demiſſione, & vitæ contemptu, vt ſpectantibus admirationem adauxerit, congeminatâ fortitudinis laude; vt quæ tam præclara egerat, dura non minus fortiter toleraret. Et Deus prodigiis morientem dicitur proſequutus. Nam proximè cùm rogo ſuccederet, vultus admirabili lumine coruſcauit; & cùm afflata incendio emiſit animam, euolauit è buſto columba candida, ad cœlum vecta alarum remigio; & carnifice combuſtæ cineres in amnem ſpargente, cor illibatum flammis repertum eſt: etenim virgo pura poſtquam leuem culpam purgauit ignibus, illicò vt creditur rapta in cœlum eſt; nec incendio cor obnoxium fuit, quod impurâ flammâ nunquam flagrauerat. Iudices cœlitus in pœnam vocati, vel repentinâ morte, vel acerbis morbis extincti ſunt; atque poſt reſtitutam Regi Normanniam, delegati à Calliſto III. Pontifice integri viri, reuocato iudicio, pronuntiarunt innoxiam virginem, ac per ſummum nefas damnatam. Ita fama, quod vnum deerat, reſtituta, vt memoria quacunque integerrima in poſteros iret. Ibíque haud dubiè; quam nuper Capellani præclariſſimum Poëma excitatam Phœnicis inſtar è buſti cineribus rediuiuam præſtat; & ſempiterno, ſi quid æternum in mortalibus eſt, monumento conſignat.

XIX. *Variæ vrbes captæ.*

Interea haudquaquam belli ardor deflagrabat; magno animo Franci Duces incumbebant operæ, Alenſonius, Rieuſius, Culanus, Dunenſis & Villaud-Caſius Tribunus Hiſpanus; nec torpebant Angli ignauiâ, Betfortio, Talbotio, & Arondello, omni ope nitentibus fortunam ruentem ſiſtere. Eámque in rem Betfordius Henricum Regem ex Angliâ exciuerat, & palam Pariſiis redimitum coronâ, oſtentabat populis, magnâ liberalitatis iactantiâ. Nec animus eſt ſigillatim leues pugnas, aut captas receptaſque vrbes recenſere, leuia ad Hiſtoriam & documentum momenta, nullaque re præter fortitudinem Ducum inſignia; quæ frequenter ſumma in minimis, & ſe totam in paruis exhibet. Sed ea ſors eſt mortalium rerum, vt in memoriam eant ſplendentia & inuſitata, quanquam ſæpe inania; ſolidâ & verâ laude prægnantia prætereffluant cito atque euaneſcant. Tamen lentè res Francis procedebat, quandiu ſtaret cum Anglo Burgundus, abduci autem quando non poterat niſi ægerrimè, rem totam Deus per incrementa lentè diſpoſuit. Ac primum fuit maximúmque momentum, quod Trimollius tandem gratiâ Regis deiectus eſt. Ille cùm ad nutum omnia regeret, amoueret ſuſpectos ſtudiis ſuis Proceres, atque in vnam intentus rem, vt gratiam Regis ſibi aſſereret, cætera omnia magno regni damno poſthaberet, Regis tandem ſtudio paululum deflagrante, inimico priuato in eum graſſandi opportunitas data eſt. Beulius ipſius ex ſorore nepos, alij coniugem materteræ dicunt, neſcio quâ ab eo affectus iniuriâ, vltione flagrans, viginti ſociis coniurantibus, noctu in cubiculum eius irrumpit, Chinone intra Regis ædes hoſpitantis, & gladio in ven-

Trimollius gratiâ Regis excedit.

Du Beuil.

trem adacto, è lecto rapit nudum & ſaucium, & Montreſorij ſua in arce in cuſtodiam tradit; nec ſoluit, niſi datis ſex nummorum millibus, & liberata Touarſio, quam occupabat Trimollius. Rex tantâ audaciâ inflammatus magnoperè, reum & Trimollium repoſcebat; nullam admittens excuſationem, grauiſque procella regno imminebat; niſi Regina ſuauiſſimis monitis ſponſum aggreſſa malum depuliſſet. *Demonſtrabat quanta incommoda Trimollius inuexiſſet publicis rebus; vti odio in Comeſtabilem regnum propemodum perdidiſſet, vti Regis animum ſuſpicionibus in optimum quemque implicabat; ſigillatim enuntiabat praua conſilia, arteſque improbas, quibus Proceres ab animo & amore Regis excluderet, euoluebat modos quibus exaggerabat potentiam ſuam, dominumque præ impotentiâ gratiæ flocci haberet; tum modeſtè hortabatur, regendum ipſe clauum ſuſciperet; datum eſſe à Deo Franciæ Regem, eam vt regeret, non vt regeretur; nihil eſſe infirmius, nihil abiectius Rege ſeruiente; ſubditos nihil moleſtius ferre quam eum cui parerent non tractare Imperium; indignum exiſtimare qui regeret, quando ipſe qui regit nec ſe dignum exiſtimat; peccare in prouidentiam Numinis, qui regno natus duci ſe patitur, atque ipſi ſummam poteſtatem tradit, quem mancipatum obſequio Deus naſci iuſſit. Si placeret frui amicitiæ bono, aptiorem ſeligeret, è Proceribus aliquem, ſuoque ipſius ſanguine principem, quicum ſortis inæqualitas minor, ac ſubditorum maior veneratio.* Ita Carolum Andegauenſem ſubiiciebat Comitem Cœnomanorum, iam Regi gratum & commendatum ſuauiſſimis moribus. Sic Regis placatus animus, obliteratus Trimollius, & Carolus Andegauenſis admiſſus in gratiam. Nec leue commodum eam conuerſionem excepit. Nam ſtatim Comeſtabilis in Aulam vocatus, datâ exercendi ampliſſimi muneris facultate. Imò, quod contumaciter prohibebat Trimollius, ſeriò de abducendo ab Anglis Burgundo, curæ ſuſceptæ. Iam ſolutum erat vinculum affinitatis demortuâ coniuge Betfordienſis, & naſcentia diſcordiæ ſemina erumpebant, æqua vtrinque potentiâ, ideo ad leues offenſiunculas irritandâ. Priuata contentio Duces Burgundum atque Borbonium exagitauerat, ſæpiuſque Borbonius in Burgundiam penetrans, agros diripuerat, aliquotque vrbes vaſtauerat. Placuit tandem amicorum communium operâ in concordiam ire, nam cognati erant atque ſororij; & Niuernum ad componenda pacta conueniunt. Dum initâ pace, magno cœtu nobilium, omnia læta gratulatione perſonant; adueniunt Comeſtabilis, & ipſe Burgundi ſororius, & Reginaldus Carnutenſis, Rhemenſis Epiſcopus, & Cancellarius Franciæ; Ii à Rege ſubmiſſi, vt pacem Burgundo inſinuarent, poſtquam amicè & honorificè ſunt excepti, ſenſim cum Borbonio & Nobilibus, mox cum ipſo Burgundo de ineunda pace verba faciunt. Erat Philippus indole admodum commoda, à paternis vitiis planè alienus, compos ambitionis, humanitate ab ſæuitiâ omni abhorrente, auctoritatis atque opum plenus; quique veteri probitate, affines amaret ac patriam. Iam deferbuerat ſenſus iniuriæ; quà temporis lapſu, quo non ſaxa modo, ſed animorum affectus molleſcunt; quà ipſa indole, humanitate vindictam pellente, quà mentis altitudine reputantis, patratam ſat vindictam, vbi reus

pœnitens

pœnitens ſupplicaret, & accedebat Anglorum faſtus, ſupra æqualitatem iam eminens, nomenque Francicum pro hoſtili habens. His itaque mitigatus admodùm Burgundus, pacis vocem non auerſatus, Comeſtabilem audit. Præterea legati miſſi à Concilio Baſileenſi, Cardinales Cyprius & Arelatenſis, ad ſuadendam Chriſtianis Principibus pacem, commode aduenientes, à Duce impetrant, vt Franci atque Angli Attebatum Auguſto proximo, ad contrahendam pacem conueniant.

CAROLVS VII.

XX. *Legati pro pace Atrebatum conueniunt.*

Die dictâ ingens Legatorum factus eſt concurſus: erant magno numero Eccleſiaſtici, ab Eugenio Pontifice, & Felice Pſeudo-Pontifice, & à Concilio Baſileenſi; (nam miſerè in partes diſcindebatur Eccleſia) Antiſtites multi præterea, & obſeruatus eſt Leodienſis Epiſcopus, ducentis equis candidis comitatum vehens, & ipſum colore niueo candicantem. Ab ſingulis Chriſtianis Principibus Legati acceſſerant, tum ad concordiam reſtituendam Eccleſiæ, tum ad Francos Angloſque potentiſſimas gentes abducendas à bello; nam ſpectabantur à Sigiſmondo Imperatore, ab Regibus Caſtellæ, Aragoniæ, Portugalliæ, Nauarræ, Neapolis, Siciliæ, Cyprij, Daniæ, atque Poloniæ. Ipſe Burgundiæ Dux, cum ſponſâ, pluribuſque Proceribus coram adfuit præſens. Ab Carolo miſſi ſunt, duo è Borbonia ſtirpe Principes, Borbonius & Vindocinenſis, Comeſtabilis, Cancellarius, Mareſcalli Rieuſius, & Fayeta, Adamus Cameracenſis, Parlamenti primarius Præſes, pluresque alij. Ab Henrico Anglo Cardinalis Vinceſtrius, Regis propatruus Archiepiſcopus Eboracenſis, Comites Suffolcius & Vatuicenſis, multique peritiſſimi ciuilium rerum, ad eo vt hoſpitibus ad decem millia tectum & menſam Burgundus magnificentiâ ſummâ præbuerit. Totâ interea Franciâ preces ad Deum & ſupplicationes inſtitutæ, vt Cœleſtis flexanimus Principum mentes ad pacem flecteret. Primùm actum in Legatorum Comitiis, de conciliandis Francis atque Anglis, & quidem offerebant Franci Normanniam & Aquitaniam Anglo dimittere, ſed onere clientelæ, ex maiorum more Franco præſtandæ. Contra Angli iuri fictitio, quod ab Eduardo primo repetebant; affingentes pondus, & Caroli VI. nuper mortui ſupremas tabulas obtendentes, vniuerſam Franciam repoſcebant; attamen ob pacis & tranquillitatis Chriſtianæ bonum, paſſuros ſe regni diuiſionem, vt prouinciis quæ cis Ligerim eſſent ipſi imperarent; quæ trans amnem Carolus, clientem ob eas ſe Anglo profeſſus: qua in re Angli non abſimiles erant mulierculæ illi apud Salomonem de puero diſceptanti, vt hinc facilè vter Rex foret legitimus colligeretur, falsâ matre alieni fœtus partitionem optante. Ad ea tam diuerſa tamque oppoſita, cùm Legati reliqui intercederent, conati medium quid elicere; Angli indignantes, poſtulata non vltrò concedi, minis plurimis in Carolum iactis, repente & cum omnium offenſione, dimiſſo Concilio recedunt Pariſios. At Burgundus perſtabat; quodque Franco optatiſſimum, iam ab Anglo diuulſus oratorum diſceſſu, eorumque ſuperbiâ multum offenſus. Ergo Legati ſe ad eum accingunt, nec difficulter de conditionibus conuenitur, cùm ad omnia Burgundi poſtulata Rex annueret. Ita pax tandem cum Burgundo icta, pactis Franco moleſtis in ſpeciem, ſed ipſa

CAROLVS VII.

Anno 1435.

re vtiliſſimis, cùm regni ſalus inde emergeret, & bona ſolida ſpecioſâ gloriâ redimerentur. Eorum præcipua erant; vt Rex fateretur, iniquè & perfidè cædem Ioannis Burgundiæ Ducis eſſe patratam; is ob eam, veniam poſceret, conteſtatus eam ſe prohibiturum ſi per ætatem, grauitatem flagitij licuiſſet perſpicere. Monteraxi ædiculam conderet, in qua ſacrum pro cæſi animâ celebraretur, præterea Rex Carthuſienſibus monaſterium poneret. Plurimas terras præter quinquaginta nummorum millia Duci Rex traderet; in quibus Matiſco in Heduis, Perona, Fanum Quintini, Abbauilla, multæque in Picardiâ vrbes; Dux quandiu viueret à clientela Regi præſtanda immunis foret; ſucceſſores præſtarent poſt eius obitum; Rex Ducis ſubſidio veniret, ſi eum Angli aggrederentur; nec Dux Regi in bello Anglico opitularetur; ſed medium inter vtrumque ſe gereret. His compoſitis, Legati Ducem Sacramenti vinculo exſoluerunt, quo ſe Anglis ante obſtrinxerat; tum Franci Proceres, Dux Borbonius, Comeſtabilis, Rieuſius, & Fayeta, Regis nomine Ioannis cæſi innocentiam teſtati, veniam à Duce flagitant; mox proclamata pax; Rege omnibus pactis aſſentiente; ad quæ firmanda, Catharinam filiam Carolo Ducis filio in vxorem ſpopondit. Quanto Francorum gaudio, tanto Anglorum dolore pax excepta eſt. Et ipſi damnum inconſultâ arrogantiâ adaugebant, & Burgundum penitus alienabant. Nam cùm hic ſtatuiſſet neutram in partem moueri, Legatos ad Anglum mittit, qui nouam cum Carolo pacem Henrico Regi nuntiarent, atque excuſarent, Sanctiſſimæ Sedis & Principum plurimorum votis contractam; ad quæ Henricus præ dolore non temperauit à lacrymis, & ipſum Anglorum conſilium graues in Burgundum effudit minas & contumelias; moxque à verbis ad facta Angli progreſſi, Burgundi ſubditos deturbant ex Anglia, eorum plurimis à tumultuante plebe necatis. Quo facto prorſus Burgundus deſciuit; ſeque totum ad Francos contulit. Porrò eam in culpam Angli impegerant, deſtituti Betfordio, prudentiâ & rerum experientiâ præcellente, qui Rhotomagi æger animam egerat. Nec Iſabella ſuperuixerat diu, quæ audito Burgundi fœdere, & præuiſâ Anglorum ruinâ, morbo indignatione contracto, intra biduum extincta eſt. Quamuis ſcribat Carterius, dolorem quo vita extincta eſt, conceptum ob vexationes quas ab Anglis patiebatur, nullo honore de ſe tam bene meritam proſequentibus, Carolumque ſpurium opprobrantibus; eo dolore contractum morbum lentum crediderim, nouo mortem citò feſtinatam; cùm haudquaquam ferret impotens femina, fruſtra naturæ ius violatum, eiuratam matrem, natúmque abdicatum, ad vltionis libidinem, opprimendæ illicò atque ſuffocandæ.

Betfordij & Iſabellæ mors.

XXI.

Pariſij à Rege recepti.

Nec falſa morientis coniectura erat, paſſimque oppida confluebant ad Carolum. Iam in Normannia Dieppam Rieuſius, Ariflorum Santralius, aliáque minoris nominis ceperant; iam Corbelium, Pontiſara, & Caſtrum Vicenarum Francos admiſerant; cùm ad Lutetiam adiunctum votum & ſtudium; quippe auctoritatis Anglicæ ea ciuitas fundamentum & caput, totique Franciæ in exemplum futura. Eam in rem Franci & Burgundi Duces coniungunt copias, Comeſtabilis, Dunenſis, Loheacius Mareſcallus,

Loheac

ex

ex Lauailliorum familia, Lalanius, & Villerius Inſulæ Adami; atque à ciuibus bonarum partium moniti, deſtitutam vrbem præſidio; primum Sanctum Dionyſium occupant, vnamque turrim quam tenebant Angli impugnant. Thomas Belmontius præſidij Anglici quod Pariſiis permodicum erat Præfectus, auſus ad ſeruandam turrim ex vrbe progredi, ab veteranis Ducibus interceptus, pluribus cæſis victus & fugatus eſt, turriſque poſtmodum capta eſt. Ad ea nuntia, probi ciues, quorum princeps Michaël Lulerius, in ſpem erecti, in Anglos exurgunt, arma corripiunt, & Comeſtabili vrbem addicunt, ſi præteritorum veniam Rex condonat, extemplò à Rege diploma conficitur, quo eorum quæ Pariſienſes patrauerant aboleretur memoria, ipſique in gratiam reciperentur. Eoque obice ſic amoto, Comes Dunenſis cum Villerio ſcalis in vrbem admittitur, eodemque Villerio qui plebi erat gratiſſimus, Liliatum explicante vexillum, conuolat populus, portam Sancti Michaëlis perfringit, per quam Comeſtabilis ſubiens quadrato agmine, Regi vrbem aſſerit, cæſis Anglorum pluſculis, & Baſtilla poſtridie reddita, in quam Henricus Lucemburgius Cancellarius Angliæ fugerat. Cum eo Angli cæteri pulſi Pariſiis, caudam acclamante ad ludibrium populo; quæ contumelia moleſtiſſima genti ad depulſionis ſenſum accedebat. Eam mox Pariſienſibus lætitiam ſubitus caſus in partem excuſſit; nam Pontiſaram Anglus occupauit, validumque immiſit præſidium, quod amnem infra clauderet & continuò Pariſiorum portis immineret; imò ad Burgundum pars etiam infortunij pertigit. Contraxerat ingentem exercitum, Flandroſque ad vindictam impulerat, quorum populares in Angliâ plures bonis deiecti fuerant, & vitâ haud pauci; & facturus operæ pretium bello, Caletum terrâ marique obſidebat, claſſe inductâ quæ portum ſubſidio excluderet; verùm hinc illata in exercitum totum pernicies. Etenim Claſſis præfecti; cum per imperitiam naues vehente fluctu immiſiſſent in terram penitus, eæ pelago refluente in ſicco hærentes, relictæ ſunt in hoſtium poteſtate, atque ab iis erumpentibus flammis incenſæ. Et eo caſu Flandri abſterriti, cùm diceretur Dux Gloceſtrius iam ſoluiſſe ex Anglia, affuturus cum delectis copiis, repente collectis ſarcinis, caſtra turpiter Ducemque deſerunt, regreſſi ſua quique in oppida; tertia hebdomada poſtquam acceſſerant, affuitque mox vt præuiſus erat Gloceſtrius, hæreuſque fugientium tergo, in Flandriam penetrat, peruaſtátque campos vetante nemine; adeò metus atque ignominia Flandros abiecerat; rediitque prædâ vberrimâ locupletatus, quam carrucis mille ducentis ceu inſtrumentum triumphi abduxit. Nec in eos Philippo licebat educere, quem Gandauenſium, Brugenſiumque rebellio diſtrahebat; patrum animo in nepotibus excitato, nouiſque cædibus inſtaurato, per quas interfecti Hornius, & Villerius, Inſulæ Adami dominus; ille Pariſienſis in Armaniacos ſtragis auctor & artifex, ipſique Ducis cum matre liberi magno periculo in cuſtodiam dati. Perſtititque duodecim annos terra perduellio, multo cruore paſta identidem, atque omnis generis calamitatum ingens materia. Burgundus interim animaduertens, dum bellum Anglicum perſeuararet; ſe haudquaquam rebelles poſſe perdomare, de pace inter vtramque

Lalain.

Anno 1436.

Burgundus Caleto pulſus.

CAROLVS VII. gentem contrahenda ſollicitus, colloquium impetrat ad Grauelingam. Delegati vtrimque eam in rem viri cùm nihil perficerent, Anglis obſtinatè clientelam negantibus, Francis poſcentibus, antequam diſcederetur, actum eſt de Ducis Aurelianenſis libertate, qui iam annum viceſimum quintum Londini in cuſtodia erat. Et in eam Angli conſenſerunt, ſpe diſcordiæ

Caroli Aurelianenſis libertas. inſtaurandæ Aurelianenſem inter & Burgundum, & Franciæ vt olim in contrarias partes diſcindendæ; quamquam diuerſo plane exitu res ſucceſſit, & ex vtriuſque amicitia noua diſcordia orta. Burgundum Anglorum animus non latuerat, atque ideò malo occurſurus, tum pronâ ad humanitatem & inimicitias reſtinguendas indole, cum Aurelianenſi captiuo conuenerat, vt ſuam ipſius ex ſorore neptem Cliuenſis filiam vxorem duceret, dein redemptionis partem multo maximam de ſuo ſoluit, ſibi Principem amicum & beneuolum pro infenſiſſimo hoſte paraturus.

Anno 1440. Nec Aurelianenſis diuerſo animo in beneficio fuit, liber continuò ad Burgundum tendit, gratias agit, ſponſum matrimonium contrahit; iuratque ſanctum amicitiæ fœdus, odiorum cauſis vtrinque reſtinctis: verùm ea grati animi beneuolentia nouum Franciæ malum pœnè parturiit. Regi durum viſum eſt, quod Aurelianenſis ad Burgundum prius quam ad ſe veniſſet, & vinculum affinitatis ſe inconſulto contractum vocabat in ſuſpicionem; atque eam gratioſi aulici fouebant, concepto metu, ne Aurelianenſis quondam Regi chariſſimus, animo regiminis belli & amplarum rerum capace, ipſos aliquando è Regis gratiâ atque aulâ deiiceret. Ergo Regem impellunt, Aurelianenſem frequenti Procerum Comitatu accedentem ad ſe, miſſo nuntio iuberet ſolis ſtipatum familiaribus in aulam venire. Quod iuſſum Aurelianenſis in contumeliam vertens, inſalutato Rege diuertit Aureliam; mox Heſdinum ad Burgundiæ Ducem profectus, & vincto arctius fœdere, Duces Britanniæ & Alenſonium colligant ſibi. Tum dictâ die Niuernum cuncti conueniunt; multiſque Procerum in eandem diſſenſionem conſentientibus, ſcripto quaſdam conditiones expoſcunt à Rege, præclaras in ſpeciem & in bonum publicum conſtitutas; ipsâ re, vt amotis qui grati Principi erant, ipſi in gratiam & adminiſtrationem ſuccederent. Regi opportunius viſum eſt arte malum diſcutere, quàm vi opprimere: ita ſingulis Procerum multa pollicitus, Aurelianenſem præcipuè ab iis diuulſit, donatum pecunia, & commoda in ſingulos annos penſione. Iſque in poſterum egit tranquillus, tutum otium turbulento negotio ſapienter anteferens. Ea quanquam diuerſis geſta temporibus, narrando coniunxi; nunc quæ omiſeram, repetitis ſuperius annis, retexenda.

XXII. *Rex Pariſiis exceptus.* Dum Comeſtabilis recipiebat Pariſios, Carolus procul Aruernos, Lugdunenſes, & Delphinates conſtituebat; è quibus euocatus, vt Pariſienſibus iucundior aduentus ſuus accideret, ſtatuit vicina circum oppida Anglis eripere. Iam contractum exercitum ſeptemdecim hominum millia conficiebant, conuenerátque flos ducum. Poſt oppidula quædam expugnata, Monterigolum ductæ ſunt copiæ: quod validum munimentis ſpiſſo præſidio Angli firmauerant. Per ſex hebdomadas crebris aggreſſionibus

tentatum,

tentatum, propugnantium fortitudine municipium ſtabat; eratque in exercitu Ludouicus Delphinus, tredecennis adoleſcens, cui pater militaribus muniis imbuendo, impugnationis curam commiſerat. Is innatæ indolis forti præludio, qua vehementiſſimè ad ea quæ cuperet ferebatur, tandem vrbem aggreſſione inuadit, cúmque pluribus Anglorum cæſis, ſe in arcem aliquot recepiſſent, deditionem poſtmodùm pacti ſunt liberis Anglis, transfugis Francis in patibulum actis. Idque facinus, quemadmodum Delphino primùm laudi & gloriæ fuit, ita prima moleſtiæ cauſa, & origo ſeceſſionis à patre. Etenim cùm Angli duces arce emiſſi in diſcedendo Regi gratias agerent, magnis laudibus extulerunt Delphinum, quod acerrimus vrbem expugnaſſet; at Rex aduertit tum ob eas laudes, tum ob geſtam rem, increuiſſe iuueni animum, quem ſupra modum dominandi cupidum iam explorauerat; ideóque ambitionis ſuſpectum à ſe amandat, datóque quaſi puero morum Præfecto, Aulâ procul in Turonenſem agrum relegat. Ita patri domeſticus hoſtis parabatur, qui impleret Anglos, Regemque perderet poſt receptum regnum. Carolus ruptis Pariſiorum compedibus, vrbem ingenti ciuium gratulatione ingreditur, obliteratâ priorum memoriâ, & præpollente præſentium ſenſu, quanquam haud multò pòſt regreſſus eſt Turones, & prouincias vltra Ligerim amabat impenſiùs, ſeu charas ob præſtitum calamitoſo aſylum, ſeu ob ſitus amœnitatem cœlique mollitiem gratas; ſeu conceptum primâ ætate Pariſienſium odium quanquam mitigatum mondum extinxerat, & ab oculis monumentum iniuriæ placeret tollere. Eo in ſeceſſu, vt Scotos arctius necteret, Margaritam Iacobi Regis filiam Delphino in vxorem tradit, quem nihilominus præfecto morum ſubeſſe voluit; dein quoniam bellum deferbuerat, & cum Anglo agebatur de pace, ad militiam conſtituendam intendit animum. Tunc erat Francia calamitatum omnium fomes; præter Anglicum bellum, quo deurebantur prouinciæ, Franci etiam milites ſi quid pacatum erat deuaſtabant; cùm ſanciri diſciplina tam diuturno bello non poſſet, ipſique Duces licentiam militum alerent, raro in ſtipendium nummo; ruſtici inſtar hoſtium rapiebantur, oppida & municipia exhauriebantur, agri inculti exhorreſcebant ſpinis & ſentibus; breuíque fames paſſim inualuit, tum atrociſſima peſtis, quæ decurſis campis, in vrbes peruadens, immenſas ſtrues cadauerum cumulabat. Pariſij maximè internecinâ lue vexati, opulentâ ſua in funera ciuitate, & quinquaginta hominum millia ſeſquimenſe rapta, cæteris diffugientibus, eóque ſolitudinis frequentiſſima vrbium venit, vt in ampliſſimis vicis vix duo triave capita incedenti occurrerent, lupíque in eam ad voranda cadauera penetrarent; nec ſolum noctu prædam inter tenebras raperent, ſed ipſa luce etiam viuos inuaderent; adeo omnia ad incrementum mali conſenſerant. Ibatque in vaſtitatem miſeram ciuitas, niſi quoſdam ciuium Adamus Cameracenſis, Præſes ſenatus, & Ambroſius Loræus vrbi Præpoſitus, tum exemplo tum imminenti vitæ periculo, confirmaſſent, nuſquam muris egreſſi; & ſalute in omne diſcrimen vltrò coniectâ. Præterea ceſſante bello

CAROLVS VII. Anno 1437.

Delphinus aulâ emiſſus.

Franciæ Calamitas.

De Loré.

CAROLVS VII.

bello belli miſeriæ non ceſſabant. Plerique Ducum in prædones verſi, tam addictas vrbes quam hoſtiles crudeliter diuexabant. In iis ſpurius Borbonius, & Antonius Chabanius, Picardiam atque Campaniam ſcpoſuerant

Ecorcheurs. Retondeurs.

in prædam; Rodericius Villandraſius ille Hiſpanus Aquitaniam premebat. Eorum quidam ſe dicebant Excoriatores, alij Retonſores; digna flagitiorum appellatione; cùm illi ſin minus miſeris cutem detraherent, ſane facultates omnes eriperent; Ij retonderent ſi quid forte miſeris boni accreuiſſet, & ſpoliatos iterum per ſæuitiam ſummam ſpoliarent. Ergo iis incommodis Carolus vt mederetur, primùm equitum turmas componit. Equitibus ſingulis erant decem equi ad vehenda impedimenta, totidem quà ſagittarij, quà calones, eaque Capita plus mali hoſpiti inferebant quam hoſti. Ergo iuſſi equites, tres ad ſummum equos ad bellum ducere, totidem ſagittarios, reliqua turbâ vt pernicioſa prorſus abſciſsâ. Mox in Villandraſium, cuius inſignis erat in prædando barbaries, immiſſæ copiæ, ad inſaniam hominis comprimendam; qui vt priſtinam fidem recuperaret, ducto in Anglum milite, in Burdegalenſi agro multa egregia præſtitit, ſed eâ immanitate & ſupra humanitatem omnem ſæuitiâ, vt videretur non tam bellum alere quam furorem, iiſque locis peſſimi Roderici memoria perſtet etiamnum; viuaciore longè miſeriæ ſenſu quam beneficij.

XXIII.

Bituricenſis conuentus pro Eugenio.

In eadem conceptæ cum Anglo pacis tranquillitate, res momenti maximi acta eſt Bituricibus. Aliquot ante annos Eccleſiam ſæua diſcordia agitabat; ſucceſſerat Martino V. Pontifici Eugenius IV. ac quoniam Martinus Conſtantienſis Concilij erat partus, tribus Pontificibus abrogatis; viſum erat Eccleſiæ rebus opportunum, nouum Concilium Baſileæ indicere, quod hæreret Conſtantienſis veſtigiis, & ſperatam Græcæ Eccleſiæ vnionem tandem perficeret. Nec Eugenius primùm diſſenſerat, ſperans conſilium ſui regiminis fore, quod per Legatos ſuos moderaretur. Verùm re in diuerſum flectente, & Baſileenſibus auctoritatem Conſilij ſupra Pontificiam attollentibus, Eugenius nouum Concilium Ferrariæ indicit, & Baſileenſe quaſi ſpurium damnat. Efferatâ per iniurias mutuas controuerſiâ, eò audaciæ Baſileenſes deueniunt, vt Eugenium abrogent, nouumque Pontificem dicant Amedæum VII. Sabaudiæ Ducem, qui relictâ filio ditione Ripalliam ſeceſſerat, villam ad Geneuenſem lacum delicatam, & voluptarium otium pietati interſerens, ſolutus curis ſibi admodum viuebat, eremitæ cultum indutus. Is Felix eo nomine V. dictus eſt. Continuò ſciſſus in factiones geminas Orbis Chriſtianus; Principibus quà Eugenium, quà Felicem diuerſis ſtudiis aſſerentibus. Vtriuſque ſumma cura in Carolo alliciendo enituit; miſſi vtrimque Legati, & deſignata Biturigum vrbs ad rem diſceptandam. Felicis cauſam duo promouebant; primum quod hactenus Rex totaque Francia fouiſſet Baſileenſe Concilium, atque ibidem Auarici anno ſeculi triceſimo ſecundo habita fuerat Antiſtitum Synodus, qua Concilium pro legitimo admiſſum fuerat; eaque de cauſa Regis permiſſu, ad Eugenium miſſi Antiſtites; tum Amedæo Rex ipſe affinitate atque amicitiâ, imò & pluribus beneficiis erat coniunctior;

ac

ac videbatur emolumento fore non modico, ſi Pontifex haberetur, tot de
cauſis Regi & regno addictus. Eam ergo in ſpem ad Conuentum Præſulum CAROLVS VII.
Galliæ, oratores miſerant, tum Felix, tum Concilium, Ioannem Sego-
uienſem Hiſpanum, & Thomam Courcellium Francum, infenſiſſimum De Courcelles.
Eugenij inimicum; Eugenius verò Cardinalem Turrecrematam & ipſum
Hiſpanum, magni nominis, & doctrinæ ampliſſimæ virum. Præter Anti-
ſtites, quorum Principes Patriarcha Antiochenus, Archiepiſcopus Vien-
nenſis, Carnutenſis Cancellarius, ab Eugenio nuper Cardinalis dictus,
Proceres plurimos Rex vna ſecum adduxerat. Poſt multam ac diuturnam Anno 1440.
altercationem, tandem Regi placuit adhærere Eugenio, eum habere pro
ſummo Pontifice, itaque habendum vniuerſæ Franciæ deſignare, qua in re
gratia Martini Gongæ Claromontenſis Epiſcopi plurimùm valuit; is enim Gonge.
adminiſtrationi rerum cùm præeſſet, Regem ad ſanam partem haud diffi-
culter inflexit, & Cancellarium pilei fulgor ad iuſtam ſententiam alle-
ctabat. Duo tamen Eugenius Regem exorare non valuit; primum vt ab
Baſileenſi Concilio planè deficeret, alterum ſanctione pragmaticâ ne vte-
retur; quippe ea ſanctio ex decretis Conſtantienſis & Baſileenſis Concilij
ad diſponenda Eccleſiaſtica beneficia conſtituta, cùm Pontificiæ poteſtati
multùm detraheret; atque haud parum priuatorum commodis conſuleret,
Francis erat gratiſſima; nec Concilium deſerendi Regi animus erat, quod
antè comprobaſſet tantoperè, quodque maximè ex Francis conſtabat.
Additum præterea ne qua iniuria domino Sabaudio (ita Felicem vocabat,)
inferretur, ob contractam cum ipſo Rege affinitatem. Et ea quidem eo
Conuentu ſancita; quibus non extinctum quidem Schiſma Eccleſiæ; ſed
poteſtas legitima ſtabilita, & aſſertæ ſuæ partes iuſtitiæ. Imò & aliquot poſt
annos, tantùm Rex contendit apud Amedæum, vt ipſe pacis publicæ cu-
pidus, vltrò ſe abdicauerit dignitate, Eccleſiæ vnione in Nicolao V. ſuc-
ceſſore Eugenij, coaleſcente. Interea, ante bellum cum Anglo quàm recru-
deſceret, Franci Comitem Euſium ab Arteſiorum ſtirpe regij ſanguinis, D'Eu.
receperant, Sommerſetum Angli, mutua permutatione; iique ſtatim in
Normannia ſuæ quiſque gentis rem promouet. Etenim reſurgente bello rur- *Bellum cum*
ſum ferro miſcentur omnia. Franci primùm malè ad Crotoium mulctantur. *Anglo reſti-*
Vrbem oppugnabant, & Burgundiæ Dux, nuper traditâ filio Catharinâ *tutum.*
Francicâ in vxorem, gratum animum teſtaturus, copias è Flandria duxerat;
cùm Talbotius Rhotomago vrbe educto præſidio, obſidentes aggrediens,
caſtris pellit; atque vrbi plenum commeatum infert; imò & metu Flandri
diffugiunt, reſtitutâ Caletenſis fugæ ignominiâ. Eam Franci cladem ad Are- *Rieuſius Ma-*
florum compenſant poſtmodùm. Obſidebant Angli munitum oppidum, *reſcallus.*
cùm Rieuſius Mareſcallus tam opportunè in eos inuadit, vt ab obſidione
depulerit; moxque totâ Picardiâ paſſim exigebat; cùm vir magnus periit
proditione peſſimi capitis. Etenim cùm tranſiret Compendio; Flauius
vrbis præfectus, captiuitate Aurelianenſis Virginis iam infamis, virum
Comeſtabili ob virtutem gratiſſimum, in vincula agit, exigitque in re-
demptionem quatuor millia aureorum, quæ ſibi erepta à Comeſtabile
querebatur, & Rieuſius poſtmodùm Neſlam traductus, peſtilentiâ quæ

 graſſabatur.

CAROLUS VII. graſſabatur ſæuiſſimè extinctus eſt; meritiſſimus de Regno Franciæ; idem manu promptus, optimuſque conſilio, antiquâ morum probitate, & diſciplinæ reſtituendæ percupidus. Flauius arcis beneficio ab mortalium pœnis euaſit, donec in Diuinam incidit, ab vxore intra ipſa munimenta, imo inter blanditias & amplexus in cubili ſuo ſuffocatus. Ægidij Raiſij Mareſcalli planè diuerſa ſors, vt diuerſi mores, qui Magiæ & veneficij poſtulatus, compertuſque plures infantium cædes perpetraſſe, ab Duce Britanniæ damnatus eſt, & poſt eliſas fauces igne ſuccenſus. Ea inter Regi moleſtiſſimum erat Meldas obtineri ab hoſte, Matronamque amnem occludi. Ideò datum Comeſtabili munus vrbis expugnandæ; quod & egregiè præſtitit; nec vllibi toto hoc bello Martis munia obita ſunt generoſiùs. Angli tertiâ hebdomade, vrbe captâ, ſe in forum recipiunt, & propugnant egregiè; imò & Talbotius cum Fuſtembergio Francos aggreſſus, expugnato Caſtello ligneo, Meldas penetrans, obſeſſos milite & commeatu iuuit, ac ſecurus ſe Rhotomagum recepit. Nihilominus cùm Comeſtabilis nulli labori, nulli induſtriæ parceret, Angli vitam pacti forum tradiderunt. Infelicius ad Abrincas pugnauit Comeſtabilis, quas cùm obſideret, ab eodem Talbotio, inuadente pulſus eſt, multa ſtrage; atque idem Talbotius Sommerſeto Duce Ariſlorum aggreditur, tamque validè caſtra in Francos munit, vt illorum conatibus omninò irritis, vrbem tandem obtinuerit deditione, quarto menſe poſtquam oppugnabat: adeò vir vnus pro exercitu eſt, & qui ducat, quam qui ducatur, multo pluris refert.

De Raix. — *Meldæ captæ.* — Auranches.

XXIV. Decurrebat bellum, cùm iterum interpellatur de pace, Burgundo Anglum appellante, & Rex Comitia Aureliam conuocauerat, conſulturus de pace Proceres quod ſtatutum vellent. Porro ij cùm in diuerſa ſecederent, placuit ſex potiſſimum eligi, quorum ſuffragiis cæteri accederent. Ii Comes Vindocinenſis, ſummus familiæ regiæ Præfectus, Iacobus Iunenalis Vrſinus Pictauienſis Epiſcopus, Comes Dunenſis, Fayeta Mareſcallus, Rabatæus Parlamenti Præſes, & ſextus Regis Conſiliarius; at cùm ij aliquandiu diſſenſiſſent, tandem ſententiæ omnium in pacem verſæ, ſi impetrari conditiones commodæ poſſent. Populi calamitas, inopia ærarij, & exhauſtæ tum fame tum peſtilentia ciuitates, pacis ſolatium repoſcebant. Verùm ea nedum confici potuit, pactis tantum in aliquot menſes induciis. Cùm erupit dudum inita ab aliquot Principum conſpiratio. Etenim ipſis videbatur duriſſimum, perpetuò Regem addici Aulicis, fruſtra expelli qui præpollerent, cùm euulſo vno enaſceretur alter repente, & fluctuum inſtar tunderet alterum alter; at ipſi Proceres, è ſtirpe Regia, quorum maximè regnum optimè regi intererat, amouebantur procul, nec ipſi quid adminiſtrationis decerpebant, ad iacturam vnam atque perniciem relegati. Equidem iis verbis Harcurium & Claromontanum Epiſcopum deſignabant, qui tunc temporis gratioſiſſimi apud Regem, ſedebant ad clauum: at Carolum Andegauenſem nemo perſtringebat, quanquam gratiâ floreret maximè, quippe is ſupra inuidiam, & Regi tam propinquus excludebat querendi ſpeciem. Ergo in Caſtro Bleſenſi ad eos deturbandos clam fœdus contrahunt, Duces Borbonij, duo ij erant, Alenſonius, Dunenſis, Bu-

Agitur de pace. — Grand Maiſtre de France. — Rabateau. — *Procerum in Regem conſpiratio.* — Anno 1440.

cicautus, Trimollius, Tria & Nothus Borbonius, recuſante Burgundo ſe iis adiungere; & ad factionem honeſtiori cauſa prætexendam, ſtatuunt Delphinum in ſuas partes adducere. Id fœdus dictum Pragueria; nec cauſa nominis mihi explorata. Tunc Niorti in Pictonibus agebat Delphinus, ſub regimine Comitis Marchiæ, quem Præfectum morum Rex conſtituerat; diuturnæ abſentiæ quam vocabat exilium haud parum pertæſus; ad quem miſſus à coniuratis Nothus Borbonius, non contendit multùm vt rem ſuaderet. Statim itaque in eam adductus ſententiam, ad Alenſonium Niorto profugit, fruſtra Marchiæ Comite renitente; & verbis iuuenilem audaciam mitigante. Delphino abducto arma palam Proceres concitant, & deſignati Pictones Martis Campus. Delphinus Alenſonio adiunctus Sanmaxentium inuadit adhæretque Nobilitas; ſequuta Barbeſium, præpollentem auctoritate: agebant Molinis cæteri Principes, quæ Boiorum caput; confinesque prouincias ſollicitabant. Is motus Regem atque adeo Aulicos grauiter perculit, omniſque impenſa cura vt dum per Anglicas licebat inducias, opprimeretur ortum incendium. Et firmamentum cauſæ haud modicum Comeſtabilis, qui Trimollio hoſtis Capitalis, ad Regis partes acceſſerat; Rexque ad Alenſonium miſit, qui Delphinum repoſcerent, iuberentque patri natum reſtitui. At Rex cùm Alenſonius aculeatis verbis reſcripſiſſet, minas celeritate præuertens, in Pictones aduolat, & Sanmaxentium recipit. Tum recedentem Alenſonium perſequutus, per vrbes ſingulas, compellit tandem in Boios, exceptum Molinis à Proceribus. Interim Dux Burgundiæ & Comes Euſius, boni publici gratiâ, pacem conciliabant. Regi ſubiiciunt; *Belli ciuilis certum detrimentum, nullo lucro aut valdè inani; expirare cum Anglo inducias: an ſimul cum hoſte gemino bellum ſuſciperet, tantum periculi à Proceribus victis imminere, quantum à victoribus; nam ſpe deiecti ſi ad Anglum confugiant, quanta malorum enaſcetur ſeges, & quam atrox procella regnum inuoluet? eam ſeceſſionem, domeſticam potiùs litem eſſe quàm bellum; filium atque affines ſtare in partibus, reuocandos eos clementia, expugnata paterno affectu breui amentia, patri pro graui delicto leui pœna ſat fieri.* Tum verſi ad Proceres, *crimen perduellionis exaggerant, amorem patriæ laborantis exſuſcitant; quid eam patrimonium ſuum perditum irent? beneuolentiam Regis vi non obtineri, eam ipſi obſequio atque officiis demererentur; properarent appellare clementiam, atque crimen nondum adultum extinguere, feſtinari pœnam, armatum Regem & prapotentem incumbere, & niſi primùm demiſſione vincatur, omni ope vacuos profligaturum.* His admonitionibus, conuerſi animi, in concordiam aſſentiunt, Proceribus veniam flagitantibus, Rege condonante. Eum Delphinus & Borbonius Cuſſeti quod in Aruernis eſt oppidum, inuiſunt ſupplices; Alenſonius procul veniam petiit, ſuamque in ditionem ſeceſſit. Continuo Delphino domeſtici omnes amoti, præter Confeſſarium & Coquum, & noui inducti; quaſi recens culpa familiarium eſſet, non heri, honori Principum hac pœnâ parcente; vt noxæ adminiſtri pro auctoribus ſint. Nec quidquam ea in re indulſit Rex Delphini precibus, imò interminanti ſe ad Principes rediturum, prudenter reſpondit; *Ito Ludouice, fores patent, ſi arctiores ſunt, decem muri ſtadia iubebo dirui; ſunt*

CAROLVS VII.
Pragueric.
De Barbeſieux.
Moulins.

CAROLVS VII. *Franciæ Principes, qui eius dignitatem & amplitudinem iuxta ac tu promoueant.* Aliquantò poſt Nothus Borbonius, qui accerrimè omnium tumultum inſtruxerat, in pœnam vocatus ob noua ſcelera, culeo inſutus in amnem proiicitur; reus multiplicium criminum; togæ ſacræ primùm deſtinatus, quam exuerat & militari ſago mutauerat, licentiâ atque flagitiis quàm fortitudine clarior.

XXV. *Pontiſara capta.* Creil. Rex eo functus periculo, finitiſque induciis, per Campaniam profectus Pariſios, eam vrbem vt in libertatem aſſereret, atque amnem Æſiam expurgaret, Crelium atque Pontiſaram eripere Anglis conſtituit. Crelium quod diu impugnabat Cotinius, Comeſtabili redditum; Pontiſara difficilius opus & grauioris periculi. Rex ipſe ducto exercitu, magnâ Principum Ducumque frequentiâ, obſidium ponit, premitque arctius. Non erat animus vi aut machinis vrbem expugnare; nam cupiebat ereptam hoſti non perditam; tamque muris parcebat, quam incolis, qui magnam partem ciues innoxij, vel ruſtici in aſylum profugi, miſericordiâ potius digni erant quàm pœnâ. Ideò lentè promouebat obſidium; ſed Regis clementiam hoſtis excuſſit. Talbotius celeberrimus ille defenſor vrbium, bis in eam commeatum militémque induxerat, nec videbatur aditus poſſe intercludi; niſi oppidum cingeretur arctiſſimè, viſque tandem ipſi inferretur, ad quam neceſſitatem Rex verſus, tribus locis aggreſſionem inſtituit, militique immiſtus, pugnans egregiè, armatâ dexterâ incendit prælium. Agger horâ alterâ poſt atrocem dimicationem Anno 1441. inuaditur; Rex primos inter in vrbem penetrat, & flammâ pugnæ momento extinctâ, eques per vrbem diſcurrit ad furorem militum compeſcendum; ipſius ſolicitudine, direptio à templis prohibita, ſaluus Matronarum Virginumque pudor, & plerique miſeri neci erepti: quingenti Angli necati, Franci treceenti; donatique tres à Rege præmio, qui primi omnium in aggerem vrbis euaſerant; Guillelmus Delmaſius, Rutenus Nobilis, Ioannes Bequetus, & Stephanus Guillerius, plebeij; iſtis attributa nobilitas, cum inſignibus propriis; illi conceſſum vt gentilitio ſcuto coronam muralem apponeret; tunc honore, optatiſſimo virtutis præmio. *Bellum in Vaſconia.* Tartas. Dum hæc ad Pariſios agebantur, Capitaneus Buchius, Anglicarum partium cupidiſſimus, Tartaſium apud Albretios oppugnabat, & ad conditionem adegerat, vt ſe dederet, niſi intra menſem quartum Franci exercitum ad ſoluendam obſidionem adducerent. Hæc conditio pacta Ianuario, quo Rex ad ſeruandam vrbem copias contrahit, multiſque Pro- Anno 1442. cerum Comitantibus, Delphino, Carolo Andegauenſi, Euſio Comite, Comeſtabile, Mareſcallis, viam in Pictones vertit; nam erat apud eos Sire de Ponts. quod gereret. Pontium Dominus, & Trimollius, caſtris aliquot occupatis, agros deuaſtabant, & prædonibus receptum præbebant; eratque Taleburgum ipſorum arx & munimentum. At Pontium Dominus Regem inflectere demiſſione feſtinat; Taleburgum vi captum, præſidiarij ad furcas ſuſpenſi, & Præfectus truncatus capite. Tum Lemouici Rex aliquandiu ſubſtitit, eaque in vrbe excepto Duce Aurelianenſi, læto vultu & animo, Toloſam pergit cum copiis; adiuncto è nobilitate Vaſconum ſupplemento.

Qui

Qui acceſſerant Comes Fuxienſis, Conuenenſis, Perdiacus, Lomanius Armaniaci filius, Tancaruilla, Albretius, Vicecomes Narbonenſis, & Barones maioribus vexillis inſignes centum & triginta. Recenſebantur in exercitu viginti hominum millia; quem ad Tartaſium Rex cùm deduxiſſet, nullo hoſtium comparente, vrbs ſeruata eſt, dati obſides à Cognatio reſtituti. Rex deinde, vt ſelecti exercitus aliquod opus extaret, in Aquitaniam penetrans, Fanum Seueri inuadit; propugnabat oppidum Thomas Rameſtonius Aquitaniæ Seneſcallus, cum cataphractis centum, & bis mille Sagittariis: iique propemodum omnes primo impetu cæſi. In defendendis ſuburbiis captus Seneſcallus, ipſumque oppidum illicò deditum. Tum ad Aquas Auguſtas ductus exercitus, vrbem munimentis & præſidio validam, pugnatumque ad eam ſeſquimenſe, donec Delphinus, diuturnæ moræ impatiens, legit ipſe milites, inſtruitque ad caput pontis oppugnationem, quam ipſe præſens verbo & exemplo adurget tam fortiter, vt turri captâ quæ tegebat pontem, extemplò à ciuibus deditionem extorſerit; verùm Aquenſes, dum ad alia municipia contendit exercitus, euocatum Anglum admittunt; & Præfectum arcis quarto die excluſum à ſubſidiis pellunt. Hyems interceſſit, quominus rex vrbem reciperet; licuitque per otium Margaritæ litem cognoſcere. Illa Raimundi II. Conuenarum Comitis filia, atque heres tribus nupta maritis, tot propemodum inimicos ſibi parauerat. Primùm Ioanni III. Comiti Armaniaco nupſerat, è quo duas ſuſcepit filias; ſecundùm Ioanni Armaniaco prioris affini à quo ſtatim diſceſſit; tertiùm Matthæo Comitis Fuxienſis fratri, vnde patiter filiam peperit. Hic poſtremus, cum opulentam hæreditatem cupiditate voraret, nec precibus coniugem ad donanda bona poſſet inducere, vim expertus, in ea inuadit, & partitus cum Armaniaco ſpolia, illi feminam tradit, iam prouectam ſenio, propiúſque vt rebatur fato admotam. Ea iam annos plurimos calamitatem carceris paſſa, Armaniaco miſeram è caſtro in caſtrum abducente; Regem audit iis in terris agere; & conceptâ ſpe libertatis, eum clam hæredem ſcriptum, appellat iudicem, & de Comitum immanitate conqueritur. Iuſſi Armaniacus & Fuxienſis coram Rege ſe ſiſtere, & Comitiſſam adducere; tandem obtemperant; & Toloſani Parlamenti ſententiâ Comitiſſæ libertas reſtituitur, tabulæ quibus Rex heres ſcriptus pronuntiantur legitimæ, ac permiſſus Matthæo coniugi dum vitam ageret vſusfructus. Ita femina octogenaria ſeruituti erepta eſt, Regem in Pictones abeuntem ſequuta, vitaque longæua tam ſolatio fuit, quam miſeriæ hactenus fuerat.

Salut Seuer.

Acqs.

Margarita Conuenarū.

XXVI. Dum Rex Pictauium peruenit, de Dieppæ diſcrimine admonetur. Eam Talbotius copiis validis oppugnabat, & quamquam Dunenſis commeatum in vrbem iteratò inuexiſſet, ita caſtra Anglus, vallo & turribus muniebat, vt ſeruandæ vrbis ſpem omnem Dunenſis excuteret. Id nuntium cùm dolorem Regi multum afferret; Delphinus ſeruandæ vrbis prouinciam à Rege depoſcit; qua exoratâ, concitatis equis ſe in Picardiam confert, & copias celeriter ex nobilitate præſidiiſque vrbium contrahit. Opus erat magni arduique periculi, nam Talbotius accuratè caſtra vallo &

Dieppa à Delphino ſeruata.

CAROLVS VII. propugnaculis cinxerat, veteranum militem ſub ſignis habebat, & ipſe pro exercitu erat. Eam ob rem aggredientes excepit fortiter, ſæpiuſque cum clade repulit, vincebatque, ſi quid peruicacem animum Delphini vinceret; quippe ille ſemper in obices inflammatior, impreſſiones iterari curabat impetu tanto atque ardore, vt compreſſa hoſtis

Anno 1443. ferocia, in ampliſſimum caſtrum peruaſerit, quingentis Anglorum primo impetu cæſis; nec à dimicatione quieuerit, donec iidem omninò perculſi à caſtris abſceſſerunt, ſeque in proximas naues receperunt: mirante Talbotio, veteranam illam & probatiſſimam virtutem ſuam vnius adoleſcentis

Delphinus Armaniacũ ſubigit. vel fortitudine, vel audaciâ adeò contra ſpem profligatam. Feliciter Dieppam Delphinus ſoluerat, cùm ad expeditionem nouam euocatur.

Cominges. Comitiſſa Conuenarum Pictauij diem extremum obierat, & calamitates inter viuacior, expirauerat in tranquillitate; illicò Ioannes Armaniaci Comes Conuenas occupat, & Regis vel potentiam contemnens, vel gratiam ſperans, illuſis teſtamenti tabulis, tam appellat gratiam, quàm ſe contra vim munit. Ea audacia regem irâ incendit, & accedebant aliæ odij cauſæ; quod Armaniacus veluti ſupremum vſurpans dominium, ſe Comitem Dei gratiâ diceret, quod vnis fas eſt ſupremis Principibus; tum quod filiam ſuam Rege inconſulto Henrico Regi Angliæ in vxorem ſpoponderat; quod regni legibus nefas eſt. Mira celeritate ab extrema Picardia in Vaſconiam

Saleſar. Delphinus aduolans, bellum exoriens illicò opprimit. Saleſarium Ducem Hiſpanum, cui fidebat plurimum Armaniacus, cum legionibus ad repellendum Delphinum, locauerat in prouinciæ finibus, dum ipſe auxilia ex amicis contraheret. Verùm Delphinus futuram indolem auſpicatus, poſtquam Saleſarium pecuniâ victum ad ſuas partes adduxit, imparatum aggreſſus Comitem, ad extrema agit, & in Caſtrum inſulæ Iordani perfugientem, cinctum copiis obſidet. Mox ipſum ad conciliandum fœdus caſtro temerè egreſſum, apprehendit, mittitque in cuſtodiam cum vxore & liberis; iam tirocinio ſuarum artium præbito. Egit quadriennium in cuſtodiâ Comes, donec exorantibus Aragoniæ & Nauarræ Regibus, libertati & ditioni re-

Delphinus in Heluetios. ſtitutus eſt à Rege, Fuxienſi prædem pro eo ſe conſtituente. Nec Delphino ab armis diu otium fuit. In plures menſes inducias Anglus pepigerat, & fruiturus commodo pacis, Regi Henrico vxorem parabat, Margaritam Renati Andegauenſis Siciliæ Regis filiam, formâ corporis atque ingenij dotibus ornatiſſimam. Sponſo matrimonio & intercedente duos Reges inter affinitate, nam Maria Regina ſoror Renati erat, ne quid turbæ à ſolutis militibus conflaretur, placuit eos in expeditionem externam ducere. Exercitus duo ex vtraque gente conflati; eique adhibita triginta hominum millia; alter, quorum decem millia Angli erant, Delphino datus, ne alimentum turbulentæ indoli deforet, domandos Heluetios. Eos enim huius belli ſcopum deſignatos puto; euocante Sigiſmundo Auſtriaco, in quem Heluetij rebellauerant. In itinere Montem Pelicardi expugnat, penetrãnſque in

Mõtbeliard. Baſl-. Heluetiam, Baſileam vſque & Argentoratum agros impunè vaſtat. Helue-

Strasbourg. tij ex trepidatione prima recreati, quanquam impare numero, nam quatuor

Anno 1444. millia ſub ſignis erant Francis intrepidè occurrunt, & conſerto prælio obſtinatiſſime

ſtinatiſſimè pugnant; donec omnes, centum admodum fuga lapſis, in fruſta conciſi, victi quidem, ſed Francorum plurimis enecatis. Nec Delphinus victoriam vltra promouit, ſeu penuriâ militum, pugnaciſſimis ſuorum occiſis, ſeu ſpecie belli iam euaneſcente; Sigiſmundo negante ſuo impulſu ipſum in Germaniam excitum. Eoque primo facinore gens Heluetica Francis innotuit, ipſis in poſterum neſcio an detrimento maiore quam vſu, vel cladibus, quas intulit, vel ope quam præbuit. Alterum exercitum in Lotharingiam rex ipſe duxerat; poſtea in Campaniam quam prædonibus liberauit, qui Excoriatorum nomen & crudelitatem ſuſcitantes, infeſtabant agros, ad obſidendam Metim ſe contulit. Id precabatur ſororius Renatus Andegauenſis, qui potitus Lotharingiæ Ducatu, vrbem Mediomatricum ſibi vindicabat, opemque ad eam ſubigendam efflagitauerat; iamque quintum menſem vrbs obſeſſa in extremis erat; cùm ciues, ſpe omni decoctâ, ad Petrum Brezæum confugiunt, qui eo tempore apud Regem plurimum omnium poterat; eiuſque ope impetratis conditionibus quam optimis, ſoluta obſidione, dimittuntur priſtinæ libertati; auro duntaxat Regi impenſo, tam infecto quam facto. Ita reductus vterque exercitus, & in quinquennium cum Anglo iuratæ induciæ, in celebritatem nuptiarum, quas cum ipſo Margarita contraxit. Dimiſſæque legiones, ne paci mediæ bellum inferrent, præter equites cataphractos mille & quingentos, & quater mille Sagittarios; quos Rex habere promptos ſub ſignis voluit, & limitaneos in præſidiis vrbium habuit. Tum conſtituit vt in ſingulis Regni vniuerſi pagis & municipiis, ſinguli homines deſignarentur, qui prompti eſſent ad militiam obeundam vbi vocarentur, iique quoniam pedites erant & ab tributis omnibus immunes, liberi Sagittarij dicebantur: prudenti inſtituto; nec enim vt res humanæ ſunt, belli conſilia pax excutere debet; nec pax vlla ſecurior quam armata.

Rex Metim obſidet.

Mets.

De Brezé.

Franc-Archers.

CAROLVS VII.

Et verò pactæ decurrebant induciæ; cùm in medio curſu repente corruunt. Iam aliquantùm fides Anglica laborauerat; cum enim Henricus Carolo Andegauenſi reſtituere Cænomanum debuiſſet; eam vrbem pro facultate, operibus & præſidio communiit, nec reddidit, niſi vi adactus, quam exercitus regius inferebat. Mox interceptæ Filiceræ pacem prorſus infringunt. Erant Filiceræ vrbs in Britonibus ad Normanniæ limites, diues, populoſa, & mercimoniis frequens; ſecuri ciues induciarum beneficio fruebantur; cùm extemplò Franciſcus Suriennius, dictus Aragonenſis, quod indidem natus eſſet, atque Angli ſtipendiarius, lecto milite Filiceras inuadit, incautas occupat, fœdat direptione atque omni genere immanitatis, atque agrum proximum depopulatur. Franciſcus Britanniæ Dux, nam Ioanni patri ſucceſſerat, ad eam iacturam & contumeliam inflammatus, ad Ducem Sommerſetum qui pro Anglo prouincias Francicas adminiſtrabat, fecialem mittit, qui res raptas repoſcat, & ſarciri iniuriam; ille ſuo iuſſu factum inficiatur, Suriennium Anglo non eſſe ſubditum, motúque proprio impulſum ad facinus. Ea verba cladem haud reparabant. Ideò Britannus ad Regem mittit Cancellarium & Epiſcopum Rhedonenſem, qui de iniuria expoſtularent, atque vltionem efflagitarent, quando

XXVII.

Bellum Anglicum inſtauratur.

Fougeres.

De Surienes.

Anno 1448.

CAROLVS VII.

quando illarum ſceſus in odium fœderis & amicitiæ foret. Rex doloré quem conceperat animo conteſtatus, ne temerè in arma rueret, viros graues tum ad Sommerſetum, tum ad Regem in Angliam legat; quibus nec aliud reſponſum redditum, quam inficiatio criminis; adiuncti tamen Oratores ab Anglo, qui pluribus rem apud Carolum excuſarent, peterentque vt perſtarent induciæ, nihilque vrbibus ex parte alterutra periculi eſſet. At cardo is neutiquam erat, flagitabat Britannus ingentem pecuniam, Anglus pernegabat, reſpondetque Carolus Oratoribus, ſe non vadem eſſe, quin Britannus par pari redderet, & quando de occupandis per inſidias vrbibus agebatur, quiſque ſibi caueret, ſuaque oppida cuſtodiret. Iis verbis veluti bellum clam indiceretur; Anglo plura oppida vno propè momento eripiuntur; Pons Arcarum à Brezæo, Couchæ à Flouquetio, aliaque in diuerſis prouinciis; exclamat Sommerſetus, accuſatque violatum ius pacis, at Filiceræ obiiciuntur, malumque vltro ſuorum facinore arceſſitum. Interea Carolus ſerio de ratione belli deliberat. Videbantur omnia ad illud inſtaurandum impellere; iam Anglos conſilium & fortitudo priſtina deſerebat; infrequentes erant in vrbibus milites, plerique ſtipendiis caſſi, defluxerant; qui ſupererant, diſciplinam obliti rapto & latrociniis alebantur; ipſam Angliam rerum caput lacerabat atrox diſcordia. Margarita Henrici coniux, ampli ingenij femina, nec contenta ſui ſexus ſorte, regimen regni ambiuerat; nec obſtabat maritus; miti indole atque ad otium flexâ, regi potius aptus quàm regere; vt in coniugum vtroque videretur dotes mutaſſe natura. Obex erat ad cupiditatem Gloceſtrius Dux, patruus Regis, qui plurimis iam annis magnâ cum prudentiæ laude & fœlicitatis Angliam moderabatur. In eum mulier intendit machinas, tamque peritè & ſagaciter admouet, vt vertente anno, clauo depulſum in ordinem redegerit, mox odio Regis in miſerum inflammato, apprehenſum indictâ causâ, de vitâ ſuſtulit, preſſis laqueo faucibus. Tunc enimverò velnti mole & aggere ruptis, diſcordia in Angliam, omniumque calamitatum ſeries incubuerant. Iis accedebat quod Scoti nuper duobus præliis victoriam reportarant, cæſis Anglorum viginti quatuor millibus. Contrà Francis cuncta ad bellum integra erant atque compoſita; Duces egregij, perfrequens miles, tormenta bellica ingenti numero, puluis & globi ſtudioſé parati, & pacis otio inſtrumenta Martis diligenter curata. Imò indignatio accendebat vindictam; nam Dieppenſes & Rupellani Anglos accuſabant, quod commercium perderent, ſuaſque naues vel in aſylo portuum raperent; Pariſienſes, quod præſidia Anglica militares vias circuminfeſtarent, & Ambianum vſque atque Aureliam in viatores paſſim graſſarentur; expoſtulabant Nobiles quod Angli iidem laruati noctu per agros diſcurrerent, Nobilium caſtra inuaderent, heros occiderent, prædoneſque publici quæuis incommoda ruſticis & mercatoribus per inſidias inferrent. Ergo iure & potentiâ conuenientibus, bellum capeſſitur; ac Normannia ſcopus deſignatur. Tres exercitus in eam immiſſi; primum Britanniæ Dux per ditionem ſuam agebat; alterum Comes Dunenſis per Vexinum & Perticenſes, tertium Rex ipſe, duos priores vt confirmaret atque ſuſtentaret. Et mirum quidem

Pont de l'Arche.

Cauſa belli repetiti.

Normannia expugnata.

quidem eſt, tam amplam munitámque prouinciam, in qua trecenta admodùm oppida, ſpatio menſium tredecim, vniuerſam Anglis eſſe ereptam, & campum tot Anglorum ſudoribus, ærumnis, imò ſanguine madidum, ad Francos interuallo veniſſe tam breui; adeò in rebus humanis occaſio Deus eſt, imò occaſionis moderator Deus, qui regnis fines propagat & carpit; ſuoque nutu in immenſum res prouehit. Vernolium in Perticenſibus primùm Francos admiſit, ab vno molitore indignante ſe vapulaſſe ab Anglis, per piſtrinũ ad muros vrbis admotum, Franci introducti, & Angli in turrim munitam confugiẽtes obſeſſi ſunt. Tum cæteræ vrbes quà ſponte, quà vi, quà pretio, propemodum certatim in Regem confluunt; Filiceræ expugnanti Britanno redditæ, Alenſonio Duci ſua vrbs patuit. At parum admodùm actum videbatur, quandiù penes Anglum Rhotomagum eſſet. Regi haud dubium erat, quin Rhotomagenſes in ſe magnopere propenderent, eamobrem eorum vt ſtudia promoueret, diuiſas copias contrahit, & tabernacula ad vrbem figit, oſtentatâ potentiâ, & ciuium prouocatis conſiliis. Et illi extemplo maiore ſtudio quàm prudentia, & conſilio nondum maturato, muri parte quà curabant excubias Francos accerſunt; verùm Talbotius aduolans, inuadentes pellit, receptoque muro, Francos cædit. Ciues ſuo malo prudentiores effecti, imo fortiores, vno cuncti animo arma corripiunt, Anglos inuadunt, pulſoſque turrium mœniumque procinctu, in palatium atque arcem trudunt: tum Archiepiſcopum ad Regem legant, à quo impetratis conditionibus commodis, Dunenſem excipiunt; edicto proclamato, vti omnes veſti aut capucio Crucem albam affigerent, & obtemperatum tam pronis animis, vt intra tres horas, nemo eſſet in ampliſſima ciuitate, ne infantes quidem in cunis, quin candicantem Crucem præferret. Biduo poſt Sommerſetus, militum inops & cibariorum, proprias pepigit conditiones, admodum duras; quibus aliquot oppida reſtituebat, multam pecuniam tum Regi dabat, tum ciuibus; per quæ libero abire licuit, Talbotio tamen aliiſque ducibus in obſides & fidei pignus traditis. Rex aliquantò poſt triumphantis more vrbem ingreſſus eſt.

CAROLVS VII.

Anno 1449.

Rhotomagum receptum.

XXVIII.

Eodem curſu ad cætera oppida properatum. Iuliobona & Beleſma deditionem admittunt, niſi die quinto & decimo ab exercitu Anglico ſeruarentur. Nec is, quæ turbæ in Anglia erant, addictas ſeruauit. Verùm tria Anglorum millia, Duce Hyriello Chereburgum appulſa, res perditas inſtaurabant quadantenus; maximè poſtquam Valloquiam Abeli Rouantio eripuerunt; aliiſque accedentibus, ſex hominum millia iam terrori erant. Ad eorum famam Comeſtabilis, quas habebat copias extemplo rapiens, ne mora numerus hoſtium nimis exereſceret, ad eos aduolat; ſimul Cotinius Admiralius, Comites Claromõtius & Perdriacus, & Brezæus Pictonum Seneſcallus, equos inſcendunt, hoſtemq; ad Baiocas ad Forminiacum pagum aſſequuntur. Tria hominum millia Comeſtabilis duxerat, nec prohibuit inęqualitas, quin generosè hoſtem impeteret. Anglo animus aut prudentia defuit. Nam terga fluuiolo tegit, tum minora duo tormenta inter ſepes locat, pugnaq; incepta alterum cornu diſploſione machinarum turbat. At Brezæus equitem iuſſum equis exſcendere in dumeta ducit, inter fulminantium tormentorum glo-

Honfleur & Beleſme.

Normannia ſubacta.

Fourmigny.

CAROLVS VII. bos, & in ſepem peruadens, machinas occupat, Angloſque diſpellit; tum Franci omni ex parte inſtant perterritis, & vi ad fluuiolum retroactis, tandem fugam inferunt, & promiſcuam cædem. Necati hoſtium ſupra quatuor millia ſeptingenti, capti mille & quadringenti, è Francis ſex deſiderati, & creditus auctor victoriæ Deus, actæque Pariſiis in ſupplicatione ſolemni gratiæ; inſtituentibus pueris duodecies mille, infirmitate infantium vincentium gloriam fulciente. Ab eâ victoriâ copiarum partem Comeſtabilis ad Britannum ducit, alteram ad Regem Brezæus; & ille poſt Abrincas captas, hic Baiocas, ſimul ad Cadomum adiungunt copias, atque obſidione validiſſimam ciuitatem cingunt, quam & Sommerſetus ipſe tutabatur. *Cadomum capitur.* Deſignata oppugnantibus ſtatio propria, Comeſtabili ſua, tum Dunenſi; atque amne poſtmodùm iuncto, Comitibus Euſio & Niuernenſi aſſignatæ ſedes; poſtremò Regi ſtatiua poſita. Poſtquam caſtra locata ſunt variiſque præliis & velitationibus Angli erumpentes, intra murorum ambitum acti ſunt; ad ipſos muros Franci admoti propiùs, tum machinis tum operibus vrbem impugnant. Dunenſis poſtquam tormentis in aggeres ſæuit, quos Ornus Fluuius alluebat, ducto milite in eos inuadit, & ſede fixa vrbi imminet: Ex oppoſita parte Comeſtabilis, ſubſtructis cuniculis, muri partem turriùmque euerterat; iam nuda ciuitas atque indefenſa patebat irrumpentibus, cùm deditionem flagitat, & à Rege excipitur, Caſtro adhuc integro atque illibato. Permiſſum obſeſſis tempus, ſi auxilio iuuarentur; quo neutiquam miſſo, vrbs Regi dedita, & Sommerſetus cum Anglis cæteris nauibus Francicis in Angliam vectus. Comes Dunenſis vrbi & Caſtro dictus eſt præfectus; vt Faleſiæ poſtmodum captæ Santralius, Cheroburgum in tota Normannia vnum ſupeterat, validiſſimum oppidum, munitumque forti præſidio, datum Comeſtabili expugnandi munus; qui tormentis bellicis rem aggreſſus, in littore etiam erectis molibus, machiniſque impoſitis, tam frequenti fulmine vrbem continuo menſe impetiit, vt ad deditionem impulerit; quanquam non *Anno 1450.* ſine damno, Admirale Cotinio ab hoſtibus cæſo: ita nemo Anglus in ampliſſima prouincia, non vrbem, non arcem, ſed ne tectum quidem ad habitandum retinuit. Nec legentibus iniucundum erit, quando facinora ſingula recenſeri nequeunt, nomina Procerum perluſtrare, quorum maxime operâ ea patrata ſunt. Porrò celebrantur Renatus Siciliæ Rex, Carolus Cœnomanorum Comes, Dux Alenſonius, Comites Euſius, ſancti Pauli, Claromontius, & Niuernenſis, Franciſcus Britanniæ Dux, Petrus eius frater; Comeſtabilis, & Comes Dunenſis, qui duo maximè immortalitatis famâ dignandi ſunt; Loheacius & Culantius Mareſcalli, Cotinius Admiralius, Santralius toties memoratus (Hira iam in Aquitania deceſſerat) Blainvila Baliſtariorum præfectus; Brezæus Pictonum Seneſcallus, Valpurius Lugdunenſis Præfectus, aliique quos Annales ſignant. Sed præ omnibus Rex ipſe memorabilis; qui militari fortitudine regiaque clementiâ, quam multa oppida expugnauit. Sanè in iis domandis patrem potiùs quàm victorem agebat; adeò pronus ad donandam veniam non hominibus modò, ſed muris etiam & ſaxis ignoſcens, imo ipſis Anglis,

glis,

gliſ, quibus vitam & libertatem vltrò permittebat, detractis tamen ſarcinis; ne fortè alieno ditarentur, atque vt ſubditis res ſuæ forent integræ atque intactæ. Ab expeditione Dux Burgundiæ abfuit, Flandrenſium rebellionibus domandis affixus. Quanquam & Regem inter affluentia gaudia ſummus dolor affecit; nec enim vlla ſine luctu lætitia; dum Iuliobonæ deditionem operitur, eum Agnes conuenit formoſiſſima illa ſui ſeculi mulier; in ſpeciem vt quid arcanæ conſpirationis retegeret, reuerâ vt amantem inſtauratis illecebris, ceu recuſâ compede reuinciret. Nam verebatur ſagaciſſima femina, ne gloriæ atque victoriæ forma Rex captus, voluptatem veterem aſpernaretur, bellique amor turpis otij votum reſtingueret; verùm veneno præbito, vt creditur ab quopiam Delphini cupido, placere ſimul & viuere deſiit. Dicebatur pulchritudinis domina, tum quod formâ corporis prædita eſſet, quæ imperium vſurparet in animos; tum quod à Rege villâ pulcherrimâ, quæ & Caſtrum Pulchritudinis dicta eſt, præter immenſa alia munera, fuiſſet donata. Villequeria neptis eius locum impleuit, Regiſque amorem ceu hereditatem adiuit: Nec ad Franciſcum Britanniæ Ducem victoriæ fructus peruenit; Febri lentâ extinctus eſt, tranſiuitque ditio ad Petrum fratrem, quanquam duæ filiæ ſuperſtites eſſent; nam ante Comitiis prouinciæ ſtatutum erat ne Ducatus ad feminas iret. Comeſtabili totius Normanniæ adminiſtratio ceſſit; ac meritò, vt idem præmij monumentum eſſet, quod laboris. CAROLVS VII. *Agnetis mors.* De Beauté.

Dum Angli à Normanniâ exiguntur, titubant in Aquitaniâ, & pelluntur in ruinæ principia. Nobiles Vaſcones, Comites Fuxienſis atque Aſtaracus, & Lautrecus, conſcriptis Lanceariis ſeptingentis, & decem mille Sagittariis, Mauleoneum obſident, caſtrum ad Pyrenæorum radices, Aquas inter & Baionam ſitum. Id Angli, Regis Nauarri tutelæ ſubiecerant, iam conſcij infirmitatis; nec ipſe Rex ceſſauit, adductis ſex millibus hominum ad arcem ſeruandam. Verùm ad vim impar, rem in colloquium tulit; & Fuxienſem copiarum Ducem eundemque generum ſuum, amicè monuit atque orauit, *ab expugnatione vti excederet; arcem ſuam potiuſquàm Anglorum eſſe, haud decere qui tam arctè affines ſunt, alieno commodo depugnare. Id vnum rogare ſe, vt quando aliæ arces ſint, in quas belli furor vertatur, ab ea temperet filius quæ ſit patri commiſſa:* ad hæc Fuxienſis excuſatâ belli neceſſitate, vnum reponit, *intereſſe gloriæ ſuæ & dignitatis, ne ab incepto deſiſteret; ſe Franciæ Regi fidem addixiſſe, quam nulla re violatam vellet; in cæteris ſe Regem ſocerum patris loco ſemper habiturum; nunc orare ne velit generi fidem atque honorem in perfidiam atque ignominiam vertere.* Sic Nauarrus regreditur, & caſtrum redditur. Pari ardore Guichium caſtrum Fuxienſis capit quartâ ſupra Baionam leucâ, & Nauarræ Comeſtabilem ſuppetias ferentem victum prælio in fugam diſiicit. Ita Rex in Aquitaniæ ſpem erectus, poſt receptam Normanniam, cùm annus vergeret in autumnum, ne per hyemem ardor refrigeſceret, iubet Pontini Comitem, eundémque Petrocorium & Lemonicenſem, Bergeraco obſidionem inducere; ſimulque Culantios fratres, Oruallum Albretij filium & Santralium cum copiis deſi- XXIX. *Aquitania ſubacta.* Mauleon. Guiche.

CAROLVS VII. gnatis mittit. Bergeracenſes poſt conſtitutam obſidionem, petito colloquio deditionem conficiunt, Anglis expulſis. Mox hyeme incumbente in varias partes dimittuntur copiæ; atque Orvallio egregio adoleſcenti Vaſates obueniunt. Is otij impatiens, dum bellum circumfert in agros proximos, excurrit in Medulos, ac reportat prædam copioſam, ſeque recipiens Burdegalenſes magnâ clade afficit, quippe vrbis præfectus, oſtentari ſuorum prædam indignatus, ciues ad arma excitos decies millia contra Orvallium ducit, ac temerè prælium conſerit; & vertente Orvallio, fœdè expulſus, atque profligatus; potuitque vrbs eo facinore capi, ſi victori tam ad ſeruandum quam ad capiendum miles ſuffeciſſet. Vere appetente Rex ne ſpem tam præclaram deſereret, Comitem Dunenſem ſummum Francicarum copiarum Præfectum, cum exercitu in Aquitaniam mittit; nec multùm laboris in ea ſubigenda impenſum eſt. Blauia, Burgum, & Liburnum armis capta, cætera pactis ſponte initis reddita. Nam Aquitani, percepta infirmitate Anglorum, ne regio penitus vaſtaretur, pacta cum Dunenſi ſcripto ſtipulantur; vt ſe ipſi, Burdegalam, cæteraque oppida dederent, niſi intra diem viceſimum quintum ad Fronſacum Angli ſe ſiſterent, eo numero qui par eſſet Francis repellendis; immunitates Burdegalæ atque prouinciæ illibatæ eſſent. Monferrandius ſua pacta priuatim conſcripſit; Gaſto Boatum Capitaneus Anglo addictior quam vt ab eo diſcederet, pro nepote etiamnum infante cum Franco conuenit. Die dicta ad Fronſacum Franci Proceres, Comites Fuxienſis, Armaniacus, Claromontius, Vindocinenſis, Pontinius, cæterique ex Pictonibus, Sanctonibus, Occitanis, & Vaſconibus nobiles, cum triginta militum millibus, ab exorto ſole ad occumbentem ſub armis ſteterunt; atque adeò conditione impletâ, Dunenſi Fronſacum, Burdegala, cæteræque vrbes, præter Baionam vnam patefactæ. Ad eam igitur militem Dunenſis admouet, vixque moles ad locanda tormenta erexerat, cùm ciues admitti ſe deditios flagitant. Nempe Angli, quod vnum erat in calamitate votum, cùm nequirent tueri prouinciam atque conſeruare, ſaltem tabulas ſcriptas quibus multarum vrbium iura continebantur, penes ſe habere, atque inanibus titulis ſolari miſeriam atque inopiam paſcere, vehementer optauerant. Eas porrò tabulas poſtquam Baionâ in Angliam detulerunt, paſſi ſunt æquiùs ſibi vrbem eripi, papytaceis chartis opulenti, eæque hactenus Londini diligenter ſeruantur, ad vnius hiſtoriæ damnum, cui multa lux conferretur his tabulis. Nec omittendum fauentis cœli prodigium; quo picta in nubibus Crux candicans, quæ Francorum ſignum, ſupra vrbem per dimidiatam horam fulgere viſa eſt; poſtridiè quam deditio facta ſit; Deo pingente cœlitus, quod in terris ipſe perfecerat; nam quis præter numen, tam vberem, tantam, tam militarem, ſic addictam Anglo prouinciam, nullo prope ſanguine, nullo Marte, multis poſt annis, reſtitueret Franciæ; tot ſtudiis, bellis, cædibus, præliis, eam in rem antè fruſtra collocatis. Sanè Dei vnius eſt, vt magna difflare; ſic minima promouere; ſpéſque humanas vel extinguere nimias, vel implere extinctas.

Medoc. *Mont-ferrand.* *Anno 1451.* *Baiona capta.*

XXX. Verùm & Deus nouo facinore, ac Francorum gloria, Aquitaniam redemptam

ptam voluit. Eam pro Rege Comes Claromontius Borbonij filius admi- CARO-
niſtrabat, cùm repente rebellione percellitur, vrbibuſq; primariis ſpoliatur. LVS VII.
Aquitani Nobiles crimen incipiunt, Monferrandus, Eſparrus, Roſanus, Duraſius, & Langladius; eorum nepotes, qui olim rebellauerant in Carolum V. Hi dum regionem Anglus obtinebat, tyrannicam licentiam vſurpantes, clientes ad arbitrium ſpoliabant potius quam regebant; nunc in officium redacti, neceſſitatem virtutis pro iniuriâ reputantes, clam ſimul conſpirant, miſſóque in Angliam Eſparro, Talbotium cum ſeptingentis armatis impetrant, miſcentque arcana cum Burdegalenſibus de proditione conſilia. Talbotius ad Medulos applicans, regionem momento ſubigit, móxque Burdegala ciuium proditione exceptus, Oliuerium Cotinium Seneſcallum, aliosque Francos inſidiarum incautos, apprehendit, traditque in cuſtodiam. Felicem euentum mox Inſula Talbotij filius promouet; qui octoginta nauibus commeatum ingentem & quatuor militum millia Burdegalam inuehens, magnam conuerſionem animorum & rerum efficit. His copiis ſuccinctus Talbotius, primo Caſtillonem, tum Fronſacum capit, validiſſimas prouinciæ arces, vt Regi in Aquitania præter ignominiam & inualida oppida nihil eſſet ſuper. Nihilominus Rex, vt negligentiam Præfectorum emendaret diligentiâ, præmiſſum itineribus magnis exercitum ſequebatur. Eum Chabannius deducebat, domus regiæ præfectus; & acceſſerant Proceres, Montalbanus, Hunaldeva, Petrus Beluaus, Comites Caſtrenſis & Armaniacus; qui Mareſcallis adiuncti, Caſtillonium Duranio amni impoſitum obuallant. Eriguntur machinarum moles, & locantur ſtatiua militum, quæ nouo ea ætate conſilio, ſed arceſſito à Romanis more, Gaſpar & Ioannes Burelli, latâ foſsâ obductiſque palis munierunt, ij fratres quorum opera toto Anglico bello vtiliſſima fuerat, & alter adminiſtrabat machinas, alter ærarium. Talbotius ad nuntium obſidionis, qui tot vrbes ſeruauerat, de Caſtillonio ſollicitus, educit Burdegalâ equites mille ducentos, & quatuor peditum millia, magnáque celeritate incedit, vt Francos incautos noctu inuadat. Primò fortuna promouit conſilium; occurrit in aliquot Sagittariorum cohortes, quæ in proxima caſtra mittebantur; eáſque aggreſſus haud ægrè fundit ac diſiicit. Poſt delibatam ea ſtrage victoriam, ad ipſa caſtra lætus inuehitur, quæ tam accuratè munita inſpectans, nec vllum vel noctis, vel repentinæ aggreſſionis beneficium eſſe, peditatum ſilentio operitur; quem poſtquam aduenit adhortatus ad prælium, ad perrumpenda caſtra immittit. Equites vt præeſſent exemplo peditibus, relictis equis pugnam principes ineunt, & fulminantium inter machinarum globos propius ſe vallo inferunt. Eo loco acerrimè dimicatur; Angli foſſam per ſuorum cadauera tranſmittentes, vallum conſcendunt, & quà repentes manibus, quà pugnantes, mortem & terrorem Franco obiiciunt. Franci contra ſagittarum grandine depluentes, poſtquam audaciſſima capita non repellunt, haſtis, contis, gladiis, ſecuribuſque aggreſſi, lacertos & manus detruncant ac metunt. Verum Anglos incendente ſucceſſu, & inflammante victoria iam admota

Aquitania rebellis iterum domita.

De Coytini.

De l'Iſle.

Hunaudaye.
Beauueau.

Bureau.

CAROLVS VII. ſub manibus, laborabant Franci inceperántque metuere; cùm Hunaldaya & Montalbanus, quorum ſtatio erat remotior, Britones ſuos è caſtris educunt, magnoque animo ſe in hoſtem infundunt. Noua pugnæ facies oritur,
Talbotij mors. Angli vallo auulſi, à lateribus cæſi atque à tergo, perturbantur atque permiſcentur, eò magis, quod ipſi pedites equitum incurſibus patebant obnoxij. In ea trepidatione Talbotius ſibi ſemper conſtans, equulo vectus quando per ſenium pugnare manu non poterat, dum ſuos ad pugnam incitat, ictus minori tormento deiicitur, ſuoque caſu militum animos ſternit. Dicitur præclariſſimus ſenex, cùm deſperatam ſpectaret victoriam, contendiſſe à filio, vt ſe morti eriperet, ſpem Angliæ iuuenis ad meliora ſeruaret, nec morientem ſenem curare cui vitam ingloriè ponendam in lectulo, honeſtè Deus patriæ cauſa adimeret; at verò filium tanto patre digniſſimum, quem æmulari diuturna vita & laudatiſſima neutiquam poſſet, voluiſſe glorioſiſſima morte æmulari, & in patris conſpectu fortiſſimè pugnantem, abiectâ ſpe vitæ cæſum eſſe. Sanè Talbotij mors, & fugauit Anglos, & extemplò Caſtillonium dedidit; atque mox Aquitaniam totam; quem vt Græci Philopœmenem, ita Angli vltimum ſuæ gentis dicerent, nemine Anglo poſt illuſtrem Talbotium præclarâ atque eximiâ laude, ſuum in Franciâ nomen conſignante. Interea Comes Claromontius, Aquitaniæ Prorex, cum Fuxienſi, Albretio Santralio, atque Valpurnio, ſubigebat Medulos; & Fronſacum obſidione cinctum poſt Talbotij mortem expugnauerat; iamque vacuo Anglis Garumnâ, præter Cadillacum,
Gallardet. id arctius premit. Propugnabat arcem Gallardetus, turpiſſimus proditor, quanquam Francus, qui à Fuxienſi ad eam Regi ſeruandam impoſitus, ad Anglos defecerat, ipſique Fuxienſi necem molitus per inſidias erat. Ille ergo deſperatâ prorſus ſalute, deſperatiſſimè pro Caſtro pugnabat; donec ab Anglico præſidio ad deditionem coactus, nullâ conditione, pro
Burdegala reddita. merito, ad Caſtri portam arbori appenſus eſt. Tunc Rex in Aquitaniam venit, collectiſque omnibus copiis, ad premendam Burdegalam ſe accingit. Viſum eſt potius rem fame quam armis conficere. Erat claſſis in ancho-
Anno 1451. vel 1452. ris, quæ portum clauderet, Claromontius proximum agrum vaſtauerat, exercitus Garumnam atque vrbes impoſitas obtinebat. Ita Burdegala ciuitas populoſa breui ad inopiam acta eſt; præſidio quod quatuor Anglorum millia, Vaſconum totidem conſtituerant, abſumente cibaria, nullo facinore, ne tentato quidem. Eam ob rem appellata Regis clementia & exorata eſt; Anglis data libertas, Burdegalenſibus immunitates detractæ, parcitum Nobilibus, viginti exceptis, quibus iuſſum regno exulare. Inter eos Eſparrius erat, qui aliquanto poſt in Santonibus interceptus, dum conſpirationem nouam moliretur, capite truncatus eſt; quod tamdiu tam iniquas res concipiebat. Et ipſi Burdegalæ frænum an compedes imponi Rex voluit, geminis Caſtellis hinc inde erectis, ad continendam animorum volubilitatem; alterum Ha dictum, ad occaſum ſolis; in agros
Trompete. proximos dominatur; alterum Tropeta, qua ſidus oritur, amni imminet, portumque infrænat. Idque prudenter inſtitutum à Rege ſequentium temporum

temporum experientia docuit. Et per eam expeditionem Angli tandem totâ Galliâ depulſi ſunt, præter vnum Caletum, quod propemodum extra Franciæ limites poſitum, dolori Anglis potiùs quàm gaudio fuit, æſtimantibus vnde excidiſſent: quibus Aquitania eadem ſub Henrico Rege erepta eſt, quæ Henrico Rege trecentis ante annis aduenerat. CAROLVS VII.

FINIS TOMI I.

INDEX RERVM.

Numerus paginam indicat.

A

ABDERAMANVS Rex Saracenorum. 145. eius ad pugnam oratio. 146
Adulteria in domo regia. 442
Ægidius Rex Francorum. 16
Ætius quis. 2
in Africam Francorum expeditio. 545
Agaunum, & Agaunenſe cœnobium. 42
Alaricus pugnâ victus & cæſus. 40
Albigenſes hæretici. 351
Albigenſium hæreſis inualeſcit. 370
Alemanni qui populi. 4
Alemanni in Gallia. 19
Amalbergæ ambitio regnum & Regem perſundat. 48
Amalo à Virgine occiſus. 104
Ampulla ſacra. 28
Anaſtaſij Imperatoris ad Clodouæum Legatio. 41. 42
Andegauum obſeſſum. 260
Anglicum bellum primum. 323
Anglicum bellum ſecundum ſub Philippo. 354
Anglicum bellum cum Eduardo primo. 434
Anglicum bellum inter Ludouicum & Henricum. 350. 353
Anglicum bellum Eduardum inter & Philippum. 466
Anglicum bellum ſub Carolo VI. 565
Angli nauali prælio ab Hiſpanis victi. 516
Angli pulſi è Flandria. 532
Aquæ cœlitùs præbitæ. 354
Aquitania à Carolo VII. ſubacta. 611. 613
in Aquitania bellum ſub Philippo IV. 434
Aquitani Franciam & Carolum Magnum inuadunt. 149
Aragonium bellum ſub Philippo. 429. & ſeqq.
Arbogaſtes Francus. 18
Aribertus Dagoberti frater, Aquitaniæ Rex. 123. 124.
Armaniaci odioſi Pariſiis, necantur. 570. & ſeqq.
Armoiries, ſiue Inſignia ſcutaria. 328
Armorica in Gallia. 19
Armorici bello appetiti. 261
Armorici Equites. 261
Arnulphi Imperatoris mors. 295
Arnulphus & Gebertus Rhemenſes Archiepiſcopi. 311. 312
Artauella repulſus à Francis. 469
Arteſius Comes cauſa belli. 466. & 467
Arturus Britannus Comeſtabilis. 585
Aſincurtia pugna. 567
Aſſaſſinorum Rex. 405
Attila Galliam vaſtat. 11
Attila pugnâ victus. 13
Atrebatenſis pax. 565
Auenio obſeſſa à Clodouæo. 35
Auenio à Martello capta. 151
Auenio capta à Ludouico VIII. 386
Auenio ſedes Pontificum. 447

Aurelia obſeſſa ab Attila ; & ſeruata. 12
Aurelianenſis & Burgunda factiones. 548
Aurelianenſis Regens ſub Carolo VI. 552
Aurelianenſis à Burgundo necatus. 554
Aurelianenſes excepti Pariſiis. 564
Aurelia ab Anglis obſeſſa. 587
Aurelianenſis Puella. 589. & ſeqq.
Aurelianenſis puellæ mors. 592

B

Baiona capta. 612
Balduinus Iuditam rapit. 270
Balduinus Flandrenſis Regis Philippi tutor. 321
Balduinus fictus in Flandria. 383
Balduinus Imperator Conſtantinopolit. 368
Baſina Childerici vxor. 18
Batildis ſancta. 135
Bellum ſacrum primum. 324. & ſeqq.
Bella inſtaurata inter Carolum & Anglum. 520. & ſeqq.
Berengarius hæreticus. 319
Berengarius Prouinciæ Comes. 394
Bernardus nepos deficit à Ludouico vincitur, & excæcatur. 214.15.16
Berta Caroli Magni vxor. 177
Blanca Regina. 367
Blanca regni Moderatrix. 387
Blanca coniuratos diſtrahit. 388. & vincit. 389
Blancæ obitus. 406
Boniuenſis pugna. 376. & ſeqq.
Boſo Rex Burgundiæ. 284. & 85
Boſo ducit Emengardem vxorem. 278
Boſo à Ioanne Pontifice adoptatur. 280
Britanni in Armorica vincuntur à Childerico. 19
pro Britanniæ Ducatu contentio. 472 & ſeqq.
Britiniaca pax cum Anglo. 501
Broſſij fortuna & caſus. 425. 426
Brunechildis vxor Sigeberti. 69
Brunechildis Childebertum ſeruat. 78
Brunechildis regnat, & pellitur. 110
Brunechildis Protadium amat. 112
Brunechildis nepotes in bellum incitat. 113
Brunechildis in pronepotibus regnat. 116. capitur, & necatur. 117. 118
Brunechildis tyrannis. 111
Bulgari per nefas cæſi. 127
Bullionius Rex Ieroſolymæ. 327
Burdegala capitur à Clodouæo. 40
Burgundi qui, in Gallia regnum ponunt. 22
Burgundiæ multiplex diuiſio. 317. 318
Burgundia ſub Ioanne regno annexa. 504
Burgundici regni finis. 51
Burgundicum bellum à Clodouæo. 34

C

Cabilonis calamitas. 234
Caleſium ab Eduardo obſeſſum, & captum. 481. & 82
Campaniæ Comites domiti. 318
Capella ſancta à Ludouico condita. 411
Carolomannus & Pipinus regimen partiuntur. 159
Carolomannus Alemannos vincit. 159. fit Monachus. 160
Carolomanni Monachi obitus. 168
Caroli Martelli initia. 140
Carolus Martellus victus & victor. 141
Caroli Martelli plures victoriæ. 142 143
Caroli Martelli in Saracenos pugnaturi oratio. 146
Carolus Martellus Saracenos ad Turones vincit. 147
Carolus Martellus Legatione Gregorij

ſecundi honoratus. 148
Carolus Martellus Aquitaniam ſubigit. & Friſiam. 148. 149
Carolus Martellus Narbonem obſidet. 151. 152. capit. 153
Caroli Martelli mors. 157. & liberi.
Carolus & Carolomannus Reges. 175
Carolus Magnus in Aquitania. 176
Carolus Magnus ſolus Rex Franciæ. 178
Carolus primò in Saxones. 178
Carolus Magnus primò in Italia. 180
Carolus Magnus Ticinum obſidet. 181. & capit. 182
Carolus Magnus iterum in Saxones. 183
Carolus Magnus ſecundò in Italia. 183
Carolus Magnus in Hiſpania. 184
Carolus Magnus Romam venit. 188
Carolus Magnus coniuratione appetitur. 189
Carolus Magnus in Ducem Beneuentanum. 190. & in Ducem Bauariæ. ibid.
Carolus Magnus in Sclauos, Hunnos, & Hungaros. 192. 193
in Carolum Magnum ſecunda coniuratio. 193
Carolus Magnus dictus Imperator. 194. 195
Caroli Magni bellum in Danos. 196. 197
Caroli Magni obitus. 207. & dotes. 208. 209
Carolus Caluus Rex. 239
Carolus Caluus impetitur à Ludouico fratre. 266
Carolus Caluus regno reſtituitur. 267
Carolus Caluus Lotharingiam occupat, & cum Ludouico fratre diuidit. 271
Caroli Calui liberi. 272. & 273
Carolus Caluus Imperator. 274
Carolus Caluus in Italiam venit. 277. moritur. 278
Carolus Balbus Rex. 279
Caroli Balbi mors. 281
Carolus Craſſus Rex, & Imperator. 287
Carolus Craſſus malè habet vxorem. 289
Carolus Craſſus regno & imperio priuatur. 290
Carolus ſimplex in Regem vnctus. 294
Carolus ſimplex Robertum vincit. 296. moritur in carcere. 297
Carolus IV. Pulcher Rex. 453
Caroli IV. bellum cum Anglo. 455
Caroli mors. 457
Caroli Delphini morbus. 495
Carolus V. Pariſiis exceptus. 498
Caroli V. Delphini bellum cum Anglo. 500
Carolus V. ſapiens Rex. 508
Caroli V. bella cum Anglo. 513. & ſeqq.
Caroli V. mors. 525
Carolus VI. Rex. 526
Caroli VI. bellum in Flandros. 528
Caroli VI. bellum in Anglos. 536. & ſeqq.
Carolus VI. regnum adminiſtrat. 542
Caroli VI. ſonticus morbus. 549
Caroli VI. mors & Henrici Angli. 580. & 81.
Caroli Delphini pax cum Burgundo. 575
Carolus Delphinus Galliâ expulſus. 576. & ſeqq.
Caroli Delphini curæ variæ. 578
Carolus VII. Franciæ Rex. 581
Caroli VII. Regis anguſtiæ. 583
Carolus VII. inauguratur. 591
Carolus VII. Pariſios recipit. 596 598
Caroli VII. bellum inſtauratum in Anglos. 607. & ſeqq.
Carolus Lotharingus à Francis regno excluſus.

excluſus. 307
Carolus Andegauus Rex Siliciæ. 408 & ſeqq.
Caroli Siculi in Africam aduentus. 418
Caroli Nauarri mors. 541
Carolus Nauarrus Franciam vexat. 487. capitur. 488
Carolus Nauarrus liberatur. 494
Carolus Nauarrus bello vexatus. 522
Carolus IV. Imperator in Francia. 523
ad Caſſetum Philippi pugna. 463
Chereberti vxores. 67
Childebertus in Auernia. 54
Childeberti bellum in Hiſpania. 55
Childebertus ſecundò in Hiſpaniam bellum mouet. 58
Childeberti mors. 63
Childebertus in Longobardos. 89
Childebertus in Longobardos. 102
in Childebertum Coniuratio. 103. 104. 103 iterum.
Childebertus in Fredegundem. 108
Childebrandus Martelli frater. 151
Childericus Rex 14. regno pellitur. 15
Childericus regno reſtituitur. 18
Childericus II. Rex. 136. occiſus. ibid.
Chilperici vxores. 68
Chilpericus in fratres. 75
Chilperici oratio in Prætextatum. 81
Chilpericus Godinum vincit. 82
Chilpericus hæreticus, & Grammaticus. 86
Chilpericus Guntranum bello appetit. 87
Chilpericus occiſus. 90. Motus ab eius obitu. 91
Chilpericus Daniel Rex. 140
Chilpericus III. Rex. 157
Chramnus rebellis in patrem 61. 63. 64
Chriſtianiſſimi Reges. 29
Clemens V. Pontifex. 446
Cliſſonius captus & liberatus à Britanno. 539
Cliſſonius malè habitus à percuſſoribus. 546
Clodio Rex VII. Comatus dictus: bellum in Turingia. Galliam inuadit; & regnum inſtituit. 8
Clodio ab Æëtio vincitur. 10. hæret in Gallia. 10
Clodoaldus ſanctus ſeruatur à cæde 52
Clodomirus occiſus. 50
Clodomiri liberi necantur à patruis. 51
Clodouæus Rex 20. Siagrium vincit. 21. vrceum ſacrum reſtituit, & militem punit. 21
Clodouæus Turingos vincit. 23
Clodouæus ab Alemannis impugnatus, & propemodùm victus. 25
Clodouæus fit Chriſtianus. 26. 27
Clodouæi ſorores. 28
Clodouæus bello appetit Alaricum. 36. 37. 38.
Clodouæus Aquitaniam ſubigit. 40
Clodouæus Equum offert S. Martino 41
Clodouæus Arelate pulſus. 42
Clodouæus morbo ſanatus. 43
Clodouæus Coloniam occupat. 43
Clodouæus ſæuus in Principes affines. 44. 45
Clodouæi bellum alterum in Theodoricum. 45. 46
Clodouæi mors. 46
Clodouæi quatuor filij regnum partiuntur. 47
Clodouæus II. Rex 131. turbatur in Auſtraſia. 133
Clodouæus II. ſacra vaſa aufert. 134
Clodouæus III. & Childebertus III. Reges. 139
Clodouæus Chilperici filius in Aquitania vincitur. 82. 83

Clotarius appetitus inſidiis. 53
Clotarius bello vexatus à fratre & nepote. 57
Clotarij bellum in Saxones. 61. ab iis vincitur. 62
Clotarij mors. 64
Clotarij filij ſimul regnant. 67
Clotarij in cunis victoria. 109. mox vincitur. 110
Clotarius iterum victus à Theoderico 112
Clotarius ab Aletheo turbatus. 118. Tributum Longobardis remittit. ibid.
Clotarius I I. Monarcha Franciæ. 118
Clotildis quæ, & à quibus nata. 23
Clotildis nupta Clodouæo. 24. filios Regi & Deo parit. ibid.
Clotildis filia Gotho nupta. 55
à fratre recipitur. 56
Clotildis pugnam inter filios diſcutit. 57
Clotarij audax facinus. 122. & mors. ibid.
Clotarius I I I. Rex. 135
Cometa ſub Ludouico Pio. 236
Comitis Pariſienſis dignitas. 311
Concilium Lugdunenſe ſecundum. 422
Conſtantia Roberti vxor. 312
Conſtantia Regina regnum turbat. 317
Conſtantinopolis capta ab Europæis. 369
Conuenarum obſidio. 95.96
ad Coquerellum pugna. 508
ad Cortracum clades. 440
Creſſiaca pugna. 478. & 79
Cyprium regnum à Ricardo conditum. 352

D

Dagoberti regnum. 122. proba initia, in malum conuerſa. 123
Dagobertus præceptorem malè afficit. 122. Rex Auſtraſiæ. 123
Dagobertus contendit cum Patre. 123. in Saxones bellat. 124
Dagoberti bellum in Sclauos. 126. 127
Dagobertus Hiſpanis opitulatur. 128
Dagobertus in Vaſcones. 129
Dagoberti mutati pia oratio. 130. Teſtamentum, & mors. ibid.
Dagobertus tertius, paſſim incognitus. 134
Dagobertus I I. Rex. 139
Damaſcus à Chriſtianis obſeſſa. 345
Damiata à Ludouico capta. 397
Delphinatus Franciæ donatus. 485
Deſiderius Longobardus Adrianum vexat. 179
Dei potentia. 64
Deuteria pulſa poſt necatam filiam. 59
Dieppa ſeruata à Ludouico Delphino. 605
S. Dionyſij reliquiæ inuentæ. 122
Duces & Comites in Francia. 311

E

Ebroinus Magiſter Palatij. 135.136. 137. vincit Auſtraſios, occiditur. 137
Eduardus cliens Philippi Valeſij. 465
Eduardus ſe Regem Franciæ dicit. 470
Eduardus bellum inſtaurat. 474
Eduardus Normanniam vaſtat. 476
Eduardus ad Lutetiam. 477
Eduardi patris & filij facinus. 479
Eleonora nubit Angliæ Regi. 348
Eligius apud Britones. 129
Epiſcopi damnati ſub Ludouico Pio. 235
Eudo Aquitanus quis fuerit. 141.142
Eudo Rex eligitur. 291
Eudo Carolum pellit. 294. & Zuentibolcium. 295. moritur. ibid.
Eudo Valgarium vincit. 293
Eugenius Papa, & alia. 600

in

F

in Flandria bellum. 437. 439
Flandrenſe bellum ſub Philippo. 373
Franciæ fines & nomen. 4
Francia miſera ſub Carolo Caluo. 266
Francia miſerè vexata ſub Carolo VI. 572. & ſeqq.
Franciæ calamitas ſub Carolo VII. 592
Franci, qui, & vnde orti. 3. 4
Francorum veterum geſta. 4. 5
Francorum arma & mores. 8. 9
Franci contra Mauros. 324
Franci Angliam inuadunt. 373
Francorum in Ægypto vitia. 400
Franci victi pugna Nauali. 470
Fredegundis Chilperici vxor. 68. 69
Fredegundis pœnitentia. 84. recidit in peccata. 85
Fredegundis Clodouæum priuignum vexat. 85. 86
Fredegundis expulſa, plura molitur. 97. & patrat. 98
Fulco Martellus. 317
Furnenſis pugna ſub Philippo IV. 436
Fuxienſis Comes ſub Philippo. 421

G

Gallia antiqua. 2. 3
Galſuinta occiſa. 69
Gaſto Phebus Fuxienſis. 543
Genouefa ſancta. 20
Genua in Francos inſurgit. 558
Giſortium in Normannia belli cauſa. 332. 333
Gogo occiſus à Brunechilde. 69
Goſlinus Abbas Franciam conturbat. 282. 83
Gothi qui? 30
Grauellana pugna, & ad Creuantum. 582
Gregorius Papa Martellum implorat. 156
Grifo mouet in fratres, Martelli filios. 158
Grimoaldus ſibi Auſtraſiam vindicat. 133
Gundoaldus ſe Regem renunciat; ſors, & calamitas. 93. 94. 95
Gueſclinus in Hiſpania. 511
Gueſclini facinora. 515
Gueſclini mors. 524
Guillelmus Dux Normanniæ occiſus. 300
Guillelmus Angliæ Rex. 322
Guillelmus Eleonoræ pater. 338
Gundebadus Godegiſilum occidit. 36
Guntrani vxores. 67
Guntranus Childebertum nepotem adoptat. 83
Guntranus tutor Clotarij infantis. 91. à Childeberto abſcedit. 92
Guntrani ad Duces victos oratio. 100
Guntranus in Britannos. 105
Guntrani bellum malè geſtum in Septimania. 98. 99. 101
Guntrani obitus, & mores. 106

H

Halecum pugna. 588
Henricus I. Rex Franciæ. 316
Henrici Angliæ regis mors. 355
Henricus III. Rex Angliæ. 382
Henrici Angli pietas. 566
Heriberti proditoris mors. 299
Hermanfredus occiſus. 52
Hermenigildi & Ingundis fortuna varia. 88
Hilarius ſanctus fauet Clodouæo. 39
Hincmarus turbarum cauſa. 269
Honorij Imperium. 5
Hugo capetius Rex 311. Robertum filium ſibi adiungit. ibid.
Hugo Lotharingus regnum turbat. 288
Hugonis Magni mors. 303
Hugonis Capetij mors. 312

Hungarorum ſub Tranſmarino irruptio. 298
Hungarica expeditio. 551
Hunni qui. 11
Hunni bello petuntur à Ludouico Pio. 218. 219

I

Iaqueria Ruſticorum tumultus. 496
Ieroſolyma capta à Bulionio. 327
Inculiſma per miraculum capta. 41
Innocentius Pontifex in Franciam venit. 338
Ioanna Regina Nauarræ. 424
Ioanna Nauarræ Regina. 449
Ioannes Rex. 486
Ioannis Regis fortitudo, & captiuitas. 492
Ioannis Regis libertas. 503
Ioannis itinera, & mors. 505
Ioannes Pontifex in Franciam venit. 280
Ioannes Rex Angliæ. 366
Ioannes Anglus à Ludouico victus. 378
Ioannes Burgundus patri ſuccedit. 553
Ioannes Burgundus exceptus Pariſiis. 556
Ioannes Burgundus excluſus Pariſiis. 568
Ioannes Burgundus cæſus à Delphino. 576
Iſabella Caroli V I. vxor. 535
Iſabella Regina vindex iniuriarum. 570
Iudæi pulſi. 352
Iudith Francica. 104

L

Lancaſtrius in Aquitania victor. 481
Lemouicum captum & euerſum. 516
Leodegarius ſanctus. 135. 137
Leonis oratio de Carolo Magno. 195
Lilia Francica. 29
Longobardi qui. 71
Longobardici regni finis. 182
Lotharingia Ludouico Germano tradita. 282
Lotarij Imperatoris pugna proſpera. 234
Lotarius Romam vexat. 235
Lotarius Imperator bellum intentat Carolo. 239
Lotarius Imperator admiſſus in Galliæ partem. 242
Lotarij Imperatoris pius finis. 245
Lotarius iunior, & Valdrada pellex 250. & ſeqq. mors eiuſdem. 252
Ludouicus Pius Vaſcones ſubigit; & Catalaunos. 198. 199
Ludouici bella in Catalaunia. 200. 201 202
Ludouicus Caroli Magni filius, fratribus ſuperſtes. 206
Ludouicus Pius Rex & Imperator. 210
Ludouicus Pius Danos impetit. 210. Hiſpanos iuuat, & Romam pacat. 211
Ludouicus Pius Epiſcopos reformat. 212
Ludouicus Pius coronat filios. 213. motus varij. 213
Ludouici propter Bernardum pœnitentia. 216
Ludouicus motibus pluribus vexatur. 216. 217
Ludouici Pij nuptiæ ſecundæ cum Iudita. 217
Ludouici Pij bella, in Danos, Vaſcones, Mauros. 220. 221
Lotarius I. Imperator 223. Romam venit. ibid.
Coniurant in Ludouicum filij. 224. & ſeqq.
Ludouicus rebelles diſiicit. 226
Ludouici Pij in Coniuratos clementia. 228

Ludouici

Ludouici captiuitas, & exauctoratio. 230. & ſeqq.
Ludouicus Pius Imperio reſtitutus. 233
Ludouicus Pius moritur. 238
Ludouicus Iunior Imperator. 243
Ludouicus Iunior Saracenos vincit. 245. 247
Ludouicus & Carolomannus Reges. 281. 283
Ludouici & Carolomanni Regum bella varia. 284
Ludouicus Rex in Normannos. 285
Ludouici & Carolomanni obitus. 286. 287
Ludouicus Tranſmarinus Rex. 297
Ludouicus Tranſmarinus in Hugonem mouet. 301. moritur. 302
Lotarius Rex 303. Othonem pellit. 305. moritur. 306
Ludouicus Ignauus Rex. 306. moritur. 307
Ludouicus Craſſus Aureliæ inauguratur. 330
Ludouici Craſſi primæ expeditiones. 330
Ludouicus Craſſus bello Anglos impetit. 331
Ludouicus Craſſus ab Anglo victus. Pacem init. 333
Ludouici Craſſi bellum ſecundum in Anglos. 334. 335
Ludouicus Craſſus in Flandria. 335. & in Aruernia. 336
Ludouici Craſſi mors. 338
Ludouicus Iunior, nomine VII. Rex 338. 339
Ludouicus VII. Eleonoram ducit. 338
Ludouicus VII. turbatur cum Pontifice. 339
Ludouicus VII. proficiſcitur in Paleſtinam. 340. & ſeqq.
Ludouici pugna ad Mæandrum. 342. 343
Ludouicus VII. Antiochiam venit. 344
Ludouicus VII. Eleonoram dimittit. 347
Ludouicus VIII. iter in Angliam parat. 379
Ludouicus VIII. in Anglia. 381. 383
Ludouicus VIII. Rex. 383
Ludouici VIII. bellum in Anglos. 384
Ludouicus VIII. in Albigenſes. 385
Ludouicus VIII. moritur. 386
Ludouicus Sanctus Rex. 387
Ludouici bellum cum Marchiæ Comite. 391
Ludouicus Sanctus Margaritam vxorem ducit. 391
Ludouici Regis Sanctitas. 395
Ludouicus Sanctus in Cyprum venit. 396
Ludouicus Sanctus pugnat & capitur. 401. 402
Ludouici Sancti conſtantia, & aliæ virtutes. 403
Ludouicus liber, perſtat in Syria. 404
Ludouicus Sanctus Flandriam pacat. 407. pax cum Anglo. ibid.
Ludouici Sancti pietas ſumma. 408 410. 411
Ludouici Sancti bellum in Africa. 414. 415
Ludouici Sancti morbus. 416. & mors. 417
Ludouicus Hutinus Rex. 450
Ludouici bellum in Flandros. 451
Ludouici & Baſilij Imperatorum litteræ. 248. & offenſiones. 249
Ludouicus Germaniæ Rex rebellat. 238
Ludouici Germani mors, & liberi. 275. bella. 276
Ludouici Delphini mors. 569
Ludouici Delphini varia bella. 606
Ludouicus Rex Nauarræ. 449
Ludouici Andegauenſis mors. 534

Magiſtro

M

Magiſtrorum Palatij auctoritas. 138
Malandrini. 512
Margarita Damiatam ſeruat. 402
Marinij fatum & caſus. 449. & 50
ad Maſſaram pugna. 398. & ſeqq.
Mauclerus Dux Britanniæ. 391
Medici à Guntrano necati. 68
Merouæus Rex. 10
Merouæus Pariſios capit. 14
Merouæus Chilperici filius. 79. ſe ipſum interimit. 80
Miniſtri Regum opibus pleni. 61
Miracula varia in bello Gothico. 38. 39
Monfortia Amazon. 473
Monfortius in Albigenſes. 371. vincit ad Murellum. 372
Monfortius Dux Britanniæ. 510
Monfortius Dux è Britannia pulſus. 512
Monſpelij pœna. 522
Montacutus damnatus. 560
Mundericus dolo cæſus. 54
Mummulus Longobardos vincit. 72. & 73. & Saxones. 73
Mummuli palmæ, & mors. 74

N

Nantildis Clodouæi mater. 131. mors. 132
Nauarræ regnum conditum. 222
Nauarræ regnum, ad Campanos delatum. 423
Clades in Nauarra. 453
Naufragium Principum Angliæ. 334
Neſlius Comeſtabilis. 431
Normanni in Franciam. 256. & 57
Normannia Normannis conceſſa. 258
Normanni Pariſios obſident. 288. & 89
Normanni Henricum occidunt ad Pariſios. 289
Normannorum irruptio ſub Eudone. 292. vincuntur. 293
Normanni in Italia. 319. 320
Normannia ab Anglis occupata. 573
Normannia à Carolo VII. expugnata. 609

O

Odoacer. 32
Ordines Religioſi varij. 328
Otho Imperator & ſocij in Philippum. 374

P

Palæſtinæ calamitas. 353
Pariſij incenduntur. 104. iterum.
Pariſiis tumultus ſub Philippo IV. 439
Pariſienſium tumultus, Ioanne captiuo. 493. & ſeqq.
Pariſienſis ſeditio ſub Carolo VI. 527
Pariſienſes Malleatores. 531. pœna. 532
Pariſienſium ſeditio ſub Carolo VI. 563
Parlamentum Pipinus inſtituit. 172
Parlamenti Pariſienſis inſtitutio. 433
Parthenius occiſus. 60
Paſtorum tumultus in Francia. 406
Petrus Cunerius contra Eccleſiaſticos. 464
Pharamundus Rex Francorum. 6. 7. an Rhenum tranſierit, an Salicas leges inſtituerit. 7
Philippus I. Rex. 321
Philippus victus in Flandria. 322
Philippus Rex excommunicatur. 328
Philippus Ludouici filius moritur. 337
Philippus Auguſtus Rex, nomine II. 352
Philippus vouet ſacrum bellum. 354
Philippus in Palæſtinam contendit. 355. & ſeqq.

Philippi & Ricardi diſcordia. 356
Philippi & Ricardi geſta varia. 357. & diſſenſio. 358
Philippi aduentus in Franciam. 358
Philippus vxorem dimittit; hinc turbæ. 361
Philippi I I. bellum cum Ricardo. 362
Philippi infortunia, fortitudo. 362. 363
Philippi in Ioannem bella. 366. 367
Philippus Normanniam ſubigit. 368
Philippus Pictones occupat. 372
Philippus ſe ad pugnam comparat. 375. 376
Philippus I I I. dictus Audax, Rex. 418
Philippi Regis pax cum Tunetano. 419
Philippi Regis infauſtus reditus. 420
Philippus Audax bellum in Hiſpanos ſuſcipit. 424. & 25
Philippi Regis reditus, & mors. 432. & 33
Philippus I V. Pulcher Rex. 433
Philippus I V. in Bonifacium Pontificem accenſus. 437
Philippi Regis cum Bonifacio controuerſia. 442. & ſeqq.
Philippi Pulcri bellum I I I. in Flandros. 444
Philippi Pulcri mors. 450
Philippus V. Longus, Rex 452. moritur. 453
Philippus Valeſius V I. Rex. 460
Philippi & Eduardi de regno contentio. 461
Philippus Valeſius multos Proceres necat. 474
Philippi Valeſij clementia. 480
Philippus Valeſius Blancam ducit. 485. moritur. 486
Philippus Burgundus Regens. 550
Pictauium miraculo ſeruatum. 368
Pictauienſis pugna. 489. & ſeqq.

Pipinus maior Franciam regit. 138
Pipini maioris victoriæ, & liberi. 139. mors. 140
Pipinus in Grifonem. 161
Pipinus ad regnum ſe comparat. 162
Pipini oratio pro regno ad ſe transferendo. 163
Pipinus Rex inauguratur. 164
Pipinus miraculo ſeruatus. 166
Pipini prima in Italiam expeditio. 167
Pipinus ſecundò imploratur à Stephano. 169. 170. 171
Pipinus audit Legatos Conſtantini. 171
Pipinus Aiſtulphum vincit. 172
Pipinus in Saxones. 174
Pipinus in Gaiferum. 174. Pipini mors. 175
Pipinus in Ludouicum patrem coniurat. 228
Pipini iunioris mors; vnde nouæ turbæ. 237
Pipini iunioris ſors varia. 264
Plectrudis Pipini vxor. 140
Portugalliæ regnum inceptum. 324
Pragueria conſpiratio. 602. & ſeqq.
Prætextatus accuſatur à Chilperico. 80. damnatur. 81
Prodigia ante exauctoratum Ludouicum. 224
Protadius amatus à Brunechilde. 112 occiditur. 113
Pugna Fonteniaca. 240

R

RAdegundis ſancta. 53
Recaredus Hiſpaniæ Rex, cum Guntrano bellum gerit. 101
Regum poſteriorum primæ Stirpis ſtatus. 165
Rheni & Danubij iunctio. 194
Ricardus Dux Normanniæ. 300. 303
Ricardus Rex Angliæ cæſus. 551
Ricardi fortuna varia. 359
Ricardi mors. 363

Ricimer. 31
Ricuſius Mareſcallus. 601
Rigunnis Recaredo nubit. 89
Robertus fortis. 259
Roberti Regis dotes. 311
Robertus regnat. 312
Robertus Rex Burgundiam recipit. 313
Roberti colloquium & pax cum Henrico Imperatore. 314. 315
Robertus malè habetur ab Hugone filio. 315. & ab Henrico. ibid.
Roberti mors, hymni, religio. 316
Rodulphus Burgundus regnum inuadit. 297
Rollo primus Dux Normanniæ. 296
Romanum Imperium ſub Valentiniano iuniore. 16
Romani Imperij finis. 31
Ronceuallis clades. 185
Roſebeccæ pugna. 529
Rupella capta à Ludouico VIII. 385
Rupellenſium fides. 503
Rupella capta à Carolo V. 518
Ruſticus Pſeudo-Chriſtus. 105

S

SAmo Rex Sclauorum. 126. 128
Saraceni qui cur in Franciam. 144
Saraceni occupant Auenionem. 151
Saracenorum tertia irruptio in Franciam. 153
Saraceni inuadunt Italiam. 243
Saxonica bella. 186. 187
Schiſma Vrbanum inter & Clementem. 533
Sclaui qui. 126
Septimania quæ, & vnde. 99
Sigebertus Princeps Coloniæ. 19
Sigeberti bella in Hunnos. 70. & in Chilpericum. 70
Sigebertus Arelaten capit. 74. 75. in fratres. 76. ſeditio. 77. necatur. 78
Sigebertus Auſtraſiæ Rex. 128
Sigeberti pietas. 134
Sigericus à Sigiſmundo occiſus. 49
Sigiſmundus Burgundiæ Rex, bello appetitur. 48. 49
Sigiſmundus capitur. 49. Sanctus. 50. cæſus. 50
Sigiſmundus Imperator exceptus Pariſiis. 569
Stephanus Pontifex Pipinum implorat. 166. in Franciam venit.
Stephanus V. in Franciam venit. 212

T

TAlbotij mors. 614
Taleburgum expugnatum à Ludouico V. 393
Tarduenus, prædones in Francia. 503
Taſſilo Bauariæ Dux. 162
Taſſilo iurat hominium Pipino. 173
Taſſilo victus à Carolo Magno. 190. 191
Taureduni caſtri ruina. 71
Templariorum deſtructio. 447
Templum à Flammis ſeruatum. 183
Teſtanerius prædo. 524
Theodeberti æquitas. 55
Theodebertus bello appetitur. 56
Theodeberti bellum in Italia. 59. 60
Theodeberti mors. 60
Theodebertus Chilperici filius. 76. occiſus. 76
Theodebertus iunioris liberi. 116
Thedoricus Rex Gothorum. 32
Theodoricus impetit Gothicum bellum. 33
Theodoricus primus Rex Franciæ. 47. Danos repellit. 47. bellum in Thuringos mouet. 48
Theodoricus iunior vxorem ducit. 113. fratrem bello appetit, vincit, & necat. 114. 115. Theodorici mors.
Teodoricus III. Rex. 136
Theodualdi mors. 61. Eius Apologus. 61
Theſaurus in Apulia inuentus. 321

S. Thomas